

ЕТИМО-
ЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ

Н
—
П

ТОМ 4

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У семи томах

Наукова думка

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Том четвертий

Н

П

Київ 2003

У к л а д а ч і

Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць,
А. П. Критенко, О. С. Мельничук,
Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів,
В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов,
В. А. Ткаченко, О. Б. Ткаченко,
А. М. Шамота

Четвертий том словника містить слова на літери Н—П. У ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у ХІХ і ХХ ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Редакційна колегія

О. С. Мельничук (головний редактор),
В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак,
В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко

Редактори тому

В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко

Затверджено до друку вченою радою
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

Видання здійснене в межах проекту
«Словники України» відповідно до Указу
Президента України від 7 серпня 1999 року № 967
«Про розвиток національної словникової бази»

Редакція філології, художньої літератури та словників

Редактори *Ю. І. Бойко, В. І. Мазний,*
Н. М. Максименко, Л. С. Шорубалка

Е 4602020000 - 002 24 - 2004
2004

ISBN 966-00-0590-3(4)

ISBN 966-00-0816-3

© Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко,
О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів,
В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, В. А. Ткаченко,
О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота, укладання, 2004
© Ідея та назва серії «Словники України» Т. П. Гуменюк,
В. А. Широков, 1994, 2004

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

В укладанні 4-го тому Етимологічного словника української мови взяли участь такі автори: В. Т. Коломієць (уклала статті *на*¹ — *насвиріпитися*, а також, у межах частин інших авторів, *обаратати*, *обзел*¹, *обзел*², *обзлачний*, *облізок*, *обоїско*, *оборка*, *обрат*, *обрямувати*, *обчерти*, *овад*², *овід*, *одакаль*, *одволога*, *одіяло*, *одлягати*, *одналь*, *одновилити*, *одтамтиле*, *одьогованя*, *ож*, *оже*¹, *ожелес*, *ожинець*, *озія*¹, *окадкуватий*, *окара*, *окіл*, *окладкуватий*, *оклигати*, *око*², *омул*, *ом'яснутися*, *онадіти*, *оначити*, *оне*, *онє*, *онікусь*, *ополистий*¹, *ополошити*, *опугатися*, *оргони*, *орд*, *ордигач*, *осавул*, *освинути*, *осимь*, *ост*¹, *пасклин*, *пасля*, *патли*, *патрошити*, *пацикілок*, *паиця*, *пер*, *пиргач*, *пирій*, *пирскач*, *пискар*, *пишки*, *пияки*, *підвал*, *підвода*, *підгайсатися*, *пірка*, *піскар*, *пітельюга*, *пітільон*, *пічкур*², *плаз*¹, *плаз*², *планка*², *плаский*, *пласкун*, *пластик*, *плахта*², *плебан*, *плевун*, *плескавиця*, *плескатий*, *плескач*, *плетиця*, *пливая*, *плитаїс*, *плихати*, *плік*, *плін*, *плінний*, *пліха*, *плішня*, *пліщ*, *плова*, *плоскир*, *плотник*¹, *пловник*, *площик*, *площиця*¹, *пруганити(ся)*, *плюжить*, *плюшняк*, *пльвдувати*, *пльвужити*, *пляжка*, *пляха*, *пляшка*, *побережник*², *побираччати*, *помишити*, *понапакузуватися*, *понимати*, *понористий*, *попава*, *попадя*³, *попенька*¹, *попенька*², *політчик*, *пополюяти*, *пора*¹, *пориж*, *порос*, *пороска*¹, *порохавка*, *пороцати*, *порплиця*, *порушник*, *посаль*, *посмітюха*, *поспішка*, *потати*, *потрать*, *потурмака*, *потурнак*, *потька*, *похитити*, *пуриц*, *пучити*, *пхикати*, *пяц*); В. Г. Скляренко (*насенешник* — *нятство*, а також статті *олійниця*, *перелійка*, *перемиль*, *переміти*, *полугарний*, *полуйка*², *полумацьок*, *пошмандигати*, *прас*², *праск*, *прем*, *прехихій*, *приконопник*, *прилоокати*, *прискрипати*, *притаганка*, *притвор*², *притин*¹, *притруд*, *пришка*, *проверюхатися*); А. М. Шамота (*о* — *осана*); Г. П. Півторак (*осанна* — *парубок*); О. Д. Пономарів (*парумбеля* — *пилюк*, а також статті *прибужник*, *прищипулившись*, *просвирка*, *проча*, *процівка*, *психіатрія*); В. А. Ткаченко (*Лимін* — *пілон*); Р. В. Болдирев (*пілот* — *помитеха*); О. Б. Ткаченко (*помідор* — *процедура*, а також статті *півперек*, *прошкєпитися*, *пурпуль*); А. П. Крищенко (*процент* — *пузо*); І. А. Стоянов (*пуйка* — *п'ят*). Крім того, в межах частин інших укладачів, О. С. Мельничку належать статті *накропудитися*, *насть*, *нежид*, *нейлон*, *неклеба*, *немоща*, *ненила*, *нентер*, *непереливки*, *неприкаяний*, *неприціп*, *несосвітений*, *нестелепа*, *несь*, *нетіпаха*, *нехар*¹, *нехвалит*, *ник*, *нинаджаний*, *ничка*¹, *ніжник*, *ніор*, *ногата*, *нотація*, *нуди*, *нуретиси*, *няга*, *нянчити*, *обхаморити*, *озюм*, *окіт*, *окремий*, *окриж*, *окріяти*, *олєк*, *олинтир*, *олівець*, *ольо*, *ольос*, *ольха*, *ольшанка*², *оляндра*, *омет*¹, *омилка*, *опух*, *оребинови*, *орябка*, *оснач*, *остроки*, *осьде*, *отдакаль*, *отелити*, *отерпати*, *отісок*, *отіша*, *отора*, *оточа*, *отрас*, *отрудник*, *отрунки*, *охлудити*, *оцаліти*, *оцаріти*, *оцей*, *оцупіти*, *оцуматися*, *ошалемоніти*, *ошара*, *ошелешити*, *пабороди*, *павучки*, *пага*, *падалець*, *падко*, *пажитниця*, *паївний*, *пайс*, *палажка*, *паламида*, *палиля*, *пальха*, *памолоток*, *панійка*, *пантелик*², *панцур(а)*, *папаїка*, *папіжа*, *папірка*, *паплиця*, *папля*², *пар*¹, *паранджа*, *парашка*, *парити*², *паркані*, *парник*¹, *паровина*, *парпати*, *парус*², *парусник*, *пасуд*, *пек*², *пекло*², *пелька*², *пеня*², *пенязь*, *перебесажитися*, *переблавучити*, *перебувати*, *перевесло*, *перевесник*¹, *перекабатити*, *перековерсати*, *перекрехти*, *перемогти*, *переполошник*, *перескаржати*, *перехід*, *перещик*, *перістий*, *перначка*, *перти*³, *пестряк*, *петрук*, *пикниця*, *піндрячити*, *пінтати*, *пипа*², *пишнуля*, *підвізок*, *підвін*, *підвісок*, *підждєрати*, *підкустрана*, *підневідити*, *підовинуту*, *підсобійка*, *підтики*, *підчерити*, *піжити*, *пірнати*, *піханий*, *плав*¹, *плєскана*, *плішити*¹, *побрукатися*, *повала*, *повгар*, *повелика*, *поверн*, *повз*¹, *повидло*, *повинуту*, *повитиця*, *повінь*, *поволоди*, *погарець*, *погій*, *поглайхатися*, *погодити*, *погоня*, *поготів*,

Від редакційної колегії

подалий, подамент, подийма, подле, подриніти, подроцькати, подушка, подячитися, по-жаливник, пожички, позлитка, позна, поїти, поїшки, пойнтер, покій, покіст, поклад, по-кор¹, покор², покринутися, покровка, покрошнюватися, покруч, покулець, покур, пола², пола⁴, полигатися, полик, політика², поліфонія, половіддя, половіти, полон², полоник¹, полоник², полонізація, полонка¹, полувавниця, полузка, полуйка¹, полундра, полуниця, по-лушка, поляни, полянітися, помазанець, помана¹, помана², помацце, поме, поменитися, поминати, допомогти, порча, потіль, пр, праліска, прам, прибега, привіт, прижаліти, при-жихнутися, прикромити, приміти, припанасити, припір, припраша, припуштанта, при-санабожитися, присербитися, прискригнути, прискулити, приспільниця, притир, прить-мо, притякнутути, притяти, прихторити, прищинець, прізвисько, прірва¹, прогульком, проз, прокопкаця, пролог², промантачити, промкнути, пропір¹, простягти, протич, про-чанин, прочнутися, прошелити, пруг, прудивус, пруні, прутканистий, пручатися, пришьо, прядуха, пти, пту-гей-са, птуц, пувка, пугарець, пугачі, пугнотавий, пужити, пузанка, пуздо², пуркати.

У роботі над поповненням лексичного матеріалу тому брали участь Т. Г. Линник (яка при цьому розробила також статті *поплавник, потаєнниця*), О. Д. Пономарів і А. М. Шамота.

Над технічною підготовкою тому працювали Т. А. Харитонова, В. Е. Швед, В. А. Євтушенко, В. С. Молдованчук, Т. Я. Борисова, Н. В. Погрібна, О. В. Полозенко.

Том рецензували академік РАН О. М. Трубачов і докт. філол. наук М. М. Пешак.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ (додаток)¹

Скорочення назв мов, наріч і діалектів

драв. — дравідійські
комі-зир. — комі-зирянська
комі-перм. — комі-перм'яцька
нган. — нганасанська
нен. — ненецька

сілез. — сілезький
согд. — согдійська
тибет. — тибетська
флам. — фламандська

Бібліографічні скорочення

- Агеева — *Агеева Р. А.* Страны и народы: Происхождение названий. — М.: Наука, 1990. — 256 с.
- Аникин — *Аникин А. Е.* Опыт семантического анализа праславянской омонимии на индоевропейском фоне. — Новосибирск: Наука, 1988. — 126 с.
- Бабкин—Шендецов — *Бабкин А. М., Шендецов В. В.* Словарь иноязычных выражений и слов, употребляющихся в русском языке без перевода. — М.; Л.: Наука, 1966. — Кн. 1—2. — 1344 с.
- Бенвенист — *Бенвенист Э.* Словарь индоевропейских социальных терминов. — М.: Прогресс, 1995. — 453 с.
- Булаховский и совр. языкозн. — *Л. А. Булаховский* и современное языкознание. К 100-летию со дня рождения: Сб. науч. тр. — Киев: Наук. думка, 1987. — 288 с.
- Волкова — *Волкова Н. Г.* Этнонимы и племенные названия Северного Кавказа. — М.: Наука, 1973. — 208 с.
- Гор — *Горбач Ол.* Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області. — Мюнхен, 1965. — 103 с.
- ГрицАВ — *Гриценко П. Ю.* Ареальне варіювання лексики. — К.: Наук. думка, 1990. — 271 с.
- ДТС — *Древнетюркский словарь.* — Л.: Наука, 1969. — 676 с.
- Іларіон — *Іларіон*, митрополит (Огієнко І. І.). Етимологічно-семантичний словник української мови. — Вінніпег, 1979—1982. — Т. 1 (А—Д). — 1979. — 365 с.; Т. 2 (Е—Л). — 1982. — 400 с.
- ІУМ Лекс. і фраз. — *Історія української мови: Лексика і фразеологія.* — К.: Наук. думка, 1983. — 744 с.
- Карпенко. Назв. зв. неба — *Карпенко Ю. А.* Названия звездного неба. — М.: Наука, 1981. — 184 с.
- Коваль — *Коваль А. П.* Пригоди слова. — К.: Рад. шк., 1985. — 214 с.
- Козлова — *Козлова Р. М.* Праславянское слово в генетическом гнезде: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. — Минск, 1991. — 20 с.
- Кол — *Коломиец.* Происх. назв. рыб.
- Куз — *Кузеля З., Рудницький Я.* Українсько-німецький словник. — Лейпциг: Гаррасовіц, 1943. — 1494 с.
- Культ. сл. — *Культура слова:* Респ. міжвід. зб. — К.: Наук. думка, 1976—1992. — Вип. 10—42.
- Куриленко — *Куриленко В. М.* Лексика тваринництва поліських говорів. — Суми: Мрія, 1991. — 124 с.
- Куркина — *Куркина Л. В.* Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. — Ljubljana, 1992. — 260 с.
- Лік. росл. Енци. дов. — *Лікарські рослини:* Енцикл. довідник. — К.: УРЕ, 1991. — 544 с.
- НикНикБЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східно-

¹ Див. т. 1, с. 14—35, і т. 3, с. 7—8.

Умовні скорочення

- слов'янських мов. — Житомир, 1990. — 369 с.
- НикНикЕЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Ендемічна лексика Житомирщини. — Житомир, 1989. — 272 с.
- НикНикГЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Транспортна лексика правобережного Полісся в системі східнослов'янських мов. — К.: Наук. думка, 1990. — 292 с.
- НикСгЛ — *Никончук М. В.* Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся. — К.: Наук. думка, 1985. — 312 с.
- Німчук — *Німчук В. В.* Давньоруська спадщина в лексиці української мови. — К.: Наук. думка, 1992. — 416 с.
- Общ. лексика — *Общая лексика германских и балто-славянских языков.* — Киев: Наук. думка, 1989. — 359 с.
- Огієнко — див. Іларіон.
- Огієнко — *Огієнко И. И.* Иноземные элементы в русском языке. — Киев, 1915.
- Она — *Онацький Є. (Onatskyj E.)* Vocabolario ucraïno-italiano. — Roma, 1941. — 1741 с.
- Прок — *Прокопенко В. А.* Областной словарь буковинских говоров // Карпатская диалектология и ономастика. — М.: Наука, 1972. — С. 411—477.
- Рідне слово — *Рідне слово* (до 1970 р. — «Питання мовної культури», вип. 1—4). — К.: Наук. думка, 1971—1974. — Вип. 5—9.
- РМ — *Рідна мова*: Наук.-попул. місячник. — Варшава; Жовква, 1933—1939.
- Си — *Сизько А. Т.* Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини. — Дніпропетровськ, 1990. — 100 с.
- См — *Смик Г. К.* Корисні та рідкісні рослини України: Словник-довідник народних назв. — К.: УРЕ, 1991. — 412 с.
- Станек — *Станек В. Я.* Иллюстрированная энциклопедия насекомых. — Прага: Артня, 1977. — 559 с.
- СЧС — *Кузеля З., Чайковський М.* Словар чужих слів. — Чернівці, 1910. — 368 с.
- Тези доп. УЖДУ — *Тези доповідей до ювілейної конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського державного університету.* Серія мовознавча. — Ужгород, 1965. — 86 с.
- Тези IV сл. конф. — *Тези доповідей до IV республіканської славістичної конференції.* — Одеса, 1961. — 120 с.
- Топоров V — *Топоров В. Н.* Прусский язык. Словарь. L. — М.: Наука, 1990. — 424 с.
- Чаб — *Чабаненко В. А.* Словник говірок Нижньої Наддніпрянини. — Запоріжжя, 1992. — Т. 1. — 324 с.; Т. 2. — 372 с.; Т. 3. — 304 с.; Т. 4. — 261 с.
- Черных I—II — *Черных П. Я.* Историко-этимологический словарь современного русского языка. — М.: Рус. язык, 1993. — Т. 1. — 621 с.; Т. 2. — 560 с.
- ЭСТЯ 1989 — *Этимологический словарь тюркских языков: Общетюрк. и межтюрк. основы на буквы Ж, Ж, Й.* — М.: Наука, 1989. — 294 с.
- DEx — *Dicționarul explicativ al limbii române.* — București, 1975.
- Gr. Fwb. — *Großes Fremdwörterbuch.* — Leipzig, 1977. — 824 S.
- Karulis — *Karulis K.* Latviešu etimoloģijas vārdnīca: 2 sēj. — Riga: Avots, 1992. — 1 sēj. A—O. — 639 lpp.; 2 sēj. P—Ž. — 671 lpp.
- Mann — *Mann S.* An Indo-European comparative dictionary. — Hamburg: Buske, 1984—1990. — Fasc. 1—12.
- Polanski — *Sehnert — Polanski K., Sehnert J. A.* Polabian-English Dictionary. — The Hague; Paris: Mouton & Co, 1967. — 239 p.
- Rudn. — *Rudnyckij J. B.* An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language. — Winnipeg; Ottawa, 1962—1980. — Vol. I—II.
- Shevelov Hist. phonol. — *Shevelov G. J.* A historical phonology of the Ukrainian language. — Heidelberg: Winter Universitätsverlag, 1979. — 809 p.
- Shevelov Prehistory — *Shevelov G. J.* A Prehistory of Slavic. — New York: Columbia Univ. Press, 1965. — XX + 662 p.
- Světém zvířat — *Hanzák J., Felix J., Frank S., Vostradovský J.* Světem zvířat. IV díl. — Praha: Albatros, 1969. — 618 s.
- ZVSZ — *Kopečný F.* Základní všeslovanská slovní zásoba. — Praha: Academia, 1981. — 483 s.

на¹ (прийменник), *на-* (префікс); — р. бр. др. болг. м. схв. *на*, *на-*, п. ч. слц. вл. слн. *па*, *па-*, стсл. **на**, **на-**; — псл. *па*; — споріднене з прус. *па* «на, згідно, по», по «тс.», лит. *паі* «від, з», лтс. *пао* (*па*) «тс.», гр. *ἄνω* «вгору, нагору», *ἄνω* «вгору, вгорі, на», лат. ап. «вгору», ав. *апа* «через, вздовж», гот. двн. *апа* «на, в, проти», нвн. ап «на»; іє. *ап, *апб, *пб. — Фасмер III 33; Черных I 553—554; ЭСБМ 7, 159; Brückner 351; Machek ESJČ 387; Holub—Kop. 237; Schuster-Sewc 977; Младенов 314; Skok II 495—496; Bezlaј ESSJ II 209; ЭССЯ 21, 185—187; ESSJ Sl. gr. I 115—123; Fraenkel 511; Būga RR II 499—502; Walde—Hofm. I 43—44; Kluge—Mitzka 20; Pokorny 39—40. — Пор. у-

на² (частка) «ось, бери», *на́те* «беріть»; — р. *на*, *на́те*, бр. *на*, *на́це*, п. *па*, *пасіе*, *па́сі*, ч. слц. *па*, *пате*, вл. *па*, *па́се*, нл. *па*, *па́са*, *патеј* (дв.), болг. м. *на*, схв. *на́*, слн. *па*, *па́те* (мн.), *па́та* (дв.); — псл. *пā*; — очевидно, похідне від вказівної займенникової основи іє. *п-, тієї самої, що і в частках *но*, *о-н*, *ге-н*, займеннику *ві-н*, у лит. *пā* «ну; так», *пб* «тс.», лтс. *па* (вигук погрози і відгону), гр. *οἷ* «так, справді», лат. *пē* «так, вірно», дінд. *пā-пā* «по-різному, так і сяк»; елемент *-те* (-te, слн. -ta) походить з дієслівної форми 2-ї ос. множини (і двоїни) і був доданий до вигуку, очевидно, вже в праслов'янський період. — Черных I 554; Фасмер III 33; Преобр. I 587; ЭСБМ 7, 159; Brückner 351—352; Machek ESJČ 387; Schuster-Sewc 977—978; Младенов 314; Skok II 495; Bezlaј ESSJ II 209—210; ЭССЯ 21, 185—187; ESSJ

Sl. gr. II 432—433; Fraenkel 477; Walde—Hofm. II 150; Boisacq 655. — Пор. **він**, **ген²**, **но¹**, **ня**, **он¹**.

на³ «ну» (вигук захоплення у виразі *такий, що на*); — очевидно, етимологічно тотожне з *на²* «ось, бери» (див.).

[**наба́гнути**] «пригадати, вигадати»; — результат видозміни значення [*наба́гнути(ся)*] «дуже захотіти» через проміжну ланку «подумати про предмет бажання, пригадати щось бажане». — Див. ще **багті**, **на¹**. — Пор. **збагну́ти**.

[**набадкати**] «наколоти» ВеЛ; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *badkat'* «підсміюватися, підмовляти» (давніше «поколювати») пов'язане з ч. ст. *bodcu*, *bósti* «колоти», яке відповідає укр. *бості* (див.).

[**набаду́рати**] «знайти» Ж; — очевидно, пов'язане з [*баду́ритися*] «штовхатися (вештатися)», як *наді́бати* «знайти» пов'язане з *ді́бати*, *найті́*, *нахо́дити* з *іті́*, *ході́ти*, п. *paležc* «знайти» з *ležc* «лізти». — Див. ще **ба́да́тися**, **на¹**.

набакі́р, [*набе́кир* МСБГ, *набекре́нь* Ж], [*перебакі́ритися*] «перегнутися, перехилитися» Ж; — р. *набекре́нь*, бр. *набакі́р*; — запозичення з польської мови; п. *па* *bakier* «набакир» утворене з прийменника *па* і складної запозиченої основи *bakier*, яка походить від нім. *back kehren* (плотарська команда) «назад повертати» (фактично «наліво», бо лівий борт був у стернового за спиною), що складається з прислівника *back* «назад», пов'язаного з двн. *bah* «спина», дісл. *bak*, дангл. *bæc*, англ. *back* «тс.», і дієслова *kehren* «повертати», від якого походить і укр. *ке-*

рува́ти. — Фасмер—Трубачев I 146—147; ЭСБМ 7, 161; Brückner 12; Sadn.—Aitz. I 229—230; Kluge—Mitzka 43. — Див. ще **керува́ти, на¹**.

набалдашник; — запозичення з російської мови; р. *набалдашник, набалда́чник* походить від не вживаного тепер **балдак*, запозиченого з тюркських мов; пор. тур. *baldak* «ефес шаблі; кільце», тат. каз. *балдак* «тс.»; менш переконливе пов'язання (Фасмер III 34; Желтов ФЗ 1876/1, 24) з р. [*балда́*] «дрючок». — Черных I 554; Фасмер I 114; Преобр. I 588; Богатова РР 1982/4, 130—133; Шипова 241—242; Korsch AfSIPh 9, 487.

[**наба́ркати**] «набрехати» Ж, [*наба́рхати*] «тс.» Ж; — префіксальне утворення від незасвідченого **баркати* «балакати, базікати», очевидно, пов'язаного з *ба́ри* «теревені», *барі́ти* «затримувати, загаювати», псл. *bariti* «говорити, балакати». — Див. ще **ба́ри, барі́ти**.

наба́т; — бр. болг. *наба́т*; — запозичення з російської мови; р. *наба́т* «удари дзвону як сигнал тривоги», ст. *набатъ* «великий мідний барабан» запозичене з арабської мови, очевидно, через тюркське посередництво; ар. *naubat* «сигнал труби; барабанний бій», *pubāt* «нещастя, біда» є похідними від дієслова *nauba* (*nāba*) «спіткати, вразити». — Черных I 554; Фасмер III 34; Преобр. I 558; ЭСБМ 7, 162; Шипова 242; Lokotsch 125.

[**набахту́рити**] «забити дурницями (голову)»; — бр. [*набахту́риць*] «жадібно напитися; надмірно налити», [*набухто́риць*] «надмірно налити», [*набухто́рицца*] «жадібно, надмірно напитися»; — результат афективного розширення і видозміни значення основи *набу́хати* «занадто багато налити, накласти», аналогічний до [*набэхтатися*]. — Див. ще **бух**. — Пор. **набэхтатися**.

набгом — див. **ба́ти**.

[**набе́ратися**] «нажертися» О; — похідне утворення від [*бе́рити*] «жертити» О, етимологічно неясного, очевидно, афективного утворення.

[**набезбаш**] «без пастуха»; — результат злиття прийменника *на* зі словом *безбаш*, що виникло, очевидно, внаслідок злиття і скорочення виразу *без бачі* «без пастуха». — Див. ще **бача, без², на¹**. — Пор. **безбач**.

[**на-безрік**] «ніколи; без терміну», [*наба́зрік*] «тс.» Корз; — результат деетимологізації виразу [*без рік*] «через рік», у якому [*без*] «через» втратило своє діалектне значення і набуло більш звичайного для нього значення «з відсутністю». — Коломієць Мовозн. 1967/3, 52. — Див. ще **без², на¹, рік**.

[**набербе́рити**] «намішати, набовтати»; — афективне утворення без виразного словотворчого зразка.

[**набере́жник**] (орн.) «перевізник, *Tringa hypoleucos* L.» Шарл; — похідне утворення від *бе́рег*; назва зумовлена тим, що перевізник селиться на піщаних берегах і обмілинах річок і струмків. — Птицы СССР 260—261; БСЭ 32, 384. — Див. ще **бе́рег, на¹**.

[**наберезка**] (ент.) (у назві *н. кошлатка* «п'ядак (п'ядун) березовий, *Amphidasis betularia*») Ж; — похідне утворення від *береза*; назва зумовлена тим, що гусінь цього виду п'ядаків живиться листям берези. — БСЭ 35, 395—396; *Urania* Tiegg. III 589. — Див. ще **береза¹, на¹**.

[**набете́житися**] «забруднитися» О; — похідне утворення від [*бете́ги*] «відходи при молотбі, сміття», пов'язаного з [*бе́тлах*] «тс.» (див.).

[**набэхтатися**] «нажертися»; — очевидно, запозичення з польської мови, зближене з *набэхкатися* «тс.», афективним утворенням, похідним від вигуку *бех*; п. *pahectać* (*głowe, uszy*) «наубніти, забити (голову, вуха)», *bechtać* (*głowe*) «забивати теревенями» може бути зіставлене з м. *набавта се* «нажереться», *набавта* «напхає, наб'є; набалакає», болг. *набэхтя* «наб'ю, поб'ю», *бэхтя* «б'ю, ударяю», пов'язаними чергуванням голосних з основою *бух* звуконаслідувального походження. — БЕР I 105. — Див. ще **бух**. — Пор. **бех¹**.

[набиліти¹] «натрапити» О, [набі-льова́ти, набілі́ти] «тс.» О; — неясне.

набиліти² — див. биліти.

[набір-набір] (вигук, яким підкликають овець) Мо, [набер] «тс.» ВеБ; — результат злиття частки на² і вигука бир¹ (див.).

[набіруванка] «спосіб вишивання щільно розташованими стібками» ЛБ VII; — бр. набор «різноманітні узорі, вишиті так званним шиттям в хрест»; — очевидно, похідне утворення від дієслова набирати з виразу набирати узор «вишивати». — Див. ще брати, на¹.

[набі́вка] «верхня половина ляди у ткацькому верстаті; лядя», [набі́вки] «складова частина ткацьких кросен» Ж, О, [набі́лки] «тс.» Ж, Л, ДзАтл II, [набі́лки] «ляда; хвосту у ляді», [набі́ля] «ляда у ткацькому верстаті» ДзАтл II, [набі́ля] «тс.» О; — р. набі́лки, бр. набі́лицы, [на́белкі, на́білкі] «тс.»; — похідне утворення від бі́ло, псл. bidlo «ляда» (пор. п. bidły, ч. bidlo, слц. bidlá, схв. бй́ло, слн. бі́ло «тс.») з діалектним переходом л у ў (в) і и в і. — Трубочев Рем. термиол. 131—132; ЭСБМ 7, 164; ЭССЯ 21, 207. — Див. ще бі́ло², на¹.

[набі́й] (ент.) «гуси́нь ведме́диця, Arctia L.; чорна гуси́нь МСБГ»; — результат словотворчої видозміни підбі́й «тс.» — Див. ще підбіг.

[набі́те] «звести на когось наклеп» Корз, [набилі́ти] «тс.» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованої форми [набилі́ти] «натякнути», зближеної з основою прикметника бі́лий (білі́ти). — Див. ще биліти.

набір «у борг» СУМ, Г, набор УРС, [на́бур] «тс.» Корз, [на́бірок] «взяття в борг» Ж, [наборщи́ти] «наробити боргів» О; — результат фонетичної видозміни і деетимологізації виразу на борг з наближенням до набирати; набір. — Див. ще борг, на¹.

[набі́чува́те] «напхати» Корз; — очевидно, замість *[набичувати] «набити», афективного утворення з пере-

носним значенням, похідного від бичува́ти «бити бичем». — Див. ще бич, на¹.

[наблі́шкати́ся] «набратися, нахватися, брати у великій кількості»; — неясне.

набо́б «великий багач, що нажився в Індії; намісник в Індії; титул індійського князя», набаб «тс.»; — р. бр. набоб, п. pabob, pabab, ч. слц. pabob, схв. набоб «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. pabob «набоб» походить від гінді pawwāb (pabāb) «виборний урядовець Індії; придворний титул, зокрема князів», яке зводиться до ар. pawwāb, множини від pā'ib «депутат, уповноважений, намісник, губернатор», пов'язаного з дієсловом pāba (основа p-w-b) «він зайняв чиєсь місце». — СІС² 567; Kopaliński 654; Klein 1025.

[набовга́нити] «багато налити, накласти» ЛексПол; — префіксальне утворення від незасвідченої дієслівної основи, запозиченої з тюркських мов; пор. кипч. булбан «мутитися, зміщатися», похідне від кипч. крим.-тат. каз. булба «мішати, перемішувати, збовтувати», спорідненого з монг. бу́лҮа «заколот». — Радлов IV 2, 1848—1849; Räsänen Versuch 88. — Пор. болгарин.

[набогасті́й] (орн.) «польовий жайворонок, Alauda arvensis L.» Шарл, ВеНЗн, [набогасті́йко] «тс.» Шарл, [набогасті́йка] «коноплянка, Silvia rubecula» Ж; — Желехівський, посилаючись на Верхратського, виникнення назви пояснює тим, що пташка не дуже втікає від людини («стоїть як на Бога»). — Желехівський I 465. — Пор. богасті́йник.

набоже́нство «богослужіння», [набоже́ньство] «тс.; побожність» Ж; — запозичення з польської мови; п. pabożeństwo «тс.», споріднене з ч. poboženství «релігія, віросповідання, Закон Божий», слц. poboženstvo «тс.», вл. paboženstwo «релігія, релігійне вчення», е похідним утворенням від прикметника

пабо́зпу, утвореного від іменника *бо́г*, якому відповідає укр. *бог'* (див.).

[набомбуритися] «надутися» Мо; — результат видозміни незасвідченої форми **набуритися*, якій відповідає схв. *набу́рити се* «тс.», під впливом форми **набамбу́литися* «тс.». — Див. ще **бамбу́ла**.

[набородник] (бот.) «козелець, Трагорогон Tourg.» Мак, **[набородник]** «тс.» Мак; — р. *козлорободник*, бр. *казлабарод*, п. *kozibród*, *kozia broda*, ч. *kozi brada*, слц. *kozia brada*, слн. *kózja bráda* «тс.»; — похідне утворення від *борода́*; мотивація назви (у т. ч. і наукової лат. Трагорогон від гр. *τραγοπέπων*, букв. «цапина борода») остаточно не з'ясована; пояснюється зовнішнім виглядом нерозкритого кошика квітки (Нейштадт 584) або нижнього пристеблового листа чи обвисаючих приквітків після цвітіння (Machek Jm. rostl. 235). — Див. ще **борода́**.

[набочник] (бот.) «м'ята, Mentha L.» О; — результат видозміни деетимологізованої форми **[надбо́шник]** «тс.» (див.).

[набри́дити] (*набриді́ло кого* «хтось став шаленим») Ж, **[набри́дистий]** «вередливий, божевільний, шалений» Ж, **[набри́дка]** «тс.» Ж, **[набрéда]** «тс. Ж; баяндрасник; вередун О», **[набрóдень]** «вередун; божевільний» Ж; — похідні утворення від основи *бред(ня)* «дурниці»; фонетична форма *-брид-* є результатом діалектного переходу *е* в *и* і пізнішого зближення з основою *брид-(нути)*. — Див. ще **бредня́**.

[набрита́тися] «нахвататися, набратися»; — неясне.

[набряч] (бот.) «Cystopus Lev.» Мак; — очевидно, похідне від *набряка́ти*; мотивація назви неясна. — Див. ще **бря́кнути**.

[набува́ти] «назувати»; — результат контамінації форм **[обува́ти]** і *назува́ти* (морфологічного перерозкладу форми *об-увати* → *о-бувати* з приед-

нанням префіксального **б-** до кореня і осмисленням початкової частини префікса *об-* як цілого префікса *о-* та наступної заміни цього *о-* префіксом *на-*). — Див. ще **взу́ти, на¹, о¹**.

[набундзьобитися] «набундючитися, набурмоситися, сердитися, ставати нестриманим» Ж; — результат афективної видозміни форми *набундью́читися*, похідної від *бундью́читися* (див.).

набу́ти «придбати», *набува́ти, набува́льник, набува́ч, [набу́ток]* «костюм» Пі, *набуття́*; — бр. *набыць* «придбати», п. *пабу́с*, ч. *пабу́ти*, вл. *пабу́с*, нл. *пабу́с* «тс.»; — своєрідне похідне утворення від дієслова *бу́ти*, паралельне до *нажи́ти* від *жи́ти*, властиве, головним чином, західнослов'янським мовам і, очевидно, запозичене в українську й білоруську з польської; пор. більш закономірне утворення з тим самим значенням від основи фактитива *baviti* до *byti* у південнослов'янських мовах: болг. *набáвя* «придбаю», м. *набави* «придбає», схв. *набавити* «придбати», слн. *paBáviti* «тс.»; пор. також збереження більш закономірного значення у р. **[набы́ть]** «прибути, збільшитися, примножитися; приєднатися до інших». — ЕССЯ 21, 220. — Див. ще **бу́ти¹, на¹**.

[набухто́рувати] «нацьковувати, під'юджувати» Па; — неясне.

[набу́яте] «обдурити» Корз; — похідне утворення від давнього **бу́й* «дурний»; — пор. др. *бу́й*, стсл. **воуи** «тс.; дикий, зухвалий, сильний». — Див. ще **буя́ти¹**.

[нав¹] «домовина, труна» Ж, **[нава́]** «тс.» Ж, Пі, **[навк]** «мрець» Ж, *Навський (Великдень)* «мертвецький (Великдень)» (у четвер останнього тижня Великого посту) Ж, **[навська (дошка)]** «апендицит» ЛексПол; — р. **[навь]** «мрець», др. *навъ, навь, навие* «тс.», ч. ст. *нав* «потойбічний світ», *нава, пав* «тс.», слц. *пав* «житло для добрих душ», болг. м. *нави* «злі духи, що мучать породіллю», слн. *navje* «некро-

поль; [душі нехрещених дітей (у казках)], *pávsek* «похоронний дзвін», стсл. **навь** «мрець»; — псл. *павь* «мрець, смерть», пов'язане з *путі* «нити»; — споріднене з лтс. *pāve* «смерть», *pāvēt* «умертвляти», лит. *pūvuti* «тс.», *pōve* «смерть, пригнічення, мука», прус. *powis* «труп; тулуб», гот. *paus* «труп, мрець», дісл. *pāg* «труп», гр. *νενεκέναι* «помирати»; далі пов'язується з гр. *ναῦς* «корабель», лат. *navis* «тс.», спочатку як назва «корабля мертвих», що набула далі значень «мертві», «смерть». — Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; ЭСБМ 7, 273—274; *Масек ESJC* 391; Младенов 317; *Bezljaj ESSJ* II 216; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 310—311; *Mikl. EW* 211—212; *Trautmann* 201—202; Топоров LP 8, 209; *Fraenkel* 509; *Mühl.—Endz.* II 703—704; *Stang* 39; Гамкрелидзе—Иванов 825; *Pokorny* I 756. — Див. ще **нав²**, **ніти¹**. — Пор. **ма́вка**.

[**нав²**] «середня частина храму, неф» Ж, [*на́ва*] «тс. Ж; корабель Пі»; — запозичення з польської мови; п. *nawa* «корабель; неф», як і ч. ст. *páv*, *páva* «тс.», схв. *nāv* «корабель», *nāva* «тс.», походять від лат. *pāvis* «корабель», спорідненого з дінд. *pāuḥ*, вірм. *pav*, гр. *ναῦς*, дірл. *pāu* «тс.»; цеські форми виводяться (*Масек ESJC* 391) через італійське посередництво (іт. *nave* < лат. *pāvis*). — *Brückner* 243, 378; *St. wug. obsyeh* 503; *Walde—Hofm.* II 148—149; *Pokorny* 755—756. — Пор. **аргона́вт**, **астро́навтика**, **космона́вт**, **навіга́ція**, **неф**.

нав- (складний префікс у словах типу *навві́передки*, *навза́води*, *навко́лишки*, *навко́ло*, *навко́сі*, *навкула́чки*, *навмання*, *навпакі́*, *навперва́ги*, *навперёд*, *навперейми*, *на́впіл*, *навпо́мацки*, *навпросте́ць*, *навпроти*, *навпряме́ць*, *навспра́вжки*, *навсто́ячки*, *навтьо́чки*, *навтякі́*, *на́вхрест*, *навшипі́ньки*); — бр. *наў-*; — результат злиття приименника *на* з префіксом *у-* (звідка *о-*) відповідної прислівникової (спочатку здебільшого іменникової) ос-

нови (напр., *уза́води*, *уко́ло*, *о́коло*, *уко́сом*), який у положенні після **а** стягався в нескладове **ў**; після сформування складного префікса *нав-* він міг з'явитися і там, де префіксального *у-* чи *о-* в вихідній основі не було. — Див. ще **на¹**, **о¹**, **у¹**.

нава́га (іхт.) «вид тріски, *Eleginus pavaга*», *нава́жий*, *нава́жачий*; — ч. слц. *pavaга*, болг. *нава́га*; — запозичення з російської мови; р. *нава́га* походить від саам. *pāvag* «тс.». — *Фасмер III* 34; *Черных I* 554.

[**нава́дитися¹**] «повадитися, унадитися» Ж; — пов'язане з [*ва́дкий*] «охочий, схильний» (див.).

[**нава́дитися²**] «задумати, наміритися» Ж; — очевидно, результат видозміни семантично і фонетично близького слова *нава́житися*, зближеного з основою слів (*по*)*ва́дитися*, [*ва́дкий*] «охочий». — Див. ще **вага́**. — Пор. **ва́дкий**.

[**нава́дник**] «наклепник, нацьковувач, причепа» Ж; — пов'язане з *ва́дити* «шкодити, наговорювати» (див.).

[**навалува́ти**] «набігти, зійтися натовпом»; — похідне утворення від виразу *валом валити* «рухатися натовпом», *валува́ти*, пов'язаних з *валі́ти* «тс.» (див.).

[**навапсі́ти** (*вус*)] «намазати восковою помадою» Ж; — похідне утворення від **вапсі́ти* «тс.», запозиченого зі східнороманських мов; молд. *вэпсі́* (*вопсі́*) «фарбувати», рум. *vărsí* (*vorsí*) «тс.» походять від стсл. **вапса́ти** (болг. *vāpsam*) «тс.», яке зводиться до сгр. *βάπτω* (аор. *βάψαι*) «занурюю; фарбую», спорідненого з дісл. *kveřja* «занурювати, душити». — *СДЕЛМ* 78; *DLRM* 960; *БЕР I* 118; Младенов 57; *Frisk I* 218—219.

[**навда́к**] «навряд», [*навда́ку*]; — р. [*навда́ку*], бр. [*наўда́ку*] «тс.»; — результат злиття приименника *на* з іменником [*уда́ка*] «удача; талан»; первісне значення «на щасливий випадок; хіба що коли пощастить». — Див. ще **да́ти**, **на¹**.

[**неверлє**] «навпаки; навпростець; (сказати) грубо навпрямки», [*навверлє*] «тс.»; — результат злиття префіксів *на-*, *нав-* з тією самою основою, що і в словах *верлò* «дишло кінського привода» (що вертиться), [*верлòбкий*] «такий, що крутить очима» (?); первісне значення «навпаки, навпроти, прямо». — Див. ще **верлò, на¹, нав-**.

[**наверніня**] «лиха поведінка» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*навіритися*] «набриднути, надокучити».

навертати «переконуючи, схилити» (до іншої віри і под.), [*наверник*] «той, хто навертає» Ж; — калька стсл. **оврацати** (р. *обрацать*) «тс.», яка, в свою чергу, є калькою гр. ἐπιστρέφω «повертаю, навертаю». — Див. ще **вертіти, на¹**.

[**навертник**] (бот.) «приворотень, *Alchemilla vulgaris* L.» Мак, [*наворотень*] «тс.»; пижмо, *Tanacetum vulgare* L. Мак», [*наворотник*] «тс.» Ж, [*наворотиш*] «тс.»; ранник, *Scrophularia podosa* L. Мак», [*навороток*] «пижмо» Мак, [*наворотиня*] «тс.» Мак, [*первертниця*] «приворотень» Мак, [*привертень*], *приворіт*] «пижмо» Мак, [*приворót*] «приворотень Мак; вероніка, *Veronica chamaedrys* L.», *пріворотень* «*Alchemilla vulgaris*; [пижмо; маруна щиткова, *Pyrethrum corymbosum*; гніздівка, *Neottia nidus-avis* L.]; — р. [*приворот*] «приворотень», п. *prawrotnik* «приворотень», рз. *przywrotnik* «тс.», [*przewrotnik*] «пижмо», *wrotycz*, ч. *vraťič*, [*vraťička, vraťička, vraťuč*], слц. *vraťič*, болг. *вратіка, вратіга, вьртіка, вьртіга, вьртліга, вратліга*, схв. *вратіћ, вратич, вратика, повратич*, слн. *vraťič* «тс.»; — похідні утворення від псл. основи *v^hrt-/vort- «повертати»; назви зумовлені приписуваною пижму і, очевидно, приворотню та іншим відповідним рослинам здатністю повертати щось втрачене — близьку людину, дівоцтво, корові молоко та ін. (пор. назву любистку *приворотне зілля*). — Шамота 144; Brückner 633; Machek ESJC 699; БЕР I 182. — Див. ще **вертіти, на¹, пере-, при-**.

[**навершня**] (бот.) «паразитичний грибок, *Pegonospora Corda*» Мак, [*навершняки*] «*Pegonosporeae*» Мак; — суфіксальне утворення на основі сполучення прийменника *на* з іменником *верх*; назва зумовлена тим, що цей грибок з'являється на молодих пагонах і листках рослин. — K. Wizner, *Róże w ogródku*, Warszawa, 1970, 206—207. — Див. ще **верх, на¹**.

навзаводи «шодуху; наперегоні»; — результат ускладнення префіксом *на-* прислівника *узаводи* «тс.». — Див. ще **вєсті**.

навздогін, *наздогін*, [*наздогón*] Ж, *навздогінці*, [*наздогінці*] Ж, (Me); — р. [*наздогón, наздогónку*], бр. *наўздагón*; — результат ускладнення префіксом *на-* прислівника *уздогін*, злиття прийменника *на* з іменником **уздогін*, **здогон*, **здогінка* (останнє в формі місцевого відмінка). — Див. ще **гнати, до¹, з³, на¹, нав-**.

на́взнáк «горілиць, на спину, назад» Г, Ж, *навзнакі*, [*навзнач* ВеБ, *на́вззнак* Корз, *на́знач* ВеБ, *на́бзнак* Ж] «тс.»; — р. [*на́взнак, на́взначь, взнак, значь*] «тс.», п. па *wznak* «горілиць, на спині», ч. *vznak* «спиною, навзнак», слц. *paznak* «навзнак», вл. нл. *znak* «навзнак; спиною; головою наперед», болг. *възнак* «тс.», схв. *наўзнáк* «навзнак; за спиною, ззаду», *наўзнáко, наўзначицѣ* «тс.», слн. *navznák* «навзнак», *vznák*, стсл. **възнак** «тс.»; — праслов'янське утворення з прийменників *па, въз* і остаточно не з'ясовано в схв. *наком* (*након*) «після, за», що найбільш переконливо тлумачиться (Топоров LP 8, 194—206) як споріднений з лтс. *pákt* «іти, приходить», *ienákt* «доспівати, дозрівати», *pákam* «наступний, майбутній», лит. *pókti* «спіти, дозрівати», *póktis* «бігати наввипередки», дангл. *(ge)nægān* «наближатися, брати», нвн. *paßen* «наближатися», *pach* «після», лат. *pесо* «убиваю, знищую», *посо* «шкоджу», гр. *νέμος* «мертвий», тох. В *pák-* «знищувати», А «зникати»,

дінд. *pásyati* «втрачається, зникає» (іє. *pek-/*peḱ- «перемішуватися, доходити, наближатися, опускатися»); менш переконливе зіставлення з дінд. *pākaḥ* «небо» і тлумачення як результату розширення компонентом -кь прийменника па, подібно до ра-кь, рго-кь, *рег-кь та ін. (Фасмер III 34; Holub—Kop. 240; Zubatý St. a čl. I 2, 373—388), як результату контамінації пікь «ниць» і оракь «зворотний» (БЕР I 204), як похідного від гіпотетичного *g'(e)nō- «спина, хребет» (Трубачев ВЯ 1957/2, 93), як результату видозміни гіпотетичної форми *panika, від якої виводиться р. *naiznánku* (Machek ESJC 392), як відповідника до двн. *hnach* (*hnasch*) «потилиця, загривок», нвн. *Nacken* «тс.» (Mikl. Lex. 405) або до двн. *anka* (*ancha*) «в'язи» (Mikl. EW 211). — Черных I 555; Преобр. I 588; ЭСБМ 7, 269—270; ЭССЯ 21, 200. — Див. ще **на¹**, **уз**.

[навзніч] «навзнак» Ж, [*навзніч* Ж, *навзнік* До] «тс.»; — р. *навзничь*; — результат деетимологізації форми *навзнак* (*навзнач*) і зближення її основного компонента пак- з основою пік-, наявною в словах *нікнути*, *ниць* та ін. — Черных I 555; Преобр. I 588; ЭСБМ 7, 270. — Див. ще **навзнак**, **нікнути**.

[навід] (у виразі [*н. робити*] «сприяти») О; — результат стягнення незафіксованого виразу **на угід* «на догуду», пов'язаного з *годіти*. — Див. ще **год**, **на¹**.

навідіти «любити; [відвідувати Ж]», [*навість*] «дружба, прихильність», [*нависний*] «приємний, бажаний» Ж; — п. ст. *pawidzieć* «любити, сприяти, радо бачити», ч. *paviděti* «любити; (ст.) ревнувати», *pávist* «любов»; — псл. *naviděti* «ревнувати», букв. «наглядати», похідне від *viděti* «бачити». — Machek ESJC 392. — Див. ще **вид**, **на¹**.

[навижя́ти] «прощатися з покійником» ЛексПол; — результат видозміни др. *навѣжати* «відвідувати», пов'язаного з *вѣдати* «знати». — Див. ще **відати**.

на́вик, *на́вичка* — див. **звика́ти**.

[навиля́діти] «вилюдніти; навчитися, звикнути» Г, Мо; — неясне; можливо, пов'язане з бр. [*алю́дзецъ*] «вирости», яке зіставляється (Мартынаў Белар. лінгв. 1972/1, 16—17) з схв. *льўда* «щось велетенське, велеть, гігант», *льўдина* «тс.» і розглядається як можливе запозичення з готської мови (гот. *liudan* «рости»); можна припустити і результат видозміни форми *вилюдніти*, пов'язаної з *люд* (*люди*) (пор.).

[навину́тися] «навернутися, зустрітися, трапитися»; — запозичення з польської мови; п. *powinąć się* «тс.», деетимологізоване і зближене з *powiǰać* «навивати», походить від псл. **navitnŋti*/*navětnŋti* «послати, повідомити», до якого зводиться й укр. *навіну́ти* (див.).

[навиня́ти] «навивати» Пі; — вторинне ітеративне утворення від *навіну́ти* «навити». — Див. ще **віти¹**.

[на́виш] «навскач» (?) Ж; скоріше «верхи»; — р. [*навышь*] «навскач» (?); — первісне значення в обох мовах «верхи»; утворене шляхом злиття прийменника *на* з основою *виш-* «висота, верх» (пор. р. [*вышь*] «тс.»). — Див. ще **вись**, **на¹**.

навіга́ція «судноплавство; період плавання», *навіга́тор*; — р. болг. *навигация*, бр. *navigácia*, п. *pawigacja*, ч. *navigace*, слц. *navigácia*, м. схв. *навіга́ціја*, слн. *navigacija*; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з латинської мови; лат. *navigatio* «судноплавство» пов'язане з *navigo* «пливу на судні»; утвореним з основ іменника *navis* «судно» і дієслова *ago* «жену, веду», як і дінд. *pāvājaḥ* «човняр», ав. *pavāza-*, гр. *ναυηγός* «тс.». — СІС² 567; Черных I 555; Фасмер III 34; Смирнов 201; Kopaliński 659; Walde—Hofm. II 148. — Див. ще **а́гє́нт**, **нав²**.

наві́дати, *наві́датися*, *на́від*, *наві́дач*, *наві́джа́ти*, *наві́дини*, *на́відка* — див. **відати**.

наві́дліг «навідмаш», [*відлі* Ж, *на́відлі*, *наві́длів*, *наві́гли* Ж, *Ме*, *на́від-*

люд О, набдлив Л, набдливо Л, набдлів] «тс.»; — бр. [набодліў] (з укр.); — результат ускладнення прислівника *відлі(в)* префіксом *на-*; форма *відлів* мотивується тим, що рука розмахується від лівого боку вправо; форма з кінцевим *г* є результатом зближення деетимологізованого слова з основою *ложіти* (*ліг*), форми з *-лив-* вторинно пов'язані з основою *лити*. — ЕСБМ 7, 174—175. — Див. ще *від*, *лівий*¹, *на*¹.

навіжений «шалений, навісний», *навіджений* «тс.», *навіженство*, *навіженіти*; — бр. [навежоны], п. заст. *pawiedzony* «одержимий (божеством чи злими духами)»; — похідне від [навідіти] «навідати, відвідати» (у безособовому вживанні [його навіділо] «він утратив розум»), [навідітися] «збожеволіти»; отже, первісне значення «відвіданий духом»; пор. паралельний розвиток значення в досі чомусь не висвітленому ч. *pošetilý* «божевільний», похідному від **pošetiti* «відвідати», що відповідає стсл. *posětit*, р. *posetít* «тс.». — Грінченко II 469—470; ЕСБМ 7, 180. — Див. ще *відати*, *на*¹. — Пор. **навісний**¹.

[**навіз**] «гній» Ж, [наво́зник] (ент.) «гноювик, Philonthus» Ж, [наво́зний] «гноювий» Ж, [наво́зити] «угноїти» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *pawóz* «гній», паралельне до р. *наво́з* «тс.», пов'язане з дієсловом *pawozic* «навозити» і первісно означало «гній, навозений на поле». — Див. ще *везти*, *на*¹.

[**навінути**] «послати, відправити» Ж (у словнику Грінченка значення тлумачиться неправильно: «навеять»; пор. ілюстрацію: «Що Бог навіне, того ніхто не мине»); — очевидно, походить від псл. **navětnoti* «сповістити», пов'язаного з ітеративом **navějtati*; можливо, що теперішнє українське слово походить від п. *pawinać* (*pawinać się* «з'явитися»), яке зводиться до іншого варіанта тієї ж праслов'янської основи **navitnōti*. — Див. ще *привіт*. — Пор. **навічний**.

навіритися — див. *звірити*.

навісний¹ «шалений», *навіснити* «втрачати розум»; — похідне утворення від *навістити* «навідати», вживаного в безособовому звороті, як і [навідіти], при позначенні стану божевілля. — Див. ще **навіжений**.

[**навісний**²] «ненависний, противний»; — результат видозміни форми *ненависний* під впливом *навісний* «шалений». — Див. ще *ненавидіти*.

[**навісник**] (про брата, який продає сестер; те саме, що *навічник*); — очевидно, результат видозміни давнішого [невісник] *«продавець жінок», похідного від [невіста] «жінка», вторинно зближеного з *навісний*; тлумачення Грінченка як «зіпсоване *намісник*» непереконливе. — Див. ще *невіста*. — Пор. **навічник**.

навіть¹, [навіт] «навіть», [наветь, навет Пі, навить О] «тс.»; — бр. *нават* «навіть»; — запозичення з польської мови; п. *pawet* «навіть» утворене з прийменника *na* «на» та іменника *wet* «закінчення судової справи; останні частування за столом» і первісно означало «нарешті»; п. *wet*, *weta*, як і ч. *weta* «кінець», походить від свн. *wet* (*wette*) «винагорода судді за закінчення судової справи; застава, заклад», спорідненого з днв. *weti* (*wetti*) «застава», дангл. *wedd*, дісл. *ved*, гот. *wadi* «тс.», лат. *vas* (*vadis*) «поручитель», лит. *vaduoti* «викупити заставлене», *užvaduoti* «заступатися»; змішування п. *wet* з укр. *-vit* (*одвіт*, *привіт*) (Кобиланський Мовозн. 1972/3, 77) помилкове. — Шелудько 40; ЕСБМ 7, 173; Shevelov Hist. phonol. 174; Brückner 607; Kluge—Mitzka 857. — Див. ще *вѣти*, *на*¹.

[**навіть**²] «віха, мала смерічка як знак, що в даному місці не дозволяється пасти» О; — очевидно, пов'язане з *віт* «гілка», *вітка* «тс.»; первісно такий знак міг робитися у вигляді прикріпленої до чогось гілки.

[**навічний**] «навісний, шалений»; — не зовсім ясне; може тлумачитися як

похідне від незасвідченої форми **навічати* «навідувати, відвідувати», яке могло бути рефлексом псл. **navētjati* «тс.», ітератива до *navētiti* «відвідати»; щодо семантичних зв'язків пор. *навіжэний*. — Див. ще **навіну́ти**.

[**наві́чник**] (про брата, який продає сестер, те саме, що [*наві́сник*]); — очевидно, результат видозміни форми [*неві́сник*] *«продавець жінок», зближеної з *наві́сній* і, далі, з [*наві́чний*] «навісний», тлумачення Грінченка як «зіпсоване *намі́сник*» непереконливе. — Див. ще **наві́сник**, **наві́чний**.

наві́зати — див. **відати**.

наві́що — див. **віщо**.

[**на́вка**] «русалка, мавка (душа померлої нехрещеної дитини, що перетворилася в русалку)», [*ня́вка*] «один із злих духів; мавка», *ма́вка*, *мавський* (у виразі *М. Великдень* «Великдень русалок»); — п. *павка* «мавка», [*павка*, *піавка*] «тс.» (з укр.); — безпосередньо пов'язане з [*нав*] «домовина», [*навк*] «мрець»; форми *ма́вка*, [*ня́вка*] виникли в результаті деетимологізації і зближення з дієсловами [*ма́вкати*] «нявчати», *ня́вкати* «тс.». — Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; Потєбня РФВ 1880/3, 194—195; SW II 944; Machek ESJC 390; Топоров LP 8, 209—210. — Див. ще **нав¹**. — Пор. **мав**, **ма́вка**, **няв**.

навкара́чки «рачком, на руках і ногах»; — утворення зі складним префіксом *нав-* від прислівника *кара́чки* «тс.». — Див. ще **кара́ки**, **нав-**.

[**навкі́мітисі**] «набриднути, надокучити» О, МСБГ, [*навте́митися* тж, *навтьмі́тисі* О] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [*ке́ма*] «тяма», [*ке́мити*] «тямити», [*кімува́ти*] «здогадуватися».

навко́ло «кругом», *наоко́ло*, *навкі́л*, *наокі́л*, *навко́лишній*, *наоко́льний*; — бр. *наво́кал* «навколо», слц. *паво́кол*, *паоколо*, болг. *нао́коло*, м. *наоколу*, схв. *наоколо*, слн. *паоко́лі* «тс.»; — результат злиття псл. *па о́коло* «на околицю», яке спочатку повинно було

вживатися лише для позначення мети чи напряму руху і тільки згодом стало означати також місце розташування; вважається також результатом контамінації ст. *вколо* і *наоколо* (ІУМ Морфологія 403). — Булаховський Вибр. пр. II 342. — Див. ще **ко́ло¹**, **ко́ло²**, **на¹**, **о¹**.

[**навко́пить**] «рикошетом» (про кидання камінців); — похідне утворення від дієслова *копита́ти* «ударяти, стукати» за допомогою складного префікса *нав-*. — Див. ще **копíто**, **нав-**.

навкрі́ж, *нао́криж* — див. **о́криж**.

навмання́, *навманя́*, *навмані́*, *навманкі́*, *навманці́*, *навманя́к*, *навманя́ккі́* — див. **мані́ти**.

навмі́сний; — бр. *наймі́сны*; — очевидно, недавнє (у Г і Ж не засвідчене) похідне утворення від прислівника *навмі́сне*, *навмі́сно*, мабуть, запозиченого з польської мови, як і бр. *наймі́сна* «навмисно»; п. *павту́шніє* «навмисно» є результатом ускладнення форми *пту́шніє* «тс.»; пор. укр. [*зумі́сне*] від *умі́сне*, *умі́сний*. — Див. ще **мисль**.

[**навмі́й**] «на умі, в думці» Лекс-Пол; — бр. *найме́* «тс.»; — результат стягнення і видозміни виразу *на умі*, зумовленої, можливо, впливом прислівників з префіксальним *нав-* і займенника *мі́й* або дієслівної форми *умі́й*. — Див. ще **на¹**, **ум**.

[**навнува́ти**] «слабувати, хворіти» ВеУГ; — запозичення зі словацької мови; слц. *павну́ват'* «завдавати багато труднощів» є похідним від *пну́ват'* «завдавати труднощів, турбувати», пов'язаним з *павит'* «утомити»; яке зводиться до ч. ст. *paviti* «морити», пов'язаного з *пава* «потоїбічний світ», *пу́ті* «нити». — Machek ESJC 392. — Див. ще **нав¹**, **ніти¹**.

[**навоза́йка**] «не повністю навантажений віз» Ж; — запозичення з польської мови; п. *павоза́йек* «візок» утворено з прийменника *па* та іменника *wóz* «віз». — SW II 208. — Див. ще **везі́ти**, **на¹**.

[наволоч] (бот.) «золотушник, *Solidago virga aurea* L.» Мак, **[наволос]** «тс.» Мак; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *państwo, włos* «тс.» споріднене з укр. *во́лоть*; польська назва зумовлена волотистою формою суцвіття золотушника. — Див. ще **во́лот**.

на́воротень, наворотиня, на́воротиш, на́воротник, навороток — див. **навертник**.

навпакі, [навпáк] «навпаки», **[на-о́пак]** «тс.» Ж, **[наопа́к]** «навиворіт», **[наопа́ч]** «тс.», **[навпакóвий]** «виворотний» Ж, **[навпа́чний]** «суперечливий» Ж; — р. **[нао́пак]** «навпаки, навиворіт», **[нао́пако]** «тс.», бр. **[наўпа́кі]**, п. па орак «навпаки», ч. слц. па орак «тс.», болг. *нао́паки* «навиворіт», м. *наопаку* «тс.; навпаки», схв. *на́опа́ко* «тс.», слн. пао́рак «тс.; неправильно»; — результат злиття псл. па о(б)ра́къ, па о(б)рако, па о(б)раку, що складалося з прийменника па і прикметника о(б)ра́къ «зворотний» у різних формах роду і числа; ненаголошений голосний о після на- в українській мові редукувався в нескладовий **ў (в)**. — Булаховський Вибр. пр. II 242; ЭСБМ 7, 271; Skok II 558—559; ЭССЯ 21, 193—194. — Див. ще **на¹, о́пак¹**.

навперейми «напереріз; наввипередки; наперербій»; — результат злиття складного префікса **нав-** з основою іменника *перейми* (мн.) «перехоплення»; ґрунтом для утворення прислівника був вираз **[на перейми]** Нед. — Див. ще **іма́ти, на¹, нав-, пере-**.

навперемін, навперемінки, навперемінку, навпереміну, навперемінний; — результат видозміни форми *наперемінку* із заміною префікса **на-** складним префіксом **нав-** під впливом форм типу *навпакі, навкулáчки*. — Див. ще **мінія́ти, нав-, пере-**.

[навпе́річ] «наперекір» Ж; — власне українське утворення зі складним префіксом **нав-** від основи *перéка* (*перéчити*). — Див. ще **нав-, перéка**.

[навпі́к] «навпроти, наперекір» Ж, **[навпі́к]** «тс.» Ж; — неясне; можливо,

утворено на основі виразу **в піку* «тс.» за допомогою префікса **на-**.

на́впіл «пополам», **[навпів, на-впíль]** «тс.» Ж; — очевидно, результат ускладнення прислівника **[успі́л]** «пополам» префіксом **на-** з пізнішим опущенням **с**; форми могли утворитися і шляхом заміни префікса **на-** у слові *напів* (< **напíл* < **наполъ*) складним префіксом **нав-**. — Див. ще **пів**.

[навпі́р] «наперекір, на зло»; — очевидно, результат злиття прийменника **на-** з іменником **[ўпі́р]** «упертість». — Див. ще **на¹, перти³, у¹**.

[навпо́мірки] (нести вдвох одне відро) «на середині коромисла, держаючи коромисло за кінці», **[нао́пмірки]** «тс.» Ме; — бр. **[напо́веркі]** (нести вантаж) «удвох на середині палки, взявши її за кінці», **[напо́вірки, напо́верку, напо́вірку]** «тс.»; — неясне.

навпо́чіпки, напо́чіпки; — результат ускладнення прислівника *по́чіпки* префіксами **нав-, на-**. — Див. ще **на¹, нав-, чіпа́ти**.

[навправе́ць] «навпростець», **[нав-вправці]** «тс.» Ж; — результат злиття префіксів **на-, нав-** з основою іменника **[праве́ць]** «напрямок». — Див. ще **на¹, нав-, праві́й**.

[навпра́чки] «навпростець»; — результат видозміни деетимологізованої форми *навпро́шкі* «тс.» (див.).

[навпре́к] «у профіль» Ж; — очевидно, результат видозміни форми і значення запозиченого слц. па ргіек «на зло», паргіек «всупереч, незважаючи на», що складається з прийменника па та іменника ргіек «упертість», спорідненого з укр. *перéка, перéчити*. — Див. ще **нав-, перéка**.

[на-в-прибузь] «на босу ногу, голубіськи» Ж; — результат фонетичної видозміни запозиченого з польської мови прислівника **прибось*, п. *przyboś* «тс.», утвореного з прийменника *przy* «при» і основи *bos-* «босий», і ускладнення його префіксальним компонентом **нав-**. — Див. ще **бо́сий, нав-, при**.

навпрісідки, *навпрісідки*, *напрісідки*, *напрісідки*; — р. *впрісідку*, бр. *упрісідкі*; — результат злиття прийменника *на* з виразом *у прісідки* або з іменником *прісідки*, який зберігся у виразі *у прісідки*; два варіанти кореня *сід-* і *сід-* зводяться до основ інфінітива (*сідати*) і теп. часу (*сяду*). — Див. ще **на¹**, **нав-**, **при**, **сидіти**, **у¹**.

на́впросто «навпростець»; — р. *на́просто*, бр. *наўпрост*, п. *na wprost* «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з прислівником *упрост* «навпростець». — Див. ще **простій**.

навпростець, [*напростець*, *навпросткі* Л, *напросткі* Ж]; — р. [*напросткі*] «просто», бр. *напрасткі* «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з невідомими сучасній мові виразами **у простець*, **у простки* або з іменником **простець*, **простки*, похідними від прикметника *простій*. — Див. ще **на¹**, **простій**, **у¹**.

навпрошкі «навпростець», [*навпражкі* (Кол.), *напрошкі*, *напрошкі* Ж, *о́прашки* Ж] «тс.», [*опрощувати*] «ходити навпростець»; — результат деетимологізації форми *навпросткі* (*напросткі*) і, очевидно, зближення її з основами *просіти* (*прошу*), *простіти* (*проща*) та ін. — Див. ще **навпростець**.

[**на́вра**] «дуже мокра, дощова погода» МСБГ; — видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *но́ур* «хмара» (рум. *пог* «тс.») зводиться до лат. *pūbilus* «хмарний», похідного від *pūbes* (< **spoudhis*) «хмара», спорідненого з ав. *spaoda-* «тс.», кіпр. *pudd* «туман», гр. *υδόν* «глушина, темрява». — СДЕЛМ 280; DLRM 545; Walde—Hofm. II 183.

[**на́вратитися**] «пристати, домагуючись чогось», [*навр́ипитися* Чаб, *навр́ипитися* Ва] «тс.», *навр́атливий* «нав'язливий», [*наповра́титися*] «упертися, наполягти», [*наповре́титися*] «напосягтися, затягтися, шперто наполягати» Ме, [*наповр́итися*] «твердо вирішити щось зробити» ЛексПол, [*на-*

повре́тливий] «нав'язливий» (Ме), [*напувре́тливий*] «упертий» Корз; — похідні утворення від др. *ратитися* «ворогувати», *ретитися* «змагатися, прагнути», пов'язаних з іменниками *рать* «військо, війна, напад, боротьба, ворожнеча», *реть* «старанність, ревність, завзяття, змагання, суперечка». — Див. ще **рать**, **ретельний**. — Пор. **зр́атитися**.

[**на́вратлик**] (бот.) «приворотень, *Alchemilla vulgaris* L.» Мак, [*на́вратник*] «тс.» Мак, ВеНЗн, [*на́вратнік*] «пижмо, *Tanacetum vulgare* L.» Мак, [*на́враток*] «тс.» Мак; — запозичення з діалектів чеської або словацької мови; чеські чи словацькі форми, відповідники до укр. *наворо́тник*, *наворо́ток*, не зафіксовані. — Див. ще **навертник**.

навр́ипитись — див. **навр́атитися**.

[**на́вротень**] (бот.) «приворотень, *Alchemilla vulgaris* L.» Мак, [*на́вротич*] «пижмо, *Tanacetum vulgare* L.» Мак, [*на́рвітич*] «тс.» Корз, [*на́вротин*] «підлісок, *Sanicula europaea* L.» Мак; — запозичення з діалектів польської мови; пор. п. *rawrotnik* «приворотень», яке відповідає укр. [*на́воротник*] «пижмо», *на́воротень* «тс.; приворотень». — Див. ще **навертник**.

навр́очити — див. **ректі**.

навр́яд; — бр. *наўра́д*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *навр́яд* виникло, можливо, в результаті злиття прийменника *на* з прислівником *вряд* «сумнівно», значення якого розвинулось на ґрунті виразу *вряд ли* «тс.», в якому прислівник *вряд* утворений з прийменника *в* та іменника *ряд*, первісно мав значення «схоже, до речі, якраз» і який разом з часткою *ли* спочатку мав питальний характер, що поширювався на все речення з цим виразом. — Булаховський Вибр. пр. III 396; ЭСБМ 7, 272. — Див. ще **на¹**, **ряд**, **у¹**.

на́всклезь — див. **склезь**.

[**на́вспяк**] «навпаки», [*на́вспакі*] «назад» Ж; — р. [*вспак*] «навпаки, на-

виворіт», бр. [на вспак] «наперекір»; — результат злиття прийменника *на* з не засвідченим в українських джерелах прислівником **узпак* «навпаки», утвореним з прийменника *уз* і основи *пак*; значення «назад» могло розвинути у західних говорах під впливом ч. *nazpáték* «назад», пов'язаного з *nazpét* «тс.», утвореним з прийменника *па* і прислівника *узрét*, спорідненого зі стсл. *vъсплать* «тс.». — Див. ще **на¹**, **пак¹**, **уз**.

[**наvspи́ньки**] «навшпиньки» Г, ЛЧерк, [**наvspи́нячки** Г, **навпинькі** ЛЧерк] «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з незасвідченим іменником **успиньки* (**упиньки*), утвореним від дієслова *спинатися* (< *успинатися* < *възпинатися*) «ставати навшпиньки». — Див. ще **на¹**, **п'ясті**, **уз**. — ІУМ Морфологія 394, 411. — Пор. **навшпіньки**.

[**наvspíл¹**] «навпіл, пополам»; — результат видозміни форми *наvspíл* під впливом [**наvspíл²**] «наскрізь». — Див. ще **наvspíл**, **наvspíл²**.

[**наvspíл²**] «наскрізь»; — очевидно, результат злиття прийменника *на¹* з не зафіксованим у писаних джерелах прислівником **успiл* «підряд», утвореним з префікса *у-* і основи *спiл-*, тієї самої, що і в прикметнику *спiльний*, прислівнику *поспiль* та ін. — Див. ще **на¹**, **спiл**, **у¹**.

наvspíж (про відкривання дверей, воріт) «на весь отвір», *наспiж*, *наvspíж*, [*наспíж* Г, Ж, *наспíжі*, *наспíжі* Ж, *наспíжiнь*, *наспíжiр*, *наспíжeнь*, *наспíжi*, *наспíжeнь* ЛЧерк, *наспíжeй* ЛЧерк, *наспíжeнь*, *наспíжeй* До, *наспíж* Ме] «тс.»; — р. *наспíжъ*, бр. *наспíжъ*, [*наспíжъ*], п. *na ścież*, *na ścieżaj*, *na ścieża*, *na oścież* «тс.», *ścieżeje* «завис», ч. *stežaj* «завис», схв. *stōžer*, слн. *stežáj* «тс.», *na ves stežáj* «тс.», *stožer* «завис», стсл. **стежеръ**, **стожеръ** «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з іменником **стежер* (**стежей*, **стежень*) «за-

вис»; — псл. *stežerъ* «тс.» зіставляється з лит. *stāgaras* «довгий сухий стовбур рослини», *stegerys* «тс.»; первісне значення *на(в)спiж* — «на весь завис». — Булаховський Вибр. пр. II 399—400; Фасмер III 48; Черных I 560; Преобр. I 594; ЭСБМ 7, 261, 274; Machek ESJC 577, 580; Brückner 529; ЭССЯ 21, 198; Fraenkel 891—892. — Див. ще **на¹**, **нав-**. — Пор. **сто́жар**.

наvspíський — див. **нав¹**.

навтякі «натяками»; — результат заміни складним префіксом *нав-* префікса *на* у старій формі ор. відм. мн. *натяки* «натяками». — Див. ще **нав-**, **на́тяк**.

навтямки «натяками»; — результат видозміни форми *навтякі*, зближеної з основою дієслова *тямити*, зокрема з прислівником *утямкі* «пам'ятно». — Див. ще **навтякі**.

наву́т, **нагу́т**, **нау́т** — див. **нут**.

[**наvspт́ема**] «назавжди, навіки» Ве-Уг; — результат фонетичної і семантичної видозміни форми [*анат́ема* (*анáхт́ема*)] «анафема, церковне прокляття»; розвиток значення зумовлений тим, що анафема накладалась назавжди (пор. у Котляревського: «Анахтем вічний Турн пропав»). — Див. ще **ана́фема**.

[**наvspч́унку**] «вголос», [*наvspч́унне*] «тс.; публічно» Пі; — результат злиття префікса *нав-* з основою *чу-*, псл. *ču-*, наявною в дієслові *чу́ти*, можливо, через стадію невідомого тепер іменника **чунка* чи **учунка*. — Див. ще **нав-**, **чу́ти**.

навшпíньки, *навшпíньках*, *навшпíнячки*, [*нашпíньки* Ме, *нашпíньках* Ме]; — результат видозміни форм *наvspи́ньки*, *наvspи́нячки* з незакономірним переходом **сп** в **шп**, як у *спíця* > *шпíця*, *спорíш* > [*шпорíш*]. — Див. ще **наvspи́ньки**.

[**нага́ка**] «ганьба, сором»; — неясне.

нага́йка «плетений батіг», *нага́й* «тс.»; — р. бр. *нага́йка*, п. *naħaj*, *naħajka* (з укр.), ч. слц. *naħajka* (з укр.), схв. *nağajka*; — похідне утворення від

етноніма *ногаєць*, *ногайський*; первісне значення «ногайський батіг». — Черных I 555; Фасмер III 35; Преобр. I 589; ЭСБМ 7, 182—183; Mikl. EW 210; Koraliński 655; Brückner 353—354; Holub—Lyer 328. — Див. ще **ногайці**.

на-галай — див. **галай-балай**.

[нагаліти] «надати, передати, направити Ж; нараяти ВеНЗн», **[нагіліти]** «тс.» Г, МСБГ, Шух; — очевидно, похідне утворення від **[галіти]** «квалити, підганяти», деетимологізоване і зближене з **гиліти** «бити, кидати». — Див. ще **галіти¹**, **гилі**.

нагалом — див. **загал**.

[нагалунитися] «напитися п'яним»; — очевидно, результат видозміни значення «набратися галуноу, насититись галуном (у процесі фарбування)». — Див. ще **галун¹**.

нагальний, **нагайний** — див. **галіти¹**.

наган «вид револьвера»; — як і бр. *наган*, п. ч. *pagap*, м. *наган*, *нагант*, схв. *наган*, *нагановац*, запозичено з російської мови; р. *наган* походить від прізвища бельгійського конструктора Нагана (*Nagant*). — Коваль 200; Черных I 555—556; Фасмер III 35—36; Ушаков II 320; ЭСБМ 7, 184; SJP IV 1047.

[нагарний] «спішний»; — результат видозміни форми **нагальний** «тс.» під впливом основи **горіти** (*нагар* і под.). — Див. ще **галіти¹**.

[нагбом] «гнути» Ж, **[набгом]** «тс.»; — бр. *нагбом* «нахильці, нахильючі посуд» (пити); — давнє похідне утворення від дієслова псл. *па-гъб-(по)ті «нагнути»; паралельна форма відображає давнє змішування основ *гъб-(по)-ті і *въгати. — ЭСБМ 7, 185. — Див. ще **гнути**, **на¹**. — Пор. **бгати**.

[нагібати¹] «надібати, знайти», **[нагібка]** «знахідка» Г, Бі, **[нагібок]** «тс.» Бі; — очевидно, результат фонетичної видозміни форми **надібати**. — Див. ще **дібати**.

[нагібати²] «висловлювати незадоволення, заявляти претензію» Ж; —

результат видозміни **[нагабати]** «нападати, переслідувати» під впливом основи **(по-)гібати**. — Див. ще **габати**, **гібіти**.

нагий «голий» СУМ, Ж, *наготá*, **[наготіти]** «бути голим» Ж, *обнажати*, *обнажити*; — р. *нагой*, др. *нагъ*, п. нл. *pagi*, ч. слц. *pahú*, вл. *pahí*, схв. *nâg*, слн. *pâg*, стсл. **нагъ**; — псл. *пагъ*; — споріднене з лит. *puogas* «голий», лтс. **[puõgs]**, дінд. *pagnâh*, дірл. *pocht*, гот. *pagaps*, нвн. *packt*, лат. *pūdus* «тс.»; разом з якими зводиться до іє. *pōgʷ (> *nōg-). — Черных I 556; Фасмер III 36—37; Преобр. I 589—590; Machek ESJC 388; Brückner 353; Schuster-Sewc 982; Skok II 498; Bezljaj ESSJ II 212; Fraenkel 511—512; Kluge—Mitzka 500; Walde—Hofm. II 185; Pokorny I 769; Mann 848.

нагіліти — див. **нагаліти**.

нагідкі (бот.) «календула, *Calendula officinalis* L.» СУМ, Ж, *нагідка*, **[гнітик** См, *ногітка* Ж, *ногіток* Мак, *ногодки*, *науготки*, *нагут* тж] «тс.»; — р. **[нагідка]** (з укр.), *ноготкі*, бр. *наготкі*, **[нагаткі**, *нагодкі*, *ногцікі*], п. *pagietek*, ч. *pehtík*, слц. *pahatka* (з укр.) «тс.»; — похідне утворення від псл. *погътъ* «ніготь», видозмінене в результаті деетимологізації і зближення з основою *год* та ін.; назва зумовлена подібністю сім'янок календули до нігтів. — Коваль 80—81; ЭСБМ 7, 188—189; Machek ESJC 394; Jm. *rostl.* 253—254. — Див. ще **ніготь**.

[нагідник] (бот.) «перстач сріблястий, *Potentilla argentea* L.» Мак; — неясне.

наглий¹ «раптовий, несподіваний; спішний; прудкий; [настійний]», *нагло*, **[нагле]**, **[нагіліти]** «квалити, підганяти» СУМ, Ж, *знагла*; — р. *наглий* «нахабний», бр. **[наглы]** «раптовий», др. *нагло* «швидко, скоро, негайно», п. нл. *pagly* «раптовий, несподіваний, спішний, швидкий, рвучкий, стрімкий», ч. *pahly* «швидкий, раптовий, наглий», слц. *pahly* «тс.; спішний», вл. *pahly* «наглий, обривистий, поривчастий»,

болг. *на́гъл* «нахабний», м. *нагло* «швидко, різко, нагло», схв. *на́гао* «спішний, швидкий, раптовий», слн. *пáгел* «тс.; несподіваний», стсл. *нагаъ* «несподіваний; необачний»; — псл. *pagъ*; — зіставляється з дінд. *áñjah* (*áñjasā*) «прямо, несподівано, швидко, скоро», гот. *apakс* «раптово, швидко, відразу» і зводиться до іє. **опог*¹; пов'язується ще з псл. *spaga* «сила» (Варбот Етимологія 1964, 27—30); виводиться також від прийменника *па* (*Brugmann Grundriss II 1, 507; Holub—Kop. 238*) або від основи **пōg-*, пов'язуваної з іє. **пек-*//*пек'*, яка вбачається в словах *на́взнак* і под. (Топоров LP 8, 206—207); викликає сумнів виведення (*Brückner 353*) від *пагъ* «голий», а також пов'язання (*Tedesco Language 27/1, 15*) з псл. *ležati* (**па-льг-лъ*), як і зіставлення (*Machek ESJC 388*) з лтс. *paguōt* «швидко йти», *paguōtiēs* (у *Махека* помилково *pagties* «швидко працювати»), які іншими авторами (*Fraenkel 478*) пов'язуються з лит. *pāgas* «ніготь, кіготь», лтс. *pagas* «руки, руки й ноги». — *Фасмер III 36; Черных I 556; Преобр. I 589; Schuster-Sewc 982; Skok II 498; Bezlaj ESSJ II 212.*

[*на́глий*²] «голий» *Ме, Ба, Кур*; — результат видозміни форми *на́гий* «тс.» під впливом *на́глий* «раптовий». — Див. ще *на́гий*.

[*на́глум*] «підряд, без розбору» *МСБГ, [на́глумуши́ти]* «нарвати чогось без розбору, більше ніж потрібно» *Корз*; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*нао́гъл*] «підряд» (або [*нага́лом*] «тс.»), яка зазнала фонетичного зближення з *глум* «глузування».

на́глябистий — див. *хля́пати*.

[*наго́дити*] «саме в даний момент представити, прислати; натрапити О», *наго́дитися* «прийти, випадково з'явитися, трапитися; наміритися», *наго́да*, *прина́гідний*; — р. [*наго́дяться*] «прийти в певний час», бр. *нагадзі́цца* «трапитися, випадково зустрітися», п. *pagodzić się* «нагодитися», ч. *pahoditi*

се «випадково опинитися, виявитися», ч. слц. *pahoda* «випадок», схв. *наго́дба* «тс.», слн. *pagoditi se* «трапитися»; — псл. *pagoditi* «натрапити, влучити», похідне від *goditi* «цілитися, попадати», *goditi se* «попадатися, траплятися», пов'язаного з *godъ* «рік, строк, відповідний час». — *ЭСБМ 7, 186—187; Brückner 148; Machek ESJC 173; Skok I 584; Bezlaj ESSJ I 155.* — Див. ще **год**.

[*наго́ло*¹] «цілком; у цілому, загалом» *Г, Ж*; — результат контамінації здавна споріднених форм типу [*нага́лом*] «підряд, загалом» і *наго́ло* «оголено». — Див. ще **го́лий, зага́л**.

[*наго́ло*²] «нагло, раптово» *Ж, [наго́льний]* «негайний» *Ж*; — результат переосмислення форми *на́гло* «раптово» як *на́го* «голо» і наступної контамінації обох форм. — Див. ще **го́лий, на¹, на́гий, на́глий¹**.

[*наго́ловатень*] (бот.) «волошка синя, *Centaurea cyanus L.*» *Ж, [наго́ловаток]* «волошка скабіозовидна, *Centaurea scabiosa L.*» *Мак, [наго́ловатки]* «осот польовий, *Cirsium arvense*; юринія волошковидна, *Jurinea cyanoïdes*» *Г, Ж*; — р. *наго́ловатка* «юринія», [*наго́ловатки*] (окремі види волошок), [*наго́ловаток*] «скабіоза польова, *Scabiosa arvensis*», бр. [*галавач*] «волошка скабіозовидна», *нагалава́тка* «юринія»; — похідні утворення від *голова́*; зумовлені, очевидно, круглою формою суцвіть відповідних рослин. — *Шамота 56—57.* — Див. ще **голова́, голова́тень**.

на-гора́ (гірн.) «нагору, на поверхню землі»; — р. *на-гора́*, бр. *на-гара́*; — очевидно, засвоєна в XIX ст. від іноземного технічного персоналу на шахтах Донбасу неправильна форма укр. *наго́ру*; пошуки джерела цього слова в російських діалектах (Отин PP 1969/6, 104—105) позбавлені підстав. — Див. ще **гора́, на¹**.

нагорóда, [*надгорóда*], *нагородні, нагородіти, [надгородіти], винагорóда*; — р. *награ́да* «нагорода» (з

стсл.), бр. *узнагарóда*, п. *pagroda*, ч. слц. *páhrada*, болг. *награ́да*, м. *награда*, схв. *nágrada*, *на́града*, слн. *pagrada*; — псл. **pagorda*; — очевидно, похідне утворення від **pagorditi* «помешувати, відгородити, наділити», паралельне до *paděľ* «наділі»; у такому разі первісне значення «наділі землі»; інші спроби тлумачення як похідного від **pagorditi* «накопичити» (Фасмер III 86), від **pagorditi* «подарувати місто» (Mikl. EW 74), від іє. **gheld-* «нагороджувати» (Machek ESJC 388) малопереконливі. — Див. ще **гóрод, на¹**.

[нагру́бка] «нападки, наклеп»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з прикметником *[грубий]* «поганий». Она, можливо, через стадію незасвідченого дієслова **нагрубити* «наговорити поганих речей». — Див. ще **гру́бий, на¹**.

[нагруща́ти] «умовляти, навчати»; — неясне.

[нагру́кати] «захопити, застукати»; — результат заміни синонімічного дієслова *засту́кати* в переносному значенні «захопити». — Див. ще **грюк, за¹, стук**.

[нагу́ла] «паливода, запальна особа; дурень» Ж, *[нагу́лько]* «тс.» Ж, *[нагу́листий]* Ж, *[нагу́льковатий]* Ж; — очевидно, пов'язане з *[гуліти]* «гудити, глузувати; дурити» (див.).

[нагу́лити] «випадково знайти, надібати»; — неясне; можливо, походить від незасвідченого дієслова **гулити*, спорідненого з *гуля́ти*; в такому разі первісно означало «наткнутись гуляючи», як укр. р. *найті* «наткнутись ідучи», п. *pależć* «наткнутись лізучи» і т. д.

[нагушпа́нити] «побити кулаками, відлупцювати» МСБГ; — похідне утворення від *[гушпати]* «бити кулаками, товкти» МСБГ, що, як і *[гушкати]* «тс.» тж, є афективним звуконаслідувальним утворенням.

[нагінгéчитися] «розгніватися» Корз, *[нагінгéчиний]* «насуплений, розгніваний» Корз; — афективне утво-

рення, очевидно, пов'язане з **[нагіндичитися]*, похідним від *[індичитися]* «бундючитися». — Пор. **індік**.

[нагли́гаться] «похапцем наїстися» До; — результат контамінації форм *[налига́тися]* (*[нали́катися]*) «тс.» і *[гльóгати]* «ковтати не жувавши». — Див. ще **гльóгати², лі́кати**.

[нагрудзьова́ть] «погано, недбало написати» До; — очевидно, пов'язане з *[грундзьова́ти]* «міцно зв'язувати», *[грундзьова́тий]* «вузлуватий; мудрований». — Див. ще **грундзьова́ти**.

над (прийм.), *над-*, *наді-*, *надо-*, *но́над*; — р. бр. болг. м. схв. *над*, др. *надъ*, п. ч. слц. вл. нл. слн. *pad*; — псл. *padъ*; — похідне утворення від прийменника *па*, викликане впливом прийменника *родь* «під»; можливо, що *-dъ* в обох випадках походить від іє. **dhē-* «ставити, дівати»; зіставлення компонента *-dъ* з елементом *-d-* в лат. *sēd-*, *grōd-*, *red-* (Фортунатов Samaveda-āṅapāyaka-samhita 83; Младенов 321) або з гр. *-θα*, *-θεν* в *ἄνωθα* «згори», *ἄνωθεν* «тс.» (Meillet RES 9, 127) викликає сумніви. — Фасмер III 37; Черных I 556; Преобр. I 585—587; ЭСБМ 7, 189; Machek ESJC 387; Brückner 351; Schuster-Sewc 979—980; Skok II 495—496; Bezlj ESSJ II 210; ESSJ Sl. gr. I 123—128. — Див. ще **на¹**.

[надараж́итися] «нехтувати» Ба; — неясне; можливо, результат видозміни виразу *не дорож́ити(ся)*.

надба́вити, надба́вка — див. **ві́бавити**.

[надгорі́й] «найзручніше» Кур; — неясне.

надега́ти, надегну́ти — див. **вди́гну́ти**.

[надечи́] «намотати (куделю)» Ж; — очевидно, пов'язане з *[надега́ти]* «втягувати (нитку в голку)», як *[бічи]* «бігти» з *бігати*; менш переконливе з фонетичних міркувань зіставлення (Желехівський) з *надыга́ти*. — Див. ще **вдигну́ти**.

надéлок «товста набита дошка для укріплення щогли на вітрильному чов-

ні» Дз, [надѣл] «частина дошки, підкладувана під рей» Берл; — запозичення з російської мови; р. *надѣлка* «накладка, нашивка (цвяхами), особливо дерев'яна» є похідним від дієслова *надѣлать*, утвореного з основи *дѣлать*, спорідненої з укр. *діло*, і префікса *на-*. — Див. ще *діло*, *на*¹. — Пор. **наділок**.

на́джа — див. **надіжка**.

наджинджурений — див. **дженджеруха**¹.

[**наджу́га**] «уїдлива людина» ВеУг; — очевидно, похідне від запозичення з чеської чи словацької мови; ч. [džigat] «шпигати; штрикати», [džgnuč] «тс.» зіставляється з лит. *dięgti*, лтс. *dięgt* «тс.». — Machek ESJC 138.

[**наджулі́тися**] «надудлитися»; — очевидно, пов'язане з [*джукліти*] «жадібно пити» (див.).

надзира́ти, *надзира́тель*, *надзира́ч*, *на́дзір*, *на́дзірний*, *на́дзірець* — див. **зріти**¹.

[**наздудзу́ватий**] «кумедний, з примхами, навіжений» Ж; — афективне утворення, у певний спосіб пов'язане з формою [*прицу́чуватий*] «дурнуватий» (див.).

наздюндзю́ритися — див. **дженджеруха**¹.

наді́бати — див. **ді́бати**.

[**на́дій**] «туди» Ж; — очевидно, результат давнього злиття применника *на* і займенниково-вказівної частки *-ди*, наявної також у складі слів *туди́*, *сюди́*, *всюди*, [*ка́ді*, *са́дій*] та ін. — Див. ще **всю́ди**, **на**¹.

надима́ти, *на́діми* — див. **ду́ти**¹.

[**на́дисати**] «наткнутись, надібати, знайти»; — пов'язане з др. *десити* «знаходити, зустрічати», схв. *дѣсити*, *дѣсити* «тс.», *на́десити*, *надѣсити* «знайти, наткнутися, застати», стсл. *десити* «знаходити, зустрічати», а також з укр. [*судоси́тися*] «зустрічатися (з кимсь)», бр. [*судоша́ць*] «зустрічати», др. *досити* «знаходити»; — псл. *desiti*, *dositi* «знаходити», можливо, пов'язане з *desьpъ* «правий»; — зіставля-

ється з гр. *δέχομαι* «приймаю», лат. *deset* «личить», дінд. *dāṣati* «приносить жертву» (Meillet MSL 14, 338; Berg. I 188; Trautmann 54; Walde—Hofm. I 330); можливе також зіставлення з гр. *δίω* «знайду», алб. *pësh* «зустрічаю» (Pedersen IF 5, 47; Jokl Stud. 60—61). — Фасмер I 505—506; БЕР I 317; Skok I 394—395. — Пор. **десний**, **судосити**.

[**на́дити**¹] «гартувати (залізо); покривати сталлю (сокиру)» Ж, [*над (нат)*] «леміш» О, ДзАтл II; — р. [*на́дить*] «наварювати залізом (стертий сошник); точити (леміш, сошник)», болг. *на́дя* «доточую, подовжую», [*на́да*] «стальне лезо інструмента», схв. *на́дити* «гартувати; наварювати сталлю», *на́да* «сталь», слн. *náditì* «гартувати; наварювати сталлю», *náda* «надставка, сталева надковка», [*nádo*] «тс.; сталь»; — псл. *paditi*, *pada*; — вважається результатом злиття префікса *па-* з основою *ditì* «класти», похідною від кореня **dhē-/dh-* на ступені редукції. — Фасмер III 37; Преобр. I 590; Skok II 497; Bezlaj ESSJ II 211; ЭССЯ 21, 231; Абаев ИЭСОЯ I 157; Гутшмидт Сл. и балк. языкозн. 296; Berg. I 193; Mikl. EW 210. — Див. ще **діти**², **на**¹. — Пор. **надія**.

на́дити² «вабити, приманювати; ловити вудкою», *вна́дитися* (*уна́дитися*), *вна́дливий* (*уна́дливий*), *вна́дно* (*уна́дно*), *віна́дити* «виманити когось звідки» Я, *віна́дити*, *зна́да* Ж, *знадлі́вий*, *зна́дний*, [*зана́да*] «принада» Чаб, [*она́да*] «тс.», [*перена́дник*], *пона́дливий*, [*пона́дний*] «принадний» Нед, [*пона́да*] «принада; звичай» Нед, [*пона́дка*] «тс.» Нед, [*пона́жа*] «звичай» Нед, *прина́дити*, *прина́да*, *прина́дливий*, *прина́дний*, [*розна́дити*] «звабити, принадити» ВеБ, [*спона́дить*] «тс.» Чаб, [*спона́да*] «спокуса» О, [*уна́да*] «звичка», [*уна́дний*] «унадливий»; — р. [*сна́дить*] «звести, привчити одного до одного, з'єднати і скріпити», бр. *на́дзіць* «вабити», п. *spadny* «легкий», ч. слц. *spadný* «тс.», ч. *spad* «мабуть, можливо», слц. *spad'*

«тс.»; — очевидно, результат давньої семантичної видозміни слова *на́дити* з первісним значенням «насаджувати, приєднувати» через проміжне значення «брати на гачок». — Див. ще *на́дити*!. — Пор. *снасть*.

нади́хати «збуджувати натхнення», *нади́хнути*, *натхну́ти*, *на́дих* «натхнення», *натхне́ння*, *натхне́нник*, *натхне́нний*; — бр. *натхніць*; — запозичення з польської мови; п. *natchnąć*, *natchnienie*, утворені з префікса *pa-* і основи дієслова *tnąć*, що продовжує давнішу форму *dъxnoti* «дихнути», є, як і ч. *padchnouti*, *padšení*, кальками лат. *inspīro* «надихаю», *inspīrātio* «натхнення», утворених з префікса *in-* «в-, на-» і основи дієслова *spīro* «дихаю»; латинські форми є, очевидно, в свою чергу, кальками гр. *ἐμπνέω* (*ἐμπνεῖω*) «надуваю, надихаю», *ἐμπνοια* «дихання, натхнення», до яких зводиться як калька і стсл. **(въ)дъхнове́нне**, р. *вдохнове́ние* (Шанский ЭСРЯ I 3, 32); форми *нади́хати*, *нади́хнути*, *на́дих* утворені як власне українські варіанти — кальки до запозичених форм. — Див. ще *ди́хати*, *на*!

[наді́бня (їдома)] (бот.) «*Gracilaria lichenoides* Ag.» Мак; — очевидно, похідне від псл. *na dobe* «на потребі, потрібне»; назва могла бути зумовлена придатністю рослини в їжу або лікувальними властивостями. — Див. ще *наді́бок*.

[наді́бок] «придатний для чогось кусок дерева чи заліза; господарська річ», *[на́добок]* «тс.», *[наді́б'є]* «начиння» Ж, *[наді́б'я]* «речі, майно», *[на́доба]* «потреба, необхідність», *[наді́бний]* «потрібний» Ж; придатний ВеУг, *[на́добо]* «потрібно» Ж, *[надобі́тися]* «бути угодним; виявитись можливим, бути придатним» Ж, *[зна́діб]* «інструмент; речовина; цілющі засоби; (мн.) матеріал (для публікації)», *[зна́дібки]* (зменш.) «матеріали (для публікації)», *[знаді́б'я]* (зб.) «інструменти; цілющі засоби»; *[зна́доб]* «інструмент», *зна́доба* «потреба», *[знадбо́к]* «нагода; ін-

струмент; матеріал» Нед, *[знадо́б'я]* «снаряд, пристрій», *[знаді́бний]* «придатний» Ж, *[знадобі́ти]* «пристосувати; обладнати» Ж, *знадобі́тися* «стати потрібним, пригодитися»; — р. *[на́добенъ]* «необхідна дома річ, необхідна людина», бр. *надбо́ба* «начиння», др. *надобѣ* «треба, потрібно», ч. *padoba* «начиння; посуд», вл. *padoba* «начиння; меблі»; — похідне утворення від псл. *na dobe*, яке складається з прийменника *na* «на» та іменника *doba* «придатність, користь». — ЭСБМ 7, 198—199; Machek ESJC 387; Schuster-Sewc 980. — Див. ще *доба*, *на*!. — Пор. *зді́б*.

[наді́жка] «надія» Ж, *[на́джа]* «тс.» Корз (< **надежа*?), *[наде́жний]* «надійний» Ж, *[наді́жна]* «тільна» (про корову); — р. *[наде́жа]* «надія», бр. *[надзе́жа]*, др. *надежа*, болг. *наде́жда*, м. *надеж*, стсл. *надежда* «тс.»; — псл. **padedja* «надія; накладання», похідне утворення від основи теп. часу дієслова **padedjo* «накладаю, покладаю(ся)», спорідненої з інфінітивом *padēti* «надіти, накласти». — Фасмер III 37; Преобр. I 590; ЭССЯ 21, 233—234. — Див. ще *надія*. — Пор. *на́дити*!, *оде́жа*.

[наді́лок] «дерев'яна лопата, окована залізом Бі; піхви», *[наді́лка]* Ж, Пі, *надолок* Пі «тс.»; — р. *[наде́лка]* «всяка оббита річ, накладка»; — похідне утворення від дієслова **наділати* «покрити, набити», що складається з префікса *na-* і основи *dīlo*, *[ді́лати]*; форма *надолок* є, очевидно, результатом зближення з *dīl* «низ», *надо́лі* «внизу» (пор. *на́долок* «подолок жіночої сорочки»). — Див. ще *ді́ло*, *на*!. — Пор. *наде́лок*.

наді́ти «надягти», *надіва́ти*; — р. *наде́ть* «надіти», бр. *наде́ць*, др. *надѣти*, п. заст. *padziać*, ч. *[padíti]*, слц. *padiet'*, болг. *надя́на*, *надя́вам*, м. *надене* «тс.», схв. *наденути* (*наде́нути*) «нанизати, прикріпити; начинити», слн. *padēti* «надіти»; — псл. *padēti* «надягти, накласти», утворене з префікса *pa-* і дієслова *dēti* «класти». — Фасмер I

509; ЭСБМ 7, 196; Brückner 107; Machek ESJC 118; Skok I 414—415. — Див. ще **діти²**, **на¹**.

надія, *надійний*, *надіятися*, [*надіватися*] «надіятися», *надійсь* «мабуть, певно», *надісь* «тс.», [*зненадійки*] «зне-нацька» Ж, *обезнадіяти*, *обнадіяти*; — р. *надéяцься*, бр. *надзéя*, др. *надѣ-ятися*, п. *padzieja*, ч. *paděje*, слц. *pádej*, вл. *padzija*, *padzeć so*, нл. *pažeja*, *pažeš se*, болг. *надéя се*, м. [*надея*] «надія», схв. *на́дати се*, слн. *pádejati se*; — псл. *paděja*, похідне від основи інфінітива *paděti* (*padějati*) «накладати, покладати», утвореного за допомогою префікса па- від дієслова *děti* «класти». — Преобр. I 590; Булаховський Вибр. пр. III 394; ЭСБМ 7, 196; Brückner 353; Machek ESJC 387; Schuster-Sewc 981—982; Bezlaž ESSJ II 211; ЭССЯ 21, 235. — Див. ще **діти²**, **на¹**. — Пор. **надіжка**, **сподівати**.

Надія (жіноче ім'я), *На́дя*, [*Надэжда*] Ж; — бр. *Надзéя*; — калька р. *Надэжда*, запозиченого, як і болг. *Надэжда*, з церковнослов'янської мови; цсл. **Надэжда** є калькою гр. 'Ελπίς, -ίδος, власного жіночого імені, утвореного на основі іменника *ἐλπίς* «надія». — Петровський 162; Илчев 352.

на́доба, *надобно*, *надобітися* — див. **на́дібок**.

[**на́добний**] «привабливий, гарний»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. заст. *padobny* «тс.» є похідним від *padoba* «привабливість, врода», яке виводиться від того самого виразу псл. *pa dobre*, що й укр. [*на́дібок*] «потрібна річ», [*надобітися*] «бути придатним». — Brückner 91. — Див. ще **на́дібок**.

на́доїсти, *надоїдати* — див. **їсти**.

[**на-до́кладь**] «точно, ясно, переконливо» Ж; — утворення на основі незасвідченого давнього іменника **докладь* з імовірним значенням «свідчення, доказ, точна довідка»; пор. ч. ст. *dokládati se koho* «брати за свідка» (Machek ESJC 134). — Див. ще **до-кля́дний**, **на¹**.

[**надо́коло**] «навколо», [*надокóла*] «тс.» Ж; — результат злиття прийменника *на¹* з прислівником *доокóла*, *дов-кóла*. — Див. ще **кóло²**, **на¹**.

[**надокротіти**] «надокучити» Ж; — очевидно, результат контамінації форми *надоку́чити* з незасвідченою формою **настокротити*, яка могла бути утворена від виразу типу *до стокроть чортів* (Ж I 382; пор. *насточортіти* «надокучити»). — Див. ще **ку́чити**, **крот**.

на́долобень «надовба; [йолоп]»; — др. *надолобъ* «опускна колода біля воріт, тин, міська огорожа», ч. *dlab* «паз, жолоб», *dlabati* «довбати»; — похідне утворення від основи з голосним повного творення псл. **dolb-* «довбати», паралельної до основи з ступенем редукції **d^hlb-*, від якої походить звукова форма *довба́ти*; значення «йолоп» розвинулось під впливом звукової подібності до слова *те́лепень*. — Фасмер I 523; Machek ESJC 119; Holub—Kop. 102. — Див. ще **довба́ти**. — Пор. **до-лотó**.

надолужити, *надолужати*, *надолужувати*, [*надолу́га*] «відшкодування» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *недолу́гий*; виводиться також (Shevelov Hist. phonol. 534) від **надоложовати* (пор. [*доложіти*] «докласти»). — ЭСБМ 7, 191—192.

[**надо́шник**] «водяна губка, бодяга, *Spongia fluviatilis*; перцева м'ята, *Mentha piperita* Ж, Мак», [*натóшник*] «перцева м'ята» Ж, Мак, [*ладóшник*] «тс.» тж; — р. [*надóжник*] «бодяга», п. *padecznik* «тс.»; — очевидно, похідне від [*на́дха*] «відрижка з неприємним запахом», [*на́тха*] «тс.; нежить ДзАтл II; астма»; назва могла бути зумовлена застосуванням бодяги і перцевої м'яти для лікування цих хвороб; пор. [*на-се́рдник*] «перцева м'ята»; фонетично може бути пов'язане із словом *дошч*. — Див. ще **на́дха**.

[**надрагуля**] (бот.) «беладона, *Atropa belladonna* L.» Мак; — ч. [*nadragula*, *nadrahule*], слц. *padragul'a*; — за-

позичення з угорської мови; уг. *padragulya* «тс.», очевидно, через посередництво південнослов'янських (схв. [pa-tràgulja], слн. *padragula*) і італійської мов (іт. *mandragola*) зводиться до лат. *mandragora* (< *mandragoras*), що походить від гр. *μανδραγόρας* «тс.». — *Machek ESJC* 351; *MNTESz II* 992—993. — Див. ще **мандрагóра**, **мандригула**.

[**надригáнчик**] «франт, джигун, хлюст», [*надригóнчик*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, результат вторинного зближення з *дрігати* форми якогось іншого походження, напр., **матриганчик*, похідної від [*матригáн*] «белладона».

на́дрó «лоно, пазуха» Г, Ж, *на́дра* (мн.) «глибина, середина», [*нідрó*] «лоно, надра» Ж, [*нідриця*] «лобкова кістка» Ж, [*зánідро*] «пазуха» Ж; — р. *не́дра*, др. *нѣдро*, *ядра* «надра, глибина, нутрощі, лоно», п. *padro* «пазуха», *zanadrze* «тс.», ч. *ňadra* «перса», слц. *padrá* «тс.; пазуха», вл. нл. *padra* «перса», болг. *недрá* «надра», схв. *не́дра* «тс.; пазуха», слн. *nédra*, [*pádrje*] «тс.»; — псл. *pědro* (**ědro*), *padro*; — результат злиття кінцевого звука **п** прийменника **въп* «в, у» з початковою частиною іменника **ědro* (**adro*) < **ědro* (**ōdro*), очевидно, спорідненого з гр. *ἦτρον* «живіт, черевна порожнина», дірл. *in-athar* «нутрощі», двн. *in-ādirī* «тс.», *ada-ga* «жила, артерія, кишка, нутрощі», кіпр. *ep-eder-ep* «нутрощі»; менш переконливе зіставлення (*Brugmann Grundriss I* 179 та ін.; *Fick KZ* 21, 463; *Holub—Kop.* 238) з вірм. *ait* «щока», *aitnum* «набрякаю», *aitum* «пухлина, нарив», гр. *οἶδος* «набив», *οἶμα* «пухлина», *οἰδάω* (*οἰδέω*) «надуваюсь, пухну», двн. *eiz* «набив», *eitar* «отрута», лтс. *idra* «гнила серцевина дерева»; припускався (*Meillet Etudes* 408—409) малоімовірний зворотний перерозподіл *въп-ědro* з давнішого *въ-пědro*, яке зіставлялося з гр. *νηδύς* «череву»; виводилось також (*Brückner* 196) від кореня *ja-ti* «іхати» на підставі схв. *jàdro*

«вітрило», *jàdro*, *jàдрило*, *jàдрило* «тс.», п. ст. *jadro* «сіть, невід»; українські форми з *на-*, можливо, походять з польської мови. — *Булаховський Нариси* 223; *Фасмер III* 58; *Преобр. I* 621—622; *Machek ESJC* 387—388; *Holub—Lyer* 328; *Schuster-Sewc* 980—981; *Младенов* 361; *Bezljaj ESSJ II* 218; *Вегп. I* 270—271.

надса́дити «надірвати, надвередити», *надса́джувати*, *надсі́датися* «надриватися, пошкоджувати здоров'я; сильно кричати», *надсі́стися*, *надса́да* «пошкодження здоров'я від важкої роботи, надірваність, [грижа МСБГ]», *надса́дний* «надзвичайно напружений»; — р. *надса́дїть*, *надседа́ться* (заст.) «надсаджуватися, надриватися», *надса́да*, *надса́дний*, п. заст. *padsadzác się* «надсаджуватися»; — результат видозміни значення *надса́дити* «змістити, перемістити»; пор. ч. рідк. *padsaditi* «зрушити, змістити». — Див. ще **надса́дити**. — Пор. **доса́да**.

[**надсі́стися**] «тріснути» Ж, [*надсі́да́тися*] Ж; — очевидно, результат взаємодії значень *надса́дити* «надвередити» і *розсі́стися* «розвалитися, розпастися» (про стоячий посуд). — Див. ще **надса́дити**.

[**надті́нник**] (бот.) «паслін, *Solanum dulcamara* L.»; — очевидно, утворення на основі виразу *над ті́ном* «під тином», за місцем виростання бур'яну. — Див. ще **над**, **тин**.

на́дто «надмірно; до того ж, особливо; ще більше», *зана́дто*, [*зна́дтом*] «занадто»; — бр. *на́дта* «дуже, надмірно»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *padto* «надто», як і ч. слц. *padto* «до того ж, крім того», є результатом злиття прийменника *pad* «над» і займенника *to* «те, це». — *ЭСБМ* 7, 200—201. — Див. ще **над**, **той**.

[**надторóчити**] «надточити, надсипати» Ж; — результат видозміни прямого значення «вийняти поперечні нитки з краю тканини» в значення «надсипати; надлити». — Див. ще **то́рок**¹.

[надгорчіти] «трохи надрізати»; — очевидно, результат видозміни надторочіти «вийнати поперечні нитки з краю тканини». — Див. ще **то́рок**¹.

надточіти «доточити, подовжити приєднанням додаткової частини; приєднати для подовження», [на́дтичка] «підтичка (у жіночій сорочці)» Ж, [на́дтичка] «тс.», доточіти «подовжити приєднанням додаткової частини», [дотоб́чка] «шматок, приєднаний для подовження», наточіти «доточити», [натáчка] «шматок шкіри, яким наточують халяву» Корз, [на́тучка] «тс.» тж, [на́тичка] «затягнений у постолі ремінь» Ж, підточіти «наставити, пришити додатково», підтичка, підто́ка «колода у возі, яка з'єднує його передню частину з задньою», [підто́рка] «тс.» НикНикТрЛ, приточіти «доточити», [притоб́ка] «пригода, випадок; нагода, привід; підтока у возі Нед; стосунок; зручне місце; глухий завулок», [приті́чний] «сприятливий, підхожий, зручний» Нед, [притобі́шний] «зручний; такий, що личить», розточіти «розширити вставкою», сточіти «скріпити, з'єднати; зшити»; — р. то́чить (ст.) «ткати», тача́ть «шити», [то́ча] «тканина», [то́чиво] «тс.», тача́ють «доточити», [надта́чають] «тс.», прита́чають «пришити», ста́чають «зшити, сточити», бр. надта́ча́ць «доточити», прита́ча́ць «приточити», раста́ча́ць «розточити», ста́ча́ць «сточити», п. przytoczyć «подати, навести, процитувати», ч. přitočiti se «прив'язатися»; — псл. -točiti «притикати, приставляти», ітератив tačati (< *tōkēti) «тс.», пов'язане чергуванням голосних з тькати «тикати, ткати»; пов'язання р. тача́ть із стсл. тачати «котити», ч. tačeti «крутити, катати», п. tačać «тс.» (Фасмер IV 29) помилкове. — Коломієць Мовозн. 1992/1, 41—45; Горяев 346. — Див. ще **ткати**. — Пор. **притаковіти**.

[надтяго́е (молоко)] «тільки що прокисле, трохи прокисле» ВеУг, [протина́тися] «прокисати», [протя́тися]

«тільки трохи прокиснути» (про огірки Ме), [протинéне] (молоко) «трохи прокисле» Нед; — очевидно, результат видозміни значення «надрізаний» у надтя́тий, протя́тий, що стосувалися спочатку огірків, які для швидшого прокисання надрізаються з кінців і протинаються ножем; у такому разі вираз тільки протя́тий первісно означав «уже вкислий тільки тому, що протя́тий, прорізаний»; на молоко такий вираз було перенесено після його деетимологізації; дієслово протина́тися, протя́тися набуло значення «прокисати» від деетимологізованого дієприкметника. — Див. ще **про, тя́ти**.

[наду́шник] «кожушок без рукавів О; причепа, надоїдлива особа Л»; — похідні утворення від виразу на ду́шу (одягати, насідати і под.).

[на́дха] «відрижка з неприємним запахом», [на́тха] «тс.; утруднене дихання, астма Ж; нежить ДзАтл П; пристріг О»; — р. [наду́ха] «нежить», бр. [натха] «відрижка», п. [natcha] «нежить», ч. páccha «сильний нежить; простуда; болячка на губах, носі, у роті та ін.», páccha, pátka «тс.», слц. páccha «нежить», слн. padúha «задишка, астма»; — похідне утворення від дієслова надхну́ти «надихати»; первісне значення «хвороба, надихана поганим повітрям». — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; Варбот 98; ЭСБМ 7, 266; Machek ESJC 387; Holub—Kop. 238. — Див. ще **дихати, на**¹.

[надча́листий] «запальний, гарячий; дурнуватий» Г, Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. чали́вий «бридливий».

надяга́ти — див. **бдяг**.

[нажагли́вий] «сердитий, запальний» ВеУг, [нажакли́й] «згубний» Пі; — очевидно, пов'язане з [же́кнути] «несамовито напасти», [наже́кати] «налякати», [наже́гати] «тс.»; зіставлення з [на́джуга] «уїдлива особа» (ВеУг) з фонетичного погляду непереконливе. — Див. ще **же́кнути**.

нажда́к, *наждако́вий*, *нажда́чний*; — бр. *нажда́к*; — запозичення з російської мови; р. *нажда́к* виводиться від тур. *padzak* «велика палиця, дволеза сокира» (Фасмер III 38; Lokotsch 124); з семантичного погляду зв'язок сумнівний. — Черных I 557.

[наже́гати] «налякати» Дз, *[наже́кати]* «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане в якийсь спосіб з *жахати* «лякати», *жах* і з *же́кнути* «несамовито напасти, стрімко кинутися на когось», *жахати* «вириватися, спалахувати».

[нажипоритися] «добре наїстися» ЛексПол; — афективне утворення без певної словотворчої моделі.

[нажобрити] «нажарити, розпекти» ЛексПол; — очевидно, результат характерної для деяких українських говорів лабіалізації ненаголошеного *а*. — Див. ще *жар*, *на*¹.

[назавлеги] «в час, коли звичайно лягають спати» Ж, ВеЗн; — результат злиття приєменника *на* з прислівником *[завляги]* «тс.», пов'язаним з *лягти* (див.).

[наза́дводі] «ведучи поза себе» Ж; — результат злиття прислівника *назад* з якоюсь формою дієслова *водити*; семантико-словотворча природа слова не зовсім ясна; можливо, це результат видозміни деетимологізованої форми *назадгу́зь* із зміною *г > в*, як у *свербігуз > свербівус*. — Див. ще *вє́сті*, *зад*, *на*¹.

назадгу́зь; — результат злиття прислівника *назад* з формою *гузь*, утвореною від основи *гуз-* «зад; задній прохід» подібно до форми *руч* від *рука* в словах *ліворуч*, *обіруч* і под. — Див. ще *гуза́*, *зад*, *на*¹.

[на́залник] (ент.) «присмерковий бражник молочайний, *Deilephila euphorbiae* L. (гусінь)» ВеНЗн; — неясне; можливо, результат видозміни незафіксованої форми **лазальник* (від *лазити*).

наза́льний «носовий», *назалізува́ти*, *назаліза́ція*; — р. *наза́льний*, бр. *наза́льны*, п. *pazalizacja*, ч. *pazální*, слц. *pazálpu*, болг. *наза́лен*, схв. *наза́-*

лан, слн. *pazálep*; — ускладнене суфіксом *-н-* запозичення із західноєвропейських мов; фр. англ. нім. *nasal* «носовий» утворено від основи лат. *pāsus* «ніс», спорідненого з псл. *позь*, укр. *ніс* (див.).

Наза́р (чоловіче ім'я); — р. бр. *Наза́р*, др. *Назари*, болг. *Наза́ри*, *Наза́р*, цсл. **Назари**; — через церковнослов'янське, грецьке (гр. *Ναζαρίος*) і латинське (лат. *Nazarius*) посередництво запозичено з гебрайської мови, в якій власне ім'я *Nāzār* походить від форми *pāzār* «він присвятив себе Богові». — Вл. імена 71; Петровський 162; Спр. личн. имен 438.

на́зва, *назва́ний*, *на́звисько*, *на́звище*, *називний* — див. **звати**.

[наздоніс] «можна носити; придатне ще для носіння» Ж; — результат злиття префіксів *на-* і *з-* з префіксальною основою *доносіти*. — Див. ще *до*¹, *з*³, *на*¹, *не́сті*¹.

[наздопта́ти] «наступити»; — похідне утворення від *[допта́ти]* «топтати», викликане впливом форми *настопта́ти* «наступити» (див.).

[наздрéте] «побачити» Корз; — пов'язане із *здрі́ти* (див.).

назе́мка (бот.) «хрупливник, *Polypodium* L.»; — похідне утворення від прикметника *назе́мний*; назва зумовлена тим, що це дуже низька рослина. — Нейштадт 218. — Див. ще **земля́**, *на*¹.

[назе́мки] «свині» Ж; — очевидно, закономірна для західноукраїнських говорів звукова форма слова *назі́мки* «однорічні домашні тварини». — Див. ще **зимá**.

називний (відмінок); — бр. *назо́ўны*; — калька р. *именительный*, яке, в свою чергу, є калькою лат. *pōnīpātīvus*, похідного від *pōnēp* «ім'я, назва», або гр. *ὀνομαστική* (*πτῶσις*), похідного від *ὄνομα* «ім'я, назва». — Фасмер II 129. — Див. ще **звати**, *на*¹.

назі́мка (ент.): *н. мала* «п'ядун зимовий, *Acidalia* (*Oporophtera*) *brumata*» Ж, *н. велика* «п'ядун обдирало (?), *Hibernia* (*Erannis* ?) *defoliaria*» Ж; —

утворення на основі виразу *на зіму*; назва мотивується тим, що метелики цих видів гусені літають перед зимою і навіть узимку. — Горностаев 249, 253. — Див. ще **зимá, на¹**.

на́зир, *назира́ти, нази́рити, на́зирком, на́зирцем, на́зирці, назорі́ти* — див. **зрі́ти¹**.

[нази́рить] «розжарити; пожалити (кропивою); побити» ЛексПол; — очевидно, результат незвичайної для українських говорів видозміни форми *нажа́рити*. — Див. ще **жа́р**.

[назі́лки] «сім'я трутнів»; — р. **[назо́лок]** «маточна п'ятка, маточна лунка, зачаток маточної чашечки»; — неясне.

[назіпа́к] «навпаки» Ж; — результат злиття прийменника *на* з прислівником **[зіпа́к]** (<**[зопа́к]**) «навпаки», пов'язаним з **[опа́к]** «назад, навпаки» (див.).

[назло́гах] «опершись ліктями» Г, Ж; — результат злиття прийменника *на* з іменником **[зло́ги]**, похідним від *ложі́ти, лежа́ти*. — Див. ще **з¹, лежа́ти, на¹**.

[назлу́чке] (предикатив у значенні «трапляється, випадково відбувається», напр.: «І що тільки ни назлучке, то завше я винна») Корз; — пов'язане з **[лучи́тися]** «трапитися». — Див. ще **лучи́ти²**.

[на́золоті] (у виразі **[так, як н.]** про потаємне сильне бажання) Ж; — характер семантичного зв'язку з іменником *зо́лото* чи прикметником *зо́лотий* неясний.

[назря́чий] «косоокий, зизоокий» Ж; — очевидно, результат видозміни форми *незря́чий*. — Див. ще **зрі́ти¹, не**.

назубо́к; — запозичення з російської мови; р. *назубо́к* «твердо, добре, напам'ять» (при дієсловах *зна́ть, вчу́ить* і под.) виникло, очевидно, на основі виразу *на зубо́к* (*определя́ть, пробу́я узнава́ть*, напр., про визначення ступеня спілості зерна) при можливому впливі з боку дієслова *зубри́ть* «заучувати напам'ять». — Див. ще **зуб¹, на¹**.

[назу́дре] «наперекір» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з **[удра́ти]** «ударити».

[назу́сп'ять] «назад» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни форми **нав-сп'ять* «тс.» під впливом *назу́стріч*; форма **навсп'ять* могла бути результатом злиття прийменника *на* з прислівником **усп'ять*, спорідненим зі стсл. **въспа́ть** і утвореним шляхом злиття прийменника *въз* і форми *ре́тъ*, похідної від іменника *ре́та* «п'ята». — Див. ще **на¹, п'ята́, уз**.

назу́ти, назува́ти — див. **взу́ти**.

наї́вний, наї́вничати; — р. *наї́вний*, бр. *наї́ўны*, п. вл. *paivny*, ч. *paivní*, слц. *paivný*, болг. *наї́вен*, м. *наї́вен*, схв. *наї́ван*, слн. *paiven*; — запозичення з французької мови, ускладнене суфіксом *-н-*; фр. *paif* «простий, наївний, недосвідчений» походить від лат. *pāivus* «природний», утвореного від дієприкметника *pāvus* «народжений» дієслова *pāscor* (**gnāscor*) «народжуюся», спорідненого з *genus* «рід». — Акуленко 141; Черных I 557; Фасмер III 195; ЭСБМ 7, 210; Dauzat 494; Walde—Hoft. I 597—600. — Див. ще **ген¹**.

наї́зники (ент.) «надродина комах, Ichneumonidae» УРС, Ж; — бр. *наї́зник*; — запозичення з російської мови; р. *наї́зтник*, утворене з префікса *на-* і основи дієслова *їзди́ть* «їздити», є результатом перенесення назви з первісним значенням «вершник», зумовленого тим, що комах під час відкладання яйця в тіло іншої гусені чи личинки набирає пози, що нагадує вершника. — БСЭ 29, 51. — Див. ще **їзда́, на¹**.

[най¹] «нехай», **[ней]** «тс.», **[на́йте]** «дайте змогу; обліште», **[ня́й]** «нехай» Ж, О, **[ня́йте]** Ж; — р. **[най]** «хай» (з укр.), п. (каш. слнц.) **[náj]**, слц. **[naj]**, схв. **[náj]**, слн. *paĵ* «тс.», **[па́ймо]** «даймо змогу», **[па́йте]** «дайте змогу»; — можливо, вже псл. *па́й* «нехай, обліш, дай змогу» як результат стягнення виразу *не ха́й* «не чіпай». — Bezlaĵ ESSJ II 213; ESSJ Sl. gr. II 462. — Див. ще **неха́й**.

[най²] (дит.) «дай» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації форм *на* «взьми» і *дай*. — Див. ще **да́ти**, **на²**.

най- (префікс форми найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників); — р. *най-*, *на-*, бр. болг. *най-*, др. *най-*, п. слн. *пaj-*, ч. *пей-*, *па́-*, слц. вл. *пaj-*, м. схв. *наj-*; — псл. *пaj-*; — утворене з прийменника *па* «над, зверху» і частки *ї*, яка зіставляється з ав. *ī* (частка), гр. *ἰν-ι* «тепер» від *ἰνν* «тс.», умбр. *ro-ei* «хто» (Веґн. I 416; Mikl. EW 210, 430), але яка може бути тотожною із займенником *ї* «той» і сполучником та часткою *і*. — IУМ Морфологія 467, 500; Фасмер III 190; Преобр. I 585—586; ЭСБМ 7, 210; Brückner 351; Machek ESJC 395; Schuster-Sewc 982—983; Skok II 495—496; Bezlaј ESSJ II 213; ESSJ Sl. gr. II 433—435. — Див. ще **і¹**, **на¹**.

[**найбар**] «щонайменше» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття часток [*най*] «нехай» і незасвідченого в українських джерелах **бар* «хоч, хоча б», спорідненого з слц. *bár* «тс.».

[**найбу́ть**] «мабу́ть» Па; — результат видозміни деетимологізованої форми *мабу́ть* (**майбу́ть* < **маебу́ть*) із зближенням першого компонента *май-* з часткою [*най*] «нехай». — Див. ще **мабу́ть**, **най²**.

найма́ти, *наймане́ць*, *найманка*, *найма́ч*, *найми*, *наймит*, *найміти*, *наймиття*, *наймитувати*, *наймитча́*, *наймитчу́к*, *наймиця́*, *наймичка*, *наймичкувати*, *найом*, *найоме́ць* — див. **іма́ти**.

[**наймі**] «зовсім не, анітрохи» Ж, [*намні́й*] «щонайменше, принаймні» Бі, [*а наймі а наймі*] «а особливо» Ж; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *пajmpіej* «найменше, щонайменше» складається з частки найвищого ступеня порівняння *пaj-* «най-» і основи *mpіej* «менше». — Див. ще **ме́нший**, **най-**.

найня́ти — див. **йня́ти**.

найпа́че «найбільше, особливо», [*найпа́к*] «тс.»; — р. *найпа́че*, бр.

[*найпа́чэ*], болг. *най-па́че*, схв. *наjпа́че*, стсл. **наппа́че**; — псл. *паира́че*; — форма найвищого ступеня порівняння прислівника, утвореного від основи *рак(-о)* «назад, знову, навпаки, ще, крім того». — ЭСБМ 7, 212. — Див. ще **най-**, **пак¹**, **па́че**.

найті «відшукати, випадково натрапити», *найда* «підкидьок», [*найду́х*] «тс.», *вінайти*, *віднайті*, *знайти*, *знайда* «підкидьок», [*знайде́й Ж, знайденя́ Ж, знайду́х*] «тс.»; — р. *найті*, бр. *знайсці́*, др. *наити*, п. *пajśc* (*па со*), ч. *пajíti*, слц. *pájst'*, болг. *найда* «знайду», м. *найде* «знайде», схв. *на́ћи* «знайти», слн. *pájti*, стсл. **наити**; — псл. *paíti* «тс.», первісно «набresti, наткнутись ідучи», паралельне до *paходiti* «знаходити». — ЭСБМ 7, 213. — Див. ще **іті**, **на¹**. — Пор. **налі́зне**, **нахо́дити**.

[**найтича́нка**] «вид брички», *натача́нка*, [*нетеча́нка Ж*] «тс.»; — п. *пajтyцзaпka*, *pejтyцzaпka* «тс.»; — похідне утворення від назви м. Нейтічанка (нім. Neutitschein) у Чехії (ч. *Nový Jičín*), у якому була каретна фабрика. — Желехівський I 478; SJP IV 1076.

[**на́каз**] «пошесть на худобу» О, [*нака́за*] «простуда (у худоби)» О; — запозичення зі словацької мови; слц. [*пákaz*] «зараза, інфекція», *páказа*, як і ч. *páказа* «тс.», пов'язане з *paказit'* (ч. *paказiti*) «заразити», похідним від *казit'* (ч. *казiti*) «псувати», спорідненого з укр. [*казі́ти*] «тс.» — Machek ESJC 246. — Див. ще **казі́ти**.

накара́скатися — див. **відкара́скатися**.

[**накарпа́с**] «прочухан, бійка»; — неясне.

[**наке́па**] «навар, наїдок, користь» Си; — очевидно, пов'язане з *кипíти* (див.).

[**наке́пкатися**] «наїстися»; — афективне утворення, паралельне до [*нате́вкатися*] «тс.», похідного від [*те́вкати*] «жадібно їсти» (пор.).

[**накі́рисити**] «накришити» О, [*накі́ршити*] «порозбивати, потовкти»

О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *kiereszować* «рубати, рани-ти, калічити», *rokiereszować* «порізати, пошматувати; порубати шаблею» виводиться від уг. *kereszt* «хрест», запозиченого зі слов'янських мов. — Онишкевич I 468; Sławski II 153; Wgückner 228; MNTEsz II 457—458. — Див. ще **хрест**.

[**накицікати**] «нарізати чимсь тупим» ЛексПол; — афективне утворення, паралельне до *нацигікати* «тс.», похідного від *цигікати* (пор.).

[**накіпкіювати**] «багато набрати»; — неясне; можливо, похідне від *кіпка* «копичка». — Пор. **копа, на¹**.

[**накісток**] «пір'інка в поплавку», [**накіска**] «обрізаний кінець гусячого пера, вставлений в ріжок для розмальовування гончарних виробів»; — очевидно, пов'язане з р. [**нако́сток**] «кістяний наріст», [**нако́стыш**] «набагдашник» (напр., палиці), [**нако́стыль-ник**] «тс.»; характер стосунку до основи слова *кість* неясний; можливо, йдеться про ту саму основу *кост-*, що і в р. *костыль*.

накіт — див. **котіти**.

[**наклітати**] «прибрати; приладнати» О; — очевидно, пов'язане з *кле-чати* «прикрашати зеленню» (пор.).

[**наклячки**] «навколішки» О; — пов'язане з [*клякати*] «ставати навколішки» (див.).

[**нако**] (частка) «на, візьми-но» МСБГ; — результат злиття частки *на* «бери» і підсилювальної частки *-ко*. — Див. ще **-ка, на²**.

[**нако́втач**] (орн.) «дятел, *Picus L.*» МСБГ; — пов'язане з [*ко́втач*] «тс.» (див.).

[**нако́вчити**] «натеревенити»; — неясне; можливо, пов'язане з [*ко́вта-ти*] «стукати, цокати» (пор.).

[**накозу́битися**] «настовбурчитися» ЛексПол, [*накозобитись*] «злісно виставитися» Куриленко; — очевидно, пов'язане з *козуб* «лубкова коробка», *козубом стати* (про мокрий одяг) «замерзнути, стати твердим як кора», [*ко-*

зубатий] «пузатий» Ж. — ЭСБМ 7, 214. — Див. ще **козуб**.

[**нако́й**] (спол.) «ледве, як тільки»; — результат спрощення форми [*нако́ль*], пов'язаної з [*нако́лі*] «тс.». — Німчук НЗ УЖДУ 35, 42. — Див. ще **нако́лі**.

[**нако́лі**] (спол.) «коли, як тільки, якщо» Г, Ж, ВеУГ, [*нако́ль*] «тс.» Ж; — складне утворення з прийменника *на* і прислівника *ко́лі*, у другій формі редукованого. — Див. ще **ко́лі, на¹**.

[**нако́нешняк**] (ент.) «китичник, Ругаєга О.» Ж; — неясне; очевидно, пов'язане з *кінéць* (від розташування на кінцях гілок?).

[**нако́ржень**] «шкіряна рукавиця», *нако́жні* «шкіряні рукавиці», [*нако́ж-ні*] «вид чобіт» (?) Ж; — очевидно, запозичення з російської мови, пізніше зближене з *корж*; р. [*нако́жни*] «шкіряні рукавиці, що натягаються на шерстяні», утворене від іменника *ко́жа* «шкіра» за допомогою прийменника *на*. — Див. ще **ко́жа, на¹**.

[**нако́строполітися**] «одягтися дуже гарно, оригінально» Ва; — афективне утворення.

[**нако́чувати**] «надходити натовпом» Ж; — пов'язане з *кочувати*; характер фонетичних змін неясний. — Див. ще **кочувати**.

[**накрама́**] «жіночий шарф» Дз; — запозичення з турецької мови; тур. *таґґага* «велика селянська хустка із смугастими узорами; вид серветки» походить від ар. *таґґага* «хустина»; на українському ґрунті відбулась дисимілятивна зміна початкового *ма-* в *на-* під впливом префікса *на-*. — Радлов IV 2 1997. — Пор. **нафра́ма**.

[**накри**] (муз.) «бубни Г; литаври Бі»; — р. [*накра*] «бубон, литаври», ст. *накра* «вид барабана», *нагара* «барабан»; — схв. *на́кара* «вид бубна, тулумбас»; — запозичення з тюркських і перської мов; узб. тур. *пакага* «барабан», тур. тат. аз. *пагага* «тс.» походять від перс. *pağgaга, pağire* «тс.», які зводяться до ар. *pağkāга* «литавра». —

Білецький-Носенко 236; Фасмер III 36, 40; Преобр. I 591; Срезн. II 293; Lokotsch 124.

[накропудитися] «злісно виставитися» Куриленко; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *харанудитися* «злякано кидатися» (про коней).

[накріякати] «багато набрати, навантажити»; — неясне; можливо, пов'язане з *[накарканічити]* «багато набрати на шию, на плечі».

[накувітись] «намаються, напрацюватися» ЛексПол; — неясне.

[накундубаситися] «нахмаритися» Дз, *[накондубачитися]* «тс.»; — афективне утворення без виразних словотворчих джерел.

[накутилється] «наїстися» Корз; — пов'язане з *[кутуляти]* (див.).

[накутіти] «напустувати; нав'язатися» Бі; — р. *кутіть* «гуляти, пиячити», ч. *kutiti* (*kutati*) «коїти, пустувати; копошитися; робити потай», цсл. *коутити* «придумувати, затівати», можливо, також п. ч. *skutek* «вчинок, дія»; — псл. *kutiti* «займатися витівками»; — дальші зв'язки остаточно не з'ясовані; пропонується зіставлення з іє. **keu-t-/kou-t-* «зігнути, гак» (ЕССЯ 13, 139, 140; Куркина Етимология 1971, 75). — Фасмер II 434; Machek ESJC 309; Bern. I 654; Mikl. EW 149.

[накухтерити] «наварити» (поганої їжі) Си; — пов'язане з *[кухтеря]* «кухарчук». — Див. ще *кухта*¹.

[належитий] «належний»; — запозичення з польської мови; п. *pależyty* «належний, відповідний», як і *pależny* «тс.; приналежний», є похідним від дієслова *pależeć* «належати, годитись». — Див. ще *лежати*.

[налень] (бот.) «дуб скельний, *Quercus sessiliflora* Salisb.» Мак; — результат видозміни деетимологізованої форми *[нелінь]* «дуб черешкуватий, пізньоквітний (зимовий), *Quercus pedunculata hiemalis* (tardiflora)» із зближенням початкової частки *не-* з префіксом *на-*. — Див. ще *линяти*.

[налепкати] «наліпити; обкидати брудом» ВеУг; — результат видозміни форми *наліпїти*, зумовленої впливом слова *леп*. — Див. ще *ліпїти*. — Пор. *леп*.

[наліба] «кріплення штольні» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *луб, палуба* (пор. лит. *lubà* «дошка», *lūbos* «дощана стеля»).

[налібоватий] «примхливий, дивацький»; — неясне; в якийсь спосіб пов'язане з *[нашібоватий]*. — Див. ще *нашибка*.

[налива́йко] «хлібний жучок, який з'являється, коли наливається жито»; — похідне утворення від *налива́тися*. — Грінч. II 498. — Див. ще *літи, на*¹.

наліга́ч, налігачка — див. *ліга́ти*¹.

[налізник] «вид жіночого одягу»; — неясне.

[на́лим] (іхт.) «минь, миньок, *Gadus lota* (*Lota lota*)» Ж, *[на́лим морський]* «*Mottela tricirrata*, *Ophidium barbatum*» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *palim*, як і болг. *налим*, мабуть, у свою чергу, є літературним запозиченням з російської мови; р. *налі́м* етимологічно неясне; можливо, воно, як і *налі́м* «рідкий чорний шлак, що витікає з домни», пов'язане з дієсловом *лить*; пор. також р. *[на́лым]* «підводна піщана обмілина», *[на́лье]* «тс.»; зіставляється також з назвою риби р. *нелма*, так само неясною. — Leder 28, 130—131; Фасмер III 40; Преобр. I 591; Черных I 557.

[наліма́нитись] «набрати чогось більше, ніж треба» Мо; — запозичення з російської мови; р. *наліма́нїтьсѧ* «напитися п'яним» є похідним від *лима́н*; первісне значення тлумачиться як «напитися пуншу з лимоном»; українська форма, якщо не помилка, є результатом зближення з *лима́н*. — Фасмер III 40; Преобр. I 454; Даль II 434.

налісник «тонкий млинець, в який загортається якась начинка; [кукурудзяний корж, печений на капустяному листі, млинець Ж]», *[налі́стник]* «тс.»

Ж; — р. *налістник* «налисник», бр. *налісник* «млинець»; — результат видозміни деетимологізованої форми [налісник], зближеної з іменником *лист*; такому зближенню сприяло те, що деякі борошняні вироби випікались на листі рослин. — Фасмер—Трубачев III 40; ЭСБМ 7, 221; Urbańczyk JP 38/3, 206—211. — Див. ще *лист*, *на¹*, *налісники*.

[наліг] «погана звичка, пристрасть» Ж, [налог Ж, налога] «тс.»; — бр. [налог] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *pałóg* «шкідлива для здоров'я, погана звичка; закореніла звичка, привикання» походить від дієслова *pałożyc się* «накластися; (заст.) звикнути, втягтися, призвичаїтися», яке складається з префікса па «на» і основи дієслова *łożyc* «ложити; класти». — ЭСБМ 7, 221—222; Sławski JP 42/2, 88; Вгückner 313. — Див. ще *лежати*.

[налізне] «плата за знахідку» Ж; — утворене, очевидно, за польським зразком, на основі префікса *на-* і дієслова *лізти*; пор. п. [nalezienie] «плата за знахідку», ст. [nalezionek] «підкидьок», утворені від дієслова (z)*pależć* «знайти», похідного від основи *leżć* «лізти». — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; SJP III 91. — Див. ще *лізти*, *на¹*. — Пор. *найти*.

[налісники] «налисники» Ж; — п. *naleśnik* «тс.», ч. *nálesník* «пиріг, печений на рослинному листі»; — утворення з прийменника *на* і основи іменника [ліса] «дерев'яна решітка; плетений тин; хвіртка»; у назві знайшов відображення давній спосіб випікання борошняних виробів на дерев'яних решітках, які вміщувались у печі над жаром, або (пізніше) на колосникових решітках. — Urbańczyk JP 38/3, 206—211. — Див. ще *ліса*, *на¹*.

[налопом] «ненарочком, раптом» Ж; нахабно Г; — бр. [налапам] «несподівано», [налопам] «раптово», [налопам] «несподівано, раптово»; — очевидно, результат злиття і видозміни виразу **на лап*, пов'язаного з *лапати* «хапа-

ти»; пор. сл. *strielat'* на *lap* «стріляти, довго не щлячись», укр. [лапі] «швидко», др. *лапы* «знову», *лапъ* «знову, прямо, необдуманно», п. *łapie* «швидко», [łapie] «тс.», ч. ст. *lap* «зараз, відразу». — ЭСБМ 7, 219—220. — Див. ще *лапати*, *лапі*.

намагáтися «старатися; домагатися; прагнути», *намогáтися* «наполяти; наміритися», [намагáти] «прагнути, пориватися; надолужувати; змагати, долати; (безос.) збиратися, йтися (до чогось) О», [наміг] «намагання» Ж; — р. [намогáть(ся)] «надриватися», бр. *намагáцца* «намагатися», п. *paмагаć się* «тс.», ч. *pa máhati* «напружувати, втомлювати», *pa máhati se* «напружуватися, прикладати зусилля», сл. *pa máhat'* «напружувати, втомлювати», *pa máhat'sa* «напружуватися, втомлюватися, намагатися, працювати через силу», схв. *pa mágati se* «намагатися»; — очевидно, префіксальне похідне від *могáти*, псл. **mogti* «могти; тягти, напружуватися»; виведення ч. *pa máhati* від *hmožditi se* «мучитися» (Machek ESJC 170—171) малопереконливе. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 46—47. — Див. ще *могáти*, *на¹*.

[наману́ти] «принагідно трапитися, зустріти» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *манівці* або з р. [маніть] «увижатися, здаватися».

[наме́длити] «натякнути» Ж; — очевидно, результат контамінації форм [намену́ти] і [набилі́ти²] «тс.» (див.).

[на́мек] «натяк» Ж, [намека́ти] «натякати» Ж; — очевидно, книжне запозичення з російської мови; р. *наме́к* «натяк», *намека́ть* пов'язані з *мека́ть* «думати, міркувати» (пор. [домека́ть] «додумуватися», *смека́ть* «розуміти»), можливо, спорідненим з лит. *mėklinti* «вимірювати, зважувати, обдумувати», лтс. *mėklit* «шукати». — Фасмер II 594; Fraenkel 428—429.

[наме́лец] (бот.) «ріжки на житі, *Claviceps purpurea* Tul.» ВеНЗн, ВеЗа, [наме́люх тж, *намель* Мак, *омолок* Мак, *омилок* Мак] «тс.»; — похідне у-

ворення від дієслова *намолóти* (*на-мелю́*); назва зумовлена тим, що вміст ріжків нагадує змелену муку. — Див. ще **молóти, на¹**.

[намельіна] (бот.) «омела біла, *Viscum album L.*» Ж, Мак; — результат видозміни деетимологізованої форми **[ямеліна]** «тс.» із зближенням початкового *я-* з префіксом *на-*. — Див. ще **омелá**.

[намено] «ім'я», **[наменіти]** «найменувати», **[наменува́ти]** «тс.»; — похідні утворення з префіксом *на-* від форми **[менува́ти]** «іменувати», **[мення́ти]** «тс.», **[ме́ння]** «ім'я». — Див. ще **ім'я, на¹**.

[намену́ти] «натякнути, нагадати, згадати», **[намену́тися]** «почати говорити, відкрити рот, заікнути»; — північноукраїнська звукова форма замість ***намінутити** з голосним *е* замість *і* на місці **ѣ** у ненаголошеній позиції. — Див. ще **мінити**.

наме́т «шатро» Г, Ж, **[намі́т]** «тс.», **[намете́ць]** «парасолька» Ж, **[наме́тник]** «виготовлювач наметів» Ж; — р. **[наме́т]** «намет, повітка; чохол», бр. **[наме́т]** «сорт полотна, рушник», п. **pamiot** «намет; балдахін»; — очевидно, пов'язане з дієсловом *намета́ти* «накидати», як і **намі́тка**; менш обгрунтовано вважається (Mikl. EW 211; Brückner 354; Москаленко УІЛ 31) запозиченням із східних мов і зіставляється з хант. **pāmat** «повість на кибитці», афг. **pamd** «повість». — Фасмер III 41; Преобр. I 591—592; ЭСБМ 7, 225—226.

наметáти «прошити великими стібками, намітивши лінію шва», *наме́тувати*; — запозичення з російської мови; р. *наметáть, наме́тывать* «тс.» є похідним від *метáть* «метати, обкидати», спорідненого з укр. *метáти* (див.).

намі́сто Г, Ж, **намі́стіна** Г, Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми **[моні́сто]** з метатезою *м і н* під впливом слів з префіксом *на-*. — Москаленко УІЛ 46; Rudn. II 850; Shevelov Hist. phonol. 744; Булаховсь-

кий Вибр. пр. II 273. — Див. ще **мо-ні́сто**.

[намі́л], род. в. *намо́лу* «мул, намул» Ж, Ник; — результат гіперистичної видозміни форми *на́мул* із закономірним *у*, що було помилково сприйнято як польський рефлекс давнього *о*, якому в закритому складі відповідає українське *і*. — Див. ще **мул¹**.

намі́р; — очевидно, результат видозміни раніше більш поширеної форми **за́мір** під впливом р. *наме́рение*. — Стоянов 73. — Див. ще **мі́ряти, на¹**.

[намі́сть] «замість», **[намі́ць]**; — р. **[наме́с, наме́ст, наме́сть]**, п. ст. **pamiast**, ч. **pamístě**, слц. **pamiesto**, болг. *наме́сто*, м. *наместо*, схв. *наместо*, слн. **paměsto** «тс.»; — результат злиття виразу *на мі́сто* (*на місце*), паралельний до *за́мість*. — Див. ще **мі́сто, на¹**. — Пор. **за́мість**.

намі́тка «покривало на голову у жінок поверх очіпка; тканина, вид грубого серпанку», *намі́тчина, намі́тчанний*; — р. **[наме́тка]** «головне покривало, фата; чорне покривало розкольніць на обличчя; чернече покривало поверх клобука (на Афоні); жіноча напівсорочка поверх звичайної; латка», бр. **[наме́тка]** «намі́тка», *намі́тка* (з укр.?), п. **pamiotka** «тс.» (з укр.), ч. **[pámětka]** «легке жіноче покривало на голову», болг. *наме́тка* «накидка, пелерина, плащ», *наме́тáло*, м. *наметка, наметáло* «тс.»; — псл. **pametъka** «накидка», похідне утворення від **pametati** «накидати»; пов'язання з *мі́тити* (Москаленко УІЛ 46) помилкове. — ЭСБМ 7, 225; Brückner 354. — Див. ще **ме-та́ти**.

[намлако́] «пасовисько в лузі» Мо; — пов'язане з **[мла́ка]** (*[млак]*) «зарослий травною болотяний простір» (див.).

[намліо́ка] «вмить» Ж, **[навмлі́віч, навмліо́ка]** «тс.» Ж; — результат універбації виразу *на млі́г ока* «тс.» — Див. ще **млі́г, на¹, о́ко¹**.

[намо́нятися] «напитися п'яним»; — результат видозміни під впливом *мо́ня*

(дит.) «молоко» форми *налимонитися, відображеної в формі [налимани-тись] (див.).

[наморжень] «бокова жердина в саях над полозом», [наморозень] «тс.», [намуружня] «один з брусків, що скріплює верхні кінці копилів у саях» Корз, [наморозня] «тс.» О, [наморожне] «ручиця» ДзАтл II; — р. [наморожни] «верхня частина саней», бр. *намерзень* «брусок, що набивається на копили»; — неясне; можливо, результат заміни давнішої назви цієї реалії з основою *стуж-* (пор. р. [стужжень] «зв'язка між високими головками полозів і копилами», бр. [устужына] «зв'язка між копилами»), етимологічно пов'язаної з *тугий*, але вторинно зближеної з *студений* «морозний». — ЭСБМ 7, 223.

[намосклий] «промоклий, мокрий» (про дерево) ЛексПол; — р. *намозгнуть* «киснути, загнивати»; — похідне утворення від *намоскнути, *москнути, пов'язаного з р. *мозгнуть* «гнияти, пліснявіти», *мозглый* «гнилий», слн. *zmožditi* «виснажити», цсл. *мъждивъ* «танучий», *измъждити* «ослабити, знесилити»; — псл. *тъзgnoti*; дальші зіставлення нелевні. — Фасмер II 638; Преобр. I 545; Mikl. EW 207.

намул¹, *намула*, *намулістий*, *намулити*, *намуловіще*, *намулянка* — див. мул¹.

[намул²] «тирса (від пиляння дерева) ВеБ, [намуліна] «тс.» ВеБ; — неясне.

[намулок] (бот.) «руслиця, *Elatine* L.» Мак; — похідне утворення від *мул* (*намул*); назва зумовлена тим, що ця рослина росте у водоймах зі стоячою водою, на мулистих обмілинах тощо. — БСЭ 33, 352. — Див. ще мул¹, на¹.

[намурахатися] «натоптатися, натомитися», [намурахатитися] «тс.»; — неясне.

[намуцкати] «неакуратно намазати (фарбою і под.); абияк приготувати (їжу)» МСБГ, [намуцькати] «тс.» тж; — афективне утворення.

[намятелітисся] «здутися, роздутися» (про худобу) ВеУг; — неясне; зіставлення з *м'яти* (Верхратський, там же) малопереконливе.

[нана] «колиска; спати» Корз, [на-на-нана] «колисати» Корз; — слова дитячої мови, що виникли, очевидно, з приспіву колискової пісні.

нанайці «одна з народностей Приамур'я» (одн. *наніець*), *нанайка*; — р. бр. *наніець*; — запозичення з нанайської мови; самоназва нанайців *нанай* (букв. «земля-людина», тобто «місцева людина») споріднена з *нани*, самоназвою деяких інших тунгусо-маньчжурських етнічних груп — ульчів, ороків, ороців. — Аврорин Яз. нар. СССР V 129; БСЭ 29, 98—99.

наніцько — див. зненіцька.

[нанашко] «хрещений батько Г, Ж; весільний батько Ме», [нанашка] «хрещена мати Г; весільна мати Ме», [нонашок] «хрещений батько Ж»; — запозичення зі східнороманських мов; молд. *нэнаш* (*нынэш*, *нунэш*, *наш*) «хрещений батько; весільний батько», рум. *pănaş*, [pînaş, nunăş], *paş* «тс.», *pănaşă* (*naşă*) «хрещена мати; весільна мати» пов'язані з молд. *нун*, рум. *pup* «весільний батько», яке зводиться до лат. **puppus* < *poppus* «чернець; доглядач дітей, вихователь», що зіставляється з дінд. *papā* «мама», гр. *πάππη* «тітка», укр. *не́ня* «мати». — Мельничук Молд. эл. 169; Дзендзелівський НЗ УжДУ 13, 100; 26, 29—30; Дзендзелевський Молдаванизмы 152; *Vrabie Romanoslavica* 14, 163—164; СДЕЛМ 281, 283; DLRM 528, 530, 549; *Puşcaşiu* 105; *Walde—Hofm.* 175. — Див. ще *не́ня*.

наніпавці — див. ніпати.

нанівець «нінашо», *унівіець* «тс.»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *wpiwecz* виникло з прийменника *w* і складної форми *piwecz* «ні в що», утвореної з частки *pi* «ні», прийменника *we* «в» (з *e* на місці *ъ* у сильній позиції) і займенникової основи *cz-* «що». — *Shevelov Hist. phonol.* 620;

Brückner 364. — Див. ще **на¹**, **ні³**, **у¹**, **що**. — Пор. **нівечити**.

нанка «китайка» (тканина), [нанкин] «тс.» Ж, **нанковий** УРС, Ж, [нанкінівий] Ж; — р. бр. **нанка**, п. ч. слц. **папкін**, болг. **нанкін**, схв. **нанкин(г)**; — утворене від назви китайського міста *Нанкін*, звідки спочатку завозилась ця тканина; слово могло прийти через посередництво французької або німецької мови (фр. **папкін**, нвн. **Nanking**, **Папкін**). — Черных I 557—558; Фасмер III 41; Преобр. I 592; Вьгленов Езиков. изсл. Младенов 182.

нансук (від тканини); — р. бр. болг. **нансук**, п. ч. **папсук**; — запозичення з англійської мови; англ. **папсук** «тс.» походить від гінді **папсук**, букв. «радість очей». — СІС² 568; Коралиński 656.

набдлив, **набдлів** — див. **навідліг**.

набдчебі — див. **набтчебі**.

[**набминці**] «навмання» О; — результат видозміни форм типу [навманці, наомані] «тс.», зближених з основою слова **мінати**. — Див. ще **маніти**.

набпаш, **набпашки** — див. **опаш**.

[**набпуль**] «наполовину»; — бр. [**набпал**] «тс.»; — очевидно, результат діалектної видозміни давнішого ***навполь** «навпіл» з характерним для північних говорів переходом **о** в ново-закритому складі в **у** і з гіперистичною заміною **в**, що належало до складного префікса **нав-**, на **о**. — ЕСБМ 7, 228. — Див. ще **нав-**, **пів**.

наоружку — див. **нарўжу**.

наостанку, **наостанці** — див. **ста́ти**.

[**наосточ**] «наприклад, приміром» Пі; — очевидно, утворене з прийменника **на** і основи дієслова **сточіти** «приточити, додати, прикласти». — Див. ще **з³**, **на¹**, **надточити**.

[**набтчебі**] «на відшибі, окремо, в стороні» Кух, **на відчєпі**, [**набдчебі**] Ж, Кух «тс.»; — результат видозміни форми **набдшибі** «тс.» із зближен-

ням основи **одшиб-** (відшиб-) з **відчєп(ити)**, а деетимологізованої середньої частини **-одшиб-** з формою **отче** від основи іменника **отєць**. — Див. ще **шибати**.

набхляп — див. **охлап**.

напад, **нападка**, **напа́дки**, **напа́дкуватий**, **напа́дний**, **напа́дник**, **напа́док**, **напа́дь**, **напа́сливий**, **напа́сний**, **напа́сник**, **напа́сти**, **напа́стувати**, **напа́сть** — див. **па́сти²**.

[**нападень**] «рибальське знаряддя, ятір на великому обручі з довгою тичкою», [**нападка**] «рибальське знаряддя, вид сака»; — очевидно, похідні утворення від дієслова **напа́дати**; мотивація назв не зовсім ясна. — Див. ще **на¹**, **па́сти²**.

напáлм (запалювальна суміш); — р. бр. болг. **напáлм**, п. ч. слц. **пара́лм**; — запозичення з англійської мови; англ. (амер.) **parałm** є складноскороченим утворенням з початкових частин назв речовин, які входять до складу цієї суміші: **нафтєнова** і **пальмітїнова** кислоти (БСЭ 29, 106; Коралиński 656), чи складеної назви **patrium-palmit(yumi)an** (Sł. wyg. obcych 501; Holub—Lyer 329; SCS 753). — Коваль 194.

[**напáльки**] (бот.) «наперстянка, наперсник, *Digitalis L.*» Мак, ВеНЗн; — бр. [**палечнік**] «тс.»; — синонімічне утворення до [**напєрстки**] «тс.», пов'язане з формою квітки рослини. — Див. ще **напєрсник²**.

напа́сть «біда, нещастя; причіпка, халепа; [штраф, пеня]», **напа́сник** «нападник, причепа» СУМ, Ж, **напа́сливий** «нав'язливий», **напа́сний** «задержуватий, нав'язливий» Г, Ж, [**напа́стний**] «тс.» Ж, [**напа́стувати**] «нападати, зачіпати», **занапа́стїти** «привести до загибелі; зробити нещасним», **занапа́щати**, [**ізнапа́стїтися**] «пропасти» Ж; — р. **напа́сть**, бр. **напа́сць**, др. **напа́сть**, п. **paraś** «напад; (ст.) біда, примус», ч. ст. **pápast** «спокуса», болг. м. схв. **напа́ст** «напасть», слн. **paraśt** «напад, небезпека; напасть», стсл. **напа́сть** «нещастя, небезпека, спокуса»; —

псл. *napastь* < **napadtī*, похідне від дієслова *napasti* < **napadtei* «напасти». — Фасмер III 43; Преобр. I 592; ЭСБМ 7, 231. — Див. ще **на¹**, **пáсти²**.

[напéкати] «багато навалити, навантажити» ВеУг, **[напéкатися]** «дуже наїстися» ВеУг; — очевидно, афективне утворення, частково пов'язане з дієсловами *напакувати*, *набéхкати*.

[наперebesá] (нести щось) «перекинувши через руку або через плече Ж; (нести мішок) перекинувши через плече як бсаги (сакви)», **[наперebesá]** «тс.», **[наперebesá]** «наперевіс» О, **[наперebíса, наперebíси]** «тс.» О; — результат злиття прийменника *на* з виразом **перebesá*, утвореним, очевидно, на основі виразу «перекинути як бсаги». — Желехівський I 486. — Див. ще **бесáги, на¹, пере-**. — Пор. **перebesáжитися**.

[наперелáй] «навпростець» Ж, **[напролáй]** «тс.» Ж; — запозичення з польської мови; п. *przełaj* «тс.» утворене з прийменника *па* «на» та іменника *przełaj* «біг навпростець; ст. бік, узбіччя дороги». — Brücker 686.

[напернівка] «ширма, парасолька» ВеУг; — видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *paregnű* «парасолька» утворене з основ іменника *пар* «сонце, день», спорідненого з манс. *páji* (*pāi*) «сонце, вогонь», хант. *pāi* «вогонь», *pāi* «сонце», та *egnű* «парасолька, козирок, намет, альтанка» невідомого походження. — Верхратський ВеУг; MNTESz I 789, II 996—997.

напéрсник¹ «улюбленець, довірена особа», **напéрсниця**; — бр. **напéрсник**; — запозичення з російської або церковнослов'янської мови; р. **напéрсник**. походить від цсл. **напърсьникъ**, утвореного з прийменника *на* та іменника *пърси* «груди» за допомогою суфікса *-никъ* як калька гр. *ἐπίστήθιος*, утвореного з прийменника *ἐπί* «на» і основи іменника *στήθος* «груди». — Булаховський Вибр. пр. III 432; Срезневський II 316. — Див. ще **на¹, пéрса**.

напéрсник² (бот.) «наперстянка, *Digitalis L.*», **[напéрстник]** Ж, **Мак**, **наперстя́нка**, **[наперстки]** **Мак**, **наперстниця** **Мак**, **наперстня́нка** **Мак**, **наперсточниця** **Мак** [тс.]; — р. **наперстя́нка**, **напéрсточник**, бр. **напéрстаї́йка**, п. *parastek*, ч. слц. *páprstník*, ч. *páprstky*, болг. *на̀прѣстник*, схв. *на̀прстак*, слн. *parístec*; — похідне утворення від **напéрсток**, зумовлене подібністю форми квітки наперстянки до наперстка. — Machek Jm. *gostl.* 214. — Див. ще **напéрсток¹**.

напéрсток¹ СУМ, Ж, **[напéрс(т)-ник]** «наперсток» ДзАтл I, **[напёрстень]** «тс.» тж; — р. **напéрсток**, п. *parastek*, ч. *parstek*, слц. *páprstok*, вл. *parjeršcei*, болг. *на̀прѣстник*, схв. *на̀прстак*, слн. *parístník*; — псл. **parǫstǫkъ*, утворене з прийменника *па* «на» та іменника **parǫstъ* «палець» за допомогою суфікса *-k-*. — Див. ще **на¹, перст**.

напéрсток² «кільце, яким коса прикріплюється до кісся» СУМ, Ж; — очевидно, результат семантичного розвитку слова **напéрсток** у незасвідченому значенні «перстень». — Див. ще **напéрсток¹**.

[напиря́ти] «натягати, настягати»; — неясне; можливо, пов'язане з **[напiрити]** «багато набрати (в пазуху, кишені)» та з **напéрти**. — Пор. **пиря́ти¹**.

напiв- (перший компонент складних утворень типу *напiвавтома́т*, *напiвавтома́тiчний*, *напiвпритoмний*, *напiвлежáти*); — складне утворення з прийменника *на* і основи *пiв-* «половина» (див.).

[напiвперекі́] «поперек», **[напiвперек]** «тс.» Ж; — результат метатези префіксальних елементів *в-* (*у-*), *по-* у прислівнику *навпiвперек* з наступним зближенням триелементного складного префікса *на-по-в-* з прислівником *напiв* «наполовину». — Див. ще **на¹, пeре́ка, по, у¹**.

[напiлювати] «напинати, натягати» Ж; — результат характерної для

карпатських говорів видозміни форми *нап'ялювати* «тс.». — Див. ще **п'яло**.

[**напірити**¹] «надягти багато одягу»; — очевидно, пов'язане з *напірити* «розсипати багато пір'я» через проміжне значення «підняти на собі пір'я» (як пишний птах); — пор. бр. [*пвірицьца, напвірицьца*] «надуватись, ніби піднімати своє пір'я; багато, пишно одягатись». — Див. ще **перо**.

напірити² — див. **пиряги**¹.

напітка́ти — див. **тікати**.

[**наплáвистий**] «запальний, гарячий», [*напліві́стий*] «тс.» Ж, [*наплаві́стий*] «придуркуватий» О; — не зовсім ясне; очевидно, утворене від *наплáвити*, др. *наплавити* «напливти, розтектись» за тими самими мотивами, що й [*встéклій*] «шалений», п. *wściekły*, ч. *vzteklý* «тс.» від *текти* — за ознакою розбурханих вод чи припливу крові до голови. — Пор. **встіка́тися**.

[**наплáвити**] «влаштувати каверзу» Ж; — очевидно, похідне від *плáвити* «топити» в значенні «чаклувати за допомогою топленого воску, що виливається у воду». — Див. ще **плісті**.

наповратитися, наповрétитися, наповрétливий, наповрítитись, напуврétливий — див. **навратитися**.

[**напо́кво́л**] «на глум» Ж; — результат злиття прийменника *на* з незасвідченим іменником **поквол* «знушання», пов'язаного з прикметником *кво́лий* «слабий» (первісно «змучений») і дієсловами *квиліти* «скиглити», *цвиліти* «бити, батожити» (див.).

[**напо́лумити**] «переконати, умовити», [*наполумитися*] «твердо зважитися»; — очевидно, результат видозміни форми *напо́умити*, що могла вимовлятися з вставним **в** перед **у**, яке іноді змішувалося з твердим **л** (польським *ł*). — Див. ще **ум**.

[**напортити**] «придбати» О; — неясне.

[**напорудити**] «навчити, наставити»; — префіксальне утворення від *тіє*

самої основи, що й у дієслова *орудувати, спорудити*; очевидно, первісне значення було «направити, скерувати». — Петлева Етимологія 1980, 36—38. — Див. ще **оруда**.

[**напосудити**] «наладити, приготувати, направити», [*напосудитися*] «зібратися, приготуватися»; — похідне утворення від *посуд* (*посуда*); первісно означало «приготувати для чогось посуд». — Див. ще **суд**².

[**напосудитись**] «насупитись» Ва; — результат видозміни форм *насупитися, посупитися* під впливом [*напосудитися*] «зібратися».

напоумити — див. **ум**.

напрáсний «несправедливий; [зухвалий, задиристий, кривдний; раптовий, наглий Г; нав'язливий, набридливий, причепливий Ме]», *напрáсна* «несправедливе обвинувачення, наклеп», [*напрáсник*] «кривдник, задерика», *напрáсна* «незаслужена образа, кривда» Ж, [*напрáсниця*] «кривдниця Г; напасть Ж»; — р. *напрáсний* «даремний, марний», бр. [*напрáсна*] «даремно», [*напрáсліна*] «наклеп», др. *напрáсьныи* «раптовий, швидкий, запальний, жорсткий», п. [*naprasny*] «даремний» (з укр.), болг. [*напрáсен*] «раптовий», м. *напразен* «даремний», схв. *напрасан* «запальний, рвучкий, нестримний», стсл. *напрáснь* «раптовий, швидкий, негайний»; — переконливо не з'ясоване; з припущенням первісного значення «раптовий» зіставляється з [*праск*] «тріск» (Brückner AfSiPh 23, 213), *просіти* (Варбот Етимологія 1964, 30—36), *прісній* (Варбот ВЯ 1967/4, 73—74), з дінд. *prasabham* «насильно; швидко, раптом» (Matzenauer LF 11, 176; Charpentier AfSiPh 29, 6) та ін. — Фасмер—Трубачев III 43; Черных I 558; ЭСБМ 7, 237—238; Skok II 502.

[**напрáсник**] (бót.) «астранція велика, *Astrantia major* L.» Мак, [*напрáсниця*] «тс.» Мак; — неясне.

[**напрáсниця**] «лихоманка» Бі; — очевидно, первісне значення «приче-

па», пов'язане з *напрáсний* «причепливий, нав'язливий» (див.).

[**наперед**] «наперед, попереду» ВеЛ, [*напередкі*] «в майбутньому, іншим разом» Ж, [*напрідь*] «наперед, попереду» Ж; — р. [*напрéдки*] «наперед, на майбутнє», [*напрéд*] «спочатку, раніше»; — давні запозичення із західнослов'янських і з церковнослов'янської мов; п. *parzód* «наперед», слц. *pargedki* «попереду», стсл. **напрѣдь** «перед», **напрѣждь** «вперед» етимологічно відповідають укр. *наперéд*, *напéреді*. — Див. ще **на¹**, **перéд²**.

напризволяще; — результат злиття прийменника *на* з іменником [*призволяще*] «воля, розсуд»; — очевидно, первісно означало «на (власний) розсуд, на (власну) волю»; пор. р. *на произвол судьбы*. — Див. ще **воля**, **з²**, **на¹**, **при**.

[**наприпаслі**] «наприкінці» Кур; — результат паралельного до форми *наприкінці* злиття прийменників *на* і *при* з прислівником в акаючій формі [*пбсли*] «після». — Див. ще **на¹**, **після**, **при**.

напришкуватий — див. **опришкуватий**.

[**на́прово**] «нашвидку»; — очевидно, результат фонетичного спрощення форми **напровор*, утвореної з прийменника *на* та іменника **провор*, що лежить в основі прикметника *провóрний* (див.).

напроку́дити «навитівати, натворити»; — очевидно, запозичення з російської або білоруської мови; р. *напроку́дить*, бр. *напраку́дзіць* «тс.» є похідними від *проку́дити*, *праку́дзіць*, пов'язаними з р. *проку́да* «витівка, пустоші», бр. *праку́да* «пустун, витівник», р. *кудь* «злий дух, чаклунство», др. *кудити* «чудити, ображати, псувати», п. *przekudzić* «пустувати, надокувати», болг. *ку́дя* «лаю, поношу», схв. *ку́дити* «осуджувати, зводити наклеп», слн. [*kúditì*] «ляяти, осуджувати», стсл. **коудити** «ганьбити», **прокоудити** «знищувати, руйнувати, псувати, усувати», **прокоудá** «мор, погибель; чаклунство»,

що зводяться до псл. *kuditi* «ляяти, ганьбити», яке зіставляється з гр. *κιδίζω* «поношу, лаю», двн. *hosc* «огуда, ганьба», шв. *huta* «кричати, галасувати, ляяти»; зіставлення з дінд. *kut-sáyatì* «поносити» заперечується (Maughofer I 228). — Фасмер III 374; Преобр. I 405—406; ЭСБМ 7, 237; Bern. I 638; Meillet Etudes 254.

напропа́ле «відчайдушно»; — очевидно, калька р. *напропалу́ю* «тс.», звідки й бр. *напрапалу́ю*; форми утворені з прийменника *на* і невідомого тепер дієприкметника **пропалий* у жін. р. однини, можливо, первісно пов'язуваного в російській мові з іменником *голова*. — Див. ще **на¹**, **па́сти²**, **про**.

напру́га, *на́пру́го*, **напру́жити** — див. **пруг**.

напру́діти, *напру́дітися*, **напру́діть** — див. **пруд**.

[**напру́дник**] (ент.) «вид слимака, *Lycosa syngoriensis* Walck.» ВеНЗн; — неясне.

[**напру́миланé**] «уклінно» (просити) Корз; — неясне.

[**напру́тити**] «напружити, натягти; набрякнути, розпухнути МСБГ; скувати (поламану косу) Бі; закрутити (вус)», [*запру́та*] «палка в тині; цурка для стягування зв'язаного», [*запру́тити*] «заплести, зтягти (дірку в тині); зв'язати, скручуючи цуркою»; — р. [*пруч*] «складова частина вірьовки», ч. [*vurgúčit*] «випнутися, надутися»; — не зовсім ясне; очевидно, псл. *grut- < *grout-* «натягати», пов'язане давнім паралелізмом кореневих приголосних з **prend-/prond-* «прясти; натягати». — Пор. **прудіву́с**, **прут**, **пру́чатися**, **пря́сти**.

[**напряга́ти**] «натягувати над собою шкіру або полотно» Бі, [*напряга́тися*, *напряга́тися*] «накриватися» Бі, [*напря́гний*] «накритий» Бі; — р. *напряга́ть* «напружувати, натягувати», др. *напряга* «натягну, напружу», ч. *parahati* «витагати, витягати, розмахуватися, напружувати», слц. *pariahnut'*

«натягти, витягти, направити», вл. парғаһаҫ «напружувати, натягати», болг. *напрѣгна* «напружую», м. *напрега* «напружує», схв. *напрѣћи* «напружити», слн. паргѣі «запрягти», стсл. **напрѣци** «натягти, напружити»; — псл. *paręgti, paręgati, похідне від тієї самої основи псл. *pręgti (pręgati), що й *запряга́ти*. — Фасмер III 393; Преобр. II 141—142. — Див. ще **прягати**¹. — Пор. **пруг**.

[**напряда́ти**] «покривати, накривати, натягати», [*напряну́ти*], [*напрядка*] «брезент, покривало для воза з шкіри, повсті або ряднини, вимоченої в двогті»; — давнє похідне утворення від основи псл. prędō, *prędti (> pręsti), паралельної до pręgō, *pręgti з первісним значенням «натягати, витягати», звідки походить і *прѣсти* (див.).

[**на́псам**] «поденний заробіток» ЕЗб 25; — запозичення з угорської мови; уг. *napaszám* «поденщина, поденний заробіток» утворене з основ іменників пар «день», наявного і в ранніх пам'ятках церковнослов'янської мови (стсл. р.-цсл. *напъ* «поденник»), і *szám* «число, цифра», запозиченого до переселення в Європу з тюркських мов (пор. тур. *şan* «честь, пошана, гідність», каз. уйг. *сан* «велика кількість», кипч. хак. *сан* «рахунок, число»). — MNTEsz II 998—999; *Bárczi* 280. — Див. ще **напернівка**. — Пор. **сан**.

[**напсѣтити**] «насмердіти» (про тварин, людину), [*напшѣтити*] «тс.»; — афективні утворення, частково асоційовані з дієсловами [*псѣтити*], *пши́кати* та ін.

[**напта́шити**] «багато надбати, наносити» Си; — очевидно, пов'язане з *пта́шка*; семантичний характер зв'язку неясний. — Див. ще **на¹, птах**.

напува́ти, [*напова́ти*] Ж; — р. [*напова́ть*], бр. [*напувати*], др. *напование* «напування», п. *параваҫ* «проямати; напувати», нл. *parowaҫ* «напувати»; — результат діалектно-праслов'янського перерозкладу основи *па-рај-ати* >

па-ра-јати з осмисленням складу *ја* як ітеративного суфікса (подібно до *da-јати*, *ta-јати*) і наступної заміни цього *ја* суфіксом *-va-*, як у *da-јати* → *da-vati*; на українському ґрунті відбувся дальший перерозклад з осмисленням звукосполучення *-av-* як ітеративного суфікса *-ов-* (*-ув-*), наявного в формах типу *куп-ув-ати*, *год-ув-ати*; псл. *рова-тлумачиться* також (Трубачев С.-луж. сб. 167) як ранньопраслов'янське утворення від кореня іє. *rǝ- «пити», співвідносного з псл. *rei-/rī- «тс.». — ЭСБМ 7, 229. — Див. ще **пійти**, **поїти**.

[**напу́гатись**] «нахлебтатись» Лекс-Пол; — запозичення з білоруської мови; бр. [*напу́гаць*] «влити в себе якунебудь рідину», [*напу́гацца*] «занадто напиться» пов'язане з р. [*напу́га*] «набите пузо»; глибша етимологія відсутня. — Даль II 457.

[**напу́льгати**] «нахлопати, розлити» ЛексПол; — неясне.

[**напутник**] (бот.) «подорожник великий, *Plantago major* L.» Мак, [*нопутник*, *припутник*] «тс.» Мак; — утворення з прийменників *на*, *по*, *при* та іменника *путь*, семантично паралельне до форми *подоро́жник* «тс.». — Див. ще **на¹, по, при, путь**. — Пор. **трипутень²**.

[**напухтіти**] «напхати; налупцювати» Ж; — афективне утворення, можливо, з використанням основи *пұхнути*.

[**напуце́нькати**] «нажертися» Ж; — афективне утворення, можливо, пов'язане з формою [*напу́затися*] «тс.», похідною від *пұзо*.

[**нараді́тися**] «побитися, поранитися, покалічитися» Ме; — результат іронічного переосмислення слова *наряді́тися* «причепуритися, привести себе до ладу». — Див. ще **ряд**.

нара́квиця «нарукавниця, короткий рукав (у священика); [вовняні або смушкові манжети]»; — р. *нара́квиця* «нарукавниця»; — неясне; можливо, давнє запозичення з усного мовлення

духовних осіб — представників македонських говорів болгарської мови, що приходили на східнослов'янські землі; м. *нараквица* «рукавиця, [браслет]» утворено з прийменника *на* і основи іменника *рака* «рука»; безпосереднє виведення від укр. *рука́* (ВеЗн 40) не обгрунтоване.

[нара́т] «поплавці на рибальській сітці» Берл; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [на́ратá] «рибальська верша», [на́рта, на́рота] «тс.», як і бр. [нараты́] «вид рибальської сіті, яку ставлять поперек течії води», пов'язані з р. *нерёт*, укр. *не́рет* (див.).

[на́рва] «верхнє обрамлення ясел, жолоба» Ж, МСБГ, [на́рвина] «палиця для утримування санного полоза в зігнутому стані при його виготовленні»; — р. [на́рва] «дерев'яна перекладина на отворі ковальського міха; перекладина, що скріплює дошки стола», бр. [на́рва] «перекладина на копилах саней», др. *наровъ* «дверна клямка»; — запозичення з германських мов; снн. *narve* «клямка», бав. *nārb*, *nārw* «тс.», шв. [nar(a)] «перекладина, що скріплює дошки дверей», норв. [narwe] «тс.», пов'язані з дангл. *neago* «вузький», англ. *narrow* «тс.», виводяться від прерм. **narwa-* «вузький, тісний», спорідненого з лат. *pervus* «жила; струна», лит. *narūs* «петля», *nérti* «всиляти». — Фасмер III 44; ЭСБМ 7, 242—243; Falk—Торп 755; Klein 1029, 1464.

нарвал (зоол.) «*Monodon monoseros L.*» (морський ссавець з породи дельфінів); — р. болг. *нарва́л*, п. *narwal*, ч. слц. *narval*, схв. *narvāl*, слн. *narvāl*; — через російське посередництво запозичено зі скандинавських мов; шв. норв. дат. *narwal*, ісл. *nārhvalr* утворене з оснoв іменників *nāg* «труп» і (h)val(r) «кит»; скандинавська назва («трупo-кит») пояснюється тим, що ця тварина часто має блідий колір. — Фасмер III 44; Преобр. I 592—593; Machek ESJC 390; Mayer ZfSlPh 5, 141; Falk—Торп 775.

нард (пахуча трава, що походить з Індії; ароматична речовина з неї); — р. бр. болг. *нард*, др. *нардъ*, п. ч. слц. *narđ*, схв. *nařd*, *nařda*, слн. *nařda*, стсл. *нардъ*; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *νάрдος* походить з фінікійської мови, в якій відповідне слово було споріднене з гебр. *nērd*, араб. *narđa* і, можливо, разом з ними походило від дінд. *nāladam* «індійський нард». — СІС² 568; Фасмер III 44; Hofmann 211; Frisk II 289; Mayrhofer II 140—141.

[на́рёмний] «раптовий, наглий Г; пристрасний, запальний, нестримний Ж», [на́рёмно] «раптово, несподівано» О; — запозичення з польської мови; п. [napemny] «навальний, заливний (про дощ); пристрасний», як і ч. слц. *napatny* «величезний», утворені від основи псл. *gam-*, наявної в др. *рамянъ* «сильний, жорстокий, важкий, швидкий, наполегливий, величезний», *рамынь* «сильний, голосний, величезний», слн. [gameno] «дуже, надзвичайно», стсл. *рамѣнь* «швидкий» і спорідненої з дісл. *gam(t)g* «придатний, сильний, гострий, строгий» або з гр. *ῥώμη* «сила, міць» чи, можливо, з дангл. *eogmen-* (*iermen-*) «великий, величезний», двн. *irmin-*, *erman-*, *ermin-* «тс.». — Німчук 161; Brückner 355; Machek ESJC 389; Фасмер III 441.

[на́рёматися] «нажертися», [на́рёмкатися] «тс.», [обрэ́патися] «об'їстися», [обрэ́пкатися Ж, обрэ́пишитися, обрэ́патися Ж] «тс.»; — афективне утворення, пов'язане з *рёмати* «тріскатися, лопати», аналогічне до [обло́патися] «об'їстися», пов'язаного з *лопати* «тріскатися». — Див. ще **на¹, рёпати(ся)**.

нарече́ний «жених», *нарече́на*; — р. заст. *наречённый* «жених», *наречённый*, бр. заст. *наречоны*, п. [narzeszony] «тс.» (можливо, з укр.); — результат переосмислення давнього діеприкетника *наречений* «названий» від дієслова *наректи* «назвати». — ЭСБМ 7, 242. — Див. ще **на¹, ректи**.

нарзán; — р. бр. болг. *нарзán*; — походить від каб. *нарт-санэ* «напій богатирського племені нартів». — Акуленко 142; ССРЛЯ 7, 422; КЭСРЯ 283.

на́ри «поміст для спання»; — р. бр. *на́ры*, п. *paгу* «тс.»; — походження не з'ясоване. — Трубачев ZfSI 3, 674; Фасмер—Трубачев III 46; Черных I 559—560; Преобр. I 594; ЭСБМ 7, 247; Brückner 356.

[на́рива́ти] «прикріпляти (яромо) до дишла; готувати (яромо) для запрягання; запрягати (волів)»; — очевидно, пов'язане з *на́рва*, *на́рвина* і первісно означало «з'єднувати перекладиною (нарвою)». — Див. ще **на́рва**.

[на́рипати] «відштовхувати» Вел; — неясне.

на́рис «невеликий твір художньої прози; стислий опис, ескіз; (заст.) риска, накреслена лінія», *на́рисовець*; — бр. *на́рыс*; — запозичення з чеської або польської мови; ч. *naгус* «накреслення, ескіз, намітка; виклад справи в головних рисах», п. *paгус* «накреслена лінія, ескіз, план» є похідними від дієслів ч. *naгýsovat*, п. *paгýsować* «нарисувати», утворених за допомогою префікса *na-* від дієслів ч. *гýsovat*, п. *гýsować* «рисувати»; значення «літературний твір», відповідне до р. *о́черк*, нім. *Abriß*, було пов'язане з цим словом в українській мові пізніше. — ЭСБМ 7, 249. — Див. ще **рýса**.

[на́рýскати] «налити води у човен» Берл; — очевидно, відповідає р. *[на́ры́скивать]* (про судно) «кинувшись раптом носом до вітру, натикатися на щось; спускаючись по течії без вітрил і весел, натикатися на щось», похідному від *[ры́скать]* «кидатися носом до вітру, йдучи бейдевіндою; пливати по течії», етимологічно, мабуть, тотожному з *ры́скать* «бігати». — Див. ще **ры́скати**.

на́рýтник «шляя, шорка (частина збруї, що лежить вздовж боків коня, охоплюючи його і ззаду)»; — бр. *[на́ры́тнікі]*; — давнє утворення з прийменника *на* і застарілого іменника

[рyть] «зад»; пор. ч. *nařitník* «підлабузник», утворене від ч. řit' «зад»; пов'язується також (Непокупный 48—49) з лит. *gietas* «стежно». — ЭСБМ 7, 249. — Див. ще **на́**, **рyть**.

[на́рýчити] «дуже багато накласти, навалити, нав'ючити»; — очевидно, давнє запозичення з чеської мови; ч. (na)řítiti «(на)кидати», споріднене з п. (na)gziúć, слц. (na)gítiti' «тс.», болг. *[рyтя]* «руйную, розвалюю», походить від псл. *gjutiti (*rutiti*), зіставлення якого з лит. *griáuti* «валити, руйнувати», лтс. *gráuti* «тс.», лат. *congruó* «збігаюся, сходжуся» (Machek ESJC 533) залишається малопереконливим. — Holub—Kop. 324; Brückner 477.

на́рýд, *на́рýд*, *на́рýдженець*, *на́рýдженик* — див. **рýд**.

на́рýкати, *на́рýччя* — див. **ре́кті**.

на́рýпитися — див. **на́сви́рýпитися**.

на́ркóз, *на́ркóтик*, *на́ркóти́чний*; — р. бр. *на́ркóз*, п. вл. *paркоза*, ч. слц. слн. *paрко́за*, болг. м. схв. *на́ркóза*; — запозичення з французької мови; фр. *parcose* походить від слат. *parcosis*, яке зводиться до гр. *παράκοσις* «заціпеніння», похідного від *παράκοω* «ціпенію, закладаю», *παράλη* «параліч», очевидно, споріднених з двн. *sneg(a)han* «обхопити, застігнути, стягнути». — СІС² 568; Фасмер III 44; Черных I 559; ЭСБМ 7, 243; Kopalínski 657; Holub—Lyer 330; Gamillscheg 643; Frisk II 290.

на́ркóм, *на́ркóмат*; — бр. *на́ркóм*; — запозичення-калька з російської мови; р. *на́ркóм*, *на́ркóмат* є складноскороченими словами, утвореними з початкових частин слів *на́рýдний комиссар*, *на́рýдний комиссариат*. — Див. ще **коміса́р**, **рýд**.

[на́ров] «норов, примхи», *[на́рови]* «вільності, приемності; непристойності, погані звички» Ж, *[на́ровки]* «тс.» Ж, *[на́ровýстий]* «упертий, примхливий», *[на́ровлівий]*, *[на́ровýти]* «вичікувати сприятливого моменту, готуватись, ставити за мету; проявляти примхи» Ж,

[*норовітися*] (про коня) «ставати норовистим» Ме; — р. [на́ров] «норов», п. пагów «вада, погана звичка»; — результат давньої видозміни основи *норов-*, спочатку в формах з ненаголошеним **но** (*норовістий, норовітися* і под.) з переосмисленням його в префіксальне *на-*. — Фасмер III 84; Вгїск-пег 355. — Див. ще **нóров**.

народжати (заст.), [*народженець*] «новонароджений, уродженець»; — р. *народжати, рождати, народженье*; — давнє запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **раждати, рождати** «родити», **рожденик** «родич, нащадок» відповідає укр. основі *родж-* (*народжувати* та ін.). — Див. ще **рід**.

нарозпашку «нарозхрист»; — запозичення з російської мови; р. *на-распашку* є результатом злиття прийменника *на* та іменника [*распашка*], похідного від дієслова *распахнуть* «широко розкрити», утвореного від основи *пахнуть, пахати*. — Фасмер III 220, 221, 444. — Пор. **обаш**.

[**нарок**] «претензія, вимога» Ж; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. *па́гок*, вл. *пагок* «тс.», паралельне до др. *нарокъ* «назва, обрання, рішення, клятва, причина, намір», стсл. **нарокъ** «наперед визначений строк», пов'язане з дієсловом ч. ст. *па́екпouti*, *па́есі* «звинуватити, наговорити (на кого), вимагати», похідним від ч. ст. *гесі* «ректи, говорити». — Machek ESJC 390. — Див. ще **на', ректі**.

[**наро́ком**] «навмисне», [*на́рошне*], *нена́роком, нарочі́тий, на́рочний* СУМ, Ж, [*на́рошний*] Ж, [*зна́рок*] «намір, випадок», [*зна́рошне*] «навмисне», [*зна́року*] «нена́роком» Ж, [*на́зна́рошки* Г, Ж, *на́зна́рошне*] «тс.», [*незна́рошний* Ж, *незна́рошно*]; — р. [*на́рок*] «назва, строк; постанова, намір», [*на́роком*] «навмисне», *на́рочний*, бр. *на́рокам*, др. *нарокъ* «мета, намір», п. ст. *пагокіет* «навмисне», слц. *па́гоком*, *па́гоць* «тс.»; — псл. *пагокъ* «намір,

призначення, назва», пов'язане з дієсловом **naḡekti* «назвати, призначити», утвореним з префікса *na-* і основи **ḡekti* «казати». — Булаховський Вибр. пр. III 416; Фасмер—Трубачев III 45; Преобр. I 593; ЭСБМ 7, 244; Machek ESJC 390. — Див. ще **на', ректі**.

[**нарокувати**] «просуватись по службі, вступати на військову службу» Ж; — очевидно, фонетично видозмінене калька-запозичення з німецької мови; н. *aufgücken* «просунутися по службі», *eingücken* «вступити на військову службу» складаються з префіксів *auf-* «на-», *ein-* «в-» і основи дієслова *gücken* «рухати(ся), пересувати(ся)», спорідненого з днл. *guc* «швидке переміщення», дангл. *gossian* «гойдати», дісл. *gukkja* «рвати, пересувати». — Kluge—Mitzka 611.

[**на́ростник**] (ент.) «горіхотворка, *Synips* L.»; — похідне утворення від дієслова *на́ростати*, оскільки личинки горіхотворки, розвиваючись у тканині листків, викликають їх ненормальне розростання, утворюючи нарости. — Див. ще **на', рості**.

[**на́ро́ха**] «нора» Ж; — очевидно, пов'язане з формою *но́ра*; характер зв'язку неясний.

нарти «довгі вузькі сани (на півночі); кістяні ковзани з ребер тварин», [*не́рти*] «лижі» О; — р. *на́рта, на́рты* «довгі сани (на півночі)», бр. *на́рта, на́рты* «тс.», п. *party* «лижі», ч. *nárt* «підйом ноги», вл. *пагé* «тс.; верх взуття»; — єдиного пояснення не має; з одного боку, пов'язується з псл. *гътъ* «рот» у значенні «носок взуття» (Німчук 319; Machek ESJC 390; Вгїскпег 356; Rudnicki Prast. II 66; Moczyński PZJP 215), з другого, в російській мові виводиться від саам. *коми part* «сани» (*Räsänen UAJb* 25, 23); можливо, що значення «сани» в російській і звідси в українській та білоруській мовах не пов'язане з іншими значеннями української і західнослов'янських мов. — Фасмер—Трубачев III 45—46; ЭСБМ 7, 245—246.

[нарубашен] (бот.) «очиток їдкий, *Sedum acre* L.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. **[на-рубашень]** нагадує бр. **[рабачкі]** «тс.»; можливо, пов'язане з р. **[нарубашное]** «менструація». — Пор. **утробашен**.

наруга — див. **ругати**.

[наругувати] «зробити штучні кучері, перманент» МСБГ, **[наругуватися, нарукувати, нарукуватися]** «тс.» тж, **[наругований]** «накручений» (про волосся) МСБГ, **[нарукований]** «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *rigó* «пружина» (М. М. Пещак усно).

[наружу] «назовні» Ж, **[наоружку]** «ззовні»; — бр. **[наружу]**; — можливо, запозичення з російської мови; р. **на-рjúжу** утворене з прийменника *на* та іменника **[ружь]** «зовнішність, образ, мазь (у картах)», **[рjúжа]** «просвіт, зовнішня сторона, зовнішність», спорідненого з лтс. *gaĩgs* «очне яблуко, зіниця», *gaĩdzĩt* «бачити, дивитися», гр. *ῥοῦϋός* «обличчя»; менш переконливе зближення з р. **ругать** «лаяти» (Matzenauer LF 11, 177) або з **рôжа** «морда» (Machek ESJCS 318; Mikl. EW 383), як і виведення від перс. *gō(i)* «лице» (Mikl. TEI II 147). — Фасмер III 514; ЭССЯ 21, 198.

нарціс (бот.) «*Narcissus* L.», **[нарциз]** Мак «тс.»; — р. **нарцисс**, бр. **нарци́с**, п. *parcyz, narcys*, ч. слц. *narcis*, болг. м. **на̀рцис**, схв. **на̀рцис**, слн. *narcis*; — очевидно, через німецьку мову (н. *Narzisse*) запозичено з латинської; лат. *narcissus* походить від гр. **νὰρκισσος** «нарціс», можливо, пов'язаного з **варис** «ціпеню, закликаю», **νὰρκις** «параліч» з огляду на заспокійливу дію нарциса. — Дзендзелівський St. sl. 22, 290; Rudn. II 851; Черных I 559; Фасмер III 46; ЭСБМ 7, 247; Machek Jm. rostl. 272; Frisk II 290—291. — Див. ще **наркôз**.

наряд, **наряддя**, **наряджати**, **нарядний**, **нарядник** — див. **ряд**.

нас (род. і місц. в.); — р. бр. болг. м. *нас*, др. *насъ*, п. вл. нл. слн. *nas*, ч.

слц. *nás*, стсл. **насъ**; — псл. *nasъ*; — споріднене з дінд. *nañ*, лат. *nās* (наз. зн. в.), прус. *poñson*, двн. *ups*, разом з якими є похідним від іє. **nās* «ми». — Черных I 560; Фасмер III 47; Преобр. I 587; Vondrák I 70—71; Kluge—Mitzka 807; Pokorný 758.

[насви́рпитися] «настирливо турбувати, набридати» Ва, Си, **[на́рпипитися]** «накинутися, нав'язнути, набриднути» Си; — очевидно, пов'язане з **сви́рпа** в значенні «набридлиий бур'ян» (див.).

насені́шник (бот.) «соняшник звичайний, *Helianthus annuus* L.» ЛексПол; — похідне утворення від **на́сіння** (у значенні «соняшникове н.») з діалектним переходом ненаголошеного *i* (< *ě*) в *e*; суфіксальна форма зумовлена впливом слова **со́няшник**. — Див. ще **сіяти**¹. — Пор. **насо́нешник**.

[насе́рдник] (бот.) «м'ята холодна, *Mentha piperita* L.» Ж, **[насе́рник]** «яглиця звичайна, *Aegopodium podagraria* L.» О; — похідне утворення від прикметника **[насе́рдний]** «серцевий», також «внутрішній» Ж, пор. **[насе́рдниця]** «хвороба, біль у ділянці серця; коліки» Ж, **[насердна]** «біль у серці» О; назва зумовлена тим, що м'яту холодну застосовують для лікування серцевих і легневих захворювань (Носаль 79). — Див. ще **се́рце**¹.

[насихі́сть] «негайно, зараз же» Ж; — складне слово, яке, можливо, є калькою п. *patychmiast* «тс.»; пор. нвн. *auf der Stelle* «тс.» (букв. «на цьому місці»); складається з прийменника *на*, займенника **се́й** «цей» у формі місц. в. мн. та іменника **місто** «місце» у формі **мість** під впливом сполук типу **за-мість, натомість**. — Див. ще **на**¹, **се́й, місто**.

на́сіння, **насі́льник**, **насіні́на**, **насі́ннєвий**, **насі́нний**, **насі́нник**, **насі́нництво** — див. **сіяти**¹.

на́скльє — див. **скльє**.

[наскочка] «коштовне оздоблення, оздоблена коштовним металом прикраса; фанера» Ж; — неясне.

[насмiтник] (бот.) «евклiдiй сирiйський, Euclidium syriacum R. Вг.» Мак; — похiдне утворення вiд смiт-тiя; назва зумовлена тим, що евклiдiй росте на засмiчених мiсцях (Федченко—Флеров 488). — Див. ще смiттiя.

[наспiпати] «нагадати» Досл. i мат. IV; — не зовсiм ясне; може бути пов'язане з [снепiрити] «морочитися, возитися» або з [пошн'ипити собі] «додуматися, наважитися на щось» О. — Див. ще пошнiпати, снепiрити.

[насонешник] «соняшник» Л, [насонешняк ВеНЗн, насонiшник Мак, насiтник] «тс.»; — результат контамінацiї форм [насенешник] i соняшник «тс.» (див.).

наспрiвдi, наспрiвжки — див. правда.

наст «обледена кiрка на поверхнi снiгу»; — запозичення з росiйської мови; р. наст «тс.», ст. обнастывати «покривати», разнастити «розкрити» пояснюється як утворення з кореня, збереженого в прийменниках на, над (пор. цсл. сьнадь «верх, поверхня»), i компонента -ст-, який зводиться до основи дiєслова стiти (стояти), iе. *sthā- (Фасмер III 47—48) або вважається суфiксом (КЭСРЯ 284). — Черних I 560; Matzenauer LF 11, 178.

Настасiя, Настiця, Настiня, Настiця, Настя — див. Анастiсiй.

настатчати, настiток — див. стачити.

настiж, настiжi, настiжiнь, настiжiр, настiж — див. навстiж.

настiрити, настiрти, настiртися, настiра, настiритися, настiрливий, настiрний — див. тiрити¹.

[настка] «шматок шкiри або дерева для закрiплення шевської колодки» Ж, [гiстка] «тс.» Ж; — п. pastka «частина шевської колодки»; — запозичення з нiмецької мови; нвн. [Nast] «сук, гiлка» виникло з Ast «тс.» (на ґрунті сполук den Ast, einen Ast), спорiдного з гр. οἶσος «гiлка», вiрм. ost «тс.». — SW III 169; Kluge—Mitzka 34.

настовбурчити, настобурчити, [настобурчити] — див. стiвбур.

[настовпужити] «настовбурчити», [настовпужитися] «настовбурчитися» Ж; надутися Пi; — похiдне утворення вiд стовп (пор. настовбурчити, стовбурчити вiд стiвбур). — Див. ще стовп.

настогiднути «набриднути»; — результат видозмiни форми остогiднути пiд впливом синонiмiчної пари осточортiти: насточортiти. — Див. ще остогiдiти.

[настоптати] «наступити»; — результат контамінацiї слiв наступiти i топтати. — Див. ще ступати, топтати.

насторбичити, насторбичити, насторбичити — див. сторч.

насточортiти, осточортiти; — р. осточертеть; — очевидно, результат видозмiни словосполучення «набриднути як сто чортiв». — Шанский ЭИРЯ III 64. — Див. ще на¹, о¹, сто, чорт.

[настояшник] (бот.) «синяк червоний, Echinum gubgum Jacq.» Мак; — р. [настояшник] «тс.»; — похiдне утворення вiд дiєслова настiяти; назва зумовлена тим, що настiйка з кореня цiєї рослини використовується для фарбування вовни в червоний колiр. — Див. ще стояти.

настрiмець — див. стрiмiно.

[настрiм] «вiз сiна; невеликий, злегка навантажений вiз» Ж, [настромок, настремок] «тс.» Ж, [настромки] «злегка накладений вiз (сани) сiна або соломи» Бi, [настрiмок] «невелика кiлькiсть, невеликий вiз сiна, соломи, дров», [острiмок] «тс.»; — р. [острiмок] «невеликий вiз сiна або соломи, пiввоза», [острiмок, острiмка] «тс.», бр. [настрiмак] «невеликий вiз сiна», [острiмок] «невеликий вiз сiна, соломи тощо, накладений високо, але вузько»; — похiдне утворення вiд [стрiм] «усе високо накладене» Ж; пор. стрiмкий «крутий, прямовисний», р. [стрiмкий] «високий, крутий» (напр., вiз снопiв, сiна), [стрiмок] «невели-

кий віз сіна, соломи, піввоза», бр. [стрóмкій] «накладений тонко і високо», [стрóмок] «невеликий віз сіна, накладений високо, але тонко, не розкладисто», *настрáміць* «накласти високо і як попало». — ЭСБМ 7, 257—258; Bezlaj Eseji 118—119. — Див. ще стрéм'я.

[настріити] «нараяти» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [настрóчити] «нараяти» під впливом стріити «зустріти» (нараяти під час зустрічі). — Див. ще стріити, стрóчити¹.

[настріючити] «настроїти, підбури-ти»; — очевидно, результат видозміни запозиченої з польської мови форми *настрéнчити* «тс.» в напрямі заміни її українським звуковим відповідником. — Див. ще стрéнчити.

настурція (бот.) «красоля, Tropeolum L.», [настурка] «тс.» Мак, [настрáнція] «настурція лікарська, Nasturtium officinale L.» Корз; — р. болг. *настурция*, бр. *настурка*, [настурь-ка], п. *nasturcja*; — назва, засвоєна з латинської ботанічної номенклатури; лат. *nasturtium* (*nasturcium*) виникло, очевидно, з *nās-torqʲiom «те, що мучить ніс» (рослина має дуже приємний запах), яке складається з основ іменника *nāsus* «ніс», спорідненого з псл. *nosъ*, укр. *ніс*, і дієслова *torqueo*, -ēge «мучити», до якого зводиться укр. *торту́ра*. — СІС² 569; Rudn. II 852; Черных I 560—561; ЭСБМ 7, 259; St. yug. *obscyh* 502; РЧДБЕ 480; Walde—Hofm. II 145. — Див. ще *ніс*, *торту́ра*.

[насть] «прикмета, ознака» Ж; — неясне; можливо, давніше **навість*, пов'язане з *вість*, *відати*; пор. ч. *pávěst* «сигнал».

насумритися «стати похмурим, незадоволеним, надутим»; — р. [насум-рачилосьь] «заволоклося хмарами» (про небо), схв. *насуморити се* «вкритися хмарами, нахмуритися» (про небо); — похідне утворення від *сумр-*, виділено-го з слів *сумрак* «сутінок, темрява»,

[*сумерк*] «присмерк»; пор. [*сумрáвий*] «темний, хмурий». — Див. ще *сум-ра́к*.

насупонитися — див. *супіти*.

насушний, *насу́шний*, *насу́шний* «насушний хліб», *насу́шний* «тс.»; — р. *насу́шний*, др. *насу́шний*, болг. *насу́щен*, м. *насушен*, схв. *насу́шан*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *насжштънь* є калькою гр. *ἐπιούσιος* «повсякденний, насушний», що виникло внаслідок злиття перших двох слів виразу *ἐπιούσιον ἡμέραν* «на поточний (букв. «існуючий») день» (стсл. *на сжштънь днь*); стсл. *сжштънь* «існуючий» пов'язане з укр. *суть*. — Фасмер—Трубачев III 48; Cibulka Slavia 25, 406—415; Skok II 505; Debrunner Glotta 20, 252; Frisk I 539—540. — Див. ще *на¹*, *суть*. — Пор. *сущий*.

[насчевіти] «відвідати» ВеУг, [*нащевіти*, *нащавіти*] «тс.» ДзУЗЛП, [*нащева*] «відвідування» тж; — запозичення зі словацької мови; слц. *navštítiv'* «відвідати», як і ч. *navštítiv*, ст. *navšćieviti* «тс.», зводиться до псл. *navěstiti* «оповістити, навідати» (пор. ч. *pávěst* «сигнал»), якому відповідає укр. *навістіти*, *навіщати*. — Дзєндзелівський УЗЛП 161; Machek ESJC 392; Holub—Lyer 331. — Див. ще *відати*.

[наськи] «свято четвертого дня після Великодня» ЛексПол; — результат скорочення сполуки [Наськи Велик-день] «тс.» тж, яка утворилася з [Навський Великдень] «четвер у Великодньому тижні, Великдень покійників» у зв'язку з деетимологізацією слова [навський] «мертвецький», похідного від [навка] «мавка», і зближенням його з *наський* «наш»; пор. р. [навський день] «проводи, поминки», [наський день] «тс.» при [наський] «наш». — Див. ще *нав¹*.

[насьріт] «пристрій для розрізання розжареного заліза» Ж; — очевидно, пов'язане з [нашрітка] «пристрій для виготовлення шроту». — Див. ще *шріт¹*.

нат — див. *на́дити¹*.

[**наталавіти**] «намокнути й посиніти О; набрякати (про обличчя) ВеУг»; — неясне, можливо, пов'язане з незасвідченим **тілий* «товстий; бряклий» (пор. р. [*отылеть*] «розтовстіти; набрякнути»), похідним від [*тіти*] «гладшати, товстіти».

Наталія, *Ната*, *Наталка*, *Наталля*, *Наталша*, *Тала*, *Таля*; — р. болг. *Наталия*, бр. *Наталля*, *Наталка*, п. *Natalia*, ч. *Natalie*, слц. *Natália*, схв. *Наталија*, слн. *Natalija*, стсл. **Натална**; — через церковнослов'янське і грецьке посередництво (сгр. *Ναταλία*) запозичено з латинської мови; лат. *Nātālia* є жіночою формою до чоловічого імені *Nātālis* (букв. «рідний, пов'язаний з народженням»), мотивованого зв'язком з виразом *dies natalis* «день народження; Різдво» і пов'язаного з *nātus* «народжений» (ст. *gnātus*), *nascōr* (< *gnascōr*) «народжуюсь», *gigno* «народжую», спорідненими з гр. *γίγνομαι* «виникаю», дінд. *jāpatī* «народжує», *jātāh* «народжений», ав. *zāta* «тс.», гал. *gnātos* «син», *gnātha* «дочка», дісл. *kundg* «син», псл. *zety* «зять». — Вл. імена 146; Петровський 163; Спр. личн. имен 512; Кларова 260; Илчев 354; Dauzat Dict. des noms 448, 452; Walde—Hofm. I 597—599. — Див. ще **зять**. — Пор. **натур**, **нація**.

[**натантирити**] «наговорити, наробити?»; — афективне утворення звуконаслідувального характеру.

[**натачанка**] «тачанка»; — р. [*натычанка*, *нетычанка*] «легка плетена польська бричка; одноколка з плетеним кузовом», п. *najtyczanka* «вид брички, натачанка»; — результат видозміни форми [*найтичанка*] «натачанка, тачанка» під впливом синонімічного *тачанка*. — Див. ще **найтичанка**.

натачка¹ — див. **надточіти**.

натачка², *натенькі*, *натикт* — див. **натяк**.

[**натіна**] «лобода біла, *Chenopodium album* L.; страва з лободи Г, Ж; шпинат городній, *Spinacia oleracea* L. Мак», [*натіня*] «лобода біла» Ж; —

результат семантичної спеціалізації назви [*натіна*] «листя коренеплодів, овочів», похідної від [*нать*] «листя картоплі, моркви, буряків, огірків; вусик рослини» (див.).

[**натиніна**] «вовна з однорічної вівці»; — неясне; можливо, похідне утворення від *натинати*, *натяти* «нарізати (ножицями)».

натирусіти — див. **терусити**.

натічка — див. **надточіти**.

натнути — див. **натяк**.

натовп — див. **товп**.

натока — див. **точіти**².

натомість «замість чого-небудь; зате, однак», [*натоміць*, *натомісь*] «натомість», [*натомістник*] «намісник; декан» Ж; — р. [*натомѣстный*] «який заміняє щось», п. *natomiast* «натомість, зате»; — результат злиття виразу *на то місто* «на те місце», *на то місце* «тс.». — Див. ще **на**¹, **місто**, **той**. — Пор. **зімість**, **намість**.

наточіти — див. **надточіти**.

натошник — див. **надошник**.

натошак, *натошак*^а — див. **натщ**.

натрава — див. **травіти**.

[**натравка**] «поличка в кремінній рушниці»; — похідне утворення від *травітися* з утраченим значенням «загорятися» (на поличку в кремінній рушниці насипається порох, який потім загоряється від іскор); пор. р. [*травіться*] «загорятися, займатися, починаєти горіти», [*затравлять*] «запалювати порох на гарматному запалі», *затравка* «шпарина на казенній частині старовинних вогнепальних гармат і рушниць, через яку проникає вогонь, що запалює порох; запал». — Див. ще **травіти**.

натрій, *натр* «окис натрію»; — р. болг. *натрий*, бр. *натрий*, п. ч. *natrium*, слц. *natrium*, вл. *patrij*, схв. *натриј(ум)*, слн. *natrij*; — засвоєна через російське посередництво новолатинська наукова назва *Natrium*, утворена І. Я. Берцеліусом (1779—1848) шляхом скорочення запропонованої Гіль-

бертом у 1808 р. назви *Natronium*, виведеної від фр. *patron*, ісп. *patrón* «сода», що через ар. *natrūn*, гр. *νίτρον* і, далі, гебр. *néther* «тс.; миюча речовина» зводяться до ег. *ntḡ(j)* «тс.». — СІС² 569; Білецький Мовозн. 1981/5, 47; Волков 48—49; Фигуровский 93—94; Черных I 561; Sł. wyg. obsz. 502; Holub—Lyer 331; Frisk II 321; Нерознак 211; Klein 1031, 1049.

[на́труд] «гній, налив» Ж; — очевидно, похідне утворення від *натрудіти* [«намуляти, натерти, надавити»]. — Див. ще **труд**¹.

[на́тря] «партія пражі на ткацькому верстаті Ж; кінець полотна (тороки) Шух», [на́тра́] «оздоблений бахромою кінець полотна Ж; основа тканини, виготовлена із саморобних конопляних чи лляних ниток, яку перед тканням натирають розчином житнього і кукурудзяного борошна і мила МСБГ»; — схв. *на́тра* «ткацький верстат; пряжа, намотана на вал ткацького верстата; один оборот тканини у верстаті (як ткацька міра)»; — псл. **на́тъга*, утворене від **тъга* «ткацький верстат» (пор. схв. *та́ра*, слн. [taɾa] «тс.»), пов'язаного з *тъгъ*, **terti* «терти»; молд. *на́трэ* «основа тканини», рум. *на́тгэ* «тс.» є запозиченням з південнослов'янських мов (СДЕЛМ 276; DLRM 528). — Трубачев Рем. терминол. 128. — Див. ще **терти**.

на́тура, *натураліза́ція*, *натуралізм*, *натураліст*, *нату́рник* «натурщик», *нату́ристик*, *натуралістичний*, *натуральний*, *нату́ристий*, *нату́рний*, [нату́ритися] «ставати впертим; ставати веселим» Ж, [обнату́рити] «виховати» Ж, [понату́ритися] «прив'язатися, довіритися» Нед, *принату́рити* «призвичаїти», [унату́ритися] «розвинутися фізично»; ст. *нату́ра* (1639); — р. бр. болг. м. *нату́ра*, п. вл. нл. *natura*, ч. слц. *natura*, схв. *нату́ра*, слн. *natúga*; — запозичення з латинської мови; лат. *nātūra* «народження; природні властивості; характер; природа» пов'язане з *nātus* «наро-

дження», *nāscī* «народжуватися». — СІС² 569; Черных I 561; Фасмер III 49; Преобр. I 595; Hüttl-Worth 16; Walde—Noftm. I 598. — Див. ще **Ната́лія**. — Пор. **на́ція**.

[нату́туритися] «наїжитися, піднятися (про пір'я, волосся) Г; надутися Шух»; — р. [нату́турить (*ша́пку*)] «насунути», [нату́тури́тися, нату́тури́шиться, нату́турка́ться] «наспитися, нахмуритися»; — префіксальне утворення від **туту́ритися* «іжитися, надуватися» (пор. р. [туту́ри́шиться] «хмуритися, іжитися, надуватися»), пов'язаного з [туту́ри́читися] «настовбурчуватися» (про одяг) (див.).

на́тха — див. **на́дха**.

натхне́нний, *натхне́нник*, *натхне́ння*, *натхну́ти* — див. **надиха́ти**.

на́тщє, [на́щє] «натще» Г, МСБГ, Ме, [на́шше] «тс.» МСБГ, *нато́щак*, *нато́щакá*; — р. *нато́щак* «натощак», [на́тощи, нато́щак, нато́щакá], бр. *на́шча*, [на́шча], п. *paczcho*, схв. *на́таште*, слн. па *tešče* «тс.»; — очевидно, результат спрощення виразу *натщє́серце* (див.).

натщє́серце СУМ, Ж, [нащє́серце, нащє́серце] «тс.»; — бр. [нашчє́серца], м. *наште срце*, схв. *наште срца* «тс.»; — псл. **на тьšče s'g'dьсе*, що складається з прийменника па «на», прикметника с. р. *тьšče* від *тьšь* «пустий, порожній» та іменника **s'g'dьсе* «те, що міститься всередині (людського тіла)», власне «нутрощі»; отже, первісне значення виразу — «на порожні нутрощі». — Кравчук УМШ 1960/6, 61; ЭСБМ 7, 291; ЭССЯ 21, 199. — Див. ще **на**¹, **серце**¹, **то́щий**.

[на́ть] «картоплиння ВєНЗн, ВєУг; листя моркви, буряків, огірків О; вусик рослини», [на́тіна] «листя коренеплодів, овочів; чарівна трава Ж; каша з насіченого листя буряка чи шавлю та пшона або крупів МСБГ; бурякова гич До; листя свіжих буряків для борщу Бі; квашене верхнє листя капусти; квашена капуста і капуста з неї Лекс-Пол», [на́тіня] «листя коренеплодів,

овочів; чарівна трава Ж; стебло, картоплиння», [ма́тїна] «листя картоплі, буряків, моркви, петрушки, цибулі» О, [ма́тїня] «листя картоплі, буряків і моркви» О; — р. [нати́нь, нати́нья] «картоплиння, листя, огудина», [не́тїна, не́тївни] «городня зелень, бадилля, гичка», бр. наці́на «бадилля, гичка; билинка», наці́нне «бадилля, гичка, стебла, трави», п. па́с «бадилля, гичка, стебло рослини», [паци́на, пещ] «тс.», ч. слц. pat' «бадилля, гичка», вл. па́с «листя моркви, ріпи», нл. па́с «бадилля, гичка (коренеплодів)», схв. нѣт, слн. пѣт «тс.»; — псл. па́ть; — зіставляється з прус. poatis (<*nātē) «кропива», лит. potrė, pōterė, лтс. pātge «тс.»; виводиться також з *nākti-, спорідненого з лит. pōkti «дозрівати, зріти» (Трубачев ZfSl 1958/3, 668), або з *tenti (*natinati) «опухати, набухати» (Варбот 200—203). — Фасмер III 48—49; Преобр. I 594—595, 603; ЭСБМ 7, 279; Brückner 353; Skok II 505; Bezlaj ESSJ II 215; Эккерт Sl. Wortst. 51; Mikl. EW 211; Trautmann 194; Mühl.—Endz. II 702—703; Specht KZ 62, 253.

[натю́] (вигук для підкликання собаки) Ж; — результат злиття частки на і викука тю (крик на собаку). — Див. ще на², тю¹.

натю́га́кати — див. тю¹.

натю́рмо́рт; — р. натю́рмо́рт, бр. нацю́рмо́рт, болг. натю́р-мо́рт, м. нату́рмо́рт, схв. натир мо́рт; — через російську мову запозичене з французької; фр. nature morte «мертва природа» складається з іменника nature «природа», що зводиться до лат. nātūra «тс.», і прикметника mort «мертвий» (жін. р. morte) з лат. mortuus «тс.», пов'язаного з moriō «умираю», спорідненим з дінд. mriyate «умирає», лит. mīti «умирати», псл. *mertī «тс.». — SIC² 570; Черных I 562; Фасмер III 49; Сергеев ЭИРЯ V 136; Dauzat 486, 496; Walde—Hofm. II 112—113. — Див. ще ме́рти, на-ту́ра.

[натяга́ч] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L.; жовтець язиколістий, Ranunculus lingua L.; смілка нічна, Silene noctiflora L.; наперник сумнівний, Digitalis ambigua Murr. Mak; купина лікарська, Polygonatum officinale All. Mak; мильнянка лікарська, Saponaria officinalis L. Mak; горошок мишачий, Vicia cracca L. Mak», [натя́гач] «глуха кропива пурпурова, Lamium purpureum L.» ВеБ, [натя́г] «мильнянка лікарська» Mak, [на́тяж] «жовтець язиколістий» Г, Ж; — р. [натя́г] «вороняче око; мильнянка лікарська»; — похідне утворення від *натяга́ти*; назва більшості цих рослин зумовлена, очевидно, їх здатністю стягувати рани. — Анненков 291, 316. — Див. ще **тягті**.

на́тяк, [на́тячка] «натяк» Ж, Бі, [на́тикт] «тс.» Ж, [на́тенькі] (у виразі [н. давати] «робити натяки», *натяка́ти*, [на́тї́ти] «натякнути», [на́тї́ти] «тс.» Ж, [на́тї́ти] «натякнути», [на́тї́ти] «натякнути»; — р. [на́тї́ти] «натякнути», болг. на́тї́кам «докоряти, дорікати», те́кна «прийти в голову», схв. те́кнати «тс.»; — пов'язане з [на́тї́ти] «торкнути; дійняти; догадатися», [на́тї́ти] «торкнути», [на́тї́ти] «натякнути». — Варбот 266—269; Младенов 631; Mikl. EW 348. — Див. ще **тякті**. — Пор. **підтики**.

нау́ка, науко́вець, [нау́чка] «наука» Ж, науко́вий, [нау́чний] «науковий» Ж; — р. болг. нау́ка, бр. наву́ка, др. нау́к, п. наука, ст. pawuka, ч. наука, слц. наука, вл. pawuka, м. наука, схв. нау́ка, нау́ка, слн. нау́к, стсл. нау́ка, нау́к; — псл. наука, паукъ, пов'язане з пау́чити (<*paoukeiti) «навчити», похідним від у́чити (<*oukeiti) «учити». — Фасмер III 49; Цыганенко 284—285; ЭСБМ 7, 177. — Див. ще **учіти**.

Нау́м, [Наву́м], ст. Нау́мъ «покой, м(у)дрость, честь, потѣшител(ь)» (1627); — р. Нау́м, бр. Наву́м, др. Нау́мъ, слц. заст. Naum, болг. Нау́м, стсл. Нау́мъ; — через церковнослов'янську

мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *Ναοῖς* походить від гебр. *Nā-ḥīt*, букв. «той, що втішає»; у свідомості носіїв української і російської мов пов'язується з іменником *ум* «розум» (пор. укр. *прийти на ум*, р. *наставлять на ум*), що сприяло фонетичному збереженню імені. — Вл. імена 71; Беринда 224; Фасмер III 49; Петровський 164; Спр. личн. имен 478; Илчев 355.

наусти́ти, *науща́ти*, [на́уст] «наущення» Ж, [на́уститель] Ж, *наі́щє́ння*; — р. *наусти́ть*, *науща́ть*, бр. [навушча́ць], др. *наустити*, *науща́ти*, п. *poduszczyc* «наустити»; — запозичене в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **науѡстити** могло бути утворене від **оѡстити** «навівати, спонукати» (КЭСРЯ 285) або від применникового виразу **на оѡста** (Фасмер III 49). — ЭСБМ 7, 178—179.

[на́у́тка] «шкіра, що вживається для підйому чобота» Ж; — неясне.

[на́фра́ма] «саван, тонке покривало для мерця» Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *на́фра́мэ* «покривало; хустка, косинка», як і рум. *naḡráma* «кусок льняного полотна; хустка, косинка (з льняного полотна)», є результатом видозміни назви *ма(х)ра́мэ* «довгий тонкий шарф, вуаль; хустка» (рум. *ma(h)ráma* «тс.»), запозиченої з турецької мови (звідти ж болг. *ма(х)-рама́* «хустка», схв. *ma(h)rama* «хустка, рушник»); тур. *maḡrama* (*makrama*) «велика хустка з узорами» походить від ар. *maḡrama* «хустка». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 249, 284; DLRM 529; Lokotsch 108. — Пор. **бахрома́**.

[на́франі́ца] «навіконний квадратний вишитий рушник» Ме; — запозичення з молдавської мови, де є демінутивом від *на́фра́мэ* «покривало; хустка, косинка»; пор. рум. *naḡrámiṭă*, зменш. від *naḡráma* «кусок льняного полотна; хустка, косинка». — Мельничук Молд. эл. 169; DLRM 529. — Див. ще **нафра́ма**.

на́фта, *на́фтáрня*, [на́фтíвка] «газова лампа; нафтова свічка Ж», *на́фтові́к*, *на́фтя́нка* (техн.), [на́фтя́р] «торговець нафтою, нафтопромисловець» Ж, [на́хта] «нафта Г; газ ДзАтл II», [ма́хта] «газ» ДзАтл II, [не́фта] «нафта» Ж, [не́хта] «тс.», [нехтя́нка] «нафтовий колодязь; посудина для нафти», *на́фтовий*, [на́фтяний] «нафтовий» Ж, [нехтя́ний] «тс.»; — р. *на́фта* (заст.), *не́фть*, бр. *на́фта*, п. *nafta*, [naḡka], ч. слц. вл. *nafta*, болг. *нафт*, *на́фта*, *нефт*, *не́фта*, м. *нафта*, *нефт*, схв. *на́фта*, слн. *nafta*, стсл. **на́фта**; — через російську і польську мови запозичено з латинської; лат. *par(h)tha* «нафта» походить від гр. *πάϑα*, яке через араб. *parḥṭā* зводиться до ак. *parṭu* «тс.». — СІС² 570; Німчук 141; Дзендзелівський RKJ LTN 15, 142—143; Rudn. II 852; Hüttl-Worth 14; ЭСБМ 7, 275; Bezlej ESSJ II 212; Walde—Hofm. II 142; Frisk II 294; Klein 1027.

на́фталі́н; — р. болг. м. *на́фта-лі́н*, бр. *на́фталі́н*, п. *naftalina*, ч. *naftalin*, *naftalín*, слц. слн. *naftalín*, схв. *на́фталі́н*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Naphthalin*, фр. *naphthaline* походять від англ. *naphthaline*, утвореного хіміком Дж. Кіддом (J. Kidd) від *parhta* «нафта», того самого походження, що й укр. *на́фта*. — СІС² 570; Черных I 562; ЭСБМ 7, 275; Koraliński 655; Klein 1027. — Див. ще **на́фта**.

наха́ба «нахабна людина; нещастя, біда, напасть», *наха́бник*, *наха́бство*, *наха́бний*, *наха́бничати*, *наха́бніти*; — бр. [наха́ба] «напасть», *наха́бнік* «нахаба, нахабник», *наха́бны* «нахабний; [причепливий]»; — похідне утворення від незасвідченого дієслова **нахабити* «псувати» (пор. стсл. **наха́бити** «тс.»), похідного від давнього **хабити* «тс.» (пор. ч. *chabiti* «слабити», слц. *chabiet* «тс.», нл. *chabziś* «псувати, розбещувати», болг. *хаба́* «псую», схв. *ха́бати* «зношувати» (напр., одяг), ст. *habiti* «псувати» (звід-

ки *haba* «пошкодження»), слн. *hábiti* «пошкоджувати, псувати, нівечити», стсл. **хабити** «псувати»), що зводиться до псл. *xabati*, *xabiti* (< *ksab-) «тс.», *хавь «слабий», пов'язаних із *skobliti* «скоблити», *skopiti* «скопити», які можуть бути зіставлені з дісл. *skemta* «пошкоджувати», лит. *skõbti* «скребти, вирізати, довбати». — Фасмер IV 214; ЭСБМ 7, 275—276; Machek ESJC 194—195; Младенов 664; Skok I 645—646; Bezlaĵ ESSJ I 189; ЭССЯ 8, 7—8; Верн. I 380—381. — Пор. **охабити**.

наха́лом «насилно, силою, силоміць» ЛЧерк, ЛПол; — болг. *наха́л* «нахаба, нахабник»; — запозичення з російської мови; р. **наха́лом** «нахабно, силою, нахабством» є прислівниковим утворенням від іменника *наха́л*, пов'язаного з *хобить* «пестити», укр. **холі́ти** «чистити», *холі́й*, *шалі́ти* (з чергуванням звуків), болг. *оха́лен* «той, що живе в достатках; заможний», *охо́лен* «тс.», схв. *охо́л* «зарозумілий, гордовитий, чванливий, нахабний», слн. *ohól* «зарозумілий, гордовитий, чванливий»; помилковим є пов'язання (Iljinskij AfSIPh 29, 167) з *хвалá*. — Фасмер III 50; Черных I 562; КЭСРЯ 285; Верн. I 395; Младенов 343; Pedersen IF 5, 64; Uhlenbeck AfSIPh 16, 382. — Див. ще **холі́ти**, **холі́й**, **шалі́ти**. — Пор. **пахо́лок**.

на́хвасува́тися «стомитися, перевтомитися» ВеБ; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з **хвасува́ти** «приладжувати, припасовувати».

нахильник (бот.) «беладона лікарська, *Atropa belladonna* L.» Лекс-Пол; — похідне утворення від *хилі́ти*; назва зумовлена тим, що квітки беладони лікарської завжди нахилені, пониклі; пор. **нахиль** «дерево з похиленими над будинком вітами». — Див. ще **хилі́ти**.

на́хливці — див. **хилі́ти**.

нахлі́сник «торба, сумка» Мо; — неясне.

нахлу́чити «надіти на голову» (шапку, капелюх) Бі, **на́хлу́чка** «відлога, капюшон» Бі; — запозичення з російської мови; р. **нахлу́чить** (*ша́пку*) «надіти, насунути (шапку) низько на лоб» виникло з *нахлобу́чить*, що є результатом видозміни форми **наклобу́чить** «тс.», похідної від *клобу́к*. — Фасмер III 50; Преобр. I 595. — Див. ще **клобу́к**.

нахля́вкати «набалакати, намолоти»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з **фляворити** «молоти без угаву, торохтіти, базікати».

нахмалюва́ти «нагромаджувати, кидати на одну купу» Ж; — неясне.

нахо́діти СУМ, Ж, *на́хідка*, **на́ходка** «знахідка» Ж, **нахо́дище** «місце знахідки» Ж, *винахо́дити*, *вина́хід*, *винахі́дник*, *винахі́дництво*, *винахі́дливий*, *віднахо́діти* СУМ, Ж, *знахо́діти* СУМ, Ж, **знахо́жати**, **зна́хід** «знаходження, знахідка», *зна́хідка*, *знахі́дливий*; — р. *нахо́діть* «знаходити», бр. *нахо́дзіць*, др. *находи́ти*, ч. *pacházet*, слц. *pacházat'* «тс.»; — префіксальне утворення від *ходи́ти*; початкове значення — «йдучи (ходячи), натикатися на щось». — Див. ще **на́**, **ходи́ти**.

нахоро́шиться «розгніватися, розпалитися» Ж; — неясне.

нахоро́шувать «лущити, відокремлювати зерна від стебла» Л, **нахоро́шити** Л; — неясне; можливо, похідне утворення від *хорби́ши* (букв. «робити зерно хорошим, очищеним від лузги»).

на́храпом, *нахра́пистий*; — бр. *нахра́пам*; — запозичення з російської мови; р. *нахра́пом* є формою орудного відмінка від *нахра́п* «нахабство, насильство», утвореного з прийменника *на* «на» та іменника **хра́п** «злість» (пор. у виразі укр. *мати хра́п на кого* «злоститися на кого, мати зуб на кого»); неприйнятним є пов'язання (Горяев 226; Matzenauer LF 11, 174) з п. окропу «жахливий, страхітливий», дісл. *hgarrrg* «буйний, нахабний», снн. *garrr* «гарячий, запальний». — Фасмер III 50;

КЭСРЯ 286; Преобр. I 595; ЭСБМ 7, 278. — Див. ще **на¹**, **храп¹**.

нахромітися — див. **прохроміти**.

[нахткаслик] «нічний столик, тумбочка» МСБГ, **[нахкаслик]** «тс.» МСБГ; — запозичення з німецької мови; нвн. [Nachtkastel] «нічний туалетний столик» складається з Nacht «ніч», спорідненого з лит. paktis, псл. *pokty «тс.», укр. *ніч*, і [Kastel] (Kasten) «ящик, скриня», спорідненого з гот. kas «посудина», дісл. keḡ (з *kaz) «тс.». — Kluge—Mitzka 351, 357, 500. — Див. ще **ніч**.

націзм, *наци́ст*; — р. *наци́зм*, бр. *наци́зм*, п. *pazizm*, ч. *pacismus*, слц. *pacizmus*, вл. нл. *pacizm*, болг. *наци́зм*, м. *наци́зам*, схв. *наци́зам*, слн. *pacizem*; — запозичення з німецької мови; н. Nazismus утворене від Nāzi «націонал-соціаліст» (член гітлерівської фашистської партії), що є скороченням слова Nationalsozialist «тс.», яке складається з прикметника national «національний, народний» та іменника Sozialist «соціаліст». — SIC² 571; Holub—Lyer 327; Klein 1033. — Див. ще **на́ція**, **соціалізм**.

на́ція, *націо́нал*, *націо́наліза́ція*, *націо́налізм*, *націо́наліст*, *націо́нальність*, *націо́нальний*, *націо́налізува́ти*; — р. болг. *на́ция*, бр. *на́цыя*, п. *пася*, ч. *пасе*, слц. *пасіа*, вл. нл. *пасіја*, м. *нација*, схв. *нација*, слн. *пасіја*; — через польську мову запозичене з латинської; лат. *pātiō* «народження, походження, рід; народ, нація» пов'язане з *pāsci* (**gnāsci*) «народжуватися», спорідненим з дінд. *jātiḥ* «народження, родина», *jñātiḥ* «родич», гр. *γένεσις* «походження, народження», гот. **kþōrs* «рід, покоління», укр. *зять*. — SIC² 571; Rudn. II 854; Черных I 562; Фасмер III 51; ЭСБМ 7, 281—282; Koraliński 655; Holub—Lyer 327; Walde—Nořm. I 598. — Див. ще **зять**. — Пор. **ген¹**, **Геннадій**, **Наталія**, **нату́ра**.

[нач] «нащо, навіщо» Ж; — п. ст. *пасз*, ч. *паś*, слц. *паśо*, нл. *пас* «тс.»; —

псл. па śь «на що», яке складається з прийменника па «на» і питального займенника śь «що» (входить також до складу псл. śyto «що», укр. *що*). — Фасмер IV 374; Sławski I 107; Brücker 71. — Див. ще **на¹**, **що**. — Пор. **зач**, **нич**.

[началистий] «палкий до роботи» ВеЛ; — результат видозміни форми **[нашалистий]** «тс.», можливо, зближеної з **начало**. — Див. ще **шаліти**.

начальник, **[начал, начало]** «начальство» Ж, **начальство**, **[начальний]** «начальницький» Ж, **начальницький**, **начальникувати**, **начальствувати** СУМ, Ж; — р. *начальник*, бр. *начальник*, др. *начальникъ*, п. *pacelnik*, ч. слц. *pačelník*, вл. *pačolnik*, болг. *началник*, м. *началник*, схв. *начелник*, слн. *pačelnik*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **начальникъ** «начальник; зачинатель» утворене від **начало** «початок; влада» (пор. укр. *бути під началом*, р. *быть под началом*), похідного від **начати** «почати»; західнослов'янські форми зазнали зближення з іменником псл. *čelo* «чоло». — КЭСРЯ 286; ЭСБМ 7, 284; ЭССЯ 21, 225—226. — Див. ще **почати**.

начати, **начало**, **начинати** — див. **почати**.

начахолити — див. **чахати**.

на́че, *нена́че*; — результат стягнення ст. *не иначе* «не інакше». — Іст. грамика 389. — Див. ще **іна́к**, **не**.

на́чеб, **[на́че би]** «мов, неначе» О, *на́чебто*, *нена́чебто*; — результат поєднання сполучників *на́че*, *нена́че* з умовною часткою *б* (у даному разі залишком сполучника *абы* «якби») і займенником *то* (пор. *се́бто*, *то́бто*, *це́бто*). — Див. ще **абі**, **би**, **на́че**, **той**.

[начеку́] «на варті, на сторожі» Ж; — р. *начеку́* «наготові; насторожі», бр. *начыку́* «тс.»; — результат злиття давнішого **на чеку*, що складалося з прийменника *на* та іменника **чек* «чекання», пов'язаного з дієсловом *чекати*. — Фасмер IV 324; Преобр. II, вып.

посл. 58; Желтов ФЗ 1876/6, 75; ЭСБМ 7, 284. — Див. ще **на¹, чека-ти**.

[начеремшити] «багато дати» Г, Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [чeмepcтвá] «велика кількість» (пор.).

начертáти, [начерт] «начерк» Ж, начертáльний; — р. начертáть, др. начьртáти «креслити, малювати, зображати; відтискувати», ч. načrtat «накидати (план тощо)», слц. načrtat' «тс.», нл. пасегіś «намалювати, начертати, накидати ескіз», болг. начертáя «начертати, накреслити», м. начьрта «накреслити, намалювати», схв. начьртáти «тс.», слн. načrtati «накидати»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. начьртáти «начертати» є префіксальним утворенням від чьртáти «вирізувати, накреслювати», похідного від чьртá «риса, лінія». — ЭССЯ 4, 161—162. — Див. ще **на¹, чьртá**.

начьрти, начьрáти, изчьрнѹти, зачьрѣти, зачьрнѹти, зачьрти — див. **чьрпáти**.

[начидáтися] «виникати, з'являтися; родитися» Ж; — результат видозміни форми [начьдáдѹтися] «тс.» Ж, очевидно, зближеної з начьнáтися. — Див. ще **щáдок**.

начьнѹти, начьнка, начьннѹ — див. **чьнѹти**.

[начьснѹтися] «набїдуватися» Ж; — очевидно, похідне утворення від чьснѹний (бїдність у свідомості народу часто пов'язується з чесністю). — Див. ще **чьсть**.

[начьвкa] «нижня частина доточної жіночої сорочки» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми [начьдѹчка] «пришита до верхньої частини нижня частина сорочки», утвореної від надточѹти «додати для подовження, збільшення; доточити частину до чого-небудь; приточити». — Пор. **надточѹти**.

начьтчик «людина, яка багато читає, але поверхово засвоює прочитане», начьтнѹцтво; — бр. начьтчык; — запозичення з російської мови; р. на-

чьтчик «тс.» утворене від начьтáть, начьсть «прочитати в якійсь кількості». — Див. ще **чьтáти**.

[начьвáти] «ночувати» Ж; — результат семантичного зближення [начьвáти] «не спати» і ночьвáти. — Див. ще **начьвáтися, нѹч**.

начьвáтися, [начьвáти] «начьвáтися, прислухатися, не спати» Ж; — похідне утворення від чьвáти «не спати», що є результатом семантичної видозміни чьвáти «чути». — Див. ще **чьүти**.

наш, [нашнá] «щось наше, рідне, вітчизняне; вітчизна» Ж, [нашнѹський] «наський», наський; — р. бр. болг. м. наш, др. нашь, п. nasz, ч. слц. пáш, вл. нл. паś, схв. наш, слн. пáś, стсл. нашь; — псл. паśь <*nasjь <*nōsjo-, похідне утворення від *nōs «ми», звідки виникло псл. пу «ми, нас (знах. в.)» і паśь, укр. нас. — Фасмер III 51; Преобр. I 587; ЭСБМ 7, 288; Machek ESJC 390; Holub—Kop. 240; Schuster-Sewc 593; Младенов 345; Bezlaj ESSJ II 215; ESSJ Sl. gr. II 440; Vondrák II 84—85; Brugmann Grundriss II 2, 405. — Див. ще **нас**.

нашатѹр; — р. нашатѹрь, бр. нашатѹр, болг. нишадѹр, м. нишадор, схв. нишадор; — через російське посередництво запозичене з тюркських мов; аз. nişadyr «нашатир», тур. nişadır, тат. пуşатыр «тс.» походять від ар. ниşадѹр «аміачна сіль». — Фасмер III 51; Преобр. I 596; Шипова 245; Skok II 519; Korsch AfSIPh 9, 658; Mikl. TEI II 135; Mikl. EW 215; Lokotsch 127.

[нашєвкáтися] «прийти, прибути у великій кількості», [нашєвкьувáтий] «нахабний» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з шѹти; пор. [нашєтѹся] «зібратися у великій кількості, скупчитися» Корз, а також ушывáтися «спїшно залишати місце свого перебування, тікати»; відшывáти «проганяти».

[нашелегатися] «нажертися» О; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з [нальгáтися] «наковтатися»,

похідним від [лига́ти] «ковтати». — Див. ще **ліка́ти**.

[нашеретува́тися] «набитися, прийти у великій кількості»; — очевидно, результат семантичної видозміни дієслова *нашеретува́ти* «очистити зерно від лузги» (в новому значенні скрите порівняння «(людей) набилося, як зерно при шеретуванні»). — Див. ще **шеретува́ти**.

наше́стя; — р. болг. *наше́ствие*, бр. *нашэсце*, др. *нашьствие*, *нашествие*; — видозмінене запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *нашьствие* утворене від дієслівної основи *нашьд-*, пов'язаної чергуванням голосних з *находити* «приходити, нападати». — Шанський ЕИРЯ ІІІ 69. — Див. ще **на¹**, **ішо́в**, **ходити**, **шестувати**. — Пор. **поше́сть**, **прише́стя**.

[на́шибка] «падуча, епілепсія Ж; болячка О», [наши́боватий] «примхливий, божевільний, шалений» Ж; — похідне утворення від [нашиба́ти] «схоплювати, нападати» Ж (пор. р. [нашиба́тъ] «находити, нападати тимчасово (про хворобу, припадок, божевілля)»), префіксального утворення від *шиба́ти*; пор. гр. ἐπιληψία «епілепсія» від ἐπιλαμβάνω «схоплюю». — Див. ще **шиба́ти**.

наші́льник «ремінь або ланцюг, що йде від хомута до переднього кінця дишла», [нашельник, нашійник, нашійник] «тс.» Ж, [наші́льник] «вид кінської зброї, один кінець якої зачеплений за дишель, другий — за шию коня» Корз; — р. *наші́льник*, бр. *нашы́льнік*; — запозичення з польської мови; п. *naszelnik*, [naszyjnik], ст. *naszejnik* «тс.» утворене від *szla* «шлея», *szelka* «шлейка»; у результаті деетимологізації зазнало зближення зі словом *шія*, п. *szyja*. — Фасмер ІІІ 51—52; Преобр. І 596; Горяев 226; ЭСБМ 7, 292. — Див. ще **на¹**, **шлея́**.

[наші́риця] «два плоти сплавлюваного дерева, збиті разом»; — похідне утворення від виразу *на шир* «ушир, у ширину» (йдеться про два плоти, збиті

в ширину; пор. [на́довжниця] «декілька плотів сплавлюваного дерева, з'єднаних разом один за одним»). — Див. ще **на¹**, **шир¹**.

[нашла́па] «верхня частина у віконній або дверній коробці» ЛЖит; — запозичення з білоруської мови; бр. [нашла́па] «тс.» пов'язується з [шла́паць] «наступати зверху, притискати, накладати», очевидно, співвідносне з укр. [шла́пати] «човгати». — ЭСБМ 7, 290. — Див. ще **шла́пати**.

нашоро́шити; — похідне утворення від [шброши] «шерех, шелест, шарудіння» (букв. «наставити вуха на шерех»). — Див. ще **ше́рех¹**.

наштíрити «підбурити, підбити до певного (переважно негативного) вчинку»; — нл. *paštyriš* «підбурити, настроїти, переманити»; — префіксальне утворення від **штирити* «підбурювати» (пор. нл. *štyriš* «підбурювати, спокушати, переманювати»), пов'язаного, очевидно, з [штíрити] «гнати» (пор. нл. *wótštyriš* «відганяти, проганяти»). — Див. ще **штíрити**.

[наштúрити¹] «нацькувати, підбурити» Ме, Па, [нідштúрити] «тс.» Ме; — нл. *pašturiš* «підбурити, настроїти, переманити»; — префіксальне утворення від незасвідченого **штирити* «підбурювати» (пор. нл. *šturiš* «підбурювати, спокушати, переманювати»), давнього фонетичного варіанта **штирити* «підбурювати». — Див. ще **наштíрити**, **штíрити**.

наштúрити² — див. **щúрити**.

на́щад, **на́щада**, **нащадíти**, **нащадíтися**, **на́щадок** — див. **ща́док**.

нащéпа — див. **щепíти**.

на́щит — див. **ща́док**.

[нашо́ка] «накладка, яка прикріплюється до бруска, вставленого у вісь колішні плуга Г; кіл, за допомогою якого закріплюється ярмо до вія Ж», [нащéка] «тс. Ж; частина вилок у візках, у яку закладають орчик або штельвагу О», [нащика] «накладка на дишлі з трьома дірками, на яку закладають ярмо» О, [нащик] «тс.» О; — р.

[нащо́ка] «копил у саней?, крила (у саней)»; — похідне утворення від що́ка; щодо семантики пор. що́ка (спец.) «бокова поверхня якогось предмета, якоїсь деталі, частини пристрою, механізму», [щэ́ка] «частина вилок у візках, у яку закладають орчик або штельвагу» О. — Див. ще **на¹**, **що́ка**.

наяда (бот.) «різуха, *Najas* L.; (зоол.) річковий молюск»; — р. бр. *наяда* (бот., зоол.), болг. *наяс* (бот.), *наяда* (зоол.), схв. *наја́да* (зоол.); — калька латинської наукової назви *Najas* «тс.»; латинську назву рослини і молюску дано за ім'ям Наяд, водних німф у грецькій міфології (рослина росте на дні водоймищ); гр. Ναΐάς, род. Ναΐάδος «наяда (водна німфа)» походить від дієслова νάω «течу, струмую», спорідненого з дінд. *snāuti* «капає, тече». — Нейштадт 79; Kopaliński 656; Frisk II 294—295; Klein 1026. — Пор. **нереїда**.

не, **не-** (напр., *невда́ча*, *непри́ємний*, *нена́видіти*, *неабі́як*); — р. бр. др. болг. м. схв. *не*, п. *nie*, ч. *ne*, слц. *pe-*, вл. нл. *pē*, *pje-*, слн. *pe*, стсл. **ne**; — псл. *ne*; — споріднене з лит. *pē* «не», пер. «не, не-», лтс. *ne* «не; ні», гот. *dw-*, *pi* «не», ірл. *pe-* в *pech* «хто-небудь», лат. *pe-* «не, не-» (в *nesciō*, *-īre* «не знати», *peuter* «жоден з двох, ні той ні інший», *pefās* «беззаконня, нечестя» тощо), дінд. *pā* «не», ав. *pa-* в *pava* «зовсім не, аж ніяк не»; іє. **pē*; ще в балтослов'янську епоху **pe* витіснило іншу заперечну частку, що вживалася виключно в сполученні і виникла з іє. **p* (нульовий ступінь чергування до **pē*), рефлексами якого є дінд. *a-*, *ap-*, гр. *á-*, *áv-*, лат. *in-*, гот. *nv-*, *in-*, дірл. *ap-*, вірм. *ap-*, тох. *ap-*, *ep-*, можливо, також псл. *o-* < **op-* (у словах **o*boгь «убогий», **o*godъ «виродок» та ін.). — ІУМ Морфологія 467; Фасмер III 52; Преобр. I 596; ЭСБМ 7, 294; Machek ESJС 392; Holub—Kop. 240—241; Младенов 346; Skok II 508—509; Bezlaј ESSJ II 217; Лукінова Сл. мовозн. 100; Brückner 673; ESSJ Sl. gr. II 441—450; Trautmann 194—195;

Mühl.—Endz. II 704; Walde—Hofm. I 686—687, II 150—151; Mayrhofer II 120; Uhlenbeck 140; Pokorny 756—758.

неандерталець «давня людина, що жила в епоху нижнього і середнього палеоліту»; — р. *неандерталець*, бр. *неандэрталець*, п. *neandertalczyk*, ч. слц. *neandertálec*, болг. *неандертáлски човек*, схв. *неандертáлац*, слн. *neándertalec*; — похідне утворення від назви долини Неандерталь (нім. Neandertal) поблизу Дюссельдорфа, де 1856 р. вперше було знайдено останки людини цього типу; нвн. Neandertal (букв. «долина Неандеру») складається з назви річки Neander і слова Tal «долина», спорідненого з гот. *dal* «долина, низина, яма», гр. *θάλος* «печера; куполоподібна будівля у дворі», псл. *doľ*, укр. *діл*. — СІС² 571—572; Kopaliński 660; Kluge—Mitzka 767. — Див. ще **діл**.

неба́вом, **неба́вком**, **неба́вці** — див. **ба́вити**.

небеді — див. **бідá¹**.

не-без-діб — див. **бездóбний**.

[**не-бэ́з-май**] «на жаль; та ба» Ж, [*непобэ́змай*] «тс.» Ж; — неясне.

небеса́, [*небісе́*] «небеса» Ж, *небесний*, [*небесський*] «небесний», [*небеский*] «синій, блакитний» Вел, [*донебесний*] «піднебесний» Я, [*наднебесний*] «який над небом» Ж, *піднебесна*, *піднебесся*, *піднебесний*, [*принебесний*] «піднебесний» Нед; — р. болг. *небеса́*, бр. *нябёсы*, др. *небеса*, п. *niebiosa*, ст. і діал. *niebiesa*, ч. *pebesa*, слц. *pebesá*, вл. нл. *pjebjesa*, м. *небеса*, схв. *небёса*, слн. *pebёsa*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **НЕБЕСА** є формою наз.-зн. в. мн. від **небо** «небо», іменника *s*-основ; частина похідних в українській мові є формами, успадкованими з праслов'янської мови або пізніми власними новотворами, у т. ч. й кальками. — Фасмер III 53. — Див. ще **не́бо**.

[**небесна**] «жебрацька торба» О; — очевидно, похідне утворення від *небесний*, хоча мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще **небеса́**.

[небить] «неприємність» Ж; — похідне утворення від [бити] «бути» (пор. р. [небыть] «те, чого не було досі; нездійсненне, вигадки, неправда»); утворене в такий самий спосіб, як *нежить* від *жити*. — Див. ще **бити**².

небіж «син брата або сестри, племінник; бідолаха», [небож] «тс.» Бі, *небіжка* «дочка брата або сестри, племінниця; бідолаха», [небожка] «бідолаха», [небіжчик] «бідолаха», [небожчик, небог О, небог Ж] «тс.», *небога, небожя* СУМ, Пі, [небожиско] «бідолаха» Ж, [небожця] «тс.» Ж, [небожце] «бідолаха» Ж, [небогий] «бідний»; — р. [небога] «бідняк, убогий, каліка; нещасний», бр. *нябога* «племінниця; бідолаха», др. *небогъ* «бідний, нещасний», *небогыи* «тс.», п. *nieboga* «бідолаха», *niebogi* «бідний, нещасний», ч. *pebohú* «тс.», вл. *pjebožatko* «бідолаха», схв. *небог* «убогий; бідний», слн. [pebōg] «убогий, нещасний», стсл. **небогъ** «бідний, нещасний»; — похідне утворення від кличної форми *небоже* до субстантивованого прикметника *небог* «бідний, нещасний» (пор. стсл. **небоже** «бідолаше», слн. [pebože] «бідолаха», п. *piebože* «тс.»), підтримане формами типу *небожя* (с.р.); псл. *pebogъ* «бідний, нещасний» утворене з частки *пе* «не» і основи іменника *вогъ* «доля, майно, багатство», букв. «який не має частки (при поділі); який не має долі». — Преобр. I 33; ЭСБМ 8, 57—58; Brückner 33; Machek ESJC 393; Sadn.—Aitz. VWb. I 358. — Див. ще **бог**¹, **не**. — Пор. **багатий**, **збіжжя**, **убогий**.

небіжчик «покійник», [небіжник Пі, небожник Пі, небожчик Г, небощик О] «тс.», *небіжка* «покійниця», [небожка] «тс.»; — р. ст. *небожчикъ* «покійник», бр. *нябожчык* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *pieboszczuk*, як і ч. *pebožtík*, ст. *pebožec* «тс.» як укр. *померлий, покійний*, слц. *pebožtík* «покійник», *pebohú* «померлий, покійний», вл. *pje-*

bohí, нл. *pjabogi* «тс.», утворене від ст. *piebožec* «покійник» (написання *pieboszczuk* хибне), похідного від прикметника *piebogi* «померлий, покійний» (первісно «який уже не має своєї частки на цьому світі») того самого походження, що й укр. [небогий] «бідний». — ЭСБМ 8, 58; Brückner 33; Kuraszkiwicz JP 37/2, 119—122; Machek ESJC 393; Schuster-Šewc 1007—1008. — Див. ще **небіж**.

[небіль] «крупний камінь пісковик»; — похідне утворення від дієслова *бити*, букв. «не битий (камінь)»; щодо і замість **и** пор. [чорнобіль] (бот.) замість *чорнобилъ*. — Див. ще **бити**¹, **не**.

[небітойка] (бот.) «конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L.» Мак; — неясне.

небо, [неба] «піднебіння; склепіння печі» Л, [небовий] «голубий, світло-голубий, кольору неба» МСБГ, *наднебесний* Ж, *піднебіння*, [піднебіння] «піднебіння», [підніб'я] «тс.», [піднебе] «клімат» Ж, *піднебінний*, *піднебний*, [поніб'я] «піднебіння», *принебесний* Нед; — р. *небо*, бр. *неба*, др. *небо*, п. *piebo*, ч. *pebe*, слц. *pebo*, вл. нл. *pjebo*, полаб. *pebū*, болг. *небѣ*, *небѣ*, м. *небо*, *небе*, схв. *небо*, слн. *pebó*, стсл. **небо**; — псл. *pebo* (з **pebos*), род. в. *pebese*; — споріднене з дінд. *pábhaf* «туман, хмара, повітряний простір, небо», гр. *νέφος* «хмара», дірл. *pet* «небо», кімр. *pef*, хет. *pepiš* «тс.», лит. *debasis* «хмара», лтс. *debasis* «тс.», *debess* «небо» (д з'явилося, очевидно, під впливом іншого слова, пор. лит. *dangūs* «небо»), а також (з розширенням на -1-) з гр. *νεφέλη* «хмара», лат. *nebula* «туман, хмара», двн. *nebul* «туман», нвн. *Nebel* «тс.», дангл. *pifol* «темний», дісл. *pifl* «тьма», п'їл «ніч»; іє. **pebhos* «туман, хмара»; розглядається (Трубачев Сл. язуконн. 1988, 309) як утворення із заперечної частки **pe-* і основи **bhos-* «сяючий». — Rudn. II 854; Фасмер III 53; Преобр. I 597—598; ЭСБМ 7, 296;

Machek ESJČ 392; Schuster-Šewc 1007; Младенов 346; Skok II 509; Bezlaj ESSJ II 217; Критенко Вступ 516; Бернштейн Очерк 1974, 147—148; Fraenkel 85; Mühl.—Endz. I 449—450; Trautmann 195; Kluge—Mitzka 505; Walde—Hofm. II 151; Иванов ВСЯ II 18; Frisk II 309—310; Mann 830; Pokopny 315—316.

неборак «бідолаха», *неборака*, [*неборяк* О, *небір* Ж, *небірка* Ж, *неборачійско* Ж, *неборачіще* Ж, *неборейко* Г, О] «тс.»; — р. [*неборак*] «бідолаха», бр. *небарак*, *небарака*, слц. *nebogák*, нл. *pjabogje*, слн. *pebóge*, *pebogè* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *piebogak* «неборак, бідолаха» є фонетично нерегулярним новотвором від *pieboże* «тс.» (замість *piebożak*, пор. ч. *pebožák* «тс.»), похідного від *piebogi* «бідний, нещасний»; заміна *ž* на *g* пояснюється словотворчою аналогією до утворень типу *chłorę* «хлоп'я» — *chłorak* «хлопчак», *kurzę* «курча» — *kurak* «півник» з помилковим осмисленням звука *ž* в *pieboże* як результату перехідного пом'якшення звука *g* перед *e*. — Москаленко УІЛ 18; ЕСБМ 7, 297; Brückner 34; Kuraszkiwicz JP 37/2, 123—124. — Див. ще **небіж**.

небосяг «хмарочос», [*небосяглий*] «який досягає неба» Ж, *небосяжний* «тс.»; — складне слово, утворене від *небо* і *сягати*; напівкалька (на відміну від р. *небоскрёб*) англ. *skyscraper* «хмарочос, небосяг», утвореного з *sky* «небо» і *scrape* «скребти, шкрябати». — Див. ще **небо**, **сягати**.

-небудь (у словах типу *хто-небудь*, *який-небудь*, *де-небудь*); — р. *-нибудь*, *-нибۇдь*, [*-небудь*], бр. *-небудзь*; — результат злиття заперечної частки *не* і дієслова *бу́ти* у формі 2 ос. одн. (давніше 3 ос. одн.) наказового способу *-будь* (**bŏdi*); пор. *будь-хто*, *будь-що*, *будь-який* тощо. — Фасмер III 71—72; ЭСБМ 7, 298. — Див. ще **бу́ти**¹, **не**.

[**невбачай**] «випадково, несподівано»; — очевидно, результат контаміна-

ції форм [*небачки*] «несподівано» і [*невзначай*] «тс.» — Див. ще **бачити**, **невзначай**.

[**невгаваль**] «анітрохи, зовсім» МСБГ (за текстом ілюстрації, значення «хтозна (скільки), безперервно»); — очевидно, пов'язане з виразом *не вгавати* «не переставати». — Див. ще **не**, **угав**.

[**невгамонний**] «неспокійний, невгамовний, невгомонний; безутішний»; — результат контамінації слів *невгамовний* і *невгомонний* з тим самим значенням. — Див. ще **гамувати**, **угомоніти**.

[**невеліув**] «дитина, яку беруть з дитбудинку на виховання» НЗ УжДУ 26/2; — запозичення з угорської мови, уг. *pevelő* «виховний, виховуючий», *pevelt* «вихований; вихованець» утворені від дієслова *pevel* «виховувати; вирощувати», пов'язаного з *pövel* «збільшувати», *pő* «рости; збільшуватися», етимологічно неясними. — MNTESz II 1015, 1025; Bárczi 215.

[**невередь**] «небагато, трохи»; — очевидно, пов'язане з [*верета*] «безліч, велика кількість», етимологічно тотожним з *верёта* «рядно» (див.).

невже, [*нівже*] «невже» Ж; — р. *неўж*, бр. *няўжб*; — результат злиття перших двох компонентів питального звороту др. *не уже ли* «невже». — ІУМ Морфологія 476; Мельничук Структ. слов. реч. 69—70; Фасмер III 69; ЭСБМ 8, 74. — Див. ще **не**, **ужé**.

[**не-вжлий**] «невже» Ж; — р. *неужели*, [*неўжлі*], бр. [*неўжбж*]; — результат злиття питального виразу др. *не уж(е) ли* «невже» і частки *ж*. — Мельничук Структ. слов. реч. 69—70; Фасмер III 69. — Див. ще **же**¹, **ли**, **невже**.

[**невзначай**] «несподівано, зненацька» Ж; — р. *невзначай* «ненароком; несподівано», [*неначай*], бр. [*невзначай*] «тс.»; — похідне утворення від *чайти* «сподіватися, чекати» (пор. р. [*начаять(ся)*] «тс.; припускати»); помилковим є виведення (Желтов ФЗ

1876/4, 43) з р. *не в знак* «ненавмисно». — Фасмер III 55; Преобр. I 598, II, вып. посл. 56; Горяев 227. — Див. ще **на¹**, **не**, **уз**, **ча́яти**.

неві́глас СУМ, Ж, *неві́гластво*; — р. заст. *невéглас*, др. *невѣгласъ*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **неѣгласъ** «неосвічений, неуцький» відповідає укр. [*невіго́лос*] «невіглас»; помилкове виведення (Rudn. II 855) з **не-во-глас*. — Бевзенко Доп. УЖДУ IV 105—106; Львов Лексика ПВЛ 337—338; Етимологія 1972, 103—106. — Див. ще **неві́голос**.

[*неві́голос*] «невіглас» Ж, [*невіго́лосий*] «безмовний, безсловесний; незнаючий, неосвічений, дикий» Ж; — др. *невѣголосъ* «невіглас», стсл. **неѣгласъ** «неосвічений, неуцький»; — псл. **nevęgolsъ* «незнаючий», що складається із заперечної частки *ne* і основ дієслова *vędęti* «знати» та іменника **golsъ* «голос» (букв. «який не знає голосу»); пор. стсл. **вѣгласъ** «знаючий, досвідчений», ч. *vęhlas* «популярність, слава», ст. «принадність, чарівність, краса; мудрість». — Бевзенко Доп. УЖДУ 4, 105—106; Львов Етимологія 1972, 103—106; Machek ESJC 681; Holub—Kop. 410—411. — Див. ще **ві́дати**, **го́лос**, **не**.

неві́д, [*невод*] Пі, *неві́дник* «рибалка з неводом», [*неводáр* Берл, *неводя́н* Дз, *неві́дничий*] «тс.», [*неводні́чий*] «виготовлювач неводів» Ж, [*прі́води*] «ширша частина невода» Берл; — р. болг. *невод*, бр. *невад*, др. *неводъ*, *неводь*, п. *piewód*, ч. слц. *pevod*, вл. нл. *pawod*, стсл. **неводъ**, **неводь**; — псл. *pevodъ*, що складається з іменника **vodъ* «невід» і остаточно не з'ясованого компонента *ne* «не», доданого, очевидно, з міркувань табу (щоб риба не довідалася про небезпеку); — споріднене з лтс. *vads* «невід», лит. *vedęja* «рибальська сітка, розрахована на двох рибалок», двн. *wata* «невід», дангл. *wadu*, шв. *vad* «тс.», дісл. *vaдог* «ліска у вудки»; у початковому *не-* вбачали також повний ступінь прийменника *ie*.

**p* «в» (Младенов 347), іменну основу **nev-*, споріднену з дінд. *pāuñ* «корабель, судно», ав. дперс. *pāv-*, гр. *ναῦς*, лат. *pāvis*, ірл. *pau* «тс.» (Погодин Следи 222—224) або з дінд. *pāvātē* «рухається, повертається», гр. *νεῦω* «хитаюся», лат. *pūtō*, *-āre* «тс.» (Горяев Доп. II 26); слід відхилити припущення (Грот Фил. раз. II 498; Polák Ogbis 13/2, 576) про запозичення з фінської мови (фін. *neuvo(t)* «знаряддя»), оскільки цьому суперечить розбіжність у значенні і велике поширення слова в слов'янських мовах. — Гончаров Мовозн. 1982/3, 60; Фасмер III 55—56; КЭСРЯ 287; ЭСБМ 7, 298—299; Machek ESJC 398; Saur Sborník FFBGU 1976, 35; Beneker IF 10, 166; Mikl. EW 214; Matzenauer LF 11, 186; Mühl.—Endz. IV 430—431; Kluge—Mitzka 842.

неві́дь «невідомо, не знати», *неві́ть* СУМ, Ж, [*ні́вить* Ж] «тс.»; — р. [*неві́дь*] «невідомо, не знати, невість», др. *невѣдъ*, п. [*niewiedź*] «тс.»; — очевидно, псл. **ne vědě* «не знати, невість», що складається із заперечної частки *ne* і I ос. одн. перфекта *vędę* від дієслова *vędęti* «знати» (значення «я знаю» розвинулося з «я бачив»). — Фасмер I 284—285. — Див. ще **ві́дати**, **не**. — Пор. **неві́сть**.

неві́жа, *неві́жий* — див. **ві́дати**.

[**неві́йка**] (бот.) «трясучка середня, *Briza media* L.» Мак, [*невейка*] «тс.» Мак; — р. [*невейка*] «тс.»; — похідне утворення від *ві́яти* (пор. р. *неві́йка* «невіянка, невіяне зерно», п. [*piewiejka*] «тс.»); назва, можливо, зумовлена тим, що в голодні роки цю рослину (з родини злаків) підмішували до зерна. — Див. ще **ві́яти**, **не**.

[**неві́рка**] «білка» Кур; — нл. *pe-węgisa* «тс.»; — результат видозміни деетимологізованого [*веві́рка*] «тс.», можливо, зумовленої впливом слова *неві́рний*. — Rudn. II 855. — Див. ще **веві́рка**.

неві́ста «дівчина або жінка, яка одружується, наречена; [жінка; дружина Ж; невістка ВеЛ]», [*невіститель-дру-*

жітель] «той, що робить дружиною» Ж, [*невісник*] «шурин, брат дружини» Ж, [*невісниця*] «невістка» О, *невістка*, [*невістиця*] «невістка», [*невістюк*] «бабій; жіночний чоловік, баба», [*невістюх*] «жіночний чоловік, баба» Ж, [*невістя*] (с. р.) «дружина» О, [*невістчаний*] «який належить невістці чи невісткам», [*уневістіти*] «зробити дружиною» Нед; — р. *невѣста* «наречена; молода; заручена; відданиця», бр. *нявѣста* «наречена, [нестара жінка]», др. *невѣста* «наречена; невістка», л. *niewista* «жінка», ч. *nevěsta* «наречена; невістка», слц. *pevesta* «тс.», вл. нл. *pjewjesta* «наречена», болг. *невѣста* (*невѣста*) «наречена; молодиця; невістка», м. *невѣста* «тс.», схв. *невѣста* «молодиця; невістка», слн. *pevěsta* «наречена», стсл. *невѣста* «наречена; невістка»; — псл. *nevěsta*, етимологічно не зовсім ясне; на думку більшості дослідників, утворене з частки *ne* «не» і прикметника жін. р. *věsta* «знайома, відома», пов'язаного з дієсловом *věděti* «знати» (пор. вл. *wěsty* «відомий, визначений, певний», *pjewěsty* «невідомий», стсл. *вѣсть* «відомий»); назва може трактуватися як прояв мовного табу (намагання утаїти від злих духів перехід дівчини в іншу сім'ю); інші дослідники реконструюють **neцоedta*, утворене з коренів іє. **neц-* «новий» і **ced(h)-* «вести; брати заміж» (букв. «новоприведена»), пор. лит. *vėsti* «одружуватися», *pauvedā* «молода», др. *водити жену* «одружуватися», *водимая* «дружина» (Откупщиков ЭИРЯ IV 96—103; Machek ESJC 398; Prusik KZ 33, 160—161; Mikl. EW 214); при цьому залишається загадковим коренеve *ě* замість очікуваного *e*; виводиться також з **neцоis-ta* < **ne-цоіk-ta* (іє. **цоіk-* «рід»), букв. «нерідна» (Мартынов ВЯ 1960/5, 143), або з **ne-цед-tā*, букв. «ще не викрадена» (Bezlej ESSJ II 221—222); недостатньо обґрунтовані спроби виведення з **nevě-*, форми місц. в. від **neцos* «новий», і **sthā-* (пор. *стáроста*), букв.

«яка перебуває в новому становищі» (Pjinskij AfSlPh 24, 227—228; 28, 456); з **neцistha*, найвищого ступеня порівняння від **neцos* «новий, молодий» (букв. «наймолодша», пор. дінд. *náviṣṭhaḥ* «наймолодший» — Трубецкой Slavia I 12—13); з **neу-* «ново-» і **ēdta*, пасивного дієприкметника мин. ч. ж. р. від **ēdō-* «приймати, брати собі» (букв. «новоприйнята», пор. дінд. *ādaḥ* «який приймає», *āt-taḥ* «прийнятий» — Кофіпек LF 57, 8—15); від *ne* «не» і **vėdno* «віно», букв. «не продана» (Wiedemann BB 26, 216—217), а також зіставлення з лит. *vaisà* «плодючість», *paivaisti* «зачати», букв. «не запліднена, яка не зачала» (Berneker IF 10, 166), з лат. *po-verca* «мачуха», букв. «нова жінка в сім'ї» (Otrębski PF 11, 284—289). — Фасмер III 54—55; Преобр. I 598—599; ЭСБМ 8, 59—60; Brückner 362; Holub—Kop. 244; Schuster-Sewc 1015—1016; Младенов 347; Skok II 515; Трубачев Терм. родства 90—94; Критенко Вступ 527, 540; Mikl. EW 214; Брандт РФВ 29, 90; Zubatý AfSlPh 16, 404 і далі; Jagić AfSlPh 24, 229; Stieber ZfSlPh 9, 382; Berneker AfSlPh 38, 269; Schrader Reallexikon II 374—375; Pokorny 1116. — Див. ще *відати, не*.

невістки (бот.) «хризантема лучна, *Chrysanthemum leucanthemum* L.; [айстра китайська, *Aster chinensis* L. Ж]», *невістүлькі* «тс.» СУМ, Ж, [*невістулка*] «хризантема лучна» Мак; — результат перенесення і видозміни назви [*невіста*] «наречена»; перенесення зумовлене білим кольором квіток цих рослин, що асоціюється з образом нареченої; пор. р. [*невѣстка*] «кімнатна рослина з білими або блідо-голубими квітками». — Див. ще **невіста**.

невість «невідомо, не знати» СУМ, Ж, [*не вись*] «тс.» Ж, [*знєвісти*] «несподівано» О; — р. *невѣсть* «невідомо, не знати, невість», [*невѣсть, невѣсь*], бр. [*невісь*] «тс.»; — результат злиття др. *не вѣсть* «не знати», що складається з заперечної частки *ne* і форми 3 ос.

одн. *вѣсть* від дієслова *вѣдѣти* «знати»; пор. др. *богъ вѣсть* «Бог його знає». — ЭСБМ 7, 299. — Див. ще **відати, не**. — Пор. **невідь**.

[**невіхна**] «невістка», [*невіхна* Л, *левіхна*] «тс.»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. [*нявѣхна*] є результатом видозміни форми *нявѣстка* «тс.» під впливом численних зменшувальних форм назв спорідненості та свояцтва з суфіксом *-ухн-а, -юхн-а* ([*бабухна*] «баба», [*матухна*] «мати», [*цѣтухна*] «тітка» тощо), пор. також [*невѣстухна*] «невістка». — ЭСБМ 8, 60. — Див. ще **невіста**.

[**невіч**] (у виразі [*у невіч*] «нанівець»); — очевидно, давніше **невоч* як результат злиття заперечної частки *не*, прийменника *въ* і питального та неозначеного займенника *чь* «що», спорідненого з дінд. *сід* (частка), ав. *šit* «що», гр. *ті*, лат. *quid* «тс.»; **невоч* (< *не въ чь*) змінилося у [*невіч*], очевидно, під впливом слів типу *навіч, увіч* тощо. — Див. ще **не, що, у¹**. — Пор. **зач, нач, нич, нівечити, нанівець**.

[**невмівки**] «немов?» Ж; — очевидно, похідне утворення від *мџвити*, паралельне до *немџв*. — Див. ще **мџва, не**.

[**невмџсний**] «неслухняний, невгамовний» Ж; — похідне утворення від *мџстїти(ся)*, букв. «який ніяк не може вмитися (і сидїти на одному місці)». — Див. ще **міст, не, у²**.

[**невџра**] «вівця (нестрижена) Г; півторарічна вівця Ж», [*нивџра*] «вівця, яка народилася в минулому році й перезимувала вже зиму», [*нівџр*] «некастрований молодий баран» Гриц, [*ніџр, нівџраш, нівџрчїк*] «тс.», [*нівџри*] «вівці», [*ніџри*] «тс.», [*нівџра*] «однорічна або дворічна вівця», [*ніџра, нівџрка, нїџрка, нейџрка*] «тс.» тж, [*нірка*] (назва вівці) Доп. УжДУ IV, [*норџц*] (назва барана) тж; — запозичення з молдавської мови; молд. *миџр* ([*ниџр*]) «однорічний баран», *миџрџ* ([*ниџрџ*]) «однорічна вівця», як і рум. *тіџр, тіџрџ* «тс.», виводяться від нар.-лат. **ag-*

nelliolus «баранчик», лат. *agnelliola* «ягничка», зменш. від *agnellus* «ягнятко», *agnus* «ягня», спорідненого з псл. *agnę* «ягня», укр. *ягнџ*. — СДЕЛМ 260; DLRM 503. — Див. ще **ягнџ**.

[**невортний**] «неповоротний» Ж; — пов'язане з *вертџти(ся), вертїти*; характер фонетичної форми кореня неясний.

невралгїя, невралгїчний; — р. *невралгїя*, бр. *нейралегїя*, п. *neuralgia*, *neuralgia*, ч. *neuralgie*, слц. *neuralgia*, болг. *неврџлгїя*, м. *невралгїя*, схв. *неурџлгїя*, слн. *neuralgija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neuralgia* складається з основ слів гр. *νεῦρον* «жила, нерв», спорідненого з лат. *pervus* «тс.» (звідки укр. *нерв*), і *ἄλγος* «біль», пов'язаного, очевидно, з *ἀλέω* «турбуватися, піклуватися; бути стурбованим», походження якого неясне. — СІС² 572; Преобр. I 600; St. wyg. obcuch 510; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 410; Вуяклија 616; Frisk I 65, 66—67, II 308; Klein 48, 1042, 1043. — Див. ще **нерв**. — Пор. **неврастенїя, неврџз, неврџлгїя, неврџпатолгїя, ностальгїя**.

неврастенїя, неврастенїк, неврастенїчний; — р. *неврастенїя*, бр. *нейрастенїя*, п. *neurastenie*, ч. *neurastenie*, слц. *neurastenija*, болг. *неврастенїя*, м. *неврастенїя*, схв. *неурастенїя*, слн. *neurastenija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neurasthenia* складається з основ слів гр. *νεῦρον* «жила, нерв» і *ἀσθένεια* «безсилля, слабїсть». — СІС² 572; Kopaliński 666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 410; Вуяклија 616; Klein 118, 1042, 1043, 1513. — Див. ще **невралгїя, астенїя**. — Пор. **неврџз, неврџлгїя**.

неврџз; — р. *неврџз*, бр. *нейрџз*, п. *neuroza*, ч. *neuroza*, слц. *neuroza*, болг. *неврџза*, схв. *неурџза*, слн. *nevroza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Neurose*, англ. *neurosis* походять від нлат. *neurosis*, утвореного шотланд-

ським лікарем В. Каленом (W. Cullen) за допомогою суфікса -osis від гр. νεῦρον «жила, нерв». — СІС² 572; Коралиński 666; РЧДБЕ 411; Вуяклија 616; Klein 1043. — Див. ще **невралгія, нерв**. — Пор. **неврастенія, неврологія**.

неврологія, невролог, неврологічний; — р. болг. *неврологія*, бр. *нейралогія*, п. *neurologia*, ч. *neurologie*, слц. *neurología*, м. *неврологија*, схв. *неуролџија*, слн. *nevrologija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neurologia* складається з основи гр. νεῦρον «жила, нерв» і характерного для назв наук компонента гр. -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — СІС² 572; Коралиński 666; РЧДБЕ 411; Вуяклија 616; Klein 903, 1043. — Див. ще **логіка, невралгія, нерв**. — Пор. **неврастенія, невроз**.

невропатологія, невропатолог, невропатологічний; — р. болг. *невропатологія*, бр. *нейропаталогія*, п. *neuropathologia*, ч. *neuropathologie*, слц. *neuropatología*, схв. *неуропатолџија*, слн. *nevropatologija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neuropathologia* складається з основ гр. νεῦρον «жила, нерв», πάθος «страждання» і характерного для назв наук компонента -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — СІС² 572, 632; РЧДБЕ 411; Вуяклија 617; Klein 1043, 1139. — Див. ще **невралгія, нерв, патологія**. — Пор. **неврастенія, невроз, неврологія**.

[**невста́ха**] (бот.) «рутвиця мала, Thalictum minus L.; рутвиця орликолиста, Thalictum aquilegifolium L. Мак»; — очевидно, похідне утворення від *уста́ти*; мотивація назви неясна, можливо, така ж, як у р. [*невстані́ха*] (бот.) «зозулинець плямистий, Ophis maculata L.» від [*невстані́ха*] «імпотенція» (рослину використовують при статевому безсиллі — Носаль 84). — Див. ще **не, ста́ти**.

[**невстрі́йливий**] «неспокійний, пустотливий», [*невстрі́йливий*] «тс.», [*нивстрі́йний*] «необережний» Корз; — р. [*невстрі́йний*] «неспокійний», бр. [*няйстрі́йны*] «тс.», [*няйстрі́й*] «непосида»; — похідне утворення від [*устро́ити*] «привести до порядку, організувати» (букв. «не приведений до порядку, неорганізований»). — Див. ще **стрі́й**.

[**неву́дничок**] «рибалка» Ж; — результат видозміни форми [*неві́дничок*] «тс.» Ж, зменш. від *неві́днік* «рибалка, який ловить рибу неводом», очевидно, зближеної з *вудка*. — Див. ще **неві́д**.

[**невча́се**] «нещастя; невдача» Бі; — п. заст. *niewczas* «незручності; важка праця, перевтома, виснаження»; — похідне утворення від виразу *не в час* у значенні «не в добрий час»; як семантичну паралель пор. р. *безвре́меньє* «лихо, нещастя». — Див. ще **не, у́, час**.

[**не́га**] «пестун, пестуха; мазун, мазуха; нероба» Ж; — результат видозміни форми [*не́ха*] «нероба», очевидно, зближеної з [*ніга́*] «пестоці». — Див. ще **неха́ти**.

[**нега́мурно**] «нечепурно, погано, некрасиво» Ва, Си, [*неджа́мурно*] «тс.» Си; — пов'язане з [*джа́мурний*] «красивий» (див.).

негатив, негативний; — р. болг. м. *негатив*, бр. *негатыв*, п. *negatyw*, ч. *negativ*, слц. *negatív*, схв. *не́гатив*, слн. *négativ*; — запозичення з французької мови; фр. *négatif* (жін. р. *négative*) «заперечний, негативний; негатив» походить як запозичення від лат. *negātīvus* «заперечний, негативний», пов'язаного з *него*, -āre «давати негативну відповідь, заперечувати; відмовляти», що зводиться до **neg(i)* «не, ні» (підсиленої форми частки *ne* «не»), спорідненого з лит. *negi* «також не, все ж не, адже не», *negu* «тс.», днн. *nes* «і не», стсл. **ниже** «тс.». — СІС² 572; Черных I 565; Коралиński 660—661; Holub—Lyer 332; РЧДБЕ 411; Dauzat 497—498; Walde—Hofm. II 157. — Пор. **не́гли**.

[не́гін] (бот.) «кукіль звичайний, *Agrostemma githago* L.» Ж, Пі; — запозичення з молдавської мови; молд. *негінэ* (рум. *neghină*) «тс.» виникло, очевидно, з лат. **pig(e)līna*, похідного від *pīgella* «чорненька; (бот.) чорнушка» (чол. р. *pigellus* «чорненький»), зменш. від *pīger* «чорний»; назва зумовлена чорним кольором насіння; пор. *чорнушка посівна* «*Nigella sativa* L.» (також має чорного кольору насіння). — *Vrabie Romanoslavica* 14, 164; *СДЕЛМ* 277; *Puşcariu* 100; *Dauzat* 500. — Див. ще **негр**.

[не́гінний] «недозволений, заборонений» Ж; — результат видозміни форми *негідний* з уподібненням до наступного **н**; пор. [гінний] «гідний» Ж. — Див. ще **год, не**.

[не́гли] (ст.) «ледве» Ж; — р. [не́гли] «невже; можливо, певно», др. *негъли* «ніж; щоб; хай; можливо, усе ж», *негли* «тс.», *негъ* «ніж», болг. *негли* «ніж; можливо, певно», м. *негали* «не говорячи вже», схв. *неголи* «але; ніж», *негли, него, пег*, слн. *пéго*, стсл. *негъли, негли* «тс.»; — псл. **pego li*, що складається із заперечної частки *pe*, підсилювальної *go*, спорідненої з *že*, укр. *же*, і питальної *li*; пор. лит. *pėgė* «хіба, невже», *pėgù* «ніж». — *Фасмер* II 39, III 59; *Скок* II 508; *Bezlaĵ ESSJ* II 218. — Див. ще **же¹, ли, не**.

не́глуп, [не́голоп] — див. **глу́пий**.

[не́голь] (орн.) «великий веретенник, *Limosa limosa* L.» Шарл; — неясне.

[не́гора (кому щось робити)] «незручно, недоречно» Ж; — неясне; можливо, результат усічення кінцевих приголосних у [*негоразд] «негаразд, недобре» (пор. [горазд] «гаразд, добре» Ж).

[не́горе] «байдуже» Ж, [не́гаре] «тс.» Ж; — очевидно, результат злиття частки *не* з іменником *го́ре* (див.).

негоці́ант «купець, що торгує оптом», *него́ція*; — р. болг. *негоци́ант*, бр. *негацыя́нт*, п. *negociant*, ч. *negoci-*

ant «торговий агент», схв. *негоци́ант*, слн. *negociánt*; — запозичення з німецької або французької мови; фр. *négociant* «купець, негоціант», н. *Negotiánt* «тс.» походять від лат. *negōtiāns* (род. в. *negōtiantis*) «оптовий торговець, купець», пов'язаного з *negōtium* «заянтя, діло», що є результатом злиття перших двох компонентів виразу *negōtium est* «це не є дозволлям»; *negō* (<**negi*) «не» споріднене з лит. *pėgė* «також не, все ж не, адже не», *pėgu* «тс.», днн. *пес* «і не», стсл. **ниже** «тс.», а *ōtium* «вільний час, дозволля» етимологічно неясне. — *СІС²* 573; *Фасмер* III 57; *Горяев* 227; *Kopaliński* 661; *РЧДБЕ* 411; *Вујаклија* 611; *Dauzat* 498; *Klein* 1036, 1102; *Walde—Hofm.* II 157—158, 228. — Див. ще **не́гли**.

негр, [не́гер] Ж, *негрєня*, *негритя́нка*, [негрєтя́нка] Ж, *негритя́нський*, *негрський*; — р. бр. *негр*, п. ч. *пегг*, слц. *пегег*, болг. *негър*, м. *негар*, схв. *негер*, *негрѣт*, слн. *пéгер*; — запозичення з французької мови (форма [не́гер], очевидно, з нім. *Néger*); фр. *pègre* «негр» походить від ісп. (або порт.) *пегго* «чорний», що виникло з лат. *pīgum*, зн. в. від *pīger* «чорний», походження якого неясне. — *СІС²* 573; *Акуленко* 141; *Фасмер* III 57; *Черных* I 566; *Преобр.* I 599; *ЭСБМ* 7, 302; *Kopaliński* 661; *Machek ESJC* 394; *Holub—Kop.* 242; *Holub—Lyer* 332; *РЧДБЕ* 412; *Dauzat* 498; *Kluge—Mitzka* 506; *Klein* 1037; *Walde—Hofm.* II 168.

[не́гляс] «чудовисько; нікчема» Ж; — неясне; можливо, виникло з *невіглас*.

[не́гура] «густий туман в горах» Г, Шух; — запозичення з молдавської мови; молд. *негурэ* «туман, темрява», рум. *péguřă* «тс.» походить, очевидно, від лат. **negula*, що виникло внаслідок контамінації слів *nebula* «туман», спорідненого з укр. *небо*, і *pīger* «чорний»; не виключена можливість походження безпосередньо з лат. *nebula*. — *Schedlko* 139; *Vrabie Romanoslavica* 14,

164; Vincenz 5; СДЕЛМ 277; Puşcariu 101; DLRM 536. — Див. ще **небо**.

недзька — див. **ніцка**.

[недійдали] «нерозвинений, незручний; негідний» О, **[недідавий]** «нікчемний; дрантивий; поганий» О; — похідне утворення від **[дійдали]** «відповідний; здібний; сміливий; відважний» О, пов'язаного з дієсловом **дійті** (**дійду**) у значенні «досягти якогось рівня, якоїсь межі; дозріти»; щодо семантики пор. **дійшлий** «дозрілий; досвідчений», **недійшлий** «який не досяг свого повного розвитку, зрілого віку; незрілий», **[недішлий]** «слабий, хворобливий». — Див. ще **іті, не**.

недійшлий «який не досяг свого повного розвитку, зрілого віку; незрілий», **[недішлий]** «слабий, слабovitий, хворобливий», **[недўшли]** «слабий, слабосильний» ЛЖит; — р. **[недбшлы]** «який не дійшов чогось, не досяг чогось; незрілий, неготовий, незмушнїлий», бр. **нядбшлы** «кволий», п. **nieDOSzły** «який не дійшов; який мав відбутися і не відбувся; незрілий, недостиглий», вл. **nieDobšty** «який не дійшов»; — результат злиття частки **не** і дієприкметника **дійшлий** «дозрілий», пов'язаного з **ішов**. — ЭСБМ 8, 64. — Див. ще **ішов, не**.

неділя «сьомий день тижня; тиждень», **недільник, недільний, [неділешний]** «недільний», **[неділювати]** «святкувати неділю, бездіяльно сидіти» Ж, **понеділок** «перший день тижня», **[понедільно]** «щотижня» Ж; — р. **недѣля** «тиждень», бр. **нядзѣля** «неділя; тиждень», др. **недѣля**, п. **nieDziela**, ч. **neDěle** «тс.», слц. **nedel'a** «неділя», вл. **nieDžela**, нл. **niežela** «тс.», полаб. **nieDěl'ä** «неділя; тиждень», болг. **недѣля**, м. **недела**, схв. **недѣля**, слн. **nedělja**, стсл. **недѣля** «тс.»; — псл. **nedělja**, утворене на ґрунті виразу не **dělati** «не робити» в час першого запровадження у слов'ян християнства (VIII—IX ст.), яке забороняло працювати на сьомий день; первісне значення — «неробочий день, день відпочинку»; можливо, виникло

під впливом лат. **diēs fēriāta** «неробочий день, святковий день», **fēriā** «тс.». — Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—31; Німчук 58; Булаховський Нариси 54; Фасмер III 57; Черных I 566; КЭСРЯ 288; ЭСБМ 8, 63—64; Machek ESJC 393; Bezlaj ESSJ II 218; Ивашина Вестник БДУ 1976/1, 55—56. — Див. ще **діло, не**.

[недобінець] (про карабін) Ж; — неясне.

[недовара] «помилки, недоліки» Ж, **[недоварець]** «молокосос; щось недороблене, незріле» Ж, **[недоварок]** «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. **nieDowarek** «недуюмок», **nieDowarzony** «недоварений; незрілий, зелений; недоумкуватий», як і ч. **nieDovařený** «недоварений; недосконалий», пов'язані з **varzyć** «варити» (ч. **vařit** «тс.»). — Див. ще **варити**.

недовісок — див. **вішати**.

недоїмка, [недоїмка] Ж, **недоїмник**; — бр. **нядоїмка**, п. **[nieDoiMka]**, болг. **недоїмък**; — запозичення з російської мови; р. **недоїмка**, ст. **недоимка** «недоїмка, недобір податку» (1589), пов'язане з р. ст. **имать** «брати», др. **имати** «тс.». — Див. ще **до¹, імати, не**.

[недокиптитися] «недопитатися» Ж; — пов'язане з **[докіптити]** «дослідити» (див.).

[недолімок] «чекан (ручна зброя); маленька сокира Ж»; — неясне; можливо, результат видозміни **[недбливок]** «недолите до повної міри».

недолугий «безсильний, слабкий, кволий; [неповороткий, невмючий Дз], **недолужний, [недолѣнга]** «бездарна людина» Ба, **[недблўг]** «нероба» ВеУг, **[недолўга]** «слабосила, квола людина; нероба ВеУг; дряхлість, слабість, недостатність Ж»; — р. **[недолўгий, недолўжний]** «слабосильний, кволий, млявий, хворий; невірний», бр. **[недалўгі, недалўжны]** «слабосильний, кволий»; — запозичення з польської мови; п. **nieDolўga** «німчна, млява людина; недотепа, розтелепа, нездара; каліка; імпотент» не зовсім ясного походжен-

ня; пов'язується (Stawski I 155; Преобр. I 640) з *dola* «доля»; виділяються (Machek ESJC 293—294) морфемі псл. *pe*, *do* і кореневе *log-*, яке зіставляється з нвн. *langen* «вистачати»; виводиться також (Brückner 360) з п. ст. *pieđořeka* «німецька людина», *dořeka* «сила, насильство; достаток, запас; досвід; сильна людина», зіставляваних з *řaczyc* «з'єднувати», укр. *лучи́ти*. — Фасмер III 58; ЭСБМ 7, 303—304.

[недомéка] «роззява, зівака; лінива, млява і неуважна людина» Куз; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. **[недомёка]** «нетямучість; нетямуща людина» пов'язане з **[мекáть]** «думати, міркувати». — Див. ще **до¹**, **кумéкати**, **не**.

[недопірок] «кажан» ВеНЗн, ВеБ, **[недóхпiр]** «тс.» Німчук; — п. **[pjedopergz]**, нл. **[pjedoruř]**, **[pjedoreř]** «тс.»; — результат видозміни *нетопір(ок)* «тс.», викликані осмисленням перших двох складів як префікса *недо-*. — Див. ще **нетопір**.

недотіка — див. **не́тик**.

[недóтички] «торочки (що пришиваються до весільних рушників)» Ж; — похідне утворення від **[дотика́ти]** «закінчувати тканиня»; первісне значення — «бахрома, утворена з ниток основи при недотиканні»; пізніше «бахрома будь-якого походження». — Див. ще **до¹**, **не**, **ткáти**.

[недочéпа] «недотепа» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми *недотéпа*, зближеної з основою *-чепити* (пор. *причéпа* та ін.). — Див. ще **дóтеп**.

недúга, **недúгувати**, **недúжати**, **недúжий**, **недúжний**, **недúжник** — див. **дúжий**.

не́жер «торішня трава, що залишилася на пні; неїстівна трава», **[не́жар**, **не́жир]** «тс.»; — р. **[не́жарь]** «частина степу, не скошена, не з'їдена худобою і не випалена; торішня трава на пні»; — результат видозміни форми **[не́жар]**, пов'язаної з *жар*, *горіти* (первісно «не випалена трава»), зближеної з основою

дієслова *жéрти*; пор. р. **[не́гарь]** «торішня, висохла на пні, не випалена трава». — Див. ще **жар**.

[не́жид] «ненажерливість, ненаситність» Ж, **[не́жидь]** «забаганка; лінощі» Пі, **[не́жидь]** «жадоба, хтивість» Ж; — р. **[не́жить]** «примхлива, розбещена людина»; — очевидно, з др. **нежидь* < псл. **[nežidь]** «нетерплячка, нездатність чекати», похідного від *židati* (**židati*), *žьdati* (**židati*) «чекати». — Див. ще **ждáти**, **не**.

не́жить, **[не́жит]** «нежить», **[не́жат]** Ж, **не́жать** (Ме), **не́жет** Ж, **не́жид**, **не́жидь** «тс.»; — р. **[не́жид]** «поганий гній від рани або виразки, сукровиця; нежить», бр. **[не́жыт]** «нежить; висип на тілі у дитини», др. *нежидь* «чиряк, сукровиця», *неждь* «сукровиця», п. *piežut* «біль; виразка; катар», ст. *piežuc* «тс.», ч. *pežit* «чиряк», болг. **[не́жит]** «хвороба ясен і зубів», стсл. **нежитъ** (вид хвороби); — похідне утворення від *жіти*, власне «те, що не гоїться, не лікується»; пор. *зajíти* «загоїтися»; зіставляється також (ЭСБМ 7, 308—309) з лит. *piežas* «сверблячка». — Brückner 343; Machek ESJC 398; Holub—Kop. 245. — Див. ще **жіти**, **не**.

не́за — див. **не́ндза**.

незабу́дка (бот.) «*Myosotis L.*», **[не́забудь**, **незабу́дка** Куз, Мак] «тс.»; — р. бр. *незабу́дка*, п. *piezabudka*, ч. *pezabudka*, слц. *pezabúdka*, нл. *pjezabudki*; — утворене на ґрунті виразу *не́забу́дь*; назва рослини зумовлена тим, що її квіти довго не в'януть, у зв'язку з чим їх звичайно дарують на пам'ять (на *не́забудь*); пор. назви цієї рослини в інших мовах: п. *piezarominajka*, ч. *ropněnka*, болг. *незабра́вка*, схв. *спомéнак*, *незабора́вак*, слн. *spomínčica*, нім. *Vergißmeinnicht* (букв. «не забудь мене»), фр. *pe-m'oubliez-pas*, англ. *forget-me-not* «тс.». — Черных I 567; Фасмер III 59; Горяев 227; ЭСБМ 7, 309; Machek ESJC 398; Jm. *rostl.* 188. — Див. ще **забу́ти(ся)**, **не**.

[незамáйник] (бот.) «повій звичайний, *Lycium barbarum L.*» Ж, **[незай-**

маник] «тс.» Мак; — р. [незамайник ?] «трава, якою харчуються шамани, йдучи в лісі; повій звичайний»; — похідне утворення від [не замай] «не займай, не чіпай» (пор. р. [не замай] «тс.»); назва зумовлена тим, що кущі повою дуже колючі. — Див. ще **імати, не**.

[незапорощени(й)] «нічим не заплямований» (про людину) ЛПол; — результат видозміни форми [незапорощени(й)] «тс.», зближеної з основою слів *порох, порошити*. — Див. ще **за¹, не, порок**.

не-з-болога — див. **благ**.

[незбудниця] (бот.) «галінсога дрібноцвіта, *Galinsoga parviflora* Cav.» Мак; — похідне утворення від *збути* (*збуду*); назва зумовлена тим, що ця рослина є дуже злісним бур'яном, якого важко збутися; пор. [непозбудний] «невідчужуваний» Ж. — Див. ще **бути¹, з², не**.

[незграмотичний] «незграбний, некрасивий; неохайний; нерозумний, некітливий» МСБГ; — очевидно, результат контамінації слів [ниграмотишний] «невдалий» і [незграбний] «незграбний». — Див. ще **зграбний, ниграмотишний**.

[незгрѣда] «неохайний, неохайна; недоумкувата людина» ЛексПол, [незгрѣдни(й)] «нестатурний, нестрункий; недоумкуватий; неохайний» тж, [грѣдни(й)] «ставний, стрункий» тж; — результат видозміни форм [незграба, незграбний]; форма [грѣдний] виникла шляхом зворотного словотвору з [незгрѣдний]. — Див. ще **зграбний**.

[нездобний] «поганий, лихий; підступний» Ж; — слц. [nezdoba] «безчинство», вл. pjezdobny «несправедливий»; — очевидно, псл. pesъdobъpъ «неподобний, невідповідний», пов'язане з *doba* «щось стосовне, властиве». — Див. ще **доба, з³, не**.

нездужати, нездужжя, нездужалий — див. **дужий**.

[незнаток] (бот., у сполуці [незнаток польовий] «приворотень польовий, *Alchimilla arvensis* Scop., або миршав-

ниця польова, *Aphanes arvensis* L.») Мак; — очевидно, утворення на ґрунті виразу *не знати що* «казна-що» (пор. назву *миршавиця*, а також наукову назву *Aphanes*, гр. ἀφανής «непомітний»); пояснюється також (Machek Jm. rostl. 109) як назва лікарського засобу, що не дає змоги розпізнати втрапу дівочтва. — Див. ще **знати, не**.

[незнівощимий] «незруйновний» Ж; — похідне утворення від незасвідченого **нівощити* (<ні во що) «псувати, руйнувати, знищувати», паралельного до *нівѣчити* «тс.». — Див. ще **з¹, не, нівѣчити**.

неї, нею — див. **ним**.

ней — див. **най¹**.

нейлон (штучне волокно), *найлон*; — р. *нейлон, найлон*, бр. *нейлон*, п. ч. слц. вл. *пулон*, болг. *найлон*, м. *најлон*, схв. *најлон, најлон*, слн. *најлон, пулон*; — запозичення з англійської мови; англ. *nylon* утворено на основі назви (vi)nyle «вініл», оскільки вініл є головним компонентом штучного волокна; тлумачиться також (Holub—Lyer 338) як аббревіатура з початкових назв міст New York «Нью-Йорк» і London «Лондон». — Коваль 138; КЭСРЯ 288; ЭСБМ 7, 310; Ст. wyr. obcsuch 518.

нейминуй — див. **минати**.

нейтральний, нейтрал, нейтралізація, нейтралітет, нейтралізувати; — р. *нейтральний*, бр. *нейтральны*, п. вл. *neutralny*, ч. *neutrálni*, слц. *neutrálny*, нл. *newtralny*, болг. м. *неутрален*, схв. *неутралан*, слн. *nevtrálen*; — запозичення з німецької або французької мови; н. фр. *neutral* «нейтральний» походить від слат. *neutrālis* «не належний ні до цієї, ні до іншої партії», пов'язаного з лат. *neuter* «жоден з двох, ні той ні інший», що утворилося із заперечної частки *pē*, спорідненої з псл. *pe*, укр. *не*, і займенника *uter* «котрийсь із двох, хтось із двох», спорідненого з дінд. *katarāh*, ав. *katāra* «тс.», лит. *katrās* «котрий (з двох)», псл. *kotrъ*, укр. *котрий*. — СІС² 575; Черных I 567; Фасмер III 59; Kopaliński

666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 489; Kluge—Mitzka 509—510; Walde—Hofm. II 166; Klein 1043, 1740. — Див. ще **котрий, не**. — Пор. **нейтрон**.

нейтрон «нестабільна електрично нейтральна елементарна частинка, що разом із протоном входить до складу атомного ядра»; — р. бр. *нейтрон*, п. ч. вл. *neutron*, слц. *neutron*, болг. м. *неутрон*, схв. *нейтрон*, слн. *neutron*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Neutron*, фр. англ. *neutron* утворені від лат. *neuter* «жоден з двох, ні той ні інший» за аналогією до *електрон* (*electron*). — СІС² 575; Коралиński 666; Klein 1044. — Див. ще **нейтральний**.

неквар, неквара — див. **лєквар**.

[**неке**] «невже, хіба»; — неясне.

[**некінений**] «неторканий, незайманий» Ж; — похідне утворення від **кинути* «торкнути»; пор. [*кині*] «торкни» Ж, [*докінутися*] «доторкнутися» Ж; — етимологічне відношення цих форм до *кидати* «метати» неясне.

[**некілки**] «трохи» Ж; — р. [*неколіко*] «тс.», *нескільки* «декілька», бр. *некальки* «декілька; трохи», др. *нѣколко* «декілька», *нѣколико*, ч. *několik* «тс.», болг. *няколко* «трохи», м. *неколку*, схв. *неколико*, слн. *nekóliko* «тс.», стсл. *нѣколикко* «декілька»; — утворене за аналогією до слів типу [*неколи*] «іноді, зрідка» від *кілки* «скільки»; *не-* замість очікуваного *ні-* (<*нѣ-*>) з'явилося як результат відштовхування від *ні* «ані». — Див. ще **кілька², не, неколи, ні³**.

[**неклан**] (казковий епітет дикого кабана: *кабан-неклан*); — зводиться до незасвідченого **іклан*, похідного від *ікло* (Грінч. II 549); може бути пов'язане також з [*некладений*] «некастрований».

[**неклєба**] «негямуца людина; профан», [*ниглємба*] «телепень, бельбас, дурень» Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *негьоб* (як і рум. *neghiob*) «тс.» етимологічно неясне; припускається зв'язок із стсл. **негьваль**

(**негьваль**) «негнучкий». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 277.

[**неклєйда**] «бовдур, телепень» Ж, [*неклєйдоватий*] «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*niekluda*] «дурень, розтелепа» пов'язане з [*kludzić*] «прибирати, доводити до ладу», з яким зіставляється й укр. [*неклужий*] «незграбний».

[**неклєйка**] (орн.) «лелека» Ж, [*неклїйка*] «тс.» Шарл; — очевидно, результат видозміни назви [**леклек*] «тс.» (пор. р. [*леклєк*] «біла чапля; лелека»), запозиченої з турецької мови (тур. *leğ'lek', lailäk* «лелека»). — Див. ще **лелека**.

[**неклєзний**] «нездібний, некрасивий, поганий» Ва; — неясне; можливо, пов'язане з [*клєзїти*] «склеювати».

[**неклен**] (бот.) «клен татарський, *Acer tataricum* L.; клен польовий, *Acer campestre* L.», [*неклень*] «клен татарський» Мак; — р. *неклен* «тс.», п. *nieklop* «клен»; — результат злиття частки *не* в значенні «ніби» з іменником *клен* (власне «несправжній клен»: названі рослини є кущами, на відміну від клена звичайного); виводилось також (Погодин Следы 215) з **net-klepъ* «нічний клен» (пор. *нетопір*). — Фасмер III 60; Преобр. I 600; Mikl. EW 179; Machek Jm. rostl. 143. — Див. ще **клен¹, не**.

[**неклєця**] (глузливе прозивання нездібного чоловіка) Ва; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [*неклєзний*] «нездібний, некрасивий, поганий».

[**неклов**] (орн.) «чирок-тріскунок, *Anas querquedula* L.» Шарл; — неясне; можливо, результат видозміни першої частини нім. *Knäckente* «тс.», пов'язаної з *knacken* «тріщати, лящати» звуконаслідувального походження (Kluge—Mitzka 380).

[**неклужий**] «незграбний» Ж, [*невлужий*] «невмілий, безпорадний» Ж; — р. *неуклужий* «незграбний», [*клюдь*] «краса, порядок», [*клужий*]

«гарний, ставний, показний», п. [klu-dzić] «прибирати, доводити до ладу», ч. kliditi «прибирати», klid «спокій», ст. kl'ud, слц. kl'ud «тс.», [kl'udit'] «прибирати», вл. kludzić «тс.; приручати, утихомирювати, приборкувати»; — псл. kl'udъ «спокій, порядок», kl'uditi «прибирати, впорядковувати»; — зіставляється з гот. hlūtrs «прозорий, чистий», двн. hlūtтар, lūtтар, нвн. lauter, дангл. hlūttor «тс.»; менш обгрунтоване зведення (Iljinskij AfSlPh 29, 490) до кореня *kleu-, розширеного суфіксом -d-, і зближення з р. [клéвий] «ставний, гарний», як і зіставлення (Bern. I 527) з лит. kliauda «хиба, дефект», kliudyti «зачепити», псл. kl'uka, укр. *кльо́ка*. — Фасмер II 256, 257, III 69; Преобр. I 319; Sławski II 238—239; Machek ESJC 256; ЭССЯ 10, 53—55; Bern. I 527.

неключі́мий «непридатний, безглуздий» Ж; — книжне запозичення з російської або церковнослов'янської мови; р. *неключі́мый* «непотрібний, непридатний», др. *неключимыи* «непридатний, недостойний», *ключимыи* «здатний, придатний», стсл. **неключимъ** «непотрібний, непридатний» зводяться до псл. kl'učiti se «годитися, придаватися; трапитися», kl'uka «кльо́ка»; значення «підходити, годитися» розвинулося із «зачіплюватися». — Фасмер II 257; Преобр. I 319—320; ЭССЯ 10, 50; Bern. I 528—529. — Див. ще **кльо́кати**¹.

[не́коли] «іноді, зрідка»; — бр. *некалі* «колись», др. *нѣколи*, стсл. **нѣколи** «тс.»; — псл. [několi] «тс.», утворене з kolі (< ko li) «коли» за допомогою компонента пѣ не зовсім ясного походження; здебільшого він виводиться з не вѣ «не знає» (Machek ESJC 392; Mikl. EW 214; Fraenkel IF 41, 411; Mikkola Ursl. Gr. III 19); розглядається також як ступінь подовження заперечення ne (Brugmann Grundriss II 3, 976; Trautmann 194; Vondrák II 345); укр. *не-* замість *ні-* (< пѣ) з'явилося як результат відштовхування від *ні* «ані». —

Фасмер III 59—60; Преобр. I 620—621; ЭСБМ 7, 310—311; ESSJ Sl. gr. II 478. — Див. ще **колі, не, ні**³. — Пор. **некі́льки**.

некрóз «змертвіння тканини, органу або частини тіла», *некроті́чний*; — р. бр. *некрóз*, п. nekroza, ч. nekrosa, слц. слн. nekroza, болг. схв. *некрóза*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Nekrose, фр. pécrose, англ. necrosis походять від гр. νεκρωσις «омертвіння», пов'язаного з νεκρός «мертвий», спорідненим з дінд. násyati «зникає, гине», ав. pasyeiti «тс.», pasu- «мертве тіло, труп», лат. nex «насильна смерть, убивство», тох. В nak-sentr «вони осуджують», дірл. ēc «смерть». — СІС² 575; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Frisk II 299—300; Walde—Hofm. II 153—154; Klein 1034, 1035, 1059. — Пор. **некрóлог, некрóполь**.

некрóлог, *некрóлогі́чний*; — р. болг. *некрóлог*, бр. *некрáлог*, п. nekrolog, ч. слц. nekrolog, м. *некрóлог*, схв. *некрóлог*, слн. nekrológ; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Nekrológ, фр. pécrologie, англ. necrologue походять від слат. necrologium «некрóлог», утвореного з гр. νεκρός «мертве тіло, труп» і -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — СІС² 575; Черных I 567—568; КЭСРЯ 289; Горяев 227; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Klein 1034, 1035. — Див. ще **лóгика, некрóз**. — Пор. **некрóполь**.

некрóполь «місце поховання знаменитих людей»; — р. *некрóполь*, бр. *некрóпаль*, п. nekropola, ч. nekropole, слц. nekropola, болг. *некрóпóл*, схв. *некрóпола, некрóполис*, слн. nekrobo-la; — запозичення з новолатинської мови; нлат. nekropolis «місто мертвих» походить від гр. νεκρόπολις «тс.», що складається з νεκρός «мертве тіло, труп» і πόλις «місто». — СІС² 576; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Souter 264; Klein 1034, 1035. — Див. ще **некрóз, пóліс**². — Пор. **некрóлог, полі́тика**¹.

не́кру́т «рекрут» СУМ, Г, *не́кру́тка* «дружина рекрута», *не́кру́тство*

«рекрутство», *некру́тина*, [некру́ць-ке] «складкові гроші для віддачі рекрута» Бі; — р. бр. [не́крут]; — результат видозміни слова *ре́крут*, помилково зближеного з основою *крути́ти* і заперечним початковим *не-*. — Ольшевський Мовозн. 1987/6, 71; Преобр. I 600; ЭСБМ 7, 311—312. — Див. ще **ре́крут**.

нектáр, *нектарі́н*, *нектáрка* (орн.) «Nektarinia III.», *нектáрник* (бот.), *нектарникові* (орн.) «Nektariniidae»; — р. бр. болг. *нектáр*, п. ч. *nektar*, слц. *nektár*, м. *нектар*, схв. *не́ктáр*, слн. *néktar*; — через латинське посередництво (лат. *nectar*) запозичено з грецької мови; гр. *νέκταρ* «нектар, напій богів» загальноприйнятої етимології не має; виводиться (Klein 1035; Младенов 350) від гебр. (*yáuin*) *niqtár* «духмяне (вино)», пов'язаного з основою сем. q-ṭ-g «робити жертвування, димити»; пояснюється також (Frisk II 300; Boisacq 660—661; Kluge—Mitzka 507) як утворене з іє. *neḱ- «смерть» (пор. гр. *νεκρός* «мертвий») і *tḡ- «перемагати» (пор. дінд. *ar-túg* «який проходить через воду», *pr̥tsu-túg* «який перемагає в боях»). — СІС² 576; Черных I 568; Hüttl-Worth 14; St. wug. *obcuch* 505; РЧДБЕ 485.

нелáбший — див. **лáпі**.

нѐлинь — див. **линя́ти**.

[**нелі́па**] «невихована, гидка жінка, нехлюя» Ж; — похідне утворення від незасвідченого *лі́пий (жін. р. *лі́па) «гарний», пов'язаного з лі́пийий; пор. р. [лѐпый] «гарний, красивий», ч. слц. *lerú* «красивий» та ін. — Див. ще **лі́пший**.

[**нѐлі́пка**] «корова, що вже на другому році отелилася Ж; корова, що не повинна мати теля О; молода корова-первістка МСБГ; ягниця, що передчасно покрилася ДзАтл I; назва вівці Доп. УжДУ IV 108», [нѐлю́пка] «молода корова-первістка» МСБГ; — результати видозміни деетимологізованої форми [нѐлі́тка] «корова, яка не мала теляти», очевидно, зближеної з основою

*лі́пий (лі́пийий) «гарний». — Див. ще **літь**. — Пор. **неля́пка**.

нѐлі́тка — див. **літь**.

[**нелі́ча**] «незграбний» О; — неясне. [**нѐльга¹**] «не можна» Ж, [нѐльга́] ЛПол, *нільга́* «тс.»; — р. [нѐльга́] «не можна, неможливо», бр. *нѐльга* «тс.», др. *не льга* «не можна, не слід»; — результат злиття заперечної частки *не* і втраченого іменника *льга* «легкість; можливість», пов'язаного з *лѐгкий*; пор. р. [льга] «легкість; можливість; можна, легко виконати», бр. *льга* «можна, можливо, дозволено; [полегшення; можливість; легко]». — Фасмер II 543; Преобр. I 442; ЭСБМ 7, 313; Верп. I 753. — Див. ще **лѐгкий**, **не**.

[**нѐльга²**] «холодна й сира снігова погода» Ж; — пов'язане з [вѐдѐльга] «відлига»; конкретний характер зв'язку неясний. — Див. ще **вѐдлі́га**.

[**неля́пка**] «молода корова-первістка МСБГ; корова, що на другому році отелилася Мо, Дз»; — запозичення з молдавської мови; молд. *неля́пкэ* «корова, що отелилася раніше трирічного віку», як і рум. [neleárcă] «корова, що отелилася на другому році», виводиться від укр. [нѐлі́пка] «тс.». — Заворотна Тези доп. УжДУ 1966, 15; СДЕЛМ 277; DLRM 537. — Див. ще **нѐлі́пка**.

нѐма́с, *нема́*, [нема́ть] «нема», [ні́ма] «тс.» ВеЛ, [нема́не] «відсутність» Ж; — р. [нема́], бр. *няма́*, п. *піета*, [піта, піама], болг. *няма*, м. *нема*, схв. *не́ма*; — результат злиття виразу *не ма́с*, що складається із заперечної частки *не* і 3-ї ос. одн. дієслова *ма́ти*. — Іст. граматики 381; Преобр. I 269; ЭСБМ 8, 67—68; Grückner 331—332; Младенов 362; Верп. I 425. — Див. ще **ма́ти²**, **не**.

[**не́мжі́тися**] «щулитися, їжитися»; — неясне.

нѐмза — див. **нѐндза**.

[**нѐ́мний**] «неспритний, незграбний» Ж, [нѐ́мно] «невловимо, незбагненно, незрозуміло» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття незасвідченого виразу **не имний*, що скла-

дався із заперечної частки *не* і прикметника **имний* «беручкий, хапкий, спритний», пов'язаного з дієсловом [*има́ти*] «брати, хапати, ловити»; пор. р. [неима́ється] «не дається в руки, не можна піймати», [не́йм] «кінь або інша домашня тварина, яка не дається в руки», [не́ймка] «тс.». — Желех. I 514. — Див. ще **іма́ти, не**.

немо́в, немо́вби, немо́вбито — див. **мов**¹.

[**немові́льне**] «несподівано, раптом» Ж; — результат видозміни форми *мимові́льно*, зумовленої впливом синонімічних прислівників з префіксом *не*: *несподівано, неві́льно* та ін. — Див. ще **во́ля, мі́мо**.

немовля́, немовля́чий, немовля́щий — див. **мо́ва**.

[**немо́ла**] «мул, намул» Ж; — очевидно, результат видозміни незасвідченої форми **намола* (жін. р.), пов'язаної з [*на́міл*] (род. в. [*на́молу*]) «тс.» (як [*наму́ла*] «тс.» пов'язане з *наму́л*). — Див. ще **на́міл**.

[**немохі́дний**] «невідомого походження» Ж; — неясне утворення, в другій частині пов'язане з *ходи́ти* (*походи́ти, похі́дний*). — Див. ще **ходи́ти**.

[**немо́ща**] (бот.) «блекота чорна, *Hyoscyamus nigra* L.» Мак, [*неми́ца*] «тс.» Мак; — результат видозміни назви [*неми́ця*] ([*німі́ця*]) «тс.», випадково зближеної з *немо́щі*. — Див. ще **німі́ця**.

немо́щі «неміч», [*немо́щ*] «тс.; немічна людина» О, [*немо́щник*] «хворий» Ж, *немо́щен, немо́щний* УРС, Г, [*немо́шний*] «немо́щний», [*оне́мо́щити*] «знесилитися, знемогти; збідніти» Г, Куз; — р. *немо́щъ*, др. *немо́щъ*, болг. *немо́щ*, м. *немош*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **немо́щъ** «неміч» відповідає укр. *неміч*. — Преобр. I 563. — Див. ще **могті́, не**.

нена́видіти, [нена́видець] «ненавистник», [*нена́видник*] «тс.», *нена́висник, нена́висти́тво, нена́висть, нена́видний, [нена́висливий]* «недобрози-

чливий», *нена́висний*; — р. *нена́видеть*, бр. *нена́відзецъ*, др. *нена́видѣти*, п. *nienawidzić, nienawidzieć*, ч. *nepávidět*, слц. *nepávidiet'*, нл. ст. *njenawistny* «ненависний», болг. *нена́виждам* «ненавиджу», м. *нена́вист* «ненависть», схв. *нена́видети* «ненавидіти», стсл. **нена́видѣти** «тс.»; — псл. *nenaviděti* «не любити; не хотіти бачити», утворене за допомогою префікса *не-* «не» від *naviděti* «ревнувати; охоче дивитися», похідного від *viděti* «бачити». — Фасмер—Трубачев III 63; Черных I 569; Цыганенко 291—292; ЭСБМ 8, 5; Brückner 361; Bezlaĵ ESSJ II 219—220; Mikl. EW 390. — Див. ще **на́видіти, вид, не**. — Пор. **зави́діти**.

[**ненáсі́тець**] (бот.) «астрагал солодколистий, *Astragalus glycyphyllus* L.» Г, Пі; — похідне утворення від *насити́ти*; назва зумовлена тим, що багато видів астрагалу є добрим кормом для худоби. — БСЭ 3, 277—278. — Див. ще **на**¹, **не, сі́тий**.

ненáтлий, ненáтля — див. **тлі́ти**.
нена́цька, ненáцек — див. **зне́на́цька**.

ненáче — див. **на́че**.

[**не́ндза**] «воші ВеБ; гусінь та інші шкідники сільського господарства МСБГ; бідність, злидні, клопіт, хвороба Пі, МСБГ; домашня птиця і тварини взагалі МСБГ; дріб'язкова, набридлива, нав'язлива, непорядна людина МСБГ, Досл. і мат. IV», [*не́нза*] «тс.» МСБГ, [*не́ндзь*] «сум; нужда» Бі, [*не́мза*] «шкідливі комахи, паразити» Ж, [*не́за*] «тс.» Ж, [*не́ндзник*] «бідний, жалюгідний» Пі, [*не́ндзний*] «тс. Пі; нещасний, окаянный Бі»; — бр. ст. *не́ндза* «нужда, злидні»; — запозичення з польської мови; п. *peńza* «нужда, злидні» відповідає укр. *ну́жа*. — Німчук 227; Бандрівський Досл. і мат. IV 11; Булыка 216; Вгückner 358—359. — Див. ще **ну́жа**. — Пор. **ну́жда**.

[**не́ндзорі́**] «осінні ягнята»; — очевидно, пов'язане з [*мензе́ря*] «дійна вівця» (див.).

[**неніла**] «висока, неповоротка людина»; — р. [неніла] «неохайна жінка»; — неясне; пов'язується (Меркулова Очерки 184) з жіночим ім'ям *Неніла* (р. *Неніла*).

[**нентер**] «нутряк, самець, у якого одне ядро або обидва ядра містяться всередині, а не в мошонці» Куриленко, [нентор, нентер, нентур, намтур, мннтер, мннтур] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. wnęter «тс.» пов'язане з wnętrzy «внутрішній» і відповідає укр. [нутер], *нутряк*. — Див. ще **нутро**.

[**ненуж**] «ніж (спол.), аніж; не менше Ж»; — неясне; очевидно, в якийсь спосіб пов'язане з сполучником *ніж*.

ненці (одн. *ненець*) «одна з народностей самодійської мовної групи», *ненка, ненецький*; — р. бр. *ненцы, ненец*, ч. Něnci, слц. Nenes, болг. *ненци*; — запозичення з ненецької мови; ненецьке *ненець*, букв. «чоловік, мужчина» є самоназвою ненців. — Фасмер III 63—64; Терещенко Яз. нар. СССР III 376.

неня «мати, мама», *ненька* «тс.», *неньо* «батько, тато», *ненин*, [ненін], *ненів, неньчин*; — п. [папа] «мати, мама», [пепа, пепіа, пепіа] «тс.», [пап] «батько», слц. папо «батько, тато», папа «тітка; тато», пепіка «тітка», вл. нл. пап «батько», болг. *неня* «тітка, сестра матері», *не́ни* (звертання молодшого до старшого, особливо до брата), *ненчо* «тс.», м. *нена* «мати, мама», схв. *на́на, пэ́па* «тс.»; — псл. папъ, папа, пепа, пепја; — дитячі за походженням слова (від дитячого лепету), що виникали в різних мовах, як правило, незалежно одне від одного; — очевидно, існували вже в індоєвропейській прамові; пор. дінд. папа «мати, неня», гр. νέννα «тітка, бабка», νάννη «тс.», νέννος «дядько, дід», νάννος «тс.», алб. папе «мати, годівниця», лат. poppus, poppa «монах, монахиня; вихователь дитини, вихователька дитини», кіпр. пап «бабка»; помилково виводилися (Mikl. EW 211) з тюрк. пепе «мати, старша сестра». —

Бурячок 20—22, 31—32; Фасмер III 94; Преобр. I 623—624; Горяев 232; Brückner 354; Machek ESJC 389; Трубачев Терм. родства 28; Matzenauer 62; Uhlenbeck 142; Frisk II 304; Meyer EW 297; Walde—Hofm. II 142. — Пор. **дядя, мама, няня¹, папа³, тато.**

необзир, необзорний, неозорий, неозорний — див. **зріти¹**.

неозой «найновіша ера в геологічній історії Землі (розпочалася 67 млн. років тому)», *неозойський*; — р. *неозой*, бр. *неазой*, п. neozoik, ч. слц. neozoikum, вл. neozoikum, болг. *неозойски* «неозойський», схв. *неоздик* «неозой»; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. Neozoikum, фр. néozoïque «неозойський», англ. Neozoic «тс.») запозичене з новолатинської наукової термінології; нлат. neozoicum утворене за допомогою суфікса -ic- від гр. νεός «новий», спорідненого з дінд. pávaḥ, лат. novus, псл. повъ «тс.», укр. *новий*, і гр. ζωή «життя», пов'язаного з ζῶν «жива істота, тварина». — SIC 462; Kopaliński 663, 664, 1054; Klein 1039, 1770. — Див. ще **зоологія, неон, новий**. — Пор. **неоліт, неологізм, неофіт**.

[**неокімшаний**] «невідшліфований, неотесаний» Ж; — неясне.

неоковірний, неоківірний — див. **оковірний**.

неоліт «новий кам'яний вік, заключний період кам'яної доби», *неолітичний*; — р. болг. м. *неоліт*, бр. *неаліт*, п. ч. слц. neolit, вл. neolitikum, схв. *неолит, недлит, неолітик*, слн. neolítik; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Neolithikum «неоліт», фр. néolithique «неолітичний», англ. neolithic «тс.» утворені від основ гр. νεός «новий» і λίθος «камінь», походження якого неясне. — SIC² 577; Kopaliński 577, 663; РЧДБЕ 486; Klein 897, 1038. — Див. ще **літій, неон**. — Пор. **літографія, неозой, неологізм, неофіт, палеоліт**.

неологізм «нове слово або вислів», *неологічний*; — р. *неологізм*, бр. *неа-*

laгізм, п. neologizm, ч. neologismus, слц. neologizmus, болг. *неологізъм*, м. *неологізам*, схв. *неологізам*, слн. neologizem; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. néologisme «неологізм, нове слово», néologique «неологічний» утворені з основ гр. νέος «новий» і λόγος «слово, розповідь». — СІС² 577; Черных I 569; КЭСРЯ 290; Koraliński 581, 663; РЧДБЕ 486; Klein 903, 1038; Dauzat 498. — Див. ще *логіка*, *неон*. — Пор. *неозой*, *неоліт*, *неофіт*.

неон (хімічний елемент, газ); — р. бр. болг. *неон*, п. ч. вл. neop, ч. слц. neop, м. *неон*, схв. *неон*, слн. néon; — назва, утворена 1898 р. В. Рамзаєм, який відкрив цей елемент (нлат. neop), на основі гр. νέος (с. р. одн. νέου) «новий», спорідненого з дінд. pávaḥ, лат. novus, псл. повъ «тс.», укр. *новий*. — СІС² 578; Волков 82; Фигуровский 94—95; Черных I 569; Koraliński 663; Holub—Lyer 333; РЧДБЕ 487; Klein 1038. — Див. ще *новий*.

Неоніла (жіноче ім'я), *Неля*, [Нілка], *Ніла*, *Ніля*, *Онїлка*, *Онїля*; — р. *Неоніл(л)а*, бр. *Неанїла*; — очевидно, утворене від чоловічого імені *Неон*, що походить від гр. Νέων, пов'язаного з νέος «молодий, юний; новий», спорідненим з псл. повъ, укр. *новий*. — Вл. імена 147; Спр. лич. імен 438, 513. — Див. ще *неон*, *новий*.

[**неонімки**] «зненацька, несподівано, непомітно» Ж, [*неомінки*] «тс.» Ж; — як і [*знєнемка*] «тс.» Ж, пов'язане з не зовсім ясним [*знєзнімки*, *знєзнімка*] «тс.» (див.).

неофіт «новий прихильник якоїсь релігії або якого-небудь учення, суспільного руху; новак у чому-небудь»; — р. болг. *неофіт*, бр. *неафіт*, ст. *неофитъ* (1722), п. neofita, ч. слц. neofyt, ч. neofyta, слн. neofit; — запозичення з латинської мови; лат. neophytus «ново-навернений у християнство» походить від гр. νεοφυτός «тс.; (букв.) новонасаджений», що складається з основ слів νέος «новий» і φυτός «рослина; парос-

ток; творіння», пов'язаного з дієсловом φύω «виросую, расту, народжую, виникаю», спорідненим з дінд. bhávati «буває», лат. fui «я був», лит. būti «бути», псл. byti, укр. *бути*. — СІС² 579; Koraliński 663; РЧДБЕ 487; Klein 1039, 1180, 1181. — Див. ще *бути*¹, *неон*, *новий*. — Пор. **фізика**.

[**неохамраний**] «неохайний, брудний, огидний; неухайний» Ж, [*неохамраний*] «неохайний, нечепурний» МСБГ; — очевидно, результат контамінації слів [*неохарний*] «неохайний, брудний, огидний; неухайний» і [*хамрило*, *хамрій*] «неохайна людина; свиня». — Див. ще *хамрило*, *харити*.

[**неохрястанець**] «незастібнутий, неохайно одягнений» Ж; — очевидно, результат контамінації слів *неохайний* і [*розхристаний*] «неохайний». — Див. ще *розхристати*, *хаяти*.

[**неошетеленний**] «необачний, небережний, нерозумний, легковажний, безтурботний» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. [nieoszatanу, niedoszatały] «дурний, нетямущий», похідними від [nieoszatać się] «з глузду з'їхати, здуріти».

неошкульний — див. *шкульити*.

неп, *непівський*; — р. бр. *неп*, п. пер, ч. слц. Nep, болг. *Неп*, слн. пер; — складноскорочене слово, утворене в радянський час з початкових букв слів *нова економічна політика* за зразком р. *неп* (з *новая экономическая политика*). — Sł. wyr. obcych 507; Klimeš 472.

неперелівки «важко, скрутно; нежарти»; — бр. [*непереліўкі*], п. nie przeliewki «тс.»; — результат злиття заперечної частки *не* з іменником **перелівки*, пов'язаним з дієсловом *перелівати* (*переліти*, від *літи*) в значенні «наливати зайве, через край» або «поливати поперек» (дорогу); первісне значення виразу не зовсім ясне; він міг означати «сутужно з якоюсь потрібною рідиною, не можна щедро наливати, переливаючи через край» або «йдеться не про переливання дороги з добрими

побажаннями, а про ворожі наміри»; менш імовірно, що малося на увазі пуста заняття, як у виразі «переливання з пустого в порожнє». — ЭСБМ 8, 9. — Див. ще **літи**, **не**.

[**не́піт**] «племінник; внук» Ж, МСБГ, [**не́пѳт**] «тс.» Ж, МСБГ, [**непѳт**] «племінник» НЗ УЖДУ 26/2, [**непѳта**] «племінниця тж, МСБГ; внучка; племінник МСБГ»; — запозичення з молдавської мови; молд. *непѳт* «племінник; внук», як і рум. *перѳт* «тс.», п. *перѳт* «протече», схв. [пѳрѳт] «племінник, внук», походить від лат. *перѳс* (зн. в. *перѳтем*) «внук; нащадок; племінник», спорідненого з дінд. *пáрáт* «внук, нащадок», лит. ст. *перѳіс* «внук, племінник», укр. [**не́ти**, **не́тий**] «племінник». — Дзедзєлівський НЗ УЖДУ 26/2, 21; Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 164; Skok II 511; СДЕЛМ 278; DLRM 539; Puşcariu 101; Walde—Hofm. II 161. — Див. ще **не́ти**.

не́пман «приватний підприємець, торговець періоду непу», *не́пманка*, *не́пманша*; — р. бр. *не́пман*, п. ч. слц. *пертап*, болг. *не́пман*, схв. *не́пман*, слн. *пертап*; — складне слово, утворене з *неп* (р. *неп*) і нім. *Манн* «людина», спорідненого з дінд. *та́нуһ* «людина, чоловік», ав. *тапуш-*, псл. *тоўзь* «тс.», укр. *муж*. — ССРЛЯ 17, 1460; Kluge—Mitzka 459—460. — Див. ще **муж**, **неп**. — Пор. **ге́тьман**.

непоті́зм «заміщення посад за протекцією, влаштування родичів на прибуткові посади, кумівство»; — р. *непоті́зм*, бр. *непаты́зм*, п. *nepotyzm*, ч. *nepotismus*, слц. *nepotizmus*, болг. *непоті́зъм*, схв. *непоті́зам*, слн. *nepotizem*; — запозичення з французької мови; фр. *népotisme* походить від іт. *nepotismo* (*pipotismo*) «тс.», утвореного від *perpote* (*pipote*) «племінник; внук; нащадок», що виникло з лат. *перѳс* (зн. в. *перѳтем*) «внук; нащадок; племінник». — СІС² 579; Kopaliński 664; Holub—Lyer 333; РЧДБЕ 488; Dauzat 498; Klein 1040; Mestica 1018. — Див. ще **непіт**.

[**непоті́р**] «нетопир» Ж; — др. *непѳтырь*, *нопотырь*, стсл. **непѳтырь**, **нептырь**, **нопотырь**; — результат давньої метатези в слові *нетопі́р*, зближеному з основою псл. рѳт- «птах»; деякі дослідники вважають тут корінь рѳт- первісним (Music JФ 6, 98—101; Булаховський Вибр. пр. III 245); зіставляється також (Абаєв ИЭСОЯ I 283) з ос. **byttyr*/*bittir* «нетопир, кажан» і пояснюється комплекс рѳтѳг, вѳтѳг як звуконаслідування шуму, що створюється кажаном при польоті, а початкове *не-* в слов'янських мовах розглядається як підсилювальна частка; недостатньо обгрунтованим є виведення (Machek ESJC 397; Holub—Kop. 244; Holub—Lyer 334) з **lepetugъ* від **lepetati* «уриvisto пурхати». — Фасмер—Трубачев III 68—69; Преобр. I 603; Mikl. EW 214. — Див. ще **нетопі́р**.

[**непоторѳ́чий**] «недотепний, дурнуватий, незграбний» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *торѳ́чити* «повторяти одне й те саме, говорити дурниці, плести». — Пор. **торѳ́чити**¹.

непотрѳ́бний «дуже поганий, нікчемний, мерзенний», *непотрѳ́бство*; — р. *непотрѳ́бный* «непотрібний; негідний, непристойний», бр. *непатрѳ́бны* «непотрібний; [негідний, непристойний]», др. *непотрѳ́бьныи* (*непотребьныи*) «негідний, поганий»; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **непотрѳ́бьньгъ** «непотрібний; негідний» відповідає укр. *непотрібний*. — Див. ще **треба**.

[**непремі́нно**] «неодмінно» Ж, [*безпремі́нно*, *небезпремі́нно*] «тс.», [*безпремі́нный*] «неодмінний»; — р. *непремі́нно* «неодмінно», *непремі́нный* «неодмінний», др. *непрѳ́мъньно* (*непрѳ́мъньно*) «незмінно, постійно»; *непрѳ́мъньныи* «незмінний»; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **непрѳ́мъньньгъ** «незмінний», паралельне п. *nieprzemienny* «тс.», слц. *pergemenpú* «постійний», утворене від **прѳ́мъньньгъ** «змінний, перемінний», похідного від **прѳ́мъна** «переміна, зміна»,

якому відповідає укр. *переміна*. — Фасмер III 64; КЭСРЯ 290. — Див. ще **міняти, не, пере-**.

неприка́яний «який не знаходить собі місця або заняття»; — р. *неприка́янный*, бр. *неприка́яны* «тс.»; — результат розвитку давнішого значення «який покався (на сповіді), але не дістав прощення гріхів; незаспокоєний», пов'язаного з др. *каятися* «каятися, сповідатися», стсл. **каати см** «каятися». — СРНГ 21, 126—127. — Див. ще **каятися**.

[неприпі́тий] «дивний, незвичайний» Ж; — неясне.

неприто́рєнний «несовітєнний; [не вишколений, не витончений, нехитрий, простий; невиправний, неприборканий; величезний Ж; справжній, чистокровний Г]», **[неприторє́нний]** «дуже великий; дуже милий» Ж, **[неприто́рний]** «байдужий» Ж, **непрото́рєнний** «неприторєнний», **[непрото́рєний]** «дуже великий» Ж; — очевидно, похідні утворення від незасвідченого **приторити* «притерти, припасувати», пов'язаного з *торува́ти, уто́ри* «пази на краю бочки, в які вставляється дно» і, далі, з *те́рти*. — Див. ще **те́рти, тор, уто́ри**.

[непри́чком] «немов, наче, ніби, сказати б Г, Ж; приміром, наприклад; часом, бува; випадково, ненароком МСБГ», **[непри́чком]** «немов, наче, ніби, сказати б», **[непри́ціп]** «тс.» Ж, **[не при́чком (сказати)]** «не кажучи лихого слова»; — неясне.

[непри́ціп] «нероба; гультай» О; — неясне; можливо, в початковому значенні «непотріб; непридатний для прищеплення живець, чубук» пов'язане з *прищепи́ти*.

нерв, *нерва́ція, нервізм, [нерві́вка]* «нервова гарячка» Ж, **[не́рвус]** «нервова людина О; сердита людина Корз», **[не́рвий]** «нервовий» Ж, **[нерві́стий]** «який має нерви» Ж, *нерво́вий, нерво́зний, [нерво́сий]* «нервовий» МСБГ, *нервува́ти*; — р. бр. болг. м. *нерв*, п. вл. нл. *nerw*, ч. слц. *nerw*, схв. *не́рв*,

слн. заст. *neřw*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Nerv*, фр. *nerf* походять від лат. *nervus* «жила, сухожилля, нерв», спорідненого з гр. *νεῦρον* «сухожилля, волокно», дінд. *snāvan-* «зв'язка, сухожилля», ав. *snāvarə* «сухожилля», тох. В *šñaura* «сухожилля, нерви», вірм. *neard* «сухожилля, волокно, фібра»; виведення лат. *nervus*, як запозичення, з гр. *νεῦρον* (КЭСРЯ 290; Holub—Lyer 333) помилкове. — СІС² 579; Rudn. II 855—856; Черных I 569; Фасмер III 64; Преобр. I 600; ЭСБМ 8, 12; St. wyg. obcsuch 508; РЧДБЕ 488; Kluge—Mitzka 507; Klein 1041; Walde—Hofm. II 165; Frisk II 308.

[не́рвеник] (бот.) «коров'як скіпетровидний, *Verbascum thapsiforme* Schrad.» ЛексПол; — похідне утворення від *нерв*; назва зумовлена якимсь впливом коров'яку на нервову систему; пор. бр. *[шальнік]* «коров'як». — Див. ще **нерв**.

[не́рвина] (бот.) «бруслина європейська, *Evonymus europaea* L.» Мак; — неясне.

не́резень (орн.) «качка сіра, *Anas strepera* L.», **[не́розень]** (вид дикої качки), **[не́рожень]** «тс.»; — р. **[не́розень]** «нерезень, *Anas strepera* L.», **[нерозна́к, не́рыжень]** «тс.»; — похідне утворення від *рі́зний, рі́знитися* (пор. р. **[не́розень]** «рівня, у всьому подібний до іншого, який не різниться від іншого чи інших»); назва зумовлена тим, що своїм оперенням (особливо літнім) самець цього виду майже не відрізняється від самки. — Даль II 1385—1386. — Див. ще **не, рі́зний**.

нере́їда (міф., зоол.) «морська німфа; кільчастий морський черв'як»; — р. болг. *нерейда*, бр. *нерэ́їда*, п. *pereida*, ч. слц. *pereida* (міф.), ч. *pereidky* (зоол.), слц. *pereidy* (зоол.), схв. *нерейде* (міф., зоол.), слн. *pereida* (міф.); — запозичення з грецької мови; гр. *Νηρείς*, род. *Νηρείδος* (*Νηρηίδος*), букв. «дочка Нерея» походить від *Νηρείς* «Нерей» (віщий морський старець), пов'язаного з *ναρός* «текучий», *νάω* «те-

чу, струмую», спорідненого з дінд. *snā-uti* «капає», лат. *pō, nāre* «плавати; текти», тох. В *nāskem* «купаються»; черв'яки названі так тому, що живуть у морі. — СІС² 580; Koraliiński 665; Holub—Lyer 333; РЧДБЕ 489; Klein 1026, 1040, 1041; Frisk II 294—295. — Пор. **на́йда**.

не́рес, *нересни́ца*, *не́рест*, *не́ресть*, *нері́сниця* — див. **ме́рест**¹.

не́рест¹ «викидання рибою ікри і запліднення її», [*нерес*] «жаб'яча ікра» ВеНЗн, [*не́ресть*] «тс. Ж; парування у риб, змії», [*не́рязд*] «ікра, жаби?» Ж, *нересті́лице*, *не́реститися*; — р. *не́рест* «нерест», [*не́рс*] «час метання ікри у риб», [*но́рость*] «жаб'яча ікра; час метання ікри у риб», [*но́рос*] «жаб'яча ікра; риб'яча ікра», бр. *не́раст* «нерест», др. *не́рестъ* «час метання ікри у риб», п. [*nerest*] «статевий інстинкт і час його прояву у риб, нерест, місце нересту; ікра» (з укр.), [*nierost, mrzost*] «тс.», ч. ст. *neřest* «нерест», слц. *perest'* «тс.», вл. *njerk* «риб'яча ікра», нл. *perk* «ікра», *njerk, njerch* «тс.», схв. *mr̥est* «ікра (дрібної риби); нерест», слн. *dr̥est* «час метання ікри», *mr̥est* «нерест; жаб'яча ікра»; — псл. **nerstь* «ікриння, нерест», **norstь* «ікра» (з пізнішим переплетенням значень), **nersti* «метати ікру, класти яйця» (пор. п. [*parościc*] «паруватися», [*parościc się*] «почати нести яйця»); — споріднені з лит. *neřšti* «метати ікру» (про риб), *pařšas* «риб'яча ікра», *pařštas* «тс.», лтс. *p̄erst* «метати ікру» (про риб), *p̄arsts* «нерест»; заміна початкового *p* на *m* (схв. *mr̥est*, слн. *mr̥est*, п. *mrzost*) зумовлена незручністю вимови звуків *nr̥*, які опинилися поруч; слн. *dr̥est* виникло з *ndr̥est* (тут *d* вставлено також через незручність вимови *nr̥*, пор. р. [*ндрав*] з *нрав* «норов»). — Черных I 569—570; Фасмер III 65; Преобр. I 600—601; ЭСБМ 8, 11; Brückner 347, 355; Machek ESJC 396; Saur Sborník FFBrU 1976, 34—35; Skok II 465; Bezlaĵ ESSJ I 113; Варбот ОЛА 1975, 132—136; Zubatý AfSiPh

16, 401—402; Mikl. EW 396; Torbjörnsson LM II 44; Būga RR II 504—505; Trautmann 197; Mühl.—Endz. II 701, 742. — Пор. **не́сти**².

[**не́рест**²] (бот.) «стокротки багаторічні, *Bellis perennis* L.» ВеНЗн (лучна трава), [*нересть*] «тс.» Мак; — результат видозміни назви [*ме́рест*] «низькі болотяні трави» (див.).

[**не́ресть**] «сімейні чвари, незгоди», [*не́ристь*] «ворожнеча»; — ч. *neřest* «порок, розпуста», слц. *perest'* «тс.»; — очевидно, псл. **ne-řestь* < **ne-řed-ть*, похідне від *ředь* «ряд, порядок» (пор. [*не́рязд*] «непорядок»). — Machek ESJC 396. — Див. ще **ряд**.

не́рет «риболовна сітка»; — р. [*не́рет*] «риболовний пристрій, верша; невід», [*не́рѣт*, *не́рѣто*, *не́рѣто́*] «тс.», бр. *не́рат* «ятір, верша», п. [*peret*] «рід сітки» (з укр.); — очевидно, пов'язане з [*не́рти*] «ниряти» (пор. р.-цсл. **по́нрѣ-ти** «занурюватися», слн. *pondrėti* «тс.»); не виключений також зв'язок з лит. *pėrti* «в'язати, плести» (Būga RR II 505); менш переконливим здається пов'язання (Попов Ист. лекс. 19; Преобр. I 525; Горяев 206, 228; Грот Фил. раз. I 461; Matzenauer 262; Torbjörnsson LM II 42; Kalima 165) з р. [*ме́рда*] «верша», [*ме́рѣда*, *ме́рѣта*] «тс.», що походять від фін. *merta* або шв. *mjärde* «тс.». — Фасмер III 65; ЭСБМ 8, 11—12; Mikl. EW 213. — Див. ще **нир'яти**.

не́ретивий — див. **ре́титися**.

[**не́роба́к**] «неборак» Ж; — результат видозміни форми *небора́к*, зближеної з *не робі́ти*, *не́рба*. — Див. ще **небора́к**.

не́рожень, *не́розень* — див. **не́ре-зень**.

не́розлу́чник (орн.) «вид папуги, *Agarornis Selbu*»; — р. *не́разлу́чник*, [*не́разлу́чка*], бр. *не́разлу́чник* «тс.»; — похідне утворення від *не́розлу́чний*; назва зумовлена тим, що пари папуг цього виду постійні. — БСЭ 29, 469. — Див. ще **лу́чити**¹, **не**.

[**не́ростроп**] «необачність, нерозважливість, необдуманість, безумство»

Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. *nieoztropność* «нерозсудливість, нерозважливість», якому відповідає укр. *нерозторопність*. — Див. ще **не, розторопний**.

нёрпа (зоол.) «ластоногий ссавець родини тюленевих, *Pusa Scopoli*», *нерпю́ха* «вухатий тюлень»; — р. бр. болг. *нёрпа*, п. слц. *негра*, ч. *не́гра*, схв. *не́рна*; — через російську мову запозичено з прибалтійсько-фінських мов; пор. фін. *погрра* «тюлень», карел. *п'огрра*, саам. *поарвве* «тс.». — СІС² 580; Черных I 570; Фасмер III 65—66; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимобог. 56; Преобр. I 601; Sł. wyg. obcych 508; РЧДБЕ 415; Skok II 511; Mikl. EW 213; Kalima 172; Лыткин—Гуляев 187.

[нёртиця] (зоол.) «морська черепашка, *Scyllaea*» Ж; — не зовсім ясне; можливо, тотожне з болг. *нерит* «тс.» (?), яке походить від гр. *νηρίτης* «тс.», пов'язаного, очевидно, з *Νηρείς* «Нерей» (віщий морський старець). — СІС 1951, 449; РЧДБЕ 489; Frisk II 316. — Див. ще **нерейда**.

[нёруне] «лахміття, дрантя; брудна білизна» Ж; — р. *[руно́]* «знятий з плечей блаженський одяг, ляхміття», *[ру́нка]* «обноски, ляхміття», *[рунь]* «руб'я, блаженський одяг, ляхміття»; — пов'язане з *ру́но* «вовна», *ру́на* «зелені сходи» і, далі, з *рв'ати*; початковий елемент *не-*, можливо, є підсилювальною часткою (пор. *нестемённий* «достеменний», *[несилённа сила]* «сила-силенна» Ж). — Див. ще **руно́**¹.

[нёруш] (бот.) «вид рослини Ж; розрив-трава звичайна, *Impatiens politanagere* L. ВеНЗн», *[неру́ш менé]* «розрив-трава звичайна» Пі; — результат злиття виразу *не руш* «не займай, не чіпай»; назва зумовлена тим, що стиглі плоди рослини від дотику раптово розтріскуються і з силою викидають насіння. — Нейштадт 380—381. — Див. ще **не, рух**. — Пор. **не́тик**.

нёряд — див. **ряд**.

несамовітий — див. **сам**.

[несво́рний] «неприборканий» Ж, *[несуви́рний]* «тс.» Ж; — п. *niezworny* «неслухняний; розпущений, недисциплінований; упертий; непокірний», ч. слц. *nesvorný* «не згуртований, не єдиний»; — похідне утворення від **свора* «швора, шворка» (первісне значення — «не зв'язаний шворою», насамперед про псів). — Фасмер III 583; Grückler 486; SW III 343—344, VI 530. — Див. ще **не, свірка¹, швора**.

несесёр «скринька, футляр з речами для туалету, шиття та ін.»; — р. *несесёр*, бр. *несэсёр*, п. *neseser*, *neseserka*, ч. слц. *nceser*, болг. *несесёр*, схв. *несёсёр*, слн. *neseser*; — запозичення з французької мови; фр. *nécessaire* «необхідний, потрібний; необхідне, потрібне; готовальня, дорожній чи дамський несесер» походить від лат. *necessarius* «необхідний, потрібний», що виникло з *nesesse* (est) «необхідно, треба», букв. «неминуче», утвореного із заперечної частки *ne-*, спорідненої з укр. *не*, і дієслова *sedere* «іти, ступати, ходити; уступати» з попереднього **sezdege*, що складається з емфатичної частки *se-* «тут, там», спорідненої з гр. *ἐ-κεῖ* «там», лит. *šis* «цей», псл. *сь* «тс.», укр. *сей*, та дієслова іє. **sed-* «іти, ходити» (пор. дінд. *ā-sad* «тс.», гр. *ὁδός* «дорога», псл. *xoditi*, укр. *ходи́ти*). — СІС² 580; Kopaliński 665; Holub—Lyer 332; РЧДБЕ 489; Dauzat 497; Walde—Hofm. I 192—193. — Див. ще **не, сей, ходити**. — Пор. **конце́сія, процедура, процес**.

несосвітений, несусвітний — див. **світ**.

неспріймий — див. **приміти**.

[нестелéпа] «неповоротка, непроворна людина; незграбна людина Ж, Си»; — очевидно, результат контамінації форм *розтелéпа* і *недомéпа* «тс.». — Див. ще **дóтеп, телéпати**.

нестемённий «справжній, істинний, дійсний, такий самий», *нестемённо* «точно, точнісінько, достоту», *[нестёмно* Ж, *нестемнісінько* Ж, *нестамісінько* Си, *нестемкі́]* «тс.»; — по-

в'язане з *стемѐнний* «достеменний»; *не-* тут вжите як підсилювальна частка, синонімічна префіксові *до-*; пор. *достемѐнний*. — Див. ще *достемѐнний*. — Пор. *нѐруне*.

нѐсті¹, *носіти*, [носітисѐ] «одягатися» О, [несѐць] «носій», [носак] «носильник», [носіли] «носилки», [носилѐнки] «тс.» Ж, *носілки*, [носилян-ка] «одна з двох великих жердин для перенесення сіна», *носільник*, [носільник], [носільниці] «ноші для носіння гною» О, *носільщик*, *носитель*, [носительність] «місткість, вантажопідйомність» Ж, [нобича] «дівчинка, яка няньчить дітей» О, *носій*, *нобкість*, *ноша*, [ношайка] «ціпок, до якого прив'язують і на якому носять вантаж» О, [ношак] «носильник, підручний» Ж, [ношийке] (мн.) «сітка, у якій носять траву з поля» О, [ношийке] «тс.» О, *ноші* «носилки», [ноши Ж, ношаки Ж, ношата Ж, ноші Ж, ношілі ВеУг] «тс.», *нощик*, *носильний*, *внесок*, [внеслий, внесений] «піднесений» Ж, *вінос*, *віноска*, *віносок* (іст.) «козак, вихований на Січі з раннього дитинства» Ж, [винісний] «дорогий, збитковий» Ж, *віносливий*, *віносний*, *відноситися*, *відносини*, *відношення*, *відносний*, *донос*, *доноситель*, *доносительство*, *доніщик*, *зноситися* «спілкуватися; здійматися, підноситися», [зніс] «знос, зношення», *знос*, *зносини*, *заноситися* «чванатися; харчуватися, підкріплятися», [заніс] «тіснота, скупчення народу» Ж, [занос] «занесений бджолами віск» Чаб, [занісно] «завізно» Г, Куз, [заносистий] «зарозумілий, гордовитий» Куз, [запрношений] «трохи поношений» (про одяг) Дз, [наніс] «нанос», *нанос* СУМ, Ж, *наносний* СУМ, Ж, [небнос] «передчасні пологи; частина непогашених торговцю боргів (при зведенні торгових рахунків)», *небносок*, [недоношениця] «недоносок жіночої статі», [незносливий] «який не може зносити, терпіти» Куз, *обносити* «обгороджувати; ганьбити; обривати, обкрадати (плоди)»,

обносок, *перенос*, [переносини] «перенесення» Нед, *переноска*, *переносник* «перенощик СУМ; [знак підвищення або пониження тону Нед]», *переносок*, *переніщик*, *переносний*, *підносити*, [підніс] «піднос» Нед, *піднос*, [підносник] «ліфт» Куз, *підношувач* «піднощик» СУМ, *піднощик*, *піднесений*, *поносити* «лаяти, судити», [понашати] «переслідувати когось насмішками» Нед, [поношатися (з чогось)] «насміхатися» Нед, *понос*, [поноса] «зарозумілість, гордовитість» Нед, *поноска*, [понесла] «вагітна», *поносний*, *прінос*, *пріносини* «дарунок», *пріношення*, [прінісне] «тс.», *пріношений* «який втратив новий вигляд від носіння (про одяг, взуття)», *прінос*, [пріноса] «важливність, значення» Нед, *пріносити*, *пріносне* СУМ, Нед, *пріносний*, [розношати] «розносити», [розніс] «рознос» Куз, *рознос*, [розносець] «рознощик» Нед, [розноситель] «тс.» Нед, *розносник*, *рознощик*; — р. *несті*, бр. *неці*, др. *нести*, п. *nieść*, ч. *nést*, сл. *niest'*, вл. *njesć*, нл. *njasć*, болг. *нося* «носити, нести», м. *носи* «тс.», схв. *не́сти*, слн. *nēsti*, стсл. *не́сти*; — псл. *pesti*; — споріднене з лит. *pēsti* «нести», лтс. *pest* «тс.», дінд. *pášati* «дістає, досягає», ашпті, ав. *nasaiti*, ашаоіті «тс.», гр. *ἐνευξειν* «нести», лат. *pāncis-cog* «випадково одержую, стаю володарем», гот. *ga-pah* «досить», тох. В епк-«брати», хет. *ninikzi* «піднімає», вірм. *hasanem* «приходжу»; іе. **enek-*, **nek-*, **ṛk-* «діставати, досягати, нести». — Rudn. II 856; Фасмер III 67, 85; Черних I 570; Преобр. I 601—602; ЭСБМ 8, 16—17; Brückner 361; Machek ESJC 396; Holub—Kop. 243; Младенов 360; Skok II 512; Bezlaj ESSJ II 220, 228; Mikl. EW 213; Trautmann 198; Mühl.—Endz. II 733, 742; Uhlenbeck 16, 145; Frisk I 512—513; Walde—Hořm. II 141; Pokorny 316—318.

нѐсті² «відкладати» (яйця, про птахів) СУМ, Ж, *нестіся*, *несючка*, [несючка] «несучка» Ж, [знісок] «останнє, найменше яйце, знесене куркою

Г, Ж; остання дитина у матері», *знбсок*, [*знюсок* ЛексПол, *снозок* Шух] «тс.»; — р. *несті*, бр. *нѣсці*, п. *неść*, ч. *nést*, слц. *niest'*, вл. *njesć*, нл. *njasć*, болг. *нбся*, м. *несе*, схв. *нѣсти*, слн. *nésti*; — очевидно, псл. **persti* «метати ікру, класти яйця» > **nesti* «класти яйця» (г могло зникнути внаслідок семантичного зближення з *несті* «нест»), пов'язане з **perstь* «нерест»; — споріднене з лит. *peĩštĩ* «метати ікру» (про риб), лтс. *pārsts* «нерест (про риб), парування (про птахів)». — *Maček ESJC 396; Holub—Lyer 334; Bezlaj ESSJ II 220.* — Пор. **нѣрест**¹.

[**нестідник**] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus L.*» Ж, Мак; — неясне; можливо, пов'язане зі *студіти*, *студінь* «сильний холод» як назва рослини, що цвіте пізно восени (пор. інші назви айстри степової: [*мороз, зімник, осінчак*]).

Нѣстір, *Нѣстор*, ст. *Нестюръ* (1378), *Несторъ* (1627); — р. болг. м. *Нѣстор*, бр. *Нѣсцер*, др. *Несторъ*, *Нестеръ*, п. ч. слц. *Nestor*, слн. *Nestor*, стсл. **Нѣсторъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νέστωρ*, букв. «той, хто (щасливо куди-небудь) прибуває» пов'язане з *ὀστος* «повернення». — Вл. імена 72; *Rudn. II 856; Фасмер III 67; Петровський 165; Илчев 358.* — Див. ще **ностальгія**.

[**нестобратися**] «(про курей) неспокійно сидіти у гнізді; (про людину) неспокійно лежати; перевертатися з боку на бік» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*суторатися*] «невтомно працювати».

нестотно — див. **стота**.

[**нестрімно**] «надто, надзвичайно» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми *нестрімно*, зближеної зі *стрімко*.

несувірний — див. **несвобірний**.

несумѣнна — див. **сума**¹.

[**несчазник**] «кущі бузини» Ж, [*несчазник*] (бот.) «бузина трав'яниста,

Sambucus ebulus L.» Мак; — похідне утворення від [*счазнути*] «зникнути, щезнути»; назва зумовлена, очевидно, тим, що бузина є дикоростучою рослиною, яку важко вивести. — Див. ще **з**¹, **не**, **чѣзнути**.

[**несь**] «сьогодні» О, [*нѣська, ніська, ніськава, ннись, нниськи*] «тс.» О; — фонетичні і словотворчі варіанти прислівника [*днесь*] «тс.»; звукові форми з кореневим **и**, можливо, виникли в результаті взаємодії з синонімічним *ніні*, [*ніньки*]. — Див. ще **днесь**.

нетала — див. **тал**.

нѣтвар, *нѣтвир* — див. **творіти**.

нѣтварь — див. **лѣквар**.

[**нетець**] «в'язень, заарештований, полонений» Пі; — неясне; можливо, варіант незасвідченого **нятець* «тс.», пов'язаного з [*нїтство*] «ув'язнення, полон», похідним від [*нїти*] «брати».

[**нѣти**] «син брата або сестри, племінник» Ж, [*нетяк*] «тс.» Ж; — р. ст. *нѣтий* «племінник», др. *нетии* «тс.», п. ст. *nieć* «двоюридний брат», ч. *neteř* «племінниця», *net'*, слц. *neter* «тс.», схв. *нѣћак* «племінник (син сестри)», *нѣћака* «племінниця (дочка сестри)», слн. *пеѣак* «племінник», *пеѣакінја* «племінниця», стсл. **нетни** «племінник»; — псл. *netijь* < **netijь* «племінник»; — споріднене з лит. ст. *peruotis* «внук, племінник», *perťė* «внучка», лат. *perōs*, *-ōtis* «внук», пізніше «племінник», *per-tis* «внучка», пізніше «племінниця», дінд. *pārāt* «нащадок, син, внук», *pār-tar* «тс.», *partīh* «дочка, внучка», гр. *ἀνεψιός* «двоюридний брат», *ἀνεψιά* «двоюридна сестра», дірл. *piā* (род. в. *piath*) «племінник (син сестри)», двн. *pevo* «племінник»; іє. **perōt* «внук» (початково «неповнолітній, несамотійний»), що складається з **pe-* «не» і **pot(i)s* «пан, володар», наявного також у складі слова *господь*. — *Фасмер—Трубачев III 67—68; Трубачев Терм. родства 76—78; Преобр. I 602—603; Brückner 427; Maček ESJC 397; Skok II 513; Bezlaj ESSJ II 217—218; Meillet Études 393; Бенвенист 160; Trautmann 196;*

Fraenkel ZfSIPh 20, 65; Walde—Hofm. II 161—162; Kluge—Mitzka 506; Pokorny 764. — Див. ще **госпо́дь, не**.

[не́тик] (бот., у сполучі [*н. слабинога*] «розрив-трава звичайна, *Impatiens poli-tangere* L.») Ж, [*нетикалка* Мак, *нетиканка* Мак, *недо́тика*] «тс.»; — р. [*недо́тыка*], п. *nietykałek*, ч. слц. *netúkavka*, ч. *nedotúkavka* «тс.»; — похідне утворення від *тікати* із заперечною часткою *не*; назва зумовлена тим, що при дотиканні до стиглих плодів розрив-трави вони раптово розтріскуються і з силою викидають насіння; пор. назви цієї рослини в інших мовах: р. *недо́тробга*, англ. *touch-me-not* (букв. «не торкай мене»), лат. *poli-tangere* (букв. «не торкай»). — Див. ще **не, тікати**. — Пор. **не́руш**.

[неті́тінний] «не допитливий, самовдоволений» Ж, [*нетітінний*] «нездібний» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*втирка́тися*] «самовільно втручатися», [*втирку́н*] «надмірно цікавий, допитливий», похідними від *тірити* «тикати».

нетіпа́ха «неохайна, неакуратна жінка», *нетіпа́нка*, [*нетіпа* Ж, *нетьо́у́ха*] «тс.»; — р. [*нетю́па*] «неохайна людина»; — похідне утворення від *тіпати* «трясти, бити, ударяти»; первісно могло означати «такий (така), що не вміє як слід ударити (в роботі, на полюванні, в бою)»; інший давній варіант цього кореня зберігся у формах *недо́тепа*, *до́теп* (див.).

не́тля (ент.) «невеликий нічний метелик; [*Lithocolletis fritellella*; міль Ж]», [*нетлє́нниця*] «нічний метелик, *Phalaena*» ВЕНЗн; — результат семантичного звуження назви [*не́тля*] «ненаситна, завжди голодна істота», пов'язаної з *ті́ти* «швидко і жадібно їсти; точити, гризти (про комах і т. ін.)» (пор. *ненатлі́й* «ненаситний»). — Див. ще **не, ті́ти**. — Пор. **ні́тка**.

нетопі́р (зоол.) «кажан родини гладконосих, *Pipistrellus Kaup*», [*літопі́р*] «тс.» ВЕНЗн; — р. *нетопі́рь*, др. *нетопырь*, п. *nietoperz*, *niedoperz*, [*pie-*

dopyrz], ч. *netopýr*, слц. *netopier*, вл. *njetopur*, нл. *njedopurí*, [*njedopurí*], полаб. *netüpaг* «метелик», болг. [*нетопі́р*] «кажан», схв. *не́топир*, [*netopjer*, *padopir*] «тс.; метелик», слн. *netopir* «кажан», [*natopir*, *padopér*], стсл. **нетопырь** «тс.»; — псл. *netopury*, пояснюване здебільшого як складне утворення з основ **neto-* (< **nekt-*), що пов'язується з **nokt-* «ніч», і -*ryg* від кореня **reg-* «літати» (Mikl. EW 214; Преобр. I 603; Иванов ВСЯ II 19; Ильинский РФВ 65, 226; Погодин Следы 216; Младенов 355; Vaillant Slavia 10, 678; Варбот 59); такому поясненню суперечать деякі факти фонетичного і словотворчого характеру (Булаховський Вибр. пр. III 286); заслуговує на увагу припущення (Brückner 361; Slavia 13, 279; Schuster-Sewc 1014—1015), що псл. *netopury* складається з *не* «не», *то* «то» і *ryg* «птах» (пор. схв. [*riгac*] «кажан») і означало первісно «то не птах» (пор. у зв'язку з цим назви рослин [*нето́та*] «плаун баранець», [*нетбо́я*] «аконіт»); припускається також, що первісною була основа з псл. *ryt-* «птах», збережена в укр. [*непоті́р*] «кажан»; викликає заперечення думка про запозичення цього загальнослов'янського слова з грецької мови (гр. *υικτόπτερος*, Malinowski PF 1, 154), як і пов'язання його з р. *топы́рить* «настовбурчувати (пера)» (Berneker IF 10, 166). — Фасмер—Трубачев III 68—69; Черных I 570—571; Utěšený JP 1959/9, 388; Bezlaj ESSJ II 221. — Пор. **непоті́р**.

[нето́та] (бот.) «плаун баранець, *Lycopodium selago* L.» Ко, [*нито́та*] «тс.»; — п. *nietota* «тс.»; яловець козацький, *Juniperus sabina* L., ч. [*netáta*] «яловець козацький», [*netota*] «тс.»; слц. *netáta* «тс.; плаун», *netota* «тс.»; — результат злиття частки *не* і займенників *то*, *та*; назва зумовлена, очевидно, тим, що плауну баранцю як отруйній рослині приписувались чарівничі властивості, а через це його назва підлягала табу і замінювалась вираза-

ми типу «то є», «то не є» (пор. п. *matki bożej to je* «вербозілля, *Lysimachia L.*», *to je, to jeść, tojeść* «тс.», *to jest* «ластовень, *Vincetoxicum Moench.*», *biała tojeść* «тс.», *modra tojeść* «орлики, *Aquilegia L.*»). — Brückner 361—362; Machek ESJC 397. — Див. ще **не, той**. — Пор. **нето́бя**.

[**нето́бя**] (бот.) «аконіт, *Aconitum L.* ВЕНЗн; вид рослини Ж», [**нето́бля**] «аконіт; синяк звичайний, *Echium vulgare L.*» О, [**нито́бя**] «тс.» О; — слц. *netbja* «ластовень, *Vincetoxicum Moench.*»; — результат злиття частки *не*, займенника *то* і дієслова *є*; назва зумовлена, очевидно, тим, що аконітові (отруйній рослині) приписувались чарівничі властивості, а через це його назва знавала табу і замінювалась займенниковими позначеннями. — Brückner 361—362; Machek ESJC 397. — Див. ще **є, не, нето́та, той, то́бя**.

нетре́ба (бот.) «*Xanthium L.*»; — очевидно, результат субстантивациі др. *нетрѣбыи* «негодящий», пов'язаного з *трѣбыи* «потрібний»; назва зумовлена, очевидно, тим, що нетреба є бур'яном, з яким слід боротися; пор. інші назви нетреби (колючої): [*дурнишник, холерна трава, неждан-трава*]. — Див. ще **не, тре́ба**.

не́трі, [**не́тро**] «нетрі» Пі, [**не́тра**] «тс.»; лісова ущелина, провалля». Ж, [**не́тря**] «тс.», *не́трища* «нетрі», [*на́дро*] «тс.» Пі, *не́тряний*; — р. [**не́тря**] «ділянка лісу, заповідний ліс, заповідник», бр. *не́тры* «надра; нетрі»; — очевидно, псл. [**netъra*], утворене з частки *не* «не» і основи дієслова **terti* (тьг) «терти»; первісно означало «непроторована (непрохідна) лісова гущина»; необгрунтоване припущення (Соболевский Bull. Acad. des Sc. de St. Ltbourg 1911, 1054) про запозичення з литовської мови (лит. *péndrė* (бот.) «очерет»), як і гіпотеза (Ильинский Изв. по рус. яз. и л-ре II 366) про зв'язок з гр. *νῆτρον* «прядка». — Фасмер III 69; Толстой Сл. геогр. терм. 180;

ЭСБМ 8, 17—18. — Див. ще **не, те́рти**.

не́тто «без тари і упаковки» (про вагу товару); — р. *не́тто*, бр. *не́та*, п. ч. слц. *netto*, болг. *не́то*, схв. *не́то*, слн. *néto*; — запозичення з італійської мови; іт. *netto* «чистий» походить від лат. *nitidus* «блискучий; чистий», пов'язаного з *niteo*, -ēre «блищати», спорідненим з дірл. *pōib* «священний», вал. *pwŷiant* «відблиск, блиск», можливо, також з дінд. *pī-laḥ* «темний, чорний», дперс. *paiba-* «гарний, красивий». — Акуленко 141; СІС² 580; Коралиński 666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 415; Ву-якклија 616; Kluge—Mitzka 508; Klein 1033, 1042; Mestica 1014; Walde—Hofm. II 171.

[**нету́нтавий**] «негодящий, нікчемний» Ж; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *не́тынто́к* (рум. *pătîntóc*) «дурний; дурень» утворене від *не́ты́нг* (*pătîng*) «дурний, безглуздий; незграбний; упертий, затаєний», очевидно, запозиченого зі слов'янських мов (цсл. *не́тагъ* «ледачий»). — Scheludko 139; DLRM 531; СДЕЛМ 284. — Див. ще **не́тяга**.

не́тяга «бідна, неімуша людина; [безтурботна людина; ледар; негідник Пі]», [**не́тяг**] «бідолаха; нещасливий» Бі, [**не́тязський**]; — р. заст. *не́тяг* «ледар, дармоїд», др. *не́тягъ* «ледачий, бездіяльний», стсл. *не́тагъ* «тс.»; — очевидно, псл. *netęgъ* «ледачий, кволий, слабий» (пор. р. [**не́тяга**] «брак сил, слабість, кволість»), утворене на основі виразу **ne tęgti* «не тягти, не могли». — Див. ще **не, тягті**.

неу́стойка «стягнення за невиконання зобов'язання»; — бр. *няўсто́йка*, болг. *неу́стойка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *неу́стойка* утворене на основі виразу *не устоять* (в *своём сло́ве*) «не дотриматися (слова)». — Див. ще **не, сто́яти, у²**.

[**неуткну́ть**] «недорозуміти» Ва; — результат видозміни виразу *не уткнути* «не зрозуміти», зближеного з *ткнүти*. — Див. ще **не, тя́ти**.

неф «витагнуте у довжину приміщення (або частина приміщення), відокремлене рядом колон чи стовпів»; — р. бр. болг. *неф*; — запозичення з французької мови; фр. *nef* «середньовічне судно; корабель (у храмах)» походить від лат. *nāvis* (зн. в. *nāvem*) «корабель, судно». — СІС² 580; РЧДБЕ 416; Dauzat 497. — Див. ще **нав**².

нефрїт¹ (мед.) «запалення нирок»; — р. болг. *нефрїт*, бр. *нефрїт*, п. *nefryt*, ч. *nefritis*, слц. *nefritida*, схв. *нефрїт*, *нефрїтис*, слн. *nefrítis*; — інтернаціональний медичний термін, засвоєний з латинської наукової мови; пізньолат. *perhritis* походить від гр. *νεφρίτις* «тс.», пов'язаного з *νεφρός* «нирка», спорідненим з лат. ст. *nefrōpēs*, дісл. пуга, дат. *puge*, шв. *pjuge* «тс.», двн. піого «нирка, яєчко», нвн. *Niege* «нирка». — СІС² 580; Вуякліја 618; Kluge—Mitzka 511; Klein 1040; Frisk II 310. — Див. ще **нирка**.

нефрїт² «мінерал із класу силікатів з різними відтінками забарвлення»; — р. болг. *нефрїт*, бр. *нефрїт*, п. *nefryt*, ч. слц. *nefrit*, схв. *нефрит*, слн. *nefrít*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Nephrit* «тс.» утворене німецьким геологом А. Г. Вернером (1794 р.) від гр. *νεφρός* «нирка», оскільки вважалося, що він може бути корисним при лікуванні хвороб нирок. — СІС² 580; Kopalínský 660; Klein 1040; Gr. Fwb. 510. — Див. ще **нефрїт**¹.

нефта, *нехта*, *нехтянка* — див. **нафта**.

нехай, *нех* «нехай», [*них* ЛЧерк, *няга́й* Г, Ж, *няхай* О] «тс.»; — р. [*нехай*] «нехай; не займай, не чіпай», бр. *няхай* «нехай», п. *niechaj*, *niech*, ч. *nechat'*, *necht'*, слц. *nech*, вл. *pjech*, нл. *pjeschaj*, *pjesch* «тс.», полаб. *pech* «залиш»; — результат злиття виразу **нехай*, букв. «не займай, не чіпай, залиш», що є формою 2 ос. одн. наказового способу від **не хати*, [*нехати*] «не займати, не чіпати»; виведення форми наказового способу **пеха́й* від

пехова́й*, **пехова́ти* (Machek Studie 108; Holub—Kop. 242; Machek ESJCS 322) помилкове. — Мельничук Структ. слов. реч. 75—76; Етимологія 1966, 218; ІУМ Морфологія 491; Фасмер III 70; Преобр. I 603—604; ЭСБМ 8, 78; Brückner 359—360; Младенов 350; Schuster-Sewc 1010; ESSJ Sl. gr. II 466—467; Bern. I 382. — Див. ще **неха́ти. — Пор. **най**¹, **хай**.

[**неха́р**]¹ «вовк; великий звір» Г, Ж, [**нехар**] «хижий звір, зокрема вовки» Г, Ж, [**неха́ра**] «вовк, великий звір», [**неха́ринець**] «вовк»; — п. *piekaга* «хижий звір, вовк» (з укр.?). — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни або варіант давнішого **нега́р* «непридатне для данини (як хутро)», пов'язаного з *га́рний*, [*бе́зга́р*] «занадто велика ціна», [*га́рма-да́рма*] «даремно» і зближеного з [*неха́р*] «замазура», [*неха́рний*] «неохайний, брудний», пов'язаними з [*ха́рити*] «чистити». — Мельничук Мовозн. 1969/1, 33. — Пор. **га́рний**, **ха́рити**.

неха́р², *неха́ра*, *неха́ринець* — див. **ха́рити**.

[**неха́ти**] «не займати, не чіпати Г; не хотіти робити, не робити, утримуватися Ж», *неха́яти* «не дбати, занедбувати, нехтувати», [*няга́ти*] «не хотіти робити, не робити, утримуватися» Ж, [*неха́*] «нероба» Ж, [*неха́я*] «неохайна людина» Куз, [*заха́яти*] «занехаяти», [*обнеха́яти*] «не чіпати, економити, відкладати (гроші)» Ж, [*обнеха́йкати*] «тс.» Ж, [*понеха́ти*] «не зробити, залишити невиконаним» Ж, [*понеха́ти*] «тс.» Ж; — бр. [*няхайце́*] «відкладати справу через лінощі або недбалість», п. *piechas* «нехаяти», ч. *pechat* «залишити; забути; дозволити, дати», слц. *pechat'* «залишити; дати», вл. *pjechaś* «залишити, не хотіти», нл. *pjechaś (se)* «не хотіти», полаб. *pechät* «залишити», болг. *неха́я* «нехтую», схв. *неха́ян* «небалий; безтурботний», слн. *pehāti* «перестати; залишити»; — псл. *pe xati* «не займати, не чіпати», що складається із заперечної частки *pe*

«не» і дієслова *xatı* (*xajati*) «займати; чистити; ганити, ганьбити». — Мельничук *Етимология* 1966, 218; Мартынов *Сл. и ие. аккомод.* 139—140; Фасмер III 70; Преобр. I 603—604; ЭСБМ 8, 78; Brückner 359—360; Младенов 350; Bezlaj *ESSJ II* 219; Bern. I 382. — Див. ще *хаяти*. — Пор. *нехай*.

[нехваліт] «інвалід» Ж; — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. *невалід* (рум. *nevalíd*) «нездоровий, непрацездатний» складається із заперечної частки *не-* (*pe-*) «не», запозиченої зі слов'янських мов, і прикметника *валід* (*valid*) «здоровий, працездатний», запозиченого з французької мови; фр. *valide* «тс.» зводиться до лат. *validus* «сильний, міцний». — СДЕЛМ 70; DLRM 532, 916. — Див. ще *інвалід, не*.

нехворощ (бот.) «полин, чорнобил, *Artemisia L.*», *нехвороща* «тс.», [*нефорош*] «полин польовий» Ж; — р. [*нехворощь*] «полин», [*нефорошь, нехвороща*] «тс.», ч. [*pechrašč*] «полин звичайний», *pechrast* «полин понтійський»; — очевидно, псл. **nexvorst(j)*ь, утворене з частки *не* «не» і основи *хвог-* «хворий», оскільки вважалося, що нехворощ допомагає від багатьох недуг; менш обгрунтованою є думка (Меркулова *Очерки* 122; Потебня *Из зап. III* 47) про походження від *хворост*, як і пов'язання (Holub—Kop. 144; Machek *Jm. rosl.* 249, 250, 269) з ч. *chrastiti* «хрустити», *chřestiti* «брякати, торохтіти» (з огляду на приписувану полинові здатність оберігати від удару грому). — Коваль 74—75. — Див. ще *не, хворий*.

[нехірий] «погано настроений, у поганому настрої» Ж; — очевидно, утворене від *хірий* «ослаблий, виснажений хворобою, кволий, неміцний» (пор. [*хірлий*] «хворий, хворобливий; млявий, сонний») за допомогою частки *не-*, що виконує тут підсилювальну функцію, як у [*неглуп*] «великий дурень» та ін. — Див. ще *не, хірий*. — Пор. *глу́пий*.

[нехланний] «ненажерливий; жорстокий» Ж; — похідне утворення від [*хланути*] «бути жадібним» (пор. [*хлань*] «ненажера»); *не-* виконує тут підсилювальну функцію або додане під впливом синонімічних *ненажерливий, ненаситний*. — Див. ще *не, хлань*.

нехлю́й «неохайна людина СУМ, МСБГ; незібрана, недбала в своїх діях людина», [*нехлю́йник*] «неохайний, нечепурний чоловік» МСБГ, *нехлю́я* «неохайна, ледача людина», [*нехлю́йниця*] Ж, *нехлю́йство* «незграбність, недбалість», [*нехлю́йний*] «неохайний, брудний, непорядний» Ж, [*нехлю́ти*] «забруднювати» Ж, *нехлю́йствувати*, [*занехлю́ти*] «забруднити»; — р. [*нехлю́й*] «незграбний чоловік» (з укр.), бр. [*нехлю́я*] «нечепура», [*нехлю́йний*] «неохайний»; — запозичення з польської мови; п. *niechluj* «нечепура», *niechlujka* «тс.» утворені від *niechlujny* «неохайний, нечепурний», що виникло, очевидно, з **niechludny*, паралельного укр. [*нихлю́жий*] «поганий, нікудишний» (Нар. лексика, Мінск), р. [*нехлю́да*] «нечепура», [*нехлю́за*] «тс.» і утвореного за допомогою заперечної частки *не* «не» від дієслова [*chludzić*] «чистити; наводити порядок» (пор. [*chludny*] «охайний, порядний, чистий»), походження якого неясне. — ЭСБМ 8, 79; SW III 263.

нехри́ст «не християнин», [*нехрест*] «тс., невіруючий; єврей» Ж; — р. *нехри́сть* «не християнин; безсовісна, несправедлива людина», [*нехри́ст*] «не християнин, нехрещений, бусурман», [*нехрест*] «тс.», бр. *нехры́сьць* «нехрист»; — результат злиття виразу *не христия́нин* з усіченням другого компонента; у частині форм відбулося зближення з *хресті́ти*. — ЭСБМ 8, 21. — Див. ще *не, христия́нин*.

нехто́лиця «недбайлива, ледача жінка; [підла, негідна жінка Ж]»; — очевидно, результат видозміни форми [*ніхтоні́ця*] «підла, негідна жінка», зближеної зі словами *лице́* і *нехтува́ти*. — Див. ще *ніхтоні́ця*.

нехтувати СУМ, Ж, [знехтати] «знехтувати»; — очевидно, пов'язане з *не хтіти*, пор. ст. *нехтивость* «неприхильність». — Shevelov Hist. phonol. 249. — Див. ще **не, хотіти**.

[**нехуть**] «відраза» Пі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *piechęc* «неохота; нехіть, неприхильність, відраза», паралельне укр. *нехіть*, як і ч. слц. *pechut'* «тс.», утворене з частки *pie* «не» і іменника *chęc* (*chut'*) «охота, бажання», що походить від псл. [**хоть*] (з носовим інфіксом), варіанта форми *хоть*, до якого зводиться укр. *хіть*. — Sławski I 64. — Див. ще **не, хотіти**. — Пор. **хуть**.

нецьки «ночви», *нецьки*, [нецята ВеБ] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *pieśki* «тс.» відповідає укр. *ночви* (див.).

[**нецю-бірка**] (вигук, яким підкликають овець) Мо; — складне утворення з компонентів [нецю], пов'язаного з вигуком [ніцько], яким підкликають ягнят (пор. [нецька] «вівця»), і [бірка], фонетичного варіанта до *бірка* «вівця». — Див. ще **бир', ніцка**.

нецяг, неціт — див. **цягá**.

нечая — див. **ячá**.

[**нечіпáй-зілля**] (бот.) «переступень білий, *Vriopnia alba* L.»; — складне утворення з дієслова (*не*) *чіпати* та іменника *зілля*; назва зумовлена отруйністю переступня (особливо ягід і коріння). — БСЭ 32, 460. — Див. ще **зело́, не, чіпати**.

[**нечопити**] «хворіти, нездужати»; — неясне.

[**нечта**] «повія; сором, ганьба» Ж, [нешта] «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з *чтіти* ([шттіти]) «шанувати» (див.).

нечуйвітер (бот.) «Hieracium L.; [котячі лапки дводомні, *Antennaria dioica* (L.) Gaertn. Мак; сухоцвіт, *Gnaphalium* L. Ж; цмин піщаний, *Helichrysum aeneum* DC. Мак; стокротки багаторічні, *Bellis perennis* L. Мак; залізняк бульбистий, *Phlomis tuberosa* L. Мак]», [нечуєвик] «котячі лапки дво-

домні» Мак, [нечуєвика, нечуївка] «тс.» Мак; — р. [нечуй-вітер] «нечуйвітер волохатий», бр. [нячуйвецер] «нечуйвітер», п. [pieszujwiecier], ст. *pieszuj wiatr* «тс.»; — складне утворення із заперечної частки *не*, дієслова *чути* та іменника *вітер*; назва зумовлена тим, що нечуйвітер волохатий через свій невисокий ріст недоступний для дії вітрів; назва перенесена за різними ознаками схожості на інші рослини. — Анненков 167; ЭСБМ 8, 80; Machek Jm. rostl. 232. — Див. ще **вітер', не, чути**.

[**нечумазний**] «негарний, непоказний, незграбний» Ж, Куз, Пі; — пов'язане з *чумазий* «брудний, замузаний», р. *чумазый* «тс.»; *не-* виконує тут роль підсилювальної частки; можливо, додане під впливом синонімічних *негарний, непоказний* тощо. — Див. ще **не, чумазий**.

нечупара, нечупáйда, нечупарний — див. **чупарний**.

[**нешпергáч**] «кажан» Ж; — результат контамінації слів [нешпір] «сутінок, присмерк» Ж і [пергáч] «кажан» Ж. — Див. ще **нешпір, пиргáч**. — Пор. **миш-пиргáч**.

[**нешпір**] «сутінок, присмерк» Ж, [нешпор] «вечір» Пі, [нешпори] «вечерня» Ж, Бі, [нішпора] «тс.» Бі, [нешпíрний] «вечірній» Бі, [нішпорний, нішпорний] «тс.» Бі, [нішпорити] «дзвонити на вечерню, правити вечерню» Бі, [нішпорити] «тс.» Бі; — бр. [нешпóр] «вечірній час; вечерня», [нешпар] «вечерня», п. *pieszróg* «вечерня; вечір», *pieszrog* «тс.», *pieszrogu* «вечерня»; — через польське посередництво запозичене з чеської мови; ч. *pešrog* «вечерня», як і вл. *pešrog, pušrog* «тс.», слц. *pešrog* «тс.; підвечірок», виникло з нвн. *Vesper* «тс.», що походить від лат. *vesper(a)* «вечір», спорідненого з гр. *βωπερος*, лит. *vakaras* «тс.», псл. *vešegъ*, укр. *вечір*. — Гординський РМ 1935/7, 312; Richhardt 82; ЭСБМ 8, 23; Булыка 217; Brückner 361; Machek ESJC 396; Matzenauer 263; Kluge—Mit-

zka 820; Walde—Hofm. II 770—771. — Див. ще **вечір**.

[**нешрептана**] (про картоплю) «у лушпайках» О; — очевидно, пов'язане із запозиченням, що походить від нім. schrapfen «скребти, скоблити», спорідненого з англ. scrape «скребти», лит. skrebėti «шарудіти, шелестіти», укр. *скребу́ти*. — Kluge—Mitzka 678. — Див. ще **не, скребу́ти**.

нешади́м — див. **шадіти**.

[**неякий**] «якийсь» Бі, [**не́як**] «нічого; колись, давніше» О; — бр. *не́йкі*, п. *пе́які*, ч. *не́яку́*, слц. *пе́яку́*; — результат ускладнення неозначеного в минулому займенника *який* часткою *не-* із семантикою неозначеності (як і в [**не́коли**] «іноді»). — Див. ще **не́коли, який**.

[**неясить**] (орн.) «пелікан, Pelecanus Ж; сипуха, Tuто alba Scop. Шарл»; — р. *неясыть* «рід великих сов; [пелікан?; вид пугача; казковий ненажерливий птах]», бр. *няясыць* «рід великих сов», др. *неясыть* «пелікан; шуліка», *неясытъ*, стсл. **неясытъ** «тс.»; — псл. **пе-је-суть*, букв. «ненаситний» (пор. стсл. **сытъ** «насищення»), де *-је-*, як і в слові *пе-је-вѣгъ* «який не йме віри» (др. *неявѣръ* «який не вірить», стсл. **неявѣръ** «тс.»), пов'язане з **јеѣти* «йняти» (букв. «який не йме (не відчуває) насищення»); менш переконливе припущення (Meillet Études 168—169; Pedersen Kelt. Gr. I 45), за яким *је-* зводиться до іє. **п*. «не» (гр. *ἀ-, ἄν-*, лат. *in-*, нвн. *in-* «не»), а *не-* вважається доданим пізніше внаслідок затемнення семантики *је-*. — Німчук 215; Фасмер III 71; Горяев 228; Булаховський Вибр. пр. III 282—283; Saur Sborník FFBrU 1976, 35; Bern. I 429. — Див. ще **не, ситий, яти**.

[**нез**] «ядро горіха» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *нез* (нез) «серцевина, ядро (горіха)», як і рум. *miez* «тс.», походить від лат. *medius* «середній», спорідненого з дінд. *mádhyaḥ*, гот. *midjis* «тс.», псл. **medja* «межа», укр. *межа́*. — СДЕЛМ 253; DLRM 498; Puşcariu 93; Walde—Hofm.

II 57. — Див. ще **межа́**. — Пор. **медіана, медіум**.

[**не́тушка**] (у виразі [*пирогі́ з не́тушкою*] «пирогі без начинки») До; — очевидно, запозичення з російської мови, в якій відповідне слово пов'язане з *нет* «нема», що відповідає укр. [*ніт*] «нема; ні»; пор. р. [*нет*] «все те, чого немає», [*пирог с нетом*] «пиріг без начинки», [*не́тушка*] «нікчема». — Фасмер III 67; Преобр. I 218, 596; Соболевский Лекции 249; Todorov Slavia 14, 519. — Див. ще **ніт¹**.

[**нехарема́**] «нескладна, неструнка людина» ЛексПол, [**нехаремни**] «нестрункий, нескладний, негарний» тж; — очевидно, утворене від [*неха́р*] «неохайна людина, нечепура», [*неха́ра*] «тс.»; щодо кінцевого *-ма* пор. [*ліхо́ма*] «лихо, важке становище», [*неха́ма*] «неохайна людина, нечепура». — Див. ще **харити, не**.

[**ни¹**] (спол.) «ні» Ж, [*ни-*] (в утвореннях [*ничого́*] «нічого» Ж, [*ни́як*] «ні-як» Ж, [*ни́який*] «ніякий» Ж тощо); — р. др. болг. м. схв. *ни, ни-*, бр. *ні, ні-*, п. ч. слц. нл. слн. *пі, пі-*, вл. *пі-, полаб. пі-* (*nit'éd//nit'édě* «ніде»), стсл. **ни, ни-**; — псл. *ni*; — споріднене з лит. *peĩ* «ні», *piẽ-kas* «ніхто, ніщо», лтс. *nei* «ні, навіть не», гот. *nei* «не», двн. *ni* «тс.», лат. *ni* «не, щоб не», ст. *nei* «тс.», ав. *paẽ-šis* «ні один, жоден»; іє. **nei*; в українській мові, за винятком окремих говорів, витіснене звуковою формою *ні* (< *нѣ*). — ІУМ Морфологія 474—475; Черных I 571; Фасмер III 71; Преобр. I 605; ЭСБМ 8, 24; Grückler 359; Machek ESJČ 398; Младенов 356; Trautmann 195; Mühl.—Endz. II 715; Zubatý IF 4, 471; Walde—Hofm. II 166; Torp 288. — Пор. **ні³**.

[**ни²**] (вказівна частка) Доп. УЖДУ II; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *ni* «ось, дивись» етимологічно не зовсім ясне. — Німчук Доп. УЖДУ II 90; MNTESz II 1017; Bárczi 215.

ніва, [*нівина́*] «сіно з ниви Ж; парове поле ВеУг», *нів'я́* (зб.), [*занив*]

«толока за нивами» Ж, [піднівок] «маленька лука в нижчерозташованому кінці ниви» Ж; — р. болг. м. *ніва*, бр. *ніва*, др. *нива*, п. вл. нл. *піва*, ч. слц. *піва*, полаб. *paivā*, схв. *нѣва*, слн. *pjiva*, стсл. *нива*; — псл. *піва*, віддалено пов'язане з *пізь* «низ»; — споріднене з гр. *νεός* «поле під паром, нива», *νεόδι* «до глибини», *νεόθεν* «знизу, з глибини», дінд. пі- «вниз», *πίват-* «низина», двн. *πίδαг* «внизу»; недостатньо обгрунтовані зіставлення з лтс. *пієва* «глум, презирство», лит. *peivà* «важка хвороба, тривала хвороба», *paivyti* «занапастити себе» (Mühl.—Endz. II 751—752), з схв. *їва* «край, пруг», болг. *їва* «тс.» з поясненням початкового п як привнесеного з прийменників **szp-*, **vъp-* (Vaillant RES 22, 191—192) або з псл. повч. «новий» (Machek ESJC 400). — Черных I 571; Фасмер III 72; Преобр. I 605; ЭСБМ 8, 24—25; Вгückner 364; Holub—Кор. 246; Schuster-Sewc 1005; Младенов 356; Skok II 530—531; Bezljaj ESSJ II 225; Trautmann 196; Frisk II 297—298; Uhlenbeck 149; Fick I 500, III 296—297; Гамкрелидзе—Иванов 781; Роконгу 313. — Див. ще **низ**.

[**нив'янка**] (бот.) «шерардія польова, *Sherardia arvensis* L.» Ж; — похідне утворення від *ніва*; назва зумовлена тим, що ця трава росте переважно на полях (пор. її видову назву). — Див. ще *ніва*.

[**нігда**] «ніколи» Ж, [нігди Ж, нігда ВеЗа, О, нігди ЛексПол, О, нігда ЛексПол, нігди Ж, нігди О, нігде Корз] «тс.»; — др. *никъгда*, *никъгды*, п. *pigdy*, [pigda], ч. слц. *piikdy*, вл. *pihdy*, нл. *pigda*, *pigdy*, ст. *nikda*, *nikdy*, схв. *нѣгда*, стсл. *никъда*; — псл. *нікъда* «ніколи», що складається з пі «ні» (пор. укр. [ни] «ні») і къда «коли» (пор. ч. ст. *kda* «коли», схв. *gdā*, слн. [gdā], стсл. *къда* «тс.»), яке у формі *гда* збереглося в укр. [гдась] «колись»; збереження форм в українських говорах могло бути підтримане впливом польської мови. — Онышкевич Иссл. п. яз. 232; Фасмер II 274; Sławski I 270. — Див. ще **гдась**, **ни**¹.

[**нигкий**] «непомітний і спритний, мов кіт» О; — неясне.

[**ниграмотишний**] «невдалий» Кур; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *неграмотний*. — Див. ще **грамота**, **не**.

[**нигедлий**] «нікчемний, негідний, поганий» ЛексПол; — неясне; звукова форма вказує на запозичення з польської мови, але відповідне польське слово невідоме.

ниглэмба — див. **неклэба**.

нідіти СУМ, Бі, [ніджа] «недолуга, хвороблива людина» Ж; — пов'язане з *ніти*; пор. р. [зныдѣть] «відчувати ниючий біль». — Преобр. I 620; Фасмер II 102. — Див. ще **ніти**¹.

низ, [нізень] «низовина, долина» Ж, [нізѣбух] «людина низького росту» Корз, *низина*, [низмина] «вологе, низьке місце» Бі, *низівѣць* (заст.) «запорізький козак», *низовік*, *нізівина*, *нізівка* «вітер з моря, гирла річки, що дме низом», *нізів'я*, [нізотá] «(зб.) нижчі; низовина, долина Ж», *нізь* «спосіб вишивання; [низ ЛексПол; низина; напрям, в якому тече вода Ж]», [нізьок] «яма,нора; отвір» Ж, [нізьота] «дуже низьке місце» ЛексПол, [нізья] «спосіб вишивання (знизу)» ЛБ VII, [нізянин] «той, хто живе в нижній частині села; той, хто живе в басейні нижньої течії річки», *ніжнік* «валет; робітник, який при розпилюванні дерева на дошки стоїть внизу», *ніжниця* «нижній поверх», [ніжня] (зб.) «нижчі службовці» Ж, [ніжняк] «робітник, який при розпилюванні дерева на дошки стоїть внизу; південний вітер, вітер з низу річки», *нізом*, [ніжей] «нижче» Пі, [нізмєнний] «який має низьке положення» Бі, *нізівий* СУМ, Пі, *нізький*, *ніжній*, *ніжчий*, [нізити] «понижувати», *ніжчати* «ставати нижчим», *донізу*, *знижка*, *знизу*, *знизати* (плечима), *знизити*, *знижати*, *знижувати*, *ізнизу*, *наніз*, *нанизуй*, [наднизівий] «який знаходиться вище» Ж, [обнижка] «знижка» Куз, [обнижник] «знак пониження» Ж, [не-

ренізіна] «розташована впоперек долина» Ж, [перенізіти] «дуже понизити», поні́ззя, понізо́в'я, поні́жувач, [понізу] Нед, [поні́ше] «понижче» Ж, [пони́ж О, поні́же Ж, по́нис О] «тс.», [пони́же́но] «покірно» Ж, поні́жче, [пони́зький] «занадто низький» Ж, поні́жувальний, поні́зити, пони́жати, [пони́жити] «знизити, понизити» Ж, поні́жувати, поні́жчати, прині́зливий, прині́зити, прині́жати, прині́жувати, [проні́зий] «нижчий» Ж, спідні́зу, уні́з, унізу́; — р. низ «низ», бр. ніз «тс.», др. низъ «місце, що знаходиться нижче від інших», п. [niz] «низьке місце, низовина, пониззя, долина», ч. niz «низина», слц. nízku «низький», вл. нл. niski, полаб. naist'ě, болг. низ «по», м. низ «униз по; по; через», схв. нíz «низина», низ «униз з, униз по», слн. niz «униз по», стсл. нízъ «униз»; — псл. nízъ «униз»; — споріднене з дінд. ní «униз», nítagāt «донизу», ав. ní «униз», дперс. níу «тс.», вірм. ní «низький», гр. νεῖοθεν «знизу», νεῖος «поле, нива» (власне «низька місцевість, долина»), дісл. níδг «униз», двн. nídag «тс.»; іе. *nī- «униз, унизу»; кінцеве -zъ виводять з форманта -ǵho (Skok II 520) або пояснюють його виникнення впливом въз- (Trautmann 198—199; Machek ESJCS 327), безъ «без» і *perzъ «крізь» (Holub—Kop. 246) чи злиттям іе. *nī- «униз» і *nīs (пор. дінд. níṣ-, níṣ «геть») з переходом s в z (Machek ESJCS 400); раніше -zъ виводилося з зі, якому відповідає дінд. -gha (Mikl. EW 69). — Rudn. II 857; Фасмер III 73; Черных I 572; Преобр. I 605—606; ЭСБМ 8, 27; Brückner 364; Schuster-Sewc 1004; Младенов 357; Bezlaј ESSJ II 224; Топоров ВСЯ III 118; Meillet Etudes 160; Uhlenbeck 147; Maуrhofer II 157; Frisk II 297—298; Гамкрелідзе—Іванов 781; Fick III 296—297; Pokorny 312. — Пор. нива, нікнути.

[низанка] (бот.) «мелозіра, Melosiga Ag.» Мак; — результат перенесення назви [нізанка] «низка»; назва зумовлена тим, що ці водорості мають

форму ниток різної довжини. — Див. ще нízати.

низати, [низати] «засиляти; нанизувати» О, [нізанка] «низка» Ж, нízка, нízальний, [знезати] «нанизати, знизати» Ж, [знежіти] «тс.» Ж, перені́зка, проні́зати, проні́зливий; — р. нízать, бр. нízаць, др. низати, п. nizać, нл. nizać, болг. нízа, м. нízе, схв. нízати, слн. nízati, стсл. нízати; — псл. nizati «проколювати», пов'язане чергуванням голосних з pьziti (пор. р. вонзítъ «устроити», пронзítъ «простромити, проколоти»), позь (< *nozjos) «ніж»; — споріднене з ав. naēza «вістря», сірл. pess «рана»; іе. *neǵh- «просвердлювати, колоти». — Черных I 572—573; Фасмер III 73; Преобр. I 604; ЭСБМ 8, 27; Brückner 364; Schuster-Sewc 1005; Младенов 357; Skok II 521; Bezlaј ESSJ II 224; Куркина Этимология 1964, 47; Зализняк ВСЯ VI 35; Pokorny 760. — Пор. занóза, ніж', пронóза.

низійти (заст.) «зійти (вниз), спуститися»; — р. низойтí, др. низьити «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. нízьити «зійти вниз, спуститися» утворене з прислівника нízъ «униз» і дієслова ити «йти». — Див. ще іті, низ. — Пор. нízпослати.

низпослати (заст.) «послати; подати» Ж; — р. нízпослать, др. низьпосьлати «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. нízпосьлати «послати вниз» утворене з прислівника нízъ «униз» і дієслова посьлати «послати». — Див. ще низ, по, слати'. — Пор. низійти.

низький — див. низ.

низкообкий (заст.) «короткозорий»; — складне слово, утворене з основ прикметника низький і іменника óко; паралельне виразам [нізький на гóчи] «короткозорий» ЛексПол, [нізький на óчи, нízькогóлази] «тс.» Л, нízькозóрий «тс.», р. [низкий на гóлази] «з поганим зором, з червоними очима, що загноїлися»; назва зумовлена тим, що

при короткозорості людина змушена щось розглядати зблизька, низько нахилившись. — Див. ще **низ**, **око**¹.

[ник] «ніхто» ВеЗа; — не зовсім ясне; може бути, як і р.-цсл. **никъ(жє)** «тс.», залишком давньої форми наз. в. одн. займенника псл. кѣто без компонента -то (як і кого, кому, комь) або запозиченням з польської чи словацької мов, у яких [nik] «ніхто» вважається результатом скорочення форми *nik-t(o)* (Brückner 363—364). — Див. ще **ні**³, **хто**.

Никандр, ст. *Никандръ* «побѣдний муж» (1627); — р. *Никандр*, бр. *Никандр*, др. *Никандръ*, п. *Nikander*, ч. *Nikander*, болг. *Никандръ*, м. *Никандар*, *Никандре*, схв. *Никандар*, слн. *Nikander*, цсл. **Никандръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Nikandros* (букв. «переможець мужів» або «муж-переможець») утворене з основ іменників *νίκη* «перемога» і *άνήρ* (род. в. *άνδρός*) «чоловік, людина». — Вл. імена 72; Беринда 224; Фасмер III 74; Петровский 165; Спр. личн. імен 439; Илчев 359. — Див. ще **Андрій**, **Микита**. — Пор. **Мико́ла**, **Никано́р**, **Ники́фор**, **Ники́н**, **Никоди́м**.

Никано́р, ст. *Никаноръ* «звитажца, ил(и) побѣда мужемъ, побѣждаа» (1627); — р. болг. *Никано́р*, бр. *Никано́р*, ч. слц. *Nikaop*; — запозичення з грецької мови; гр. *Nikánor* загальноприйнятої етимології не має; виводиться від *νίκη* «перемога» і *όράω* «бачу» (Сл. вл. імен 72; Петровский 165; Илчев 359), від *νίκη* і *άνήρ* (род. в. *άνέρος*) «чоловік» (Спр. личн. імен 439) або від *νίκη* і *άνωρος* «передчасний» (Constantinescu 116). — Беринда 224; Фасмер III 74. — Див. ще **Микита**. — Пор. **Мико́ла**, **Никандро́р**, **Ники́фор**, **Ники́н**, **Никоди́м**.

нікати — див. **нікнути**.

Ники́фор, *Ничи́пир*, [*Kífir* (Me)], *Микихво́р*, *Нетифо́р Ж*, *Чи́пка*, ст. *Никифор* (1467), *Ники́форъ* «побѣдноть» (1627); — р. *Ники́фор*, бр. *Ни́*

чи́пар, др. *Никифоръ*, п. *Nicefor*, ч. *Nikifor*, слц. *Nikefor*, болг. *Никифо́р*, м. *Никифор*, схв. *Ни́тифор*, *Никифор*, цсл. **Никифоръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Nikiforos* (букв. «побідоносець») складається з основ *νίκη* «перемога» і *φόρος* «який несе», пов'язаного з *φέρω* «несу», спорідненим з дінд. *bhāgati* «несе, приносить», лат. *fero* «несу», вірм. *berem* «тс.», псл. *byrati*, укр. *брати*. — Сл. вл. імен 72; Беринда 224; Фасмер III 74; Петровский 166; Спр. личн. імен 439; Илчев 359. — Див. ще **брати**, **Микита**. — Пор. **амфо́ра**, **мета́фора**, **Мико́ла**, **Никандро́р**, **Никано́р**, **Ники́н**, **Никоди́м**.

Ники́н, *Никон*, ст. *Никонъ* (1392), *Никонъ* «побѣдникъ» (1627); — р. *Никон*, бр. *Никан*, др. *Никонъ*, ч. *Nikon*, стсл. **Никонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Nikwn* (букв. «який перемагає, переможець»), *Nikwnos* пов'язане з *νικάω* «перемагаю», *νίκη* «перемога». — Сл. вл. імен 72; Rudn. II 857; Беринда 224; Фасмер III 75; Петровский 166; Спр. личн. імен 439. — Див. ще **Микита**. — Пор. **Мико́ла**, **Никандро́р**, **Никано́р**, **Ники́фор**, **Никоди́м**.

[никлюшка] (ент.) «*Microgaster*» Ж; — неясне; можливо, похідне утворення від **[ніклий]** «слабкий, ніжний».

нікнути «нахилитися, нагинатися, припадати до землі; зникати», *нікати* «ходити без діла, без мети, тинятися; заглядати; [дивитися; нахилитися Ж, ВеУг; нюхати, нишпорити, шукати О]», *ник* (виг.) «зирк, глядь; шасть», *ніклий* «похилений; сумний; [слабкий, ніжний Ж]», **[нікший]** «нижчий» До, *вникати*, *зникати*, *знікнути*, *знікти*, **[зникавий]** «минуший» Ж, *зніклий*; — р. *нікнуть* «схилитися, нахилитися; слабнути», бр. *нікнуть* «схилитися, нахилитися», **[нікаць]** «шукаючи заглядати всюди; нахилити голову; ховатися», др. *никнути* «схилитися, припадати»,

п. *piknác* «зникати», схв. *nǐknuti* «по-никнути; упасти на коліна», слн. [*pikniti*] «зникнути», стсл. **пони́кнѣти** «нахилитися»; — псл. *piknōti* «схилитися, нахилитися, зникати», очевидно, генетично тотожне з *piknōti* «з'являтися, проростати»; — споріднене з лит. *pūkti* «зникати; хиріти», лтс. *pikt* «хиріти», хет. *pipink-* «підіймати, брати; збирати». — Черных I 573; Цыганенко 293—294; Фасмер III 75; ЭСБМ 8, 28—29; Machek ESJC 399; Bezlaj ESSJ II 223; Аникин 47—51; Топоров LP 8, 206; Стоянов 40; Benveniste BSL 50, 40—41. — Пор. **виника́ти, низ**.

[**нико**] (вигук для підкликання свиней) ВеЗа, [*никусь*] ВеЗа; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*nyku pysi*] «тс.» пов'язане з [*nydki, nyduski, niudy, niuduski, nyt, nyta nytuś, nuc, niudzia, nida nid, nuci, puź puźka*] «тс.» (SW III 428).

Никодім, *Микодім*, ст. *Никодимъ* «звітязство люду» (1627); — р. болг. *Никодим*, бр. *Никадзім*, п. ч. *Nikodem*, ч. *Nikodim*, слц. *Nikodém*, м. *Никодим*, схв. *Никодим*, слн. *Nikodem*, стсл. **Никодимъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Νικόδημος* (букв. «який перемагає народи») утворене з основ іменників *νίκη* «перемога» і *δῆμος* «народ». — Сл. вл. імен 72; Беринда 224; Фасмер III 75; Спр. личн. імен 439; Корецьк 106—107; Илчев 360. — Див. ще **демаго́г, Микита**. — Пор. **демократія, Мико́ла, Никáндр, Никано́р, Никифо́р, Ні́кін**.

[**нікони**] «третій день після свят», [*н. ловити*] «никати»; — бр. [*ніканы*] «ледарювання, бездіяльність»; — очевидно, пов'язане з *нікати* «ходити без діла, тинятися» (див.).

[**никословити**] «лаятися, матюкатися» О; — очевидно, результат видозміни *лихословити*. — Див. ще **лихий, сло́во**.

[**никура́тий**] «нечиста сила, нечистий, чорт» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *некурат* «не-

чистий», як і рум. *pesigát* «тс.», складається із заперечної частки *не-* (рум. *не-*) «не», запозиченої зі слов'янських мов, і *sigát* «чистий», пов'язаного з *sigá* «обчищати; обдирати шкірку», що зводиться до лат. *siġo* «ліклююся; очищаю» неясного походження. — СДЕЛМ 218; DLRM 207, 532, 534; Walde—Noth. I 314. — Пор. **акуратний, кура́тор, курува́ти**.

Нил (чоловіче ім'я); — р. болг. *Нил*, бр. *Ніл*, стсл. **Нильъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Νεῖλος* (ім'я єгипетського мученика) походить, очевидно, від назви єгипетської річки *Неїлос* «Ніл». — Сл. вл. імен 73; Фасмер III 75; Спр. личн. імен 439.

ним (ор. в. одн. займенника 3-ї ос.), *німи, них, нім, ньбо, ньому, неї, нею, ній, [ню]* Она; — р. *ним, него́, немú, нём, німи, них, неё, ней*, бр. ст. *нимъ, него, др. нимь, него, нему, нихъ, неъ, неи, нею*, п. *піт, піего, ч. піт, пёно, слц. піт, пёно, вл. піт, пјего, нл. пјого, болг. не́го (зн. в.), не́му, м. него (зн. в.), ним (дав. в. мн.)*, схв. *нѣм, нѣга*, слн. *пјім, пјєга*, стсл. **него, нь**; — псл. *піть, пјего, пјети, пјєјє, пјєјі, пјєјо* як результат приєднання до форм *јіть, јего* і т. д. кінцевого *п* з прийменників **vъп, *къп, *съп* (**съп јіть > съ пјіть, *къп јети > къ пјети* і т. д.). — Іст. граматики 264; Багмут Вступ 284; Bezlaj ESSJ II 225; ESSJ Sl. gr. II 298—299. — Див. ще **його́**.

[**нимаві́дь**] «неймовірно, страх, диво» ЛексПол; — складне утворення з *нема́* і незафіксованого **відь* «знання»; пор. [*віда*] «звістка, повідомлення», др. *вѣдь* «знання, знаття», *безъ вѣди* «без числа, без міри». — Див. ще **відати, нема́с**.

Нимидо́ра — див. **Ми́нодо́ра**.

[**нина́джаний**] «нежданий, несподіваний» ЛексПол, [*нина́джіно*] «несподівано» Корз; — очевидно, давніше **ненáджений* від незафіксованої форми **не надітися* «не надіятися» (пор.

псл. *naděti se* «надіятися»), як *гладжений* від *гладити*, *сіджений* від *сідити*, *насіджений* від *насідити*. — Див. ще **надія**.

ніні, [нінечка] «нині», [нінечки, нініка, нінікали Ж, нінікаль Ж, ніночки Ж, нінька, ніньки, нєні О, нєньки Ме] «тс.», [ніний] «нинішній» Ж, [нінішний, відніні, доніні, [одніні], поніні; — р. *ныне* «нині, тепер», бр. [нінешній] «нинішній, теперішній», др. *нынѣ* «нині, тепер», *ныня*, *нынѣча*, *нынѣчу*, *нынѣче*, *нынѣчи*, *нынѣчь*, *нинечи*, п. [нініе, нінія, пупіе, пупія], ст. *нініе*, ч. *пупі*, ст. *пупіе* «тс.», слц. *пупежі* «нинішній, теперішній», полаб. *пепā*, *піпā*, болг. *ніне*, стсл. **нынѣ**, **нына**, **нынѣчоу**, **ныначоу** «тс.»; — псл. *пупѣ* «нині, тепер»; — споріднене з лит. *пū* «нині, тепер», *пūп*, *пūпаі*, лтс. *пū*, дінд. *пū*, *пу*, *пūпāт*, ав. *пū*, дперс. *пūгат*, *тох. пу*, хет. *пуша* «ще», гр. *υῦ* «тепер», *υῦν*, лат. *пупс*, гот. *пу*, двн. свн. *пū*, *пу*, нвн. *пуп*, дангл. *пū*, англ. *пов* «тс.»; іє. *пй-, *пй-п- «тс.», пов'язане з *пецо- «новий». — Фасмер—Трубачев III 91; Черных I 581; Преобр. I 619; ЭСБМ 8, 30; Вrückner 364; Machek ESJS 403; Holub—Kop. 248; Младенов 358; Bezlaj ESSJ II 224; Ильинский РФВ 62, 243—244; Mikl. EW 218; Trautmann 201; Mühl.—Endz. II 754; Эндзелін СБЭ 199; Uhlenbeck 144, 150; Маургофер II 176; Frisk II 325; Walde—Hofm. II 188; Kluge—Mitzka 516. — Див. ще **новій**.

[ніняти] (дит.) «спати» Ж; — запозичення з польської мови; п. *пупас* (дит.) «лежати, спати, дрімати; колисати, гойдати, няньчити, плекати», *пепас* «тс.», *пупу* (дит.) «люлі, колисати, спати», *пупи* «тс.», як і ч. *пупат* (дит.) «спатки, спатоньки», болг. *нўнкам* (дит.) «спати», схв. *нінати* «колисати, заколисувати; спати» (про дитину), походить, очевидно, з приспіву при заколисуванні дитини *пу-пу, па-па тощо*; пор. болг. *нāни* «люлі, люлі-люлі, люлі-люлечки», *нāне*, *нāни на*, *нўни* «тс.». — Пор. **няня**¹.

[ніпа] «щільний натовп» Ж, [нип] «народ» Лизанец; — запозичення з угорської мови; уг. *пєр* «народ, люд» не зовсім ясного походження; можливо, складається з двох компонентів: *пє-*, зіставлюваного з *пб* «жінка», і *-р*, пов'язуваного з *фі* «хлопчик; син». — Лизанец 612; MNTESz II 1013—1014; Bárczi 80, 214, 215—216; Лыткин—Гуляев 192, 221.

ніпати «ходити туди й сюди, вишукуючи що-небудь; [злегка торкатися Ж]», [нипўн] «той, хто ходить, шукаючи щось» МСБГ, [ніпавий] «який любить ласощі» Ж, [нанєпавці] «отут, перед очима» Корз; — п. [пупас] «шукати, нишпорити; куштувати», [пипас, перас «тс.»]; — запозичене з німецької мови в основному через польську; нвн. *пїрреп* «пити маленькими ковтками; злегка торкатися» походить від нн. *пїрреп* «пити маленькими ковтками», спорідненого з гол. *пїрреп*, норв. *пїрре*, англ. *пїр* «тс.». — Онышкевич Иссл. п. яз. 245; Шелудько 40; Kluge—Mitzka 512; Vries NEW 473; Kleip 1049.

[ніриця] «рана після того, як прорве налив»; — р. [нирєц] «налив», бр. [нирїца] «хвороба у коней, що супроводжується наривами і ранами»; — очевидно, пов'язане з *норїця* «фістула, свищ» (див.).

[нірище] «нора, яма» Ж; — р. [нирище] «темний і задушливий будинок під склепінням; підземні ходи, лазі; лігвище звіра; яруга, крутояр; (заст.) руїни башти», др. *нирище* «руїни башти», болг. *нирище* «яма, западина, підземелля», стсл. **ныриштє** «руїни башти, сторожовий пост»; — похідне утворення від *нирїати* з утраченим значенням «опускатися, ховатися»; пор. р. [нирїать, нирнўть] «опуститися, сховатися швидко в яму, підвал; пройти зігнувшись або проповзти під чимось низьким»; [нирь] «башта в укріпленні, куди ховаються». — Фасмер III 91; Преобр. I 619—620; Младенов 358; Mikl. EW 212—213. — Див. ще **нирїати**.

нірка (анат.), [нірка] «нирка», [нирківка] «печеня з нирок» Куз, *ниркуватий* «ниркоподібний» Куз, *наднирковий, переднірка*; — р. [нырка] «нирка (у тварини)», бр. *нырка* «нирка», п. пуга, [пугка], перка, [пера], ст. пугка, нл. пјега «тс.», пјерка «мала нирка»; — через польське посередництво запозичене з німецької мови; свн. нвн. Niere «нирка» споріднене з дісл. пуга, норв. пуге, шв. pјuge, гр. νεφρός «тс.». — Шелудько 40; Hüttl-Worth 18; Zareba JP 41/1, 5; Фасмер III 91; Преобр. I 619; Горяев 232; ЭСБМ 8, 53; Булька 219; Brückner 358; Kluge—Mitzka 511; Vries AEW 413; Falk—Topf I 775; Frisk II 310.

нірoк (орн.) «Aythya Boie», *нирeць* «нирок; [пірникоза, Podiceps L.]», [нірка] «нирок» Шарл, *норeць, ринeць*; — р. *нырoк*, бр. *нырoк, нырeц*, схв. нoрац «тс.», слн. рoпiгeк «нирок; пірникоза»; — псл. пугъкъ, пугьсь пов'язане з пугјати «пірнати»; — споріднене з лтс. піга «нирок»; назва зумовлена тим, що нирок і пірникоза добре пірнають, добуваючи собі їжу. — Булаховський Вибр. пр. III 221, 259; ЭСБМ 8, 53. — Див. ще **нир'яти**. — Пор. **нурeць**.

[**нирочник**] (бот.) «анакардове дерево, Anacardium occidentale L.» Мак; — п. перkowies, перkodrzew, перkowe drzewo «тс.»; — похідне утворення від *нірка*; назва зумовлена тим, що плід цього дерева має ниркоподібну форму; пор. ч. ledvinovník «анакардове дерево» від ledvína «нирка», нім. Nierenbaum «анакардій» (Niere «нирка»), а також наукову назву anacardium, що складається з грецьких слів ανά «подібно» і καρдіа «серце». — Див. ще **нірка**.

[**нірський**] «морський» ВеУг, [нірський] (у сполучі [н. кріль] «морська свинка») ВеЛ; — очевидно, результат видозміни звукової форми *морський* під впливом *нир'яти* «пірнати»; пор. [нірська ворона] «сиворакша» ВеУг при галицькому [морська ворона] «тс.» тж, [нірське паця] «морська свинка» ВеЛ. — Див. ще **море**¹.

[**нирцувати**] «працювати навколішках, зігнувшись» МСБГ, [нирцувати] «тс.» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [нірці] «нирцем», [нірці] «тс.» з вторинним значенням «зігнувшись».

[**нирювати**] «гостювати» Ж; — неясне.

нир'яти, *нирн'яти, нeрти* «нир'яти» Ж, *нірeць* «той, хто ниряє, займається ниранням; водолаз» СУМ, Ж, [нірка] «водолаз Ж, пройда, проноза Л», *нирeць*, [нірці] «нирцем» Ж, [нирчакá] «сторч, униз головою» Па, [знeрти, знерáти] «виринути, виринати» Ж, *проніра*, [пронірство] Чаб, [проніря] «пронира» Ж, *пронірливий*; — р. *ныр'ять* «пірнати; [опускати, ховатися швидко в яму, підвал; іти зігнувшись або повзти під чимось низьким]», бр. *ныр'аць* «пірнати», др. *ныр'яти* «занурюватися», *нырити* «тс.», *нирати* «нир'яти, пірнати, плавати», *пoнр'яти* «зануритися; опуститися; залити, покрити», *пoнерети* «тс.», п. пугзаć «занурювати», ч. pořít, ст. pořieti «тс.», слц. pořít «опускати, занурювати», вл. пугіć «занурювати», пoгіć, нл. пугіć «тс.», болг. нiрна «нир'яти, пірнати», нiрам се, м. нурка(се), норка(се), схв. нoрити «тс.», нoнирати «іти в землю (про воду); зникати; просочуватися», нoнор «місце, де річка йде під землю», слн. [pondrėti] «занурювати, опускати», стсл. *ныр'яти* «опускати, занурюватися», *ныр'яти*, *нырати* «тс.», *изнр'яти* «виринути»; — псл. *пуг-, *пуг-, *пуг-, *пер-, *пог- «опускати», пов'язане з пога «нора»; — споріднене з лит. nérti «пірнати; опускати», пãgas «водолаз; гагара», лтс. nirt «пірнати», можливо, також дінд. nãraka- «підземний світ, пекло», гр. νερός «яструб» (< «нирок»). — Rudn. II 858; Фасмер III 91—92; Черных I 581—582; Преобр. I 620; ЭСБМ 8, 52—53; Brückner 365; Machek ESJC 401; Holub—Kop. 246—247; Pleváčová Slavica 1974/4, 357—361; Trautmann 196—197; Fraenkel 495. — Пор. **нора**¹, **нурити**¹.

[**нист**] «носок взуття» Л, [*ност, нубси*] «тс.» Л, [*нубсцем вітять*] «ударити передньою частиною ноги, носком взуття» Л; — неясне; можливо, зводиться до др. **носъць* «носик», похідного від *носъ* «ніс».

[**ніта**] «відокремлювана смужка на лезі; саме лезо» Ж; — неясне.

нитеча — див. **текті**.

ніти¹ «тупо боліти; набридливо скаржитись, виражати незадоволення; видавати протяжні, набридливі звуки», *нітик*, [*внувати*] «скучати» Ж; — р. *нить*, бр. *ньць*, др. *ныти* «сумувати», п. [пуч] «сохнути, марніти, худнути з туги, журби», ч. *пўти* «худитися», слц. *пуч'* «тс.», стсл. **оуныти** «бути бездіяльним, млявим»; — псл. *пути* «хиріти, нидіти», пов'язане з *павь* «мрець; смерть»; — споріднене з лит. *пўвуті* «мучити», лтс. *pāve* «смерть», прус. *powis* «тулуб», гот. *paus* «труп, мрець», *pawis* «мертвий», ірл. *púpa* «голод». — Черных I 582; Фасмер III 92; Преобр. I 620; Брандт РФВ 23, 88; ЭСБМ 8, 53—54; Machek ESJS 404; Holub—Kop: 248; Варбот Этимология 1973, 31; Trautmann 201—202; Mühl.—Endz. II 703—704; Stang 39. — Див. ще **нав**¹.

[**ніти**²] «пристрій у ткацькому верстаті, за допомогою якого піднімаються нитки основи» Г, Ж, [*нічельниці*] «тс.; основа (тканини) Ж», [*нічениці*] «тс.» Г, Ж, [*нітяльниці*] «основа (тканини) Ж, [*нічалниція*] «нитяна петля в ткацькому верстаті для підняття ниток основи» Ме, [*нічилниці*] «пристрій у ткацькому верстаті» Доп. УжДУ I, [*нічилниці*] «тс.» тж, [*нічільниці*] (у ткацькому верстаті) «круглі дрючки з рівцями по обох кінцях, на яких є петлі (нитки)» О, [*ничійниці, нічиниці, нічильниці, нічаниці, нічелніці, ничійниці, начільниці, начийниція*] «тс.» О, [*ніт*] «начиння у ткацькому верстаті» ЛЖит; — р. [*ніты*] «пристрій у ткацькому верстаті, за допомогою якого піднімаються нитки основи», [*нит, ніта, нитченки, нитяниці, нічениці,*

ніченки], бр. *ніт*, п. [nit, nica, nicenica], nicienica, nicielnica, [niczelnica, nicionka], слц. nitel'nica, болг. *ніци, ніщелки*, схв. *ніти*, [nićanice], слн. [nitil], nićálnice «тс.»; — псл. **пнть* (мн. **nity*), **nitjenici*, **nitjельку*, пов'язані з *пнть*, укр. *нітка*; споріднені з лит. *pūtis* «реміза (у ткацькому верстаті)», лтс. *pīts* «частина ткацького верстата». — Фасмер III 76; Преобр. I 606—607; ЭСБМ 8, 31, 34—35; Трубачев Рем. терминолог. 132; Младенов 358; Mikl. EW 215—216. — Див. ще **нітка**¹.

[**нітинка**] (у сполучі [*н. тернилька*] (бот.) «селягінела плауновидна, Selaginella selaginoides (L.) Link.») Мак, [*нитковаті*] «селягінелові» Мак; — похідне утворення від *нить, нітка*; — назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина прикріплюється до ґрунту тонкими (ниткоподібними) коренями, у т. ч. й придатковими. — БСЭ 38, 403. — Див. ще **нітка**¹.

нітка¹, *нить, ниткар, [нитчак]* (зоол.) «нитчастий черв'як» Ж, [*нітчина*] «нитка» Ж, *нітянка, [ниць]* «нитки», [*ніця*] «ниточка» Ж, *нитчастий, нітяний, [нитковатий]* «ниткоподібний» Ж, [*нитчатий*] «тс.» Ж, [*нітитися*] «обтріпуватися», [*понітчина*] «корпія» Нед; — р. *нить, нітка*, бр. *ніць, нітка*, др. *нить, нитька*, п. вл. *піс, пітка*, ч. *ніт, пітка*, слц. *піт', пітка*, нл. *ніс, пітка*, полаб. *пайт*, болг. *ніта, нішка*, м. *нишка, [нитка]*, схв. *ніт*, слн. *ніт, пітка*, стсл. **ніть**; — псл. *пнть*; — споріднене з лит. *pūtis* «реміза (у ткацькому верстаті)», лтс. *pīts* «частина ткацького верстата», дінд. *pivī-* «пов'язка на стегнах, фартух», *pivī-* «тс.», з чергуванням голосних: гр. *νέω* «пряду», *νήθω* «тс.», *νήμα* «нитка, пряжа», лат. *neo, pēre* «прясти, ткати», *pēmen* «пряжа», *pētus* «тс.», двн. *pājan* «шити», *pāan, pāwan* «тс.», гот. *pēpla* «голка», дірл. *snāthe* «нитка», лтс. *snāt* «слабо скручувати», *snāte* «полотняне покривало», дінд. *snāyati* «закутує, одягає»; іе. *(s)pē-, *(s)pō-, *(s)pei-, *speu- «зв'язу-

вати, зсукувати, шити, прясти». — Черных I 574; Фасмер III 76; Преобр. I 606—607; Machek ESJC 399; Holub—Kop. 245—246; Младенов 358; Skok II 520; Bezljaj ESSJ II 224; Трубачев Рем. термиол. 101; Trautmann 199; Эндзелін СБЭ 196; Mühl.—Endz. II 748; Frisk II 311—312; Walde—Hofm. II 159—160; Kluge—Mitzka 501—502; Persson Beitr. 817; Pokorny 973. — Пор. **снувати**.

[**нітка**²] «палка, що вертикально стоїть у витущі (приладі для змотування ниток у клубки)»; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни слова *нітка* «тонко зсукана пряжа».

ніто́та — див. **нето́та**.

[**нитчатка**] (бот.) «немалій, *Nematium Dub.*» Мак, [*нитчатка водняна*] «баговиння, *Conferva rivularis Fr.*» Мак, [*нітциці*] «конферва, *Confervae Ag.*» Ж; — р. *нитча́тка* «конферва», бр. *нітча́тка* «тс.»; — похідне утворення від *нітка*, [*нитча́тий*] «ниткоподібний»; назва зумовлена схожістю цих водоростей з нитками; пор. нвн. *Wasserfaden* «конферва» (букв. «водяна нитка»). — Див. ще **нітка**¹.

Ніфонт (чоловіче ім'я), [*Ніхвон*], ст. *Нифонтъ* (1398); — р. *Ніфонт*, бр. *Ніфант*, [*Ніхван*], др. *Нифонтъ*, стсл. **Нифонтъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νήφων* (род. в. *Νήφοντος*), букв. «тверезий», пов'язане з *νήφω* «бути тверезим», спорідненим, можливо, з вірм. *pawt'i* «тверезий». — Вл. імена 73; Петровський 167; Спр. личн. імен 439; Frisk II 318—319; Boisacq 670.

[**ницелоз**] (бот.) «верба розмаринолиста, *Salix rosmarinifolia L.*» Мак; верба сланка, *Salix repens L.*», [*ницелоз*] «верба сланка» Мак, [*ницалоза*] «зніг вузьколистий, *Epilobium angustifolium L.*» Мак; — р. *ницелоз* «верба розмаринолиста; [верба сланка]», бр. [*ницалаза*] «верба розмаринолиста», п. [*nictosa*] «вид лісового куца»; —

складне утворення з основ *ніций* «низький» і *лоза́*; пор. р. [*ніцьє лозы*] «верба сланка», бр. *ніцяя лоза́* «шелюга»; назва зумовлена тим, що верба розмаринолиста, як і верба сланка, є невисоким кущем (Федченко—Флеров 303—304). — ЭСБМ 8, 33. — Див. ще **лоза́, ниць**.

[**ніцка**] «овечка» Мо, [*нецька*] «вівця» О, [*ніцька*] «тс.» О, [*ніцько*] (вигук для підкликання ягнят) Ж, [*ніцю-ніцю, ниць-ніць, ніцьо-ніцьо, ніцьку-ніцьку, нічку-нічку*] (вигуки для підкликання овець) МСБГ, [*ніцьку-ніцьку*] (вигук для підкликання кіз і овець) МСБГ, [*не́дзька*] (вигук для підкликання овець); — очевидно, результат видозміни назви [*міцька*] «вовна з молодих ягнят», [*міцка*] «тс.» (див.).

ниць, [*ниці*] «ниць» Бі, [*ниць*] «тс.» Пі, [*ніцьки*] «схилившись, поникнувши» Ж, *ніцьма́*, [*ница́к*] «низька душею людина; низькопоклонний підлесник», [*ніцість*], *ніций*, [*ницюва́ти*] «вивертати навиворіт, перелицьовувати», [*ницюва́ти*] «тс.» Куз (з п.); — р. *ниць* «ниць», бр. *ниць* «тс.»; [виворіт]», др. *ниць* «який падає обличчям униз, розпростертий на землі», *на нице* «навиворіт», п. [пуч] «ниць» (з укр.), [пісто, піста, піста] «тс.», пісе «виворіт, спід», ч. ст. піс «схилений до землі, обернений обличчям униз», пісі, пісі «тс.», слн. (v)піс «навзнак», стсл. **ниць** «який падає (або лежить) обличчям униз», **нице** «ниць», **ниць** «тс.»; — псл. пісь «обернений униз», з давнішого *пікъ «низ»; — споріднене з лтс. піса «місцевість униз по річці», дінд. пісаф «низький», пуаф, пуафс- «обернений униз», піраф «який лежить глибоко вниз», двн. *nidar* «униз», снн. *nigel*, *nigel* «(головою) вперед, ниць (упасти)». — Фасмер III 76; КЭСРЯ 292; ЭСБМ 8, 32—33; Brückner 359; Machek ESJC 399; Holub—Kop. 245; Bezljaj ESSJ II 222; Аникин 47—51; Топоров ВСЯ III 118—119; Trautmann 199; Fraenkel 503—504; Mühl.—Endz. II 745—746;

Mayrhofer II 182; Uhlenbeck 151. — Див. ще **нікнути**.

[**нич**] «нічого; ніщо», [*ніч*] «тс.» Пі, [*занич мати*] «мати за ніщо, не поважати» Ж, [*нінич*] «у ніщо» Ж, [*нанініч*] «тс.» Ж; — др. *ничь* «ніщо», *ниче*, слц. *піс* «тс.», полаб. *піс*, слн. *піс*, стсл. *ничь* «тс.»; — псл. *пісь* «ніщо», утворене із заперечної частки пі «ні» і питально-неозначеного займенника *сь* «що». — Німчук Мовозн. 1971/3, 13—16; Machek ESJC 398—399; Bezlaj ESSJ II 222; ESSJ Sl. gr. II 488—490. — Див. ще **ни¹**, **що**.

[**ничавіти**] «нідити, марніти» О; — неясне; можливо, похідне утворення від [*нич*] «нічого, ніщо».

[**ничvéда**] «нікчемна, негідна людина» ЛексПол; — складне утворення із займенника [*нич*] «нічого» і *відати* у вимові поліщуків (пор. бр. *ведаць* «знати, відати»); первісно означало «той, що нічого не знає, невіглас». — Див. ще **відати**, **нич**. — Пор. **нічгід**, **нічвідний**.

[**нічгід**] «нікчемна людина» Ж; — складне утворення з [*нич*] «нічого» і *гідний* «вартий». — Див. ще **год**, **нич**. — Пор. **ничvéда**.

[**ничémний**] «нікчемний» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. *piszemy* «нікчемний», як і ч. *pisemny* «нікчемний; підлий», нл. *pisemny*, *pisomny* «тс.», утворене від *piszemy* «нічому» (ч. *пісєти*, нл. *пісєти*), форми дав. в. від *піс* «ніщо, нічого», якому відповідає укр. [*нич*] «тс.». — Brücker 359; Machek ESJC 399; Holub—Kop. 245. — Див. ще **нич**. — Пор. **нікчémний**.

Ничіпір — див. **Никіфор**.

[**нічка¹**] «казкова істота, що пряде вночі» Ж; — п. [*puszka*] «тс.» (з укр. ?); — неясне; можливо, пов'язане з *ніч*, *нічка*.

[**нічка²**] (у сполучі [*н. непримітка*] (бот.) «недоросток маленький, Centunculus minimus L.») Ж; — очевидно, похідне утворення від *нікнути* «припадати до землі»; назва зумовлена

тим, що ця маленька рослина має витке, простягнуте стебло; пор. р. *низмянка* (бот.) «недоросток». — Див. ще **нікнути**.

нічка³ — див. **нішкати**.

нічкóм «ниць» СУМ, Бі; — р. *ничкóм*, болг. *нічком*, м. *ничкум*, [*ничком*, *ничко*], схв. *нічкѣ*, *ніччицѣ*; — псл. *піськоть* «уніз обличчям» від **піськъ*, пов'язаного з **пикъ* «низ». — Фасмер III 76; Желтов ФЗ 1876/4, 43; Младенов 358; Mikl. EW 215. — Див. ще **нікнути**. — Пор. **ниць**.

[**ничомán**] «бідняк» Ж; — складне утворення із займенника [*ничó*] «нічого» і основи дієслова *мати* (букв. «той, хто нічого не має»); можливо, калька нім. Habenichts «бідняк» (haben «мати», nichts «нічого»). — Див. ще **ма́ти²**, **нич**.

[**нішка**] «невеликий мішок» ЛексПол; — неясне.

[**нішкати**] «шмигати», [*нішкавка*] «пролаза», [*нічка*] (орн.) «волове око, Troglodytes parvulus» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *нікати* «тінятися».

нішкнути «замовкати», *нішком*, [*нішщечки*] «нищечком» Пі, *нішщечком*, [*ніщейка*] «нишком» О, [*ніщейком*, *нічийка*] «тс.» О, *знішка* «нишком», [*изнішка*] «тс.», *принішклий*; — р. *нишкнють* «замовкнуті», [*нішкóм*] «нишком», бр. *нішкам* «нишком»; — очевидно, результат злиття виразу *ні (ни) шикнути* (тобто «не вимовити ні звуку»). — Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 36. — Див. ще **ни¹**, **ні³**, **шікати**.

нішпорити СУМ, Ж, [*нічпорити*] «нишпорити» Бі, *нішпорити* «тс.», [*нішпірка*] «людина, яка вміє добре шукати» Си, [*нішпорка*] «схованка»; — очевидно, пов'язане з [*нішпори*] «вечірня пора», [*нешпори*] «тс.», [*нешпор*] «вечір», [*нешпір*] «сутінки»; первісне значення — «щось шукати у вечірню пору (у сутінках, у потемках)»; сумнівне зіставлення (Shevelov Hist. phonol. 744) з р. *шнырять* «шастати». — Див. ще **нешпір**.

ніщий, [нищета́] «бідність» Ж, [нищота́] «тс.», [нищю́к] «старець, жебрак» Ж, [нищю́н] «тс.», [нищю́нство] «старцювання, жебрацтво», нищи́ти «розорятися», [зани́щ] «злидні, надзвичайна бідність» Пі, [обнища́ти] «збідніти» Ж; — р. *ніщий* «бідний; старець, жебрак», бр. [нішчы] «старець, жебрак», др. *нищъ* (*нищии*) «бідний», п. *niszczotny* «тс.», нл. ст. *pišcota* «скупість», болг. *нищъ* «бідний», схв. *нішит*, стсл. *нишьть* «тс.»; — псл. **nīstj-*; — споріднене з дінд. *ništyaḥ* «чужий, нетутешній», *niḥ* «назовні»; ряд дослідників (Zubaty KZ 31, 58; LF 30, 84; Endzelin ZfSlPh 13, 78; Младенов 358) реконструює псл. **nīskjo-*, що менш вірогідно. — Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 37; Львов Лексика ПВЛ 250—252; Meillet Etudes 160, 380—381; Mikl. EW 430; Schulze KZ 40, 413; Mayrhofer II 169.

ніщити, нищівній, нищільник «літак-винишувач», нищитель, винишувач, незнищенний; — бр. *нішчыць* «нищити», п. *niszczyc* «тс.»; руйнувати (з укр. ?); — очевидно, похідне утворення від колишнього *нищо* «ніщо» (пор. [ничого] «нічого» Ж); первісно означало «перетворювати в ніщо»; пор. р. *ничтѡжитъ* «нищити», ч. *pičit* «нищити, руйнувати; псувати», слц. *pičit'* «тс.», вл. *pišic* «нищити, руйнувати», нл. *pišyc* «тс.», м. *ништи* «нищити», схв. *нішитити*, слн. *pišiti* «тс.»; помилковим було пов'язання (Brückner 364; Львов Лексика ПВЛ 250—251) п. *niszczyc* з *ніщий*. — ЭСБМ 8, 37; Machek ESSJ 398—399; Holub—Kop. 245; Bezlaĵ ESSJ II 222. — Див. ще **ни¹**, **шо**.

[ни¹] «мене» Ж; — результат діалектної видозміни давньої форми знахідного відмінка *мя* (*мѡа* → *мня* → *ня* → *не* → *ні*). — Самійленко Нариси II 89, 97. — Див. ще **мя**.

ни² (частка у заперечній відповіді), [однікуватися] «відмовлятися, противитися» Ж; — р. бр. [не] «ні», др. *нѣ*, п. слц. *pie*, вл. нл. *пѣ*, болг. м. *не*,

стсл. *нѣ* «тс.»; — псл. *пѣ*, що виникло, очевидно, шляхом стягнення з *пе* *je(stь)* «не є». — Rudn. II 858; ЭСБМ 7, 294; Brückner 359; Schuster-Sewc 997; Младенов 361. — Див. ще **є**, **не**.

ни³ (заперечно-єднальний сполучник, напр., *ні я, ні ти*; відокремлена частина заперечного займенника, напр., *ні до кого*), *ні-* (напр., *ніде, ніколи, ніхто*); — результат заміни частки др. *ни* «ні» (псл. *ni*) часткою *ні* (псл. *пѣ*), зумовленої втратою розрізнявальних якостей успадкованого *ни* (через злиття на ґрунті української мови давніх **ы** та **и** і зближення нового **и** з ненаголошеним **е**). — Самійленко Нариси II 29—30. — Див. ще **ни¹**, **ні-**.

ні- (напр., у словах *нізвідки, ніколи, нікуди*); — р. бр. м. *не-*, др. *нѣ-*, п. слц. *pie-*, ч. вл. нл. *пѣ-*, болг. *ня-*, схв. *не-*, слн. *не-*, стсл. *нѣ-*; — псл. *пѣ-* не зовсім ясного походження; найімовірніше, результат стягнення виразу *пе вѣ* «не знає» (Mikl. EW 214; Fraenkel JF 41, 411; Mikkola Ursl. Gr. III 19); вважається також ступенем подовження заперечної частки *пе-* (Brugmann Grundriss II 3, 976; Trautmann 194; Vondrák II 345). — Фасмер III 59—60; Преобр. I 620—621; ESSJ Sl. gr. II 475—476.

[нібѣзда] «несподівано, раптово» Ж; — неясне.

нібі СУМ, Бі, [нѣбі] «ніби» Ж, [ніб] «тс.», [нібо] «тобто» МСБГ; — р. [нибы] «ніби» (з укр.), бр. *нібы* «тс.»; — псл. [pi by], що складається з заперечної частки *pi* в порівняльній функції («немов, як») і *by* — первісно форми 2—3 ос. одн. аориста від дієслова *byti* «бути». — IУМ Морфологія 479; ЭСБМ 8, 24; Brückner 359; SW III 249; ESSJ Sl. gr. II 487—488. — Див. ще **бути¹**, **ни¹**.

[нів] «молодик, новий місяць», [нив] «тс.» Ж; — др. *новъ*, п. *pów*, ч. слц. *пов* «тс.»; — псл. *повъ* «молодик, новий місяць», утворене від прикметника *повъ* «новий» у виразі *повъ мѣсѣць* «новий місяць»; пор. др. *новъ*

(новий) мѣсяць, п. ст. pow miesiac, ч. ст. pov mesiac «тс.». — Німчук 29; Brückner 366; Machek ESJC 402; Holub—Kop. 247. — Див. ще **новий**.

нівелювати, *нівелювальник*, *нівелір*; — р. *нивелировать*, бр. *нивелираваць*, п. *niwelować*, ч. *niwelizovat*, слц. *niwelizovat'*, болг. *нивелирам*, м. *нивелира*, схв. *нивелисати*, *нивелирати*, слн. *niwelirati*; — запозичене з французької мови, можливо, через німецьку (н. *niwelliggen* «нівелювати»); фр. *niweler* «нівелювати, вирівнювати за ватерпасом» утворене від ст. *niwel* «рівень, ватерпас», що виникло з нар. лат. **libellus*, лат. *libella* «тс.», зменш. від *libra* «римський фунт; вага; рівень, ватерпас». — СІС² 581; Черных I 571; Фасмер III 72; Sl. wyg. obcyh 512; Koraliński 670—671; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 416; Вуяклија 619; Dauzat 500—501; Klein 883, 886; Walde—Hofm. I 795—796. — Див. ще **лібра**.

ніверити [нівечити] Вел, [зніверити] «знікчемнити» Ж; — очевидно, пов'язане з п. [niwera] «велика ганчірка, онуча», [niwera, niweryja] «тс.» неясного походження; пор. п. [wyszedeł na piwera, na piwery] «згубив себе, зруйнувався». — SW III 395. — Пор. **поневеріати**.

нівечити СУМ, Ж, [нівечіти] «псуватися» Ж, [перенівець] «знівечення» Пі; — бр. [нівечиць] «нівечити», *нявечиць*; — запозичення з польської мови; п. *niweczyc* «нівечити, руйнувати» (букв. «обертати в ніщо»), паралельне слц. *niwočit'* «нищити; псувати; руйнувати», утворене від ст. *niwecz* «в ніщо», яке складається з частки *ni* «ні», прийменника *we* «в» і займенника *cz* з псл. *čь* «що». — ЭСБМ 8, 60; Witkowski SOg 19/2, 210; Brückner 364; Machek ESJC 399. — Див. ще **ни¹**, **у¹**, **що**. — Пор. **внівечь**.

нівór, *нівóра*, *ніворáш*, *ніворчійк* — див. **невóра**.

[ніворот] (у виразі [ніворотом ти]) «занепадати; тинятися, блукати») Ж, [ніворотом] «шкереберть О;

безладно, безплідно, марно; безцільно, даремно МСБГ», [неворот] (у виразах [йти неворотом] «йти без опіки, без нагляду», [неворотом піти] «пропасти») О, [ніворот] (у виразі [ніворотом ходити] «тинятися, блукати») О, [знівертувати] «дуже сильно розірвати, розрити» Ж; — очевидно, пов'язане з [неворотний] «неповоротний» (див.).

нівроку, [ніврочейку] «нівроку» О; — п. [niwroku] «нівроку» (з укр.); — результат злиття заперечної частки *ni* та іменника *урóки* (*врóки*) (у формі род. в. одн.) «наслання хвороби поглядом». — Див. ще **ні³**, **ректі**.

нівхи (одн. *нивх*, *нивух*) (народність на Далекому Сході в Росії); — р. болг. *нивх*, бр. *ниўх*, ч. слц. *Nivch*; — через російське посередництво запозичене з нівхської мови, в якій є самоназвою народу і буквально означає «людина» (первісно «тутешній, з мого села»). — УРЕ 10, 95; Панфилов Яз. нар. СССР V 408; Этнонимы 119—126.

[ніга] «розніженість, пестоці Ж; достаток, розкіш Бі», [ніза] «пестун, пестуха; білоручка» Ж, *ніжний* СУМ, Ж, *ніжити* СУМ, Ж, *виніже́ночка* «виніжена дівчина», [знігатися] «утомитися, знесилитися», *зніжити*, *преніжний*, *розніжений*; — р. *нега* «достаток, розкіш; насолода; ніжність, пестоці», др. *нѣга* «радість; ласка», ч. *пѣна* «ніжність» (з рос.), слц. *peha*, вл. *пѣна* «тс.», болг. *нега* «солодка знемога» (з рос.), м. *нега* «догляд, турбота», схв. *нега* «догляд, піклування», слн. *пѣга* «тс.», стсл. *нѣга* «радість»; — псл. *пѣга*; — споріднене з лтс. *paigāt* «відчувати потребу, жадати»; ненадійними є дальші зіставлення (Потебня РФВ 4, 209; Mikl. EW 215) з дінд. *spīhuati* «робиться вологим, клейким», *spēhañ* «жир, гладкість», псл. *spēgъ* «сніг»; ще більший сумнів викликають зближення з лат. *pūgae* «дрібниці, нісенітниця» (Брандт РФВ 23, 90) або з гр. *νίζω* «мию», дінд. *пѣпѣкті* «мие, чис-

тять» (Matzenauer LF 11, 331). — Черных I 565; Фасмер III 56; Преобр. I 621; Skok II 529—530; Mühl.—Endz. II 689; Bezzenberger—Fick BB 6, 238; Meillet Etudes 255.

нігди, нігди, нікди — див. **нігда**.

нігіч — див. **гич**.

нігілізм, нігіліст, нігілістичний; — р. *нигилизм*, бр. *нігілізм*, п. вл. *nihilizm*, ч. *nihilismus*, слц. *nihilizmus*, болг. *нихилизъм*, м. *нихилизам*, схв. *нихилизам*, слн. *nihilizem*; — через російське посередництво запозичене з німецької або французької мови (*нігіліст* — з фр. *nihiliste*); нім. *Nihilismus* (фр. *nihilisme*) «нігілізм» утворено німецьким філософом Ф. Г. Якобі (1743—1819) від лат. *nihil* «ніщо, нічого», що виникло з *nihilum* (**nehilum*), яке утворилося із заперечної частки *ne* «не» і іменника *hilum* «дрібниця, крихта, малість», етимологічно не зовсім ясного, можливо, пов'язаного з *filum* «нитка», спорідненим з лит. *gýsla* «жила», псл. *žila* «тс.», укр. *жіла*. — СІС² 581; Алексеев Сб. ОРЯС 1928, 101/3, 413—417; Козьмин ИАН ОЛЯ 1951/4, 378—385; Черных I 571—572; Фасмер III 73; Kopaliński 668—669; РЧДБЕ 418; Вуяклича 621; Kluge—Mitzka 512; Dauzat 500; Klein 591, 731, 1047; Walde—Hofm. I 646—647.

[ніголов] «стрімголов» МСБГ; — неясне.

ніготь, [ніхоть] «ніготь» Ж, [*ногеть* Л, *ноготь* Ж, *нохоть* Л, *нохоть* Л, *ньбогт*, *ньбоготь* Л, *ньбохоть* Л, *гніхість*] «тс.», *нігтістий*, [*занігтиця*] «нігтьовий налив» Ж, [*заногтиця*] «задирка», *піднігтьовий*; — р. *ноготь*, бр. *ногаць*, др. *ногъть* «ніготь; кіготь», *ноготь* «тс.», п. *погієс* «ніготь», ст. *покієс*, ч. *pehet*, ст. *poheh*, слц. *pecht*, вл. *poshć*, нл. *pokś*, полаб. *pūd'et* «тс.», болг. *нокът* «тс.», кіготь», м. *нокот*, схв. *нокат* «тс.», слн. *poht* «ніготь», стсл. *ногъть* «ніготь; кіготь»; — псл. *погъть/покъть* «ніготь, кіготь», пов'язане з *пога* «нога»; — споріднене з

лит. *pagūtis* «ніготь, кіготь», прус. *pagutis* «ніготь (на пальцях руки)», двн. *pagal* «ніготь», гот. *ganagljan* «прибивати цвяхами», дісл. *pagl* «ніготь», дірл. *ingen* «ніготь, кіготь», кімр. *ewin*, брет. *iwin*, лат. *unguis*, гр. *ὄνυξ* «тс.»; іє. **onogh-/ongh-/ngh-* «ніготь, кіготь». — Rudn. II 859; Фасмер III 79—80; Черных I 575; Преобр. I 610; ЭСБМ 8, 39; Brückner 365; Machek ESJC 394; Schuster-Sewc 1019; Младенов 359; Skok II 522—523; Bezlaj ESSJ II 226; Трубачев ВСЯ II 33; Критенко Вступ 542; Trautmann 192; Graenkel 478—479; Mühl.—Endz. II 688; Kluge—Mitzka 501; Vries AEW 403—404; Walde—Hofm. II 818—819; Pokorny 780. — Див. ще **нога**.

[ні-гу] (вигук, яким підганяють коней) Ж; — результат поєднання вигуків [*ні*], пов'язаного з [*ньо*] «но», і *гу* (оклик). — Див. ще **гу, но**².

[нідра] (у виразі [*нійтї по нідрах*] «піти по нишпорках»); — неясне.

нідрó, нідриця — див. **надрó**.

ніж¹ «знаряддя, інструмент для різання», [*ниж*]. «чересло» Л, [*ніжня*] «ніж та інструмент на зразок шила в шкіряних піхвах, що чіпляються гуцлом до пояса Г; піхви, піхви для шаблі Ж», *ножар*, *ножарство* «ремесло ножаря» Куз, [*ножен*] «піхви» Ж, [*ноженя*] «ножик» О, [*ножиці*], [*ножі*] «шатківниця» ДзАт І, [*ножо*] «тс.» тж, *ноживка*, [*ноживнік*] «піхви; ножар» Ж, [*ножні*] «ножиці для різання заліза», *ножовище*, [*ножówka*] «ноживка» О; — р. бр. болг. м. *нож*, др. *ножь*, п. *pož*, ч. *půž*, слц. *pož*, вл. *pož*, нл. *pož*, полаб. *půz*, схв. *нож*, слн. *pož*, стсл. *ножь*; — псл. *пожь* «ніж», пов'язане чергуванням голосних з *pizati* «низати, проколювати», *pъziti* (пор. р. *вонзїть* «устромити»); зіставляється також (Трубачев ВСЯ II 33) з псл. *погъть* «ніготь», лит. *pagà* «копито», нвн. *Nagel* «ніготь; цвях». — Rudn. II 859; Фасмер III 80; Черных I 575—576; Преобр. I 610—611; ЭСБМ 8, 39—40; Трубачев Рем. терминолог. 155—156; Holub—Kop. 248; Bezlaj ESSJ II 229;

Fortunatov AfSlPh 11, 569; Trautmann 200; Meillet MSL 14, 339—340. — Див. ще **низати**. — Пор. **заноба**, **проноба**.

[ніж²] (бот.) «півники, Iris L.» МСБГ; — результат перенесення назви *ніж* «зраряддя, інструмент для різання», зумовленого мечоподібною формою листа ірису. — Див. ще **ніж¹**.

ніж³ (спол.), [неж, неже, ніжже О, ніжи] «тс.», [ниже] «поки» О, [ніж] «тс.» О; — р. [неже] «ніж, як, замість того щоб», бр. *ніж* «ніж», др. *неже*, п. *niž*, ст. *niže*, ч. слц. *pež*, нл. *pjež*, *piž*, схв. *него* «тс.», слн. *пéго* «ніж; але», стсл. *неже* «ніж»; — псл. пеже «ніж» (укр. *неже* > *неж* > *ніж*), утворене з пе «як, ніж» (очевидно, тотожного із заперечною часткою пе), спорідненого з дінд. па «як, наче», лит. *пé* «ніж», *pegù*, *pegì*, *peì*, лтс. *пе* «тс.», та підсилювальної частки *же*. — Фасмер III 52—53, 59; Преобр. I 596—597; ЭСБМ 8, 26; Machek ESJC 398; Schuster-Sewc 1017; Bezljaj ESSJ II 218; ESSJ Sl. gr. II 455—462; Fraenkel 489. — Див. ще **не**, **же¹**.

[ніжаден] «жоден» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [niżaden] «жоден, ні один, ніхто», ст. *nižaden*, *nižadny* «тс.», як і ч. *nižadnú* «ніякий, жоден, ні один», виникло, напевне, з **nižedny* (< псл. *niže* *jedьнь*) «тс.». — Richhardt 115; Brückner 660. — Див. ще **жоден**.

ніже (спол., частка) «ні, ані»; — р. *ніже* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **ниже** «тс.» складається з **ни** «ні», якому відповідає укр. [ни] «ні», і підсилювальної частки **же** «же». — Преобр. I 605. — Див. ще **же¹**, **ни¹**. — Пор. **ні³**.

[ніже-ні] «аж ніяк»; — результат поєднання синонімічних часток *ніже* «ні» і *ні*. — Див. ще **ні³**, **ніже**.

[ніжли] «ніж»; — р. болг. *нежели*, бр. [ніжли], др. *нежели*, п. *niželi* «ніж, як», *pižli* «тс.», ч. *pežli* «ніж; перш ніж, до того як», вл. нл. *pježli* «ніж», стсл. **неже ли** «тс.»; — псл. *пеже ли* «ніж», що

складається з пеже «ніж» і *ли*, якому відповідає укр. [ли] «чи». — Фасмер III 52—53; ЭСБМ 8, 26; Machek ESJC 398; Schuster-Sewc 1016—1017. — Див. ще **ли**, **ніж³**.

[ніжник] (бот.) «сонцєвіт ладанниковий, Helianthemum chamaecistus Mill.» Мак; — р. [нежник] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни назви [нітник] «тс.» (див.).

ніза — див. **ніга**.

[нізац] «за ніщо» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. *niżac* «за ніщо» є результатом злиття *пі* «ні», *за* «за» і *со* «що». — SW III 396. — Див. ще **за¹**, **ні³**, **шо**. — Пор. **нінац**.

ніздрá, **ніздря** — див. **міздря**.

ніздря, [гніздря] «ніздря» Г 1927, *ніздріна* «пустота в цеглі», [ніздро] «ніздря» ВеБ, [ноздри] «ніздрі» ВеЛ, [нуздрі] «тс.» ВеУг, [ноздряч] «камінь-черепашиник» Дз, [ноздрей] «чоловік з великими ніздрями» ЛексПол, [ніздратий] «ніздрюватий, пористий; з великими ніздрями» Она, [ніздруватий] «ніздрюватий, пористий», *ніздруватий*, *ніздряний*, *ніздрястий*, [ноздровий] «носовий» Ж, [ноздруватий] «пористий» Ж, [ноздрятый] «ніздрюватий, пористий»; — р. *ноздря*, бр. болг. м. *ноздра*, др. *ноздря*, п. *pozdrze* (мн.), ч. слц. *pozdra*, вл. *pozdra*, схв. *ноздра*, *ноздрава*, слн. *pozdrv*, стсл. **ноздра**; — псл. *pozdr(j)a* (**nozdyrja?*) «ніздря», пов'язане в не зовсім ясний спосіб з *позь* «ніс»; — припускається давнє утворення з суфіксом іє. -*dhro-* (Шахматов ИОРЯС 17/1, 282; Brugmann IF 18, 437—438) або іє. -*г*, як і в лит. *pažraì* «паща», снн. *pöster* «ніздря», нн. *püster* «тс.» (Преобр. I 613; Brückner 367; Hoľub—Kop. 247; Младенов 359; Skok II 524—525; Stang 39; Trautmann 193—194; Pedersen IF 5, 69; Bezenberger BB 1, 341; Zupitza KZ 37, 397; Holthausen KZ 69, 167; Kluge—Mitzka 517); тлумачиться ще (Трубацев Этимология 1970, 14—17; Machek ESJC 402) як складне утворення іє. **nos-srì* або **nos-ri(n)-*, у якому дру-

гий компонент відповідає гр. *ρίς, ῥίνος* «ніздрі»; виводиться також (Фасмер III 80—81; Vaillant RÉS 12, 89; Мейе ОЯ 111) з основ псл. *posъ* і *dygati* «дерти»; припущення (Vaillant RÉS 15, 237) про запозичення з литовської мови необгрунтоване. — Фасмер—Трубацев III 80—81; Черных I 576; ЭСБМ 8, 40; Bezlaĵ ESSJ II 228—229. — Див. ще **ніс**.

[**нізіне**] «вид гуцульської вишивки»; — неясне; можливо, пов'язане з *низ* (пор. *низь* «спосіб вишивання (спіднизу)», [*нізя*] «тс.»).

[**нізка**] «м'якуш у гарбузі; шар, що міститься безпосередньо під корою дерева»; — результат фонетичної видозміни назви [*мізка*] «м'якуш усередині гарбуза», *м'язга* «подрібнена плодочечева маса» (див.).

нізчійний «зварений без приправи, пісний», [*нищійни*] «пісний, не м'ясний» Л, [*нізчёмний*] «пустий» Бі, [*нізчійниця*] «нестача харчів» Бі; — р. [*нисчійница*] «обід без усякого приварку; нужда, голод; погана їжа, погано приправлена їжа», бр. *нішчійны* «пісний; пустий», *нішчійница* «пісна їжа; пісні дні», п. [*niszczymny*] «пісний, не приправлений», [*niszczemny*] «тс.»; — похідне утворення від виразу *ні з чим*. — ЭСБМ 8, 37. — Див. ще **зі**, **ні³**, **що**.

ній — див. **ним**.

Ніка (жіноче ім'я); — р. болг. *Ника*, бр. *Ника*, ч. слц. *Niké*; — запозичення з грецької мови; гр. *Νίκη* (жіноче ім'я; Ніка, богиня перемоги) походить від *νίκη* [*νικά*] «перемога», що не має надійної етимології; можливо, пов'язане з *νείκος* «суперечка, сварка; ненависть, ворожнеча; битва, бій», *νείκειω, νείκειώ* «сварю, сварюся; обвинувачую» і споріднене з лит. ар-*linkù*, арпкіті «оточити; напасти з усіх боків», лтс. *pikns* «злий, лютий». — Вл. імен. 147; Петровский 165; Спр. личн. имен. 513; Frisk II 320—321. — Пор. **Микіта**, **Микóла**, **Никáндр**, **Никіфор**, **Нікін**, **Никодім**.

нікáндра (бот.) «*Nicandra* Adans.»; — р. *никáндра*, бр. *нікáндра*, п. *nikandra*; — назва за ім'ям грецького поета, граматиста і лікаря Никандра (гр. *Νικάνδρος*, II ст. до н. е.). — SW III 390; Симоновић 317; NSD 1672. — Див. ще **Никáндр**.

нікель, *нікелін*, *нікелювáльник*, *нікелювáльний*, *нікелювáти*; — р. *нікель*, бр. *нікель*, п. *nikiel*, ч. *nikl*, слц. *nikel*, болг. м. *нікел*, схв. *нікал*, *нікл*, слн. *nikelj*; — запозичення з німецької мови; нім. *Nickel* «нікель» походить від шв. *nickel*, що є скороченою формою, введеною в ужиток шведським мінералогом А. Кронштедтом, від *kopparnickel* «тс.», кальки нім. *Kupfernickel* «червоний нікелевий колчедан», букв. «мідний (гном) Нікель», у якому компонент *-nickel* є зменшувальною формою від *Nikolaus*, імені одного з гномів, підземних «духів-карликів». — SIC² 582; Коваль 168; Волков 24; Rudn. II 859; Фигуровский 95—96; Черных I 573; Фасмер III 74; ЭСБМ 8, 28; Kopaliński 669; РЧДБЕ 417; Bezlaĵ ESSJ II 223; Kluge—Mitzka 510; Hellqvist 696; Falk—Torp 766, 767; Klein 1045.

[**нікім**] «поки» ВеБ, [*нічійм*] «тс.» О; — п. [*nikim*] «тс.»; — результат злиття частки пі «ні» і займенникової форми *ким* (ор. в. одн. від ст. *кыи* «який»). — SW III 391. — Див. ще **зіки**, **ні³**, **хто**.

нікотін; — р. болг. м. *нікотін*, бр. *нікацін*, п. *nikotyna*, ч. вл. *nikotin*, слц. слн. *nikotín*, схв. *нікотін*; — запозичення з французької мови; фр. *nicotine* «нікотин» утворене від *nicotiane* (бот.) «тютюн», нлат. (herba) *Nicotiana* «тс.» (букв. «трава Нікота»); рослина названа так за прізвиськом французького посла в Лісабоні Нікота (Nicot), який завіз тютюн з Індії до Франції (1560). — SIC² 582; Коваль 62; Черных I 573; Фасмер III 75; Kopaliński 669; Kluge—Mitzka 512; Klein 1045; Dauzat 500; Gamillscheg 647.

нікчёмний, [*некчёмний* Ж, *нікчёммен* Ж], *нікчёма*, *нікчёмник*, [*нікчём-*

ниця] «непридатна річ, дрібниця; ні до чого не здатна жінка», *нікчёмство*, [нікчёмнѣти] «принижувати, псувати» Ж, [нікчёмнічѣти] «тс.» Ж, *нікчёмніти*; — р. *никчёмный* «нікчемний», бр. *нікчёмны* «нікчемний, непотрібний»; — запозичення з польської мови; п. *nieczemny* «негідний, низький, підлий; [не придатний ні до чого]» виникло на ґрунті виразу *ni k(u) czemu (godny)* «ні до чого (не придатний)», що складається з частки *ni* «ні», прийменника *k(u)* «до» і форми дав. в. одн. займенника *co* «що». — Кобилянський УМЛШ 1978/9, 79—80; ЭСБМ 8, 29; Witkowski SOg XIX/2, 209; Brückner 359; Machek ESJC 399. — Див. ще **к**, **ни**¹, **ні**³, **що**.

Ніла (жіноче ім'я); — р. *Ніла*, бр. *Ніла*; — очевидно, результат скорочення імен *Неоніла*, *Леоніла*; у російській мові пов'язується також (Петровський 167) з чоловічим ім'ям *Нил*. — Вл. імена 147; Спр. личн. імен 518. — Див. ще **Неоніла**.

нільга — див. **нельга**¹.

[**нім**¹] «поки»; — бр. [*нім*] «перш ніж»; — запозичення з польської мови; п. *ni* «поки, перш ніж, перед тим як» виникло з ст. *im* «тс.», що за походженням є формою місц. в. одн. від займенника *on* «він». — Richhardt 83; ЭСБМ 8, 29—30; Булыка 218; Brückner 204—205, 364. — Див. ще **його**, **ним**.

нім² — див. **ним**.

німб «сяйво над зображенням голови святого», *німбус*; — р. *нимб*, бр. *німб*, п. *nimbus* (us), ч. слц. вл. *nimbus*, болг. *німб(ус)*, схв. *німб(ус)*, слн. *nimbus* (us); — запозичення з латинської мови; лат. *nimbus* (< **nembhos*) «хмара, туман; дощова хмара» пов'язане з *nebula* «туман» і споріднене з пехл. *namb* «роса, туман», пат «тс.», перс. *nem* «вологий, вологість», дінд. *nábhaḥ* «туман, хмара, небо», псл. *nebo*, укр. *небо*. — СІС² 582; Черных I 573; Коралиński 669—670; РЧДБЕ 492; Вуяклија 620; Walde—Hofm. II 168—169; Klein 1048. — Див. ще **небо**.

німець¹ «людина німецької національності; [будь-який іноземець із Західної Європи, який не знає слов'янських мов Бі]», *німак* «німець», *Німеччина*, [*Німещина*] «Німеччина», *німка*, *німкєня*, [*німкіня*] «німкєня» Ж, *німота* «німці» (зб.), [*німча*] «маленький німець», *німчурá* СУМ, Ж, *німчай* «німець», *німчáк*, *німчйн* «тс.», [*німченя*] «німецька дитина», [*німчѣти*] «онімечувати», [*недбнімок*] «напівнімець» Ж, *онімечѣти*, [*перенімечѣти*] «онімечитися», *понімечѣти*; — р. бр. болг. *немец* «німець», др. *нѣмьць* «людина, що говорить невизначено, незрозуміло; іноземець; німець», п. *Niemiec* «німець», ч. *Němec*, слц. *Nemec*, вл. *Němc*, нл. *Nimc*, *Němc*, схв. *Немац*, слн. *Němec*, стсл. *нѣмьць* «тс.»; — псл. *пѣтьсь* «чужоземець» (букв. «той, хто говорить незрозумілою мовою»), утворене від *пѣть* «який заїкається, який говорить невизначено, незрозуміло, німий»; помилковим з фонетичних і з географічних міркувань є виведення (Sachmatov AfSlPh 33, 82—83; Белич ИОРЯС 8/2, 388; Миккола РФВ 48, 270—271) від *Nemetes*, назви одного германського племені; не можна прийняти також гіпотезу (Ильинский ИОРЯС 24/1, 148—149) про первісне значення слова «кочівник, пастух» і спорідненість його з гр. *νέμω* «пасти худобу, займатися скотарством», *νομῶς* «скотар, пастух, кочівник», *νέμος* «пасовисько; ліс», лат. *nemus* «ліс». — Фасмер III 62; Булаховський Вибр. пр. III 361; Преобр. I 622—623; ЭСБМ 8, 4; Brückner 360, 681; Machek ESJC 395; Schuster-Sewc 998—999; Младенов 362; Skok II 516—517; Bezlaj ESSJ II 219; Mikl. EW 215; Ułaszyn ZfSlPh 6, 368—372. — Див. ще **німий**.

[**німець**²] «вид дитячої гри»; — п. [*niemiec*] «вид гри в м'яча»; — очевидно, результат перенесення назви *німець* як етноніма; мотивація перенесення неясна. — SW III 291. — Див. ще **німець**¹.

німій, [німєнький] «трохи німій, заїкуватий» Ж, німóтний, [німув́атий] «заїкуватий; мовчазний», [німа́к] «німій» Ж, [німа́н] «тс.» Ж, [німаня́] «німа» Пі, [німєнь] «німій» Пі, німіна́ «безсловесна істота, тварина; {худоба Досл. і мат. IV}», [німіна] «худоба» ВеЛ, німóта, [німту́р] «німа людина», німтура́ «тс.», [нємтур] «німа людина, мовчун Ме; недорікуватий Па», німча́к «німа людина», німіти, [німотіти] «німувати» Ж, німóтствувати, німува́ти, [німко] «мовчки» ВеУг, [німно рóбється кому́сь] «хтось стає соромливим, розстроєним» Ж, [оніміти] «зробити німим» Ж, оніміти, [пóнімо] «потай» Нед, [уніма́ти] «німіти» Нед; — р. немóй «німій», бр. нямы́ «тс.», др. нѣмыи «німій; який говорить невиразно, незрозуміло», п. піету «німій», ч. пєту́, слц. пєту́, вл. пєту, нл. піту, пєту, болг. ням, м. нем, схв. нєм, слн. пєт, стсл. нѣмъ «тс.»; — посл. пєтъ «який заїкається, який говорить невиразно, незрозуміло; німій» з давнішого *тєтъ «який заїкається, який говорить невиразно», очевидно, спорідненого з лтс. тєтс «німій», тєтєріс «заїка», тєтуліс «тс.», хет. тєта- «говорити»; очевидно, іє. *тєт-, звуконаслідувальне, як нвн. титмєлп «невиразно говорити, мимрити», англ. титмєл «тс.», укр. мімрити, р. мям-литъ «мимрити», п. [момота́с] «незрозуміло говорити, белькотати», [матота́с] «тс.», ч. титлат «бурчати», схв. мумлати, мумьлати «бурмотати», слн. томлјати «бурмотати, бурчати»; припускається також (Гамкрелідзе—Іванов 472—473) іє. *пє-тп-, букв. «не говорячий», утворене з частки пє «не» і основи *тєп-/тп- «думати, говорити»; помилковими є зіставлення з двн. пєітап «говорити» (Wiedemann ВВ 28, 54—55) або з дангл. бєпоемап «обірати» (припускається первісне значення «позбавлений (мови)» (Neisser ВВ 30, 303), як і виведення з пє- і -ьтъ (Миккола РФВ 48, 270). — Черных І 568—569; Фасмер ІІІ 63; Горяев 232;

ЭСБМ 8, 69; Machek ESJČ 395; Schuster-Sewc 999; Skok ІІ 516; Bezlaј ESSJ ІІ 219; Mikl. EW 215; Mühl.—Endz. ІІ 615; Grünenthal AfsIPh 39, 290—291; Petersson Vgl. sl. Wortst. 50; Kluge—Mitzka 492; Klein 1014.

[німіна] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L. ВеНЗн; жостір ламкий, Rhamnus frangula L. ВеЛ», [німіна] «жостір ламкий» ВеЛ; — похідне утворення від німій; назва зумовлена отруйними властивостями воронячого ока; на жостір ламкий назва перенесена з воронячого ока за спільною ознакою обох рослин — чорними ягодами. — Див. ще **німій**. — Пор. **німіця**.

[німіця] (бот.) «дурман звичайний, Datura stramonium L.; беладона лікарська, Atropa belladonna L. Мак; блекота, Hyoscyamus L. Мак; скополія карніолійська, Scopolia carniolica Jacq. Мак», [німіця лісна] «льонок звичайний, Linaria vulgaris Mill.» Мак; — ч. [пєтніса] «беладона», [пімніса] «тс.»; — похідне утворення від німій; назва зумовлена отруйними властивостями рослин (деякі з них, зокрема, викликають розлад мови); пор. назву **блекотата** (бот.), пов'язану з **блекотати** «белькотіти, невиразно говорити». — Німчук 286; Machek Jm. rostl. 205. — Див. ще **німій**. — Пор. **німіна**.

[німра] «який говорить невиразно, незрозуміло; який не дивиться у вічі, з опущеними очима» Ж, [німравий] «тс.» Ж, [німрати] «говорити невиразно, незрозуміло, мимрити» Ж; — очевидно, утворене за зразком іменників типу [мімра] «той, що говорить невиразно, незрозуміло» від німій з уже втраченим значенням «який говорить невиразно, незрозуміло»; може бути й результатом контамінації слів [мімра] «той, що говорить невиразно, незрозуміло» і німій; у формальному відношенні близьке до п. [пєтга] «німка; бридка, незграбна, нерозторопна жінка», пєтгава «розтелепа, мамула», пєтгаву «незграбний, повільний, нерозторопний»,

ч. *pitmga* «повільна людина, копун», *pitmavú* «повільний, марудний», *pitmrat* се «повільно робити, копатися, возитися».

німфа «у грецькій міфології — божество у вигляді жінки, яке уособлює явища і сили природи»; — р. болг. м. *німфа*, бр. *німфа*; п. *pitmfa*, ч. слц. вл. *putfa*, схв. *німфа*, слн. *pitmfa*; — запозичення з грецької мови; гр. *νύμφη* «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» споріднене з лат. *pūbo*, -ege «закутуватися в покривало (про наречену в день весілля), виходити заміж», др. *снубити* «звідникувати», слн. *snúbiti* «свататися», укр. [дівоснуб] «сват; назва обряду сватання в деяких місцевостях». — СІС² 582; Черных I 573; Коралиński 670; Holub—Lyer 338; Младенов 358; Вуяклија 620; Frisk II 325—326; Walde—Hofm. II 183—184; Klein 1064. — Див. ще **дівоснуб**.

Німфодора (жіноче ім'я), *Німфа*, *Дора*, ст. *Нимфодора* «невѣстный дар» (1627); — р. *Нимфодора*, бр. *Нимфадора*, болг. *Нимфодора*, *Нимфидора*; — запозичення з грецької мови; гр. *Νυμφόδωρα* утворене від *νύμφη* «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» та *δῶρον* «подарунок, дар», спорідненого з вірм. *tug* «дар», псл. *darъ*, укр. *дар*. — Вл. імена 147; Беринда 224; Петровский 167; Спр. личн. имен 513; Илчев 360; Frisk I 430. — Див. ще **дати**, **німфа**.

німфоманія «хворобливо підвищений статевий потяг у жінок», *німфоманка*; — р. болг. *нимфоманія*, бр. *німфоманія*, п. *pitmfomania*, ч. *putmfomanie*, слц. *putmfomania*, м. *нимфоманія*, схв. *нимфоманія*, слн. *pitmfomanija*; — через західноєвропейські мови (нім. *Nimphomanie*, фр. *putmfomanie*, англ. *putmfomania*) запозичено з новолатинської наукової мови; нлат. *putmfomania* утворене з *νύμφη* «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» та *μανία* «божевілля, безумство». — СІС 1951, 451; Коралиński 670; РЧДБЕ 492; Вуяклија 620; Klein 1064. — Див. ще **манія**¹, **німфа**.

Ніна (жіноче ім'я); — р. болг. *Нина*, бр. *Ніна*, ч. слц. *Nina* (з р.); — загальноприйнятого пояснення не має; вважається грузинським іменем, утвореним від гр. *Νίνοσ* «Нін» (ім'я засновника Ассирійської держави і назва столиці Ассирії) (Вл. імена 147; Петровский 167; Constantinescu 119); виводиться також від гр. *Nína*, яке могло бути пов'язане з *Νίνοσ* або з'явилося як демінутив до жіночого імені *Ἰωαννίνα* (Спр. личн. имен 513; Илчев 360).

[нінац] «ледащо» Ж; — запозичення з польської мови; п. [pipac] «ні на що, ні до чого» утворене з пі «ні», па «на» і со «що». — SW III 392. — Див. ще **на**¹, **ні**³, **що**. — Пор. **нізац**, **нінащо**.

[нінащо] «ледащо» Ж; — результат злиття виразу *ні на що*, власне «ні на що не здатний, ні до чого не придатний». — Див. ще **на**¹, **ні**², **що**.

Нінель (жіноче ім'я); — р. *Нинель*, бр. *Нінель*, болг. *Нинел*; — результат зворотного читання прізвища *Ленін*. — Вл. імена 147; Петровский 167; Спр. личн. имен 513; Илчев 361. — Див. ще **Леніна**.

ніобій «метал сіро-білого кольору»; — р. болг. *ніобий*, бр. *ніобій*, п. ч. *piob*, слц. *piób*, схв. *ніобіјум*, слн. *pióbij*; — запозичення з новолатинської наукової мови; нлат. *piobium* утворено в 1844 р. німецьким хіміком Г. Розе (H. Rose) від імені міфічної дочки Тантала Ніоби (гр. *Νιόβη*); назва була зумовлена тим, що за своїми властивостями ніобій має багато спільного з металом танталом. — СІС² 582; Волков 41—42; Фигуровский 96—97; Коралиński 670; Klein 1049.

ніор, *ніора*, *нібри*, *ніорка* — див. **невіора**.

ніпель «металева трубка для герметичного з'єднання трубопроводів, шлангів та ін.»; — р. *ніппель*, бр. *ніпель*, ч. *piple*, слц. *pipel*, болг. *ніпел*; — запозичення з англійської мови; англ. *pipple* «ніпель» виникло з колишнього *peble* (букв. «маленький виступ»),

зменш. від *peb* (сангл. *pebbe* < дангл. *pebb*) «дзьоб, ніс; кінчик», спорідненого з дісл. *pef* «дзьоб, ніс», двн. *snabul*, нвн. *Schnabel* «тс.», дфриз. *snavel* «рот». — СІС² 582; РЧДБЕ 492; Klein 1033, 1049; Kluge—Mitzka 667.

[ніпрох] «щось жалюгідне, нікчемне» Ж; — неясне.

[нір] «низ, рівнина, болотиста рівнина; трясовина» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *puig* «рівнина; березовий ліс, березняк» споріднене з манс. *piig* «паросток, гілка», хант. *pjeg* «тс.». — ВеУг 239; Чопей 219; MNTEsz II 1047; Bárczi 218.

[ніраз] «чорт» Ж, **[ніразенник, ніразчук]** «тс.» Ж; — неясне; можливо, утворене як табуїстична назва від *раз*.

нірвана «за уявленнями буддистів — блаженний стан спокою людської душі»; — р. болг. *нирвана*, бр. *нірвана*, п. *piwapa*, ч. слц. слн. *piwapa*, схв. *нирвана, нирвана*; — запозичення з давньоіндійської мови; дінд. *piwapaḥ*, букв. «згасання, затухання, зникнення» утворене з префікса *pi-*, *pi-* «назовні, геть», спорідненого з ав. *pi-* «тс.» (можливо, пов'язаного з укр. *ніщий*) і дієслова *vāti* «віє», спорідненого з ав. *vāiti* «тс.», гот. *waian* «віяти», псл. *vējati*, укр. *віяти*. — СІС² 582; Korpalański 670; Holub—Lyer 335; Klein 1049. — Див. ще **віяти**.

нірка¹ — див. **нірок**.

нірка² — див. **нірка**.

нірка³ — див. **невіра**.

[нірвати] «перемогти, подужати» ЕЗб 25, **[нірувати]** «виграти» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *puer* «виграти; одержати перемогу, взяти гору», очевидно, споріднене з манс. *pij-* «рвати», хант. *pjeg-* «тс.». — ЕЗб 25, 242; MNTEsz II 1042; Bárczi 218.

ніс, **[ніскі]** «носки взуття; носки ніг» Ж, **[нос]** «загнута частина полотна коси» ЛексПол, **[носавкі]** «ніздрі» ВеНЗн, **[носай]** «жук довгоносик», **[носак]** «носок чобота; удар по носі», **[носаль]** «жук довгоносик; молоток з довгим кінцем», **[носальки]** «ніздрі» ВеЛ,

[носатізна] «сап», **[носатіна]** «тс.» Куз, **носатка** (заст.) «посудина з довгим носиком; міра ємкості в 3 і більше відра; чайник», **носач** «чоловік з великим носом; (зоол.) носата мавпа», **носік** «виступ у посудині, через який виливається рідина; вужчий кінець яйця Ж», **[носівка]** «хусточка до носа», **[носкі]** (вид гри), **носовік**, **[носильки]** «ніздрі» ВеЛ, **[носута]** «чорна вівця з білим носом» ВеНЗн, **[носюра]** (збільш.), **[носюта]** (назва вівці) Доп. УЖДУ 4, **[носія]** (дит.) «ніс», **[носяка]** (збільш.), **[носюра]** (збільш.) (Ме), **носатий** «з великим носом; [хворий на сап]», **[безносько]** «безноса людина», **безносий**, **[зносатіти]** «захворіти сапом», **[заніскуватий]** «гостроносий» Г (1927), **[нанісник]** «ремінь кінської вуздечки, що проходить над ніздрями коня» Корз, **надперенісся**, **перенісся**, **[перенісе]** «перенісся» Нед, **[перенісця, перенізе]** «тс.» Нед; — р. бр. болг. м. *нос*, др. *носъ*, п. ч. слц. нл. *pos*, вл. *pós*, полаб. *pös*, схв. *nös*, слн. *pós*, стсл. **носъ**; — псл. *posъ*; — споріднене з прус. *pozu* «ніс», лит. *pósis* «тс.», лтс. *pāss* «ніздря», дінд. *pāsā* (дв.) «ніс», дперс. ав. *pāh-* «тс.», лат. *pāris* (< **pāsis*) «ніздря», *pāsus* «ніс», двн. *pasa*, дісл. *pqs*, дангл. *posu* «тс.», дшв. норв. *pös* «морда, рило»; іе. **pās-* «ніс». — Rudn. II 860; Фасмер III 84—85; Черных I 578; Преобр. I 613; ЭСБМ 8, 42; Machek ESJC 401; Schuster-Sewc 1022; Младенов 360; Skok II 524—525; Bezlaĵ ESSJ II 228; Критенко Вступ 507, 542; Mikl. EW 217; Trautmann 193; Mühl.—Endz. II 701; Meillet Etudes 206; Mayrhofer II 146; Walde—Hofm. II 143—144; Kluge—Mitzka 503—504; Гамкрелідзе—Іванов 814; Pokorny 755. — Пор. **носак**, **носар**, **носуха**.

нісенітниця, **[нісенітениця]** «нісенітниця» Бі, **[нітєнісєниця]** «тс.» Бі, **нісенітний**; — р. **[нісенітниця]** «нісенітниця»; — похідне утворення від виразу *ні сє ні тє (ні те ні сє)*. — Див. ще **ні²**, **сей**, **той**. — Пор. **абіщиця**.

Ністрат — див. **Євстрат**.

[**ніт**¹] «нема; ні», [**ніту**] «тс.» Пі, [**нітити**] «зрікатися, відмовлятися» Пі, [**нітувати**] «тс.» Пі, [**ніткати**] «говорити *ніт*, заперечувати, відмовляти» Ж; — р. *нет* «немає; ні», бр. [*нет*] «немає», др. *нѣтъ, нѣту*, п. ст. *niēt*, слц. *niēt* «тс.»; — результат злиття виразу **не є ту* (< псл. *ne je(st) tu*). — Shevelov ZfSlPh 27, 62; Фасмер III 67; Черных I 570; Преобр. I 218, 596; Соболевский Лекции 249; ЭСБМ 8, 17; Вгückнер 359; Тодоров Slavia 14, 519. — Див. ще **є**, **не**, **ту**.

[**ніт**²] «заклепка МСБГ; металевий цвях, що з'єднує два шматки металу», [**нют**] «заклепка Ж; гвіздок, за допомогою якого скріплюється шина в колесі ЛЖит», [**ніюта**] «заклепка, спайка», [**нітований**] «скріпленій заклепками» МСБГ, [**нітувати**] «запаювати дірку в посудині МСБГ; з'єднувати приклепанним цвяхом; заковувати; спаювати» Пі, [**нітувати**] «заклепувати, спаювати»; — бр. *ніт* «болт», п. слц. *niēt* «заклепка», ч. *niūt*, вл. *niūt*, *niā* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Niet* «заклепка» споріднене з гол. *niēt* «тс.», днн. (*bi*)*hniotan* «прикріплювати», дісл. *hniōda* «бити, ударяти, клепати», гр. *κνύθος* «маленька колючка». — ЭСБМ 8, 31; Sl. yug. obcsuch 511; Holub—Lyer 338; Schuster—Sewc 1030; Kluge—Mitzka 511—512.

ніт³ — див. **нітй**².

нітїтися «ніяковіти; непокоїтися СУМ; [щулитися, кулитися Г; таїтися, підстерігати Ж]», [**нітїться** (*снїг*)] «тане» Ж, [**нітїтися**] «підстерігати» О, **знїтїтися**; — р. [**нітїться**] «знищуватися, зникати» (з укр.); — похідне утворення від [**ніт**] «немає» (див.).

[**нітка**] (ент.) «нічний метелик (*Phalaena*); міль» Ж; — очевидно, пов'язане з *нѣтля* «тс.» (див.).

[**нітник**] (бот.) «сонцєвіт ладанниковий, *Helianthemum chamaecistus* Mill. (*Helianthemum vulgare* Gaer.)», [**нітник**] «тс.» Мак; — неясне. — Пор. **ніжник**.

нітрагін «бактеріальне добриво, виготовлене з культури бульбочкових бактерій», **нітрагінїзація**; — р. болг. *нитрагін*, бр. *нітрагін*, ч. *nitragin*, слц. *nitragin*; — очевидно, утворене з нлат. *nitro(genium)* «азот», що має в своєму складі основу лат. *nitrum* «лужна сіль, натрій, сода», і неясного другого компонента, який виділяється у вигляді *gip-* і пов'язується з гр. *ύενοϛ* «рід» (Sl. yug. obcsuch 511) або у вигляді *agin-* і виводиться від гр. *ἄνω* «притягую, засвоюю» (СІС² 583). — Див. ще **ністрат**.

ністрат «сіль азотної кислоти», **нітрація**, **нітрїт** «сіль азотистої кислоти»; — р. болг. *нитрат*, бр. *нітрат*, ч. слц. слн. *nitrát*, вл. *nitrat*, схв. *ніт-рāt*; — запозичення з французької мови; фр. *nitrate* «ністрат» (з 1787 р.) утворено від *nitre* (нлат. *nitrum*) «селїтра», яке зводиться до лат. *nitrum* «природна лужна сіль, сода», що походить від гр. *νίτρον* «тс.». — СІС² 583; Kopaliński 670; Holub—Lyer 336; Klein 1049; ODEE 611; Dauzat 500; Walde—Hofm. II 171—172. — Див. ще **натрій**.

нітроглицерїн «отруйна рідина, яку використовують при виробництві вибухових речовин і в медицині»; — р. болг. *нитроглицерїн*, бр. *нітраглицерїна*, п. *nitrogliceryna*, ч. вл. *nitroglycerin*, слц. *nitroglycerin*, схв. *нітро-глицерїн*, слн. *nitroglycerin*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Nitroglycerin*, фр. *nitroglycerine*, англ. *nitroglycerin(e)* утворено з основ нлат. *nitrum* «селїтра» і *Glycerin* (*glycerine, glycerin*) «глицерин». — СІС² 583; Черных I 573—574; Sl. yug. obcsuch 511; Holub—Lyer 336; Klein 1050. — Див. ще **глицерїн**, **ністрат**.

[**ніхтонія**] «підла, негідна жінка» Ж, [**ніхтоліця**] «нікчема, ледащо; повія» МСБГ, [**ніхтоліця**] «негідниця; нахабність» О, [**нехтоліця**] «тс.» О, [**ніхтоблний**] «плюгавий, поганий» О; — похідні утворення від *ніхтоб* ([*ніхто, нехто*]). — Див. ще **ні-**, **хто**.

[ніц] «нічого Г; ніщо МСБГ; зовсім, абсолютно МСБГ», [ніцувати] «знищувати», [ніцовати] «зневажати, насміхатися» Пі; — бр. [ніц] «нічого», ст. ниць «тс.»; — запозичення з польської мови; п. піс «ніщо, нічого», ст. пісо «тс.» утворене з пі «ні» і со «що». — Richhardt 83; ЭСБМ 8, 33; Булыка 218; Brückner 359; Верп. I 164. — Див. ще **нич, ні³, що**. — Пор. **нізац, нінац**.

[ніци] «короткозорий» Л; — фонетичний варіант до *ніций* «низький» (можливо, з бр. *ніцы* «понурий»); щодо семантики пор. *низьковобрий* «короткозорий», *низькообкий*, [низький на обі] «тс.» — Див. ще **ниць**. — Пор. **низькообкий**.

[ніцитися] «нітитися; удавати з себе бідного»; — похідне утворення від [ніц] «нічого», паралельне до *нітитися* від [ніт] «немає». — Див. ще **ніц**. — Пор. **нітїтїся**.

ніцувати — див. **ниць**.

ніч, [нічини] «сутінки» Пі, [нічка] «біс, що набирає вигляду жінки; кажан» Ж, *нічний* «джерело світла, що засвічується на ніч; той, хто діє вночі; нічний сторож Ж; нічний горщик Куз; (зоол.) жаба джерелянка, *Bombina* (*Bombinator igneus* Rösel.) ВеНЗн», [нічники] «нічні метелики» Ж, *нічнийці* «безсоння СУМ; [нічні метелики Ж; вудочки, що ставляться на ніч ВеЗн; дівчата, що по смерті з'являються чоловікам Ко, Шух]», *нічнийця* «(ент.) совка, *Noctua* L. СУМ; [сова, Strix; складна вудочка, яка ставиться на ніч Ж; один із злих духів (за віруванням гуцулів)], [ночини] «сутінки» Пі, *ночівля* СУМ, Ж, [ночівок] «нічліг» Ж, [ночний] «місяць; біс; нічний сторож біля табуна», [ночнийці] «безсоння», [ношнійці, нашнійці] «тс.» Л, [нобніця] «кажан; казковий сліпий птах, якого водить мала пташка Г; сова Ж; нечиста сила, яка вночі винищує пташенят у гніздах і яєчка; людина, що не спить уночі; квіти, що розпускаються вночі ЛексПол», [ночувака] «коханка; блудна жінка ЛЧерк; нічліжник Куз»,

ночувальник «нічліжник», [ношніця] (ент.) «рогатий жук, *Lucanus cervus* L.» (активний і вночі) ЛЖит, [нощиця] «сова» Ж, [нічма] «уночі» Куз, *нічю*, [ніцька] (у виразі [ніч ніцьку] «всю ніч»), *нічний*, [нічяний] «нічний» Ж, [нічитися] «темніти» Пі, [нічкувати] «ночувати Ж; працювати вночі МСБГ», *ночіти, ночувати, вночі, [зночі]* «вечора», [нонічи] «нічні квіти (маріоли)» Ва, [ноночєнький] «темний», *ноночі, поночіти* «темніти ввечері», [новночі] «темно, поночі» ЛЖит, [позавночі] «позавчора», [позасночі] «минулої ночі; позавчора» Нед, ВеУг, [позанічний] «позавчорашній» Нед, [позаснічний] «тс.» ВеЗн, [пріпоноч] «на світанку, в присмерку» ЛексПол, [сночі] «учора ввечері», [сночі] «тс.», [снічний] «учорашній, з учорашнього вечора» Нед, [снішний] «тс.» Нед, *уніч, уночі, уночішній* «нічний»; — р. др. *ночь*, бр. *ноч*, п. ч. слц. нл. нос, вл. по́с, полаб. пѣс, болг. *нощ*, м. нос, схв. нощ, слн. по́с, стсл. *ношть*; — псл. *покъ «ніч»; — споріднене з лит. *naktis*, лтс. *nakts*, прус. *naktin* (зн. в. одн.), дінд. *nák* «тс.», *náktiñ* (зн. в. мн.) «ночі», *náktam* «уночі», гр. *νύξ* «ніч», *νύκτωρ* «уночі», лат. *nox* «ніч», алб. *natë*, гот. *nahts*, двн. *naht*, нвн. *Nacht*, дангл. *naeht*, ніт. *niht*, англ. *night*, дісл. *nātt, nōtt* «тс.», дірл. *in-nocht* «цієї ночі», кіпр. *he-poid* «тс.», реу-ноет «кожної ночі», тох. А п(а)ktim «проти ночі», В *nekıye* «ввечері», хет. *nekut* «вечір»; іє. *nek^u-t, *nok^u-t «ніч»; зіставляється також (Ondruš Sl. Wortst. 121) з лит. *niáukti* «затягати хмарами, затемнювати». — Rudn. II 860; Фасмер III 86—87; Черных I 579—580; Преобр. I 614—615; ЭСБМ 8, 44—45; Славский ВЯ 1967/4, 56; Sławski JP 42/2, 86; Machek ESJC 400—401; Holub—Kop. 246; Schuster-Sewc 1017—1018; Младенов 360; Skok II 522; Bezlaj ESSJ II 226; Крищенко Вступ 516, 550; Trautmann 193; Mühl.—Endz. II 690; Uhlenbeck 140; Mayrhofer II 122; Pedersen Kelt. Gr. I 123; Frisk II 327—328; Walde—Hoim. II

181—182; Kluge—Mitzka 500; Гамкредлидзе—Иванов 791—792; Иванов ВСЯ 2, 19; Pokoгу 762—763.

[нічвид] «(зоол.) кажан, *Vespertilio*; (орн.) дрімлюга, *Sargitulcus euro-raeus* L. Ж; сова; людина, що волочиться ночами О», **[нічвидок]** «кажан; дрімлюга» Ж, **[нічновід]** «дрімлюга» ВеНЗн, **[ничвид]** «кажан» НЗ УЖДУ 26/2, **[ничвіт]** «кажан; сова; людина, що волочиться ночами» О, **[ничвіт, нечвіт]** «тс.» О, **[ночвид]** «кажан; дрімлюга» Ж, **[ночовід]** «тс.» Ж, **[мечведок]** «кажан», **[мечвид, мичвид]** «тс.» ВеБ; — складне утворення з основ *ніч* і *видіти* (букв. «той, що бачить уночі»; пор. **[нічновідний]** «який бачить уночі» Ж, п. *posowidz* «той, що краще бачить у темряві, ніж при світлі»). — Німчук 202. — Див. ще **вид, ніч**.

[нічвидний] «непривабливий, негарний», **[нечвидний]** «тс.»; — очевидно, складне утворення з **[ніч]** «ніщо, нічого» і *видіти*. — Див. ще **вид, нич.** — Пор. **ничведа**.

нічєв'я «нікчемність; бездіяльність», **[нечівє]** «несподіваність, раптовість» Бі, **[з нечєв'я]** «з нічого», **[з нечєвля]** «тс.», **[зничєв'я]** «несподівано», **[зничєвья]** «несподівано, раптово» Бі, **зничєв'я** «від нічого робити; здуру; несподівано; ні з того, ні з сього»; — р. **[ничєвли]** «непритомність, забуття», **[нечівиль, нецвиль, нечєвельє, нечівєли]** «тс.», бр. **[нячєвіль]** «несподівана біда», **[нічєвіль]** «бідність, убогість», др. **нецевелиє** «непритомність, забуття», **нецевєние** «тс.»; — не зовсім ясне; реконструюється псл. **пєсєвєп'є*, *пєсєвєль* «безпам'ятність, непритомність» і пов'язується з дієсловом *чїти* (Меркулова Етимологія 1977, 88—92; Бі 244; Даль II 542); очевидно, помилкове пов'язання (Німчук Мовозн. 1971/3, 16) із займенником **[нич]** (др. *ничь*) «ніщо». — ЭСБМ 8, 80.

нічліг «зупинка на ніч; пасіння худоби вночі; місце для сну і відпочинку вночі», **нічлігі** «пасіння худоби вночі», **[нічліг]** «нічліг» Ж, **[нічлігánt]** «ніч-

ліжанин; людина, прислана на нічліг» О, **нічліжántин, нічліжска, нічліжник, [нічліжня]** «нічліжка» Куз, **[нічлягánt]** «нічліжанин» МСБГ, **[ночліг]** «нічліг», **[ночлігі]** «пасіння худоби вночі; обряд смаження сала у чернігівському весільному ритуалі», **[ночліжánt]** «той, хто ночує; ночувальник» Корз, **[ночліжántин]** «нічліжанин», **[ночліжник]** «нічліжник; нічний пастух коней Корз», **[ночляжєник]** «нічліжник» Ж, **нічліжний, нічлігувати, нічліжити, [ночлігувати], [поночліжник]** «пастух, який нічлігує», **[поночлежник]** «тс.» Пі; — р. *ночлєг*, бр. *начлєг*, др. *ночльєгє*, *ночльєгє*, п. *posleg*, **[posnig]**, ч. *posleh*, слц. *poslah*, вл. *poslehw*; — складне утворення з основ *ніч* (ст. *ночь*) і *лежати*; можливо, калька нім. *Nachtlager* «нічліг» (SW III 400; Holub—Kor. 246); викликає сумнів спроба пояснити др. *ночльєгє* як результат видозміни *наслєгє* «нічліг» (від *слєгати*) під впливом *ночевати* (Шмелев ЭИРЯ III 80—82). — Фасмер III 86; Черных I 579; ЭСБМ 7, 285; Вгückner 365; Mashek ESJC 400. — Див. ще **лежати, ніч**.

[нічобгий] «поганенький; непоганий», **нічогєнький, [занечогілий]** «такий, що прийшов до занепаду» Чаб; — бр. **[нічогі]** «поганий»; — похідне утворення від *нічобо* «непогано; так собі» (пор. р. *ничєгò* «тс.», п. *niczego* «непогано», *niczegowaty* «нічогєнький»). — ЭСБМ 8, 36. — Див. ще **ні³, чогò**.

[нічогіч] «(зовсім) нічого» Ж; — результат контамінації *нічобо* і **[нігіч]** «зовсім, нічого, ніскільки». — Див. ще **гич, ні³, чогò**.

ніша, [ніжа] «ніша» Куз; — р. болг. м. *ниша*, бр. *ниша*, п. *nisza*, схв. *ниша*, слн. *niša*; — запозичене з французької мови, можливо, через німецьку (нім. *Nische*); фр. *niche* «ніша; виїмка» пов'язане з дієсловом *nicheг* «гніздитися, вити гніздо»; що розвинулося з нар.-лат. **pidicāre* «тс.», похідного від лат. *pidus* «гніздо», спорідненого з дінд.

niđah, niđam «місце відпочинку, стоянка, сітка», вірм. ništ «становище, сидіння», ірл. net «гніздо», двн. nest «тс.», псл. gnězdo, укр. гніздо́; фр. niche «ніша» виводиться також (Dauzat 499) від іт. nicchia «тс.» як запозичення. — СІС² 584; Черных I 574; Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 36; Sl. yug. obcuch 511; РЧДБЕ 493; Gamillscheg 636; Kluge—Mitzka 512—513; Walde—Hofm. II 167. — Див. ще гніздо́.

ніяко «ніяково», *ніяково*, [*неяково*] «ніяково» Ж, [*ніякий*] «нікчемний, непотрібний Ж; невихований, нерозумний, вайлуватий Ме», *ніяковий*, *ніяковіти*, [*ніячити*] «дуже ляяти» Ж, [*пониячитися*] «занепасти, погіршитися»; — бр. *ніякавата* «ніяково», п. піяко «тс.»; — складне утворення з *ні* і *яко* «як», *яковó* «тс.». — Див. ще **ні³**, **як²**.

[**ніякось**] «якоюсь мірою, особливо» Ж; — складне утворення з *ні* (колишньої неозначеної частки *нѣ*) і *якось*. — Див. ще **ні-**, **як²**, **якось**.

[**нніати**] «не знати» Ж; — результат стягнення виразу *не знати*. — Див. ще **знати**, **не**.

но¹ «але (спол.), лишень (обмежувальна, видільна і спонукальна частка)», *-но* (спонукальна частка), [*-ну*] «тс.»; — р. бр. діал. *но* «але», др. *но* «але; тільки», *нѣ* «тс.», п. вл. *по* (частка), слц. *по* «але», болг. м. *но*, схв. *но*, слн. *пò*, стсл. *нѣ* «тс.»; — псл. *пъ*, *по*, пов'язане з *повъ* «новий», *пунѣ* «нині, тепер», і-по «тільки, лише»; — споріднене з лит. *лтс.* *пù* «нині, тепер», гот. *тох.* *пи*, дінд. *двн.* *свн.* *пū*, *пи*, *пип*, ав. *дангл.* *пū*, *англ.* *пов*, *лат.* *пипс*, гр. *νύ*, *νύν*, хет. *пиwa*; іе. **пū* «тс.»; вважається також первісним індоєвропейським вигуком (Schuster-Sewc 1017); менш обгрунтованим є виведення (Meillet BSL 20, 91) з **nom* і пов'язання з *лат.* *пит* «(ще) тепер». — ЮМ Морфологія 453; Фасмер III 77; Черных I 574; Преобр. I 608; ЭСБМ 8, 38; Младенов 358; ESSJ Sl. gr. II 510—512; Vondrák II 470—471; Traut-

mann 201; Mühl.—Endz. II 752—753; Maughofer II 175; Pokorny 770. — Див. ще **ніні**, **новий**. — Пор. **іно**.

но² (вигук для підганяння коней; [вигук для підганяння корів Корз]), [*ньо*] (вигук для підганяння коней), *нокати*, [*ньо́кати*] «нокати»; — р. бр. *но* (вигук для підганяння коней); — очевидно, пов'язане з вигуком *ну*. — Преобр. I 617; ЭСБМ 8, 38. — Див. ще **ну¹**.

новатор, *новаторство* СУМ, Ж; — р. болг. м. *новатор*, бр. *наватар*, п. вл. *powator*, ч. слц. *novátor*, схв. *новатор*, слн. *novátor*; — запозичення з латинської мови; *лат.* *novátor* «оновлювач» пов'язане з дієсловом *povo*, *-āre* «оновляти», похідним від *povus* «новий», спорідненого з дінд. *pávaḥ*, *pávuah*, ав. *pava-*, гр. *νέος*, гот. *niujis*, лит. *paūjas* «тс.», псл. *повъ*, укр. *новий*. — СІС² 584; Черных I 574—575; Kopaliński 678; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 494; Walde—Hofm. II 181. — Див. ще **новий**. — Пор. **новация**, **новела**, **новіця**.

новация «нововведення»; — р. болг. *новация*, бр. *навация*, п. *powacja*, ч. *powace*, слц. *novácia*, схв. *новация*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Novation*, фр. *англ.* *novation* походять від пізньолат. *novātiō* «оновлення», пов'язаного з дієсловом *лат.* *povo*, *-āre* «оновляти», похідним від *povus* «новий». — СІС² 584; Sl. yug. obcuch 516; РЧДБЕ 494; Walde—Hofm. II 181; Dauzat 504; Klein 1058. — Див. ще **новатор**, **новий**. — Пор. **новела**, **новіця**.

новела «невелике оповідання з несподіваним фіналом», *новеліст*, *новелістика*, *новелістичний*; — р. *новела*, бр. *навела*, п. вл. *powela*, ч. слц. *novela*, болг. м. *новела*, схв. *новела*, слн. *novéla*; — запозичення з італійської мови; іт. *novella* «новела, коротке оповідання» походить від *лат.* *novella*, наз. в. мн. с. р. *прикметника novellus* «новий», зменш. до *povus* «тс.». — СІС² 584; Черных I 575; Фасмер III 77—78; Kopaliński 678; Machek ESJC

402; Holub—Lyer 337; Младенов 359; Lampl Wien. sl. Jb. 20, 86, 95; Dauzat 504; Klein 1058; Mestica 1030. — Див. ще **новий**. — Пор. **новатор**, **новация**, **новіця**.

новий, [новінний] (у сполученні [н-не поле] «уперше зоране поле»), [новінний] «тс.» Ж, [новіський] «новісінський» МСБГ, новітний, [новотний] «нововведений, новий» О, новак, [новатинь] «паросток на старому дубовому дереві» Ж, новачок, новізна СУМ, Ж, [новік] «новий місяць, молодик Г; новачок, послушник Ж», новіна «нова звістка; нововведення; урожай нинішнього року; цілина; [недавня подія; новий одяг Г; поле, вперше засіяне після розкорчування лісу Корз; нове поселення Ж]», новінка, [новінкар] «охочий до розповсюдження новин Ж; газетяр О», [новинкі] «газета» ВеУг, [новітель] «новатор» Ж, [новіна] «уперше засіяне поле» ЛексПол, [невійне] «земля, не орана 5—6 років» О, [новота] «новина» ВеЛ, [новіти] «обновляти», новіти, новішати, віднова, відновіти, ізнов, ізнову, [изнів] «знову», [знів] Ж, знов, [зновель Ж, зновоньку Ж], знову, [зновусь ВеЗа] «тс.», наново, [напереднівці] «перед новим врожаем» Корз, онва, оновіти, обнова, [обновець] «перший сніг», обновітель, обнове́нство, обновник, обновіти, [отнова] «обнова, оновлення» Бі, [піднова] «поновлення, підновлення, частковий ремонт» Нед, підновіти, [понов] «новий місяць» Нед, понова «нова вошина у вулику; [по́роша Нед; слід на свіжому снігу]», [пони́вни] «оновлення; храмове свято Нед», понівка «нова вошина у вулику», поновіти; — р. новый, бр. новы, др. новъ, новыи, п. вл. нл. пову, ч. слц. пову́, полаб. півѣ, болг. м. нов, схв. нѡв, слн. нѡв, стсл. новъ; — псл. повъ «новий»; — споріднене з лит. паўjas, прус. neuwelen, дінд. návah, návuaḥ, ав. nava-, перс. паи, тох. А ñu, В ñuwe, хет. newa-, гр. νέος; лат. novus, вірм. пог, гал. novio-, nevio-, дірл.

пѡе, брет. newez, гот. niujis, двн. днн. niuwi, нвн. neu, дангл. nīwe, nēowe, англ. new, дфриз. nie, дат. шв. норв. nu; іе. *neuos «тс.», пов'язане з *ñ, *ñ-п «нині, тепер». — Rudn. II 861; Фасмер III 78; Черных I 575; Преобр. I 609; ЭСБМ 8, 38—39; Brückner 366—367; Machek ESJC 402; Schuster-Sewc 1023; Младенов 358—359; Skok II 525—526; Bezljaj ESSJ II 228; Trautmann 194; Mühl.—Endz. II 696; Uhlenbeck 144; Mayrhofer II 144; Frisk II 306; Walde—Hofm. II 181; Pedersen Kelt. Gr. I 55; Kluge—Mitzka 509; Klein 1044; Гамкрелидзе—Иванов 783; Pokorny 769. — Див. ще **ніні**.

[новіня] «новонароджений, маля» Ж, [новинятко] «тс.» Ж; — результат видозміни п. niewinię «дитя, немовля», niewiniątko «тс.», зближеного з новий (пор. новонароджений); п. niewinię, ст. niewinnię походить від niewinny «невинний», утвореного з nie «не» і winny «винний». — SW III 363. — Див. ще **винá, не**.

[новіця] «послушниця» Ж; — р. [новіца] «тс.», п. powiejsuz «послушник», ст. powic, ч. слц. powic «тс.», powicka «послушниця», схв. нѡвица «молода монахиня (яка щойно вступила до монастиря)», слн. powic «послушник»; — запозичення з латинської мови; лат. powicius «новий; нещодавно прибулий, новачок» утворене від novus «новий», спорідненого з псл. повъ, укр. новий. — Kopaliński 678; Machek ESJC 402; Holub—Lyer 337; Walde—Hofm. II 181; Klein 1058—1059. — Див. ще **новий**. — Пор. **новатор**, **новация**, **новела**.

новокаїн «препарат, який застосовується як знеболюючий і лікувальний засіб»; — р. болг. новокайн, бр. новакаїн, п. powokaina, ч. слц. powokain, схв. новокáйн, слн. powokain; — торгова назва (англ. Novocain), утворена з основ novo- від лат. novus «новий» і (co)cain(e) «кокаїн», похідного від coca «кока». — СІС² 584; Sł. wug. obcych 516; РЧДБЕ 494; Вуяклија 622; Klein 306, 1059. — Див. ще **ко́ка, новий**.

[**новомлі́нка**] «рід горілки» (пор. «Новомлинка — води половинка, а коропська — суца» — Номис); — похідне утворення від назви села *Нові Млини* (Чернігівська обл.), недалеко від якого розташоване село Короп.

[**новота́р**] «новатор» Ж; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. povotář «любитель нововведень», слц. povotár «тс.; новатор», як і вл. powotar «новатор», нл. powotařstwo «пристрасть до нововведень», схв. *новотар* «новатор», утворені відповідно від іменників ч. слц. povota «нововведення; новизна», вл. нл. powota, схв. *новота* «тс.». — Див. ще **новатор**, **новий**.

нога́, *ніжка*, [ніжа́та] «ніжки» О, [ніжа́та] «тс.» Ж, [но́зя] (дит.) «нога, ніжка», *ногави́ці* «суконні штани; нижні штани Ж; панчохи МСБГ», [ганави́ці] «шкіряні штани» Я, *ногави́ця* «холоша», [ногавичи́ята] «штанці» Пр. XI діал. н., [нога́вкі] «полотняні штани Г; верхні штани Ж», [на́гавки] «суконні штани», [ноже́не́] (зб.) «пальці ноги» Ж, *ножи́сько*, [ніжній] «ножний» Ж, [ножані́й] «ножний, який стосується ніг, який знаходиться на ногах», [ножені́й, ножі́ній] «тс.», [ножкові́й] (у сполученні [ножкове́ пущення] «пущення перед масницею, коли їдять холодець із свинячих ніг»), *ножній*, [ніжкува́ти] «збиратися і топтати ногами землю» (про овець) Ж, *відно́га* «відгалуження (гори, стовбура, дороги)», [за́ніжка] «задня нога тварини» Ж, *збезно́жити*, *збезно́жити*, *обні́ж* «квітковий пилок, який бджоли на задніх ніжках переносять у вулик для виготовлення перги; [підні́жжя Ж]», *обні́жжя*, [обні́жка] «обніж» Ж, *обні́жки* «вовна низької якості, яку настригають з ніг, морди та хвоста вівці», [обні́жки] «вовна гіршої якості» Лекс-Пол, *обні́жок* «поперечка між ніжками стола, стільця», [обно́га] «гірський відріг, підні́жжя гори» Ж, [обно́ж] «обніж» Ник, *підні́жжя*, [підно́же] «підні́жжя» Нед, *підні́жка*, *підні́жок*, [під-

ножа́й] «педаля» Куз, [підно́жі] «підніжки в ткацькому верстаті» Ник, [підно́жичий] «підніжний» Пі, [побі́ж] «частина коліски» О, [поножа́й] «підніжки в ткацькому верстаті» Ник, [побі́жі] «тс.» Г, Нед, Л, [попідні́ж] «підноги» Нед, *розні́жка*, [су́ніж] (у сполученнях [с. лячи, с. спати] «лягти, спати так, що двоє і більше лежачих торкаються ногами») Нед; — р. болг. *нога́*, бр. *нага́*, др. *нога*, п. нл. *poğa*, ч. слц. вл. *poĥa*, полаб. *püġa*, м. *нога*, схв. *нога*, слн. *noġa*, стсл. **нога**; — псл. *poġa* «нога»; — споріднене з лит. *paġa* «копито», *pāġas* «ніготь; кіготь», лтс. *paġas* «обидві руки; руки й ноги», *paġs* «ніготь; кіготь», прус. *paġe* «ступня (ноги)», дінд. *ānġhriġ*, *amġhriġ* «тс.», *paġhāġ* «ніготь; кіготь», перс. *pāġup* «тс.», гр. *ὄνυξ* «ніготь; кіготь; копито», лат. *unguis* «тс.», дірл. *inġen* «ніготь; кіготь», дкімр. *eguīn*, кімр. корн. *ewīn*, брет. *iwīn* «тс.», двн. днн. *paġal* «ніготь», нвн. *Nageł*, дфриз. *neil*, дангл. *pæġl*, *pæġel* «тс.», англ. *nail* «ніготь; кіготь», дісл. *paġl* «ніготь», гот. *ganag-ljan* «прибивати цвяхами»; іе. **onogh-*, **ŋgh-*, **ongh-* «ніготь; кіготь». — Rudn. II 861; Фасмер III 78—79; Черных I 575; Преобр. I 609—610; ЭСБМ 7, 181; Brückner 365; Holub—Kop. 246; Schuster-Sewc 1018; Oleš I 661—663; Младенов 359; Skok II 522—523; Bezlaj ESSJ II 226; Критенко Вступ 542; Fraenkel 478—479; Trautmann 192; Mühl.—Endz. II 686—687; Bezenberger BB 16, 257; Meillet Études 208; Uhlenbeck 4, 141; Mayrhofer I 22, II 124; Frisk II 398—399; Walde—Hofm. II 818—819; Pedersen Kelt. Gr. I 107, 186; Kluge—Mitzka 501; Klein 1026; Pokorny 780. — Пор. **ніготь**.

нога́йці «народність тюркської мовної групи, що живе на Кавказі», одн. *нога́ець*, *нога́йка*; — р. болг. *нога́ец*, бр. *нага́ец*, п. *noġajec* (з укр.), *poġajec*, ч. *Nogajci* «ногайці», слц. *Nogajec*, *Nogaj*; — запозичення з тюркських мов; крим.-тат. *ногай* «ногайці (в Криму і на Кавказі)», кирг. каз. *ногай* «татарин,

що живе в Росії, казанський татарин» (Радлов III 693) походять від монг. по-раї «собака» (також ім'я одного хана); пор. калм. поуā, поуā «ногаєць». — Ма-карушка 11; Фасмер III 79; Еремеев Этнонимы 138; Basaj PJ 1961/1, 35; Räsänen Versuch 354; Ramstedt 278. — Пор. **нага́йка**.

ногáта «дрібна монета в давній Русі»; — р. *ногáта*, др. *ногата*; — запозичення з тюркських мов; кипч. тур. пакт «гроші, готівка», крим.-тат. пахт «тс.» походить від ар. пақд «дрібні гроші»; менш обгрунтоване виведення (Кипарский ВЯ 1956/5, 135) від *ногá*. — Чернов НЗ Запорізьк. пед. ін-ту IV 151; Фасмер III 79; Шипова 246; Менгерс 118—120.

[**но́гтик**¹] (іхт.) «йорж, *Acerina ser-pua (vulgaris)*» Ж; — р. [**но́гтик**] «тс.»; — результат перенесення назви [**но́гтик**] «нігтик», зменш. від ст. *но-готь* «ніготь»; назва зумовлена, очевидно, колючістю йоржа. — Leder 146. — Див. ще **ніготь**.

[**но́гтик**²] (бот.) «змієголовник молдавський, *Draconcephalum moldavicum* L.» Мак; — результат перенесення назви [**но́гтик**] «нігтик», зменш. від ст. *ноготь* «ніготь»; назва зумовлена тим, що одна з пелюсток двоугубого віночка цієї рослини нагадує ніготь. — Див. ще **ніготь**.

[**но́ді**] «іноді»; — бр. [**но́ды**, **но́йды**] «тс.»; — результат спрощення форми *іноді* (див.).

[**нозгра́вий**] «хворий на сап; сопливий» Ж; — результат видозміни п. [wozgrzywy (*wozgrawy?)] «сапятий», паралельного укр. [**віскривий**] «сопливий» і зближеного з [**ноздри**] «ніздрі», [**ноздровий**] «носовий». — Див. ще **віскривий**, **ніздря**.

[**нозгрі́ця**] «трикутний шматок поля між двома струмками» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [**ноздри**] «ніздрі» (за подібністю до форми носа).

[**но́й**] «той» Ж, [**но́я**] «та» Ж, [**но́є**] «те» Ж; — результат видозміни форми

[**но́н**] «той» Ж, зумовленої впливом займенників з кінцевим *й* ([**о́ний**] «той», *той* тощо). — Див. ще **оно́н**.

нока́ут «стан боксера, коли він після удару супротивника падає і вважається переможеним», *нокаутувáти*; — р. *нока́ут*, бр. *нака́йт*, п. *pokaut*, ч. *pokaut*, *knokaut*, слц. *knockout*, болг. *нока́ут*, схв. *но́каут*, слн. *pokaut*; — запозичення з англійської мови; англ. *knock-out* «удар, що валить з ніг» утворене з основи дієслова *knock* «ударити» звуконаслідувального походження і применника *out* «з, геть» (дангл. *ūt*), спорідненого з днн. дфриз. гот. *ūt*, двн. *ūz* «тс.», нвн. *aus* «з, із», дінд. *ūt* «вгору, геть», лат. *ūsque* «аж до, до самого, безперервно». — СІС² 585; Черных I 576; Kopaliński 672; Holub—Lyer 245; РЧДБЕ 494; Вуяклија 623; Klein 850, 1104.

ноктіо́рн «музичний твір наспівного, мрійливого характеру»; — р. *ноктіо́рн*, бр. *накціо́рн*, п. *pocturn*, ч. слц. *pocturno*, вл. *pocturna*, болг. *ноктіо́рно*, м. *ноктіу́рно*, схв. *ноктіу́рно*, ндк-тїу́рно, слн. *poctúrno*; — запозичення з французької мови; фр. *posturne* «нічний; ноктюрн» (із сполучення *chanson posturne* «нічна пісня») походить від лат. *posturnus* «нічний», утвореного від пох (род. в. *postis*) «ніч», спорідненого з дінд. *pák*, гр. *νύξ*, лит. *paktis*, псл. **покть* «тс.», укр. *ніч*. — СІС² 585; Черных I 576; КЭСРЯ 293; Kopaliński 672; Holub—Lyer 336; Gamillscheg 648; Walde—Hofm. II 181—183. — Див. ще **ніч**.

[**но́ле**] «ану лиш» Ж, ДзУЗЛП; — слц. *polep* «ну-ну», [*po'le*] «ану лиш», [*po'lem*] «тс.»; — складне утворення з часток [*но*] «ну, ану», що є варіантом *ну*, і [*ле*] «лише, тільки; же». — Дзендзелівський УЗЛП 161. — Див. ще **ле**, **но**¹, **ну**¹. — Пор. **о́ле**², **хо́лем**.

нома́д «представник народів, які кочують; кочівник», *номадізм*, *нома́дний* «кочовий»; — р. болг. *нома́д*, бр. *нама́д*, п. *nomada*, ч. слц. слн. *nomád*, вл. *nomad*, м. *номад*, схв. *нома́д*; —

через посередництво німецької або французької мови (нім. *Nomáde* «кочівник, номад», фр. *nomade* «тс.») запозичене з латинської; лат. *nomas*, *-adis* «кочівник, номад» походить від гр. *νομάς*, *-άδος* «скотар, пастух, кочівник», пов'язаного з *νομός* «пасовисько, вигін», *νέμω* «розподіляю; пасу худобу, займаюся скотарством», спорідненими з ав. *pəmah-* «позика», лат. *numerus* «число, кількість», гот. *niapan* «брати, взяти», двн. *petap*, нвн. *pehtep* «тс.», лит. *pióta* «орендна плата». — СІС² 585; Фасмер III 82; Преобр. I 611; Копалиński 672; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 494; Dauzat 502; Walde—Hofm. II 186—187; Frisk II 302—304. — Пор. **но́мер**.

номенклату́ра «сукупність назв, термінів у певній галузі знання; працівники, затвержені вищими органами на якісь посади», *номенклато́р*; — р. болг. м. схв. *номенклату́ра*, бр. *наменклату́ра*, п. ч. вл. *poimenklatura*, слц. слн. *poimenklatura*; — запозичення з латинської мови; лат. *pōmenclātūra* «перелік, список» утворене, очевидно, на основі словосполучення *pōmen salāge* «оголошувати ім'я»; лат. *pōmen* «ім'я, назва» споріднене з дінд. *pāta*, гр. *ῥνομα*, вірм. *apup*, гот. *panō*, псл. **ǰьтѣ* «тс.», укр. *ім'я*; лат. *salō*, *-āge* «викрикувати, оповіщати, скликати» споріднене з дінд. *kalakalaḥ* «безладні крики, шум», гр. *καλέω* «називаю, закликаю, скликаю», двн. *hellan* «звучати», лит. *kalbà* «мова», псл. **kolkoŕ* «дзвін», укр. [*колокіл*] «тс.». — СІС² 585; Копалиński 673; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 494; Вуяклија 623; Walde—Hofm. I 141—142, II 174. — Див. ще **ім'я**, **ко́локіл**. — Пор. **но́мінальний**.

но́мер; *номеро́к*, *ну́мер*, [*лу́мер*] «номер» О, [*лумéро*] «тс.; буква» МСБГ, *ну́мератор*, *ну́мерація*, *ну́мерувальник*, *ну́мераційний*, *ну́мерувати*; — р. болг. м. *но́мер*, бр. *ну́мар*, п. *numeg*, ч. слц. *numego*, вл. *numerus*, схв. *ну́мера*, слн. *núтега*, *núтага*; — запозичено з латинської мови через німецьку (коротке *u* в нім. *Nummer* «но-

мер» передане через **o**); лат. *numerus* «число, кількість» споріднене з лит. *pióta* «орендна плата», ав. *pəmah-* «позика», гр. *νέμω* «розподіляю»; не виключена можливість запозичення через голландську мову, у якій паралельно вживаються *potmer* і *nummer* з тим самим значенням (Кипарский ВЯ 1956/5, 135; Тарабасова ВКР II 181; Акуленко 140; КЭСРЯ 294; Цыганенко 296); менш імовірним є припущення (Младенов 359) про виникнення форми *но́мер* унаслідок схрещення фр. *potbre* «число, кількість» і лат. *numerus* «тс.». — СІС² 585; Черных I 577; Фасмер III 82; Преобр. I 611; Сандлер ЭИРЯ III 24—26; Смирнов 206; ЭСБМ 8, 49; Ст. выг. obcych 517; РЧДБЕ 495; Kluge—Mitzka 516; Walde—Hofm. II 186—187. — Пор. **нома́д**.

но́мінальний «який виражається грошовою вартістю; який тільки має яку-небудь назву, але не виконує своїх функцій», *но́міна́л*; — р. *номинальньий*, бр. *намінальньи*, п. вл. *nominalny*, ч. *nominální*, слц. *nomínalny*, болг. м. *номинален*, схв. *но́минáлан*, слн. *potínálen*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. нім. англ. *nominal* «номинальний» походять від лат. *pōtinālis* «який стосується імені; іменний», утвореного від *pōmen* (род. в. *pōminis*) «ім'я, назва», спорідненого з дінд. *pāta*, гр. *ῥνομα*, гот. *panō*, псл. **ǰьтѣ* «тс.», укр. *ім'я*. — СІС² 586; Черных I 577; Копалиński 673; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 495; Вуяклија 624; Dauzat 502; Klein 1053; Walde—Hofm. II 173. — Див. ще **ім'я**. — Пор. **номенклату́ра**.

но́н¹, *нона́*, *ноно́* — див. **оно́н**.

но́н² — див. **о́н¹**.

но́на (муз., літ.) «дев'ятий ступінь у гамі; строфа з дев'яти рядків»; — р. бр. болг. *но́на*, п. ч. вл. *нопа*, слц. слн. *пóпа*, схв. *но́на*; — запозичення з латинської мови; лат. *pōna* «дев'ята» є формою жін. р. до *pōnus* (< **povenos*) «дев'ятий», похідного від *poven* «дев'ять», спорідненого з дінд. *pāva*, гр. *ἑννέα*, двн. гот. *piun*, лит. *devyni*, псл.

*devetŷ (< *nev-) «тс.», укр. *дѳв'ять*. — СІС² 586; Kopaliński 673—674; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 495; Вујаклија 624; Walde—Hofm. II 179. — Див. ще **дѳв'ять**. — Пор. **Нѳнна**.

Нѳнна (жіноче ім'я); — бр. болг. *Нѳна*, ч. *Нѳппа*; — запозичення з російської мови; р. *Нѳнна* є, очевидно, жіночим відповідником до чоловічого імені *Нѳнн*, що походить від лат. *pŃpus* «дѳв'ятий»; виводиться також безпосередньо від лат. *pŃpus*, ж. р. *pŃпа* (Вл. імена 148) або від болг. *Нѳна* (Спр. личн. імен 514). — Петровский 168; Илчев 362. — Див. ще **дѳв'ять**, **нѳна**.

нѳнсѳнс «безглуздя, нісенітниця»; — р. бр. *нѳнсѳнс*, п. ч. слц. *vl. ponsens*, болг. *нонсѳнс*, схв. *нѳнсѳнс*, *нонсѳнс*, слн. *pŃnsens*; — запозичення з англійської мови; англ. *ponsense* «дурниця, нісенітниця, безглуздя» утворене за зразком фр. *ponsens* «тс.» з іменника *sens* «сѳнс, смисл, значення», що походить від лат. *sѳnsus* «тс.», і заперечного префікса *pop-* «не-», що зводиться до лат. *pŃp* «не» з ст. *pŃpŃpit* «тс.», яке виникло з **p'ŃŃpŃm* «ні один, жоден», утвореного із заперечної частки *pe* «не», спорідненої з псл. *pe*, укр. *не*, і числівника *ŃpŃm* (> лат. *ŃpŃm*) «один», спорідненого з прус. гот. *ainŷ* «тс.», псл. *inŷ*, укр. [*і́нший*] «інший», *оді́н*. — СІС² 587; РЧДБЕ 496; Вујаклија 625; Klein 1053, 1054; ODEE 614; Walde—Hofm. II 174—175, 821—822. — Див. ще **і́нний**, **не**, **оді́н**, **сѳнс**.

нѳра¹ «заглиблення в землі, вирите тваринами як житло; [джерело]», [*нѳро*] «джерело» МСБГ, [*нѳрічка*] «тварина, що живе в норі» О, [*нѳрія*] «отвір у млиновому камені, в який сиплється зерно» Ник, [*нѳрѳха*] (збільш. від *нѳра*), [*нѳра*] «джерело» ДзАтл II, [*нѳрістий*] «багатий джерелами» Ж, [*нѳріти*] «рити нори», [*нѳріти*] «бити джерелом» Ж, [*винѳрѳтися*] «бити джерелом, витікати» Ж, [*пѳнѳрістий*] «поритий, нерівний», [*пѳвинѳрѳювати*] «повиривати (з землі)», [*пѳнонѳра*] «нора» Нед; — р. *нѳра*, бр. *нарѳ*, др. *но-*

ра, *нѳря*, п. *пога*, *пѳга*, ч. слц. *пога*, слн. [пѳга], стсл. **нѳра**; — псл. *пога*, пов'язане з *poriti* «занурювати, топити», *puriti* «тс.», **periti* «поринати, топитися», *purjati* «ниряти». — Фасмер III 82—83; Черных I 577; Преобр. I 612; ЭСБМ 7, 240—241; Brückner 365—366; Machek ESJС 401; Младенов 360; Bezlaj ESSJ II 227. — Див. ще **нирѳяти**.

нѳра² (ент.) «нічний метелик, *Phalaena* ВеЛ, ВеНЗн; — неясне.

нѳрд «північ, північний напрямок; північний вітер»; — р. бр. болг. *нѳрд*, п. *porđowy* «північний», ч. слц. *porđickŷ* «північноєвропейський», схв. *нѳрді́жскі́й*, слн. *pŃrdijski* «тс.»; — через російське посередництво запозичене з голландської мови; гол. *noord* «північ» споріднене з дѳн. *noord*, нѳн. *Nord*, дісл. *noord* «тс.», дінд. *parakaŷ* «пекло», гр. *νѳρθѳν* («унизу, знизу», *νѳρθѳρος* «нижній»). — СІС² 587; Фасмер III 83; Meulen 107—108; Kluge—Mitzka 513—514. — Пор. **нѳрмѳни**.

нѳрѳць «водолаз; (орн.) пірнікоза, *Podiceps*; [білоока чернь, *Nyrgosa nyrgosa* Güld. Шарл], [*нѳр*] (орн.) «пірнікоза велика» Шарл; — др. *нѳрѳць* «водолаз», п. [пѳрек], ст. *porjek*, пѳг, ч. *porjes*, пѳѳѳ «тс.», слц. *porjes* (орн.) «кайра, *Uria Briss.*», схв. *нѳрѳц* «водолаз», стсл. **нѳрѳць** «тс.»; — псл. *пѳгѳсь* «людина, що пірнає у воду, водолаз; птах, що пірнає», пов'язане з *poriti* «занурювати», *purjati* «ниряти»; пор. лит. *pŃgas* «водолаз; (орн.) гагара». — Преобр. I 611; Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **нирѳяти**. — Пор. **нѳра**¹.

нѳріця¹ (зоол.) «полівка, польова миша, *Nyrgudaeus arvalis* УРС, Г, [*нѳра*] «*Nyrgudaeus glareolus*», [*нѳрічка*] «землерійка, *Sorex* ВеУг, [*нѳрик*] «земляний павук, *Steniza cementaria*» Ж; — похідне утворення від *нѳра*; назви зумовлені тим, що ці тварини живуть у норах (павук у невеликих нірках); пор. [*нѳрічка*] «тварина, що живе в норі» О. — Преобр. I 611; Mikl. EW 212. — Див. ще **нѳра**¹. — Пор. **нѳрѳнора**.

нори́ця² (мед.) «фістула, свищ», *нори́цевий*, [нори́чавий] «гідкий, відштовхуючий, паршивий» Па, [нори́чуватий] «хворий норицею; гідкий, відштовхуючий, паршивий Па»; — р. [нори́ця] «глибока рана на загривку (кінська хвороба)», бр. [нар'и́ця] «тс.», п. погзуса «нориця», слн. погісе «вітряна віспа»; — похідне утворення від *нора́*; назва зумовлена тим, що при цій хворобі виникає ямка, заглибина. — Фасмер III 83; Преобр. I 612; ЭСБМ 7, 249—250; Macek ESJC 296; Bezljaj ESSJ II 227. — Див. ще **нора́¹**.

[нори́чник] (бот.) «ранник, *Scrophularia* L. Бі; ластовень, *Vincetoxicum officinale* Moench. Мак», [нори́шник] «ранник вузлуватий, *Scrophularia podosa* L.; золототисячник, *Erythraea centaureum* Pers.» Мак; — р. *нори́чник* «ранник; [ластовень; тирлич, *Gentiana* L.]», [нори́ця] «тирлич; ранник», [нори́чка, *нори́шник, нори́чная трава*] «тс.»; — похідне утворення від *нори́ця* (мед.) «фістула, свищ»; назва зумовлена тим, що в народній медицині ранник вживається від ран, нарівів, свищів. — Фасмер III 83; Преобр. I 612. — Див. ще **нори́ця²**.

но́рка (зоол.) «*Mustela lutreola*, [ні́рка] «тс., маленька видра» Ж; — р. *но́рка*, ст. *нори́ця*, бр. болг. *но́рка*, п. погка, ч. погек, слц. погка, погок, вл. погс «тс.»; — очевидно, псл. погька, погьк «тс.», пов'язане з пога, пьгеті «ниряти»; норки ведуть напівводний спосіб життя, селяться в норах, дуплах (БСЭ 30, 165); припущення (Трубачев ЭИРЯ III 46—48; Фасмер—Трубачев III 83) про запозичення з прибалтійсько-фінських мов (пор. фін. діал. пігкка «ласиця», пігкко, пігкку, пігккі «тс.», ест. пігк «горноста́й, ласиця») викликає сумнів. — Фасмер III 83; Преобр. I 612; ЭСБМ 8, 41; Mikl. EW 216. — Див. ще **нора́¹**. — Пор. **ну́рка**.

но́рма, *нормаліза́ція, норма́ль, норматів, нормативізм, нормува́льник, норма́льний, норматівний, нормува́льний, нормалізува́ти, нормува́-*

ти, понаднорматівний, понаднормо́вий; — р. бр. болг. м. *но́рма*, п. ч. слц. вл. погта, схв. *но́рма*, слн. погта; — через західноєвропейські мови (нім. Norm, фр. norme «тс.») запозичене з латинської; лат. погта «норма, правило; зразок» зводиться до гр. *νόμος*, форми зн. в. від *νόμων* «знавець; норма, правило», пов'язаного з *νόμος* «розум, свідомість, дух; думка», *γινώσκω* «пізнаю», спорідненими з дінд. jāpāti «знає», тох. A kpā- «знати», лат. pōscō, -ere «дізнаватися», гот. kapp «знаю», псл. zpāti, укр. *знати*. — СІС² 587; Фасмер—Трубачев III 83; Черных I 578; ЭСБМ 8, 42; Kopaliński 676; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Skok II 524; Walde—Hofm. II 175; Klein 1055. — Див. ще **знати**.

норма́ни (одн. *норма́н*) «північногерманські племена, які в VIII—XI ст. робили напади на країни Європи»; — р. *норма́нн*, бр. *нарма́н*, п. Normano-wie (мн.), ч. слц. Norman, болг. *норма́нин*, схв. *Норма́ни* (мн.); — очевидно, запозичене зі скандинавських мов через посередництво німецької (нім. Normánne «тс.»); шв. поггтап «норвежець, норман», дісл. поггтадг «тс.» утворені відповідно від шв. погг «північ», дісл. погд, споріднених з нвн. Nord, гол. porod «тс.», і шв. тап «людина», дісл. тадг «тс.», споріднених з двн. тап «людина, чоловік», нвн. Мапп «чоловік», псл. пгзь «тс.», укр. *муж*. — Фасмер III 84; Falk—Togr 772; Vries AEW 411. — Див. ще **муж, норд**.

но́ров, [но́рів] «норов» Бі, [норовя́] «тс.» Ж, [но́рія] «вдача» О, [норові́й] «моральний» Ж, *норові́стий, норовлі́вий, [норовств'є́нний]* «моральний» Ж, *норові́ти, норові́тися, [п'онорови]* «привчання» Нед, [п'онорові́тися] «сподобатися» Нед, *п'инорові́тися, [уно́рові́ти]* «приручити; привчити» Нед; — р. *но́ров*, бр. *но́рай*, др. *норовъ*, п. паг'ов, ч. пгав, ст. пгав, слц. пгав, болг. *нрав*, схв. *на́рав*, слн. пг'ав, паг'ав, паг'ава, стсл. **нравъ**; — псл. *погвъ; — споріднене з лит. p'oras

«бажання, охота, воля», *pogeti* «бажати, хотіти», *paŋvytis* «упиратися», *pegteti* «шаленіти», *išnertėti* «упиратися», *partinti* «сердити», *paŋsas* «відвага, хоробрість; сильний гнів, лють», прус. *pertien* (зн. в. одн.) «гнів», *ernertimai* «гніваємося», дінд. *sūpāraḥ* «дружній», *ṛtūḥ* «герой», *pāguah* «мужній», паг- «чоловік, людина», ав. *hunaŋa-* «уміння», паг- «чоловік», гр. *ἀνὴρ* «чоловік, людина», вірм. *aṙ* (род. в. *aṙn*), алб. *ņer* «тс.», кіпр. *ņer* «герой», *nerth* «мужність», дірл. *nerth* «тс.», ірл. *nertaím* «укріплюю»; помилковим є виведення **ногвъ* з **ногтъ* і пов'язання його з дінд. *paṛmāḥ* «жарт» (Pedersen KZ 38, 372; Mayrhofer II 140). — Черных I 578; Фасмер III 84; Преобр. I 615—616; ЭСБМ 8, 41; Brückner 355—356; Младенов 361; Skok II 503; Bezlaĵ ESSJ II 229; Otrebski LP I 129—130; Meillet Etudes 373; Trautmann 197—198; Trautmann Arg. Sprachd. 384; Fraenkel 484, 504, 507; Endzelin KZ 44, 67; Топоров Е-Н 82—83; Fick I 98, 502—503; Frisk I 107—108; Walde—Hofm. II 164; Pokorny 765. — Пор. **на́ров**.

нороква́ — див. **мороква́**.

[норцевий] «погрібний?» (про пиво) Пі, [*нороцовий, норцовий*] (у сполученні [*нор(о)цове пиво*] «березневе пиво») Г, Ж; — результат видозміни форми *марце́вий*, [*марце́вий*] «березневий», очевидно, зближеної з основою *нора́* «яма, заглибина в землі», оскільки пиво зберігається в льохах (пор. *пивніця* «погріб, льох, підвал»). — Грінч. II 570. — Див. ще **ма́рець**.

[носáк] «гасильник (для гасіння свічок)» Ж; — похідне утворення від *ніс*; назва зумовлена зовнішньою подібністю гасильника (ковпачка) до носа. — Див. ще **ніс**.

носáр (іхт.) «йорж, бубир, *Aserina aserina* Güld.», [*носáрик Ж, носíр Ж, носúрик Л—Г*] «тс.»; — р. *носáрь*, бр. *насáр*, п. [*nosacz*]; — похідне утворення від *ніс*; назва зумовлена тим, що цей вид йоржа має видовжене рило. —

Коломиец Происх. назв. рыб. 23; Сабанеев 56; ЭСБМ 7, 251. — Див. ще **ніс**.

носіти, *носáк*, *носі́ли*, *носі́лки*, *носілянка*, *носі́льний*, *носі́льник*, *носі́льниці*, *носі́тель*, *носі́й*, *носі́льник*, *но́скість* — див. **не́сті**.

носорі́г¹ (зоол.) «*Rhinoceros* L.», *носорóг*, [*носорога́ч, носорóжець*] «тс.» Ж; — р. болг. *носорóг*, бр. *насарóг*, п. *posoroĝ*, *posoroĝes*, ч. слц. *posoroĝes*, вл. *posoroh*, *posorohač*, *posorohak*, нл. *posorogak*, м. *носорог*, схв. *носóрог*, слн. *posoróg*; — калька нім. *Nashorn* «тс.», утвореного з *Nase* «ніс» і *Horn* «ріг», яке у свою чергу є калькою лат. *rhinoceros* < гр. *ῥινόκερως* «тс.» (гр. *ῥίς*, род. в. *ῥίνος* «ніс», *κέρας* «ріг»); назва зумовлена тим, що ця тварина має на носі ріг. — Фасмер III 85; Kluge—Mitzka 504. — Див. ще **ніс, ріг**. — Пор. **носорі́г²**.

носорі́г² (ент.) «*Oryctes nasicornis*», *носорóг*, [*носорі́жка Куз, носорóжок Ж*] «тс.»; — р. *носорóг*, бр. *насарóг*, п. *posoroĝes*, ч. *posorožik*, слц. *posorožtek*, болг. *брѣмбар носорóг*, схв. *носорóжац*, слн. *posorožes*; — очевидно, калька наукової назви нлат. *nasicornis* «тс.», утвореної з лат. *nāsus* «ніс» і *cornū* «ріг»; пор. також нім. *Nashornkäfer* (*Nase* «ніс», *Horn* «ріг», *Käfer* «жук»); назва жука зумовлена тим, що на голові у нього є ріг. — Див. ще **ніс, ріг**. — Пор. **носорі́г¹**.

ностальгія «болісна туга за батьківщиною», *ностальгі́йний*, *ностальгі́чний*; — р. *ностальгі́я*, бр. *настальгі́я*, п. слц. *nostalgia*, ч. *nostalgie*, болг. *носта́лгия*, м. *носталги́я*, схв. *носта́лгија*, слн. *nostalgija*; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Nostalgie*, фр. *nostalgie*, англ. *nostalgia*) запозичене з новолатинської; нлат. *nostalgia* утворене швейцарським лікарем Й. Гофером (1678) з основ гр. *vóσtoc* «повернення», пов'язаного з *vέσμαι* (< **vέσμαι*) «відправляюся, їду, їду», спорідненого з дінд. *pásatē* «наближається, приєднується», тох. А *pas* «бути», В *pes* «тс.», гот. *ganisan* «виду-

жувати», днн. двн. ginesan «лишитися живим, бути здоровим», нвн. genesen «видужувати», і -αλύία від ἄλυος «біль, страждання, мука», можливо, пов'язаного з ἀλέω «турбуюся» неясного походження. — СІС² 588; Федосеева РР 1975/3, 105—107; Эсанов РР 1986/4, 129—131; Kopaliński 676; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вуяклија 627; Frisk I 65, 66—67, II 304—305; Gamillscheg 650; Klein 48, 1056. — Пор. **Нéстip**.

носúха (зоол.) «ссавець родини єнотових, *Nasua L.*»; — р. *носúха*, бр. *насúха*, ч. *posál*, слц. *posáh* «тс.»; — похідне утворення від *nis* (род. в. *но́са*); назва зумовлена тим, що ця тварина має довгого носа, витягнутого в хобот; пор. наукову назву *nasua* від лат. *nāsus* «ніс». — Див. ще **ніс**.

но́та (муз., дипл.), *но́тáтка*, *но́тáтник* «записна книжка», *но́тáція*, *но́тниця*, [*нúта*] «но́та» (муз., з п.), *но́тифікува́ти*, *но́тува́ти*; — р. бр. болг. м. схв. *но́та* (муз., дипл.), п. *nota* (дипл.), *puta* (муз.), ч. слц. *nota* (муз.), *póta* (дипл.), вл. *poťa* (муз., дипл.), слн. *póta* (муз., дипл.); — можливо, через західноєвропейські мови (нім. *Note*, фр. англ. *note*, іт. *nota*) запозичено з латинської; лат. *nota* «знак; зауваження», очевидно, пов'язане з *pōtus* «відомий, знайомий», діеприкм. мин. ч. від *pōscō*, -ege (длат. *gnōscō*, -ege) «знати, пізнавати», спорідненого з дінд. *jānāti* «знає», гр. *γινώσκω* «пізнаю», лит. *žinoti* «знати», псл. *znati*, укр. *знáти*. — СІС² 588; Черных I 578; Фасмер III 85; КЭСРЯ 294; ЭСБМ 8, 43; Булыка 218; Sł. wug. *obscuch* 515, 517; Machek ESJC 401; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вуяклија 627; Walde—Hofm. II 176—178; Dauzat 503; Klein 1057. — Див. ще **знáти**. — Пор. **но́та́ріус**.

но́та́ріус, *но́та́р* «но́та́ріус; [секретар сільської, волосної управи, зрідка секретар сільради МСБГ]», *но́та́ріáт*, *но́та́ріáльний*; — р. болг. м. *но́та́риус*, бр. *натáриус*, др. *но́та́рь* «прислужник, носильник», п. *notariusz* «но́та́ріус», ч. *notář*, слц. слн. *notár* «тс.»,

вл. *notarstwo* «но́та́ріáльна контора», схв. *noťār* «тс.», стсл. **но́та́рь** «писар, секретар»; — запозичення з латинської (або середньолатинської) мови; лат. слат. *notārius* «писар, секретар» пов'язане з *noto*, -āre «позначати, відзначати, записувати, писати», похідним від *nota* «знак; літера». — СІС² 588; Черных I 578—579; Фасмер III 85; КЭСРЯ 294; Kopaliński 677; Machek ESJC 401; Holub—Kop. 247; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вуяклија 627; Walde—Hofm. II 177—178. — Див. ще **но́та**.

но́та́ція «осудливе повчання, настанова»; — р. *но́та́ція*, бр. *натáция* «тс.», п. ст. *notacja* «зауваження»; — через російське і польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *notatio* «зауваження, осуд» пов'язане з *notāre* «позначати, вказувати, осуджувати, ляяти», *nota* «знак, зауваження, тавро». — Черных I 579; Hüttl-Worth 16; ЭСБМ 7, 264; Булыка 219. — Див. ще **но́та**.

[**но́тинка**] «ягня від однорічної вівці Ж; молода однорічна вівця-первістка МСБГ», [**но́танка**] «молода однорічна вівця-первістка» МСБГ, [**но́тка**, **но́точка**] «тс.» Гриц, [**но́тенина**, **но́телина**] (назва вовни) Доп. УжДУ 4; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *noáten* (рум. *noáten*, *noátin*) «однорічне ягня; вовна однорічного ягняти» виникло з лат. *annōtinus* «однорічний; торішний», що походить від *annus* «рік» (з *at-nos), спорідненого з дінд. *átati* «іде, мандрує», гот. *arpat* (дав. в. мн.) «рокам»; пор. оск.-умбр. *akpo* «рік, час свят»; менш обгрунтоване виведення (Гриц. 110—111) від др. *нúта* «рогата худоба». — Дзензелівський Доп. УжДУ 4, 110; Vrabie Romanoslavica 14, 164; СДЕЛМ 279; DLRM 544; Pușcariu 103; Walde—Hofm. I 51.

но́чви «корито (для прання білизни, купання тощо) СУМ; [віялка Ж]», [**но́чови**] «тс.» Ж, *но́чóвки* «коритце; [віялка Ж; вид узору на вишивці]»; — р. бр. *но́чвы* «но́чви», др. *но́цви* «вид посудини (для борошна)», п. *piecki* «но́чви», ч.

песку, вл. тјескі, нл. пјаскі «тс.», полаб. паст'аі «віялка (для провіювання зерна)», болг. *но́щви* «діжа», м. *но́кви*, [*ношви*], схв. *на́йве* «тс.», слн. *пе́ккэ* «ночви», [*пе́чвэ, па́чвэ, па́чке*], стсл. *нъштвы* «тс.»; — псл. *пъктју, род. в. *пъктјѣве з первісним значенням, очевидно, «корито для миття, обмивання»; — споріднене з гр. *νῆσω* «мию, умиваю», *νῆπτω* «тс.», *νῆπτρον* «вода для обмивання», *χέρμιψ* «корито для обмивання рук», дінд. *пéпекті* «змиває», *пикта́һ* «митий», ірл. *nigid* «миє», *tonach* «обмивання мертвих»; припущення (Mikl. EW 218) про германське походження слова (двн. *nuosk* «корито», свн. *nuosch*, нім. бавар. *puesch* «тс.») необгрунтоване. — Фасмер III 86; Трубачев Рем. термиол. 168; ЭСБМ 8, 45; Machek ESJC 393; Skok II 496; Bezlaj ESSJ II 218; Berneker Jagić-Festschr. 602—603; Kiparsky GLG 51—52; Hujer CMF 3, 357; RSl 5, 233; Lang LF 45, 333.

[**ночноздоба**] (бот.) «нічна красуня, царська борідка, *Mirabilis jalapa L.*» *Мо*, [*моцноздоба*] «тс.» *Мо*; — складне утворення з основ прикметника [*ночний*] «нічний» та іменника *оздоба*; друга форма є результатом деетимологізації; назва зумовлена тим, що ця рослина з родини ночецвітих має великі, дуже гарні квітки. — Див. ще **ніч, оздобити**.

но́щно (у виразі *денно і н.*); — р. *но́щно* (*денно и н.*); — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. (**дэньно н**) *ноштьно*, стсл. *ноштьно* пов'язане з прикметником *ноштьнъ* «нічний», похідним від *ношть* «ніч», якому відповідає укр. *ніч* (див.).

[**нрénора**] (зоол.) «польова миша, *Nuridaeus glareolus*» *Ко*; — складне утворення з основ дієслова [*нёрти*] «ниряти» ([*нре*] «ниряє» Ж) та іменника *нора́*. — Див. ще **ниря́ти, нора́**¹. — Пор. **норі́ця**¹.

ну¹ (виг., частка), *нум, ну́мо, ну́мте, ну́те, ну́кати*, [*пону́ка*] «заохочування, підбурювання Г; спонука; згода Нед», [*понука́ч*] «підбурювач» Нед,

[*понука́ти*] «підганяти» Нед, [*пону́кнути*] «кивнути головою, через силу поступитися, згодитися Нед; заохотити, підбурити Г», [*пону́кти*] «кивнути головою, через силу поступитися, згодитися» Нед, *пону́кувати, прину́ка, спону́ка, спонука́ти, спону́кач, спонука́льний, спону́кливий*; — р. бр. *ну*, др. *нукнути* «крикнути (підганяючи)», п. *nu, nuže, nuž*, ч. *nu, nuže*, слц. *nuž*, вл. *po, pó*, нл. *po*, [*nu*], схв. *ну́*, слн. *пò* «ну», *пù* «гаразд», стсл. **ноу́кати** «спонукати»; — псл. *nu, po*, очевидно, того самого походження, що й *по* «але; тільки» (іє.*пñ); припущення (Berneker IF 10, 153; Hofmann 216; Walde—Hofm. II 189; Klein 1063) про спорідненість стсл. **ноу́кати** «спонукати» з гр. *νεύω* «киваю», лат. *пуб* «тс.», дінд. *pávate* «обертається», *pāuti* «тс.» є помилковим, як і пов'язання (Rudn. II 863) з іє.*neu-о- «новий». — Фасмер III 88, 89; Преобр. I 617; ЭСБМ 8, 46; Holub—Kop. 248; Machek ESJC 402; Schuster-Sewc 1017; Skok II 527—528; Bezlaj ESSJ II 229; ESSJ Sl. gr. II 505—507. — Див. ще **но**¹.

-ну² — див. **но**¹.

нுவоріш «людина, що швидко розбагатіла шляхом торговельних спекуляцій; багатій-вискокочка»; — р. *нுவоріш*, п. *nuworysz*; — запозичення з французької мови; фр. *pouveau riche* «тс.» (букв. «новий багач») складається з прикметника *pouveau* «новий», що походить від лат. *novellus*, демінутива до *novus*, спорідненого з дінд. *pávaḥ*, гр. *νέος*, псл. *повъ* «тс.», укр. *новій*, та іменника *riche* «багатій», що походить від франкського **riki* «могутній», спорідненого з днн. *riki* «правитель; могутній, багатий», дісл. *rikg*, двн. *rihhi*, гот. *reiks* «тс.», далі з лат. *rex* (*regis*) «цар», пов'язаним з *rego* «спрямовую, керую, паную», дінд. *gājaḥ* «цар». — СІС² 589; Kopaliński 680—681; Dauzat 504, 632; Walde—Hofm. II 181, 432; Kluge—Mitzka 591—592; Klein 1346. — Див. ще **новій, рéгент**. — Пор. **диригува́ти, коректу́ра**.

нуга́ «кондитерські вироби, ласощі з солодкої горіхової маси», [нугат] «мигдальний пиріг» Куз; — р. бр. *нуга́*, п. *pugat*, ч. слц. *pugát*, болг. *нуга*, схв. *нугат*, слн. *pugat*; — запозичене з французької мови (форма [нугат] через польське посередництво); фр. *pougat* «мигдальне тістечко; горіхова макуха» виникло з пров. ст. *pogat* «горіхове тістечко», що походить від нар.-лат. **pucatum* «тс.», утвореного від лат. *pux* (< **pucis*) «горіх». — СІС² 589; Фасмер III 88; Sł. wug. ob-cuch 517; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вуякляја 628; Dauzat 504; Walde—Hofm. II 191—192; Klein 1058, 1063; Kluge—Mitzka 516. — Див. ще **нук.** — Пор. **нуклеїн.**

нуда́ «нудьга; нудьгар; [нудота], *нуд* «нудьга», *нуди* «тс.», [нуджа] «нудота» ЛексПол, [нудниця] «яка набридає, яка наводить нудьгу» Ж, *нудота*, [нудячка] «нудота» Ж, [нудь] «нудьга; нудота; пристрасть О», [нудьба] «нудьга» Чаб, *нудьга́*, *нудкий* «нудний», [нудлівий] «тс.» Ж, *нудний* СУМ, Бі, *нуднуватий*, *нудотний*, [нудяний] «нудний» Ж, *нудіти*, [нудьгати] «мучити» Ж, *нудьгувати*, *зануда*, [изнуда] «нудьга» Ж, [онудіти] «занудьгувати, сидячи без роботи», [принуда] «примус, вимушеність, неприродна поведінка, манірність» Нед, [принуткий] (у виразі заст. лайл. [хрибра притяшка та принутка]) Ме; — р. *нуда́* «силування, примушування; нудота; [нестерпні для худоби гедзі, мухи та інші комахи; набридлива, настирлива людина]», бр. *нуда́* «нудьга, скука; [нечистота на тілі і на голові; воші; злидні, голод; плач, туга; неспокійна, надокучлива людина]», др. *нудити* «примушувати, спонукати», п. *nuda* «нудота, скука; [воші]», ч. слц. *nuda* «нудьга, нудота, скука», болг. *нудя́* «примушувати», м. *нуди* «пропонувати», схв. *нудити* «тс.; частувати», слн. *núdit* «пропонувати, давати», стсл. **ноудити** «примушувати», **нждити** «тс.» (назалізація вторинна); — псл. *nuda* «набридливе умовляння,

спонука (словами)»; — споріднене з дінд. *nudáti* «відштовхує, проганяє», пōdayati «підганяє», дангл. *need* «потреба, примус», англ. *need* «потреба; нужда, злидні», днн. *nōd*, дісл. *naud(r)*, двн. *nōt*, нвн. *Not* «тс.», гот. *naufs* «потреба, примус; нужда, злидні», *naufjan* «примушувати», двн. *niot* «сильне бажання, прагнення», *niet* «тс.», лит. *ra-pūsti* «відчути бажання, захотіти», прус. *nautis* «потреба; нужда, злидні», іє. **nāc-*, **nāc-*, **nū-* «стомлювати(ся)». — Черных I 580; Фасмер III 88; ЭСБМ 8, 46, 47; Brückner 358—359; Machek ESJC 402; Младенов 360; Skok II 527; Bezlaј ESSJ II 229; Hanusch AfSlPh 10, 653; Vondrák I 152; Zubatý St. a čl. I 312—313; Эндзелин РФВ 68, 370; Mayrhofer II 176; Kluge—Mitzka 515; Klein 1035; Fick III 299. — Пор. **нужа.**

[**нуда**²] (бот.) «бруслина європейська, *Evonymus europaea* L.; бруслина бородавчата, *Evonymus verrucosa* Scop.» Мак, [попова нуда] «тс.» Мак, [попова нудь] «бруслина» Ме, [собача нуда] «бруслина бородавчата» Мак; — результат видозміни назв [муда] «бруслина бородавчата», [мудь] «бруслина європейська» (пор. сполучення [муда попова] «бруслина європейська»). — Янышкова Этимология 1985, 41—42. — Див. ще **мудь**¹.

[**нуди**] «отам» ВеЗа, [нудий] «тс.» тж; — п. [nɑd] «там», [z nɑd] «звідти»; — результат спрощення давнішого **онуды*, пов'язаного з др. *онудь* «там», *онуду* «туди», спорідненими з п. [onɑd] «там», [onędu] «туди», ч. слц. [onudy], схв. *днуд*, *днуда́*, ст. *onude*, *onudu*, слн. заст. *opōd* «там», стсл. **онждоу** «з того боку»; — псл. *onqđe*, *onqđy* «там, туди, з того боку» є похідним від вказівної основи *op-* «той, те», ускладненої тим самим компонентом *-(o)d-*, що і в *kody* «куди». — ВеЗа 199; Brückner 379; Machek ESJC 414; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 528—529. — Див. ще **він**, **он**¹. — Пор. **куді**.

[нудик] «земляний горіх» Мо; — неясне.

нудити — див. нудá¹.

[нудлі] «галушки з салом Мо; їжа, подібна до галушок з картоплею Дз»; — п. pudle «локшина; вермішель», ч. слц. vl. pudle «локшина», схв. [нудл] «галушка з муки і картоплі», [нудла] «тс.», слн. púdelj «локшина»; — запозичення з німецької мови; нім. Nudel «локшина, вермішель» пов'язане з Knödel «галушка» і, далі, з Knoten «вузол» (< свн. knote, knode < двн. knoto, knodo), спорідненим з дангл. spotta, англ. knot, дісл. knútr, шв. knut, дат. knude «тс.». — SW III 423; Machek ESJC 402; Holub—Kop. 248; Schuster-Sewc 1024; Вуякляіа 628; Bezlaj ESSJ II 229; Kluge—Mitzka 384, 385, 516. — Пор. **кнель, кнідлі, кнут.**

нужа «воші; мухи, [злидні Л]», [нужник] «відхоже місце, помийна яма» Ж, [нужний] «виснажений, стомлений; дуже бідний Г; необхідний, потрібний Ж; страшний, важкий, небезпечний Пі», [знужа] «скрутий стан, нужда» Ж, [пону́жатель] «деспот» Нед, [пону́жати] «підганяти, допикати» Нед; — р. ну́жа «нужда, нестаток, злидні; потреба», бр. [ну́жа] «тс.», др. ну́жа «потреба; примус, насильство; утиск; біда», п. pędza «нужда, злидні», ч. pouze, слц. púdzа, вл. нл. puza «тс.», болг. м. ну́жда «потреба; нужда, злидні», схв. ну́жда, слн. púja «тс.», стсл. **ноу́жда** «потреба; нужда, бідність; насильство, примус», **нжжда** «потреба; нужда, бідність»; — псл. *pudja «спонука, потреба, бідність» (назалізація в деяких слов'янських мовах вторинна, зумовлена впливом початкового п-), пов'язане з puda «набридливе умовляння, спонука (словами)». — Німчук 227; Фасмер III 88; Преобр. I 616—617; ЭСБМ 8, 47—48; Brückner 358—359; Machek ESJC 402; Holub—Kop. 247; Schuster-Sewc 1028—1029; Младенов 360; Bezlaj ESSJ II 229—230; Hanusch AfSiPh 10, 653; Fick III 299. — Див. ще нудá¹.

нужда «нестатки, злидні; потреба, необхідність», [нуждár] «старець, жебрак» Куз, [нуждóта] «нужда, нестатки, потреба, необхідність; хвороба», [нуждóчка] «родимець у дітей», ну́ждéн(н)ий СУМ, Г, [нуждний] «необхідний, потрібний; бідний» Ж, **нуждáти** «нуждатися; [примушувати зізнатися, добиватися зізнання]», **нуждáтися** «відчувати гострі нестатки, жити в злиднях; відчувати гостру потребу, необхідність; [тужити; невтомно працювати, мучитися; ображати один одного Ж]», [ну́ждáти] «примушувати» Г, Пі, [нуждиті́ся] «бідувати, жити в злиднях» О, [нуждува́ти] «тужити; невтомно працювати, мучитися, терпіти нужду і злидні», [нуждува́тися] «тс.» Ж, [нуждува́ти] «жити в злиднях та нужді» Ж, [незну́ждéн] «невтомний» Ж, [обну́ждáти] «жорстоко поводитися (з ким)» Ж; — р. **нуждá** «нужда, нестаток, злидні; потреба, необхідність», др. **нужда** «необхідність; насильство, примус», п. pužda «втома; зусилля, тяжкий труд, біда, недоля», болг. м. ну́жда «потреба, необхідність; нужда, злидні», схв. ну́жда «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **ноу́жда** «потреба, необхідність; нужда, бідність; насильство, примус» відповідає укр. ну́жа. — Черных I 580—581; Преобр. I 616; КЭСРЯ 295; ЭСБМ 8, 48. — Див. ще ну́жа.

[ну́жкати] «підганяти, квапити» Ж, [ну́жкатися (ким)] «користуватися послугами (когось)» Ж, [пону́жкуватися (кимось)] «тс.» Нед; — похідне утворення від вигуку ну ж, ну же (п. puž «ану, ану лиш», puže «ну-бо, нумо, нумо ж», ч. puž «ану, ану лиш», puže «тс.», слц. puž «ну»); пор. ну́кати «підганяти» від вигуку ну. — Див. ще же¹, ну¹.

[нуздáти] «гнуздати, надівати вуздечку», [нуздá] «вуздечка», [нуздéчка] «тс.» Г, Ж, [зану́зда] «вуздечка, вудила» Ж, [зánузд] «тс.»; — р. [нуздáть] «гнуздати», бр. [нуздáць] «тс.; суворо тримати»; — результат перерозкладу

др. **вѣн-уздати*, утвореного з префікса *вѣн-* та іменника *узда*, що почало сприйматися як **вѣ-нуздати*. — Див. ще **гнуздати**.

[**нук**] (бот.) «ліщина звичайна, *Sorbus avellana* L.» Пі, Мак; — схв. *нукс* «волоський горіх; лісний горіх»; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *нук* «волоський горіх (дерево)», рум. *нус* «тс.» походять від лат. *пих* (< **спи-с-с*), род. в. *писіс* «горіх», спорідненого з сірл. *спі*, кімр. *спеуен*, дісл. *hnот*, дангл. *hnutu*, англ. *пут*, двн. (h)*пуз*, нвн. *НуѢ* «тс.». — Вуякляжіа 628; СДЕЛМ 281; DLRM 547; Walde—Hofm. II 191—192. — Пор. **нуга**, **нуклеїн**.

нуклеїн «складна органічна сполука, що входить до складу клітинного ядра»; — р. болг. *нуклейн*, бр. *нуклеїн*, п. *nukleina*, ч. *nuklein*, слц. *nukleín*, схв. *нуклєйнскїй* «нуклеїновий», слн. *пуклеїнскї* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. *Nukleín* утворене в 1869 р. шведським хіміком Ф. Мішером (F. Miescher) від лат. *nucleus* «ядро», пов'язаного з *пих* «горіх». — СІС² 589; Kopaliński 679; Holub—Lyer 338; РЧДБЕ 498; Walde—Hofm. II 191—192; Klein 1060. — Див. ще **нук**. — Пор. **нуга**.

нуль, [нўля] «нуль» Ж, *нульовий*; — р. *нуль*, *ноль*, бр. *нуль*, п. *nul*, *nula*, ч. слц. вл. *nula*, болг. м. *нўла*, схв. *нўла*, слн. *nўla*; — через німецьку мову (нім. *Null*) запозичено з італійської; іт. *nulla* «ніщо» походить від лат. *pūllus* «ніякий, жодний», що виникло з **n(e) oin(o)los* «ні один, жодний», яке складалося із заперечної частки *ne* «не», спорідненої з дінд. *пá*, ав. *па*, лит. *пè*, псл. *пe* «тс.», укр. *не*, і форми **oin(o)los*, зменш. до длат. *oinos* (> лат. *ūnus*) «один», спорідненого з дірл. *ōin*, гот. прус. *ains* «тс.», псл. *інъ* «інший», укр. *інший*. — СІС² 589; Фасмер II 81; ЭСБМ 8, 48; Holub—Kop. 248; Holub—Lyer 338; Младенов 361; Bezlaj ESSJ II 230; Kluge—Mitzka 516; Walde—Hofm. II 186, 821—822. — Див. ще **інший**, **не**.

нум, *нўмо*, *нўмте* — див. **ну¹**.

нўмер, *нумерáтор*, *нумерáція*, *нумерувáльник*, *нумерáційний*, *нумерувáти* — див. **нóмер**.

нумізмáтика «наука, що вивчає старовинні монети та медалі», *нумізмáт*, *нумізмáтичний*; — р. болг. м. *нумізмáтика*, бр. *нумізмáтыка*, п. *numizmatyka*, ч. *numizmatika*, *numismatika*, слц. *numizmatika*, схв. *нумизмáтика*, слн. *numizmatika*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *numismatique* «нумізматика» утворене від лат. *numisma* «монета», що походить від гр. *νóμισμα* «усталений звичай, загальноприйнятий порядок; монета», пов'язаного з *νóμος* «звичай, закон». — СІС² 590; Черных I 581; Kopaliński 680; РЧДБЕ 498; Вуякляжіа 629; Klein 1061; Dauzat 505; Frisk II 303. — Див. ще **номáд**, **нóмер**.

[**нўнавка**] «трубочка з осоки» Ж, [**нўнка**] «тс.» Ж; — очевидно, слова звуконаслідувального походження.

нўнциї «представник Римського Папи при уряді якої-небудь держави»; — р. болг. *нўнциїй*, бр. *нўнциїй*, п. *pup-cjusz*, ч. слц. *pupcius*, схв. *нўнциїє*, слн. *pўncij*; — запозичення з латинської мови; лат. *pūntius* «вісник, гонець, посол» походить, очевидно, з **poventius*, що виникло шляхом стягнення з **novi-ventius* (букв. «новоприбулий»), утвореного з основи прикметника *novus* «новий» і дієприкм. *ventum* від *venio* «приходжу, прибуваю». — СІС² 590; Kopaliński 680; Holub—Lyer 338; РЧДБЕ 498; Вуякляжіа 630; Klein 1062; Walde—Hofm. II 188—189. — Див. ще **авантўра**, **новáтор**, **новїй**.

нурець (орн.) «нирок; [пірникоза велика, *Podiceps cristatus* Ж], [*нур*] «червоношій норець, *Colymbus auritus* L. (*Colymbus septemtrionalis*)» Ж, [*нурик*] «кайра звичайна, *Uria troile* L.» Шарл, [*нурко́*] «рінник, *Cinclus cinclus* L. (*Cinclus aquaticus* L.)» Шарл, ВеНЗн, [*нурчук*] «білоока чернь, *Nyroca pygosa* Gűld.» Шарл, [*нурчáк*] «норець, *Colymbus griseigena* Bodd.» Корз,

[*пону́р*] «пірникоза велика Шарл; норець ВеНЗн», [*пону́рок*] «норець», [*прону́рець*] «червоноший норець; пірникоза велика Нед; рінник Шарл», [*прону́рка*] «рінник» Шарл, ВеНЗн, [*прону́рок*] «рінник тж; норець Г», [*пнору́нок*] «рінник» ВеНЗн; — п. пуг «норець», пугек «нурець, нирок», пурзук, вл. пугак, м. *нурець* «тс.»; — похідні утворення від [*ну́рити*] «занурювати» Ж (пор. [*нирець*] «пірникоза велика» від *ниря́ти*); назви зумовлені тим, що всі ці птахи добре плавають і пірнають. — Булаховський Вибр. пр. III 221; Brückner 365—366. — Див. ще **ну́рити**¹. — Пор. **ниро́к**.

[**нурѣтиси**] «поневерятися» МСБГ; — неясне; можливо, результат спрощення незасвідченого **пону́ря́тися* з *поневеря́тися*.

[**ну́рити**¹] «занурювати» Ж, [*ну́ритися*] «дутися» Ж, [*ну́ря́ти*] «пірнати, ниряти, занурюватися» Она, [*ну́ря́вати*] «тс.» ВеЛ, [*ну́рець*] «водолаз» Она, [*ну́рці*] «нирцем» Ж, [*ну́рчак*] «пірнання під воду» Корз, [*вну́ритися*] «зануритися (в книгу, в роботу)» Ме, *зану́ритий*, *пону́рити* «опустити (голову)», *пону́ритися* «тс.», *пону́ра* «помура, мовчазна людина; той, хто дивиться додолу; (у загадці) свиня», *пону́рий*, [*пону́ривий*] «понурий» Нед, [*пону́ристий*] «тс.», *пону́ркувати* «тс.», *уну́рити* «опустити, потупити»; — р. [*ну́рить (голову)*] «вішати, опускати, хилити», [*ну́ритьсся*] «нагинатися», бр. *пану́рыць* «понурити, опустити», п. пугаць, пугзучь «зануряти, занурювати», ропугу «понурий, похмурий», ч. ропугу «тс.», вл. пугіс «пірнати, ниряти», нл. пугіс, м. *ну́ра (се)*, *ну́рка (се)* «тс.»; — псл. пугіті (< *пугі-) «занурювати», пов'язане чергуванням голосних з пугіт «ниряти», *пегті «тс.»; викликає сумнів припущення (Варбот 125; Uhlenbeck KZ 39, 261; Hofmann 216; Rokognu 767) про спорідненість з гр. νεύω «киваю», лат. пуо «тс.», дінд. pávatē «обергається», пāuti «тс.». — Фасмер

III 90; ЭСБМ 8, 49; Brückner 365—366; Schuster-Sewc 1021—1022; Trautmann 197. — Див. ще **ниря́ти**.

ну́рити² «рити» ВеБ, Ж; — результат видозміни форми [*нору́ти*] «рити нори», очевидно, зближеної з [*ну́рити*] «занурювати» або з п. пуга «нора». — Див. ще **нора**¹.

[**ну́рка**] (зоол.) «норка, Mustela lutreola», [*ну́рця*] «тс.» Ж; — п. пурка; — результат видозміни форми *но́рка*, зближеної з [*ну́рити*] «занурювати» (норки добре плавають і пірнають). — Див. ще **но́рка**.

[**ну́рок**] «водолаз» Ж, Куз, також у виразі [*дати (піти) ну́рка*] «дати нирка, пірнути» Ж, Куз, [*ну́ра дава́ти*] «пірнати» Корз, [*ну́рковий дзвін*] «водолазний дзвін» Ж; — п. пугек «водолаз; нирок, пірнання, даць пурка «пірнути», вл. пугак «водолаз», м. *ну́ркач* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*ну́рити*] «занурювати»; пор. [*ну́рка*] «водолаз», *ниро́к*, *да́ти нирка́* від *ниря́ти* «пірнати»; можливо, запозичене з польської мови (або утворене під впливом відповідного польського слова). — Brückner 365—366. — Див. ще **ну́рити**¹.

нут «вир; натовп», *ну́рта* «вир», *нутува́ти* «вирувати»; — запозичення з польської мови; п. nurt «течія, нурт», ст. nórt, port, nora «тс.», nurta «глибінь, глибина» пов'язується з нуга «нора», nóga, noga «тс.», nurzac (пугзучь) «занурювати», укр. *нора́*, [*ну́рити*] «занурювати». — Brückner 365—366. — Див. ще **нора**¹, **ну́рити**¹.

нут (бот.) «Cicer L.», [*наву́т*, *нагу́т*, *нау́т*] «тс.» Ме, Мак; — р. бр. *нут*, болг. *нахут*, *нухут*, схв. *наут* «тс.»; — запозичене з тюркських мов, частково через російську і східнороманські мови (молд. *нэут*, *нэхут*, рум. *năut*, *năhut*); тат. *нохут* «нут звичайний, або баранячий, Cicer arietinum L.», тур. *nohut*, дтюрк. *nuqut* походять від перс. *nuḥūd* «тс.». — СІС² 590; ССРЛЯ 7, 1453; Фасмер III 86; РЧДБЕ 482; Младенов 344; Skok II 506; Lokotsch 127.

нута — див. нота.

нуталь «заклепувальний цвях» Она; — очевидно, пов'язане з [нут] «заклепка; гвіздок, за допомогою якого скріплюється шина в колесі». — Див. ще нит².

[нутерка] «гайка на кінці вазової осі, яка притримує колесо» ЛЖит, [нўтра] «гайка» О; — результат видозміни форм [мутерка] «гайка», [мўтра] «тс.», очевидно, зближеної з нутр́о. — Див. ще мўтра.

[нутренник] (бот.) «льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.» Мак, [внутренник] «тс.» Мак; — похідне утворення від нутр́о; назва зумовлена широким застосуванням цієї рослини в народній медицині при лікуванні внутрішніх хвороб. — Носаль 71—72. — Див. ще нутр́о.

нутрія (зоол.) «*Myocastor* Kerr.»; — р. болг. нўтрия, бр. нўтрыя, п. слц. nutria, ч. nutrie, вл. nutrija, схв. нўтрија, слн. nўtriја; — запозичення з іспанської мови; ісп. nutria, lutria «нутрія, видра» походить від лат. lutra (< *utrā < *udrā «видра», спорідненого з дінд. udrāh «водяна тварина», ав. udra «видра», гр. ύδρα «гідра», лит. ūdra «видра», псл. vydra «тс.», укр. відра. — СІС² 590; ЭСБМ 8, 51; Копалинські 680; Holub—Lyer 338; Klein 1063, 1103; Walde—Hofm. I 840. — Див. ще відра.

нутр́о, [нўтер] «жеребець з одним ядром Ж, ЛЖит; нутряк МСБГ», нутр́ець «самець, у якого ядра містяться всередині, а не в мошонці; хворобливий стан такого самця», [нутріна] «порожнина, черевна порожнина» Она, [нўтриця] «глист» Ж, [нутр́овина] «порожнина» Она, [нўтрості] «нутрощі», нўтрощі, нутряк «самець (особливо жеребець), у якого ядра містяться всередині, а не в мошонці; [здір, внутрішнє сало], [нўтер] «нутряк» МСБГ, [нўтрішній] «внутрішній», [нутровій] «нутряний» Она, нутряний СУМ, Ж, [внутр́о] «нутро, нутроші; (у замку) внутрішня будо-

ва» Ж, внутрі, нўтрішній, [унўтр] «усередину» Куз, [унўтрі] «усередині» Куз, [унўтрішній] «внутрішній» Куз; — р. бр. нутр́о, др. в́нутрь «всередину», в́нутрьши «внутрішній», п. [nutro] «нутро», wnętrze «середина, нутро», ч. nitro, vnitřek, слц. nўtro, vnўtro, вл. nutrinu (мн.) «тс.», nutř «усередину», нл. nuts «тс.», болг. в́тре «усередині, усередину», м. вна́тре «тс.», схв. нутриња «нутро», нўтърнь «внутрішній», слн. pótranjost «середина, нутро», póter «усередину», pótri «усередині, pótranj «внутрішній», стсл. н́жтръ «усередині», н́жтрнь «внутрішній»; — результат перерозподілу псл. *vьp-ǫtrъ «усередину», що утворилося з прийменника *vьp «в» і основи *ǫtr- «внутрішнє, надра, утроба», але вже на праслов'янському ґрунті почало сприйматися як *vь-ǫtrъ. — Фасмер III 90; Черных I 581; Преобр. I 618—619; Булаховський Нариси 223; ЭСБМ 8, 50—51; Brückner 627—628; Machek ESJC 695—696; Holub—Kop. 420; Schuster-Sewc 1026—1027; Младенов 94; Bezljaj ESSJ II 228; Meillet MSL 8, 236. — Див. ще у¹, утроба.

нўшторитися — див. нўстрітися.

[нц-нц-нц (прицмокування кінчиком язика)] (вигук, яким підкликають свиней, поросят) ЛексПол; — р. [нцанца, нцо-нцо], п. пу́с, писі «тс.»; — звуконаслідувальне утворення (наслідування звуків, які виникають, коли свиня їсть).

нб́ого, нб́ому — див. його́, ним.

[нб́оня] (дит.) «молоко» Л; — результат видозміни форми мб́ня «тс.» з уподібненням приголосних, зумовленим схильністю дитячої мови до редуплікації складів. — Див. ще молоко́.

[нб́ркиати] «бубоніти, бурчати, кволо і невиразно говорити Ме; постійно скиглити, набридливо просити про щось; нечемно відповідати МСБГ», [нб́ргати, н́яркиати] «тс.» МСБГ, [н́ярчїти] «нявчати» ВеБ, [нб́ркало] «дитина, зрідка доросла людина, яка

постїйно плаче, скаржїться, нарікає на все; скиглий» МСБГ; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пор. нвн. pörgeln «чіплятися, бурчати, буркотїти», pergeln «тс.» (звідки походить слн. pergáti «тс.»), сангл. pur(g)nen «бурчати, буркотїти», лтс. purkēt «тс.», що зводяться до звуконаслідувального кореня *per-: *pur- «бурчати, буркотїти» (Kluge—Mitzka 514—515).

нюофаундленд (порода собак); — р. ньюфáундленд, бр. ньюфáундленд, ч. newfoundlandský pes, слц. novofoundlandský pes, схв. ньу-фаундлер; — запозичення з англїйської мови; англ. newfoundland «тс.» походить від назви острова Newfoundland (Ньюфаундленд) у Північній Америці, де була виведена ця порода собак. — ССРЛЯ 7, 1460; Вуякляра 631; NSD 1671.

ню — див. нїм.

нюанс «тонке розрізнення; ледве помітний відтїнок», ньюансувáти; — р. бр. болг. ньюанс, п. niuans, ч. nuanse, слц. nuansa, м. нијáнса, схв. нијáнса, слн. piánsa; — запозичення з французької мови; фр. nuance «відтїнок, нюанс» пов'язане з пїег «відтїняти», похідним від пїе «хмара», що виникло з лат. pūbēs (< *snoudhis) «тс.», спорідненого з ав. spaoda- «хмари», гр. υθδόν «темне», кїмр. nudd «туман». — СІС² 590; Черных I 582; Коралиński 670; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 498; Вуякляра 619; Klein 1059; Dauzat 505; Walde—Hofm. II 183.

[нюгати] «мучити причїлками, заїдати, шпїгати словами з помсти» Ж, **[нюгати]** «тс. Ж; шпїгати чим-небудь гострим (Закарп., М. М. Пецак усно)»; — неясне; можливо, пов'язане з **[нїжкати]** «підганяти», нїкати «тс.», похідним від ну.

[нюнка] (бот.) «їжача голївка проста, Sparganium simplex Huds.; їжача голївка гїлляста, Sparganium ramosum Huds.; хвощ польовий, Equisetum arvense L. Вел», **[нюня]** «їжача голївка проста» Мак, **[нюнька]** «хвощ польовий Вел; комиш лісовий, Scirpus silva-

ticus L. ВелЗн, Мак», **[нунїка]** «рїд трави» О; — р. **[нїонька]** «їжача голївка (гїлляста)», бр. **[нїонькі]** «найбільш ранні весняні квіти (жовтенькі), що ростуть на болотистому місці»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне; пор. р. **[нїоня, нїонька]** «свисток з явора». — ЭСБМ 8, 55.

нїоня «безхарактерна людина; плакса; [млявий чоловік, неповоротка жїнка Бі; людина з мовними вадами, невиразною артикуляцією звуків МСБГ]», **[нїоняра]** «нїс» МСБГ, **[нїонька]** «(зменш.) плакса Г; млява людина; м'яло, маруда, нероба Ж; (про дитину) рїбка, пташка О», **[нїонька]** (про дитину) «рїбка, пташка» О, **[нїоньчка]** «тс.» О, **[нїонько]** «повільна, флегматична, безхарактерна людина; плаксий» МСБГ, **[нїоньо]** «тс.» тж, нїонї (у виразї розпустити н.), **[нїонявий]** «плаксивий Г; млявий, неповороткий Бі, нїонити «плакати, скиглити», **[нїоняти]** «говорити повільно, невиразно, мляво, як мала дитина; без причини постїйно плакати, рїмсати» МСБГ, **[нїонькати]** «тс.» тж, нїонькатися «панькатися», **[занїоняний]** «заплаканий» Чаб; — р. бр. нїоня «плакса, рюма; безхарактерна людина», п. niunia «м'яло, маруда; тишко», piunia «тс.», ч. piinat «плакати», слц. piio «плакса»; — псл. piunja «плакса, млява людина», афективне утворення звуконаслідувального походження. — Черных I 582—583; Фасмер III 92; КЭСРЯ 295; Преобр. I 623; ЭСБМ 8, 55; Brückner 364; Machek ESJC 402.

[нїюра] (дит.) «м'ясо» До; — неясне; можливо, пов'язане з **[нїяня, нїяньо]** «тс.» (пор.).

[нїюряти] «мудрувати, ляятися» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з **[нїюркати]** «нечемно відповідати».

[нюстрїтїся] «неспокійно шукати собі місце» Ж, **[нїшторитися]** «тс. Ж; вертїтися під час сну (перев. про хворого) Досл. і мат. IV», **[піднїюстрити]** «підбурити» Нед, **[піднїюстрити]** «тс.» тж; — очевидно, запозичення з німе-

цької мови; нім. *nüstern* «винохувати, шукати по всіх кутках, совати носа» походить від *Nüster* «ніздря», спорідненого з дінд. *pāsā* (дв.) «ніс», лат. *pāgis* «ніздря, ніс», лит. *pósis* «ніс», лтс. *pāss* «ніздря», псл. *posъ* «ніс», укр. *ніс*. — Kluge—Mitzka 517. — Див. ще **ніс**.

[**нюсьо**] (вигук для підкликання свиней) Ж; — п. *пуки pusiū* «тс.»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, можливо, пов'язане з *ни-ни-ни* (вигук, яким підкликають свиней, поросят).

нют, *нюта*, *нютувати* — див. **ніт**².

[**нюх**] «млява, неповоротка людина» Бі, [*нюхтій*] «дармоїд» О; — р. [*нюха*] «роззява, нюня», ч. [*ňuchna*] «тужлива жінка»; — очевидно, пов'язане з *нюня* «безхарактерна людина, плакса; [млявий чоловік, неповоротка жінка]». — Machek ESJC 402. — Див. ще **нюня**.

нюхати, [*нюхріти*] «чути нюхом слід звіра і йти цим слідом» ДзАтл II, [*нюхріти*] «тс.» тж, [*нюхтити*] «винохувати» О, [*нюхтіти*] «нюхати, обнюхувати, чути носом Ж; чути нюхом слід звіра і йти цим слідом ДзАтл II», [*нюхтюріти*] «винохувати» О, [*нюхцювати*] «нюхати, обнюхувати, чути носом» Ж, *нюшіти* «нюхати повітря; вистежувати, вишукувати» СУМ, Ж, [*нюшкувати*] «тс.», *нюх*, [*нюхалка*] «ніс» Она, [*нюхаль*] «ніс; нюх» тж, *нюхальник*, [*нюхър*] «нюхальник», [*нюхърч*] «тс.», *нюхальний*, [*нюхтъл*] «нюхаючи» Ж, [*нюхцѐм*] «тс.» Ж, [*занюхріти*] «виявити пристрасне бажання, загорітися бажанням» ЛексПол, *пюнюх*, *пюнюшка*; — р. *нюхатъ* «нюхати», бр. *нюхаць* «тс.», п. *piuchać* «нюхати табаку; нюшити», ч. *čepičat* «нюшити», слц. *ňuchat'* «нюхати; чути носом», вл. *piuchać* «нюхати», нл. *piuchaś*, болг. *нюшкам*, *нюшна*, схв. *нюшити*, слн. *pjuhati* «тс.»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого виводиться від псл. **oxati* «пахнути», пов'язаного з *vonja* «запах» (пор. р.-цсл. **жхати** «пах-

нути», п. *wauchać* «нюхати, чути носом») з початковим п-, перенесеним від префіксів **vъp-*, **съp-* (Фасмер III 93; Преобр. I 623; Schuster-Šewc 1025; Младенов 94, 362; Mikl. EW 222); вважається також (Rudn. II 863; Ильинский ИОРЯС 20/3, 83, 88; Bezlaj ESSJ II 225; Ondruš Sl. Wortst. 120; Stang 40; Berneker IF 10, 153—154; Uhlenbeck PBrV 30, 267; Matzenauer LF 11, 331—332; Holthausen AeWb 237; Pokorny 768—769) спорідненим з гот. *bi-niuh-sjan* «висліджувати», дангл. *pēosan* «досліджувати, висліджувати, відвідувати», днн. *piusian* «досліджувати» або з двн. *piosan* «чхати», нвн. *puseln* «гугнявити», *Nüster* «ніздря», *Nase* «ніс», псл. *posъ* «тс.», укр. *ніс*; зіставлення (Machek ESJC 402) з дісл. ісл. норв. *snugga* «нюхати» недостатньо обгрунтоване. — ЭСБМ 8, 55—56. — Див. ще **воняти**, **ухати**.

ня (вигук для підкликання собак), *някати* «повторювати вигук ня» КІМ; — результат видозміни частки *на* «ось, візьми» (див.).

няв (вигук, що імітує кошачий крик), [*нявк*] «нявчання», *нявкати*, *нявчати*; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*вав*, *мав*, *м'явкати*] (пор.).

нявка — див. **навка**.

[**няга**] «жаба» Ж; — неясне; можливо, походить від рум. *peagă* «зла людина; лихо; тіпун (пташина хвороба)», *peg* (молд. *neg*) «бородавка».

няй, *няйте* — див. **най**¹.

[**нялка**] «чепурун, франт» Чопей, [*нялкош*] «елегантний, гарний парубок» Чопей, [*нялканистий*] «елегантний, гарний» Чопей, [*нялкастий*] «тс.» Чопей, ЕЗб 25; — запозичення з угорської мови; уг. *nyalka* «елегантний, гарний; чепурун, франт», очевидно, пов'язане з *nyalni* «лизати», спорідненим з фін. *puolla*, удм. *нюлыны*, морд. *ноламс*, манс. *pjälent-*, хант. *pjal-* «тс.». — Лизанец 612; Чопей 219; ЕЗб 25, 242; MNTESz II 1033, 1034; Bárczi 216; Лыткин—Гуляев 199.

[**ням-ням**] (дит.) «їсти» Корз, [*нямкати*] «їсти щось повільно, супроводжуючи процес мимовільним *ням, ням*» МСБГ, [*нямкало*] «людина, яка під час їди плямкає губами МСБГ; дитяча гра в кидання палиць», [*нямло*] «людина, яка невиразно говорить, незрозуміло, плутано виражає свої думки; нерозторопна, нероздумлива людина, скиглій» МСБГ, [*нямрати*] «неохоче, повільно їсти» МСБГ; — р. [*нямня*] «людина, яка повільно говорить; (дит.) їсти», бр. [*ням-ням*] (дит.) «їсти»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 94; ЭСБМ 8, 67.

[**нянчити**] «вищати, скиглити, жалібно стогнати» Ж; — результат контамінації і видозміни запозиченого з польської мови [*єнчїти*] «тужити, побиватися» і його відповідника укр. [*ячїти*] «жалібно говорити», *ячїти* «квилити; кричати» (див.).

няня¹ «жінка або дівчина, що дглядає дитину; [мати Ж; (пестл.) коро- ва]», [*няньо*] «тато», [*наньо* ВеЛ, *не- ньо* ВеУг] «тс.», *нянька*, [*нянько*] «та- то», [*нянізна*] «майно, земля, що залишилася після смерті батька» НЗ УЖДУ 26/2, [*нянюзна*] «тс.» ВеУг, *нянькувати*, *няньчити*; — р. *няня* «няня», бр. *нянька*, п. *піапіа* «тс.», [па- па] «мати, мама; нянька», ч. [пáпа] «няня», слц. *пáпа* «тітка; [татко]», [пá- по] «тато, татко», вл. нл. *пап* «тато», болг. [*не́ня*] «сестра матері», [*не́ни*] (звертання молодшого до старшого,

особливо до брата), *не́нчо* «тс.», м. *не- на* «мати, мама», схв. *на́на* «мама; ня- ня»; — дитяче за походженням слово, утворене шляхом подвоєння складу *ня-* (пор. *ма́ма*); не виключена можли- вість виникнення з *не́ня* внаслідок асиміляції голосних (Соболевский РФВ 64, 118; Korsch AfSlPh 9, 658), пор. *дядя* з **дъдя*; може бути дуже давнім, пор. дінд. *папá* «матінка, не́ня», гр. *νέ- να, νάνη* «тітка», *νέννος, νάνηος* «дя- дя», лат. *poppus* «монах; вихователь дитини», *poppa* «монахиня; вихователь- ка дитини», алб. *papë* «мати, годівни- ця», кімр. *paip* «бабка», проте, мабуть, виникло в різних мовах незалежно; припущення про походження з іт. *paipa* (Strekelj 41—42) необгрунтоване. — Фасмер III 94; Преобр. I 623—624; ЭСБМ 8, 70; Brückner 354; Machek ESJČ 389; Schuster-Sewc 987—988; Младенов 351; Matzenauer 62; Uhlen- beck 142; Frisk II 304; Kretschmer Einl. 341—342; Walde—Hofm. II 175; Meyer EW 297; Schrader Reallexikon II 86. — Пор. **не́ня**.

[**няня**²] (дит.) «м'ясо» Ва, [*няньо* ЛексПол, *нямньо* Куриленко] «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми [*мнясо*] «м'ясо»; пор. [*мнямньо*] (дит.) «тс.». — Див. ще **м'ясо**.

нярувати — див. **нірувати**.

нярчити — див. **ньоркати**.

няти, *нятисся* — див. **йняти**.

[**нятство**] «ув'язнення, полон» Пі, Ж; — похідне утворення від [*няти*] (*йняти*) «брати» (див.).

о¹ (прийм.), об, о-, об-, обі-, обо-; — р. о, об, обо, бр. а, аб, аба, др. о, объ, п. о, ст. об, ч. о, об, слц. о, об-, вл. wo, wob, нл. wo, wob, hob, болг. о, об, оби, м. об-, схв. о, ст. об, слн. о, об, стсл. о, об; — псл. о, об, обь; первіснішим є об, яке перед приголосними спростилося в о; — результат злиття двох (або й трьох) давніших прийменників: іє. *obhi, до якого зводяться дінд. abhi «до, через, з-», ав. aibi, aivi «тс.», дперс. abiu «до», лат. ob «до, перед, для, за», ор- (в орегію «закриваю», із ор- і основи дієслова *цегіо, спорідненого з лит. atvegiu «відкриваю», псл. *vorta, укр. *ворота*; oportet «треба, слід» із ор-/об- і основи дієслова *vogtēre/vertēre «обертатися», спорідненого з псл. *vʔtēti, укр. *вертіти*), та іє. *ori (*epi), що виступає в лит. ariē «про, навколо», ari-, ari-, ar- «о-, об-», лтс. ar «біля, навколо», дінд. ari «також, сюди, при, в», ав. aipi «також, до, в», гр. ἔπι, ἔπι «на», ὀπίσ(σ)ω «позаду, назад», іон. атт. ὀπίσθ(ε)ν «за, позаду»; з огляду на давнє значення «по обидва боки» псл. ob(ь) зіставляється також з псл. ova «обидва», лат. ambi- «навколо-», гр. ἀμφί «тс., біля» (іє. *ambhi). — Фасмер III 96; Преобр. I 624—625; Брандт РФВ 23, 95; Черных I 583; ЭСБМ 1, 39; Вrückner 368—369; Machek ESJС 404—405; Holub—Kop. 249; Schuster-Sewc 1625; Skok II 534; Bezlaj ESSJ II 231; ESSJ Sl. gr. I 132—141; Trautmann I; Эндзелін ЛП 25; Walde—Hofm. II 192—193; Maughofer I 41; Pokorny 287, 323—324. — Пор. **обá, обихід.**

о² (вигук, вказівна частка), о- (вказівна частка), [vo] «ось» О; — р. др.

болг. м. о, бр. а, о, п. слц. вл. нл. слн. о, ч. ó, о, схв. ð (вигук), ð (частка), стсл. о, w; — псл. о, очевидно, тотожне із займенниковим елементом, збереженим у сполучниках ože, укр. [ож] «що», oli, др. оли «аж», укр. [оби]; — зіставляється з вигуками гр. ὦ, ὦ, лат. ð, ðh, дінд. ā, дірл. ā, а, гот. ð, двн. ðwē, свн. ð, нвн. oh, лит. ð, які виявляють відсутню в слов'янських мовах довготу; пор. більш відповідні до слов'янської звукової форми лит. à «ах», лтс. а (оклична частка), гр. ὄ (вигук). — Мельничук Структ. слов. реч. 209—211; СМ IV 82—83; Фасмер III 95; Преобр. I 624; Schuster-Sewc 1030; Skok II 533—534; Bezlaj ESSJ II 231; Fraenkel 519; Pokorny 772. — Пор. **обі, ож.**

оáзис, оáза; — р. оáзис, (заст.) оáз, бр. aázis, п. oaza, ст. oasis, ч. oasa, oáza, слц. слн. oáza, вл. нл. oaza, болг. оáзис, м. схв. оáза; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Oáse, фр. англ. oasis пов'язані з лат. Oasis, назвою місцевості в Єгипті, гр. Ὠασις «тс.», яке виводиться з коптської або єгипетської мови; пор. копт. oiahe «оазис» (звідкі також араб. wāhaḥ «тс.»), можливо, з первісним значенням «місце проживання» від ouah «мешкати». — СІС² 590; Черных I 583; КЭСРЯ 296; Kopaliński 681; Holub—Lyer 338; Gr. Fwb. 523; Dauzat 506; Klein 1065.

об, об- — див. **о¹**.

[обá, обі] Г, Ж, [обé] «обое» О, [обійко], обое, обойко, [обійний] «дво-який» Ж, [вобі] «обидві» О; — р. болг. діал. оба, обе, бр. аббе, др. оба, объ, п. ova, obaj, obie, oboje, ч. ova, obé, oboje, obojí, слц. ova, obaja, obe, вл.

wobaj, wobě, нл. wobej, hobej (dwa), hobej (dwě), полаб. vübě, м. *обајцата* «обидва, обоє», схв. *ѡба, ѡб(ј)е*, слн. obá, obé, стсл. *ока, оѡѡ*; — псл. oba, obě; — споріднене з лит. abù «обидва», abì «обидві», лтс. abi «обидва», прус. abbai, лат. ambō, гр. ἄμφω, дінд. ubhā, ubhāu, ubhē, ав. uwa, ubē, гот. bai, ba, тох. A āmpri, āmpre, В ant-apri «тс.»; іє. *ambhō(u) «обидва»; утворилось, очевидно, з префікса *ambh- (<*ambhi) «навколо» та *bhō(u) «обидва», відбитого в гот. bai «обидва», нвн. beide, англ. both «тс.»; недостатньо переконливим є зведення (Machek ESJC 404) до форми типу іє. *ambhi-duvō «обидва». — Rudp. II 865—866; Фасмер III 96—97; Преобр. I 625—626; Черных I 583; ЭСБМ 1, 55; Brückner 468—469; Holub—Kop. 249; Schuster-Sewc 1626; Skok II 534; Bezlaž ESSJ II 231; Trautmann I; Fraenkel I; Топоров 48; Ernout—Meillet I 27; Kluge—Mitzka 61—62; Klein 189; Mayrhofer I 107; Pokorny 34—35. — Див. ще **о¹**. — Пор. **обидва¹**.

обабок — див. **бáбка²**.

[обáва¹] «страх, побоювання, тривога» Ж, **[обавля́тися]** «побоюватися» Пі; — запозичення з польської мови; п. obawa «неспокій у передчутті зла», obawiać się «відчувати страх; непокоїтися», споріднене з ч. obava «страх, побоювання», слц. obava «тс.», виводиться з *obojava, похідного від bojać się «боятися» (пор. bać się «тс.» як результат стягнення bojać się). — Richhardt 83; Brückner 369; SW III 438; Zubatý St. a čl. I 2, 213; Bern. I 68. — Див. ще **боятися, о¹**.

обáва², обавля́тися — див. **бáвити**.

[обагря́нок] «бублик, крендель Г; бублик, підсмажений з двох боків Ж», **[обагря́нець]** «тс.» Ж; — результат контамінації слів **[обаря́нок]** «бублик» і **багря́ний**. — Див. ще **багрій, обаря́ти**.

[обадáти] «оглянути» Ж, **[обба́дати]** «вишукати» Шух; — запозичення з польської мови; п. obadać «оглянути,

видивитися, вишукати» є префіксальним утворенням від badać «досліджувати, вивчати, оглядати», яке загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з боś «бити рогами», спорідненим з укр. *бості* (Brückner 10; SW III 435; Sławski I 25); вважається також результатом фальшивої декомпозиції гіпотетичного *ob-adatai, яке зіставляється з ч. ст. рідк. jadať «досліджувати», лит. úosti (úodžiu) «нюхати», лат. odor «запах» (Bern. I 24; Vaillant RES 19, 300; 22, 7; Machek ESJC 41). — Пор. **бості**.

[обамбурити] «приголомшити Г; сильно вдарити Ж», **[обабурити]** «сильно вдарити» Ж, **[оббамбурити]** «тс.» Ж, МСБГ; — похідне утворення від **[бамбура́]** «велика, груба річ»; могло спочатку означати «вдарити бамбурою». — Див. ще **бамбура́, о¹**.

обáпiл «крайня дошка з розпиленої вздовж колоди; розпилена вздовж на дві половини колода; розпилений стовбур дерева», **[обáпол]** «тс.», **[обáполок]** «тс. УРС; невеликий обапiл СУМ», **обáпольний**; — р. **обáполок** «крайня дошка»; пор. бр. *апóлак* «тс.»; — складне утворення з основ **[обá]** та **пiв** (<полъ) «половина» (див.).

[обáпол] «околиця», **[обáполок]** «тс.», **[обáпoли]** «з обох боків, навкруги; на обох берегах» Г, Ж, **[обопiльний]** «взаємний, двосторонній» Ж; — р. **[обáпола]** «околиця», **[обáполь]** «тс.», **[обáпол]** «біля, близько, навколо», **[обáполи]** «тс.; околиця», **[обáпольний]** «сусідній, навколишній», бр. *абáпал* «з обох боків», **[абáпoльни]** «спільний», др. *обáполь* «з обох боків», п. *оборoлпu* «взаємний», ч. *обарoлпě* «взаємно», ст. *обарoл* «з обох боків», *обарoлпu* «двосторонній, взаємний», слц. *обарoлпu* «тс.», схв. ст. *обарoл* «по обидва боки»; — складне утворення, що виникло на основі словосполучення псл. *oba polu* «по обидва боки (по обидві половини)» (зн. в. дв.). — Фасмер III 97; ЭСБМ 1, 43; Булахау́ Веснік БДУ 1973/3, 58—59;

Vrúckner 369; Machek ESJČ 404. — Див. ще **оба́, пів**.

[обаранки] «місце на річці, де бурлить вода, натрапляючи на камінні виступи, рябять» О; — очевидно, пов'язане з *баранці* «легкі хмарки; піняві хвилі». — Див. ще **баран**.

[обаранок] «бублик»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. *абаранак* «тс.» є результатом видозміни давнішої форми **обваранок*, аналогічним до укр. *[обарінок]* і под. — ЭСБМ I, 43. — Див. ще **обаря́ти**. — Пор. **баранок**².

[обарата́ти] «сильно вдарити» Ж; — очевидно, результат видозміни форми *[оборота́ти]* «обтовкти в ступі, оббити від лузги» (про просо) Ж, похідної від *[боротати]* «оббивати в ступі (про просо); термосити, спантеличити» (див.).

обарі́нок, обарі́нець, обарі́нок, обарки, обаря́нець, обаря́нок — див. **обаря́ти**.

[обаря́ти] «варити, кип'ятити» Ж, *[обарі́нок]* «бублик» Г, МСБГ, *[обарі́нець]* Ж, *обарі́нок* СУМ, Ж, Ме] «тс.», *[обарки]* (у виразі *[зварити на обарки]*, про картоплю, «зварити, щоб очистилась шкірка») Ж, *[обаря́нець]* «бублик», *[обаря́нок]* «тс.» МСБГ; — р. *[обарі́ть]* «обварити», *[обара́]* «опара, тісто», *[обарка́]* «горохова юшка», бр. *абаранак* «бублик», п. *obag* (*obwag*) «місце на сосновому дереві, облите живцею», *[obagek]* «пеньок, обпалений вогнем», слц. *obarit'* «обварити», *obarat'* «обварювати», м. *обари* «ошпарить, відварить, зварить», схв. *обарити* «обварити, ошпарити, відварити», слн. *obáriti* «тс.»; — результат видозміни давнішого **об-варя́ти*, у якому початкове кореневе **в** злилося з префіксальним **б** (як у *обід* <**обвід*, *обора* <**обвора* та ін.); назви бубликів мотивуються тим, що вони перед запіканням обварюються. — ЭСБМ I, 43. — Див. ще **варі́ти, о¹**. — Пор. **обаранок**.

[обату́ритися] «опам'ятатися», *[обато́ритися]* «тс.», *[пробату́ритися]* «прочуматися»; — неясне; можливо, по-

в'язане з *[бату́ра]* «батир»; зіставлялося (BeJl 440) з уг. *bátor* «сміливий, хоробрий».

[оба́хморити] «одержати, дістати» Ж, *[оба́хморитися]* «оглянутися крадькома навколо» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. *[бахму́риться]* «ставати сумним, сердитим», яке пов'язується (Фасмер I 137) з *[хму́ра]* «темрява, хмара».

[обашлува́ти] «пообіцяти»; — похідне утворення від *башло́вка* «розподіл здобичі» (пор. р. *[башловка]* «почесний подарунок із здобичі»); значення «пообіцяти» розвинулося через «пообіцяти подарунок» від «подарувати»; наведені Грінченком контексти свідчать про близькість і навіть нерозрізнення цих значень. — Див. ще **башло́вка, о¹**.

[обашморити] «намацати, знайти», *[обашморитися]* «звикнути, освоїтися»; — неясне; можливо, результат контамінації слів *[обашпорити]* «намацати, знайти» й *[оба́хморити]* «одержати, дістати» (див.).

[обашпорити] «намацати, знайти»; — очевидно, результат контамінації форм *[оба́хморити]* «одержати, дістати» та *нішпорити* (див.).

[обая́сник] «злий дух, що літає до жінки вночі»; — похідне утворення від *ба́яти* «розповідати, ворожити»; пор. *[обая́ти]* «обворожити, зачарувати», р. *[обая́ть (обая́ть)]* «обманути краснбайством», *[обая́ть]* «очаровувати, заворожувати»; щодо форми може бути результатом зближення з *[балая́сник]* «балакун» або з *[перелес́ник]* «спокусник; біс, що літає до жінки», яке, можливо, вплинуло і на значення слова. — Див. ще **ба́яти, о¹**. — Пор. **балая́с, обия́сник**.

оббй́рканий — див. **бе́ркати**.

[оббув] «обвід, обід (колеса)» Ж; — результат контамінації слова *обід* (*обвід*) з якимсь неясним компонентом, можливо, пов'язаним з нвн. Вуг «згин» (пор. п. *biga* «частина обода», яке зводиться до німецького *Biege* «вигин»,

належного до того самого етимологічного гнізда, що й н. Bug). — Див. ще **обід¹**.

[оббурдюжитися] «впасти з висоти»; — афективне утворення, пов'язане з *бурдюк*; в основі лежить, очевидно, уявлення про падіння повного, незграбного бурдюка. — Див. ще **бурдюк, о¹**. — Пор. **обербенитися**.

[обвис] «крутий підмитий берег» Ч; — як і *[звисник]* «стрімкий берег», пов'язане з *вісіти* (див.).

[обвихнути(ся)] «закутати(ся), загорнути(ся) (переважно хусткою)» ЛЧерк, *[обвихнутися]* «обвитися»; — результат контамінації дієслів *обвинутися* і *вихати* «махати». — Див. ще **віти¹, вихати, о¹**.

[обганяти] «стерегти; користуватися, володіти (землею)» О, *[обігнати]* «заощадити; покрити витрати» Ж, *[обганенка]* «курінь для овець на полонині» О, *[обгін]* «покриття щоденних витрат» Ж, *[обгінок]* «тс.» Ж; — похідне утворення від *гнати*; семантика через проміжне значення «берегти, оберігати» розвинулася з початкового «відганяти» (пор. *обганяти мух, вовків, злодіїв*). — Див. ще **гнати**.

[обгармати] «обтесати» О; — неясне.

[обгинка] «дерев'яна петля у формі каблука на ціпилні, билку ціпа» О, *[обганка]* «кільце осьової чеки» Ж; — бр. *[вобгінка]* «кісся»; — пов'язане з *гнути* (*обгинати*). — ЕСБМ 2, 174. — Див. ще **гнути, о¹**.

[обгольня] «дубова колода, обрізана у формі дуги, на яку приганяють розпарене дерево для дуги»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *[бгальня]* «пристрій для вигинання санних полозів», помилково зближеної з основою *гбл-ий*. — Див. ще **бгати**.

[обговдати] «повністю обстригти, обризи» Ж; — неясне.

[обдемати] «обчищати» Ж; — результат видозміни форми *обдимати* «обдувати», похідної від *дути, дму*;

початково означало «очищати обдуванням». — Див. ще **дути², о¹**.

[обдемок] «людина, що об'їлася, з роздутим животом», *[обдемкуватий]* «повний», *[обдімок]* «ягня, що має два кендюхи» Си, *[обдимча]* «тс.» тж; — результат видозміни форми *обдимати* «дути, надувати, пучити», похідної від *дути, дму*. — Див. ще **дути¹, о¹**.

[обдєяти] «забризкати, забруднити; обчесати, пригладити» МСБГ, *[обдєяти]* «тс.», *[обдєятиси]* «забризкатися, забруднитися», *[обдєяний]* «занедбаний, запущений», *[обдєяно]* «прибрано» тж; — неясне; можливо, пов'язане з *[дєйкатися]* «переводитися, пропадати» (пор.).

[обджеркати] «обскубти»; — очевидно, запозичення з польської мови, ускладнене префіксом *об-*; п. *dziergać* «чесати (льон)» відповідає укр. *дєргати* «тс.» (див.).

[обдіжурити] «обікрасти» МСБГ, Ме; — очевидно, пов'язане з *[дежурити]* «чергувати»; розвиток семантики неясний. — Див. ще **дежурний**.

обез- (складний префікс у словах типу *обезголівити, обездóлити, обезземéлити, обезкрíлити, обезлюдіти, обезсла́вити*); — р. др. болг. м. *обез-*, бр. *абез-*, п. ч. ст. слц. *obez-*, схв. *obez-*, *obez-*; — результат поєднання префікса *о-* і прийменника *без*, яке відбулось, очевидно, в окремих слов'янських мовах уже після їх виділення з праслов'янської. — Див. ще **без², о¹**.

обезглавити; — запозичення з російської мови; — р. *обезглавить*, як і ч. *obezhlaviti*, болг. *обезглавя*, м. *обезглави*, схв. *обезглавити, обезглавити*, походить від цсл. **обезглавити**, що є калькою гр. ἀποκεφαλίξω «обезглавлюю», утвореного з прийменника ἀπο «від, без» та іменника κεφαλή «голова»; пор. фр. *décapiter* від слат. *decapitare* «обезглавити», утвореного з префікса *de-* «з-, від-, обез-» і основи іменника *caput* (*capitis*) «голова». — Frisk I 835; Dauzat 230. — Див. ще **обез-, глава**.

[**обелець**] «тонкий берестовий стовбур, цілком вживаний для обводу колеса; верхній тонкий кінець стовбура дерева», [обельця́ний] «зроблений з обельців»; — очевидно, пов'язане з р. [обельно́й] «круглий», [обельно́] «кругом», облы́й «округлий», др. обьль «цілком, повністю», укр. [віблйй]. — Shevelov Hist. phonol. 290; Фасмер III 98. — Див. ще **віблйй**.

обеліск; — р. болг. м. обеліск, бр. абеліск, п. ч. слц. вл. obelisk, схв. обеліск, слн. obelisk; — запозичення з німецької або французької мови; н. Obelisk, фр. obélisque походять від лат. obeliscus, яке зводиться до гр. ὀβελίσκος «невеликий рожен, клинок; обеліск», похідного від ὀβελός «рожен; обеліск», що певної етимології не має. — СІС² 590—591; Коваль 194; Черных I 584; Фасмер III 98; КЭСРЯ 296; Корпалі́нські 681; Holub—Lyeg 339; Kluge—Mitzka 517; Dauzat 506; Klein 1066; Frisk II 344—345.

[**обеля́н**] (бот.) «дев'ясил, оман, *Inula helenium* L.» О, [одя́н, одоля́н] «тс.» тж; — неясне; можливо, результат контамінації форм [обмил], ома́н «тс.» і [одоля́н] «валеріана».

обемб́ерити, обенб́ерити, обенб́еритися — див. **оберб́енитися**.

обер- (перший компонент складних слів типу *обер-кондуктор, обер-майстер*); — р. бр. болг. схв. *обер-*, п. *обег-*, ч. *обг-, обг-, обег-*; — запозичення з німецької мови; н. *обег* «верхній, старший», *обег-* «верхньо-», днв. *оваго* «верхній» пов'язане з *об* «над, зверху», свн. *ob(e)*, днв. *ова* «тс.», спорідненим з дангл. дісл. *of* «над», дінд. *úra* «туди, до», ав. *ура* «туди», гр. *ύπο* «під», лат. *sub* «тс.»; іє. **ur-* «туди, (знизу вгору) на», **ur-s-*, до якого зводяться також псл. *уузь, уузокъ*; укр. *висо́кий, висота́, вишина́*. — Фасмер III 99; Kluge—Mitzka 517; Klein 1105, 1679—1680; Роконпу 1106—1107. — Пор. **вись**.

[**обера́к**] «вид одягу» ВеЛ, [оберо́к] «чоловіче півпальто» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [обего́к]

«сюртук; вид зимового верхнього одягу» походить від н. *Obegock* «сюртук», утвореного з основ прикметника *обег* «верхній» та іменника *Rock* «сюртук», пов'язаного з свн. *снідерл. гос, днв. гос(h), днн. гол. гок, снн. госк, дфриз. гокк, дангл. госс, дісл. гоккг* «тс.», нвн. *Rocken* «прядка», днв. *госко* «тс.», дірл. *gucht* «туніка», які зводяться до іє. **ruk-* «прясти, пряжа». — Kluge—Mitzka 604; Klein 1353; Pokorny 874. — Див. ще **обер-**.

[**оберб́енитися**] «впасти на землю; важко впасти», [обенб́еритися, оберб́еритися] «тс.», [обемб́ерити] «із силою кинути об землю», [обенб́ерити, оберб́ену́ти] «тс.»; — афективне утворення, пов'язане з [берб́ені́ця] «бочонок»; в основі лежить, очевидно, уявлення про падіння важкого бочонка. — Див. ще **берб́ені́ця**. — Пор. **оббурд́южитися**.

оберво, обирві́ — див. **бровá**.

обере́мок, обере́м, обере́менок, обере́мнена — див. **бере́м'я**.

[**обересті́тися**] «загорнутися, закутатися; задушитися» Ж; — неясне; висловлювалась думка (Reichenkron ZISPh 17/1, 149) про утворення з *об+вер(е)т-*; можливе припущення про зв'язок з [берест] «верхня кора берези» (з огляду на використання березової кори для ізоляції речей від вологи) або з **верз(а)ти* (псл. **vъzti*) «в'язати» (в такому разі *обер-* з **обвер-*).

[**оберка́**] «діра Ко; мітка на вусі вівці Ж (у вигляді діри Г)»; — вважається запозиченням з румунської мови; рум. *obârșă* «отвір печери, верхів'я річки, початок», *obîrșie* «тс.» виводиться від схв. *обршити* «завершити, закінчити». — Кобилянський. Гуц. гов. 85; DLRM 552; Сінас 448.

[**оберлі́хт**] «кватирка МСБГ; віконце над вхідними дверми О; віконце над дверима в сінях чи в сараї; скляні двері МСБГ», [обирлі́хт, оберлі́фт, оберлю́фт] «тс.» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. *oberlicht* «фрамуга,

квартирка» походить від нвн. Oberlicht «вікно в стелі», утвореного з прикметника ober «верхній» та іменника Licht «світло», спорідненого з дангл. liexan «світити», лат. lūseo «свічу», псл. luśь «світло», укр. [луч] «промінь». — О II 4. — Див. ще **луч¹**, **обер-**.

обертати¹, *оберну́ти*, *оберт*, [оборо́т] «поворот, виворот» Ж, [обертáк] «танець типу вальсу», [обертáниця] «орана поперек заgonу смуга землі» О, [обертáс] «поворот; танець», [обёр-тель] «рослина, що повертається за сонцем» Ж, [обёртен] «частина воза» ВеЛ, О, [обёртель, обертю́х Ж, обёр-тень Ж, О] «тс.», [обертáн] (у виразі [о. зробити] «вернутися» О), *обертом*, [обертнем], *обертáльний*, *оберт-кий*; — р. *оберну́ть*, бр. *аберну́ць*, др. *обертывати*, *обертѣти*, п. *obgacáť*, *obgacít*, ч. *obgaceti*, слц. *obgacat'*, болг. *обрѣщам*, м. *обрне*, схв. *òбртати*, *обрáтити*, слн. *obráčati*, стсл. **обратити**; — псл. *ob^hrtati, *obortiti, з давніших форм *ob-v^hrtati, *ob-vortiti, утворених з префікса ob- і основ дієслова *v^hrtēti «вертати», *vortiti «обертати», у яких початкове v основи злилося з b префікса. — Див. ще **вертати¹**, **о¹**.

[**обертати²**] «каструвати» МСБГ, [обёрнений] «кастрований» тж, [обертáй] «кастратор» Ж; — очевидно, пов'язане з *обертáти* «повертати»; семантичний характер зв'язку неясний. — Див. ще **обертати¹**.

[**обертáн**] (бот.) «рід багаторічної трав'янистої рослини родини складноцвітих, козелець, Tragopogon L.» МСБГ; — очевидно, похідне утворення від *обертáти*; назва може бути мотивована здатністю рослини повертати суцвіття за сонцем; пор. [обёртель] «рослина, що повертається за сонцем». — Див. ще **обертати¹**.

[**обёртка**] «великий шматок хліба через усю хлібину» ЛексПол, [обёртуха, обёртушка] «тс.» тж; — р. [оберётка, обертень] «тс.»; — очевидно, похідне від *обертáти*; первісно означало «скибка, що утворюється в ре-

зультаті обертання ножа навколо всієї хлібини». — Див. ще **обертати¹**.

обертон; — р. болг. *обертон*, бр. *абертон* (муз.) «призвук»; — запозичення з німецької мови; н. Oberton «тс.» утворено з основ прикметника ober «верхній» та іменника Ton «тон, звук». — СІС² 591; КЭСРЯ 297. — Див. ще **обер-, тон**.

об'єкт, *об'єктів*, *об'єктивáція*, *об'єктивизáція*, *об'єктивізм*, *об'єктивіст*, *об'єктивизáція*, *об'єктивістичний*, *об'єктивний*, *об'єктний*, *об'єктивізувати*, *об'єктивувати*; — р. *объѣкт*, бр. *аб'ѣкт*, п. *obiekt*, ч. слц. вл. нл. *objekt*, болг. *обѣкт*, м. *объект*, схв. *òбъекат*, слн. *objékt*; — окремі форми запозичено в різний час із західноєвропейських мов, похідні утворено на українському ґрунті; н. *Objékt* «об'єкт, предмет; (грамат.) додаток», *objektív* «об'єктивний», *Objektív* «об'єктив», *Objektivismus* «об'єктивізм», фр. *objet* «предмет, річ, мета, об'єкт», *objectif* «об'єктивний, предметний; об'єктив, мета, об'єкт», *objectiver* «об'єктивувати», англ. *object* «предмет, річ, об'єкт», *objective* «об'єктивний, дійсний», *objectivism* «об'єктивізм», *objectivist*, *objectivise* «об'єктивізувати» походять від слат. *objectum* «об'єкт», букв. «кинуте вперед; те, що знаходиться попереду», пов'язаного з дієсловом *objicere* «кидаю вперед», утвореним з префікса ob- «до-, перед-» і основи дієслова *jacere* «кидаю, метаю», спорідненого з гр. ἵημι (ἵεναι) «кидаю, посилаю», хет. *ijami* «роблю», *rijami* «посилаю»; лат. *objectum* може бути калькою гр. πρόβλημα «захід, справа, завдання, питання, проблема», пов'язаного з дієсловом προβάλλω «кидаю вперед». — СІС² 591; Акуленко 140; КЭСРЯ 302; ЭСБМ 1, 47; Kopaliński 682; Holub—Lyer 339; Kluge—Mitzka 518; Dauzat 506; Klein 829, 1066; Walde—Hofm. I 666—668; Pokorny 502. — Див. ще **о¹**. — Пор. **проєкт**.

об'єм, *об'ємістий* СУМ, Ж; — бр. *аб'ём*; — калька р. *объём*, утвореного,

як і п. *objetnosc*, ч. слц. *objem*, вл. *wobjim*, болг. *обем*, м. *обем*, схв. *обим*, з префікса *об-* та основи *ём-*, наявної в *приём*, *наём* і т. д. і пов'язаної з псл. *jeŕi*, *jьmati* «брати»; слов'янські форми могли бути утворені за аналогією до нім. *Umfang* «об'єм, обсяг», похідного від *umfängen* «охоплювати», що складається з префікса *um-* «об-» та дієслова *fängen* «хватати» і вважається калькою лат. *circumferentia* «коло», утвореного за зразком гр. *περί-φέρεϊα* «коло, периферія, дуга, поверхня, округлість». — Фасмер III 111. — Див. ще *імати*, *о¹*, *яти*. — Пор. *периферія*.

[*обжілцува́ти*] «обтесати гострі краї зрізаної деревини» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [*обжуліти*] «здерти шкіру, обдерти».

[*обжуліти*] «подряпати, обдерти; наголо обстригти; обікрасти, обібрати» МСБГ; — р. [*жулькати*] «бити, важко ударяти», болг. *жуля* «здираю шкіру, дряпаю», схв. *жулити* «здирати шкіру, лушити», *гулити* «тс.; грабувати, обдирати», слн. *žuliti* «посилено терти; жувати», *gūliti* «здирати шкіру, обдирати»; — псл. *žuliti* (<*geul-) «обдирати», *guliti* (<*goul-) «тс.», очевидно, пов'язані з укр. *гулий* «безрогий», алб. *gul* «з обрізаними рогами», вірм. *gul* «тупий, обрізаний». — БЕР I 558; Младенов 168; Skok I 631—632; Bezlaž ESSJ I 186. — Пор. *гулий¹*, *жулик*.

[*обзёл¹*] «закраїна дошки», [*обзёл-лок*] «обаполок»; — р. [*обзёл*] «закраїна дошки», [*обзёл*, *обзёл*, *обзёл-лок*] «тс.», [*обзёллина*] «обаполок», бр. *абзёл*, [*абзёл*] «край дошки з корою», [*абзёл*] «тс.»; — похідне утворення від основи *зел-/зол-* «зелень, зелений»; назва мотивується, очевидно, зеленим кольором кори або розташованих під корою шарів у деяких порід дерев; менш переконливе пов'язання (Мартынаў Белар. лінгв. 2, 73) із *зяяти* (бр. *ззяць*). — Потєбня Из зап. III 66. — Див. ще *зёлб*, *зеленій*, *о¹*.

[*обзёл²*] «кожний з двох клинків ножиць»; — пов'язане з [*обзёл-лок*]

«обапіл»; назва зумовлена подібністю двох половинок складених ножиць до двох обаполів розпиляного стовбура, складених один до одного. — Див. ще *обзёл¹*.

обзеря́ти, *обзир*, *обзира́ти*, *обзір*, *обзірник*, *обзорець*, *обзори*, *обзорини*, *обзоровий* — див. *зріти¹*.

[*обзібрува́ти*] «обшеретувати, обдерти лузгу із зерна» МСБГ; — похідне утворення від [*зібрува́ти*] «робити крупу» тж, [*зюбрува́ти*] «крупно молоти; шеретувати» Ж, [*зібр*] «круподерня» МСБГ. — Див. ще *зюбрува́ти*.

[*обзла́чний*] «смачний» Г, ВеУГ; — очевидно, як запозичення походить від ч. *obzvláštní* «особливий, незвичайний», утвореного з прийменника *ob*, спорідненого з укр. *об*, і прикметника *zvláštní* «особливий, винятковий», похідного від *zvláště* «особливо», утвореного з прийменника *z*, спорідненого з укр. *з*, та прикметника *vlastní* «власний». — Holub—Lyer 509, 521. — Див. ще *власний*, *з²*, *о¹*.

[*обзяну́ти*] «обдати духом, дихнути (на щось); обварювати, обдавати кип'ятком» Ж, [*обзіну́ти*] «заздрісно глянути; охопити» О; — схв. [*обзинути*] «охопити відкритим ротом; взяти в рот і викинути»; — очевидно, пов'язане із *зяяти* (*зяти*); первісно могло означати «дихнути, широко розкривши рота»; інші значення могли розвинутися пізніше. — Див. ще *зяти*, *о¹*.

[*обі́*] «щоб» О, [*уби*, *вби*] «тс.» О; — п. *oby*, слц. [*obi*], р.-цсл. *обы* «тс.»; — псл. *oby*, паралельне до *abu* «аби», результат злиття вказівного займенникового кореня *o-* (*e-*), того самого, що і в *ože* (*eže*) «що» (спол.), *oli* (*eli*) «коли, якщо», з формою *3-ї* ос. одн. аориста *by* дієслова *byti* «бути», яка згодом теж набула функції частки. — Мельничук СМ IV 82; Brückner 51; ESSJ Sl. gr. II 513. — Пор. *абі*, *би*, *о́же*.

[*обива́тель*] «людина з міщанськими поглядами й інтересами; (ст.) громадянин; [син, що залишається на хазяйстві батька О]», [*обива́тельство*]

«громадянство» Ж, *обивáтельщина*; — бр. *абывáцель*; — запозичення з російської і польської мов; р. *обывáтель* походить від п. *obywatel* «громадянин», яке, в свою чергу, зводиться до ч. *obywatel* «житель», спорідненого з слц. *obuvatel* «тс.» і похідного від дієслова *bŭti* (*bŭvati*) «бути», спорідненого з укр. *бу́ти*. — Richhardt 84; ЭСБМ 1, 64; Zareba JP 41/1, 4. — Див. ще *бу́ти¹*, *о¹*.

обіда, *обідник*, *обідчик*, [*обідник*, *обідчик* Ж], *обідливий*, *обідний*, *обідчивий*, [*обиджа́ти*] Ж, *обіди́ти*, *обижа́ти*, [*обидити*, *обижа́ти*, *обижа́ти* П], *изобиджа́ти* Ж, *изобидити* Ж]; — р. болг. *обіда*, бр. [*абіда*] (з р.²), др. *обида*, п. ст. *obida*, *obuda*, ч. слц. *obida*, стсл. **овида**; — псл. *obida*; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш вірогідним є припущення про походження від дієслова **ob-viděti* «дивитися мимо»; пор. також р. *завіда* «заздрість» (при дієслові *завідовать*, пов'язаному з р. *відеть*, укр. *ві́дити*), р. [*обизо́р*] «сором, ганьба» (префіксальне утворення від *зреть* «бачити»), лат. *invidia* «заздрість, недобррозичливість» (при *invidēre* «заздрити, бажати зла», похідному від *vidēre* «бачити»), р. *ненавідеть*, укр. *нена́видити*; менш переконливе припущення (Преобр. I 627; Младенов 365; Mikl. EW 12; Schmidt KZ 23, 339; Uhlenbeck 189; Matzenauer LF 11, 337—338; Kalima Neuphilol. Mitt. 1948, 66—67, 1949, 225—226, 1950, 38—39; ZfSlPh 21, 94—95) про спорідненість з *бідá*. — Фасмер—Трубачев III 100; Булаховський Вибр. пр. III 426; Брандт РФВ 21, 208; Ляпунов ИОРЯС 31, 33—34; ЭСБМ 1, 49; Machek ESJC 405; Шаур BE 1977/4, 348—352; Sadn.—Aitz. VVb. I 295—296; Bern. I 54; Meillet Études 256; MSL 14, 351; Pedersen MPKJ 1, 170. — Див. ще *вид*, *о¹*.

обидва́ Г, Ж, *обидві́* Г, Ж, [*обидво́е*] Г, Ж, *обадва́* Ж, [*ободва́* П]; — р. [*ободва*, *ободве*], бр. [*обидва*], *абодва*, п. *obadwa*, *obadwaj*, *obiedwie*, *obo-*

dwoje, *obydwa*, *obydwaj*, *obydwie*, *obudwoje*, ч. *oba dva*, слц. *obidva*, *obidvaja*, *obidve*, *obidvoje*, вл. *wobaj dwaj*, нл. *hoběj dwa*, *hoběj dvě*, схв. *обадва́*, *обадвѣ́* (*обадви́је*), слн. *obáдва*, *obédve*; — псл. *obudъva* <**obūdŭva*; — результат злиття двох числівникових основ *oba* «обидва» у формі непрямого відмінка *obŭ* та *dъva* «два»; — аналогічно утворені лит. *abūdu* «обидва», *abūdivi* «обидві», лтс. *abi divi* «обидва», [*abu duo*], лат. *ambaeduae*, іт. *ambidue* «тс.». — Machek ESJC 404; Skok II 534; Егпout—Meillet I 27; Walde—Hofm. I 37. — Див. ще *оба́*, *два*.

[**обидень**] «за день, через день», [*обиденко́ю*] «за день», [*обиденний*] «зроблений за день»; — р. [*обидень*] «за день», *обиденний*, *обиденний* «одноденний, добовий», бр. [*обидзень*] «за день; майже щодня», др. *обиденний* «одноденний», п. [*obdzien*] «протягом одного дня, поспішно, ч. *obden* «кожний другий день, через день», слц. *obdeŭ* «тс.», схв. *обдѣн* «удень, протягом дня», слн. *obdāp* «поденна плата, добові, утримання»; — вважається наслідком дисимілятивної зміни словосполучення **объ инъ днь*; можливе й виведення з *объ* і (<*јь* «той») *днь*; пояснення з **обы-днь* від *об-* або *оби-* (Преобр. I 633; Журавлев Этимология 1981, 77—83) натрапляє на труднощі фонетичного характеру. — Фасмер III 111; Черных I 590; Булаховський Мовозн. 9, 1951, 75; Зеленин ЖСт 20/1, 1—2; Грот Фил. раз. II 442; Ушаков II 739; ЭСБМ 1, 65; Ильинский РФВ 66, 280. — Див. ще *день*, *і¹*, *інший*, *о¹*.

[**обидлатися**] «призвичаїтися» О, [*одидлатися*] «тс.» О; — видозмінене запозичення з чеської мови; ч. *obydli* «зайняти (житло), заселити» є похідним від *bydli* «жити, мешкати», ст. *bydlo* «помешкання; масток, майно», пов'язаних з *bŭti* «бути». — О II 6; Machek ESJC 78. — Див. ще *бу́ти¹*. — Пор. **бідло**.

[**обийдинь**] «колода; завада, яку всі обминають; людина, якої всі уника-

ють» О; — похідне утворення від [оби́йти] «обійти», пов'язаного з *ití* (див.).

обійник — див. **обия́сник**.

[обі́ле] «достаток, багатство» Ж, [обі́льний] «багатий Ж; ясний, хороший (про день) ЛЧерк»; — р. обі́льний, др. обилъ «багатий», обильный «тс.», обилие «багатство; хліб у зерні», п. [obile] «збіжжя», [obiele, obili] (з ч.), ч. obilí, слц. obilie «тс.», obilnú «хлібний», болг. обі́лен «багатий», м. обиле́н «тс.», схв. [обил] «багатий, розкішний», обі́лан, обі́лан «тс.», обі́лье «велика кількість; багатство», слн. obílen «багатий, повний», obílje «достаток, багатство», стсл. обилъ «багатий», обиланк «багатство, достаток»; — псл. obilь <*obvilь (пор. стсл. извиланк «багатство», възвизьг «прибуток»); — пов'язується з лит. uítì «гнатися, переслідувати», дінд. véti «переслідує, прагне», vítāñ «переслідуваний, якого прагнуть», vítīñ «жертвна їжа», ав. vauēiti «полювати», лат. vīs «хочеш», vīs «сила», via «дорога», дісл. veidg «полювання», укр. во́ін, во́йна; припускається також (Трубачев Езиков. изсл. Младенов 337—339) можливість походження слова від бі́ти з розвитком значень «оббите, обмолочене» → «багатство, численна кількість»; пов'язується (Варбот 47—49) з псл. obvьль (<*obvьль) «круглий, великий», *vylati (valiti) «рухатися у великій кількості»; недостатньо обґрунтованим є припущення (Machek ESJC 405) про зв'язок з гр. ἄλβιος «щасливий, багатий, квітучий», похідним від ἄλβος «достаток» і з лит. lābas «добрий», лтс. прус. labs «тс.», лтс. labība «збіжжя», лит. lābas «маєток». — Фасмер—Трубачев III 100—101; Преобр. I 627—628; Горяев 233; Брандт РФВ 23, 93; Младенов 365; Mikl. EW 218; Trautmann 345—346; Meillet Études 413; Persson Beitr. 511, 649; Walde—Hořm. II 800—801. — Див. ще воюва́ти. — Пор. біти́¹.

обиня́к «натяк, недомовка», обиня́кі СУМ, Ж, [обеня́к Бі, обенякі Бі], [обинува́тися] «говорити обиняками,

здаючись до натяків, алегорій» Ж, [обину́тися] «тс.» Ж, [наобинякі] «з натяками; навмання» Ж; — запозичення з російської мови; р. обиня́к, обинякі, [обинова́ться] «сумніватися; замовчувати; говорити натяками», [обину́ться] «тс.», як і др. обиновати «обходити навколо», обинути «обійти, покрити», обиноватися «обходити, відходити», обинутися «ухилитися, боятися», походить від стсл. обиновати сѧ «уникати, сторонитися», обиняти сѧ «уникнути, посторонитися, злякатися», остаточно не з'ясованого, пов'язуваного з віти, винүти (Фасмер III 101), але зіставляваного також (Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 628) з вина́, виніти, минути. — Черных I 585.

[обирва¹] «вітрогонка» О; — неясне; можливо, пов'язане з обірва́ти.

[обирва²] (мн.) «пристрій у кроснах» О, [оберва, обирви, обірви, обірви] «тс.» О; — неясне.

обітель (заст.) «монастир, будинок, місце перебування, мешкання»; — р. обітель, др. обитель, обитель «тс.», болг. обітель «монастир», м. обител «тс.», схв. обітель «сім'я, родина», слн. obitelj «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. обитѣль пов'язане з дієсловом обитати, яке походить від псл. obitati <*obvitati, утвореного з префікса ob- і дієслова vitati «проживати». — Мельничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 113; Фасмер III 101; Mikl. EW 392—393; Būga RR I 335; Otrębski Idg. Forsch. 21. — Див. ще витати¹, о¹.

[обіхвіст] «пліткар» (Грінченко подає під знаками питання неточні значення «шахрай», «пройдисвіт», які суперечать наведеній там же ілюстрації: «Там такий обихвіст, такий брехун»); — очевидно, видозмінене запозичення з російської мови; р. [бі́хвостник] «пліткар», [бі́хвост, бі́хвостень, бі́хвостник] «тс.», [бі́хвостить] «дрібно і часто дзвонити», [бі́хвостить] «тс.», [бі́хвостить] «переносити плітки, бреха-

ти, хвастати» загальноприйнятого пояснення не мають; можливо, пов'язані з др. *Бухвостъ*, *Бухвастъ* (власне ім'я), яке зіставляється (Фасмер I 255) з дісл. **Bófastr*, шв. *bofast* «осілий», або виводиться (Соболевский Лекции 127) з **Богу-хвастъ*.

обихід «повсякденні витрати», *обихід* «тс.»; [вживання, застосування Пі], *обихідка* «повсякденні витрати; [домашні потреби; начиння, обстановка Ж]», [обихідка] «тс. Ж; вживання, застосування Пі; хата без огорожі», [обиходи] «належне до маєтку і його межі» Пі, [обиходини] «зв'язок, зносини; святкування» Ж, [обиходини] «домашні потреби; начиння, обстановка» Ж, *обихідливий* «ввічливий, чемний», *обиходливий* «тс.», *обихідчастий* «необгороджений», [обиходом] «в обхід» Ж; — р. *обиход* «повсякденний звичай, спосіб життя; предмети побуту», бр. *абыходак* «тс.», [обиход] «оборот, вживання», *абыходлівы* «ввічливий», др. *обиходъ* «правило; майно; поведження», *обиходити* «обходити, оточувати, захищати», п. [obuchód] «господарство, порядки» (з укр.); — давньоруське утворення з основи дієслова *ходитьи* і префіксально-го компонента *оби-*, звукова форма якого може розглядатися як результат впливу з боку початкової частини префіксальної форми суплетивного дієслова *обити* (*обыити*) «обійти» або як рефлекс **обі*, давнього варіанта прийменника *об* (*обь*). — Черных I 585—586; Фасмер III 101—102. — Див. ще **о¹**, **ходити**.

обичай «звичай, звичка» СУМ, Ж, [обіклиий] «звичайний» Пі, [обіклість] «звичай» Ж; — р. *обычай*, др. *обычаи*, п. *obuczaj*, ч. *obučej*, слц. *obučaj*, болг. *обичай*, м. *обичај*, схв. *обичај*, слн. *običaj*, стсл. **обычан**; — псл. *obučajъ* < **obvukjaj-*, похідне утворення від **obvuknōti*, пов'язаного з *vuknōti*, укр. *вікнути*. — Фасмер III 111—112. — Див. ще **звика́ти**, **о¹**.

обичайка «обід сита, решета, бубна», [обичая Ж, обичка ЛЖит, обичка

Л, об'їчко Л] «тс.», [обечайка] «обичайка навколо млинових каменів» Ник, [аб'єчко] «тс.» тж; — р. *обечайка*, [обечка], бр. [абичайка], *абечак* «тс.» (з укр.); — загальноприйнятої етимології не має; пояснюється (Преобр. I 626—627; Фасмер III 99) як результат спрощення гіпотетичного др. **обвितъ-чайка*, утвореного з *об-* і *вितъ* «витий, плетений», з яким зіставляється р. [ви́ча] «корзина з пруття», [ви́чанка] «човен з пруття»; пов'язується також (Кравчук УМШ 1960/6, 61—62; Shevelov Hist. phonol. 435) з *віко*, *вічко* або виводиться (Matzenauer LF 11, 335) з **объячайка* від *ячейка* (найменш переконливо). — ЭСБМ I, 47, 49—50.

[обия́сник] «шибеник, зірвіголова» Па, [обий́ник] «чорт» Ж, [убия́сник] «чорт, обаясник»; — результати видозміни форми [обая́сник], зближеної з основою дієслова *біти*. — Див. ще **обая́сник**.

обід¹ «зовнішня частина колеса; обвід», *обіддя* (зб.), *обідець* «маленький обід; [кільце; перстень Ж]», [обидець] «жіноча краса» Пі, *обідок*, [обод] «обід, обруч, кільце» Ж, [ободо] «тс.» Ж, [ободець] «обідець» Пі, *ободок* СУМ, Ж, [ободняк] «виготовлювач ободів», [ободяк] «колесо із суцільним ободом», [обуд] «обід» О, [обвід] «тс.» О, [ободістий] «дугоподібний», [ободува́ти] «вигинатись ободом»; — р. *обод*, бр. *оббад*, др. *ободъ*, п. *obód*, *obwód*, схв. *оббод* «обід, край», слн. *obòd* «обід; обичайка», р.-цсл. **ободъ** «обід; круг»; — псл. *obodъ* < **obvodъ*, пов'язане з *ob-voditi* «обводити», *ob-vesti* < **ob-vedti*, утвореним з префікса *об-* і основи дієслова **vedti*, *voditi*. — Фасмер III 104; Черных I 587; ЭСБМ 2, 173. — Див. ще **вє́стї**, **о¹**.

обід², [обідальник] Ж, [обідниця] «обідня» Ж, *обідня*, *обіденний*, *обідній*, *обідішній*, [обідняшній], *обідати* СУМ, Пі, [обідувати] Пі, [добіддя] «добідній час», [добідній], *дообідній*, *надобіддя*, *передобіддя*, *передобідок*

«пізній сніданок», *пообіддя*, *пообід* «після обіду», *пообідній*; — р. *obéd*, бр. *abéd*, др. *obъdъ*, п. *obiad*, ч. *obéd*, слц. *obed*, вл. *wobjed*, нл. *hob'ed*, полаб. *vib'od* «сніданок», болг. *обед*, *обяд*, м. *обед*, схв. *обед*, слн. *obéd*, стсл. *обѣдъ*; — псл. *obědъ*, утворене за допомогою префікса (прийменника) *ob-* від дієслівної основи *ěd-* «їсти». — Черных I 584; Фасмер III 98; ЭСБМ I, 46; Schuster-Sewc 1628. — Див. ще **їсти, о¹**.

обід³ — див. **обод**.

обійми, *обійма́ти*, *обійміти*, *обі́мище*, *обніма́ти*, *обнімка* — див. **іма́ти**.

[обійник] «хуліган, убивця» МСБГ; — очевидно, результат контамінації форм **[обійник]** «чорт» (**[обія́тник]** «шибеник») і **убійник** «убивця». — Див. ще **біти¹**, **обія́тник**.

[обі́стя] «садиба, двір; околиця Ж», **[обі́йстя]** «садиба, двір», **[обі́ста О, обі́стя До, МСБГ]** «тс.», **[обі́стя]** «селянська садиба; хата з господарськими будівлями без городу» Дз УЗЛП, **[обі́сця, обі́сце, вбі́сця, убі́сця]** «тс.» тж. **[обі́сце]** «оселя, житло» Пі, **[гобі́стя]** «місце, на якому знаходиться хата з господарськими будівлями» ЛЧерк, **[гобі́стя]** «тс.» тж, ст. *обойстье, обейстье, обыстье, обистье* (XVII ст.); — п. *obejsie* «будинок, подвір'я, місце, на якому знаходяться господарські будівлі», *obujście* «тс.», ст. *obejsie, obeszcie, obnijsie* «тс.; обхід, патруль; обвід, межа, границя», слц. *[obisco]* «садиба, двір»; — виводиться від **обі́ти** (ст. *обойти*), причому припускається первісне значення «те, що обійдено, обведено на знак привласнення» (пор. **[обихідка]** «хата без огорожі», **[обиходи]** «належне до маєтку і його межі»); зіставляється також з **[бі́ти]** «бути» (**обыття* > *обыстя*, подібно до ч. *obudli* «житло»). — Дзендзелівський УЗЛП 96; Shevelov Hist. phonol. 435.

[обі́клажа] «огорожа» МСБГ; — пов'язане з **обі́класти** «обставити кругом», похідним від **кла́сти** (див.).

обі́рка, обі́рнік — див. **обора²**.

[обі́рнік] «гній»; — п. *oborgik* «гній; місце, де збирають гній»; — очевидно, похідне утворення від **обора** «відгороджена частина подвір'я для худоби». — ВеЗн 42. — Див. ще **обора¹**.

обі́рчина — див. **обора¹**.

обі́т (кн.) «урочиста обіцянка, зобов'язання, клятва», **обі́тниця** «обіцянка, обіт» СУМ, Пі, **[обі́тне]** «жертва Ж; поминальний обід О», **обі́тний** (кн.) «обіцяний», **[обі́тний]** «тс.» Ж, **обі́тований** (кн.) «обіцяний, заповітний», **[обі́тувати]** «обіцяти, давати обіт, клятву» Ж; — р. болг. *обѣт*, др. *obъtъ*, п. ст. *obiata, obieta, obiet* «обітниця; жертва», ч. *obět'* «жертва», слц. *obet'* «тс.», м. *обетован* «обіцяний», схв. *обетован* «тс.», *обетовати* «обіцяти», стсл. *обѣтъ*; — псл. *oběť* < **obvěť* тлумачиться (Фасмер III 99; Преобр. I 634; Mikl. EW 388) як утворене з префікса *ob-* і іменникової основи **věť* «вислів» (пор. др. *vъtъ* «угода; порада»); очевидно, первісне **obvěť* «огороджена гілками ділянка, пов'язане з **obvētiti* «обставити (позначити) гілками», похідним від *věť* (*věta*) «гілка, прут». — Мельничук Вост.-сл. языкозн. 104—109; Черных I 584—585. — Див. ще **відві́чати, о¹**. — Пор. **заві́т, заві́чати**.

[обі́тріти] «зійти (про сонце), розвиднитися» Ж, **[обі́тріти]** «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з **[обу́тріти]** «тс.», р. **[обу́треть]** «настати ранку», бр. **[обу́тріваць (обу́тріць)]** «проводити ранок» як утворення з префікса *ob-* і фонетично видозміненої основи іменника **утро*, зближеної зі словом *вітер*; і на місці *у* нагадує випадки типу *огіро́к, дібро́ва, замі́ж*. — Потебня РФВ I, 255—256. — Див. ще **о¹, ю́тро**.

обі́цяти(ся), **[обі́цювати]** «обіцяти», **[оби́цюва́ти]** «тс.» Пі, **обі́цянка**, **[обі́цанка]** Бі; — бр. *абяцаць, обецоваць*; — запозичення з польської мови; п. *obiescać*, як і ч. *oběcati*, слц. *obecat'*, походить з псл. **ob-vět-jati*, пре-

фіксального утворення від основи дієслова *vētiti «казати, говорити», наявної в укр. *відвічати* і, очевидно, пов'язаної з *věť (věta)* «гілка». — Кравчук УМШ 1957/4, 79—81; Москаленко УІЛ 31; Фасмер—Трубачев III 99; Richhardt 83; ЭСБМ 1, 67; Мельничук Вост.-сл. языкозн. 109; Brückner 370, 614. — Див. ще **відвічати**. — Пор. **обіт, обіщати(ся)**.

обіщати(ся), [обіщанка] «обіщанка» Пі; — р. *обещать*, бр. [обещиваць], др. *obščati, obščitati*, болг. *обещавам*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **обѣштати**, як і др. *obščati*, м. *обекава*, схв. *oběhati*, слн. *oběcati*, походить від псл. *obětjati <*obvētjati, утвореного з префікса *ob-* і основи дієслова *vētiti «казати», очевидно, пов'язаної з *věť (věta)* «гілка». — Фасмер—Трубачев III 99; Мельничук Вост.-сл. языкозн. 109. — Див. ще **відвічати**. — Пор. **обіт, обіщати(ся)**.

обком, *обкомівець, обкомівський*; — р. болг. *обком*, бр. *абком*; — складова аббревіатура, утворена шляхом скорочення і злиття двох лексичних компонентів словосполучення *обласний комітет*. — Див. ще **комітет, область**.

[обконати] «обстригти (вівцю)»; — очевидно, результат видозміни деєтимологізованої форми *обкарнати* «обрізати, обстригти», зближеної з основою дієслова *(до)конати* «закінчити». — Див. ще **карнавухий, карнати, корняти**.

[обкурнути] «обкрутити» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *крутити* (*обкрутнути*).

[обла] {с.-г.) «толока» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *обліг* «протягом кількох років не оброблюване поле», [облѡг] «тс.» або з бр. [облона] «поле, не зайняте посівом».

облава «полювання з оточенням звіра; оточення місця, де перебувають переслідувані особи; люди, що беруть участь у такому оточенні; [натовп нав-

коло чогось]», [облав] «облава», *облачник* «учасник облави», [облов] «облава» Ж, [облавом] «суцільною масою»; — р. *облава*, ст. *облава* «військо», бр. *аблава*, п. *obława* «облава»; — очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *лов, ловіти*; припущення про запозичення з німецької мови (свн. *abelouf* «місце, куди збігається дичина під час полювання», нвн. *ablaufen* «оббігати» (Mikl. EW 218; Matzenauer 399; Преобр. I 628) або з тюркських мов (ЭСБМ I, 50) у фонетичному відношенні сумнівні. — Фасмер III 102; Черных I 586; Потєбня ФЗ 1875/4, 198; Брандт РФВ 23, 94; Brückner 371; Варбот 41, 43; Вєгн. I 736. — Див. ще **ловіти, о¹**.

облада, обладжувати, обладнання, обладнати, обладувати, обладунок — див. **лад**.

обладати «володіти», *обладувати* (заст.) «тс.», *облада* (заст.) «володіння, влада, майно», [обладар] «володар, хазяїн» Ж, [обладатель] «тс.» Ж; — р. *обладать*, бр. *аблада* «влада, володіння», др. *обладати*, болг. *обладавам*, схв. *обладавати*; — запозичено зі старослов'янської мови, очевидно, через російську; стсл. **обладати** походить від псл. *oboldati <*obvoldati, утвореного з префікса *ob-* і дієслівної основи *vold- «володіти». — Фасмер III 102; ЭСБМ I, 51. — Див. ще **володіти, о¹**.

облаз — див. **лазити**.

[облак¹] «хмара УРС; небесна блакить Г», [воблаки] «хмари» ВеБ, [облачний] «хмарний» Ж, [надоблачний] «надхмарний» Ж; — р. *облако, облак*, бр. *воблака*, др. *облакъ* «хмара»; — запозичення зі старослов'янської мови (у західноукраїнські говори, можливо, з чеської); стсл. **облако** (ч. *oblak*) «хмара» відповідає др. *оболокъ*, укр. заст. *оболок* «тс.». — Черных I 586; Фасмер III 102; ЭСБМ 2, 174. — Див. ще **оболок¹**.

[облак²] «вікно»; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *ablak* «тс.» походить від схв. [öblok], слн. [ób-

lok] або слц. oblok «тс.». — MNTEsz I 90. — Див. ще **облок**². — Пор. **обло́к**².

[**обламан**] «незграбний здоровило» Чаб, [обламе́й] «здоровило» тж; — р. [обло́м] «груба і незграбна людина», [обломай] «тс.»; — пов'язане з **облама́ти**, похідним від **лама́ти** (див.).

[**обланці**] «умеблювання кімнати» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [гобла́ти] «стругати» Ж (*гобланці, пор. слн. oblapci «стружка», oblanje «тс.»).

область, **обласнік**, **обласніцтво**, **обласний**; — бр. *вобласць*, п. *oblaść*; — запозичення з російської мови; р. *область* «край, частина території, сфера», ст. «велика влада» походить від др. *область* «край, військо, велика влада, панування», запозиченого зі старослов'янської мови; стсл. **область** «влада, край», як і болг. м. *област* «область», схв. *област*, слн. *oblast*, ч. *oblast*, слц. *oblast'* «тс.», походить від псл. **obolstь* <**obvoldtь*, пов'язаного з дієсловом **obvoldati* «володіти». — Фасмер III 102; Черных I 586; ЭСБМ 2, 174. — Див. ще **обладати**.

обла́тка «оболонка на таблетках; (заст.) клейке кружальце для запечатування листів; коржик з прісного тіста для причастя у католиків»; — р. *обла́тка*, бр. *апла́тка*, п. *oblata*, *oblatka*, *opłatek*, ч. *oblatka*, *oplatka*, слц. *oblátka*, вл. *wobłatk*, нл. *hobłatk*, болг. *обла́та*, *обла́тка*, схв. *обла́та*, *обла́та*, слн. *oblat*; — через польську мову запозичено з німецької; н. *Oblate* «тс.» походить від слат. *oblāta* (*hostia*) «профора, хліб для причастя, форми жін. р. від дієприкметника *oblātus* «піднесений, запропонований», утвореного з префікса *ob-* «перед-» і основи дієприкметника *lātus* (<**tlātus*) «піднятий, принесений», пов'язаного з дієсловом *tollo* «піднімаю; несу, спорідненим з гр. *ταλάσσει* «переносити, терпіти», гот. *fulan* «тс.», дінд. *tulayati* «підіймає, важить». — Фасмер III 102; Черных I 586—587; Преобр. I 629; Kluge—

Mitzka 518; Schuster-Sewc 1628—1629; Klein 1067, 1625; Walde—Hofm. I 772, II 688. — Пор. **обплаток**.

облача́ти «одягати», **облачи́ти**, **облаче́ння**; — р. *облача́ть*, бр. *аблачэ́не*, др. *облачити*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **облачити** пов'язане з **обла́штити** «одягти», яке походить від псл. **obelkti* <**obvelkti* «тс.». — Фасмер III 103; Булаховський Вибр. пр. III 435. — Див. ще **волокти́**, **о́!**, **облечі́**.

[**обле́йда**] «безсоромна пліткарка» Ж; — неясне; можливо, афективне утворення.

облесливий, **облесний**, **облесник**, **облестіти**, **облещувати** — див. **лесть**.

[**облечі́**] «одягти», [обле́чі] «тс.» Ж, [облека́ти], [облеченя] «одяг» Ве-За, [обле́чіня] «тс.» ЕЗб; — запозичення з церковнослов'янської (як і р. *облечь*, *облека́ть*) або із західнослов'янських мов; пор. стсл. **обла́кж**, **обла́штити**, п. *oblec*, *oblekać*, ч. *obléci*, *oblekati*, вл. *woblec*, нл. *woblac* «тс.», що походять від псл. **obelkti* (<**obvelkti*), **obelkati* (<**obvelkati*), утворених з префікса *ob-* і основи дієслова **velk-* «тягти», до якого зводиться й укр. *волокти́*. — Schuster-Sewc 1629. — Див. ще **волокти́**, **о́!**. — Пор. **облача́ти**.

[**обле́т**] (іхт.) «верховодка, уклія, *Alburnus alburnus*» Мо, Берл.; — р. [обле́ц] «дунайська шема, *Chalcalburnus chalcoides danubicus* (Antipa)», болг. [облез] «тс.»; — запозичення з молдавської мови; молд. *обле́ц*, *обле́те* «уклія», очевидно, пов'язане з укр. [обли́ця] «плотва», р. [обли́ца, *обла*] «тс.». — Коломиец Происх. назв. рыб 13—14. — Див. ще **облиця**. — Пор. **бібла**, **вобла**.

[**облиз**] «схил гори, що зсувається; зсув, поганенька стежка навколо скель» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [облаз] «тс.» під впливом *лизати* чи *лізти*. — Див. ще **лазити**.

облик — див. **лице́**.

[**облиця**] (іхт.) «плітка, *Rutilus rutilus* L. Л—Г (*Leuciscus rutilus* Ж)»; — р. [**обла**] «плітка», [**облиця**] «тс.», [**облуха**] «тс.; червоноперка, *Scardinius erythrophthalmus* L.», [**облячєк**] «головань, *Leuciscus cephalus* L.», бр. [**воблиця**] «плітка», п. ст: *oblica*; — очевидно, похідне утворення від [**облий**] «круглий»; назва зумовлена круглою формою тіла цієї риби. — Коломиец Происх. назв. рыб 13; ЭСБМ 2, 175. — Див. ще **віблій**. — Пор. **бібла**, **вобла**.

обличитель; — р. *обличитель*; — запозичено зі старослов'янської мови, можливо, через російську; стсл. **обличитель** утворено від дієслова **обличати** «викривати», яке складається з префікса **об-** і основи іменника **лице**, що відповідає укр. **лице** (див.).

обличчя, **облич**, **облички** — див. **лице**.

обліг, **обліжний** — див. **лежати**.

облігація; — р. болг. *облигація*, бр. *аблігація*, п. *obligacia*, ч. *obligace*, слц. *obligacia*, м. схв. *облигація*, слн. *obligacija*; — через російську і польську мови запозичено з латинської; лат. *obligatio* «зобов'язання, поручительство, зв'язаність» утворене від дієслова *obligo* «зв'язую, зобов'язую», яке складається з префікса **об-** «об-» і дієслова *ligo* «в'язу», спорідненого з алб. *l'it* «в'язу, зв'язую», укр. *налигати*, *полигати*. — СІС² 591; Черных I 587; Фасмер III 103; Смирнов 108; Коралиński 682; Holub—Lyer 339; Walde—Hofm. I 800. — Див. ще **лигати**¹.

[**облізок**] «обаполок»; — очевидно, результат контамінації деєтимологізованих форм *обзєлок*, [**облис**] «тс.», зближених з дієсловом *лізти*, *облізти* (можливо, як позначення обаполів з облізлою корою). — Див. ще **обзєл**¹, **облис**.

[**облін**] «жалюзі, гардина» Ж; — болг. [**облѣнѣ**] «віконниця»; — очевидно, запозичення зі східнороманських мов; молд. *облѣн* «віконниця», рум. *oblѣn*, *obloane* «тс.» виводиться від укр. *оболѣна* «оболонка; [шибка]» (пор.

[**оболѣни**] «віконні рами»). — СДЕЛМ 286. — Див. ще **болѣна**.

обліпіха (бот.) «*Hipporhae rhamnoides* L.»; — бр. *абляпіха*, п. *oblepicha*; — запозичення з російської мови; р. *облепіха* пов'язане з дієсловом *облепѣть*; назва зумовлена тим, що плоди рослини густо обліплюють гілки. — ЭСБМ 1, 53; Нейштадт 395—396; Анненков 168. — Див. ще **ліпнути**, **о**¹.

облобизати «поцілувати», *облобизатися*; — р. *лобзати* «цілувати», *лобызати* «тс.», бр. [*лабжѣнне*] «цілування», ст. *лобызати* (XVII ст.), др. *облобызати*, *лобъзати*, *лобызати*, схв. [*lobizāt*, *lozbāt*], стсл. **лобъзати**, **лобызати**; — псл. *lobъz-*, *lobyz-*, пов'язані чергуванням голосних з **labъz-*, *labuz-*, до яких зводиться укр. *лабу́знитися* «леститися». — Фасмер—Трубачев II 507—508; Преобр. I 461—462; ЭСБМ 5, 185; ЭССЯ 15, 241—243, 243—244. — Див. ще **лабу́знитися**. — Пор. **лебезувати**¹.

облога, **облоги**, **обложе**, **обложєнець**, **обложісько**, **обложній**, **обложник** — див. **лежати**.

[**облок**¹] «хмара; обрис, контур» Ж, [**облоки**] «небесна блакить», [**облочковатий**] «хмарний» Ж; — бр. *аблокі* «хмари»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *obłok* «хмара» відповідає др. *оболокъ*, укр. заст. *оболок* «тс.». — Див. ще **оболок**¹. — Пор. **облак**¹.

[**облок**²] «вікно» Ж; — запозичення зі словацької мови; слц. *oblok*, як і ч. заст. *oblok* «тс.», схв. *облок* «кругле вікно; вікно», походить від псл. *obъlъ* «круглий». — Skok II 538; Mikl. EW 219; Tamas 572—573. — Див. ще **віблій**. — Пор. **облак**², **оболок**².

[**облуд**] «злий дух, що збиває людей з дороги; блукання, блуд» Г, Ж; — пов'язане з **блуд** (див.).

облуда «удавання, лицемірство, фальш, лицемір; примара; мана; [зовнішній вигляд; оболонка]», [**облудка**] «оболонка, верхня шкірка», **облудник** «лицемірна людина», **облудливий**, **об-**

лудний; — бр. *аблуда* «омана», п. *obluda* «лицемірство», ч. ст. *oblud* «обман, брехня; примара», *obluda* «тс.», слц. *obluda* «страховисько»; — префіксальне утворення від [*лудити*] «приваблювати, заманювати»; у значенні «зовнішній вигляд, оболонка», можливо, зазнало впливу [*лудина*] «верхній одяг» (р. [*луда*] «тс.»); помилково пов'язувалося (*Vaillant у Махека*) з псл. *blōdъ* «блуд». — ЭСБМ 1, 52; *Maček EŠJČ* 341. — Див. ще *лудá¹, о¹*.

[**облук**] «зігнутий прут, дуга; лука сідла»; — р. [*облук*] «край воза, саний», бр. [*аблук*] «лубок для ящика і стінок воза», др. *облукъ* «лука, звід», п. *obtaқ* «лук, дуга», *obteқ*, [*obtaқz*] «тс.», ч. *oblouk* «дуга; звід; вигин; лука», слц. *oblúk* «тс.», вл. нл. *wobłuk* «лук, дуга, заокруглення, склепіння», нл. *hobłuk* «дуга», болг. *облѹк* «передня лука сідла», схв. *облук* «тс.», слн. *oblòk* «дуга»; — псл. *oblòkъ*, утворене з префікса *ob-* і віддієслівної іменної основи *lòk-* «лук». — Фасмер III 103; ЭСБМ 1, 52; *Schuster-Šewc* 1629; *Mikl. EW* 165; *Trautmann* 159. — Див. ще *лук¹, о¹*.

[**облучко**] «яблуко» Ж; — р.-цсл. *облако* «яблуня», *облань* «тс.»; — пов'язане з *яблуко*, псл. **ablъko*; конкретний характер зв'язку неясний; можливо, йдеться про давній варіант з коротким початковим *a*, як у двн. *arful* «яблуко», гот. *apel* «тс.». — Див. ще *яблуко*.

[**обляк**] (ент.) «скрипун, *Saperda F.*» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *віблий*; пор. п. *oblak* «колода, жердина, кий; камінь» (скрипун має пряме видовжене тіло до 3 см — *Горностаев* 171).

[**облясовати**] (кравецьке) «облямувати» О; — запозичення з польської мови, ускладнене префіксом *ob-*; п. *lasować* «обшивати край халяви випущеною назовні частиною внутрішньої шкіри» походить, очевидно, від н. *lassen* «залишати», спорідненого з двн. *lāzzan*,

дангл. *lētan*, англ. *let*, дісл. *lāta*, гот. *letan* «тс.» і далі з лат. *lassus* (< **lad-tos*) «слабий, втомлений, виснажений», лит. *léisti* «пускати, дозволяти», *lėnas* «повільний, спокійний», можливо, укр. *лінівий*. — Онышкевич Исслед. п. яз. 250; *SW* II 689; *Kluge—Mitzka* 424; *Klein* 881; *Walde—Hofm.* I 767—768; *Egnout—Meillet* I 342—343. — Пор. *лінівий*.

[**обмаж**] «квітковий пилок на ніжках бджіл» Л; — очевидно, результат видозміни слова *обніж* «тс.», зближеного з *мазати, мажу* (через варіанти [*обнож* > *обнаж*] «тс.»). — Див. ще *обніж*.

[**обмаруцкати**] «обваляти» ВеЗн; — очевидно, результат контамінації слів [*обваруцкати*] «забруднити» і *марати* «бруднити». — Див. ще *варуцкати, марати*.

[**обмасьорений**] «замазаний, брудний, заяложений; знеславлений» Ва; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *мазати, замазурений*; можливо, зазнало впливу семантично близької форми [*обпацьорений*].

[**обмелá**] (бот.) «омела, *Viscum album L.*» Ко; — результат видозміни деетимологізованої назви *омелá*, зближеної з дієсловом *месті*, про що свідчать інші діалектні назви цієї рослини: [*вимела, замело, мітлá, помелó*]. — Див. ще *омелá*.

[**обмерестітися** (*малим*)] «звільнитися; відбутися малим» Ж; — неясне.

обмєтиця — див. *мєсті*.

[**обмил¹**] (бот.) «оман, *Inula heleniolum L.*» Мак, ВеБ; — очевидно, пов'язане з *міти, міло*; назва зумовлена тим, що в народній медицині відваром і мазями, виготовленими з цієї рослини, лікують (обмивають, змазують) місця, вражені шкірними хворобами. — Див. ще *міти*.

[**обмил²**] (бот.) «омела, *Viscum album L.*» Мак, [*обміла*] «тс.» Г, Мак; — результат видозміни деетимологізованої форми *омелá*, зближеної, очевидно,

з [обмил] «оман»; підставою для зближення могло бути використання обох рослин у народній медицині для лікування шкірних хвороб. — Див. ще **омелá**. — Пор. **обмил¹**.

обмил³, *обміла*, *обмилітися*, *обмилка*, *обмілний*, *обмилок* — див. **миліти**.

[**обминяками** (казати)] «(говорити) ухильно, обиняками» Ж; — результат контамінації форм *обиняками* «тс.» і *обминати*. — Див. ще **минати**, **обиняк**.

[**обмиснутися**] «помилитися» Ж; — очевидно, пов'язане з *мисль*, *міслити*; початково могло означати «помилитися в думках, розрахунках»; щодо фонетики пор. *навмісне*. — Див. ще **мисль**, **о¹**.

[**обміть**] «бистрина, вир, швидка течія; крутий берег»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *метати*; пор. р. [обмёт] «застава для затримання водяної течії, дров і т. п.». — Дзєндзелівський *Onomastica* 17, 127—128. — Див. ще **метати**, **о¹**.

[**обморочник**] (бот.) «агалик-трава, *Jasione montana* L.» Мак; — бр. [обмарак] «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; пор. р. [обморочник] «зніт гірський, *Epilobium montanum* L.»; назва зумовлена використанням відвару агалик-трави при головному болю й непритомності. — ЭСБМ 2, 175. — Див. ще **мóрок**.

обмут — див. **о́мут**.

[**обнаж**] «квітковий пилок на ніжках бджіл» Ж, Л; — очевидно, результат фонетичної видозміни давньої форми **обножь* «обніж», [обнож] «тс.». — Див. ще **обніж**.

обніж «квітковий пилок, який бджоли на задніх ніжках переносять у вулик для виготовлення перги», *обніжся*, [обніжка Ж] «тс.»; — р. [обнога, обножа, обножка, обножь], бр. [обнаж], ч. *obnožka*, *obnůžka*, слц. *obpōžka*, вл. *wobnožka*, схв. [обнож, обножањ], слн. *obpōžina* «тс.»; — псл. *obpožь* «тс.», утворене з прийменника *ob* «навколо» та іменника *poža* «но-

га». — ЭСБМ 8, 81; Machek ESJČ 406; Němec LF 1960/1, 93—94; Bezlej ESSJ II 235. — Див. ще **нога**, **о¹**.

[**обніжок**] «вузька неорана смуга землі між ланами, городами; межа Г, Пі, Ва, Гриц; доріжка, протоптана пішоходом Ж», [обніжжє] «вузькі порослі травою смужки землі навколо нив» Пі, [обнога] «тс.» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми *обміжок* «тс.», зближеної з фонетично схожим *обніжок* «підніжжя». — Див. ще **межа**, **о¹**.

[**обножитися**] «привикнути, прив'язатися» Ж; — неясне; можливо, первісно означало «звикнути до ніг» (зокрема, про собак).

[**обод**] (ент.) «гедзь, овід, *Hypoderma bovis* L.» Дейн, [обід тж, ободень тж, ободняк Л] «тс.»; — очевидно, результат контамінації форм [овад] «тс.» і [бодати] «бити, колоти». — Див. ще **овад¹**, **бості**.

обоз «валка; транспортні засоби у військах; (заст.) табір; артилерія Пі», [обво́з] «обоз» Дз, [обі́з] «тс.» Г, Ж, [обо́зиско] «місце, де стоїть обоз» Ж, [обозо́виско, обозо́вище] «тс.» Ж, [обозна] «дружина начальника артилерії» Бі, [обозненко] «син обозного», *обозний* «обозник; виборна службова особа в Україні в XVII—XVIII ст. СУМ; начальник артилерії Бі», *обозник* «солдат, який служить в обозі», [обознівна] «дочка обозного» Бі; — р. болг. *obóz*, бр. *abóz*, др. *obozь* «табір», п. *obóz* «тс.», ч. *oboz* (з рос.), м. (військ.) *oboz*; — очевидно, псл. або східно-псл. *obozь* < **ob-vozь*, утворене з префікса *ob-* і іменної основи *vozь*, пов'язаної з дієсловом *voziti, vezti*. — Черных I 587; Фасмер III 104; Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 69; ЭСБМ I, 55; Brückner 371; Machek ESJČ 406; Rudnicki Prasl. II 106. — Див. ще **везті**, **о¹**.

[**обоїско**] «садиба» Ж; — очевидно, пов'язане з [обісько] «тік»; початкове **о** могло виникнути під впливом форми [обійстя]. — Див. ще **біти¹**.

обойма; — бр. *абойма*; — запозичення з російської мови; р. *обойма* пов'язане з др. **обоимати* «збирати» (пор. *обоиматися* «бути збираним»), утвореним з префікса *об-* (*обо-*) і дієслова *имати* «брати». — Див. ще **імати, о¹**.

[обойчик] «ключиця (анат.); комір католицького священника» Ж; — запозичення з польської мови; п. *obojszyk* «ключиця; комірець, комір», *[obojejk]* «комір, комірець», *[obojek]* «тс.», як і ч. *obojejk* «нашийник», сл. *obojecek* «комірець», *obojoek* «нашийник», схв. *obojoek* «онуча», сл. *obojep* «придатний для обмотування, обкладання», походить від псл. *oboj-* < **obvoij-*, пов'язаного з дієсловом *obviti*, утвореним з префікса *ob-* і дієслова *viti* «вити, навивати». — Вгückпег 371; Machek ESJC 406. — Див. ще **віти¹, о¹**.

[оболок¹] «хмара; обрис, контур» Ж, *[оболоки]* «небесна блакить», *[оболоко]* «хмара» УРС, Бі, *[оболоком]* «масою, натовпом» Ж; — р. *[оболоко]* «хмара», *[оболок]*, бр. *[вобалака, вобалак]*, др. *оболокъ*, п. *oblok*, ч. сл. *oblak* «тс.», нл. *hobloka* «легка хмарина; хмари», болг. м. *облак* «хмара», схв. *облак*, сл. *oblak*, стсл. *облакъ* «тс.»; — псл. **obolkъ* < **ob-volkъ* пов'язане з дієсловом **obelkti* < **obvelkti* «оволокти», утвореним з префікса *ob-* «об-» і дієслова **velkti* «волокти». — Німчук 147; Фасмер III 105; Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 628—629; ЭСБМ 2, 174; Вгückпег 371. — Див. ще **волокті, о¹**. — Пор. **облак¹, облок¹**.

[оболок²] «вікно» Г, Ж; — результат видозміни форми *облок* «тс.» за помилковою аналогією до співвідношення форм *облок* «хмара; вікно» — *оболок* «хмара»; насправді ж, якщо запозиченому *облок* «хмара» (псл. **ob-volkъ*) закономірно відповідає укр. *облок*, то формі *облок* «вікно» (псл. **oby-okъ*) мало б відповідати неіснуюче укр. **віблок*. — Див. ще **облок²**. — Пор. **облок¹, оболок¹**.

[оболокати] «одягати; закривати; хмарити» Бі, *[оболокатися]* «одягатися; хмаритися» Бі, *[оболочина]* «наволочка, пошивка» Ж, *[зоболочи]* «роздягти, зняти» Ж; — р. *[оболокати]* «покривати, одягати», др. *оболочати* «одягати», п. *oblec* «облачити, одягти», заст. *obłócszyc* «тс.», *oblekać*, ч. *obléci* «одягти», *oblékati*, сл. *obléct'*, *oblékat'* «тс.», болг. *облічам* «одягаю», м. *облекува, облечува, облече*, схв. *облачити* «одягати», *обући* «одягти», сл. *obláčiti* «одягати», *obléci* «одягти»; — псл. **obolkati*, пов'язане з **obelkti* < **obvelkti* «обтягти, одягти», утвореним з префікса *ob-* і основи дієслова **velkti* «волокти». — Див. ще **волокті, о¹**. — Пор. **облачати, облечі, оболок¹**.

оболона, оболонка, оболони, оболоники, оболонник, оболонщик — див. **болона**.

[оболонка] «ополонка» Ж; — результат видозміни форми *ополонка*, очевидно, зближеної з *[оболонка]* «шибка». — Див. ще **полонка¹**.

оболонь, оболоничі, оболоння, оболоня — див. **болоння**.

обора¹ «відгороджена частина подвір'я для худоби; загорода, загін; великий сарай, хлів, засік ЛексПол; худоба Ж; жолобок у вигляді круга, зроблений на дереві», *[обірчина]* «невелика обора» Ж, *[обіриско]* «місце, де була обора» Ж, *[обірище]* «тс.» Ж, *[обороватий]* «кругоподібний»; — р. *[обора]* «загорода, загін», бр. *абора* «хлів, корівник», п. *oboga* «хлів», ч. сл. *oboga* «заповідник», вл. *woboga* «загін», болг. *обор* «хлів», м. *обор* «загорода для худоби, стайня», схв. *обор* «загорода для худоби, двір», сл. *obog* «огорожа, огорожена земля», *oboga* «загороджене поле; зоопарк»; — псл. *oboga* < **obvoga*, утворене з префікса *ob-* «об-» і віддієслівної іменної основи *vog-*, пов'язаної чергуванням голосних з псл. *veg-* «замикати, розмикати». — Клепикова 180—188; Сл. и балк. языкозн. 181—182; Фасмер III 105—106;

Преобр. I 630; Толстой ЛексПол 14; ЭСБМ I, 56; Grückner 371; Machek ESJC 406; Младенов 367; Skok II 538; Bezlaž ESSJ II 235; Persson Beitr. I 500. — Див. ще **вір¹**, **о¹**.

[**обора²**] «кругла дірка у взутті, крізь яку протягують волокни», [обори] «шнурки, ремінці для прив'язування постолів» Ж, [обірка] «вірówka, протягнута в крайні петлі нижнього ряду рибальської сітки Г; вірówka біля сподів волока Берл», [обірни́к] «долото з вістрям трубочкою для вибивання кружків», [обірни́к] «пристрій, яким роблять дірки в постолах для шнурів» МСБГ; — р. [обора] «вірówka коло личаків», [оборник], [оборень] «дірочка в личаку для протягання волоки», бр. *абора* «вірówka коло личаків», п. [oborka] «сітка з тонких шнурків; вірówki коло постолів», [obornik] «вірówka», цсл. **овора** «пряжка»; — псл. *овог-* < *obvog-, утворене з префікса об- «об-» і іменної основи vog- «вірówka», пов'язаної з *v^ogvь «тс.»; — споріднене з лит. *арувага* «вірówka для прив'язування личаків», *аруварас* «тс.», *арвага* «вірówka», *реґвага* «вірówka, на якій тримається сіть», *равага* «тс.»; припускається й можливість балтійського походження східнослов'янських слів (ЭСБМ I, 55—56). — Фасмер III 105; Преобр. I 630; Даль II 1571; Fraenkel 1197—1198; Mühl.—Endz. III 780—781, IV 475; Trautmann 351; Persson Beitr. I 500. — Див. ще **вірówka**.

оборіг «повітка на чотирьох стовпах для зберігання сіна, необмолоченого збіжжя», [боріг, оборів] «тс.» Ж, [оборожень] «стовп в оборозі», *оборожина* «тс.», [оборожиско] «місце, де був оборіг» Ж, [оборожіще] «великий оборіг» Ж; — р. [оборог] «стіг», п. *bróg* «скирта, стіг, купа», ч. [obrah], ст. *brh*, *brah* «тс.», вл. *bróžen* (*bróžnje*) «повітка», нл. *brožnja* «тс.»; — псл. *borgъ, *oborgъ, пов'язані чергуванням голосних з *(o)bergti «(o)берегти»; твердження відносно протетичного характеру **о** (Кравчук УМШ 1957/4, 79) безпід-

ставне. — Фасмер III 106; Варбот Этимология 1965, 132; Горяев 234; Grückner 41; Machek ESJC 63; Schuster-Sewc 71—72; Sadn.—Aitz. VWb. I 271; Būga RR II 260; Persson Beitr. II 927; Ekblom ZfSlPh 24, 7. — Див. ще **берегти, о¹**.

оборка «смужка матерії, зібрана в складки чи зборки і пришита для оздоблення одягу»; — бр. *аборка*; — запозичення з російської мови; р. *оборка* «обшивка складками», очевидно, походить від псл. *obvogka, утвореного з префікса об- «об-» та іменної основи vog- «вірówka». — Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 630. — Див. ще **обора²**.

обоюду «з обох боків», *обоюдний* «обопільний, взаємний»; — р. *обоюду*, др. *обоюду*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **овождоу**, як і слн. *овојод*, утворене з псл. *ова*, *овоје* за допомогою суфікса -ođu, подібно до стсл. **всьждоу** від *вьсь* «увесь». — Фасмер—Трубачев III 106; Черных I 588; Трубачев Ез.-етн. изсл. 142—143; Преобр. I 625. — Див. ще **оба**.

[**обоятний**] «байдужий», [обуядний] «звичайний» Пі; — запозичення з польської мови; п. *obojetny* «нечулий, байдужий», як і ч. *obojetny* «подвійний, лицемірний», раніше означало «двозначний, двосторонній, двоякий; такий, якого можна взяти з двох боків»; утворилося з основ числівника *ова* «обидва» і дієслова *jeŕi* «брати». — Machek ESJC 231. — Див. ще **оба, яти**.

обацьорений — див. **запацьоритися**.

обпенэхати — див. **пелехати**.

обр «авар», [обрін] «тс.» Ж, *обри*; — р. *обрин*, др. *обьринъ*, *объринъ*, п. *obrzum* «велетень», ст. *obrzum*, ч. *obr*, ст. *obr*, *ober*, слц. *ovog*, вл. *hobr*, слн. *ober* «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з тюрк. *араг* (назва одного з тюркських племен), первісно «повстанець», похідним від *аба* «чинити опір»; менш імовірна гіпотеза (Uhlenbeck I1; Schuster-Sewc 302—303) про зв'язок з гот. *abrs* «сильний» і при-

пущення (Machek ESJC 406—407) про походження слова від obgr̃mĕti (п. obgr̃mieć «набрякати, збільшуватися, пухнути») та його спорідненість з гр. ὄβριμος «велетенський». — Фасмер—Трубачев III 107—108; Преобр. I 631; Менгес 120—122; Brückner 378; Vondrák I 83; Mikl. EW 219; Laziczius ZfSlPh 8, 289. — Пор. **авари**.

образ, [образець] «малий образ; зразок», [образкар] «продавець образків» Ж, [образник] «божник», **образок**, **образний**, [образовий] «образний» Ж, [образовитий] «тс.» Ж, [образкувати] «ілюструвати» Ж, **відображення**, **відображувач**, **відобразити**, **відображати**, **зображення**, **зображувач**, **зображальний**, **зображувальний**, **зобразити**, **зображати**, **преобразити**, **прообраз** «образ майбутнього»; — р. **образ**, бр. **вобраз** «образ», **абраз** «ікона», др. **образъ**, п. ч. слц. **obraz** «зображення, картина; образ, ікона», вл. нл. **wobraz** «образ, картина, фотознімок», нл. **hobraz** «картина, портрет», болг. м. **образ** «обличчя, щока», схв. **образ** «тс.», слн. **obràz** «обличчя, образ», стсл. **о-разъ** «вид, образ»; — псл. **obrazъ**, утворене з префікса **ob-** і основи іменника **газъ**, пов'язаного чергуванням голосних з **gĕzati** «різати». — Фасмер III 106; Преобр. I 631; Горяев 234; ЭСБМ 2, 176; Brückner 371; Machek ESJC 407; Schuster-Sewc 1632; Младенов 367; Skok III 115—116; Bezlaj ESSJ II 236; Vūga RR I 273. — Див. ще **о¹**, **раз¹**.

образа, **образливий**, **ображати**; — р. ст. **образа** «сором, ганьба, образа», бр. **абраза**, п. **obgaza** «образа; відраза», вл. **wobgazyć** «завдати тілесного ушкодження»; — префіксальне утворення від псл. **газъ**, **газити**, пов'язане з др. **образити**, **ображау** «вдарити», **ображати**, **ображаю** «розбивати». — ЭСБМ 1, 56; Brückner 372; Schuster-Sewc 1632. — Див. ще **о¹**, **образ**, **раз¹**.

образки (бот.) «білокрильник, Calla L., Calla palustris L. Mak, Словн. бот.; арум Бессера, Arum besserianum

Schott. Mak»; — р. **образки** «арум плямистий, Arum maculatum L.; воловик лікарський, Anchusa officinalis L.», п. **obgazki** «арум плямистий», **obgazkowiec** «тс.», схв. **образно зелье** «арум»; — очевидно, пов'язане з **образок** «ікона»; назва могла стосуватися насамперед рослини арум, суцвіття якої на фоні білого покривала, що його обрамляє, нагадує зображувану на іконах голову Івана Хрестителя, покладену на миску (пор. назви арума в інших мовах: ч. ст. **tvář sv. Jana**, п. **głowa św. Jana**, **twarz św. Jana**, нім. **S. Johannshaupt**, букв. «голова святого Івана»); білокрильник належить до однієї родини з арумом і має подібне до нього суцвіття; висловлювалась думка (Brückner 372), що укр. р. **образки** запозичено з польської мови. — Machek Jm. rostl. 301. — Див. ще **образ**.

обранка — див. **брам**.

обрат «перегнане через сепаратор молоко» Мо, (Me); — запозичення з російської мови; р. **обрат**, очевидно, пов'язане з прислівником **обратно** «назад» як назва частини молока, що повертається назад із сепаратора після відокремлення вершків; р. **обратно** пов'язане з **обратный** «зворотний», яке зводиться до стсл. **обратити** «повернути», спорідненого з укр. **обертати** (див.).

[обрєйдати] «забруднити, забризкати гряззю, брудною водою» (про дітей та їхній одяг) Па; — афективне утворення, можливо, пов'язане з п. [bгаj-duga, brejtuga] «калюжа на дорозі, болото», похідним від **breja** (bгаja) «рідота», що зводиться до нвн. **Brei** «каша, місиво».

[обрєнци] (у млині) «два дерев'яні, оббиті залізом круги, в які вставлені цівки», **[обрєнджа]** «металічне кільце, що скріплює ступицю колеса» Лекс-Пол; — бр. **[абрєнджа]** «тс.»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. **obgęcz** «обруч, коло», ст. **obgęcza**, **obgęcz** «тс.» є прямим відповідником укр. **обруч** (див.).

обрéпатися, *обрéпкатися*, *обрéпшитися*, *обрíпатися* — див. **нарéпатися**.

обрів, *обрівистий*, *обрівок* — див. **рвати**.

[**обрикотітися**] «прикидатися хворим» Ж; — неясне.

[**обрим**] «велетень, гігант» Бі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *olbrzym* «тс.» (з XVI ст., давніше *obrzym* «тс.») пов'язане з укр. *обрин*. — *Moszyński PZJP 113*; *Brückner 378*. — Див. ще **обр**.

обрис; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *obrys*, як і ч. *obrys*, схв. *обрис* «силует, контур», слн. *obris*, зводиться до нвн. *Abriß* «обрис, план, контур», префіксального похідного від *Riß* «креслення, план, ескіз»; зазнало зближення з п. *obrysować*, укр. *обрисувати*. — *Шелудько 40*; *SJP V 543*. — Див. ще **рiса**.

[**обрихтунок**] «військове навчання» Ж; — видозмінене запозичення з німецької мови; н. *Abriechung* «тс.» пов'язане з дієсловом *abrichten* «навчати, дресировати, припасовувати», утвореним з префікса *ab-* «від-, з-», спорідненого з гот. *aī*, дінд. *āra* «тс.», гр. *ἀπό*, лат. *ab-*, і дієслова *richten* «спрямовувати; налаштовувати; рихтувати»; на українському ґрунті префікс *ab-* зазнав зближення з *об-*. — *Шелудько 45*; *Kluge—Mitzka 1, 588, 598*. — Див. ще **рихтувати**.

[**обри́дник**] (бот.) «осот, *Cirsium rivulare* Link.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *обрідний* «рідкий; недорідний»; назва могла бути зумовлена тим, що осот зріджує посіви, викликає недорід.

[**обрі́жка**] «шкіряна або мотузьяна частина багога»; — бр. [*обрі́жка*] «ошийник у хортів і гончих собак»; — запозичення з польської мови; п. *obróz* «нашийник; обруч на шиї», *obrózka*, *obroża*, *obraż* «тс.» утворено з префікса *ob-* і основи *-wroż-*, наявної в *rowóz* «канат, линва» (пор. укр. [*ворóза*] «мотузьяна чи ремінь у батозі», *по-*

ворóзка). — *ЭСБМ 1, 57*; *Brückner 372*. — Див. ще **верзті**, **ворóза**.

обрій «горизонт», *заобрійний*; — неясне; відтворюється (Наконечний УМШ 1951/4, 79) давніше **обмрій*, пов'язане з *мріти(ся)* «виднітися вдалині».

обрі́к (заст.) «урочиста обіцянка; виділена кількість їжі для денного утримання; солдатське утримання; корм для коней; ст. повинність селянина» Г, Ж, *обрóк* «податок кріпака замість панщини», [*обрі́чне*] «рептух, опалка» ВеБ, [*обрóчник*] «той, хто дає обіт», [*обрачáнка*] «сумка» НЗ УЖДУ 37, [*обро́чникувати*] «виконувати обіт»; — р. *обрóк*, бр. *абрóк* «щорічна плата селянина поміщику; корм для коней», др. *обро́къ* «податок, зобов'язання», п. *obrok* «фураж; (іст.) оброк», ч. *obrok* «витрати за рік», болг. *обрóк* «обіт, обіцянка», м. *оброк* «час прийняття їжі; порція», схв. *оброк* «строк», слн. *obrok* «умова, строк»; — псл. *obrokъ*, пов'язане з дієсловом **obrekti* «обректи», утвореним з префікса *ob-* і дієслова **rekti* «говорити». — *Фасмер III 108*; *ЭСБМ 1, 57*; *Brückner 372*; *Machek ESJC 407*. — Див. ще **ректі**, **о'**. — Пор. **вірок**, **прорóк**, **рік**, **строк**.

[**обро́мок**] «обломок» Ж; — неясне.

обро́ть «вездечка» Г, Ж, [*обрі́ть* Бі, *обро́тина*, *обро́тянка* Ж, *обро́тька* Ж, *обру́тя* Ме] «тс.», [*обро́дька*] «мотузьяна чи шкіряна вездечка без вудил» Сизько, [*заобро́чувати* Ж, *наобро́тати* Ж]; — р. *обро́ть* «вездечка», бр. *абро́ць*, др. *обро́тъ*, *обръ́тъ* «тс.», *обръ́тити* «загнуздати», ч. *oprát*, слц. *oprata* (обидва з др.), стсл. *обръ́тити* «обв'язати морду»; — псл. *ob-gъt-* утворене з прийменника *ob-* «навколо» і основи іменника *гътъ* «рот». — *Булаховський Вибр. пр. III 358*; *Фасмер III 108*; *Преобр. I 631*; *ЭСБМ 1, 57—58*; *Machek ESJC 416*; *Mikl. EW 285*; *Otrębski LP 6, 177*. — Див. ще **о'**, **рот**.

обру́с «скатерть», [*обрусá* ДзАтл I, *обрусóк* Ж] «тс.», [*обру́сок*] «скатерть

фабричного виробництва) Па, [обрус-ча́] «скатерть» Ж, [обруся́] «рушник» Пр. XI діал. н.; — р. [обру́с] «скатерть», бр. абру́с «тс.», др. убрусъ «хустка, рушник», обрусьць «рушник», п. ч. слц. obgus «скатерть», ч. ст. brusec «рушник», болг. обру́с «хустка, серветка», слн. [obgús] «скатерть»; — псл. obgusz, пов'язане чергуванням голосних з цсл. **вр̑снжти** «стерти», р.-цсл. **вр̑снти** «гладити, точити», укр. брус; викликає сумнів пов'язання (Machek ESJC 407, ESJCS 424) з слц. gusat' «витріпувати краї тканини», що зводиться до гіпотетичного *gip-sati «скубити», яке могло бути спорідненим з нвн. gaufen, gipfen «скубити». — Фасмер III 108; Желтов ФЗ 1876 VI 72; ЭСБМ I, 58; Brückner 372; Bezlaj ESSJ II 238; Sadn.—Aitz. VWb. I 218—219. — Див. ще **брус¹**, **о¹**.

обруч, [обру́чик Ж, обру́че Ж], обру́чка «перстень», [обру́чинка] «тс.» Ж, [обру́чник] «наречений» Ж, [обруч-коватий] Ж, обручува́ти «окільцювати» Ж; — р. обруч, бр. абру́ч, др. обручь, п. obgęcz, ч. слц. obguć, вл. wobguć, нл. hobguc (hobguc) «зап'ястя», болг. обръч «обруч», схв. ђбрѹч, слн. obgōć «тс.», цсл. **обржчь** «кільце»; — псл. obgōśь «зап'ястя, браслет, кільце», утворене з применника об «навколо» й основи іменника го́ка «рука». — Ткаченко УМЛШ 1986/12, 76; Черных I 588—589; Фасмер III 108; Булаховський Вибр. пр. III 358; Преобр. I 631; ЭСБМ I, 58; Brückner 372; Machek ESJC 407; Schuster-Sewc 1633; Bezlaj ESSJ II 237; Trautmann 237; Vjga RR II 506. — Див. ще **о¹**, **рука**.

обряд Г, Ж, [обрядок] «обряд, звичай» Ж, **обрядність**, **обрядовість**, **обрядний**, **обрядовий**; — р. обрѣд, бр. абрѣд, др. обрѣдъ «порядок, угода», п. obrzęd «обряд», ч. obřad, слц. obrad, болг. м. обред, схв. ђбред, слн. obřed «тс.»; — псл. obgęďь, пов'язане з дієсловом obřediti «влаштувати, впорядкувати», утвореним з префікса об- і дієслова gęditі «рядити», похідного від

gęďь «ряд, порядок». — Фасмер III 108; Brückner 373; Machek ESJC 407. — Див. ще **о¹**, **ряд**.

[**обрямувати**] «облямувати»; — результат контамінації форм **обрамувати** (обрамовувати, обрамляти) й **облямувати**. — Див. ще **ляма²**, **о¹**, **рама¹**.

[**обсачити**] «оточити» Ж; — запозичення з польської мови; п. obsaczyć, osaczyć «тс.» пов'язується із soczyć, якому відповідає укр. сочі́ти «підстерігати, висліджувати». — Brückner 384—385; SW III 517. — Див. ще **сочіти**.

[**обселéпитися**] «набратися; добре напитися» Ж; — очевидно, афективне утворення неясного походження.

[**обсельці**] «краї (ребра) дошки» Ж; — результат видозміни деетимологізованих форм **обзёл** «закраїна дошки», **обзёлoк** «обаполoк», можливо, зближених з основою **осла** «точильний камінь, брусок», р. оселoк «тс.», п. osełka, osełek «тс.; овальний шматок масла». — Див. ще **обзёл¹**. — Пор. **облізок**.

обсерваторія; — р. болг. **обсерваторія**, бр. **абсерваторья**, п. obserwatorium, ч. observatorium, observatoř, слц. observatōrium, м. **опсерваторија**, схв. **опсерватѡрїј**, **опсерватѡрија**, **опсерватѡријум**, слн. observatōrij; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. observatoire, нім. Observatōrium, англ. observatory походять від нлат. observatōrium, яке зводиться до лат. observo «спостерігаю», утвореного з префікса об- «до-, об-» і дієслова servo «спостерігаю, бережу». — СІС² 591; Черных I 589; Фасмер III 109; ССРЛЯ 8, 436; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500; Klein 1069. — Див. ще **облігація**, **сервант**. — Пор. **консерви**.

обсервувати «спостерігати», **обсерватор**, **обсервація**; — р. **обсервація**, **обсерваціонний**, бр. **абсервація**; — запозичення з польської мови; п. obserwować, obserwacja, obserwator, як і ч. observace, слц. observácia, болг. **обсервірам**, м. **опсервација**, **опсерватор**, схв. **опсервірати**, **опсервація**,

слн. *observácija*, походять від лат. *observo* «спостерігаю, уважно стежу». — СІС² 592; Фасмер III 109; ЭСБМ 1, 60; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500. — Див. ще **обсерваторія**.

[обсiч] «зразу, раптом» Г (виходячи з ілюстрації: «А вона до неї обсiч: хто зробив та й хто», — значення може бути сформульоване й інакше: «присікуючись»); — очевидно, пов'язане з дієсловом *сiкти*; конкретний характер словотворчо-семантичного зв'язку неясний. — Див. ще **о¹**, **сiкти**.

обскурант «противник прогресивних ідей, мракобiс», *обскурантизм* «вороже ставлення до науки, освіти, захист реакційних ідей»; — р. болг. *обскурант*, бр. *абскурант*, п. ч. слц. *obskurant*, м. *опскурант*, схв. *опскүрант*, слн. *obscuránt*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Obscuránt*, фр. англ. *obscurant* походять від лат. *obscurāns (-antis)* «затемнюючий», пов'язаного з *obscurus* «темний, невиразний, непевний», первісно «закритий», спорідненим з двн. *skūg* «повітка, покрите місце, притулок», дінд. *skupāti* «покритий», гр. *σκιῶνα* «брови», дісл. *skūpe* «темний», *skū* «хмара, покрите небо», англ. *sky* «небо». — СІС² 592; КЭСРЯ 300; ССРЛЯ 8, 439; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500; Klein 1068, 1455. — Пор. **шүра**.

[обсiвати] «трохи обтовкти просо, ячмінь у ступі» ЛексПол; — префіксальне утворення від не засвідченого в цьому значенні *сiвати*; пор. **ковгати*, *ковгiнка* «ступка». — Див. ще **о¹**, **сiвати**.

обстiвина «важливий для чогось факт; (мн.) сукупність умов, матеріальне становище; (грам.) один з другорядних членів речення»; — очевидно, калька р. *обстоятельство* «тс.», що є калькою фр. *circonstance* або нім. *Umstand*, які, у свою чергу, калькують лат. *circumstantia* «тс.», утворене з префікса *circum-* «навколо» та основи дієслова *stāre* «стояти» і гр. *περίστασις* «обставина», що складається з префікса *περί-* «навколо» та імен-

ника *στάσις* «стояння, становище». — Фасмер III 109; Unbegaun RES 12, 39; Пизани 70. — Див. ще **о¹**, **стiти**.

[обстiй] «стара дівка» Ж, *[обсiй]* «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з дієсловом *стояти*; конкретна мотивація назви неясна. — Див. ще **о¹**, **стiти**.

обструкція «демонстративна дія з метою зриву якихось заходів, пропозицій», *обструкціонiзм*, *обструкціонiст*, *обструктивний*, *обструкційний*; — р. болг. *обструкция*, бр. *абструкция*, п. *obstrukcja*, ч. *obstrukce*, слц. *obštrukcia*, м. *опструкција*, схв. *опструкция*, слн. *obstrúkcija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Obstruktión*, фр. англ. *obstruction* походять від лат. *obstrúctio* «закупорка, перепона, перешкода», пов'язаного з дієсловом *obstruere* «забудувати, зробити недоступним», утвореним з префікса *ob-* «проти-, до-» і дієслова *struere* «будувати». — СІС² 592; КЭСРЯ 301; ССРЛЯ 8, 456; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 501; Klein 1070. — Див. ще **облігiця**, **структура**. — Пор. **конструкція**.

[обстiжка] — див. **стiяг²**.

[обтаритися] «вивалятися, забруднитися»; — неясне; зіставляється (Куркина Етимология 1970, 100) з р. *[торить]* «мучити, томити, затримувати, волочити або водити», схв. *táriti* «терти», слн. *táratí* «мучити, терзати, повільно працювати», *[tǫratí]* «тягти, волочити; хворіти».

[обтүкувати] «оточувати, облягати» Ж; — неясне.

[обувець] (бот.) «*Calceolaria*» Ж; — похідне утворення від *[обув]* «взуття»; очевидно, калька латинської наукової назви, в основі якої лежить лат. *calceolus* «черевичок» (за подібністю квітки до туфельки). — Див. ще **взүти**.

обүза «те, що заважає, висить тягарем; [натовп]»; — р. *обүза*, бр. *абүза*, др. *обузъ* «пов'язка», ч. *obuza* «гніт, гноблення», вл. *woboza* «неволя, обтяжливість», нл. *wobuza* (*hobuza*) «тягар, прикрість», стсл. **подъ обжзomъ**

«непривітно, з обуренням»; — псл. obqъz < *obvqъz, obqъza < *obvqъza, пов'язані з дієсловом obęzati < *obvęzati «обв'язати». — Фасмер—Трубачев III 109; Черных I 589; Преобр. I 631; Булаховський Вибр. пр. III 362; ЭСБМ I, 60; Machek ESJC 408; Schuster-Sewc 1634. — Див. ще **в'язати**, **о¹**. — Пор. **узи**.

[**обуртува́ти**] «напасти з усіх боків» («Як несла я кішку в мішку — трохи не обуртували собаки») Г; — неясне.

обу́ти — див. **взу́ти**.

обу́х «тупа, важча частина гострого знаряддя або зброї, молот», [**обу́шник**] «ковальський молот», [**обу́шниця**] «заким; залізна скоба» Ж, **обу́шок** «знаряддя для відколювання пластів вугілля; молоток; вид холодної зброї», [**обушкыва́ти**] «робити мітки обухом» Ж; — р. **обу́х**, бр. **абу́х**, п. obuch, ч. obuch, obušek «палка, обух», слц. obuch «дрючок», слн. [obûh] «булава, довбня»; — псл. обухъ; — загальноприйнятої етимології не має; найчастіше пов'язується з **вухо**, псл. ихо у значенні «отвір для ручки в різних інструментах»; пояснюється також (Machek ESJC 407—408) як «двоухий» (з двома лезами), оскільки ч. [uš] має значення «леза сокири по обидва боки від топорища»; малопереконливим здається пов'язання слова з вигуком **бух** або з дієсловом **набуха́ти** «набрякати» (Горяев 235; Брандт РФВ 1890/1, 94; Фасмер III 109—110; Bezlaj ESSJ II 239; Sadn.—Aitz. VWb. I 76—81), як і з дієсловом **обу́ти** «взути» (ЭСБМ I, 61): — Трубачев Рем. термиол. 157; Черных I 589; Булаховський Вибр. пр. III 358; Преобр. I 632; Brückner 373; Нолюб—Кор. 251. — Див. ще **вухо**, **о¹**.

[**обу́ча**] «гола вершина гори» Ч; — неясне.

[**обха́морити**] «почистити» Ж, [**обха́мрати**] «тс.» Ж, [**приха́мрати**] «тс.; прибрати; доглянути, відгодувати (свиню)» Нед, [**обхі́мрати**] «привести до порядку (одяг); помити» Ба, [**обхі́м-**

ратися] Ба, [**прихі́рмати**] «привести до ладу» Ме, [**прихі́рматися**] Ме, [**прихо́рний**] «ошатний»; — очевидно, результат контамінації дієслів [**обха́мрити**] й [**обха́рити**] «тс.», похідних від [**хаміти**] і [**ха́рити**] «тс.» (див.).

обхаю́чити, **обханю́чити** — див. **ха́яти**.

[**обхвірува́тися**] «обходитися (чимсь); — неясне.

[**обца́лик**] «вид шевського знаряддя» Ж; — неясне.

[**обца́с**] «каблук, підбор» Г, Ж, [**обцасі́на**] «тс.» Ж, [**обцас**] «тс. СУМ; задник у чоботі Л»; — бр. **абца́с**; — запозичення з польської мови; п. obcas «каблук, підбор» походить від н. Absatz «тс.», пов'язаного з дієсловом absetzen «відкладати, перериватися». — Шелудько 41; Rudn. II 867; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; ЭСБМ I, 61; Paul DWb. I 8, 10. — Див. ще **абза́ц**.

обце́ньки «щипці, кліщі», [**обце́нька**] «кліщі шевця» Бі, [**обце́ньги**] «кліщі; кліщі для відривання підків» Ж, [**оццонгі**] «обценьки» О, [**оццанки** ДзАтл II, **оццонки** тж, **оццоньки** О] «тс.», ст. **оццекги** (1598); — р. [**обце́нки**], бр. **абцугі**, [**абцэнгі**, **абцэнькі**] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. obcegi, [obcagi], ст. hebcagi «тс.» походять від нвн. Hébzange, утвореного з основ дієслова heben «підіймати», спорідненого з haben «мати», дісл. hafa «тс.», лат. capio «беру», та іменника Zange «кліщі, щипці», спорідненого з англ. tongs, гол. tang, дісл. tōng «тс.», дінд. dášati «кусається», гр. δάκνω «кусаю», алб. danë «кліщі»; можливий зв'язок і з нім. Hufzange «ковальські кліщі для відривання підків», утвореним з основ слів Huf «копито» і Zange (Шаровольський ЗІНО II). — Дзензелівський RKJ ŁTN 15, 145; Shevelov Hist. phonol. 483; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Шелудько 41; Richhardt 83; Фасмер III 110; Трубачев Рем. термиол. 371, 382; Потєбня К ист. зв. III 263; ЭСБМ I, 62; Witkowski SOr 19/2, 208; Brückner 369; Kluge—Mitzka 873.

[**обчану́ти**] «стиснути, здавити (у виразі: *обчануло коло горла*)» Ж; — неясне.

[**обчвёрхнути**] «обпалити навкруги» Ж; — неясне.

[**обчёрти**] «обдерти кору, шкіру», [**обчёрсти**, **обчирáти** Ж, **обчіра́ти**] «тс.»; — префіксальне утворення від *чёрти, *чёрсти, др. *чърту, -черест-ти «різати», спорідненого з р.-цсл. чрътѹ, чръсти «тс.», слн. čřtati «корчувати, шкрябати»; — псл. *čersti < *čertti, *čъrtъ; — споріднене з лит. kertù, kirsti «рубати, сильно бити», лтс. сęrtu, cirst «тс.», дінд. kártati «ріже», ав. kэгэп-tai-ti «тс.»; іє. *(s)ker-t- «різати». — Фасмер IV 349; Bern. I 172; Trautmann 130; Mühl.—Endz. I 387; Pokorny I 938—942. — Пор. **ущёрть**, **чёрес**, **чересло́**, **черса́ти**, **чёрта́**.

обчество́ — див. **обчий**.

[**обчий**] «спільний» Пі, [**обчеський**] «суспільний», [**обчество́**] «суспільство; мир» Г, Ж; — слова основи, очевидно, успадкованої з давньоруської мови (др. *объчии*); збереження початкового **о** без переходу в **і** могло бути викликано впливом російської мови; фонетично закономірною формою в українській мові є [*вібчий*] (див.).

[**обчикрізати**] «обрізати» Ж; — результат контамінації (*об*)*різати* й (*об*)*чикріжити* «обрізати». — Див. ще **о¹**, **різати**, **чикріжити**.

обшар «певний простір; обсяг; середовище; селяни, які обслуговували панський двір і жили при ньому» СУМ, Ж, [**обшара́**] «простір, територія» Ж, [**обшарэ́**, **обшаря́**] «селянська садоба» ДзАтл II, ст. *обшар* (1604), *обшари* (1606); — бр. *абшар* «простір; велика ділянка»; — запозичення з польської мови; п. obszar «широкий простір, відкрите місце; територія», заст. «поле» походить від свн. oberschar (нвн. Überschar) «викорчуване поле», утвореного з прикметника ober «вищий, верхній» та іменника schar (нвн. Schar) «військова частина, гурт; робота на панщині», пов'язаного з дієсловом

scheren «стригти, різати», спорідненим з укр. *корá*, *шкúра*. — Шелудько 41; Richhardt 9, 83; ЭСБМ I, 63; SW III 523; Kluge—Mitzka 635, 643. — Див. ще **корá**, **обер-**, **шкúра¹**.

обшла́г «одворот на кінці рукава», ст. *обшлягъ* «кóлнѣрь» (1627); — р. *обшлáг*, бр. *абшлáг*, п. obszlega; — через російське посередництво запозичено з німецької або голландської мови; нвн. Aufschlag, гол. ópslag «тс.» пов'язані з дієсловами нвн. aufschlagen «піднімати (очі); засукувати (рукава)», гол. ópslaan «тс.», утвореними з префікса нвн. auf- «на-», гол. op- «тс.», спорідненого з двн. ūf, дісл. upp «тс.», дінд. úpa «напроти, до, на, при», ав. ура, гр. úπό «під», лат. sub «тс.», і дієслова нвн. schlagen «бити», гол. slaan «тс.», спорідненого з двн. got. slahan, дісл. slā «тс.», сірл. slachta «побитий», slacc «меч». — Шелудько 40; Черных I 589; Фасмер III 110; Преобр. I 632; ТСБМ I 88; Kluge—Mitzka 36, 652.

община́ СУМ, Ж, *общинник*, *общинний*; — р. *община*, бр. *абшчына*, др. *объщина*, *объчина*; — через російську й давньоруську мови запозичено зі старослов'янської; стсл. **объштина** «громада, товариство», як і болг. *община́* «община (адміністративна одиниця)», м. *општина* «тс.», схв. *опщина* «тс.; церковна община», *општина*, слн. óbščina «тс.», пов'язане з прикметником **объщъ** «спільний». — ЭСБМ I, 64. — Див. ще **вібчий**. — Пор. **обчий**.

[**обшубрати**] «обскубити»; — не зовсім ясне; пов'язується з *чуб* (*чубер*, *чупер*) (ВеЗн 43); може бути зведене до основи *шуб- (псл. *skeub-), пов'язаної чергуванням голосних з основою *скуб-* (псл. *skoub-).

об'ява, *об'яв*, *об'явіти*, *об'явітися*, *об'явка*, *об'являти*, *об'являтися*, *об'явник* — див. **явіти**.

ов (вигук здивування, захоплення); — очевидно, утворення інстинктивного походження; могло виникнути також у результаті подовження вигуку

о (о > њ > оу > ов). — Див. ще **о²**. — Пор. гов.

[**овад¹**] (ент.) «овід, *Nyroderna bovis* L.», [в^овад ВеБ, г^оват Я, *овадэнь* Дейн, *увад* ЛЖит] «тс.»; — р. [ова́д], бр. [ава́д], *авадзэнь* «тс.», п. *owad* «комаха, гнус», [howad] «тс.», ч. *ovád* «овід», [hovad, hovád, hovado], слц. *ovad*, болг. [**овад**], схв. *ѡба̄д, ѡва̄д*, слн. *obád* «тс.»; — псл. *ovadъ* < **obvadъ*; — споріднене з лит. *úodas* «кома́р», лтс. *uòds* «тс.», гр. *ὠθέω* «штовхаю», *ἔνοσις* «струс», дінд. *vadhati, vadhaṅyati* «б'є, вражає», ав. *vadāya-* «відштовхувати», які, можливо, перебувають у зв'язку з укр. *ва́дити* (*Matzepauer* LF 11, 334; *Zubatý AfSlPh* 16, 407; *Mühl.*—*Endz.* IV 413); існує припущення про походження слов'янських слів з **ōd-*/**ēd-* «їсти» (*Schulze KZ* 43, 41) або з складного слова **ov-ōdos* «той, хто їсть вівцю», утвореного з основи іменника *ovis* «вівця» і форми **ōdos* від основи **ēd-*/**ōd-* «їсти» (*Трубачев Назв. дом. жив.* 71); необґрунтованою є гіпотеза (*Machek ESJC* 423) про спорідненість з лат. *tabānus* «овід». — Німчук 221; Фасмер—Трубачев III 114; Черных I 591; ЭСБМ I, 67—68; *Brückner* 387; *Skok* II 534; *Bezlaj ESSJ* II 231—232. — Пор. **ва́дити, вівця́, їсти, о́від.**

[**овад²**] (орн.) «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.»; — не зовсім ясне; вважається (*Булаховський Вибр. пр.* III 217) результатом перенесення назви овода на птаха; мотивація перенесення неясна; може бути пов'язане і з такими назвами тієї самої пташки, як [*зводі́й, зводі́тель*].

[**ова́к**] «інакше», ст. *овакі́й* «інший, інакший»; — п. *owak* (у виразі і так і о. «і так і сяк»), *owako* «тс.», ч. *ovak* «інакше», схв. *ова́кѡ* (*ова́к*) «так, отак»; — псл. *ovako* «он як», похідне від вказівного займенника *ovъ* «той, такий», подібне за формою до како «як», тако «так». — *Brückner* 387; *Machek ESJC* 423; *Skok* II 578. — Див. ще **о́вій**. — Пор. **іна́к, так**.

ова́л, ова́льний; — р. болг. *ова́л*, бр. *ава́л*, п. вл. *owal*, ч. слц. слн. *ovál*, м. *овал*, схв. *ѡва́л*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *ovale*, англ. *oval*, н. *Ovál* походять від слат. *ōvālis* «яйцеподібний», пов'язаного з лат. *ovum* «яйце», спорідненим з гр. *ὄον*, дісл. *egg*, дангл. *æg*, дзн. *ei*, нзн. *Ei*, псл. **aje* «тс.», укр. *яйце́*. — *SIC²* 592; Черных I 590; Фасмер III 112; КЭСРЯ 302; ЭСБМ I, 68; *Holub—Lyer* 351; РЧДБЕ 501; *Dauzat* 522; *Fremdwörterbuch* 443; *Klein* 1104, 1106. — Див. ще **яйце́**.

ова́ція; — р. болг. *ова́ция*, бр. *ава́ция*, п. *owacja*, ч. *ovace*, слц. *ovácia*, вл. *owacja*, м. *ова́ција*, схв. *ѡва́ција*, *ова́ције*, слн. *ovácija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Ovación*, фр. англ. *ovation* походять від лат. *ovātio* «малий триумф», пов'язаного з *ovo* «торжествую, триумфую», спорідненим з гр. *εὐάξω* «радісно кричу», буквально «кричу *εὐα* (на честь Вакха)». — *SIC²* 592; Черных I 590; *Kopaliński* 705; *Holub—Lyer* 351; РЧДБЕ 501; *Dauzat* 522; *Fremdwörterbuch* 443; *Klein* 1105; *Walde—Hofm.* II 229—230.

овва́ (вигук здивування, сумніву, іронії), [*оввакало*] «ідіот, дурень, який часто говорить *овва*» ПІ; — п. *owwa*; — не зовсім ясне; можливо, результат поширення вигуку *ов* вигуковим елементом *a*; може бути також зіставлене з п. ст. *owa* «чи, хіба; ото; отож, отже, адже», пов'язаним із займенником *ōw* «той», спорідненим з укр. *о́вий*; не виключена й можливість зв'язку з р. *увы́*, др. *увы*, болг. *уві́*, стсл. *оу́вы*, ч. *ouvé* (вигук жалю, болю, нарікання), *óvé*, *ove*, слц. *ou* «тс.», що зіставляються з лат. *vāh, vae*, дзн. *we*, гот. *wai*, свн. *ouwe, ōwē*, нзн. *weh*, лит. лтс. *vaī, sirpl. fāe, kimp. gwae, брет. gwā, ав. vauōi, avōi, āvōya, гр. ὄα, οὐά, οὐᾶ, οὐαί, іє. *uai* «тс.» (*Фасмер* IV 145; *Machek ESJC* 423; *Walde—Hofm.* II 724; *Kluge—Mitzka* 545; *Pokorny* 1110—1111). — Пор. **ва́ва**.

Овдій (чоловіче ім'я), [Овдіець Г, Ж], Овдійко, [Одїйко] Ж, ст. Owdeie-wicz (1478), Авдѣй ил(и) Авдїй «рабъ Г(осподе)нь, або свѣдок, Г(осподе)нь» (1627); — р. Авдѣй, ст. Авдїй, бр. Аўдзѣй, болг. Авдий, стсл. **Авдїи**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Ἀβδῖᾱς походить від гебр. 'ōbadiāh- «служитель (Бога) Ягве». — Вл. імена 73; Беринда 171; Петровский 34; Спр. личн. имен 371; Илчев 41.

[овелицини] «на Паску, на Великдень» ЛексПол; — очевидно, результат універбізації словосполучення др. *о велицѣ дъни* (місц. в. одн. від *великѣ дънь* «Великдень»). — Див. ще **великий, день, о'**.

Овѣн (назва сузір'я), *овній* (рідк., заст.) «овечий»; — р. *Овѣн* (сузір'я), заст. *овен* «баран», бр. *Авѣн* (сузір'я); — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **овьнѣ** «баран» (у т. ч. як назва сузір'я) споріднене з болг. *овѣн* «баран», м. *овен*, схв. *ован*, слн. *ōven*, ч. *oven*, п. *owien*, можливо, також з др. *овьнѣ* «тс.» (якщо це не старослов'янїзм); — псл. *овьпъ*; — споріднене далі з прус. *awins* «баран», лит. *āvinas*, лтс. *avins*, *avins* «тс.»; є давнім аугментативним утворенням від іє. **ovis* «вівця»; як назва сузір'я цсл. **овьнѣ**, подібно до лат. *aries* «баран; сузір'я Овен», є калькою гр. *κρίός* «баран; сузір'я Овен». — Фасмер III 113; Brückner 387; Младенов 371; Skok II 579; Bezlaž ESSJ II 263; Trautmann 21; Топоров 178—179; Mühl.—Endz. I 225, 232; Meillet Études 260. — Див. ще **вівця**.

Овѣркій (чоловіче ім'я), *Овѣрко*, *Авѣркій*, *Овер'ян*, *Авер'ян*, ст. *Оверкичъ* (особове ім'я 1438), *Авѣркій* «дръзновень» (1627); — р. *Авѣркій*, *Авер'ян*, бр. *Авѣркій*, болг. *Авѣркий*, стсл. **Аверкий**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Ἀβέρκιος, можливо, походить від лат. *Abercius*, яке виводиться від дієслова *averto* «відвертаю, відхиляю; жену», префіксального похідного від *verto*

«повертаю, обертаю», спорідненого з псл. **v^htēti*, укр. *вертіти*. — Вл. імена 73; Беринда 171; Петровский 35—36; Спр. личн. имен 371; Илчев 41. — Див. ще **вертіти**.

[овер'ян (лікарський)] (бот.) «валеріана, *Valeriana officinalis* L.» Мак, [овер'ян, авер'ян] «тс.» Мак; — результат фонетичної видозміни літературної назви *валеріана*, зближеної з особовим ім'ям *Овер'ян*, *Авер'ян*; пор. інші подібні зближення у формах [валеріан, маріян] «тс.». — Див. ще **валеріана**.

овес' (бот.) «*Avena* L.», [овес, говес] «тс.» Мак, *вівса* (мн.) «вівсяне поле, вівсяні сходи», *вівсі* «тс.», [вівсик] «вівсюг», [вівсіна] «зернина вівса; стебло вівса», [вівсисько] «поле, з якого скосили овес» Ж, *вівсище* «тс.», [вівсоватка] «вівсюг золотий, *Avena flavescens* L.» Мак, *вівсюг* «дикий овес, *Avena fatua* L.», [вівсюгá] «вівсюг» Г, (Ме), [вівсюк] «тс.; костриця, вівсяниця, *Festuca* L.» Мак, *вівсюнѣць* «*Helictotrichon* Bess.; [*Avena pubescens* L. Мак]», *вівсяник* «хліб, корж з вівсяного борошна; назва коня в загадці», [вівсяниця] «костриця Мак; вівсяна солома», [вівсянище] «поле, з якого скосили овес» Мак, *вівсянка* «борошно або крупа з вівса; вівсяна каша або юшка; вівсяна солома», [івсянка] «вівсяна солома» Мак, [овесець] «стоколос польовий, *Bromus arvensis* L.» Мак, [овѣснище] «вівсище» Гриц, [овесок] «рід узору в вишивках», [овсец] «вівсюг золотий» Мак, [овсіна] «вівсіна», [овсиця] «костриця лучна, *Festuca pratensis* Huds.» Мак, [овсіще] «вівсище», [овсюг] «вівсюг Г; стоколос розкидистий, *Bromus patulus* M. et K. Мак», [овсюга] «вівсюг» Мак, [овсянік] «вівсяник», [овсяниця] «вівсяниця», [овсянище] «вівсище» До, [овсянка] «стоколос польовий Г; стоколос житній, *Bromus secalinus* L. Мак; вівсянка Г», [овсьниця] «вівсяна солома» Мак, *вівсюгуватий* «зарослий вівсюгом або змішаний з ним», [овсюговá-

тий] «тс.» Бі, *вівсяний*, [овсяний]; — р. *овёс*, бр. *авёс*, др. *овьсѡ*, п. *owies*, ч. *oves*, слц. *ovos*, вл. *wows*, нл. *hows*, полаб. *viјas*, болг. *овёс*, м. *овес*, схв. *òvas*, слн. *òves*, стсл. *овьсь*; — псл. *овьсь*; — споріднене з лит. *avizà* «овес» (можливо, з **aviga*), лтс. *àuzà*, прус. *wuse*, лат. *avēna* (< **avīna* < **avig-snā*) «тс.», далі, можливо, з гр. *αἰγίλωψ* «вівсюг; ячмінь на оці»; іє. **awig-*; Махек вважає слово праєвропейським; сумнівним здається пов'язання з дінд. *avasām* «їда, харчування» (Fick I 12; Потєбня РФВ 5, 122) та з *вівця* (Falk—Topf 387). — Фасмер III 113; Черных I 590; Преобр. I 635; ЭСБМ I, 69; Brücker 387—388; Machek ESJČ 423—424; Јт. *rostl.* 286—287; Schuster-Sewc 1683; Младенов 371; Skok II 580; Bezlaј ESSJ II 263; Moszyński PZJP 74; Walde—Hofm. I 81; Schrader Reallexikon I 427; Гамкрелидзе—Иванов 659; Pokorny I 88.

[овес²] (бот.) «гвоздика пишна, *Dianthus superbus* L.» Мак; — р. [овсянка] «трав'янка, *Dianthus deltoides* L.»; — пов'язане з *овёс¹*; перенесення назви зумовлене подібністю стебла й листя цих видів гвоздики до вівса. — Див. ще *овёс¹*.

овёчка¹, *овечá*, *овечáтина*, *овечáтник*, *овечий*, *овечина*, *овечник*, *овчá*, *овчáр*, *овчáрик*, *овчáрка*, *овчарник*, *овчина* — див. *вівця*.

[овёчка²] (ент.) «стонога, мокриця, *Oniscus asper* L.»; — очевидно, пов'язане з *овёчка¹* «вівця»; перенесення назви могло бути зумовлене деякою подібністю форми тіла стоноги до вівці. — Див. ще *вівця*.

[овечки (польові)] (бот.) «цмин пісковий, *Helichrysum arenarium* (L.) D. С.» Мак; — очевидно, пов'язане з *овёчка¹* «вівця»; перенесення назви могло бути зумовлене деякою подібністю зібраних у китички квітів цмину до кучерявої шерсті ягнят.

[овій] «той» Ж, [овá] «та» Ж, [овáя] «тс.» Ж, [овé] «те» Ж, [овёс] «тс.» Ж; — р. *овий* «цей, той», др. *овъ* «той, цей», п. *ów* «той», болг. *ови* «цей», м. *овој*,

[овај], схв. *òvāј* «тс.», слн. *òv* «цей, той», стсл. *овъ* «тс.», *овъ...* *овъ* «один... другий»; — псл. *овъ*; — споріднене з ав. дперс. *ava-* «той», дінд. *avōh* «тих двох» (род. в. дв.), лит. *augè* «отам»; іє. **аца-*, **ацо-* «той». — Фасмер III 116—117; Machek ESJČ 423; Skok II 578—579; Bezlaј ESSJ II 262; ESSJ Sl. gr. II 558—561, 565—566; Trautmann 20; Brugmann Demonstrativpron. 97—99; Pokorny 73—75. — Пор. *овáк*.

[овійка] (бот.) «берізка польова, *Convolvulus arvensis* L.»; — похідне утворення від *овіти* (*віти*); назва зумовлена тим, що берізка обвиває стебла інших рослин; пор. [в'юнóк, повитійця, повійка], р. *вьюнóк* «тс.». — Анненков 107; Симонович 138. — Див. ще *віти¹*, *о¹*.

[обин] «клуня, приміщення для сушіння снопів» Ж, [аві́н, авві́нь] «тс.» Л; — очевидно, запозичення з білоруської або російської мови; р. *ові́н*, бр. [аві́н] «тс.» вважаються спорідненими з лит. *javienà* «поле з-під ярини», *jaūja* «клуня», *javai* «збіжжя», лтс. *jaūja* «клуня», дінд. *yaṇaḥ* «хліб, зерно, просо, ячмінь», ав. *yaṇa* «хліб (на корені)», *yaṇi* «хлібне поле», ос. *yaṇ* «просо», гр. *ζεία* «полба», ірл. *eogna* «ячмінь» (іє. **jeo-* «хліб на корені»); висловлюється також думка (ЭСБМ I, 69—70) про запозичення східнослов'янських назв з іранських мов; запозиченнями з литовської мови є бр. *ёўня* «клуня», п. [jew(n)ia, jow(n)ia] «тс.». — Черных I 590—591; Фасмер III 113—114; Преобр. I 635; Bern. I 455; Fraenkel 192; Trautmann 107; Абаев ИЭСОЯ I 564; Frisk I 609; Гамкрелидзе—Иванов 655—656.

овід (ент.) «гедзь, *Nyroderna bovis* L.», [овод Ж, говот Я, оводень] «тс.», *оводня* (зб.); — р. *овод*, др. *оводъ*; — результат видозміни первісної форми [овад], псл. *ovadъ*, в умовах акаючих говорів (як прояв гіперизму) або через зближення з іменником *водá*. — Фасмер—Трубачев III 114. — Див. ще *овад¹*. — Пор. *обод*.

[овіще] «молоді сходи» Ж; — очевидно, результат фонетичного розвитку на українському ґрунті старослов'янської форми **овощье** (**овощник**) «плоди, овочі». — Див. ще **овоч**.

овоско́п «прилад для просвічування яєць»; — р. болг. *овоскоп*, бр. *аваско́п*, п. *owoskor*, ч. слц. *owoskor*, схв. *owoskon*; — складне утворення з основ лат. *ovum* «яйце», спорідненого з гр. атт. *ὄβον*, псл. **aje* «тс.», укр. *яйце́*, і гр. *οὐπέω* «дивлюся, спостерігаю, оглядаю», спорідненого з лат. *spesio* «дивлюся», ав. *spasueiti* «дивиться», дінд. *rásyati* «тс.». — СІС² 592; Корали́нські 705—706; РЧДБЕ 501. — Див. ще **яйце́**. — Пор. **мікроско́п**, **ова́л**, **скѐпис**, **телеско́п**.

[**овоц**] «аромат фруктів Ж; (зб.) фрукти (Пешак)», [**овоці́на**] «овоч» ЕЗб 25, ст. *овоць* «плід»; — запозичення з польської мови; п. *owos* «плід» споріднене з укр. *овоч* (див.).

овоч, заст. *овощ*, [*овоща*] «фрукти, овочі» Ж, [*ові́чник*] «торговець овочами» Куз, [*овоча́р*] «тс.», [*овоча́рня*] «овочева крамниця», [*овоча́рство*] «овочівництво», [*овочі́вка*] «фруктове вино» тж, *овочі́вник* «той, хто вирощує овочі», *овочі́вництво*, *овочі́вий*; — р. *овощ*, п. *owos* «плід», ч. *ovose* (мн.), [*obos*, *owos*], слц. *owos*, *owocie* (мн.) «тс.», болг. *овоще* «фрукти, плоди», *овощия* (зб.), м. *овошје*, [*овоште*], схв. *вѣше*, слн. *овѣше* «тс.», стсл. **овошгъ**; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш переконливим здається виведення з псл. **ovoktŕ* «плід, фрукт» (< **ovogti*, **voksti*), спорідненого з нвн. *wachsen* «рости», свн. *wahsen*, двн. днн. *wahsan*, гот. *wahsjan*, дісл. *vaха* «тс.», дінд. *vakš*, *ukš* «сильнішати, ставати великим», *vakšayati* «дає рости», *úkšati* «підростає», ав. *vaḥšaiti* «росте», *uḥšyeiti* «тс.», тох. *oks-* «рости», лит. *augu* «росту», *áukštаs* «високий», гр. *αὔξω*, *αὔξανω* «примножую, збільшую, підвищую», лат. *auxilium* «допомога», гал. *uxello-*, ірл. *úasal* «високий», що зводяться до

іє. **au̯eg-*, **au̯g-*, **ug-* «рости, збільшуватися, розмножуватися, множити» (Iljinskij IF 40, 144—145; Ильинский РФВ 1916/4, 248; Mikkola Ursl. Gr. III 41); думка про походження слов'янських слів з двн. обаз «плоди», дангл. *ofett*, снн. *ovet* «тс.» (Uhlenbeck AfSIPh 15, 489; Mikl. EW 228; Brückner 388; Kluge—Mitzka 518) неприйнятна, оскільки джерелом германських форм було **ubata*, яке на слов'янському ґрунті дало б **vъbot-*; загальнослов'янське поширення слова свідчить також проти припущення (Kiparsky 253) про походження його з давньоніжньонімецької (пор. нн. *ovet*, що зазнало впливу свн. *obez*). — Фасмер III 115; Черных I 591; Львов Лексика ПВЛ 154; Преобр. I 636; Machek ESJC 424; Matzenauer LF 12, 180; Walde—Hoim. I 82; Kluge—Mitzka 829; Walde—Pok. I 22—23.

оврашо́к — див. **ховра́х**.

Овсі́й (чоловіче ім'я), *Євсєві́й*, *Євсє́й*, *Сє́ва*, ст. *Евсеи* (1430), *Еусєві́и* «бл(а)гочестивъ» (1627); — р. *Евсє́вий*, *Евсє́й*, бр. *Я́усє́й*, *Я́усє́ві́й*, *Аусє́й*, п. *Euzebiusz*, ч. *Eusebius*, слц. *Eusebius*, болг. *Евсє́вий*, м. *Евсевие*, схв. *Јевсевије*, *Euzebije*, слн. *Euzebij*; — запозичення з грецької мови; гр. *Εὐσέβιος* пов'язане з прикметником *εὐσεβής* «благочестивий», утвореним з основ прикметника *εὖς* «добрий» та іменника *σεβας* «сором; подив; пошана», пов'язаного з дієсловом *σεβομαι* «соромлюся, виявляю пошану», можливо, спорідненим з дінд. *tuajati* «покидає, залишає». — Вл. імена 73; Беринда 206; Петровский 105; Спр. личн. имен 409; Коре́нұ Рrúvodce 63; Илчев 194; Frisk II 686—687. — Див. ще **євaнгєліє**. — Пор. **Сєвастя́н**.

[**овшѐм**] «якраз, саме, тим більше» Ж, [*овші́м*] «тс.» Ж, ст. *овшемъ* «більше того, а навіть» (1436); — запозичення з польської мови; п. *owszem* «власне, очевидно, аякже; навпаки», ст. *owszeją* «тс.», як і ч. слц. *ovšem* «звичайно, безумовно, але», є результатом злиття приименника *o(b)* «об» і

форм місц. (орудн.) в. одн. займенника *wsze «все», *wsza «вся», спорідненого з укр. *весь*. — Richhardt 86; Brückner 368, 635—636. — Див. ще **весь¹**, **о¹**.

[ОВШИЙ] «інший, окремий, особливий» Ж; — похідне утворення від *овий* «той; (ст.) інший, другий», аналогічне до *іниий* (пор. р. *инбй*, псл. **inъ*). — Див. ще **овий**.

[ОГАВНИЙ] «великий, сильний Г; набридливий, обтяжливий, страхітливий, незграбний, величезний, огидний Вел»; — др. *огавити* «потривожити», *огавие* «досада, неспокій», п. [ohawny] «огидний, бридкий», ч. ohavný «тс.», слц. ohavný «тс.; потворний», схв. *ögāvan* «бридкий, огидний, ненависний», слн. [ogāven] «бридкий, огидний», [ogāvni] «тс.», [ogāviti] «викликати огиду», стсл. **огавити** «потурбувати»; — псл. (o)gaviti, пов'язане чергуванням голосних з **govьno* «бруд». — Вел 441; Фасмер I 424; Machek ESJĀ 410; Holub—Lyer 342. — Див. ще **гівно**. — Пор. **гид**.

[ОГАЗНУТИ] «покритись інеєм, обмерзнути» (про дерева); — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. oházeti, oházovati «покривати, обкидати» є ітеративними формами від ohoditi «покрити», похідного від hoditi «кинути», спорідненого з укр. *годити*, р. *угодить* «потрапити, випадково влучити». — Machek ESJĀ 173. — Див. ще **год**.

огар¹ (зоол.) «птах родини качок; руда качка, Tadorna tadorna L.» СУМ, Шарл; — р. *огарь* «Tadorna ferruginea»; — очевидно, пов'язане з *горіти* (пор. [огар] «обгорілий пеньок»); назва могла бути зумовлена іржаво-рудуватим забарвленням птаха; пор. таке саме мотивування у п. *ogorzałka, podgorzałka* «птах родини качок, Fuligula pygosa», похідних від префіксальних дієслів *ogorzeć, podgorzeć* «підгоріти, засмагнути». — Moszyński PZJP 135; Птицы СССР 84. — Див. ще **горіти¹**, **о¹**.

[огар²] «неохайна, обшарпана людина» Ва; — очевидно, результат ви-

дозміни слова *угара* «зірвиголова» (див.).

[огар³] (ент.) «личинка овода; овід, Hypoderma bovis; гуля від укусу овода Ж»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *вугор* «тс.», зближеної з основою дієслова *горіти*. — Див. ще **вугор²**.

огаряка — див. **угара**.

огвара — див. **окар**.

[огень] «вогонь»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. *ogień*, ч. *slc. oheň*, вл. *woheň*, нл. *wogēn* відповідають українському *вогонь* (див.).

огір «жеребець» СУМ, Ник, [огер, бгер Ж, гогір Корз] «тс.»; — р. [огер], бр. *вогер*, п. *ogier, ogiera*, [ogra], болг. *айгър*, м. ст. *аггар*, схв. *аггир* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. *augir*, [ajkir, öjgür] «жеребець», узб. уйг. *айгир* «тс.» розглядаються як афіксальні похідні від кореня **ай-*, **аб-*, **ад-*, **аз-*, компонентом значення яких є «збуджувати, виводити, покривати» (про тварин); виводиться також (Śluszkiewicz JP 34, 266) від тур. *ögür* «табун; невчений кінь». — Rudn. II 868; Фасмер III 155; Трубачев Назв. дом. жив. 59; Супрун Тюркизмы 74—76; ЭСБМ 2, 178; SW III 705; Brückner 382; БЕР I 6; Skok I 17; Sadn.—Aitz. VWb. I 14; Bern. I 26; Севортян 107—108. — Пор. **вір²**.

[огирошник] (бот.) «вовче тіло болотяне, Comarum palustre L.» Мак, [огірбчник] «тс.» Она; — очевидно, пов'язане з *огірбок*; мотивація зв'язку неясна.

Огій (чоловіче ім'я), *Огэй*, [Егэй, Івгэй, Йовгэй, Овгэй], ст. *Аггэй* «вдячний, веселий» (1627); — р. *Агэй*, *Аггэй*, бр. болг. *Агэй*, цсл. **Аггин**; — запозичення з грецької мови; гр. Ἄγγιος походить від гебр. *Ḥaggai*, букв. «святковий, урочистий», пов'язаного з *ḥag* «свято». — Вл. імена 74; Беринда 172; Петровский 39; Спр. личн. имен 372; Илчев 42.

[огіниця] «лісна (рідка) пшоняна каша, приправлена цибулею» Ж; — неясне.

[**о-гіпа**] (вигук при спиханні човна у воду або витяганні його на берег) Мо, [*o-gíca*] «тс.» Мо; — неясне.

огірок (бот.) «*Cucumis sativus* L.», [*вогірок*, *гірок*, *говірок*, *гоїрок* ЛЧерк] «тс.», [*гоїріння*] «огудина огірків» ЛЧерк, [*гурок*] «огірок», [*гуркі*] «огірки» Пі, [*гурковінне*] «гудина огірків» ЛексПол, [*гурковінне*] «тс.» Л, [*гурочник*] «гудина огірків; місце, де ростуть огірки» Л, [*гурошник*] «тс.» Л, [*огірок*] «огірок» ВеЛ, Ж, Мак, [*огірочки*] «вид гаївки» Ж, *огірочник* «юшка, зварена із солоними огірками», *огірчіння* «стебла огірків», [*огорок*] «огірок» Мак, [*огурець* Пі, Мак, *огурка* ЕЗб 25, *огурок* ВеЛ, Мак] «тс.», [*огурочник*] «гудина огірків; місце, де ростуть огірки» Л, [*огурчина*] «якась рослина» ВеЛ, [*угірок*] «огірок; рід вишивки», [*хірок*] «огірок» Мак, [*жаб'ячі вогірочки*] «бобівник, *Menyanthes trifoliata* L.» Г, Мак, [*гурочковий*] (про колір), *огірко-вий*, *огірочний*, ст. *вгурецъ* (XVIII ст.); — р. *огурецъ*, [*огурок*], бр. *агурок*, др. *огурець*, п. *ogórek*, ст. *ogurek*, *ogorek*, *ogórka*, ч. *okurka*, [*okurek*, *ogurek*, *oharek*, *oharka*, *ohar*], сл. *uhorka*, [*uharka*, *uharka*, *ugorka*, *uhorok*], вл. *korka* (можливо, з нім. або ч., Kluge—Mitzka 277), нл. *gurka*, схв. [*вугорек*, *угорак*, *угорка*], слн. [*ogúrek*]; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. ἄουρος «огірок» (нгр. ἄουρος, ἄουούρι(ον) «тс.») загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з гр. ἄωρος «несвоєчасний, передчасний, незрілий» (оскільки огірки ідуть зеленими, на противагу дині — πέπων, буквально «спілий»), утвореним за допомогою заперечного ἄ- від ὥρα «час, рік, день, пора», спорідненого з гот. *jeŕ* «рік», днв. *jāg*, нвн. *Jahg* «тс.», укр. *ярий*, *яровий*; гр. ἄουούρι(ον) вважається також (Machek Jm. *rostl.* 227; Kluge—Mitzka 277; Klein 654) запозиченням зі східних мов (перс. *angārah* «кавун», *angūr* «гроно, виноград»); зі слов'янських мов запозичено в балтійській (лит. *aguŕkas*, *agurkėlis*, лтс. *agurķis*,

guŕķis) і германські (нвн. *Gurke*, [*agurke*], гол. *a(u)gurk*, дат. *agurk*, шв. *gurka* «тс.», англ. *gherkin* «солоний огірок»). — Дзендзелівський *St. sl.* 6/1—2, 135; Коваль 52; Німчук 274; Rudn. II 868; Фасмер III 120; ГСЭ II 260, III 133; Черных I 592; КЭСРЯ 304; ЭСБМ I, 77; Brückner 376; Machek ESJČ 413; Schuster-Sewc 240; Bezlaj ESSJ II 244; Критенко Вступ 531; Kretschmer Glotta 20, 239—240; Būga RR III 322; Chantraine I 9; Frisk II 1150—1151. — Пор. **ярий**¹.

огірочник¹ (бот.) «огіркова трава, *Borago officinalis* L.», [*гурочник* Ж, *огірочник* Мак, *огіречник* Мак, *огірочна трава* Ж, Мак, *огірошна трава* Мак, *огірошник* Г, Мак, *огуречна трава* Мак, *огуречник* Мак, *угіречник* Мак] «тс.»; — р. *огуречник*, *огуречная трава*, [*огуречница*, *огуречный дух*], бр. *агурочник*, *агурчник*, п. *ogórecznik*, сл. [*oharkovú kvet*] «тс.»; — похідне утворення від *огірок*; назва зумовлена тим, що молоде листя цієї рослини має смак огірка і може використовуватися для салатів. — БСЭ 6, 294; Анненков 68; Malý atlas lieč. *rostl.* 126; Симонови 74.

[**огірочник**²] (бот.) «конюшина польова, котики, *Trifolium arvense* L.», [*огірочки* Мак, *огірочна трава* Мак, *огірошна трава* Мак, *огірошник*] «тс.»; — похідне утворення від *огірок*; назва, можливо, зумовлена тим, що конюшину польову підкладають під огірки, щоб було менше пустоцвіту. — Анненков 358. — Див. ще **огірок**.

[**огірочник**³] (бот.) «гадючник в'язолистий, *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. (*Spiraea ulmaria* L.)» Мак, [*гірошник*, *ірошник*, *огірочник*, *огірошник*, *огорошник* Ан, *огуречник*, *огурешник*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *огірок*; мотивація назви неясна.

[**огірчак**] (бот.) «кнавція, свербіжниця, *Knautia arvensis* Coult.» Мак; — пов'язане з *огірок*; назва зумовлена тим, що стебла кнавції опушені корот-

ким пушком і жорсткими волосками, наче в огірків. — Заверуха 127. — Див. ще **огіро́к**.

[**огла́блі**] (мн.) «пухирі на яснах у коней» ВеЗн, [огла́бля] (с. р.) «тс.» ВеЗн; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [огло́ни] «тс.», зближеної з іменником [огло́бли] «голоблі». — Див. ще **огло́ни**.

[**огла́в**] «вуздечка, недоуздок» Г, Ж, [огла́вець] «недоуздок»; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. ohlav «недоуздок», ohlavec, ohlávka «тс.», слц. ohlav «вудила», ohlávka, ohlavník «тс.», як і р. [оголо́вь] «недоуздок», [оголо́вок], п. ogłow, нл. wogtoj, болг. огла́вник, м. оглав, схв. òglāv, слн. oglāv «тс.», зводяться до псл. *ogolvъ, утвореного з прийменника *o* і основи іменника *golva «голова»; пор. р. [оглавлъ] «круговий ремінь вуздечки», ст. *оглавь* «вуздечка», що є церковнослов'янізмами. — Див. ще **голова́**, **о¹**.

[**огла́диця**] «ожеледь» ВеБ, [огле́диця, огля́диця] «тс.» тж; — результати видозміни деетимологізованої форми [олéдиця] «тс.», зближеної з основами гла́дкий, угле́дити, гля́дити; останні два зближення мотивовані лише фонетично. — Див. ще **лі́д**.

[**огла́дка**] «вид коржа» ЛексПол; — результат контамінації слів *ола́дка* і *гла́дкий*, можливо, зумовленої і обмеженої вживанням у виразі *печи оладки, коб були воли гладкі*. — Див. ще **гла́дити**, **ола́док**.

[**огло́ни**] «пухирі, пухлини на яснах у коней; зубний камінь; неприємний присмак голоду» Ж, [оголо́ни] «тс.» Ж; — очевидно, псл. *o-gъlonу (або *o-glonу); — споріднене з *z^bl^a «жовна», želōbъ «жолудь», лат. glans «тс.», glandula «залоза»; іє. *g^hel-, *g^hl-, *g^hlā- «дуб; жолудь»; пізніша форма [оголо́ни] з вторинним повноголоссям виникла в результаті сприйняття форми [огло́ни] як полонізму. — Zubatý St. a čl. I 2, 128; Pokorný 472—473. — Див. ще **жовно**, **жола́**, **жолудь**. — Пор. **гланда**.

[**оглух**] «дурень, йолоп»; — бр. [оглух] «тс.»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого [блух] під впливом слова *глухий*; припускається також (ЭСБМ 8, 81; Преобр. I 129; Верп. I 308) розвиток значення «йолоп» у слові *оглух* на основі значення «глухий». — Фасмер III 136. — Див. ще **о́лух**.

огніво «сталева пластинка в замку кремінної рушниці, об яку вдаряється кремінь; [кожна з чотирьох горизонтальних жердин, що становлять основу даху; кільце; частина ланцюга Ж, ВеНЗн; велике око між сіткою і канатом Берл; частина токарного верстата]», *огніво* (заст., діал.) «кресало» СУМ, Л, [огніва] «нитка, якою прикріплюються верхня і нижня частини полотна сітки» Дз, [огнівина] «балка даху обороту» Ж, [огнівце] «частина ткацького верстата», [огніло] «відстань на верхах чи сподах між двома точками, в яких полотно сітки прикріплюється огнивою» Дз, [огніло] «кресало» Л, [угніло] «велике око між сіткою і верхами чи сподами» Берл; — р. *огніво* «шматок каменя або сталі для висікання вогню з кременя; [крутий вигин у ребрі судна; поперечина на стовпах; лікоть пташиного крила]», бр. [вогніва] «кресало», др. *огниво* «частина рукояті меча або шаблі», п. огніво «кресало; ланка, кільце; вузол; пасмо, ряд», ч. ohpivo «кресало; [частина ланцюга]», слц. ohpivo «частина ланцюга», болг. *огніво* «огниво у кресала», [огніло] «тс.», м. *огнило* «кресало», схв. ògnylo «огниво»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Brückner 375; Machek ESJC 410) з *вогонь* з припущенням, що від початкового значення «кресало» розвинулося значення «кільце ланцюга» за схожістю форми предметів, далі «ланцюг» й інші значення; виводиться також (Bern. I 366; Варбот 144; Sl. Wortst. 150) від псл. ogъpoti «обігнути» як назва зігнутого предмета. — Пор. **вогонь**, **гну́ти**.

[огник¹] (бот.) «зозулин цвіт, *Lychnis flos cuculi* L.; флокс Друмонда, *Phlox drummondii* Hook.» Мак, [бузьків огонь] «зозулин цвіт» Мак; — р. [огневік] «татарське мило, *Lychnis chalcidonica* L.», схв. *огъница* «зозулин цвіт», *огънац* «татарське мило», слн. *ogepj-peges* «тс.»; — похідне утворення від [огонь] «вогонь»; назва зумовлена яскравим кольором квітів цих рослин; пор. п. *pfotmieńczyk* «татарське мило», ч. *rapa Ježiše krv* «зозулин цвіт», *plamenčice* «татарське мило», схв. *од два брата кров* «тс.». — Анненков 200—201; Machek *Jm. rostl.* 78; Симоновић 283—284. — Див. ще **вогонь**. — Пор. **вбгник**.

[огник²] (бот.) «відкаслик звичайний, *Carlina vulgaris* L.; юринея волошкovidна, *Jurinea cyanoides* (L.) Rechb.» Мак, [вогник] «відкаслик» Мак; — пов'язане з **вогонь**; назва зумовлена тим, що в народній медицині ці рослини використовуються для лікування пухирчастого висипу на тілі, який зветься огником (вогником). — Анненков 182. — Див. ще **вогонь**.

[огниток (рибоморій)] (бот.) «*Sarprolegnia ferax* Nees.» Мак, [огнитчаки] «*Sarprolegniaceae*» Мак; — очевидно, похідне утворення від *гни́ти* як приблизна калька наукової назви *Sarprolegnia*, що складається з основ слів гр. *σαπρός* «гнилий» і *λέγυον* «кайма, край»; у назвах відбито, очевидно, паразитичний спосіб існування рослини; пор. ще схв. *рибля плѣсан* «*Sarprolegnia mixta* De Bary» (букв. «риб'яча цвіль»). — Симоновић 420. — Див. ще **гни́ти, о¹**.

огнищанин (іст.) «у Давній Русі в X—XII ст. — головний управитель князівських маєтків СУМ; вільна людина, що має свій дім Ж»; — р. *огнищанин* «один з представників вищих сфер давньоруського феодального суспільства (до XII ст.)», п. *ogniszczanin* «багата знатна людина, хазяїн дому»; — успадковане з давньоруської мови; др. *огнищанинъ* «тс.» пов'язане з *огнище*

«вогнище; місце від вогнища; жертovníк», похідним від *огнь* (*огънь*) «вогонь»; припускається (Даль II 1655) можливість походження *огнищанин* як від *огнище* «вогнище, дім, дим», так і від *огнище* «зрубаний і спалений ліс для орання». — SW III 712. — Див. ще **вогонь**.

[огно́я] «ледар, нероба» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *гни́ти*; пор. р. [огно́й] «ближчі до села землі, дуже удобрені», [огно́ек] «тс.», укр. [гнило́ша] «ледача жінка».

[огня́к] (орн.) «сорокопуд сірий, *Lanius excubitor* L.» Шарл, [огня́ник] «*Lanius ruficeps*»; — очевидно, пов'язане з **вогонь**; назва зумовлена тим, що деякі види сорокопуда (червоноголовий сорокопуд, *Lanius senator* L.) мають рудувато-червоний відтінок забарвлення голови й шиї. — Воїнств.—Кіст. 292—294; Птицы СССР 423. — Див. ще **вогонь**.

ого́ (вигук для вираження здивування, захоплення, застереження та ін.); — р. бр. *ого́*, п. *oho*, слц. *ohó*, *oho*, болг. *охó*, схв. *охó*, слн. *ohó*; — результат поширення інстинктивного вигуку *о* або видозміни подвоєного вигуку *го-го*. — Фасмер III 118; Преобр. I 624; Brückner 368; Machek ESJC 404. — Див. ще **го-го́, о²**.

[ого́мзати] «забруднити нечистотами» Ж; — префіксальне утворення від [о́мзатися] «вертїтисся, копошитисся»; щодо зміни семантики пор. *возітисся* «вовтузитисся» й *завозіти* «забруднити, заялозити». — Див. ще **го́мзатисся, о¹**.

[ограба] (бот.) «горобина, *Sorbus aucuparia* L.» Мак, [вбграб] «тс.» Корз; — очевидно, результат видозміни форми [ораба, оряба́] «тс.», зближеної з *граб*. — Див. ще **горобіна**.

[огра́шка] «лихоманка, пропасниця» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *ograzka* «пропасниця, гарячка, дроз» (власне «лякання», тобто первісно «тремтіння, що лякає людину»), [ograszka, ograzka, ogrózka]

«тс.» походить від *ogražać* (*ogrozić*) «проймати холодом, кидати в дрож», пов'язаного з *groza* «жах», спорідненим з укр. *грозá*. — Brückner 376; SW III 718. — Див. ще *грозá*.

[огрипéчитись] «упасти й ударитися» ЛексПол; — афективне утворення, можливо, пов'язане з виразом *grimнути з печі*.

[огри́ця (насконога)] (ент.) «зеленоочка, *Chlorops taenopus*» Ж; — неясне.

[огри́бка] (орн.) «рябчик, *Tetrastes bonasia* L.» Ж (помилково «*Tetrao bonasia*»); — результат видозміни деетимологізованої форми *[оря́бка]*, зближеної з основою *гребті* (*огри́бати*). — Див. ще *оря́бка*.

огри́х — див. *гри́х*.

[огро́ма] «надзвичайна величина, велика протяжність, велика кількість» Ж, *[огри́мкий]* «величезний» Ж; — р. *огро́мный*, п. *ogrom* «величезний розмір, надзвичайна величина», *ogromny* «величезний», ч. *ohromný* «тс.», *ohrom*, *ohroma* «здивування, приголомшення», сл. *ohrompý* «величезний; [чудовий, надзвичайний]», болг. *огро́мен* «величезний», м. *огромен*, схв. *огрѣман*, *огрѣман*, слн. *ogrómen* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *грома́да*; зіставлення з *гри́м*, *гріміти* (Brückner 158, 376) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 119. — Див. ще *грома́да*.

[огря́да] «краса» Ж, Пі, *[огряди́й]* «красивий» Пі, *огря́дний* «дебелий, міцний поставою, кремезний» СУМ, Ж, *[огридний]* «тс.» Ж, *огряднува́тий*; — неясне; можливо, пов'язане з *груді*, *грядá*.

огря́дний — див. *огря́да*.

[огря́знути] «змарніти, втратити вроду, стати некрасивим» Ж; — неясне.

огу́дина «стебла й листя гарбузових», *[огуд]*, *огу́диння*, *гу́діна* СУМ, Л, *гу́диння* «тс.», *[гу́ддя]* «тс.; картоплиння, морквиння» Л, *[гуді́нє]* «огудина» ЛЖит, *[гудині́]* «картоплиння» Л, *[гу́динь]* «огудина» Л, *[оводи́нє]* Л,

угу́дина «тс.»; — р. *[огу́дина]* «бадилля», *[огудь]* «тс.»; — неясне; зіставляється з *гидкий* (Фасмер III 119); існує також припущення (Osten-Sacken KZ 44, 155) про зв'язок з *гудити*. — Rudn. II 868.

огу́з (представник одного з давньотюркських племінних союзів), *гуз*, *уз* «тс.»; — р. *огуз*, *гуз*, *уз*, болг. *огузин*, *огузи*; — запозичення з тюркських мов; тюрк. *oğuz* (тур. *guz*) виводиться від *ok-uz* «люди зі стрілами». — Фасмер I 380, 472; *Yuhan MSFOugr.* 67, 60—61; Радлов II 1631. — Пор. *гара́уз*, *узбе́к*.

огу́лом «гуртом, у цілому», *огу́льний*, *[вогу́л]* «робота на жнивях за кілька кіп» Ж, *[огу́л]* «тс.» Ж, *[вогу́льник]* «той, хто працює на жнивях за кілька кіп» Ж, *[огу́льник]* «тс.» Ж, *[вогу́льщина]* «плата за збирання врожаю на вогулі» Ж, *[навгу́л]* «у цілому»; — р. *[огу́л]* «оптовий, гуртовий рахунок», *огу́лом*, *огу́льно*, *[оглом]* «огулом», *[гу́лом]*, *гу́лами*, *гилем* «тс.», *[гиль]* «натовп», *[гильмо́]* «тс.», бр. *агу́лам*, п. *ogól* «сукупність», *ogólem*, *ogólpu*, ст. *ogul*; — псл. *[gul-* (< *goul-)/ *gyl- (< *gūl-)/ *gъl- (< *gūl-)]; — переконливої етимології не має; зіставлялося з *го́лий* (Преобр. I 638; Jagić AfSIPh 17, 292—293; Jakobson 631), з *гул*, *гуля́ти* (Bern. I 361), з дінд. *gāhān* «натовп, ряд» (Fortunatov BB 6, 218), з *гу́ля* (Būga RR I 441; Фасмер I 473) та ін. — Фасмер III 119—120; ЭСБМ I, 75—76; Brückner 376.

[огуля́рка] «легка шапочка, опушена дорогим хутром» Бі; — неясне; можливо, пов'язане з р. *[гуля́]* «гостроверха перська шапка», яке зводиться до перс. *kušāh* «шапка, шолом», спорідненого з двн. *hulja* (*hulla*) «головний убір», гот. *huljan* «закутувати, покривати», лат. *celāre* «приховувати, закривати», оссл. *lege* «прикривати, ховати». — Фасмер I 472; Lokotsch 99; Horn 192—193.

[огуречник (дикий)] (бот.) «гостриця лежача, *Asperugo proscumbens* L.» Мак; — пов'язане з *огіро́к*; назва зу-

мовлена, очевидно, тим, що гостриця, як і інші рослини з родини шорстколистих, має, подібно до огірків, шорстке опушення стебла, а також тим, що вона, як і огірочник, уживається в їжу; звукова форма назви, можливо, запозичена з російської мови. — Див. ще **огірок, огірочник**¹.

[огурешник (степний)] (бот.) «льоннок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.» Мак, **[огуречний дух]** «тс.» Мак; — пов'язане з **огірок**; назва зумовлена, очевидно, подібністю запаху, а також форми плодів цієї рослини до огірків; можливо, запозичення з російської мови. — Вісюліна—Клоков 278—279; Анненков 195. — Див. ще **огірок**.

[огурний] «упертий, непривітний», **[вгурний]** «упертий, неслухняний» Ме, **[огурне]** «вид грошового штрафу» Ж, **[огурство]** «огурність», **[огуритися]** «бути впертим, чинити опір» Г, Ж, **[огурятися]** «опиратися, противитися», ст. **огурство** (XVII ст.); — р. **[огурь]** «упертість, лінь», **[огурний]** «упертий ледар, дармоїд», **[огуряться]** «ухилитися», бр. **[огурний, огурлівий]** «неслухняний, упертий», **[агурань]** «грубіян, упертий», **[агура]** «неслухняний», **[огуріца]** «бути впертим, неслухняним, грубити», **[огурник]** «грубіян, упертий», п. **ohurstwo** «впертість», ч. **ohúřati** «бути зухвалим», **ohúřeti** «зухвалити», слц. **[ohúřny]** «могутній, величезний; грубий», **[húřny]** «оглушливий, голосний»; — певної етимології не має; зіставляється (Куркина Етимология 1970, 92—94; Мартынаў Белар. лінгв. 1, 16) з схв. **гўрити се** «їжитись, корчитися», **гўра** «горб», **гўрати** «штовхати», болг. **[гўрам]** «ходжу», слн. **[gúřati]** «тупити; напружувати, мучити», далі з лтс. **gūrāt(iēs)** «повільно рухатися; ледарювати, працювати зігнувшись», лит. **gūřinti** «іти малими кроками, зігнувшись»; пов'язувалося також (Булахаў зб. «Беларуская мова» 1965, 46—47) з основою **гур-** (//*говор-*); Трубачов припускає можливість походження від дісл. **ógur-leikr** «страх»;

Фасмер пов'язував з гр. **γαῖρος** «гордий», **γαίρηξ** «хвалько», спорідненими з **γαίω** «радію», **γηθέω** «тс.», лат. **gaudeo** (< *gāvideō); менш переконливе припущення (Потебня у Преобр. I 639) про спорідненість з дінд. **gigúh** «важкий, важливий», ав. **gougu-** або з **гиря**; недостатньо обгрунтована і думка (Львов Сб. Виноградову 172) про походження слова від іє. *agh-, звідки гр. **ἄχος** «неспокій, смуток». — Rudn. II 869; Фасмер—Трубачев III 120—121; Преобр. I 639; ЭСБМ 1, 76; Супрун Веснік БДУ 1969/2, 69—70; Brüskner 376.

[огін] «хвіст» ВеЛ, **[огін]** «тс.» Бі, **[огонік]** «хвостик» (Пещак), **[огонік]** «черешок (листка, плода)» ВеЛ, **[огонок]** «черга» О; — р. **[огон]** «хвіст», бр. **[агон]** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. **ogop** «хвіст», **[ogón]** «тс.», як і ч. **ohon**, вл. **wohon**, нл. **hohon** «тс.», пов'язане з дієсловом **ogapiac** «обгонити», похідним від **goniac**, спорідненого з укр. **гоніти**. — ВеЛ 442; Оньшкевич Исслед. п. яз. 232; Фасмер III 118; Преобр. I 675—676; Даль II 646; ЭСБМ 1, 74; Brüskner 376. — Див. ще **гнати, о**¹.

[огруд] «сад на великому масиві Па; густі зарослі над водою Кур»; — запозичення з польської мови; п. **ogród** «город, сад біля дому», відповідає укр. **гороб** (з давнішого **огороб**). — Див. ще **город**.

од, од- — див. **від**.

ода, одичний; — р. бр. болг. м. схв. **ода**, п. вл. **oda**, ч. слц. слн. **oda**; — запозичення з грецької мови; гр. **ὠδή** «пісня» виникло в результаті стягнення з **ᾠοιδή** «тс.», пов'язаного з **ἀείδω** «співаю», **ἀηδών** «соловей», **αὐδή** «мова, слова; голос», спорідненими з дінд. **vādati** «розмовляє, вимовляє, співає», лит. **vadinti** «кликати», укр. **повадитися**, дзн. **far-wāzan** «заперечувати». — SIC² 592; Черных I 592; Kopaliński 684; Holub—Lyer 341; РЧДБЕ 501; Frisk I 22—23; Chantraine I 21—22, 137—138. — Пор. **вадкий, мелодія, пародія**.

[одакаль] «звідкись» ЕЗб 25; — схв. *òdāklē* «звідки, звідкись», *òdāklē* «тс.»; — очевидно, результат спрощення давнішої форми **оддакаль*, утвореної з прийменника *од* «від» і займенникових компонентів *да-* в ролі частки із семантикою неозначеності та *-каль*, паралельного до *-кіль* у словах типу [одкаль] «звідки», *відкіль*, [дóкіль] та ін. — Див. ще *від*, *відкіль*, *да*³. — Пор. *одакаль*.

одаліска «служниця або наложниця в гаремі»; — р. болг. *одалиска*, бр. *адалиска*, п. ч. слц. вл. *odaliska*, схв. *одалиска*, слн. *odaliska*; — запозичення з французької мови; фр. *odalisque* «тс.» походить від тур. *odalik* «служниця» (букв. «призначена для кімнати»), пов'язаного з *oda* «кімната»; турецький суфікс *-lik* був замінений суфіксом фр. *-isque* (з гр. *-ισκ(ος)*). — СІС² 592; Дмитриев 541; ЭСБМ 1, 77; Kopaliński 685; Skok II 542—543; Klein 1074; Gamillscheg 654. — Див. ще *одая*.

Одарка — див. **Дарія**.

[одая] «загін для рогатої худоби поза селом Г, Ж; ферма Ж; хутір, дача Ме; полянка в лісі Мо; гурт, отара овець МСБГ», [одайник] «фермер» Ж, [одайничка] «дружина одайника» Ж; — п. ст. *oda* «кошара», [odaj] «хутір»; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *odăe* «кімната; загін для худоби, вівчарня», рум. *odăie* «тс.», як і болг. *одая* «кімната», м. *одаја*, схв. *òдаја* «тс.», походять від тур. *oda* «кімната», спорідненого з гаг. *òда*, крим.-тат. кар. уйг. *ода* «тс.», туркм. тур. діал. аз. уйг. *отар/отақ* «намет, вогнище, житло; кімната», які, можливо, зводяться до тюрк. *ота-/о:та* «зігріватися, розпалювати дрова» або *от-/о:т-* «розпалювати вогонь»; менш обгрунтоване пов'язання наведених слів з як. *ūt* «нора», чув. *odag* «притулок для овець», що зводились до коренів *oj*, *øj*, *ov*, *ev*, *ot*, *ut*, *ūt* «копати, заглиблювати, яма, заглиблення»; тюркські форми зіставляються з монг. *отaг*,

otug, калм. *ot^og* «рід, плем'я, община, нація, держава», а також з тунг. *otok*, *otoh* «табір». — Scheludko 139; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 137; Деницкая Сл. языкозн. 159; Vrabie Romanoslavica 14, 165; SW III 566; Skok II 542—543; СДЕЛМ 288; DLRM 558; Lokotsch 127; Севортян 484—487. — Пор. **одаліска**.

[одбоярити] «сильно побити» Ж; — не зовсім ясне; можливо, афективне утворення на основі *біти* (*бій*, *бою*); пор. [биюра] «ломака»), зближене з основою слова *боярин*.

[одволóга] «відрада, втіха, полегшення, послаблення» Ж; — пов'язане з [одволóга (відволóга)] «відлига»; розвиток значення викликаний, очевидно, впливом з боку п. *odelga* «полегшення; відлига (власне, полегшення морозу)», пов'язаного з *odelgnac* «полегшати (про мороз); злагіднити», утвореним з префікса *od(e)-* «від» і основи псл. *льg-* «легкий». — Див. ще **волóга**.

[óде] «ось тут, осьде» Л, [óдека, óдеки, óдельки, óдечки ЛПол] «тс.»; — результат злиття вказівної частки *о* (*от*) і підрядно-питального слова (прислівника) *де*; частки *-ка*, *-ки*, *-чки*, *-льті* самі, що і в словах *тáмка*, *тáмки*, *тáмечки*, *кілька*. — Див. ще **вóнка**, **де¹**, **кілька²**, **о²**.

одѣжа «одяг», *одѣжіна* «тс.»; окрема складова частина одягу», *одіж*, [одіжній] «добре одягнений; з густою шерстю» Г, Ж, [водежіти] «одягти» Ж, [зодіж] «одяг» Ж, [зодіжний] «багатий на одяг», [неодіжній] «погано одягнений», [розодіжитися] «роздягтися» Ж; — р. *одѣжа* (поруч з *одѣжда*, запозиченням зі старослов'янської мови), бр. *адзѣжа*, п. *odzież*, заст. *odzieża*, [odziża], болг. *одѣжди* (мн.) «облачення», стсл. **одежда**; — псл. **odedja*, префіксальне утворення від давньої редукативної основи **ded-*, пов'язаної з коренем **dě-*, що виступає в псл. *děti*, р. *деть*, укр. *діти*. — Фасмер I 509, III 121; Цыганенко 309—310;

ЭСБМ 1, 82; Brückner 375; Sławski I 188—189. — Див. ще **діти**². — Пор. **одяг**.

одеколон, *одеколони́ти*; — р. болг. *одеколон*, бр. *адэкалон*, слн. eau de Cologne; — запозичення з французької мови; фр. eau de Cologne «одеколон», букв. «вода з Кельну, кельнська вода», утворено з іменника eau «вода», що зводиться до лат. aqua, і назви міста Cologne «Кельн», де у XVIII ст. було винайдено одеколон. — СІС² 593; Коваль 135—136; Черных I 592—593; Фасмер III 121; КЭСРЯ 304; Ванков БЕ 1961/3, 202. — Див. ще **аквамари́н**.

[одерга́ти] «освіжати» Ж, **[одергну́ти]** Ж; — очевидно, пов'язане з **[одерзну́ти]** «видужати». — Див. ще **дерза́ти**.

[одзві́нки] (бот.) «рутвиця орликолиста, *Thalictrum aquilegifolium* L.»; — неясне.

одзові́зм «опортуністична течія в РСДРП, що вимагала відкликання соціал-демократичних депутатів з Державної думи», *одзові́ст*; — бр. *адзаві́зм*, ч. *otzovismus*, слц. *otzovizmus*, болг. *отзови́зъм*; — запозичення з російської мови; р. *отзови́зм* утворено від *отзывать* «відкликати», пов'язаного із *звать*, якому відповідає укр. *зва́ти*. — БСЭ 31, 393. — Див. ще **ві́д**, **зва́ти**.

оди́н «число 1; одинокий, самотній; ніякий інший, крім названого; окремий серед названих, видимих; перший серед названих; якийсь, котрийсь», **[одéн** Ж, **йодéн** Ж], **одна́**, **одне́**, **одні́**, **[одéнчик]** «одинак (єдиний син)» ЛЧерк, **[оді́на]** (у виразі *оді́на-самотина* «самотність») Ж, **одина́к**, **одина́чка** «єдина дочка; [кредитний квиток в 1 крб.]», **одінець**, **[одіні́цтво]** «самотність» Ж, **одіні́ця**, **[одіно́к]** «однолемішний плуг» Гриц, **[одінота́]** «самотнє життя» Ж, **[одіно́цтво]** «самотність», **одіно́чка**, **одіно́чник**, **оді́нчик** «одиначок», **одні́на**, **[одні́сть]** «єдність», **одно-** «перша частина складних слів, що відповідає слову *один*», **[одно́як]** «одноле-

мішний плуг» Гриц, **[уді́нець]** «дикий кабан» Нед, **одина́рний**, **одіні́чний**, **одіно́кий** «самотній, [єдиний]», **[одіно́чий]** «тс.» Ж, **одіно́чний**, **[одіно́сінський]** «єдиний», **одна́кий**, **[одна́ків]** Ж, **одна́ковий**, **однакові́сінський**, **одне́нький**, **одні́сінський**, **одні́ський**, **[одно́сний]** «однаковий» Пі, **одно́тний** «одноманітний» Куз, **[одна́ти]** «наймати, домовлятися» Бі, **[одіно́чити]** «об'єднувати» Ж, **одінако́м**, **одіно́цем**, **[одіно́цями]** Ж, **[одна́ко]** «однаково», **заодно́**, **[зодіні́чити]** «звести до одного» Ж, **наоді́нці**, **поодіно́кий**, **[пооді́нчий]**, **пооді́нці**, **[по одіно́цю]** Ж; — р. *оді́н*, бр. *адзі́н*, др. *одинъ*, *одн-*, п. *jeden*, *jedynu*, ч. слц. *jeden*, вл. *jedyn*, нл. *jaden*, болг. *еді́н*, м. *еден*, схв. *један*, *једі́н*, слн. *èden*, *èp*, стсл. **еди́нь**, **ядьнь**; — псл. **edīnъ*, **edynъ*, складне утворення з елементів **ed-* і **inъ* (**inъ*); — псл. **ed-* походить від індоєвропейської займенникової основи **e-*, що виступає в лат. *esse* «он», *esquis* «хто-небудь», нвн. *etwas* «що-небудь», а також, можливо, в р. *едва́*, укр. *лédве*, стсл. **еда** «хіба, чи»; менш імовірно припущення про зв'язок з дінд. *ādīh* «початок» (Uhlenbeck 21, Van Wijk IF 30, 384); псл. **inъ* виступає в укр. *інший*, р. *иной*, стсл. **инъ**, споріднених з лат. *ūnus* < *oīnos* «один», гр. *οἶνῆ* «одно очко» (у гри), лит. *vienas* «один», прус. *ains*, дірл. *ōin*, брет. корн. *ipe*, дісл. *eiip*, гот. *ains* «тс.», що зводяться до іє. **oi-nos*. — Фасмер II 9, 134—135, III 122; Черных I 593; ЭСБМ 1, 83; Sławski I 544—545; Machek ESJC 219—220; Schuster-Sewc 441; Младенов 159; Skok I 766—768; Bezlaj ESSJ I 124; ЭССЯ 6, 11—13; ESSJ Sl. gr. II 255—276; Bern. I 262; Walde-Hoim. I 390. — Див. ще **інший**. — Пор. **лédве**, **одна́к**.

одина́дцять, **[одіна́йцять]** Ж, **одіна́дцятєро**, **одіна́дцятий**, **[одіна́йцятий]** Ж, **[одіна́дцятка]** «полотно в 11 пасм»; — р. *одіна́дцять*, бр. *адзі́на́ццаць*, др. *одина́дєсѣть*, п. *jedenaście*, ст. *jedennaście*, *jedenajcie*, *jed-*

paćcie, jednaście, jedynaście, ч. jedenać, ст. jedennadcēt(e), слц. jedenást', jedenásti, вл. jědnaće, нл. jаднаśco, полаб. jadānədīst(ə), болг. едина́десет, м. единаесет, схв. jedānaest, слн. epājst, стсл. **єдинъ на десѣте**; — псл. *edīpъ na desęte, *edьpъ na desęte, що складається з числівника (j)edīpъ «один», прийменника на «на» і форми місц. в. від числівника desęty «десять»; аналогічно утворені відповідні числівники в інших індоєвропейських мовах, пор. лтс. viēnpadmit (з viēns «один», па «понад», desmit «десять»), рум. unsprezece (з un(ul) «один», spre «на», zece «десять»), лат. un-decim, гр. ἕν-δεκα, дінд. ekā-daśa. — Фасмер—Трубачев III 122; ЭСБМ 1, 83; Sławski I 545—546, 126; Schuster-Sewc 451—452; ЭССЯ 6, 13. — Див. ще **дєсѣть**, **на¹**, **одін**. — Пор. **дванадцѣть**.

одина́рник (бот.) «Trientalis europaеа L.»; — очевидно, похідне утворення від *одін*; назва могла бути зумовлена тим, що квіти рослини (1—4) знаходяться не в суцвіттях, а на окремих квітконіжках в пазухах верхівкових листків; пор. ч. jednokvĕtek «тс.». — Matchek Jm. rostl. 174. — Див. ще **одін**.

одіж, **одіжний** — див. **одєжа**.

одіобний «неприйнятний, небажаний»; — р. одиобный, бр. адыёзны, п. odium «ненависть, нехіть», ч. odiobní «ненависний, небажаний», слц. odiobъnu, вл. odiobnu, болг. одиобен, схв. ђдиобан, слн. odioben «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. odieux, англ. odious, н. odiös походять від лат. odiösus «ненависний, противний», пов'язаного з odium «ненависть, нехіть», ödī «ненавидіти», ödisse «тс.», спорідненими з вірм. ateam «ненавиджу», ateli «ненависний, неприємний», дісл. atall «страшний, жахливий, огидний», дангл. atol «тс.», далі, можливо, з гр. ὀδύσσομαι «серджу, гнівлю». — СІС² 593; Черных I 593; КЭСРЯ 304—305; Holub—Lyer 341; РЧДБЕ 502; Dauzat 509; Klein 1074; Walde—Hofm. II 202—203.

одіти, **оденути**, **одів**, **одіва**, **одівання**, **одівати**, **одівачка**, **одівець**, **одівка**, **одіво**, **одіння**, **одінок**, **одінь**, **одітний**, **одія**, **одіяло**, **одіяльце**, **одіяння**, **одіяти** — див. **діти²**.

одіяло «ковдра», **одіяльник**, **підодіяльник**; — запозичення з російської мови; р. одеяло є похідним від др. одѣяти «одягати», пов'язаного з дѣти «класти, подіти». — Див. ще **діти²**.

[одкаль] «звідки; з якого часу» ВеЛ, **[откаль]** «звідки» Ж, **[одкале]** «з якого часу» ВеЛ, **[одкельска]** «відкись» ВеЛ, **[одникаль]** «нізвідки» Ж; — складне прислівникове утворення з прийменника *од* і займенникового компонента *-каль* «коли, де», паралельного до *-кіль*. — ESSJ Sl. gr. II 546—547. — Див. ще **від**, **відкіль**. — Пор. **одакаль**, **одналь**.

[одкіряти] «відганяти» ВеУг; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з уг. kerget «гонити».

одкровєння; — р. откровєние; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **отъкръвенне** утворене на основі **отъкръвень**, діеприкм. від дієслова **отъкрыти**, що складається з префікса **отъ-**, якому відповідає укр. *від-*, і дієслова **крыти**, якому відповідає укр. *кріти* (див.).

одлигати, **одлигнути** — див. **лигати¹**.

[одлягати] «відокремлюватися, відпадати, звільнятися» Ж, **[одлячий]** Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми **[одлигати]** «відв'язати», похідної від **лигати**, що зазнала зближення з основою **лягати**. — Див. ще **лигати¹**.

[одміт] «вигин у коліні ріки, де мало помітна течія» Чаб, **[одміть]** «тихе місце в бурхливій річці; місце між скелями на дніпровських порогах» тж; — похідне утворення від **метати**, паралельне до **[обміть]** «бистрина або вир із швидкою течією». — Див. ще **метати**.

одна́к (спол.) «але, проте; все-таки; все одно», **одна́че** «тс.», ст. **еднак** (з

п.); — р. *одна́ко*, бр. *адна́к*, др. *еди-нако* «однак», п. *jednak* «проте, однак, одначе», *jednakže* «тс.», цсл. *кдннако*; — похідне утворення від *один*, яке мало спочатку прислівникове значення «однаково» і вживалося при повідомленні про дію, що відбудеться однаково за будь-якої умови. — Бевзенко ІУМ Морфологія 455; Булаховський Вибр. пр. II 503; Фасмер III 123; КЭСРЯ 305. — Див. ще *один*.

[бдналь] «звідти» Ж; — складне утворення з прийменника *од* «від» і займенникового компонента, очевидно, тотожного з ч. ст. *palí* «от, ось, он», етимологічно не зовсім ясного, можливо, пов'язаного з укр. *на* «ось, бери». — Machek ESJC 388. — Див. ще *від, на*². — Пор. *одкаль*.

[одновілити] (про попаду: ходити по приході й збирати льон та інші подаяння); — неясне; можливо, похідне утворення від незафіксованої основи **одновільня* «податок від нового льону», утвореної з прийменника *од* і основ прикметника *новий* та іменника *льон*.

одноманітний; — неясне; пояснюється (Варченко УМШ 1957/4, 81—82) як складне утворення з числівника *одін* і прикметникової основи *-манітний* (< **маїтний*), похідної від *[майт-та]* «набридливе заняття», пов'язаного з *маяти* (з асимілятивним переходом *й > н'*, як у *манячити* — *маячити*). — Див. ще *маяти, один*. — Пор. **різноманітний**.

одностайний «однодушний; єдиний, неподільний; весь, скрізь однаковий», **[одностальний Ж, одностійний Ж]** «тс.», **одностайне** (заст.) «одностайно», **водноста́ль** «в одну нитку, в один шар; заодно»; — р. **[одностанка]** «жіноча сорочка з однієї тканини», бр. **однастайны** «одноманітний, монотонний, однорідний», п. *jednostajny* «одноманітний, рівномірний», ч. *jednostejný* «одноманітний, цілком рівний», ст. *jednostajný* «тс.; простий», слц. *jednostajný* «безперервний», болг. *едноста́вен*

«який складається з однієї частини; [безперервний]», м. *едноста́вен* «простий», схв. *jědnostāvan*, слн. *epostáven* «тс.»; — псл. **edyňpostajъpъ*, утворене з основ числівника **edyňъ* «один» і дієслова **stajati* «ставати»; думка (Sławski I 550) про запозичення українських і білоруських слів з польської мови недостатньо обґрунтована. — Holub—Kor. 350—351. — Див. ще *один, ста́ти*. — Пор. *ста́лка*.

[одню́д] «ні в якому разі, зовсім» ВеУг, **[отню́д]** «тс.» тж; — р. *отню́дь* «ніяк, ніскільки, зовсім ні, ні в якому разі», **[отнюд, отнудь]** «тс.», др. *отънудь* «ні в якому разі, ніяк», *отънудьъ, отънудьъ* «тс.», *отинудьъ* «з усіх боків; зовсім, взагалі», стсл. **отънудь (отънудь)** «зовсім, взагалі»; — псл. *otinodъ*, очевидно, утворене з прийменника *ot(ъ)* «від», займенникової основи *in-* «інший» і кінцевого займенникового компонента *-odъ (-odě)*, того самого, що і в прислівнику *vsodě* «всюди»; помилково пов'язувалося (Mikl. EW 217; Van Wijk IF 30, 386) з *nuditi (poditi)* «змушувати». — Фасмер III 172; КЭСРЯ 318; Преобр. I 669; Meillet Études 158. — Див. ще *від, всюди, йний*.

[одо́] «осьде» Л; — результат злиття вказівного прислівника **[о́де]** з вказівною часткою *о (о́де-о > одо́)*. — Див. ще *о², о́де*.

[одо́лі] «іноді» Ж; — неясне; можливо, споріднене з схв. *одо́лє* «звідси».

одоліва́ти — див. *доліа́ти*.

[одоля́н] (бот.) «валеріана, *Valeriana officinalis* L.», **[о́делень]** «тс.» Ко, **[о́делен, оде́мян, оде́ян, одильон(-зіле)]** Мак, **[одилья́н]** МСБГ «тс.»; — р. **[одоле́й]** «молочай, *Euphorbia pilosa* L.», **[одоле́нь]** «латаття, *Nymphaea alba* L.», **[о́далень]** «тс.», ч. **[odolen, odolén]** «валеріана», слц. **[odolen]**, болг. **[де́лян, де́лянка, де́ленка]** «тс.», **[де́лен]** «вид лікарської рослини», схв. *одо́лян* «валеріана», *одо́лен, одо́лен* «тс.», слн. *odolín* «ротики, *Antirrhinum majus* L.»; — псл. **odolěpъ*, пов'язане з *odolěti*, укр. *доліа́ти*, р. *одоле́ть*; назва зумов-

лена лікувальними властивостями валеріани, а також приписуваними їй магічними особливостями; на інші рослини назву перенесено у зв'язку з подібністю їх застосування в народній медицині та чаклуванні; припускається можливість кальки лат. *valegiana*, яке пов'язують з *valēre* «бути сильним»; необгрунтованим є зведення українських назв до рум. *odolean* «валеріана» (Vincenz 8), яке вважається слов'янським запозиченням (DLRM 558). — Шамота 145; Фасмер III 123; Меркулова 34; Преобр. I 640; Анненков 140, 228, 372—373; Brückner 375; Machek Jm. gostl. 224; ESJC 409; БЕР I 336; Skok II 544; Симонович 489; Bern. I 207; Mikl. EW 219. — Див. ще **долати, о¹**.

[одо́маш] «могорич», [алдомаш KIM, галдамаш ВеЗн] «тс.»; — п. [holdomas] «тс.», ч. [aldamáš] «подарунок, нагорода, неустойка», слц. *oldomáš* «неустойка, могорич», болг. [алдамáч], схв. [aldomáš] «могорич», слн. [aldomáš] «могорич для робітників»; — запозичено з угорської мови, можливо, через словацьку; уг. *áldomás* «могорич» пов'язане з *áld* «благословляти», очевидно, успадкованим з фінно-угорської прамови. — ВеЛ 442; ВеЗн 43; Лизанец 573; Sadn.—Aitz. VWb. I 17; Bern. I 27; MNTESz I 130—131.

одороба́, одоробало́, одоробло́ — див. **доробало**.

одр́ «ліжка, постіль», [одрі́на] «тс.»; спальня або кімната взагалі Ж, Пі; приміщення для воза, саней, сіна ЛексПол., [одрі́ня] «ліжка, постіль» Ж, Пі; — р. *одр* «ліжка, ложе, постіль; піл; поміст (западня) у лісі на ведмедя», [одѣр] «тс.», [одрі́на] «хлів, сінник», [одрина́] «спальня», бр. [адры́на] «сінник», [адзѣр] «пристосування, на якому сушать вику, горох», др. *одръ* «ліжка, постіль; лавка; спальня», *одрина* «хлів (?), сінник (?); хата», п. *одгупа* «приміщення для сіна», ч. *одг* «стовп, остов; альтанка», [vodgr] «грище в повітці», слц. *vodgr* «клуня»,

болг. *одър* «поміст, ложе; віконниця», м. *одар* «дерев'яна лежанка», схв. *одар* «ложе, поміст», слн. *ódeg* «настил, сінник», стсл. *одръ* «ложе, постіль; труна»; — псл. *odgrъ*, можливо, споріднене з **dervno*, *dgrъva* як форма з початковим значенням «настил навкруги дерева» (Ильинский ЖМНП 1904, квітень, 382); може бути також спорідненим з дангл. *eodog* «загорода, тин, житло», дісл. *jadaag*, *jodugg* «край», двн. *etag*, свн. *etter* «паркан, край, обгороджене поле», гр. *ботришов* «стійло, хлів», в основі яких лежить іє. **edh-* «городити; частокіл» (Holthausen AeWb. 91; Bezzenberger BB 27, 144; Uhlenbeck RBzB 26, 295; Meringer IF 18, 256—257; Торп 24; Pedersen Kelt. Gr. I 178; Jóhannesson 54); існує думка про зв'язок слова з *деру*, *дрáти* (Jagić AfSlPh 24, 581; Соболевский ЖМНП 1904, березень, 180; 1914, серпень, 365; Брандт РФВ 23, 95); при цьому розвиток семантики слова залишається нез'ясованим; непереконливе припущення (Machek Slavia 18, 73) про походження *одр* від **vodgrъ* «сушарня», нібито пов'язаного з *oditi*, *vednōti*, *vedro*, спорідненими з укр. *ведро*, *в'янути*. — Фасмер III 123—124; Преобр. I 678—679; ЭСБМ I, 82—83, 90; Skok II 543; Vaillant RÉS 24, 186. — Пор. **пóдра**.

[одста́пити] «відщепити» ВеЛ; — пов'язане з [одица́пити] «тс.»; характер зв'язку неясний. — Див. ще **щепити**.

[о́дстор] «осторонь, поблизу (від чогось)» Ж; — не зовсім ясне утворення з прийменника *од* «від» і скороченої основи іменника *сторона́*; можливо, калька н. *abseits* «тс.», утвореного з прийменника *ab* «від» і основи іменника *Seite* «сторона». — Див. ще **від, стóронá**.

[одтамаль] «звідти» ВеЛ, [одтама́ле, оттамале́] «тс.» ВеЛ; — складне прислівникове утворення з прийменника *од*, прислівника *там* і кінцевої частини *-аль, -але*, введеної, очевидно, за

аналогією до слів типу *одкаль, бдналь*. — Див. ще *від, там*. — Пор. *одкаль, бдналь*.

[**одтамтиле**] «звідти» ВеЛ; — бр. [*оттамтуль*]; — складне утворення з прийменника *од* і двох синонімічних прислівникових основ *там* і *тиле*, тожної з *-тіль*, р. *-толе*, бр. *-туль* (пор. *відтам* і *відтіль*). — Див. ще *від, там*.

[**одтелебенити**] «добре когось побити; відрубати; віднести» Ва; — афективне утворення з префікса *од-*, що надає дієслову відтінок завершеності дії, і основи **-телебенити*, близької до *телéпнути* «завдати сильного удару», [*талабáнити*] «нести (великий вантаж)».

[**одуван**] (назва горшка в загадці: «Як жив одуван, всіх людей годував, а як пропав одуван — ніхто й кісток не сховав»); — очевидно, первісне **годуван* пов'язане з *годувати* (див.).

бдуд (орн.) «Урира ерорс L.», [*відвуд, водвуд, вот-вот* Карп. диал. и оном., *вудвуд* Куз, *вудвод* ЛЧерк, *вудвуд, вудвудок* ВеБ] «тс.», [*вудвудя*] «пташеня одуда», [*вудвудт*] «одуд» Карп. диал. и оном., [*вудвудтка* Мо, *вудид* ВеБ, *вудкало, вудко* Г, ВеДо, *вудод, вудок* Г, ВеДо, *вудуд* Карп. диал. и оном., *вулок* Шарл, *вут-вут* Карп. диал. и оном., *вудтва* тж, *вудтко* ВеДо, *вудтлавка* Карп. диал. и оном., *вудток* ВеНЗн, *годко, гудик* ВеНЗн, *гудко, гудок* тж, *гутутут* Карп. диал. и оном., *дудлик* ВеНЗн, *бдвуд* ЛЧерк, *бдгуд* Карп. диал. и оном., *одитут* Шарл, *бдод* Карп. диал. и оном.] «тс.», *одудія, бдудові*, [*удид*] «одуд» Л, [*удид, удбд, удодиха* КІМ, *удуд* Г, Карп. диал. и оном., *фудик, фудко, фудок, ходутут* Ва, *худик* Шарл, *худко, худок, худотут* Ва, *хутко* ВеНЗн, *хуток* Шарл] «тс.», [*гутутуткати*] «кричати» (про одуда) Карп. диал. и оном., [*завудкати*] ВеБ; — р. бр. *удбд*, п. [*wudwud, wudwudek, judjud*], слн. *vdbd*, стсл. **вѣдодъ**; — звуконаслідувальні утворення, як і [*гупко*]

«одуд», [*гупко, гупко*], лат. *урира*, гр. *επιου, επαφος*, лтс. *purpukis*, фр. *hurpe*, англ. *hoopoe* (*hoorooop*), гол. *hop*, дат. *hægror*, нвн. *Wiedehopf* (друга частина слова *-hopf*), вірм. *porop*, перс. *pūrī*, а також лит. *dudukas, dudūtis*, ст. *dūkas*, нвн. [*Wuddwudd*] «тс.», в основі яких лежать вигуки, що передають голос птаха (укр. *вудвуд* (ВеНЗн 23), р. *удодо* (Шарловский ФЗ 1886/1, 21), п. ч. *du-du-du, нл. wud-wud* та ін.). — Никончук Карп. диал. и оном. 144—146; Німчук 211; Фасмер IV 149—150; Булаховський Вибр. пр. III 194, 254—255; Būga RR 327; Sławski I 177—178; Brückner 102; Machek ESJC 133; Schrader Reallexikon II 398; Kluge—Mitzka 857; Falk—Торп I 448—449. — Пор. **гупко, дудок, лупко**.

[**одукáлий**] «огрядний, гладкий» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. *odukały* «кастрований; товстий, вгодований» загальноприйнятої етимології не має; виводилось (Brückner 103) від звуконаслідувального утворення *dukać* «читати по складах, мимрити»; пов'язувалось також (SW III 677) із звуконаслідувальним *hukać się* «гратися, галасувати; розбещуватися».

одуківаний (заст.) «освічений, письменний»; — бр. *адуківаны, адуківаны*; — запозичення з польської мови; п. *edukowany* пов'язане з дієсловом *edukować* «освічувати, виховувати», що, як і ч. *edukace* «виховання», слц. *edukácia* «тс.», *edukowaný* «вихований», походить від лат. *ēduco* «виховую» (*ēducātio* «виховання»), утвореного з префікса *ex-* «з-, ви-» і дієслова *dūco* «веду, воджу» (пор. укр. *виводити* «виховувати, вирощувати», про тварин); зміна початкового *e* в *o* сталася, очевидно, в результаті зближення його з *o-* префіксальним. — Див. ще **дука, екс-**.

одухотворіти, одухотворяти; — бр. *адухатваріць*, болг. *одухотворявам*, м. *одухотвори*; — запозичення з російської мови; р. *одухотворить*, заст. *одушетворять* складається з префікса

о- та основ іменника *дух* і дієслова *творіть*; очевидно, слово було створене на основі цсл. *одоушевігги, одушити* «вкласти душу, життя» за моделлю стсл. *благотворити, боготворити*. — Див. ще *дух, о¹, творіти*.

[*одьогованя*] «суглинок» St. sl. 10/1—2, [*одьоговіта* (земля), *одьогобішна, одьогошіста*], ст. *адяговатий* (XVIII ст.) тж; — похідні утворення від [*одьог* (*адяг*)] «глина», запозиченого з угорської мови; уг. *agyag* «тс.» етимологічно неясне. — Дзендзелівський St. sl. 10, 36—37; Лизанец 613; MNTEsZ I 107.

одяг, [*одяга*] «одяг», *одягало* «одяг; [ковдра, покривало]», *одяганка* «одяг», [*одягання*] «костюм» Пі, *одягати*, [*одяглий*] «одягнений» Бі, *одягній* «добре одягнений; ошатний», [*вдяганка*] «одяг» ЛЧерк, *вдягати, вдягнути, вдягті*, [*задягати Ж, задягнути Ж*], [*задягно*] «одягнувшись» Ж, [*зодяга*] «одяг», [*зодягній*] «добре одягнений», *зодягати, зодягнути, зодягті, надягати, надягнути, надягті*, [*неодягний*] «погано одягнений» Ж, [*перевдяг*] «перевдягання; одяг, у який хтось переодягнувся», [*передяг*] «перевдягання», *передягати, передягнути, передягті, переодягати, переодягнути, переодягті, приодягати, приодягнути, приодягті*, *роздягальник, роздягальня, роздягальний, роздягати, роздягнути, роздягті*, [*удягало*] «верхній одяг з рукавами», [*удяганка*] «тс.», *удягати, удягнути, удягті*; — очевидно, результат контамінації слів *одіж, одівати* і [*дяга*] «щось велике, важке, роздуте», [*дяг*] «смужка лика». — Rudn. II 873; Shevelov Hist. phonol. 353; Bézlej Eseji 136; Bern. I 190. — Див. ще *діти², дяга, одéжа*.

[*од'ядник*] (бот.) «купина, Polygonatum multiflorum All.» Мак; — очевидно, утворене на основі виразу *од яду*, оскільки корінь рослини використовували в народній медицині від укусів скаженого собаки; крім того, вся рослина дуже отруйна і викликає блюван-

ня. — Вісюліна—Клоков 69; Нейштадт 165; Анненков 107; Симонович 367—368. — Див. ще *від, яд*.

[*ож*] (спол.) «що; тому що»; — др. *оже* «що, якщо», ч. ст. *еж* «що», стсл. *еже* «що» (етимологічно відмінне від *кже*); — псл. *еже*, утворене із займенникової (вказівної) основи *e-*, паралельної до *a, i*, та підсилувальної частки *že*. — Мельничук Структ. слов. реч. 210—213; Фортунатов ИТ II 222; Bauer 143. — Див. ще *же¹*.

[*ожанка*] (бот.) «дїбровник, Teucrium scordium L.»; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. *ożanka*, ч. *ožanka* «тс.» задовільної етимології не мають; зіставляються з п. ст. *mařa osanna* «вероніка дїбровна, Veronica chamaedrys L.», *mařa osanka* (*ozenka*) «тс.», *wielka osanka* «підмаренник, Galium mollugo L.», для яких припускається походження від нім. *osanne*. — Machek Jm. rostl. 193—194. — Пор. *очанка*.

[*ожгар*] «підпалювач; таврований» (вживається як лайливе слово) ВеЛ; — префіксально-суфіксальне утворення від [*жегті*] «палити» з незрозумілим збереженням проривного *г* (можливо, під впливом польської мови, пор. п. *żegadło* «клеймо, прилад для таврування»). — Див. ще *жегті*.

[*ождиган*] «довбешка, дрючок; недотепа, бовдур» Ж, [*ождигати*] «сильно ударити» Ж; — не зовсім ясне; пояснюється (Кримський Тв. III 221) як результат протези *о* в слові, пов'язаному з [*джаган*] «кирка, мотика», [*джоган*] «палка із залізним наконечником» і под. — Див. ще *джаган*.

[*оже*] «от; отже; адже; тому»; — результат злиття вказівної частки *о* (*от*) і підсилувальної частки *же*, паралельний до *отже*. — Див. ще *же¹, о²*. — Пор. *отже*.

[*ожеж*] «авжеж» Л; — результат фонетичної видозміни форми *авжеж*, утвореної з часток *а¹, уже¹ і же(е)¹* (див.).

ожелédь СУМ, Ж, Пі, [*ожелéда*] «ожеледь», *ожелédиця* «тс.», [*ожо-*

лодь] «сніг з дощем» Ник, [ожелѣ-дець] «лід на гілках», [ожелѣдух ВеБ, ожелест, ожелець, ошелѣст] «тс.», [ожелізь] «ожеледь», [вожелідь] «тс.» ВеБ, [возелѣдух] «лід на гілках» ВеБ, [приожелѣдитися] «настати ожеледі»; — р. [ожелѣдь] «ожеледь, льодяний наст на снігу», [ожелѣдица], п. [žlód, žlódž] «тс.», полаб. zlod «град», слн. žléd, žledíca «ожеледь; дощ з градом», стсл. жлѣдница «дощ зі снігом, градом»; — псл. *želdъ < *geldъ, пов'язане чергуванням голосних з *goldъ, від якого походять р. гóлоть «ожеледь», ч. holot «тс.»; в українських формах початкове **о** приставне; — споріднене з гр. χάλαζα (< *χάλαδία) «град», перс. žāla (< *žalda-, *jarda) «град, іній», лтс. dzeldēt «тверднути» (про сніг); менш переконливе пов'язання (Преобр. I 141) з лит. gélmenis «сильний холод», gelumà «тс.» (від gélti «колотися») або з лат. gelū, -ūs «холод, мороз», gelidus «холодний як лід», гот. kalds «холодний», нвн. kalt «тс.»; окремі українські діалектні форми виникли шляхом заміни кінцевого *-едь* на суфікс *-ець* або в результаті контамінації з іншими словами (*слизький, шѣлест*). — Кримський Тв. III 220—221; Німчук 152; Критенко Вступ 517; Фасмер III 124; Вгүскпер 665; Machek ESJC 175; Откупщи-ков 121; Зализняк ВСЯ 6, 36; Бурлакова ВСЯ 6, 58; Specht 228, 294, 389; Solmsen AfSIPh 24, 579; Rozwadowski RO I 105; Trautmann 82; Hofmann 410; Walde—Hofm. I 585—586.

[**ожелѣс**] «мозоль; залоза на шиї» О; — видозмінене похідне утворення від давньої звукової форми др. *железа* «залоза», яке збереглося без переходу *жел-* в *зал-*. — Див. ще **залóза**.

ожерѣд «скирта; стіг СУМ, Slavia 1978; [жердини в клуні Пі], *ожерѣдник* «скиртувальник», [ожерѣт] «стіг» Slavia 1978, [ожерѣда, ожіредь, ожі-ріть, очерѣд, очерѣх, вожерѣд, вучі-рѣт, черѣт] «тс.» тж, *ожерѣдити* «скиртувати»; — р. [ожерѣт] «довгий

стіг, скирта»; — очевидно, утворене з прийменника *о* «біля, навколо» й осно-ви іменника *жердіна*; в такому разі первісно означало «складене навколо жердини»; вважається також (Zubaty St. a čl. I 2, 125) результатом зближен-ня з основою *жерд-* здавна успадкова-ного [ожерѣд] «ожеред»; розглядається (Дзендзелівський Slavia 1978, 274) і як давній варіант звукової форми з **оз-**; менш переконливе припущення (Scheludko 139) про походження від рум. gireadă «тс.». — Rudn. II 873. — Див. ще **жердь**. — Пор. **озѣред**.

ожіка (бот.) «Luzula D. C.»; — р. *ожіка* «тс.»; [оситняк, ситник, Juncus L.], бр. *ажыка* «Lusula»; — неясне; пов'язується (Фасмер II 10) з р. *ѣж*, др. *ожь* «їжак».

ожіна¹ (бот.) «Rubus L.» СУМ, О, [ожіни] мн. «ожина звичайна, Rubus caesius L.», *ожінівка* «наливка з ожі-ни», *ожініник, ожініний, ожіновий*; — р. *ежевїка, [ожїна, ежевіна]*, бр. *ажына, [ажавїна]*, п. *ježupa, [ožupa]*, ч. *ježípek* (вид ожіни), слц. *ožipa* «тс.», схв. [ежевїна, ежина, јежина, еже-вица]; — псл. *ežipa*, пов'язане з *ežь* «їжак»; — назва пояснюється наявніс-тю у рослини колючок. — Шамота 142; Shevelov Hist. phonol. 163; Мер-кулова 218—219; Фасмер II 10, 11; III 125; Преобр. I 212; Филин Образ. яз. 196; Шахматов Очерк 141; ЭСБМ 1, 96; Machek Jm. rostl. 101; Симонович 405; ЭССЯ 6, 36; Bern. I 266; Mikl. EW 106. — Див. ще **їж**.

[**ожіна²**] (бот.) «комиш, Scirpus paluster L.» Мак; — очевидно, результат видозміни форми *ожіка* «Lusula L.» (пор. р. [ожіка] «оситняк, Juncus L.»), зближеної з *ожіна* «Rubus L.». — Див. ще **ожіка**.

ожінець (зоол.) «мурекс, пурпу-ровий слимак, Murex brandarius» Ж; — очевидно, тлумачення помилкове зам. «мурекс їжакуватий, Murex epinaceus»; у такому разі пов'язане з *їжак, [їж]* «їжак», др. *ожь* «тс.»; назва зумовлена зовнішньою схожістю цього виду мо-

люска з їжаком. — Див. ще **їж**. — Пор. **ожі́на**¹.

ожі́ни (бот.) «вовчуг, *Ononis hircina* Jacq.» Мак; — пов'язане з *ожі́на*; назва мотивується, очевидно, тим, що вовчуг часто має колючки; пор. семантично близькі болг. *бодлив трън*, *бял трън*, *шилобод* «тс.». — Вісюліна—Клоков 217; Нейштадт 342; Machek Jm. rostl. 119—120. — Див. ще **ожі́на**¹.

[ожичник] (бот.) «очиток їдкий, *Sedum acre* L.» Мак; — неясне.

[ожльоди] «лід, який намерз на гілках»; — очевидно, результат видозміни форми *о́желедь* (*о́желеда*), зближеної з п. [żłód] (род. в. [żłodu]) «о́желедь» і укр. *лід* (*льоду*). — Див. ще **о́желедь**.

о́жог «палиця, якою перемішують жар, паливо», [о́жаг] «тс.; держак у вилах, якими подають снопи на скирту; дерев'яна ручка рогача» Л, [во́жог, о́гаж, о́джог] «тс.» Л, [о́жево] «о́жог» Ж, [о́жег Ж, о́геж Ж, о́жіг Ж, о́жіі ЛЧерк, Мо], *о́жуг*, [о́жур ЛЧерк, Дз, о́гуж ЛЧерк] «тс.», [о́жег] «дерев'яна кочерга» Бі, [о́жіг] «тс.» Бі, [о́жего] «держак кочерги» Л, [о́жело] «тс.» Мо, [о́жіль] «тс. Ме; о́жог ЛЧерк», [о́жівно] «о́жог» Ж, [во́жала Л, го́жель ЛЧерк, го́жіль, го́жіі, го́жув, го́жур тж] «тс.»; — р. [о́жог, о́жіг] «палка замість кочерги, держак», бр. *во́жаг* «держак рогача, кочерга», п. *о́жог* «кочерга», [ožeg, ožog, ožeh], ч. *ožeh* «тс.», слц. *ožeh* «палка для перемішування вогню; [жердина, дрюк], [ožech] «тс.», нл. *wožag* «кочерга», болг. [о́жег] «тс.», м. *о́жег* «залізна кочерга», схв. *о́жег* «кочерга, совок для вугілля»; — псл. *ožegъ, пов'язане з дієсловом *ožegti «обпалити»; первісно означало обороту палицю. — ЭСБМ 2, 182; Brückner 388; Machek ESJC 424; Schuster-Sewc 1687. — Див. ще **жегті, о**¹.

[о́жужка] «сплетена з лози вірвока» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми [*вужівка*] «тс.». — Див. ще **вужва**.

[о́зар] (зоол.) «піщана черепашка, *Psammobia vespertina* Ж; — неясне.

оздо́ба — див. **оздо́бити**.

оздо́бити, *оздо́блювати*, *оздо́блюти*, [*здо́бити*] «оздо́блювати» Ж, *оздо́ба* «прикраса, [зовнішній вигляд Ж]», [*оздобець*] «красень» Пі, [*оздобина*] «прикраса» Ж, [*оздбба*] Пі, *оздобення* «тс.», *оздо́блювач*, [*здо́ба*] «оздо́ба» Ж, *оздо́блювальний*, *оздо́бний* «красивий, прикрашений, розкішний», [*приздо́бка*] «прикраса» Ж; — р. [*оздо́бить*] «додати приправи (в їжу)», бр. *аздо́биць* «прикрасити», п. *ozdobić*, ч. *ozdobiti*, слц. *ozdobit'*, вл. *wozdebić* «тс.»; — псл. [ošdobiti], префіксальне похідне від *šdoba* «прикраса, приправа». — Див. ще **до́ба, зді́б, о**¹.

[озерéd] «скирта сіна, соломи чи хліба; ожеред» СУМ, *Slavia* 1978, [*одзерéd, озарét, озéред, озерéда, озерét Г, взерét, вазирет, возерéd, вузирét, гозерét, гозерéц*] «тс.» *Slavia* 1978; — р. [*озерéd*] «довга скирта хліба; пристосування для сушіння снопів», [*озорóд, зорóд, зарóд*] «тс.», бр. [*азарóд*] «пристосування у вигляді драбини для просушування снопів», [*азарóда, озярóд*] «тс.», п. [oziéród, oziéróda] (очевидно, з укр.); — псл. *ozordъ (< іє. *ǵhordh-), фонетичний варіант до *ogordъ (< іє. *ǵhordh-); — споріднене з лит. *žárdas* «пристрій для сушіння гороху, льону», лтс. *žārdas* «тс.», лит. *žaiŕdis* «загін», прус. *sardis* «паркан», псл. *gogdъ «місто», *ž̥gdъ (< *g̥gdъ), укр. р. *го́род, жердь*; висловлювались думки про запозичення балтійських слів зі слов'янських мов (Mikl. EW 416) або, навпаки, слов'янських слів з балтійських мов (Zubatý St. a čl. I 2, 125). — Дзензелівський *Slavia* 1978, 272—273; Фасмер II 47, 81, 105; III 126; Trautmann 366; Pokorny I 444. — Див. ще **го́род**. — Пор. **жердь, о́жерéd**.

о́зеро, [*озері́на*] «невелике озеро; яма з водою в полі» Ч, [*озері́ско*] «місце, де було озеро» Ж, [*озері́ще* Ж, Ч, *озеря́вина*] «тс.», [*озерні́ця*] «озер-

на, лиманна сіль», [озірка] «тс.», [язеро] «озеро» ВеЛ, [озерістий] «багатий на озера» Ж, *озёрний, заозёрний, приозёр'я, приозёрний*; — р. *озеро, [бозер]*, бр. *вóзера, [азяро]*, др. *озеро*, п. *jeziogo*, ч. *jezezo*, слц. *jazego*, вл. *jezoz*, нл. *jazog*, болг. м. *езеро*, схв. *језеро*, слн. *језеро, jezezo*, стсл. **кзеро, кзеръ**; — псл. **ezezo*; — споріднене з лит. *ẽžegas, [ãžeras]* «озеро, став», лтс. *ežers*, прус. *assaran* «тс.», можливо, також з гр. Ἀχέρων (назва річки в підземному царстві), іллір. Ὀσериάτης (етнонім), вірм. *ezg* «межа, край» або з дангл. *ēagor* «море», дісл. *ægig* «морське божество» чи з *яз* (пор. схв. *паклену јаз-паклено језеро*); іє. **eǵhego*. — Rudn. II 875; Фасмер—Трубачев III 125; Черных I 593; Преобр. I 641; ЭСБМ 2, 183—184; Sławski I 571; Moszyński JP 37, 299; Machek ESJC 225; БЕР I 482; Skok I 781; Семереньи ВЯ 1967/4, 18—19; Ильинский Slavia 2, 250—252; Филин Образ. яз. 196; ЭССЯ 6, 33—34; Meillet BSLP 29, 38—40; Rozwadowski RSl 7, 19; Prellwitz BB 24, 106; Bern. I 455; Trautmann 73; Mühl.—Eindz. I 572; Fraenkel 125; Топоров 121, 131—133; Kretschmer Glotta 14, 98; Pokorny I 291—292. — Пор. **яз**.

озія¹ «щось велике, незграбне (переважно про будівлю), громаддя; [община Ж]», *озіще* (збільш.), [озіяка] «тс.»; — очевидно, виводжене запозичення з грецької мови; гр. *ουσία* (дор. *ωσία*) «майно, маєток» пов'язане з дієприкметником жін. р. теп. ч. *οῦσα* (чол. р. *ὄων*) від дієслова *εἶμι* «я є», спорідненого з псл. *esmь* «тс.», *estь* «є». — Frisk I 463—464, II 449. — Див. ще **є**.

[**озія²**] «зла, сварлива жінка» Чаб; — неясне.

[**озніця**] «дірка в даху для диму; сушарня для овочів», [возніця] «сушарня» Ж; — п. [ozdnica] «сушарня для солоду», [oznica, ozd, ozdownia] «тс.», *ozdzic* «сушити», ч. *hvozd* «сушарня для солоду», *hvozdnice* «тс.», *hvozditi* «сушити», ст. *ozd, ozditi, vozd*,

слн. *ozdica* «сушарня», *ozditi* «сушити»; — псл. *ozd-*; — очевидно, споріднене з гр. ἄζα «нагар, іржа, сухість», ἄζομαι «сохну, висихаю», ἄζω «палю, сушу», ἄζαλέος «сухий», гот. *azgo* «попіл», двн. *asca*, нвн. *Asche* «тс.», лат. *āgēre* «бути сухим», *āridus* «сухий», вірм. *azazem* «сушу»; існує думка (Brückner 388) про германське походження слов'янських слів. — Фасмер—Трубачев III 125; Machek ESJC 192; Mikl. EW 229; Trautmann 22; Frisk I 25—26; Chantraine I 25; Boisacq 16; Walde—Hofm. I 65; Feist 72; Pokorny I 68—69. — Пор. **лбзниця**.

озокеріт «гірський віск», *озокерітник*; — р. болг. *озокеріт*, бр. *азакеріт*, п. *ozokeryt*, ч. слц. *ozokerit*, схв. *озокєрїт*; — запозичення з німецької мови; н. *Ozokerit* «гірський віск» створено в 1833 р. Е. Ф. Глокером з основ гр. ὄζω «пахну» і *κηρός* «віск» за допомогою суфікса *-it*. — SIC² 593; ТСБМ I 201; Śl. wyg. obcych 539; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 502; Klein 1108. — Див. ще **озон, церата**.

озон, *озонатор, озонізація, озонувати*; — р. болг. *озон*, бр. *азон*, ч. слц. слн. *ozón*, вл. *осоп*, м. *озон*, схв. *òзòн*; — запозичення з французької мови; фр. *ozone* зводиться до нім. *Ozón*, створеного німецьким хіміком Х. Ф. Шонбайном у 1840 р. на основі гр. ὄζω «пахну», спорідненого з лат. *odor* «запах», лит. *uodžiui, uosti* «пахнути», *uostyti* «обнюхувати», лтс. *uõžu, uõst* «пахнути», *uõstīt* «обнюхувати», ч. ст. *jadati* «досліджувати, обстежувати». — SIC² 593; Черных I 593; Фасмер III 126; Цыганенко 311; Koraliński 706; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 502; Klein 1108; Kluge—Mitzka 526; Dauzat 522; Frisk I 353—355; Pokorny 772—773.

[**озіум**] «ізіум, родзинки», [обіум] «вид фруктів, приправи» Ж; — давніший варіант запозиченої форми *ізіум*; походить безпосередньо від крим.-тат. *òзїм* «виноград», спорідненого з тур. *üzüm* «тс.» і т. д. — Шипова 141. — Див. ще **ізіум**.

оїдіум «грибкова хвороба винограду, попелюха»; — р. *оїдий*, п. слц. *oidium*, болг. *оїдий*, *оїдиум*, схв. *оїдијум*, слн. *oidij*; — засвоєна новолатинська назва *oidium*, утворена від гр. *οἶον* «яйце» (за формою овальної клітини, яка служить для розмноження цього грибка), спорідненого з лат. *ovum*, псл. **aje* «тс.», укр. *яйце*. — СІС² 594; Sł. wug. *obcuch* 523; РЧДБЕ 502; Вуяклија 636; Klein 1078. — Див. ще **яйце**.

ой (вигук для вираження різноманітних почуттів; емоційно-експресивна або підсилювальна частка), *ой-ой*, *ой-ой-ой*, [*оййойой*] (вигук здивування й болю) *Ж*, *ойкати*, *ойкнути*, *ойбойкати*, *ойбойкнути*, *ойкання*, *ойбойкання*, *ойкіт*; — р. бр. болг. *ой*, п. ч. слц. *oj*, м. *oj*, схв. *jój*, слн. *jój*; — результат фонематичного оформлення інстинктивного вигуку, паралельний до *ай*, *о²*, *ох*. — Фасмер III 126; Преобр. I 641; Machek ESJS 404; Skok II 533—534; Bezlaј ESSJ II 231. — Пор. **о²**, **ох**.

[ой-мі] «ой, леле» Пі; — складне утворення з вигуку *ой* і енклітичної форми займенника *мі* «мені»; пор. цсл. *увы мынѣ*, що є калькою гр. *οἴμοι*, (*οἴ μοι*) «ой; ах; горе мені», утвореного з вигуку *οἴ* «ой» і займенника *μοῖ* «мені». — Див. ще **мі²**, **ой**.

ойрót «представник тюркської народності у верхній частині Алтаю»; — р. *ойрót*, заст. *ойрát*, бр. *айрót*, ч. *ojroti* (мн.); — запозичення з монгольської мови; монг. *ojrad*, мн. від *ojraп* «ойрот», споріднене з тюрк. *oγuz* «огуз», булг. *оуџр*. — Фасмер III 127. — Пор. **оγуз**.

[ойте-ле-ойте] «будьте ласкаві» Вел; — неясне.

[ока́дкуватий] «кремезний, кряжистий», [*ока́дкуватий*] «тс.»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *ока́дкуватий* «тс.», зближеної з основою іменника *ка́дка*. — Див. ще **ока́дкуватий**. — Пор. **ка́дка**.

ока́зія «дивний випадок, незвичайна подія, нагода; (заст.) випадковий

транспорт; [зібрання гостей з будь-якого приводу; гулянка Па, (Ме)]»; — р. *ока́зія*, бр. *ака́зыя*; — запозичення з польської мови; п. *okazja*, як і ч. *okaze*, слц. *okázia*, болг. *оказиџн*, схв. *ока́зіја*, *оказиџн*, слн. *okazija*, походить від лат. *occāsio* «можливість», пов'язаного з *occido* «падаю», утвореним з префікса *ob-* (>*oc-*), спорідненого з псл. *o*, *ob*, укр. *о*, *об*, і дієслова *cado* «падаю». — СІС² 594; Richhardt 84; Черных I 593; Фасмер III 127; Hüttl-Worth 16; Sł. wug. *obcuch* 523; Holub—Lyer 343. — Див. ще **декада́нс**, **о¹**. — Пор. **інциде́нт**, **ка́зус**, **каска́д**, **рециди́в**, **шанс**.

[ока́п] «стічна труба на даху, карниз над вікном Ж; спад води з даху О», [*ока́па*] «частина даху, що виступає за стіни (для стоку води)» Лекс-Пол; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *окар* «тс.», як і ч. *окар* «найнижча частина стріхи, з якої капає вода», є префіксальним похідним від *кара́с* «капати», спорідненого з укр. *капати*. — SW III 729; Brückner 217. — Див. ще **капати**, **о¹**.

[ока́р] «щось величне» Ж, [*ока́ра* Ж, *огва́ра*, *охва́ра*] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *окага* «високий віз; все велике й незграбне», можливо, походить від нім. *Nochkaге*, утвореного з прикметника *hoch* «високий», спорідненого з дангл. *hēah*, гот. *hauhs* «тс.», тох. А *кос* «високо», В *каус* «тс.», лит. *kaukas*, *kaūkas* «гора», псл. *kuča* (<**koukja*), укр. *ку́ча*, та іменника *Каге* «тачка, візок», що походить від лат. *caгus* «тс.» (SW III 729—730); варіанти [*огва́ра*, *охва́ра*] могли виникнути з німецької форми без польського посередництва; п. *окага* разом з ч. *кага* виводилось також (Matzenauer 264, 399) безпосередньо від лат. *caгus* «віз» або нім. *Каге*, *Кагеп* «тс.» — Kluge—Mitzka 312, 354. — Див. ще **каре́та**, **ку́ча¹**.

[ока́ра] «дегенерат О; докір Ж», [*ока́рити*] «дуже лаяти, ганьбити» МСБГ, [*окара́тися*] «переживати, жу-

ритися» *О*; — очевидно, похідні утворення від *ка́ра* (*кара́ти*) (див.).

океан, [окіян], океанічний, приокеанський; — р. болг. м. океан, бр. акіян, др. окианъ, п. вл. нл. осеап, ч. слц. слн. осеап, схв. окейн, оцейн; — запозичення з грецької мови; гр. ὠκεανός «море, океан» певної етимології не має. — СІС² 594; Німчук 126; Черных I 594; Фасмер III 128; Преобр. I 642; Frisk II 1145.

[**океон**] «підзорна труба, телескоп» Ж, [окен] «тс.» Шух, [окени] «телескоп» Ко, [окіяна] «бінокль» МСБГ, [отян(а)] «тс.» Ж; — запозичення з румунської мови; рум. осеап «тс.» утворено за допомогою суфікса -ап від іменника óchi «око», що зводиться до лат. oculus, спорідненого з псл. око, укр. око. — DLRM 557—558. — Див. ще **око**¹.

[**окидь**] «легкий весняний сніг після того, як зимовий уже розтав; (у Карпатах) сніг, іній, лід на гілках дерев; весняний заморозок ЛексПол», [окид] «сніг на деревах» О, [окить] «сніг (іній) на гілках» ВеНЗн, [окість] «легкий сніг на деревах» Ник, [окить] «весняний сніг» ЛексПол; — р. [окидь] «іній, паморозь», п. okiśc «обледенілий сніг на деревах; бурульки», схв. китїна «лапаний сніг на гілках дерев», окитити «прикрасити»; — очевидно, похідне від псл. okytiti «прикрасити китицями», укр. [окитити] «тс.», утвореного з префікса *о-* й основи іменника кута «китиця»; форма [окидь] зазнала впливу з боку дієслова *кидати*. — О II 17; Толстой ЛексПол 13; Фасмер II 240. — Див. ще **кита**, **о**¹.

оків — див. **око**².

[**окіл**] «загорожа, де перебувають вівці перед доїнням Доп. УжДУ IV; кругла огорожа з кілків», [оків] «загорожа для худоби», [окол] «тс.» Мо, Пр. X діал. н., [околице] «місце, де була загорожа для овець» ОЛА 1965; — загальноприйнятої етимології не має; очевидно, як і п. заст. okol «огорожена частина вигону або подвір'я для худоби; загорожа», ч. заст. okol «ого-

рожа, загін», слц. [úkol] «хлів для телят; повітка», схв. òkol (òkòl) «загін для худоби», слн. okòl «тс.; [місце, де доять корів і овець]», ókol «огорожене пасовисько», стсл. **околь** «круг», походить від псл. okoľ «кругла загорожа, круг», пов'язаного з kolo «колесо, круг»; менш переконлива думка (Мо 54; Vrabie Romaposlavica 14, 165) про походження українських форм від рум. осолі «загін для худоби», яке зводиться до стсл. **околь** «круг», схв. òkol «загін для худоби» (СДЕЛМ 289; DLRM 557), що відповідають укр. *окілі*, хоча на мовному пограниччі запозичення (у формі *окол*) було можливе при збереженні успадкованої форми (*окілі*) на інших територіях. — Дзедзевський ОЛА 1965, 126; Заворотна Тези доп. УжДУ 1966, 15; Клепикова 207. — Див. ще **коло**¹, **о**¹.

окіп, *окіпний* — див. **копати**¹.

[**окіс**] «дрізд чорний, кіс, Turdus merula L.» ВеНЗн, [окос] (вид птаха) Ж; — результат видозміни форми *кіс* «тс.» (див.).

[**окіст**] (бот.) «шавлія ефіопська, ведмеже вухо, Salvia aethiopsis L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *кість* (*кістка*); мотивація назви неясна.

[**окіт**] «достаток, багатство» Ж, [окітний] «багатий» Ж; — результат семантичної видозміни слова *окіт* «роди в овець, кіз, котячих та деяких інших тварин; одноразовий приплід тварини чи групи тварин», похідного від *котитися* «народжувати малят» (див.).

оклад «заробітна плата»; — бр. *аклад*; — запозичення з російської мови; р. *оклад* «тс.», очевидно, виникло в результаті видозміни давнішого значення слова *оклад* «обкладання податком, оподаткування», утвореного від дієслова *о(б)кладать* «обкладати». — Див. ще **класти**, **о**¹.

[**окладкуватий**] «кремезний»; — р. *окладистый* «тс.»; (про бороду) широкий; — не зовсім ясне; можливо, виникло з давнішого *укладистий* «місткий, просторий» (в який можна багато

укласти); р. *окладистий* пов'язувалося (Даль II 588) з *оклад* (лиця) «обрис». — Пор. **ока́дкуватий**.

[окладник] (бот.) «глуха кропива крапчаста, *Lamium maculatum* L. Мак; буркун, *Melilotus officinalis* L.; *Melilotus coeruleus* Desg. Мак; вероніка лікарська, *Veronica officinalis* L. Мак; чина лісова, *Lathyrus silvestris* L. Мак», [*укладник*] «чина лісова; вероніка зубчаста, *Veronica dentata* Schm. Ж», [*клад*] «вероніка, *Veronica officinalis* L.; *Veronica chamaedrys* L. Мак»; — п. [okładzin] (назва рослини); — очевидно, пов'язане з [*оклад*] «компрес», похідним від *кля́сти*; назва може пояснюватися лікувальними властивостями рослин, які використовуються в народній медицині у вигляді напарів, настоїв переважно від шкірних хвороб. — Анненков 184, 212—213; Нейштадт 343, 471. — Див. ще **кля́сти**.

окле́цьок, окле́цькуватий — див. **клець**.

оклі́гати «видужати»; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми **одлигати* «полегшати» (про хворобу, пор. [*відліг(ну)ти*] «полегшати на душі»), пов'язаної з *одлі́га, відлі́га*; менш імовірно походження від дієслова [*клігати*] «ледве йти» (про млин і под.), яке саме може бути результатом вторинного розкладу слова *оклі́гати* з видозміною значення. — Див. ще **відлі́га**.

оклі́й, оклі́я, оклі́йка — див. **уклі́й**.

о́ко¹ «орган зору; [петля; отвір (спец.); бездонна глибина Ж; номер у лото Ж; отвір у дуплянці для вильоту бджіл. Л]», *віченьки, вічі, [вічя́н]* (назва барана) Доп. УжДУ IV, [*вічка́ня*] (назва вівці) тж, *вічко, [ока́йка]* «біла вівця з чорними плямами навколо очей», [*ока́ня*] (ент.) «метелик-аргус, *Surgaea argus*» Ж, *ока́нь* «той, хто має великі очі», [*вокур*] «тс.» Я, [*оча́*] «оченя», *оча́та, оченя́та, оченьки, очі́ська, очі́ці, очі́ща, [оча́ня]* (назва вівці) Доп. УжДУ IV, [*очка́р*] (зо-

ол.) «окулярник» Куз, [*очки́*] «окуляри» Ж, *очко* (зменш.), *очко́* «одиниця рахунку в спортивних змаганнях та іграх; картярська гра», [*очко́ве*] «податок на вулик» СУМ, Ж, [*очна́*] «очна ставка» Ж, *очні́к* «окуліст», *очні́ця* «очна ямка; [окуляр Ж]», [*очня́к*] (ент.) «гіпархія (вид метелика), *Hipparchia*» Ж, [*ока́истий*] «з білими плямами навколо очей», *ока́стий, ока́тий, [окова́тий]* «окоподібний» Ж, [*окува́тий* Куз, *оча́стий* Ж] «тс.», *очка́стий, [очко́ваний]* «з нанесеними вічками (гральний камінець)» Ж, [*очкова́тий*] «сітчастий» Ж, *очко́вий* СУМ, Г, *очний, [очні́й]* «очний», *очкува́ти* (сад.) «окулірувати», *віч-на́-віч, [безвіч]* «наосліп» Ж, [*безо́чество*] «сліпота» Я, [*вза́очі*] «позаочі» Ж, [*вочу́*] «в очі» Я, [*в-за-о́чи*] «позаочі» Ж, [*зві́читися*] «сказати в очі» Ж, [*зб́чити*] «побачити», *зб́чний, [заочі́ти]* (у виразі з *о́чи* «не зводити очей»), *за́бчи* СУМ, Ж, [*за́віч, за́воч* Я] «заочно», [*наб́чники*] «окуляри» Ж, [*наб́чки*] «кусочки шкіри, пришиті до оброті, щоб кінь не бачив, що робиться збоку» Л, *наб́чний, наб́чність, [набчува́ти]* «робити наочним» Ж, [*наб́чне*] «очевидно, явно; на власні очі», *наб́чно, [на́віч]* «перед очима», [*на́вічом*] «назирці» Ж, *наб́чний, [позаві́чний]* «заочний», *поза́бчний, поза́очи, [пра́очи]* «очіська» Нед, [*при́очко*] (зоол.) «о́чко» Нед, *увіч, унаб́чити*; — р. м. *о́ко*, бр. *во́ка*, др. *око*, п. ч. слц. *око*, вл. нл. *woko*, нл. *hoko*, болг. *око́*, схв. *о́ко*, слн. *око́*, стсл. *око*; — псл. *око*; — споріднене з лит. *akis* «о́ко», лтс. *acs*, прус. *askis*, дінд. *áksī* «тс.», ав. *aši* «очі», тох. А *ak* «о́ко»; В *ek* «тс.», вірм. *akp* «о́ко; отвір, дірка», гр. *οκος* «о́ко», лат. *oculus*, гот. *augō*, дісл. *auga*, нвн. *Auge*, англ. *eye* «тс.», далі, очевидно, з гр. *ὄβδομα* «бачу, дивлюся», *ὄπῃ* «отвір, дірка», *ὄφομα* «побачу», *ὄπτος* «видний, видимий», *ὄψ* (род. в. *ὄπος*) «погляд; очі; обличчя»; іє. **ok*¹ «бачити; око». — Черных I 594; Rudn. II 876; Фасмер III 128—129; Преобр. I 642—643; Brückner 377; Machek ESJC 411;

Schuster-Šewc 1645; Младенов 377; Skok II 550—551; Bezlaj ESSJ II 245—246; Критенко Вступ 507, 542; Бернштейн Очерк 1974, 153—155; Trautmann 4; Walde—Hofm. II 202; Frisk II 387—388, 407, 436; Гамкрелідзе—Иванов 786; Pokogny 775—777.

о́ко² (заст., міра ваги, об'єму), [о́ків] (міра ваги) ЕЗб 21; — р. *о́ко*, бр. *о́ка* «тс.», п. *око* (міра ваги в Туреччині), схв. *о́ка* (міра ваги й об'єму); — запозичення з турецької мови; тур. *окка* «міра ваги» походить від ар. *укїџа*, джерелом якого є гр. *оубуїа*, що зводиться до лат. *упсія* «міра ваги, унція». — Дзендзелівський НЗ УЖДУ 14, 100—101; Винник 138; Фасмер III 129; Преобр. II 643; Skok II 550; Lokotsch 127—128. — Див. ще **у́нція**.

[о́ко³] «один» (після назв десятків при лічбі: *двадцять з оком* тощо); — п. *око* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *о́ко* «орган зору», *очко́*. — Див. ще **о́ко¹**.

окові́рний «гарний, приємний на вигляд, слух; [акуратно зроблений]», *неокові́рний* «грубо зроблений; вайлуватий, незграбний», [*неокове́рний*] «неповороткий, незграбний», [*невкові́рний*] «некрасивий» Чаб; — очевидно, пов'язане з [*ковиря́ти*] «колупати»; пор. р. [*окові́рний*] «обколупаний», [*оковы́р*] «обколупування», [*оковы́рка*] «тс.», пов'язані з [*оковыря́ть*] «обколупати», *ковыря́ть* «колупати». — Див. ще **ковиря́ти**.

окові́та «міцна горілка високого гатунку», *окові́тка* «тс.», ст. *аквавіта*, *оковита* (XVII ст.); — р. [*окові́тка*, *акаві́тая*], бр. *акаві́та*, *акаві́тка*, п. *okowita*, *okowitka*, ч. *akvavit*, слц. *okovitka*, слн. *akvavita*; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через посередництво польської; слат. *aqua vitae* «горілка», букв. «вода життя» складається з лат. *aqua* «вода» і *vita* (род. в. *vitae*) «життя». — Москаленко УЛ 48; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Тимч. I 13; Richhardt 84; Фасмер I 65; ЭСБМ 1, 98—99; Brückner 377; Matzenauer 264; Kopaliński

689; Holub—Lyer 73; Sadp.—Aitz. VWb. I 14. — Див. ще **акварель, Віталій**.

око́л — див. **оки́л**.

око́лиш «околиця (частина головного убору)»; — бр. *ако́лышак* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *око́лыш* утворене від [*око́л*] «тс.; коло, зовнішній край, крайка», пов'язаного з *о́коло* «навколо, кругом». — Черных I 595. — Див. ще **о́коло**.

око́літ, *око́літ*, *око́літина*, *око́лотувати* — див. **колоті́ти**.

[о́коло] «зовнішня поверхня будівлі; зовнішність; навколишня місцевість», *о́кіл* «околиця; оточення, товариство; округ; [постава, зовнішність; огорожа СУМ; обора Ж; передмістя Ж]», [*оки́льність*] «обставина» Ж, [*оки́льнія*] «коло, півколо; околиця» Ж, [*о́кол*] «зовнішній вигляд» Ж, [*око́ліція*] «сусідні частини села, околиця», *око́лиця* «віддалена від центру частина населеного пункту; округа; країна; частина головного убору у вигляді обідка; [горизонт Ж; оточення, обрамлення ЛексПол]», *око́личка* «частина головного убору», [*око́личник*] «у циркулі і под. той кінець, яким проводиться коло», [*око́ліч*] «об'їзд» О, *око́лія* «околиця, округа», [*око́ля*] «тс.» Ж, [*око́лка*] «велика скибка на всю ширину хлібини» ЛексПол, [*оку́лка*, *око́лушка*] «тс.» ЛексПол, [*око́льницья*] «затула» Ж, [*око́льо́н*] «край, обшивка, облямівка, околиця» Ж, *оки́льний*, [*око́лістий*] «просторий» Ж, [*око́лічний*] «навколишній, зовнішній» Ж, [*око́лічний*] «навколишній, суміжний, сусідній; зовнішній»; [*око́лішний*] «тс.», [*о́коло*] «навколо» Ж, [*о́коло*] «всюди» Ж, [*о́колом*] «навкруги», [*зо́кола*] «збоку» Чаб, *нао́кіл*, *нао́коло*, *наоко́льний*, *надо́кола*, *надо́коло*; — р. *о́коло* «біля», бр. *вако́л* «навколо, коло», *во́кал*, *найко́л* «тс.», др. *о́коло* «навколо», *око́ль* «коло», п. *око́ло* «біля», ч. слц. *око́ло*, вл. нл. *wokoło*, нл. *hokoło* «тс.», болг. *о́кол* «навкруги», *о́коло* «навкруги, біля», м. *око́лу* «навкруги; прибли-

зно», схв. *около* «навкруги», слн. *okóli* «тс.», стсл. *около*; — псл. *o kolo* «навколо», букв. «кругом кола, вздовж кола». — Мельничук СМ III 134; Фасмер III 129; Черных I 595; Преобр. I 643—644; ЭСБМ 2, 28; Brückner 377; Schuster-Sewc 1645; Bern. I 548. — Див. ще *коло¹*, *о¹*. — Пор. *навколо*.

около́док «у царській Росії район міста, підвідомчий поліцейському наглядачеві; (заст.) медичний пункт при військовій частині», [*околодочник*] «житель ближньої округи» Пі, *около́дочний*, [*около́тиця*] «навколишня місцевість», [*около́ток*] «тс.» Ж; — р. *около́док* «поліцейська дільниця», *около́ток* «тс.»; навколишня місцевість; околиця; округа», бр. *акало́дак* «околодок»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого давнішою вважається форма *около́ток*, пов'язана з *колотіти* «бити, калатати»; у такому разі первісним могло бути значення «дільниця, яку охороняє (обходить) сторож з калаталом»; виводиться також (Bern. I 548) від *коло* «коло» як р. [*межу́ток*] «проміжок», *промежу́ток* «тс.», від [*межу*] «між»; недостатньо обгрунтованим є пов'язання *около́ток* (з первісним значенням «перегородка») з укр. [*колот*] «обмолочений сніп соломи», п. *oklót* «сніп соломи; дошки, якими оббивається дерев'яна хатина», *oklót* «тс.», ч. *klát* «колода, чурбак», *klátek* «тс.», полаб. *klátaí* «колоди», прус. *kalte* «межовий стовп» (Matz-pauer LF 8, 169; 11, 349; Torbigrnsson I, 84); деякі автори (Преобр. I 644; Горяев 238) первісною вважають форму *около́док*, яку зіставляють з *коло́да* «пасіка», пояснюючи слово як «поселення навколо колоди бджіл». — Фасмер—Трубачев III 129—130; Трубачев ЭИРЯ III 49; Шанский ЭИРЯ III 69; Черных I 595.

околя́са «не прямо, в обхід; кругом, кружним шляхом», *околя́сом* «тс.», [*околя́са*] «навколо, кругом», [*окуля́сом*] «в обхід, ухилиючись»; — пов'язане з *колесо*; пор. *обколесіти* «об'їхати

навколо, об'їздити», р. *околёсица* «нісенітниця, дурниця». — Фасмер III 129. — Див. ще *коло¹*.

око́ман, *око́мон*, *око́ном* — див. **економія**.

[**око́моно́к**] «пістон, виступ у рушниці» Ж; — пов'язане з [*ко́минок*] «тс.». — Див. ще **ко́мин**.

око́п, *око́писько*, *око́пище*, *око́пник* — див. **копати**.

[**око́пник**] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.; живокіст кримський, *Symphytum tauricum* Willd.» Мак; — р. *око́пник* «живокіст»; — похідне утворення від *копати*, *о́пн*; назва зумовлена тим, що живокіст росте переважно на вогких, розораних ґрунтах, біля ярів, канав (Нейштадт 453). — Див. ще **копати¹**, **о¹**.

о́корок «окіст; [верхня частина мітли Ж]»; — р. *о́корок* «окіст», бр. [*ако́рак*], п. [*okógek*, *окогек*] «тс.», [*окогак*] «стерта мітла» (з укр.); — псл. **окогкъ*, пов'язане з **когкъ* «нога», до якого зводяться болг. *крак* «нога», схв. *кра́к* «тс.», *кѡра́к* «крок», *ко́рачичи* «крокувати», слн. *krák* «стегно», *когáк* «крок»; — споріднене з лит. *kárka* «частина ноги; голінка; окіст», можливо, з алб. *krahë* «плече». — Черных I 595; Фасмер III 130; Трубачев ZfSl 4, 83—84; ЭСБМ 1, 102; Skok II 177—178; Bezlaj ESSJ II 66—67; Bern. I 571—572; Trautmann 118. — Див. ще **крок**.

[**око́ро́тний**] «жорстокий, лютий, нестерпний» Ж; — результат видозміни форми [*око́рутний*] «тс.», помилково осмисленої як п. **окро́тну* і зближеної з п. *krótki* «короткий». — Див. ще **око́рутний**.

око́рочáтися — див. **око́ротіти**.

[**око́ча**] — див. **оточа**.

око́шитися «негативно позначитися на кому-небудь; скінчитися, припинитися»; — очевидно, результат семантичної видозміни форми *око́шитися* «зробити зупинку, стати табором, отаборитися», похідної від *кіш* «козачий стан; табір» (див.).

[**окра**] (бот.) «гібіск їстівний, *Hibiscus esculentus* L.» Мак; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. Окага(pflanze) «тс.» походить від англ. okra, яке зводиться до західноафрик. nkɔmat «тс.». — Klein 1078.

окра́вка «виткана смужка по краях тканини; жіночий пояс із кольорової пряжі СУМ, Ж; [обрізок], [окра́вина] «обрізок» Ж, [окра́вок] «тс. Ж; порвана смуга лика ЛексПол»; — бр. *акра́вак* «обрізок, клапот», п. *okrawek*, *obkrawek* «тс.»; — пов'язане з *край*, *кра́яти* (див.).

[**ократітисся**] «обгородитися (?)»; — очевидно, похідне утворення від [кра́ти] «грати». — Див. ще **кра́та**.

окре́мий, *окре́мишній*, [окре́мний] «окремиий» Ж, [окрем] «крім» ВеУг, *окре́мо*, *відокре́мити*, *зокре́ма́*; — похідні утворення від основи *кром-*, очевидно, здавна паралельної до *кром-* і збереженої також у ч. (мор.) [křema] «крім», слц. *krem*, *kremē*, [křemā, křemo], *okrem*, нл. [křemī, křemja] «тс.»; — псл. о *kremě* «по краю, зовні», паралельне до о *křomě* «тс.». — Shevelov Language 44/4, 861; Brückner 269; Schuster-Sewc 679. — Див. ще **крім**, **крóма**. — Пор. (децю інакше) **крем**².

[**окрі́да**] (зоол.) «сарана, *Acridium*» Ж, *акрі́ди*, ст. *акрі́ды*, *акры́ды* «коніки (комахи)» (XVII ст.); — р. *акрі́ды* «вид сарани», бр. *акрі́ды*, др. *акри́да*; цсл. **акри́да** «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. *ἀκρίς* (род. в. *ἀκρίδος*) «конік, сарана» етимологічно не зовсім ясне; пов'язується з *κρίζω* «кричати». — SIC² 34; Фасмер I 66; Frisk I 59.

[**окриж**] «навхрест» О, [на́вкриж О, на́окриж Ж, О] «тс.»; — похідне утворення від *криж* «хрест», що виникло, очевидно, під впливом слів *окру́г* «навколо», *навкру́ге*, *наокру́ге* «тс.». — Див. ще **криж**, **на¹**, **нав-**, **о¹**.

[**окриль**] (зоол.) «стромб, крилоподібний равлик, *Strombus*» Ж; — похідне утворення від *крильб*; можливо, час-

това калька нім. *Flügelschnecke* «тс.», що складається з *Flügel* «крило» та *Schnecke* «равлик»; назва зумовлена крилоподібною формою панцира цього равлика. — *Urania Tierg.* I 371—372. — Див. ще **крило¹**, **о¹**.

[**окрисловатий**] «товстий, огрядний» Ж; — очевидно, семантично видозмінене утворення від [крислова́тий] «крислатий, розложистий». — Див. ще **кри́си**.

окри́ш — див. **кри́ха**.

[**окришок**] (у сполученні [ме́чик о.] (бот.) «косарики черепчасті, *Gladiolus imbricatus* L.») Ж; — очевидно, пов'язане з [кри́ша] «покрівля, дах»; назва зумовлена формою квітів цієї рослини (Нейштадт 169); пор. видову назву *черепчасті*, лат. *imbricatus*, букв. «черепчастий». — Див. ще **кри́ти**.

окріп¹ «кипляча або дуже гаряча вода, кип'яток», [укрі́п]; — р. [окро́п], бр. [укро́п, укрэ́п], п. *ukgor* «тс.», ч. *ukgor* «рідка юшка з часником», слц. *ukgor* «юшка з овечого сиру», вл. *kgor* «окріп», нл. *hukšor* «тс.», болг. *окроп* «підігрите вино (на весіллі)», схв. [крдп] «окріп», слн. *kgòp*, стсл. **оукропъ** «тс.»; — псл. *окгоръ, *укгоръ, *кгоръ, пов'язане, очевидно, з *kpòpiti* «кропити»; деякі дослідники (Machek ESJC 668; Slavia 16, 187; ZfSlPh 17, 260—265; Agrell BSl. Lautst. 5—6) зіставляють з дінд. *śrapáyati* «варить, смажить». — Булаховський Вибр. пр. II 243; Фасмер III 130—131; Brückner 270; Schuster-Sewc 680; Skok II 209; Bezljaj ESSJ II 99; Bern. I 623. — Див. ще **кро́пити**.

окріп², *окро́п*, *окропе́ць* — див. **кріп**.

[**окріяти**] «одужати; поздоровшати», [открі́яти] «тс.» Ж; — р. [окри́ять], бр. [акры́яць], схв. *okàrjati* «тс.»; — пов'язане з [крі́яти] «ставати здоровим, міцним». — ЭСБМ I, 103; Супрун Веснік БДУ 1969/2, 70. — Див. ще **крі́яти**.

окр'ов, *окр'ова*, *окрове́ць* — див. **кріти**.

[**окротіти**] «обмежити; заспокоїти» Ж, [**окорочáтися**] «утихомирюватися, угамовуватися» Ж, [**укротіти**] «угамувати, заспокоїти; приборкати, приручити; смирити» Ж; — р. [**кротіть**] «убивати палкою пійманих тюленів», [**окротéть**] (про морський приплив) «зупинитися, досягнути вершини і відстоятися», **укротіть** «заспокоїти, приборкати, угамувати», др. **кротити** «заспокоювати», п. **krócić** «гамувати», **ukrócić** «заспокоїти, погамувати», **ukróćić**, **okróćić**, **okróćić** «тс.», ч. **krótit'** «заспокоювати, гамувати», сл. **krótit'** «тс.», нл. **króśić** «каструвати», **skróśić** «приборкати», болг. **кротя** «заспокоюю, угамовую», **кротювам** «сиджу тихо, смирно», м. **кроти** «приборкує, вгамовує», схв. **кротити** «заспокоювати, гамувати», сл. **krótit'** «тс.», стсл. **кротити** «приборкувати, гамувати»; — псл. **krótit'** «приборкувати, гамувати, заспокоювати, приручати», пов'язане з **krót-ъкъ** «лагідний», до якого зводиться укр. **кроткий**. — Фасмер II 383; Sławski III 150—151. — Див. ще **кроткий**.

окрощка «холодна страва з квасу, овочів та м'яса»; — запозичення з російської мови; р. **окрощка** «тс.» пов'язане з **кросіть** «кришити», якому відповідає укр. **кришити**. — Див. ще **кря́ха, о¹**.

окруже́нець «оточенець»; — запозичення з російської мови; р. **окруже́нец** «тс.» походить від **окруже́ние** «оточення», пов'язаного з **круг** «круг; коло», якому відповідає укр. **круг** (див.).

окружкові (бот.) «зонтичні, Umbelliferae», [**окруже́чок**] (бот.) «маленький зонтик» Ж, **окружок** (бот.) «зонтик» Вісюліна—Клоков, Ж; — похідне утворення від **круг**; термін утворено на позначення родини рослин, що мають кругле за формою суцвіття типу зонтика. — Див. ще **круг, о¹**.

[**окру́жчик**] «окраєць хліба» Лекс-Пол, [**окру́шка**] «відрізана через всю хлібину велика скибка хліба» Мо; —

р. [**окру́жень**] «кругла, на всю хлібину, скибка», сл. **okružok** «шматочок (хліба)»; — похідне утворення від **круг** (див.).

[**окру́т**] «корабель» Бі, ст. [**окре́нт**] «великий човен, корабель» Пі (XVIII ст.), **окрутъ**; — р. [**окрут**] «вид судна», бр. ст. **окрутъ, окрентъ** «тс.» (XVII ст.); — запозичення з польської мови; п. **okręć** «корабель», схв. **òkrut** «(плетена) посудина», пов'язане з **kręcić** «крутити», якому відповідає укр. **крутіти**; пояснюється як «те, чим крутять, керують» (Brückner 377—378). — Фасмер III 131; Bern. I 627. — Див. ще **крутіти**.

[**окру́та**] «личина (маска)» Бі, [**окруча́ння**] «маскарад, переодягання, перевтілення» Бі, [**окру́щини**] «бенкет на кошти того, хто вперше з'явився у новому одязі» Ж; — р. [**окру́та**] «одяг; жіночий святковий одяг», [**окрутіть**] «обвити, обмотати; (заст.) одягти», [**окрутіться**] «одягнутися; переодягнутися; замаскуватися», п. **okręcić się** «загорнутися, закутатися»; — похідне утворення від **крутіти** (див.).

[**окру́тний**] «величезний» Ж; жорстокий, лютий Ж; страшний, жахливий Бі, [**окрутéнный**] «величезний; жорстокий, лютий» Ж, [**окру́тник**] «мучитель, тиран» Бі, ст. **окрутный** «жорстокий, лютий» (1542); — очевидно, запозичення з польської мови; п. **okrutny** «жорстокий, лютий», як і ч. **ukrutný** «жорстокий, немилосердний», сл. **okřuten** «тс.», пов'язане з **kruty** «суворий, раптовий», якому відповідає укр. **крутий**. — Brückner 273; Machek ESJC 668. — Див. ще **крутий**. — Пор. **окорóтний**.

окру́х, окру́ха, окру́ше, окру́шина, окру́шка — див. **кру́шити¹**.

[**окру́ша**] (бот.) «крушина, Frangula Mill.» О; — пов'язане з [**кру́ха**] «тс.» (див.).

окру́щини — див. **окру́та**.

оксаміт¹ «тканина з густим коротким ворсом з натурального шовку або штучного волокна», [**аксаміт** Г, Бі,

оксаміт Пі] «тс.», *оксамітка* «стрічка з оксамиту», [аксамітка, оксамітка Пі] «тс.», *оксамітний*, [аксамітний, оксамітний Пі], *оксамітовий*, [аксамітовий Г, Бі, оксамітовий Пі], *оксамітитися* «густо розростатися, нагадуючи оксамит (про траву)»; — р. *аксаміт*, *оксаміт*, бр. *аксаміт*, др. *оксамитъ*; — запозичення з грецької мови; гр. ἑξάμιτος «оксамит», букв. «з шести ниток» складається з основ ἕξ «шість» і міτος «нитка основи, тканина», походження якого неясне. — Коваль 137; Фасмер I 66; Фасмер ГСЭ III 27; ЭСБМ I, 103; Sadn.—Aitz. VWb. I 15; Frisk I 527.

оксаміт² (бот.) «орлики, Aquilegia L.; [чорнобривці розлогі, Tagetes patulus L. Мак]», [оксаміт коштовий] «вид рутвиці, Thalictrum strictum Led.», [оксаміт] «орлики звичайні, Aquilegia vulgaris L. Пі; чорнобривці розлогі» Мак, [оксамітець чорнобривець] «чорнобривці розлогі» Мак, [оксамітець купчак] «чорнобривці прямі, Tagetes erectus L.» Мак, [аксаміт] «орлики звичайні» Мак, [аксамітка] «чорнобривці прямі» Мак; — р. *оксаміт* «орлики звичайні», бр. *аксамітка* «чорнобривці», *аксамітки*, п. aksamitek, ч. [aksamitník, sametka], слц. aksamietniса «тс.»; — резульат семантичної видозміни назви тканини *оксаміт*; пор. р. *бархатец* «чорнобривець», *бархатцы* «чорнобривці» (*бархат* «оксамит»), н. Samtblume (Samt «оксамит»), фр. passe-velours (velours «оксамит») «тс.»; — назва зумовлена, очевидно, кольором квітів рослин, що мають матовий, ніби оксамитовий, блиск. — Анненков 42, 347; Machek Jm. rostl. 244. — Див. ще **оксаміт**¹.

Оксана (жіноче ім'я), [Аксана, Ксана]; — р. *Оксана* (з укр.), бр. *Аксана*, др. *Оксинья*, цсл. **Ожніня**; — давній варіант імені *Ксенія* (ст. *Ксенія*, 1627), запозиченого з грецької мови. — Вл. імена 148; Rudn. II 877; Shevelov Hist. phonol. 148, 453; Беринда 225; Петровский 168. — Див. ще **Ксеня**.

окселентувати «вторувати (у спі-ві); [відзначатися, відрізятися в чомусь Бі]», ст. *акселента* «вторуючи» (XVIII ст.); — очевидно, видозмінене запозичення з латинської мови; лат. ex-cello «виділяюся, висуваюся, відрізняюся» (excellens, -ntis «відмінний, надзвичайний») утворене за допомогою префікса ex- (означає відокремлення, рух догори) від -cello «піднімаюся» (вживаного тільки в поєднанні з префіксами), спорідненого з лит. kėlti «піднімати», псл. čelo, укр. *чолó*. — Walde—Holm. I 197; Ernout—Meillet I 111; Klein 555. — Див. ще **екс-**, **чолó**. — Пор. **колóна**.

Оксен, *Оксент*, *Оксант* — див. **Авксентій**.

оксид «сполука хімічного елемента з киснем; окисел», *оксидація*, *оксидування*, *оксидувати*; — р. болг. *оксид*, бр. *аксід*, п. oksydować «оксидувати», ч. слц. oxid, вл. oksyd, м. *оксид*, схв. *òксїд*, слн. oksid; — запозичення з французької мови; фр. oxyde «оксид» утворено Ж. де Морво (1787) від основи гр. ὀξύς «гострий; різкий; кислий», пов'язаного з *οἰρίς* «крутий, стрімкий; гострий», спорідненим з лат. ācer «гострий, гіркий», acidus «кислий», acus «голка», псл. ostrъ, укр. *гóстрий*. — СІС² 594; ССРЛЯ 8, 827; Kopaliński 689; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 428; Вуяклија 637; Dauzat 522; Klein 18, 1107. — Див. ще **гóстрий**. — Пор. **оксіморон**.

оксіморон «стилістичний засіб, що полягає у поєднанні протилежних за змістом понять», *оксіморон* «тс.»; — р. *оксіморон*, бр. *аксімаран*, п. oksymoron, ч. охумóрон, слц. охумогон, болг. *оксіморон*, схв. *оксіморон*, слн. oksimóron; — запозичення з грецької мови; гр. ὀξύμωρον «тс.», букв. «дотепно-безглузде», утворене з осн. прикметників *ὀξύς* «гострий» і *μωρός* «безглуздий, дурний». — СІС² 595; Kopaliński 689; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 428; Вуяклија 638; Klein 1107. — Див. ще **бре**, **гóстрий**. — Пор. **оксід**.

окта́ва «(муз.) восьмий тон діатонічної гами; звуковий інтервал з восьми тонів; (літ.) восьмирядкова строфа»; — р. болг. м. схв. *окта́ва*, бр. *акта́ва*, п. вл. *oktawa*, ч. слц. слн. *oktáva*; — запозичення з латинської мови; лат. *octáva* «восьма (частина)» є формою жін. р. до *octāvus* «восьмий», пов'язаного з *octō* «вісім», спорідненим з гр. *ὀκτώ*, дінд. *aṣṭā*, *aṣṭau*, гот. *ahtau* «тс.», псл. *osmь*, укр. *вісім*. — СІС² 595; ССРЛЯ 8, 828; Копалиński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 428; Вуяклија 638; Walde—Hofm. I 199—200. — Див. ще **вісім**. — Пор. **октаедр**, **октёт**.

октаедр «восьмигранник»; — р. *окта́эдр*, бр. *акта́эдр*, п. ч. *oktaedr*, слц. слн. *oktaéder*, вл. *oktaeder*, болг. *октае́дър*, схв. *октае́дар*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὀκταέδρον* «тс.» утворено з основ слів *ὀκτώ* «вісім» і *ἔδρα* «сидіння; основа», пов'язаного з гр. *ἕζομαι* «сиджу, сідаю». — СІС² 596; ССРЛЯ 8, 828; Копалиński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуяклија 638; Frisk I 443, 446. — Див. ще **вісім**, **кафедра**, **сидіти**. — Пор. **окта́ва**, **октёт**.

октёт (муз.) «твір для восьми голосів або інструментів; ансамбль з восьми виконавців»; — р. болг. *октёт*, бр. *актёт*, п. вл. *oktet*, ч. слц. *oktet*, *okteto*, схв. *октёт*, слн. *oktét*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Oktett*, англ. *octet(te)*, іт. *ottetto* «тс.» утворено від лат. *octō* (іт. *otto*) «вісім» за аналогією до нім. *Duett* (англ. *duet*, іт. *duetto*) «дуєт». — СІС² 596; Копалиński 689; Holub—Lyer 344; Gr. Fwb. 528; Klein 1073. — Див. ще **окта́ва**.

Октябрина (жіноче ім'я); — бр. *Акцябры́на*; — запозичення з російської мови; р. *Октябры́на* утворено від *Октя́брь* «Жовтень, Жовтнева революція 1917 року». — Вл. імена 149; Петровский 169. — Див. ще **октябры́ст**.

октябры́ст (іст.) «член або прибічник буржуазної партії «Союз 17-го Жовтня»; — бр. *акцябры́ст*, ч. слц.

okt'abrista, болг. *октябры́ст*, схв. *окт'абри́ст*, слн. *oktobrist*; — запозичення з російської мови; р. *октябры́ст* «тс.» утворено від назви місяця *октя́брь* «жовтень», яке через др. *октя́брь* зводиться до сгр. *ὀκτώβρι(ο)ς* «тс.», джерелом якого є лат. *Octōber (mensis)* «тс.», букв. «восьмий (місяць)», похідне від *octō* «вісім». — Фасмер III 131; РЧДБЕ 429; Вуяклија 639; Walde—Hofm. I 199—200. — Див. ще **окта́ва**.

окулі́рувати «прищеплювати до однієї рослини бруньку іншої рослини; очкувати», *окулі́ровка*, *окулі́рувальник*, *окуля́нт*, *окулі́рувальний*; — р. *окулі́ровать*, бр. *акулі́раваць*, п. *okulizować*, вл. *okulować*, болг. *окулі́рам*, схв. *окулі́рати*, слн. *okulirati*; — очевидно, запозичення з німецької мови; н. *okulieren* «тс.», *Okulation* «окуліровка», походить від лат. *oculus* «око, вічко». — СІС² 596; ССРЛЯ 8, 830; Копалиński 689; РЧДБЕ 429; Вуяклија 639; Gr. Fwb. 528. — Див. ще **око́**, **окуля́р**. — Пор. **окулі́ст**.

окулі́ст «лікар, що лікує очні хвороби, офтальмолог»; — р. болг. *окулі́ст*, бр. *акулі́ст*, п. ч. слц. *okulista*, схв. *окулі́ст(а)*, слн. *okulist*; — запозичення з французької мови; фр. *oculiste* «окуліст» утворено від основи лат. *oculus* «око». — Черных I 596; Фасмер III 131; Копалиński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуяклија 639; Klein 1074; Dauzat 509. — Див. ще **око́**, **окуля́р**. — Пор. **окулі́рувати**.

[**окульба́чити**] «обманути» Пі; — очевидно, результат зближення *окульба́чити* «осідлати; сісти верхи; (перен.) підпорядкувати когось своїй волі» з р. *околпа́чить* «обдурити», пов'язаним з *колпа́к* «ковпак». — Див. ще **ковпа́к**, **кульба́ка**.

окульти́зм «містичне вчення про можливість безпосередніх зносин із потойбічним світом», *окульти́вний*, *окульти́вний*; — р. *окульти́зм*, бр. *акульти́зм*, п. *okultyzm*, ч. *okultismus*, слц. *okultizmus*, вл. *okultizm*, болг.

окултізм, схв. *окултізам*, слн. *okultizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Okkultismus* «окултизм», фр. *occultisme*, англ. *occultism* «тс.» походять від лат. *occultus* «таємний, потайний, схований», пов'язаного з *occulo* «покриваю; ховаю, приховую», утвореним за допомогою префікса об-«до-, за-, на-» від *cēlo* «ховаю», спорідненого з дісл. *hœli* «сховище», двн. *hāla* «ховання, приховування», дірл. *selim* «ховаю, приховую», гот. *huljan* «закривати, кутати», дісл. *hulja* «тс.», нвн. *hehlen* «приховувати», *hüllen* «кутати». — СІС² 596; ССРЛЯ 8, 783; Kopalinski 690; РЧДБЕ 429; Вуяклија 639; Klein 1071; Walde—Hofm. I 196—197.

окуляр «система лінз для збільшення й розглядання зображення»; — р. *окуляр*, бр. *акуляр*, п. вл. *okular*, ч. слц. слн. *okulár*; болг. *окуляр*, схв. *окул̄ар*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Okular* «окуляр», фр. *oculaire*, англ. *ocular* «тс.» походять від лат. *oculārius* «очний», утвореного від *oculus* «око», спорідненого з лит. *akis* «тс.», псл. *око*, укр. *око*. — СІС² 596; Kopalinski 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуяклија 639; Gr. Fwb. 528; Dauzat 509; Klein 1074. — Див. ще **око**¹. — Пор. **окулірувати**, **окуліст**.

окуляри «оптичний прилад з двох скелець»; — р. [окуляри], бр. *акуляри*, слц. *okuliare*, слн. *okulari*; — запозичення з польської мови; п. *okulary* походить від лат. *oculāris* «очний», утвореного від *oculus* «око». — Пі 167; Richhardt 85; ЭСБМ I, 104; Sł. wyg. obcsuch 474. — Див. ще **окуляр**.

[окулярник] (зоол.) «кобра, *Naja naja*. (*N. tripudians*)» Ж; — п. *okularnik*, слц. *okuliarnik* «тс.»; — похідне утворення від *окуляри*; пор. інші назви цієї змії: *окулярна змія* УРЕ, *очкова змія*, а також р. *очковая змея*, нім. *Brillenschlange* (*Brille* «окуляри», *Schlange* «змія»); назва зумовлена тим, що на спинній стороні розширеної частини тіла кобра має світлий малюнок

у вигляді перевернутих окулярів. — БСЭ 21, 496. — Див. ще **окуляри**.

[окуніця] «волють очерету» Дз, Мо; — результат видозміни форми *куніця* «тс.»; пор. аналогічні утворення: [орябина] «горобина» і [рябинá] «тс.», [орябок] «рябчик» і [рябóк] «тс.» тощо. — Див. ще **кунá**¹.

о́кунь (іхт.) «*Perca fluviatilis* L.», [о́конь] «тс.», *окуне́ць*, *окуні́сько*, *оку́нчик*, *окуня́*, *окуне́ві*; — р. *о́кунь*, бр. *аку́нь*, [о́кунь], п. *окуі́*, *окоі́*, ч. *окошп*, слц. *оку́п*, болг. *оку́н*, схв. *о́кун*, слн. *оку́п*, [о́кп]; — псл. *окупь*, очевидно, утворене від *око* «око»; назва зумовлена тим, що при вийманні окуневих з великої глибини в них випинаються очі від тиску газу в плазальному міхурі; менш вірогідне припущення про походження від *ак- «гострий» і спорідненість з лит. *akstis* «колючка, рожен», *akiotas* «остюк», прус. *aketes* «борона», гр. *ὄξυς* «гострий» (*Mikkola Bergühr. 29*); зіставляється також з фін. *ahven* «окунь», ест. *ahven*, *ahup*, комі-зир. *о́кыш*, комі-перм. *ёкыш*, *ёкуш*, *еки*, *юкыш* «тс.», у зв'язку з чим робиться припущення, що назва належала найдавнішому населенню Європи, від якого була успадкована слов'янами й фінами (Берг Сов. етнографія 1984/2, 70). — Коваль 97; Фасмер—Трубачев III 132; Черных I 596; Преобр. I 645; ЭСБМ I, 104; Brückner 378; Holub—Lyer 343; Machek EŠJČ 412; Holub—Kop. 253; Schuster-Sewc 1647; Skok II 551; Коломиец Происх. назв. рыб 68—70; Mikl. EW 220; Schrader Reallexikon I 82. — Див. ще **око**¹.

окупа́ція, *окупáнт*, *окупува́ти*; — р. *окупáция*, бр. *акупа́ция*, п. *окупасја*, ч. *окупасе*, слц. *окупáция*, вл. нл. *окупасія*, болг. *окупáция*, м. схв. *окупáция*, слн. *окупáция*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Okkupation* «окупація», фр. англ. *occupation* «тс.» зводяться до лат. *occupatio* «окупація; захоплення», похідного від *occuro* «загарбу, оволодіваю»,

утвореного за допомогою префікса об- «навколо-, проти-» від саріо «беру, захоплюю». — СІС² 596; Черных I 594; ССРЛЯ 8, 783—784; Kopalinski 690; Hoľub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуяклија 640; Dauzat 508; Klein 708, 1071. — Див. ще **концепт, о¹**.

окутоватий — див. **кутати**.

оладок «невеликий товстий млинець» СУМ, Ж, *оладка*, [ладка, ладік] «тс.» Л; — р. *оладья*, бр. *аладка*, др. *оладья*, п. [oładka, ołatka] (з укр.); — запозичення з давньогрецької мови; гр. ἐλάδιον «тс.» походить від ἔλαιον «олія»; помилкове виведення (Matzenauer LF 11, 351) від рум. aluát «тісто». — Фасмер III 133; Черных I 596; ЭСБМ 1, 105; Bern. I 27; Mikl. EW 2. — Див. ще **оля¹**.

[оладошник] (бот.) «свербіжниця польова, Knautia arvensis (L.) Coult.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від *ладошка* «долоня» Ж (рослина вживалася від шкірних хвороб, зокрема корости, що з'являлась у першу чергу на руках). — Анненков 307. — Див. ще **ладка¹**.

оландар, *оландаренко*, *оландарівка*, *оландарка*, *оландаровати*, *оландар* — див. **оренда**.

[олач] «худобина з білими боками» Ж, **[олачіна]** (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, **[олачистий]** «з білими боками (про худобу)» Ж; — запозичення з румунської мови (рум. [aláciu] «строкатий, пістрявий, плямистий; різномастий»). — Дзендзелівський Доп. УЖДУ IV 108; Vrabie Romanoslavica 14, 165. — Див. ще **авач**.

[оле¹] «ой»; — р. [оле] «о, ой», болг. *оле* «ой; ура», *олеле* «тс.», стсл. *оле* «ой»; — псл. o-le, утворене з вигуку o і частки le «тільки»; пов'язання з гр. ἄλαλά (бойовий клич), ἀλαλαί «тс.», дінд. alalā (вигук при звертанні) (Преобр. I 645) помилкове. — Фасмер III 133; Дзендзелівський УЗЛП 161; Mikl. EW 221; Trautmann 153. — Див. ще **ле, о²**. — Пор. **алé², о́ли**.

[оле²] «ану лиш» ДзУЗЛП, [о́лем] «тс.» тж; — слц. [ol'e] «тс.»; — очевидно, результат лексикалізації виразу *о(й) лем* «тс.». — Дзендзелівський УЗЛП 161. — Див. ще **лем, о², ой**.

олеандр (бот.) «(південна вічнозелена рослина) Nerium L.»; — р. *олеандр*, бр. *алеандр*, п. слц. oleander, ч. oleandr, болг. *олеандър*, схв. *олѣндар*, слн. oleánder; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Oleánder, фр. oléandre, англ. oleander, іт. oleandro походять від слат. oleander, яке виникло з пізньолат. logandrum, що являє собою результат видозміни лат. rhododendron «розове дерево» (через проміжну ланку rodandrum). — Фасмер III 133; Преобр. I 646; Skok II 553; Kluge—Mitzka 522; Klein 1079. — Див. ще **рододендрон**.

Олег (чоловіче ім'я), *О́льо, Лесь*; — р. болг. *Олег*, бр. *Алег*, др. *Ольгъ*, ч. слц. Oleg, слн. Olég; — запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. Helgi (чоловіче ім'я) пов'язане з heilagr «святий», ісл. helgr, спорідненим з нвн. heilig «тс.», псл. сѣлъ «здоровий, цілий», укр. *цілий*. — Вл. імена 74; Rudn. II 877; Фасмер III 133; Петровский 169; Илчев 367; Vries ANEW 221; Jóhannesson 176. — Див. ще **цілий**. — Пор. **Ольга**.

[оледиця] «ожеледь», [огледиця, оглядиця] «тс.» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми *ожеледиця* під впливом *лід*. — Див. ще **лід, о́желедь**.

[олейкар] «дігтяр»; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. olejčár «торговець (лікарськими) маслами і мазями», як і ч. olejkař «торговець олією», є похідним від olej «олія», якому відповідає укр. *олія*; до 1914 р. словаки — продавці олії — ходили в Росію на промисел зі своїм товаром. — Див. ще **оля¹**.

[олейник] «скляр; словак, що ходить зі склом Шух»; — очевидно, результат семантичної видозміни слц. [olejník]

«рознощик олії», похідного від olej «олія», якому відповідає укр. *олія*; на українському ґрунті слово поширилось і на тих словаків, які торгували склом. — Див. ще *олія*¹. — Пор. *олейка́р*.

Олексáндр (чоловіче ім'я), *Олекса́ндра* (жіноче ім'я), [Олекса́ндер, Олекса́ндро], *Олесь*, *Олесья*, [Олесько́, Олешко́ Ж, Кса́ндер, Лекса́ндер, Лекса́ндро, Лекса́ндра], *Лесь*, *Лесья*, [Са́ндра], *Санько́*, *Санька*, ст. *Олекса́ндр* (1375), *Алекса́ндро* (1433), *Алекса(н)дръ* (1495), *Алезáндръ* «помочь муже(ст)венна, вспоможите(л) мужо(в)» (1627); — р. *Алекса́ндр*, *Алекса́ндра*, бр. *Алякса́ндр*, *Алякса́ндар*, *Алякса́ндра*, др. *Алекса́ндръ*, *Олекса́ндръ*, п. Aleksander, ч. слц. Alexander, вл. Aleksandr, болг. *Алекса́ндръ*, м. *Александр*, схв. *Алѣксáндар*, *Алѣксáндра*, слн. Aleksánder, Aleksándra, стсл. *Алѣзáндръ*; — запозичення з грецької мови; гр. 'Αλέξανδρος утворене з ἀλέξω «захищаю», спорідненого з дінд. gáksati «захищає», дангл. ealgian «захищати», і, можливо, з гот. alhs «храм», длит. eikas «священний ліс», alkas «тс.», лтс. elks «ідол», і áνѣр (род. в. áνδρός) «чоловік, муж», до якого зводиться укр. *Андрій*. — Вл. імена 74; Беринда 174; Фасмер I 70; Петровский 44; Илчев 46; Frisk I 68—70; Klein 47. — Див. ще *Андрій*. — Пор. *Олексій*.

Олексій (чоловіче ім'я), *Олѣкса*, [Олѣшко́, Лексій, Лесько́ Пі, Лешко́], *Льбня*, ст. *Олекси* (1375), *Олекса* (1500), *Алѣзій* «пособителен, помічник» (1627); — р. *Алексе́й*, бр. *Аляксе́й*, др. *Алекси́й*, *Олекса*, п. Alexy, ч. Alexi, Alexius, слц. Alexej, Alex, болг. *Алѣкси*, *Алексе́й*, м. *Алексе́й*, *Алексо*, схв. *Алекси́је*, *Алексо*, слн. Aleksij, Aleš, цсл. *Алѣзен*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. 'Αλέξιος утворено від ἀλέξω «захищаю». — Вл. імена 75; Беринда 174; Фасмер I 70; Петровский 45; Илчев 46. — Див. ще *Олексáндр*.

[Олѣлькó] «Олександр» Ж, Куз; — очевидно, результат видозміни форми [Олеськó] «Олександр» під впливом *Омелько*. — Див. ще *Олексáндр*, *Омелья́н*.

Олена́ (жіноче ім'я), *Олѣнка*, *Олѣся*, *Лѣна*, *Єля*, *Ляля*, *Льбля*, [Олька ВеЛ, Иля], ст. *Елена* (1401), *Олена* (1466), *Єлена* (1627); — р. болг. *Елена*, бр. *Алена*, *Алена*, *Ялена*, др. *Елена*, *Олена*, п. ч. Helena, слц. Helena, Elena, вл. Lejna, м. *Елена*, *Лена*, схв. *Елена*, Helena, слн. Helena, Jelena, цсл. *Єлена*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. 'Ελένη етимологічно неясне; пов'язується з ἑλένη «факел з тростини», ἑλάνη «тс.», виводиться також від *Γελένα (>*Γελένα) як гіпотетичної форми, спорідненої з лат. Venus «Венера». — Вл. імена 150; Rudn. II 878; Фасмер II 14; Frisk I 489.

[олени́ця] (бот.) «колчак лускатий, Hydnum imbricatum L.» Ж; — похідне утворення від *о́лень*; пор. назву цього гриба в інших мовах: схв. [ср́нчака] (від ср́на «сарна»), слн. gjava srna, букв. «коричнева сарна», н. Hirschschwamm (Hirsch «олень», Schwamm «гриб»); мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще *о́лень*. — Пор. *лосу́ня*.

олѣнка (ент.) «жук Epicometis hirta Poda; афодій копач, Aphodius fossor L. Пі; сонечко, Coccinella septempunctata L. ВеНЗн», [олѣнка] «сонечко» ВеНЗн, [олѣнець] «рогач, жук-олень, Lucanus cervus L.», [олѣнок Г, Ж, олінець Ж] «тс.», [олінь] (назва жука) Пі; — р. *олѣнка* «оленка; хрущ», [олѣна] «рогач», п. jelonek «рогач»; — похідне утворення від *о́лень*; назва деяких жуків (зокрема рогача) зумовлена тим, що їх верхні щелепи виступають далеко вперед, ніби роги (Горностаев 116); мотиви перенесення назви на інших жуків не зовсім ясні. — Фасмер III 134; Преобр. I 646. — Див. ще *о́лень*.

о́лень (зоол.) «Cervus elaphus», [олінь, лінъ Ж] «тс.», *олѣневі*, *олѣніна*

«оленяче м'ясо, [оленяча шкура Ж]», *оленіця* СУМ, ВеУг, *оленя* СУМ, ВеУг, [оленють] «оленя» Ж, [оленьча] «тс.» ВеУг, *оленяр*, *оленярство*, *оленятко* СУМ, ВеУг, [оленівий] «оленячий» Ж, *оленій* «тс.» Ж, *оленярський*, *оленячий*; — р. *олень*, бр. *алень*, др. *олень*, п. вл. нл. *jelen*, ч. *jelen*, слц. *jelen*, болг. *елен*, м. *елен*, схв. *јелен*, слн. *jelen*, стсл. *клень*; — псл. **eľen*, спл'язане з **olni* «лань», **ols* «лось»; — споріднене з лит. *ėlnis* «олень, лось», *ėlnias*, *álnis*, ст. *elenis* «тс.», лтс. *alnis* «лось», гр. *ἔλαφος* «олень», *ἔλλος* «оленя», кимр. *elain* «косуля», ірл. *elit* «тс.», вірм. *etn* «лань» і далі, можливо, з двн. *ēlo* «бурий, жовтий», *ēlawēg* «тс.», іє. **el-* «рудий, коричневий». — Черных I 596—597; Фасмер III 134—135; ЭСБМ I, 106; Sławski I 556—557; Brückner 205—206; Machek ESJC 221—222; Holub—Kop. 151; Schuster-Sewc 444; БЕР I 490; Skok I 771; Bezlej ESSJ I 225; Критенко Вступ 510, 544; Берн I 263; Trautmann 68; Топоров 77—78; Mann 238; Pokorny 302—304. — Пор. **лань**, **лось**.

олеографія «літографічний спосіб відтворення картин, написаних олією; копія картини, зроблена цим способом»; — р. болг. *олеография*, бр. *алеаграфия*, п. слц. *oleografia*, ч. *oleografie*, схв. *олеографија*, слн. *oleografija*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *oléographie*, як і англ. *oleography* «тс.», утворено з основ лат. *oleum* «олія» і гр. *γράφω* «пишу». — СІС² 222, 597; ССРЛЯ 8, 841; St. wug. *obscych* 525; РЧДБЕ 430; Klein 1079—1080. — Див. ще **графя**, **олія**¹.

[олесник] (бот.) «тирлич весняний; *Gentiana verna* L.» Мак; — неясне; може бути зіставлене з п. *olešník* «порізник, *Libanotis* L.; [смовдь, *Peucedanum silvestre* DC.]» або з р. [олешник] «меум, *Meum* L.», ч. слц. *olešník* «гірча, дика морква, *Selinum* L.», п. *olszenik* «тс.».

[олесска] (бот.) «хрящ-молочник солодкий, *Lactarius subdulcis* (Pers.) Fr.

(*Agaricus subdulcis* Bull.)» Мак; — неясне.

Олефір (чоловіче ім'я), [Олихвѣр, Олихвір Бі, Олихвѣр, Олохвір, Олохвір, Орефірко Ж], ст. *Олефѣрько* (1359), *Елефѣрїй* «любочестень, або нескупъ, тьщив, або во(л)ны, свободный...» (1627); — р. *Олефір*, *Елефѣрїй*, ст. *Елефѣрїй*, бр. *Алихвѣр*, п. *Eleutery*, ч. *Eleutherius*, слц. *Eleuter*, болг. *Елеутѣри*, м. *Елеутѣрие*, схв. *Елеутѣрије*, слн. *Eleuterij*, стсл. **Єлевтерни**, **Єлевѣрни**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. 'Ελευθέριος утворено від ἑλευθερος «вільний», спорідненого з лат. *liber* «тс.», двн. *liuti* «люди», нвн. *Leute* «тс.», лит. *liáudis* «народ; прості люди», укр. *люди*. — Вл. імена 75; Беринда 203—204; Петровський 108—109; Илчев 196; Frisk I 490—491. — Див. ще **люд**.

[блек] «верхня частина вулика-колови» Ник, [вóлик, вóлік, вóлок] «тс.» тж; — р. [блек], бр. [вóлек] «тс.», др. *волѣкъ* «верхня частина борти з медом, що залишається для бджіл», стсл. *отъ-лѣкъ* «залишок»; — похідне утворення від основи др. *-лѣкъ* «залишок»; — псл. *-lĕk-*, *ot(ъ)lĕkъ* «залишок»; — споріднене з лит. *ātlaikas* «залишок», *liekù*, *likti* «залишати», лтс. *likt* «класти, ставити», дінд. *atirĕkaḥ* «залишок, достаток», гр. *λοιπός* «той, що залишається», *λείπω* «залишаю», лат. *linquo*, *liqui* «тс.», гот. *leiþan* «позичати»; іє. **leikʷ-* «залишати». — Фасмер III 134; ЭСБМ I, 192; Берн I 710—711; Trautmann 155; Fraenkel 331—332, 372—373; Топоров II 78—79; Mann 39, 674; Pokorny 669—670. — Пор. **лихий**, **лишити**.

олжя, **олжівий** — див. **лжа**.

[бли] «поки» Ж, [бólnи] «тс.» Ж; — р. [бле] «навіть, аж, а, але», [бли, бólnи, бólnо] «тс.», [бólnи] «навіть», [бólnа] «хіба, якщо, коли», [бólnо, бólnы] «тс.», [бólnї] «так що, аж», др. *оли* «коли, поки, якщо, так що, вже, аж до», *ольно* «якщо, так що», *ольни*, *оль-*

ны «тс.»; — очевидно, посл. *e-li (*o-li), утворене з *e- (*o-) займенникового походження (o- могло виникнути з e- на східнослов'янському ґрунті, пор. *edipъ > одін) і частки -li, збереженої в укр. [ли] «чи». — Мельничук СМ IV 82; Фасмер III 133; Преобр. I 645—646; Stawski I 448—449. — Див. ще **ли, о'.**

олива (бот.) «маслина, Olea L.; нижчий гатунок олії; мастило; [соняшникова олія ЛексПол], *оливка* «маслина; [маслинка вузьколиста, лох, Eleagnus angustifolia L. Мак], *оливина* «маслина європейська, Olea europaea L.» Ж, *оливник* «тс.» Ж, *оливі, оливковий, оливний, оливити* «мастити» Куз; — р. *олива* «маслина; [олія], бр. *алива*, п. *oliwa* «тс.», ч. слц. *oliva* (бот.), болг. схв. *олива*, слн. *oliva* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *oliva* (olea) «маслина (дерево і плід)» походить від гр. ἔλαια (< ἐλαίῤῥα) «оливе дерево». — СІС² 597; Німчук 261; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 135; ССРЛЯ 8, 842; ЭСБМ I, 107; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 430; Белецкий 34; Пизани 65; Гиндин Этимология 1963, 65; Walde—Hofm. II 205—206. — Див. ще **олія¹.**

оливка «сорт яблук»; — п. [oliwki] «дика яблуня (Pirus malus L.) і її плоди»; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни назви *оливка* «маслина».

[оливнік] (бот.) «заяча капуста, Sedum telephium L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *олива*; пор. [масне зілля Мак, масляне зілля Мак, тучне зілля ВеНЗн], р. [воронье сало, воронье масло], слц. *masna bylina*, схв. *тушти боб, туша, тушти боб, тушт* «тс.»; назва зумовлена тим, що рослина належить до родини товстолистих, у клітинах яких збирається багато води. — Див. ще **олива.**

[оливо] «глазур, яка ще не застигла (для глиняного посуду)»; — очевидно, результат зближення назви [оливо] «глазур» з *оливо* «олово». — Див. ще **літи, олово.**

[олинтір] «здоровило» МСБГ; — результат видозміни форми *волонтір* (ст.) «волонтер, доброволець у війську». — Див. ще **волонтер.**

[олифір] (орн.) «іволга, Oriolus galbula L.» ВеУг, ВеНЗн; — результат видозміни деетимологізованої назви [оляр] «тс.», зближеної з особовим ім'ям *Олефір*. — Див. ще **олійник.**

оливець, оливець «оливець», [оливо Ж, оловець Ж, оловце Ж, олуфко МСБГ, О, луфко тж, волуфко О] «тс.»; — р. [олово́к], бр. *ало́вак* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ołowek* «тс.» утворено від *ołów* «свинець», якому відповідає укр. *олово* (грифелі олівців виготовляли зі свинцю та ін.). — Richhardt 85; Булаховський Нариси 60, 77; Коваль 150; ЭСБМ I, 107; Brückner 379. — Див. ще **олово.**

олигархія «політичне й економічне панування невеликої групи експлуаторів; правляча група експлуаторів», *олигарх, олигархічний*; — р. болг. *олигархия*, бр. *алигархия*, п. слц. *oligarchia*, ч. *oligarchie*, вл. *oligarchija*, м. *олигархија*, схв. *олигархија*, слн. *oligarchija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Oligarchie*, фр. *oligarchie*, англ. *oligarchy* походять від гр. ὀλιγαρχία (букв. «влада небагатьох»), яке складається з основ слів ὀλιγός «невеликий, малий», що не має певної етимології (можливо, пов'язане з гр. λογός «погибель, біда», спорідненим з алб. *l'ik* «злий; тонкий, худий», лит. *ligà* «хвороба»), і ἀρχός «начальник, керівник». — СІС² 597; КЭСРЯ 308; Korpaliński 691; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 430; Klein 1080. — Див. ще **анархія.** — Пор. **монарх.**

[олійник] (орн.) «іволга, Oriolus galbula L.», [оляр Шарл, олярник Куз, олярчик Ж] «тс.»; — очевидно, результат перенесення назви *олійник* «той, хто виготовляє або продає олію»; мотивація перенесення неясна. — Булаховський Вибр. пр. III 210. — Див. ще **олія¹.**

олійниця (ент.) «жук ряду твердокрилих, наривник, *Mulabris Fabr.*»; — похідне утворення від *олія*; назва зумовлена тим, що цей жук виділяє (як засіб захисту) яскраво-жовті крапельки крові, схожі на олію (БСЭ 29, 181; УРЕ 9, 506). — Див. ще **олія**¹.

олімп «місцеперебування обранців; (жарт., ірон.) верхівка визначних діячів літератури, мистецтва та ін.», *олімпіада* «олімпійські ігри», *олімпієць* «у давньогрецькій міфології бог, житель Олімпу; учасник олімпійських ігор», *олімпійський*, заст. *олімпський*; — р. *олімп*, бр. *алімп*, п. *Olimp*, ч. слц. *Olymp*, вл. *olympiski*, болг. *Олимп*, схв. *Олимп*, слн. *olímp*, *Olímp*; — запозичення з грецької мови; гр. Ὀλυμπός «Олімп» (назва гірських хребтів, за грецькою міфологією, місцеперебування богів; похідне від нього ὀλυμπίᾱς, ἄδος «чотирирічний проміжок між олімпійськими іграми») етимологічно неясне; походить з догрецького субстрату. — СІС² 598; Черных I 597; Kopalinski 691; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 506—507; Frisk II 383.

Олімп, *Олімпій*, *Олімпіан* (чоловічі імена), *Олімпіада*, *Олімпія* (жіночі імена), *Ліпа*, *Лімпа*, *Ада*, ст. *Олмбъ* «ѿ н(е)б(е)с», *Олмбій* «н(е)б(е)сний», *Олмпіа* «тризнице еллинское», *Олмпіада* (1627); — р. *Олімп*, *Олімпий*, *Олимпіан*, *Олимпіада*, *Олімпія*, бр. *Алімп*, *Алімпіан*, *Алімпа*, п. *Olimpiusz*, *Olimpia*, слц. *Olympria*, болг. *Олімпи(й)*, *Олимпіада*, *Олимпіяда*, *Олимпія*, м. *Олимп*, *Олимпа*, схв. *Олимпије*, *Олимп*, *Олимпија*, *Олимпа*, слн. *Olimpij*, *Olimpija*, стсл. **Олмбъ**, **Олмпъ**, **Олмпина**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Ὀλυμπός, Ὀλύμπιος (чол.), Ὀλυμπιάς (жін.) пов'язані з назвою гори Ὀλυμπός «Олімп» і похідним від неї ὀλυμπίας «олімпійські ігри». — Вл. імена 75, 150; Беринда 225; Петровский 169—170; Илчев 367. — Див. ще **олімп**.

олінець, *олінь* — див. **олénка**.

[оліткі] «екскременти Ж, овечі відходи Шух»; — неясне.

оліфа «варена олія, що йде на виготовлення олійних фарб та ін.», *проліфити*; — р. *оліфа* «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. ἄλειφα «олія, мазь», ἄλειφω «мащу, фарбую» етимологічно пов'язані з λίπος «жир, сало», спорідненим з дінд. *limpáti* «маже», лит. *lip̃ti* «липнути, прилипати», псл. *lip̃oti*, укр. *ліпнути*. — СІС² 598; Фасмер III 135; Черных I 597; Matzenauer 265; Frisk I 67—68, II 126—127. — Див. ще **ліпнути**.

олія¹ «рідка жирова речовина; олійна фарба; мастило», **[олій]** «олія», **[олей]** «тс.» Л, **[алей Л, голій ЛексПол]** «тс.», *олійка*, *олійник* «той, хто виготовляє або продає олію», *олійниківна* «дочка олійника», *олійництво*, *олійниця* «підприємство, де виготовляють олію; посуд для олії; [дружина олійника Бі]», *олійниченко* «син олійника», *[олійничка]* «дружина олійника», *олійня* «підприємство, де виготовляють олію», **[алейня Л, олійря]** «тс.», *олієтий*, *олійний*, *олієти*; — р. **[олей, олея]**, бр. *алей*, др. *олѣи* «оливкова олія», п. ч. слц. *olej*, вл. *wolij*, нл. *wolej*, болг. *елей*, схв. *олај* «лляна олія», слн. *ólje*, **[olej]**, стсл. **олѣи** «оливкова олія»; — псл. *олейъ*; — запозичення з латинської або грецької мови; лат. *oleum* «олія» походить від гр. *ἔλαι- Fov (звідки також гр. ἔλαια «олива»), що разом з вірм. *ewl* «олія» зводиться до невідомого середземноморського джерела. — Коваль 117; Акуленко 132; Rudn. II 878; Фасмер III 134; ЭСБМ I, 105—106; Holub—Lyer 344; Schuster-Sewc 1650; Bez-laj ESSJ II 247; Bern. I 264; Белецкий 34; Walde—Hofm. II 205; Frisk I 480. — Пор. **оліва**.

[олія²) (бот.) «фіалка триколірна, братки, *Viola tricolor L.*» Мак; — можливо, пов'язане з *олія*¹, хоча мотивація назви неясна.

олово «метал Stanum; (заст.) свинець, *Plumbum*», **[волово]** «тс.» Ж, *оліво* «тс.; олівець» СУМ, Ж, **[оли-**

в'янка] «бабка, налита оловом», [*олівнік*] «ливарник, зайнятий у виробництві свинцю Ж; свинцева втулка, буква Куз», [*олівня*] «свинцеплавильний завод» Ж, [*олівочник*] «свинцева втулка, буква» Куз, [*оловінець білий*] «свинцева руда» Ж, [*оловляник*] «дрючок із свинцевим наконечником» Ж, [*оловничя*] «лот, висок» Ж, *олов'яний*, [*олов'яний*] «олов'яний» Ж, *олов'янти*; — р. *олово*, бр. *волава* «олово», др. *олово* «свинець», п. *ołow*, [*ołow*], ч. слц. *olovo*, вл. нл. *wołoj*, болг. *о̀лво*, м. *олово*, схв. *долово*, слн. [*ólovo*], ст. *ołv*, стсл. *олово* «тс.»; — псл. *olovo*; — споріднене з лит. *álvas* «свинець», лтс. *álva* «олово», *álvs* «тс.», прус. *alwis* «свинець» і далі, можливо, з двн. *ělo* «жовтий», лат. *albus* «білий», гр. *άλφός* «білий лишай», двн. *albiz* «лебідь», дісл. *qlрт*, псл. **olbedь* «тс.», укр. *лєбідь*, дісл. *qlunn* (вид риби), гол. *alft*, *elft* «тс.»; іє. **al-* «білий»; припускається також (Німчук 138) зв'язок з псл. *liti* «лити»; неприйнятне припущення (Machek ESJC 413) про генетичний зв'язок слов'янських слів з нвн. *Vlei* «свинець», лат. *plumbum*, гр. *μόλυβδος* «тс.». — Черных I 597; Фасмер III 135; ЭСБМ 2, 187; Brückner 379; Holub—Kop. 254; Schuster-Sewc 1649; Младенов 379—380; Skok II 554; Bezlaј ESSJ II 247—248; Trautmann 7; Топоров 81; Persson Beitr. 567; Vries AEW 101, 687; Frisk I 81—82; Walde—Hofm. I 26—27. — Пор. *лєбідь*.

[**олов'яник**] (у сполученні *о. європейський* (бот.) «*Plumbago europaea* L.») Мак, [*оловатці*] «кермекові, *Plumbaginaceae*» Ж; — п. *ołownica* «*Plumbago*», *ołowianka*, *ołownik*, ч. *olověnec*, слц. *olovník*, схв. *олвница*, слн. [*olovica*] «тс.»; — похідне утворення від *олово*; калька наукової назви *Plumbago*, в основі якої лежить лат. *plumbum* «олово»; назва зумовлена наявністю сірого ворсистого нальоту на спідньому боці листків рослини. — Анненков 261; Machek Jm. rostl. 171; Симонович 364. — Див. ще *олово*.

олт́ар, *олт́арник*; — книжний варіант форми *вівт́ар* (див.).

[**олубня**] (зоол.) «вид поліпів, *Celeroga*» Ж; — пов'язане з *луб* і являє собою часткову кальку нім. *Krustenkogalle* «тс.» (нвн. *Kruste* «кора, шкара-лупа»). — Див. ще *луб*.

олу́фко — див. *олівець*.

[**олух**] «дурень, йолоп» Ж; — р. *олух* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, походить від **во́лух*, букв. «волячий пастух», пов'язаного з *віл*, р. *вол* (подібно до *ко́нюх* від *кінь*, р. *конь*); виводиться також від [*о́глух*] «дурень», яке пов'язують з *глухий* (Bern. I 308; Преобр. I 129); мало обгрунтоване зіставлення з чаг. *aluk* «одур; отупіння; розгубленість» (Корш, див. Преобр. I 648) або з особовим іменем [*Олуфєрий*] від гр. *Ἐλευθέριος* (Ляпунов RS1 13, 70). — Фасмер III 136—137; Черных I 597; КЭСРЯ 308; Преобр. I 647—648; Соболевский РФВ 66, 346.

олу́ша (орн.) «*Sula bassana* Bris.», [*олу́х*] «тс.» Куз, Шарл; — р. *олу́ша* «тс.»; — похідне утворення від [*олух*] «дурень»; пор. [*елуній білий*] «олуша» Шарл, р. [*елуніш*] «тс.». — Див. ще *олух*.

[**олуш**] (зоол.) «вид поліпів, *Рутпоа*» Ж; — похідне утворення від *лу́щити*, *луска́*; можливо, часткова калька нім. *Schuppenkoralle* (Schuppe «луска»), — Див. ще *луска́*!

Ольга (жіноче ім'я), *О́ля*, [*О́льдзя*], *Лю́ся*, *Льо́ля*, ст. *Олга* (1488); — р. *Ольга*, бр. *Во́льга*, др. *Ольга*, п. ч. *Olga*, слц. *Ol'ga*, болг. м. *Олга*, схв. *Олга*, слн. *Olga*, цсл. **Єлга**; — запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. *Helga* (жіноче ім'я) відповідає дісл. *Helgi* (чоловіче ім'я), яке лежить в основі укр. *Олєг*. — Вл. імена 151; Rudn. II 878; Петровский 170; Vries AEW 221. — Див. ще *Олєг*.

[**ольб**] (вигук, яким відганяють свиней) Чаб, [*олю́*] «тс.», [*ольбо́каты*] «викрикувати *ольб*», [*ольбо́каты*] «викрикувати *олю́*» тж; — пов'язане з [*алю́*] (вигук, яким відганяють свиней) (див.).

[ольбс] «гарний, рівний ліс, який відводиться для порубки; трясовина» Л; — р. [алєс] «мокре місце, заболочений луг», бр. [алєс] «низинний заплавлений луг; заросла чагарником або очеретом низина; заболочене місце», [галєс] «грузькі болота», п. [alos] «болото, трясовина»; — запозичення з балтійських мов; лтс. alots «джерело», очевидно, споріднене з àlksna «вільховий ліс; багниста місцевість, особливо в лісі», лит. alksnà «вільха; калюжа», псл. *ольха/*желъха, укр. вільха. — Лаучюте 9; ЭСБМ 1, 106; Mühl.—Endz. I 67, 69; Graenkel 8. — Див. ще вільха.

[ольха] (бот.) «вільха, Alnus Gaertn.», [олешйна] «вільшина» Ж, [ольшйна] «тс.», [олешник] «вільшняк» Ж, [олищняка] «тс.»; — діалектний варіант закономірної форми вільха (вільшйна), що поширився під впливом форм [олешник, *олешняк] і под., у яких о- збереглося в умовах відкритого складу. — Див. ще вільха.

[ольшанка¹] (орн.) «тинівка звичайна, Prunella modularis L.» Шарл; — похідне утворення від [ольха] «вільха», паралельне до вільшанка (орн.) «малинівка, Erithacus rubecula L.»; мотивація назви неясна. — Див. ще вільха, ольха.

[ольшанка²] (іхт.) «гольян, Phoxinus phoxinus L. (Leuciscus phoxinus) Ж; гірчак, Rhodeus sericeus amarus Л—Г»; — р. [ольшанка] «гірчак; малявка, Leucaspius delineatus», бр. [ольшанка] «гірчак», [ольховка], п. [olszanka, olszówka] «тс.», слц. [jelšovka] «гольян; малявка», схв. [jelšovka] «в'язь андруга, Leuciscus souffia»; — похідне утворення від [ольха] «вільха»; назва зумовлена тим, що голяни і малявки часто бувають під коренями вільхи. — Коломиец Происх. назв. рыб 43; Усачева Этимология 1974, 111—112; Ferienc Názv. rýb 43.

оляндра «старовинний молдавський танець; циганський танець Ж», халляндра (циганський танець); — запозичення з молдавської мови; молд.

олеандра (народний танець), як і рум. oleándră «тс.», пов'язується з олеандру (леандру) (бот.) «олеандр», яке виводиться від іт. oleandro «тс.». — СДЕЛМ 290. — Див. ще олеандр.

ом «одиниця виміру електричного опору»; — р. бр. болг. м. ом, п. от, ohm, ч. слц. ohm, схв. ђм, слн. óhm; — інтернаціональний термін (нім. Ohm, фр. англ. ohm), утворений від прізвища німецького фізика Г. С. Ома (G. S. Ohm, 1787—1854). — СІС² 598; ССРЛЯ 8, 850; Kopaliński 691; Holub—Lyer 343; РЧДБЕ 431; Klein 1078.

[омама] «засліплення, облуда, омана» Пі, [омамити] «зачарувати, звабити»; — бр. [омаміць] «ввести в оману»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. отам «омана», отамієніє «тс.», отаміє «ошукати, одурити, звабити», як і ч. [omama] «одур», отамієні «тс.», отамієт «одурманити», слц. отам «дурман, одур», отамієт' «одурманити», болг. мамя «обманювати, манити», м. мамі «манити, обманювати», схв. ђмама «заманювання, зваблення, спокуса», ђмам «принада», омамити «звабити, спокусити», слн. отамта «наркоз, присипляння, приголомшення», отамієті «приголомшувати, одурманювати, присипляти» є префіксальними утвореннями від дієслова таміє «вабити, манити» (ч. тамієті «дурманити», слц. тамієт' «тс.», псл. tamiti), очевидно, пов'язаного з манієті (псл. maniti). — Richhardt 85; ЭСБМ 1, 109; Brückner 321. — Див. ще манієті.

оман (бот.) «Inula L.; [дивина чорна, Verbascum nigrum L.], [омана] «дивина чорна», [оманник] «оман високий, Inula helenicum L.» Мак, [омен] «тс.» См; — р. оман «оман високий», п. ч. отап, вл. wotan, болг. ђман, схв. ђман, слн. ótap «тс.»; — псл. otapъ похідне від maniti «манити»; назва пояснюється тим, що ці рослини виявляють наркотизуючу дію. — Шамота 145; Фасмер III 138; Преобр. I 648—649; Brückner 379; Machek Jm.

rosl. 241; Bezlaj ESSJ II 248; Mikl. EW 221. — Див. ще **маніти**.

[**оманіти**] «очистити» О; — неясне.

[**омань**] «обмаль, мало, недостатньо» Пі; — результат видозміни форми [бмаль] «обмаль», можливо, зближеної з маненький «маленький». — Див. ще **малий**.

омар (зоол.) «*Astacus marinus* L.», [гомар] «тс.» Куз; — р. болг. *омар*, бр. *амар*, п. *omar*, *homar*, ч. *homar*, *humr*, слц. *homár*; — запозичення з французької мови; фр. *homard* «омар» походить від дісл. *humarg* «тс.», спорідненого з дінд. *kamaṭha-* «черепашка», гр. *κράβ(μ)αρος* «краб, омар», лат. *cammarus* «вид краба». — СІС² 598; Rudn. II 879; Фасмер III 138; Черных I 598; КЭСРЯ 308; РЧДБЕ 431; Kluge—Mitzka 320; Vries AEW 266; Jóhannesson 211.

[**омастник**] (бот.) «*Sanguisaria puciferum et butyrosium*» Ж; — похідне утворення від *мастити*; пор. [омаста] «жир», [омасть] «тс.» Ж; назва зумовлена, очевидно, олійними властивостями рослини. — Див. ще **масть**.

[**омах**] «початки кукурудзи із зерном» Ж; — неясне.

омéг (бот.) «*Oenanthe* L.; [болиголов плямистий, *Conium maculatum* L.], [омéжник] «омег водяний, *Oenanthe aquatica* L. (Poir.)» Мак, [вомиг] «цикута отруйна, *Cicuta virosa* L.» См, Мак, [вомига] «болиголов плямистий» Мак, [омага] «аконіт, *Aconitum* L.» См, [омега, омека, омчега, омшега] «тс.» См, [омяк] «(вид аконіту) *Aconitum napellus* L.» Мак, [ома́га, оме́га] «тс.» St. z fil. 12, [омегáня] «отруєння аконітом» тж, [омéджанка, омéджниця] «тс.» тж, [омéджнядь] «гурт овець, отруєних аконітом» тж, Гриц; — р. *омéг* «болиголов плямистий; гіркий напій», *омéжник* «омег», [бмяк] «цикута (віха), *Cicuta* L.», бр. *омег* «болиголов плямистий», *амéжник* «омег водяний», п. *omieg* «аконіт», *omieg*, *omiek*, *omega*, ч. *oměj*, *voměj*, *omih*, слц. *omich*, *omeda* «тс.», схв. *омик* «*Aconi-*

tum vulparia Rchb.», слн. *омéј* «аконіт», цсл. *омѣгъ* «отруйна рослина»; — певної етимології не має; припускається (Фасмер—Трубачев III 138—139) зв'язок з *мигáти*; зіставляється (Machek Jm. rosl. 45—46) з *меzgá*; як назва отруйних рослин, вживання яких викликає запаморочення, зводиться (Меркулова ЭИРЯ III 18—19) до лат. *vomicia* «блювотне». — Дзедзелівський St. z fil. 12, 183.

омéга «назва останньої літери грецького алфавіту»; — р. болг. *омéга*, бр. *амéга*, п. ч. слц. *omega*, м. *омега*, схв. *омега*, слн. *омега*; — запозичення з грецької мови; гр. *ω μέγα* означає букв. «о велике». — СІС² 599; ССРЛЯ 8, 852; St. wyr. obcyh 527; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Klein 1081. — Див. ще **мегафón**.

[**омéга**] (бот.) «(види рододендрона) *Rhododendron ferrugineum* L.; *Rhododendron myrtifolium* Schott. et Kotochy; родіола рожева, *Rhodiola rosea* L.»; — очевидно, пов'язане з *омéг*; пор. укр. [п'янишник ржаволистий] «*Rhododendron ferrugineum* L.» Мак, р. *пьянишник* «*Rhododendron* L.», ч. *pěnišník* (з р.), схв. *пјенишник* «тс.», що пояснюються п'янкими властивостями рододендрона (пор. ще слн. *bljuvanec*, *pljuvanec* «тс.»). — Анненков 296; Machek Jm. rosl. 176. — Див. ще **омéг**.

омéла (бот.) «*Viscum* L.», [омалá] «омела біла, *Viscum album* L.» Л, [омéльга], [амела, обмéла Ко, обмил, обмила, омело, омелха, омíла Ж, Пі, вимела, вомéна Ж, гамелó ВеБ, гéмел ВеБ, гемелá ВеБ, гомел, гомеля, елим, елом, замело, намелíна Ж, помелó, умела, ямелá ВеБ, ямелíна, ямелó ВеБ] «тс.» Мак, [омелха] «дубова омела, *Loranthus europaeus* L.» Мак, [омила, восмíл, осмíл, помела] «тс.» Мак, *омелóви* «*Loranthaceae*», [осмеловатí, осмíловатí, восмеловатí, вóсьмíловатí] «тс.» Мак; — р. *омéла* «*Viscum* L.», бр. *амéла*, *амялá*, п. *jemioła*, *jemioło*, [jemiel, jemielucha], ч. *jmeli*, [omeli, jemelo, jemola], слц. *ime-*

lo, [omelo, omela, omelie], схв. *ймела* «омела біла; дубова омела», [омела] «омела біла», [омель, мель, меле, омеля, мела] «тс.»; дубова омела», слн. oméla, ohmpélje «тс.»; — псл. omela, *jъmela; — споріднене з лит. āmalas «омела», лтс. amuls, amuols, āmuls, āmals, прус. emelno «тс.»; далі зіставляється з дінд. amlaḥ «кислий», amblāḥ «тс.»; алб. ëmbëlë «солодкий», tëmbëlë «жовч», лат. amārus «гіркий», гр. ὄμβος «сирий», вірм. hum «тс.»; двн. amr̥ago «щавель»; більш обгрунтовано пов'язується (Grückner 206; Потебня РФВ 6, 150) з псл. jęti, jъto (укр. *јти*). — Скляренко Мовозн. 1992/5, 11—12; Черных I 598; Фасмер III 139; ЭСБМ I, 109—110; Machek Jm. rostl. 89; ESJC 230; Sławski I 559—560; Bern. I 425; Хэмп Этимология 1985, 51; Trautmann 7; Топоров II 26—28; Нерознак 55; Matzenauer LF 8, 11; Bezzenberger VB 23, 297. — Пор. *имелá*.

[омельга] (орн.) «иволга, Oriolus galbula L.» Шарл; — очевидно, результат видозміни форми [wivivьlga] «тс.» під впливом *омелюх*, [омелгүшка] «омелюх», [омельга] «омела». — Див. ще *вільга*².

омелюх (орн.) «Bombucilla garrulus L.», [омелгүшка, омелүшка] «тс.» Шарл, Куз, [омелянка] «тс.» Куз, дрізд *омелюх* «Turdus viscivorus L.», [дрізд *омельник*] «тс.» Шарл, [мелюх] «омелюх; дрізд чикотень (рябинник), Turdus pilaris L.» ВеНЗн, Шарл, [ямельюх] «омелюх» тж; — р. [омельник] «дрізд *омелюх*», п. jęmiołuszka «омелюх»; — похідне утворення від *омелá*; назва зумовлена тим, що ці птахи дуже люблять ягоди омели (Воїнств.—Кіст. 295, 318). — Булаховський Вибр. пр. III 207. — Див. ще *омелá*.

Омелян, *Мілько*, *Омелько* СУМ, Ж, ст. *Оме(л)я(н)* (1490), *Омелковичъ* (1430), *Емвлианъ* «разуме(н)» (1627); — р. *Емельян*, бр. *Емяльян*, *Амяллян*, *Амільян*, п. *Emilian*, ч. слц. *Emilián*, болг. *Емилиан*, м. *Емилијан*, схв. *Емилијан*, слн. *Emilijan*, стсл.

Ємилианъ; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; сгр. Αιμιλιανός походить від лат. *Aemiliānus*, яке зіставляється з *aemulus* «суперник, учасник змагання», пов'язаним з *imitor* «імітую, наслідую»; грецьке ім'я виводиться також (Петровський 110) від етимологічно неясного гр. αἰμύλος, αἰμύλιος «піддесливий». — Вл. імена 75; Беринда 204; Фасмер II 19; Спр. личн. имен 410; Илчев 198; Walde—Hofm. I 17.

[омерснутися] «помилитися, промахнутися» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форм [омиснүтисся, омиснитисся, ом'яснүтисся] «тс.»; може бути пов'язане також з [мóрс-кати] «сильно, з розмаху бити». — Див. ще *мерщій*, *мóрскати*, *ом'яснүтисся*.

*омёт*¹ (заст.) «пола, край (одягу)», *омета* (заст.) «тс.» Ж, [омети] «опушка на кожухах, теплих покривалах для саней» (Умань); — р. [омёт] «поділ, поли, край (одягу)», др. *ометъ* «обшивка, облямівка на одязі», *омета* «тс.», стсл. *омета* «край, облямівка»; — псл. *ометь*, *ometa* «обшитий (обметаний) край одягу», пов'язане з *ometati* «обметати», *metati* «метати». — Фасмер III 139. — Див. ще *метати*.

*омёт*² — див. *мєсті*.

оміз, *омизати*, *омизина*, *омізли-вий* — див. *мизгатися*.

[омілка] (бот.) «пажитниця п'янка, дурійка, Lolium temulentum L.» Ж, [омилець Мак, омілок, омілок] «тс.»; — пов'язане з [омілка] «помилка», *помилятися*; назва пояснюється отруйними властивостями зернівок пажитниці п'янкої, зокрема, коли вони потрапляють до збіжжя, яке змелюється на борошно (БСЭ 33, 231—232). — Див. ще *миліти*.

оміснитися, *омиснүтисся* — див. *ом'яснүтисся*.

омісьне — див. *мисль*.

[обмич] (бот.) «латаття, Nymphaea L.» Ж, [вобмич ВеБ, лобмич ВеНЗн, мб-

міч Ж, ВеБ, *момеч* ВеЛ, *момбч* ВеУг, *умич* ВеБ] «тс.»; — неясне; може бути зіставлене з основами [мікати] «виривати» і *моціти* (мобкнути).

[о́мінка] «виняток; різниця» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мінати* (пор. п. [omipek] «загін, пропущений під час сівби»).

омкно — див. **омпити**.

омлёт (страва з яєць); — р. болг. *омлёт*, бр. *амлёт*, п. *omlet*, ч. слц. *omeleta*, м. *омлет*, схв. *омлет*, слн. *omléta*; — запозичення з французької мови; фр. *omelette* походить від давнішого *amelette*, що виникло шляхом метатези з **alemette* (<*alumette*), джерелом якого є *alumelle* «тс.», пов'язане з дфр. *lemelle* «тонка пластинка металу» (на основі схожості форми), що зводиться до лат. *lamella*, зменш. від *lamina* «тс.» неясного походження. — Черных I 598; КЭСРЯ 308; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Dauzat 512; Walde—Hofm. I 755—756.

омнібус «старовинний багатомісний кінний екіпаж»; — р. болг. м. *омнибус*, бр. *омнібус*, п. ч. слц. вл. нл. *omnibus*, схв. *омнибус*, слн. *omnibus*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Omnibus*, англ. *omnibus* походять від фр. *omnibus* «тс.», що є скороченням *voiture omnibus*, букв. «екіпаж для всіх» і зводиться до лат. *omnibus* «для всіх», дав. в. мн. від *omnis* «весь», походження якого неясне. — СІС² 599; Коваль 35—36; КЭСРЯ 309; Brückner 457; Kopaliński 693; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Klein 1082; Dauzat 512; Walde—Hofm. II 209—210.

омограф, *омографи* «слова або форми слів, різні за значенням і звучанням, але однаково написанням»; — р. *омограф*, бр. *амограф*, п. ч. вл. *homograf*, слц. *homografum*, болг. *омограф*, м. *хомограф*, схв. *хомограф*, слн. *homograf*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *homographe*, англ. *homograph* утворені з основ гр. *омос* «той самий, однаковий», спорідненого з дінд. *samáhi* «рівний, однако-

вий», лат. *similis* «подібний», укр. *сам*, і гр. *υράφω* «пишу, креслю, зображую». — СІС² 599; РЧДБЕ 432; Klein 739; Frisk II 390. — Див. ще **графіка**, **сам**.

[о́мок] «шифер, яким вистилають казан для варіння пива; накіп на стінках казана; осад солі; соляний камінь, який дають худобі для лизання» Ж, Куз, [омо́ка] «тс.» тж; — п. *otok* «твердий камінь (із солі й гіпсу), що утворюється на дні котла при виварюванні солі; дається худобі для лизання»; — неясне; можливо, пов'язане з *мобкнути*.

омо́лок — див. **омі́лка**.

омонім, *омоніміка*, *омонімія*, *омонімічний*; — р. *омоним*, бр. *амонім*, п. *homopim*, ч. слц. *homoputum*, вл. *homoput*, болг. *омонім*, м. *хомоним*, схв. *хомонім*, слн. *homopim*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *homopute*, н. *Homopút*, англ. *homoput* походять від лат. *homōputus* «однойменний; омонім», яке зводиться до гр. *омώνυμος* «однойменний, який має те саме ім'я», що складається з основ *омос* «однаковий» і *ονυμα*, діалектного варіанта до *ονομα* «ім'я». — СІС² 599; Черных I 598; ССРЛЯ 8, 856; Kopaliński 403; РЧДБЕ 432; Klein 740; Dauzat 391. — Див. ще **анонім**, **омограф**.

[оморі́г] «моріг, цілина» О; — пов'язане з *моріг* (див.).

оморок, *омороки* — див. **морок**.

омофо́н «слово, яке має однакове звучання з іншим, але відрізняється від нього значенням і написанням»; — р. болг. *омофон*, бр. *амафон*, п. *homofon*, ч. слц. вл. *homofónum*, м. *хомофон*, схв. *хомофон*, слн. *homofón*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Homophon*, фр. англ. *homophone* «тс.» походять від гр. *омофωνος* «однотонний, однотонний», утвореного з основ *омос* «однаковий» і *φωνή* «звук, голос». — СІС² 599; Holub—Lyer 194; РЧДБЕ 432; Dauzat 391; Gr. Fwb. 303. — Див.

ще **омóграф**, **фонéтика**. — Пор. **графóн**, **магнітофóн**, **мікрофóн**, **омóнім**, **телефóн**.

омофóр (церк.) «частина вбрання сановної духовної особи, що накидається на плечі»; — р. болг. *омофóр*, др. *омофоръ*, *амафоръ*, *амфоръ*, п. *omofor* «наплічник архієрея», ч. *omoforion*, схв. *омофор*, стсл. **омофор**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. *ómofóri(ov)* «наплічник» утворено з основ гр. *ómoc* «плече», спорідненого з дінд. *ám̥sa-*, гот. *ams*, лат. *imetus*, вірм. *us*, тох. А *es*, В *ántse* «тс.» і *φωρέω* «ношу», пов'язаного з *φέρω* «несу», спорідненим з лат. *fero* «тс.», псл. *berq*, укр. *беру́*. — Фасмер III 140; Преобр. I 649; ССРЛЯ 8, 857; SW III 776; РЧДБЕ 432; Skok II 556; Frisk II 1148; Pokorny 128—132, 778. — Див. ще **брати**. — Пор. **люцифёр**, **семафóр**, **фóсфор**.

[**ómпити**] «сумніватися» Ж, О, [**ómпити** (собі)] «бути скривдженим, ображатися» МСБГ, [**ómпитиси** (-са)] «тс.» тж, [**ómпите**] «вболівати за ким-небудь» Корз, [**ómп**] «сумнів, досада, прикрість» Ж, [**ómпно**] «негарно, неприродно; дивовижно; прикро, неприємно, досадно Ж; лячно О», [**ómкно**] «прикро, неприємно МСБГ; ніяково Ко»; — результат видозміни слова [**вómпити**] «бентежитися, вагатися, сумніватися» (див.).

[**ómра́за**] «гидота; все, що викликає огиду; негідник; обра́за» Ж, МСБГ, [**ómразéнник**] «негідник» МСБГ, [**вомразéнник**] «тс.» МСБГ, [**ómра́зник**] «бешкетник» МСБГ, [**ómра́зний**] «огидний, бридкий» МСБГ, [**ómра́зно**] «неприятно» Ж, [**ómразі́ти**] «образити, зганьбити, знеславити» Ж, МСБГ, [**мразі́ти**] «ганьбити, знеславлювати» МСБГ; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **омраза** «мерзота, паскудство», **омразити** «осквернити, опоганити, зробити огидним; зганьбити» пов'язані чергуванням голосних з **мрзити** «викликати огиду; оскверня-

ти; робити пакості», якому відповідає укр. [*мерзі́ти*] «викликати огиду; паплюжити» (див.).

[**óмрак**] «туман, сутінки, темінь, темрява, мряка» Ж; — пов'язане з *мря́ка* (див.).

[**óмрок**] (у виразі *óмроком світ іде* «стає темно і страшно») Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *omrok* «нічна темрява; запаморочення» пов'язане з *omroszyc* «покрити мороком», похідним від *mrok* «морок». — Richhardt 85. — Див. ще **мрок**.

[**óмул**] «дурень» МСБГ; — очевидно, семантично видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *om* (членна форма *óмул*) «людина», як і рум. *om* (*ómul*) «тс.», походить від лат. *homo* «тс.», пов'язаного з *humus* «земля». — СДЕЛМ 290—291; Walde—Hofm. I 654—655. — Див. ще **гумані́зм**.

óмуль (іхт.) «риба родини лососєвих, *Salmo omul*»; — бр. *óмуль*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *óмуль* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Фасмер III 140; Горяев 239) з *мул*, *му́лти* (воду); зіставляється (Преобр. I 650) з гр. *mułlos* «головень»; виводиться також (Leder 33) від р. [*му́лти*] «муляти, терти» (у значенні нерестування). — Черных I 598—599.

[**óмура**] (у сполученні [*óмура гнилявка*] (бот.) «мукор, *Mucor* (Mich.) Link (*Aethalium septicum* Fr., *Fuligo septica* Gmel.)» Мак; — неясне; може бути пов'язане з [*мурава́*] «мурашня» (пор. іншу назву мукора [*муравіне масло*] або з [*ому́рати*] «замазати, забруднити», [*му́рати*] «обмазувати, бруднити» чи з [*мури́на*] «невелике болітце, що залишається після повені», р. [*мур*] «пліснява», ч. *muur* «сажа, кіптява».

[**óму́т**] «ковбаня; вир» УРС, Ж, Ч, [*óбмут*, *вóмуть*, *ому́ть*, *óтмуть*] «тс.» Ч, [*вóмут*, *вóтмут*, *óтмут*] «тс.»; глибоке місце в річці; глибоке місце при повороті річки; невелике гниле озеро в лісі; заросле озеро; болотна

трясовина; яма в болоті» Ч; — р. *бмут* «ковбаня, вир; [яма, заповнена водою; заросле мохом болото; невелике озеро; річкова затока, тихе місце в річці]», бр. [*амут, вбмут*] (з р.), п. *odmet* «вир, безодня; каламутна вода», ст. *met* «тс.», цсл. *омятъ*; — псл. *omotъ*, пов'язане з (о-)mōtiti «(за-)мутити», укр. *мутити*. — Фасмер III 140; ЭСБМ I, 101. — Див. ще *мутити*.

омшанийк, *омишар*, *омишарина*, *омишити* — див. **мох**.

омяк — див. **омег**.

[ом'яснүтися] «помилитися» Г, Ж, [*омиснүтися* ВеБ, *оміснитися* О] «тс.»; — слн. [*mesniti*] «обдурювати, спокушати, баламутити», [*mesniti se*] «помилятися»; — етимологія не зовсім ясна; зводиться (Варбот *Этимология* 1982, 32—33) до псл. *meṭo* (*meṣti*) «мутити, бентежити»; словенське слово зіставляється також (Bezlej ESSJ II 179) з лит. *mišti* «змішуватися; божеволіти», лтс. [*misiti*] «помилитися, промахнутися».

он¹ (частка) «от; там; дивись; [якраз не]», [*онь*] «он там Л; аж-аж О; аж», [*оне*] «ось, он» О, [*вони*] «онде» О, *он-он*, *ононó*, [*нон*] «он» ВеЛ, *он-* (у сполученні із займенниками і прислівниками: [*онтóй* О, *онтóт* О, *онтýт* О]; — р. *вон* «он», [*он*] «тс.», бр. [*он, онь, вонь, вунь*] «тс.», др. *оно*, п. [*óпо, оп*], ч. [*óпо*], слц. [*opô*], слн. [*on*] «там», стсл. *онъ(де)* «тс.»; — псл. *opo* (*опъ*) (присл.) «он там», пов'язане з *опъ* «той, він», *опа* «та», *опо* «те». — Фасмер III 140—141; Преобр. I 650—651; ЭСБМ 2, 192—193; ESSJ Sl. gr. II 522—523. — Див. ще **він**, **о²**. — Пор. **ген²**, **онде**, **онó¹**, **ось¹**.

он² (заст., назва літери **о**) Ж; — др. *онъ* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови, в якій літера **о** називалась *онъ*, букв. «той», на відміну від **w** «о мега», що вживалась у словах грецького походження. — Фасмер III 95. — Див. ще **він**.

[она́] «вона» Ж, [*онó*] «воно» Ж; — діалектні варіанти займенника *вона́*,

вонó; збереження в говорах цих форм без протетичного **в**, можливо, підтримується впливом західнослов'янських мов. — Див. ще **він**.

онагр (зоол.) «дикий осел»; — р. болг. *онагр*, бр. *анагр*, др. *онагръ*, п. ч. слц. *opager*, схв. *онагар*, *онагер*, слн. *opáger*, стсл. *онагръ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *ὄναγρος* «дикий осел» складається з основ *ὄνος* «осел», етимологічно неясного, можливо, запозиченого разом з лат. *asinus* з невідомої малоазійської мови, і *ἄγρος* «дикий, польовий», похідного від *ἄγρος* «поле», спорідненого з лат. *ager* «тс.». — СІС² 599; Фасмер III 141; Преобр. I 650; ЭСБМ I, 111; Kopaliński 693; Младенов 381; Walde—Hořm. I 72—73, II 397—398; Frisk I 15—16, II 397—398. — Див. ще **аграрний**.

она́да — див. **на́дити²**.

[она́джити] «никати навколо, траплятися» ВеУг, [*поона́джитися*] «сплутатися (про нитки)» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [*она́дити*] «щось робити, чимось займатися; поставати».

[она́діти] «щось робити, чимось займатися; поставати, робитися» ВеУг, [*доона́діти*] «щось вчинити» ВеУг, [*приона́діти*] «тс.» тж; — ч. *ondati* «щось робити», слц. *onadiat' (sa)* «тс.; щось говорити», *onadiet' (sa)*, [*ondit', ondzit'*] «тс.», вл. *wonodzić* «робити, займатися», нл. *wónožeš* «тс.», болг. *онóдя (онóждам)* «роблю тее (щось)», схв. *онодити* «робити, чинити; набридати (розмовами)», [*oniditi, oneḡati*] «тс.»; — псл. *opo* (мн. *opa*) *dēti* «тее робити, говорити» (вживалося замість будь-якого дієслова, коли воно не пригадувалось у момент мовлення). — Machek ESJČ 414; Schuster-Šewc 1654; Skok II 556—558. — Див. ще **він**, **дейкати**, **діти²**. — Пор. **она́чїти**.

она́кий (заст.) «он який; інший» Г, Ж, [*она́кшїй*] «інакшїй» Ж, [*она́ко*] «не так як слід; погано» ВеЗн, [*она́че*] «інакше» Бі; — др. *онако* «так, он як»,

п. ст. і діал. *опакі* «такий», *опак* «так», ч. слц. *опаку́* «інший», *опак* «інакше», вл. *wopakі* «дивний», нл. *wopakі* «такий; особливий», болг. *онакъв* «інший», *такá-онакá* «так і сяк», м. *онаков* «он такий», *онака* «так», схв. *онакї* «такий, он який», *онакав* «тс.», *онако* «так», *овако-онако* «то так то сяк», слн. *опáков*, цсл. **онакъ**, **онаковъ**; — псл. *опакъ* «он який», *опаковъ* «тс.», *опако* «он як», похідні від *опъ* «той», аналогічні до *такъ* «такий», *овакъ* «он який»; — паралельні до лит. *apõks* «он який», похідного від *apàs* (*aĩs*) «той»; значення «інший» у частині слов'янських мов розвинулось пізніше в результаті зближення з основою *інак-*, похідною від *ін-* (псл. *inъ*) «інший». — Преобр. I 650—651; Brückner 379; Machek ESJC 414; Schuster-Sewc 1653; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 520—521. — Див. ще **він**, **он**¹. — Пор. **она́чити**.

онахіма — див. **ана́фема**.

[**она́чити**] «робити (будь-що); говорити (будь про що) О; інакше робити Г, Ж, Бі», [*она́джити*] «тс.», [*она́читися*] «соромитися, ніяковіти» Ж, [*переона́чити*] «переінакшити, переробити» Пі; — п. *опацусъ* «робити (що, будь-що)», ч. *заона́чити* «зробити, влаштувати», слц. *опа́цит' са* «соромитися», *уона́цит' (koho)* «полупцювати»; — псл. *опа́чити* «он як робити (говорити), тее-то робити (говорити)» (замінно-вказівне дієслово, що вживалося замість будь-якого іншого дієслова на означення конкретної дії або говоріння), похідне від *опако* «он як»; зазнало зближення з [*ина́чити*] «змінювати, переробляти», *переіна́кшити*; звукова форма [*она́джити*] з'явилась, очевидно, під впливом [*она́дти*] «робити (говорити) щось, будь-що». — Brückner 379; Machek ESJC 414. — Див. ще **она́кий**. — Пор. **она́діти**.

онда́тра (зоол.) «невеликий гризун родини полівкових, мускусний пацюк, *Ondatra Link*», *ондатривніцтво*, *ондатрjá*; — р. болг. *онда́тра*, бр. *ан-*

да́тра, п. ч. слц. *ondatra*, схв. *ондатра*; — через англійське посередництво запозичено з французької мови в Канаді (англ. фр. *ondatra*), в яку потрапило з мови північноамериканських індіанців гуронів або з алгонкінських мов. — SIC² 599; Фасмер—Трубачев III 141; Черных I 599; Machek ESJC 415; Holub—Lyer 345.

бнде (присл.) «он, там, отам, ось там» СУМ, Г, О, [*бндека* Г, Ж, *бндека* Л, *ондэлька* Ж, *бндечка* Г], *бндечки*, [*ондео́* Ме, *ондего́* Ме, *ондо́* Ме, Лекс-Пол, *ондэо́* ЛексПол, *бньдо* ЛексПол, *бндикаво* О] «тс.»; — бр. [*бньдзе*], др. *онъде*, п. ст. і діал. *ondzie*, ч. слц. ст. *onde*, болг. м. схв. *бнде*, слн. *õndi*, стсл. **онъде**; — псл. *опъде*, *опъде*, складне утворення із займенникової основи *оп-* «той» і частки *-de*, що входить також до складу псл. *къде*, *інъде*; в українській мові пізніше могло бути переосмислене як складне утворення з частки укр. *он* і прислівника *де* (< др. *къде*). — Преобр. I 650—651; ESSJ Sl. gr. II 534. — Див. ще **він**, **де**¹. — Пор. **інде**, **онно́**, **бсьде**.

ондора́к — див. **андара́к**.

[**ондуля́ція**] «завивка, укладка волосся» МСБГ, Куз, *ондуля́тор* (тех.); — р. *ондуля́тор* (тех.), бр. [*андуля́ция*] «завивка», *андуля́тар* (тех.); — запозичення з польської мови; п. *ondulacja* «завивка», як і ч. *ondulace*, слц. *ondulácia*, вл. *ondulacija*, болг. *ондула́тор*, м. схв. *ондула́ција* «завивка», слн. *ondulacija* «тс.», походить від фр. *ondulation* «хвилювання води», що зводиться до пізньолат. *undula*, зменш. від лат. *unda* «хвиля», спорідненого з псл. *voda*, укр. *водá*. — ЭСБМ I, 114; Kopalinski 693; Holub—Lyer 345; Dauzat 513; Walde—Hofm. II 817—818. — Див. ще **водá**.

[**бндьол**] (тільки у лайках: *бнд'ол би тя побив*) Лизанец, [*андял*] «тс.» тж; — запозичення з угорської мови; уг. *angyal* «ангел», можливо, через посередництво слов'янських мов, зводиться до лат. *angelus*, яке походить від гр.

ἄγγελος «тс.». — Лизанец 614; MNTESz I 155. — Див. ще **áнгел**.

[онé] «це», [онéе] «тс.»; — результат стягнення давнішої форми *онóе* «тс.» (як *те* з *тóе*) і пізнішого повторного приєднання *-е* до *онé* за аналогією до *онóе*, *тéе*. — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він**, **онá**, **онóй**.

[онé] «ось» Ж; — очевидно, результат злиття виразу *он є*. — Див. ще **он¹**, **є**. — Пор. **óте**.

[бониж¹] «аж» Ж; — результат злиття вказівної частки *он*, [онé] з часткою *же* (ж); паралельне до *аж*, *анiж*. — Див. ще **же¹**, **он¹**. — Пор. **аж**, **анiж**.

бониж² — див. **анiс**.

онiй (заст.) «той, iнший; той самий»; — р. *онiй*, др. *онъ(и)* «той», ч. ст. *опей*, *вопей*, болг. *оня* (ст. *оний*), м. *оној*, схв. *онāј* «тс.»; — псл. *опъ-жь*, похідне утворення (членна форма) із займенниковим компонентом *ј(ь)* від вказівного займенника *опъ* «тс.», паралельне *ть-жь*, укр. *той*. — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він**, **йогó**.

[боник] «нуль»; — похідне утворення від *он* (назви літери **о**); зміна в семантиці пояснюється тим, що графічно літера **о** і цифра **0** збігаються. — Див. ще **он²**.

Онiкiй (чоловіче ім'я), *Анiкiй*, *Йоанiкiй*, *Йоанiкiй*, ст. *Йоанiкiй* «бл(а)г(ода)ти полнь» (1627); — р. *Аникéй*, *Анiкiй*, бр. *Аникéй*, *Анiкiй*, стсл. **Аникин**, **Йоаникин**; — єдиної етимології не має; розглядається як запозичення з грецької мови (пор. гр. 'Ανiκiος, 'Αννiκiος) і пов'язується з гр. νiκη «перемога» (Вл. імена 76; Петровський 50); припускається також походження від гр. 'Ιωαννiνiος, пестливої форми від 'Ιωάννης (чоловіче ім'я), звідки укр. *Івáн* (Спр. личн. імен 418; Constantinescu 85); можливо, що йдеться про два етимологічно не тотожних імені *Йоанiкiй* і *Анiкiй*, які зводяться до двох різних грецьких імен. — Пор. **Івáн**, **Микiта**.

[боним] «жаль; співчуття» Ж, [онiм-ливиий] «соромливий, нерішучий; замк-

нутий; занадто скромний» Ж, [онiмно] «незручно; обтяжливо; нерішуче, збен-тежено» Ж, [онимáтися] «ніяковіти, вагатися, не наважуватися; бути нерішучим» Ж, [внимáтися] «бути соромливим, ніяковіти, соромитися» Ж; — очевидно, похідне утворення з префіксом *о-* від *імáти* «брати» (пор. *обнiмáти*), псл. *imati* «тс.». — Див. ще **імáти**, **йнiяти**, **о¹**.

Онiсiм (чоловіче ім'я), *Онiсiськó* Г, Ж, [Онiшкó] Г, Ж, ст. *Онисимъ* (1370), *Онiсiмъ* «пожитóчний, полезе(н), пользователе(н)» (1627); — р. *Анiсiм*, бр. *Анiсiм*, стсл. **Онисимъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. 'Ονiσιμος, букв. «корисний, благодiйний», пов'язане з *ὀνiνιμι* «приношу користь, допомагаю», етимологічно неясним; виведення від гр. ὄνυσις «виконання, завершення» (Вл. імена 76; Петровський 170) помилкове. — Беринда 225; Спр. личн. імен 441; Constantinescu 122; Dauzat Dict. des noms 456; Frisk II 395.

Онисифóр (чоловіче ім'я), ст. *Онисифóръ* «пожиток приносячий» (1627); — р. *Онисифóр*, *Анисифóр*, бр. *Анисифóр*, стсл. **Онисифоръ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. 'Ονiσιφόρος, букв. «який приносить користь», утворене з основ *ὀνiσις* «користь, благо, вигода», що не має певної етимології, і *φορός* «який несе», пов'язаного з *φέρω* «несу», спорідненим з лат. *fero* «тс.», псл. *berō*, *бъгати*, укр. *брати*. — Вл. імена 76; Беринда 225; Петровський 170; Спр. личн. імен 441; Frisk II 395—396. — Див. ще **брати**, **Онiсiм**. — Пор. **люцифёр**, **семафóр**, **фóсфор**.

Онiсiй (чоловіче ім'я), *Онiсiськó*, *Онiсiя* (жіноче ім'я), *Онiсья*, *Онiська*, ст. *Анисiа* (1494), *Анисiа* «сввр'шення» (1627); — р. *Анiсiй*, *Анiсья*, *Анiсья*, бр. *Анiсiй*, болг. *Анiсья*, стсл. **Аноусиа**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. 'Ανiσιος, 'Ανισiα пов'язані з *ἄνυσις* «виконання, завер-

шення», похідним від ἄνωω (ἄνωω) «завершую»; пов'язання з гр. ὀνήσιο «користь» (Вл. імена 76) сумнівне. — Беринда 177; Петровський 170; Frisk I 115. — Див. ще **автентичний**.

о́нікс (мін.) «різновид агату»; — р. болг. м. *о́никс*, бр. *о́нікс*, др. *ониксъ*, п. *опукс*, *опіч*, ч. слц. *опух*, схв. *о́никс*, слн. *о́пикс*, стсл. **оникъсь**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. ὄνυξ «напівдорогоцінний камінь онікс» є результатом перенесення на мінерал назви ὄνυξ «ніготь» (за подібністю кольору), спорідненої з лат. *unguis* «тс.», лит. *pagūtis* «ніготь, кіготь», псл. *погъть*, *пога*, укр. *ніготь*, *нога́*; виведення з латинської мови (лат. *опух*) через німецьку (н. *Опух*) (Фасмер III 141) відбиває лише вторинний пізніший процес. — СІС² 599; Kopaliński 695; Holub—Lyer 345; Matzenauer 265; Klein 1085; Frisk II 398—399. — Див. ще **ніготь**, **нога́**.

[о́нікусь] «недавно; днями; позавчора» Ж; — очевидно, результат діалектної видозміни вимови виразу *он якось* «от одного разу» (> **он екось* > **он ікусь*). — Див. ще **он¹**, **якось**.

о́ніт, о́нітува́ти — див. **вомітува́ти**.

онкологія (мед.) «галузь медицини, що займається пухлинами», *онколог*, *онкологічний*; — р. болг. *онкологія*, бр. *анкалб́гія*, п. *onkologia*, ч. *onkologie*, слц. *onklóгія*, схв. *онкологіја*, слн. *onkologíја*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Onkologie*, фр. *oncologie*, англ. *oncology* утворено з основ гр. ὄνος «купа, маса, ноша, тягар», пов'язаного з ἐν-εὔκειν «нести», спорідненого з псл. *nesti*, укр. *нести́*, і λόγος «слово, вчення». — СІС² 599; Kopaliński 694; Holub—Lyer 345; Klein 1083; Frisk I 512—513, II 347. — Див. ще **логіка**, **нести́¹**.

онно́ «ось там»; — очевидно, результат фонетичної видозміни (злиття і редукації з асиміляцією приголосних) складного прислівникового утворення

онде-о, з *о́нде* і вказівної частки *о* (*онде-о* > *ондо́* > *онно́*). — Див. ще **о́нде**, **о²**.

[оно́¹] (вказівна частка) «он»; — р. *[оно́]* «от, адже», бр. *[онё]* «он», *[онёб]* «тс.»; — очевидно, результат злиття вказівних часток *он* і *о*. — Див. ще **о²**, **он¹**. — Пор. **онно́**.

[оно́²] (видільна частка) «лише, тільки»; — бр. *[оно́]* (присл.) «тільки», п. *[опо, јопо, епо, јано]* «тс.»; — очевидно, псл. *[опо]* «тільки», утворене з вказівного компонента *о* і частки *-по*, подібно до *іпо* (< *і + по*) «тільки», укр. *[іно]* «тс.». — Див. ще **но¹**, **о²**. — Пор. **іно́**.

оно́³ — див. **она́**.

[оно́гди] «недавно, нещодавно, цими днями; позавчора Ж», *[о́нагди]* «тс.» Ж, *[о́ногда́]* «тс. Ж; нещодавно О», *[оно́гди]* «нещодавно О», *[оно́гдашний]* «позавчорашній» Ж; — р. *[о́ног-да́]* «недавно; іноді; колись; учора; тиждень тому; через тиждень; протягом минулого місяця, тижня», *[о́ногды́]* «недавно; колись, давно; раніше; одного разу; іноді», *[о́новда́]* «недавно», бр. *[а́ногды]* «позавчора, цими днями», *[а́нагды́сь, а́нагдай]* «тс.», п. *[о́негды]* «іноді; недавно», *[о́негды́сь, о́негда, о́негдај]*, ч. *о́негда, о́негды, [о́негда, во́негда, во́негды]* «тс.», слц. *[о́негды, о́негда, о́негда, во́негда, о́негда]* «недавно, якось», схв. ст. *о́негда* «тоді»; — псл. **о́негды́да, *о́негды́ду*, складні прислівникові утворення із займенникового елемента *он-* (укр. *он, оно*) та формального елемента *-g(ъ)dy, -g(ъ)da*. — ЭСБМ I, 111; Brückner 379—380; Machek ESJC 414; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще **він**, **гдась**, **іноді**, **он¹**. — Пор. **о́ноді**.

[оно́гдивай] «недавно; позавчора»; — р. *[оно́гдоба]* «днями, недавно», бр. *[а́нагдобенъ, а́нагдобенъ]* «тс.», ч. *о́ногдыва́, о́негдыва́*; — результат розширення складного прислівникового утворення *[о́ногды́]* елементами займенникового походження *-ва-*,

пов'язаного з о-вь «той», і жь «той». — ЭСБМ I, 111; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще **бногди**.

[боді] «недавно»; — р. [оноде] (?), [оноды] «днями, недавно», [онады], бр. [анáдысь, анóдысь, анадáсь] «тс.», слц. [vońádi], схв. ст. opadi; — паралельне до *іноді* і до [бногди] складне утворення із займенникового вказівного компонента *оно* (псл. оп-) і займенникової частки *-ді* (псл. -dè). — ЭСБМ I, 111; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще **іноді**, **он'**, **бногди**.

[оно́е¹] (стверджувальна частка) «правда» О; — результат стягнення і злиття в усній мові сполучення [*оно є] «так».

оно́е² — див. **оно́й**.

[оно́й] «той» О, [оно́йой] «тс.» О, [оно́е] «те»; — результат розширення вказівного займенника *онъ «той» (псл. опъ) займенниковим елементом -й(ь) (процес, аналогічний утворенню *той*). — Див. ще **його́**, **він'**, **он'**.

[оно́льчик] «пагін для щеплення, прищепа» Ж; — неясне.

онома́стика «розділ мовознавства, що вивчає власні імена», *ономастичний*; — р. болг. м. *онома́стика*, бр. *анамáстыка*, п. *onomastyka*, ч. слц. *onomastika*, схв. *онома́стика*, слн. *onomástika*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opomástik*, фр. *opomastique*, англ. *onomastics* походять від гр. *ὀνομαστική* «мистецтво давати імена», *ὀνομαστικός* «який служить для найменування», пов'язаних з *ὀνομάζειν* «називати», похідним від *ὄνομα* «ім'я», спорідненого з псл. *ъмѣ, укр. *ім'я*. — СІС² 599; Kopaliński 694; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Dauzat 513; Frisk II 396—397. — Див. ще **анонім**, **ім'я**. — Пор. **омонім**.

ономато́пéя «звуконаслідування»; — р. *ономато́пéя*, бр. *анамата́пéя*, ч. *onomatoroie*, слц. *onomatoroja*, м. схв. *ономато́пéја*, слн. *onomatoréja*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opomatoröie*, фр. *onomatorée*, англ. пізньолат. *onomatoroeia* походять

від гр. *ὀνοματοποιά* «словотворчість, звуконаслідування», утвореного з основ *ὄνομα* (род. в. *ὀνόματος*) «ім'я» і *ποιεῖν* «робити». — СІС² 600; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Dauzat 513; Frisk II 396—397. — Див. ще **анонім**, **ім'я**, **по́езія**.

[онóн] «той Ж; той, що далі О», **[онóна]** «та» Ж, **[ононо́]** «те» Ж, **[нон]** «той» Ж, **[нона́]** «та» Ж, **[ноно́]** «те» Ж, (у сполученні з прислівником) **[ононраз]** «минулого разу» О; — зіставляється з ч. слц. слн. діал. *опен* «той», ч. ст. *опеппо*, цсл. *онънъ* «тс.» і разом з ними зводиться до псл. *опъпъ «отой» як підсилювального похідного від *опъ* «той». — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він**.

Оно́прій (чоловіче ім'я), **[Нуфрeй]** (Ме), **Ону́прій**, **Ону́фрій**, **[Онішко]** ВеБ, **Оні́фер** О, **Оні́фрій** О, **Оні́фро** Ж, **Оні́хро** Ж, **Оно́йко**, **Оно́фер** О, **Оно́фрій** ВеБ, **Оно́фрo** О, **Оно́фцьo** О, **Оно́шко**, **Онуфре́й** (Ме), **Ону́хрій**, **Ону́хро** «тс.», **[онофре́йка]** (у сполученні **[гречка-о.]** «гречка, посіяна близько дня св. Онуфрія») Ж, ст. **Оно́жко** (1475), **Оно́шко** (1490), **Ону́фрій** (1627); — р. **Ону́фрій**, **Ану́фрій**, бр. **Ану́фрeй**, **[Ану́хрeй]**, **Ано́прій**, **Ану́рeй**, **Ну́прeй**, **Нухрeй**, п. *Onufry*, слц. *Onufer*, болг. **Ону́фрe**, **Ону́фрeй**, м. **Онуфрe**, схв. **Онуфрe**, стсл. **Оноу́фрe**, **Онофрe**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Ὀνοφύριος* (*Ὀννόφριος*, *Ὀνωφύριος*, *Ὀυννόφρεος*) походить від ег. **Opporphris*, епітета бога *Озіріса*; виведення від гр. *ὄνος* «осел» і *φέρω* «маю, володію» (Вл. імена 76; Спр. личн. імен 441; Илчев 368) помилкове. — Constantinescu 123.

[онтар] «ривчачок, зроблений ножиком внизу на глиняному посуді» Мо, **[вонто́ри]** «утори (паз для дна у бочці)» Ж; — запозичення з польської мови; п. *wałtor* «утори» відповідає укр. *уто́ри* (див.).

онтогенез «індивідуальний розвиток організму від моменту зародження

до кінця життя», *онтогенезис*, *онтогенетичний*; — р. *онтогенез*, бр. *антагенез*, п. вл. *ontogeneza*, ч. *ontogeneze*, слц. *ontogenéza*, болг. схв. *онтогенéза*, слн. *óntogenéza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Ontogenese*, фр. *ontogenèse*, англ. *ontogenesis* утворено з основ гр. *ὄν* (род. в. *ὄντος*) «існуюче», дієприкм. від. *εἶμι* (*εἶναι*) «бути», спорідненого з псл. *estъ*, *estъ*, укр. *є*, і *ϒένεσις* «виникнення, народження». — СІС² 600; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Frisk I 463—464. — Див. ще *генéза*, *є*. — Пор. *озія*¹, *філогенéз*.

онук, *онúка*, *онучá*, *онúчка* — див. **внук**.

онуфрэйка — див. **Онóпрій**.

онуча «шматок тканини, яким обмотують ноги перед взуванням; (розм.) ганчірка», *онúчка* «тс.», *[онúтя]* (зб.) «онучі» Ж, *[онучí]* ВеЗн, *онúччя* (зб.), *[онучáр]* «ганчірник» Она, *[онучáр, онúчник, онúшник, гонúшник Л]* «тс.»; — р. *онúча*, бр. *анúча*, п. слц. *опуса*, ч. *opuse*, ст. *опи́се*, схв. *[опи́са]*, слн. *опи́са* «тс.», стсл. *оноушга* «взуття, сандалія»; — псл. **oputja*, очевидно, префіксальне похідне від дієслівної основи **-outei*, що збереглася у поєднанні з іншими префіксами (псл. *ob-uti*, укр. *[обúти]*, *[взúти]*) і зводиться до іє. **eu-/ou-* «надягати»; префікс *op-*, можливо, походить від іє. **ap-* «на», звідки також лат. *ap-*, гр. *ἀνα-*, гот. *ana* «тс.», або, що менш імовірно, від іє. **op-* «в», звідки гр. *ἐν*, лат. *in*; припускається можливість походження псл. *op-* з префікса *o-* і вставного *-n-*. — Rudn. II 880; Фасмер III 142; Черных I 599; Преобр. I 650; КЭСРЯ 223; ЭСБМ I, 116—117; Grückner 380; Machek ESJC 415; Holub—Lyer 345; Bezlaĵ ESSJ II 249. — Див. ще **взу́ти**.

[онці́христ] «антихрист», *[анци́христ]* «тс.» Ж; — очевидно, як і *[анци́йш]* «тс.», запозичення з чеської або словацької мови, в яких діалектна фонетична форма *[ancikrist]* є результатом афективної видозміни нормативної

форми *antikrist* «антихрист». — Machek ESJC 37. — Див. ще **анти-**, **крест**. — Пор. **анци́йш**.

онь — див. **он**¹.

о́павка — див. **опа́лка**.

[о́пад¹] (у виразі *на два о́пади* «двічі, за двома заходами») О, **[о́пади]** (мн.) «окремі проміжки часу, окремі моменти, протягом яких щось відбувається» МСБГ, **[о́падъ]** «раз; захід» (у виразі *на дру́гу о.* «удруге») О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. **[opad]** «раз, повернення» є похідним від дієслова *padać* «падати», спорідненого з укр. *па́дати*. — Див. ще **па́сти**².

о́пад², *о́пади*, *опа́дистий*, *о́падка*, *опадо́нько*, *опа́дчина*, *о́падъ*, *опа́лий* — див. **па́сти**².

опазо́літися — див. **зола́**¹.

[опа́їц] (заст., рідк.) «каганець» МСБГ; — неясне.

[о́пак¹] «назад; навпаки; навиворіт» Г, Ж, Куз, **[опаки́]** «тс.» Бі, **[опа́чний]** «вивернутий, невдалий Пі; особливий Бі», **[зо́пак]** (у сполученні *на зо́пак* «у зворотному напрямі»); — р. **[о́пак]** «назад; задом; ниць; навиворіт; навпаки», **[о́пакó]** «тс.; невміло; невчасно; без толку; ніяково, совісно; небезпечно», др. *опако* «назад, навпаки», *опа́кы* «тс.», п. ч. слц. *орак* «назад, навиворіт», вл. нл. *ворак* «неправильно, навпаки», болг. *о́пак* «назад, навпаки», м. *опако* «навиворіт, навпаки», схв. *о́пако* «навпаки, назад», слн. **[па о́рак(о)]** «навпаки», стсл. **опа́кы** «навпаки; назад; інакше»; — псл. *оракъ* «зворотний», *орако* «назад; навпаки; у зворотному напрямі»; — споріднене з дінд. *ápaĵa* «збоку; який знаходиться позаду», *ápaĵe-* «повернутий назад», лат. *orāsus* «тінистий». (<*«протипоставлений»), лит. *арасі́а* «низ», лтс. *аракша* «тс.», дісл. *ořugr* «повернутий в інший бік; зворотний; ворожий», двн. *авић* «тс.», вірм. *haka-* «проти-», які зводяться до іє. **aro-* «геть». — Фасмер III 142, 292—293; Grückner 380; Machek ESJC 415, 465; Младенов 382;

Bezlej ESSJ II 249; ESSJ Sl. gr. II 536—541; Pokorný 53—55. — Пор. **навпакі, опачіна¹, пак¹, по.**

опак² «сорт білої глини; гончарні вироби з глини»; — р. *опак* «тс.; вид скельної породи», бр. *апак* «опак», ч. оракні (техн.) «непрозорий» (папір, скло та ін.); — очевидно, запозичення з французької мови; фр. ораце «непрозорий» походить від лат. *opāsus* «темний, непрозорий» (< «відвернений від сонця»), спорідненого з псл. оракъ «назад, навпаки», укр. [опак] «тс.». — СІС² 600; Фасмер III 142—143; ССРЛЯ 8, 875; Dauzat 513; Walde—Hofm. II 210—211. — Див. ще **опак¹.**

[**опака**] «жадібний ненажера» Ж; — неясне.

опал (мін.) «прозорий камінь різного забарвлення» (деякі різновиди його вважаються коштовними), [опаль] «тс.» Куз, *опаловий*, [опальовий, опальовий] Куз; — р. болг. *опал*, бр. *апал*, п. орап, орап, ч. слц. орап, вл. орап, м. *опал*, схв. *опал*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opal*, фр. *opale* походять від лат. *opalus*, яке через гр. *опаллюс* зводиться до дінд. *upalaḥ* (ч. р.) «камінь», *upalā* (ж. р.) «верхній камінь у млині», що може бути фонетичним варіантом *upagaḥ* «нижчий, пізніший», пов'язаного з *upa* «біля, під, на». — СІС² 600; Фасмер III 143; Sł. wug. obcsuch 528; Holub—Lyer 345; Dauzat 513; Klein 1086; Walde—Hofm. II 211.

опала «немилість, неласка СУМ; [гнів] Ба», *опальник* «той, що зазнав опали», *опальний, опально* Бі; — бр. *апала* «опала», п. орапа «неласка»; — запозичення з російської мови; р. *опала* (іст.) «царський гнів, немилість», як і др. *опалъка* «гнів», укр. *опал* «запал, збудження», пов'язане з *палить* «палити». — Фасмер III 143; КЭСРЯ 309. — Див. ще **палити.**

[**опалата**] (у сполученні *пуститися на всі опалати* «зникнути, втекти») Ж; — неясне.

опалати, опалачка, опалини, опалка — див. **палати¹.**

[**опалка**] «мішок або торба для годівлі коней, у краї якого зашиті дві палиці, рептух; мотузяна сітка або торба для сіна, з якої годують коней Л; корзина; кошик різної величини і форми на картоплю О; ночви; посуд, у якому провіюють зерно», [опавка, унайка] «кошик різної величини і форми на картоплю» О, [упалка] «мішок для годівлі коней у дорозі» Корз, [опалкі] «велика торба, зшита з двох мішків, для годівлі коней» Л, [упалки] «мішок для годівлі коней у дорозі, що вішається на шию коню; в отвори по краях зашиті дві палиці» Л; — бр. [апалуйшкі] «коритце для очищення зерна в домашніх умовах», [опалкы] «ночви для віяння збіжжя», п. орапка «начиння для віяння збіжжя; кошик, коробка; кошик з рогожі, з лика, на дерев'яних, ліщинових прутах, для подавання вугілля до печі», ч. орапка «решето для просіювання зерна», слц. орапка «плетений кошик без ручки», нл. *horapka* «віялка»; — пов'язане з [опалати] «віяти зерно», похідним від [палати] «тс.»; первісним, очевидно, було значення «посудина для віяння зерна»; перехід до значення «торба для годування, рептух» зумовлений зближенням назви *опалка* з *палка* і наявністю палиць у конструкції рептуха. — Фасмер III 307, 317; Brückner 392; Machek ESJC 429; Schuster-Sewc 319. — Див. ще **палити.**

[**опалкі**] «дрібні обрізки, що залишаються після розпилювання дерева» Л; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *опилки* і *палка* або *опилки* й *опал, паливо, палити*; може бути також похідним від дієслова *падати* (тобто те, що впало, відпало, опало при розпилюванні).

[**опалосік**] (зоол.) «личинка жаби» Дейн, [апалосік] «тс.» тж; — очевидно, результат видозміни форми *ополоник* ([апалонік, апалонік]) «тс.». — Див. ще **ополонік¹.**

[**опалубити**] «ударити палицею»; — очевидно, результат жартівливого переносного вживання дієслова *опалубити* «покрити настилом, оббити чимнебудь зовні (будівлю, споруду)», зближеного з основами слів *палиця* і *біти*. — Див. ще **палуба**.

Опанас — див. **Афанасій**.

опанча́ «старовинний верхній одяг у вигляді широкого плаща; [чоловічий вовняний одяг Ж]», [*опаньча*] (заст.) «якийсь верхній чоловічий одяг; старовинний одяг у вигляді широкого плаща» О, [*опанчє*] «верхня сіра одежина» ВеБ, [*опанчіна*] «опанча; погана опанча», [*панча́*] «опанча»; — р. [*опанча*] «опанча», *епанча́* «накидка, капюшон», [*япанча́, японча́*] «верхній одяг, плащ», бр. *апанча́* «опанча», др. *япончица* «накидка», п. *оропсца*, ст. *јаропсца* «тс.», болг. [*япанджак*] (іст.) «плащ без рукавів з капюшоном», м. *јапанцак* (заст.) «накидка, плащ»; — запозичення з турецької або кримськотатарської мови; тур. *уарипса* (*уарипса*) «накидка з капюшоном», крим.-тат. *јаныцы* «тс.; плащ, попона» є похідними від тюрк. *јар-* «покривати». — Rudn. II 880; Фасмер II 20, IV 558—559; Шипова 133; Козырев Тюркизмы 21; ЭСБМ I, 121; Супрун та ін. Кримський укр. і ор. 124; Менгес 186—188; Sl. wug. obsuch 530; Mikl. EW 100, TEI I 315; Bern. I 445; Радлов III 261; Lokotsch 74; Севортян Ж, Ж, Й 127—129. — Пор. **опонча**.

[**бпар**] (ент.) «нічний метелик, *Pha-laena*», [*опариця* ВеНЗн, ВеЛ, *опарелиця* ВеНЗн, *оперіця* Ж, *опиріця* Ж] «тс.»; [*опирічка*] «тс.; совка, *Noctua* L.» Ж, [*вбпар*] «(вид мурашки) *Murgica flava* ВеНЗн, ВеБ, [*піриця*] «метелик»; — пов'язане з *упір* «вампір», [*опір*] «упир, привид, кровопивця», [*опиріця*] «привид»; назви зумовлені народними уявленнями про зв'язок нічних метеликів з душами померлих, духами; пор. інші назви нічного метелика: [*смерть, смертка, смертний мотиль*]; форми з початковим *опар-*

відбивають вторинний зв'язок з *парити*, *опарити* (вважається, що коли метелик сяде на обличчя, то опарить: «опарила опариця»). — Лукінова Сл. мовозн. 104; ВеЛ 444. — Див. ще **упір**¹.

[**опара**] (бот.) «кріп пахучий, *Ape-thum graveolens* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *опарити* «обварити, опшарити кип'ятком»; назва могла виникнути в результаті сплутання омонімів *окріп* «кріп» і *окріп* «кип'яток» з наступною заміною другого омоніма близькозначним [*опара*]. — Німчук 271. — Див. ще **парити**¹.

[**опарантати**] «ввійти, вселитися в кого (про чорта); когось оплутати» Ж, [*опарантюк*] «чорт» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни [*опєнтати*] «оплутати; вселитися» (про чорта), зумовленої впливом п. *орагац* «отчувати».

[**опариця**] «утриматися» Лекс-Пол; — неясне.

[**опариш**] (ент.) «личинка мухи зеленої падальної, *Lucilia caesar* L.» Дейн, [*анариш*] «тс.» тж; — неясне.

[**опарнік**] (бот.) «вид рослини Ж; рдесник блискучий, *Potamogeton lucens* L. Мак; рдесник плавучий, *Potamogeton patans* L. Мак», [*парник*] «рдесник блискучий» Мак; — очевидно, похідне утворення від *парити*, *опарити*; мотивація назви не зовсім ясна; припускається можливість зв'язку з властивістю рослини допомагати при опіках (опарах) (ВеНЗн 52); назва може бути зумовлена також уявленням про подразливу дію водяних рослин на шкіру (пор. назву одного з видів рдесника [*кропивка водяна*] «*Potamogeton crispus* L.»). — Вісюліна—Клоков 116; Нейштадт 78. — Див. ще **парити**¹.

[**бпас**] «варта, вартівник, охорона Ж, Пі; побоювання, острах», [*бпаска*] «небезпека Ж; острах, побоювання», [*опасність*] «небезпека» О (з рос.?), [*опасатися*] «побоюватися, боятися», [*опасуватися*] «тс.»; — р. [*бпас*] «побоювання; охорона», [*опаска*] «перед-

бачливість; страх; охорона, захист; небезпека», *опа́сний* «небезпечний», *опа́саться* «побоюватися», бр. [*апа́ска*] «побоювання», др. *опаc(ь)ная грамота* «охоронна грамота», *опаcно* «уважно»; — похідне утворення з префіксом *о-* від *па́сти*, *пасу́*. — Черных I 599; Фасмер III 143; КЭСРЯ 309. — Див. ще **о¹**, **па́сти¹**.

[**опа́ска**] (заст.) «бандероль; смужка паперу, тканини, якою перев'язують або обкладають що-небудь; обв'язка, обклейка», [*о́паска*] «скоба, яка тримає чересло на гряділі» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *opaska* «обв'язка; паперова смужка, якою обв'язують бандероль на пошті» є похідним від *opasać* «перев'язати, обвити», пов'язаним з *pas* «пояс». — Див. ще **пас¹**.

опасть, *о́пат* — див. **па́сти²**.

[**о́пат**] «абат, католицький священик» Г, СЧС, [*о́патський*] «абатський»; — запозичення з польської мови; п. *opat* «абат» походить від ч. *opat*, що, як і слц. *opát*, схв. *òpat*, укр. бр. *abát*, р. *abbát*, зводиться до свн. *abbāt*, яке, у свою чергу, походить від лат. *abbās* (зн. в. *abbātem*) «тс.» і, далі, від гр. ἄββας «тс.», ἄββᾶ «батько», араб. *abbā* «тс.». — Rudn. II 880; Richhardt 85; Brückner 380; Machek ESJC 415; Holub—Lyer 346; Skok II 559—560; Kluge—Mitzka 4—5.

[**опа́терний**] «обережний, обачний» Ж, [*опа́терність*] «обережність» Ж; — запозичення з польської мови; п. [*opaterny*] «обережний, передбачливий, уважний» є фонетичним варіантом форми *opatrny* «тс.», пов'язаної з *patrzęć* «дивитися»; пор. укр. [*опа́тривати*] «турбуватися, оглядатися» Пі. — Richhardt 85; SW III 783. — Див. ще **о¹**, **па́трити**.

опахало «віяло; пластинчаста частина пера птахів», *опа́хувати*, *опахну́ти*; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. *опахало* «віяло; [ковдра, покривало]», *опахну́ть* «опахнути» є похідними від *пахну́ть* «війну-

ти, пахнути», [*пахать*] «мести, підмитати», споріднених з укр. *пахну́ти*. — Фасмер III 143; Преобр. I 652. — Див. ще **о¹**, **пахну́ти²**.

[**о́паца**] «черниця, монахиня» Лизанец, [*гопа́ца*] «тс.» тж; — запозичення з угорської мови, уг. *arása* «тс.» походить від схв. *òratica* «абатиса» або слн. *orática* «тс.», пов'язаних з схв. *òpat* «абат», слн. *opát* «тс.». — Лизанец 614; MNTESz I 162. — Див. ще **о́пат**.

[**о́пач**] (зоол.) «черепашка *Veneripis*» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*о́пка*] «скеля» і є калькою німецької назви *Felsen-Venusmuschel*, букв. «скельна венерина черепашка».

[**о́пачина¹**] «весло СУМ; правильне весло Л, Ж; весло на гребному судні Г; кермо на плотах О; велике весло Пі, Ж»; — бр. [*апа́чына*] «пристосування для керування плотом», [*пачы́на*] «весло», п. ст. *raszupa* «кермове весло», ч. ст., слц. *opacína* «заднє весло; довгий брус у задній частині воза; противага», болг. *opacína* «упертість», м. *opacína* «зворотний бік», схв. *opàcina* «грубість, жорстокість», слн. [*opacína*] «помилка»; — псл. *opacína*, похідне від *opакъ*, *opako* «назад, навпаки, у зворотному напрямі», оскільки веслом гребуть у напрямі, протилежному напрямку руху; на думку Махека, спочатку *opacína* уможлилювала зворотний хід причіпного судна; менш імовірна можливість зв'язку з укр. [*пачити*] «повертати» (? — очевидно, [*пачитися*] «коробитися») з розвитком значень «кермове весло» > «весло», або з др. *opашь* «хвіст», болг. *opашка* «тс.» (ЭСБМ I, 122—123). — Brückner 390; Machek ESJC 415. — Див. ще **о́пак¹**.

опа́чына² — див. **пачы́на**.

опа́чний — див. **о́пак¹**.

[**о́паш**] (присл.) «накинувши на плечі; не засовуючи руки в рукави» Ж, *о́пашки*, у сполученнях [*на о́паш*, *на о́пашки*] «тс.» Ж, *о́пашень* «старовинний просторий довгополий каптан з короткими широкими рукавами», *на-*

опашки; — р. [о́пашень] «просторий верхній чоловічий одяг», [о́пашкой] «внакидку», [о́пашь] «наопашки», [о́пашь] «хвіст корови, коня», др. *опа-шень* «одяг», п. [opaszka] (у сполученні па opaszki «на плечах»), болг. *опа́шка* «хвіст; черешок (листка); охвістя», схв. ораś «хвіст; якась рослина», стсл. *опашь* «хвіст»; — псл. орашь «хвіст; (присл.) наопашки», похідні утворення від рахпоти «війнути, пахнути». — Фасмер III 143; Skok II 559. — Див. ще **о¹**, **пахну́ти²**.

[о́пента́ти] «обплутати, затуманити голову Г, Ж, Пі; вселитися в когось (про чорта) Ж»; — бр. *апанта́ны* «шалений», [апента́ны] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. opećać «оволодіти кимось, обплутати, довести до нестями» є похідним від pećać «плутати, яке відповідає укр. *п'ютати*. — Richhardt 85; ЭСБМ I, 121. — Див. ще **о¹**, **пу́то**.

[о́пены́гати] (жарт.) «одружити, видати заміж», [о́пены́гатися] «одружитися»; — префіксальне похідне від [пéньгати] «запрягати; натягувати, напружувати; обтяжувати роботою», [пéньгатися] «напружуватися, робити зусилля, старатися»; значення «одружити(ся)» розвинулось, очевидно, на основі жартівливого переосмислення значення «запрягати, обтяжувати роботою». — Див. ще **о¹**, **пéньгати**.

опе́ньок (бот.) «опеньок справжній, *Armillariella mellea* (Fr. et Vahl.) Karsten. (*Armillaria mellea* Fr. et Vahl.; *Agaricus melleus* Vahl.); [*Agaricus fragilis* L. Mak]», [о́пенек] «опеньок справжній» Мак, [о́пéнька] «тс. Ж; *Agaricus sulphureus* Bull. Mak; *Agaricus virescens* Sch. Mak», *опéньки*, [вопéньок] «опеньок справжній» ВеБ, Мак, [гопéнька] «*Agaricus alliaceus* Jacq.; *Agaricus esculentus* Wulf.» ВеБ, Мак, [підпéнька] «опеньок справжній» ВеБ, Мак, (Ме), [підпéньок, подпінка Мак] «тс.»; — р. *опéнок*, [опéнка, опéныш], (мн.) *опéнки*, [опéньки], *опя́та* «тс.», бр. *апéнька*, п. *оріе́нка*, ч. *орéнка*,

оре́йка, [ворі́нка], слц. *оріепок*; — похідне утворення від *пень*, можливо, ще праслов'янське (псл. *об-ръпька — *Maček* ESJC 415); назва пояснюється тим, що ці гриби ростуть переважно на старих пенях або на нижній частині стовбурів хворих дерев чи навколо них. — Фасмер—Трубачев III 143—144; Преобр. I 690—691; КЭСРЯ 310; Цыганенко 275; Меркулова *Очерки* 160; Holub—Lyer 346. — Див. ще **о¹**, **пень**.

[о́пер] (бот.) «пахучка звичайна, *Clinopodium vulgare* L. (*Calamintha Clinopodium* Moqis)» Ж, Мак; — неясне.

опера (вид музичного мистецтва); — р. бр. болг. м. *опера*, п. ч. слц. *орега*, схв. *дпера*, слн. *орега*; — запозичення з італійської мови; іт. *орега* «тс.» походить від лат. *орега* «праця, твір», мн. від *opus* (род. в. *operis*), пов'язаного з *ops* (род. в. *operis*) «сила, влада, могутність, здоров'я, багатство», спорідненим з дінд. *ара́* «робота», *ара́с-* «тс.; релігійний акт»; двн. *uoben* «починати роботу, практикувати», нвн. *üben* «практикувати». — СІС² 600; Черных I 599—600; КЭСРЯ 310; ЭСБМ 8, 82; Sł. wug. obcych 529; Holub—Lyer 346; РЧДБЕ 445; Skok II 560; Klein 1090. — Див. ще **о́пус**. — Пор. **опера́ція**.

опера́ція, *опера́тивка*, *опера́тивник*, *опе́ратор*, *опера́торна*, *опера́ційна*, *опера́ціоніст*, *опера́тивний*, *опера́ційний*, *оперува́ти*; — р. болг. *опера́ция*, бр. *апера́ция*, п. *орегасја*, ч. *орегасе*, слц. *орегасіа*, м. схв. *опера́ција*, слн. *орегасіја*; — запозичення з латинської мови; лат. *operatio* «дія, вплив» пов'язане з *operāgi* «працювати, трудитися, діяти», похідним від *opus* (*operis*) «праця, труд». — СІС² 601; Черных I 600; КЭСРЯ 310; РЧДБЕ 445; Sł. wug. obcych 529; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **о́пус**. — Пор. **опера**.

[о́перенчі] «перила; поручні» Л; — результат видозміни деетимологізованого запозичення з польської мови [порéнча, порéнчі, перéнджі] «тс.»,

можливо, зближеного з *опёртися*. — Див. ще **порénча**.

оперéта «музично-драматичний комедійний твір», *оперётка* «тс.»; — р. *оперётта*, бр. *аперэта*, п. *operetka*, ч. слц. *opereta*, болг. м. *оперéта*, схв. *оперèта*, слн. *operéta*; — запозичення з італійської мови; іт. *operetta*, букв. «маленька опера», є демінутивом від *opera* «опера». — КЭСРЯ 310; Sł. wug. obcuzh 520; Holub—Lyer 346; РЧДБЕ (1964) 445. — Див. ще **опера**, **опус**. — Пор. **операция**.

оперіця, *опириця*, *опиричка* — див. **опар**.

опёрстник (у сполученні *о. сизак*) (бот.) «гикавка сіра, *Berteroa in-sapa* (L.) DC.» Ж, Мак, **оперстик** (у сполученні *о. сизак*) «тс.» Мак; — неясне.

опéцок — див. **пéц**.

опéцьок «товста, незграбна дитина; невисока на зріст, товста, незграбна людина; [будь-яка мала жирна тварина Бі]», **опéцьок** «опецьок» Ж, **опéшок** «тс.» Ва, *опéцькуватий*, *опéшкуватий* Ва; — очевидно, результат перенесення назви **опéцок** «припічок» О, **опéцьок** «тс.». — Див. ще **пéц**.

опилісáтися — див. **пелюскатися**.

опиніжитися «запізнитися» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації і дальшої фонетичної видозміни дієслів **опізнитися** «запізнитися» й *опиніти* «зупинити».

опір, *опёр*, *опириця*, *опірь*, *опірь* — див. **упір**¹.

опітуватися «вітатися Ж; брикатися ЛексПол»; — похідне утворення від *питати*; значення «вітатися» розвинулось на основі значення «запитувати один одного про здоров'я, про справи (при зустрічі)» (напр., «як ся маєте?»); значення «брикатися», очевидно, виникло в результаті жартівливого вживання слова, можливо, зближеного з *копíто*. — Див. ще **питати**.

опіус, *опіюс*, *опіяка* — див. **піти**.

опішки — див. **пішки**.

[опієвнях] «опівночі» Л; — результат лексикалізації прийменникового сполучення **о півнях*; пов'язане з традицією визначати час за співом півня. — Див. ще **о**¹, **піти**¹.

[опід¹] «тулуб, торс; корпус» Ж; — очевидно, похідне утворення від іменника *під* «низ, основа, фундамент». — Див. ще **о**¹, **під**¹.

[опід²] «опудало; страх, переляк» Ж; — результат фонетичної видозміни форми **[опуд]** (**opudъ*) «тс.»; кореневе і замість **у** відповідно до давнього *о*, як у *заміж* (<*za možь*), *дiбрóва* (<*do b-gava*) та ін. — Див. ще **пудити**.

опій «висушений сік з маківки, сильний наркотик» СУМ, Ж, *опіум*, *опійний*, *опіумний*; — р. *опий*, *опиум*, бр. *опій*, *опіум*, п. ч. вл. *opium*, слц. *opium*, болг. м. *опиум*, схв. *опијум*, слн. *opij*; — запозичення з латинської мови; лат. *opium* походить від гр. *ὀπιον* «опіум», пов'язаного з *ὀπός* «бродильний сік з рослин», спорідненого з лит. *sakai* «смола, живиця», псл. *sokъ*, укр. *сік*. — СІС² 601; Фасмер III 144; Преобр. I 653; ЭСБМ 8, 82; Sł. wug. obcuzh 529; Kopaliński 696; Holub—Lyer 346; Frisk II 405—406. — Див. ще **сік**¹.

опіка «пiклування, догляд; нагляд», **опекальник**, **опекун** Ж, *опікун* СУМ, Ж, Куз, *опіку́нство*, *опікунський*, *опіка́ти(ся)*, *опікува́тися* СУМ, Ж; — р. болг. *опéка*, бр. *апéка*, п. *оріека*, ст. *оріек*, ч. *орéка*, ст. *рёше*, слц. *орека* (з р.); — генетично пов'язане з др. *печуся* (*печи ся*) «турбуюся», стсл. **пекж са** (**пешти са**) «тс.» і, далі, з псл. *pekъ* (**pekti*) «печу (пекти)»; в українській мові, можливо, запозичене з польської або з російської. — Фасмер III 143; КЭСРЯ 309; Цыганенко 275; ЭСБМ I, 123. — Див. ще **пекті**. — Пор. **печаль**, **пiклува́тися**.

[опілка] «фартух» Ж, Куз; — очевидно, утворене з прийменника *о* та іменника *полá* (*пóли*) (див.).

опінія «громадська думка»; — бр. *опінія* «репутація»; — очевидно, запо-

зичення з польської мови; п. *opinia* «думка, погляд; репутація» походить від лат. *opinio* «думка, репутація», пов'язаного з *opinog* (*opināgi*) «припускати», можливо, спорідненим з псл. *(j)arati «дивитися», р. *внезапный* «раптовий». — ЭСБМ I, 124; Kopaliński 696; Sł. wyg. obcych 529; Walde—Hofm. II 212—213.

опір, *опіриці* — див. **пєрти**².

опла́в, *опла́ва*, *оплаво́м* — див. **плі́сті**.

[опла́ва] «облава»; — результат видозміни форми *обла́ва*, зближеної з основою *пла́вати*. — Див. ще **обла́ва**.

[о́платак] «облатка» Ж, Куз; — р. *оплаток* «проскура в католицькій церкві», др. *оплатъкъ* «тс.», бр. *аплатка* «(мед.) облатка», п. *oplatek* «вид прісного тіста; кружок з того тіста», ч. *opłata* «вафля; (мед.) облатка», *oplatek* «тс.», цсл. *оплатъ* «проскура»; — через західнослов'янське і німецьке посередництво (бав. **opłata* «проскура») зводиться до лат. *oblāta* «тс.», звідки також пізніше запозичене *обла́тка*. — Фасмер III 145; Grückner 380; Machek ESJC 416. — Див. ще **обла́тка**.

[о́плафовати] «зносити, затаскати» Пі; — неясне.

опле́н, *опле́на*, *опле́ні* — див. **оплі́н**.

[опле́нати] «обплутати; жерти»; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *opłatać* «обплутати, обвити; обманути, приголомшити» є похідним від *platać* «плутати», з яким пов'язане укр. *плутати*; значення «жерти» виникло, очевидно, на українському ґрунті під впливом **[оплі́тати]** «їсти». — Див. ще **плу́тати**. — Пор. **оплі́тати**, **плє́нати**.

[опле́цок] «оклецоц; неповоротка, надмірно товста дитина» Па; — результат контамінації слів **[окле́цок]** і **[опе́цок]** «тс.». — Див. ще **клець**, **опе́цьок**.

оплива́нка — див. **плі́сті**.

опліс — див. **о́фліс**.

[оплі́н] «дерев'яна подушка на осі воза; перекладина в санях для з'єднання полозів Г; подушка на дивані, лаві Ж, Пі», *оплінь* «частина воза; частина саней», **[о́плен]** «дерев'яна підкладка на осі воза» Л, **[опле́н]** «частина саней» Па, МСБГ, **[опле́ни**, *опля́ни*] (мн.) «тс.» МСБГ, **[опле́на]** «подушка на осі воза» Ж, Куз, **[опле́ні]** «дерев'яні подушки між ящиком і віссю воза До; два бруски поперек саней, що скріплюють полозки» Ва, **[оплонча́кі]** «полозки саней з перекладками» До; — р. **[опле́нь]** «верхня перекладина, що з'єднує полозки саней», бр. **[апле́нь]** «частина воза», **[опленка**, *оплі́н*, *плень*, *воплень*], ч. *oplín* «тс.», слц. *oplen* «частина воза (і вагона)», болг. **[опле́н]** «частина воза», схв. *оплен*, *опьен*, слн. *oplèn* «тс.»; — псл. *oplepъ*; — зіставляється з гр. *πλήμνη* «частина воза» (Machek ESJC 416); реконструюється також псл. **opelpъ*, яке виводиться з іє. *(s)p(h)el-, наявного також в укр. *поліно*, *поліця*, *пالیця* та ін. (Peršson Beitr. 174; Skok II 561; Schuster-Sewc 1656—1657); запозиченнями зі слов'янських мов є уг. *erlény*, рум. *opleán*. — ЭСБМ I, 126; Bezłaj ESSJ II 251; Mikl. EW 249.

оплі́т, *оплі́ток* — див. **плє́сті**.

[оплі́гати] «їсти з апетитом Г; швидко щось робити, жадібно їсти Ж», *уплі́гати* «тс.» Она; — р. **[оплетати]** «швидко, жадібно й багато їсти», *уплетати* «тс.», бр. **[аплетати]** «жадібно їсти»; — не зовсім ясне; можливо, результат метафоризації *оплі́гати* «обплітати»; припускається зв'язок із *плоть*, бр. *пльоць* «тіло» і порівнюється з р. **[плетеве]** «стан, талія» (ЭСБМ I, 128).

[оплі́тка] (бот.) «берізка польова, *Convolvulus arvensis* L.» Г, ВеЛ, Мак, **[оплі́тач]** «тс.» Мак; — ч. **[opletník]** «тс.»; — похідне утворення від *о(б)-плі́гати*, префіксального похідного від *плє́сті*; назва пояснюється властивістю берізки витися, плестися навколо стебел інших рослин; пор. **[овійка**, *пб-*

вій, повити́ця] «тс.» — Нейштадт 447; Machek Jm. gostl. 184. — Див. ще **о¹**, **плéстї**.

оплончаки́ — див. **оплі́н**.

оплót «надійна опора»; — запозичення з російської мови; р. *оплót* «тс.» походить від др. *оплотъ* «огорожа, стіна, загорожа; захист» (стсл. *оплотъ* «тс.»), пов'язаного з *оплести* (стсл. *оплести*), *плести*. — Фасмер III 145; Цыганенко 276; Преобр. I 653, II 73. — Див. ще **плéстї**.

[**оплочá**] «одяг нареченої» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат фонетичної видозміни [*оплі́че*] «жіночий одяг», [*оплі́ча*] «сорочка; коротка жіноча сорочка з пазухою, розрізаною від шиї в напрямі пахви; вишивка на рукавах сорочки», пов'язаних з *плечé* (див.).

опóвзена — див. **півзен**.

опові́дати, *опові́данка*, *опові́дання*, *опові́дач*, *опові́дка*, *опові́дь*, *опові́сник*, *опові́стка*, *опові́сть* — див. **ві́дати**.

[**óповсть**] (бот.) «грудна трава, *Filago arvensis* L.» Куз, Ж, [*оповст полевий*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *повсть*; назва пояснюється зовнішнім виглядом рослини — опушеної, білошерстої; пор. семантично подібні назви грудної трави в інших мовах: лат. *Filago* від *filum* «нитка», нім. *Filzkraut* (букв. «повстяна трава»). — Вісюліна—Клоков 315; Нейштадт 548; Machek Jm. gostl. 239. — Див. ще **повсть**.

опозі́ція, *опозиціо́нер*, *опозиціо́нерство*, *опозиціо́ніст*, *опозиці́йний*; — р. *оппозі́ция*, бр. *апазі́цыя*, п. *орозу́сја*, ч. *оросі́се*, слц. *орозі́сіа*, вл. нл. *орозі́сіја*, болг. *опозі́ция*, м. схв. *опозі́ција*, слн. *орозі́сіја*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opposition*, фр. англ. *opposition* походять від лат. *oppositio* «протиставлення», пов'язаного з *oppōnere* «протиставити». — СІС² 601; Корали́нські 696—697; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **позі́ція**. — Пор. **опонéнт**.

опо́ка «тверда, легка гірська порода, багата на кремнезем; рама для ливарних форм; форма для лиття металу Бі; [скеля Бі, Ж; фундамент будівлі Бі]», [*опу́ка*] «скеля; вапняк; річкова галька» Ж, *опо́ковий*, [*опо́куватий*] «кам'яний, скелястий» Куз, [*опо́коватий* Ж, *опо́чийстий* Бі, Ж] «тс.»; — р. *опо́ка* «мергель, сіро-біла глина; форма для лиття металу», бр. *а́пка* «тс.», др. *опока* «скеля, уламок скелі», п. *орока* «скеля, камінь, кам'янистий ґрунт; фундамент», ч. слц. *орика* «вапняк», ч. ст. *орока* «скеля», слн. *орóка* «вапняк, кам'янистий ґрунт», стсл. *опока* «скеля, уламок скелі»; — псл. *орока*; — не зовсім ясне; пов'язується з псл. **ректі*, укр. *пекті* (Фасмер III 145; Skok II 628; Mikl. EW 235; Berneker IF 13, 214), при цьому семантика слова викликає сумніви (Преобр. I 653); чеська форма *орика* розглядається як результат контамінації з коренем *рик-* «тріскатись», оскільки ця гірська порода крихка; сумнівне припущення (Machek ESJC 416) про первинність чеської форми з **-и-**; припускається також зв'язок з бр. *по́кацца* «тріскатися, розколюватися» (Супрун Веснік БДУ, 1970/2, 83—84); останнім часом висунуто думку (Варбот 164—167) про зв'язок псл. *орока*, як і (v)арьпо «вапно», з іє. **ар-* «вода» як назви осадової породи, що виявляється в басейнах морів і озер (пор. каш.-словінц. [орока] «болото, торфовище»). — ЭСБМ I, 128—129; Куркина Етимология 1985, 13—16; Мартынов Язык 55. — Пор. **опу́ка¹**.

опо́леток — див. **по́лоть**.

[**опо́ли**] «обаполи», [*опі́лок*] «край колоди, обапіл» Ж, [*опóлок*] «обаполок Л; шкіра з живота тварини»; — р. [*опóлок*] «крайня дошка з колоди; край оброблюваної шкіри; поли шуби; окраїна держави», бр. *апо́л* «крайня дошка з колоди», *апо́лак* «тс.», п. *оро́тек* «обапіл»; — похідне утворення від др. *полъ* «бік, край», подібне до *окра́йок*. — ЭСБМ I, 129. — Див. ще **пів**, **пола́¹**. — Пор. **обапі́л**.

[**опо́листий¹**] «дуплавий» Ж; — очевидно, споріднене з [*ополоші́ти*] «опорожнити», р. *пóльий* «порожній», яке загальноприйнятої етимології не має.

[**опо́листий²**] «товстий, гладкий; широкий, розлогий; гіллястий; дебелий, великий (про тварин) Л; повний, широкий ПІ»; — неясне; можливо, пов'язане з [*опо́листий*] «дуплавий».

[**ополо́ник¹**] (зоол.) «пуголовок жаби» Ж, Л, Дейн, [*поло́ник, полóник Л*] «тс.», [*ополо́ниця, опóлонік, ополóнка*] «личинка жаби» Дейн; — р. [*ополóвенки*] «пуголовки», [*поло́ник*] «пуголовок», бр. *апалóнік, палóнік* «тс.»; — результат перенесення назви розливної ложки з довгою ручкою на пуголовка за зовнішньою схожістю. — ЭСБМ 1, 120. — Див. ще **полóник¹**. — Пор. **лі́жка²**.

[**ополо́ник²**] «корж» ЛексПол, [*пуд-поло́ник*] «тс.» тж; — не зовсім ясне; очевидно, результат фонетичної видозміни запозиченого п. [aralonek, aralopies] «печений хліб», пов'язаного з *ralis* «палити»; здається непереконливим припущення (ЭСБМ 1, 120) про перенесення на корж назви розливної ложки, за допомогою якої наливають тісто. — Див. ще **палі́ти**.

ополо́ник³ — див. **полóник¹**.

[**ополо́ничок**] «вид дитячої гри»; — неясне; зіставляється з бр. [*апалáнт*] «гра, учасники якої змагаються в умінні далі послати палку», [*палáнт*] «тс.», джерелом якого є п. *palant* «гилка», що походить від іт. *palla* «куля», *palare* «грати в м'яч». — ЭСБМ 1, 119; Grückner 391.

ополóнка — див. **полóнка¹**.

[**ополоші́ти**] «опорожнити» ЛексПол; — очевидно, споріднене з [*опо́листий*] «дуплавий», р. *пóльий* «порожній», яке загальноприйнятої етимології не має.

опо́на «завіса; попона; покривало, ковдра; давня сукняна тканина», *опо́ник* (іст.) «робітник, який виробляв опони»; — р. *опо́на* «завіса», бр. *апóна* «тс., покривало», др. *опо́на*, п. *оро-*

па, схв. *опо́на* «перепонка, шкірка», слн. *орóпа* «шпалери»; — псл. *оропа*, пов'язане чергуванням звуків з *peŕti* «напинати», *peŕto* «путо», *peŕoti* «пнути»; — зіставляється з вірм. *hepum* «тчу, зшиваю», лит. *pinti* «плести», лат. *pendeo, pendēre* «висіти», далі з гот. двн. *spinnan* «прясти», двн. *spannap* «натягувати»; виведення від гот. *ŕapa* «шматок тканини, полотна; рушник» (Hirt PBrV 23, 336) безпідставне. — Фасмер III 145—146; Преобр. I 654; ЭСБМ 1, 130; Супрун Белар. лінгв. 1972/1, 70—71; Grückner 380—381; Skok II 561; Trautmann 219. — Див. ще **п'я́сті**. — Пор. **запо́на, плу́тати, попо́на, пу́то, спі́на**.

опонéнт, опонува́ти; — р. *оппо-не́нт*, бр. *апанéнт*, п. ч. слц. вл. *оронент*, болг. м. *опонéнт*, схв. *опóненнт*, слн. *оронéнт*; — запозичення з німецької мови; нім. *Opponent*, як і англ. *opponent*, походить від лат. *oppōnēs* (род. в. *oppōnentis*) «той, що протиставляє, заперечує», похідного від *oppōnere* «протиставити», пов'язаного з *rōnere* «класти». — СІС² 601; Черных I 600; ССРЛЯ 8, 941; Kopaliński 696—697; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **пози́ція**. — Пор. **опо́зіція**.

[**опо́нець**] (бот.) «берізка польова, *Convolvulus arvensis L.*», [*припо́нець*] «тс.» Нед; — р. [*попенек*], ч. *оропес, рирепес*, схв. *по́понац, [попанац, попунац]* «тс.»; — похідне утворення від дієслова *пну́ти(ся)*; назва зумовлена тим, що берізка оплітає інші рослини, пнеться на них. — Machek Jm. rostl. 184; Симонович 138. — Див. ще **о¹, п'я́сті**. — Пор. **опо́на**.

[**опонник**] (бот.) у сполученнях [*о. яєчник*] «мухомор цезарів, *Agaricus caesareus Scop. (Amanita caesarea)*» Мак, [*о. маримуха, о. моримух(а)*] «мухомор червоний, *Agaricus muscarius L. (Amanita muscaria)*» Мак; — утворене від *опо́на* «покривало»; назва може пояснюватись тим, що молоде тіло багатьох видів пластинчастих грибів, зокрема мухоморів, спочатку роз-

вивається замкнутим у загальне покриття, плівку, яка ніби обпинає гриб. — УРЕ 9, 445. — Див. ще **опона**, **п'ясті**.

[опонча] «довгий сіряк з грубого сукна; верхній чоловічий одяг, який носила шляхта; довгий сукняний сіряк від талії зі зборками; плащ із сірого сукна внизу зі зборками і пелериною, який носили заможні селяни» О, **[опоньча]** «верхній чоловічий одяг ЛЧерк; верхній каптан Пі», **[опоньча]** (назва старовинного одягу або матерії) Ва; — бр. ст. *апонча*, *опонча*, п. *orończa* (ст. *jarończa*) «верхній одяг, яким загортаються від негоди; чоловічий верхній одяг; погано зроблений одяг»; — вважається результатом фонетичної видозміни запозиченого з тюркських мов **[опанча]** «верхній одяг, зближеного з *опона* «попона; покривало, ковдра; завіса; сукняна тканина» (ЭСБМ 1, 121; SW III 808); може бути залишком первісної звукової форми запозичення; пор. др. *япончица* «опанча», тур. *уарунса* «накидка, попона». — Пор. **опанча**.

опонь (зоол.) «вид слимака, *Amphiperlea* Ж; — не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від *опона* як часткова калька наукової назви лат. *Amphiperlea*, що складається з гр. *αμφι-* «подвійний; навколо» та основи лат. *perlim* «розкішний одяг, мантия»; пор. назву цього слимака нім. *Mantelschnecke*, утворену з *Mantel-* «пальто; одяг» і *Schnecke* «слимак». — Див. ще **опона**. — Пор. **опонник**.

опоричка — див. **порічка**.

опортунізм, *опортуніст*, *опортуністичний*; — р. *оппортунізм*, бр. *апортунізм*, п. *oportunizm*, ч. *oportunismus*, слц. *oportunizmus*, вл. нл. *oportunizm*, болг. *опортюнізъм*, м. *опортунізам*, схв. *опортунізам*, слн. *oportunizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opportunismus*, фр. *oportunisme*, англ. *oportunism* походять від лат. *oportunus* «зручний, корисний», утвореного з *ob portum* «(вітер, що віє) в напрямі порту» або з

ob portum (situs) «(розташований) перед портом». — СІС² 602; Черных I 600—601; ССРЛЯ 8, 942; Копалиński 697; Holub—Lyer 346; Klein 1088; Дворецкий 707. — Див. ще **порт**².

опостін «стіна в стіну, по другий бік стіни, поруч; біля стіни, під стіною», *опостінь* «тс.»; — утворене з прийменників *о* і *по* та іменника *стіна* (див.).

опосум (зоол.) «*Didelphis* L. (американська сумчаста тварина)»; — р. *опоссум*, бр. *апосум*, п. *opos*, *opossum*, ч. *opossum*, слц. *opossum*, *oposum*, болг. *опосум*, схв. *опосум*, слн. *оросум*; — через західноєвропейські мови (англ. *opossum*, фр. *opossum*, н. *Opósum*) запозичено з індіанських мов Америки, пор. алгонкінське *arasum* «біла тварина». — Копалиński 697; Holub—Lyer 346; Klein 1088.

[опоясник] (бот.) «плаун булавовидний, плаун звичайний, *Lycopodium clavatum* L.» Мак, **[поясник]** «тс.» Мак; — похідне утворення від *опоясувати(ся)*, *пояс*; назва пояснюється тим, що в Україні жінки з лікувальною метою обв'язували навколо тіла пояси, сплетені з плауна; крім того, у різних народів з плауна плелись вінки і пояси, які розвішувалися навколо вікон, дзеркал для оберігання від злих духів, що відбивається і в таких назвах плауна, як схв. *vilin vinac*, слн. *trakovje* (зб. до *trak* «стрічка, смуга»), *povojski*, *povoji device Marije*, нвн. *Gürtelkraut* (букв. «поясне зілля»), *Hexengürtel*, *Johannisgürtel*. — Havlová Slavia 1982/2, 188—189; Machek Jm. rostl. 27—28; Симонович 286. — Див. ще **пояс**.

[опранутися] «перейти від відступу до наступу на противника» ЛЧерк; — бр. **[апрунуць]** «сильно ударити, ударитися»; — очевидно, похідне утворення від **[прянути]** «кинути, жбурнути». — ЭСБМ 1, 133. — Див. ще **о¹**, **прядати**.

обпрашки, *опрошкувати* — див. **навпрошки**.

опрена, *оприка*, *опріни*, *оприня* — див. **вепріна**.

опріск, *опріскливий* — див. **пріскати**.

опрічнина (іст.) «система надзвичайних заходів, запроваджена Іваном Грозним; частина держави, підпорядкована безпосередньо Івану Грозному», *опрічнина* «тс.», *опрічник* «дворянин, що служив в опрічнині»; — бр. *апрічніна*; — запозичення з російської мови; р. *опрічина*, *опрічнина*, ст. *опричьнина* пов'язане зі ст. *опричьний* «окремый, особливий», похідним від *опричь* «крім». — Фасмер III 146; КЭСРЯ 311. — Див. ще **опріч**. — Пор. **опрішок**.

[опрішкуватий] «запальний, нестримний», *[напрішкуватий]* «зарозумілий, зухвалий, буйний», *[нарішкуватий]* Куз] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої форми *опріскливий* «тс.», зближеної з *опрішок*. — Див. ще **пріскати**.

опрішок (іст.) «повстанець; [розбійник, злодій; бешкетник]», *[опрішко]* «тс.», *опрішківство* (іст.), *[опріщина (опріщина)]* «час опришків» Ж, Куз, *опришківати* (іст.) «бути опришком»; — п. *orgyszek* «розбійник, бандит, злодій» (з укр.); — неясне; може бути зіставлене з *опріч* «окремо, осторонь» як назва незалежного від пана чоловіка (теж не зовсім ясним) або з *[опріск]* «скала, уламок», *опріскливий* «нестриманий; дошкульний», пов'язаними з *пріскати*. — Москаленко УІЛ 40; ЭСБМ 1, 134—135; Grückner 437.

[опрілух] «плід латаття білого (*Nymphaea alba* L.)» Мак; — очевидно, пов'язане з *пріти* «гнити, тліти»; мотивація назви неясна. — Див. ще **пріти**.

опрісно́к (заст.) «корж, спечений з прісного тіста» СУМ, Ж, *опрісник* «тс.», *опріснячок* «ритуальний хлібець на похороні» ЛексПол; — р. *опрѣсно́к*, бр. *апрѣсник*, др. *опрѣснѣкъ*, *опрѣснокъ* «опріснок, маца, католицька проскура», п. *orzasnek*, *przasnik*, ч. *přes-*

ník, слц. *[opresek]*, слн. *opřesník*; — очевидно, запозичене в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. *опрѣснѣкъ* пов'язане з *прѣснѣ*, якому відповідає укр. *прісний*. — Фасмер III 146; ЭСБМ 1, 137. — Див. ще **прісний**¹.

опріч «крім; окремо, осторонь» СУМ, Г, Ж, *[опріче, опрѣч Бі, опрѣче]* «тс.», *[опрічний]* «окремый, особливий», *[опрѣчий]* «інший» Ж, *[опрічник]* «чоловічий індивідуум» Пі, *[опрічниця]* «жіночий індивідуум» Пі; — р. *[опричь]* «крім», *[опричь, опрѣчь, опрѣчь]*, бр. *апрѣч* «тс.», *апрѣч* «окремо», *[апрѣч]* «крім», *[апрѣч]* «крім, окремо», др. *опрѣчь, опрѣчь* «крім, окремо», п. *orgócz* «крім», *rgócz* «тс.», ст. *orgócz* «без; крім», ч. *ргуѣ* «геть»; — переконливої етимології не має; р. *опричь* пов'язувалося з *прок, прѣчий* (Преобр. I 654), з лат. *prīvus* (<**prēivos*) «сам по собі, одинокий, особливий» (Фасмер III 146), з *опрішок* «розбійник» (ЭСБМ 1, 134—135). — Machek ESJC 489; Holub—Kop. 298; ESSJ Sl. gr. I 220—221. — Пор. **прік, пріч**.

[опронувати] «провіювати зерно» ЛексПол; — неясне.

опру́г — див. **пруг**.

[опруч] «крім» О, Корз; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *orgócz* «крім» відповідає укр. *опріч* (див.).

[опрягтися] «померти, сконати», *[опригну́тися]* «померти в муках» Ж, *[опряга]* «смерть»; — р. *[опрячься]* «померти, сконати», бр. *апрѣгчыся* «здохнути; померти від чогось надмірного»; — неясне; зіставляється з бр. *[апрагчыся]* «набракнути від надміру спожитого», *[апрагчыца]* «робити щось із жадобою (спати, їсти, пити)», *[опрегаць]* «палити, мучити», *[опрегацьца, (опрѣгся)]* «знесилюватися, згорати від спраги; згорати від горілки», укр. *[пружати]* «лучити», р. *[опрягать]* «жарити», *[опружеть]* «стати твердим», др. *опрягнути* «налягти, наперти з усіх бо-

ків»; різноманітність семантики білоруських слів пояснюється контамінацією ряду коренів: *праг(нути)* «бажати», *пряг-/пряж-* «смажити» і *пруг-/пряж-* «ставати пружним, твердим». — ЭСБМ 1, 136.

о́прятний — див. **прятати**.

оптика «розділ фізики, що вивчає світло; прилади й інструменти, виготовлені з урахуванням законів відбивання і заломлення світла», *оптик*, *опти́чний*; — р. болг. м. *оптика*, бр. *оптыка*, п. *оптыка*, ч. слц. вл. нл. *optika*, схв. *оптика*, слн. *optika*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Optik*, ст. *Optika*, можливо, через посередництво латинської (слат. *optica*, мн. с. р.) зводиться до гр. *ὀπτική* «наука про зір», *τά ὀπτικά* «оптика», похідних утворень від *ὀπτός* «бачений, видимий», пов'язаного з *ὄψομαι* «бачитиму», *ὄψ* «око, обличчя», *ὄπη* «отвір, дірка» і спорідненого з псл. *oko*, укр. *око*. — СІС² 602; Фасмер III 147; ССРЛЯ 8, 972; ЭСБМ 8, 82; Kopaliński 697; Holub—Lyer 346; Gr. Fwb. 534; Klein 1089. — Див. ще **око**¹. — Пор. **офтальмологія**.

оптимáльний «найкращий (з можливих варіантів); найбільш відповідний»; — р. *оптимáльний*, бр. *аптымáльны*, п. *optymalny*, ч. *optimální*, слц. *optimálny*, вл. *optimalny*, болг. м. *оптимáлен*, слн. *optimálen*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *optimal*, англ. *optimal* утворено від лат. *optimus* «найкращий». — СІС² 602; Sł. wug. *obcuch* 479; Kopaliński 697—698; Holub—Lyer 346; Gr. Fwb. 524. — Див. ще **оптимізм**.

оптимі́зм «світосприймання, пройняте життєрадісністю, вірою в краще майбутнє»; *оптимі́ст*, *оптимі́стичний*; — р. *оптимі́зм*, бр. *аптымі́зм*, п. *optymizm*, ч. *optimismus*, слц. *optimizmus*, вл. нл. *optimizm*, болг. *оптимі́зъм*, м. *оптимі́зам*, схв. *оптимі́зам*, слн. *optimízet*; — запозичення з французької мови; фр. *optimisme* створене єзуїтами в 1737—1752 рр. на ос-

нові лат. *optimus* «найкращий», що виникло, можливо, з **opitumos* (< іє. **opri-*, яке виступає в *ops* «багатство»); *optimus* початково могло означати «найбагатший». — СІС² 602; Черных I 601; ССРЛЯ 8, 972; Kopaliński 697—698; Holub—Lyer 346; Dauzat 514; Klein 1089—1090; Walde—Hofm. II 216—217. — Пор. **оптимáльний**.

оптом «великими партіями, усе разом», *оптові́к*, *оптові́ий* СУМ, Ж; — р. *оптом*, бр. *оптам*, *аптовы*; — не зовсім ясне; можливо, походить з **обьт-*, спорідненого з р. *обций*, *общество* (Грот Фил. раз. II 442; Шахматов Очерк совр. р. лит. яз. 76); з фонетичного боку сумнівне зіставлення з лит. *āpstas* «запас, достаток», *apstūs* «багатий», дінд. *ápnah* «виручка, майно, володіння», лат. *ops*, *opis* «сила, багатство» (Matzenauer LF 12, 163; Преобр. I 654) або з цсл. *обьдо* «скарб» (Горяев 240); зовсім неприйнятне зіставлення з тур. *top* «куля, ядро» (Mikl. TEL Nachtr. I 57). — Фасмер III 147; Черных I 601; ЭСБМ 8, 82.

опу́гатися «тепло вдягнутися, багато натягти на себе»; — пов'язане з [*впу́гувати*] «затушковувати, надягати багато важкого одягу»; безпосередне пов'язання з бр. [*пузі*] «розширення вен», р. [*пуга*] «тупий кінець яйця» (Петлева Етимология 1985, 17) здається занадто прямолінійним. — Див. ще **впу́гувати**.

опуд, *опуда*, *опудало*, *опудь*, *опужувати* — див. **пудити**.

опу́к «особливий вид кримської білої солі»; — неясне; можливо, пов'язане з *опу́ка* «скеля».

опу́ка¹ (заст.) «м'яч; [гра в м'яч Ж; випукла частина (у бочки); стебло злакових Л]», *опукою* (у значенні присл.) «дуже швидко, відразу», [*опукий*] «опуклий» Ж, *опу́клий*, *опу́куватий* «трохи опуклий»; — р. [*опу́ка*] «м'яч», бр. *апўка*, [*апўка*] «тс.»; — похідне утворення від **опукати* «ставати опуклим, надуватися». — ЭСБМ 1, 138; Супрун Весник БДУ 1970/1, 82—83. — Див. ще **пук**¹.

опука² — див. **опока**.

опунція (бот.) «рослина родини кактусових, *Opuntia Tougn.*»; — р. болг. *опунция*, бр. *опунция*, п. *орунсія*, ч. *орунсіе*, слц. *орунсія*, схв. *опунция*, слн. *орунсія*; — запозичення з латинської наукової номенклатури; нлат. *opuntia* походить від лат. *Opuntia* (*herba*), букв. «рослина з Опунта», від назви давньогрецького міста *Ἰοπυῖς* (-*οῦτος*) «Опунт». — СІС² 603; Sl. wyg. *obsuch* 531; Holub—Lyer 346.

опус «твір; музичний твір»; — р. бр. болг. м. схв. *опус*, п. ч. слц. *вл. opus*, слн. *opus*; — запозичення з латинської мови; лат. *opus* «праця; твір» споріднене з дінд. *ápas-* «праця», *ápas-* «праця, релігійний акт», двн. *uoben* (< **ǫbjan*) «розпочати роботу, практикувати», свн. *üeben*, нвн. *üben* «практикувати, робити вправи», двн. *uoba* «святкування», *uobo* «фермер», свн. *uor* «сільське господарство; ужиток; звичка», днн. *ǫbian* «святкувати», гол. *oefenen*, дат. *øve* «робити вправи, практикувати», дангл. *æfna*, *efna* «виконувати». — СІС² 603; ССРЛЯ 8, 975; Kopaliński 696; Holub—Lyer 346; Klein 1090. — Пор. **опера**, **операція**.

[опух] (бот., у сполученні [*о. гіркий*] «лопух, *Arctium* (*Lappa*) L.; лопух малий, *A. minus* Bernh.)) Мак, [*вопух гіркий*] «лопух» Мак, [*опуша*] «тс.», [*вопуша*] «лопушиння»; — результат видозміни назви *лопух*, зближеної з основою *пух* у зв'язку з наявністю дрібного пуху на лопухах. — Див. ще **лопух**. — Пор. **пух**.

[оп'ятерічитися] «впертися в землю»; — неясне.

[оп'ять] «знов», [*оп'ят* ВеУг, *вп'ят* ВеУг, *уп'ят* ВеУг, *вп'ятъ* Ж, *уп'ятъ* Нед] «тс.»; — р. *оп'ять*, бр. *оп'яць*, др. *оп'ять*, п. ст. *орієс*, *орієс*, ч. *ор'ет*, слц. *ор'ат* «тс.», схв. *оп'ет* «тс.; [назад]», слн. *zopet* «знову», стсл. **въсп'ать**; — псл. *ор'етъ*, прислівник, утворений за допомогою префікса *o(b)*- від кореня *reť-* у прикметниковій формі, наявного

також у псл. *reťa* «п'ята»; пор. аналогічні утворення в лит. ст. *atpent* «знову», жем. [*arént*] «тс.» і лит. *réntis* «обух; (розм.) п'ята», хет. *arpanđa* «позаду, знову, потім» від *arpan* «ззаду, позаду, потім, пізніше»; розвиток значень ішов від «назад» (ніби «п'ятами назад») до «ще раз, знову». — Німчук Терит. діал. 76; Фасмер III 147; Черных I 601; Цыганенко 276—277; КЭСРЯ 312; Булаховський Вибр. пр. III 396; Преобр. I 654; ЭСБМ 1, 141; Brüskner 380; Machek ESJC 415; Trautmann 214; Būga RR I 472. — Див. ще **о¹**, **п'ятá**.

[ор] «жеребець» Ж, [*орь*] «тс.» Ж; — запозичений з російської мови (р. [*орь*] «тс.») або збережений в українських говорах давніший варіант звукової форми [*вир*] «тс.» (див.).

орава «юрба, натовп; [гамір Ж]»; — р. *орава* «велика кількість людей; [велика і багатодітна сім'я; скупчення якихось тварин, комах; артіль; крикун]», бр. *арава* «багато людей (тварин)»; — єдиної етимології не має; зіставлялося з р. *орать* «кричати», укр. [*орати*] «тс.», схв. *орити се* «відлунюватися» (про звук), лат. *ǫgāre* «говорити», дінд. *ǫgati* «вихваляє» (Фасмер III 147; КЭСРЯ 312; Unbegaun BSl 52, 173; Mikl. EW 225); пов'язувалося з *реветь* (Горяев 240; Потєбня у Горяева); припускалась можливість запозичення без уточнення джерела (Преобр. I 654—655), комі-зырянське походження (Кононов ИАН ОЛЯ 1966/3, 228); заслуговує на увагу гіпотеза (Варбот РР 1974/3, 100—103) про зв'язок з каш. *ogava* «толока під час орання» і далі з псл. *ogati* «орати, обробляти землю». — Фасмер—Трубачев III 147; КЭСРЯ 312; Преобр. I 654—655; ЭСБМ 1, 142. — Див. ще **орати^{1 2}**.

оракул «пророцтво; жрець, який витлумачував пророцтво; особа, висловлювання якої визнаються незаперечною істиною; ворожильна книга»; — р. болг. м. *оракул*, бр. *аракул*, ч. *ogákl*, *ogákul*, слц. *ogákulum*, вл. *ogákl*, схв.

оракул(ум), слн. orákelj; — запозичення з латинської мови; лат. *ōrāculum* «прорікання, пророцтво» є похідним утворенням від *ōro* «кажу, прошу». — СІС² 603; КЭСРЯ 312; ССРЛЯ 8, 993; Skok II 562; Klein II 1091. — Див. ще **оратор**.

орангутанг (зоол.) «рід людиноподібних мавп, *Pongo Lacér.*», *орангутан* «тс.»; — р. *орангутанг*, бр. *арангутанг*, п. ч. слц. *orangutan*, вл. *orang-utan*, болг. м. *орангутан*, схв. *орангутан*, слн. *orangutan*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Orang-Utan*, фр. *orang-outang*, англ. *orang-outang*, *orang-utan* «тс.» походять від мал. *orang-utan* (назва одного з лісових племен, букв. «дика (лісова) людина») складається з *orang* «людина» і *hutan* «ліс, пуща; дикий». — СІС² 603; Коваль 90; Черных I 601—602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; Sl. wyg. obcych 531; Machek ESJC 416; Dauzat 515; Klein 1091.

оранда, *орандар*, *орандаренко*, *орандарівна*, *орандарювати* — див. **оренда**.

оранжád «апельсиновий прохолодний напій»; — р. *оранжád*, п. *oranžada*, ч. слц. слн. *oranžáda*, вл. *oranžada*, болг. м. схв. *оранжáда*; — запозичення з французької мови; фр. *orangeade* «тс.» утворене від *orange* «апельсин» за аналогією до *lemonade* «лимонад» від *lemon*. — СІС² 603; Holub—Lyer 347; РЧДБЕ 512; Klein 1091. — Див. ще **оранжевий**.

оранжевий «жовтогарячий»; — р. *оранжевий*, бр. *аранжавы*, п. *oranž* «оранжевий колір», *oranžowu*, ч. *oranž*, *oranžovú*, слц. *oranž* «оранжевий колір», болг. *оранжев*, м. *оранж* «оранжевий колір», схв. *оранжаст*, слн. *oranžen*; — запозичення з французької мови; фр. *orange* «апельсин; оранжевий» через іт. *arancia* (ст. *melarancia*, букв. «апельсинове яблуко») зводиться до ар. *pāraṅj*, джерелом якого є перс. *pāraṅg*, що походить від дінд. *pāraṅgáḷi* «апельсинове дерево», яке не має даль-

шої етимології; фонетична зміна, що відбулася на ґрунті французької мови, може бути пояснена впливом назви міста Оранж, яке було важливим перевальним пунктом при перевезенні апельсинів. — Булаховський Нариси 55; Черных I 602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; ЭСБМ 1, 142; Kopaliński 698; Machek ESJC 416; Dauzat 515; Klein 1091; Пизани 103—104.

оранжерéя «теплиця»; — р. *оранжерéя*, бр. *аранжарéя*, п. *oranžeria*, ч. *oranžerie*, слц. *oranžéria*, вл. *oranžerija*, болг. *оранжерия*, м. *оранжерија*, схв. *оранжерија*, слн. *oranžerija*; — запозичене з французької мови, можливо, через посередництво російської; фр. *oranjerie* є похідним від *orange* «апельсин»; для російської мови припускається німецьке посередництво. — СІС² 603; Черных I 602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; ЭСБМ 1, 142; Kopaliński 698; Holub—Lyer 347; Dauzat 515. — Див. ще **оранжевий**.

орати¹ «обробляти землю плугом, сохою», [орак] «орна земля на узбіччях гір» О, *орáло* «знаряддя для оранки, рало», [орáльник] «орач» Ж, [орáніна] «орання; рілля» Ж, Куз, О, *орáніця* «рілля; [земля, не орана кілька років; поле, яке треба орати; зоране поле; оранка] О», *оранка* «орання; рілля; [час орання]», [оранник] «орач» Ж, *орáтай*, [орáтель Ж] «тс.», *орáч*, [орáчка] «оранка», [орбá] «орання» Ж, О, [йорка] ВеЗа, [орéний] «зораний» Ж, О, *орний*, [відóр] «відплата оранням», [зірки] «край ниви, де закінчуються борозни» Ж, [зóрки] «тс.» Ж, [зóрок, зóрак Я] «стертий леміш», [зáори] «краї поля, які з трудом заорюються через утрамбованість землі», [заóрини] «тс.», *переóр* «переорювання», *переóрок* «переоране місце на дорозі», [підорáти] «зорати трохи», [приорáти] «при оранні захопити частину чужої землі», [приорáтися] «при оранні дійти до якогось місця», [розóр] «заглибина, яка утворюється плугом після певного прийому орання» (у сполучен-

ні *орати в розор*), *розора* «розор; межа між двома зораними полями, проведена плугом, або між грядками, зроблена заступом»; — р. *орать*, бр. *арать*, др. *орати*, п. *ogać*, ч. *orati*, слц. *orat'*, вл. *wogać*, нл. *wogaś*, болг. *орá*, м. *ора*, схв. *òрати*, слн. *ogáti*, стсл. **орати**; — псл. *orati*, *ogjō*; — споріднене з лит. *árti*, *ariù* «орати», лтс. *aft*, *ači*, лат. *ago*, *agāre*, гр. *ἀρω* «орю», сірл. *airim* «тс.», гот. *arjan* «орати», тох. А В *āre* «плуг», вірм. *agaug* «тс.», двн. *art* «зоране поле», а також, можливо, з лит. *irti* «розходитись у різні боки», стсл. **орити** «роз'язувати, пускати (на воду)», укр. *розорити*; іє. **ag-* «орати». — Rudn. II 881; Фасмер III 148—149; КЭСРЯ 312; Преобр. I 655—656; ЭСБМ 1, 144; Machek ESJČ 416—417; Schuster-Sewc 1658—1659; Skok II 563—564; Bezljaj ESSJ II 252—253; Trautmann 13; Иванов Балто-сл. иссл. 1986, 52; Ernout—Meillet I 48; Walde—Hofm. I 69; Specht KZ 66, 29; KZ 68, 42; Pokorny 62—63. — Пор. **отора**², **ра́ло**, **розорити**.

[**орати**²] «кричати» Ж; — р. *орать*, м. *ори се* «розлягається, відлунюється», схв. *òрити се*, *òрим се* «відлунюватися», слн. *óriti* «звучати, лунати»; — псл. *oriti* «лунати»; — очевидно, споріднене з дінд. вед. *áryati* «вихваляє», гр. *ἀρή* (атт. *árá*) «молитва», *ἀραόμαι* «молюсь, благаю», *ἀρω* «кричу, говорю», лат. *ōgo*, *ōgāre* «говорити, просити», лтс. *urdēt* «шуміти, бурмотіти», вірм. *uganam* «заперечую», хет. *agija* «запитувати, подібно оракулу», *agiwa(i)-* «шанувати»; імовірно, в основі лежить іє. **ōg-/og-* «говорити, звати». — Фасмер III 149; КЭСРЯ 312; Преобр. I 656; Skok II 565—566; Bezljaj ESSJ II 253; Pokorny 781. — Пор. **оратор**.

оратор, *ораторство*, *ораторствувати*, ст. *оратор* (1642); — р. болг. м. *оратор*, п. ч. *orator*, слц. слн. *ogátor*, схв. *òратор*; — запозичення з латинської мови; лат. *ōrātor* «промовець» є похідним від *ōgo* «говорю, благаю, молюсь», можливо, спорідненого з дінд.

áryanti «хвалять», гр. гомер. *ἀρή* (атт. *árá*) «молитва», вірм. *uganam* «я заперечую», псл. *oriti* «лунати», укр. [*орати*] «кричати». — СІС² 603; Черных I 602; Фасмер III 148; ЭСБМ 1, 143—144; Kopaliński 698; Walde—Hofm. II 224. — Див. ще **орати**².

ораторія «великий музичний твір для хору, співаків-солістів і симфонічного оркестру», *ораторний*, *ораторіальний*; — р. болг. *оратория*, бр. *араторья*, п. *oratorium*, ч. *oratorium*, *oratoria*, слц. *oratórium*, вл. *oratorij*, м. *ораториум*, схв. *ораторијум*, слн. *ogatórij*; — запозичення з італійської мови; іт. *oratorio* походить від пізнолат. *ōrātōrium* «місце молитви», пов'язаного з лат. *ōgo* «говорю, благаю, молюсь»; перейшло на назву музичного твору під впливом назви каплиці нар.-лат. *Oratorio di San Filippo Neri* в Римі, де вперше почали виконуватись такі твори. — СІС² 603; Филиппов РР 1975/1, 82—83; Kopaliński 698; Mestica 1062; Klein 1091. — Див. ще **оратор**.

орация «урочиста промова з якогонебудь приводу», [*орация*] «тс.» Бі; — р. *орация* «довга промова», *рацья*, бр. *арация*, п. *oracja*, ч. *orace*, слц. *ogácia*, схв. *òрация* «тс.»; — запозичене з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. *ōrātio* «промова» є похідним від *ōgo* «говорю, благаю, молюсь». — Фасмер III 145; ЭСБМ 1, 143—144; SW III 821; Kopaliński 698; Holub—Lyer 347; Walde—Hofm. II 224. — Див. ще **оратор**. — Пор. **орати**².

[**орач**] (орн.) «жайворонок звичайний, *Alauda arvensis* L.»; — результат перенесення назви *орач* «плугатар», зумовленого, очевидно, тим, що жайворонок звичайний живе в полях, луках, степах (пор. його назви р. *жаворонок полевой*, нім. *Feldlerche*), і рано навесні його пісня супроводжує працю орачів. — Птицы СССР 390. — Див. ще **орати**¹.

орбіта «траєкторія руху небесного тіла або космічного корабля; очна ям-

ка», *орбіта́льний*, *орбітний*; — р. болг. м. *орбіта*, бр. *арбіта*, п. ч. слц. *orbita*, схв. *òрbitа*, слн. *òrbita*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orbit* «траєкторія руху», *Orbita* «очна ямка», фр. *orbite* «траєкторія; очна ямка», англ. *orbit* «тс.» походять від лат. *orbita* «колія, шлях», пов'язаного з *orbis* «коло», яке певної етимології не має. — СІС² 603; Черных I 602; Фасмер III 149; ЭСБМ I, 145; Kopaliński 698; Dauzat 515; Klein 1091; Walde—Hofm. II 219.

орган¹ «складова частина організму, механізму; знаряддя, засіб; установа; періодичне видання», *організа́тор*, *організа́ція*, *органі́зм*, *органі́к*, *організа́ційний*, *організу́ючий*, *органі́чний*, *організува́ти*, *переорганіза́ція*, ст. *органъ* (1642); — р. бр. болг. м. *орган*, др. *ор(ъ)ганъ*, п. вл. нл. *organ*, ч. слц. слн. *orgán*, схв. *òргāн*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὄργανον* «знаряддя, інструмент; орган тіла» пов'язане чергуванням голосних з *ἔργον* «діло, робота», спорідненим з двн. *werc*, дісл. *verk*, вірм. *gorg* «тс.». — СІС² 603—604; Rudn. II 882; Черных I 602; Фасмер III 145; Преобр. I 656—657; ЭСБМ 8, 82; Kopaliński 700; Holub—Lyer 347; Klein 1093; Frisk I 548—549, II 410—411. — Пор. **орган²**, **оргія**.

орган² (музичний інструмент), [*орга́ни* Ж, *вурган* ВеБ] «тс.», *органі́ст*, *органі́чик*, *органі́ний*; — р. *орга́н*, бр. *арга́н*, др. *ор(ъ)ганъ*, *арганъ*, п. слц. *organ*, ч. *orgánum*, болг. м. *орган*, схв. *òргāн*, *òргуље*, слн. *òrgle*; — як і *орган*, зводиться до гр. *ὄργανον* «знаряддя, інструмент, орган тіла», запозиченого в давньоруський період. — СІС² 604; Rudn. II 881; Черных I 602—603; Фасмер III 145; Преобр. I 656—657; Назарова РР 1977/4, 86—89; ЭСБМ I, 146; Kopaliński 700; Holub—Lyer 347; Klein 1093. — Див. ще **орган¹**.

організа́ція, *організа́тор*, *організа́ційний*, *організува́ти*, *організу́ючий* — див. **орган¹**.

органка «старовинна вогнепальна зброя, схожа на рушницю; пищаль»; — р. ст. *органка* «пищальна батарея», *органки* (*арганки*) «припасовані один до одного мушкети для стрільби одним запалом» (1641), п. заст. *organki* «тс.»; — похідне утворення від *орга́н* (муз.); назва зумовлена подібністю з'єднаних мушкетних стволів до ряду труб в органі. — Див. ще **орган²**.

органчик (зоол.) «рід коралових поліпів, *Tubipora* L.», [*органки* (*червони*)] «*Tubipora musica*» Ж; — р. *органчик*, слц. *organokagal* «тс.»; — похідне утворення від *орга́н*; назва зумовлена подібністю розташованих паралельно одна до одної трубчастих колоній цих поліпів до труб органа. — Див. ще **орган²**.

оргі́нія, *оргі́нія*, *орго́нія* — див. **георгі́нія**.

оргія «в античних народів — святкування й обряди на честь богів вина і веселощів; бучний, нестримний бенкет»; — р. болг. *оргія*, бр. *оргія*, п. *orgia*, ч. слц. *orgie* (мн.), вл. *orgija*, м. *оргија*, схв. *òргија*, слн. *òrgija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orgie*, фр. *orgie*, англ. *orgy* походять від лат. *orgia* (наз. в. мн.), яке зводиться до гр. *ὄργια* (< **Forγia*) «таємний обряд», спорідненого з *ὄργανον* «інструмент, орган тіла, музичний інструмент». — СІС² 605; Черных I 603; Фасмер III 149; Kopaliński 700—701; Klein 1094; Frisk II 412. — Див. ще **орган¹**.

[**оргел**] «орден» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, результат фонетичної видозміни слова *орден* (див.).

[**орго̀ни**] (бот.) «бузок, *Syringa vulgaris* L.» Мак, [*ворго̀на*, *варго̀ни*, *варко̀ни*, *горго̀на*] Лизанец; — слц. *orgovan*; — запозичення з угорської мови; уг. *orgona* «тс.» є результатом перенесення на бузок назви *orgona* «орган» (муз.), що походить від лат. *organum*; перенесена назва мотивується тим, що з бузку роблять сопілки; пор. нлат. *syringa* «бузок», утворене від гр.

о́брич «дудка, свисток», нім. Pfeifenbaum «бузок» (букв. «дудкове дерево»), англ. pipe-tree «тс.»; перенесення назви було стимульоване фонетичною близькістю слова уг. orgona «орган» до давнішої назви бузку уг. orgovány, яка через слов'янське посередництво (болг. [аргаван] «бузок», м. *јоргован*, схв. *јоргѡвѧн*, [јаргован, јергѡвѧн, ергован, хергован]) зводиться до тур. ercuvan, що походить від перс. ārguwān «тс.», очевидно, пов'язаного з гебр. argatān, ассір. argatann «червона тканина». — Лизанец 614; MNTESz II 1090, 1091; Machek Jm. rostl. 180; Симонович 457; БЕР I 14. — Див. ще **орган**².

[орд] «бочка» Ж, [ордів Ж, гордів Лизанец, гордів тж], ст. *гордовъ* (XVIII ст.) «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. hordó, [hordóč] «тс.» пов'язане з hordani «носити, возити», успадкованим з праугорського періоду. — Лизанец 590; MNTESz II 145, 146.

орда «об'єднання кількох кочових племен у тюркських і монгольських народів; безладний, неорганізований натовп», *ордінець* «член орди», [ордінчик] «тс.» Ж, *ордінщина*, [ордіще] «місце стояння орди» Ж, *ордінський*; — р. болг. *орда*, бр. *арда*, др. *орда* «табір, кочовисько», п. *orda*, *horda*, ч. слц. *horda*, м. *орда*, схв. *хорда*, *ordija*, слн. *hórda*; — запозичення з тюркських мов; чаг. аз. каз. *orda* «палац, шатро султана, хана» (з монг.), тур. *ordu* «військовий табір», як і монг. *ordu*, *orda* «двір, табір, стоянка, орда» (з прототюрк.) зводяться до тюрк. *орут* «стояти або розташовуватися табором; зупинятися». — СІС² 605; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 24; Rudn. II 882; Черных I 603; Фасмер III 150; Шипова 250; ЭСБМ I, 146—147; Супрун Кримський укр. і ор. 126—127; Machek ESJC 176; Младенов 386; Skok II 564; Mikl. EW 225; TEI II 137; Lokotsch 1594; Korsch AfSIPh 9, 660; Севортян I 471—472.

[орда́ля] «гайвки, хороводи з піснями після Великодня» О, [ворода́ль, ворода́й] «тс.» О; — не зовсім ясно; можливо, пов'язане з п. *ordalia* «середньовічні методи визначення вини підозрюваного у злочині шляхом застосування вогню, води або розжареного заліза», ч. слц. *ordalie*, які зводяться до слат. *ordalia* (мн. від *ordalium* «тс.»), запозиченого з германських мов; може бути зіставлене також з [орда́ня] «Водохрещі» (коли запалювались вогнища і коло них влаштовувались ігри), пов'язаним з назвою річки Іордан. — Онишкевич I 144; Kopaliński 699.

орден «відзнака; чернеча або лицарсько-чернеча католицька громада; вид архітектурної композиції»; — р. болг. м. схв. *орден*, бр. *ордэн*, п. *orden*, ч. *orden*, слн. *orden*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Orden*, свн. *orden* «тс.»; суспільний стан» зводиться до лат. *ōrdō*, *ōrdinis* «ряд, порядок», пов'язаного з *ōrdiri* «починати тканину; починати», спорідненим з гр. *ōrdeiv* «тс.». — СІС² 605; Черных I 603; Фасмер III 150; Skok II 564; Klein 1092—1093; Kluge—Mitzka 524; Walde—Hofm. II 221.

ордер «письмове розпорядження»; — р. болг. *ордер*, бр. *ордэр*, п. вл. *order*, ч. слц. *ordre* «наказ», слн. *ordra* «тс.»; — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. *Order* «розпорядження») запозичено з французької; фр. *ordre* «порядок, наказ» походить від лат. *ōrdō* «ряд, порядок», до якого зводиться й укр. *орден*. — СІС² 605; Черных I 603—604; Фасмер III 150; Dauzat 516. — Див. ще **орден**.

[ордигач] (бот.) «бук, *Fagus L.*» О; — неясне; можливо, видозмінене запозичення з тюркських мов; пор. тур. крим.-тат. *ardıç* «ялівець; ялина; гірська рослина», *ağaç* «дерево».

ордина — див. **горд**.

ординарець «військовослужбовець, що виконує різні доручення командира або штабу»; — р. болг. м. *ординарець*, ст. *ординанц*, *ордонанц*, бр. *ардынарац*, п. *ordynans*, ч. *ordonance*, *ordo-*

папс, слц. ordonapnc, вл. ordonanca, схв. *ордднанс, ордднанц*, слн. ordonánc, ordonáněnik; — через посередництво російської й німецької мов (н. Ordonnanz) запозичено з французької; фр. ordonnance «ординарець» є похідним від ordonner «наказувати», джерелом якого є лат. ordināre «тс.», пов'язане з ordō «ряд; порядок». — СІС² 605; Фасмер III 150; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Dauzat 516. — Див. ще **орден**. — Пор. **орди́нарний**.

орди́нарний «звичайний, рядовий; (заст.) штатний»; — р. *орди́нарный*, ст. *орди́нарийный*, бр. *арды́нарны*, п. ordynarny, ordynaryjny, ч. ordinární «грубий», слц. ordínárny «тс.», м. *орди́нарен*, схв. *орди́наран*, слн. ordínáren; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. ordinārius «звичайний» є похідним від ordō «ряд; порядок». — СІС² 605; Фасмер III 156; ЭСБМ 1, 147; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Skok II 564. — Див. ще **орден**.

[орєбїнови] (у сполученнях *[орєбїнова нуоч]* «горобина ніч; ніч, переважно в червні, коли буває сильна злива з громом і блискавкою» Л, *[рабїнова нуоч, рєбїнова нуоч]* Л, *горобїна ніч* «тс.»); — р. *[воробїная ночь]* «душна літня ніч з частими блискавками; осіння грозова ніч з безперервним гуркотом грому», *[рябїновая ночь]* «душна ніч з блискавицею під час цвітіння горобини», бр. *рабїнавая ноч* «темна літня ніч з громом, блискавкою, зливою», *вєрабїная ноч* «тс.; найкоротша літня ніч», др. *рябиная ночь* «горобина ніч»; — похідне утворення від др. **орябь* «куріпка»; назва зумовлена тим, що в таку літню грозову ніч у гніздах, влаштовуваних куріпками на поверхні землі, гине багато куріп'ячих пташенят; пов'язання з назвою *горобець* є результатом пізнішої деетимологізації давнього виразу. — Німчук Булаховский и совр. языкозн. 236—245. — Див. ще **орябка**. — Пор. **рябчик**¹.

орел (орн.) «Aquila L.», *[вірло]* «орел» Ж, *орлан* «морський орел, Haliaeetus Sav.», *орленя, брлик, орліця, вірліця, орля, [вірля]* «орля», *орлянка, орліний, орлій, орловий, орлячий, [вірлячий]* «орлиний»; — р. *орёл*, бр. *арёл*, др. *орьль*, п. orzeł, ч. orel, слц. orol, вл. worył, нл. jetjet, болг. *орёл*, м. *орел*, схв. *орאו*, слн. ôrel, стсл. *орьль*; — псл. орьль; — споріднене з лит. erēlis, [arēlis] «орел», лтс. ērglis (<*ērdlis), erelis, прус. arielie, гот. ara, днн. ago, нвн. Aar, сбрет. eger, корн. брет. eg, хет. ḫaṣaš, род. в. ḫaṣaš «тс.», гр. ὄρνις «птаха», пов'язаними з гр. ὄρνις «піднімаюся», лат. orior «тс.»; іє. *eg-/og-. — Rudn. II 882; Фасмер III 150—151; Черных I 604; Преобр. I 657; ЭСБМ 1, 150; Brückner 382—383; Machek ESJC 417; Schuster-Sewc 1661; Младенов 386; Skok II 563; Bezlaž ESSJ II 253; Eckert ZfSl 8/6, 882, 888—889; Trautmann 13; Топоров 101—102; Pokorny 325—326. — Пор. **орієнтальний, орієнтувати, орнітологія**.

орелі, орєля, орєль — див. **рєлі**.

орéнда «тимчасове користування будівлями, земельною ділянкою та ін. на договірних засадах; плата за таке користування; (іст.) шинок, корчма», *арéнда* «тс.», *орáнда* (заст.) «шинок; річний чинш», *[ранда]* «шинок», *орандар* «орендар; шинкар», *[оландар]* «орендар» Ж, *[олондар]* «тс.» Ж, Пі, *орандарéнко* «син шинкаря», *[оландарéнко]* «син орендаря» Бі, *орандарівна* «дочка шинкаря», *[оландарівна]* «дочка орендаря» Бі, *[оландарка]* «дружина орендаря» Бі, *орендар, орєндарство, орєндатор, орєндарювати, орандарювати, [оландарювати], орєндувати*, ст. *арєнда* (1586), *орєнда* «шинок» (1683), *арєндаръ* (1583), *арєндовати* (1593); — р. болг. м. *арéнда*, бр. *арэнда*, п. ч. agenda, слц. ágenda (з уг.), схв. *арэнда*; — через польську мову запозичено із середньолатинської; слат. agenda «річний чинш», arrendāre «орєндувати, наймати», зводяться до префікса лат. ad- (ag-) «до-» і дієслова reddere, утвореного з префікса re- «знову, назад» і

дієслова *dāre* «давати», спорідненого з псл. *dati*, укр. *да́ти*. — СІС² 606; ІУМ Лекс. і фраз. 487; Rudn. II 882; Фасмер I 85; Преобр. I 8; ЭСБМ I, 159; Brückner 6; Kopaliński 80; Holub—Lyer 83; Sadn.—Aitz. VWb. I 25. — Див. ще *да́ти*. — Пор. *ре́нта*.

оре́ол «німб; світлове коло, яке оточує що-небудь на темному фоні; (перен.) атмосфера слави, пошани навколо кого-небудь»; — р. болг. м. *оре́ол*, бр. *арэ́ол*, п. ч. слц. *augeola*, вл. *awgeola*, схв. *орё́л*, *орёола*; — запозичення з французької мови; фр. *auréole* «сяяння» зводиться до лат. *auréolus* «золотий, позолочений» (< **aurēus* «тс.»), похідного від *aurum* (< **ausom*) «золото», очевидно, спорідненого з лит. *auksas* «золото», прус. *ausis*, тох. А *wás* «тс.». — СІС² 606; Черных I 604; ССРЛЯ 8, 1018, 1019; Kopaliński 98; Holub—Lyer 88; Dauzat 60; Walde—Hofm. I 86.

Оре́ст (чоловіче ім'я), [*Яре́ст*, *Ори́сьо*, *Орко*], ст. *Оре́стъ* «оугодникъ Б(о)гу» (1627); — р. *Оре́ст*, бр. *Арэ́ст*, ч. слц. *Orest*, болг. *Оре́сти*, слн. *Orest*, стсл. *Оре́стъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Ὀρέστης* виводиться від іменника *ὄρος* «гора», очевидно, спорідненого з *орвци* «підіймаюсь», *орвіс* «птах», псл. *огьль*, укр. *орел*. — Вл. імена 76; Петровский 171; Спр. личн. імен 441; Леков 369; Klein 1093; Frisk II 426. — Пор. *оре́л*.

оригіна́л «первинний, вихідний документ; (перен.) дивак», *оригіна́льний*, *оригіна́льничати*; — р. болг. м. *оригина́л*, бр. *арыгина́л*, п. *oryginał*, ч. слц. слн. *originál*, вл. нл. *original*, схв. *оригйна́л*; — запозичене з німецької мови, можливо, через польську; нім. *Original* походить від лат. *originālis* «первісний, природний, самобутній», похідного від *origō* (род. в. *originis*) «початок, джерело, походження», пов'язаного з *origo*, *origi* «підніматися, з'являтися, ставати видимим», спорідненим з дінд. *ṛṣṭi*, *ṛṣvāti* «піднімається, рухає-

ться», *ārta* «він рушав», ав. аг- «рухати, рухатися», дперс. *gasatiy* «приходить», вірм. *u-aṙnem* «піднімаюся, встаю», гр. *ὄρῳσι* «тс.», гот. *ripnan* «текти, бігти», дангл. *irnan*, *ripnan* «тс.». — СІС² 606; Черных I 604; Фасмер III 152; ЭСБМ I, 156; Kopaliński 702; Holub—Lyer 347—348; Skok II 565; Kluge—Mitzka 524; Walde—Hofm. II 222—223. — Пор. *оре́л*, *орієнта́льний*.

[*орі́да*] (назва барана) Доп. УЖДУ 4, [*орі́ло*] «тс.» тж; — неясне.

[*оризві́ти*] «очуняти» Ба, [*оризвѣ́ти*] «прийти до пам'яті; відсвіжитися» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *orzeźwieć* «освіжитися, оживитися» є похідним від *gzeźwy* «жвавий, бадьорий», якому відповідає укр. [*різвий*]. — О II 24; Ба 9. — Див. ще *різвий*.

Ори́на, *Ори́ся*, *Ори́шка* — див. **Іри́на**.

орі́в, *орбв* — див. **рив**.

орієнта́льний «східний», [*оріє́нт*] «схід» Куз, *орієнта́лізм*, *орієнта́ліст*, *орієнта́лістика*; — р. *орієнта́льний*, бр. *арыента́льны*, п. *orientalny*, *Orient*, ч. *orientální*, *Orient*, слц. *orientální*, *Orient*, вл. *orientaliski*, *orient*, болг. м. *орієнта́лски*, *оріє́нт*, схв. *ори́єнтāлан*, *ори́єнт*, слн. *orientálen*, *orient*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *orientálisch*, *Orient*, фр. англ. *oriental*, *orient* походить від лат. *orientālis* «східний», *origēns*, *-entis* «сонце, що сходить; схід», пов'язаних з *origo*, *origi* «підніматися, ставати видимим, з'являтися». — СІС² 606; Черных I 603—604; Фасмер III 152; Kopaliński 701; Dauzat 517; Klein 1094. — Див. ще **оригіна́л**. — Пор. *оре́л*.

орієнтува́ти, *орієнта́тор*, *орієнта́ція*, *орієнта́́р*, *орієнта́́вний*; — р. *орієнта́́ровать*, бр. *арыентава́ць*, п. *orientować*, ч. *orientovati*, слц. *orientovat'*, вл. *orientować*, болг. *орієнта́́рам*, м. *орієнта́́ра*, схв. *ори́єнтїрати*, *ори́єнтїсати*, слн. *orientirati*; — запозичення з французької мови; фр. *orienter* «орієнтувати» утворено від *orient* «схід»,

що походить від лат. *origens* (-ntis) «тс.». — СІС² 607; Черных I 605; ССРЛЯ 8, 1026; Kopalinski 701; Dauzat 517; Klein 1095. — Див. ще **орієнтальний**.

оріж, *оріже* — див. **оружжя**.

[оріх¹] «пропуск в оранці» Си; — бр. [арэх] «тс.»; — результат фонетичної видозміни (випадіння *г*) у слові *огріх* «тс.», зближеному з *горіх* або, можливо, з основою слова *орати*. — ЕСБМ I, 159. — Див. ще **гріх**.

оріх², *оріхове*, *орішення*, *орішина*, *орішник*, *орішниця*, *орішбчник* — див. **горіх**.

оріхар, *оріхарка*, *оріхівка*, *орішанка*, *орішар*, *орішарка* — див. **горіхівка**.

[орія] «вид рибальської сітки, яку закидають з човна і в нього ж витягають» Г, НЗ УЖДУ 26/2; — запозичення з молдавської мови; молд. *оріе* (рум. *orîe*) «вид рибальської сітки» етимологічно неясне. — СДЕЛМ 294.

оркан (заст.) «ураган»; — р. *оркан* «тс.», п. вл. *orkan*, ч. слц. слн. *orkán*, м. *оркан*, схв. *оркѧн*; — через західнослов'янські мови запозичено з німецької; нім. *Orkan* «ураган» через гол. *orkaan* зводиться до назви *hugasap* «тс.» в карибській мові таїно, звідки походить і форма *ураган*. — СІС² 607; ССРЛЯ 8, 1029; Sł. wyg. obcych 534; Machek ESSJ 417; Holub—Lyer 348; Bezlaj ESSJ II 253; Kluge—Mitzka 524. — Пор. **ураган**.

оркестр, *оркестрант*, *оркестріон*, *оркестрówka*, *оркестральний*, *оркестровий*, *оркеструвати*, *переоркестровка*; — р. *оркестр*, бр. *аркестр*, п. *orkiestra*, ч. *orchestr*, слц. вл. *orchester*, болг. *оркѣстрѣр*, м. *оркестар*, схв. *оркестар*, слн. *orkéster*; — запозичення з французької мови; фр. *orchestre* походить від гр. *ὄρχηστρα* «місце для співу і танців у театрі», похідного від *ὄρχησμαι* «танцюю», можливо, спорідненого з дінд. *ghāyāti* «тремтить». — СІС² 607; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Коваль 164; Черных I 605;

Фасмер III 153; Преобр. I 658; ЭСБМ I, 148; Sł. wyg. obcych 534; Holub—Lyer 347; Klein 1092; Dauzat 515; Frisk II 433.

[оркис] (бот.) «полба, пшениця спельта, *Triticum spelta* L.», [аркіш Мак, воркіш Мак, оркіс Ж, оркіш Мак, оркіш Ж] «тс.»; — р. [оркіш] «полба», бр. [оркіш] «сорт ячменю», [воркіш] «тс.», п. *orkisz* «тс.; полба», ч. *okruž* «полба»; — виводиться з тур. або тат. *ıgkuş* «просо, ячмінь», етимологічно неясного. — Німчук 268; Макарушка 14; Фасмер III 153; Преобр. I 658; Шипова 251; Brückner 381; Machek ESJC 412; Mikl. EW 226; TEI Nachtr. I 62.

оркіш, *оркіш* — див. **оркис**.

орлики¹ (бот.) «*Aquilegia* L.», [ворліки] «орлики звичайні» Мак; — р. *орлик* «орлики», [орлики] «герань лучна, *Geranium pratense* L.», бр. *ворліки* «орлики», [горліки], п. *orlik*, [orlica], ч. слц. *orlíček*, слн. *orlica*, [orlíček, vorlica] «тс.»; — похідне утворення від *орел*; назва пояснюється будовою квітки орликів, пелюстки якої із загнутими вниз шпорцями нагадують кігті хижого птаха або голову хижого птаха із загнутим дзьобом; пор. [голубкі, яструбец] «тс.»; не виключена можливість калькування етимологічно неясної наукової назви лат. *Aquilegia*, яка інколи розглядається як похідна від *aquila* «орел», хоча припускається також, що вона може складатися з основ *aqua* «вода» і *lego* «збираю» (пор. р. *водосбір* «*Aquilegia*). — Вісюліна—Клоков 204; Травянистые растения СССР I 384—385; ЭСБМ 2, 196; Machek Jm. rostl. 44; Симонович 42. — Див. ще **орел**.

[орлики²] (бот.) «розхідник пліщовидний, розхідник звичайний, *Glechoma hederacea* L.» Мак, Ан; — можливо, похідне від *орел*; мотивація назви неясна.

[орліна] «жердина, кілок» Ж; — результат фонетичної видозміни форми [воріна] «тс.»; пор. [вірліне] «кілля». — Див. ще **вір¹**.

[орлиця] (орн.) «горлиця, *Streptopelia turtur*», [орлик, орличка Шарл, Дейн, орлиця Дейн] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої назви *гóрлиця*, помилково зближеної з *орéл*, *орліця*. — Див. ще *гóрлиця*.

орля́к (бот.) «вид папороті, *Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn.»; — р. *орля́к*, бр. *арля́к*; — похідне утворення від *орéл*; можливо, неповна калька латинської наукової назви, в якій компонент *aquilinum* (букв. «орлине») є похідним від *aquila* «орел»; назва пояснюється формою листя рослини, яка нагадує крило птаха; пор. слц. *karpad' oglicí* «орляк», ч. *křídlatěpec*, слн. *orlova praprot* «тс.» — ЭСБМ I, 148—149; Matchek Jm. rostl. 33; Симонович 384. — Див. ще *орéл*.

орна́мент «візерунок», *орнамента́ція*, *орнаме́нтка*, *орнаменту́ст*, *орнаментальний*, *орнаментувати*; — р. *орна́мент*, бр. *арна́мент*, п. ч. слц. вл. нл. *ornament*, болг. м. *орнаме́нт*, схв. *орна́мен(а)т*, слн. *ornamènt*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *õrnãmèntum* «оздоба, прикраса» є похідним від *õrnãmè* «прикрашати», яке виникло в результаті стягнення форми **õrd(i)nãmè* «упорядковувати», пов'язаної з *õrdõ* «порядок». — СІС² 607; Черных I 605; Фасмер III 153; ЭСБМ I, 149—150; Kopaliński 701; Holub—Lyer 347; Klein 1095; Walde—Hofm. II 223. — Див. ще *орден*. — Пор. *ордер*.

орнітоло́гія «розділ зоології, що вивчає птахів», *орніто́лог*, *орнітологі́чний*; — р. болг. *орнитоло́гия*, бр. *арніталогі́я*, п. *ornitologia*, ч. *ornitologie*, слц. *ornitología*, схв. *орнитолòгija*, слн. *ornitologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Ornithologie*, фр. *ornithologie*, англ. *ornithology* походять від нлат. *ornithologia*, утвореного з основ гр. *õρνίς* (род. в. *õρνίθος*) «птаха», спорідненого з гот. *aga*, дангл. *eag* «орел», укр. *орéл*, і *λόγος* «слово, розум». — СІС² 607; ССРЛЯ 8, 1037; Kopaliński 701; Holub—Lyer 348; РЧДБЕ

516; Dauzat 518; Klein 1096. — Див. ще *орéл*, *логі́ка*.

[оробимець] (бот.) «рогіз широколистяй, *Typha latifolia* L.» Мак; — р. [оробинець] «рогіз», ч. *ogobines* «тс.» (з рос.); — неясне; можливо, результат фонетичної видозміни назви [горобі́нець] «рогіз вузьколистий, *Typha angustifolia* L.» (пор. також [горобинник] «рогіз широколистяй» Мак). — Matchek Jm. rostl. 303; Holub—Lyer 348. — Пор. *горобі́нець*.

оробі́на — див. *горобі́на*.

орон — див. *во́рон*.

[оробі́й] «жовтий, жовто-коричневий» Ж, Куз, [ороньобі́й] «золотий» Лизанец, [ораньобі́й] (сорт кукурудзи) Доп. УЖДУ 2; — пов'язане з уг. *agany* «золото», яке разом з відповідними словами інших фінно-угорських мов (комі удм. *зарни* «золото», ерз. *сырнэ* «тс.») походить з іранських мов (дперс. *hugaṇu-*, ав. *zaganu-* «тс.»). — Лизанец 458; MNTESz I 170; Лыткин—Гуляев 104.

[оробі́я] «орава, купа»; — неясне.

[орса́к] «сторона, країна; шосе, вимощений шлях» Г, Ж, [арса́г] «бруківана чи шосейна дорога» ДзАтл II, [гарса́г, горса́г, орса́г, ороса́г] «тс.» тж, [орсук] «тс.» Ж, ст. *арсагъ, орсагъ* (XVII ст.); — п. *orszak* «почет; (ст.) натовп», схв. *pýsãg* «країна», слн. [orsag] «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *országút* «шлях» утворене з іменників *ország* «край», варіанта давнішого *uraszág* «панство, становище пана, поміщика», похідного від *úr* «пан», етимологічно неясного, та *út* «дорога». — Дзендзелівський УЛГ 51; Лизанец 614; Bezlej ESSJ II 254; MNTESz II 1095, III 1035; Bárczi 225.

[орсу́ля] «червона кулька, що набігає після укусу комах» ВеБ, [орсу́лька] «тс.» тж; — неясне.

ортодо́кс «той, що неухильно дотримується певних переконань, напрямів, учень; правовірний», *ортодо́ксія*, *ортодокса́льний*; — р. *ортодо́кс*, бр.

артадо́кс, п. *ortodoks*, *ortodoksa*, ч. слц. *ortodox*, вл. *ortodoksija*, болг. *ортодо́ксия*, *ортодокса́лен*, м. *ортодо́ксен*, схв. *ортодо́ксија*, слн. *ortodoksija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *orthodox* «ортодоксальний; правовірний», фр. *orthodoxe*, англ. *orthodox* «тс.» походять від пізньолат. *orthodoxus*, що зводиться до гр. *ὀρθόδοξος* «правовірний, який має правильну думку», утвореного з основ прикметника *ὀρθός* «правильний, прямий, справжній», яке пов'язується з дінд. *ūrdhvá-* «високий», *várdhati* «піднімає», та іменника *δόξα* «думка», пов'язаного з доκέω «здаюся добрим; думаю, вірю». — СІС² 608; ССРЛЯ 8, 1041; Копалинські 391—392, 701—702; Holub—Lyer 348; Dauzat 518; Klein 1097; Frisk II 415—416. — Див. ще **до́ктор**. — Пор. **парадо́кс**.

ортопедія «галузь медицини, що займається деформаціями скелета», *ортопéд*, *ортопеді́ст*, *ортопеді́чний*; — р. болг. *ортопéдия*, бр. *артапéдыя*, п. *ortopedia*, ч. *ortopedie*, слц. *ortopédia*, вл. нл. *ortopediskí*, м. *ортопеди́ја*, схв. *ортопеді́ја*, слн. *ortopedija*; — запозичення з французької мови; фр. *orthopédie* утворено лікарем Н. Андрі (N. Andry, 1658—1742) з основ гр. *ὀρθός* «прямий, правильний» і *παιδεία* «виховання, навчання, освіта, культура». — Klein 1098; Dauzat 518. — Див. ще **ортодо́кс**, **педаго́г**.

ору́да «керівництво; [робота, клопоти Г, СУМ; діло, справа, випадок, подія; заняття, дія, вчинок, підприємство; використання Ж]», *ору́да́р* «верховода, керівник», [*орудені́ця*] «оруда» Ж, [*ору́де*] «тс. Ж; зустріч сватача з батьком дівчини О», [*ору́дя*] «тс.» О, [*ору́діна*] «прилад, знаряддя Ж», [*оруді́нка*] «сапа; лопата; вила для картоплі» О, [*орудка*] «діло, справа», *ору́дник* «орудар; виконавець чужої волі; [керівник]», [*орудованя*] «справа, діло; покупка» О, [*орудоване*] «робота, дія, заняття, підприємство; використання» Ж, [*орудовни́цтво*] «тс.» Ж, [*ору́док*

«знаряддя, прилад» Ж, *ору́дний* (у сполученні о. відмінок), [*ору́ду́щий*] «командуючий», *ору́дувати* «вправно діяти; розпоряджатися; керувати; діяти; [мати діло; працювати, старатися; братися до кого О]», [*поору́довати*] «довідатися; роздобути» О; — р. *ору́дие* «знаряддя, гармата; [справа, діло]», *ору́довать* «діяти; [торгувати; витворяти]», [*пору́дина*] «товсте полотно», [*обру́дить*] «обшити», бр. *ару́даваць* «орудувати», др. *орудие* «справа; судова справа; робота; зброя», *орудовати* «діяти», п. *ogędzie* «повідомлення, доручення», *ogędować* «клопотатися; виконувати доручення», ч. *ogudí* «знаряддя», болг. *оръдие* «знаряддя, орган», м. *орудие*, схв. *ору́ђе* «інструмент, справа», слн. *ogóđe*, стсл. **оръднѣ** «справа, дія»; — псл. *ogóđe*, пов'язане чергуванням голосних з гедь «ряд», *gęditi* «рядити»; припускається також (Machek ESJC 417) походження від *ogóže* «знаряддя» з пізнішим наближенням до гедь; менш переконливе виведення (Вайян Пробл. ист. и диал. 85—86; Uhlenbeck AfSIPh 15, 492; Hirt PBrV 23, 336; Matzenauer 63; Falk—Topf 1413) з дісл. *erinde* (*erendi*) «доручення, справа», двн. *ärgunti* «тс.». — Фасмер III 154; Черных I 605—606; Преобр. I 658—659; Петлева Этимология 1980, 36—41; ЭСБМ I, 152; Младенов 387; Skok II 567; Bezlaj ESSJ II 254; Pedersen KZ 38, 310; Persson Beitr. 857. — Див. ще **ряд**. — Пор. **напорудіти**, **оружжя**, **спорудіти**.

ору́жжя (заст.) «зброя», [*о́ріж*, *о́ріже*, *ору́же*, *ору́жие*] «тс.» Ж, [*ору́жє́йня*] «зброярня» Ж, *ору́жина* «рушниця; [зброя Ж]», *ору́жний* (заст.) «озброєний», *ору́жно* «із зброєю в руках», [*ору́жити(ся)*] «озброїти(ся)» Г, Ж; — р. *ору́жие* «зброя», *ружьё* «рушниця», бр. *ружьо* «тс.», др. *оружие*, п. *ogęz* «зброя», ч. [*oguzí*] «знаряддя; зброя», болг. *оръжие* «зброя», м. *оражје*, схв. *ору́жье*, слн. *ogóže*, стсл. **оръжнѣ** «тс.»; — псл. *ogóže*; — споріднене з лит. *reĩgtis*, *rengiuos* «споря-

джатися», *arpeŋgti* «споряджати, одягати», *arpanǵa* «спорядження», *iŋreŋgti* «здіймати, роздягати»; менш переконливе пов'язання (Преобр. I 659) з р. *rugāt* і реконструкція первісного значення як «лайка, знущання», яке зазнало впливу *orq̄bje* «знаряддя» і стало сприйматися як «засіб ворожої дії». — Фасмер III 154, 512—513; Черных I 606; Brücker 381; Machek ESJC 418; Младенов 387; Skok II 567; Bezlaž ESSJ II 254; Bern. IF 31, 410; Matzenauer LF 18, 269—270.

орфографія «правопис», *орфографічний*; — р. *орфографія*, бр. *арфаграфія*, п. слц. *ortografia*, ч. *ortografie*, вл. *ortografija*, болг. *ортографія*, м. *ортографија*, схв. *ортогра̀фија*, слн. *ortografija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orthographie*, фр. *orthographe*, англ. *orthography* походять від лат. *orthographia*, яке зводиться до гр. *ὀρθογραφία* «правопис», утвореного з основ слів *ὀρθός* «прямий, правильний» і *γράφω* «пишу». — SIC² 609; Черных I 606; ССРЛЯ 8, 1048; Kopaliński 368, 701—702; Holub—Lyer 348; РЧДБЕ 517; Dauzat 518; Klein 1098. — Див. ще **графá**, **ортодо́кс**.

орфо́енія «система правил вимови», *орфоенічний*; — р. *орфо́енія*, бр. *арфа́енія*, п. слц. *ortoeria*, ч. *ortoeria*, *ortoerika*, вл. *ortoerija*, болг. *орто́енія*, м. *ортоенија*, схв. *орто̀енія*, слн. *ortoerija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orthoepie*, фр. *orthoépie*, англ. *orthoepy* походять від гр. *ὀρθοέπεια* «правильність вимови», утвореного з основ прикметника *ὀρθός* «прямий, правильний» і іменника *ἔπος* «мова, слово». — SIC² 609; ССРЛЯ 8, 1049; Kopaliński 284, 701—702; Holub—Lyer 348; РЧДБЕ 517; Klein 1097. — Див. ще **е́пос**, **ортодо́кс**.

орхі́де́я (бот.) «південна трав'яниста рослина», *орхідні* «Orchidaceae»; — р. болг. *орхиде́я*, бр. *архіда́я*, п. ч. слц. *orchidea*, вл. *orchideja*, м. схв. *орхи-*

де́я, слн. *orhidéja*; — запозичення з латинської наукової номенклатури; нлат. *Orchideae* (пізніше *Orchidaceae*) утворено від *orchis* «орхідея», що походить від гр. *ὄρχις* «ядро, яечко; орхідея», спорідненого з вірм. *orjik* «яечко», ав. *əgəzi* «тс.», алб. *herdhë* «яечко», лит. *ežilas* «жеребець»; назва рослини пояснюється формою її бульб. — SIC² 609; Черных I 606; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Klein 1092; Frisk II 433—434.

орчик «валок, до якого прикріплюють посторонки в упряжці; барок»; — р. *орчик*, бр. *во́рчык*, п. *ogczyk*, вл. *worčík*; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; свн. *ortschit* (нвн. *Ortscheit* «тс.») складається з основ іменників *ort* «гострий кінець» і *schit* «поліно»; менш переконлива думка (Преобр. I 659) про зв'язок з р. [*арча́к*] «дерев'яний каркас сідла» і зворотний вплив п. *ogczyk* на німецьке слово. — Дзензелівський St. sl. 22/3—4, 292; Фасмер III 155; Преобр. I 659; ЭСБМ 2, 197; Schuster-Sewc 1659; Mikl. EW 225; Matzenauer 265.

орша́д «прохолодний напій з мигдалевого молока з цукром»; — р. *оржа́д*, *орша́д*, п. *orszada* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *orgeat* «оршад, мигдалеве молоко», походить від пров. *orjat* «напій з ячменю», пов'язаного з *ordi* (*orge*) «ячмінь», що зводиться до лат. *hordeum* «тс.», спорідненого з двн. *gersta*, гр. *χρῖ*, *χρῖθῆ*, алб. *drith(ë)* «тс.». — Фасмер III 152; St. wyg. *obcych* 535; Dauzat 516; Gamillscheg 661; Walde—Hofm. I 656—657; Pokorny 446.

оряба́, *орябина* — див. **горобина**.
[**оря́бка**] (орн.) «рябчик лісовий, *Tetrastes (Tetrao) bonasia* L.», [*воря́бка*] Ж, *орябець* Шарл, *оря́бок* Г, Ж, О, *оробка* Шарл, *рябо́к*] «тс.»; — р. ст. *оря́ь* «куріпка», бр. [*арабо́к*] «рябчик», др. *ря́ь* «куріпка», *еря́ь* «тс.», п. *jarzabek* «рябчик», [*jarzab*], ч. *jeřábek* «тс.», слц. *jarabica* «куріпка», болг.

яребица, [ѣребица] «тс.», схв. jārēb «гірська куріпка, *Perdix saxatilis*», жарѣбица «куріпка», жерѣбица «тс.», слн. jeréb (jaréb) «куріпка (самець)», р.-цсл. *parльь* «куріпка»; — псл. *агѣвь, *агѣвьь, *агѣвькъ «рябчик, куріпка», пов'язане з *агѣбіна «горобина», гѣвь «рябий»; — споріднене з лит. jėrubė «рябчик», ĩrbė, [jãrubė, jėrumbė], дісл. ĩagre «тс.», нвн. Reb-huhn «куріпка»; пов'язання з псл. jago «весна» (Meillet—Vaillant RES 13, 101—102) недостатньо обгрунтоване. — Німчук 206—207, 214—215; Фасмер III 155—156; Преобр. II 239—240; Sławski I 506—507; Brückner 200; Machek ESJC 223; Skok I 758; Bezlaj ESSJ I 227; Булаховський Вибр. пр. III 261; Трубачев Пробл. ист. і диал. 269—270; ЭССЯ I, 73—76; Верн. I 274—275. — Див. ще **горобіна**. — Пор. **рябий**, **рябчик**.

орябок — див. **орябка**.

[**орядивіна**] «жирна, родюча земля»; — неясне; можливо, пов'язане з *рядіти* «[поліпшувати; заправляти жиром (наприклад, їжу); вносити добрива]». — Пор. **ряд**.

оса́ (ент.) «*Vespa*», [*ос великий*] «шершень, *Vespa crabro* L.» Дейн; — р. болг. *оса́*, бр. *аса́*, др. *оса*, п. слц. *osa*, ч. *vosa*, [osa, vos], вл. *wosa*, нл. *esa*, *wōsa*, полаб. *vāsa*, м. *оса*, схв. *ōса*, слн. *ōsa*, стсл. **оса**, **воса**; — псл. *osa* (< **orsa*); — споріднене з лит. *varpà*, *varpva*, лтс. *warsene*, прус. *wobse*, нвн. *Wespe*, лат. *vespa*; іє. *цобhsā «тс.», очевидно, пов'язане з *uebh- «ткати» (двн. *weban* «ткати», алб. *venj* «тчу», гр. *ὄφι* «тканина», *ὄφαινω* «тчу», дінд. *ubhnāti* «затягує зав'язки», *ūṅṅavābhis* «павук», дісл. *kṅṅgurvāfa* «тс.»); початкове *v-* у слов'янських мовах зникло, можливо, під впливом псл. *ostgь* «гострий». — Фасмер—Трубачев III 156; Черных I 606—607; Преобр. I 660; ЭСБМ I, 160—161; Brückner 383; Machek ESJC 697; Schuster-Sewc 1663; Skok II 568—569; Bezlaj ESSJ II 255; Moszyński PZJP 217; Pedersen KZ 38(18), 312; Pokorny 1179.

осаву́л (іст.) «виборна службова особа; офіцерський чин у козачих військах дореволюційної Росії; осавула», *осаву́ла* (іст.) «прикажчик у панському маєтку; виборна службова особа», [*аса-ві́ла*, *асау́л* Пі, Ж, *есау́л* Ж, *есау́ленко* Ж, *осау́л*, *осау́ла*, *саву́л*, *саву́ла*, *осау́ленко* Ж, *осау́лець*, *есау́лиха* Ж], ст. *асауль* «ад'ютант; той, хто видав стройовою службою» (XVII ст.); — р. *есау́л* «козачий чин, перший після отамана», ст. *ясауль*, бр. *есау́л*, ст. *есау́ль*, *ясауль* (1590), *асауль* (1652); — запозичення з тюркських мов; чаг. тур. кумик. уйг. діал. *jasaul* «розпорядник, виконавець наказів», аз. уйг. *йасаву́л* «ад'ютант», каз. ккалп. *жасаву́л* «розсильний, кур'єр» походять від монг. *йасагу́л* < *žasaγul* «розпорядник, помічник командира загону» і разом з ним зводяться до дієслова тюрк. *йаса-* «приводити до ладу, влаштовувати». — Халимоненко УМЛШ 1977/9, 29; Rudn. II 883; Макарушка 8; Фасмер II 27—28; Преобр. I 218; Шипова 135; Дмитриев 533—534; Mikl. EW 414; ЭСТЯ 1989, 152—153; Räsänen Versuch 191.

осанá — див. **осіна́**.

осáнна; — р. *осáнна*, бр. *асáнна*, др. *осана*, стсл. **осана**, **осанна**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької, гр. *ὠσαννά* «врятуй, допоможи; слава» походить від гебр. *hōšā'nā* «о, допоможи ж», утвореного з форми наказового способу *hōšī'a* від дієслова *jāsā'* «допомагати», спорідненого з ар. *ǰāsī'a* «був здатний», і прохальної частки *nā*. — Rudn. II 883; Фасмер III 156; Преобр. I 660; Горяев 241; ЭСБМ I, 163; Kluge—Mitzka 317.

[**осапíтова** (ніч)] «горобина ніч, яка буває перед Петром» ЛЖит; — неясне; можливо, пов'язане з народно-розмовним варіантом власного імені *Йосафáт* (*Осафат* > **Осанат* > **Осанит*).

[**освину́ти**] «розвиднитися; встати рано, вдосвіта» Ж, [*осві́ти*] «тс.» Ж,

[освіну́ти] «розвиднитися; видужати Г; освітити; стати світлим; розвеселитися; прояснитися Ж»; — р. [освену́ть] «розвиднитися», др. *освѣнути* «рано встати, зустріти ранок», *освітати* «світати, зустрічати світанок», *свѣнути* «розвиднитися», п. *švītać* «світати», ч. *svítati*, слц. *svitat'*, вл. *switac* «тс.», болг. *сѣмва* «світає», *сѣмна* «розсвіте», м. *самне* «світає», схв. *свѣнути* «розвиднитися», *свѣтати* «світати», слн. *svítati se* «тс.», стсл. *освітати* «світати», *світати* «тс.», *свѣжѣти* «розвиднитися», *свѣтѣти* «світитися»; — псл. *svítati, osvítati* < **sveitati, *obsveitati* «світати», *svěŋoti* < **svitŋoti* «розвиднитися», *světeti* < **svitěti* «світити», пов'язані чергуванням голосних із *svěť* < **svoit-* «світ»; — споріднене з лит. *šviesti* «світити», *švitėti* «блищати», дінд. *švetāḥ* «світлий, білий», *švitgāḥ* «білий», дперс. *spīθra*, двн. *hwīz* «тс.», лат. *vitrum* «скло»; іе. **kuēit-* «світити»; можливо, пов'язане також з псл. *kvěť* «цвіт». — Фасмер III 575—576; Преобр. II 264—265; ЭСБМ I, 164; Супрун Веснік БДУ 1972/3, 50—52; Brückner 538; Machek ESJC 597; Skok III 368—369; Trautmann 310; Vaillant RES 13, 110—111; Pokorny 628—629. — Пор. **світ**, **цвіт**.

освірня, *осмірня* — див. **вісім**.

[освія́ти] «ставати занедбаним, занехаяним; томитися, знемагати» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з др. *освѣняти* (*ся*) «усуватися, відмовлятися», *свѣнѣти ся* «тс.», яке може походити від двн. *swīnan, sweīnan* «зменшуватися», етимологічно неясного. — Срезн. III 290.

осёл¹, *віслюк, осліха, осліця, ослюк, осля*, [осля́к] «ослюк» Ж, [осля́р] «погонич ослів» Ж, *осля́тина, ослі́ний, [ослі́й]* Ж, *осля́чий, ослі́ти*; — р. *осёл*, бр. *асёл*, др. *осьль*, п. *osioł, osieł*, ч. *osel*, слц. *osol*, вл. нл. *wosoł*, полаб. *asâl*, болг. *осёл*, схв. *осао*, [osal, osel], слн. *ôsel*, стсл. *осьль*, *осьль*; — псл. *осьль*; — запозичення з готської або латинської мови; гот. *asilus* «осел» по-

ходить від лат. *asellus*, зменш. до *asipus*, яке разом з гр. *ὄνος* (< **osonos*) через фрако-іллірійське посередництво прийшло з якоїсь малоазійської (можливо, іранської) мови; думка про балтослов'янський вік слова (Trautmann 14) викликає сумнів, оскільки лит. *asilas*, прус. *asilis* могли бути запозичені незалежно від слов'янських мов, про що свідчить наголос на першому складі. — Фасмер III 157; Черных I 607; Преобр. I 661; Соболевский ЖМНП 1911 травень 163; Булаховський Нариси 117; ЭСБМ I, 165; Brückner 383; Machek ESJC 418; Schuster-Sewc 1666; Skok II 569; Bezljaj ESSJ II 255—256; Кристенко Вступ 532; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 98—99; Белецкий Принципы 100; Meillet Études 186; Kluge—Mitzka 175; Feist 59; Walde—Hofm. I 72—73.

[осел²] «зал» П; — не зовсім ясне, очевидно, пов'язане з *оселя*. — Див. ще **село**.

оселёдец¹ (іхт.) «*Clupea L.*», *оселёдцеві*, [селёдець, селедце́ві Ж, селёдка Ж], [сила́дявка] «діжка з-під оселдців» Корз; — р. *сельдь, селёдка*, [оселёдец], ст. *сельдь* (1497), бр. *селядзец*, [оселенец], п. *śledź*, ч. слц. *sled'*, полаб. *slid*, болг. *селда* (з рос.), схв. *слѣђ, слѣђ* (з ч., п.); — запозичено в давньоруську мову, очевидно, з давньоісландської; дісл. *sild, síld*, дшв. *sild*, шв. *sill*, норв. *sil* «тс.» могли бути запозичені з якоїсь неіндоєвропейської мови східного узбережжя Балтійського моря; на українському ґрунті слово знало формальної видозміни, зокрема, дістало приставне **о**. — Кримський Тв. III 221; Фасмер III 597; Преобр. II 274; ЭСБМ I, 190; Brückner 530; Machek ESJC 553; Skok III 283; Mikl. EW 290; Būga RR I 482; Vries AEW 475.

оселёдец² «чуб», [оселёдько] «тс.» Ж; — р. *оселёдец* (з укр.); — результат перенесення назви риби за зовнішньою схожістю. — Фасмер III 157. — Див. ще **оселёдец¹**.

[осёлка] «веселка» ВеБ, [осла́, осьёлка Л] «тс.»; — бр. [асёлка] «ве-

селка»; — результат фонетичної видозміни слова *весёлка*, зближеного з [осёлк] «брусок, точило», [осёлка] «тс.». — ЭСБМ I, 166. — Див. ще **весе́лий**. — Пор. **осла́**.

осельня — див. **гусениця**.

осерда́к — див. **серда́к**.

[осе́т] (бот.) «осот сірий, *Cirsium caput M.V.*; жовтий осот, *Sonchus L.*; будяк акантовидний, *Carduus acanthoides L.*», [восе́т] «осот» Мак, [осетень Мак, осетий ВеНЗн, осетій Ж, Мак, осетні́к Мак, ВеУг, осятні́к ВеУг] «тс.», [осе́тка] (ент.) «будяковий метелик, реп'яхівка, *Vanessa cardui L.*» Ж, [осетня́к] «тс.» Ж; — запозичення з польської мови; п. *oset* походить від псл. *osъtъ*, яке на східнослов'янському ґрунті розвинулося в *осот*. — Німчук 288; Онышкевич Исслед. п. яз. 231; Врѣкнер 386. — Див. ще **осо́т**.

[осе́та́р] (орн.) «щиглик, *Carduelis carduelis L.* Шарл. (*Fringilla carduelis G.*)»; — пов'язане з [осе́т] «осот»; назва зумовлена тим, що щиглик селиться коло осоту й живиться його насінням; пор. іншу назву щиглика [будяшник], пов'язану з *будя́к*. — Воїнств.—Кіст. 242. — Див. ще **осе́т**.

осе́те́р (іхт.) «*Acipenser L.*», [осе́тр Ж, осяте́р] «тс.», осе́три́на СУМ, Ж, [осятри́на], осе́тро́ві, [ясе́тр]; — р. *осе́тр*, бр. *асе́тр*, др. *осе́тръ*, п. *jesiotr*, ч. слц. *jeseter*, вл. *jasotr*, нл. *jesotr*, болг. *есётра*, м. *есетра*, схв. *јесетра*, слн. *jeséter*; — псл. *esetrъ*, *jesetrъ* < **asetrъ* < **aketro-*, **oketro-*; — споріднене з лит. *erškėtas* (*erškėtras*, *arškėtas*) «осе́тр», лтс. *ešketras*, прус. *esketres* «тс.»; далі зв'язки неясні; спорідненість із *го́стрий*, псл. *ostrъ* (Горяев Доп. I 31; БЕР I 510; Loewenthal РВгВ 55, 317) здається сумнівною; заслугоує на увагу припущення (Leder 11—14) про зв'язок з кельт. *esox* «вид великої риби»; пов'язання з двн. *sturio*, *sturo* «осе́тр», свн. *störe*, *stüre* «тс.» (Mikl. EW 105, Bern. I 265) недостатньо обґрунтоване; виведення слов'янської, балтійської і германської

назв з якогось праєвропейського субстрату (Machek ESJS 223) залишається гіпотетичним; непереконливе й пов'язання з лат. *exetra* «змія» (Weise ВВ 6, 234) або з гр. *ΐτιαρ* «якась риба» (Bezenberger ВВ 27, 163) та інші припущення. — Фасмер III 158—159; Черных I 607; Преобр. I 662; ЭСБМ I, 167; Sławski I 565—566; Holub—Kop. 152; Skok I 776; Bezlej ESSJ I 228; Коломиец Происх. назв. рыб 97—98; Критенко Вступ 544; Bern. I 265; Trautmann 72; Fraenkel 122; Топоров II 88—91; Хэмп Этимология 1985, 51.

осе́тин, *Осе́тия*; — р. *осетин*, бр. *асецін*, п. *Osetuñcu*, ч. *Osetinci*; — запозичення з грузинської мови; груз. *os*, *oset'i* походить з іранського джерела; очевидно, пов'язане з др. *ясін*, *яси* (назва предків сучасних осетинів, згадуваних у літописах), яке разом із чаг. *ас* (назва давніх алланів, предків сучасних осетинів) зводиться до дперс. *āsu* «швидкий» (перс. *āhū* «газель», дінд. *āśúh* «швидкий»). — Фасмер III 158, IV 564—565; Никонов 313—314.

[осі́га] (бот.) «стоколос, *Вromus L.*» Мак, ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з [овсю́г] «тс.», [овся́нка] «стоколос житній, *Вromus secalinus L.*».

осі́ка, *осі́на*, *осі́чина*, *осі́чник*, [осе́чка] «осика» Л, [осі́ка, гусі́ка, ву́сі́ка] «тс.» Мак, осі́ковий, [осі́чний, осбо́вій Ж, Л], підосі́чник, [подосі́новка] «гриб *Boletus aurantiacus Schiff.*» Пі; — р. *осі́на*, бр. *асі́на*, п. *osina*, *osika*, ч. слц. *osika*, вл. *wosa*, *wosyna*, нл. *wosa*, *wósa*, полаб. *vü'ösë*, *vüöseiné*, болг. *ясі́ка*, м. *јасика*, схв. *јасика*, слн. *jasíka*, *jesíka*; — псл. *osina*, *osika*, **osa* < **opsa*; — споріднене з лит. *āpušė*, *apušis*, *ėpušė* «осика», лтс. *apse*, прус. *abse*, двн. днн. *aspa*, свн. *aspe*, нвн. *Espe*, дангл. *æsp*, дісл. *qsp*, англ. дат. шв. *asp* «тс.»; слово потрапило також і в деякі тюркські мови: алт. *apsak*, тат. [awsak] «тополя», чув. *ěvès* «осика» як дуже давнє запозичен-

ня з якоїсь східноіндоєвропейської мови (найімовірніше, вірменської або іранської). — Rudn. II 883; Фасмер III 159; Черных I 607; Преобр. I 662; ЭСБМ I, 169—170; Brückner 383—384; Machek Jm. rostl. 132, 144; ESJČ 418; Holub—Kop. 257; Младенов 704; Skok I 759; Критенко Вступ 512; ЭССЯ I, 80—81; Sadn.—Aitz. VWb. I 32; Bern. I 31—32; Trautmann 11; Fraenkel 14; Топоров I 51; Kluge—Mitzka 175; Pedersen IF 5, 57. — Пор. **осина́**, **осоки́р**.

[осилéнець] «оселедець» ЛексПол, *[оселéнец]* ЛексПол, *осилéнец* Л, *селéнеть* ЛексПол «тс.»; — бр. *[оселéнец]* «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *оселéдець* та *солóний*. — Див. ще **оселéдець**¹, **сіль**.

[óсимь] «крім, за винятком» Пі; — очевидно, випадковий сербізм; схв. *осим*, [osvím, osvínj, osvjenj] «тс.» пов'язується з цсл. **свѣнь** (**свѣнѣ**) «без» **свѣннѣти са** «утриматися» (Skok II 570).

[осина́] (у виразі *осина кому* «цур, пек кому») Г, Ж, *[осана́]* «тс.» Ж, *[осена́вець]* «чорт, біс» Ж, *[осина́вець]* «тс.» тж; — очевидно, результат семантичної видозміни слова *осина* «осика», назви дерева, що в християнських народів вважається проклятим (за переказами, на осіці повісився апостол Іуда, який віддав на розп'яття Ісуса Христа); осинувий кіл забивали в могилу мерця, якого вважали упирем (щоб він не піднявся вночі); пор.: «Нехай йому осина» (Номис); «ТЬфу, осина тобі, маро!» (Франко). — Див. ще **осі́ка**.

[осі́пець] (зоол.) «морський жолудь, *Соропула*» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *осипáти*, *[óсипка]* «висип на шкірі, кір», *віспа* (псл. оъъра); пор. німецьку назву цих молосків Seeroske, букв. «морська віспа». — Див. ще **сіпати**. — Пор. **віспа**.

[осі́пник] (ент.) «мармуровий хрущ липневий, *Melolontha fullo* (*Polyphylla fullo*)» Ж; — похідне утворення від *осипáти*; назва зумовлена, очевидно,

забарвленням цього хруща, обсіпаного темними цятками. — Див. ще **о¹**, **сіпати**.

[осі́тий] «трохи підгнилий» (про деревину, дерево) ЛексПол; — неясне.

оситня́г (бот.) «ситняг, *Heleocharis* R. Вг.; ситник, оситняк, *Juncus* L.; [сусак зонтичний, *Butomus umbellatus* L.]», *оситня́к* «ситник, *Juncus* L.; [сусак зонтичний Мак]», *[оситня́г, оситня́к]* «тс.», *[осетні́к]* «ситник розлогий, *Juncus effusus* L.», *[оситня́жок]* «тс.» Мак, *[оситник]* «куга Табернемонтана, *Schoenoplectus tabernaemontani* Gmel.» Мак; — результат видозміни слова *ситня́г*; початкове **о-** з'явилося, мабуть, під впливом слів *осóт*, *осокá* та інших подібних назв рослин. — Див. ще **сить¹**. — Пор. **осóт**.

[óсить¹] «сушарня для снопів», *[óсеть]* «тс.» Л; — р. *[осéть, асéть]*, бр. *асéць* «тс.», п. *osieć* «сушарня для хмелю»; — неясне; зіставляється (ЭСБМ I, 167—168) з лтс. *sērt* «ставити збіжжя на сушіння», *sēta* «селянський будинок; двір»; зводиться також (Варбот 182—184) до іє. *ās- «пекти», яке зберігається в п. ст. ч. ст. *ozd* «сушарня» і гр. ἄζω «пекти, сушити»; реконструюється ще (Меркулова Етимология 1980, 87—89) псл. *obsetь «загорожа» і зіставляється з лтс. *sēta* «паркан, огорожа; двір»; зіставлення з лат. *sitis* «спрага», *siccus* «сухий» або з дінд. *kšāyati* «спалює, обпалює», гр. ξηρός «сухий» (Pettersson BSl. Wortst. 64—65), як і з болг. *сéтен* «останній», *посетя́* «відвідаю» (Brückner 383), необрунтовані. — Фасмер III 159.

[óсить²] «досить давно», *[óситній]* «досить давній», *[осéтня (пора)]* «чималий час» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з болг. *сéтен* «останній», ст. *сетънь* «тс.», яке зіставляється з лат. *sērus* «тс.», *sēgō* «пізно», гот. *seirpus* «пізній», *rapa-seirps* «наступний після того», дангл. *sīd* «пізно», що зводяться до іє. *se-/sē- (< *sē(i)-) «пізній; той, що був потім» (Младенов 579).

[осичиня́к] (ент.) «скрипун, вусач осиковий, *Saperda populnea* L.» Ж; — похідне утворення від *осі́ка*, *осі́чина*; назва зумовлена тим, що личинки цього жука живуть у деревині осик та тополь (Горностаев 171). — Див. ще **осі́ка**.

осі́нити «зробити рукою знак хреста над кимсь, чимсь; похрестити; благословити; освітлити, осяяти», *осі́няти*; — р. *осеніть*, бр. *асяніць*, др. *осѣнити*, болг. *осенявам*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **осѣнити** «похрестити», як і м. *засени* «затінити», схв. *осенити* «затінити», слн. *osénciti* «тс.», утворене від іменника **сѣнь** (псл. *sěpъ*) «тінь, захисток, пристановище», спорідненого з укр. *сіни*. — Див. ще **о¹**, **сіни**, **сінь**.

[осі́нка] (бот.) «очанка лікарська, *Euphrasia officinalis* L.; вид грибів» Ж; — похідне утворення від *осі́нь*; назва зумовлена тим, що ці рослини ростуть восени (зокрема, деякі види очанки цвітуть на луках після косіння — Нейштадт 501). — Див. ще **осі́нь**.

осі́нь, [*осень*] «осінь» Ж, [*осені́ця*, *вісень*] «тс.», [*осеннік*] (бот.) «пізньодвіт осінній, *Colchicum autumnale* L.», [*осі́нник*] «тс.» Мак, [*осені́вка*] (назва кошари) Доп. УжДУ 4, [*осеня́рка*, *осеню́вище*] «тс.» тж, [*осі́нка*] «деякі рослини, квіти, що сіються восени; короткий жіночий одяг на ваті Ва; овочі, фрукти, що дозрівають пізньої осені Мо; сорт грибів Ж; тепле пальто Чаб; кошара Доп. УжДУ 4», [*осі́нки*] «груша, *Pirus communis* L.» ВеНЗн, [*осі́нчак*, *осі́нчук*] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.» Мак, [*осі́нчик*] «літній жіночий жакет» Мо, *осі́нщина* «податок, який селяни сплачували восени поміщикам, церкві тощо», [*осі́нька*] «піджак; жіночий одяг для осені» Чаб, *осені́ти* «починатися, наставати (про осінь); ставати осіннім», [*осеню́вати*] «утримувати худобу на осінніх пасовиськах; провести десь осінь» Ж, *восені́*, [*заосені́тися*] Ба, [*надво́сень*] ВеБ, [*підво́сінь*, Г, Она, *увосені́*]; — р.

осень, [*эсень*], бр. *во́сень*, др. *осень*, п. *jesień*, ч. слц. *jesen*, болг. м. *эсен*, схв. *јесѣн*, слн. *jesén*, стсл. **кесень**; — псл. *osenъ* > [**esень* > *jesень*]; **е (je)** виникло внаслідок асимілятивної дії наступного голосного переднього ряду; — споріднене з прус. *assanis* «осінь», гот. *asans* «пора жнив, літо», днн. *agan*, агп «жнива», нвн. *Ernte* «тс.», дісл. *opp* «польові роботи», а також із гр. *ὀπώρα* «пора збору овочів, осінь» (з **оп+ωσара*); іє. **es-en*, **os-en*; думка про запозичення зі слов'янських мов у германській (Мартынов Сл.-герм. взаємод. 132—136) викликає сумнів. — Кочерган Мовозн. 1970/6, 47; Rudn. II 883; Черных I 607; Фасмер—Трубачев III 158; Преобр. I 661—662; Соболевский РФВ 8, 177; Sławski I 563; Brückner 206; Machek ESJC 223; БЕР I 509; Skok I 775; Milewski RSI 26/132; Eckert ZfSI 8/6, 884; Bern. I 265; Trautmann 71; Топоров I 130—131; Meillet Etudes 432; Kluge—Mitzka 173; Pedersen V 44; Pokorny 343.

[осі́ч] (бот.) (у сполученні [*о. алое́сова*] «водяний різак алоевидний, *Stratiotes aloides* L.») Ж, Мак; — похідне утворення від *сі́кти*; назва зумовлена колючим по краях листям рослини, здатним поранити тіло людини; пор. інші назви цієї рослини: *різа́к*, *мілорі́з*. — Нейштадт 84. — Див. ще **сі́кти**.

Осі́я (чоловіче ім'я), ст. *Осиа* «спаситель, спасение» (1627); — р. болг. *Осі́я*, бр. *Асі́я*, др. (*И*)*осиа*, ч. *Oseáš*, слц. *Oziáš*, стсл. **Осини**, **Осиня**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Ὠσηέ* походить від гебр. *hōšē'a* «порятунок», пов'язаного з *hōšī'a* «рятувати». — Вл. імена 76; Беринда 242; Петровский 171; Klein 745; Gesenius 210. — Див. ще **оса́нна**.

[осі́янка] «матка у бджіл», [*осі́янський*] «сіонський», [*осе́янська (гора)*] «фантастична (гора)» Ж; — пов'язане з народною назвою гори Сіон [*Осі́янська гора*]; поширилось у заклінаннях на відвернення лиха від бджіл з про-

ханням заступництва божественних сил з гори Сіон. — Див. ще **сіонізм**.

Оскар (чоловіче ім'я); — р. *Oskár*, бр. *Askár*, п. *Oskar*, слц. *Oskár*; — запозичення з якоїсь скандинавської або з англійської мови; англ. *Oscar* походить від дангл. *Osgar*, що складається з компонентів *ōs* «бог», спорідненого з дісл. *ās-*, *ōs-*, двн. *ans-* (у власних іменах) «тс.», гот. *ansis*, *ansis* «боги», і *gār* «спис, дротик», спорідненого з днн. двн. свн. *gēr* (нвн. *Ger*) «спис, піка». — Klein 640, 1099.

[**оскарб**] «гостроконечний молот, молот-пробійник (для колеса у млині)» Ж; — результат контамінації слів *оскард* і *карб(увати)* (див.).

оскард «кирка, якою насікають камінь у млині» СУМ, Ж, [*оскарда*, *оскард* Ж] «тс.»; — р. [*оскард*, *оскарда*], п. *oskard*, ч. *oškrt*, вл. *oškrd*, вл. *woškrot*, слн. *oskrd*, стсл. **оскръдъ** «тс.»; — псл. **oskʳdъ*, утворене з префікса *o-* (<*ob-*) та кореня **skʳd-*, пов'язаного чергуванням голосних із **skord-iti* «скородити»; — споріднене з лит. *skefsti* «колоти, різати», *skėrdėti* «тріскатися», *skardyti* «різати, бити, рити», лтс. *škėrst* «розрізати», двн. *scartī* «розріз, надріз»; звукові форми з **-ар-** зумовлені впливом польської мови. — Фасмер III 160—161; Преобр. I 663; Brückner 384; Machek ESJC 421; Bezlej ESSJ II 256—257; Trautmann 265—266; Fraenkel 803; Persson Beitr. 863. — Пор. **скородити**.

оскип, [*оскіпище*] — див. **скіпа**.

оскілок «відбитий, відколотий шматок; скалка, тріска», *оскілок* «тс.», *оскілками дивітися* «[дивитися, виширивши зуби]; дивитися на кого-небудь неприязно, вороже»; — р. *оскілок*, бр. *аскілак*, слн. *oskálek*; — пов'язане зі [*скаліти*] «розбивати на скіпки, розщеплювати», *скала*, *щіліна*; вираз *оскілками дивітися* спочатку мав пряме значення «дивитися, оскаливши зуби» (про собак та хижаків). — Фасмер III 160; КЭСРЯ 315; ЭСБМ 1, 173; Откупщиков 114. — Див. ще **скала¹**, **скалка¹**, **скеля**, **щіль**.

оскільки (спол. і присл.) «тому що, через те що; якою мірою, в якій мірі, наскільки»; — р. *оскільки*, бр. *поскільки*; — результат злиття прийменника *о* і прислівника *скільки*; можливо, зумовлене впливом р. *поскільки* і п. *о іле* «оскільки». — Див. ще **о¹**, **скілька**.

[**оскілок**] «оскілок»; — р. [*оскорка*] «лучина, скіпка для розпалювання вогню»; — не зовсім ясне; можливо, давній варіант форми *оскілок*.

осковік — див. **віск**.

[**осколоватий**] (у виразі [*осколоватте зімно*] «пронизливий холод») Ж; — неясне.

оскома, *оскомина*, *оскомістий*, *оскомити* — див. **скомина**.

[**оскомелок**] «уламок сухої гілки; дрючок; товста людина Па»; — р. [*оскомелок*] «ощипане на лучину поліно», очевидно, контаміноване утворення із слів *оскілок* та [*комель*] «товстий кінець зрубаного стовбура дерева». — Див. ще **комель**, **оскілок**.

[**осла**] «точильний камінь», [*осевка*] «шматок масла у вигляді точильного каменя» Ж, [*оселка*] «тс.» Ж, [*оселок*] «брусок, точило» Бі, [*осолок*] «брусок гострити бритву» До; — р. *оселок*, *оселок*, бр. *асялок*, др. *осла*, п. *osła*, *osetka*, [*osotka*, *osetek*], слц. *osla*, *oslička*, нл. *wóslica*, полаб. *váslā*, слн. *ōsla*, стсл. **осла**; — псл. *osla*, споріднене з *ostrъ* (< **osr-*) «гострий»; — відповідає вірм. *asetn* (род. в. *astan*) «голка, шпилька», днн. *eggia* «лезо, меч», дангл. *egle* «костриця, вусик, щетина», нн. *agel*, *achel*, двн. *ahil* «костриця», дкіпр. *osoluin* «осла», лат. *aculeus* «жало, колючка», а також гр. *ὄσλον* «осла», дінд. *aśāniḥ* «белемніт; вістря стріли»; припускається також (ЭСБМ 1, 174—175) вихідне значення «камінь» і зіставляється з дінд. *āstā* «камінь; небо». — Фасмер III 157; Преобр. I 661; Brückner 386; Machek ESJC 419; Schuster-Sewc 1665; Meillet Études 419; Trautmann 15. — Пор. **гострий**.

[ослеме́ни] «підпори, на яких держиться колиба» О; — бр. [ашла́н] «колода в останньому вінку зруба»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ślepię (szlepię) «горизонтальний брус у вершині даху» споріднене з ч. slépe (slepeno) «брус; гребінь, коник на даху», слц. slepä, slepeno, болг. слеме, схв. шлеме, род. в. шлеме́на, слн. slēte, род. в. slēpēna, цсл. слѣма «тс.», які зводяться до псл. *selpe, *selmene «тс.», спорідненого з лит. šelmuš, род. в. šelmeiš «покрівельний коник, фронтон; довгий брус». — Фасмер III 668—669; Срезн. III 441; Вгückner 531; Machek ESJC 553; Младенов 590.

ослі́нник (бот.) «енотера, *Oenothera* L. (*Oenagra biennis* Scop.)», [осля́нка] «лілійник, *Heimerocallis* L.» Мак; — р. ослі́нник «енотера», бр. аслі́нник «тс.»; — похідні утворення від осел; назви зумовлені схожістю листя рослин з вухами осла (пор. наукову назву енотери *Oenagra* від гр. ὄναρος «дикий осел, онагр». — Нейштадт 401; Вісюліна—Клоков 226. — Див. ще осел¹.

осліня́тися — див. сліти.

ослі́н «лава для сидіння», [вослі́н ВеБ, слонь Л]; — р. [осло́н], бр. усло́н, [асло́н] «тс.», м. осло́ни «притулити, обперти», схв. òslon «опора, підтримка»; — псл. oslopъ, пов'язане з (o)sloniti «притулити, обперти»; назва зумовлена, очевидно, тим, що цю лаву приставляли (прислоняли) до стіни; тлумачиться також (ЭСБМ I, 175) як назва того, «до чого можна прихилитися». — Див. ще о¹, слоня́тися.

осма́ни, одн. осма́н (давня назва турків — населення Османської імперії); — р. осма́н, бр. асма́н, ч. слц. vl. osman, болг. осма́нец, м. османли́ја, схв. Осма́нлија, слн. Osman; — запозичення з турецької мови; тур. Osmanli походить від засвоєного з арабської мови імені турецького султана, засновника Оттоманської імперії Османа (1259—1326); ар. uthmān, що є також

власним ім'ям, етимологічно неясне. — Klein 1100, 1103. — Пор. отома́нка, отомана́ни.

осману́тися — див. ошману́тися.

[осмі́чи] «вісім разів» Ж; — похідне утворення від *осм(ь), давньої звукової форми числівника вісім, за зразком прислівників двічі, тричі; пор. [осма́чка] «восьма частина» Пі. — Див. ще вісім, двічі.

[осмі́в] «трухлий всередині пень»; — неясне.

осмі́й (хім.) «твердий метал синюватого кольору»; — р. болг. осмі́й, бр. осмі́й, п. osm, ч. слц. vl. osmium, схв. осми́јум, осмі́ј; — назва, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури; нлат. osmium утворив у 1803 р. англійський хімік С. Теннант від гр. ὀσμῆ (< *ὀδσμή) «запах», спорідненого з лат. odor «запах, аромат», вірм. hot «тс.», лит. uodžia, uosti «нюхати», лтс. uõžu, uõst «пахнути»; — назва зумовлена тим, що при розчиненні лужного сплаву осмію з іридієм у воді або кислоті виділяється запах, схожий на запах хлору або редьки. — СІС² 609; Волков 44; Фигуровский 99; Sł. wug. obcych 537; Kopaliński 703; Holub—Lyer 349; Frisk II 353—354; Klein 1075, 1100.

[осмі́л] (бот.) «омела, *Loranthus europaeus* L.» Мак, [восмі́л] «тс.» Мак; — очевидно, результат контамінації слів омела́ і смола́; контамінація могла бути зумовлена липким вісцином у плодах омели, що використовувався як клей для ловлі дрібних птахів (Вісюліна—Клоков 163—164; Словн. бот. 382). — Див. ще омела́, смола́.

[осна́ч] «плотар», ст. осначъ «тс.» (XVI ст.); — бр. асна́ч «плотар»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [осна́ч] «бурлака; річковий матрос» може бути похідним від [осн] < др. остьньъ «гак, багор», спорідненого з острьий «гострий», як «той, хто орудує багром»; виведення (Фасмер III 162; Matzenauer 12, 173; Bern. I 32; Mikl. EW 4) від гот. asneis «різноробітник,

поденник», двн. aspi «тс.», а також пов'язання (Даль II 1814) з р. *оснащивать* «оснащувати», *оснастка* помилкові. — ЭСБМ I, 177; Супрун Булаховський и совр. языкозн. 216—217. — Див. ще **гострий**.

оснідок — див. **сніть**.

основа, *оснівний*, *оснівниця*, *основіна*, *основний*, *основниця*, *оснувати* — див. **снувати**.

особа, *особ* «особина», *особень* «тс.», *особіна* СУМ, Ж, *особистість*, *[особитель]* «ізолятор» Ж, *[особність]* «самостійність; особливість» Ж, *особняк*, *осібний*, *[особенний]* «особливий» Ж, *[особітний, особний]* «тс.», *[особий]* «тс., окремий», *особистий*, *особливий*, *[особианий]* «особливий», *осібно*, *[осібно, особе, особітно]* ЕЗб 25], *особліве* (заст.), *особліво*, *[особне, особно, особняком]* Ж], *[особше]* «особливо», *безособовий*, *відособити*, *[зособна]* «зокрема» Пі, *зосібна*, *знеосібка*, *знеособити*, *[на-особі]* «окремо» Ж, *[надособний]* «особливий» Ж, *[одособитися]* ВеЛ, *[по-особі]* «окремо» Нед, *[по-особне]* «одиночно» Нед, *поособлівому*, *уособити*; — р. болг. *особа*, бр. *асоба*, др. *особь* (*особъ*) «окремо», п. ч. слц. *osoba*, вл. нл. *wosoba*, м. *особен* «особливий», схв. *дособа*, слн. *oséba*, стсл. **осовь** «окремо», **осовѣ** «тс.»; — псл. *osovь* «осібно, окремо», що виникло з прислівникового звороту о *sobě*, о *sebě* «окремо, сам собі»; на ґрунті окремих слов'янських мов дало численні похідні; пор. і лат. *persona* «персона» з *per se* «про себе». — Німчук 309—310; Rudn. II 884; Черных I 608; Фасмер III 162; Преобр. I 663—664; Виноградов Очерки 32; ЭСБМ I, 177—178; Brüskner 384; Holub—Lyer 349; Schuster-Sewc 1665—1666; Младенов 390; Mikl. EW 331. — Див. ще **о¹**, **сєбє**. — Пор. **засіб**.

[осовіще] «хвороба худоби: ствердіння й опухання вим'я»; — р. *[усовь, усовье]* «колька; внутрішнє запалення», болг. *[усов]* «хвороба, пов'язана з опуханням грудей (у жінок)», схв.

[úsov] «гуля»; — очевидно, результат семантичного розвитку якогось праслов'янського дієслова, похідного від *šovati* «совати». — Фасмер IV 172; Skarič ZfSlPh 13, 349—351. — Див. ще **совати**.

осокá (бот.) «*Carex L.*» СУМ, Ж, *осокóві*, *[осоча]* «осока житня, *Carex secalina Wahl.*» Мак, *[осочина]* «осока» Ж, *[осочниця]* «осока, *Carex agroparia L.*» Мак, *осочняк* «зарості осоки», *[осокісний]* (у виразі *осокісне болото* «рівне, сухе місце на болоті, де росте осока») Л, *осочистий* «зарослий осокою; змішаний з осокою»; — р. *осокá*, бр. *асакá*, п. *osoka*; — псл. *[osoka]*, очевидно, пов'язане чергуванням голосних із **sěkti* «сікти, різати» (пор. діалектні назви осоки: *різчина*, *різій*, *різійка*, *різуха* та ін.); не виключений, проте, й зв'язок з коренем *os-* «гострий» (Mikl. EW 227, 290), др. *ostrъ*, укр. *осот* (пор. діалектні назви осоки: укр. *остриця*, ч. *ostřice*, слц. *ostrica*, болг. *острица*, схв. *дштрица* «тс.», а також лит. *āšaka* «(риб'яча) кістка; гостря», лтс. *asaka* «риб'яча кістка»). — Фасмер III 163; Черных I 608; Преобр. I 664; ЭСБМ I, 162—163; Бурлакова ВСЯ VI 56; Брандт РФВ 23, 100; Fraenkel 18; Mühl.—Endz. I 142; Walde—Hofm. II 504; Otrębski LP II 259.

осокір (бот.) «чорна тополя, *Rorulus nigra L.*», *[осикора]* Мак, *оскор* Мак, *осокóр* Ж] «тс.», *осокірник* «осокорові насадження», *[осокора]* Мак, *осокоріна*, *сokір*, *[сokор]* Нед, Л, *сokóра* Нед], *сokóріна*, *[сакари]* Кур, *ясакар* Л, *ясекар* Л, *ясекор* Л, *ясикєр* Мак, *ясokір*, *ясokор* Л]; — р. *осокóрь*, бр. *ясакáр*, п. *sokora*, *[jasiokor]*; — складне утворення з компонентів **oso-*, можливо, пов'язаного з *осіка*, і *кор(а)* в значенні «дерево з такою корою, як в осики»; форми з початковим **я** виникли, очевидно, за народною етимологією від *яс(о)-* < псл. *jasьpь* «ясний» і *кор(а)* (сприймалося як «яснокорий», «дерево з ясною корою»). — Фасмер—

Трубачев III 163; Преобр. I 664; Sadn.—Aitz. VWb. I 32; Moszyński PZJP 299; Mikl. EW 101.

осоруга «прикроші, неприємність; почуття відризи, огиди», [осуруга] «тс.», осоружний «остогидлий, бридкий, ненависний», [осуружний] «тс.», [осоружити] «зганьбити, осоромити, осоружитися «до краю обриднути», [осуружитися] «тс.», [насоруга] «задерикуватість? нав'язливість? причіпки?», [насоружний] «осоружний» Кур, [насоружати] «настренчувати, підбурювати»; — схв. *осоран* «різкий, грубий, дражливий, запальний; зарозумілий», *осорлив* «тс.», слн. *osóren* «різкий, грубий, жорсткий», *osóriti se* «стати проти, чинити опір», болг. [осорлив] «хворий, який часто мочиться», цел. **всорь** «жорсткий», **всоривъ** «тс.»; — псл. *osog-*, префіксальне утворення від кореня *sog-*, який зіставляється з р. *ссора* «сварка» або з псл. *seḡ*, *сьгати*; компонент *-уг-* (*-уж-*) є, очевидно, суфіксом з презирливо-збільшувальною функцією, як у *дідуга*, *хануга*, *яруга*, *катюга*, *хитрюга*. — Skok II 571; Bezlaž ESSJ II 258; Škarić ZfSlPh 13, 346—349.

осот (бот.) «Cirsium L.; [цирцея паризька, Cirsaea lutetiana L.; жовтий осот польовий, Sonchus arvensis L.]», [осотий] «будяк пониклий, Carduus nutans L.; кнік, Cnicus L.», [осотій] «будяк акантовидний» Ж, [осоти] «осот», осотовий; — р. *осот*, бр. *асот*, п. ч. *oset*, слц. *ostie* «будяк», вл. *wóst*, нл. *woset*, полаб. *vástac* (*осътьсь), болг. [осътъ], схв. *осат*, слн. *osát*, стсл. **осътъ**, **осотъ**; — псл. *osътъ*; корінь *os-*, наявний також у слові (*г*)острий < іє. *ak- «тс.»; — споріднене з лит. *ašutas*, *ašutaī* «волосінь, кінський волос», лат. *acus* «гостряк, голка», асио «гострю», загострюю», гр. *ἄκανος* «будяк». — Фасмер—Трубачев III 163—164; Преобр. I 664; Меркулова Очерки 93; ЭСБМ 1, 178; Brückner 386; Machek ESJC 418; Jm. rostl. 256; Schuster-Sewc 1667—1668; Младенов 391; Skok

II 568; Bezlaž ESSJ II 255; Trautmann 15; Walde—Hořm. I 11; Meillet Études 299. — Пор. **гострий, осет, осигняг**.

[оспробі] «байдуже» Ж; — неясне; можливо, результат злиття давнішого **ось* (якось) про *Big* «(якось) дякуючи Богові».

ост¹ «східна сторона світу; східний вітер»; — р. бр. *ост*; — через російське посередництво запозичено з голландської мови; гол. *oost* «схід» споріднене з нвн. *Ost*, *Osten*, двн. *ostan*, дангл. *east*, англ. *east* «тс.», далі з дінд. *usāh* «ранкова зоря», лат. *auroga*, гр. *ἠώς*, лит. *aušrà* «тс.». — SIC² 609; Фасмер III 164; Meulen 142; Kluge—Mitzka 525. — Пор. **ютро**.

ост², *остатий*, *остега*, *остень*, *осте*, *остівно*, *остіна*, *остістий*, *ості*, *остюк*, *остяк* — див. **ость**.

Остап, *Евстафій*, *Евстахій*, [Остафій Ж, *Остах*, *Осташ*, *Стафій* (Me)], *Стах*, *Стáхій*, *Стáсьо*, *Сташ*ко, ст. *Еустатіу* (1455), *Стахіе* (1464), *Евстафій* «истинень, твердь» (1627), *Стáхвü* «колос» (1627); — р. *Евстафій*, *Остап*, бр. *Астап*, др. *Еоустафии*, п. *Eustachy*, ч. слц. *Eustach*, болг. *Евстату*(й), *Евстаки*, м. *Евстатие*, *Евстахие*, схв. *Евстахије*, слн. *Evstahij*, стсл. **Евъстаѡни**, **Етахи**; — результат злиття на українському ґрунті трьох імен, запозичених через церковнослов'янське посередництво з грецької мови; два з цих імен — **Евъстаѡни** і **Евъстахи** — змішались, очевидно, вже в церковнослов'янській мові; гр. *Εὐσταθῖος* утворено від *εὐσταθῆς* «стійкий, міцний, урівноважений», що складається з компонентів *εὖ-* «добре» та *σταθεῖς* «той, що стоїть», пов'язаного з *ἵστημι* «ставити, споруджувати, будувати; стояти, спиратися», спорідненим з псл. *stati*, укр. *стати*; гр. *Εὐσταχῖος* (*Евстахус*) складається з того ж компонента *εὖ-* та основи *στάχως* «колос, плід», можливо, спорідненої з свн. *stunge* «колючка», лит. *stangùs* «затверділий»; гр. *Στάχως*

утворено на основі загальної назви *στόχος* «колос». — Вл. імена 77; Беринда 206, 234; Петровский 105, 204—205; Спр. личн. имен 409, 459; Илчев 194; Frisk II 779. — Див. ще **евангеліє, ста́ти**.

[остацюва́ти] «отаксувати» Ж; — неясне; можливо, результат контамінації слів *оста́ток* і *та́кса*, зумовленої народним осмисленням терміна *отаксува́ти* як «залишити якусь суму грошей (остаток) після взяття певної плати».

[о́степ] «пустеля, глушина» Ж; — запозичення з польської мови; п. *ostep* «лісові нетрі; частина лісу, оточена болотом або річкою» складається з префікса *o-* та кореня *step-*, наявного в словах *stepać, stąpić* «ступати, ступити», з якими споріднене укр. *ступати*. — Brückner 515; SW III 866—867. — Див. ще **о¹, ступа́ти**.

[о́стерба́ти] «зміцнити після хвороби, одужати» СУМ, Бі, **[о́стербну́ти]** «тс.» СУМ, Ж; — р. **[о́стербну́ть]** «тс.», **[у́страбля́ти]** «лікувати», **[сте́рбну́ть]** «твердіти, дубіти, черствіти», др. *усторобитися* «одужати», п. заст. *rostrobic* «зміцнити», ч. *strabiti*, ст. *ostrabiti* «тс.», слц. *strábit'* (sa) «гоїтися, заживати», *vystrábit'sa* «вилікуватися, одужати», стсл. **о́у́страбннги**; — псл. **storbiti* «гоїти, лікувати»; — лит. *stařpti* «підкріплятися, міцніти; одужувати», *stirpti* «підростати, розвиватися, міцніти», *tařpti* «розквітати, підростати, одужувати», дінд. *třruati* «насичується, задовольняється», гр. *τερπεῖν* «нагодовувати, задовольняти». — Фасмер III 756; ЭСБМ I, 188—189; Machek ESJC 580; Graenkel 897, 1062—1063; Топоров II 55—57. — Пор. **осторо́битися**.

о́стержінь — див. **стри́жень¹**.

[о́стец] (бот.) «смілка поникла, *Silene nutans* L.» Мак; — похідне утворення від кореня *ос(т)-*, того самого, що і в *(г)ост(рий)*; назва зумовлена гострими зубцями на чашечці і коробочці плоду (Нейштадт 238—239). — Див. ще **го́стрий, осо́т, ость**.

[о́стець] «сип на тілі людини Си; речовина, яка заповнює кісткові порожнини Куриленко»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми **[госте́ць]** «тс. Си; ревматизм суглобів», зближеної з *ость*; разом з тим не виключено, що первісною є звукова форма без початкового **г**.

[о́стїнки] «стоптани постоли»; — не зовсім ясне; очевидно, в якийсь спосіб пов'язане з *патї́нки* «туфлі без закаблуків». — Див. ще **патї́нок**.

о́стир — див. **острева́**.

о́сті — див. **осо́т**.

о́стібка — див. **стіба́ти**.

[о́стіга́тися] «відмовлятися, вагатися, гаятися, баритися» Ж; — очевидно, результат видозміни слова **[отяга́тися]** «тс.» Ж, утвореного з префікса *o-* та кореня *тяг-*, наявного також у *тягті*. — Див. ще **тягті**.

осто́гїдіти «до краю обриднути; стати гидким, нестерпним», *осто́гїднути, осто́гїджений, [осто́гїдлиий], осто́гїдлий, насто́гїднути*; — складне утворення з компонентів *o-*, *сто* і *(о)гиднути*; числівник *сто*, що підкреслює високий ступінь ознаки («огиднути сто разів»), трапляється і в інших подібних утвореннях (*остобі́сннги*, р. *осточертеть* тощо). — Фасмер III 164. — Див. ще **гид, о¹, сто**.

[о́сторкнуги] «зупинитися, оселитися, осісти» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, походить від *торкнуги, торка́ти(ся)* (< псл. **střk-/třk-*) з наступним розвитком семантики: «до чогось доторкнутися» → «зачепитися» → «зупинитися» → «осісти, оселитися». — Див. ще **торка́ти**.

[о́сторобитися] «злякатися, розбігтися з переляку»; — етимологічно пов'язане з *торо́їти* «боятися» (див.).

остракі́зм «у Стародавній Греції — вигнання за межі міста, держави без права повернення»; — р. *остракі́зм*, заст. *остраці́зм*, бр. *астракі́зм*, п. *ostracizm*, ч. *ostracismus*, *ostrakismus*, слц. *ostrakizmus*, вл. *ostracizm*, болг. *остракі́зъм*, схв. *остракі́зам*, слн.

ostrakízem; — запозичення з грецької мови; гр. ὀστρακισμός походить від ὀστρακὸν «черепок» (у стародавніх Афінах прізвища звинувачених писали на глиняних черепках), очевидно, пов'язаного з ὀστέον «кістка», спорідненим з дінд. ásthi, asthnáñ, лат. os «тс.». — СІС² 610; Kopaliński 704; Holub—Lyer 349; Frisk II 437.

[острева́] «закріплена вертикально на поверхні землі верхня частина стовбура дерева, на яку складають сіно або снопи», **[острива́ ВеЗн, острів, острівка]** «тс.», **[остерва]** «гостра палля, жердина для утримування сіна та снопів; кілок для хмелю» Ж, **[острџа, островіна, острівяніця]** «тс.» Ж, **[ості́рва]** «остерва; тонко поколоте дерево для парканів» Ж, **[бостир]** «кілок паркану» Ж, **[острџв]** «сукувата деревина для вилізання на дерево» Л, **[острџа, острџв'я]** «тс.» Л, **[остров'яніця]** «острева; копиця з горсток конопель, які ставлять для просушування»; — р. **[острџвье]** «зрубані нетовсті дерева з обрубаним гіллям, з гостряками», бр. **[астрџа]** «драбина при стійлі; ялина із сучками», **[астрџка]** «піраміда із сукуватих гілляк для сушіння сіна», п. ostrew «жердина із сучками», ч. ostrev (ostrve) «стовбур із сучками для просушування сіна», слц. ostrva «тс.», схв. **[дстрва]** «кілок перед будинком, на який вішають зброю», слн. ostřv «жердина для просушування зернових культур»; — псл. ostrъv- (< *osrъv-) «стовбур із сучками», пов'язане з ostrъ (*osrъ) «гострий». — ЭСБМ 1, 184; Brückner 386; Machek ESJC 420. — Див. ще **гострий**.

острижінок — див. **стріжень**!

[остріш] (іхт.) «йорж, Acerina cerpua L. ВеНЗн; окунь, Perca fluviatilis Шарл—Тат», **[остріш]** «тс.» ВеУГ, **[острик]** «колючка триголкова, Gasterosteus aculeatus L.» ВеНЗн, **[остряк]** «тс.», **[острах]** «окунь» Л—Г; — р. **[острџц]** «окунь», **[остряк]** «дрібний окунь», п. ostrzusa «окунь», слц. ostriež «тс.», **[ostroš]** «йорж»; — псл. ostrišь,

ostrišь «окунь, йорж», пов'язане з ostrъ «гострий»; назва зумовлена наявністю на тілі цих риб різних гострих частин. — Коломиец Происх. назв. рыб 10—11; Leder 142. — Див. ще **гострий**.

острів, острів'янин, [острџв] «острів» Ж, **[острџище]** «місце, де був острів», **[острџік]** «житель острова» Куз, **остров'янін** «тс.» СУМ, Ж; — р. болг. м. **остров**, бр. **востраў**, др. **островъ**, п. заст. ostrów, ч. слц. ostrov, нл. wotšow, полаб. Vāstrü'v (топонім), схв. **дстрво**, слн. ст. ostròv, стл. **островъ**; — псл. ostrovъ (< *o(b)-srovъ), букв. «той, що обтікається», від іє. *sreu-/srou- «текти»; очевидно, спочатку назва стосувалася тільки річкових островів, а потім і морських; — споріднене з лит. srovė «течія, потік, струм», лтс. straume «течія, потік», strāva «струміль, струм», гр. ῥόος «течія», ῥοή «ріка, потік», двн. stroum, нвн. Strom «течія», дангл. strēam, дінд. srāvati «тече». — Rudn. II 885; Фасмер III 165; Черных I 609; Преобр. I 666—667; ЭСБМ 2, 199; Brückner 385; Machek ESJC 421; Schuster-Sewc 1680—1681; Младенов 391; Bezlaј ESSJ II 259; Кристенко Вступ 528; Otrębski LP II 1950, 93; Вйга RR II 508—509; Trautmann 279. — Пор. **струміль**.

[острівка] (бот.) «проліска дволиста, Scilla bifolia L.» Мак; — пов'язане з **гострий**; назва мотивується тим, що стебло цієї рослини, витикаючись із землі, має гостру, списоподібну форму (Вісюліна—Клоков 72; Нейштадт 162). — Див. ще **гострий**.

[острі́жка] (бот.) «сокирки аяксові, Consolida ajacis L.», **[острі́жок Мак, острі́шки Мак, острџка Ж]** «тс.», **[гостри́шка (гостри́шки)]** «сокирки польові, Delphinium consolida L.» Мак, **[острџішки]** «тс.»; — п. ostróžka «дельфіній, Delphinium L.», ч. ostrůžka, слц. ostržka, схв. **дстрџица**, слн. ostržnik «тс.»; — похідне утворення від **острџа**; назва зумовлена формою квітки, чашолистки якої видовжені в

шпорку, що нагадує острогу; пор. р. *шпóрник* «дельфіній». — Вісюліна—Клоков 124; Нейштадт 253; Machek Jm. rostl. 45. — Див. ще **о́строга¹**.

о́стрих — див. **стри́ха**.

[**о́стровець**] (бот.) «вощанка мала, *Cerinthe minor* L.» Мак; — неясне.

о́стрівки — див. **о́строки**.

[**о́стрововна**] «свиня»; — складне слово, утворене з кореня прикметника (*г*)о́стрий та іменника *во́вна*; можливо, виникло як табуїстична назва свині: «тварина з гострою вовною, тобто щетиною». — Див. ще **во́вна¹**, **го́стрий**.

о́строг «в'язниця, тюрма; (іст.) у Київській Русі і в Російській державі до XVII ст. — огорожене частоколом місто, селище, укріплений пункт; стіна на валу фортеці із закопаних впритул у землю і загострених угорі стовпів; [тин з острішком]», [**о́стріг**] «пліт з дранок, із сучків ВеЛ; тин з острішком», *о́стробжок* УРС, СУМ, *о́стробжник* «в'язень, арештант», [*о́строжіна*] «палиця, жердина; очеретяний тин; огорожа» Ж, [*о́строжити*] «обгороджувати загостреними кілками», [*о́строже́нний*] «укріплений палісадом» Ж; — р. *о́строг* «укріплення, в'язниця», бр. *а́строг* «тс.», др. *о́строгъ* «огорожа навколо міста», п. *ostróg* «огорожа із загострених кілків», ч. *ostroh* «укріплення, бастіон», слц. *ostroh* «мис, стрілка», вл. *wotšog* «укріплене місце», полаб. *vāströg*, болг. [*о́строг*] «жердина в копиці сіна», схв. *О́строг* (назва гори), слн. *ostròg* «табір, стан», стсл. *о́строгъ*; — псл. *ostroga* «обгороджене гострими кілками місце», не зовсім ясне; очевидно, як і *о́строга¹*, пов'язане з *о́стръ* «гострий»; припушуваний зв'язок із *стерегті* (Mikl. EW 293; Горяев 243) малоімовірний. — Фасмер III 166; Преобр. I 666; ЭСБМ 1, 184—185; Machek ESJC 420; Holub—Lyer 349; Schuster-Sewc 1680; Младенов 391; Bezlaj ESSJ II 259; Meillet Etudes 287. — Див. ще **го́стрий**. — Пор. **о́строга¹**.

о́строга¹ «шпора; [колючка Бі]», *о́строжити* (коня) «стискувати острогами», [*о́строговатий*] «який нагадує за формою шпори» Ж; — р. *о́строга¹* «шпора; [гострий мис, коса]», бр. [*а́стро́рга*] «зрубане дерево із суками», [*о́строб́жка*] «шпора», п. *ostroga*, ч. *ostruha*, ст. *ostroha*, слц. *ostroha*, вл. *wotroha*, нл. *wótšog*, полаб. *vāstrügä*, схв. *òстро́рога*, *òстру́га* «тс.», слн. *ostróga* «тс.; кущ ожини»; — псл. *ostroga*, очевидно, як і *ostrógъ*, пов'язане з *о́стръ* «гострий». — Фасмер III 166; Преобр. I 666; Schuster-Sewc 1678; Mikkola Berühr. 147. — Див. ще **го́стрий**. — Пор. **о́строг**.

[**о́строга²**] «осторога» Ж, [*о́строб́жний*] «обережний» Ж; — бр. [*о́строб́жний*] «обережний»; — запозичення з польської мови; польському *ostroga* «осторога» відповідає східнослов'янська повноголосна форма *осторо́га*. — Див. ще **о¹**, **стерегті**.

о́строгін (бот.) «полин астрагон, *Artemisia dracunculus* L.», [*о́строгін* Ж, *о́страгон* Мак, *о́строгон* Мак] «тс.»; — р. [*о́страгін*], бр. [*о́строгін*] «тс.»; — результат фонетичної видозміни назви *е́страгін* «тс.», зближеної з [*о́стрий*] «гострий», через гострий запах цієї рослини. — Див. ще **е́страгін**.

[**о́строжина**] (бот.) «ожина звичайна, *Rubus caesius* L.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *ostrężyna*, [*ostrożyna*], як і ч. слц. *ostružina*, ч. *ostruha*, нл. *wotšuz* «тс.», зводиться до псл. *ostrōga* «тс.», пов'язаного з *о́стръ* «гострий»; назва зумовлена великою кількістю гострих колючок на рослині (Вісюліна—Клоков 209; Нейштадт 318). — Brückner 386; Machek Jm. rostl. 101; Schuster-Sewc 1681. — Див. ще **го́стрий**.

[**о́строїста**] (бот.) «розторопша плямиста, *Silybium marianum* Gaertn.» Мак; — очевидно, складне утворення з основ (*г*)о́стрий та *ост(ь)* (→ *ість*), тобто *гостро́бста*; назва зумовлена наявністю колючок на листі й квітах цієї

рослини (Федченко—Флеров 1013). — Див. ще **го́стрий, о́сть**.

[остро́ки] «діри в постолах для волок; клапті з черевиків; кошлаті волокна, клапті» Ж, **[остро́вки]** «діри в постолах для волок» Г, Ж; — похідне утворення від **строка* «стьожка, смужка», яке зберігається у *строка́тий*, зменш. *стрічка* (див.).

[острокі́льник] (бот.) «гострокільний волосистий, *Oxytropis pilosa* (L.) DC.» Мак; — калька наукової назви лат. *oxytropis* (досл. «гострокільник»), утвореної з гр. *ὄξύς* «гострий» і *τρόπις* «кіль»; назва зумовлена загостреним кілем човника у віночку квітки (Нейштадт 351—352). — Див. ще **го́стрий, кі́ль**. — Пор. **остроло́дник**.

[остроко́л] (бот.) «біловус стиснутий, мичка, *Nardus stricta* L.» Мак; — складне утворення з основ *бстрий* і *кіл*, род. в. *ко́ла*; назва зумовлена тим, що у біловуса високі стебла, загострені волоті без остюків або з коротеньким остюком, подібні до гострих кілків (Федченко—Флеров 138). — Див. ще **го́стрий, кі́л**.

[остроло́дник] (бот.) «гострокільний волосистий, *Oxytropis pilosa* (L.) DC.» Мак; — складне утворення з основ (*г*)*бстрий* і [*ло́дка*] «човен», часткова калька наукової назви *oxytropis* (від гр. *ὄξύς* «гострий» і *τρόπις* «кіль»), букв. «гострокільний»; назва зумовлена тим, що човник квітки цієї рослини з одного боку має загострення (Нейштадт 351—352). — Див. ще **го́стрий, ло́дь**. — Пор. **острокі́льник**.

[остромоло́ч] (бот.) «молочай кипарисовидний, *Euphorbia cyaragissias* L.» Мак; — складне утворення з основ (*г*)*бстрий* і [*мо́лоч*] «молочай»; назва зумовлена загостреною, кипарисоподібною формою та білим молочним соком у стеблі й листі цієї рослини (Вісюліна—Клоков 162). — Див. ще **го́стрий, мо́локан**.

[остропні́ти] «остовпіти» Лекс-Пол; — похідне утворення від *стропи́ло* (з яким пов'язується поняття неру-

хомості; пор. *остовпіти* від *стовп*). — Див. ще **о¹, стріп¹**.

[острога́] (орн.) «крохаль, *Mergus L.*» Шарл; — похідне утворення від [*бстрий*] «гострий»; назва зумовлена, очевидно, гострим видовженим дзьобом крохаля (Птицы СССР 118). — Див. ще **го́стрий**.

[о́струб] «дерев'яні стіни будівлі; зруб»; — неясне; можливо, пов'язане із *зруб*, похідним від *рубати*.

остря́мок — див. **на́стрім**.

[о́стуга] «смужка шкіри; ремінь для підперізування штанів» МСБГ, [*осту́гва*] «тс. тж; стрічка Ж»; — очевидно, пов'язане зі [*стуга*] «коробка, корзина», [*стужка*] «стрічка», др. *сѣтуга* «зв'язок, скріпа». — Фасмер III 786; Вгүскнер 635. — Див. ще **стужка́**.

[о́студа¹] «темно-жовта пляма на обличчї вагітної жінки; темні плями на тілі, нібито викликані чаклуванням Бі», [*осту́ди*] «родимі плями»; — очевидно, пов'язане з р. [*остуда*] «сором, досада», др. *студъ* «стид», *студьный* «зганьблений»; — нерідко сплутується з [*остуда*] «простуда; прищі від простуди». — Див. ще **стид**. — Пор. **студа**.

[о́студа²] (бот.) «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.» Мак, *остудник* «*Herniaria* L.»; [вовчуг колючий, *Ononis spinosa* L.; льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill. Мак]; — р. [*остудник*] «остудник голий»; — очевидно, похідне утворення від *остудіти* з огляду на різноманітне застосування остудника в народній медицині (Носаль 164—165). — Див. ще **студа**.

остуда³, осту́ди — див. **студа**.

о́сть «остюк; волосинки в хутрі тварини, що відрізняються від решти шерсті довжиною і кольором», *ост* «остюк; остень», [*осте́га*] «остюк», *бстень* «риболовецьке знаряддя, схоже на вила», [*бсте́*] «остюки; костриця» Ж, [*ості́вно*] «дерев'яна ручка остеня», [*ості́но*] «ость» Ж, [*ості́ще*] «тс.» Ж, *бсті* «гачки для ловлі риби», *остю́к, остю́ччя, [остя́к]* «остюк», [*ось*] «великий гачок

на дерев'яній ручці» Дз, [осьбн] (< *осцьон) «палиця з цвяхом на кінці, якою поганяють волів», [остатий] ВеУг, остійстий, остюкуватий, безбстий, [заостячити (коня)] «нагодувати (коня) половою з остюками Ж»; — р. ость, бр. асцюк, [бсцьень, асцюлька], восць «ость», вбсці «остень», [бсці] «тс.», др. остьнъ, остьнь «гостряк, ріг; колючка, жало; гостра палиця», п. óc «остюк; риб'яча кістка», óscień «рогatina; остень», ч. ost' «ость», osten «голка, гостряк», слц. ost' «ость», osteń «голка, колючка, гостряк», вл. wosć «шпилька, гостряк», wost (бот.) «будяк, чортополох», нл. wósc «гребінь для розчісування льону», полаб. vástnū «прядка», vistep «кілочок», болг. остён «палиця, якою поганяють худобу», м. остен «тс.», схв. остан «жало; ості; гарпун», остве «остень, тризубець», оствьште «ручка остеня», слн. óst «гостряк, гострий кінець», ósten «колючка»; — псл. ostь, що, мабуть, спочатку означало «кістка»; — споріднене з лит. akstis «дерев'яний вертел», akstis «вертел для наколювання риби під час коптіння», [akstyns] «колючка», лтс. aksts «тс.; гостряк», гр. άμοστή «ячмінь», гот. ahs «колос», лат. acus «ость; голка»; іе. *ak-tei. — Фасмер III 165, 167; Черных I 609—610; Преобр. I 665, 667; ЭСБМ 1, 188, 2, 200; Machek ESJC 419—420; Schuster-Sewc 1663—1664; Skok II 572; Bezlaj ESSJ II 258; Trautmann 5; Mühl.—Endz. I 65; Meillet Etudes 209, 444; Walde—Hofm. I 11; Pokorny 18—22. — Пор. **гострий, осот.**

остюк, остючка — див. **ость.**

[**остянка**] (бот.) «(вид ковили), Stipa pennata L.» Мак; — похідне утворення від *ость*; назва зумовлена тим, що колоскові луски суцвіття ковили загострені або витягнуті в довге остюкоподібне закінчення, а нижні квіткові луски мають довгі остюки (Вісюліна—Клоков 101). — Див. ще **ость.**

осу́га — див. **суга.**

[**осу́титися (ўосу́титися)**] «дуже поранитися, ушкодитися» ВеЗа; — не-

ясне; можливо, пов'язане з уг. sütni «пекти, припікати».

осцило́граф «прилад для записів і спостереження змін у часі будь-яких фізичних величин після перетворення їх на зміни електричної напруги», **осцилогра́фія, осцилографі́чний**; — р. **осцилло́граф**, бр. **асцылóграф**, п. oscylograf, ч. слц. вл. oscilograf, болг. м. схв. **осцилогра́ф**, схв. **осцило́граф**, слн. oscilograf; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Oszillograph, англ. oscillograph, фр. oscillographe утворені з основ лат. óscillo «коливаюся, хитаюся», етимологічно неясного, і гр. ὑράφω «пишу». — СІС² 610; St. wyg. obcych 537; РЧДБЕ 519; Walde—Hofm. II 226—227; Klein 1099. — Див. ще **графá.**

ось¹ (вказівна, підсилювальна частка), [ос] «тс.» Ж, *ось-ось*; — р. [восе], бр. *вось*, др. *восе, во се*; — результат злиття частки *о* і займенника *се* «це», який зазнав редукції. — ІУМ Морфологія 482; Фасмер I 356; ЭСБМ 2, 201; ESSJ Sl. gr. II 542—543. — Див. ще **о², сей.** — Пор. **бсьде.**

ось², осьбн — див. **ость.**

бсьде «ось, ось тут», [бзьде Г, Ж, бзде Г, Ж, оздб Ме, озьдб Дз, вбзьда Корз, оздиб Ме, оздигб Ме, озьдод Дз, бзьдека Ж, бздички Ме, бзьдечки Ж, Л, бзденька] «тс.»; — бр. ст. **воздзя**, слн. [ozdi]; — результат злиття частки *о* і прислівника *сьде < др. *сьде, сьдъ* < псл. *сьде, сьдэ* «тут» (пор. р. *здесь* «тс.») з пізнішим ускладненням частками *о* (повторно: *о-сьде-о*), -ка та ін. — ESSJ Sl. gr. II 624; Фасмер II 89—90. — Пор. **де¹, бнде.**

[**бська**] «різновид польової трави» Ва; — неясно, про яку саме траву йдеться; можливо, виникло з **осьька*, похідного від *ость*.

[**осьмнік**] «збирач податків» Ж; — очевидно, похідне утворення від [бсьмий] «восьмий» Ж; назва могла бути зумовлена розміром податку, що становив восьму частину (чогось). — Див. ще **вісім.**

[осю́рбуватий] «сутулий, згорблений» ЛексПол; — неясне.

[осятник] (бот.) «осот польовий, *Cirsium arvense* (L.) Scop.» Мак; — похідне утворення від *осот*, зумовлене впливом ботанічних назв типу [*гусятник*]. — Див. ще **осот**.

от (частка, прислівник, сполучник), *от-от*; — р. *вот*, бр. [*от*], п. *от*, ч. [*от*]; — результат видозміни давнішого *отб* «тс.». — Шанский ЭСРЯ I 3, 178; Фасмер I 318; Горяев 56; ЭСБМ 8, 83; ESSJ Sl. gr. II 548—551. — Див. ще **отó**. — Пор. **он**¹.

[отабу́ритися] «наїжачитися, розсердитися»; — неясне.

ота́ва «трава, що відростає на місці скошеної», [*ота́виця*] «тс.», [*ота́вит*] «косити траву недбало, з пропускками» Л, [*заота́витися*] «покритися отавою» Ж, [*підотавитися*] «підрости після косіння»; — р. болг. *ота́ва*, бр. *atáva*, п. *otawa*, ч. слц. *otava*, вл. нл. *wotawa*, м. *отава*, схв. *òтава*, слн. *otáva*; — псл. *otava*, пов'язане з *otaviti* «оживити, зміцнити», *otyti* «ожиріти» (чергування голосних, як в *ubaviti* — *ubyti*); пор. стсл. **тыти** «жирніти», п. *otawić się* «ожити», ч. ст. *otaviti se* «поправитися, зібратися із силами», слн. *otáviti* «оживити, освіжити, зміцнити»; — споріднене з дінд. *taviti* «має силу, владу»; іє. *tēu-/tū-; менш переконливе зведення (Holub—Kop. 258; Machek ESJCS 345) до префікса *ot-* «знову» і дієслова *aviti se* «з'явитися, вбитися в силу»; необгрунтоване пов'язання з лит. *atólas* «отава» (Trautmann 6; Mikl. EW 228), як і з тюрк. *от-* «трава» (Шипова 252—253; Дмитриев 541). — Rudn. II 885; Фасмер—Трубачев III 168—169; Преобр. I 668; Брандт РФВ 18, 7; Желтов ФЗ 1876 VI 69; ЭСБМ I, 191—192; Супрун Кримський укр. і ор. 128—129; Brückner 386; Machek ESJC 422; Schuster-Sewc 1673; Младенов 392; Skok II 577; Bezlaj ESSJ II 261; Pokorny 1080. — Див. ще **тук**¹.

[отага́с] «старший чабан»; — пов'язане з *вата́г* «тс.». — Див. ще **вата́га**.

ота́й — див. **таїти**.

ота́ман «ватажок козацького війська; ватажок, керівник» СУМ, Ж, [*ата́ман*] Г, Ж, *отамане́нко* «син отамана», *отамани́ха*, *отаманівець* «козак, що служив у одному з козачих полків лейб-гвардії», *отамані́вна* «дочка отамана», *отаманні́я* (зб.), *отаманство*, [*атаманство*] Ж, *отаманша*, *отаманщина* «опозиційний до радянської влади рух у роки громадянської війни», *отаманити*, *отаманува́ти*, [*підотаманчий*] «помічник отамана», ст. *ватаманъ* «староста» (1422); — р. бр. *атаман*, др. *ватаманъ*, п. ч. слц. *ataman*; — запозичення з кримсько-татарської мови; крим.-тат. *атаман* «великий батько, найстарший» пов'язане з *ата* «батько» (-*ман* — збільшувальний суфікс); у татар спочатку, очевидно, означало «старший пастух», букв. «батько пастухів»; ці ж отамани верховодили і під час грабіжницьких наскоків на українські землі; з української мови проникло в сусідні, а через російське посередництво як вторинне запозичення — і в сучасні тюркські мови (татарську, киргизську, казахську, азербайджанську); виведення з нім. Hauptmann (< heubtmann) (Mikl. EW 5; Bern. I 378) помилкове. — Халимоненко УМЛШ 1977/9, 25—26; Фасмер—Трубачев I 95; Шанский ЭСРЯ I 1, 169—170; Шипова 41; Добродомов РР 1972/5, 110—114; Дмитриев 523; ЭСБМ I, 193—194; Brückner 8; Sadn.—Aitz. VWb. I 36.

отара́ «великий гурт овець, кіз; [загорожа для відпочинку худоби Л]», [*отари́ця*] «отара» Си, *отарник* «чабан», [*отари́чик*] «тс.» Ж; — р. *отара*, бр. *атара*; — запозичення з кримсько-татарської або з північнокавказьких тюркських мов; крим.-тат. *отар* «паша; гурт овець» походить від *от-* «трава», спорідненого з кирг. *отор* «далеке від аулу пасовисько», туркм. *отар* «вигін,

пасовисько», башк. *утар* «хутір». — Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 169; Фасмер III 169; Преобр. I 668; ЭСБМ I, 194; Дмитриев 541.

[отати] «ослабнути, знесилити»; — очевидно, префіксальне утворення від *[táti]* «падати, опускатися». — Див. ще **танути**.

отверзати «відкривати», *отверзати́*; — р. *отверзати́*, др. *отверзати*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **отгъврзати**, стсл. **отгъврзати** «тс.» утворене з префікса **отгъ-**, якому відповідає укр. *від-*, та дієслова **врзати**, стсл. **врзати** «в'язати», спорідненого з укр. *верзти́*. — Фасмер I 298; Преобр. I 75—76. — Див. ще **верзти́, від.** — Пор. **розверзати**.

[отвирати] «відчиняти» Ж, ВеУГ, **[отворити]** «відчинити» МСБГ, **[утворити]** «тс.», **[отвиратель]** «той, що відкриває (відчиняє)» Ж, **отвір**, **[отвором]** «навстіж», **[повтваряти]** «повідчиняти» О, **[повтверяти, повтворяти]** Куз «тс.»; — р. *отворити́*, др. *отворити*, п. *otwierac*, *otwóg*, ч. *otvírati*, *otvírati*, *otvor*, слц. *otvárat'*, *otvor*, вл. *wotewërac*, нл. *wótewëraś*, *wótwor*, болг. *отварям*, *отвор*, м. *отвора*, *отвор*, схв. *отварати*, *отвор*, слн. *otvóriti*, *otvóg*, стсл. **отгворити**; — псл. *ot-voriti*, **otverti* «відчинити», утворене за допомогою префікса **ot-* від **verti* «зачинити» і пов'язане чергуванням голосних з *otvogъ* «отвір», *ot-voriti*, пізніше було сприйняте як *o-tvoriti* під впливом *tvoriti*, у зв'язку з чим з'явилося *za-tvoriti* «зачинити»; — споріднене з лит. *atvérti* «відкрити, відчинити», лтс. *atvërt* «тс.», прус. *etwerreis* «відчини», лат. *aperio* (< **apverio*) «відкриваю, відчиняю», *operio* (< **opverio*) «вкриваю, зачинаю, ховаю». — Смаль-Стоцький *Slavia* 5, 44; Rudn. II 886; Фасмер III 169—170; Черных I 610; Буга РФВ 75, 252; Brückner 387; Schuster-Sewc 1687; Fraenkel AfSIPh 39, 71; Trautmann 351. — Див. ще **верєя, від, вір¹**. — Пор. **верєта, затворити, обора¹**.

отвір — див. **отвирати**.

[отдакаль] «звідкись» Ж; — результат злиття прийменника *от* «від» і прислівника **дакаль* «десь», утвореного з неозначеної частки *[да]* і прислівника **[откаль]** «звідки». — Див. ще **да³, откаль**.

[отей] «старшина, вождь племені» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *отець*.

[отелити] «із силою кинути на землю» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни **[гателити (гатилити)]** «бити (кулаками)», **[гатляти]** «кидати на купу» (пор.).

[отенський] «батьківський» Ж, **[вотенський]** «тс.» Ж; — др. *отнь* «тс., батьків», цсл. **отнь** «тс.»; — пов'язане з *отець* (псл. *ot-ьсь*). — Див. ще **отець**.

[отерезбитися] «витверезитися» Ж; — очевидно, результат видозміни форми **отерезвитися*, що зводиться до псл. **terzvъ* «тверезий». — Див. ще **тверезий**.

отерок — див. **терти**.

[отерпати] «рвати на шматки»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *[targać]* «рвати, дерти, смикати, тріпати», *[terpać]* «тс.» зіставляється з р. *[торпище]* «верета, рогожа», *[торпье]* «тс.» і зводиться до псл. **tъgrati* «дерти, рвати». — Меркулова *Этимология* 1966, 101—102.

отеса — див. **отоса**.

отетерити — див. **тетєря¹**.

отець (род. в. *вітця*), **[тец]** Шейк, **[отчик]** (зменш.) «батецько» Ж, Куз, **вітчійзна, вітчійм, [вітчівщина]** «батьківщина», **вітчійна, вітчійна, отчійна, отчійна, [отечина]** «батьківщина» Ж, **[отечи́на]** «тс.» Ж, **[отечник]** «книга життєпису отців церкви» Ж, **[отчєвщина]** «батьківщина», **[отчєвич]** «спадкоємець» Ж, **[отчиц]** «син, що, згідно із звичаєм, залишається на хазяйстві батька» О, **[тец]** «батько» Шейк, **[утицьзнина]** «батьківщина» НЗ УЖДУ 26, **отєцький, [отчєвський]** «батьківський» Ж, **[отчєський]** Пі, **отчий** «тс.», **отчійний, [отчійстий]** «вітчизняний»

Бі, Пі, [вітцєвий] «батьківський», [вітцївський, вотєнський Ж] «тс.», вітчизняний, (заст.) безотчина Я, праотєць; — р. отєц, [отек, атька], бр. айцєц, др. отьць, п. oјсієс, ч. слц. отес, вл. wótc, wóces, нл. wośc, болг. отєц, м. отец, схв. отац, слн. óсе, стсл. отьць; — псл. отьсь «батенько» < *отькъ, похідне від *отъ «батько» (пор. псл. отьпъ «батьківський»); — споріднене з гр. ἄττα «батько», лат. atta, хет. attaş, гот. atta, днв. atto, свн. нвн. дісл. ätte, алб. ãt «тс.», дінд. atta «мати, старша сестра»; іє. *atta < *ãt, можливо, звуконаслідувальне (у дитячій мові). — Бурячок 16—19; Rudn. II 887; Коваль 181; Трубочев Терм. родства 25—30; Фасмер—Трубочев III 170; Черных I 610—611; Преобр. I 668; ЭСБМ I, 222—223; Brückner 377; Machek ESJC 422; Holub—Kop. 259; Schuster-Sewc 1673—1674; Skok II 576—577; Bezljaj ESSJ II 239—240; Критенко Вступ 503—504, 540; Бенвенист 147—148; Frisk I 182; Walde—Hofm. I 77; Meillet Études 343; Pokorny 71. — Пор. отєнський.

[о́те, ото́не] «тут і там» Ж, [о́тес є] «ти тут» Ж; — не зовсім ясне; можливо, утворилося з часток от, он та дієслова є. — Пор. о́не.

о́тже (частка, що вказує на зв'язок між частинами думки), [отжек] «отже» ВеЛ, [ўотжик] «тс.» ВеЗа; — складне утворення з часток от і же (див.). — Пор. ото́ж.

оті́т (мед.) «запалення слизової оболонки вуха»; — р. болг. отіт, бр. атыт, п. ч. otitis, слц. otitída, схв. отитис, слн. otitis; — запозичення з новолатинської наукової термінології; нлат. õtitis «тс.» утворене за допомогою суфікса -itis від гр. οὖς (род. в. ὠτός) «вухо», спорідненого з лат. auris «тс.», псл. ихо, укр. вухо. — SIC² 611; РЧДБЕ 520; Klein 1103; Frisk II 448—449; Walde—Hofm. I 85. — Див. ще вухо.

[оті́к] «ніби, неначе»; — результат фонетичної видозміни словосполучення от як. — Див. ще от, як².

[оті́кати́ся] «відстати в дорозі» Ж, [отекну́тися] «тс.» Ж, [окє́кнутися] «залишитися» Ж; — неясне.

[оті́сок] «шматок заліза» Ж; — очевидно, пов'язане з [отоса] «пристрій із залізного прута, дроту, яким прикріплюють край голоблі до осі» (див.).

[оті́чок] «черинь печі» Л; — очевидно, пов'язане з [мічók] «утопане або вирівняне місце». — Див. ще тік¹.

[оті́ша] (назва вівці за мастю) Гриц, [вотіша, вотішер] «тс.» тж; — запозичення з молдавської чи румунської мови; рум. [vótişã] «вівця з чорним біля очей», [oat'eşã, oakişi] «тс.» є діалектними варіантами назви oacheş(ã), до якої зводиться й запозичене укр. [вакешка] та ін. — Клепикова 71. — Див. ще вакешка.

[отка́ль] «звідки» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. odkial' співвідносне з укр. відкі́ль. — Фасмер III 170. — Див. ще відкі́ль. — Пор. отдака́ль.

[отка́льси] «звідкись» Ж; — складне утворення з прислівника [откаль] «звідки» та зворотної частки си (давніша форма частки -ось). — Див. ще десь¹, отка́ль.

[отки́візити] «відстовбурчити» Лекс-Пол; — неясне.

[откі́лок] «відприск, нащадок» Лекс-Пол; — утворення з префікса от-, співвідносного з нормативним від-, та польського слова kiełek «росток, паросток», що зводиться до псл. koľь «кілок» (з огляду на загострений верх паростка). — Brückner 227. — Див. ще від, кіл.

[отко́сник] (бот.) «заяча конюшина, перелет, Anthyllis vulneraria L.» Мак; — пов'язане з р. отко́с «схил», утвореним від косой «косий, скісний», якому відповідає укр. ко́сий; назва зумовлена, очевидно, поширеністю цієї рослини по схилах і косогорах (Нейштадт 347). — Див. ще від, ко́сий.

[отля́к] «поганий горщик» Ж; — неясне; можливо, похідне утворення від тлі́ти «гнити; [псуватися від часу]». — Желех. 584. — Див. ще тлі́ти.

ОТМІН — див. **ТМІН**.

[**отмінець**] «чорт» Ж; — пов'язане з [**відмінча**] «чортеня, яким підмінено дитину». — Див. ще **від, міняти**.

отó «от» (вказівна частка) СУМ, Ж; — п. *oto* «от, ось»; — псл. *oto*, утворене з частки *o* і займенникового компонента *to*, етимологічно тотожного з *ть* «той», *то* «те». — Пор. **от**.

отóж, тож; — п. *otóž*; — результат злиття часток (*o*)*тó* і *ж(e)* (див.).

отóка, отóчини — див. **текті**.

[**отокуватися**] «стати стоянкою», [**отакуватися**] «зупинитися для відпочинку» Си, [**утаковитися**] «влаштуватися, розміститися, заспокоїтися» Ме, [**утокмити**] «розташувати, примістити, вмістити» О, [**утокмитися**] «розташуватися, приміститися» О; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від *тік*, зближене в частині форм з основами [**токма**] «рішення» або *так*.

отомánка «широкий м'який диван без спинки», *отомáна* «тс.»; — р. *от-томáнка*, бр. *атаманка*, п. *отомана*, ч. слц. вл. *отоман*, болг. *отомánка*, м. *отоман*, схв. *отóман*, слн. *otomána*; — запозичення з французької мови; фр. *ottomane* «отоманка» утворене від власного імені тур. *Othman* «Осман» (засновник Османської імперії, 1259—1326), яке зводиться до ар. *'uthmán*. — ССРЛЯ 8, 1658; Копалиński 704; Нолуб—Луг 350; Вуяклија 661; Klein 1100. — Див. ще **оттомáni**.

[**отóра**¹] «закваска», *затір*; — р. *затóр* «тс.»; — похідне утворення від *тёрти* (закваску робили з борошна, яке перед тим затирали); (пор. р. [**отóря**] «полова, дрібна солома та короткі колоски після молотьби», бр. [**отора**] «обмолочене порожнє колосся»). — Див. ще **тёрти**.

[**отóра**²] «перша борозна попід межею» Гриц; — р. [**отóр**] «поперечна борозна»; — не зовсім ясне; у російській мові пояснюється як запозичення з литовської мови; лит. *atarà* «поперечні борозни в кінці ріллі; кінець ріллі» (Лаучюте 123); може розглядатись і як

деетимологізований залишок псл. **ot-oga*, похідного від *ot-orati* «відорати».

[**отóса**] «пристрій у возі із залізного прута, дроту або мотузки, яким прикріплюють край голоблі до осі для вирівнювання ходу», [*отéса, вотóса* ВеБ, *вотісник* ВеБ] «тс.»; — р. [*отóс, отóса*], бр. *атóса*, п. [*otos, otosa, odos, odosa*] «тс.»; — очевидно, псл. *otos-*, утворене на основі виразу *отъ осі* (від осі); менш перекожливе виведення (Лаучюте 18; Otrębski SO 19, 475; Fraenkel 756) від лит. *atāsaja, atāsija* та ін. «тс.» — Даль II 743; ЭСБМ 1, 199; Urbutis Baltistica 5/2, 161. — Див. ще **від, вісь**. — Пор. **отісок**.

[**отóча**] (у сполученні [*о. окоча*] «час від часу, зрідка») Ж; — результат злиття і стягнення виразу др. *о то чина* «в той час, тоді»; форма [*окóча*] «коли» утворилася за аналогією до *оточа* від співвідносного із займенником *то* займенникового елемента *ко*. — ESSJ Sl. gr. II 517. — Див. ще **о**¹, **той, чин**.

[**отóчини**] «сало на кишках у свиней Г, ЛЖит; перетоплене свиняче сало із шкварками ЛексПол», [*отóчина*] «тельбухи» Ж; — слц. [*otoky*] «нутряне сало», [*otočky*] «тс.»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з дієсловом *оточити* як «сало, що оточує кишки» або з *отекті* як «сало, що стікає при витоплюванні». — ЭСБМ 1, 199—200. — Див. ще **текті, точіти**¹.

оточити — див. **точіти**¹.

[**отрас**] (бот.) «конюшина шарудлива, *Trifolium strepens* Crantz. (T. agrarium L.)» Корз, [*натрэсник*] «тс.» тж; — похідне утворення від *трясті(ся)*; назва зумовлена, очевидно, тим, що цей вид конюшини, підсохши, розтрушує своє насіння по землі. — Див. ще **трясті**.

отреміте — див. **терміття**.

отримати «одержати»; — бр. *атрымаць*; — запозичення з польської мови; п. *otrzymać* «тс.» є префіксальним утворенням від *trzymać* «держати» (пор. аналогічне утворення укр. *одер-*

жати). — Леков Език и литература 1954/4, 276; Вгückнер 583. — Див. ще **о¹, тримати**.

отріб, *отрібка*, *отроба* — див. **утроба**.

отрій, *отрійниця* — див. **труїти**.

[отрoвниця] (бот.) «беладона лікарська, *Atropa belladonna* L.» Ж, **[отравниця]** «тс.» Мак; — похідне утворення від **[отрoва]** «отрута», **[отрава]** «тс.»; назва зумовлена отруйними властивостями беладони (Вісюліна—Клоков 273; Словн. бот. 49). — Див. ще **травіти**.

отрoк «хлопець-підліток» СУМ, Ж, *отроцтво*, *отрочий*; — р. *отрок* «отрок», бр. *отрак* «тс.», др. *отрокъ* «дитя, дружинник, воїн, слуга»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **отрокъ** «хлопчик, слуга», як і п. ст. *otrok* «отрок», *otrok*, *otrok*, *otrok* «тс.», ч. слц. *otrok* «раб; (ст.) слуга, наймит», вл. *wotročk* «наймит», полаб. *uotrok*/*vuotruk* «син», болг. *отрoк* «отрок», схв. *отрок* «слуга; дитина», слн. *otròk* «тс.», походить від псл. *ot(ъ)gokъ «той, хто не має права говорити», утвореного з префікса *отъ-* і кореня *gok-*, пов'язаного чергуванням голосних з **rekti* «казати, говорити» (пор. *вирок*, *пророк*, *урок*); недостатньо обгрунтоване припущення (Moszyński JP 35/2, 130—133, PZJP 243), що слово етимологічно розпадається на префікс *о-* й основу *-trokъ* «той, хто бігає навколо, прислуговує» (→ «слуга, раб»), яка зводиться до незасвідченого кореня **trek-* «бігти»; непереконливе також зіставлення (Львов Лексика ПВЛ 228) з слн. *trta* «лоза», *trš* «пень». — Німчук 297—298; Rudn. II 887; Фасмер—Трубачев III 172—173; Трубачев Терм. родства 46—47; Черных I 611; Преобр. I 669; Варбот Sl. Wortst. 161—162; Шабалин ЭИРЯ III 54—55; Копечный Этимология 1966, 54—61; Machek ESJC 423; Schuster-Sewc 1677—1678; Mikl. EW 228. — Див. ще **від, ректи**.

[отрoка] «торба для корму, рептух» Ж; — р. **[отрoчить]** «відв'язати

сіть»; — не зовсім ясно, можливо, пов'язане з п. **[otrok]** «мотузка для обв'язування; мисливська сіть», утвореним з префікса *о-* та кореня *trok-*, якому відповідає укр. *тороки*, *торoчитьи*. — Копечный Этимология 1966, 61.

[отруби] «тирса; висівки МСБГ», **[отрубi]** «висівки» ЛЖит; — р. *отруби* «тс.», **[отрубъ]** «полова; лупа (у волоссі)», бр. *вотруб'е* «висівки», **[вотрубы]**, др. *отруби*, *отрубы*, п. *otręba*, **[otrąb]**, ч. слц. *otruby*, вл. *wotruby*, нл. *wótsuby*, слн. *otrób*, цсл. **отржи** «тс.»; — псл. *otrōbi*, утворене, очевидно, з префікса *ot-* і дієслова *gōbiti* «бити, рубати»; первісне значення — «те, що збите із зерна»; виводиться також (Mikl. EW 228; Moszyński PZJP 318; Specht 267) від кореня **terti* «терти» (із суфіксом *-ōb-*). — Фасмер—Трубачев III 173; Преобр. I 670; ЭСБМ 2, 202. — Див. ще **від, руб.** — Пор. **трубити**.

[отрудник] (ент.) «присмерковий бражник молочайний, *Deilephila euphorbiae* L.» (гусінь) ВеНЗн, ВеЗа; — очевидно, пов'язане з *отрута* (пор. **[притрут]** (ент.) «ведмедиця, *Arctia* (гусінь)», з огляду на отруйність волосяного покриття деяких видів гусені). — Див. ще **труїти**.

отруйний, *отрута*, *отруювач*, *отруя* — див. **труїти**.

[отрунки] «уламки, сміття» Ж; — р. **[вотра]** «полова; потерта солома», **[вотрина]** «тс.», бр. **[вотрыны]** «потерта солома, відходи після молотьби», ч. **[oteřiny]** «розсипані залишки сіна»; слц. **[oteriny]** «тирса»; — псл. **o-tyr-*, пов'язане з **terti* «терти». — ЭСБМ 2, 202—203. — Див. ще **терти**. — Пор. **тріна**.

отрунок — див. **трунок²**.

[отруцизна] (бот.) «повитиця європейська, *Cuscuta europaea* L.» Мак; — пов'язане з *отрута* (п. *truczina* «отрута»); назва зумовлена отруйними властивостями повитиці (Нейштадт 449—450). — Див. ще **труїти**.

[отряха] «шибеник, пустун», **[отрях]** «неохайна, погано одягнена люди-

на» Ва, [отряхуватий] «задирилий, розбишакуватий»; — р. [отря́ха] «неохайна людина», бр. [атря́ха] «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. *неря́ха* «неохайна людина», яке виводиться від основи *рях-а* < *ря(д)х-а*, пов'язуваної з *ряд* (пор. укр. [ряді́ти] «прибирати, наводити порядок», [ряді́тися] «збиратися, готуватися», [рядни́й] «акуратний, господарський», рос. *наря́дный* «ошатний», [ряха́я] «красива, ошатна, чепурна»). — Фасмер III 66; Преобр. I 601; Потєбня РФВ 42, 192; ЭСБМ I, 201. — Див. ще **ряд**.

[отсаль] «звідси» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [отсі́ль] Пі, відсі́ль «тс.» за аналогією до [от-таль] «звідти». — Див. ще **відсі́ль**.

[отсло́йтися] «відстати, відчепитися» ЛексПол; — похідне утворення від [сло́та] «сльота», [сло́тити] (про сльоту) в значенні «перестати чіплятися сльотою». — Див. ще **сльо́та**.

[отсю́ль] «звідси» Пі; — бр. *ад-сью́ль*; — результат контамінації форм [отсі́ль] Пі, відсі́ль «тс.» і *сюді́*. — ЭСБМ I, 85, 91. — Див. ще **відсі́ль**, **сюді́**.

[отгаль] «звідти» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *odtiaľ* «звідти» утворене з прийменника *ot*, якому відповідає укр. *від*, і займенникового компонента *tiaľ*, що зводиться до псл. *toljь*. — Див. ще **від-ті́ль**.

[отта́маль] «звідти» Ж, [отта́мале Ж, *отамаль* ЕЗб 25] «тс.»; — складне утворення з прийменника [от] «від», прислівника *там* і обмежувальної частки [ле] (> -ль). — Див. ще **від**, **ле**, **там**.

[отти́ченький] «ось такий» Пі; — результат злиття частки *от* і займенника [ти́ченький] «такий». — Див. ще **от**, **ти́цький**.

оттомáни (давня назва турків); — р. *оттомáны*, бр. *атама́нскі*, п. *Otoman* «турок», ч. заст. *otomanský*, слц. *Otoman*, болг. заст. *отомáнин*, слн. *Otoman*; — запозичене із середньогре-

цької мови, очевидно, через західноєвропейські (нім. *Ottománe*); сгр. 'Οθ(ο)μáνοι «османи» походить від 'Οθ(ο)μáνος, імені засновника Оттоманської імперії хана Османа I (1259—1326), засвоєного з арабської мови й сприйнятого в арабській огласовці ар. *Uthmán*, яке певної етимології не має. — Фасмер III 172; Klein 1103; Kluge—Mitzka 526. — Пор. **осма́ни**, **отомáнка**.

[отторо́сати] «отрушувати, струшувати, скидати» Ж; — утворене з префікса [от-] «від» і кореня *торос-*, очевидно, від псл. **tors-* «трясти, трусити», що на східнослов'янському ґрунті розвинулося в повноголосну форму. — Пор. **то́рсати**.

[отупни́й] «страшний, жахливий» Вел, [отупно́] «тривожно, моторошно» Ж, Вел; — запозичення з польської або словацької мови; — п. [otępno, otupno] «страшно, сумно», слц. *otupný* «тужний, журливий» походять від п. *tępy* «тупий», слц. *tupý* «тс.», яким відповідає укр. *тупи́й*; первісне значення — «отупляючий, такий, що не викликає інтересу, викликає байдужість, навіть відразу». — Machek ESJC 661. — Див. ще **тупи́й**.

[оту́ха] «утіха»; — запозичення з польської мови; — п. *otucha* «бадьорість, моральна сила, дух», утворене з префікса *o-* і кореня *tuch-* «заспокоєння», наявного також в укр. *ту́хнути* «пригасати, спадати», *туши́ти* «гасити»; виведення від п. *tusza* «гладкість, опасистість» (Brückner 585) позбавлене ґрунту. — Machek ESJC 661—662. — Див. ще **ту́хнути**¹.

[оту́шаний] «оббитий, утеплений» ЛексПол; — очевидно, пов'язане з *тушкувáти* «закутувати, закривати» (див.).

[отхво́їти] «відхажувати» ЛексПол; — результат видозміни форми [отха́яти] «оживити, відхаяти», очевидно, зближеної з *хво́я*. — Див. ще **ха́яти**.

[отя́н] «підзорна труба, телескоп» Ж, [отя́на] «тс.» Ж; — запозичення з румунської або молдавської

мови; рум. *osheap* «пiдзорна труба, бiнокль», молд. *okjan* «тс.» походять вiд очi (молд. *oky*) «око», яке зводиться до лат. *oc(u)lus* «тс.», спорiдного з псл. *oko*, укр. *око*. — СДЕЛМ 290; Руссагiу 106. — Див. ще **око**!

офeнѧ (iст.) «у дореволюцiйній Росiї бродячий дрiбний торговець»; — бр. *afenja*; — запозичення з росiйської мови; р. *офeнѧ* «тс.» певної етимологiї не має; пов'язують з *axves*, що являє собою традицiйне читання iменi iудейського бога *Jhwh* (так званий «тетраграматон») як *Jahveh* i могло проникнути в жаргон офeнѧ з мови еврейського населення; припускається також (Фасмер III 174) походження вiд гр. *ἀφηναιος* «афiнський» вiд *Ἀθήναι* «Афiни». — Фасмер—Трубачев III 174; Преобр. I 671; Кипарский ВЯ 1956/5, 135; Бондалетов ЭИРЯ VII 38; Арапов Этимология 1964, 120—126; ЭСБМ I, 214.

оферма «тютхтiй, мамула» О; — бр. [*афeрма*] «неохайна жiнка, опущена людина», [*ахвeрма*, *ахeрма*, *оферма*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *oferma* «недолуга, нездатна людина» етимологiчно неясне; зiставляється з нiм. *ohne Form* «без форми» (SJP V 843). — ЭСБМ I, 211.

офeрта «пропозицiя про укладення угоди», *офeрт* «тс.»; — р. болг. *офeрта*, бр. *афeрта*, п. ч. слц. вл. *oferta*, схв. *офeрт(a)*, слн. *oferta*; — запозичено через польське посередництво з нiмецької мови; нiм. *Offerte* «пропозицiя» зводиться до лат. *offerre* «пропоную, подаю», що етимологiчно розкладається на префiкс *ob-* i дiєслово *ferre* «несу, пiдiймаю, показую», спорiднене з псл. *beru* «беру», укр. *беру*. — СiС² 611; Korpaliński 686; Walde—Nothm. I 483—485. — Див. ще **брати**.

офiра «жертва», [*охвiра*, *офiра* Пi, *охвiра* Пi, *хвiра* Нед] «тс.», [*офiрка*] «свiчка, яку ставлять у церквi за душу померлого» Ж, [*офiрник*] «жертводавець» Ж, [*офiрoвщина*] «побажання хрещених батькiв дитинi» Ж, [*офiрувi-*

ти] «жертвувати», [*охвiрувати*, *охвiрувати* Пi] «тс.», ст. *офера*, *оферовати* (XVI ст.), *офiра* (XVII ст.); — бр. *ахвiра*; — запозичення з польської мови; п. *ofiara*, як i ч. *ofera*, слц. *ofera*, походить вiд двн. *orfag* (свн. *orfeg*), утвореного вiд дiєслова *orfagōn* «жертвувати» (свн. *orfegn* «тс.»), яке зводиться до лат. *offerre* «пропоную» (Шелудько 41; ЭСБМ I, 215; Brückner 375; Holub—Lyer 342) або до лат. *offerre* у спецiалiзованому значеннi «жертвувати милостиню» (Kluge—Mitzka 523). — Дзeндзелiвський УЗЛП 96—97. — Див. ще **операцiя**, **офeрта**.

офiт (мiн.) «свiтлий мiнерал рiзноманiтних вiдтiнкiв, рiзновид серпентину»; — р. болг. *офiт*, бр. *афiт*, ч. слц. *ofit*, схв. *офит*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὄφιτης* «серпентин», букв. «змiйовий», походить вiд *ὄφις* «змiя», спорiдного з дiнд. *āhiḥ*, ав. *aži-* «тс.» (iє. **og^hi-s*). — Frisk II 453; Boisacq 732—733.

офiцeр, *офiцeрнѧ*, *офiцeрство*, *офiцeрша*; — р. болг. м. *офiцeр*, бр. *афiцeр*, п. *oficer*, ч. слн. *oficir*, слц. *oficier*, вл. *oficēr*, схв. *офiцiр*; — запозичено через росiйське й польське посередництво (вiд форм непрямих вiдмiнкiв) з нiмецької мови; нiм. *Offizier* «офiцeр» походить вiд фр. *officier* «командир загону», яке зводиться до слат. *officiarius* «той, хто має посаду», пов'язаного з *officium* «служба, посада», вiд якого походить також укр. [*офiцiя*]. — Фасмер—Трубачев III 174; Черных I 611; Преобр. I 671; Sł. wyg. obcych 522; Holub—Lyer 342; Kluge—Mitzka 520. — Див. ще **офiцiя**.

[офiцiѧна] «флiгель» Ж, [*офiцiѧнка* Ж, *офiцiѧни*, *охвицiѧни*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ofisupa* (заст.) «бiчний будиночок при палацовi для челядi; бiчна або задня частина кам'яницi; майстерня», як i ч. *oficina* «майстерня», слц. *officina* «перукарня», схв. *офiцiѧна* «майстерня», походить вiд лат. *officīna* «майстерня, місце виготовлення чогось», яке було результа-

том видозміни форми *orificina*, похідної від *orifex* «творець, майстер, ремісник», що утворилося з компонентів *opus* «робота, твір, праця, заняття» і *facio* «роблю, створюю, виготовляю». — Kopaliński 687; Holub—Lyer 342; Walde—Hofm. II 204—205, 217—218. — Див. ще **о́пус**, **факт**.

[**офіція**] «служба», *офіціал* «високопоставлений чиновник», *офіціаліст* «службовець в адміністрації приватного маєтку», *офіціант*, *офіціоз* «періодичне видання, що офіційно не є органом уряду або правлячої партії, але виражає їхні погляди», *офіціальный*, *офіційний*, *офіціозний*; — р. *официальный*, бр. *афицял* «офіціал», п. *oficialpu* «офіціальный», ч. *oficial* «дрібний чиновник», слц. *oficial* «реєстратор», вл. *oficialpu* «офіціальный», болг. *официален*, м. *официјален*, схв. *офицїј* «служба Божа», *официјалан* «офіціальный», слн. *oficij* «служба Божа», *oficialen* «офіціальный»; — запозичення з латинської мови; лат. *officium* «служба, посада» виникло з **orifici-*от > **orifici-*от «заняття, виробнича професія; виготовлення, робота», похідного від *orifex* «творець, майстер, ремісник». — Черных I 611—612; Kopaliński 686—687; Holub—Lyer 342; Walde—Hofm. II 204—205. — Див. ще **офіціна**.

[**офлис**] «тонкий дерев'яний стовбур, що використовується на дрова або на огорожу; хворостина; обапіл МСБГ»; [*о́плис*] «край необрізаної дошки» Корз; — неясне.

офорт «гравірування на металі за допомогою кислот»; — р. болг. *офорт*, бр. *афорт*, слц. *eaufort*; — запозичення з французької мови; фр. *eau-forte* «азотна кислота» (якою витравлюють малюнок на металі) утворене з компонентів *eau* «вода», що походить від лат. *aqua* «тс.», і *fort(e)* «сильний, дужий, стійкий, міцний». — SIC² 612; Dauzat 260. — Див. ще **акварель**, **форт**¹.

офсайд (спорт.) «положення поза грою»; — р. болг. *офсайд*, бр. *афсайд*,

п. *ofsaid*, *off-side*, ч. *offside*, *ófsaid*, слц. *offside*, м. *офсайд*, схв. *офсайд*, слн. *offside*, *ófsajd*; — запозичення з англійської мови; англ. *offside* «тс.» складається з прийменника *off* «за, поза» та іменника *side* «сторона, бік», спорідненого з днн. *sida*, дісл. *sída*, дат. *side*, шв. *sida*, снідерл. *síde*, гол. *zij(de)*, двн. *sīta*, свн. *site*, нвн. *Seite* «тс.», а також із дангл. *síd* «довгий, широкий, просторий», двн. *sīto* «вільний, в'ялий», снн. *síd(e)* «низький», лит. *sietuvà* «глибоке місце в річці», сірл. *sith-* «довгий» тощо. — SIC² 612; ССРЛЯ 8, 1739; Идрисов РР 1983/5, 148—150; Kopaliński 686; Holub—Lyer 342; Klein 1442; Kluge—Mitzka 701.

офсет «спосіб друкування, при якому зображення передається з друкарської форми на гумову стрічку, а з неї на папір»; — р. болг. *офсет*, бр. *афсет*, п. *offset*, слц. вл. *ofset*, ч. *offset*, *offset*, схв. *офсет*, слн. *ofset*; — запозичення з англійської мови; англ. *offset*, букв. «зміщення», утворене з прийменника *off* «за, поза» та іменника *set* «ряд, добір, серія, партія, комплект», що виникло з сангл. *sette*, *sett*, *set*, похідних від фр. ст. *sette* «послідовність, ряд, порядок», що є варіантом слова *secte* від лат. *secta* «послідовники; почет; секта». — SIC² 612; ССРЛЯ 8, 1739; Kopaliński 686; Holub—Lyer 342; Klein 1077, 1425. — Див. ще **сékта**.

офтальмія «захворювання очей»; — р. *офтальмія*, бр. *афтальмія*, п. слц. *oftalmia*, ч. *oftalmie*, схв. *офтальмія*; — запозичено через латинську мову (лат. *ophthalmia*) з грецької; гр. *ὀφθαλμία* «запалення ока» походить від *ὀφθαλμός* «око», що спочатку могло бути віддієслівним іменником («бачення, погляд»), похідним від незасвідченого **офθάλλομαι* «дивитися», яке зводиться до назви **ὀφθαλ(λ)ος*, що виявляється в беот. *ὀιταλλος* «око», лак. *ὀπιλ(λ)ος* тощо, споріднених з дінд. *áksi* «тс.». — SIC² 612; Kopaliński 687; Holub—Lyer 342; Frisk II 452.

офтальмологія «наука про очні хвороби», *офтальмолог*, *офтальмологічний*; — р. *офтальмологія*, бр. *офтальмологія*, п. *oftalmologia*, ч. *oftalmologie*, слц. *oftalmológia*, болг. *офтальмологія*, схв. *офтальмологіја*, слн. *oftalmologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Ophthalmologie*, фр. *ophthalmologie*, англ. *ophthalmology* утворені з гр. *ὀφθαλμός* «око» і *-λογία* «вчення». — СІС² 612; Корпаліński 687; Holub—Lyer 342; Klein 1087. — Див. ще **логіка**, **офтальмія**.

ох (виг.), *охати*, *охкати*, [*охіти*] «охати, скаржитися», [*охми*] «зітхання» Ж, [*охох*] Ж; — р. бр. др. болг. м. *ох*, ч. слц. вл. нл. *och*, схв. *ōx*, слн. *oh*; — результат фонематичного оформлення первісного вигуку *ох*. — ЕСБМ 2, 205; 8, 83. — Пор. **ах**, **ех**, **о²**, **ух¹**.

[**охабити**] «залишити; зіпсувати», [*охабляти*] «залишати; псувати», [*охабитися*] «забути, загубити; залишитися», [*ухабіти*] «залишити» ДзУЗЛП, [*охаб*] «калюжа, болото, старе русло річки; негідник, негідниця», [*охаба*] «тс.; гнила колода; ледар, нероба» О, [*охаб*] «падло» О, [*охаби*] «рештки дрібних дров на зрубі» О, [*охан*] «пропуск в оранці» О, [*охабиско*] «калюжа, болото, старе русло річки», [*охабище*] «тс.», [*охабленник*] «безтолковий, недбалий, неохайний, розбещений, нікчемний» Ж, [*зохабити*] «знехтувати, занедбати; залишити, покинути» Ж, [*похабитися*] «залишити, покинути»; — др. *охабитися* «покинути, залишити; перестати, припинити; відстати, утриматися», п. [*ochab*] «болото», ч. *ochabovat* «слабнути», ст. *ochabiti* (*ochabouiti*) «знесилитися, утратити здатність», слц. *ochabovat'* «слабнути, занепадати»; — префіксальне утворення від **хабити*; пор. р. [*похабить*] «псувати», п. *chabeta* «шкапа», [*chaby*] «кістки, що виступають з-під шкіри», стсл. **хабити** «псувати, гноїти», які зводяться, очевидно, до псл. *habiti*; дальші зв'язки неясні. — Дзензелівський УЗЛП 97—98; Фасмер III 175;

Срезн. II 835; Machek ESJČ 194; Bern. I 380—381; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 139. — Див. ще **хаб**.

[**охайлуčiti**] «виполоти; очистити від гілок (щепу)»; — результат видозміни форми *охайчити* «надати чому-небудь приємного, охайного вигляду, обчистити», очевидно, зближеної зі словами *хай*, [*лічче*] «краще». — Див. ще **о¹**, **хаяти**.

охайний «старанно, чисто і дбайливо одягнений; чисто, старанно прибраний», [*охайливий*] «тс.», [*неохаія*] «нечепура»; — бр. *ахайны*, п. [*ochajny*] (з укр.); — похідне утворення від *хаія* (< псл. *haji*, *hajati* < іе. **ks-/kes-*); утворилося, можливо, через проміжну дієприкметникову форму *обхаіний*. — Мельничук Етимологія 1966, 218. — Див. ще **хаіяти**.

охану́тися — див. **схамену́тися**.

[**охапки**] «обрізки, кухонні відходи від м'яса?» Ж; — не зовсім ясне; може бути результатом видозміни незасвідченого **охапки* «залишки, відходи», похідного від [*охабити*] «залишити», або пов'язаним з [*охлап*] «обрізки, відходи від м'яса, що зводиться до п. *ochap* «покидьки, недоїдки, м'ясо для собак».

[**охараскуватися**] «відмовлятися»; — результат видозміни форми *відкараскуватися* (*одкараскуватися*). — Див. ще **відкараскатися**.

[**охар**] «чарівник» Ж, [*охара*] «відьма, чаклунка», [*охарка*] «відьма» О, [*охарство*] «чаклунство» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*огвара*] «обмова, зближеної з [*охара*] «щось дуже велике, незграбна істота». — Пор. **гвар**, **окар**.

охара — див. **окар**.

[**охват**] «хвороба попереку; обгодування або опій, хвороба худоби, переважно коней ЛексПол», [*охватити*] «обгодувати або обпоїти (худобу)» Ж, ЛексПол, [*охватитись*] «захворіти на охват» ЛексПол, [*охвачений*] «хворий на охват» ЛексПол; — бр. [*ahvat*] «захворювання худоби», слц. [*ochvat*]

«тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *ochwat* «хвороба худоби та коней» пов'язане з *ochwasić*, *ochwasac* «спричинити запалення копит у коня» (у XV ст. — також і хвороба людини), утвореним з префікса *o-* та кореня *chwatać* (ст.) «хапати, охоплювати», якому відповідає укр. *хватати*. — ЕСБМ 1, 213—214; Вгückner 188, 374; Machek ESJC 210. — Див. ще **хвата́ти**.

охвота¹ «старовинний верхній жіночий одяг»; — мабуть, запозичення з польської мови; п. *ochwota* «вид спідниці», очевидно, пов'язане з *ochwusić* «обняти, огорнути», *chwusić* «охопити», ст. *chwatać* «хапати, охоплювати», якому відповідає укр. *хватати* (див.).

[охвота²] «бажання, охота, задоволення», **[охвітний]** «приємний, зручний Г; охочий Ж»; — р. **[охвота]** «охота», бр. *axwota* «тс.», др. *охвота* «радість, задоволення»; — давніший варіант слова *охота* «бажання, прагнення; схильність», що, можливо, утворився від праслов'янського прикметника **охвъѣ* «жвавий, веселий»; заперечення зв'язку з *хотѣти* «хотіти» (Вгückner 374) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер III 175; ЕСБМ 1, 214—215; Верп. I 398—399. — Див. ще **хотіти**.

охіза — див. **хіза²**.

[охинта́й] «нікчема, квота людина» О; — неясне; можливо, пов'язане з **[хинбжити]** «нищити, марнувати», р. **[хинь]** «дрібниці, непотрібні речі», **[хинить]** «ганити».

о́хлань — див. **хлань**.

[о́хлап] «обрізки, кухонні відходи від м'яса» Ж, О, **[о́хлапок Ж, о́хлапок ЛексПол, о́хлапки тж]** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ochłap* «покидьки, недоїдки, м'ясо для собак» виводиться від *chłapac* «жадібно хватати, глитати», *chłap* «гам!», очевидно, звуконаслідувального походження. — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Вгückner 373, 380. — Пор. **о́хапки**.

[охлу́дити] «заклякнути, захолюнути» ЛексПол; — бр. **[ахлу́дзець]** «за-

стигнути, одубіти, затверднути»; — похідне утворення від **[хлуд]** «кийок, різка»; у семантиці, можливо, зазнало впливу п. *ochłód* «охолодження», *chłód* «холод». — ЕСБМ 1, 218. — Див. ще **хлуд**.

[охла́мити] «обманути, обдурити» Ж; — видозмінене запозичення із західнослов'янських мов; п. *okłamać* «обманути, обдурити», ч. *oklamat*, слц. *oklamat'* «тс.» є префіксальними утвореннями від п. *kłamać* (ч. *kłamat*, слц. *kłamat'*) «говорити неправду, брехати, обманювати», спорідненого з лит. *klópti* «обдурювати, брехати», лтс. *kgąpti* «тс.». — Вгückner 236; Machek ESJC 250.

о́хляп «без сідла; недбало; наопашки (про одяг)», **[о́хляпом Ж, нао́хляп]** «тс.»; — р. **[о́хлябь]** «без сідла», бр. **[о́хліп]** «тс.», слн. *ohlār* «простір; слабкість»; — похідне утворення від *хляпати(ся)* «хитатися при поганому прикріпленні до чогось» (підкреслюється незручність їзди без сідла); бр. **[о́хліп]** зводиться до п. *oklep* «охляп», яке пов'язується з *kłepac* «ударяти, хлопати» (Вгückner 233). — Shevelov Hist. phonol. 483; ЕСБМ 2, 186. — Див. ще **хляпати**.

[охла́пнути] «охлянути»; — р. **[охла́бнуть]** «тс.»; — результат видозміни форми **[охля́бнути]** «розтрястися, розкачатися, ослабнути», зближеної з *охлянути* «ослабнути, виснажитися». — Див. ще **хлябати**.

[о́хматися] «бажати, прагнути», **[о́хмання]** «бажання»; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття виразу *ох, мати* або похідне утворення від **[о́хми]** «зітхання», пов'язаного з *ох*.

[о́хмирі́ти] «засумувати, спохмурніти»; — очевидно, результат видозміни форми *охмуріти*. — Див. ще **хму́рий**.

[о́хмолоста́ти] «відлупцювати, побити» Ж; — префіксальне утворення від **хмолостати*, що могло бути результатом контамінації форм **[холоста́ти]** «товкти в ступі» і *молотіти*.

[охмоло́статися] «звикнути»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *охмоло́стати*.

охоро́на — див. **хорони́ти**.

охо́та, охі́тний, охі́ть, охі́ч, охоти́тися, охотлі́вий, охотні́й, охотні́к, охотува́тися, охо́цький, охочі́й — див. **хоти́ти**.

охо́ра «мінеральна фарба червоно-брунатного або жовтого кольору», *во́хра* «тс.», *охря́ний, охри́стий* СУМ, Ж, *во́христий*; — р. болг. *охо́ра*, бр. *во́хра*, *охо́ра*, п. *ochra*, ч. *okř*, слц. *vl. okeg*, схв. *о́кер*, слн. *о́кег, о́кга*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *ochra* «охра» походить від гр. *ὄχρα* «жовта охра», пов'язаного з *ὄχρος* «блідо-жовтий», спорідненого з дінд. *vu-āghrā-h* «тигр». — Пономарів Мовозн. 1974/2, 41; Фасмер III 176; Черных I 613; Преобр. I 672; Горяев 244; ЭСБМ 2, 205; Sl. wyg. obcych 521; Holub—Lyer 343; Frisk II 1153—1154; Boisacq 1085.

[охо́рак] «худий кінь; шкапа» О; — неясне.

Охри́м, Єфре́м, [Єхре́м, Хри́м, Юхри́м (Ме), Яхре́м], ст. *Охрѣмъ* (бл. 1392), *Ефремъ* (1398), *Ефримъ* (1489), *Ефре́мъ* «оурожайний, плодови(т), носень [добрь служителъ]» (1627); — р. болг. *Ефре́м*, бр. *Ахрэ́м*, др. *Ефрѣ́мъ*, стсл. **Ѕфре́мъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Ἐφραίμ* походить від гебр. *ʿEfrájīm*, можливо, пов'язаного з рєг «плід». — Беринда 206; Спр. личн. имен 411; Илчев 201; Constantinescu 49; Klein 530.

[охря́нути] «охлянути, знесиліти, виснажитися», **[охря́ти]** «тс.»; — др. *охрянути, охърянути* «стомитися, ослабнути», п. **[ochrzęty]** «кволий», цсл. **о́хражѣти** «голодувати, хотіти їсти»; — похідне утворення від неса́відченого **хрянути* «слабнути, виснажуватися» (пор. р. **[хря́ть]** «худнути, сохнути, хиріти», **[хряде́ть, хряну́ть]** «тс.», ч. *chřadnouti* «терпіти нужду, бі-

дувати», ст. *chřěda* «виснаження, знесилення», *chřěda* «тс.»), яке зіставляється з двн. *scrintan* «тріскатися», *scrunta* «тріщина», лит. *skraĩdas* «старе хутро». — Фасмер IV 280; Берн. I 401. — Пор. **хля́ти**¹.

[охо́тем] «глибоке зітхання, плач» Ж, **[на ві́чний о.]** «назавжди, навіки» Ж, **[охте́мний]** «злидений» Ж, **[охтьо́вий]** «тс.» Ж, **[заохте́мити]** (душу) «запропастити» Ж; — пов'язане з **[афте́мний]** (> **охтемний*) «навіки проклятий» (пор. вираз **[на афте́му]** «уцент, зовсім, дотла» О). — Див. ще **афте́мний**.

[охо́ух] «дурень»; — неясне; може бути результатом фонетичної видозміни слова **[о́глух]** «тс.» або помилкового написання замість *о́лух*.

[оца́піти] «очманіти» ГрицаВ; — очевидно, результат видозміни деєтимологізованої форми типу **[оци́нїти]** «застигнути, завмерти з переляку», зближеної з основою *цап*. — Див. ще **оцупі́ти**.

[оца́ріти] «одужати; подужати» О; — очевидно, результат видозміни запозиченого рум. (молд.) *oțărî* (a se) «розгніватися, дратуватися», яке зводиться до болг. *оцєря* «вищирити, оскалити (зуби)», спорідненого з укр. *щі́рити*. — СДЕЛМ 298. — Див. ще **щі́рити**.

оца́рок — див. **ца́рина**.

[оцве́нок] «шматок, обрубок (дерева, заліза)», **[о́цванок]** «колода» Ж; — неясне.

оце́й (*оце́, оці́, оця́*), *цей* (*це, ці, ця*); — результат злиття і дальшої редукції вказівної частки *от* і вказівного займенника *сей* (*се, сі, ся*). — ІУМ Морфологія 133. — Див. ще **от, сей**. — Пор. **о́цек**.

оцело́т (зоол.) «великий дикий кіт у Центральній та Південній Америці, *Felis pardalis*»; — р. болг. *оцело́т*, бр. *ацэло́т*, п. слц. *vl. ocelot*, схв. *оцелот*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Ozelot*, фр. *ocelot* «тс.» походять від нагуатльського *ocelotl* «тигр, ягуар». — ССРЛЯ 8, 1779; Kopaliński

684; Gr. Fwb. 543; Dauzat 508; Klein 1072; NSD 1707; Lokotsch 50.

[**бцель**] «шип на підкові» Ж, [оціль] «сталь» ВеУг, [бцїлок] «кресало; залізний шпат» Ж, [наоцелїти] «загартувати» ВеУг; — др. оцѣль «загартоване залізо, сталь», оцѣль «тс.», п. осел «шип на підкові; сталь», осул «тс.», слц. осел' «сталь», вл. wocel, схв. оцѣл, слн. [осѣл], р.-цсл. оцѣль, оцѣль «тс.»; — через польську мову запозичено з чеської; ч. осел «сталь», очевидно, походить з нарлат. *asiāle, пов'язаного з лат. asiēs «гостряк, лезо», спорідненим з гр. ἀκίς «жало, шип, колючка», днн. еска «гостряк», днн. eggia «кут, край, гострота, лезо», дісл. egg, дангл. esg, англ. edge «тс.», псл. osja «точильний камінь». — Machek ESJC 408; Holub—Kop. 251; Holub—Lyer 341; Kluge—Mitzka 151; Walde—Hofm. I 8. — Див. ще **осла**.

оцет «водний розчин оцтової кислоти», оцѣтниця, [бцѣтник] «виготовлювач оцту» Ж, Куз, бцѣтвий СУМ, Ж, [оцѣтвий] Ж, [оцѣтвець] (бот.) «сума коротковолосий, оцтове дерево, Rhus typhina L.», ст. оце(т) (1642); — р. заст. м. оцет, бр. вѣцат, др. оцѣтъ, п. ч. осет, слц. осот, болг. оцѣт, схв. оцат, слн. осет, стсл. оцѣтъ; — псл. осьтъ, запозичене, очевидно, з готської мови; гот. akeit «оцет» походить від лат. acētum «кисле вино, оцет», пов'язаного з асео «бути кислим, окислюватися», āсег «гострий», asiēs «гостряк, лезо», спорідненими з гр. ἄκρος «гострий», лит. aštrūs, псл. ostrъ (< *osr-) «тс.», укр. гострий; могло бути запозичене в праслов'янську мову й безпосередньо з латинської; в українській мові, можливо, відновилося під впливом польської. — Фасмер III 176—177; Преобр. I 672—673; Брандт РФВ 23, 95; ЭСБМ 2, 205—206; Brückner 373; Machek ESJC 408; Holub—Lyer 341; Младенов 405; Skok II 540; Bezlaj ESSJ II 239; Критенко Вступ 531; Kiparsky GLG 127; Meillet Etudes 110; Mikl. EW 219; Walde—Hofm. I 6—7. — Див. ще **гострий**.

[**бцек**] «ось як» Ж, [оцїк] «тс.» ВеУг; — результат злиття словосполучення *ось як*; можливо, поряд з *ось* існував варіант *оць (< *от сь), паралельний до *оце* (< *от се*); як у говорах змінилось у [ек, їк]. — Див. ще **ось¹, як²**.

[**оцисѣ**] «оце» Ме, [оцисе-б, цисѣ, цисе-б] «тс.» тж; — результат злиття займенників с. р. одн. оцѣ та се. — Див. ще **оцѣй, сей, цей**.

[**оцїлітися**] «розстатися, розлучитися, відступити; прикинутися, симулювати» Ж; — неясне.

бцїлок — див. **бцель**.

бцѣнки, бцанки — див. **бцѣньки**.

оцупалок «оцупок»; — очевидно, результат контамінації слів *бцупок* і *цур(у)палок* (див.).

[**оцупїти**] «замерзнути» МСБГ, [оцїніти] «застигнути, завмерти з переляку» тж; — очевидно, пов'язане з *цїпєніти* «замерзати», *цїпїти* (про мороз) «бути сильним» (див.). — Пор. **оцапїти**.

бцупок «обрубок, уламок» СУМ, Ж, [оцѣпок] «тс.» Ник; — р. [оцупок] «обрубок дерева», [оцѣпок] «товста палка, кийок», бр. [ацупак] «оцупок; малорослий товстун; телепень», п. осирек «коротка, але товста колода дерева» (з укр.?) — очевидно, похідне утворення від звуконаслідувального кореня [цуп] (звук від удару при відрубванні). — ЭСБМ I, 224; SW I 355, III 557.

[**оцюді**] «осюди»; — результат злиття частки *от* і прислівника *сюді* (тс > ц). — Див. ще **от, сюді**.

[**бцяпок**] «обгорілий кінець скіпки» Ж; — очевидно, результат контамінації слів *бцупок* «обрубок, уламок» і [цяпка] «цятка, пляма». — Див. ще **бцупок, цяпати**.

[**очай**] «ачей, раптом, можливо», [ѣочей] «можливо» ВеЗа, [очий] «тс.» тж; — фонетичні варіанти форми *ачей* «тс.» (див.).

очамріти, очмарїти — див. **чамріти**.

очанка (бот.) «*Euphrasia L.*», [вічник] «кравник, *Odontites Pers.* (*Euphrasia odontites L.*)» Мак; — р. очанка; — похідне утворення від *очи*; назва зумовлена застосуванням очанки в народній медицині для лікування очей (Носаль 47—48; Нейштадт 501). — Фасмер III 177; Преобр. I 673. — Див. ще **око**¹.

[**оцап**] «дерев'яна балка в стіні біля одвірка Ж; крайня верхня балка; балка на подовжній стіні хати; балка, на якій лежить стеля О», [**оцаб**] «карниз; шпонка» О, [**оцап'ити**] «з'єднати одвірок з кутком за допомогою дерев'яної балки» Ж; — р. [**оц'ап**] «жердина», [**оц'ап**] «тс.», *оц'еп, оц'еп*, бр. *ач'єп* «колода на зрубі», п. *осзар* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [**ч'ап'ити**(ся)] «доторкатися, прив'язувати, зв'язувати». — ЕСБМ I, 232—233. — Див. ще **о**¹, **ч'ап'итися**. — Пор. **ощеп**.

[**оч'ап'атися**] «опритомніти, прийти до свідомості»; — р. [**оч'ап'аться**], бр. [**ачап'ацца**] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *ч'ап'ати* «повільно йти», букв. «насилу прийти до свідомості». — ЕСБМ I, 228. — Див. ще **ч'ап'ати**.

[**оч'єньпати**] «очуняти, встати після хвороби»; — неясне; можливо, пов'язане з [**оч'ап'атися**] «опритомніти», *оч'уняти, вічуняти* «видужати» (пор.).

очерет (бот.) «*Phragmites Trin.*», *очерет'їна, очерет'ївка*] (орн.) «очеретянка, *Acrocephalus Naumann*» Куз, [*очерет'ниця*] (орн.) «очеретянка; кропив'янка, *Sylvia arundinacea*» Ж, [*очерет'янік*] «чорт, що живе в очереті» Г, Ж, *очерет'янка* «(орн.) *Acrocephalus*; [(бот.) канаркова трава, *Phalaris arundinacea L.* Мак; заболочена низина; заросле болото Ч], [*черет*] «очерет» Нед, Мак, [*черт'їна*] «очеретина», [*чарат'янка*] (орн.) «очеретянка» Л, [*очеретува'тий*] «порослий очеретом», *очерет'яний*; — р. [*б'черет, черет*], бр. *чар'єт*, п. *oszeret* (з укр.), схв. *ч'єт* (*ч'єт*) «лісова драговина, болотяний простір», слн. *čřeta* «болотяна місцевість, очерет»; — псл. *čertь, пов'язане, очевидно, з *č'rtq, *čersti «різати,

дряпати гострим предметом», іє. *ker- «різати» з огляду на гостре листя рослини; допускається також зв'язок з іє. *ker(t)- «крутити, сукати, вити». — Німчук 287; Меркулова 47—48; Фасмер—Трубачев III 178, IV 342—343; Трубачев Рем. терминол. 247; ЭССЯ 4, 80; Верп. I 150; Топоров III 238. — Пор. **черет'ка**.

[**очикн'їтися**] «прокинутися, пробудитися»; — р. [**очкн'їться**] «прийти до свідомості, отямитися, прокинутися», ст. *очкн'їтися*, п. *оскпац' сіє* «тс.»; — результат видозміни форми [**очн'їтися**] «прокинутися, прийти до пам'яті, отямитися»; можливо, вже праслов'янський фонетичний варіант етимологічної форми *otj'etnqti se «тс.» — Див. ще **очн'їтися**.

[**очин'єшник**] «соняшник» Кур; — очевидно, результат видозміни форм [*нас'єн'єшник, насен'єшник*] «тс.», зумовленої впливом слова *очи* (внаслідок сприйняття розквітлого соняшникового кошика як подібного до ока). — Див. ще **насен'єшник, нас'єн'єшник, око**¹.

[**очисник**] «очиток їдкий, *Sedum acre L.*» Мак, [*очиж'ник См, очисток* Мак, *оч'їтки См*] «тс.», *оч'їток* «заяча капуста, *Sedum L.*», [*очит'ка*] «очиток шестирядний, *S. sexangulare L.*» Мак, [*очи'пак*] «очиток пурпуровий, *S. telephium L.* (*S. purpureum*)» Мак; — р. *оч'їток* (з укр.); — похідне утворення від *оч'їстити*; назва зумовлена тим, що очиток використовували в народній медицині при болях у животі (Даль II 2020), а також, можливо, в косметиці для очищення шкіри, про що свідчать інші народні назви рослини: [*молодень, молодильник, молодило, молодишник, моложай, рум'янило*]; форма *оч'їток* виникла з [*очисток*] внаслідок детимологізації. — Меркулова 109; Фасмер—Трубачев III 178. — Див. ще **ч'їстий**. — Пор. **чист, чист'єць**.

оч'їток, очит'ка — див. **очисник**.

оч'їпок — див. **чеп'єць**.

[**очки**] (бот.) «грицики звичайні, *Capsella bursa-pastoris (L.) Medic.*» Мак,

[*очка жабині*] «незабудка польова, *Myosotis intermedia* Link.», [*очко волове*] «оман верболистий, *Inula salicina*»; — бр. [*жаб'ї ачки*] «незабудка болотна, *Myosotis palustris*», [*жабіныя вочки*] «тс.», болг. *очѣ* (бот.) «братки»; — результат семантичної видозміни демінутивної форми слова *око*, *оци*; асоціація з оком пояснюється окоподібною формою квітів або яскравим кольором (Вісюліна—Клоков 269; Нейштадт 457, 552). — Див. ще **око**¹.

очко́ — див. **око**¹.

очку́р, *очкурнік*, *очкурня* — див. **учку́р**.

очманá, *очманіти*, *очуманіти* — див. **чманá**.

[**очну́тися**] «прокинутися, опритомніти; відпочити» Ж; — р. *очну́тъся*, бр. *ачну́цца*, п. *оскпаџ ся* «тс.», ч. *ocitnouti se* «опинитися, потрапити, потрапити», *ocitnouti se*, слц. *ocitnut' (sa)* «тс.»; — псл. **ot-jъtŋŋti se*, пов'язане чергуванням кореневих голосних з **ot-jutiti se*; ці форми зазнали морфологічного перерозподілу в **o-tjъtŋŋti*, **o-tjutiti se* (пор. ч. *procitnouti* «прокинутися, опритомніти», стсл. **оштоу́тити**, **оштоу́штати** «відчувати»); — споріднене з лит. *atjûsti*, *atjaûsti* «відчувати», лтс. *atjustiës* «опритомніти, прокинутись». — Булаховський Вибр. пр. III 425; Фасмер III 178—179; Grückner 374; Machek ESJC 87—88; Graepkel 191. — Пор. **вичуняти**, **прочну́тися**.

[**очня́к**] (ент.) «п'ядун (метелик), *Hipparchia*» Ж; — похідне утворення від *оци*; назва зумовлена кольоровими цятками на крилах комахи, що асоціюються з очима; пор. нім. *Randaugenfalter* «п'ядун», букв. «метелик з очима по краях». — Див. ще **око**¹.

[**очон**] (орн.) «крук, *Corvus corax* L.» Шарл; — неясне.

очу́матися «опритомніти, прийти до пам'яті», *прочу́мати* «привести до пам'яті», *прочу́матися*, [*прошу́матися*] Нед; — результат контамінації слів *очу́нятися*, *прочу́нятися* «тс.» і *очу-*

маніти «очманіти». — Див. ще **вичуняти**, **чманá**.

очу́няти — див. **вичуняти**.

оша́да, *оша́дина*, *ошадіна*, *ошадіти*, *ошедина*, *ошедіна*, *шошаделіна* — див. **ша́дій**.

[**ошадец**] (бот.) «сідач конопляний, *Eupatorium cannabinum* L.» Мак, ВеНЗн; — похідне утворення від [*ша́дій*] «сивий» (пор. і літературну форму *сіда́ч*); назва зумовлена, очевидно, брудно-рожевим або білим кольором квітів сідача, що створюють враження сивини (Федченко—Флеров 949). — Див. ще **ша́дій**.

[**ошалемоніти**] «ошаліти», [*ошоломіти*] «оглушити, приголомшити» Ж, [*ошоломоніти*] «тс.» Ж; — р. *ошеломіть*, [*ошаломаніть*] «утратити свідомість, одурити», [*ошеломаніть*] «тс.», бр. [*ашаламець*] «одурити», [*ошоломоніць*] «тс.»; — очевидно, пов'язане зі звуконаслідувальною основою **шолом* «шум (у голові)», збереженою у бр. [*шоблам*] «тс.»; виведення від *шолом* «військовий головний убір» (Фасмер III 179; Преобр. I 674) натрапляє на ряд труднощів. — ЕСБМ 1, 234; Супрун Рус. и сл. языкозн. 244—248. — Пор. **шаламатня**.

[**ошану́ти**] «охопити»; — очевидно, пов'язане з р. [*ошану́ть*] «легенько доторкнутися до когось», утвореним від [*шану́ть*] «коликнути, штовхнути», що виникло з *шатну́ть* «хитнути». — Пор. **шатáтися**.

ошану́тися — див. **ошману́тися**.

[**оша́ра**] «обірванець»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*оша́ра*] «волоцюга, злодій, п'яниця, обірванець» пов'язане з [*оша́рить*] «нишпоряти знайти, обікрасти, обікрати; тинятися», *ша́рить* «нишпорити», укр. *ша́рити* (див.).

[**о́швар**] «обаполок», [*о́шварень*] «тс.» О, [*ошварі*] «відходи від розпилювання дощок» ВеЗн; — запозичення з польської мови; п. [*oszwarg*] «обаполок» походить, очевидно, від нвн. *Schwarte* «тс.», пов'язаного з свн. *swart(e)* «люд-

ська шкіра, шкіра на голові; вкрита волоссям або пір'ям шкіра тварин і птахів; кора, лико», спорідненим з дфриз. снідерл. swarde «шкіра на голові», дангл. swæard (swearþ) «шкіра, оболонка, кора, лико, скоринка (на хлібі)», англ. sward «шкіра; газон, дерн», дісл. svorðr «поросла волоссям шкіра людини (на голові); шкіра кита; дерн». — Оньшкевич Исслед. п. яз. 246; Kluge—Mitzka 690; Klein 1551.

ошелéшити «сильно вдаряючи по голові, довести кого-небудь до неприємного стану; надзвичайно здивувати, приголомшити»; — пов'язується із звуконаслідувальним *шéлех* «шурхіт, шелест», давніше *«шум у голові», як [ошоломіти] з *шолом «шум». — Супрун Рус. і сл. яз.козн. 248. — Див. ще *шелест*¹.

[ошемоніти] «знепритомніти»; — р. [ошеманéть] «остовпліти»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слова [ошалемоніти] «ошаліти», р. [ошеломанéть] «знепритомніти».

[ошепúлити] «оглушити ударом»; — р. [ошелопúтить, ошалопúтить] «тс.»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *ошелéшити* «тс.» (пор.).

[ошешéлитися] «зірватися й упасти з висоти»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *ошелéшити* «приголомшити» (пор.).

[оші́мок] «шматок хліба»; — неясне; — пор. р. [ошвáлок] «великий, неакуратно відрізаний краєць хліба».

[ошкáпитися] «одружитися» Ж; — похідне утворення від *шкáпа* з переносним значенням «худа, погана жінка». — Див. ще **о¹**, *шкáпа*.

[ошколя́нік] «школяр» ВеУг, [ошкола́ш, ошколо́ш] «тс.» НЗ УжДУ 14; — похідне утворення від уг. [oskola], ([askola], iskola) «школа», запозиченого з латинської мови, як і укр. *шко́ла*. — Німчук НЗ УжДУ 14, 178; Bárczi 138; MNTEsz II 237. — Див. ще *шко́ла*.

[ошкúритися] «одружитися» Ж; — похідне утворення від *шкúра* з не

зовсім ясною словотворчою мотивацією. — Див. ще *шкúра*¹.

[ошманúтися] «ошукатися» Ж, [османúтися] «тс.» Ж, [ошанúтися] «обманутися, помилитися, прогадати»; — п. [oszmanić] «ошукати»; — неясне; можливо, пов'язане з *очманіти*.

ошоломіти, *ошоломоніти* — див. **ошалемоніти**.

[óшолоп] «йолоп, бовдур, телепень» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації запозиченого р. *остоло́п* «йолоп, дурень» і (роз)*шоло́пати*; р. *остоло́п* ([остоло́б]), пов'язане зі *столл* (*столб*) «стовп», сягає язичницьких часів, коли ідолів робили у вигляді стовпів; негативного значення воно набуло пізніше. — Фасмер III 165; Соболевский РФВ 64, 124. — Див. ще **стовп**, *шоло́пати*.

ошукáти «обманути», [обшукáти] «тс.», [óшúк] «обман» СУМ, Куз, [ошúка] «тс.», *ошукáнець* «обманщик», *ошукáнство*, [ошукáч] «ошуканець», [ошукня́] «ошуканство, лестоці» Бі, [óшуком] «обманом» Ж; — р. [ошúкáть], бр. *ашукáць*; — запозичення з польської мови; п. szukać «обманути» є похідним від szukać «шукати» і, можливо, являє собою кальку нвн. versuchen «випробувати, спокушати», утвореного від suchen «шукати». — Фасмер III 180; ЭСБМ 1, 239; Brückner 557; Kluge—Mitzka 762. — Див. ще **о¹**, *шукáти*.

[óшум] (у виразі з *óшумом* «цілком, повністю») Ж; — очевидно, пов'язане з *шум* «піна». — Див. ще **о¹**, *шум*².

óшур, *ошúрки* — див. *шурува́ти*².

[óшуст] «наклепник, шахрай» Пі, [ошúста] «обманщик»; — р. [ошúстáть] «обдурити», бр. [óшуст] «шахрай»; — запозичення з польської мови; п. oszust «шахрай», oszustać «ошукати» походять від szustać «розтрачувати, розкидатися (чимось)», що в XVII ст. вживалося в значенні «мінати», звідки й розвинулося значення «ошукувати, шахраювати»; первісно мало значення швидкого руху, галасу;

споріднене з укр. *шўснути*. — ЭСБМ 2, 207; 8, 84; Brückner 385. — Див. ще **шўснути**.

ошўя — див. **шўя**.

ощавистий, *ощавілий*, *ощавіти* — див. **щавá**.

[ощáпний] «який добре прилягає до тіла (про одяг)» ЛексПол; — пов'язане з р. *[щáпить]* «франтити», *[щáпливий]* «вишуканий, франтовитий», *[щáп]* «франт; зарубка, засічка сокирою на дереві для добування смоли», *щепá* «кусок дерева, скіпка»; первісне значення — «підрізаний, добре підігнаний» (пор. аналогічне явище в німецькій мові: Stutzer «франт» від *stutzen* «підрізувати, підстригати; обрубувати»). — Фасмер IV 496; Преобр. II 114. — Див. ще **щепіти**.

[ощеп] «бруси й колоди для зведення стін дерев'яних будівель», *[ощіп]* «тс.», *[ощіпина]* «скріплені з чотирьох боків верхні балки будівлі, до яких прикріплюють стелю й дах», *[ощіпи]* «тс.» ЛЖит, *[ощепіти (хату)]* «покласти скріплені з чотирьох боків верхні балки хати»; — очевидно, пов'язане з *щепіти* «прищеплювати», *щіпа* «прищіпа»; зведення до *щепáти* (псл. *skerati) «розколювати» здається помилковим. — Див. ще **щепіти**. — Пор. **очáп**.

[ощерт] (бот.) «стародуб, *Laserpitium* L.» Ж; — неясне.

[ощетіти] «загубити, втратити» Ж; — очевидно, давніше **о-тщетити*, пов'язане з *[тщій]* «пустий, марний», стсл. *тъщета*. — Див. ще **тщій**.

ощіпок, *ощіпок* — див. **щипáти**.

[ощітець] (бот.) «шоломниця звичайна, *Scutellaria galericulata* L.» Ж, Мак; — похідне утворення від *щитіти* «захищати, оберігати»; назва зумовлена шоломоподібною формою квітки і є, очевидно, калькою латинської наукової назви, похідної від *scūtum* «щит». — Див. ще **щит**.

[ощітниця] (у сполученні *о. воскова*) (бот.) «воскова пальма, *Соурфа serifera* Агг.» Ж, Мак; — похідне утворення від *щитіти* «захищати, оберігати»; назва зумовлена тим, що листя цієї пальми вкрите тонким шаром воску, який захищає її від надмірної втрати вологи (БСЭ 9, 155, 158). — Див. ще **щит**.

[ощіток] (бот.) «молодило дахове, *Sempervivum tectorum* L.» Ж, Мак; — очевидно, похідне утворення від *щитіти* «захищати, оберігати»; назва зумовлена повір'ям, що ця рослина захищає від блискавки (через це її розводять на дахах). — Анненков 326. — Див. ще **щит**.

[ощіця] «нічний метелик; міль» Ж; — очевидно, давніше [**нощиця*] «нічний метелик», пов'язане з *ніч* (див.).

[ощіп] «спис» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *oszczer* «спис», як і ч. *ošťer*, слц. *ošter* «тс.», нл. *wóšćer* «скіпка, лучина», утворене за допомогою префікса *o(b)*-«об-» від *szczerać* «розколювати, щепити»; первісно, мабуть, означало розщеплену дерев'яну цалицю. — Brückner 534; Machek ESJC 421—422. — Див. ще **щепіти**.

па «окремий рух у танці; танцювальний крок»; — р. бр. *pa*, п. ч. *pas*, схв. *pa* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *pas* «крок» походить від лат. *passus* «тс.», утвореного від *paudo* «розширюю, розкриваю, розстилаю», пов'язаного з *pateo* «відкриваюся, простилаюся», спорідненим з ав. *paḍapa-* «широкий, довгий, просторий», хет. *pittar* «тарілка», гр. *πετάνωσι* «розкриваю, розстилаю», *πέταλος* «розпростертий, широкий», *πέταλον* «листок», дісл. *faḍm* «обійми; сажень, нитка», дангл. *faeft* «розпростерті руки, сажень», двн. *faḍam* «сажень; міра завдовжки в розпростерті руки», *faḍum* «тс.», гот. *faḗra* «паркан, огорожа», свн. *vade* «тс.», лит. *petūs* «плече», прус. *pettis* «тс.» — СІС² 612; Sł. węg. *obcych* 554; ТСБМ III 450; Dauzat 536; Waide—Hofm. II 244—245, 261—262. — Пор. **пас²**, **пасаж**, **пасажір**.

па- (префікс переважно в іменних утвореннях типу *па́гін*, *па́губа*, *па́рубок*, *па́синок*, *па́сіка* тощо, який указує на просторову або часову близькість, схожість або ідентичність, недостачу властивості, якості тощо); — р. бр. др. болг. м. схв. *pa-*, п. ч. слц. вл. нл. *pa-*, стсл. **па-**; — псл. *pa-* (< *рѡ-), співвідносно з *po*, як *рга-* з *рго-*, *раз-* з *роз-*; — споріднене з лит. *рѡ* «на, після», прус. *po* «під, на, після, згідно з ..., відповідно до ...», алб. *pa* «без, не», лат. *po-* (*porceō* «утримую, зупиняю»), ав. *pa-* (*pa-zdayeiti* «прогання, відтіснення, лякає»); іє. *рѡ-. — Фасмер III 180—181; Преобр. II 1; Mačhek ESJC 424; Holub—Lyer 351; Младенов 407; Skok II 583; ESSJ Sl. gr. I

160—161; Mikl. EW 253; Trautmann 203; Роконгу 54—55. — Див. ще **по**.

[па́бороди] «бакенбарди» Нед, [*па́бороток* O, *паврѡта* O] «тс.»; — результат видозміни форми [*фаборѡта*] «тс.», зближеної з основами слів *борода* і *рот*. — Див. ще **фаборѡта**.

[па́бородник] (бот.) «козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.» Нед, [*побороднік*] «тс.»; — похідне утворення від *борода*; назва зумовлена схожістю нерозкритого кошика квітки цієї рослини з цапиною бородою; пор. р. *козлотородник*, бр. *казлабарѡд*, схв. [*коззєбрадник*] «тс.», що є, очевидно, кальками наукової назви роду *Tragopogon*, яка походить від гр. *τράγος* «цап» і *πώγων* «борода» (Нейштадт 584). — Див. ще **борода**, **па-**.

па́ва (орн.) «птах родини фазанових, *Pavo cristatus* L.; самка павича; пір'їна павича», *паві́ч* СУМ, Нед, [*павір*] «павич» ВеБ, ВеНЗн, *паві́чка* «пава», [*павиха*, *паві́ця*] «тс.» Нед, [*павір*] «павич», [*павлі́н*] «тс.» тж, [*павлі́нець*] (зоол.) «павинохвіст, *Pavonia*» Нед, [*паві́к*] «павич», [*паві́к*] «тс.» ВеНЗн, [*паві́н*] «павич; пір'їна павича», [*паві́н*] «павич» ВеНЗн, [*паві́нка*] «пава» ВеНЗн, [*паві́р*] «павич» Г, ВеБ, ВеНЗн, [*павури́ця*] «пава», [*паві́рка* Г, ВеНЗн, *пауни́ця* Шарл, ВеНЗн] «тс.», *павін*, *паві́ний*, *павиче́вий*, *паві́чий* СУМ, [*паві́й*] «павиний» Нед, [*павля́ний* Нед, *павѡ́вий*] «тс.»; — р. *па́ва*, бр. *па́ва*, [*паві́к*, *паві́люк*], п. нл. *raw*, *rawa*, ч. *rāv*, *rāvce*, слц. *raw*, *rava*, вл. *raw*, *rawica*, болг. *паўн*, *пауни́ца*, м. *паун*, *пауни́ца*, схв. *паўн*, *паўни́ца*,

слн. *pāv*, *pāvica*; — через германське посередництво запозичено з латинської мови; днн. *pāwo*, свн. *pā(we)*, днн. *pāo*, снн. *pāwe*, снідерл. фриз. *rau*, гол. *rauw*, дангл. *pāwa*, *pēa*, англ. *pēa*, дісл. *pāi* «тс.» походять від лат. *pāvo* «пава», яке певної етимології не має; вихідним вважається якесь східне джерело, оскільки зі Сходу (з Індії) походить і сам птах. — Шелудько 41; Фасмер III 181; Черных I 614; Преобр. II 1—2; Machek ESJC 438; Schuster-Sewc 1052—1053; Младенов 415; Skok II 625; Mikl. EW 234; Kluge—Mitzka 541; Walde—Hofm. II 267.

павз, *pāvze*, *pāvzina*, *pāvzine*, *pāvziti* — див. **паву́з**.

[**павзуні**] (бот.) «настурція лікарська, *Nasturtium officinale* (L.) R. Br.» Л; — похідне утворення від *павзті*; назва зумовлена, мабуть, лежачим біля основи стеблом настурції, яке вкорінюється (Носаль 146; Федченко—Флеров 467). — Див. ще **павзті**.

[**павис**] (бот.) «аномодон, *Anomodon*» Нед; — очевидно, похідне утворення від *висіти* (*повисати*); мотивація назви неясна. — Див. ще **вісіти**.

[**павитіця**] (бот.) «березка польова, *Convolvulus arvensis* L.» ВеУг, Мак; — результат контамінації назв *повитіця* і [*павутіця*] «тс.». — Див. ще **вітень**, **павутіця**.

павіан (зоол.) «рід вузьконосих мавп родини мартішкових, *Rapio Egl.*»; — р. болг. *pavián*, бр. *pavián*, п. *pawian*, ч. слц. *pavián*, м. *pavijan*, схв. *pāvijān*, слн. *paviján*; — через німецьке і голландське посередництво (н. *Pavian*, гол. *baviāan* «тс.») запозичено з французької мови; фр. *babouin* «павіан» (первісне значення «дурень, телепень») вважається контамінацією двох слів звуконаслідувального походження: *babine* «висяча губа в деяких тварин, зокрема в мавп», і *baboue* «гримаса, скривлене обличчя». — СІС² 612; Фасмер III 181; КЭСРЯ 321; Sl. yug. obcyh 559; Holub—Lyer 363; Kluge—Mitzka 536; Klein 138; Dauzat 66; Gamillscheg 68.

павільйон «невелика легка будівля з покриттям; споруда для розміщення експонатів виставки; приміщення для кінозйомок і фотографування»; — р. *павильон*, бр. *paviljón*, п. *pawilon*, ч. слц. *pavilón*, болг. *павилион*, м. *павилйон*, схв. *павильон*, слн. *paviljón*; — запозичення з французької мови; фр. *pavillon* «тс.» походить від лат. *pavilio* (зн. в. *paviliópet*) «метелик; метеликоподібна палатка, шатро» (за зовнішньою подібністю навісу до розпростертих крил метелика), спорідненого з псл. **peipeřь* «перепел», укр. р. *пéрепел*, лит. *piépara*, лтс. *pařpara* «тс.». — Москаленко УІЛ 51; СІС² 612; Фасмер III 182; Черных I 614; Sl. yug. obcyh 559; Kopaliński 732; Holub—Lyer 363; Dauzat 541; Walde—Hofm. II 249—250. — Див. ще **пéрепел**.

[**павкати**] «кричати» (про перепела), [*пáлкати* ВеЛ, *підпáлáкати*, *підпáлкувáти*] «тс.», [*підпáвок*] «перепел», [*підпáлáйка*, *підпáлáк*, *підпáлок*] «тс.»; — похідне утворення від звуконаслідувального вигуку *пав*, що імітує крик перепела (передається також як *підполю*, *подь полоть* — ВеНЗн).

[**павлик**¹] (зоол.) «равлик, слимак, *Helix* L.»; — фонетичний варіант форми *равлик*, що виник у результаті її зближення з власним ім'ям *Павлик*. — Пор. **Павло**, **пéтрик**², **равлик**¹.

[**павлик**²] «кухоль; взуття загнутої форми із суцільного шматка шкіри»; — не зовсім прозорі позначення, які могли виникнути в результаті перенесення назви [*павлик*] «равлик» за подібністю форми предметів.

Павлін (чоловіче ім'я), *Павліна* (жіноче ім'я), [*Паволька*, *Паўлька*], ст. *Павлінъ* (1627); — р. болг. *Павлін*, бр. *Паўлін*, п. *Paulin*, ч. слц. *Pavlípa*, м. схв. *Павлин*, слн. *Pavlin*; — запозичення з латинської мови; лат. *Paul(i)nus* «Павлівський» є похідним від власного імені *Paul(1)us* «Павл». — Вл. імена 77; Петровский 172; Спр. личн. имен 443. — Див. ще **Павло**.

Павло́ (чоловіче ім'я), *Павла* (жіноче ім'я), [*Павелко* ВеЛ, *Павко* ВеЛ], *Павлик*, *Павліш*, *Павлії*, *Павлінь*, *Павліньо*, [*Павльо*] ВеЛ, *Пашко* Г, Нед, ст. *Павелъ* (1368), *Павелъ* «уста труби або спокійны ... слабы» (1627), *Паула* (1627); — р. бр. болг. *Павел*, др. *Павелъ*, *Паулъ*, п. *Raweł*, ч. слц. слн. *Raweł*, вл. *Rawoł*, *Raweł*, м. *Павле*, схв. *Павао*, *Павле*, стсл. **Павьль**, **Паоуль**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Παῦλος походить від лат. Paulus, утвореного від прикметника paulus «малій», пов'язаного з raucus «тс.», спорідненим з гот. fawaī «мало», дісл. fag, двн. fao, фб, дангл. fēa, англ. few «тс.». — Вл. імена 77; Беринда 227; Фасмер III 181; Петровский 171—172; Спр. личн. имен 442; Илчев 372; Walde—Hofm. II 265—266.

павло́внія (бот.) «декоративне дерево з великими листками, Paulownia Sieb. et Zucc.»; — слн. pavlóvnija; — запозичення з російської мови; р. *павло́вния* «тс.» пов'язане з власним ім'ям *Павел*; рослину було названо на честь принцеси Анни Павлівни (1795—1865), дочки царя Павла I (очевидно, в цей час це дерево поширилося в російських дворянських парках). — Klein 1141. — Див. ще **Павло́**.

[**павні́к**] (ент.) «павине око, Vapessa jo L.» Нед, [*павчик*, *русалка-паві́нка*] «тс.», [*паві́нчий*] тж; — похідні утворення від *пáva*; пор. *павине око*, р. *павлиний глаз* «тс.»; назви зумовлені схожістю у забарвленні крил метелика і хвоста павича. — Див. ще **пáva**.

пáволока — див. **волокті́**.

пáвори, *павроня*, *павро́та* — див. **фаборо́та**.

[**пáворожка**] (ент.) «сонечко, Soscipella», [*паворож* ВеЛ, *пóвороз* Нед] «тс.»; — похідне утворення від *ворожити*; назва зумовлена тим, що комахи пускали летіти і за польотом вгадували свою долю. — ВеЛ 445. — Див.

ще **ворожити**, **па-**. — Пор. **папа-ру́жка**.

[**пáвороз**] «вусик у витких рослин»; — префіксальне утворення від основи [*воро́за*] «мотуз, шнурок» (див.). — Пор. **ворожі́ля**.

[**пáворочка**] «шовкова або бавовняна тканина» Нед; — результат видозміни форми **паволочка*, похідної від [*пáволока*] «тс.», можливо, зближеної зі словом *во́рочок* «торбинка для віддавлення сиру».

павпри́ця — див. **по́рплі́ця**.

[**павро́зі**] «вистріпані нитки в одязі» ЛЖит; — очевидно, запозичення з польської мови; п. rowgozek «мотузка», rowgóz «канат» споріднені з укр. *пóвороз*, *поворо́зка*. — Grückner 433. — Див. ще **воро́за**.

[**павс**] «кімнатна рослина» О; — неясне.

[**пáвуз**] «рубель, жердина» Нед, ВеБ, [*павз* ДзАтл II, *пáвзанка*, *павза́чка* тж, *пáвзе* Нед, *пáвзі́на* Нед, ДзАтл II, *пáвзине* Нед, *паву́зизна* ДзАтл II, *пáлус* ВеБ, *пáуз* Г, ДзАтл II] «тс.», [*паужі́ня*] «те, що висипається з-під рубля», [*пау́зник*] «мотузка для прив'язування рубля», [*пáвзити*] «притискати рублем» О, [*припау́ззі́ти*] Нед, [*розпаву́зити*] «відв'язати рубель» О; — очевидно, запозичення із словацької мови; слц. pavuz, pavuza, як і п. rawaz, ч. pavuza «тс.», походить від псл. *pa-ozъ, паралельного іншому префіксальному варіанту *po-ozъ, до якого зводиться укр. [*півзен*] та ін, «тс.». — Grückner 400; Machek ESJC 439; Holub—Lyer 364. — Див. ще **па-**, **півзен**, **узи**.

паву́к «(зоол.) Araneus Cl.; [прилад для ловлі риби Ва]», [*пау́к*] «павук», [*пау́тиня́к*] «снувальник, Theridion Walck.» Нед, [*пауко́вець*] «краб-павук, Маја» Нед, *паву́ті́на*, *паву́ті́ння*, [*паву́тте*] «бабине літо; павутиння» Л, [*паву́чі́на*] «павутина», *паву́чі́ха*, *паву́чі́ще*, *паву́ччя*, [*пау́ті́ння*] Нед, *пау́чі́на*, *пау́чі́ня*, *паву́ка́стий*, *паву́ко́вий*, *паву́ті́нний*, *паву́ті́но-*

вий, павутінячий, паву́чий, павуті-нитися, [запаву́тати] «вкрити павутиною» Ж, [опаву́тати] «тс.» Ж; — р. паўк, [паву́к], бр. паву́к, др. паўк, п. раја́к, ч. равочк, слц. раву́к, вл. нл. раwk, полаб. роjа́к, болг. па́јк, м. пајак, схв. паўк, слн. ра́јек, [равок], стсл. **пажчина**, **пажчина**; — псл. *рао́къ/рае́къ, що складається з префікса ра-, кореня *о-/е-, пов'язаного з (j)eti «брати, хватати», і суфікса -к-; менш переконливе виділення в цьому слові кореня *о́к-, спорідненого з лат. apcus, upcus «загнутий, крючкуватий», гр. ἀγκύλος «кривий, вигнутий», ѓуко́с «гак», дінд. aṅkáḥ «вигин, гак», з огляду на характерні для павука дугоподібні ноги (Фасмер III 218—219; Brückner 390—391; Machek ESJČ 439; Schuster-Sewc 1053; Skok II 624), як і пов'язання з дінд. ūviḥ, utáḥ від кореня *ца-/ū- «ткати» (Горяев 251); Потєбня реконструює вихідну форму *пауть і зіставляє *ут-* з двн. wāttap «одягати», wādh «тканина» (РФВ I, 88). — Складенко Мовозн. 1992/5, 11—12; Basara Z polskich studiów slawist. 6, 32—41. — Пор. **омéла**.

[**павун**] (бот.) «бобівник трилистий, Menyanthes trifoliata L.» Мак, [таву́н] «тс.» Мак; — неясне; пор. р. [паву́н] «зміячка, Scorzonera L.», яке пов'язують з *пáва* з огляду на яскраві волохаті квітки зміячки (Фасмер III 183; Преобр. II 1).

павутиця (бот.) «березка польова, Coprovulus arvensis L.», [павутéця Корз, павуті́на Me] «тс.», [пауті́ця] «тс.; повитиця льонова, Cuscuta epilipum Weihe» Нед; — бр. [паву́тка] «березка»; — результат видозміни форми [пові́тиця] «тс.», зближеної з павуті́на, павуті́ння. — Шамота 123. — Див. ще **віти**¹. — Пор. **павитіця**.

паву́тькало — див. **пугу́**.

[**павучкі**] (бот.) «чорнушка дамаська, Nigella Damascena L.», [пау́чки] «тс.» Мак; — результат перенесення назви павучо́к (зменш. від паву́к), зумовленого, очевидно, зовнішнім вигля-

дом голубих квіточок, оточених тонкорозсіченими зеленими верхівковими листками; пор. інші назви чорнушки дамаської: [чорнушка нечоса, нечесані панночки, дівиця в зелені]. — БСЭ 47, 197—198. — Див. ще **паву́к**.

[**пáвхати**] «палахкотіти» Нед, [павучáти] «тс.» тж; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *палахтіти*, *палахкотіти*; може бути й самостійним звуконаслідувальним утворенням.

[**пáга**] «жолобок, виріз, паз» Нед, О, [пагу́вати] «робити знаки» О, [пáжити] «вирізувати пази на гонтах» Нед; — слц. раh «жолобок на гонті», раha, ра́ha «тс.»; — неясне; можливо, псл. paga, співвідносно з разь < *раǵ-, до якого зводиться укр. *паз*.

[**пагатіть**] «сплатити, погасити (борги)» Л; — очевидно, результат видозміни слова *погасіти*, можливо, зближеного з *гатіти*. — Див. ще **га-сіти**.

пáгін, *пагіння*, *пáгонець*, *пáгб́ня* — див. **гнати**.

пагіна́ція «нумерація сторінок книги або рукопису», [пагіну́вати] «нумерувати» СЧС; — р. болг. паги́на́ция, бр. пагіна́цыя, п. paginacja, ч. paginace, слц. paginácia, вл. paginować «пагінувати», м. схв. пагінáция, слн. paginácija; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. англ. pagination «пагінація», нім. paginieren «пагінувати» зводяться до лат. pāgina «скріплені смужки папірусу; сторінка, листок», пов'язаного з pango «вбиваю, втикаю; закріплюю», спорідненим з гр. πᾱγνῶμι «скріплюю, збиваю, зміцнюю», πᾱγῖος «твердий, міцний, щільний», πᾱγμα «остов, скріплення», дінд. paś-, pāśa- «вірвовка, шнур», ав. pas- «зв'язувати», псл. разь «виїмка, заглиблення», укр. *паз*. — СІС² 612; КЭСРЯ 321; Kopaliński 707; Holub—Lyer 352; Dauzat 523; Klein 1110, 1111; Walde—Hofm. II 235, 245—246. — Див. ще **паз**.

[**пагічити**] «орати; дерти» О; — неясне.

[па́гніздзь] «ніготь» Нед, ВеБ, [па́гнісь, па́гнісьць Ме] «тс.», [па́гнісьці] «нігті» Мо, [па́гнісьтки] (вид рослини), [па́гнозди] «нігті» Нед, [па́ннісьць] «ніготь» ВеБ, [па́нісьць] «тс.» Нед; — результат метатези з—г у слові [па́знісьць] «ніготь» (див.):

паго́в'є — див. пуга́.

па́года «буддійський храм»; — р. болг. м. *paĝoda*, бр. *paĝada*, п. ч. слц. вл. *pagoda*, схв. *paĝoda*, слн. *paĝoda*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *pagoda*, н. *Pagode*, фр. *pagode* походять від порт. *pagoda*, яке через там. *pagavadi* «будинок, що належить богам» зводиться до дінд. *bhāgavati* «велична, божественна», утвореного від *bhāgah* «бог багатства, достатку». — СІС² 612; КЭСРЯ 321; Stiller RO 1957/1, 139; Sł. wug. obcsuch 540; Kopaliński 707; Klein 1111; Kluge—Mitzka 527—528; Dauzat 523.

[па́д] «горище, верхній поверх у млині, в клуні Нед; поміст над сіньми або током у клуні О», [падо́к] «поміст над сіньми або током у клуні О, [па́т] «тс.; катафалк» О, [па́ток] «поміст над сіньми або током у клуні О»; — запозичення з угорської мови; уг. *pad* «горище; лава для сидіння; парта; ліжка; сцена; долівка» є запозиченням з південнослов'янських мов; болг. *pod* «підлога, долівка», схв. *pōd*, слн. *pōd* «тс.» відповідають укр. *pid* «нижня поверхня приміщення, ями, печі; дно; [горище]». — MNTEsz III 54—55. — Див. ще *pid*¹.

[па́далець] (зоол.) «веретільниця, *Anguis fragilis* L.», [па́давка ВеНЗн, па́даличник, па́далишник тж, па́далюк, па́далюх ВеНЗн, па́дальник, па́дальниця Нед, па́данец, па́данка тж, па́дулька ВеНЗн] «тс.», [па́дюх] «вуж, гадюка» ГрицАВ, [папа́дінець] «веретільниця» Нед; — бр. [па́данка] «змія (мідянка?)», п. *padales* «веретільниця»; — псл. **padalsь*, *padapьka*, похідні від *padati* «падати»; назви зумовлені, очевидно, особливостями рухів веретільниці. — Див. ще *па́сти*².

[па́дальник] (зоол.) «гусениця метелика ведмедика, *Agrotia (egusa)* ВеБ, [па́далник] «тс.; гусениця бражника» ВеБ, Корз; — похідне утворення від *па́дати*; назва пояснюється забобонним уявленням про те, що в того, хто наступить на цю гусеницю, розпадеться нога. — ВеБ 282. — Див. ще *па́сти*².

[па́данка] (бот.) «дикий мак, максамосій, *Paraveg rhoeas* L.» Куз, Мак; — похідне утворення від *па́дати*; назва зумовлена тим, що насіння маку випадає (висівається) на землю через отвори у верхній частині коробочки. — Шамота 123. — Див. ще *па́сти*².

па́дати, па́д, па́далиця, па́далишній, па́далка, па́даль, па́девий, па́деж, па́дина, па́діж, па́дкий, па́дковітий, па́длечина, па́дліна, па́длічина, па́дло, па́длюка, па́длючий, па́док, па́дь, па́дьма — див. *па́сти*².

падегра́с «бальний повільний танець, а також музика до нього»; — р. *падегра́с*, бр. *падэгра́с*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення *pas de grâce* «тс.» складається з компонентів *pas* «крок» і *grâce* «грація», що походить від лат. *grātia* «краса». — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 990. — Див. ще *гра́ція, де-, па.*

па-де-де́ «парний танець, а також музика до нього»; — р. *па-де-де́*, бр. *па-дэ-дэ́*, болг. *па-де-дѣ́о*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення *pas de deux* «тс.», букв. «крок двох» складається з компонентів *pas* «крок» і *deux* «два», що походить від лат. *duos* < *duo*, спорідненого з псл. *d(ъ)va*, укр. *два́*. — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 989—990; Dauzat 243; Bloch 218. — Див. ще *два, де-, па.*

падекáтр «бальний танець чотирьодольного розміру, а також музика до нього»; — р. *падекáтр*, бр. *падэка́тр*, болг. *па де кáтър*; — запозичення з французької мови; фр. *pas de quatre* «тс.», букв. «крок чотирьох», складається з компонентів *pas* «крок» і *quatre* «чотири», що походить від лат. *quat-*

tuor, спорідненого з дінд. *catvāraḥ*, *catvāri*, псл. *četyre*, укр. *чотири*. — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 990; Dauzat 601; Walde—Hofm. II 400—401. — Див. ще **де-**, **па**, **чотири**.

падепатинёр «бальний танець дводольного розміру, а також музика до нього»; — р. *па-де-патинёр*, бр. *па-дэ-патынёр*; — запозичення з французької мови; фр. *pas de patineur* «тс.», букв. «крок ковзаняра», складається з компонентів *pas* «крок» і *patineur* «ковзаняра», похідного від *patin* «ковзан», яке утворилося від *patte* «лапа, нога» неясного походження. — СІС² 613; Dauzat 539, 540. — Див. ще **де-**, **па**.

падеспань «бальний танець тридольного розміру, а також музика до нього»; — р. *падеспань*, бр. *падэспань*; — запозичення з французької мови; фр. *pas d'Espagne* «тс.», букв. «іспанський крок» утворене з компонентів *pas* «крок» і *Espagne* «Іспанія». — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 991. — Див. ще **па**.

па-де-труа́ «балетний танець для трьох виконавців, а також музика до нього»; — р. *па-де-труа́*, бр. *па-дэ-труа́*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення *pas de trois* «тс.», букв. «крок трьох», складається з компонентів *pas* «крок» і *trois* «три» від лат. *trēs* «три», спорідненого з дперс. *tri*, *trī*, гр. *τρεῖς*, лит. *trīs*, псл. *trъje*, укр. *три*. — СІС² 613; Dauzat 728; Walde—Hofm. II 703. — Див. ще **де-**, **па**, **три**.

[**падіво́лос**] (бот.) «хвощ польовий, *Equisetum arvense* L.; хвощ лісовий, *Equisetum silvaticum* L.», [*паде́-волос*] «тс.» Ко, [*падоволос*] «лікоподій булавоподібний, *Lycopodium clavatum* L.» Мак; — складне слово, утворене з компонентів *паді́* (імператив дієслова *па́дати*) та *во́лос*; назва, очевидно, стосувалася спочатку лікоподію і була зумовлена, мабуть, тим, що ця рослина іноді застосовувалася проти ковтунів у волоссі; пор. ч. *koltunova zelina* «лікоподій»; назва перенесена на хвощ за

зовнішньою подібністю рослин. — *Maček Jm. rostl.* 27. — Див. ще **во́лос**, **па́сти**².

падиша́х «титул монарха в деяких країнах Близького і Середнього Сходу»; — р. болг. *падиша́х*, бр. *падіша́х*, п. *padyszach*, ч. слц. *padišah*, *padišach*, м. *падишах*, схв. *падиша́х*, слн. *padišáh*; — запозичення з турецької мови; тур. *padişah* «монарх, султан» походить від перс. *pādšāh*, букв. «захисник-король», яке складається з компонентів *pād* «господар, володар», спорідненого з дінд. *pátih* «господар, чоловік», гр. *πάσις* (< **πόσις*) «чоловік», лит. *pàts* «сам; чоловік», псл. **gospodъ* «господар, володар», укр. *Госпо́дь*, і *šāh* «король». — СІС² 613; Sł. wyg. obcych 540; Klein 1110, 1125; Räsänen Versuch 377. — Див. ще **госпо́дь**, **шах**.

[**падкан**] (бот.) «пошкоджене сливове дерево» ВеЛ, [*падканя*] «тс.» ВеЛ; — результат видозміни назви [*паткан* (*патканя*)] «тс.», зближеної з *па́дати* (на цих деревах плоди звичайно опадають недозрілими). — Див. ще **паткан**.

[**па́дко**] (у вигуку [*па́дку мій*], який виражає здивування, радість, переляк та ін.), [*па́донько*] «доля (нешасна)», [*па́дкатися*] «клопотатися, піклуватися», [*па́дкати*, *па́дькати* Нед, Пі] «тс.; бідкатися (< кричати *па́дку*)», [*па́дкува́ти*] «тс.», *па́дкува́тися* «турбуватися, піклуватися», [*па́дкові́тий*] «старанний»; — очевидно, давніше **па́док* «доля (те, що випало)» (пор. [*па́док*] «випадок»), похідне від *па́дати*; значення «клопотатися» у дієслів [*па́дкати*] і под. розвинулось на основі значення «бідкатися» (**кричати па́дку*) і могло бути підтримане значенням дієслова *упа́дати* «турбуватися; домагатися прихильності». — Див. ще **па́сти**².

падоліст «листопад; опале листя»; — очевидно, результат видозміни форми **падилист* «тс.», утвореної з дієслова *па́дати* в наказовому способі та іменника *лист*, під впливом форми

зі сполучним *o* в *листопáд*. — Ноґуї́ска-Ваганова 69. — Див. ще **лист, па́сти**². — Пор. **листопа́д**.

[падтімачка] (бот.) «сорт яблук» Л; — неясне.

па́дуб (бот.) «*Plex aquifolium* L.», [паду́бок] «тс.» Мак; — р. бр. *па́дуб*; — похідне утворення від *дуб* з префіксом *па-*, що вказує на неповний ступінь вияву ознаки; назва зумовлена зовнішньою схожістю листя обох рослин (УРЕ 10, 460; БСЭ 31, 543). — Див. ще **дуб, па-**.

[па́дух] (ент.) «галерука, *Galegusa* Geoffr.» Нед; — неясне.

па́дчерка «нерідна дочка одного з подружжя, яка доводиться рідною іншому», *па́дчірка* «тс.», [па́дчереня́] «падчерка-дитина», [па́дчериня́] «тс.» Нед, [па́черка] «падчерка» Л, [па́дчериця́] «тс.» Нед, Пі; — р. *па́дчерица*, бр. *па́дчарка*, *па́дчарыца*, ч. *pastorkyně*, слц. *pastorkyňa*, слн. *pásterka*, *pástorka*, стсл. *падъштерница*, *падъшти*; — псл. *радьктер-, утворене за допомогою префікса *ра-*, вжитого для вказівки на неповноту виявлення ознаки, від основи *дьктер-, відбитої в стсл. *дщерь*, р. *дочь*, укр. *дóчка* тощо; споріднене з лит. *ródikra* «падчерка», прус. *rodusge* (кличний в.) «тс.». — Фасмер III 184; Преобр. II 2—3; Брандт РФВ 22, 214—215; Fraenkel 110. — Див. ще **дóчка, па-**.

паж «нижча придворна посада, а також особа на цій посаді», [пазь] «тс.» Нед, *пажеський*; — бр. болг. м. *паж*, ч. *paže*, слц. *paža*, схв. *pāj*, слн. *paž*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *паж*, у свою чергу, запозичено з французької мови за часів Петра I; вважається, що фр. *page* «паж» походить від іт. *raggio* «хлопчик, підліток», яке зводиться до гр. *παῖδιον* «дитина»; Доза (Dauzat 523) вважає французьке слово давнішим від іт. *raggio*, зв'язок якого з гр. *παῖδιον* для нього також сумнівний. — СІС² 613; Фасмер III 184; Преобр. II 3; Gamillscheg 669.

[пажа́рок] (бот.) «рід грибів болет, *Boletus* sp.» Л, [пажа́ркі] «тс.» Л; — очевидно, похідні утворення від *жар, пожа́р* «пожежа»; назва може бути зумовлена золотисто-жовтим або червоним кольором шапочки грибів (Зерова 40—41). — Див. ще **жар**. — Пор. **пожа́рниці**.

[па́жиги] (зоол.) «морські медузи, *Asclephea* Нед; — похідне утворення від *жигати* «обпікати, жалити»; назва зумовлена захисними властивостями щупалець медузи, здатних жалити. — Див. ще **жегті, па-**.

па́житниця (бот.) «*Lolium* L.», [пажит Мак, *пажить* Нед] «тс.»; — бр. *жыцік* «тс.», [жытвіца] «пажитниця розсунута, *Lolium remotum* Schrank.»; — похідне утворення від *жіто*; назва зумовлена деякою схожістю колосків пажитниці, яка належить до родини злакових, з житними і поширенням цього бур'яну серед хлібних посівів. — БСЭ 33, 231—232. — Див. ще **жіто, па-**.

[па́жить] «пасовисько, вигін» Нед, ВеУг; — р. [па́жить] «луг, вигін, пасовище», [па́жа] «тс.», др. *пажіть* «луг, пасовисько», ч. *pažit* «молодий луг; дерн, мурава», слц. *pažit'* «тс.», стсл. *пажить* «луг, пасовисько, вигін»; — префіксальне утворення від *жіти*; зближення р. [па́жить, па́жа] з ір. *pažah «поверхня, рівнина», дінд. pažaḥ «тс.», ос. fož, fožoe «рівне, вкрите травою поле, рівнина, вигін» (Абаев ИЭСОЯ I 466—467) не має під собою достатніх підстав. — Фасмер—Трубачев III 185; Преобр. II 3; Holub—Lyer 364; Trautmann 76. — Див. ще **жіти, па-**.

[пажові́тий] «ненажерливий, ненаситний» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *жува́ти* або з *па́жера* «ненажера».

паз «вузька довга щілина між дошками, колодами і т. ін.; виїмка, заглиблення, гніздо в якій-небудь деталі», *пазовік*, *пазовий*, *пазува́ти*; — р. бр. *паз*, др. *пазъ*, п. ч. *paз*; — псл. *pažъ*; — споріднене з гр. *πάζυμι* «скріп-

люю», пѣуѣ «підставка, полиця», пѣуѣ «лід, мороз», лат. *pango* «вдавлюю, вирізаю, вбиваю», *compāges* «стик, паз, шов», ав. *pas-* «в'язати», гот. *fahan* «схоплювати», двн. *fah* «обійми; мур; відділення», нвн. *Fach* «відділ, галузь, ділянка», а також з лат. *pacisco*, *paciscog* «укладаю договір», *pacum* «пакт, договір», двн. *fuoga* «паз, шов», *fāhan*, *fāngan* «ловити, піймати»; іє. **rag-/rak-* «зміцнювати, скріплювати, зв'язувати, плести». — Фасмер III 185; Преобр. II 4—5; Горяев 245; Brückner 400; Schuster-Sewc 1054—1055; Трубачев Рем. терминолог. 158; Топоров Этимология 1970, 37—44; Trautmann 209; Matzenauer LF 12, 326; Walde—Hofm. II 231, 245; Pokorny 787—788. — Пор. **па́зуха**, **пах**¹.

[**паздэрнік**] «жовтень», [*паздзірнік*] «тс.» О; — бр. [*паздэрнік*, *паздэрнік*]; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *październik* «тс.» походить від *paździez* «костриця», з яким співвідносне укр. [*па́здір*] «здіране лико або костриця»; назва місяця мотивується тим, що на цей час припадає обробка льону та конопель; пор. у зв'язку з цим і бр. *кастрычнік* «жовтень» від *кастрыца* «костриця». — Німчук 88; Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 194; Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Ноўйська-Ваганова 65; Brückner 400. — Див. ще **па́здір**.

[**па́здір**] «здіране лико або костриця», [*паздір'я*] «костриця», [*паздеро́*] «тс.» ВеБ, [*па́здеріти*] «очищати від костриці» Г, Нед, [*па́здири́ти*] «міцно бити» О, [*паздері́стий*] «розтрісканий; щепистий»; — р. [*па́здер*] «стебла хлібних рослин; костриця», [*па́здеріе*] «тс.», др. *паздеръ* «солома», п. *paździez* «костриця», *paździez*, [*paździor*, *paździog*], ч. *pažďeři*, слц. *pažderie*, вл. *paždžer*, нл. *paždžer*, *paždžera*, болг. *па́здеръ*, схв. *па́здеръ*, *па́здерка*, слн. *paždér*, стсл. **паздеръ**, **паздеръ**, **паздернік**, **паздеръе** «тс.»; — псл. *paždergь*, *paždergь*, утворене за допомогою префіксів *raz-* (< іє. **rōz-*) і *roz-* (< іє.

rōz*), наявних в утвореннях типу *разпогъть* «суглоб пальця, на якому росте ніготь» і споріднених з дінд. *paścāt* «позаду, назад», *paścā* «ззаду», ав. *pasca* «тс.», тох. В *postam* «після», лат. *post* «після», лит. *pās* «біля, до, у», від кореня *der-*, того самого, що в *derg* «деру»; сумнівною здається реконструкція (Schuster-Sewc 1053) основи псл. **pažd-*(еръ) як розширеного варіанта основи *разъ* (< іє. **rağ-*), до якої зводиться й укр. *паз*. — Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 194; Фасмер III 185—186; Преобр. II 3; Brückner 400; Machek ESJC 439; Holub—Lyer 364; Младенов 407; Трубачев Рем. терминолог. 82; Mikl. EW 41, 253; Meillet Études 161; Trautmann 207; Walde—Hofm. II 347. — Див. ще **дэрти.

па́зіти «пилнувати, стежити; доглядати» СУМ, Нед, [*па́зати*, *пазува́ти*, *па́цити* ГрицАВ] «тс.», [*пазінáти*] «возитися, турбуватися, берегти», [*пазові́тий*] «турботливий, клопітливий; який добре пасеться, добре їсть Нед»; — болг. *па́зя* «берегти, стерегти, охороняти», м. *пази* «тс.», схв. *па́зити* «бути уважним, уважно наглядати, піклуватися», слн. *pažiti* «доглядати, спостерігати, чатувати», стсл. **пазити** «тс.»; — псл. *pažiti*, пов'язуване з *pašti* «пилнувати, стежити, стерегти, пасти», що зводиться до іє. **pā-/pā-* «наглядати, охороняти»; зіставляється також (Топоров Этимология 1970, 41) з псл. *pažь* «паз», *pažuxa* «пазуха» як первісне «прикривати, берегти». — Младенов 408; Skok II 626; Mikl. EW 234. — Див. ще **па́сти**¹.

па́зілки — див. **зола**¹.

[**па́зімій**] (бот.) «синяк звичайний, *Echium vulgare* L.» Мак; — похідне утворення від *змі́й*; очевидно, калька наукової назви *Echium*, утвореної від гр. *ἐχίς* «гадюка» у зв'язку зі схожістю тичинок на квітці рослини з тілом гадюки. — Нейштадт 458. — Див. ще **змі́й**.

[**па́знігть**] «ніготь» Нед; — р. [*па́зногть*] «суглоб пальця, на якому росте

ніготь», бр. *пазногаць* «ніготь», [*пазнобокаць*] «тс.», др. *пазногътъ* «крайній суглоб пальця; нижня частина ноги тварини над копитом», п. *razpokieć* (< *razpogięć*) «ніготь», ч. *razneht* «копито», ст. *raznehet*, *raznohet*, слц. *raznecht* «тс.», вл. *rapocht* «ніготь», нл. *rapnocht(a)* «тс.», болг. *пáзнът* «копито; ніготь», слн. *пáжноht* «тс.», стсл. *пазногътъ* «копито»; — псл. *разпогътъ*, утворене з префікса *raz-*, ужитого в обмежувальній функції, і основи *погътъ* «ніготь»; споріднене з лит. *ros-pãgas* «копито», *rapagė* «місце під нігтем». — Фасмер III 186; Преобр. I 610, II 3; Brückner 400; Machek ESJC 439; Holub—Lyer 364; Schuster-Sewc 1041; Младенов 408; Meillet Etudes 161. — Див. ще *ніготь*, *пáздір*. — Пор. *пагніздь*.

пазолина, *пазолки* — див. *золá¹*.

[пазоручити] «позирати, наглядати, пильнувати» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пáзирити* «тс.» і *[позорувати]*, пов'язаного із *[зіррити]* (див.).

пазур «гостре загнуте рогове утворення на кінцях пальців багатьох тварин і птахів; кіготь», [*пáзорь*] «кіготь, ніготь», [*пáзор*] «палець на нозі, пазур» Нед, [*пáзори*] «кіготь» ВеБ, [*пазюри* Пі, *пазюра* Бі] «тс.», [*пазёрник*] «з великими кігтями» Нед, [*пáзорний*] «з кігтями» Нед, *пазурістий*; — р. бр. [*пазур*], п. *razur*, [*pazdur*], ч. *razour*, слц. *razúr*, вл. *razor(a)*, нл. *razoga*; — не зовсім ясне; очевидно, псл. *razurь* і *razogь*, похідні від *разь* (< **paġ-*) «паз; затвердіння»; вважається також (Фасмер III 186; Machek ESJC 439) скороченою формою на *-гь* від *разпогътъ* «ніготь»; виведення (Agrell Zwei Beitr. 74) з **raz-* і *dog-* від *derg* «деру» фонетично не вмотивоване. — Schuster-Sewc 1053—1054. — Див. ще *паз*.

пáзурник (бот.) «*Saucalis L.*, [*пазюрки*] «нагідки лікарські, *Calendula officinalis L.*» Мак, [*пáзюрці*] «тс.» Мак, ВеНЗн; — р. [*пазурник*] «тс.»; — похідне утворення від *пазур*; назва зу-

мовлена пазуроподібними колючками, якими вкриті плоди обох рослин (Віслюліна—Клоков 20). — Див. ще *пáзур*. — Пор. *нагідки*.

пазуха «простір між грудьми й одежею, яка до них прилягає; проріха в сорочці», [*пазухáнь*] «куркуль» ЛЧерк, [*пáзушіна*] «пазуха», [*пазүшниця*] «кишеня в пазусі» О, [*пáзушіня*] «пазуха, місце за пазухою»; — р. бр. *пáзуха* «пазуха», др. *пазуха*, п. *razucha* «тс.», ч. слц. *razucha* «пахва», вл. нл. *paža* «пазуха, пахва», болг. *пáзуха* «пазуха», *пáзва*, м. *пазува* «тс.», схв. *пáзух* «пахва», *пáзучо* «тс.», слн. *пáздуha* «пазуха», стсл. *пазочуха* «тс.»; — загальноприйнятого пояснення не має; реконструюється псл. **razduxa*, що складається з префікса *raz-*, наявного в *razderь* «костриця», і кореня **dux-a*, спорідненого з дінд. *dōš*, род. в. *dōšnāh* «передпліччя, рука», ав. *daōša-* «верхня частина руки, плече», перс. *dōš* «плече», ір. *dōe*, *dōat* «рука», лтс. *raduse* «пахва, пазуха» (Фасмер—Трубачев III 186—187; Преобр. II 4; Bern. I 233—234; Mikl. EW 52; Абаев ИЭСОЯ I 384; Matzenauer LF 12, 325; Uhlenbeck 131); зникнення *d* пояснювалося (Bern. I 233—234) дисимілятивними процесами в словосполученні *родь razduxo*, що викликало заперечення Ільїнського (ИОРЯС 20/3, 82), або пов'язувалося (Ендзелін СБЭ 108) з можливою контамінацією слова **raduxa* і відповідника до лит. *pažastis* «тс.», спорідненого з дінд. *hastah* «рука», ав. *zasta-* «тс.»; припускалося (Ильинский ИОРЯС 20/3, 81—82), що в праслов'янській мові, поряд з формою **raz-duxa*, існувала форма **roduxa*, яка з часом стала сприйматися як *rod-uxa*; при повній тотожності семантики слів *rod-uxa* і *raz-duxa* могла відбутися їх контамінація, в результаті якої з'явилася форма *раз-уха*; реконструюється (Топоров Этимология 1970, 37—44; Schuster-Sewc 1054—1055) псл. *razuxa*, пов'язане з *разь* «паз», і його розширений варіант **razduxa*; непере-

конлива гіпотетично реконструйована (Agrell Zwei Beitr. 76) розширена форма *razdzuha, як і припущення (Uhlenbeck KZ 40, 553) про діалектну зміну на слов'янському ґрунті zd у z; маловірогідна гіпотеза (Machek ESJCS 358, ESJC 439) про зв'язок псл. *razdzuha з духъ «дух»; Брюкнер (Brückner 400) заперечує можливість форми *razdzuha, оскільки вона засвідчена тільки в словенській мові.

пазюрки, *пазюрці* — див. **пазурник**.

[**паївній**] «який добре їсть (?); який дає багато їжі (?); стравний» О; — неясне; можливо, пов'язане з *їда*, *їсти*.

[**паїж**] (зоол.) «(вид морського їжачка), Echinometra» Нед; — похідне утворення від *їжак*; пор. і наукову назву Echinometra від гр. ἐχῖνος «їжак; морський їжак». — Див. ще **їж**, **па-**. — Пор. **паїжка**.

[**паїжка**] (у сполученні [*п. гильніста*] «їжача голівка гілляста, Sarganium Ramosum Huds.») Нед, Мак; — р. *ежеголовник* «їжача голівка, Sarganium L.», п. jeżogłówka, ч. [ježák], слц. ježohlav, слн. ježak «тс.»; — похідне утворення від *їжак*; назва зумовлена плодоносними голівками рослини, схожими на їжачка (Вісюліна—Клоков 82, Нейштадт 74). — Machek Jm. gostl. 303. — Див. ще **їж**, **па-**. — Пор. **паїж**.

Паїсій (чоловіче ім'я), ст. *Паусіе* (1476); — р. *Паїсий*, бр. *Паїсий*, болг. *Паїси(й)*, стсл. **Пансин**; — запозичення з грецької мови; гр. παῖσιος походить від παῖς «дитина». — Вл. імена 78; Петровский 172; Спр. личн. имен 443; Илчев 373.

пай «частка, яку вносить у що-небудь спільне окремий учасник або яка припадає на кого-небудь; [шматок, кусок О]», *пайка* «частка чого-небудь спільного, яка дістається комусь при розподілі», *пайок* «продовольство, цигарки і т. ін., що видаються за певними нормами», *пайовік* «той, хто вніс пай

у що-небудь, має пай у чомусь», *пайцік* «тс.», *пайовій*, *пайовати* «ділити що-небудь на частини», [*спайовати*] «розділити» Л; — р. бр. болг. *пай*, п. *рај*, м. *пaj*, схв. *пaj*; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. *рај* «пай, частина», аз. тат. кирг. *пай* «тс.» походить від кит. p'ai. — СІС² 613; Фасмер III 187; Черных I 615; Преобр. II 5; Горяев 245; Шипова 255; Огиенко 34; Mikl. EW 230; TEI 2, 138; Lokotsch 129; Räsänen Versuch 378.

[**пайда¹**] «приношення, дарунок; щастя, талан», [*хвайда*] «користь, прибуток», [*пайдіти*] «щастити, таланити»; — неясне; можливо, пов'язане з [*пайда*] «окраєць, велика скибка хліба», [*байда*] «тс.». — Пор. **байда⁵**.

пайда² — див. **байда⁵**.

пайза¹ (бот.) «пłosкуха хлібна, Echinochloa frumentacea Link. (Roxb.)»; — запозичення з російської мови; р. *пайза*, *пайдза* «тс.» походить від кит. bāiz (*байцизи*) «тс.». — ССРЛЯ 9, 36.

пайза² (іст.) «табличка як посвідчення і перепустка, яку видавали монгольські хани особам, виряджуваним з певним дорученням»; — р. *пайза*, *пайдза*, *пайцза*; — запозичення з китайської мови (кит. pāiz (*пайцизи*) «табличка»). — ССРЛЯ 9, 36.

[**пайбл**] «поміст із дощок на великому човні» Дз, [*пайбли*] «постелені дошки в кубрику» Берл; — результат семантичної видозміни запозиченого іт. pai(u)blo «гарматна платформа». — Богородский Вестник ЛГУ. Серия ист., яз. и л-ры 3, 87.

[**пайс**] «посування колоди (спеціальними ключками) вперед» О, [*пайсувати*] «тягнути волоком колоду»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни запозиченого нім. passen «передавати, пасувати» (спорт.); пор. також нім. pas auf (виг.) «увага».

[**пайстра**] (текст.) «вибійка», [*пайстрівій*] «вибійковий»; — неясне.

[**пайташ**] «приятель» Нед, О, Лизанец, [*пайташечка* Нед, *пойташ* Лизанец,

нец, *бойташ* тж] «тс.», [*пайдаш*] «тс.; злодій»; — п. [*rajtaš, rajtasz*], ч. слц. [*rajtáš*], схв. *najmāš, najdāš*, слн. *rajdaš* «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *rajtás* «тс.», очевидно, походить від тур. *paydaš* «пайщик; учасник, компаньйон», похідного від рау «пай, частина, частка». — Лизанец 617; *Sulán St. sl. 5, 409—415*; *MNTESz III 60—61*. — Див. ще **пай**.

пак¹ (частка); «[пізніше, потім; але; же, ж]» О, *пакі* «тс.»; — р. [*пак*], п. ч. вл. нл. *пак* «тс.», полаб. *пак* «але», болг. м. *пак* «знову, ще», схв. *пак* «пак», слн. *пак* «тс.», стсл. **пакы** «знову»; — псл. *пакъ* «але, же», *паку* «знову»; — очевидно, результат видозміни форм *оракъ, ораку* «назад; навпаки»; початкове **о**, сприйняте як префікс, відпало. — Фасмер—Трубачев III 188—189; Преобр. II 6; Гринкова УЗ ЛГПИ 104 (1955), 192—195; *Brückner 380*; *Machek ESJČ 428*; *Schuster-Sewc 1035*; *Младенов 408*; *Skok II 558—559*. — Див. ще **о́пак¹**. — Пор. **вспак, па́че**.

пак² «багаторічний дрейфуючий морський лід, який створює міцні льодові поля»; — р. бр. болг. *пак*, п. *пак* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *pack(-ice)* «тс.», букв. «масовий (лід)», утворено з іменника *pack* «маса, купа, велика кількість, тук, пакунок», який походить від снн. *раске (pak)* «в'язка, пака». — *SIC² 613*; *ССРЛЯ 9, 36*; *Sl. wug. obcuch 541*; *Klein 1109*. — Див. ще **па́ка**.

па́ка, пакóвка, пакува́льник, паку́нок, па́чечник, па́чка, па́чка́р «контрабандист», **па́чка́рство** «контрабанда», **пакува́льний, па́чечний, пакува́ти, [па́чка́рюва́ти]** «займатися контрабандою», [*па́чкува́ти*] «тс.» Нед, *перепакóвка, розпакóвка, упакóвка* (з р.); — р. *па́чка* «пачка», бр. *пак* «пака», п. *рака* «ящик, скриня», ч. *пак* «пакет», *ра́сек, раклі́к* «пачка», слц. *раклі́к* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови на початку XVIII ст.; н. *Ráskap, Pask* «пакет, в'язка, пака» походить від снн.

раске, пак «тс.», етимологія яких неясна; слово здавна вживалося в мові фландрійських торгівців вовною. — *Шелудько 41*; *Фасмер III 188*; *Черных I 615*; *Преобр. II 5*; *Brückner 391*; *Нолуб—Lyer 353*; *Kluge—Mitzka 527*.

[**пакати**] «палити люльку», [*пакнути*] «тс.» Нед, *пакхати* «тс.; випускати газ, пару (про машини)»; — похідне утворення від звуконаслідувальних вигуків *пак, пах*.

пакга́уз «склад для короткострокового зберігання вантажів»; — р. бр. *пакга́уз*, п. *пакгауз*; — запозичено з німецької мови в петровську епоху; н. *Packhaus* «склад, амбар» утворене з основ слів *packen* «укладати, пакувати», *Pack* «пака», до якого зводиться укр. *па́ка*, та *Haus* «будинок», спорідненого з двн. свн. днн. дангл. дісл. *hūs* «тс.», які виводяться з герм. **hūsa-* (< **kūso*), звідки походить псл. **хузь*, укр. *хі́жа*. — *SIC² 613*; *Фасмер III 188*; *Преобр. II 5*; *Kluge—Mitzka 294*. — Див. ще **па́ка, хі́жа**.

[**пакелат**] «жіночий головний убір»; — неясне.

пакéт; — р. бр. болг. *пакéт*, п. *пакіет*, ч. слц. вл. *пакет*, м. *пакет*, схв. *пакéт*, слн. *пакéт*; — запозичено з німецької мови в петровську епоху; н. *Pakét* походить від фр. *paquet* «тс.», що зводиться, у свою чергу, до н. *Pack* «пакет, в'язка, пака»; французьке слово виводиться також (*Dauzat 530*) з англійської або голландської мови. — *SIC² 613*; *Фасмер III 188*; *Черных I 615*; *Sl. wug. obcuch 541*; *Kluge—Mitzka 528*; *Gamillschég 677*. — Див. ще **па́ка**.

[**пакисель**] «кисіль (?)» Нед; — р. [*пакисель*] «розчин вівсяного борошна на дріжджах, заквашеного для киселю»; — утворене з префікса *па-*, що вказує на приблизну подібність, та іменника *кисіль* (ідеться, очевидно, не про сам кисіль, а схожу на нього справу). — Див. ще **киснути, па-**.

пакі́сть «капость; [витівки, шкідливі бешкети О]», *пакóсть, пакі́сник*,

пакосник, *пакісний* «капосний; [норовливий О]», *пакосний*, [*пакісливий*] «капосний», *пакостити*; — р. *пакость* «капость, пакість», бр. [*пакасць*] «екскременти; зло, шкода, погань», др. *пакость* «шкода, зло, розорення, грабіж, нещастя, кара, хвороба, кривда», п. ст. діал. *rakošć* «злість, зло, неприємність», *rakošnik* «подагра», ч. *pakost* «шкода, збиток, зло, нещастя, неприємність», слц. *pakostnica* «подагра», вл. *pakosćić* «підцуплювати, красти», нл. *pakosć* «похитливість», *pakosćić* «бешкетувати; красти», болг. *пакост* «шкода, псування, збиток, зло, пакість», м. *пакост* «пакість», схв. *пакѡст* «тс.», слн. *пакост* «неприємність, зло; шкода», стсл. *пакость* «тс.»; — псл. *pakostь*, пов'язане з *kostь* «кістка; труп забитого; останки трупа»; пор. р. *косты и пакосты* в народних замовляннях; пов'язування з прислівником *ораку* «навпаки, назад», *орако* «тс.» (Фасмер III 189; Преобр. II 5; Brückner 391; Machek ESJC 428; Schuster-Sewc 1036; Mikl. EW 224; Meillet Etudes 283; Брандт РФВ 18, 7) є помилковим. — Мельничук Етимологія 1966, 238—240; Варбот Етимологія 1964, 36—41; Черных I 615—616; Соболевский ЖМНП 1886 вересень 152. — Див. ще **кість**.

[**паклик**] «пачка» ВеУг, [*пакля*] «тс.» ВеУг; — запозичення зі словацької мови; слц. *paklík* «пачка», як і ч. *paklík* «тс.», пов'язане з н. *Pack* «пакет, в'язка», до якого зводиться також укр. *пак* (див.).

[**паклун**] (бот.) «самосил білоповстистий, *Teucrium polium* L.» Г, Нед; — р. [*пахлун*, *паклун*] «тс.»; барбарис звичайний, *Berberis vulgaris* L.»; — неясне.

пакля «клоччя», [*паклі*] «довгий тіпаний льон або коноплі Бі; відходи після тертя конопель Л», [*пакуле*] «тс.» Корз, [*пакуліна*] «волоконце льону, конопель» ЛексПол, *обпаклювати*; — р. *пакля*, бр. *пакулле*, [*пакулля*, *пакылля*], п. *paikuty*, [*pakula*, *paiku-*

le, *paklepy*]; — запозичення з литовської мови; лит. *pākuolos* «пакля», як і лтс. *pakulas* «тс.», пов'язане з *kūlti* «молотити, бити, вибивати», *kālti* «кувати, стукати, бити молотком», лтс. *kašt* «кувати, бити, ударяти», спорідненими з псл. **kolti* «колоти». — Москаленко УЛ 31; Лаучюте 18; Фасмер—Трубачев III 189; Черных I 615; Преобр. II 5; Brückner 391; Bern. I 551; Trautmann 114; Fraenkel 211—212. — Див. ще **колоти**.

[**пакословити**] «лихословити» Нед; — складне слово, утворене з *пакость* і *слово*; виникло, можливо, як антонім до *славословити*. — Див. ще **пакість**, **слово**.

пакт «міжнародна угода, звичайно великого політичного значення», ст. *пактъ* (1720); — р. бр. болг. м. *пакт*, п. ч. слц. вл. *rakt*, схв. *пакт*, слн. *rákt*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *paciscog* «домовляюся, приходжу до згоди, укладаю договір», пов'язаного з *rangō* «скріплюю, роблю міцним», *pāgus* «район, округ, дільниця», *pāgīna* «сторінка», до якого зводиться укр. *пагінація*. — SIC² 613; Sł. wug. obcsuch 541; Klein 1110; Walde—Hofm. II 245—246. — Див. ще **пагінація**.

[**пактої**] «після того, потім» Нед; — очевидно, складне слово, утворене з частки *пак* та займенникового компонента *тої* (можливо, редукованого *тоді*). — Див. ще **пак**¹. — Пор. **тоді**, **той**.

пакуліна — див. **пакля**.

[**пакут**] «пучок, в'язка»; — очевидно, результат видозміни запозиченого слова *пак* (див.).

палавхати — див. **палахтіти**.

Палагна, **Палагойка**, **Палажка**, **Палазя** — див. **Пелагія**.

паладій (хім.) «рідкісний тугоплавкий метал сріблясто-білого кольору»; — р. *палладий*, бр. *паладъий*, п. *palad*, *paladium*, ч. слц. *paládium*, болг. *паладий*, схв. *паладїй*, *паладијум*,

слн. *paládij*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *palladium* «тс.» походить від лат. *Pallas*, род. в. *Palladis* (ім'я грецької богині війни Афіни); назву утворив у 1803 році англійський хімік Вільям Волластон (1766—1828), що відкрив цей метал, на честь виявленої в 1802 році малої планети Паллади, названої ім'ям грецької богині війни; гр. *Παλλάς*, род. в. *Παλλάδος* «Паллада», букв. «дівчина», пов'язане з *παλλαγή*, *παλλαγίς* «коханка, наложниця»; пор. з ав. *paigikā* «вродлива жінка, що зваблює цнотливих чоловіків» (звідки сперс. *paigik* «фея, чарівниця», перс. *paig* «тс.»); не виключено, що грецьке й авестійське слова — семітські запозичення (пор. гебр. *pilēghesh* «коханка, наложниця», араб. *pilagtā* «тс.»). — СІС² 614; Волков 43—44; Фигуровский 99—100; Ст. выг. obcych 543; Kopaliński 710; Holub—Lyer 353; Frisk II 469; Boisacq 743; Klein 1115.

[пала́жка] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus amarus*» Нед; — результат видозміни звукової форми [пара́шка] «тс.», зближеної з жіночими особовими назвами *Пара́шка* і *Пала́жка*. — Див. ще **пара́шка**.

палала́й — див. **паліти**.

палама́р «служитель православної церкви, що допомагає священикові під час богослужіння; дячок, псаломщик, причетник», [паломáр Пі, палямáр ВеБ] «тс.», *палама́рка* «дружина паламаря; паламарня», *паламарчúк* «син паламаря», *паламарéнка* «тс.», *паламарівна* «дочка паламаря», [паламарі́ха] «дружина паламаря» Нед, *палама́рня* «приміщення в церкві для зберігання обрядових речей», [палама́р-ти] «бути паламарем» Нед, *паламарюва́ти* «тс.»; — р. [понома́рь], др. *парамонарь*, *пономарь*, п. *pařamař* (з укр.), *pařamařz*, цсл. *парамонарь*, *пономарь*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. *παραμονάριος* «наглядач церкви» є похідним від *παραμονή* «перебування, збері-

гання», що складається з компонентів *παρα-* «при, поряд, біля» і *μονή* «перебування на місці; зупинка, затримка», пов'язаного з *μένω* «стою на місці, залишаюся, перебуваю», спорідненим з лат. *maneo* «залишаюся», дінд. ав. дперс. *map-* «залишатися, чекати», вірм. *mpam* «тс.»). — Булаховський Вибр. пр. II 239; Фасмер III 325; Frisk II 209; Boisacq 627; Pokorny 729. — Див. ще **пара́бола**.

паламедéя (орн.) «*Palamedea cornuta*» Шарл (*Anhima cornuta* L.); — р. *паламедéя*; — запозичення з латинської наукової номенклатури; лат. *Palamedea* «тс.» походить від гр. *Παλαμήδης* «Паламед» (давньогрецький герой, славетний майстер і винахідник), утвореного від *παλάμη* «долоня, рука», спорідненого з лат. *palme* «пальма; долоня». — NSD 1773. — Див. ще **пальма**.

палами́да¹ (іхт.) «пеламида, *Sarda* (*Palamus sarda*) Cuv.»; [дерев'яний манекен хижої риби паламиди, за допомогою якого заганяють рибу в невід Дз], [палами́да] «пеламида» Берл, *пелами́да*, [палами́дити] «заганяти манекенами паламиди рибу в невід» Дз; — р. [палами́да], *пелами́да*, п. *relamida*, ч. слц. *palamida*, болг. *паламúд*, м. *паламид*, схв. *палами́да*, слн. *palamída*; — запозичення з новогрецької мови; нгр. *παλαμύδα* походить від гр. *πηλαμύς* «тс.», утвореного, мабуть, від *πηλός* «мул, болото» (за місцеперебуванням риби), яке переконливої етимології не має. — Фасмер III 190; Skok II 591; Mikl. EW 230; Frisk II 527—528.

[палами́да²] (бот.) «*Apargia hirta* Scop. (L.)» Пі, [палу́мида] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *пэлэмі́дэ* «різнovid осоту; будяк», рум. *pălămídă* «осот» виводиться від болг. *палами́да* «будяк», схв. [пала́мида (*пала́муда*)] «осот», джерелом яких вважається нгр. *παλαμίδι* «вовчуг давній, *Oponis antiquum* L.»). — СДЕЛМ 346; DLRM 594; Младенов 408—409; Skok II 591.

[паланички́] (бот.) «плоди диких калачиків Нед; калачики дрібненькі, *Malva pusilla* Sm. (*Malva rotundifolia* L.) Мак», [паланиця] «алтея лікарська, *Althaea officinalis* L.» Мак; — результат семантичної видозміни назви [палани́чка] «паляничка» за зовнішньою подібністю плодів калачиків до калача, хлібини; пор. інші назви цієї рослини: *калáчкики*, *проскурня́к* (від *прóскура*). — Шамота 75. — Див. ще **паляничця**.

пала́нка¹ «на Запорізькій Січі у XVIII ст. — невелике укріплення, обнесене частоколом; адміністративний округ у запорожців; полкове укріплення у запорожців», [пола́нка] «селище, село, острог; невеликий замок; область і повіт одружених запорожців» Бі, [пала́нок] «тин, палісадник» ВеУг; — р. [пала́нка] «містечко, укріплення з паль, палісад, іноді земляне укріплення», п. *pałanka* «паланка», *pałanka* «тс.», болг. *пала́нка* «містечко, велике поселення», м. *паланка* «провінційне містечко», схв. *пала́нка* «містечко»; — запозичення з італійської мови; іт. *palansa* «військове укріплення у вигляді частоколу; стовп, велика жердина» походить від нар.-лат. *palansa* < лат. *phalanx* «фаланга (загін війська в зімкнутому строю)», а це — від гр. *φάλαγξ* «фаланга; бойовий порядок важкоозброєної піхоти; військовий табір», до якого зводиться укр. *фала́нга*. — Потєбня РФВ 3 (1880), 105; Фасмер III 190; Преобр. II 6; Младенов 409; Frisk II 985—986; Boisacq 1011. — Див. ще **фала́нга**.

[пала́нка²] «піч у косарському таборі Г; піч із сиріої землі Нед»; — не зовсім ясне; може бути результатом семантичної видозміни слова *пала́нка* «невелике укріплення, обнесене частоколом», або пов'язаним з дієсловом *пала́йти*.

паланкі́н «у деяких країнах — криті ноші, засіб пересування для багатих осіб»; — р. *паланкі́н*, бр. *паланкі́н*, п. слц. *pałankín*, ч. *pałankín*,

pałankúp, слн. *pałankín*; — через західноєвропейські мови (н. *Pałankín*, фр. англ. *pałanquin*) запозичено з португальської; порт. *pałanquim* походить від яванськ. *pèlañki*, яке через інд. *pālakī* зводиться до дінд. *paḷankaḥ*, *paḷankaḥ* «тс.», букв. «те, що обгинається навколо тіла», утвореного з компонентів *paḥi* «навколо», спорідненого з гр. *περ-* «навколо», лат. *per-* «через», псл. *per-* «тс.», укр. *пере-*, і *añcati* «гнеться, вигинається», спорідненого з лат. *angulus* «кут», псл. **oḡgъ* «тс.», укр. *вугол*. — SIC² 614; Фасмер III 190; Sł. wyg. obc. 541; Holub—Lyer 353; Dauzat 524; Klein 1113; Maughofer I 24, II 216. — Див. ще **вугол**, **пере-**.

[пала́нський] (у виразі *пала́нська глина* «особливий високоякісний сорт білої глини») Ме; — очевидно, похідне утворення від назви одного із сіл *Паланка* (у Вінницькій та Черкаській областях).

[пала́рія] (у виразі [закрутіти(ся) під пала́рію] чи [пара́рію] «надягти хустину на голову кінцями назад, не під підборіддя») Ме, [пара́рія] «тс.» Ме, [пара́лія] «солом'яний або фетровий бриль» Мо; — болг. *пала́рія* «капелюх з широкими крисами», м. *пала́рија* «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. рум. *pălărie* «капелюх» виводиться від сгр. *ἀπαλαρῆα* «тарілка» або пов'язується з алб. *pëliare*, *paralie*. — Мельничук Молд. эл. 170; Мо 55; СДЕЛМ 346; DLRM 594.

[па́лас] «мортира» Пі; — неясне.

[пала́сува́ти] «нищити» ВеБ, [пала́сливий] «марнотратник» ВеБ; — неясне; можливо, результат видозміни форми [пала́шувати] «краяти без вимірювання, на всі боки».

пала́та «великий, багатий будинок, палац; окрема кімната для хворих; назва деяких державних установ», *пала́тка* «намет», [пала́тник] «палатний наглядач» Нед, [пола́тки] «піл, нари, постіль» Нед; — р. бр. болг. *пала́та*, др. *полата*, *палата*, п. *pałata*, ч. заст.

palata, м. *палата*, схв. *п̄алата*, стсл. **палата**; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *παλάτιον* «палац» походить від лат. *palātium* «тс.», до якого зводиться й укр. *пала́ц*; можливість прямого запозичення з латинської мови (Meillet *Études* 183) сумнівна. — СІС² 614; Булаховський Вибр. пр. III 348; Фасмер III 307; Черных I 616; Преобр. II 7; Львов Лексика ПВЛ 117—118; Младенов 409; Skok II 590; Mikl. EW 255. — Див. ще **пала́ц**.

палатальний «(приголосний звук), який завжди вимовляється з додатковим піднесенням спинки язика до твердого піднебіння», *палаталізований* (звук) «пом'якшений», *палаталізація* «пом'якшення приголосних звуків завдяки додатковій участі у вимові спинки язика», *палаталізувати* «піддавати палаталізації»; — р. *палатальны́й*, бр. *палатальны*, п. *palatalny*, ч. *palatální*, слц. *palatálny*, болг. *палатален*, м. *палатален*, схв. *п̄алаталан*, слн. *palatálen*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. фр. англ. *palatal* утворено від нлат. *palatalis* «піднебінний», похідного від лат. *palātum* «піднебіння», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з етрусським *fala(n)dum* «небо». — СІС² 614; Sł. wyr. obsyeh 541; Korpaliński 708; Holub—Lyer 353; Klein 1113; Walde—Hofm. II 237.

[**пала́ти**'] «очищати зерно від лузги та інших легких домішок, підтрушуючи його в решеті чи коритці», [*опала́ти*] «злегка прим'яти, підкидаючи в посудині» (варену картоплю) О, [*опала́чка*] «посудина, в якій очищають зерно від лузги», [*опалини*] «лузга, сміття, що відділяються від зерна, коли його очищають», [*опалка*] «корзина; посудина, в якій очищають зерно від лузги»; — р. [*пала́ть*] «прівіювати зерно», [*пала́ть*], бр. *пала́ць* «тс.», п. *pałac* «очищати зерно від полови», *orałac* «тс.», ч. *pálati* «коливати; трясти, чистити», слц. *opálka* «корзинка», вл. *płóć* «віяти», нл. *hopálka* «віялка», слн. *pláti* «колихати; віяти»; — псл. *palati*, **polti*

«трясти, трусити (про процес віяння); очищати від полови», пов'язане з **rel-va* «полова», **pelti* «полоти», укр. *поло́ва*, *поло́ти*; — споріднене з лит. *pilti*, *pilú* «лити, сипати», гр. *πάλλω* «розмахую, струшую»; за іншим припущенням (Преобр. II 90—91), може бути похідним утворенням від якоїсь неясної назви посудини для зерна, спорідненої з гр. *πέλλα*, *πέλλη* «дійниця», лат. *pélvis* «цебер, тазок», дінд. *pālavī* «вид посудини», *paḷyat* «мішок для зерна», *pallaḥ* «велика посудина для зерна», що зводяться, очевидно, до іє. **rel-* «наповнювати». — Фасмер III 307; Brückner 392; Machek ESJC 429; Schuster-Sewc 1087; Куркина Етимологія 1981, 11; Trautmann 213. — Пор. **поло́ва**, **поло́ти**.

пала́ти² — див. **паліти**.

[**пала́ть**] «один ряд хат по вулиці» До; — неясне; можливо, пов'язане з *пала́та*.

палахтіти «горіти, даючи яскраве, нерівне світло», [*полохтіти*, *пала́вхати*] «тс.» Нед, *палахну́ти*, *палахкотіти* «горіти, знищуючись у вогні; давати або випромінювати яскраве, звичайно нерівне світло», *палахкотати* «тс.», *спалахну́ти*, *спала́хувати*, *спáлах*, *спóлах* (*спóлохи*) «спалах», [*спóлохи*] «північне сяйво», [*сполохну́ть(ся)*] «спалахнути» Чаб; — п. *pałachsieć* «палахтіти»; — пов'язане з *пала́ти*; можливо, результат контамінації слів *пала́ти* і *пахтіти*, *пихтіти*, *пихкотіти*. — Див. ще **паліти**.

пала́ц СУМ, Куз; — бр. *пала́ц*, п. нл. *pałac*, ч. слц. *pałac*, болг. *пала́т*, м. *палат*, схв. *п̄алац*, *п̄алача*, слн. *pałáča*; — через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. *palazzo* «палац» походить від лат. *palātium* «тс.», первісно «резиденція Августа на Палатинському горбі в Римі»; назва центрального із семи горбів Рима *Palātium*, очевидно, етрусського походження і пов'язана з ім'ям італійського бога скотарства *Palēs*. — СІС² 614; Акуленко 135; Hüttl-Worth 18; Фасмер III 190;

St. wyg. obcych 544; Machek ESJČ 428; Holub—Lyer 353; Skok II 590. — Пор. **пала́та**.

пала́ш «холодна зброя з двосічним клинком на кінці, яка нагадує шаблю СУМ, Нед; великий ніж О»; — р. *páláš*, бр. *пала́ш*, ст. *палашъ* (1582), п. *pałasz*, ч. *palaš*, слц. *paloš*, м. *пала*, схв. *pála*, *pála*, слн. *pálaš*; — запозичення з угорської мови; уг. *pallas* «кавалерійська шабля», очевидно, походить від тур. *pala* «шабля з коротким широким клинком», етимологія якого неясна; зводилось (Младенов 408) до аріо-алтайського *(s)pal-/ (s)pel- «розсікати надвое, розполовинювати»; припускалось (Lokotsch 129) індоєвропейське походження і зіставлялося з курд. *rola* «шабля з коротким широким клинком», перс. *pūlad* «тс.». — СІС² 614; Акуленко 137; Richhardt 86; Балецький St. sl. 9, 338; Фасмер III 191; Черных I 616; Преобр. II 7; Одинцов Этимология 1979, 107—109; Brückner 392; St. wyg. obcych 544; Machek ESJČ 429; Holub—Lyer 353; Mikl. EW 230; MNTESz III 73; Bárczi 233.

[**палашувати**] «краяти без вимірювання, на всі боки» Макарушка; — очевидно, похідне утворення від *пала́ш* «холодна зброя, яка нагадує шаблю» (див.). — Пор. **паласувати**.

[**палга́**] «плита», [**палгі́**] «шари в дереві» ВеУг, [**палговітій**] «шаруватий, плитоподібний»; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *pálha* «клинець, вставка; прилисок, листовий наріст».

пале́вий «блідо-жовтий з рожевим відтінком»; — р. *pálevый*, бр. *пале́вы*, п. *palıowy*; — запозичення з французької мови; фр. *pâle* «блідий» походить від лат. *pallidus* «тс.», спорідненого з дінд. *palitáh* «старий, сивий», гр. *πελιός* «безбарвний, блідий, сіро-блакитний», *πολιός* «сивий», дісл. *folg* «блідий», дангл. *fealo*, двн. *falo*, лит. *pálšas* «тс.», *palvas* «блідо-жовтий», псл. **polvъ* «сірий, сивий», укр. *половій*; менш переконливе пов'язання (Горяев 246;

Matzenauer LF 12, 187) з фр. *paillé* «пале́вий, солом'яного кольору», утвореним від *paillé* «солома», похідного від лат. *palea* «полова, висівки». — Фасмер III 191; Черных I 616—617; Преобр. II 7; Dauzat 523, 525; Walde—Hofm. II 239—240. — Див. ще **полівій**.

пале́нка «горілка» СУМ, ВеУг, О, [*палінка* ЕЗб 25, НЗ УЖДУ 26/2, *палю́нка* ВеЛ, *палля́нка*, *пальо́нка*] «тс.», [*паленча́рня*] «винниця», [*палінча́рня* НЗ УЖДУ 14, *палінча́рня*] «тс.»; — п. [*paleńka*], ч. слц. *pálepka*, вл. нл. *palepc*; — похідне утворення від *палі́ти*; назва зумовлена способом виготовлення цієї горілки, яку «випаляють» із спеціальної закваски; послідовне вживання цього слова в західноукраїнських говірках пояснюється, очевидно, впливом сусідніх словацької та чеської мов. — Дзєндзелівський УЗЛП 98. — Див. ще **палі́ти**.

палеогра́фія «дисципліна, що вивчає зовнішній вигляд і письмо стародавніх рукописів», *палеобра́ф*, *палеографі́чний*; — р. болг. *палеогра́фия*, бр. *палеагра́фія*, п. слц. *paleografia*, ч. *paleografie*, вл. *paleografija*, м. *палеографі́я*, схв. *палеографі́я*, слн. *paleografija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Paläographie*, фр. *paleographie*, англ. *pal(a)eography* утворені з основ гр. *παλαιός* «давній, старовинний», похідного від *πάλαι* «колись, раніше, давно», спорідненого з дінд. *saṅatá-* «крайній, кінцевий», і *γράφω* «пишу», до якого зводиться укр. *графá*. — СІС² 615; КЭСРЯ 323; Kopaliński 709; Holub—Lyer 353; Dauzat 525; Klein 1113; Frisk II 465. — Див. ще **графá**.

палеозо́й «третя ера геологічної історії Землі», *палеозо́йський*, *палеозо́йчний* «палеозойський»; — р. *палеозо́й*, бр. *палеазо́й*, п. *paleozoiczy*, ч. слц. *paleozoikum*; болг. *палеозо́йски*, м. *палеозо́йски*, схв. *палеозо́ик*, слн. *paleozoóik*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *paleozoicum* утворив у I пол. XIX ст. Адам Седгвік (A. Sedg-

wick, 1785—1873) з основ гр. παλαιός «давній, старовинний» і ζωή «життя». — SIC² 615; Kopaliński 709; Holub—Lyer 353—354; Klein 1114. — Див. ще **зоологія, мезозой, палеографія.**

палеоліт «давній кам'яний вік; перший, найраніший період кам'яної доби», *палеолітичний*; — р. болг. м. *палеоліт*, бр. *палеаліт*, п. ч. слц. *paleolit*, вл. *paleolitikum*, схв. *палеоліт*, *палеолітик*, слн. *paleolitik*; — запозичення з англійської мови; англ. *pal(a)eolith* є результатом скорочення назви *pal(a)eolithic* «тс.», утвореної Дж. Лаббоком (1834—1913) з основ гр. παλαιός «давній, старовинний» і λίθος «камінь». — SIC² 615; Sł. wyg. obcych 542; Kopaliński 709; Klein 1114. — Див. ще **неоліт, палеографія.**

палеонтологія «наука, що вивчає рослинний і тваринний світ минулих геологічних епох», *палеонтолог*, *палеонтологічний*; — р. болг. *палеонтологія*, бр. *палеанталогія*, п. *paleontologia*, ч. *paleontologie*, слц. *paleontológia*, вл. *paleontologija*, м. *палеонтологія*, схв. *палеонтологія*, слн. *paleontologia*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Paläontologie*, фр. *paléontologie*, англ. *pal(a)entology* утворені з основ гр. παλαιός «давній, старовинний», ὄντο- від ὄν, род. в. ὄντος «існуюче», пов'язаного з εἶμι «я є», ἔστι «він є», спорідненого з дінд. *ásti*, лат. *est*, гот. нвн. *ist*, лит. *ėsti*, псл. *(j)*est* «тс.», укр. *є*, і гр. λογία від λόγος «слово, вчення». — SIC² 615; Kopaliński 709; Holub—Lyer 353—354; Dauzat 525; Klein 1114. — Див. ще **є, логіка, палеографія.** — Пор. **озія¹, онтогенез.**

палестина «місцевість, край», *палестини* «краї, землі»; — р. *палестина* «тс.»; — результат семантичної видозміни топоніма *Палестіна*, що походить від гр. Παλαιστίνη «Палестина», яке зводиться до гебр. *pələsheth* «Філістимська земля». — ССРЛЯ 9, 55; Фасмер III 191; Преобр. II 7; Klein 1114. — Пор. **філістер.**

[палетіця] «палиця»; — не зовсім ясно; можливо, результат контамінації слів *пáлиця* і *[пáлет]* (заст.) «ордер на виконання вироку», *[палета]* «записка солдатів із зазначенням місця його квартири».

палетка «розділена на квадрати прозора пластинка, яка служить для обчислювання площ на планах і картах»; — р. *палетка* «прозора пластинка», п. ч. слц. вл. *paleta* «палітра», болг. *палет(к)а* «палетка», м. *палета* «палітра», схв. *палета*, слн. *paléta* «тс.»; — через посередництво французької мови (фр. *palette* «палетка; палітра; лопатка») запозичено з італійської; іт. *paletta* «лопатка», зменш. від *paia* «лопата», зводиться до лат. *pāla* «тс.», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з лат. *pālus* «кіл, стовп». — SIC² 616; Sł. wyg. obcych 542; Machek ESJC 429; Gr. Fwb. 546; Klein 1114; Dauzat 525; Gamillscheg 672; Walde—Hofm. II 236. — Пор. **палітра.**

палець, *[пáльок]* «палець рукавиці Нед; зубець на зубчатому колесі, кулак у колесі; віник без листя», *[пáлюх]* «палець; стовп», *[пáлюшка]* «рука, лапа» Пі, *[пальченя]* «пальчик», *[пальча]* «рукавичка» ЛЧерк, *[пальчатка]* «рукавичка», *пáльцевий*, *пальчастий*, *пáльчиковий*, *[пальчний]* (про колесо) «зубчастий», *[пальчатий]* «пальцеподібний» Нед, *безпáлько* «безпала людина», *безпáлок* «безпала істота», *безпáлий* «який не має пальця або пальців», *безпáльчий* «безпальий», *[напáл(ь)ок]* «палець рукавички; перев'язка на пальці; наперсток решітника», *[напáлькі]* «удари по пальцях» Ж; — р. бр. *пáлец*, др. *пáльць*, п. *palēs* «палець», ч. слц. *palēs* «великий палець», вл. *palēs* «тс.», нл. *palēs* «палець», полаб. *rolās* «тс.», болг. м. *пáлец* «великий палець», схв. *пáлац*, слн. *palēs* «тс.»; — псл. *paļь* «палець», *paļьсь* «тс.» (первісно, мабуть, «великий палець»); — цілком надійних відповідників у індоєвропейських мовах немає; можливо, споріднене з гр. *φάλλω* «смикаю (струни, тятиву

лука)», φαλίος «натягування (струн, лука)», оскільки при стрільбі з лука, натяганні струн значну роль відіграє великий палець (Moszyński PZJP 127); зіставляють також з лат. pollex «великий палець» (Ernout—Meillet 918; Мартынов Язык 82—83), перс. pālidan «шукати, відчувати», двн. fuolen «відчувати» (Фасмер—Трубачев III 191—192; Machek ESJC 429; Holub—Lyer 353); зіставлення (Uhlenbeck 162) з лат. palpo «гладжу, голублю», гр. παλάμη «долоня, рука», лат. palma «тс.», двн. folma «рука», дінд. pāḍiḥ «тс.» помилкове; припушуваний зв'язок з *пáлиця*, *пáлка* (Брандт РФВ 23, 302; Brücker 391; Petersson Verm. Beitr. 135) сумнівний. — Черных I 617; Преобр. II 7—8; Младенов 409; Критенко Вступ 528, 542.

[**палерушка**] (бот.) «первоцвіт весняний, *Primula veris* L. (*Primula officinalis* Jack.)» Мак; — неясне.

[**пáлет**] (заст.) «ордер на виконання вироку; доручення» Нед, [*палет*] «записка солдатів із зазначенням місця його квартири; квитанція про сплату мита Пі», [*палётник*] «службовець при суді» Нед, *пальётник* (іст.) «судовий виконавець» О; — запозичення з польської мови; п. palet «письмове повідомлення на податок; квитанція про сплачене мито; картка на постій солдатів» походить від іт. bolletta, bulletta «розписка, квитанція, повідомлення на оплату комунальних послуг», яке зводиться до слат. bulla «грамота, документ». — Richhardt 86; Brücker 392; Mestica 233. — Див. ще **бу́лла**. — Пор. **бюлетень**.

пáлівода «відчайдушна людина, що нікого і нічого не боїться і ні перед чим не зупиняється», [*паліводник*] «тс.» Ме; — п. paliwoda «брехун, хвастун»; — складне слово, утворене з основ дієслова *паліти* та іменника *вода*; спочатку, очевидно, мало значення «брехун, хвастун, що видає за правду неймовірні речі». — Див. ще **водá**, **паліти**.

[**палі́га**¹] «покрівля у шахтовому ході»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з п. paŷuga «узгір'я, височина».

палі́га² — див. **пáлиця**.

[**палігува́ти**] «жадібно жерти» Нед; — похідне утворення від [*лі́гати*] «глитати, жерти». — Див. ще **лі́кати**, **па-**.

Палі́копа «християнське літне свято на честь святого Пантелеїмона 27 липня (9 серпня)»; — р. [*Палі́копа*] «день Бориса і Гліба 24 липня (6 серпня)», п. Palikora «день св. Петра»; — складне слово, утворене з основ дієслова *паліти* та іменника *копа́*; назва пов'язується з іменами різних святих на тій підставі, що їхні дні припадають на період жнив, коли під час грози блискавка спалює на полі копи хліба; за народними повір'ями, святі в такий спосіб карають людей за гріхи. — Див. ще **копа́**, **паліти**.

[**палі́ля**] «інструмент, знаряддя (?)» Пі, [*палі́ля*] «тс.» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з *полі́р* «інструмент для полірування».

[**палімо́н**] «велика палиця»; — афективне утворення, пов'язане з *пáлиця* (див.).

[**палі́стка**] (зоол.) «листяний слимак, *Phyllirhoë*» Нед; — р. *листови́ца*; — похідне утворення від *лист*; назва зумовлена способом життя цих слимаків, які за допомогою щупальців присмоктуються до листя. — Див. ще **лист**.

[**палі́стня**] (бот.) «(вид ламінарії) *Laminaria cloustonii* Le Jol.» Мак; — похідне утворення від *лі́стя*; назва зумовлена характерними для ламінарії вузькими й довгими пластинками, що виконують роль листя у цих морських водоростей (пор. і наукову назву *Laminaria* від лат. *lāmina* «ліст, пластинка, смужка»). — ССРЛЯ 6, 49. — Див. ще **лист**, **па-**.

палі́ти «знищувати вогнем; обдавати жаром; пекти», *палáти* «горіти», *паленіти* «яскраво горіти, палати; [дорівати, червоніти (?) О]», *паліти* «червоніти, рум'яніти», *пальну́ти* «вистре-

лити з вогнепальної зброї», *пал* «дуже сильне тепло», [палáйка] «вогнище, багаття» Л, [палалáй] «велике вогнище, пожежа» Ва, *палéніна* «випалене місце в степу, в лісі; топка», [палéніця] «випалене місце; печений прісний коржик», [палéнка] «горілка; обпалена цегла Л», [пáлінка] «обпалена цегла Л», [пáлянка] «тс.» Л, [пáливнічий] «кочегар» Она, *пáливо*, *пáлільник* «той, хто займається паленням, обпалюванням», *пáлільня* (текст.), *пáлій*, *пáлійка* «та, що зробила підпал; [запалювальна машина Нед]», *пáлійство*, [пáлювка] «обпалена цегла» Л, [пáлюнка] «горілка» ВеЛ, [пáлюх] «жмут клоччя, який спалюють при ворожінні; багаття, яке розпалюють перед світанком на Новий рік» Г, Нед, [пáлюх] «старі посохлі коноплі» Мак, [пáлючка] «гарячка» Нед, [пáлюшка] «пампушка» ЛЖит, [пáля] «жар, полум'я» О, [пáль] «тс.» О, [пáлянка] «горілка; коржик з вівсяного борошна», [пáляр] «палій» ВеЛ, [пáлятина] «щось спалене, зі специфічним запахом паленого» СУМ, Нед, [пáлятко] «маленька паляниця» ВеЛ, *пáльба* «стрілянина з вогнепальної зброї», *пáльнє* «паливо (для двигунів)», *пáльнік* «прилад для спалювання горючої рідини або газу», [пáльовіско] «паливо», [пáловіско] Нед, *пáльовіна* Нед, *пáльовище* ВеЗн] «тс.», *пáлénий*, *пáливний*, *пáлільний* «який служить для опалення, освітлення, обігрівання або обпалювання», *пáлкій*, *пáлючий*, [пáлькій] «пáлкій» Нед, *пáльній*, *вiпáл* «випалювання; одночасний постріл з кількох рушниць, гармат; залп», *вiпáлина* «випалене місце», *вiпáлювач* «той, хто виготовляє або обробляє що-небудь способом випалювання», *вiпáлювальний*, *вiдпáл* «термічна обробка металів», *вiдпáлка* «тс.», *вiдпáльник* «робітник, що здійснює відпалювання», *зáпáл* «велике внутрішнє збудження, порив або піднесення», *зáпáл* «пристрій для запалювання вибухової речовини; пошкодження зерна злакових у колосі

внаслідок посухи чи суховіїв; (вет.) хвороба свійських тварин, здебільшого коней», *зáпáлення*, *зáпáлка* (заст.) «сірник», [зáпáлько] «гаряча голова» Ж, [зáпáлок] «тс.» Ж, *зáпáльний* «робітник, який підпалює запали; пристрій для здійснення спалаху вибухової речовини», *зáпáльничка*, [зáпáлістий] «запальний» Г, Ж, *зáпáлювальний*, *зáпáльний*, [зáпáльчастий] «запальний, гарячий», [зáпáльчівий] Ж, *зáпáльбоний* «тс.», [зúпáлу] «раптом, несподівано» ВеУг, [нáрóзпáльці] «спересердя», *недóпáл* «що-небудь не до кінця випалене, спалене», *недóпáлок* «недокурок; недопалена частина», *неопáлімий* «який горить і не згоряє», *неспáлénний*, *опáлювати*, *опáлютися* «опалюватися; [загоряти]», *опáл* «опалення, паливо», *опáла* «немилість, неласка; [вогонь Ж]», [опáлэнець] «відчайдушний хлопець, вітрогон» Ж, [опáленина] «загар» Куз, [опáлэнный] «порушник спокою, підбурювач» Ж, *опáлення*, [опáлінки] «обпалені дерева» ВеЛ, [опáлість] «вогонь» Ж, *опáлювач*, [опáлюх] «обгоріле дерево в лісі, обгорілий пень», [опáлюша] «тс.» ВеНЗн, [опáлянок] «паляниця», [опáлистий] «запальний» Ж, *опáлювальний*, *перéпáл*, *перéпáлка* «перестрілка; суперечка; сварка», *пiдпáл* «підпалювання; матеріал для розпалювання (в печі)», [пiдпáлэнный] «підпалювач» Нед, *пiдпáлина* «пляма іншого кольору на шерсті тварини або на хутрі», [пiдпáлля] «тонкі тріски для розпалювання», [пiдпáлок] «вид плоского хліба; матеріал для розпалювання», [пóпáл] «почервоніння хмар» ВеНЗн, [пóпáлень] «випалене місце в лісі» Ч, [пóпáліще, пóпéліще] «тс.» Ч, [пóдпáлок] «коржик з хлібного тіста» ЛексПол, [пóдпáлек, пóдпáльник, пудпáлок] «тс.» ЛексПол, *пiдпáлювач* «палій», [пiдпáляч] «тс.» Нед, [пiдпáльничка] «розпал; запальничка» Куз, Она, [пiдпáлистий] «палевий» ВеЛ, [прoпáлюватися] «половіти, дозрівати» О, *прoпáлений*, *рóзпáл* УРС, Нед, *рóзпáлка*

«дрібні дрова, тріски для розпалювання», [р^озпалок] «розпал» Нед, розп^алювач, розпаленілий, розп^алювальний, розп^альній «розпалювальний» УРС, Нед, спаленіти, спалахн^ути, сп^алах, [спаленіна] «пригоріла страва на кухні» Нед, спаленіще «випалене місце», [спаліще] «тс.» Нед, [спаліннік] «підпалювач» Нед, спал^ячка «обпалене бадилля» ВеНЗн, [спаль] «випалене місце в лісі», спаленілий, спаленний, спалімий, [упал^ати] «дуже горіти» Шейк; — р. паліть, бр. паліць, др. палити, п. вл. palić, ч. paliiti, слц. paliť, нл. paliś, болг. п^аля, м. пали, схв. п^алити, слн. p^áliti, стл. палити; — псл. paliiti, пов'язане чергуванням голосних з rolēti «горіти, палати», *rolmen- «полум'я»; — споріднене з прус. pellape «попіл», лит. pelėpaĩ, лтс. pelpi «тс.»; іє. *rol-, *r^lē-, *r^lō- «палити»; далі зіставляється (Иллич-Свитыч Этимология 1965, 337) з урал. *pa'la- «горіти», драв. *pa'la- «блискати». — Фасмер III 192—193; Черных I 617—618; Преобр. II 9; Brückner 392; Machek ESJC 429—430; Holub—Lyer 354; Schuster-Sewc 1038; Младенов 409; Skok II 593; Otrębski IF 74, 149; Meillet Etudes 230; Trautmann 212—213; Pokorny 805. — Пор. поліно, полум'я, попіл.

[паліус] «дрібний хмиз для підпалу» ВеНЗн; — похідне утворення від паліти; компонент -ус не зовсім ясний. — Див. ще паліти.

[паліхвіст] (орн.) «горихвістка, (Lusciola) phoenicurus (i tithys)»; — складне слово, утворене з основ дієслова паліти та іменника хвіст; назва зумовлена яскраво-рудим оперенням хвоста горихвістки (Воїнств.—Кіст. 326—327). — Див. ще паліти, хвіст. — Пор. горихвіст.

п^алиця, [п^аліга] «велика палиця», п^аличка, [п^аличник] «служник при суді» Нед, п^аліччя, п^алка «палиця; [шишка на болотяних рослинах, стеблина без колоска]», [п^албчня] (зоол.) «корина, Согупа» Нед, п^алюга «велика

палиця», [п^алюх] «стовп», п^аля (дит.) «палиця»; — р. п^алка «палиця», [п^алиця], бр. п^алка, др. п^алька, палица «тс.», п. pała «дрюк, дрючок, ломака», pałka «ціпок, кий, палиця», ч. paliце «палиця, кий; дерев'яний молот», слц. вл. pała «дрючок», нл. paliса «палиця», болг. м. п^алиця, схв. п^алиця, слн. p^álica, стл. палица «тс.»; — псл. paliса, pałька, зменш. від pała, мабуть, пов'язаного з paliiti «палити»; назва могла виникнути в час примітивного видобування вогню тертям палиці об палицю або внаслідок використання палиці як знаряддя для підтримування вогню; за іншим припущенням (Machek ESJC 429), зв'язок із паліти може мотивуватися тим, що очищені від кори гілки деяких дерев палили над вогнем, щоб одержати коричневу або темно-червону фарбу; менш прийнятні гіпотези про запозичення з німецької мови (двн. p^ála «стовп, паля» від лат. p^álus — Корш у Преобр. II 9), про спорідненість із п^алець (Брандт РФВ 23, 302; Brückner 391); припускається також зв'язок з р. располоть «розколоти надвое», двн. spalten «колоти», дінд. sphátati «розколює», p^álakam «дошка», p^álati «лопається, тріскається» (Фасмер III 193; Младенов 409; Schuster-Sewc 1037; Skok II 592; Mikl. EW 255). — Черных I 618.

паліатів «засіб, що тимчасово полегшує хворобу, але не виліковує її», паліатівний; — р. паллиатів, бр. палиятіу, п. paliatyw, ч. paliativum, слц. paliatívum, болг. палиатів, м. палијатив, схв. п^алијатів, палијатів, слн. paliatív; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Palliatív, фр. palliatif, англ. paliative «тс.» утворені від лат. palliátus «прикритий, одягнений у плащ», похідного від pallium «плащ, пальто», пов'язаного з palla «довгий верхній одяг римських жінок», етимологія якого непевна; можливо, споріднене з псл. pelėpa, укр. пеленá (Persson Beitr. 225). — СІС² 616; Фасмер III 192; Sl. wyg. obsyeh 543; Кора-

liński 709; Klein 1115; Walde—Hofm. II 238—239. — Пор. **пальтó**.

[**паліпля**] «палаюча солома, вугілля»; — неясне; можливо, пов'язане з *паліти*.

палісад «старовинна оборонна споруда у вигляді частоколу», [*паліса́да*] «тс.» Нед, *паліса́дник* «невеликий обгороджений садок перед будинком»; — р. *паліса́д* «легкий суцільний паркан із жердин; оборонна споруда у вигляді частоколу; ряд забитих у землю паль для укріплення насипів, укосів», п. *palisada* «палісад», ч. слц. слн. *palisáda*, болг. *паліса́да*, м. *паліса́д*, *паліса́да*, схв. *паліса́д* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *palissade* «палісад» виникло з пров. *palissada* «тс.», утвореного від *palissa* «частокіл», що походить від лат. *pālus* «кілок», пов'язаного з *rapgo* «вбиваю, втикаю; закріплюю», спорідненим з гр. πῆγυυσι «втикаю, вбиваю; скріплюю», πῆγυα «скріплення, зв'язок», πῆγυς «міцний, сильний, могутній», дінд. *paṅgāh* «товстий, міцний, дужий». — СІС² 616; Фасмер III 192; Черных I 617; Sl. wyg. *obscuch* 543; Kluge—Mitzka 528; Dauzat 525; Walde—Hofm. II 243, 245—246. — Пор. **пагіна́ція**, **паз**.

паліти — див. **паліти**.

палітра «дощечка, пластинка, на якій живописець змішує і розтирає фарби; сукупність виражальних засобів у творчості письменника, композитора та ін.»; — р. *палітра*, бр. *палітра*, п. ст. *palette*, п. ч. слц. вл. *paleta*, м. *палета*, схв. *палета*, слн. *paléta* «тс.»; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Paléte* «палітра», фр. *palette* «тс.» походять від іт. *paletta* «лопатка», до якого зводиться укр. *палётка*; кінцеве *-тра* не зовсім ясне. — СІС² 616; Фасмер III 192; Черных I 617; КЭСРЯ 323; Преобр. II 9; Gr. Fwb. 546; Dauzat 525. — Див. ще **палётка**.

паліту́ра «палітурка», *паліту́рка*, *паліту́рка* «тс.», *паліту́рник*, *паліту́рня*, [*паліту́рки*] «палітурки; невеликий валик для передачі фарби при друкуванні на полотні» Нед, [*паліту́рка*] «палітурка» Ме, *паліту́рний*; — результат видозміни слова *політу́ра* «лак» (палітурки для книг спочатку виготовляли з дерев'яних дощок, які старанно шліфували і покривали лаком або шкірою). — Див. ще **політу́ра**.

[**палітча**] (у виразі [*цур п.*] (вигук того, хто відганяє, обороняється) Нед); — неясне.

Палла́дій (чоловіче ім'я), ст. *Палладій* (1627); — р. *Палладій*, бр. *Палла́дзій*, болг. *Палáди*, цсл. *Пала́діа*; — запозичено через церковнослов'янську мову з грецької; гр. *Παλλάδιος* утворене від назви богині *Παλλάς*, род. в. *Παλλάδος* («Афіна) Паллада, до якого зводиться й укр. *палáдій*. — Петровський 173; Илчев 374. — Див. ще **палáдій**.

палóмник «той, хто відвідує святі місця; мандрівний богомолець; прочанин», *палóмництво*, *палóмничати*; — р. *палóмник*, бр. *палóмник* «тс.», др. *паломъникъ* «тс.»; книга, де описуються мандрівки по святих місцях»; — похідне утворення від **пальма* «пальма», аналогічне слат. *palmtāgī* «паломники», *palmtāi* «тс.», пов'язаними з лат. *palma* «пальма»; буквально означало «той, що несе пальмову гілку» (стосувалося богомольців, що відвідували святі місця в Палестині й приносили з собою пальмові гілки). — Фасмер III 193; Черных I 618; Преобр. II 10. — Див. ще **пальма**.

[**п'алóчник**] (бот.) «рогоз вузьколистий, *Typha angustifolia* L.» Г, Нед, [*палка*] «тс.» См, [*палки*] «тс. См; очерет ВеНЗн»; — р. [*п'алочник*] (бот.) «рогоз вузьколистий; тимофіївка, *Phleum* L.; грястиця збірна, грястиця звичайна, *Dactylis glomerata* L.», ч. ст. *palі́чку* «рогоз», слц. *paĺka* «тс.», схв. *п'ала́цка* «невеликий початок на стеблі рогозу або очерету», *п'алачнік* «тс.»; — похідне утворення від *палка*; назва зумовлена наявністю двох циліндричних квіткових початків на стеблі рого-

зу й очерету; пор. бр. [кієўка] «рогіз широколистий», похідне від *кїй* «палиця». — Меркулова Очерки 51; Machek Jm. rossl. 303. — Див. ще **пáлиця**.

пáлтус (іхт.) «риба Hippoglossus vulgaris», *пáлтусина* «м'ясо палтуса», [пáлтўха] «морська камбала, Rhombus maximus» Нед; — р. *пáлтус*, ч. *platýs* «камбала», *platejs* «тс.»; — цілком певної етимології не має; найімовірніше, утворене від фін. *pallas*, род. в. *paltaan* «камбала» або кола-лапськ. саам. [páldes], род. в. [páltazi] «вид камбали»; кінцеве -us, можливо, є наслідком штучного підрівнювання форми слова до латинських іменників на -us; вважається також (Преобр. II 10) германським запозиченням (н. *Platteise* «камбала», гол. *pladijs* «тс.»), хоч таке припущення фонетично невмотивоване; нема достатніх підстав порівнювати з фр. *flétan* «білий палтус», англ. *platfisch* «палтус» (Горяев 247). — СІС² 616; Фасмер—Трубачев III 193; Черных I 618; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56.

пáлуба «горизонтальне перекриття в корпусі або надбудові судна СУМ, Нед; [дошки для покрівлі будівель Л; візок з дахом; дах вулика; критий столик на базарі для продажу товарів; дуплистий пеньок; край трухлявого дерева О; жолоб з дуплавого дерева О; лушпайка О; порожнеча, впадина; пересувна будка для трактористів Ва, Мо; старий предмет або стара людина О]», [пáлуб] «будка; візок з дахом; дах вулика; критий столик на базарі; пересувна будка Ва; віз, оббитий дошками Ва», [пáлоба] «тоненькі дошки на дах під бляху» До, [пáлоб] «ящик, скриня» Нед, [пáлубець] «малий віз на двох колесах» Пі, [пáлубець] «дерев'яний ящик з ручками» Чаб, [пáлубка] «палітурка» О, *пáлубник* «товстий тес або дошки, призначені для палуб», [пáлубка] «дерев'яний дашок вулика», *пáлубчáстий* «який має палубу», *опáлубка* «опалублення; тимчасово встановлювана форма для виготовлення бе-

тонних або залізобетонних конструкцій», *опáлубник* «робітник, який зводить опалубку», *опáлубний* «пов'язаний зі спорудженням опалубки», *опáлубити* «покрити настилом», [опáлубувáть (хату)] «покрити палубою» ЛЧерк, *розпáлубка* «розбір опалубки після того, як бетон стане досить міцним», *розпáлубити* «зробити розпалубку», *розпáлублений*; — р. бр. болг. м. *пáлуба* «суцільне перекриття на судні», п. *paľuba* «верх (буда) візка; кибитка, візок з верхом (будою)», *paľub* «тс.», ч. слц. *paľuba* «палуба», вл. *paľubja*, схв. *páлуба*, слн. *páľуба* «тс.»; — похідне утворення від *луб*; первісно, мабуть, означало «підлога або дах, зроблені зі схожого на луб матеріалу». — Фасмер III 194; Черных I 618; Преобр. II 10; Brückner 392; Machek ESJC 430; Holub—Lyer 354; Skok II 594. — Див. ще **луб, па-**.

[пáль¹] «загнутий кінець інструмента дереворубів»; — неясне, можливо, пов'язане з *пáлець*.

пáль² — див. **пáля¹**.

пáльма (бот.) «вічнозелена, переважно деревна рослина з великим пристим або віялоподібним листям», *пáльмові* «Palmae», *пáльме́та* «орнамент, який нагадує пальмове листя; рослина, гілки якої формуються в одній площині, як лист пальми», *пáльме́тка* «орнамент, який нагадує пальмове листя», *пáльмі́тін* «хімічна речовина, що входить до складу пальмової олії», *пáльмовий СУМ*, Нед, [пáльмяний] «пальмовий» Нед; — р. бр. *пáльма*, п. ч. слц. вл. нл. *palma*, болг. м. *пáлма*, схв. *páлма*, слн. *páлма*; — очевидно, через посередництво німецької мови (н. *Pálmē* < двн. *palma* «пáльма») запозичено з латинської; лат. *palma* «тс.; долоня» (рослина названа так за схожістю пальмового листка з розчепіреними пальцями руки), споріднене з двн. *folma* «рука», дангл. *folm* «кисть руки», гр. *παλάμη* «долоня», ав. рэгэпа «жменя», дінд. *pāñīñ* «рука». — СІС² 617; Фасмер III 194; Черных I

618—619; Преобр. II 10; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 710; Kluge—Mitzka 528—529; Klein 1116; Walde—Hofm. II 240—241.

[пальміці] (бот.) «коноплі звичайні (поскінь), *Cannabis sativa* L. (mascula)» Нед, Мак; — очевидно, похідне утворення від *пáльма*; назва могла бути зумовлена схожою будовою листя рослини з пальмовим. — Див. ще *пáльма*.

пальовік (зоол.) «круглий черв'як, *Strongylus Müller*» (паразитуює у кишечнику тварин і зрідка людини); — похідне утворення від *пáля*; пор. р. *сва́йник* «тс.» від *сва́я* «палая»; назва зумовлена, очевидно, властивістю пальовика проникати в окремі органи, як палая в землю. — Див. ще *пáля*¹.

[пальочник] (бот.) «перстач, *Potentilla anserina* L.; *P. argentea* L.; *P. verna* L.» Мак; — похідне утворення від *пáлець*; назва зумовлена пальчастою формою листків (Вісюліна—Клоков 210); пор. назву *перста́ч* (від ст. *перстѣ* «палець»), п. рієс *palców* «тс.». — Див. ще *пáлець*.

пальошки, палюшки — див. **пелюшки**.

пальпа́ція «медичне обстеження шляхом обмацування», *пальпува́ти* «обмацувати»; — р. *пальпа́ция*, бр. *пальпа́цыя*, п. *palpacja*, ч. *palpase*, слц. *palpásia*, болг. *палпа́ция*, схв. *палпа́ција*, слн. *palpásija*; — запозичення з латинської мови; лат. *palpatio* «погладжування» походить від *palpo* «гладжу, голублю», спорідненого з гр. *ψηλάφω* «обмацую, гладжу, оглядаю», можливо, з двн. *fuolen* «відчувати; намацувати», дісл. *falta* «бresti помацки, непевно обмацувати». — SIC² 617; Kopaliński 711; Walde—Hofm. II 241—242.

пальто́, пальтечко́; — р. *пальто́*, бр. *паліто́*, п. *palto*, *paltot*, ч. слц. *paleto*, вл. *paletot*, болг. *палто́* «піджак; пальто», м. *палто* «тс.», схв. *пàл(е)тò* «пальто», слн. *paletó*; — запозичення з французької мови; фр. *paletot* «пальто» походить від ісп. *palletoque* «плащ з капюшоном», яке зводи-

ться до лат. *palla* «довгий верхній парадний одяг давніх римлян», що певної етимології не має. — Москаленко УІЛ 54—55; Коваль 129; Черных I 619; Фасмер III 194; Преобр. II 10; Ст. вуг. *obcuch* 544; Dauzat 525; Gamillscheg 672; Walde—Hofm. II 238—239.

[пáльха] «частина земельної ділянки» Нед; — очевидно, давніше **пáліха*, **пáляха* «тс.», пов'язане з *[ляхá]* «грядка» (див.).

[пальца́т] «(барабанна) палиця, язик дзвона; запалювальна жердина» Нед, ст. *пальца́тъ* «жезль» (1627); — п. *palcat* «прут, палиця», ч. слц. *palcát* «палиця, булава»; — запозичення з угорської мови; уг. *palcát* є формою зн. в іменника *palca* «палиця, різка, посох», яке виводиться від сл. *palica* «палиця». — Ст. вуг. *obcuch* 541; MNTEsz III 70; Bárczi 233. — Див. ще **пáлиця**.

[пальцетува́тися] «битися, боротися» Нед; — бр. *[пальцаты]* «дуель, бійка сам на сам»; — очевидно, похідне утворення від *[пальца́т]* «(барабанна) палиця, язик дзвона» (див.).

[пальча́к] «стебло, стрижень, ніжка гриба, тичинка», *[палча́к* ВеЗн, *палча́к* тж, *пальча́к* Нед] «тс.»; — пов'язане з *пáлець*; назва зумовлена пальцеподібною формою стебла. — Див. ще *пáлець*.

пальча́тка (бот.) «куряча лапка, *Digitaria* Heist.»; — п. *palcznica*, *paluszniak* «тс.»; — похідне утворення від *пáлець*; назва зумовлена пальцеподібною формою квіткової волоті рослини (Сл. бот. 391; Федченко—Флеров 77); можливо, калька лат. *digitaria* «тс.» (від *digitus* «палець»); пор. слц. *prstovka* «пальчатка» від *prst* «палець» (калька латинської назви — *Machek* Jm. *rostl.* 294). — Див. ще *пáлець*.

[пальчик] (бот.) «герань лісова, *Geranium silvaticum* L.», *[пальчики]* «тс.» Мак; — похідне утворення від *пáлець*; назва зумовлена пальчастим листям рослини (Сл. бот. 128; Нейштадт 369). — Див. ще *пáлець*.

па́ля¹ «стовп, що забивається у ґрунт для опори чи огорожі; (заст.) загострений кілок, на який насаджували страчуваних», *паль* «тс.», [*па́лька*] «кіл, яким відмежують поле» О, [*пальковати*] «позначати кілками межу» О, ст. *паль* «паля як межовий знак» (1430), *па́личники* «шибеничники, караючі кати» (1627); — р. бр. *па́ля*, п. *pal* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *Pfahl* (< двн. *phāl*) «паля, стовп» походить від лат. *pālus* «кілок». — Шелудько 41; Фасмер III 194; Преобр. II 10; Потебня РФВ 1879/1, 263; Kluge—Mitzka 540. — Див. ще **палісад**.

[**па́ля**²] (заст.) «удар лінійкою по долоні», [*па́лі дати*] «ударити лінійкою по долоні»; — р. [*па́ля*] «тс.»; — очевидно, запозичення з латинської мови; лат. *pāla* «лопатка» етимологічно неясне. — Преобр. II 10. — Див. ще **палетка**.

[**паляндрувати**] «обшарювати, нищорити, ритися» Нед; — бр. [*паляндравать*] «лютувати, палити вогнем»; — очевидно, результат видозміни слова *плюндрувати*, зближеного з *паліти*; пор. бр. [*паля́ндра*] «чума, пошесть у вигляді білої гарячки», яке вважається похідним від *паляніць* «пальнути, ударити» (Носович 391). — Див. ще **паліти**, **плюндрувати**.

паляніця «вид хлібини», [*палані́ця*] «тс. Нед; круглий пиріжок з прісного тіста [Me]», [*паленя́*] «палянничка; вид вівсяного хліба», [*палінка*] «паляниця» Корз, [*паля́*, *паля́тко*] «тс.», [*паляні́шник*] «булочник» Пі, *паляні́шниця* «жінка, яка пече і продає паляниці», [*паля́нка*] «маленький коржик з вівсяного борошна», [*паляні́чити*] «пекти паляниці?», [*розпалі́нічити*] «розплюснути» Ме, [*розпалені́чити*] «тс.» Нед; — р. [*палені́ца*] «паляниця», бр. [*паляні́ца*] «тс.»; — похідне утворення від *паліти*; назва зумовлена тим, що при випіканні такого хліба чи печива на ньому утворюється суха, іноді пригоріла

скоринка; пов'язання з гр. *πέλασος* «жертвний пиріг» (Фасмер ГСЭ 138) пізніше автором було відкинута. — Фасмер III 191; Преобр. II 10. — Див. ще **паліти**.

[**паляруш**¹] «приступ подагри» ВеБ; — похідне утворення від *паліти* «пекти», очевидно, зумовлене впливом п. *palarusz* «параліч». — Див. ще **паліти**.

паляруш² — див. **пуля́рєс**.

[**паля́ти**] «ганяти, гасати, швидко йти» Ме, Мо, [*пальовати*] «йти навпростець» Корз; — неясне.

па́ма — див. **паме́г**.

Па́мво (чоловіче ім'я), ст. *Па́мвонъ* «нітрій (?) жител» (1627), *Па́мва* (1627); — р. бр. *Па́мва*; — запозичення з грецької мови; гр. *Πάμβω* переконливої етимології не має; пов'язується з *Πάμφωνος* «багатоголосий» (Вл. імена 78; Спр. личн. імен 443), *Πάμωv* (чоловіче ім'я); може бути зведене до *Πάμωτος* (жін. р. *Παμβώτης*) «який усіх годує». — Беринда 226.

[**паме́г**] «хмара» ЛексПол, [*паме́ги*] «хмари», [*па́ма*] «чорна недощова хмара» Л, [*па́мога*] «мжичка, дрібний дощ» Нед; — р. [*па́мга*] «туман, що випадає у вигляді мжички; похмура погода з мжичкою», [*па́мжа*] «погода (звичайно погана)»; — псл. [**рапъгъ*, **рапъга*] «хмара, туман, мжичка», пов'язане з *мъžitī* < **mīgīti* «мжичити». — Меркулова Етимологія 1973, 58—60. — Див. ще **мжіти**.

[**памич**] (бот.) «мній (мох), *Mpium* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *мічка* «пучок конопель або льону, підготовлений для прядіння», *микати* «чесати льон або коноплі для прядива»; назва зумовлена схожими на куделю повстистими дернинами, що їх утворюють стебла цього моху (Словн. бот. 354). — Див. ще **микати**. — Пор. **мічка**.

па́мка, **па́мок** — див. **па́м'ять**.

па́мога — див. **паме́г**.

[**па́молоток**] «волють, суцвіття у вигляді мітелки»; — неясне, можливо,

давніше **наволоток*, похідне від *во- лоть*.

[**пáморка**] (ент.) «мертва голова, ахеронція, *Acherontia Laspr.*» Нед; — похідне утворення від *моріти*; назва зумовлена своєрідним малюнком на тілі метелика між крилами, схожим на людський череп (символ смерті), звідки також і назва *мертва голова* (Горностаєв 238). — Див. ще **мор, па-**

пáморок, *пáморока*, *пáмороть*, *пáморочити*, *пáморочка*, *пáморочливий*, *пáморочний* — див. **мóрок**.

[**пáмота**] «бавовна» Нед; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *patut* «тс.» через словацьке та південнослов'янське посередництво (слц. *patuk* «бавовняна нитка», болг. *памук* «бавовна, вата», м. *памук*, схв. *пáмук* «тс.») зводиться до тур. *patuk* (*patug*) «бавовна», яке походить від перс. *pāmbā* (сперс. *pāmbāk*) «тс.». — *Мачек ESJCS* 351; *Младенов* 410; *MNTESz* III 78—79; *Bárczi* 234. — Пор. **бóмбáк**, **бумáга**.

[**памóха**] (бот.) (у сполученні [*лó- мінь п.*] «ломикамінь моховидний, *Saxifraga bryoides* L.» Нед); — похідне утворення від *мох*; назва зумовлена тим, що ця рослина своїм зовнішнім виглядом нагадує мох (Флора УРСР 479—480). — Див. ще **мох, па-**

пампáси «область Південної Америки із субтропічним кліматом і степовою рослинністю», *пáмна* «тс.»; — р. *пампáс*, *пампáсы*, бр. *пампáсы*, п. *памрас*, *памрасу*, ч. *памрасу*, слц. *памра*, болг. *пáмна*, *пампáси*, схв. *пáмнас*, слн. *пáмра*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *памрас* є формою множини іменника *памра* «тс.», запозиченого з мови кечуа; кеч. *памра* «рівнина». — *SIC*² 617; *ССРЛЯ* 9, 83; *Sł. wug. obsyeh* 544; *Kopalíński* 711; *Klein* 1117.

[**пáмплик**] «червона китиця як відзнака доброго стрільця» Нед; — очевидно, пов'язане з нім. *памрелп* «висіти, колихаючись, погойдуючись», *памтелп* «висіти, теліпатися», *баумтелп* «тс.», що

вважаються результатом наслідування звуку дзвона *bim-bam-baum*. — *Kluge—Mitzka* 48, 57, 110—111.

пампúха «пампушка», *пампúх*, *пампúшка*, *пампúшок*, [*панпúх* Нед, *панпúха*, *панпúшка* *ЛексПол*] «тс.», *пампúшкуватий* «який нагадує собою пампушку; пухкий»; — р. бр. *пампúшка*, п. *памрuch*, *памрусzka*, *папúch*, *папúkuk*, ч. *памрусka*, слц. вл. *памрuch*, нл. *папúrug*, *памрuch*, *памрук*, *памриšk*; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Pampkuchen* «оладок, млинець» (видозмінене, можливо, під впливом слов'янської морфем *пух-*, пор. *пухкий*, *пúхнути*) утворене з основ іменників *Pfanne* «сковорода», що виникло з двн. *pfanna* (свн. *pfanne*), до якого зводиться псл. **paпу*, укр. [*пáнва*] «тс.», і *Kuchen* «пиріг, печиво» (двн. *chuohho*, *kuocho*, свн. *kuoche*), спорідненого з снн. *снідерл. kōke*, сангл. *sake*, дісл. *кака* «тс.». — *Москаленко УІЛ* 29; *Шелудько* 41; *Shevelov Hist. phonol.* 742; *Фасмер III* 194; *Преобр. II* 10; *Мачек ESJCS* 431; *Schuster-Sewc* 1038—1039; *Kluge—Mitzka* 409, 541. — Див. ще **кекс**, **пáнва**.

[**пампúхи**] (бот.) «білі сливи, *Pyrus insititia* L.» *ВеНЗн*; — очевидно, результат семантичної видозміни *пампúха* «пампушка»; назва зумовлена зовнішнім виглядом плодів, схожих на пампушки. — Див. ще **пампúха**.

[**памула**] «варені чорниці» *ВеЗа*; — неясне.

пáмпіль «вид гри в карти; [жировий валет, старша карта в цій грі]», *пáмпиль* «гра в карти»; — запозичення з польської мови; п. *памфіл* (назва карти) походить від фр. *памphilе* «жировий валет», що зводиться, очевидно, до гр. *Пáμφιλος* «всім любий». — *Kopalíński* 711; *Sł. wug. obsyeh* 544. — Див. ще **Памфіл**.

Памфіл (чоловіче ім'я), *Панфіл*, ст. *Памфілъ* «всѣ(м) милы(и), вседруже(н)» (1627); — р. болг. *Памфіл*, бр. *Памфіл*, п. слц. *Памфіл*, ч. *Памфілос*,

м. *Памфил*, схв. *Памфилије*, слн. *Pamfil*, стсл. **Памфилъ**, **Панфиль**; — запозичення з грецької мови; гр. *Πάμφιλος* походить від складного прикметника *πάμφιλος* «всім любий, всіх улюбленець», утвореного з основ *πάν* «увесь; кожний» і *φίλος* «улюблений, милий, дорогий», пов'язаного з *φιλέω* «кохаю, люблю». — Вл. імена 78; Беринда 226; Петровский 173; Спр. личн. имен 443; Илчев 376. — Див. ще **пан-**, **філологія**.

памфлёт «сатиричний твір, спрямований проти якого-небудь суспільного явища чи особи», *памфлетист*, [*памфлётник*] «памфлетист» Нед; — р. бр. болг. *памфлёт*, п. ч. слц. вл. *ramflet*, м. *памфлет*, схв. *пәмфлет*, слн. *ramflét*; — через німецьке посередництво (н. *Ramphlet*) запозичено з англійської мови; англ. *ramphlet* «брошура, памфлет» походить від фр. ст. *ramphilet* «тс.», утвореного від назви комедії XII ст. слат. *Ramphilus seu De Amore* «Памфіл, або Про кохання», в якій власне ім'я *Ramphilus* відтворює гр. *Πάμφιλος* «Памфіл». — СІС² 617; Фасмер III 195; КЭСРЯ 324; Brückner 392; Holub—Lyer 354; Kopaliński 711; Kluge—Mitzka 529; Klein 1117; Dauzat 526—527. — Див. ще **Памфіл**.

пам'ять, [*памка*] «пам'ять», [*памок*] «тс.» Па, *пам'ятка*, *пам'ятник*, [*пам'ятниця*] «побиття на спомин» Нед, *пам'яток*, [*пам'ятунок*] «видимий знак» Нед, [*пам'ятух*] «очевидець; той, хто пам'ятає про щось» О, *пам'яткий* «пам'ятливий», *пам'ятковий*, *пам'ятливий*, *пам'ятний*, *пам'ятуючий* «який має добру пам'ять», *пам'ятати*, *пам'ятувати* «пам'ятати», *безпам'ять* «безпам'ятство», *безпам'ятство*, *безпам'яття* «тс.», [*безпам'ятко*] «людина, що має погану пам'ять», *безпам'ятний*, *впам'ятку* «пам'ятається, не забувається», [*запам'яток*] «пам'ятник» Ж, [*запам'ять*] «на пам'ять, на згадку» Пі, *запам'ятати*, *напам'ять*, *непам'ять*, *невпам'ятку* «не пам'ятається, не пригадується»,

опам'ятати «вивести кого-небудь із стану непритомності, забуття», *опам'ятувати* «тс.», *опам'ятатися*, [*обезпам'ятити*] «втратити пам'ять» Ж, [*пропам'ятник*] «альбом і твір, присвячений пам'яті кого-небудь» Нед, *пропам'ятний* «пам'ятний», [*спам'ятати*] «пам'ятати, заспокоїти» Нед, [*спам'ятувати*] «тс.» Нед, [*спамнятати(ся)*] «привести (прийти) до розуму, стримати(ся); заспокоїти(ся)» Ме, *упам'ятку* «пам'ятається, не забувається»; — р. *пам'ять* «пам'ять», бр. *пам'яць*, др. *пам'ять* «тс.; спогад, повість, запис, грамота; заупокійна служба», п. *ramieć* «пам'ять», ч. *ramět*, слц. *ramät'*, болг. м. *памет* «тс.», схв. *пәмēt* «розум», слн. *ramet* «пам'ять, розум», стсл. **памать** «тс.»; — псл. *ramęť* < **ramъrtь* «пам'ять», пов'язане чергуванням голосних із тьпѣти «думати»; — споріднене з лит. [*mintis*] «загадка», *atmintis* «пам'ять», ст. *mintis* «думка, ідея», лат. *mēns*, род. в. *mentis* «розум, здоровий глузд», гот. *gamunds* «пам'ять», днв. *gimunt* «тс.», ав. *maiti-* «думка», дінд. *matih* (*mátiḥ*) «думка, погляд, намір»; іє. **men-ti-*, **mṛ-ti-* «розум, думка». — Стоянов Мовозн. 1968/2, 72; Фасмер III 195; Преобр. II 11; Горяев 247; Brückner 392; Machek ESJC 430; Holub—Lyer 354; Младенов 410; Skok II 445; Бернштейн Очерк 1974, 261; Trautmann 181; Walde—Hofm. II 69—70; Pokorný 726—728. — Див. ще **мніти**. — Пор. **помина́ти**.

пан, ст. *панъ* (1349), *панва́* (зб.), [*панвія*] «пані» ВеУг, [*панѣнтьо*] «паненя» Нед, *паненя́* «дитина пана», [*паненя́тко*] «тс.» Пі, [*панѣнство*] «незайманість, непорочність» Нед. [*панѣць*] «паночок» Нед, [*панѣя*] «пані» Нед, [*паніско*] «пан» Нед, *паніч*, ст. *панічъ* (1426), *панічик* (зменш.), *пані*, ст. *пани* (1378), *паны* (1462), *панійка* (зменш.), *панія* «пані», ст. *панія* (1480), [*панка*] «панна, пані» Нед, *панна*, ст. *панна* (XV ст.), *панъну* (1471), *панночка* (зменш.), [*паннуня*,

паннуся ВеЗа] «тс.», [панова] «панва», панок, панота (зб.) СУМ, Нед, [паноша Нед], панство, [паньство, панцтво] «тс.» Нед, ст. паноша «дрібний шляхтич» (1433—1443), панство «держав» (1388), [пануно] «паночок» Нед, [панча] «паненя», [панчук] «панч» Нед, панцанін «кріпак» СУМ, Нед, панцанник, [панцар] «тс.», панцизна «панщина», панщина СУМ, Нед, [паньчина, пайнщина] «тс.» Нед, панцинник «кріпак», [панцони] «кріпаки» Пі, панюга (знев.) СУМ, Г, паня «пані», паня «дитина пана чи пані», [паняга] «панюга», [паняне] «панове» Нед, [панянин] «пан», панянка «панна», панянство «дівування», [панятко] «паненя» Пі, [паненський] «дівочий» Нед, панчівський, панівний, пановлівий «гордовитий, як пан», [пановлівий] «панівний» Нед, ст. панский (1435), [паньсковатий] «пановитий» Нед, панцанний, панцизнаний, панцинний, панянський «належний панянци; дівочий, незайманий», [паневкавито] «по-панському» ЛексПол, [панити] «подобатися або бути потрібним; [служити Шух]», панитися «триматися по-панському», [паничувати] «жити як панч» Нед, паніти «триматися по-панському; байдикувати», панішитися «панитися», панувати, ст. пановати (1499), панькати, панькатися, [пановатися] «утвердитися в пануванні, в панстві» Пі, [віпанок] «молодий пан» Она, допануватися, допанькатися, запаніти, [запанчитися] «загордитися, зазнатися» Пі, [недопанок] «той, хто вдає із себе пана», [непанцанний] «не зобов'язаний відбувати панщину» Нед, опанувати, [опануватися] «прийти до влади», [опануть] «охопити, оволодіти» ЛексПол, підпанок «не дуже багатий або збіднілий пан; той, хто перебуває на службі у пана», по-панському, по-панськи, [по-панській] «по-панському», полупанок, попаніти «стати паном», [попанячитися] «попаніти», розпанішитися «стати паном; прийти до вла-

ди; встановитися», спанілий «який став паном; з панськими манерами, звичками», спаніти «запаніти», [спанішитися] «тс.», [упануватися] «стати володарем панського маєтку», [упанькати] «умовити когось, запобігливо догодити, прислужитися, добившись вигоди з цього» Шейк; — р. бр. болг. м. пан; — запозичення з польської мови; п. рап, як і ч. рап, ст. hráp, слц. рап, вл. нл. рап, зводиться до псл. [*gърапъ], що цілком певної етимології не має; очевидно, запозичення з давньоіранського джерела; ір. *gu-rāna-/*gau-rāna- «коров'ячий пастух, охоронець скоту» складалося з основ ір. gau-«корова, бик, велика рогата худоба» і rāna-«захист, охорона, сторожа», похідної від *rā-«берегти, захищати»; менш переконливе традиційне пов'язування *gърапъ з [жупан] «начальник округу (у різних слов'янських землях)» (Фасмер III 195—196; Преобр. II 13; Grückner 393; Holub—Lyer 355); безпідставною була спроба (Соболевский РФВ 71, 442—443) відокремлення рапъ від *gърапъ і пояснення його як запозичення з дакійської мови; недостатньо обгрунтованою є й спроба (Machek ESJC 431; Holub—Kop. 263) пояснення рапъ як вторинного утворення до рап, яке зіставляється з гр. πότνια «володарка, пані», дінд. rātnī «тс.». — Richhardt 86; Фасмер—Трубачев III 195—196; Черных I 619; Schuster-Šewc 1039—1040; Трубачев Этимология 1965, 71—75; ЭССЯ 7, 197—198; Верп. I 368.

пан- (перша частина складних слів, що відповідає основі *все-*: *панамеріканізм*, *пангерманізм*, *панславізм* і под.); — р. бр. болг. м. схв. пан-, п. ч. слц. вл. слн. рап-; — запозичення з грецької мови; гр. παν-«все-» пов'язане з пās (< *пантс, с. р. pāw) «всякий, кожен; весь, цілий», етимологія якого неясна; можливо, споріднене з дінд. *śāsvant «весь, всі підряд, кожен». — CIC² 617; Brückner 393; Frisk II 476—477; Boisacq 748—749.

[панаджин] «земельна спадщина», [понаджин] «тс.» Нед; — результат видозміни запозиченого рум. молд. *pa-gáripă* «пустка; переліг», очевидно, утвореного від уг. *parlag*, *paḡag* «тс.» (з укр. *переліг*, род. в. *перелігу*) під впливом рум. молд. *țelină* «цілина, неорана земля». — *Vincenz* 4; *СДЕЛМ* 302; *DLRM* 583. — Див. ще *лежати*. — Пор. *паразина*.

панама «літній капелюх з широкими крисами»; — р. бр. болг. м. *панăма*, п. слц. *rapama*, ч. *rapamak*, вл. *rapamski klobuk*, схв. *пăнама-шешір*, слн. *rapama*; — запозичення з французької мови; фр. *rapama* «літній крилатий капелюх з волокон пальми» походить від назви республіки *Rapama* «Панама». — *СІС*² 618; *Черных* I 619; *КЭСРЯ* 324; *Sl. wug. obsuch* 544.

Панас — див. **Афанасій**.

[панас] «гра в піжмурки»; — очевидно, походить від імені *Панас*; мотивація назви неясна.

паняхати «розривати, розтинати», [*пенехать*] «різати» Чаб, [*панахи*] «ганчірки, клапти, лахміття» Нед, *розпанахати* «роздерти» СУМ, (Me); — п. [*rapachac*] «дерти на дрібні шматки»; — неясне; пор. *пелехати*.

панахіда «церковна служба по померлому», [*панахідник*] «той, хто служить панахиду»; — р. болг. м. *панахіда*, бр. *паніхіда*, др. *панихида*, п. *rapachida*, *rapachida*, ч. *rapuchida*, слц. *rapuchida*, схв. *панихіда*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *πανυχίδος*, род. в. *πανυχίδος* «цілонічна служба», утворене з основ *παν-* «все» і *υχ* «ніч», спорідненого з псл. *покть «ніч». — *Фасмер* III 197—198; *Черных* I 620; *КЭСРЯ* 325; *Преобр.* II 11; *РЧДБЕ* 529; *Frisk* II 327; *Boisacq* 674. — Див. ще *ніч*, *пан-*.

панацѐя «ліки в алхіміків, які нібито допомагають від усіх хвороб; універсальний засіб, який нібито зараджує при розв'язанні всіх проблем»; — р. болг. *панацѐя*, бр. *панацѐя*, п. *rapaseut*, *rapasea*, ч. слц. *rapasea*, схв.

панăцѐя, слн. *rapasēja*; — запозичення з французької мови; фр. *rapasée* походить від лат. *rapasēa* «всецілющий засіб», яке зводиться до гр. *πανάκεια* «тс.», пов'язаного з *παναίης* «який усе зціляє», утвореним з основ *παν-* «все» і *αιος* «ліки», що переконливої етимології не має. — *СІС*² 618; *КЭСРЯ* 324; *Горяев* 247; *Sl. wug. obsuch* 544; *РЧДБЕ* 528; *Klein* 1118; *Frisk* I 56; *Boisacq* 387. — Див. ще *пан-*.

панбархат «вид тонкого оксамиту»; — запозичення з російської мови; р. *панбархат* «тс.» складається з компонентів *пан-*, що походить від фр. *rappe* «плис, тканина, схожа на оксамит», яке зводиться до лат. *reppa* (<**repnā*) «крило птаха», спорідненого з дінд. *ratram* «крило, перо», дісл. *fjöd* «тс.», двн. *fedaga* «перо», гр. *πτερόν* «крило», *πέτομαι* «лечу, літаю», можливо, також псл. *perо*, укр. *перо*, і *бархат* «оксамит». — *Фасмер* I 129; *Преобр.* I 18; *Walde—Hofm.* II 282—283. — Див. ще *бархан*², *перо*.

[панва] «сковорода» Г, Куз, [*панвѐр*] «виготовлювач сковорід» Нед, *панівка* «частина затвора у старовинних кремінних пістолетів і рушниць, на яку насипали порох; [заглиблення, в якому крутиться нижній кінець веретена шестерні в млині; лист, бляха; сковорода Нед], [*панілка*] «панівка; сковорода» Нед, [*пановка*] «тс.» Нед, [*панівка*] «панівка Пі; невелика сковорода Вел», [*панвиця*] «подружне ложе» Нед; — бр. [*панва*] «сковорода», ч. *ránev*, *ránviška*, слц. *rapva*, вл. *rópoj*, *rónwiška*, нл. *rapej*, *rapewka*, *rapwa*, болг. м. *паница*, схв. *паница*, слн. *rônev* «тс.», р.-цсл. *паны* «жаровня»; — запозичено з польської мови не пізніше середини XVI ст.; п. *rapew* «сковорода», *rapewka* «панівка; сковорідка» виникло з псл. **rapu* «сковорода», яке вважається давнім німецьким запозиченням; двн. *rpappa* «сковорода» (свн. *rpappe* «тс.») зводиться до лат. *ratina* «миска, неглибока каструля, сковорода» (> нар.-лат. **patna* > *rappa*), що похо-

дить від гр. *πατάνη* «пласке блюдо, тарілка, сковорода», пов'язаного з *πετάνη* «розстеляю, розгортаю, розширюю», яке прямих позагрецьких відповідників не має. — Дзендзелівський ДБ VIII 83; Шелудько 41; Фасмер III 198; Галай Веснік БДУ 1978/2, 34; Brückner 394; Machek ESJC 432; Бернштейн Очерк 1974, 237; Mikl. EW 231; Kluge—Mitzka 541; Walde—Hofm. II 264; Frisk II 480, 520; Boisacq 750.

пандан (бот.) «*Pandanus* (L.) Rumph.», *панданові*; — р. *пандан*, *панданус* «тс.», бр. *панданавья*, п. слц. *pandan*, ч. *pandan*, болг. *пандан*(ус); — запозичення з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *Pandanus* походить від мал. *pandang* «тс.», букв. «показаний, помітний». — Симонович 335; NSD 1781.

пандемія «найвищий ступінь розвитку епідемії, що поширилась на більшість населення однієї чи кількох країн», *пандемічний*; — р. *пандемія*, бр. *пандэмія*, п. *pandemia*, ч. *pandemie*, слц. *pandémia*, болг. *пандемия*, схв. *пандэмија*, слн. *pandemija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Pandemie*, фр. *pandémie*, англ. *pandemic* «тс.» походять від гр. *πανδημία* «весь народ», утвореного з основ *παν-* «весь» і *δημος* «земля, країна, народ». — СІС² 618; Kopaliński 712; РЧДБЕ 528; Kleip 1118—1119. — Див. ще **демагог**, **пан-**.

[**пандурити**] «непокоїтися» Корз, [*прéндурити*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [*пéндити*] «нести, тягти; *гнати».

[**паневички**] (бот.) «орлики звичайні; *Aquilegia vulgaris* L.» Мак; — очевидно, результат видозміни назви **павлині вічки*; пор. [*павлине око*] «тс.» Мак; назва зумовлена гарним голубим кольором квітів рослини. — Див. ще **око'**, **пава**.

панегірик «похвальний відзив, захоплена похвала (часто нещирі або іронічні)», *панегірист*, *панегіричний*; — р. м. *панегірик*, бр. *панегірык*, п. ра-

пегірук, ч. слц. *rapegyrik*, болг. *панегірик*, схв. *панегірик*, слн. *rapegirik*; — через латинське посередництво (лат. *panegyricus* «похвальне слово, панегірик») запозичено з грецької мови; гр. *πανηγυρισ* (λόγος) «похвальна промова на урочистих усенародних зборах» є похідним від *πανήγυρις* (*πανάγυρις*) «урочистість, усенародне свято», що складається з основ *παν-* «все-» і *ἄγυρις* «зібрання, натовп», пов'язаного з *ἀγειρω* «збираю, скликаю». — СІС² 618; Фасмер III 197; Горяев 247; Brückner 393—394; Kopaliński 712; Holub—Lyer 355; Kleip 1119; Frisk I 8—9; Boisacq 6—7. — Див. ще **гор-тати**, **пан-**.

панель «доріжка для пішоходів на узбіччі дороги; тротуар; дошка, яка є частиною шита або пульта управління, елемент конструкції збірної будови у формі плити»; — р. *панель*, бр. *панэль*, ч. слц. вл. *panel*, болг. *панел*, м. *панел*, схв. *панел*, слн. *panel*; — запозичення з німецької або голландської мови; нвн. *Paaneel* «панель», гол. *paneel* «тс.» походять від фр. ст. *panel* «тс.», яке зводиться до нар.-лат. **pannellus* < лат. *pannulus*, зменш. від *pannus* «шмат тканини, полотно», спорідненого з гр. *πίψος* «тканина», *πίψη* «тканина, нитка, веретено», двн. *fano* «тканина, хустка», гот. *fana* «кусок тканини, хусточка», псл. *peŕi* «п'ясти», укр. *п'ясті*. — СІС² 619; Фасмер III 197; Черных I 619—620; КЭСРЯ 324; Преобр. II 11; Kleip 1119; Walde—Hofm. II 247—248. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **панно**.

[**панера**] «корзина з верболозу для овочів» Мо, [*панёр*] «тс.» Чаб; — запозичення з болгарської мови; болг. *панёр* «плетений кошик» походить від іт. *paniera* «круглий кошик (з двома ручками)», що виникло з лат. *panāgium* «кошик для хліба», утвореного від *panis* «хліб», пов'язаного з *pāso* «пасу; годую; їм, харчуюся», спорідненим з гот. *fōđjan* «живити, вигодовувати», двн. *fuotar* «їжа, корм», гр. *πατέομαι* «їм; п'ю», псл. *pasti*, укр. *пастити*. —

РЧДБЕ 529; Walde—Hofm. II 246—247, 260. — Див. ще **па́сти**¹. — Пор. **компа́нія**.

[паникадило] (бот.) «люпин жовтий, *Lupinus luteus* L.» Мак; — результат перенесення на рослину назви *паникади́ло*; перенесення зумовлене тим, що квіти цієї рослини, зібрані у вертикальні стоячі китиці, схожі на свічки у паникадилі (УРЕ 8, 318). — Див. ще **паникади́ло**.

панібра́т «хороший знайомий, задушевний приятель», *панібра́тство* «надмірна невимушеність; безцеремонність, фамільярність; компанія, товариство (звичайно безцеремонне, фамільярне)», *панібра́тчик* «учасник панібратства», *панібра́татися* «входити в приятельські, фамільярні стосунки, видаючи себе за рівню з ким-небудь», *панібра́тствувати* «поводитися з ким-небудь занадто невимушено, безцеремонно, фамільярно», *запанібра́та*, *попанібра́тськи*; — р. заст. *панибра́т*, бр. *панибра́т*; — результат видозміни вживаного серед шляхти звертання п. *рапіе бра́сіе*, букв. «пане брате». — Фасмер III 197; Черных I 620; Преобр. II 11. — Див. ще **брат**, **пан**.

[пані́йка] «оладка, пампушка» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми [*пані́вка*], похідної від *панва́* «сковорода»; первісне значення — «спечене чи підсмажене на сковорідці». — Див. ще **панва́**.

па́ніка, *паніке́р*, *паніке́рство*, *пані́чний*, *паніке́рствувати*, *панікува́ти*; — р. болг. м. *па́ника*, бр. *па́ніка*, п. ч. слц. вл. *рапіка*, схв. *па́ника*, слн. *рапіка*; — запозичення з німецької мови; нім. *Ránik* через фр. *рапі́ке* «паніка; панічний» і, далі, лат. *rapicus* «панічний» зводиться до гр. *πανικός* (*φόβος*) «раптовий, безпідставний страх, що його, за міфологічними уявленнями, навіював бог лісів і пасовиськ Пан», похідного від імені цього бога *Πάν*. — СІС² 619; Фасмер III 197; Черных I 620; КЭСРЯ 325; Горяев 247; Sł. wug. obcsuch 546; Holub—Lyer 355;

Kluge—Mitzka 529; Dauzat 528; Klein 1120; Frisk II 470—471.

паникади́ло «велика люстра зі свічками або стоячий канделябр перед іконами, звичайно в церкві», [*паникади́ло*] «тс.»; — р. *паникади́ло*, бр. *паникадзіла*, др. *паникадило*, *понекадило*, *поникадѣло*, *поникандѣло*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *πολυάνδηλος* «багатосвічник» утворене з основ слів гр. *πολύς* «численний», що в цьому слові внаслідок деетимологізації перетворилося на *пани-*, і *κандήλα* «свічка», пов'язаного з лат. *capdēla* «тс.» — Фасмер III 197; Черных I 620; Преобр. II 11; Горяев 247; Желтов ФЗ 1878 IV 36; Mikl. EW 231. — Див. ще **канделя́бр**, **полі-**.

Панкρά́т (чоловіче ім'я), *Панкρά́тій*, [*Кра́тик*]; — р. болг. *Панкρά́тій*, бр. *Панкρά́т*, п. *Рапкрасу*, ч. слц. *Pankrás*, м. *Панкратие*, схв. *Панкрати́је*, *Панкраци́је*, слн. *Рапкрасіј*, стсл. **Панъкратни**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Παυκράτιος* пов'язане з *Παυκратής* «всевладний, всесильний, всемогутній», яке складається з основ *παυ-* «все-» і *κράτος* «сила, міць, влада». — Вл. імена 79; Петровский 173—174; Спр. личн. имен 443; Суперанская 81; Илчев 377. — Див. ще **аристокра́т**, **пан-**.

[панна] (бот.) «гриб вовнянка, *Lactarius torminosus* (Schaeff.) Fr. (*Agaricus necator* Bull.)»; — очевидно, результат перенесення на гриб назви *панна* «панська дочка»; перенесення могло бути зумовлене рожевим з червонуватими концентричними зонами забарвленням шапочки гриба (Зерова 123, 171). — Див. ще **пан**.

панно́ «картина, барельєф та ін., що кріпиться звичайно до стіни; частина стіни або стелі, обрамлена орнаментом чи ліпленням і звичайно заповнена живописним зображенням або скульптурним рельєфом»; — р. *панно́*, бр. болг. м. *панó*, п. ч. слц. *раппеау*, схв. *па̀но̀*; — запозичення з французь-

кої мови; фр. раппеаи «панно» утворилося від нар.-лат. *раппелус «шматок тканини, полотна». — СІС² 619; ССРЛЯ 9, 111; Копалиński 713; Dauzat 528. — Див. ще **панель**.

[па́нога] «велика гілка» Нед; — схв. па́нога «усохла нога, кукса ноги; окреме відгалуження річки; корінь зуба і под.», слн. ра́пога «галузь діяльності»; — похідне утворення від *нога*, псл. *пога* в переносному значенні «паросток, паросток кореня». — Див. ще **нога**, **па-**.

панора́ма «вид на далекий простір; картина, на якій плоский живописний фон поєднується з об'ємним предметним переднім планом», *панорамувати* «обертатися навколо вертикальної або горизонтальної осі при безперервному зніманні кіноапаратом великого простору»; — р. болг. м. схв. *панора́ма*, бр. *панара́ма*, п. *рапогата*, ч. слц. вл. слн. *рапога́та*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Рапога́та*, фр. англ. *рапогата* утворені з основ гр. *παν-* «все-» і *όραμα* «вид, видовище», похідного від *όραω* «бачу, дивлюся, оглядаю, споглядаю», спорідненого з лат. *vegēō* «дивлюся зі страхом, боюся», дісл. *vağ* «пильний, уважний», гот. *vars* «обережний», двн. *giwar* «обізнаний», свн. *gewart* «тс.». — СІС² 619; КЭСРЯ 325; Фасмер III 198; Черных I 620—621; Преобр. II 12; Горяев 242; Копалиński 213—214; Holub—Lyer 356; Dauzat 528; Klein 1120; Frisk II 411. — Див. ще **пан-**.

пансіо́н «закритий навчальний заклад з гуртожитком; невеликий готель, будинок, де здаються кімнати з повним утриманням; утримання тих, хто живе у кого-небудь», *пансіона́т* «вид закладу для відпочинку», *пансіоне́р* «той, хто вчиться (живе) в пансіоні»; — р. болг. м. *пансио́н*, бр. *пансіён*, схв. *пансийо́н*, *пенсийо́н*; — запозичення з французької мови; фр. *pepsion* «плата за утримання» походить від лат. *pēnsiō* (зн. в. *pensionem*) «плата, внесок». — СІС² 620; КЭСРЯ 325; Фасмер III 198;

Преобр. II 12; Горяев 247; Dauzat 546. — Див. ще **пенсія**.

панталони́ «штани; жіноча білизна, яка покриває нижню частину тулуба»; — р. бр. *панталони́*, п. ч. *pantalony*, слц. *pantalóny*, болг. м. *панталони́*, м. *панталоне́*, слн. *pantalópi*; — запозичення з французької мови; фр. *pantalón* «тс.; блазень, паяц, скоморох» походить від іт. *Pantalone*, *Pantaleone*, імені популярного персонажа народних комедій, що носив просторі й довгі штани. — КЭСРЯ 325; Фасмер III 198; Черных I 621; Преобр. II 12; Горяев 247; Копалиński 714; Holub—Lyer 356; Dauzat 529.

[панта́рка¹] (орн.) «цесарка, *Numida meleagris*, [панта́рчий] «цесарський» Нед; — запозичення з польської мови; п. *rantarka* «цесарка» походить від фр. *pintade* «тс.», яке зводиться до порт. *pintado* «мальований, строкатий, плямистий, крапчастий», пов'язаного з *pintar* «фарбувати, малювати, розписувати», що походить від лат. *pingo* «малюю», спорідненого з дінд. *piṅktē* «малює», *piṅgaḥ* «рудуватий, коричнюватий», *piṅgalaḥ* «тс.», гр. *πίγγαλος* «ящірка», псл. *рѣгъ* «плямистий», укр. [піга́нстий] «плямистий». — *Sł. wyg. obcych* 547; *Sławski JP* 39/5, 382; *Fraenkel* 570; *Dauzat* 560; *Walde—Hofm.* II 305. — Див. ще **піганістий**.

[панта́рка²] (бот.) «гречка татарська, *Fagopyrum tataricum* (L.) Gaerth.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни [тата́рка] «тс.», зближеного з [панта́рка] (орн.) «цесарка».

пантеї́зм «філософське ідеалістичне вчення, яке ототожнює Бога з природою», *пантеїст*, *пантеїстичний*; — р. *пантеїзм*, бр. *пантеїзм*, п. вл. *pan-teizm*, ч. *pantheismus*, *pantheismus*, слц. *pantheizmus*, болг. *пантеїзъм*, м. *пантеїзам*, схв. *пантеїзам*, слн. *panteizem*; — запозичення з французької мови; фр. *panthéisme* «пантеїзм» походить від англ. *pantheism* «тс.», *pantheist*, ут-

вореного в 1705 р. ірландським філософом Дж. Толандом (J. Toland, 1670—1722) з основ гр. παν- «все-» і θεός «бог». — СІС² 620; ССРЛЯ 9, 121; Kopalinski 714; Dauzat 529; Kluge—Mitzka 529; Klein 1121. — Див. ще **атеїзм**, **пан-**. — Пор. **пантеѐн**.

Пантелеймѐн (чоловіче ім'я), *Пантелемѐн*, *Пантелі́й*, *Панько́*, [*Панталімѐн* Нед, *Палтимі́н* Куз, *Палтимѐн* Куз, *Палі́й* Пі, *Талімѐн* (Ме)] «тс.», [*Паньчі́ха*] «дружина Панька» Нед, ст. *Пантелеймон* «всем(и)л(ос)тивъ» (1627); — р. *Пантелеймѐн*, бр. *Панцеля́ймѐн*, болг. *Пантелеймѐн*, *Пантелѐй*, м. *Пантеле́ймѐн*, *Пантеле́й*, схв. *Пантѐле́ймѐн*, слн. *Pantelejmon*, стсл. **Пантелеимонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; сгр. Παντελεήμων утворене з основ гр. παν- «все-» і ἔλεῖμων «милосердний, жалісливий», похідного від ἔλεος «жалість, співчуття», етимологічно неясного. — Вл. імена 79; Беринда 227; Петровський 174; Суперанская 81; Илчев 378; Frisk I 490; Boisacq 241. — Див. ще **пан-**.

пантели́к¹ (у виразі збити з пантели́ку «викликати замішання в когонебудь; спантеличити, дезорієнтувати, заплутати»), [*панталі́к* Нед, *пантілі́га* Ме, *пентелі́к* Бі] «тс.», *пантели́чити*(ся), *спантели́чити*; — р. бр. *панталы́к*, п. *raptałyk*; — не зовсім ясне; разом з [*пантлі́к*] «стрічка», [*пантлі́ка*] «тс.», п. [*peṭlik*] «петля, зав'язка», [*peṭlika*] «тс.», слц. *pántik* «петля», [*peṅt'á*] «стрічка» виводиться від австро-баварського [*raptl*] «зав'язка, стрічка» (нвн. *Vand* «зав'язка»); безпідставне припущення Корша (у Преобр. II 12) про походження від аз. *pānd* «мистецтво, хитрощі, виверт» (пор. Черных I 621). — Фасмер—Трубачев III 199; Горяев 247. — Див. ще **пантлі́ка**.

[**пантели́к²**] «гак для вішання одягу» Нед, [*панталі́к*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*пантлі́-*

ка] «стрічка», [*пантлі́чка*] «петля з тасьми».

[**пантели́ха**] «стара будівля» Нед; — неясне.

пантеѐн «храм, присвячений усім або багатьом богам; місце поховання видатних людей»; — р. болг. м. *пантеѐн*, р. ст. *панфеонъ* (XVII ст., з сгр.), бр. *пантѐѐн*, п. *panteon*, ч. *pan(t)heon*, слц. *panteón*, схв. *пантѐѐн*, слн. *pánteon*; — через французьке і латинське посередництво (фр. *panthéon*, лат. *pantheon*) запозичено з грецької мови; гр. Πάνθειον «храм, присвячений усім богам», утворено з основ παν- «все-» і θεός «бог». — СІС² 620; Черных I 621; Горяев 247; Kopalinski 714; Holub—Lyer 356; Klein 1121; Dauzat 529. — Див. ще **атеїзм**, **пан-**. — Пор. **пантеї́зм**.

панте́ра (зоол.) «*Panthera* Ok.»; — р. *панте́ра*, ст. *пантир(ь)* (XV—XVI ст.), *пантеръ* (1512), *панфиръ* (XVI ст.), бр. *пантѐра*, др. *паньфиръ*, п. *pantera*, ч. слц. *panter*, болг. *панте́ра*, м. *пантер*, *пантера*, схв. *пáнтѐр*, слн. *pánter*, цсл. **панъ-ѐиръ**; — нове запозичення з французької мови; фр. *panthère* через лат. *panthera* «тс.» зводиться до гр. πάνθηρ «тс.» (у давньоруській та церковнослов'янській мовах — безпосередньо з грецької); слово, очевидно, індійського походження; пор. дінд. *puṅḍárikam* «тигр» (букв. «жовта тварина»), пов'язане з *pāṅḍaraḥ* «білувато-жовтий». — Фасмер III 199; Черных I 621; КЭСРЯ 325; Преобр. II 12; Горяев 247; Brückner 393; Sl. wyr. obcych 547; Kluge—Mitzka 529; Klein 1121; Dauzat 529; Frisk II 471.

панти «молоді роги оленів», *пантáч* «олень з пантами», *пантува́ти* «добувати панти мисливством»; — р. бр. *пáнты*, п. *pany*, болг. *pántи*; — через російське посередництво запозичено з маньчжурських мов; маньчж. *фунту* «панти» споріднене з нанайськ. *пунту*, евенк. *пѐнту* «тс.». — ССРЛЯ 9, 126; Kopalinski 715; ССТМЯ II 47.

[пантліка] «стрічка» Нед, [пантлічка] «петля з тасьми», [пантлик] «стрічка» ВеУг, [пантліка] «тс.» ЕЗб 25; — п. [pɛtlɪk] «петля, зав'язка», [pɛtlɪka] «тс.», слц. pentl'a «стрічка», pentlička «стрічечка», ч. pentle «стрічка», pentlička «стрічечка», м. схв. pántlika «стрічка, тасьма»; — запозичення з угорської мови; уг. pántlika «стрічечка» утворене від ст. pántli «стрічка», яке походить від нвн. Bāndel, зменш. від Band «стрічка»; у гуцульських говірках слово могло бути запозичене з румунської мови (рум. [pantlică] «стрічка»). — Brückner 404; Machek ESJC 444; MNTESz III 86; Kluge—Mitzka 78; Vincenz 9.

пантоміма «вистава без словесного тексту, в якій зміст розкривається за допомогою міміки, жестів і виразних рухів; сюжетна сцена в балеті, опері, драмі і т. ін., основана на безсловесній драматичній грі виконавців», *пантомім, пантоміміка, пантоміміст, пантомімічний*; — р. болг. м. схв. *пантоміма*, бр. *пантаміма*, п. ч. слц. вл. *pantomima*, слн. *pantomima*; — запозичення з французької мови; фр. *pantomime* «пантоміма, (ст.) пантомім» через лат. *pantomimus* «пантомім» зводиться до гр. *παντομίμος* «пантомім (актор)», букв. «той, що все наслідує», утвореного з основ *πᾶν* (род. в. *παντός*) «все» і *μίμος* «мім». — СІС² 620; Черных I 621; КЭСРЯ 325; Kopalinski 715; Holub—Lyer 356; Klein 1121; Dauzat 529. — Див. ще **мім, пан-**.

пантопón (фарм.) «лікарський препарат опію, знеболювальний, снотворний засіб»; — р. болг. *пантопón*, бр. *пантапón*, п. ч. слц. *pantoron*; — запозичене, очевидно, з німецької мови; н. *Pantorón* «тс.» утворене з основ гр. *πᾶν* (род. в. *παντός*) «все» та лат. *оріуп* «опій»; назва зумовлена тим, що цей лікарський препарат являє собою суміш алкалоїдів опію. — СІС 497; ССРЛЯ 9, 125; Sł. wug. obsyeh 547. — Див. ще **опій, пан-**.

пантофля (мн. *пантофлі*) «м'яка кімнатна туфля, звичайно без закаблуків», *пантофель*, [пантохля, пантухель] Нед «тс.», ст. *пантофль* (1627); — р. *пантофли*, бр. *пантофлі*, [пантоплі], п. ч. *pantofel*, слц. *pantoff'a*, нл. *pantopla*, *pantochla*, болг. *пантоф*, *пантофка*, м. *пантофли*, схв. *пантофле*, *пантүфле*; — очевидно, через польське і німецьке посередництво запозичено з французької мови; фр. *pan-toufle* (н. *Pantóffel*) походить від іт. *pantofola* «тс.», джерелом якого вважається сгр. **παντοφέλλος*, букв. «весь корок, весь зроблений з корка», утворене з гр. *πᾶν* (род. в. *παντός*) «весь» і *φέλλος* «корок», яке переконливої етимології не має. — Акуленко 134; Шелудько 41; Фасмер III 199; Галай Веснік БДУ 1978/2, 34; Brückner 394; Machek ESJC 432; Holub—Lyer 356; Младенов 411; Ванков БЕ 1960/1, 32; Kluge—Mitzka 529; Dauzat 529; Frisk II 1001. — Див. ще **пан-**.

пантрувати «дивитися пильно, уважно; доглядати, дбати», [панітрувати] Нед, *пантрити*, *пантрувати* «тс.», [пантрівній] «обачний Нед; запопадливий О», [неопантровність] «необачність, нерозважливість»; — очевидно, результат видозміни запозиченого п. *patrzyć* «дивитися», *opatrwać* «забезпечувати; [уважно оглядати]», зближеного з [pantrować] (*penetrować*) «нишпорити, ритися, проникати», що походить від лат. *penetro* «проникаю, досягаю, вступаю», пов'язаного з *penitus* «всередині, глибоко, далеко», *penātes* «пенати»; п. *patrzyć*, споріднене з ч. *patřiti* «дивитися; належати», слц. *patřit'* «належати», *pátrat'* «шукати, розшукувати», загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить як давнє запозичення від ір. *rāðgāi* «берегти, захищати» (з іє. **rā-* «пасти, берегти»). — Трубочев Етимология 1965, 47—51; Brückner 399; Machek ESJC 438. — Див. ще **пенати**.

[пантрушіти] «тіпати коноплі» Мо; — не зовсім ясне; можливо, ре-

зультат видозміни запозиченого п. [pantroszyć] (patroszyć) «патрошити, патрати», похідного від patroschu «нутроші», спорідненого з укр. *пóтрох* (пор.).

[пáнуш] «листя кукурудзяного качана» ВеНЗн, [панúша] «тс.» Гриц; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. (молд.) răpúșă «оболонка кукурудзяного качана» є похідним від răpă «перо, пір'я», яке зводиться до лат. rēppa «перо, крило», rēppa «тс.», споріднених з дінд. rātram, гр. πτερόν «тс.», двн. fedaга «перо», псл. pego, укр. *перó*. — Гриц. 153; СДЕЛМ 302; DLRM 580, 595; Walde—Hofm. II 282, 306—307. — Див. ще *перó*.

[панушóя] «кукурудза» Нед; — очевидно, результат контамінації слів [панушóя] «кукурудза» і [пáнуш] «листя кукурудзяного качана» (див.).

[панцáк] «зварена ячмінна крупа» ВеЛ, [панцаки ВеЗа, пенцáк Мак] «тс.»; — бр. [панцáк] «перлова крупа»; — запозичення з польської мови; п. [pęcak] «ячмінна, пшенична крупа», pęczak «тс.» пов'язуються з pęcznięc «набухати, набрякати», pęcać «лопатися, лускатися», спорідненим з укр. *пук*, *пúкати*. — Brückner 403; SW IV 127. — Див. ще *пук*¹.

пáнцир, *пáнцер*, *пáнцерний*, *пáнцирний*, *пáнцирник* «воїн, одягнений у панцир; автомобіль, поїзд, військовий корабель, покритий панциром», *пáнцирник* «тс.» СУМ, Г, *опанцерувáти* «одягти в панцир» Ж, ст. *панцырь* (1627); — р. *пáncyрь*, *пáнцирь*, бр. *пáncyр*, п. rapserg, ч. rapseř, rapсіř, слц. rapсіег, вл. rapсег, нл. rapсeř, болг. *пáнцер*, *панцýр*, м. *панцир*, схв. *пáнцир*; — через польське або чеське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. rapс(e)г походить від фр. ст. rapсіеге «тс.», яке продовжує лат. raptex «живіт, пузо» (отже, первісне значення — «те, що прикриває живіт»), пов'язане з rāpus (*rapk-nos) «пухлина», спорідненим з псл. *pоk-, укр. *пук*; за іншою версією

(СІС² 620; Шелудько 41; Преобр. II 13; Горяев 247), н. Rapzeg походить від іт. rapсіеге < слат. rapсеге «панцир», лат. rantex «живіт». — Hüttl-Worth 19; Черних II 3; Фасмер III 199; КЭСРЯ 325; Brückner 393; Machek ESJC 432; Holub—Lyer 355; Kluge—Mitzka 529; Walde—Hofm. II 248.

пáнцирник (зоол.) «тварини родини ссавців у Південній і Центральній Америці, броненосець, Dasypus reba» УРС, Нед, *пáнцерник*; — п. rapсerпik; — похідне утворення від *пáнцир*; назва зумовлена тим, що тіло цих ссавців зверху і з боків укрите товстим панциром із заокостенілих шкіряних щитків. — УРЕ 2, 100; 10, 501; БСЭ 6, 139. — Див. ще *пáнцир*.

[пáнцир(а)] (якась міра) Нед; — р. [пáнцир] (у виразі [без пáнциру] «без міри»), [пáнцирь] (у виразі [без пáнциря] «наосліп, без толку»); — неясне; можливо, пов'язане з *пáнцир*.

панчóха, *панчішка*, *панчішник* «робітник, який виготовляє панчохи», *панчішниця*, [пáнчішництво] Куз, [пáнчóшенка] «панчішка» Нед, *пáнчішний*, ст. *панчохи* (1596); — р. [пáнчóха, пáнчехи], бр. *панчóха*, п. роїсзоча, ч. рупчóча, слц. rapчúча, вл. рупчóч; — через польське і словацьке посередництво запозичено з німецької мови; н. Búndschuh «в'язаний черевик; легке, в'язане шнурками аж до колін селянське взуття», австр. [puptschuch], свн. buptschuoch «тс.» утворені з основ Bund «в'язка, в'язанка, моток», пов'язаного з binden «в'язати, плести», і Schuh (свн. schuoch, двн. scuoh) «черевик, взуття», спорідненого з днн. skōh, дісл. skōg, дат. шв. sko, гот. skōhs «тс.». — Москаленко УІЛ 29; Коваль 131; Shevelov Hist. phonol. 513; Шелудько 41; Richhardt 86; Фасмер III 200; Потебня РФВ 1, 263; Brückner 686; Zareba JP 41/1, 5; Machek ESJC 499; Sadp.—Aitz. VWb. I 5, 369; Mikl. EW 267; Kluge—Mitzka 111, 682. — Див. ще *бант*, *бунт*^{1,2}. — Пор. *пантліка*.

[панчува́ти] «вибраковувати, вибирати» Нед; — ч. rapšovati «розбавляти водою вино, молоко», слц. rapšovati «тс.»; — через чеське і словацьке посередництво запозичено з німецької мови; н. [pantschen] «підмішувати, розбавляти водою», panschen «тс.» походить від прізвиська австрійського шинкаря XV ст. Panschenwein (звуконаслідувального характеру). — Machek ESJC 432; Holub—Kop. 263; Kluge—Mitzka 529.

[паня́] (зоол.) «квакша звичайна, *Nyala arborea*» Нед; — неясне.

[паня́нки] «солодка внутрішня частина молодого явора або рогозу, яку можна споживати» Ва; — неясне.

паня́ти «поганяти; рушати; прямувати», паня́й «поганяй» Нед, [паня́йлочка] «прут для поганяння коня»; — результат стягнення форми *поганя́й*. — Див. ще гна́ти, по.

па́па¹ (дит.) «хліб», *páпка* «тс.»; — р. [nápa] «білий хліб», бр. [nápa] «хліб», п. рарка «кашка», ч. рарати «їсти», рарапé «їжа», слц. рара «їжа», вл. рара́с «їсти», болг. м. *páпо* «хліб», схв. *páптити* «їсти»; — результат редуплікації вигуку *па-*, який у дітей не має конкретного значення, але якому приписали значення «їсти»; наявне в багатьох навіть не близькоспоріднених мовах; пор. слат. рарра «каша», рарра́ге «їсти»; нвн. Páppe «дитяча каша», свн. гол. англ. рар «каша» тощо. — Фасмер III 200; Преобр. II 14; Brückner 394; Machek ESJC 432—433; Schuster-Sewc 1041—1042; Kluge—Mitzka 530; Klein 1122.

па́па² «глава католицької церкви», [папе́жник] «римський католик» Нед, папі́зм «католицизм; течія, що пропагує встановлення політичної влади римського папи», папі́ст «прихильник папізму», па́пство «центр католицької церкви на чолі з Папою Римським», па́пський, папі́стський, ст. папе́жский «папський» (1388), *пана* (1627); — р. бр. болг. м. схв. *páпа*, др. *пана*, *папежъ*, п. раріе́ж, заст. рара, ч. раре́ж,

слц. слн. ра́реж, стсл. *папа*, *папежъ*; — запозичення з латинської мови; лат. *pápa* «папа» є результатом семантичної видозміни слова *pápa* «батько», яке походить від гр. *πάπας*, *πάππα* «тс.», що утворилося на основі дитячого вигуку *ра-ра*; існує думка (Преобр. II 13), що в старослов'янську та давньоруську мови могло бути запозичене безпосередньо з грецької, оскільки гр. *πάπας* вживалося також у значенні «патріарх (православний)». — SIC² 621; Фадеев Мовозн. 1970/6, 54—55; Черных II 3; Фасмер III 200; Горяев 248; Brückner 394; Machek ESJC 433; Holub—Lyer 356; Mikl. EW 231; Frisk II 471. — Пор. па́па³.

па́па³ «батько», *папáша*, ст. *páпа*; — р. *páпа*, бр. [пáпочка], п. рара, ч. слц. рара́; — очевидно, через російське і польське посередництво запозичено з французької мови; фр. рара «батько» походить від лат. *pápa*, *рарра*, яке зводиться до гр. *πάπας* «тс.», *πάππος* «дід», що являють собою результати редуплікації в дитячій мові вигуку *ра-*, який ліг в основу назв батька в ряді мов; пор. гр. *πατήρ*, лат. *pater*, гот. *faðar*, дінд. *pítár-*, ав. *pitar* тощо. — Фасмер III 200; Горяев 248; Brückner 394; Holub—Lyer 356; Frisk II 471—472. — Пор. па́па².

папавері́н «кристалічна речовина, ліки для заспокоєння болю і розширення судин»; — р. болг. *папавері́н*, бр. *папаверы́н*, п. *paraverupa*, ч. *paraverin*, слц. слн. *paraverín*, м. *папаверин*, схв. *папаверин*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *paraverinum* «тс.» утворено від лат. *parāver* «мак», яке цілком певної етимології не має; найвірогідніше, походить від **parāves* «надутий, розпухлий» звуконаслідувального походження. — SIC² 621; ССРЛЯ 9, 130; St. yug. obcyh 549; Klein 1122; Walde—Hofm. II 249.

[папаї́ка] «людина з дефектом мови Си; заїка Чаб»; — очевидно, результат контамінації слів [пана́й] «людина,

що чавкає губами» і *заї́ка*. — Див. ще *гіка́ти, іка́ти, папáй*.

[папáй] «людина, що чавкає губами»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення (від **па-па*, імітації плямкання губами).

[папару́жка] (ент.) «сонечко, *Soscinella L.*» ВЕНЗн, [папару́шка ВеУг, папару́за ВеНЗн, ВеУг] «тс.»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [пáворожка] «тс.»; можливий також якийсь зв'язок з рум. молд. *paraúgă, bubuguză*, укр. [баба-ру́нка] «тс.». — Див. ще *пáворожка*.

[папафі́йка] «головний убір греко-католицького священника» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *папáха* «висока хутряна чоловіча шапка» і *скуфі́йка* (зменш. від *скуфія* «головний убір священника в православній церкві»). — Див. ще *папáха, скуфі́я*.

папáха «висока хутряна чоловіча шапка»; — р. бр. *papácha*, п. ч. слц. *paracha* (з р.); — запозичене з тюркських мов Кавказу (найімовірніше, з азербайджанської) на початку ХІХ ст., мабуть, за російським посередництвом; аз. *papax* «папах», споріднене з туркм. *papak* «кепка, кашкет, шапка», зіставляється з черкеськ. *pa-* «шапка». — Дмитриев 541; Черных II 3; Фасмер III 200; Преобр. II 14; Шипова 256; Радлов IV 1207.

[папері́чка] (бот.) «тирса, ковила пірчаста, *Stipa pennata L.*» Нед, Мак; — очевидно, пов'язане з *перо́*; назва зумовлена характерними для тирси пірчастими остюками (Вісюліна—Клоков 101). — Див. ще *перо́*.

[папе́рник] (бот.) «папірус, *Surgus rarus L.*» Нед, [папі́рник] Мак; — похідне утворення від *папі́р*; очевидно, калька наукової назви лат. *rarusus*. — Див. ще *папі́р*.

па́перть «церковний ганок»; — р. *páperť*, бр. *páperць*, др. *pańperť*, *pańperť*, польг. *pańperť*, стсл. *pańperť*; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з р. [перть] «жила карельська хата», др. *perť* «лаз-

ня, спорідненими з лит. *pirtis* «лазня», лтс. *pirts* «тс.» і пов'язаними з псл. **perťi* «бити», *rygati* «тс.», укр. *пёрти, прáти*, а також з р. *попирáть* «топтати»; тобто первісне значення було «місце, яке топтали, на якому стояли ногами»; за іншою точкою зору (Meillet *Études* 287, 302; Горяев 248), являє собою подвоєний корінь **per-* із суфіксом *-ti-* (як у дінд. *pípartí* «(він) наводить, виводить, рятує») і споріднене з гр. *πείρω* «проколюю, пронизую», *περάω* «переїжджаю, перепливаю, переходжу», *πóρος* «прохід» тощо. — Фасмер III 201; Черных II 3; Преобр. II 14; Желтов ФЗ 1876/4, 52—54; Ильинский РФВ 70, 265; Попов Ист. лекс. 22; Варбот *Этимология* 1965, 111; Mikl. EW 231; Nieminen LP 213—214. — Див. ще *па-, пёрти¹, прáти*.

[паперу́шина] (бот.) «папороть, *Aspidium filix mas Sw*; цистоцерис (вид папороті), *Cystopteris Bernh.* Нед», [паперу́шина гірська] «цистоцерис гірський, *C. montana Lk.*» Мак; — очевидно, похідне утворення від *па́пороть*, зближене з *перо́* (пор. іншу назву цієї рослини — [пері́чка]); зближення могло бути зумовлене пірчастороздільним листям рослини (Носаль 216—217; Нейштадт 51—52). — Див. ще *па́пороть*.

пап'е-машé «пластична маса з паперу чи картону і клейких речовин, з якої роблять іграшки, маски»; — р. *pap'ě-mashé*, бр. *pap'ě-mashé*, п. *parier maché*, ч. *parímašé*, слц. *parier maché*, вл. *parmašej*, болг. *papie-mashé*, схв. *papirmáshē*, слн. *parímašé*; — запозичення з французької мови; фр. *parier maché*, букв. «жований папір», складається з іменника *parier* «папір», що походить від лат. *parūsus* «папірус, папір з папірису», і діеприкетника *māché* «жований», пов'язаного з *mācher* «жувати», що зводиться до лат. *mas-ticāre* «жувати», яке походить від гр. *μαστιχάω* «скрегочу зубами», пов'язаного з *μαστίχη* «жувальна смола». — СІС² 621; КЭСРЯ 326; Sl. wug. obcych

549; Holub—Lyer 356; Klein 1122. — Див. ще **ма́сти́ка**, **папі́р**.

[папі́жа] «листки на качані кукурудзи» ДзАтл II, **[папі́жіня]** «тс.» тж; — запозичення з польської або чеської мови; п. [papierzyna], ч. papěřina «тонке волокно, волосина; пушина» пов'язані з п. рі́ого «перо», ч. reго «перо, пух», спорідненими з укр. *перо́*; пор. **[пі́р'я]** «листя на качані кукурудзи», **[пі́ріння]** «тс.» — Дзєндзелівський RKJ ŁTN 15, 145—146. — Див. ще **перо́**.

папі́льйо́тка «шматочок паперу, тканини для домашньої завивки волосся; паперова трубочка, яку надягають на ніжку смаженої птиці, кісточку відбивної котлети»; — р. *папильо́тка*, бр. *папильё́тка*, п. ч. papilot, слц. papilota, болг. *папилот*, м. *папилота*, схв. *папилота*, слн. papilót; — запозичення з французької мови; фр. papillote «папільйо́тка» утворене від papillon «метелик», що походить від лат. papilio «метелик; намет, шатро». — Черных II 3; Sł. wug. obsyuch 548; Holub—Lyer 356; Klein 1123; Dauzat 530. — Див. ще **паві́льйо́н**.

папі́р, **[па́пєр]** «папір» Г, Пі, **[папéра]** «тс.», **[папéрець]** «папірець», **[паперик]** «папірець; паперовий гульден» ВеЗа, **[папері́на]** «аркуш паперу», *паперові́к* «папірник», **[папéрок]** «папірець» Нед, **[папі́ра]** «папір; документ», *па́пірець* СУМ, Нед, **[папі́рка]** «папірець; асигнація», *папі́рник* «працівник паперової промисловості; [гаманець; продавець паперу] Пі], **[папі́рниця]** «портфель» Пі, *папі́рня* «паперова фабрика», **[па́пірок]** «папірець» Г, Нед, **[папі́ря]** «багато паперу» Ба, *паперо́вий*, **[папі́рний]** «паперовий», **[папі́рочий]**, *папі́рчатий* Нед, Пі, *папі́рнячий* Нед «тс.», ст. *паперу* (род. в.) (1571); — р. **[папéра]** «папір», бр. *папéра* «тс.», др. *папиръ* «гніт», п. papier «папір», заст. діал. papir, [papírog], ч. papír, слц. papier, вл. нл. papjeга, полаб. papir, схв. papír, слн. papír «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, за польським

посередництвом; н. Papier «папір» походить від лат. papirus «тс.», джерелом якого є гр. πάπυρος «папірус (болотяна рослина Єгипту)». — Акуленко 134; Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Коваль 66; Richhardt 87; Hüttl-Worth 15; Шелудько 41; Фасмер III 201; Преобр. II 14; Brückner 395; Machek ESJC 433; Holub—Lyer 356; Schuster-Sewc 1042; Kluge—Mitzka 530; Walde—Hofm. II 250. — Див. ще **папі́рус**.

[па́пірка] «ратиця О, Нед; частина ратиці О», **[па́пирка]** «тс.» О, **[па́пірці]** «рогова оболонка на ногах у копитних» Нед, **[па́пірок]** «плавальна перетинка між пальцями в качок та гусей» ВеУг; — запозичення зі словацької мови; слц. [paprky] «ратиці, кігті», [papře, papřku] «тс.» етимологічно не зовсім ясне. — Онишкевич II 39.

[па́пірник] «особа, зайнята у вівчарстві» Доп. УЖДУ 4; — неясне.

папі́рoвкa «сорт яблуні з ранніми плодами»; — р. *папировка*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. papierówka «сорт яблуні, білий налив» пов'язане з papier «папір» (очевидно, за білим кольором плодів), якому відповідає укр. *папі́р*. — SW IV 46. — Див. ще **папі́р**.

папі́рoсa «цигарка», **[папі́рoс]** Куз, *папі́рoска* «тс.», *папі́рoсник* «той, хто виготовляє папіроси або торгує ними», *папі́рoсниця* «та, хто виготовляє папіроси або торгує ними; портсигар»; — р. болг. *папирoсa*, п. papierosa, ч. papiroga (з рос.), papuroga, слц. papiroga, схв. *папирoска*, слн. papiróska; — запозичення з польської мови; п. papierosa «папіроса» утворене від papier «папір» за зразком ісп. cigarros (мн.) «сигари». — Фасмер III 201; Черных II 3—4; КЭСРЯ 325; Преобр. II 15; Горяев 248; Brückner 394; SW IV 46. — Див. ще **папі́р**.

папі́рус «тропічна багаторічна рослина родини осокових, у єгиптян та інших стародавніх народів — матеріал для письма, Cyperus papyrus L.»; — р.

болг. *papirus*, бр. *papirus*, п. *papirus*, ч. слц. вл. *parugus*, м. *papirus*, схв. *papirus*, *papirus*, слн. *parigus*, *parigos*; — через німецьке посередництво (н. *Parvius*) запозичене з латинської мови; лат. *parvius* походить від гр. *πάριος* «папірус, болотяна рослина Єгипту», яке прийшло з Єгипту; етимологія невідома. — СІС² 621; Коваль 66; Фасмер III 201; Преобр. II 15; Sł. wyg. obcych 549; Holub—Lyer 356; Frisk II 472. — Пор. **папір**.

па́пка «обкладинка для зберігання паперів»; — р. бр. болг. м. *papka*, п. *parka*; — запозичення з німецької мови; н. *Pappe* «картон» є результатом перенесення назви *Pappe* «каша» (через товсті прошарки клейстеру, яким раніше скріплювали шари паперу), співвідносне з укр. *papa* «хліб». — Фасмер III 201; Черных II 4; Преобр. II 15; Горяев 248; Вгückner 394; Kluge—Mitzka 530. — Див. ще **папа**¹.

[па́плиця] «паличка, якою добудовують коробки, щоб збільшити розміри у висоту; палиця; товсте поліно» НикНикТЛ, *[pápliska]* «рожен у саях Кур; палиця, якою добудовують ящик воза, щоб збільшити його розміри у висоту; валок для стягування або скручування ланцюга (дроту) НикНикТЛ», *[páplica]* «один з кілочків, що вертикально вставляються в короб чи кріпляться до драбини воза» НикНикТЛ, *[póploska]* «тс. тж; уламок палиці ЛексПол»; — бр. *[pápliska]* «батіг», *[papliska]* «кийок», *pópliska* «палиця, кийок», *[pliska]* «драбини у возі»; — неясне; пов'язання з *плекати* (НикНикТЛ 97—98) сумнівне.

па́плюга, *паплюжити*, *паплюжий* — див. **плюгавий**.

[па́пля¹] «мокра погода»; — очевидно, афективне чи звуконаслідувальне утворення, паралельне до *[ба́бло]* «болото, трясовина» (пор.).

[па́пля²] «халтурник, поганий робітник» Нед, *[pápliatu]* «халтурити, погано працювати» Нед; — бр. *[páplia]* «маруда»; — очевидно, афективне утворення, паралельне до *[ба́блятися]*

«бабратися», ч. *riplat* «копатися, возитися». — Пор. **ба́бло**.

[па́пля³] (бот.) «крислата тополя, *Populus alba* L. ВеБ, ВеНЗн, Мак; осика УЗ БашкГУ 18/8»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Pappel* «тополя» (свн. *popel*, *parel*, двн. *papilboum*) походить від слат. *populus* (лат. *pópulus*) «тс.». — Kluge—Mitzka 530—531. — Див. ще **топо́ля**.

[па́пляти] «балакати, базікати» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *parlać* «тс.», *parla* «говорун, балакун, базікало», *parłacz*, *[parłarz*, *parłak*, *parłata*, *parługa*, *parłot*] «тс.» вважаються звуконаслідувальними утвореннями. — Вгückner 394; SW IV 48.

[па́пніюх] «брунька» ВеНЗн, *[popelюx]* «бутон» О; — неясне.

папо́лома «попона; [ліжник Шух]»; — др. *паполома* «покривало», схв. *pópłbn* (*pópłbn*) «ковдра, покривало», слн. *[parlum]* «тс.»; — давнє запозичення з грецької мови; сгр. *πάπλωμα* «покривало» походить від гр. *ἐφαπλώμα* «тс.», пов'язаного з *ἐφαπλώω* «розгортаю, натягаю», утвореним з префікса *ἐπι-* «до-, на-, при-» і дієслова *ἀπλόω* «розгортаю», похідного від *ἀπλό(ο)ς* «простий», можливо, спорідненого з лат. *simpulus* «тс.». — Критенко Мовозн. 1973/2, 31; Огієнко РМ 1935/3, 131—132; Фасмер III 202; Преобр. II 15; Горяев 248; Mikl. EW 258; Frisk I 121—122.

[па́пора] (бот.) «вид рогози» Мо, Дз, *[papúra]* «рогоз» Мо; — болг. *papúr* «рогоз; [кукурудза]»; — запозичення з молдавської мови; молд. *pápură* «рогоз», як і рум. *parigă* «рогоз, комиш, очерет», походить від лат. *parvius* «папірус». — Мо 55; СДЕЛМ 302; DLRM 582; Pușcariu 110. — Див. ще **папірус**.

[па́порз] «кістка крила» Нед; — р. *[páporzok]* «плечова кістка», *[páporotka*, *páporotok]* «другий суглоб крила у птаха»; — неясне; можливо, пов'язане з *[пóрзний]* «скоромний».

[папорзи] «кольчуга» Нед; — др. *папорзи* «наплічник, верхня частина броні»; — задовільного пояснення не має; деякі дослідники «Слова о полку Ігоревім» (Jagić AfSlPh 7, 658; 8, 158; Лотман Труды Отдела др.-русс. лит. 1958, 37—38) схильні читати давньоруське слово як *паворози* «ремінці, що прикріплюють шолом до підборіддя»; можливо, пов'язане з [папорз] «кістка крила», р. [папорзок] «плечова кістка». — Фасмер—Трубачев III 202; Преобр. II 15.

папороть (бот.) «шитник чоловічий, *Dryopteris filix mas* (L.) Schott. (*Aspidium filix mas* Sw.); асплений, *Asplenium* L.; безшитник, *Athyrium* Roth», [папароть] «шитник» Мак, [папора Мак, папорка См, папорок, папорота, папорох, папороц, папрадь тж] «тс.», *папоротеві, папороті* «*Filicales*», *папоротник, папоротниця* «папороть жіноча» Нед, [папортина] «папороть», [папортиняк] «порода комахи, що живе на папороті», *папоротевий, папоротин;* — р. *папороть*, бр. *папараць*, п. вл. *parroć*, ч. *parpad'*, *parpat*, слц. *parpad'*, нл. *parroś*, болг. *папрат*, м. *папра, папрат, папрад*, схв. *папрāt*, слн. *grāprot*; — псл. **raportь*, пов'язане чергуванням голосних з рего «перо» (пор. гр. *птеріс* «папороть» — *птерон* «перо»; — споріднене з лит. *parārtis* (*parartys*) «папороть», *sraipas* «крило», лтс. *pararde* «папороть», [parorts] «тс.», *spārnas* «крило», двн. *faġa* «папороть», ірл. *raith* «тс.», ав. *paġəpa-* «крило, перо», дінд. *paḡpām* «тс.»; іє. **rog-/reg-* «летіти». — Коваль 76—77; Меркулова Очерки 118; Фасмер—Трубачев III 202; Черных II 4; Преобр. II 15; Горяев 248; Brückner 395; Machek Jm. rostl. 32; Schuster-Sewc 1042—1043; Младенов 411; Skok II 602; Otrębski LP 9, 33; Mikl. EW 231; Karulis II 18; Mayrhofer II 223. — Див. ще **перб**. — Пор. **прапór**.

паприка (бот.) «перець, *Piper* L.», [папріґа] «тс.» О, [нопріґа] «стручковий перець однорічний, *Capsicum annuum* L.» ВеНЗн, [нопріґа] «перчи-

ця» НЗ УжДУ 14, [папріґа] (бот.) «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» ВеУг, *пóпер* «перець», [паприкувати] «приправляти перцем» Нед; — р. болг. *паприка*, бр. *папрыка*, п. *паргука*, ч. слц. вл. *parġika*, болг. *паприкаш* «м'ясо зі стручками перцю і соусом», м. *паприкаш* «тс.», схв. *паприка, папар*, слн. *parġika*; — запозичення з угорської мови; уг. *parġika* походить від схв. *паприка, папар*, яке через лат. *pireg* зводиться до гр. *пітері* (<*пéтері*) «перець». — СІС² 621; Німчук 262; Балецкий St. sl. 9, 338; Reychman JP 31/5, 204—205; Zareba JP 31/3, 118; Sł. wyg. obcych 548; Brückner 410; Machek ESJC 433; Jm. rostl. 205; Holub—Lyer 357; Skok II 601; Mikl. EW 270; MNTESz III 93—94; Walde—Hofm. II 308—309. — Див. ще **пéрець**.

папуа́си (одн. *папуа́с*) «племена, що населяють Нову Гвінею та деякі інші острови Меланезії»; — р. бр. *папуа́с*, п. *Paruas*, ч. *Paruán(ec)*, слц. *Paruánec*, болг. *папуа́си, папуа́*, схв. *папуанац*; — запозичення з малайської мови: мал. *paruwah* «кучерявий». — ССРЛЯ 9, 140; Klein 1123.

папу́га (орн.) «*Psittacus* L.», *папу́жка, папу́жок, папу́жий, папу́жий* «кольору папуги» Пі; — р. *попуга́й*, бр. *папуга́й*, п. *paruga*, ч. *paroušek*, ст. *paruch*, слц. *paragáj*, вл. *paruch, paragaj*, нл. *paragaj*, болг. *папага́л*, м. *папагал*, схв. *папага́й*, слн. *parġiga, paragáj*, цсл. **папоу́гъ**; — очевидно, давнє запозичення з турецької мови; тур. *paraġan* «папуга» походить від ар. *babagā, babaghā* «тс.», що є, можливо, звуконаслідувальним; у російську мову увійшло, мабуть, за посередництвом західноєвропейських (гол. *paragaai*, снн. *paragoie*, свн. *paragey*, фр. ст. *paragai*, ісп. *paragaayo* від ар. *babaghā*). — Фасмер—Трубачев III 328; Черных II 57; Преобр. II 105; Sł. wyg. obcych 548; Stiller RO 22/1, Brückner 395; Machek ESJC 433; Holub—Lyer 357; Kluge—Mitzka 530.

[папудзя] «скручене листя тютюну» Вел; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слова *папуша* «в'язка, пака тютюнового листя».

[папуля] «повний місяць Нед; товста морда, пика ВеБ»; — неясне; можливо, пов'язане з лат. *parula* «пухир, прищ, гуля».

[папуці] «валянци, повстяні черевики» Нед, [папуці] «капці» Сл. и балк. языкозн. 1983; — р. [пампуши] «черевики, капці», п. *parusie* (одн. *pariuc*) «пантофлі, хатні черевики, капці», ч. *pariše* «теплі кімнатні черевики», слц. *pariša* «черевик», *pariše* «домашні черевики», болг. *папуци* (одн. *папуќ*) «черевики», м. *папуци* (одн. *папуча*) «домашні черевики», схв. *папуча* «домашній черевик»; — запозичення з кримськотатарської мови; крим.-тат. тур. *pariuc* «черевик», походить від перс. *pārīš* «тс.», що складається з основ слів *pā* «нога» і *pūšidān* «покривати». — Семенова Сл. и балк. языкозн. Пробл. лексикол. 1983, 169—170; Фасмер III 195, 203; Преобр. II 11; Радлов IV 1209—1210; Brückner 395; Machek ESJČ 433; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 357; Lokotsch 130.

папуша «в'язка, пака тютюнового листя; пачка», [папушіна] «кукурудзяне листя» Нед, *папушити* «зв'язувати тютюн у папуші»; — р. *папуша*, [пампуша], бр. *папуша*, п. *parusza*; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. молд. *părúșă* «лялька; в'язка; початок молододі кукурудзи» утворене від лат. **pāra*, що було варіантом форми *pāra* «лялька», походження якого неясне; за іншим припущенням (Горяев 248; Matzenauer LF 12, 189—190; Reychman JP 31/5, 209), слов'янські форми походять від тур. *pariuc* «черевик» (нібито через схожість в'язки тютюну з черевиком), що дуже сумнівно. — Акуленко 138; Scheludko 139; Vincenz 11; Vrabie Romanoslavica 14, 165; ССРЛЯ 9, 141; Фасмер III 202; Преобр. II 16; СДЕЛМ 346; Pușcariu 109—110; DLRM 595; Walde—Hofm. II 389—390.

папушник «вид печива з дріжджового тіста» СУМ, Нед; — р. [папошник] «здобний хліб або пряник», [папушник] «хліб із пшеничного борошна», п. *parusznik* «вид булки»; — похідне утворення від *pāna* «хліб». — Фасмер III 202; Преобр. II 16; Горяев 248. — Див. ще **папа**¹. — Пор. **пампуха**.

[папушобя] «мамалига; кукурудза Ме», [папушобя] «кукурудза Ме, Мо, [папуш(у)їня] «кукурудзиння» Мо, [папушійниско] «бадилля кукурудзи, кукурудзиння» Мо, [папушійний] «кукурудзяний» (про борошно і под.) Ме; — р. [папушій] «кукурудза»; — запозичення з молдавської мови; молд. рум. *părúșoi* «кукурудза» утворене від *părúșă* «початок молододі кукурудзи». — Мельничук Молд. эл. 170; Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 165; СДЕЛМ 346; Pușcariu 109—110; DLRM 595. — Див. ще **папуша**.

пар¹ «рілля, залишена на одне літо без посіву», [паранівка] «земля, зорана на зиму» О, [парена] «толока» Нед, [пареніна] «пар», [пареніця, парина] «тс.», [паринина] «неглибоко зорана земля під посів» О, [парі] «осінні й весняні сходи посівів» ЛЧерк, [паровина] «поле, зоране на зяб», [парок] «поле, на якому росло просо» Мо, [паренати] «орати на зяб», [паренити, паренувати Нед, паринати О] «тс.», [паринувати] «лежати під паром» Корз, *парити* «залишати під паром (землю)», [підпарок] «поле, виоране після скошення хліба, на якому будуть сіяти восени» Мо, [пона́р] «пар» НикСгЛ, [пона́р] «земля, зорана на зиму» тж; — р. бр. *par*, п. (помор.) [p^opar] «парове поле»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого пов'язується з *pāra*, *парити*, *пріти* в значенні «гноїти, перегнивати»; зводиться також (Варбот Этимология 1977, 25—28) до псл. **porti* «орати, мотижити, корчувати» (пор. [побрати] «розпушувати ралом», р. [прать] «мотижити і корчувати») або до *porati* «обробляти» (пор. *побрати* «обробляти (землю)», п. *rogać się* (*parać się*) «займати»

ся, трудитися») чи до **per̥ti* «перти; топтати» (як *толо́ка* «пар» пов'язане з *товкту́й*, псл. **t̥^hkt̥i* в значенні «витоптувати худобою при випасанні»). — Дзензелівський St. sl. 10/1—2, 45—48; Фасмер III 203; Преобр. II 20; Младенов 411; Meillet *Études* 255; Matzenauer LF 14, 180; Trautmann 231. — Пор. **па́ра**¹.

[**пар**²] «дерев'яний кіл, за допомогою якого рибалки підтягують крило невода» Дз, Мо, Берл, [*паршчійк*] «рибалка, що забиває кіл при перетягуванні невода вперед» Дз, [*па́рчик*] «тс.» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *пар* «кілок», рум. *раг* «загострений кіл, жердина, тичина» походять від лат. *palus* «кілок, стовп». — СДЕЛМ 302; DLRM 582—583; Rușcașiu 110. — Див. ще **паліса́д**, **па́ля**¹.

па́ра¹ «газоподібний стан води», [*пар*] «тс.» Нед, [*парені́на*] «обварена окропом подрібнена трава на корм свинням», [*парі́ло*] «теплиця» ВеУг, *парі́льний*, *парі́льня*, [*парі́вка*] «лазня» Куз, [*па́рінка*] «обварена окропом січка» Нед, *парні́к* «засклене приміщення для вирощування розсади, овочів; [ящик, що запобігає обмерзанню колеса водяного млина; вид спиртного напою, що виготовляється шляхом випаровування певного розчину]», *парни́ка́р*, *парни́ка́рство*, [*парно́та*] «духота, спека» Нед, *па́рня* «відділення у лазні, де паряться; приміщення, де парять і гнуть дерево для обіддя; спека з надмірною вологістю» СУМ, Нед, [*парове́ць*] «пароплав» Куз, *парові́к*, [*парові́чник*] «кочегар» Куз, [*парові́чня*] «парильня» Куз, [*паров́ня*] «вологе тепло із сирих дров для виготовлення ободів» Нед, *парити парка́* «діяти з надзвичайною поспішністю, гарячковістю», [*паро́та*] «духота» Нед, [*па́рба*] «ряжанка» Курилєнко, [*парену́ха*] «тс.» тж, [*па́руха*] «тс. тж; сметана з пареним молоком; горілка», *парі́льний*, *паркі́й*, *парні́й*, *парові́й*, *парові́чний* «уживаний для спалювання в паровоз-

них топках» (про вугілля), [*парухо́ва воню́чість*] «сивушне масло, що погано пахне», *па́рити* «піддавати дії пари», *парува́ти*, *ві́пар*, *ві́парка* «випарювання», *ві́парки* «те, що лишилося після випарювання», *випарні́к* «прилад для випаровування рідини», *випарні́й*, *ві́дпар* «негуста пара; випари», *запа́ра* «рідке тісто, виготовлене запарюванням борошна», *запа́рка* «запарювання; запара; велике напруження, поспішність у роботі внаслідок невстигання; казан або якийсь пристрій для запарювання», [*іза́р*] «випаровування» Ж, [*іза́рище*] «тс.» Ж, [*на́пар*] «відвар; настій на гарячій воді» Ж, [*напа́рене*] «тс.» Ж, [*невипарлі́вий*] Ж, *о́пар* «легенький туман; випари; місце на болоті, що ніколи не замерзає; ополонка, переважно утворена течією», *опа́ра* «запара; [окріп Пі]», [*о́пари*] «червоний сип» Ж, *опа́рник* «посуд для запари», *опа́ритися* «обшпаритися», *опа́рювати* «обшпарювати», *підпа́р* «вовна з оброблених на шкіру овечих шкур», [*ні́дпар*] «виплетене із соломи прикриття для тютюнової розсади» Нед, [*не да́ти о́пару*] «не дозволити відпочинку» Нед, *припа́рка* СУМ, Нед, [*припа́рник*] «гарячий камінь» Нед, [*припа́рок*] «сонячна спека влітку в проміжках між дощами» Нед, *пропа́рка*, *пропа́рювання*, *пропа́рений*, *пропа́рювальний*, *ро́зпар* «розпарювання», [*ро́зпа́ри*] «відлига», [*спар*] «спека; рана у коня, натерта сідлом», [*спа́рний*] «душний», [*спа́рно*] «жарко, душно»; — р. *пар*, бр. болг. м. *па́ра*, др. *пара*, *паря*, п. *рага*, [*раг*], ч. *рага*, слц. вл. нл. *рага*, схв. *па́ра*, слн. *ра́га*, стсл. **пара**; — псл. *рага*, *рагь*, пов'язане чергуванням голосних з **pr̥eti* «пріти»; — споріднене з лит. *pẽti* «парити», *pirtis* «лазня», лтс. *pirties* «паритися»; іє. **rōg-/reg-* «вивітруватися, випаровуватися, паритися». — Фасмер III 203; Черных II 4; Преобр. II 19—20; Brückner 395; Machek ESJC 434; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 357; Schuster-Šewc 1043; Младенов 411; Skok II

604—605; Trautmann 231; Pokorny 809. — Див. ще **пріти**.

па́ра² «двоє», [па́рка] «пара; час токування у птахів» Нед, *паровіця* «парні воли, запряжені разом; спарований одяг, одягнений разом», [па́рк] «снопи житньої соломи для покрівлі, які в'яжуться по два разом» Мо, *парістий* «парний, спарений», *па́рний*, [па́ровій] «парний», *парувальний*, [па́рма] «парою» Нед, [па́ромá] «тс.» Нед, *напа́рник*, [непарні́стий] «непарний» Ж, *попа́рно* «по двоє», [ро́зпарі] «непарні воли», *ро́зпарки* «непарні» (про чоботи, рукавиці); — р. бр. *па́ра*, п. *рага*, ч. слц. *ра́г*, м. *пар*, схв. *па́р*, слн. *ра́г*; — запозичено з німецької мови, очевидно, за польським посередництвом; нвн. Raag «пара» (двн. свн. *ра́г* «тс.») походить від лат. *ра́г* «рівний, однаковий, парний; пара», спорідненого з ав. *pairyante* «порівнюються, зіставляються», гр. *πέριπτι* «продаю, торгую» (власне, «даю за рівну вартість»), дінд. *ргáтi* «проти», псл. *рготiвъ* «тс.», укр. *прóти*. — Коваль 156; Шелудько 42; Фасмер III 203; Черных II 4; Преобр. II 16; Hüttl-Worth 16; Brückner 395; Machek ESJC 434; Holub—Lyer 357; Skok II 603—604; Mikl. EW 232; Kluge—Mitzka 527; Walde—Hofm. II 250—251. — Пор. **паратéт**, **прóтi**.

парабелум «різновид автоматичного пістолета»; — р. *парабеллум*, бр. *парабелум*, п. ч. *parabellum*, болг. *па́рабел*, м. *парабел*, *парабелум*, схв. *па́рабелум*, слн. *parabélum*; — запозичення з німецької мови; н. *Parabellum* (вид пістолета) виникло в результаті конденсації латинського виразу *рага́ bellum* «готуйся до війни», що складається з *рага́* «готуй» від *раго* «готую, організовую», і *bellum* (наз. і зн. в.) «війна», (ст. *duellum* «тс.»), можливо, спорідненого з гр. *δαίω* «підпалюю, загоряюсь, горю», алб. *dupë* «горе, біль», двн. *zuscep* «підпалювати». — СІС² 621; Коваль 185; ССРЛЯ 9, 150; Sl. wug. obcuch 492; Walde—Hofm. I 100,

II 256—257. — Див. ще **апарат**. — Пор. **парірувати**.

пара́бола «незамкнута крива, кожна точка якої однаково віддалена від даної точки (фокуса) і даної прямої (директриси); притча, іносказання», [парабо́ліст] «той, хто пише параболи» Нед, *параболічний*, *парабольний*; — р. болг. м. *пара́бола*, бр. *пара́бала*, п. ч. слц. *parabola*, вл. *parabla*, схв. *па́рабола*, слн. *parábola*; — запозичення з латинської мови; лат. *parabola* «парабола» походить від гр. *παραβολή* «зіставлення, порівняння, суміжне розташування», пов'язаного з *παραβάλλω* «підкидаю, кладу поряд, зіставляю, протиставляю, наближаюсь», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, біля» і дієслова *βάλλω* «кидаю, метаю». — СІС² 621; Фасмер III 203; Горяев 248; Sl. wug. obcuch 549; Holub—Lyer 357; Младенов 411; Frisk I 215; II 472—473. — Див. ще **балістика**. — Пор. **гіпербола**.

[**паравáн**] «ширма», [па́ровáн] «тс.» Пі; — п. *parawan*, ч. слц. слн. *paraván*, болг. *паравáн*, м. *параван*, схв. *па́рава́н*; — запозичення з французької мови; фр. *paravent* «ширма» походить від іт. *paravento* «ширма, заслона від вітру», утвореного з основ дієслова *parare* «захищати, відвертати», що зводиться до лат. *paro* «готую, організовую», та іменника *vento* «вітер», що походить від лат. *ventus* «тс.». — СІС² 622; Коваль 131—132; Sl. wug. obcuch 551; Brückner 396; Holub—Lyer 358; Dauzat 532; Gamillscheg 679. — Див. ще **апарат**, **вентилювати**. — Пор. **пара́соль**, **пара́шут**.

пара́граф; — р. бр. *па́раграф*, п. ч. слц. вл. *paragraf*, болг. *парагра́ф*, м. *параграф*, схв. *па́раграф*, слн. *para-gráf*; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. *paragraphus* «параграф» походить від гр. *παραγράφος*, букв. «написаний поруч (знак)», пов'язаного з дієсловом *παραγράφω* «приписую, вписую», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, біля» і

дієслова ὑράφω «пишу, дряпаю». — СІС² 622; Фасмер III 203; Черных II 4; Горяев 248; Sł. wуг. obcuch 550; Holub—Lyer 357; Младенов 411; Kluge—Mitzka 532; Kleip 1125. — Див. ще **графá**.

пара́д, [пара́да] «парад» Нед, [пара́дник] «франт, чепурун», [пара́дош] «тс.» Нед, [пара́дниця] «горда дівчина» Нед, *пара́дний*, *парадува́ти* «брати участь у параді»; — р. бр. болг. *пара́д*, п. вл. *parada*, ч. слц. *parada* «убір, наряд», м. схв. *paráda*, слн. *paráda*; — запозичено з французької мови, можливо, за польським та російським посередництвом; фр. *parade* «парад, огляд військ» походить від ісп. *parada* «зупинка, місцеперебування», пов'язаного з *parar* «зупинятися, робити привал», яке зводиться до лат. *paro* «готую, організую». — СІС² 622; Коваль 191; Черных II 4—5; Фасмер III 204; Holub—Lyer 358; Dauzat 532; Gamillscheg 678. — Див. ще **апара́т**.

параді́гма «взірець; системний ряд або таблиця форм відмінювання чи дієвідмінювання окремого слова», ст. *пара́дигма* «зводъ» (1627); — р. болг. м. *параді́гма*, бр. *парады́гма*, п. *paradygmat*, ч. слц. вл. *paradigma*, схв. *параді́гма*, слн. *paradígma*; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. *paradígma* «парадигма» походить від гр. *παράδειγμα* «зразок, модель», пов'язаного з *παράδεικνυμι* «показую, експоную», утвореним з префікса *παρ-* «поруч, біля» і *δείκνυμι* (*δείκνυω*) «показую, виявляю, демонструю», спорідненого з дінд. *dišáti* «вказує, зазначає, позначає», *dištiḥ* «назва, позначення», лат. *dicere* «говорити», хет. *tekkuššami* «показую». — СІС² 622; ССРЛЯ 9, 155; Sł. wуг. obcuch 549; Holub—Lyer 357; Dauzat 531; Klein 1124; Frisk I 355—356; Boisacq 170—171. — Див. ще **дикта́т**.

[параді́чка] (бот.) «помідор, *Solanum lycopersicum* L.» ВеНЗн, ВеУг, Мак, [бороді́чкі] «тс.» НЗ УЖДУ 26; — запозичення з угорської мови; уг. *parag-*

dicson «помідор; рай» (помідор ще називають райським яблуком) походить від пізньолат. *paradísus* «рай» (< гр. *παράδεισος* «парк, сад, рай»). — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 169. — Див. ще **бороді́чкі**.

парадо́кс «думка, судження, що різко розходиться із загальноприйнятим; несподіване явище, яке не відповідає звичайним науковим уявленням», *парадоксали́ст*, *парадокса́льний*; — р. бр. болг. м. *парадо́кс*, п. вл. *paradoks*, ч. слц. *paradox*, схв. *paráдокс*, слн. *paradóks*; — запозичення з французької мови; фр. *paradoxe* через лат. *paradoxum* «парадокс» зводиться до гр. *παράδοξον* «тс.» (*παράδοξος* «такий, що суперечить усталеній думці, незвичний, неймовірний»), утвореного з префікса *παρ-* «поруч, біля; порівняно з» та іменника *δόξα* «думка, погляд», пов'язаного з *δύωμαι* «тс.; положення, догма», *δοιέω* «вважаю, думаю». — СІС² 622; КЭСРЯ 326; Sł. wуг. obcuch 549; Holub—Lyer 357; Младенов 42; Klein 1125; Dauzat 531; Frisk I 360, 404—406; 409—410; Boisacq 122, 194, 196. — Див. ще **до́гма**.

[паразі́на] (бот.) «польова осока, *Carex pseudocyperus* L.» Пі, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з молд. *пара́жинэ* «пустка», рум. *paraǵină* «переліг, необроблювана земля, вкрита бур'янами». — Пор. **панáджин**.

парази́т «організм, що живиться тканинами, соками іншого організму; той, хто живе, експлуатує чужу працю», *паразити́зм*, *паразитство*, *паразитáрний*, *паразити́чний*, *паразитни́й*, *паразитувáти*, [паразитни́ча́ти] Нед; — р. болг. *парази́т*, бр. *parazit*, п. *parazyt*, ч. *parazit*, *parasit*, слц. вл. *parazit*, м. *паразит*, схв. *пара́зит*, *пара́сит*, слн. *parazít*; — запозичення з французької мови; фр. *parasite* «паразит» походить від лат. *parasitus* «співтрапезник; паразит», джерелом якого є гр. *παράσιτος* «тс.», букв. «той, хто їсть поруч з ким-небудь», утворене з прийменника *παρά* «поруч,

біля» та іменника οἶτος «хліб, продукти, харчі», етимологічно неясного. — СІС² 622; Фасмер III 203; Черных II 5; Sł. wyg. obcych 551; Holub—Lyer 358; Младенов 412; Klein 1128; Dauzat 532; Frisk II 711—712.

[пара́й] «мучитель» Нед, [пара́йна] «насильство, примус», [пара́йна] «тс.» тж, [пара́йти] «підганяти, квапити тж; настирливо вимагати, просити» ВеБ, [віпара́йти] «настирливо домогтися» Ж, [запара́йти] «настирливо вимагати» Ж, [упора́йти] «вимучити» ВеЗн; — неясне; виведення від рум. răgăi (rîgăi) «тріщати» (Scheludko 129) видається сумнівним.

[пара́кліс] «молебень» Нед; — болг. параклис, цсл. паракнисъ «тс.»; — запозичено за церковнослов'янським посередництвом з грецької мови; гр. παρακλήσις «заклик, відозва, прохання» пов'язане з παρακαλέω «закликаю, прошу», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля» і дієслова καλέω «гукаю, кличу, закликаю», спорідненого з лат. calo «скликаю», псл. *kolkoľ «дзвін», укр. [колокіл] «тс.». — Младенов 412; Frisk I 762—763; Boisacq 397—398. — Див. ще колокіл.

пара́лелепі́ед «шестигранник, гранями якого є паралелограми з попарно паралельними площинами»; — р. параллелепі́ед, бр. параллелепі́ед, п. paralelepipéd, болг. паралелопі́ед, м. параллелепипе́д, схв. паралелопі́пед, слн. paralelepiréd; — запозичення із середньолатинської мови; слат. paralēlepipedium походить від гр. παραλληλεπίπεδος «тс.», утвореного з основ прикметника παράλληλος «паралельний» та іменника е́πιπεδος «рівнина, площина» чи прикметника е́πιπεδος «рівний, плоский», що складаються з основ присл. е́πι «на, зверху» та іменника πέδος «грунт, земля», спорідненого з дінд. padám «крок, ступня, слід, коля», лит. pėdà «ступня, стопа», лат. pēs (род. в. pēdis) «нога, ступня», дісл. fet «крок», гот. fōtus «нога», англ. foot «ступня, стопа, нога». — СІС² 622;

ССРЛЯ 9, 170; Klein 1126; Frisk II 485—486. — Див. ще епіго́н, пара́лель. — Пор. футбо́л.

пара́лелогра́м «чотирикутник, протилежні сторони якого рівні й паралельні»; — р. параллелогра́м, бр. параллелагра́м, п. ч. слц. вл. paralelogram, болг. м. паралелогра́м, схв. паралелдо́грам, слн. paralelográм; — запозичення із середньолатинської мови; слат. paralēlogrammum походить від гр. παραλληλόγραμμον «тс.», утвореного з основ прикметника παράλληλος «паралельний» та іменника γράμμα «лінія», пов'язаного з дієсловом γράφω «пишу». — СІС² 623; ССРЛЯ 9, 171; Фасмер III 204; Klein 1126. — Див. ще гра́фіка, пара́лель. — Пор. діагра́ма, епі́грама.

пара́лель, пара́лелі́зм, пара́леліза́ція, пара́лельний; — р. параллель, бр. паралель, п. ч. слц. вл. paralela, болг. паралел, м. паралела, схв. паралèла, слн. paralela; — запозичено з латинської мови, можливо, за французьким посередництвом (фр. parallèle «паралель, паралельний»); лат. parallēlus «паралельний» походить від гр. παραλληλος «тс.», букв. «який іде поруч», утвореного з присл. παρά «поруч, біля» і займенника ἀλλήλων «між собою, один одного», що є редуплікативним утворенням від ἄλλος «інший», спорідненого з вірм. ayl, лат. alius, гот. aljis, дірл. aile «тс.». — СІС² 623; Фасмер III 204; Черных II 5; Sł. wyg. obcych 550; Holub—Lyer 357; Младенов 412; Kluge—Mitzka 532; Klein 1126; Dauzat 531; Frisk I 76—77.

пара́лєс, пара́льбс, парельбс — див. пуля́рес.

[пара́ліж] «параліч», [пара́люш] «тс.»; — бр. паралюш; — запозичення з польської мови; п. paraliz «параліч», [paralusz] «тс.» походять від лат. paralysis «розслаблення, параліч». — Hüttl-Worth 15; Sł. wyg. obcych 550; Brückner 395; SW IV 55. — Див. ще пара́ліч.

пара́ліч «захворювання, що позбавляє який-небудь орган здатності нор-

мально діяти», *параліза́тор* «те, що змінює хід процесу», *параліза́ція*, *паралі́тик* «людина, хвора на параліч», [*параль*] «параліч» Нед, *паралі́тичний*, *паралі́чний*, *паралізува́ти*; — р. *паралі́ч*, бр. *пара́ліч*, п. *paraliž*, ч. *paralyza*, *paralyza*, слц. *paralyža*, вл. *paralyza*, болг. *пара́лич*, м. схв. *паралі́за*, слн. *paraliza*; — запозичення з латинської мови; лат. *paralysis* «розслаблення, параліч» походить від гр. *παράλυσις* «тс.», пов'язаного з *παράλυω* «ослаблюю, слабну, знесилою», утвореним з префікса *παρ-* «поруч, повз, пере-, від-» і дієслова *λύω* «розв'язую, розпускаю, ослаблюю». — СІС² 623; Фасмер III 204; Черных II 5; Преобр. II 16; Dauzat 531; Kluge—Mitzka 532; Klein 1126. — Див. ще **аналіз**.

паралія — див. **паларія**.

пара́метр «величина, властива якому-небудь предметові, явищу», *пара́метрíчний*; — р. бр. *пара́метр*, п. ч. слц. *parametр*, слц. вл. *parameter*, болг. *пара́метър*, схв. *па́раметар*, слн. *parameter*; — запозичення із західноєвропейських мов (можливо, з німецької); н. *Parámeter*, фр. *paramètre*, англ. *parameter* походять від гр. *παράμετρον* «міряю, відмірюю», утвореного з префікса *παρ-* «поруч, біля, від-» і дієслова *μετρέω* «міряю», похідного від *μέτρον* «міра». — СІС² 623; ССРЛЯ 9, 174; Sł. wуг. obcsuch 550; Kopaliński 719; Holub—Lyer 358; Klein 1126. — Див. ще **метр**¹.

Парамо́н (чоловіче ім'я), ст. *Парамо́нь* «терпливе тр(и)ваючі(й)» (1627); — р. бр. *Парамо́н*; — запозичення з грецької мови; гр. *Παράμονος* походить від *παράμονος* (*παράμουνος*) «міцний, вірний, надійний», пов'язаного з *παράμεινω* «залишаюся, тримаюся, триваю», утвореним з префікса *παρ-* «поруч, біля, пере-» і дієслова *μένω* «стою на місці, стійко тримаюся», спорідненого з лат. *maneo* «залишаюся, чекаю», вірм. *տատ* «тс.», дінд. *man-* «вагатися, баритися; стояти нерухомо». — Вл. імена 79; Беринда 226; Петровский

175; Frisk II 208—209, 253; Boisacq 627; Walde—Hofm. II 26.

[**парамуд**] (ент.) «жовта мурашка, *Murgica flava* ВеБ; велика мурашка, *Camponotus herculeanus* L. ВеНЗн; дрібна мошка Корз»; — неясне.

паранджа́ «халат мусульманських жінок з волосяною сіткою, що закриває обличчя»; — р. бр. *паранджа́*, п. *parandža*, слц. *parandža* «тс.»; — через російську мову запозичено з тюркських; кирг. *паранжи*, *баранжи*, узб. *паранджі* «тс.» через перське посередництво зводиться до ар. *farānġa*, *farānġija* «тс.». — Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; Шипова 257; Sł. wуг. obcsuch 551.

[**пара́нний**] «блискучий, начищений» Нед, [*пара́нник*] «франт, чепурун» ВеУг; — результат видозміни *пара́дний*. — Див. ще **пара́д**.

парано́я «психічне захворювання зі стійкими маячними ідеями при збереженні формальної логічності мислення», *парано́їк* «людина, хвора на параною», *парано́їчний*; — р. *парано́йя*, бр. *парано́я*, п. *parapoja*, ч. слц. *parapoia*, болг. *парано́йя*, схв. *пара́ноја*, слн. *parapója*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *parapoia* «параноя» походить від гр. *παράνοια* «божевілля», пов'язаного з *παράνοος* «божевільний, нестямний, скажений», утвореним з прийменника *παρά* «поруч, біля» та іменника *νόος* «думка, розум», походження якого неясне. — СІС² 624; ССРЛЯ 9, 176; Kopaliński 719; Klein 1058, 1127; Frisk II 322—323.

парапёт «невисока огорожа»; — р. бр. болг. *парапёт* «тс.», п. ч. слц. *parapet* «парапет; підвіконник, підвіконня», м. *парапет*, схв. *пара́пет*, слн. *parapét* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *parapet* «поруччя, парапет, бруствер» походить від іт. *parapetto* «тс.», утвореного з основ дієслова *parare* «захищати, відвертати» та іменника *pétto* «груди», що походить від лат. *pectus* «тс.», спорідненого з тох. А *paśśām* «обоє грудей», тох. В

pāscane «тс.». — СІС² 624; ССРЛЯ 9, 176; Фасмер III 204; Kopaliński 719; Holub—Lyer 358; Dauzat 532, Walde—Hofm. II 270. — Див. ще **паравán**.

[**парасінник**] «чоловіча сорочка з тканини темного кольору» Мо; — очевидно, пов'язане з *парусіна* «груба тканина». — Див. ще **пáрус**¹.

[**парáска**] (ент.) «ванеса будякова, реп'яхівка, *Vanessa cardui* L.» Нед; — очевидно, пов'язане з власним ім'ям *Парáска*; мотивація назви неясна. — Див. ще **Параскóвія**.

Параскóвія (жіноче ім'я), *Парáска*, *Параскéва*, *Парáня*, *Парáся*, *Парасúня*, [*Парáхна*, *Парáця*, *Парáшка*], *Пáша*, ст. *Параскеви* «п'яток, приготоване», *Параскевіа* «п'ятка» (1627); — р. *Праскóвья*, *Параскéва*, бр. *Параскóўя*, *Парáска*, болг. *Параскéва*, схв. *Параскéва*, *Параскéвија*, стсл. **Параскевьгги**; — запозичення з грецької мови; гр. *Παρασκευή* пов'язане з *παρασκευή* «п'ятниця, переддень суботи; буденний день узагалі», похідним від *παρασκευάζω* «підготовляю, споряджаю», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, пере-, від-» і дієслова *σκευάζω* «готую, влаштовую, споряджаю, озброюю», похідного від *σκεῦος* «предмет, обладнання, знаряддя, одяг, пожитки», можливо, спорідненого з лит. *šauti* «стріляти, сунути, штовхати», псл. *sovati*, укр. *сóвати*. — Вл. імена 153; Беринда 226; Петровский 175, 182—183; Фасмер III 354; Frisk II 727; Boisacq 874. — Див. ще **сóвати**.

парасóль «складаний каркас на палиці для захисту від дощу і сонця» СУМ, Нед, *парасóлька* «тс.»; (бот.) кручені паничі, *Ipomea pigrigrea* L., *парасóлик* «парасоль»; — р. бр. *парасóль*, п. нл. *parasol*, болг. *парасóл*, схв. *парáсбл*, *парáздбл*; слн. *parazóbl*; — запозичення з французької мови; фр. *parasol* «парасоль» походить від іт. *parasole* «тс.», букв. «заслона від сонця», утвореного з основ дієслова *parage* «захищати, відвертати» та іменника *sole* «сонце», що походить від лат. *sól* «тс.»,

спорідненого з лит. *sáulė*, псл. **s'ľnъse* «тс.», укр. *сонце*. — Акуленко 136; Коваль 131—132; ССРЛЯ 9, 177; Sł. wug. obcych 551; Brückner 395; Dauzat 532; Gamillscheg 679; Walde—Hofm. II 553. — Див. ще **паравán**, **сóнце**.

парастáс «заупокійна відправа; [три калачі, складені один на одного для відправи (Ме)]», ст. *парастась* (1462), *парастас* (1488); — болг. *парастáс*, м. *парастас*, *парастос*, схв. *парáстос*, слн. *parastos*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *парастась* «парастас» походить від гр. *παράστασις* «тс.», букв. «стояння поруч», утвореного з префікса *παρα-* «поруч, біля» та іменника *στάσις* «стояння на місці, нерухомість, спокій». — Младенов 412; Skok II 607. — Див. ще **стáтика**.

[**паратáри**] «вузький довгий килимок над лавою попід вікнами» Ме, Мо, Дз, [*палатáри*] «тс.» Дз; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. рум. *păretăr* «килим» пов'язане з *părete* (*perete*) «стіна, стінка», яке походить від лат. *pariēs*, *-etis* «тс.», що певної етимології не має. — Дзєндзелівський НЗ УЖДУ 13, 104—105; Мельничук Молд. эл. 170; Scheludko 139; СДЕЛМ 347; DLRM 596, 604; Puşcariu 111; Walde—Hofm. II 254.

паратíф «гостре заразне захворювання, схоже на черевний тиф», *паратифóзний*; — р. болг. *паратíф*, бр. *паратíф*, п. вл. *paratyfus*, ч. *paratyf(us)*, слц. *paratýfus*, м. *паратíфус*, схв. *пáратифус*, слн. *paratifus*; — запозичення з латинської мови; лат. *paratyphus* «паратиф» утворене з префікса *para-* від гр. *παρα* «поруч, біля» і *typhus* «тиф». — СІС² 624; Kopaliński 720; Holub—Lyer 358. — Див. ще **тиф**.

парафін «воскоподібна легкоплавка речовина», *парафінувáльний* «який провадить парафінування», *парафінувáти* «покривати шаром парафіну; просочувати парафіном»; — р. болг. м. *парафін*, бр. *парафін*, п. *parafina*, ч.

parafín, parafin, слц. слн. parafín, вл. parafin, схв. *paràfýin*; — запозичення з німецької мови; н. Paraffin «парафін» утворив у 1830 р. німецький хімік К. Райхенбах (1788—1869) з основ латинських слів *parum* «мало, трохи», пов'язаного з *parvus* «малий, короткий, незначний», спорідненим з гр. *παῦρος* «тс.», дінд. *pōtaḥ* «звірятко», лит. *putūtis* «звіря; пташеня», псл. **pŕta*, *pŕtica* «птаха», укр. *птиця*, і лат. *affinis* «суміжний; пов'язаний» від *ad finēs* «до кінців», отже, лат. *parum affinis*, букв. «малопов'язаний», оскільки парафін нейтральний до реактивів. — СІС² 625; ССРЛЯ 9, 178; Фасмер III 204; Sł. wyg. obcsuch 549; Holub—Lyer 357; Klein 1125, 1125, 1141; Walde—Hofm. I 21. — Див. ще **птіця**, **фініш**.

парафія «нижча церковно-адміністративна організація, що об'єднує віруючих, яких обслуговують церковнослужителі одного храму», *парафіянин*, *парафіяльний*; — р. [парафія], бр. *paráfiá*, п. *parafia*, *parochia*, ч. *parochie*, слц. *parochia*, стсл. **парафна**; — за посередництвом польської мови запозичено з пізньолатинської; пізньолат. *parochia* «парафія» походить від сгр. *παροικία* «тс.», букв. «те, що знаходиться біля будинку», утвореного з прийменника *παρά* «поруч, біля» та іменника *οἶκος* (<*ῥοῖκος*) «будинок, приміщення». — Richhardt 87; Фасмер III 205; Преобр. II 16—17; Потебня РФВ 1879 I 263; Вгückпег 395; Mikl. EW 232; Klein 1131. — Див. ще **весь**². — Пор. **еконómія**, **пáрох**.

парафраз(а) «переказ яких-небудь думок; інструментальна п'єса на запозичену тему», *парафрастичний*, *парафразувати*; — р. бр. болг. м. *парафраза*, п. вл. *parafraza*, ч. *parafraze*, слц. слн. *parafraza*, схв. *paràfŕáza*; — запозичення з латинської мови; лат. *paraphrasis* «парафраза, опис» походить від гр. *παράφρασις* «тс.», пов'язаного з *παραφράζω* «переказую зміст своїми словами, парафразовую», утвореним з префікса *παρά-* «поруч, біля, пере-» і

дієслова *φράζω* «вказую, показую; кажу». — СІС² 625; Kopaliński 717—718; Holub—Lyer 357; Klein 1127. — Див. ще **фрáза**.

[**пара́шка**] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus amarus*; чебак гіркий, *Syrpinus amarus*» Куз, [парінка] «гірчак»; — р. [парашка, паранка] «тс.», [парáха] «бичок, *Cottus gobio* L.», [параша] «тс.», п. [paraszka] «гірчак»; — результат видозміни назви [кара́сик] «гірчак», р. [кара́сь], п. [karaška], ч. [karas] «тс.», перенесеної з карася за зовнішньою подібністю гірчака до невеликого карасика (Сабанєєв 360). — Див. ще **кара́сь**. — Пор. **пала́жка**.

парашу́т, *парашути́зм*, *парашути́ст*, *парашути́сти*; — р. *парашу́т*, бр. болг. *parашу́т*, ч. *parašutista*, слц. *parašut* (з р.), схв. *parашути́ст(а)*; — запозичення з французької мови; фр. *parachute* «парашут», букв. «той, що захищає від падіння», утворив французький аеронавт Ф. Бланшар (1753—1809) з компонентів *para-* «той, що захищає», пов'язаного з іт. *parare* «захищати, запобігати», і фр. *chute* «падіння» від ст. *cheoite* «тс.», нлат. **cadectus*, утвореного від **cadēre* (лат. *cadere*) «падати». — СІС² 625; Коваль 131—132; Черных II 5—6; Фасмер III 205; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 358; Dauzat 175; Gamillscheg 678. — Див. ще **декада́нс**, **парава́н**.

[**пардигува́ти**] «жадібно жерти» Нед; — очевидно, результат контамінації слів [палигува́ти] «тс.» і [пардýга] «великий шматок хліба». — Див. ще **палигува́ти**, **партýка**.

пáрдус (зоол.) «пантера леопард, барс, *Panthera pardus* L.», [па̀рδ] «пантера, *Kelis pardus*» Нед, [па̀рдужу́ця] «самиця леопарда», [па̀рдужу́ий] «леопардовий» тж; — р. *па̀рдус* «пантера леопард», *па̀рд* «леопард», др. *па̀рдусъ* «барс, леопард», п. вл. *pard* «барс», ч. слц. *pardál* «леопард», вл. *pardal* «гепард», схв. *pàрдус* «пантера», слн. *pàrd* «леопард»; — запозичення з латинської мови; лат. *pardus* «барс» походить

від гр. *πάρος* «пантера», *πάρδαλις* «тс.», яке вважається запозиченням з невідомого східного джерела (пор. согдійське *puḥnk* «пантера», дінд. *ṛḍākuḥ* «пантера, тигр», гебр. *bāḡōdh* «плямистий»). — Преобр. II 17; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 358; Klein 1129; Walde—Hofm. II 252; Frisk II 473. — Пор. **леопард**.

па́рень «хлопець», [*па́ринь*] Нед, *пареньо́к*, [*парня́га*]; — запозичення з російської мови; р. *па́рень* «хлопець», очевидно, виникло з **paḡe*, зменш. від *paḡobъkъ* «парубок». — Фасмер III 206; Соболевский РФВ 66, 335; Mikl. EW 225; непереконливе пов'язання (Черных II 6) з р. *па́рить*. — Див. ще **па́рубок**.

[**па́рі**¹] «гроші» Нед, [*па́річка*] «стара турецька монета» Нед; — болг. *па́рі* «гроші», м. *па́ри* «дрібні гроші», схв. *па́рїй* «копієчка, грїш», *па́рица* «монетка, невеликі гроші»; — запозичено з турецької мови, можливо, через південнослов'янське посередництво; тур. *para* «монета вартістю в 1/40 турецького гроша», як і аз. крим.-тат. *пара* «гроші; частина, шматок», каз. *пара* «подарунок», походить від перс. *pārah* «монета; хабар». — Klein 1123; Räsänen Versuch 380.

[**па́рі**²] (гра в карти) Пі; — неясне; може бути зіставлене з [*па́рі*] «гроші» або з *па́рі* «заклад».

париватка — див. **пирій**.

па́ріло (бот.) «*Agripontia L.*», [*парник*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *па́риту*; назва зумовлена тим, що цю рослину використовували для випарювання посуду. — Анненков 16. — Див. ще **па́ра**¹.

[**па́рімух**] (бот.) «гриб мухомор, *Amanita muscaria Pers.* (*Agaricus muscarius L.*) ВеБ», [*парімұха*] «тс.» ВеБ; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни назви [*ма́рімух*, *мо́рімұх*] «тс.».

па́рірувати «відбивати удар противника (у спорті); відбивати, спростовувати напади або докази противника

в супереччі»; — р. *па́ріровать*, бр. *па́рїраваць*, ч. *parigovat*, слц. *parigovat'*, болг. *па́рірам*, м. *па́рїра*, схв. *па́рїрати*, слн. *parigati*; — запозичення з німецької мови; н. *parieren* «відбивати» через фр. *parer* «тс.» зводиться до лат. *paro* «готую, влаштовую, організовую». — СІС² 626; Фасмер III 207; Klein 1133; Dauzat 533; Kluge—Mitzka 532. — Див. ще **апа́рат**. — Пор. **па-рабелум**.

па́рістий¹ — див. **па́ра**².

па́рістий² — див. **перістий**.

па́ритет «принцип рівності, рівноправності сторін у чому-небудь»; — р. болг. м. *па́рїтет*, бр. *па́рїтєт*, п. *parytet*, ч. слц. вл. *parita*, схв. *па́рїтєт*, слн. *pariteta*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Parität*, фр. *parité* походять від лат. *paritas*, род. в. *paritatis* «рівність», пов'язаного з *par* «рівний, однаковий». — СІС² 626; Dauzat 334; Klein 1112, 1131. — Див. ще **па́ра**². — Пор. **па́рі**.

па́ріти¹ «триматися, летіти в повітрі на нерухомо розпростертих крилах» СУМ, Нед, [*спаря́ти*] «підіймати» Нед, Пі; — р. *па́рїть*, др. *парити*, стел. **парити**, **парж**; — псл. *pariti*, пов'язане чергуванням голосних з *rygati*, *perq* «летіти»; — споріднене з дінд. *pārayati* «веде», *pīpartī* «переправляє, перевозить», ав. *pārayeiti* «веде», гот. *faran* «їхати», хет. *partawar*, род. в. *partaupāš* «крило». — Фасмер—Трубачев III 207; Черных II 6; Преобр. II 123—124; Trautmann 215—216; Kluge—Mitzka 180; Pokorny 816—817. — Пор. **перо**.

[**па́рїти**²] «сильно бити» Нед, [*парнї́ти*] «ударити», [*парла́ція*] «сильне побиття», [*парло́*] «тс.» тж, [*парні́к*] «стусан» Нед, ВеЗн, [*па́рїн*] «тс.» Нед; — бр. *па́рїць* «бити, лупцювати», п. заст. *parzyc* «сильно бити, стріляти», болг. [*парна́р*] «стружка»; — очевидно, псл. *pariti* «бити», пов'язане чергуванням голосних з *rygati*, **perti* «тс.» — Младенов 412. — Див. ще **па́рати**.

[**па́рихта**] «решта, залишок, останній шматок» Нед; — неясне.

[парічів] «старе язичницьке кладовище» Нед; — неясне.

[пáричок] «молодий ріг у рогатій худоби» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *рік*.

[пáриш] «кваша» ЛексПол, [*парéшка, парб́ха*] «тс.» тж; — р. [*пáрыш*] «тісто із солоду для кваші»; — похідне утворення від *пáрити*; назва зумовлена тим, що страву готують із борошна, запареного окропом. — Див. ще *пáра*¹.

парі «угода про виконання якогонебудь зобов'язання тією особою, що програє»; — р. *парі́*; — запозичення з французької мови; фр. *pari* «парі» утворене від *parier* «ти на парі, битися об заклад», що походить від лат. *pario* «розраховуюся, торгую», пов'язаного з *par* «рівний, однаковий; парний». — Фасмер III 206; Черных II 6; Dauzat 533, 534. — Див. ще *пáра*². — Пор. **паритét**.

пáрібок, *парі́боване, парі́бциня* — див. **пáрубок**.

пáріг, *парі́жниця* — див. **ріг**.

[пáріпок] (бот.) «жовтушник, *Erysimum L.*» Нед, [*парі́пок лікарський*] «сухоребрик лікарський, *Sisymbrium officinale Scop.*» Мак; — пов'язане із [*сурі́пок*] «жовтушник лакфіолевидний, *Erysimum cheiranthoides L.*», р. [*сурéна, сурéпица*] «тс.». — Див. ще **сурі́пиця**.

пáрісний — див. **ряса**².

[пáрісник] (бот.) «віха отруйна, *Cicuta virosa L.*» Мак; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *пáросток* або з [*пáрісний*] «густий, рясний».

[пáрічка] (у виразі *п. дика*) «конвалія звичайна *L.*» Мак; — результат видозміни слова *порі́чка*; назва зумовлена формою й червоним кольором плодів конвалії, схожих на плоди *порічки*. — Див. ще **порі́чка**.

пáрія «особа з нижчої касті індійців; знедолена, безправна, пригноблена істота»; — р. *пáрия*, бр. *пáрый, пáрыя*, п. *paria, parias*, ч. слц. *paria*, болг. *пáрий*, м. *париј, парија*, схв. *пáрија*, слн. *parija*; — запозичення із за-

хідноєвропейських мов, найімовірніше, з англійської; англ. *pariah*, н. *Paria*, фр. *paria* «парія» походять від там. *paraiyan* «(потомствений) барабанщик», пов'язаного з *para* «великий барабан»; у південній Індії на традиційних фестивалях барабанщиками були довбиші з найнижчої касті. — SIC² 626; ССРЛЯ 9, 195; Kopaliński 721; Holub—Lyer 359; Kluge—Mitzka 532; Dauzat 533—534; Klein 1130.

парк; — р. бр. болг. м. *парк*, п. ч. слц. вл. *park*, схв. *пáрк*, слн. *park*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Park*, фр. *parc*, англ. *park* походять від слат. *parcicus* «обгороджене місце, парк», яке зводиться до іберійського **parga* «грати, решітка, шпалерник (для квітів), підпірки (для фруктових дерев)». — SIC² 626; Черных II 6—7; Фасмер III 207; Sł. wug. obcych 552; Holub—Lyer 359; Kluge—Mitzka 532; Dauzat 532; Klein 1131. — Пор. **паркán, паркét**.

пáрка (міф.) «за римською міфологією — одна з трьох богинь долі, які від народження людини до смерті пряли її «нитку життя»; — р. бр. болг. *пáрка*, п. *Parca*, слн. *parka*; — запозичення з латинської мови; лат. *Parca* «богиня долі» походить від дієслова *pario* «народжую», пов'язаного з *paro* «готую, влаштовую, організую». — SIC² 626; Фасмер—Трубачев III 207; SJP VI 128; Klein 1128. — Див. ще **апарáт**. — Пор. **парабéлум**.

паркán «стіна, огорожа, звичайно дерев'яна», [*паркánня, баркán*] «тс.», [*впаркánити*] «огородити парканом» Ж, ВеБ, [*запаркánити, опаркánити*] «тс.»; — р. [*паркán*], бр. *паркán*, п. слц. *parkan*, ч. *parkán*, нл. *parkan*; — через польське та чеське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. *parkán* через фр. ст. *parc* «огорожа», лат. *parcus* «тс.» зводять до іберійського джерела. — Richhardt 87; Фасмер III 208; Schuster-Sewc 1045; Gamillscheg 679. — Див. ще **парк**. — Пор. **паркét**.

[**паркані**] (бот.) «слива садова, *Prunus domestica* L.; *Prunus insititia* variet.» Мак; — очевидно, результат контамінації форм [паткані] і [пуркавки] «тс.». — Див. ще **паткан**, **пуркавка**.

паркѐт, *паркѐтина*, *паркѐтник*; — р. бр. болг. *паркѐт*, п. *parkiet*, ч. слц. вл. *parket*, м. *паркет*, схв. *пàркѐт*, слн. *parkét*; — запозичення з французької мови; фр. *parquet* «паркет; невелике огорожене місце» є демінутивною формою від *parc* «тин, огорожа; обгороджена площа, парк». — СІС² 626; Фасмер III 208; Черных II 7; Sł. wug. obcych 552; Dauzat 535; Gamillscheg 682. — Див. ще **парк**.

[**паркотáти**] «базікати, теревенити», [*паркотлівий*] «балакучий», [*паркотлівець*] «базікало, балакун»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *воркотáти*, *муркотáти*.

парламент «законодавчий орган, побудований на виборних засадах», *парламентáр* «парламентарій», *парламентарізм*, *парламентáрій* «член парламенту», *парламентáрний*; — р. бр. *парламент*, п. ч. слц. вл. *parlament*, болг. м. *парламент*, схв. *парламент(а)т*, слн. *parlament*; — запозичене з англійської мови за італійським (іт. *parlamento* «обговорення, переговори, збори») та польським посередництвом; англ. *parliament* «парламент» виникло з сангл. *parlement*, що походить від фр. ст. *parlement* «зібрання, розмова» (первісне значення — «говоріння, обговорювання»), пов'язаного з *parler* «говорити», яке зводиться до пізньолат. *parabolāre* «говорити алегоріями, притчами», похідного від *parabola* «притча, повчання, оповідання, порівняння, зіставлення». — СІС² 626; Черных II 7; Kopaliński 722; Holub—Lyer 359; Kluge—Mitzka 532; Dauzat 534; Klein 1131. — Див. ще **парабола**. — Пор. **пароль**.

парламентѐр «особа, уповноважена однією з воюючих сторін вступити в переговори з іншою», *парламентѐрство* «обов'язки, функції парламентаря»; —

р. *парламентѐр*, бр. *парламентѐр*, п. *parlamentarz*, ч. *parlamentář*, слц. *parlamentár*, вл. *parlamenter*, болг. *парламентѐр*, м. *парламентáр*, схв. *парламентáр(ац)*, слн. *parlamentárec*; — запозичення з французької мови; фр. *parlementaire* «парламентар» пов'язане з *parler* «говорити», *parlement* «парламент». — СІС² 627; Kopaliński 722; Dauzat 534. — Див. ще **парламент**.

Пармѐн (чоловіче ім'я), ст. *Пармѐнѝ* «чекаючий» (1627); — р. болг. *Пармѐн*, бр. *Пармѐн*, *Пармѐн*, *Пармѐній*; — запозичення з грецької мови; гр. *Парменос* пов'язане з *παρμενω*, *παρμενω* «залишаюся, стійко тримаюся», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, біля, пере-» і дієслова *μένω* «стою на місці, залишаюся, стійко тримаюся». — Вл. імена 79; Беринда 226; Петровский 175; Илчев 381. — Див. ще **Парамон**.

пармѐн «сорт яблуні з пізними плодами»; — р. *пармѐн*, ч. слц. слн. *parména*, болг. *пармена*, схв. *пармѐнка* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. *romi di Parma* «яблука з Парми» містить назву північноіталійського міста Парми. — Machek ESJC 435; Holub—Lyer 359.

[**пáрна**] «перина ВеУг, ДзАтл II; подушка Лизанец», [*парніюх*] «перина» ДзАтл II, ст. *парна* «подушка» (XVII ст.); — запозичення з угорської мови; уг. *parna* «подушка» є результатом видозміни запозиченого з якоїсь слов'янської мови слова *perina* «перина». — Дзєндзелівський УЛГ 56; Лизанец 615; MNTESz III 111; Bárczi 236. — Див. ще **перо**.

парнас «символ поезії, поезія взагалі, поетична творчість», *парнасѐць*, *парнасський*; — р. бр. *парнас*, п. ч. слц. *Parnas*, болг. *Парнас*, схв. *Парнас*, слн. *parnás*; — запозичення з грецької мови; гр. *Πάρναξ(σ)ός* «висока гора в Греції, де, за уявленнями стародавніх греків, жив Аполлон з музами». — СІС² 627; ССРЛЯ 9, 103; Kopaliński 722.

[**парник**¹] (бот.) «чистотіл, *Chelidonium majus* L.; козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.; подорожник великий, *Plantago major* L.» Мак; — бр. [*шпарнік*] «подорожник середній, *Plantago media* L.»; — похідне утворення від *páritи*; назва чистотілу зумовлена застосуванням його для випарювання глекчиків (пор. інші його назви [*глекопар*, *глеккопар*, *гладушник*, *гладушник*]); подібна мотивація стосується, очевидно, й назв інших двох рослин; пор. [*пражець*, *пражівник*] «козельці», ч. [*smetanik*] «тс.» (*Machek* Jm. rostl. 235—236). — Див. ще **пáра**¹.

парнік² — див. **пáра**¹.

[**пáрно**] «просторо» До; — неясне.

[**паробрód**] «пароплав» Нед; — за позичення з південнослов'янських мов; м. *пароброд*, схв. *páробрód*, слн. *parobród* «тс.» утворено з основ іменників *пара* (*para*) «пара» і *брод* (*brod*) «судно» як калька нім. *Dampfschiff* «пароплав», утвореного з іменників *Dampf* «пара» і *Schiff* «судно». — Див. ще **бресті**, **пáра**¹.

[**паровіна**] «довга товста лозина Нед; палиця ВеНЗн; жердина»; — похідне утворення від *páрити*; назва зумовлена тим, що свіжозрізані жердини обсмалюють над полум'ям для надання їм більшої міцності і, в разі потреби, стійкої загнутої форми. — Див. ще **пара**¹.

пародія «сатиричний твір, що використовує які-небудь риси іншого твору; сатиричне, іронічне наслідування когось, чого-небудь», *пародіст*, *пародійний*, *пародійний*, *пародіювати*; — р. болг. *пародия*, бр. *пародыя*, п. *parodia*, ч. *parodie*, слц. *paródia*, вл. *parodija*, м. *пародија*, схв. *páрдија*, *пáрдија*, слн. *parodija*; — запозичення з латинської мови; лат. *parodia* походить від гр. *παρωδία* «комічна переробка, спів навиворіт», утвореного з прийменника *παρά* «поруч, біля, проти, порівняно з...» та іменника *ὄδη* «пісня». — СІС² 627; Фасмер III 208; Черных II 7; Преобр. II 18; Горяев 249; Sł. wug. ob-

sych 553; Holub—Lyer 359; Klein 1132. — Див. ще **ода**.

пароксізм «сильний приступ, раптове загострення хвороби»; — р. *пароксізм*, бр. *параксізм*, п. *paroksyzm*, ч. слц. *paroxuzmus*, болг. *пароксізм*, м. *пароксізам*, схв. *пароксізам*, слн. *parokszem*; — запозичене із західноєвропейських мов; нім. *Paroxysmus*, фр. *paroxysme*, англ. *paroxysm* походять від сгр. *παροξυσμός* «подразнення», пов'язаного з *παροξύνω* «серджу, дратую, подразнюю», утвореним за допомогою префікса *παρα-* «поруч, біля» від прикметника *ὀξύς* «гострий, різкий». — СІС² 627; Kopaliński 723; Holub—Lyer 359—360; Dauzat 535; Klein 1133. — Див. ще **оксид**.

пароль «секретне умовлене слово, фраза для розпізнання своїх людей»; — р. бр. *пароль*, п. *parol*, ч. слц. вл. *parola*, болг. м. схв. *парола*, слн. *paróla*; — запозичення з французької мови; фр. *parole* «слово, мова» зводиться до лат. *parabola* «притча, повчальне оповідання, промова, мовлення». — СІС² 627; Фасмер III 208; Черных II 7; КЭСРЯ 327; Kopaliński 723; Holub—Lyer 359; Младенов 412; Kluge—Mitzka 533; Klein 1132; Dauzat 534. — Див. ще **парабола**.

парóm, **парómник** — див. **порóm**.

паронім «слово, зовнішньою формою близьке до іншого слова», *пароніміка*; — р. *пароним*, бр. *паронім*, п. *paronim*, ч. слц. *paropunit*, вл. *paroput*, болг. *паронім*, м. *пароним*, схв. *парòним*, слн. *paropim*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Paroput*, фр. *paropute*, англ. *paroput* походять від гр. *παρώνυμος* «похідне слово; прізвисько», утвореного з прийменника *παρά* «поруч, біля» та іменника *ὄνομα*, що є діалектною формою слова *ὄνομα* «ім'я». — СІС² 627; Sł. wug. obsych 553; Dauzat 535; Klein 1132. — Див. ще **ономастика**.

[**паротка**] (бот.) «ротики, *Antirrhinum* L.» Нед; Мак; — похідне утворення від *рот*; назва зумовлена схожістю

квітки рослини на роззявлену пащу тварини; пор. назви цієї рослини в інших мовах: р. *львіный зев*, нім. *Löwenmaul* (Löwe «лев», Maul «паща, зів») тощо. — Див. ще **па-**, **рот**.

[па́рох] «парафіяльний піп», [па́ро́хія] «парафія» Нед; [па́рохо́ва] «попада» Нед; [па́рохіяні́н] «член парафії», ст. *парохъ* (1710); — п. *ragoch* «парафіяльний піп», слц. *ragochia* «парафія», м. *парох* «парафіяльний піп», схв. *pārōx* «тс.»; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. *ragochus* «парафіяльний піп» походить від сгр. *παροιμία* «парафія», букв. «те, що знаходиться біля будинку». — Дзєндзелівський УЗЛП 98—99; Richhardt 87; SW IV 62; St. wug. *obcuch* 553; Walde—Hofm. II 257; Klein 1131. — Див. ще **парафія**.

[па́рошки] «перстач прямостоячий, *Potentilla tormentilla* Schrg.» Мак; — неясне.

[па́рпати] «порпати» Нед; [па́рплі] «лу́па (на голові)» Нед; — запозичення з польської мови; п. [parpać] «порпати(ся)», [parple] «лу́па» відповідають укр. *по́рпати*, [по́рплі]. — Див. ще **по́рпати**.

[па́рск] «пирханя» Нед; — запозичення з польської мови; п. *parskać* «пирхати, фиркати» відповідає укр. *по́рскати*, *пі́рскати* (див.).

па́рсуна «обличчя, фізіономія», ст. *парсуны* (род. в.) «особи» (1388), *парсуна* «обличчя» (XVI ст.); — р. ст. *парсуна*, бр. [parsóna], п. [parsuna], слц. *parsúp* «тс.»; — результат давньої видозміни запозиченого лат. *persona* «особа». — Див. ще **персо́на**.

па́рта¹ «учнівський стіл»; — р. бр. *парта*; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з нім. *apart* «збоку, окремо» від фр. *à part* «тс.» — Коваль 148; Фасмер III 209; Черных II 8.

[па́рта²] «вид жіночого головного убору», [па́ртіця] «стрічка» Г, Нед; — ч. *porta* «облямівка, кайма», *borta* «тс.», слц. *parta* «головна оздоба дівчат», вл. нл. *borta* «корона нареченої»,

м. *парта* «верхня частина жіночої сорочки», слн. *párta* «стрічка з різними прикрасами»; — запозичення з угорської мови; уг. *párta* «головний убір, вінець» виводиться від свн. *borte* «облямівка, кайма». — Machek ESJC 435; MNTESz III 115.

[па́ртáл] «рештки вівці, з'їденої вовками», [па́ртáль] «тс.»; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. молд. *partál* «чверть, клопоть; четвертина туші» виводиться від лат. *quārtāgius* «чверть (міри рідин, грошової одиниці)», похідного від *quārtus* «четвертий»; пов'язується також з болг. м. [па́ртал] «клопоть», [па́ртáлв] «порваний, понівечений», що походять від псл. *pǫrtъ «цупке полотно». — Schedludko 139; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 137; Vrabie Romanoslavica 14, 166; СДЕЛМ 304; DLRM 587; Младенов 412—413. — Див. ще **квάρта**, **порт¹**.

па́ртани́на — див. **портáти**.

па́рта́ч «людина, яка робить щонебудь невміло або недбало», *партáцтво*, *партáцький*, *партáчити*; — р. *партáч*, *портáч*, бр. *партáч*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *partacz* «халтурник, партач, поганий ремісник» (у середньовіччя — «ремісник, що не належав до цеху») походить від *partac* «халтурити, партачити; ткати, перетинати нитками», пов'язаного з *part* «цупке полотно домашнього виробництва», якому відповідає укр. [порт] «конопляна або лляна нитка в сукні; полотняна хустка». — SW IV 66, 67; Brückner 347. — Див. ще **порт¹**.

па́ртёр «нижній поверх театрального залу з місцями для глядачів»; — р. болг. *партёр*, бр. *партёр*, п. ч. слц. вл. *parter*, м. *партер*, схв. *pārter*, слн. *partèr*; — запозичення з французької мови; фр. *parterre* «задні ряди партеру» утворене з прийменника *par* «по, на», що походить від лат. *per* «через, по», спорідненого з псл. *per-, укр. *пере-*, та іменника *terre* «земля» від

лат. terra «тс.» — СІС² 627; Фасмер III 209; Черных II 8; Sł. wyg. obsyuch 554; Kluge—Mitzka 533; Klein 1134; Dauzat 535, 706. — Див. ще **пере-, територія**.

[партéс] «музичні ноти», [партéси] «тс.» Бі, партéсний; — р. партéсний «партесний», бр. [партéс], партéсны «партесний», п. слц. partes, ч. partesy; — запозичення із середньолатинської мови; слат. partēs «голоси» походить від лат. pars, род. в. partis «частина, партія (в співі), роль», спорідненого з гр. ἔπορον «дав, приніс», дінд. pūrtām «нагорода», хет. paršiya- «частка, частина». — ССРЛЯ 9, 226; Фасмер III 209; Brückner 237; Machek ESJC 435; Walde—Hofm. II 257—259.

партизан, партизанство, партизанщина, партизанити; — р. м. партизан, бр. пармызан, п. partyzant, ч. partisán, partysán, partyzán, слц. слн. partizán, вл. partizan, болг. партизанин, схв. партизán; — запозичення з французької мови; фр. partisan «партизан» походить від іт. partigiano «прихильник, прибічник», пов'язаного з parte «частина», яке зводиться до лат. pars, род. в. partis «тс.» — СІС² 628; Москаленко УІЛ 40; Коваль 189—190; Черных II 8; Фасмер III 209; КЭСРЯ 327; Корчагина УЗ ЛГПИ 258 (1965), 211—227; Kopaliński 724—725; Brückner 397; Holub—Lyer 360. — Див. ще **партéс**.

[партіка] «скиба, шматок хліба», [партіга] «велика скибка хліба, великий шматок хліба» Ме; — запозичення з польської та чеської мов; п. partyka «скиба (хліба)», parteka, ч. ст. parték(a) «тс.»; шматок хліба, який давали жebraкам походить від слат. parteca «тс.», яке виводиться від сгр. παρατήκη «внесок», пов'язаного з гр. παρατίθημι «пропоную, подаю; вкладаю», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля» і дієслова τίθημι «кладу». — Brückner 397; Machek ESJC 435; Holub—Lyer 360. — Див. ще **апте́ка, те́ка**.

партикуляри́зм «прагнення окремих частин держави до відособлення,

до недоторканності місцевих прав, привілеїв на шкоду загальнодержавній справі», партикулярний; — р. партикулярі́зм, бр. партыкуляры́зм, п. partykularyzm, ч. слц. partikularizmus, вл. partikularizm, болг. партикуларі́зъм, м. партикуларі́зам, схв. партикуларі́зам, слн. partikularizem; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Partikularismus, фр. particularisme, англ. particularism походять від лат. particulāris «окремий, частковий», похідного від particula «частинка», зменш. від pars, род. в. partis «тс.» — СІС² 628; Фасмер III 209; Kopaliński 724; Brückner 397; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 459; Dauzat 536; Klein 1134. — Див. ще **партéс**.

партиту́ра «сукупність партій багатоголосого музичного твору»; — р. болг. м. схв. партиту́ра, бр. пармыту́ра, п. partytura, ч. вл. partitura, слц. слн. partitúra; — запозичення з італійської мови; іт. partitura «партитура», букв. «розділ, розподіл» утворене від (s)partite, (s)partito «партитура; розділений на частини, пов'язаного з spartire «ділити на частини, розділяти», що походить від лат. pars, род. в. partis «частина; партія (в співі)». — СІС² 628; ССРЛЯ 9, 223; Sł. wyg. obsyuch 554; Brückner 397. — Див. ще **партéс**.

па́ртія, партіе́ць, парті́йка, парті́йний, безпарті́йний, позапарті́йний, по-парті́йному; — р. болг. па́ртия, бр. па́ртыя, п. слц. partia, ч. partie, вл. partija, м. партија, схв. па́ртија, слн. pártija; — запозичення з німецької мови; н. Partei походить від фр. partie «партія; частина», пов'язаного з partit «ділити на частини», яке походить від лат. partio «ділю, поділяю, розділяю», пов'язаного з pars, род. в. partis «частина». — СІС² 628; Коваль 159—160; Фасмер III 209; Преобр. II 19; Kopaliński 723—724; Brückner 397; Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 533; Klein 1135; Dauzat 535, 536; Walde—Hofm. II 257—259. — Див. ще **партéс**.

партнёр «учасник гри; компаньйон, товариш у якій-небудь справі»; — р. бр. *партнёр*, п. ч. слц. вл. *partner*, болг. *партньор*, м. *партнер*, схв. *партнер*, слн. *partner*; — запозичення з французької мови; фр. *partenaire* «партнер» походить від англ. *partner*, що виникло з сангл. *partener* «тс.», варіанта слова *partener* «співспадкоємець», яке зводиться до слат. *partidnāgius* «той, хто має пай, частку», утвореного від лат. *partitio* «поділ, частина», пов'язаного з *partio* «ділю, розділяю», *pars*, род. в. *partis* «частина». — СІС² 628; Фасмер III 210; Черных II 8; Горяев 449; Kopaliński 724; Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 533; Dauzat 535; Klein 1128, 1135. — Див. ще **партёс**.

[партовіна] «скагерть» Нед; — пов'язане з [*порт*] «конопляна або льяна нитка в шерстяній тканині або в сукні; вид полотняної хустки»; очевидно, зазнало впливу п. *part* «грубе полотно». — Див. ще **порт**¹.

партолити «партачити», [*парторити*] «тс.», [*партоліна*] «погана робота» Нед, [*партольник*] «партач», [*партольний*] «партачний», [*партор*] «партач» тж; — запозичення з польської мови; п. *partolić* «халтурити, партачити» є результатом видозміни форми *partac* «тс.»; спроба пов'язання з [*партал*] «залишки вівці, з'їденої вовками» (Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 138) позбавлена підстав. — Вгückner 397; SW IV 68. — Див. ще **партач**.

[парть] «доля, частина; дар О; уміння, хист О»; — очевидно, результат скорочення запозиченого з румунської мови слова *parte* «частина, частка, пай, доля», що походить від лат. *pars*, род. в. *partis* «тс.». — СДЕЛМ 304; Puşcariu 111. — Див. ще **партёс**.

парубок «молодий чоловік, юнак; нежонатий чоловік», [*пáрбок*] «парубок» РМ 1935/1, (Ме), [*пáрібок*] «наймит» ВеБ, [*пáрібковане*] «парубкування» ВеЛ, [*пáрібщина*] «тс.», [*пáробій*] «парубок» Нед, [*пáробійка* Пі, *пáробіка* Нед] «тс.», [*пáробіцтво*]

«парубоцтво» Бі, [*пáробок*] «парубок», [*пáрубень* Она, *пáрубéць*, *пáрубій*] «тс.», *пáрубійка* «хлопець, який стає парубком», *пáрубійко* «тс.», [*пáрубіка*] «парубок», [*пáрубічка*] «тс.» Нед, *пáрубóта*, *пáрубóцтво* «парубота; парубкування», *пáрубчá*, *пáрубчáк* «парубок», [*пáрубчéня*] «парубча», *пáрубчíна* «парубок», *пáрубчійськó* «тс.», [*пáрубчúк*] «парубчак», [*пáруб'я*] «парубча», *пáруб'ята*, [*пáрубéцький*], *пáрубéцький*, *пáрубóчий*, [*пáруб'ячий*], *пáрубкувáти*, *пáрубóчити*, *пáрубóк* «підліток», [*пáрубóчий*] «молодий робітник» Пі, *пáрубчáк* «підліток», [*пáрубóчий*] «тс.», [*пáрубóчня*] «молоді парубки», *пáрубкувáти*, *пáрубóчому*, *пáрубóцьки*, *пáрубóцькому*; — р. [*пáрубок*] (з укр.), бр. [*пáрабóк*] «найманий робітник», п. ч. *parobek* «невільник, раб»; — псл. **paorbъкъ* «молодий слуга, молодий робітник», похідне від **orbъ* «раб, слуга». — Німчук 304; Фасмер III 208; Вгückner 459. — Див. ще **па-**, **робіти**.

[парумбеля] (бот.) «сорт сливи або терну, *Prunus insititia* L.» Пі, [*парумбреле*] «тс.» Мак; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. *roşumbár* «терен», *roşumbél*, молд. *porumbárel* «тс.», *roşumbă* «ягода терну» пов'язані, можливо, з лат. *palumbinus* «сизий, сірувато-блакитний», *palumbēs* «сизий (дикий) голуб», спорідненими з лит. *palvas* «половий», псл. **polvъ*, укр. *половій*. — DLRM 645; Walde—Hofm. II 242. — Див. ще **полóвій**.

парус¹ «вітрило», [*пáріс*] «полотняний парус» Берл, *пáрусíна*, *пáрусник*, [*пáрусíстий*] Нед, *пáрусíти* «надуватися, як парус; [дути, віяти Нед]», [*запáрусíти*] «закласти просвіти в крилах вітряка» Я, [*напáрусíти*] «натягти полотно в крилах вітряка», [*напáросíти*] «тс.», [*опáрусíти*] «начепити вітрила» Пі; — р. бр. болг. ст. *пáрус*, др. *пáрусъ*, п. [*parusina*] (з р.); — запозичення з грецької мови; гр. *φάρος*, *φάρος* (< **φάρφος*) «тканина, полотнище,

парусина; вітрило; покривало, плащ» етимологічно неясне; помилково зіставлялося (Boisacq 1016) з лит. *bugva* (вид одягу), *bùgė* «вітрило», лтс. *bugves* «малі вітрила», *bugas* «тс.». — Филін Образ. яз. 168; Фасмер III 210; Черных II 8—9; Преобр. II 19; Frisk II 993—994.

па́рус² «промінь», [*па́рос*] «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. *φάρος* «маяк» походить від назви острова *Фáрос* «Фарос» біля Александрії Єгипетської, на якому було споруджено славнозвісний маяк. — Дворецкий II 1715; Klein 1171.

па́русник (зоол.) «велела (вид медузи), *Verella* Lat.», [*парусніця*] «тс.» Нед; — р. *па́русник* «тс.»; — похідне утворення від *па́рус* «вітрило»; назва зумовлена наявністю у велели вітрилоподібного утворення, за допомогою якого вона рухається по поверхні води; пор. наукову назву лат. *verella*, пов'язану з *velum* «вітрило». — Вrehm 52—53. — Див. ще **па́рус¹**.

[**па́рухи**] «лоconi навколо вух» Нед, [*пару́ти*] «причесана гривка на чолі у дівчат» О; — результат видозміни форми *перу́ка*, зближеної, можливо, з п. [*раука*] «перука»; пор. слц. *рагосһа* «перука». — SW IV 120. — Див. ще **перу́ка**.

Парфе́ній, *Парфён*, *Парфёнтія*, [*Партён*, *Пархвён*, *Пархвін*, *Пархім* Нед], *Пархім*, *Пархóm*, ст. *Паръєній* «д(ъ)в(с)твенникъ» (1627); — р. *Парфё́ний*, бр. *Парфён*, болг. *Партёний*, *Партёни*, *Партён*, стсл. **Паръѡєнии**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Παρθέμιος* пов'язане з прикметником *παρθέμιος* < *παρθένος* «чистий, цнотливий», похідним від іменника *παρθένος* «діва», етимологічно неясного. — Беринда 226; Петровский 176; Илчев 381; Frisk II 474—475.

парфу́ми, *парфумёр*, *парфуме́рія*, *парфуме́рник*, [*перфо́ма*] Бі, *парфуме́рний*, *парфу́мити* «оприскувати, напахувати парфумами»; — р. *парфю-*

ме́рия, бр. *парфу́ма*, [*парфу́м*], п. *perfūta*, ч. *parfém*, *parfúm*, слц. *parfúm*, вл. *parfim*, болг. *парфю́м*, м. *парфем*, схв. *па̀рфѣм*, слн. *parfúm*; — запозичення з французької мови; фр. *parfum* «пахощі, духи» пов'язане з *parfumer* «сповнювати пахощами, насичувати духами», спорідненим з іт. заст. *parfūtare* (тепер *profumare*) «тс.», що походить від слат. *perfumare* «тс.», утвореного з префікса *per-*, що означає посилення, завершення; дію, спрямовану через щось, спорідненого з псл. **рег-*, укр. *пере-*, та *fūmāre* «диміти, куріти, парувати», утвореного від *fūtus* «дим», спорідненого з дінд. *dhūmāḥ* «дим, пара», лит. *dūmai* «дим», псл. *дуть*, укр. *дим*. — SIC² 628; Коваль 135; Черных II 9; Sł. wyr. obcych 564; Holub—Lyer 359; РЧДБЕ 539; Dauzat 533; Walde—Hofm. I 561, II 284. — Див. ще **дим**, **пере-**.

парх «заразне шкірне захворювання», *па́рхи* «тс.», [*парха́ч*] «паршивець, шолудивець», *парши́вець*, *парши́вка* (назва певного сорту вовни) Доп. УжДУ IV, [*парши́ня*] «волосся» Пр. XI діал. н., *па́рши*, [*парши́вкі*] «вид груш із шершавими плодами» Нед, [*парши́к*] «паршивець» Нед, *парха́тий*, [*парха́чий*] Нед, *парши́вий*, [*парши́вний*] Нед, *парши́вити*, [*спарканіти*] «попаршивіти» ВеЛ; — р. *парх*, *парш(а)*, *паршь*, бр. *парша́*, [*па́рши*]; — запозичення з польської мови; п. *parch* «парші, пархи», *parchu* «тс.» споріднене з нл. *parch* «тс.», р. [*перх*] «лупа», [*перша́*], *пе́рхоть* «тс.», укр. [*пе́рхнути*] «ставати трухлим, крихким». — Фасмер III 210, 247—248; Черных II 9; Преобр. II 19; Меркулова Этимология 1970, 153—155; Вгückner 396, 410—411. — Див. ще **пе́рхнути**. — Пор. **по́рох**.

парце́ла «невеличка ділянка землі», заст. *парце́ля* «тс.», *парцеля́ція* «розподіл на парцели (про землю); виділення частин єдиного речення в окремі неповні речення», *парцеля́рний* «малоземельний», *парце́льний* «тс.»,

парцелювати «дрібнити землю на маленькі ділянки»; — р. *парцелла*, бр. *парцэла*, п. ч. слц. вл. *parcela*, болг. *парцел(а)*, м. *парцела*, схв. *парцела*, слн. *parcéla*; — запозичення з французької мови; фр. *parcelle* «частинка» походить від нар.-лат. **particella* (лат. *particula*) «тс.», утвореного від *pars* (род. в. *partis*) «частина», до якого зводиться й укр. *парть*. — СІС² 628; Копалиński 720; Holub—Lyer 358; РЧДБЕ 539; Dauzat 532. — Див. ще **парть**.

парціальний «такий, що становить частину чогось; окремиї»; — р. *парціальний*, бр. *парцыяльны*, п. *parcialny*, ч. *parciální*, слц. *parciální*, болг. *парциален*, м. *парцијален*, схв. *пәрцијалан*, слн. *parciálen*; — запозичення з французької мови; фр. *partiel* «частковий, окремиї», *partial* «небезсторонній», давніше «частковий», походить від слат. *partialis* «частковий», утвореного з лат. *pars* (род. в. *partis*) «частина», до якого зводиться й укр. *парть*. — Ст. вуг. *obscyh* 551; Holub—Lyer 358; Dauzat 535, 536. — Див. ще **парть**.

[парцувати] «ритися, нишпорити» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *[parcić]* «дивитися, стежити, шукати» пов'язане з *patrzyć* «тс.», якому відповідає укр. *[пáтрити]* «дивитися, спостерігати». — SW IV 58, 90—92; Grückner 399. — Див. ще **пáтрити**.

парцьошка — див. **барцьожки**.

пáрчá «густа шовкова тканина із золотими, срібними або подібними до них нитками» СУМ, Нед, *[фáрча]* «тс.» Нед; — р. бр. болг. *парчá*; — запозичення з тюркських мов; тур. *pağca* «шматок, клаптик», чаг. *pağca* «тс.» походять від перс. *pağčā* «тс.». — СІС² 628; Макарушка 12; Фасмер III 210; Черных II 9; Преобр. II 19; Шипова 257; РЧДБЕ 539; Mikl. EW 232; Радлов IV 1157; Lokotsch 130—131; Räsänen Versuch 380.

[паршенá] «щастя, гаразд» Нед, Шух, Ко; — не цілком ясне; виводиться (Кобилянський Гуц. гов. 85) від рум.

Pağce «Парки (богині доли)», що походить від лат. *Pağcae* «тс.» (мн. від *Pağca*), спорідненого з *pağiō* «народжую, створюю, добуваю», можливо, також з лит. *pėgas* «личинка, яечко», *pegėti* «вистиджувати, сидіти на яйцях», дінд. *paṭhukaḥ* «маля, дитина, молода тварина», укр. *віпороток* «мертворождена тварина». — DLRM 585; Walde—Hofm. II 251—256. — Див. ще **віпороток**.

[паршивка] (бот.) «повитиця льонова, *Cuscuta epilinum Weihe*; *Peziza ciborioides Hoffm.*» ВЕНЗн, *[парха]* «*Peziza cib.*» Мак; — пов'язане з *паршивий*; назва зумовлена, з одного боку, негативним ставленням до цих шкідливих витких рослин і, з другого боку, тим, що рослини, на яких вони паразитують, робляться чахлими. — Вісюліна—Клоков 263. — Див. ще **парх**.

[паршук] «поросся» Непокупний, *[порсук]* «дикий кабан» Нед, *[паршук-паршук]* (вигук для підкликання кабанів) ЛексПол; — р. *[парсук]* «кастрований кабан», бр. *[паршук]* «кабан», *парсук* «тс.», п. *[parsiuk]* «поросся», *[porszuk]* «дорослий вгодований кабан»; — запозичення з литовської мови; лит. *paṛšiukas* «поросся», *paṛšas* «тс.» споріднене з псл. **porse* «поросся», укр. *поросся*. — Непокупний 188; Фасмер—Трубачев III 209; Трубачев Назв. дом. жив. 63—64; SW IV 65; Лаучюте 19; Fraenkel 542. — Див. ще **поросся**.

[парюга] «злодій, шахрай» Нед; — неясне.

[паряк] (іхт.) «хариус, *Salmo thymallus*» Нед; — неясне.

пас¹ «пояс; ремінь; смуга; промінь», *[пáса]* «смуга на тілі тварини від удару батою» Л, *[пасіна]* «вовняний жіночий пояс О; поганий пояс», *[паскі]* «мотузочки» Пі, *пáсók*, *[пасюг]* «смуга від удару» Л, *[пасастий]* «смугастий» ЛексПол, Л, *[пасістий]* «тс.», *[пасовий]* (у виразі *пасові чоботи* (заст.) «чоботи із суцільної смуги (паса) шкіри»), *зাপáска*, *[зাপасчáний]*, *опасáння* «суцільна крита галерея навколо будів-

лі», [опасáнь] «тс.» Бі, *опáска* (заст.) «бандероль; смужка паперу, тканини для перев'язування або обклеювання», [опáсок] «пояс; ремінь для носіння бандури», [опасáти] «підперезати», [перепáска] «поперечна перев'язка» Нед, [нідопасáнь] «нижня частина стін гуцульської церкви», [нідпасок] «стено» Нед, [припаска] «фартух» Чопей, [рознпасáти] «розперезати» Она, [унасáтитися] «оперезатися»; — р. заст. *пас* «один із товстих ремінів для підвішування короба карети», бр. *пас*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *pas* «пояс», як і ч. слц. *pas*, вл. нл. *pas*, схв. *pās* «тс.», є результатом випадіння *j* між голосними *o* та *a* і стягнення цих голосних у основі, яка зводиться до псл. *rojasz* «пояс». — Коломієць Вступ 79—80; Фасмер III 211; Вгückнер 398; Machek ESJC 435. — Див. ще **пояс**.

пас² (заява про відмову брати участь у грі), *пасувáти*; — р. бр. болг. *пас*, п. ч. слц. *pas*; — запозичення з французької мови; фр. (je) *passe* «(я) пропускаю (обминаю)», зводиться до нар.-лат. **passāre* «іти», похідного від лат. *passus* «крок, хода, слід ноги». — Koralniński 725; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 539; Dauzat 537. — Див. ще **па**.

пас³ «передача м'яча, шайби комусь із гравців своєї команди», *пасовка* «тс.», *пасувáти*, *рознпасовка*; — р. бр. болг. м. *пас*, п. ч. слц. *pas*, схв. *pās*; — запозичення з англійської мови; англ. *pass* «передавати» генетично пов'язане з фр. *passer* «передавати, переходити, проминати». — СІС² 629; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 539; Klein 1136. — Див. ще **пас²**.

пас⁴ «рух гіпнотизера»; — р. *пасс*, бр. болг. *пас*, п. *passu* (мн.), ч. *pass*; — запозичення з французької мови; фр. *passer* «тс.» пов'язане з дієсловом *passer* «переходити, пропускати, проводити рукою». — ССРЛЯ 9, 262; РЧДБЕ 539. — Див. ще **пас²**.

[**пас⁵**] «паспорт» Нед; — п. ч. слц. вл. нл. *pas*, схв. *pāsois*; — запозичен-

ня з німецької мови; н. Раß «паспорт», як і гол. *pas* «дозвіл на проїзд, паспорт», походить від іт. *passo* «тс.; крок», яке разом з фр. *pas* «тс.» зводиться до лат. *passus* «крок, хода». — Holub—Lyer 360; Вуяклија 690; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **пас²**. — Пор. **пáспорт**.

[**пас⁶**] «прохід» Пі; — р. [пас] «звірина стежка в лісі, лаз», п. ч. вл. нл. *pas* «прохід, ущелина у горах, перевал»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Раß «гірський перевал» походить від фр. *pas* «прохід», яке зводиться до лат. *passus* «крок, хода, слід ноги». — Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 534; Dauzat 536. — Див. ще **пас²**.

[**пас⁷**] «пастор» Пі; — не зовсім ясне; можливо, є скороченою формою слова *pástor*.

паса́ж; — р. *пасса́ж*, бр. болг. м. *паса́ж*, п. *pasáž*, ч. слц. *pasáž*, вл. *pasáža*, схв. *pāsāj*, слн. *pasáža*; — запозичення з французької мови; фр. *passage* «перехід; паса́ж» походить від дієслова *passer* «переходити, проходити». — СІС² 629; Фасмер III 213; Koralniński 725; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 539; Вуяклија 690; Dauzat 537. — Див. ще **пас²**.

паса́жир; — р. *пасса́жир*, бр. *паса́жыр*, п. *pasážer*, ч. *pasážer*, слц. *pasážier*, вл. *pasážer*, болг. м. *паса́жёр*, схв. *pasážēr*, слн. *pasážir*; — запозичення з німецької мови; н. *Passagier* «тс.» походить від іт. *passaggiere* «паса́жир», пов'язаного з *passare* «переходити», похідним від *passo* «крок»; виведення німецької форми від фр. *passager* «паса́жир» (Преобр. I 21—22; Черных II 10; Фасмер III 213) неправильне. — Hüttl-Worth 18; Kluge—Mitzka 533—534. — Див. ще **пас⁵**.

[**пасамán**] «тасьма для обшивання одягу, позумент», [пáсмán] «смуга», [пáсамánник] «позументник» Нед, [пáсаму́га] «смуга від удару батогом» Л, [пáсмані́стий] «смугастий» Нед, [пáсмені́стий] «тс.» Нед; — запозичення

з польської мови; п. *pasamon*, *pasaman* «тс.» походить від іт. *passamano* «позумент» або від фр. *pasement* «тс.». — *Kopaliński* 725; *SW IV* 72; *Brückner* 398; *Dauzat* 536. — Див. ще **басаман**. — Пор. **позумент**.

пасат «постійний сухий вітер між тропіками та екватором»; — р. *passát*, бр. болг. *pasát*, п. вл. *pasat*, ч. слц. слн. *pasát*, схв. *pasáti* (мн.); — запозичення з німецької мови; нім. *Passát* «тс.» походить від гол. *passaat*, яке зводиться до ісп. *pasado* «тс.», що виникло, можливо, внаслідок скорочення вислову **viento de pasada* «прохідний вітер»; ісп. *pasada* утворене від дієслова *pasar* «переїздити, переходити», спорідненого з фр. *passer* «переходити, проходити, проминати». — *SIC²* 629; *Kopaliński* 725; *Holub—Lyer* 361; *РЧДБЕ* 540; *Вуяклија* 690; *Kluge—Mitzka* 534. — Див. ще **пас²**.

[пасемок] «боковий пагін рослини НЗ УЖДУ 26; нерідний син одного з членів подружжя Нед, Шух», **[пасемки]** «розгалужені кінці оленячих рогів» ВеУг, **[пасемниця]** «нерідна дочка» НЗ УЖДУ 26, **[пасим'я]** (зб.) Нед, **[пасимкувати]** «пасинкувати» Нед; — п. *pasetko* «маленьке пасмо; розгалужений кінець лосячого рога»; — результат контамінації слів *пасемко* (зменш. від *пасмо*) та *пасинок*. — *SW IV* 73. — Див. ще **пасинок**, **пасмо**.

пасерб «пасинок; [брат чоловіка О]», **[пасербник]** «тс.», **[пасербиня]** «нерідна дитина», **пасербиця** «падчірка», **[пасербля]** «нерідна дитина» НЗ УЖДУ 26/2; — р. бр. **[пасерб]**, п. *pasierb*, цсл. **пасръбъ**; — утворене за допомогою префікса *па-* від іменника **серб* (< **sъrbъ*), який загальноприйнятої етимології не має; зіставлявся (*Brückner* 398) з п. заст. *сарбац* (укр. *сьорбати*), як назва «того, хто сьорбав (свав) те саме молоко»; пов'язувався (Преобр. II 20, 266) з етнонімом *серб* та словом **[сябер]** «учасник земельного володіння, спільник у торговельній справі». — *Кобилянський* Зб. наук. праць I

86; *Бурячок* 42; *Трубачев Терм. родства* 53; *Фасмер III* 211; *Критенко Вступ* 538. — Див. ще **па-**, **серб**, **сьорба-ти**. — Пор. **присербитися**, **сябер¹**.

[пасербіта] (бот.) «анемона, *Apetone pulsatilla* L.» ВеБ, ВеНЗн; — неясне.

пасерувати «обсмажувати борошно, овочі, коріння перед закладанням їх у страву»; — р. *пассеровать* «тс.»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *passer à la flamme* «потримати над вогнем», букв. «пропустити крізь вогонь», має в своєму складі дієслово *passer* «пропускати». — Див. ще **пас²**.

пасів, **пасівний**; — р. *passív*, бр. *pasíj*, п. *pasywa*, ч. слц. *pasíva*, вл. *pasíw* (грам.), болг. *pasív*, м. *pasiv*, схв. *пăсѣв*, *пасіва*, слн. *pásiv*; — запозичення з латинської мови; лат. *passivus* «недіяльний; той, що зазнає чогось» походить від *patiō* «терплю, зазнаю», спорідненого з гр. *πάσις* «нещастя, страждання», *παρῶς* «паралізований, сліпий». — *SIC²* 629; *Kopaliński* 728; *Holub—Lyer* 361; *РЧДБЕ* 540; *Вуяклија* 690; *Walde—Hofm. II* 264. — Пор. **пасія**.

пасинок «нерідний син одного з членів подружжя; боковий пагін рослини», **[пасениця]** «нерідна дочка» Си, **пасіння** СУМ, Л, **пасинкувальниця**, **пасинкувати** «обрізувати бокові пагони рослин»; — р. *пасынок*, бр. *пасынак*, др. *пасынъкъ*, п. *pasunek*, болг. **[пасинче]**, м. *пасинок*; — псл. *pasunpъкъ*, утворене за допомогою префікса *ра-* від іменника *syn(ъкъ)*; — прус. *passons*, лит. *pósūnis* «тс.» є запозиченнями зі слов'янських мов. — *Бурячок* 42; *Трубачев Терм. родства* 53; *Фасмер* 216; *SW IV* 81. — Див. ще **па-**, **син**.

[пасиночок] «рядочок, смужечка» Мо, **[пасинестий]** «з візерунком у смужку» (перев. про тканину) Корз; — неясне.

пасіка «місце, де стоять вулики; ділянка лісу, призначена на зруб», **[пасіка]** «тс.» Нед, **[пасік]** «рід вулика»

Л, [пáсічисько] «місце, де була пасіка» Нед, пáсічник, [пáсічниківна], пáсічність, [пáсічниця] «дружина пасічника», [пáсічниченько Бі, пáсічничка Бі, пáсішник, пáсішниківна, пáсішниця], [пáсока] «пасіка» Л, [пáсочник] «пасічник» Пі, пáсічний, пáсічницький, [пáсічнийий] Нед, [пáсічити] «чистити, готувати цілину під посів», пáсічникувати, [пáсечниковати Бі, пáсічничити Нед, пáсішникувати]; — р. бр. пáсека, п. пасіека, ч. слц. paseka «лісосіка»; — псл. pasěka, утворене, очевидно, від дієслова *posěkti «посікти» як назва місця, де вирубано ліс, з подовженням **о** в префіксі (**ō** > **a**), характерним для відіменних утворень. — Дзендзелівський УЗЛП 99—100; Фасмер III 211; Преобр. II 26; Вгүскнер 398; Machek EJSJ 436; Пелева Этимология 1967, 176. — Див. ще **па-**, **сік-**ті.

пáсія (заст.) «любов, пристрасть; церковна відправа в перші чотири тижні Великого посту; [гнів, роздратування; злюка Л]», [опáсія] «страсті Євангелія» Бі, [фасія] «гнів», [пáсію́бний] «дуже злий» Ме, [пáсіювати]; — р. пáссия, бр. пáсія, [пáсіонат] «запальний, злий», п. pasja, ч. pašije «страсті (Христові)», слц. pasia, вл. pasion «пристрасть, захоплення, страсті Господні», нл. pasuja, м. пасія, схв. пáсија, слн. pasjón «пристрасть, особлива схильність»; — запозичення з латинської мови; лат. passio «страждання, хвороба; афект» пов'язане з patior «терплю, зазнаю». — СІС² 629; Kopaliński 726; Вгүскнер 398; SW IV 75; Skok II 613. — Див. ще **пасів**.

паск (фарм.) «протитуберкульозний лікувальний засіб»; — р. бр. болг. паск; — аббревіатура, що виникла на основі виразу *параминосалицилова кислота* «тс.». — ССРЛЯ 9, 254.

пáска «великодній хліб», [пáскар] «посудина, в якій носять святити паски» Нед, [пáсчаний] «стосовний до паски», [пáсчин] «тс.»; — р. [пáска] «великодній свячений сир», бр. пасха,

[пáска], др. паска «пасхальний хліб в іудеїв», п. pascha «великодня їжа», [pas-ka] (з укр.), стсл. паска; — запозичення з грецької мови; гр. πάσχα є фонетичним варіантом слова πάσχα «пасха»; існує думка (Преобр. II 26; Соболевський Лекции 145) про виникнення фонетичної форми паска з пасха на слов'янському ґрунті. — Фасмер III 216; ГСЭ III 145; SW IV 75. — Див. ще **Пáсха**.

[пáсквитися] «глузувати, лягтися» Бі; — очевидно, результат контамінації слів [пáствитися] «тс.» і пáсквіль. — Бі 273. — Див. ще **пáсквіль**, **пáст-витися**.

пáсквіль «твір образливого, наклепницького характеру», пáсквільянт, [пáшквель Нед, пáшквіль Нед, Бі]; — р. пáсквиль, (заст.) пáшквиль, бр. пáсквиль, п. paszkwil, ч. paskvil, paškvil, слц. paškvil, болг. пáсквїл, м. пáсквил, пáсквила, схв. пáсквїл, пáсквила, пáсквіла, слн. paskvil; — запозичення з німецької мови; н. Pasquill «тс.» походить від іт. ст. pasquillo «тс.», зменш. від pasquino «тс.», утвореного від назви скульптурної групи в Римі, на якій вивішували сатиричні вірші; свою назву скульптурна група дістала від імені дотепника Pasquino, що мешкав поблизу. — СІС² 629; Коваль 161—162; Черных II 9—10; Фасмер III 211; Преобр. II 20; Kopaliński 728; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вуяклија 691; Gr. Fwb. 558; Klein 1136.

[пáсклі́н] «клин, яким прикріплюють косу до кісся; леміш» Г, Нед, [пáсень ГрицАВ, пáсинок Гриц, пáсквин ЛЧерк, пáсквинь Нед, пáсквіль ГрицАВ, пáскиль Нед, пáскин ГрицАВ, пáсклень Нед, пáсклинь Л, пáсклін Ва, Си, пáсколень ГрицАВ, пáскрин ГрицАВ, пáскувїнь Корз, пáспилін До, пáсплин ГрицАВ, пáстилін ЛЧерк, пáстинь НикСгЛ, пáст(к)олень Ва, пáстлинь ГрицАВ, пáстовень, пáстоль тж, пáсцил О, пáсцинь О, пáцклин ГрицАВ, пáскінь ГрицАВ] «тс.»; — п. [paskwil] «частина замка, в якій ключ з'єднуєть-

ся з пружиною; вид засува», [paszkwil] «тс.» (з укр.?) — не зовсім ясно; очевидно, утворене з префікса *па-* та іменника *клин*, первісно як назва меншої (допоміжної) з двох плішок, що вживалися для прикріплення коси; походження елемента *-с-* неясне. — Дзензелівський НЗ УжДУ 37, 56—57; ГрицАВ 120; SW IV 82. — Див. ще **клин**¹.

паску́да¹ «мерзота; мерзотник», [паску́д] «мерзотник», [паску́ди] «захворювання очей у худоби» Нед, *паску́дник* «[тс. Нед; хвороба коней]; мерзотник», [паску́дниця] (зоол.) «гадюка, *Pelias berus*», Мо, ВеУг, ВеНЗн, *паску́дство*, [па́скудь] «паскуда» Нед, [па́ску́да Нед, па́скудище ВеЗн] «тс.», [паску́дивий], паску́дний, [па́скудний] ВеЗн, *паску́дити*, [запаску́днити], *препаску́дний*; — р. *паску́да*, бр. *паску́да*, *пóскудзь*, п. слц. *paskuda*, ч. [paškudít] «псувати», [paskudít] «тс.»; — псл. *paskoda*, утворене за допомогою префікса *pa-* від основи прикметника *skod-ьпъ* «скудний»; первісно означало «бідність, злиденність». — Фасмер III 212; Преобр. II 21; Jakobson 636; Brückner 398; Machek ESJC 436; Mikl. EW 298. — Див. ще **па-**, **ску́дний**.

[паску́да²] (бот.) «гельвела, *Helvella suspecta* Kromb.» Мак; — пов'язане з *паску́да* «мерзота»; назва зумовлена отруйними властивостями цього гриба (пор. назву іншого отруйного гриба *погánка*). — Сл. бот. 125; УРЕ 5, 297. — Див. ще **паску́да**¹.

паслі́н (бот.) «*Solanum* L.», [паслен Мак, паслен Мак, па́слин Нед, паслі́на, пасльо́н], пасльо́нина, [песлина Мак, пєслі́ни Нед, пєсльон Мак, пєсклука См, пєсклюквa См, пєслєни Мак, пєслі́на Нед, пєслі́нець ВеУг, пєсльони Мак, піскльо́н Л, послєн Мак, прислі́ни «тс.», пасльо́нові, [запасльо́нити] «замазати в паслін»; — р. бр. *паслєн*; — др. **пасльнъ*, утворене, очевидно, за допомогою префікса *па-* від основи **слън-*, яка зберігається в р. [слє́н] «твердий слиз на рибі» і

перебуває у зв'язку з основою іменника *слина*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ягоди пасльону викликають блювання і надмірне виділення слини; пов'язання з основою *съл-* «сонце» (Преобр. II 21) необґрунтоване. — Коваль 51; Фасмер III 212, 669; Меркулова Очерки 127—128; Булич ИОРЯС 10/2, 429; Būga RR II 511. — Див. ще **па-**, **слі́на**.

[па́сля] «після» Нед; — неясне; можливо, залишок давнього утворення з префіксом *па-*, паралельного до др. *посльъдъ* (> р. *пóсле*, укр. [пóсли], *після*).

[па́смер] (бот.) «водяна сосонка звичайна, *Hippuris vulgaris* L.» Нед, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *па́смо* (через подібність цієї рослини до хвоста або до пасма волосся). — Вісюліна—Клоков 228; Нейштадт 405—406.

па́смó СУМ, Корз, [па́семко] «мотузка або нитка для перев'язування пасма», [па́семник] «тс.» Нед, [па́семце́] (у виразі *п. овець* «тридцять голів») Нед, [па́смїстка] (назва вовни) Доп. УжДУ 4, [па́смовєць] (ент.) «метелик, *Limenitis*» Нед, [па́сьо́мка] «обшивка в кожусі, тасьма» Л, [па́семістий] «смуғастий», *пасманістий*, [па́смáти] «розпатланий» Л, [па́смїстий] «смуғастий», [па́смовáтий] «розташований пасмами (про гори)» Нед; — р. м. *па́смо*, бр. *па́сма*, п. вл. нл. *pasmo*, ч. слц. *pásmo*, полаб. *posma*, болг. *па́смó*, схв. *па́смо*; — псл. *pasmo*, **pasme*; — споріднене з лтс. *ribšms* «ланка, відрізок; пасмо», свн. *vase* «волокно, торочки, облямівка», снн. *снідерл. vėse*, двн. *faso* (чол. р.), *fasa* (жін. р.), дангл. *foes* «тс.»; значенням «жмут ниток, що майорять під вітром» наближається до кореня **pēs-* «дути, віяти», до якого зводяться й укр. *пахну́ти*, *пáхнути*, схв. *пáху́ль* «жмут, пасмо»; наявність слова у латиській мові (лит. *pōsmas* «пасмо» може бути слов'янським запозиченням) і його загальнослов'янське поширення виключають думку (Räsänen Tschuw. L. 182) про його тюркське

(чуваське) походження. — Дзензелівський НЗ УЖДУ 14, 120; Трубачев Рем. термиол. 102—103; Бернштейн Очерк 1974, 185; Фасмер III 212; Преобр. II 21; Machek ESJC 436; Holub—Lyer 361; Skok II 613; Mühl.—Endz. III 458; Karulis II 74; Fraenkel 640; Kluge—Mitzka 185. — Пор. **па́хну́ти**².

па́сока — див. **сік**¹.

[**па́соці**] «ласоці» Пі; — неясне; можливо, результат контамінації слів *ла́соці* і *па́ска* або *па́стіла* чи *па́тока*.

паспа́ртү «картонна рамка для портрета, гравюри»; — р. бр. болг. *па-спартү*, п. *passe-partout*, ч. *rasparta*, схв. *паспарту*; — запозичення з французької мови; фр. *passe-partout* «ключ, що підходить до багатьох замків; картонна рамка для портретів» складається зі слів *rasse* «проходить, пропускає», *par* «через, крізь, по» і *tout* «увесь, цілий», спорідненого з нар.-лат. **tottus*, що є експресивною формою лат. *tötus* «тс.». — СІС² 630; Коралиński 727; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541; Вуяклија 652; Dauzat 716—718. — Див. ще **па́ртэр**, **пас**², **то́тальний**.

па́спорт, *паспорті́ст*, *паспортиза́ція*, [*пачепо́рт*] Бі, *па́шпорт*, *паспортизува́ти*; — р. м. *па́спорт*, бр. *па́шпарт*, п. *paszport*, ч. *pasport* «супровідний лист, перепустка», слц. заст. *pasport*, болг. *паспо́рт*, схв. *па́спо́р*; — запозичення з німецької мови; н. заст. *Paßport* походить від фр. *passepport*, букв. «дозвіл на прохід через порт», пізніше «пропускне свідоцтво, паспорт», утвореного зі слів *rasse* «проходить» та *port* «порт, гавань»; форма *па́шпорт* прийшла через польське посередництво. — СІС² 630; Акуленко 140; Фасмер III 213; Черных II 10; Сергеев РР 1974/1, 74—75; Преобр. II 21; Сл. выг. obcych 556; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 541; Klein 1137. — Див. ще **пас**², **порт**². — Пор. **пас**⁵.

па́ста; — р. бр. болг. м. *па́ста*, п. ч. слц. вл. *pasta*, схв. *па́ста*, слн. *pás-ta*; — запозичення з італійської мови;

іт. *pasta* «тісто, тістечко» пов'язане з пізньолат. *pasta* «тс.», яке походить від гр. *πάσθη* «борошняна підлива», спорідненого з *πάστος* «солоний, посипаний сіллю», пов'язаним з *πάσσω* «посипаю, насипаю», спорідненим з лат. *quatio* «трясу, штовхаю, махаю, коливаю». — СІС² 630; Фасмер III 213; Черных II 10; Преобр. II 22; Сл. выг. obcych 556; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541; Вуяклија 692; Klein 1137; Boisacq 749; Walde—Pok. I 511.

па́стала́кати «базікати», [*пашта-ла́гати*, *паштала́ти*] «тс.» Нед, [*па-сталака*] «незграбна чи необережна у висловах людина» Ме, [*паштала́га*] «дурна, зухвала особа» Нед; — очевидно, результат контамінації дієслівних форм *постола́кати* «базікати» та *па-тя́кати* «тс.». — Див. ще **па́тя**, **постола́кати**.

[**па́стала́тій**] «незграбна чи необережна у висловах людина» Ме; — очевидно, результат видозміни іменника [*па́стала́ка*] «тс.» за зразком форм типу наявного в цій місцевості прізвища *Магала́тій* (від *магала́* «частина населеного пункту, куток»). — Див. ще **па́стала́кати**.

[**па́ста́я**] «стручок (квасолі, гороху) ВеНЗн; (бот.) луна́рія оживаюча, *Luparia rediviva* L.» (рослина дає стручки овальної форми), [*па́сталь*] «луна́рія оживаюча» Мак; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *păstaie* «стручок», [*păstál'e*] «тс.», очевидно, пов'язане з алб. *pishtajë* (*bishtajë*) «луна́рія», *bisht* «хвіст». — Габинский Вост.-сл. молд. взаим. II 137—138; Карпенко НЗ ЧДУ 31 (1958), 117—118; Vincenz 8; DLRM 597; СДЕЛМ 347; Prahagi 832.

па́ства «віруючі однієї парафії, парафіяни, [пасіння]»; — р. бр. *па́ства* «парафіяни», др. *па́ства* «отара», п. *pastwa* «пасовисько; (рідко) парафіяни», ч. слц. *pastva* «пасовисько, вигін», вл. нл. *pastwa*, полаб. *postvo* «тс.», болг. *па́ство* «па́ства», м. *па́ства*, схв. *па́ства* «тс.», стсл. **па́ства** «стадо»; —

похідне утворення від *пáсти*¹; значення «парафіяни» є, очевидно, старослов'янською калькою грецького вислову *ποιμνῆ* (поі́μνiоv) то́в Хри́сто́в «отара Христа». — Преобр. II 22—23. — Див. ще **па́сти**¹.

[**па́ствитися**] «глузувати, лаятися» Бі, [*па́ствитьця*] «зловтішатися; радіти з чужого нещастя» Пі; — запозичення з польської мови; п. *pastwić się* «знущатися, мучити; (заст.) годуватися» пов'язане з п. ст. *pastwić* «пасти», похідним від *pastwa* «пасіння, їжа, корм»; значення «глузувати, мучити» в п. *pastwić się* розвинулось через проміжне значення «втішатися, розкошувати» (пор. нвн. *weiden* «пасти, пастися», *sich weiden* (an) «втішатися, милуватися»). — SW IV 81; Brückner 398. — Див. ще **па́сти**¹.

пасте́ль «м'які кольорові олівці для живопису; малюнок, виконаний такими олівцями; відповідний жанр живопису»; — р. *пасте́ль*, бр. *пастэ́ль*, п. ч. слц. вл. *pastel*, болг. *пасте́л*, м. *пастел*, схв. *пастел*, *пастела*, слн. *pastél*; — запозичення з французької мови; фр. *pastel* походить від іт. *pastello* «тс.», демінутива від *pasta* «тісто» (оскільки кольорові олівці виготовляють із спеціальної суміші з сухими фарбами). — СІС² 630; Фасмер III 213; Преобр. II 22; Kopaliński 727; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вуяклија 692; Dauzat 537. — Див. ще **па́ста**.

пастеризува́ти «знищувати мікроорганізми в рідинах нагріванням», *пастериза́тор*, *пастериза́ція*, *пастериза́ційний*, *пастеризова́ний*; — р. *пастеризова́ць*, *пастеризі́ровать*, бр. *пастэрызава́ць*, п. *pasteryzować*, ч. *pasterisovati*, *pasterizovati*, *pasterovati*, слц. *pasterizovat'*, вл. *pasteurizować*, болг. *пасте́ориза́рам*, м. *пастеризі́ра*, схв. *пастеризі́рати*, *пасте́ризова́ти*, слн. *pasterizirati*; — запозичення з французької мови; фр. *pasteuriser* «тс.» утворено від прізвища бактеріолога Л. Пастера (Pasteur 1822—1895), що запропонував цей спосіб консервування. —

СІС² 630; УРЕС II 749; Булаховський Нариси 99—100; Kopaliński 727; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вуяклија 692.

па́стерна́к (бот.) «*Pastinaca* L.» Г, Нед, [*пастирнак* Маk, *постерна́к*, *постирнак* ВеБ, *пустернак* Пі, *пусторнак* Маk], ст. *постернаковъ* (1597); — р. *пастерна́к*, бр. *пастарна́к*; — запозичення з польської мови; п. *pasternak* «тс.», як і ч. *pastinák*, *pastrnák*, *paštrnák*, слц. *pastrnák*, *paštrnák*, вл. *pastyrnak*, нл. *pasternak*, *pašternak*, болг. *пащърна́к*, м. *паштрнак*, схв. *пастрнѣ́к*, *пастрѣ́к*, слн. *pastinák*, *pastináka*, зводиться до н. [*Pasternak*], що є варіантом н. *Pástinak(e)* «тс.», яке походить від лат. *pastināca* «тс.», спорідненого з *pastinūm* «мотика для копання ґрунту», яке загальноприйнятої етимології не має; думка про контамінацію запозиченого *pastinak* із слов. **пастрнакъ* (Преобр. II 22) недостатньо обґрунтована. — Дзєндзелівський St. sl. 6/1—2, 134; Шелудько 42; Фасмер III 213; Черных II 10; Brückner 398; Machek ESJC 437; Skok II 616; Walde—Hofm. II 261.

па́сти¹ (свійських тварин), [*пáсáти* Нед, О, *пáстити* Нед], *пастухува́ти*, *пасту́глити*, [*пáсва*] «випас» О, [*пáсвиско*] «пасовисько» Нед, [*пáсвище* Нед, *пáсвище*, *пáсівник* Ва], [*пáсло* О] «тс.», [*пáсня*] «пасовисько, паша» Л, [*пáсові́на*] (назва, пов'язана з обліком та господарськими розрахунками) Доп. УЖДУ 4, *пáсові́сько* Г, Нед, ВеБ, [*пáсові́ця*] «пасовисько, час пасіння худоби», *пáсові́ще* СУМ, Нед, [*пáства*] «пасіння; паша Нед», *пáствіве́нь* «пасовище», [*пáствіне́*] «луки поблизу городу» ВеБ, [*пáстві́нник*], [*пáстов*] «паша» Нед, [*пáствіве́нь*] СУМ, Л, Ч, [*пáстві́вище*] «пасовисько» Нед, [*пáстві́вник*] «вигін» Бі, Л, [*пáстві́ня*] «огорожений вигін Нед; сіножать ЛексПол», *пáстух*, *пáстуха́*, *пáстухе́ня*, [*пáстухі́шка*] «батіг, яким поганяють корів», [*пáстухі́ня*] «отара овець; пасіння корів за чергою» Л, [*пáстухі́нина*] «пасту-

хування Кур; платня пастухові», [*пастьба́*] «паша, пасіння», [*пáсьба́*] «пасіння Нед; ніколи не орана земля Л», *пáша* «трава на пасовиську», [*пасевний*] «який добре напасється» О, [*пасний*] «відгодований» ВеЗа, [*пастівний, пастовний*], *пасту́шачий, пасту́ший, [пасом]* «попасом» Нед, *ві́пас, [напáшити]* «напасти (худобу)», [*напáсочка*] «пасіння», [*о́пас*] «невелике місце для пасовиська в саду», *о́пасистий* «огрядний», [*о́пасний*] «вгодований, жирний» Ж, *підпáсач, підпáсич, підпáсок* СУМ, Нед, [*підпáсичик*] «хлібинка, яку навесні дарують пастухові», *попасáти* «пасти в дорозі», *пóпáс* «пасіння в дорозі; пасовисько, випас», *попáсáння* «корм на пасовиську», [*попáсене*] «пасіння в дорозі; пасовисько», *попáсище* «випас», [*пóпáшка*] «попас» Нед, *пóпаски, пóпасом, [поспáшувати]* «згодувати траву чи посіви на пні», *розпáстися* «відгодуватися», [*рб́зпас*] «огрядність, повність» Нед, *спáсáти* «робити спаш», [*спáсь*] «спаш» Нед, *спáш* «пошкодження трав або посівів тваринами; пасовище Нед», [*спáсове́ць*] «той, хто пускає худобу пасти на чуже поле», [*спáсне*] «спашне» Нед, *спáш, спáшне* «гроші за спаш», [*спáсний*] «жирний, гладкий» Нед, [*упáслий*] «легковідгодовуваний»; — р. *пасті́*, бр. *пáсви́ць, пáсци́ць*, др. *пасти*, п. *paść, pasac*, ч. *pásti, слц. pást'*, вл. нл. *pasć, полаб. posě, post* «пастися», болг. *pasá*, м. *pase*, схв. *pástи*, слн. *pásti*, стсл. **пастн**; — псл. *pasti*; — споріднене з лат. *pāscō* «пасу; годую, утримую; викохую», *pābulum* «їжа, харчі, корм», тох. А *pās-* «стерегти, пасти», тох. В *pāsk-* «тс.», хет. *paḥḥši* «стерезу, пасу», гр. *πατέομαι* (аор. *ἐπάσασμι, πασ(σ)ασμι*) «ім, п'ю», *πλαστος* «той, що нічого не їв, не пив», дінд. *pāti* «охороняє, стереже», гот. *fōdjan* «годувати, утримувати», двн. *fuotar* «харчі, їжа, корм», дісл. *fōstr* «годування, харчування», що зводяться до іє. **pā-* «пасти (худобу); стерегти; доглядати»; пов'язання з р. *питáть*

«харчувати, жити» (Walde—Hofm. II 260; Trautmann 207) та з лит. *pūšti* «прикрашати, приборати» (Zubatý St. a. čl. I 2, 83—85) сумнівні. — Фасмер III 215—216; Черных II 10—11; Преобр. II 22—24; Иванов Сб. статей по языкозн. Памяти М. В. Сергеевского 1961, 105—119; Machek EŠJC 436—437; Вгückner 399; Skok II 614; Мартынов Язык 64—65; Рокотну 787. — Пор. **пастир, пáша**¹.

пасти² «упасти, звалитися», *пáдати, пáдатися* «упадати (перед кимсь)», *падлю́чити, пад* «низьке місце, западина; [падіння; каскад; тераса Нед]», [*пáдавка*] «епілепсія» Нед, [*падáльник, пáдачка*] «тс.» Нед, *пáдалиця* СУМ, Нед, *пáдалка, [пáдало]* «парашут» Нед, [*падáлюхи*] «падалиця» Нед, *пáдаль, [падáльниця]* «падальна муха» Нед, [*пáдеж*] «занепад; падіж» Нед, *пáдина* «невелика долина», [*паді́чий*] «водоспад», *пáдіж* СУМ, Нед, [*пáдліна*] «падаль» СУМ, Нед, [*падл́ечина*] «тс.» Нед, *пáдло́* «тс.; негідна людина» СУМ, Нед, [*падл́ичина*] «повалений вітром ліс» О, *падлю́ка, [пáдок]* «випадок Нед; отвір у жорнах, крізь який сиплеться борошно О», *падúча* «епілепсія», *падь* «глибока долина, яр; солодка липка рідина на листі», *пáдевий (мед)* «який бджоли виробляють з паді», *пáдалишний, [падкíй]* «охочий», [*падковíтий*] «старанний», *падлю́чий, [падьма́]* (у виразі *п. упáсти* «зовсім завалитись») Нед, [*впад*] «падіння; водоспад Ж; занепад Пі», *впáдина* «западина», [*впáдниця*] «грузило, лот» Ж, *ві́пасти* «трапитися», *ві́пад, ві́падок* СУМ, Ж, *випадковíй, випáдом, відпáд, [відпáдки]* «відходи», [*допáсти*] «добратися; схопити», [*допáстися*] «з жадністю взятися за щось; накинутися», *запáстися* «опуститися, провалитися, зникнути», [*зáпад*] «верша», [*зáпадень*] «заглибина», [*запáдець*] «людина із заходу» Ж, *запáдина, [зáпадниця]* «западня, пастка», *западн́я* «пастка; [западина], [*западове́ць*] «західний вітер» Ж, [*запáдок*] «занепад; руй-

ни; задне стегно у тварини» Ж, [*запа-дбк*] «западня», [*западя́*] «баюра, калюжа» Мо, [*западь*] «глибокий сніг», *запа́дистий* «який трохи западає», *запа́лий*, [*запа́дний*] «розташований у за-падині», [*запа́дний*] «сніжний» Ж, *занапа́сти*, *занепа́д*, *занепа́дник*, *занепа́дництво*, *занепа́док* (заст.) «занепад», *занепа́лий*, *запопа́сти* «дістати, роздобути, натрапити, захопити; домогтися», *запопа́дати* «сумлінно ставитися, докласти багато зусиль», *запопа́дливий*, *запопа́дний*, *запропа́сти* «пропасти», *запропа́стити*, [*запропа́лий*] «даремний», [*за-пропа́ле*] «даремно» Ж, *напа́сти*, [*напа́стувати*] «нападати», *на́пад*, [*на́падень*] «ятір на обручі», [*на́падка*] «напад Ж; рибальський сак», *напа́дки*, *напа́дник*, [*напа́док*] «напад; переслідування» Ж, [*напа́дь*] «напасть», *напа́сник*, *напа́сть*, *напа́сливий*, [*напа́сний*] «причіпливий, нав'язливий» СУМ, Ме, [*напа́дкуватий*] «напасливий», [*напа́дний*] «тс.» Ж, [*напропа́діме*] «на погибель», *напропа́ле*, *невпопа́д*, *опа́д* «опале листя; [напад Ж; крижані бурульки або роса на деревах]», *опа́ди*, [*опа́дка*] «западина», [*опа́донько*] «нешасна доля» Ж, [*опа́дчина*] «відходи» Ж, [*опа́дь*] «глибокий сніг» Ж, [*опасть*] «сніг, іній на деревах», [*опа́т*] «сніг на деревах; несподіваний сніг; сніжна зима» О, *опа́дистий* «спадистий», *опа́лий*, *перепа́стися* «виснажитися», *перепа́д*, [*перепа́дистий*] «непостійний», [*підпа́сти*] «бути схожим», [*підпа́дистий*] «з низьким підйомом» (про чобіт) Нед, [*піднепа́сти*] «підупасти, ослабнути», [*піднепа́лий*], *підупа́сти*, *підупа́д*, *підупа́лий*, *попа́сти* «влучити; потрапити», *попа́стися*, [*попа́датися*] «потріскатися» (про шкіру) О, [*попа́дливий*] «запопадливий, схильний» Нед, *припа́сти* «дістатися», *припа́док* «приступ (хвороби); [випадок]», [*припа́дь*] «низинне місце; частина рибальської вершки», [*припа́дистий*] «крутий Нед; пологий; низький у підйомі», [*припа́дковий*] «випадковий», [*припа́дливий*] «ни-

зинний», [*припа́днистий*] «дошовитий» Нед, [*припа́дком*] «випадково», [*припа́сти*] «підупасти Нед; вибитися із сил Ме; збідніти Дз», [*приупа́сти*] «підупасти» Нед, [*приупа́док*] «занепад» Нед, *пропа́сти*, [*пропа́д*] «погибель; падіння» Нед, [*пропа́док*] «втрата» Нед, [*пропа́дь*] «пошесть» Корз, *пропа́жа*, [*пропасна́*] «прірва», [*пропа́сник*] «чорт ВеУг; параліч О», *пропа́сниця*, [*пропа́сть*] «погибель; прірва», [*пропа́дистий*] «крутий, бездонний» Нед, [*пропа́дний*] «пропаший» Нед, [*пропа́дущий*] «минуший» Нед, [*пропа́жений*] «пропаший», *пропа́лий*, *пропа́сний* «згубний Нед; пов'язаний з пропасницею, з прірвою», [*пропа́сливий*] «крутий, з прірвами» Нед, *пропа́щий*, *пропа́дом* (у виразі *пропас-ти п.*), *ро́зпад*, *ро́зпа́дина* «ущелина», *ро́зпа́док*, [*ро́зпа́лина*] «тс.», [*ро́зпа́дно*] «пристрасно» Нед, [*ро́зпопа́дний*] «запопадний» Нед, *спа́сти* «припасти, дістатися», [*спа́датися*] «траплятися» Чаб, *спа́д*, *спа́день* (заст.) «захід», *спа́дина* «спадиста поверхня; [водоспад Нед]», *спа́дки* «спадщина», [*спа́дківщина*] Нед, *спа́док* «тс.», *спа́дщина*, [*спа́дя*] «велика злива; спад» Ба, [*спа́дь*] «падь на листях Нед; частина рибальської вершки», *спа́дистий* «похилый; [крутий Нед]», *спа́дковий*, *спа́дний*, *упа́дати* «занепадати; турбуватися, піклуватися; домагатися прихильності», *упа́датися* «доводитися, траплятися», *упа́д* «падіння; [нешастя]», [*упа́дник*] «запобігливий чоловік» Нед, [*упа́док*] «падіж», [*упа́дь*] «тс.», [*упа́донько*] «горе, нещастя», [*упа́ль*] «опале збіжжя; гнила солома» ВеНЗн, [*упа́дливий*] «запопадливий», [*упа́дний*] (у виразі *упа́дна година* «остання година») Нед, *упа́лий*; — р. *пасть*, *па́даты*, бр. *па́сці*, *па́даць*, др. *пасти*, *па́даты*, п. *paść*, *pađać*, ч. *padat*, ст. *pasti*, слц. *padat'*, вл. *pađać*, нл. *padaś*, болг. *па́дам*, *па́дна*, м. *падне*, схв. *па́сти*, *па́даты*, слн. *paśti*, *pađati*, стсл. **пасти**, **па́даты**; — псл. *pasti* (< **padti*), *padati*; — споріднене з дінд. *paduāte* «падає, іде», ав.

paǐduēiti «спускається, лягає», дангл. lē-tan «падати», двн. gīfēzзап «тс.», лат. pressum «додолу, вниз», далі також з псл. rodъ «дно, підвалина, під», дінд. pāt «нога», гр. ποῦς, ποδός, лат. pēs, pedis, гот. fōtus «тс.». — Фасмер III 184; Преобр. II 25—26; Brückner 390; Machek ESJC 425; Holub—Kop. 260; Schuster-Sewc 1032—1033; Младенов 407; Skok II 615—616; Mikl. EW 229; Meillet Études 10; Pokorny 790—791. — Пор. **пасть**, **па́ща**, **під¹**, **піший**.

пасти́ла «тістоподібний кондитерський виріб», *пасти́лаж* «фігурний виріб з тіста, цукру; скульптура з розім'ятої і обпаленої глини», *пасти́лка*, *пасти́льник*, *пасти́льний*; — р. *пасти́ла*, бр. *пасці́ла*, п. *pastylka*, ч. слц. вл. *pastila*, схв. *па́стила*, слн. *pastíla* «солодка таблетка»; — запозичення із західноєвропейських мов; джерелом може бути фр. *pastille* «таблетка, пастилка, маленька кругла цукерка» або іт. *pastiglia* «таблетка, коржик»; фр. *pastille*, іт. *pastiglia* виникли на підставі лат. *pāstillus* «кулька, пігулка; запашний коржик для жування», що є демінутивом від лат. *pānis* «хліб», спорідненого з *pāscō* «пасу», стсл. **пасти**, укр. *па́сти*. — СІС² 630; Фасмер III 214; Черных II 11; Преобр. II 24; Sł. wug. obsyuch 556; Holub—Lyer 362; Вујаклија 692; Walde—Hofm. II 246—247. — Див. ще **па́сти¹**.

па́стир «священик; [пастух Нед]», [*пасти́рка*] «пастушка; крилатий жіночий капелюх» Нед, *па́стирство* УРС, Нед, [*пасти́рка*] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УЖДУ 4; — р. *па́стырь*, бр. *па́стыр*, др. *пастырь*; — запозичення з церковнослов'янської мови (у значенні «пастух», очевидно, з чеської); стсл. **пастырь** «пастух; духовний наставник», як і болг. *пасти́р* «пастух», *па́стир* «священик», м. *пастир* «пастух, пастир», схв. *па́стир*, слн. *pastír*, ч. *pastýř* «тс.», вл. *pastyr* «пастух», нл. *pastyr* «тс.», загальноприйнятої етимології не має; найчастіше вважається власне

слов'янським утворенням із суфіксом -(t)угь від основи дієслова *pasti* «пас-ти» або від основи іменника *pastь* «пасіння, пасовище» (Шанский ЭИРЯ III 70); вважалося також (Преобр. II 24; Meillet Études 182, 186; Vondrák I 159) запозиченим з латинської мови через германське посередництво (нар.-лат. *pāstōr(e)* «пастух»); пор. також п. *pastertz* «пастух; пастир», слц. *pastier* «тс.». — Фасмер III 215; Machek ESJC 436; Schuster-Sewc 1050; Младенов 413—414; Skok II 614. — Див. ще **па́сти¹**. — Пор. **па́стор**.

па́стка — див. **пасть**.

[*па́стовник*] «жаль за вмерлим» Пі; — неясне.

па́стор «парафіяльний священик у протестантській церкві», *па́сторат*, *па́сторство*, *па́сторша*; — р. *па́сто́р*, бр. *па́стар*, п. ч. слц. *pastor*, болг. м. *па́стор*, схв. *па́стор*, слн. *pastor*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Pāstor* «тс.», свн. *pastor* «священик», снн. *pastōr*, нн. *pāster* «тс.» походять від слат. *pastor* «духовний пастир, духовний отець», що виникло на підставі лат. *pāstor* «пастух, пастир», пов'язаного з *pāscō* «пасу, годую, доглядаю», з яким споріднені псл. *pasti*, укр. *па́сти*. — СІС² 630; Фасмер III 214; Преобр. II 24; Kopaliński 727; Holub—Lyer 362; Machek ESJC 437; РЧДБЕ 541; Вујаклија 692; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **па́сти¹**.

па́сторáль «твір, що ідилічно зображує сцени сільського й пастушого життя»; — р. *па́сторáль*, бр. *па́ста-ра́ль*, п. *pastoralia*, *pastorale*, ч. слц. *pastorála* (муз.), *pastorále* (літ.), болг. м. схв. *па́сторáла*, слн. *pastorála*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; фр. *pastorale* (> н. *Pastorále*) «тс.» утворено від лат. *pāstōrālis* «пастушачий», похідного від *pāstor* «пастух», з яким пов'язане укр. *па́стор*. — СІС² 630; Фасмер III 214; Kopaliński 727—728; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Skok II 616; Вујаклија 692; Dauzat 538. — Див. ще **па́стор**.

[пастрáма] «солонина з баранини Г; копчена або сушена баранина Нед», [пастрома] «тс.», [пастря́ма] «дрібно покришена варена баранина» (так її звали запорожці) Бі, [пастрьóма] «шматок м'яса або сала в пастці як принада для звіра», [пострóма] «копчена або сушена баранина» Нед; — п. [bastramy] «сушена баранина», болг. *пастърма* «сушена солонина», м. *пастрма* «тс.», схв. *пáстрма* «копчене м'ясо»; — запозичення з турецької мови; тур. *pastırma* «пресована солонина» є фонетичним варіантом до *bastırma* «тс.», утвореного від *bastırnak* «змушувати чавити, давити», пов'язаного з *basmak* «давити, чавити, пресувати». — Младенов 414; Skok II 616; Sadn.—Aitz. VWb. I 256—257; Lokotsch 22; Радлов IV 1192, 1525, 1537. — Пор. **бáсмá**.

пастригува́ти — див. **фастри́га**.

[пастри́да] «сушена риба» Нед; — неясне.

[пасту́х] (орн.) «пастушок, *Rallus aquaticus* L.» Шарл, [пастух рожевий] «рожевий шпак, *Pastor roseus* L.» Нед, [пасту́шка] «одуд, *Urupa erops* L.» Шарл, *пастушо́к* «*Rallus aquaticus*», [пастухувати] «*Rallidae*» Шарл, *пастушкові* «тс.»; — р. [пасту́х] «плиска, *Fulica atra* L.»; водяна курочка, *Porzana pusilla* Pall., *Porzana parva* (Scopoli)», *пастушкі́* «пастушкові»; — пов'язане з *пáсти*; назви зумовлені, очевидно, різними ознаками, зокрема тим, що пастушок, утікаючи від переслідування, бігає подібно до плиски білої, яка має діалектні назви [пасту́шка, пастушо́к, пасту́рка], або тим, що деякі з цих птахів кричать «ду-ду», подібно до пастуха, який грає на сопілці; назва рожевого шпака може бути калькою латинського терміна *Pastor*, букв. «пастух». — Булаховський Вибр. пр. III 209—210; Страутман 124; БСЭ 36, 629; 43, 666. — Див. ще **пáсти**¹. — Пор. **пасту́шка, пастушка**.

[пасту́шка] (орн.) «плиска біла, *Motacilla alba* L.», [пастушо́к, пастирка]

«тс.»; — п. [pasterka, pastyrka], схв. *пасту́рица* «тс.», *пáсту́рка* «плиска жовта, *Motacilla flava*», слн. *pastirica* «тс.»; — пов'язане з [пасту́шка] «чабанка»; назва зумовлена тим, що ці птахи часто трапляються поблизу худоби на пасовиськах. — Страутман 124; Булаховський Вибр. пр. III 209—210; Strutyński 109; Ferianc Nazv. vtákov 227. — Див. ще **пáстир**. — Пор. **пасту́х**.

пасть «паша; пастка», [пáстка] «пастка на мишей та щурів», [пáсочка] «пастка» Нед, *пáстка*; — р. *пасть* «тс.», бр. [пасць] «паша», п. *paść* «паша; пастка», ч. *past* «пастка», слц. *past'*, слн. *pást* «тс.»; — псл. *pastь* < *padť, пов'язане з *pasti* (< *padti) «упасти»; первісне значення «прітва, западня» (пор. [прòпасть]). — Фасмер III 215; Черных II 11; SW IV 85; Brückner 390; Machek ESJC 425; Holub—Kop. 260, 266. — Див. ще **пáсти**². — Пор. **пáща**.

пасува́ти «підходити, личити; відповідати», [пáсцити] «щастити» Нед, [пасі́вний] «підхожий, слухний» Нед, *припасува́ти, припасóвка, припасóвувальний*; — п. *pasować* «пасувати», ч. *pasovati*, слц. [pasovat'] «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, через польську ([пáсцити] безпосередньо з німецької); н. *passen* «тс.» походить від фр. *passer* «проходити; надягати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW IV 78; Kopaliński 725; Brückner 398; Holub—Lyer 361; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **пас**².

[пáсуд] «непомітна яма в болоті» Ч, [пáсудка] «тс.» Ч; — р. [пáсудка] «мишоловка», бр. [пáсыдка] «пастка», [пáсытка] «тс.»; — результат видозміни слова *пáстка* «западня», можливо, зближеного з основою *пóсуд*. — Див. ще **пáсти**².

[пасу́ля] (бот.) «квасоля, *Phaseolus* L.» ДзАтл II, [пáсо́ля, пасу́лі тж, пасу́ліна] Пр. XI діал. нар.] «тс.»; — слц. [pasula]; — запозичення з угорської мови; уг. *pasuly* «боби, квасоля» походить від схв. *пáсӯль*, [фáсӯль], джере-

лом якого є нгр. *фасоублі* «тс.». — Німчук 276; Фасмер IV 187; Machek ESJC 141; Bárczi 237; MNTESz III 126—127. — Див. ще **квасо́ля**.

Пасха «Великдень; іудейське свято на честь виходу з єгипетського рабства», *Паска* (розм.) «Великдень», *пасхалія* «таблиця для визначення часу святкування Великодня та інших свят», *пасхальний* «великодній», [*пасховій*] «тс.» Нед; — р. *Пасха*, др. *Пасха*, п. *Pascha*, ч. слц. *Pascha*, болг. *Пасха*, м. *Пасха* (єврейське свято), схв. *Пасха* «тс.», слн. *Pasha*, стсл. **Пасха**; — запозичення з грецької мови; гр. *πάσχα* «тс.» походить від араб. *paṣḥā* «пасхальне ягня, свято Пасхи», пов'язаного з гебр. *pāṣaḥ* «тс.»; форма *пасхальний* утворена під впливом слат. *paschālis*. — Фасмер III 216; ГСЭ III 145; Черных II 11—12; Преобр. II 26; Brückner 398; Kopaliński 726; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541—542; Вуяклија 693; Gesenius 684—685. — Пор. **паска**.

пасьянс «вид картярської гри; спосіб ворожіння»; — р. бр. *пасьянс*, п. *pasjans*, ч. *pasjans*, *patience*, слц. *pasjans*, болг. *пасианс*, схв. *пасијанс*, слн. *pasjansa*; — запозичення з французької мови; фр. *patience* «терпіння; пасьянс» походить від лат. *patientia* «терпіння, терплячість, витривалість», пов'язаного з *patiō* «терплю, зазнаю», *passiō* «страждання, хвороба». — СІС² 630; Черных II 12; Kopaliński 726; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вуяклија 691; Dauzat 539; Walde—Hofm. II 264. — Див. ще **пасія**.

пат¹ (положення в шаховій грі); — р. бр. болг. м. *пат*, п. ч. слц. *pat*, схв. *pāt*; — запозичення з французької мови; фр. *pat* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить від іт. *patto* «договір, угода; умова», що зводиться до лат. *patum* «тс.». — СІС² 630; Kopaliński 728; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Skok II 619; Вуяклија 693; Dauzat 538; Gamillscheg 685. — Пор. **пакт**.

пат², **паток** — див. **пад**.

патарайка — див. **путарайки**.

[**пáтеленок**] «шматок дерева» Нед; — неясне.

[**патéльний**] «оладка з гречаного борошна» ЛексПол, [*питéльний*] «тс.» тж; — очевидно, похідні утворення від контамінованих основ іменників [*патéльний*] «сковорода» і *пíтель* «тонко змелене і просіяне борошно» (див.).

[**патéльня**] «сковорода», [*патéля, потéля* Чаб] «тс.»; — бр. *патéльня* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *patelnia* (< ст. *patela*) «тс.» походить від фр. *patelle* «металева блюдо, таця» або іт. *patella* «сковорода, тазик», які зводяться до лат. *patella* «мілка каструля, сковорода; жертвна чаша», демінутива від *patina* «миска, сковорода», що походить від гр. *πατάνη* «миска», спорідненого з лат. *patera* «чаша», хет. *pitár* «тарілка». — Москаленко УІЛ 14; SW IV 86; Dauzat 538, 569; Walde—Hofm. II 262; Frisk II 480.

патéнт «посвідчення про винахід; свідоцтво на право торгівлі чи промислу», *патéнтика* (зб.) «патентовані лікувальні засоби», *патентувати* «видавати або одержувати патент»; — р. болг. м. *патéнт*, бр. *патéнт*, п. ч. слц. вл. *patent*, схв. *pātéнт*, слн. *patéнт*; — запозичення з німецької мови; н. *Patent* походить від фр. *patente* (< *lettre patente*) «свідоцтво, диплом; патент», що виникло з слат. *littera patens* «відкритий лист», пов'язаного з лат. *patēre* «бути відкритим, помітним», *patera* «чаша», *patella* «сковорода». — СІС² 630; Фасмер III 216; Черных II 12; Преобр. II 26; Kopaliński 729; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Вуяклија 693; Kluge—Mitzka 535; Dauzat 538. — Див. ще **патéльня**.

пáтер «католицький чернець, що має сан диякона або ієрея; католицький священник», *пáтерство*; — р. болг. схв. *пáтер*, бр. *pātэр*, п. *pater*, ч. слц. слн. *páтер*; — запозичення з латинської мови; лат. *pater* «батько, предок» споріднене з гр. *πατήρ*, дінд. *pitár*, тох. А *pāsar*, тох. В *pāser*, дірл. *athir*, вірм. *hayr* «тс.». — СІС² 631; Но-

lub—Lyer 362; Walde—Hofm. II 262—264.

патерік «збірка, що містить життя святих отців»; — р. *патерік*, бр. *патэрык*, др. *патерикъ*, п. *pateruk*, ч. *paterik*, болг. *пáтерик*, цсл. **патерникъ**; — запозичення з грецької мови; гр. *патерикόν* «тс.» походить від вислову *патерикόν βιβλίον* «книга отців», пов'язаного з *паті́р* «батько», спорідненим з лат. *pater* «тс.». — СІС² 631; Фасмер III 216; Преобр. II 26; РЧДБЕ 542. — Див. ще **пáтер**.

патеріяця «посох духовної особи; велика палиця із загнутим кінцем СУМ, Пі; [милиця, протез Ва]», [*пáтер*] «посох», [*пати́ріяця*] «палиця» Мо, [*пати́ріяця*] «патеріяця» Нед, Пі; — р. [*пате́ріяця*] «архіерейський посох», болг. *пáтерица*, м. *пате́рица*; — запозичення з грецької мови; гр. *патеріа́* *βακτηρία* (патеріаон *βάκτρον*) «посох духовної особи», нгр. *патері́тса* «тс.» пов'язані з *паті́р* «батько», спорідненим з лат. *pater* «тс.». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Фасмер III 216; Преобр. II 26—27; РЧДБЕ 542. — Див. ще **пáтер**.

[**пáтерса́ч**] «ошкребки, покидьки» Нед, [*пáтерса́че*] «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з *ті́рса* (від пиляння дерева). — Див. ще **ті́рса**¹.

патетика «пристрасність, піднесеність», *патетичний*; — р. болг. м. *патéтика*, бр. *патэтыка*, п. *patetyczność*, ч. *pathetika*, слц. *patetika*, вл. *patetiski* «патетичний», схв. *патéтика*, слн. *patétika*; — запозичення з французької мови; фр. *pathétique* «тс.» через пізньолат. *pathēticus* пов'язане з гр. *παθητικός* «піднесений, схвилюваний, пристрасний, перейнятий почуттям», похідним від *πάθος* «враження; пристрасть; страждання». — СІС² 631; Пономарів Мовозн. 1974/2, 43; Копалиński 730; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Dauzat 539. — Див. ще **пáфос**.

патефón; — р. болг. *патефóн*, бр. *патэфóн*, п. *patefon*; — запозичення з французької мови; фр. *pathéphone* є торговельною назвою, утвореною з при-

звища засновника фірми, що випускала перші патефони, Ch. Pathé (1863—1957) та грецького іменника *φωνή* «звук, голос» (очевидно, за зразком форми *grammophone*). — СІС² 631; Коваль 200; Черных II 12; Копалиński 728; РЧДБЕ 542. — Див. ще **фон**². — Пор. **грамофón**.

паті́к «палиця», *паті́ка* «палиця; шапа; неметка, неповоротка, тупа людина», [*пáтика*] «сапа» НикСГЛ, *паті́чина*, *паті́чок*, [*паті́ччя*] «палічка; дрібний хмиз»; — п. ч. діал. слц. *patyk*; — за допомогою префікса *па-* утворено від основи слова *ті́кати*, *ткнóти* (пор. *пакі́л*); менш перекожливе виведення (Brückner 399) від того самого кореня, що й *пáлець*. — Machek ESJC 438. — Див. ще **па-**, **ті́кати**.

пáтіна (спец.) «наліт різних відтінків на поверхні виробів з міді; біляста плівка на поверхні крем'яних знарядь», *пáтинувáти* «покривати патиною»; — р. *пáтіна*, бр. *пáтына*, п. *patyna*, ч. слц. вл. *patina*, болг. *паті́на*, м. *патина*, схв. *пáтина*, слн. *patípa*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Pátina*, фр. *patine* походять від іт. *patina* «тс.», можливо, пов'язаного з лат. *patina* «миска, мілка каструля» (якщо припустити, що первісне значення італійського слова «тьмава пляма на металевій тарілці»). — СІС² 631; Копалиński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 542; Вуяклија 693; Klein 1138, 1140; Boisacq 775. — Див. ще **патéльня**.

паті́нок «черевик без закаблука»; — р. *пáтынок*, м. *патика*, схв. *пáтика* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *patupek* «тс.» походить від фр. *patin* «ковзан; сталева або дерев'яна підпірка» чи іт. *pattino* «тс.», пов'язаних з фр. *patte* «лапа, нога (у тварин); ніжка», етимологія якого глумачиться по-різному. — SW IV 92; Brückner 399; Dauzat 540; Gamillscheg 687; Klein 1141.

патисон (бот.) «різновид гарбуза, *Cucurbita pepo* L.»; — р. *патиссо́н*, бр.

патысбн; — запозичення з французької мови; фр. *pâtisson* «тс.» утворено від *pâte* «пиріг» (плоди цієї рослини формою подібні до пирога), що походить від *pâte* «тісто, паста», пов'язаного з пізньолат. *pasta* «тс.». — СІС² 631; УРЕ 10, 566; Dauzat 538. — Див. ще **паста**.

[паткан] (бот.) «вид сливи, *Rupus insititia variet.*» ВеНЗн, Мак, **[патканя]** «тс.» (зб.) тж, **[паткани]** «*Rupus domestica variet.*» Мак; — неясне; можливо, виникло на підставі романського **ronticāna* (< *rontica*) «понтійська (рослина)» і зводиться до гр. *δένδρεον πουτικόν* «черемха, *Rupus radus*» (шлях проникнення в українську мову невідомий); у такому разі споріднене з **[паткань]**. — Дворецкий II 1355; Machek ESJC 475. — Див. ще **паткань**. — Пор. **паркани**.

[паткань] (зоол.) «великий пацюк, *Mus decumanus*», **[поткан]** «тс.» ВеНЗн; — болг. **[паткán]** «пацюк»; — запозичення з угорської мови; уг. *patkány* «тс.» походить від слц. *potkan*, що, як і ч. *potkan*, слн. *podgána* «тс.», виводиться від іт. **[pategan(a), patekana, pontekana]** «тс.», утворених з лат. **ronticāna* «миша» (< *rontica*), пов'язаного, можливо, з гр. *πουτικῶσις* «понтійська миша»; гр. *πουτικὸς* «морський» утворено від *πόυτος* «(відкрите) море» (а також назва Середземного й Чорного морів), спорідненого з дінд. *ránthāh* «слід; шлях, дорога», псл. *poťь*, укр. *путь*. — Machek ESJC 475; Bárczi 237; MNTESz III 132; Дворецкий II 1355; Frisk II 578—579. — Див. ще **путь**. — Пор. **пацкán**.

[патламити] «робити безладдя»; — очевидно, пов'язане з **[патлама́]** «погане болотяне сіно з осокою, очеретом»; може бути зіставлене і з *пáтлати* «кошлатити» або з тур. крим.-тат. *patlama* «вибух». — Пор. **батлама́**.

пáтли «довгі пасма волосся», **[пáтли]** «тс.», **патла́нь**, **патла́ч**, **[наклáч]** «кінь з великими гривою і хвостом» Бі, **[наклá]** «довге волосся» Бі, **патла́-**

туйі, **[наклáтуйі]** «волохатий, з довгим волоссям або густою гривою і хвостом» Бі, **пáтлати**, **[розпáкла]** «розтріпана, простоволоса жінка» Бі, **розпáтланий**, **[розпáклатий]** «розтріпаний» Бі; — р. **пáтлы**, **[пáдлы]**, бр. **пáтлы**, п. **[patľaty]** «патлатий» (з укр.); — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. **пáкля** «клоччя, відходи обробки льону, конопель», укр. **[пáклі]** «довгий тріпаний льон або коноплі», бр. **пáкулле** «клоччя», п. **ракуľ** «тс.», які виводяться від лит. *pãkulos* (мн.), лтс. *pakulas* «тс.», пов'язаних з лит. *kũlti* «бити, молотити». — Фасмер—Трубачев III 189.

[патній] (у виразі *патна́ доро́га* «дорога, якою гуси відлітають восени») Нед; — неясне; можливо, первісно **потна́ дорога* (звук **а** в першому складі міг з'явитися за законом переходу **о** в **а** перед складом з постійно наголошеним **а**); у такому разі *патна* споріднене з *потя́*, а *патна́ дорога* означало «пташина дорога». — Див. ще **потя́**.

пáтока «густа, цукриста речовина з крохмалю; [чистий мед; нектар Лекс-Пол]», **пáтоковий**, **[пáточний]** Нед; — р. **пáтока**, бр. **пáтака**, **[пáтыка]**, п. **patoka**, ч. **patoky** (мн.) «пивна гуща», вл. нл. **patoki** (мн.) «рідке пиво», болг. м. **пáтока** «сивуха», схв. **пáтока** «тс.», слн. **pátoka** «вино з виноградних вичавок»; — псл. **patoka** «рідка речовина», утворене за допомогою префікса *pa-* від основи дієслова **tekti* «текти», *točiti* «точити». — Фасмер III 216—217; Черных II 12; Преобр. II 27; Machek ESJC 438; Schuster-Sewc 1051—1052; Младенов 414; Mikl. EW 347—348; Meillet Etudes 255; Trautmann 317. — Див. ще **па-**, **текті**.

патологія «наука про хворобливі процеси в організмі; відхилення від норм життєдіяльності організму», **патоблог**, **патологічний**; — р. болг. **патологія**, бр. **паталогія**, п. **patologia**, ч. **patologie**, слц. **patológia**, вл. **patologija**, м. **патологија**, схв. **патолдгија**, слн. **patologija**; — запозичення із захід-

ноевропейських мов; н. Pathologie, фр. pathologie, англ. pathology, мед. лат. pathologia утворені з основ гр. πάθος «страждання, хвороба» та λόγος «слово, вчення». — СІС² 632; Kopaliński 730; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Ву-якклија 694; Klein 1139. — Див. ще **лo-гика**, **пáфос**.

пáтолоч — див. **тoлок**.

[паторовáтий] «заболонний» Нед; — неясне.

[пáтороч] «клопіт, турботи», [пáторочі Ко, Шух, пáторочі Нед] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, утворене з префіксом *па-* від основи дієслова *торбчити* (див.).

[патрамент] «покоління (худоби)»; — неясне.

[патранжай] (бот.) «петрушка, Petroselinum sativum Hoffm.» Мак; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. pãtrunjei (мн. pãtrunjei) «тс.» зіставляється з ч. petrzel, [petružel], слц. [patržen], а також з уг. petrezselyem «тс.», які походять від лат. petroselinum, що зводиться до гр. петросéлинов «тс.». — DLRM 598; СДЕЛМ 348; Holub—Lyer 371; MNTESz III 176—177; Фасмер III 253. — Див. ще **петрушка**¹.

пáтрати «виймати нутроці із забитої тварини; обскубувати пір'я», [пáтрать] «рвати (фрукти, овочі, траву)» Чаб; — очевидно, результат скорочення форми *пáтросити* (див.).

Пáтрікій (чоловіче ім'я), *Патрикéй*, ст. *Патрикии* (1352), *Патрикѝ* (1466), *Патрикій* (1627); — р. *Патрікий*, *Патрикéй*, бр. *Патрыкéй*, др. *Патрикии*, ч. Patrik, слц. Patricius, Patrik, болг. *Патрікий*, м. *Патрикие*, схв. *Патрикије*, Patricije, *Патрик*, слн. Patricij, стсл. **Патрикии**; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Патрі́κιος походить від лат. Patricius, утвореного на базі субстантивованого прикметника patricius «патрицій, благородний». — Фасмер III 217; Петровский 176; Спр. личн. имен 444. — Див. ще **патріцій**.

[пáтрити] «дивитися, пильнувати, спостерігати» Бі, [пáтриковáти Бі, пáтрикувáт Л, пáтрувáти] «тс.», [опáтérний] «обачний» Ж, [опáтрний] «тс.; обережний» Бі; — бр. [пáтрыць] «шукати, виглядати», п. patrzeć, patrzeć «тс.», ч. patřiti «тс.; належати», слц. pátrat «розшукувати», схв. пáтри-ти «належати»; — псл. patřiti «дивитися, доглядати»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого зіставляється з дінд. pãti «стеререже, пасе», лат. pãscio «пасу; доглядаю; годую», псл. pãsti, укр. пáсти; виводиться також як давнє запозичення (Трубачев Етимология 1965, 48; Мартынов Язык 47; Dukova ZISl 24/1, 14) від ір. *pãtr- (ав. pãtrãi) «стерегти, охороняти, захищати»; думка (Machek ESJC 438) про спорідненість з р. *смотрéть* (а отже, й з укр. [сморі́ти]) недостатньо обгрунтована; не виключена можливість запозичення в українську (як і білоруську) мову з польської. — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Фасмер III 217; Skok II 623; Walde—Hofm. II 260. — Див. ще **пáсти**¹. — Пор. **пант-рувáти**.

патріці́й «представник родової знаті в Давньому Римі; (у середньовіччі) представник міської аристократії», *патриціáнка*, *патриціáт*, *патриціáнський*; — р. болг. *патріций*, бр. *пáтрыцьий*, п. patrycjusz, ч. patricij, patricius, слц. вл. patricij, м. *патріциј*, схв. пáтρίціј, слн. patricij; — запозичення з латинської мови; лат. patricius «належний до родової римської знаті» утворене від pater «батько, предок; родоначальник; (мн.) патриції». — СІС² 632; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543—544; Вуякклија 695; Walde—Hofm. II 263. — Див. ще **пáтер**.

патріáрх «голова племені, родоначальник; міфічний предок народу; найвища духовна особа в православній церкві», *патріархáльщина* «патріархальні звичаї, стосунки», *патріархáт*, *патріархія* «церковна область, підпорядкована патріархові», *патріáршест-*

во, *патріархальний, патріарший, патріархувати*; — р. болг. *патриарх*, бр. *патрыярх*, др. *патриархъ*, п. ч. слц. нл. *patriarcha*, вл. *patriarch*, м. *патријарх*, схв. *патријарх*, слн. *patri-árh*, стсл. **патриархъ, патриархъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *патріархης* «батько роду, родоначальник» утворене з основ слів *патір* (род. в. *патрós*) «батько, предок», спорідненого з лат. *pater* «тс.», та *арх* «починаю; йду попереду; керую, владарюю»; *патріархальний, патріархат* походять від слат. *patriarchalis, patriarchatus*. — СІС² 632; Фасмер III 217; Черных II 12; Преобр. II 27; Kopaliński 730; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Вуяклија 694. — Див. ще **архаїчний, патер**.

[**патрієскавать**] «величати, називати» (Його́ па́ном патрієскавали) Л; — неясне.

патріот, *патріотизм, патріотичний, патріотствувати*; — р. болг. м. *патриот*, бр. *патрыёт*, п. *patriota*, ч. слц. вл. *patriot*, схв. *патрыот(а)*, слн. *patriót*; — запозичене з французької мови; можливо, через німецьку; фр. *patriote* (> н. *Patriót*) «патріот» виникло на підставі слат. *patriōta* «тс.», яке походить від гр. *патріώτης* «земляк, співвітчизник», утвореного від *патріос* «батьківський, успадкований від батьків», пов'язаного з *патір* (род. в. *патрós*) «батько», спорідненим з лат. *pater* «тс.». — СІС² 632; Коваль 180; Фасмер III 217; Преобр. II 27; Kopaliński 730—731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Вуяклија 695; Kluge—Mitzka 535. — Див. ще **патер**.

патрón^Г «вельможна особа, що протегувала незаможним громадянам (у Давньому Римі); заступник; начальник, господар», *патронаж* «протегування; система медичного обслуговування вдома», *патронат* «заступництво, опіка», *патронеса, патрónка, патрónша, патронувати* «опікуватися»; — р. бр. болг. м. *патрón*, п. ч. вл. *patron*,

слц. слн. *patrón*, нл. *patronat* «патронат», схв. *пàтрòн*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Patrón*, фр. англ. *patron* «тс.» походять від лат. *patrōnus* «тс.», утвореного від *pater* «батько»; *патронаж* походить від фр. *patronage, патронат* від лат. *patrōnātus, патронеса* від фр. *patronesse; патронувати* й решта слів цього гнізда виникла на українському ґрунті від запозичених форм. — СІС² 633; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 217; Черных II 13; Преобр. II 27; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Skok II 623; Вуяклија 695; Dauzat 540; Kluge—Mitzka 535. — Див. ще **патер**.

патрón² (військ., тех., спец.) «набій; прилад для закріплення на металорізальних верстатах деталей та інструментів; зразок для викрійки», *патрónник, патронувати* «кроїти за патроном»; — р. бр. болг. м. *патрón*, п. *patron*, ч. вл. *patrona*, слц. *patron, patróna*, слн. *patróna*, схв. *пàтрòн, патрónа*; — запозичення з німецької мови; н. *Patrónе* «патрон, шаблон» походить від фр. *patron* «викрійка; патрон; шаблон, модель», утвореного від слат. *patronus* «взірець, зразок», похідного від лат. *patrōnus* «вельможний захисник; оборонець». — СІС² 633; Фасмер III 218; Черных II 13; Преобр. II 27; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Вуяклија 695; Kluge—Mitzka 535; Dauzat 540; Gamillscheg 687. — Див. ще **патрón**¹.

патронташ; — р. м. *патронташ*, бр. *патранташ*, п. *patrontasz*, ч. [*patrontaška*], слц. *patróntaška*, болг. *патронташ, патрондаш*, схв. *пàтрòнташа*; — запозичення з німецької мови; н. *Patróntasche* (< *Patrónentasche*) утворено з основ слів *Patrónе* «патрон, набій» і *Tasche* «кишеня; портфель». — СІС² 633; Фасмер III 218; Kopaliński 731; РЧДБЕ 544; Вуяклија 695. — Див. ще **патрón**², **ташка**.

[**патрохі**] «мох або глиця для підстилання» ВеЗа; — бр. *патруха* «потертъ», п. [*patrucha*] «дрібне сіно»; —

очевидно, давніше **патрухи*, що утворилося за допомогою префікса *па-* від *труха́*. — SW IV 88. — Див. ще **па-**, **труха́**!

[**патрошіти**] «патрати» Нед, Си, [*патроха́ти*] «тс.», [*розпатрошіти*] «розпанахати, розбити, розкидати» (Ме), [*розпатрошіти*] «розбити» Пі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *patroszyć* «патрати, потрошити» пов'язане з *patroszy* «нутрощі дичини», утворенням з префіксом *ра-*, якому відповідає укр. *пóтрох* (з префіксом *по-*). — Machek ESJC 475. — Див. ще **пóтрох**.

патру́ль, *патру́льний*, *патрулюва́ти*; — р. бр. *патру́ль*, п. *patrol*, ч. слц. *patrola*, вл. *patrulja*, болг. *патру́л*, м. *патрб́ла*, схв. *патрб́ла*, заст. *пáтрб́ль*, *патрб́ля*, *патру́ла*, *патру́ля*, слн. *patrúlja* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *patrouille* «патруль; обхід; дозір» утворено від *patrouiller* «ходити дозором, патрулювати; тупцювати», що є результатом видозміни форми *patouiller* «тупцювати (по болоту)», похідної від *patte* «лапа, нога (у тварин); ніжка». — SIC² 633; Фасмер III 218; Черных II 13; Sł. wug. obcsuch 558; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Skok II 623; Dauzat 540; Klein 1141. — Див. ще **патінок**.

[**пату́ра**] (у виразі *біль патурами бере* «біль бере приступами, з проміжками») Нед; — утворення з префіксом *па-*, пов'язане з *пóтур*; таким чином, наведений вираз первісно означав «біль то посилюється, то потурає (слабшає)». — Див. ще **потура́ти**.

пaтьо́к — див. **текті**.

[**пaтьо́ха**] «розвага, потіха» Нед, [*пaтьо́хи*] «теревені; розваги Си»; — афективне утворення, пов'язане з *пaтья́кати*; значення «розвага», очевидно, вторинне і розвинулося під впливом *потіха*. — Див. ще **пaтья́**.

[**пaтья́**] (вигук, що передає базікання, просторікування), [*пaтья́-пaтья́*] «тс.» Нед, *пaтья́кати*, *пaтья́кало* «базіка», *пaтья́каніна*, [*пaтья́ки*] «балач-

ки»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення.

[**па́уга**] (зоол.) «джгутиковий скорпіон, *Phrygus*» Нед; — очевидно, давніше *паўга*, що могло виникнути як збільшувальна форма від *паўк* (оскільки скорпіони належать до ряду павукоподібних). — Див. ще **паву́к**.

па́уз, *пау́зник* — див. **паву́з**.

па́уза «перерва; зупинка; проміжок», *па́у́зник* (віршовий розмір), [*павзува́ти*] «перепочивати, спинятися» Нед; — р. болг. м. *паўза*, бр. *паўза*, п. слц. *paauza*, ч. *pausa*, *paauza*, схв. *паўза*, *паўза*, слн. *pávza*; — запозичення з німецької мови; нім. *Paúse* «пауза» походить від лат. *pausa* «зупинка, затримка», яке зводиться до гр. *παύσις* «тс.», пов'язаного з *παύω* «стримую; зупиняю, перериваю», яке зіставляється з прус. *pausto* «дикий, відлюдний», псл. *pustь*, укр. *пустій*. — SIC² 633; Фасмер III 218; Черных II 13; КЭСРЯ 330; Sł. wug. obcsuch 559; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Вуґакліґа 696; Klein 1142; Frisk II 483; Voisacq 753. — Див. ще **пустій**.

[**пау́кі**] (бот.) «любочки, *Leontodon taraxacum* L.; дзвіночки скупчені, *Campanula glomerata* L. ВеНЗн», [*павучкі*] «чорнушка дамаська, *Nigella damascena* L.», [*пау́чки*] «тс.» Мак; — назви, похідні від *паву́к*; зумовлені подібністю квітів або плодів цих рослин до павука чи павутиння. — Нейштадт 532, 533, 585; Вісюліна—Клоков 123. — Див. ще **паву́к**.

па́упер «бідняк, позбавлений засобів до існування», *паупериза́ція* «масове зубожіння населення», *паупері́зм* «злиденність», *пауперисті́чний*, *пауперизува́тися*; — р. болг. м. *паупер*, бр. *паўпер*, п. *pauper*, ч. *pauperizace* «пауперизація», слц. *pauperizácia* «тс.», схв. *паупер*, слн. *pávper*; — запозичення з англійської мови; англ. *pauper* походить від лат. *pauper* (<**pauc(o)-pars*) «бідний» (букв. «той, що мало має»), утвореного з основ слів *paucus* «малий», спорідненого з гот. *fawai* «нечис-

ленні», див. *fao*, *fō* «мало», та *ragio* «виробляю; здобуваю», спорідненого з лит. *perėti* «висиджувати, плодити», укр. *віпороток*. — СІС² 633; Коралиński 732; РЧДБЕ 544; Вуякклија 696; Dauzat 541; Klein 1130, 1141—1142; Walde—Hofm. II 255, 265—266.

паури — див. **фаборота**.

[**паутінець**] (бот.) «віхалка гілляста, *Anthericum gamosum* L.» Нед; — похідне утворення від *паутина*; назва зумовлена зовнішньою подібністю суцвіття цієї рослини до павутиння. — Словн. бот. 104. — Див. ще **павук**. — Пор. **паукі**.

паутиця — див. **павутиця**.

[**паучайка**] «повіка» Вел; — не зовсім ясне; тлумачиться (Вел 447) як результат видозміни давнішого **паочайка*, утвореного від *око*. — Див. ще **око¹**, **па-**.

Пафнүтій (чоловіче ім'я), ст. *Пахнотіи* (1446), *Пафнүтій* (1627); — р. *Пафнүтій*, бр. *Пафнүцій*, болг. [*Пахлуті*], стсл. **Пафнотини**, **Пафнотини**, **Пафнотъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Пафноүтіос* загальноприйнятої етимології не має. — Спр. личн. имен 444.

пáфос; — р. *пáфос*, бр. *пáфас*, п. *patos*, ч. *patos*, *patos*, слц. слн. *patos*, болг. м. *пáтос*, схв. *пáтос*, стсл. **патось**; — запозичення з грецької мови; гр. *пáθος* «враження; сприйняття; страждання, хвороба; стан» пов'язане з *пáσχω* «терплю, страждаю, зазнаю», *пένυος* «сум, горе; жалоба», спорідненими з лит. *kęsti* «терпіти», дірл. *sęs(a)im* «страждаю». — СІС² 633; Фасмер III 220; Черных II 14; Коралиński 730; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 543; Вуякклија 694; Skok II 622; Frisk II 460, 478—479; Boisacq 766. — Пор. **патетика**, **патологія**.

[**пафталі**] «жіноче вбрання» Нед, [*пафтáлія*] «золота пряжка, обсіпана дорогоцінним камінням» Бі; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *paftále* є формою множини від *paftá* «пряжка», що, як і

болг. м. *пáфта* «жіночий пояс, пряжка», схв. *пáфта* «тс.», походить від тур. *pafta* «прикраси для плаття у вигляді металевих кульок або пластинок». — Scheludko 140; Vrabie Româno-slavica 14, 165; СДЕЛМ 307; DLRM 576.

пах¹ «місце між стегном і нижньою частиною живота», [*пáхá*] «внутрішня частина плечового згину» СУМ, Нед, [*пахá*] «невелика мішкоподібна западина в рибальських сітках» Дз, Мо, [*пафа́*] «тс.» Дз, [*пáфина*] «пахва» ВеБ, *пáхвá* СУМ, Нед, *пахвіна́* «крайня частина черева», [*пахівка*] «пахва» Нед, [*паховіна*] «пахвина» Нед, [*пахі́*] «тельбухи (тварин)» ВЕУг, [*пáшйна*] «пахва Г; м'яко вичинена шкіра, замша Бі», *пахві́нний*, *пахвóвий*, *пахові́й*, *підпахівник*, [*підпахів'я*] «підпахівник» Она, [*підпáшки*] «піт під пахвами» Куз, [*пудпáшок*] «кількість сіна, яку можна взяти під пахву» Корз; — р. *пах*, бр. [*пахвá*] «пахва», *пахвіна* «пах», п. *pača* «пахва», *pačwina* «пах», ч. [*pačh*], вл. *rodpačh* «пахва», болг. *пáхá*; — загальноприйнятої етимології не має; з огляду на ч. *paždí* «пахва», *paže* «рука», слц. *rodpaže* «пахва», вл. нл. *paža*, *rodpaža* «тс.», слц. *rodpažuše*, *rodpaže* «пахва» пов'язувалось із *пáзуха* (Brückner 389; KZ 43, 309; Muske II 98); зіставлялось також з дінд. *pačšáḥ* «плече, бік; половина», *pačšáḥ* «бік», *pačšáḥ* «черевна порожнина»; зближується (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 126—127) з дінд. *pašáḥ* «петля, зв'язок, мотузка», дангл. *pačgan* «приладувати, з'єднувати»; з погляду фонетики й семантики сумнівне зіставлення з дінд. *pašáḥ* «чоловічий член», гр. *пéος*, лат. *pēnis* «тс.» (Потебня РФВ 4, 185); думка про походження від *пáхнүти²* (Преобр. II 39; Младенов 415) недостатньо обгрунтована. — Фасмер III 220; Brückner 389. — Див. ще **пáзуха**.

пах² (вигук, що імітує звуки пострілу, важкого дихання), *пáхкати* «[важко дихати]; видавати звуки при випус-

канні газу, пари; затягуючись, випускати дим при курінні», *пахкотіти*, *пахтіти* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *бах*, *пих* (пор.).

[**пахати**] «орати» СУМ, Нед, [*паханиць*] «орач» Л, [*пахань*] «рілля» Л, [*пахар*] «орач» СУМ, Нед, [*пахарство*] «хліборобство» Нед, [*пахать*] «час орання і сівби» Л, [*пахач*] «орач» Л, [*пахіття*] «оранка» Г, Нед, [*пахота*] «час орання» Л, [*пахатний*] «рільничий» Нед, [*пахотний*] «орний» Нед, [*безпахішя*] «час, коли не орють» Я, [*пропахішник*] «лапчастий культиватор» Гриц, [*пропахішний*] «просапний» Куз, [*розпахкувати*] «плужкувати міжряддя» Мо, [*розпахка*] «плужок для обробки міжрядь просапних культур» Мо, *розпахішник* (с.-г.) «просапник», [*упахувати*] «збирати з поля»; — р. *пахать*, бр. [*пахата*] «оранка», [*пахачь*] «рілля», др. *пахати*, п. *pacnać* «згрібати, згортати; (ст.) орати», ч. *ráchat* «робити (щось погане), броїти», слц. *ráchat* «робити, чинити», болг. [*пахам*] «орю і сію»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалось (Fick I 672; Froehde BB 16, 208; Pedersen IF 5, 52; Младенов 414) з лат. *pāla* (< **pastlā*) «лопата, рикаль», *pastinum* «мотика для копання ґрунту»; зіставлялось (Pettersson Beitr. z. lat. u. griech. Etymol. 4) з ос. *fadin* (*fadyн*) «колю, розколюю», вірм. *hatanem* «розколюю, розтинаю», *hatu* «гострий», що зводяться, можливо, до іє. **pad-* або **pat-*; існує думка (Brückner 387; Holub—Kor. 261) про спорідненість з *пахнути*^{1,2}; відрив східнослов'янських форм від західнослов'янських (Machek ESJC 426) недостатньо обґрунтований. — Фасмер III 220; Черных II 14; Преобр. II 28; Дерягин ЭИРЯ VI 46—51; Младенов 415; Walde—Hofm. II 236. — Пор. **пахня**.

пахітоса (заст.) «тонка цигарка з тютюну, загорнутого в кукурудзяне листя», *пахітоска* «тс.»; — р. *пахитоса*, *пахитос*, п. *pachitos* «тс.»; —

запозичення з іспанської мови; ісп. *rajito* є формою називного відмінка множини від *rajita* «соломинка; пахітоса», що походить від *raja* «солома», яке разом з фр. *raille* «тс.» зводиться до лат. *palea* «полова; висівки», генетично пов'язаного з лит. *peļai* «полова», укр. *полóва*. — СІС² 634; Фасмер III 221; Ушаков III 72; Dauzat 523; Walde—Hofm. II 238. — Див. ще **полóва**.

пахнути¹ «видавати запах» СУМ, Нед, [*пахати*] «нюхати», [*пахніти*] «пахнути» Нед, [*пахтіти*] Нед, *пахтітися* «душитися», *пахтіти*, [*пахть*] «пахнути» Л, *пахіти* «тс.; виділяти багато тепла», *пах* «запах», [*пахно́*, *пахнота́*] «тс.», [*пахню́чка*] «дика м'ята» О, [*пахнючо́к*] (бот.) «дика груша, *Rugos communis* L.; запашна рослина» Л, [*пахню́шка*] (бот.) «вид запашної груші» Нед, [*пахня́чка*] «тс.», *пахощі*, [*пахті́ло*] «парфуми» Нед, [*пахучка*] (бот.) «агератум, *Ageratum* L.; маренка пахуча, *Asperula odorata* L.» Мак, [*паху́щик*] (бот.) «*Myristica clinopodium*, [*пахну́чий*, *пахню́чий*], [*пахню́щий*, *пахня́чий*], *паху́чий*, *паху́щий*, *пахі́стий*, [*пахі́ний*] «пахучий» Нед, [*запахати*] «чути слід звіра» ДзАтл II, *запах*, *запаху́щий*, *запахі́стий* УРС, Я, *запахі́ний*, [*запахі́стий*] Ж, [*попах*] «понюх» Нед, *припах* «неприємний запах», *пропахнути* «сповнити пахощами», *пропаханий* «сповнений пахощів», *пропахлий*, *пропахчений* «тс.», *розпахі́лий*; — р. *пахнуть*, бр. *пахнуць*, п. *pacnieć*, *pacnać*, ч. *ráchnouti* «смердіти», слц. *ráchnut'* «тс.»; — результат семантичної видозміни *пахнути*² «повіяти» через проміжне значення «повіяти (ударити) в ніс». — Фасмер III 221; Черных II 14—15; Преобр. II 29; Brückner 389; Holub—Lyer 352; Machek ESJC 426. — Див. ще **пахнути**².

пахнути² «повіяти, подути, донестися, обдати» СУМ, Нед, *опахало*; — р. *пахать* «дути, мести», *пахнуть* «війнути», др. *пахати* «віяти», вл. *pacnać* «димити, чадити», нл. *pacnać* «ку-

рити тютюн, надуватися, обмахувати (віялом)», схв. *páxati* «обмітати (порох, павутину)», слн. *páhati* «обмахувати (віялом)», *pahljáti* «тс.»; — псл. *ra-xati*; — може бути споріднене з дінд. *bhástrā* «міх; міхур», дангл. *fæs* «торочки», снн. *vese* «полова; нитки, торочки», дісл. *fõpp* «сніг на виступах стіни»; іє. **rēs-* «дути, віяти» від звуконаслідувального кореня **re-*, **ra-*, поширеного компонентом *-s-* (> *-x-*). — Фасмер III 220—221; Черных II 15; Преобр. II 29; Brückner 389; Schuster-Sewc 1034; Skok II 585—586; Мельничук Етимологія 1984, 143; Рокотпу 823—824. — Пор. **пахну́ти¹**, **пісо́к**, **піху́р**.

пахолок «слуга; хлопчик», [*пахо́л Бі*, *пахо́лик*] «тс.», *пахо́ля* «хлоп'я», [*пахо́лятко*] Нед, [*пахо́льний*] «бідний» О; — р. *пáхолок* (заст.) «хлопчик, підліток», бр. [*пахо́лак*] «селянський хлопець», [*пахо́лік*] «бідний селянин», п. *rascholék* «слуга, холоп; солдат», ч. (заст.) *rascholak* «наймит; негідник», заст. *rascholík* «хлопчик», слц. *rascholok* «наймит», *raschol'a* «дитина», вл. *raschol* «хлопець, юнак», *rascholo* «отрок, хлопчина, прислужник», нл. *raschol* «сильна людина, хлопець», *rascholo* «хлопчик»; — псл. **raholē*; — похідні утворення з префіксом *na-* від основи слова *холі́ти*; первісне значення «плекана дитина». — Фасмер III 221; Holub—Lueg 352; Machek ESJC 426; Schuster-Sewc 1034—1035; ZfSl 9, 241—246; Muske II 9; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 135. — Див. ще **па-**, **холі́ти**.

Пахо́м (чоловіче ім'я), *Па́ша*, [*Па́шко*] Нед, ст. *Пахо́мії* «тол(ст) плечима» (1627); — р. бр. *Пахо́м*, др. *Пахомий*, болг. *Пахо́м*, ст. *Пахо́мий*, стсл. *Пахо́мни*, *Пахо́умъ*; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Пахо́μιος* складається з основ слів *пахós* «товстий, грубий», спорідненого з дінд. *ba-hú-* «щільний; рясний; численний», ав. *baṣaṇ-* «висота, глибина», вірм. *bazum* «багато», та *šmós* «плече», спорідненого з дінд. *ápisaṇ* «плече», вірм. *us* (род.

в. *usoy*) «тс.», лат. *umerus* «передпліччя, плече»; отже, дослівне значення «широкоплечий». — Беринда 227; Петровський 177; Илчев 384; Frisk II 484; Boisacq 753, 1081.

[**пахті́ти**] «палахкотіти» Нед; — результат скорочення слова *палахті́ти* і зближення його з *пахті́ти* «пахкати». — Див. ще **палахті́ти**, **пах²**.

[**пахторити**] «нюхати повітря» (про собак); — очевидно, результат контамінації слів *пахáти* (*пахті́ти*, *пахті́ти*) і *нішпорити*. — Див. ще **пахну́ти¹**, **нішпо́рити**.

[**пац**] «невипалена цегла, вальок із глини» Дз, Мо, [*па́ца*] «тс.» Мо; — запозичення з польської мови; п. [*раса*] «тс.» виводиться (Brückner 389) від н. *Patzen* «пляма, ляпка», утвореного від *patzen* «жужмити; погано працювати»; більш імовірним здається зв'язок з нвн. *Batzen* «вальок, товстий кусок», пов'язаним з дієсловом *batzen* «бути липким, м'яким». — Kluge—Mitzka 56. — Див. ще **боц**.

[**па́ца**] «удар долонею, ляпанець» Нед, *па́цати* «ляскати, бити», [*па́цати(ся)*] «брикати(ся)»; — бр. [*пац*] (вигук на позначення удару), п. *рас*, *раса*, слц. *рас* «тс.», схв. *па́цка* «удар (різкою по долоні)»; — очевидно, утворено від звуконаслідувального вигуку **пац*, псл. *рас*, паралельного до *бац*. — Brückner 388. — Пор. **бац**.

[**пацала́к**] «листок часнику» ВеБ; — неясне.

[**па́цало**] «шлунок корови» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *rasal* «тельбухи» загальноприйнятої етимології не має. — MNTESz III 50—51; Bárczi 231.

[**пацалува́тий**] «товстощокий» Нед; — запозичення з польської мови; п. [*раса́łowaty*] «тс.» є результатом фонетичної видозміни слова *расо́łowaty* «товстогубий, товстощокий», що, як і *pusaty* «тс.», походить від *pus* «губа; (пухла) шока», пов'язаного з *pek* «пук, жмут». — SW IV 1; Brückner 403, 447. — Див. ще **пук¹**. — Пор. **буц¹**.

пацáн «хлопчак», *пацáня, пацáнячий*; — р. *пацáн* (з укр. ?); — пов'язується зі словом *пацюк* «поросся; шур». — Фасмер—Трубачев III 222; Черных II 15. — Див. ще **пацюк**¹.

[пацёльний] «спритний Шух; меткий, кмітливий Нед; зручний Ко»; — неясне.

[пацйкілок] «невеличкий кіл»; — очевидно, результат афективної видозміни форми *пáкіл(ок)*. — Див. ще **кіл**.

[пáцйги] «збиткуватися, кепкувати, лютувати Нед; зазнавати прикрощів, бідувати Ме»; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *páři* «зазнавати, переживати; терпіти, страждати» виникло на підставі лат. *patiō* «терплю, зазнаю». — Scheidtko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 165; Niřa-Armař та ін. Romanoslavica 16, 92; СДЕЛМ 348; DLRM 598. — Див. ще **пáсія**.

пацифізм «політична течія, що засуджує будь-які війни», *пацифікатор* «учасник збройного придушення повстання», *пацифікація* «збройне придушення повстання», *пацифіст* «прихильник пацифізму», *пацифікувати* «придушувати (повстання)»; — р. *пацифізм*, бр. *пацыфізм*, п. *pacuřizm*, ч. *pacifismus*, слц. *pacifismus*, вл. *pacifist* «пацифіст», болг. *пацифизъм*, м. *пацифізам*, схв. *пацифизам*, слн. *pacifizem*; — запозичення із західноєвропейських мов, найімовірніше з французької; фр. *pacifisme*, *pacification* походять від *pacifier* «умиротворяти, встановлювати мир; заспокоювати», що виникло з лат. *pācifico* «мирюся, укладаю мир; заспокоюю, пом'якшую», утвореного з основ іменника *pac* (род. в. *pācis*) «мир, спокій; мирний договір», пов'язаного з *pacum* «договір, угода», та дієслова *pacio* «роблю, чиню, творю». — СІС² 634; Kopaliński 706; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 54; Вуяклија 697; Dauzat 523; Walde—Hofm. I 440, II 231, 268. — Див. ще **пакт, факт**.

пацієнт «хворий, що звертається до лікаря»; — р. болг. м. *пациєнт*, бр.

пацыєнт, п. *pacjent*, ч. слц. вл. *pacient*, схв. *пацйєнт, пáциєнт*, слн. *pacient*; — запозичення з латинської мови; лат. *patiēns* (род. в. *patientis*) «який терпить» походить від *patiō* «терплю, зазнаю». — СІС² 634; Черных II 15; Kopaliński 706; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 545; Вуяклија 697. — Див. ще **пáсія**.

[пацкán] (зоол.) «пацюк, *Mus decumanus* ВеУг, ВеНЗн; повчок великий, *Glis glis* Нед», **[пацкўн]** «пацюк» ВеУг, ВеНЗн; — очевидно, результат контамінації слів **[паткань]** «великий пацюк» і *пацюк*; як назва повчка могло виникнути в результаті семантичної видозміни з огляду на зовнішню подібність (димчасто-сіре хутро) цієї тварини до пацюка. — УРЕ 11, 8, 281. — Див. ще **паткань, пацюк**¹.

[пацўр] «товстошока людина» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *пацалувáтий* «товстошокий» (див.).

[пáцкати] «бруднити» Нед, **[пáчкати]** «тс.» Нед; — р. *пáчкать*, бр. **[пáцкаць]** «тс.», п. *ра́ска́с* «бруднити, ляпати», *реска́с* «бруднити», ч. *раска́ті* «погано робити, халтурити», слц. *раска́т'*, *ра́ска́т'* «тс.», слн. *расáті*, *ра́сáті* «бруднити, робити плями», *раска́ті* «бруднити»; — звуконаслідувальні експресивні утворення, подібні до нвн. *ratzen* «жужмити; погано працювати», *ratschen* «плескати, ляпати, ляскати»; є думка (Преобр. II 31; SW IV 102) про походження від н. *ratschen*. — Фасмер—Трубачев III 223; Machek ESJC 425.

[пацьóрки]¹ «намисто, намистинки; мотузки, нитки, шнурки, пасма; маленькі коси; краї непідрубленого або порваного одягу», **[пацёрок]** «намистина» О, **[пáцйрки]** «намисто; жаб'яча ікра; ікра у раків ВеЛ», **[пацьóрки]** «намисто» Г, ДзАтл II, **[пáцьбор]** «намистина», **[пáцьбори]** «намисто», **[пацьóрина]** (назва вівці) Доп. УЖДУ 4, **[пацьóрка]** «намистина Ме; назва вівці» Доп. УЖДУ 4, **[пацьóра]** «вівця з білою смужкою на шиї» ВеНЗн, **[пацьóриста]** (у виразі *п. вівця*) «з білим кружком нав-

коло шиї» ВеНЗн; — бр. *пацѣрки* «бісер; чотки», вл. *paŕerki*, нл. *paŕeŕki* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *paŕioŕki* «чотки, намисто» є формою множини від *paŕioŕek* «молитва; намистинка» (намистинками на чотках відраховується кількість прочитаних молитов); п. *paŕioŕek* є демінутивом від *paŕierz* «молитва», яке зводиться до лат. *pater* «батько, отець» (першого слова молитви *Pater noster* «Отче наш»). — Дзензелівський УЗЛП 100—102; SW IV 6; *Grückner* 390; *Schuster-Sewc* 1032. — Див. ще *пáтер*.

[**пацьорки**²] (бот.) «калачики, *Malva rotundifolia* L.», [*пацѣрки* Мак, *пацірки*, *паціорки*] «тс.», [*пацірник*] «алтея лікарська, *Althaea officinalis* L.; калачики лісові, *Malva silvestris* L.», [*пацурнік*] «тс.», [*паціурнік*] «калачики непомічені, *Malva neglecta* Wallr.» Мак; — бр. [*пацѣрки*] «калачики непомічені»; — пов'язане з [*пацьорки*¹] «намисто»; назви зумовлені тим, що плоди зазначених рослин подібні до намистинок (пацьорок). — Вісюліна—Клоков 186—187; Нейштадт 384. — Див. ще *пацьорки*¹.

паціок¹ (зоол.) «щур, *Rattus*», [*пац*] «тс.» Ник, *паціоченя*, *паціочий*; — р. [*пасіок*] «щур», бр. *паціук*, п. [*расіук*], схв. *паціов*, *паціов*, *паціов*, *паціов* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *паціок* «поросся», оскільки великий жирний щур схожий на поросся; лит. *patsukas* «паціук» запозичене з білоруської чи польської мови. — Німчук 183; Фасмер III 222; Преобр. II 31. — Див. ще *пáця*¹. — Пор. **баціук**.

[**паціок**²] (ент.) «хрушак борошняний, *Tenebrio molitor*»; — пов'язане з *паціок* «щур», очевидно, з огляду на те, що ці жуки, як і щури, псують харчові продукти, зокрема борошно. — УРЕС III 703; *Urania Tierr. Insekten* 251. — Див. ще *паціок*¹.

[**паціок**³] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus sericeus amarus* (*Syrpinus amarus*)» Нед; — р. [*пасіок*] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*пац*] «тс.» (Фасмер

III 223), можливо, пов'язаного з нгр. *пáтсоос* (іхт.) «лобан, *Mugil cephalus*», яке загальноприйнятої етимології не має. — Фасмер ГСЭ III 147; Маркевич—Короткий 81, 206, 207.

[**паціок**⁴] (тех., спец.) «цапфа; затичка, чіп» Нед; — очевидно, пов'язане з *паціок* «поросся» за зовнішньою подібністю цієї деталі до свинячого носа. — Див. ще *пáця*¹.

пáця¹ «поросся» СУМ, [*пацінча* О, *паціок*] «тс.», [*пáца*] (дит.) «свиня» Куриленко, [*пацітина*] «поросятина» Нед, [*пацітинка*] «тс.» Нед, [*пацітник*] «матка у свині», [*паціна*] (свиня) «поросна», *паціочий*, [*пацітисся*] «пороситися» Г, Нед, [*паць*] (вигук для підкликання свиней), [*пацік-пацік*, *пацію*] «тс.», [*паць-паць*] (вигук для підкликання малих поросят) Л; — п. [*расіук*] «поросся, свиня» (з укр.), ч. *pašik* «свиня», *paš(ú)-paš(ú)* (вигук для підкликання свиней), слн. *paŕsek* «поросся»; — похідні утворення від звуконаслідувального вигуку *паць*, що первісно вживався для імітації звуків, які видає свиня під час їди, а згодом став використовуватися для підкликання свиней. — Фасмер III 222; Преобр. II 30; *Grückner* 389; *Machek ESJC* 437.

пáця² «вид дитячої гри; кістка надкопитного суглоба (копитних тварин), що використовується для гри», [*паці*] (мн.) «вид дитячої гри» Нед; — очевидно, пов'язане з *пáця* «свиня», оскільки в цій грі діти використовують кісточку з ноги свині або теляти. — Кур. 29. — Див. ще *пáця*¹.

[**паціра**] «борошняний відвар з молоком» ВеЗа; — запозичення з польської мови; — п. [*расіара*] «борошняний суп на воді; галушки, залиті молоком» походить від [*расіаіа*] «занурювати в щось рідке», пов'язаного з *paŕkaŕ* «бруднити, ляпати». — SW IV 5. — Див. ще *пáцькати*.

[**пачайло**] «бурлака, мандрюха» Нед; — неясне.

[**пачвѣте**] «курити, палити тютюн» Корз, [*пачва*] «курець» Корз; — неяс-

не; можливо, пов'язане з [пáчиво] «печіння» Корз.

пáче (у виразі *тим п.* «тим більше»); — р. болг. *пáче* «більше», др. *паче* «тс.», схв. *пáче* (*пáче*) «тим більше, навіть; напроти, навпаки»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **паче** «більше» походить від псл. *раше*, форми вищого ступеня від (о)ракъ «назад, знову», до якого зводиться й укр. *пак'*. — Фасмер III 223; КЭСРЯ 330; Преобр. II 6, 31; Skok II 558—559. — Див. ще **пак'**.

[**пачэсте**] «пачоси» Нед; — результат видозміни слова [пáчесья] «тс.» із вставним т. — Див. ще **чэса́ти**.

[**пáчитися**¹] (*пáчити шя*) «подобатися» ЕЗБ 25; — запозичення зі словацької мови; слц. *ráčit' sa* «подобатися», як і ч. [páčiti se] «тс.», виникло внаслідок семантичної видозміни дієслова *ráčit'* «дивитися», ч. [páčiti] «тс.», пов'язаного з *báčit (пор. слц. [báčit'], ч. [zbačit']) «стежити», п. *ba-czyć*, укр. *бáчити*. — Machek ESJC 425. — Див. ще **бáчити**.

[**пáчитися**²] «викривлятися, жолобитися» Нед; — запозичення з польської мови; п. *raszyć się* «жолобитися, викривлятися» походить від *raszyć* «жолобити, викривляти», що, як і ч. *ráčiti* «вивертати, перевертати», вл. *rácić* «перекидати; піднімати (ломом)», нл. *rasuć* «тс.», схв. *пáчити* «шкодити, перешкоджати», зводиться до псл. *орачіти (де згодом о стало сприйматися як префікс), утвореного від оракъ «зворотний», до якого зводиться й укр. *о́пáк*. — SW IV 8; Brückner 380, 391; Machek ESJC 425; Holub—Lyer 351—353; Mucke II 2; Skok II 558—559. — Див. ще **о́пáк'**.

пачу́лі (бот.) «тропічна запашна рослина *Pogostemon patchouli* Pell.; парфуми з ефірної олії цієї рослини», *пачуля* Мак; — р. болг. *пачу́ли*, бр. *пачу́лі*, п. *paczula*, ч. *pačuli*, слц. *pačula*, схв. *пáчули*; — запозичення з англійської мови; англ. *patchouli* «тс.» походить від тамільських слів *pačai* «зе-

лений» та *ilai* «листок». — СІС² 634; St. wug. *obcuch* 540; Holub—Lyer 352; РЧДБЕ 545; Вуяклија 697; Klein 1138.

пáша¹ «трава на пасовиську, пасовисько; [нажива на вудочку]», *пашня́* «пасовище», [пашні́вка] (ент.) «трав'яна блошиця, *Phytocoris pabulinus*» Нед, [паші́стий] «родючий; поживний» Нед, [пашні́й] «багатий на пашу» Нед, [пашні́стий] «буйний, пишний СУМ; родючий Нед»; — р. [пáша], бр. болг. м. *пáша*, п. *pasza*, ч. слц. *paša*, схв. *пáша*, слн. *paša*, стсл. **паша**; — псл. *paša* < *pasja, пов'язане з *pasti* «пастити». — Фасмер III 223; Преобр. II 23, 31; Brückner 399; Machek ESJC 436; Skok II 614. — Див. ще **пáсти**¹.

пáша² «титул найвищих військових та цивільних сановників у мусульманських країнах» СУМ, Нед, [паша́] (с.р., род. в. *паша́ти*) «молодий паша, син паші» Нед; — р. бр. болг. *паша́*, п. *pasza*, ч. слц. *paša*, м. *паша*, схв. *пáша*, *пáша*, слн. *paša*; — запозичення з турецької мови; тур. *paša* «тс.» походить від перс. *pātaxšā* (перс. *pādišāh*) «король». — СІС² 634; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 26; Макарушка 12; Фасмер III 223; Преобр. II 31; Шипова 258; Дмитриев 541—542; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 545; Вуяклија 697; Skok II 617; Lokotsch 131. — Пор. **баша́**, **падиша́х**.

[**пашина́**¹] «жили в м'ясі» ВеУг; — р. [паші́на] «жилиста яловичина»; — очевидно, похідне утворення від *пак'* (див.).

паші́на² — див. **фаші́на**.

паші́ти — див. **пáхну́ти**¹.

[**пашкúт**] (орн.) «дрізд омелюх, *Turdus viscivogus* L.» Шарл; — запозичення з польської мови; п. *paszkot* «тс.» загальноприйнятої етимології не має.

пашня́ «хліб у зерні або на стеблі», [пáшейка] «міра землі (частина поля)» Нед, [пашні́на] «хлібне зерно», *пашні́ця* «хліб (у зерні або на стеблі)», [пашні́чок] «хлібороб» Нед, [паші́нний] «хлібний»; — р. *пáшня* «нива, рілля», бр. [пашня́] «збіжжя»; — похід-

не утворення від др. *пахати* «орати» з видозміненим значенням. — Выгонная Белар. лексікал. і этым. 27—28. — Див. ще **пахати**.

[**пашок**] «рід гри в карти»; — неясне.

паштэт, [*пашкѐт*] «паштет», *паштѐтна*; — р. *паштѐт*, бр. *паштѐт*, п. *pasztet*, ч. *pašteta*, ст. *pašteta*, слц. *paštét(a)*, вл. *pasteta* «паштет, пиріжок (з м'ясом)», болг. *паштѐт*, м. *паштѐта*, схв. *паштѐта*, слн. *pastéta*; — запозичення з німецької мови; н. *Pastéte* «паштет, пиріжок» походить від слат. *pastátus* «запечений у тісті», пов'язаного з *pastare* «розчиняти тісто», яке зводиться до лат. *pasta* «тісто». — СІС² 634; Фасмер III 223—224; Черных II 15; Hüttl-Worth 17, 19; Sł. wug. ob-cuch 557; SW IV 83; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вуяклија 697; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **паста**.

паша, [*паш*] «паша» Нед, [*паша́*] «щелепа» Куриленко, [*пашаній*] Нед; — бр. *пашча*, п. *paszcza*, *paszcz* «паша», ч. [*pašča*] «пика, паша»; — результат видозміни слів [*пашть*, *пашта*], зближених з *пашѐка*. — SW IV 82; Machek ESJC 437. — Див. ще **пашть**, **пашѐка**.

пашѐка «паша», [*пашѐки*] «виллиці», [*пашѐковане*] «лайка, хвастощі» Нед, *пашѐку́ха*, [*пашѐку́ха*], *пашѐкува́тий*, [*пашѐкува́тий*], *пашѐкува́ти*, [*пашѐкува́ти*] «пашѐкувати», [*пашѐкува́ти*] «тс.», *пашѐкува́ти* «розпустити плітки, осудити; [швидко заговорити, почати грубіянити]», [*пашѐкува́ти*] «накричати», [*пашѐкува́ти*] «зганьбити»; — р. [*пашѐка*] «щелепа, шока», бр. [*пашѐка*] «(нижня) щелепа», п. *paszczęka*, ст. *paszczęka* «паша», ч. *paštěka* «тс.», слц. [*paščeka*] «щелепа»; — похідне утворення від *щокá* (< *щѐка*). — Фасмер III 224; Преобр. II 31, 116; Brückner 399; SW IV 82; Machek ESJC 437. — Див. ще **паш**, **щокá**. — Пор. **паша**.

пашюс «плівка, в якій лежить ікра в риби», *пашюсний* (у виразі *пашюсна ікра* «гатунок пресованої ікри, посоленої в

пашюсах»); — бр. *пашюс*; — запозичення з російської мови; р. *пашюс*, очевидно, пов'язане з р. ст. *пашюс* «мішечок (з риб'ячого міхура, шкіри)», яке може бути зіставлене з п. *rawaz* «рубель для притискання соломи, сіна», ч. [*rawuz*, *rauuz*] «тс.» і зведене до псл. *rawozъ*, похідного від *vezati* «в'язати»; пов'язання з фін. *rainaa* «давити, тиснути» або *rajoittaa* «бити» (Грот. Фил. раз. II 502; Преобр. II 31; Черных II 15) і зіставлення з дінд. *pāuīh* «задній прохід» (Pisani Paideia 10/4 (1955) 262) недостатньо обгрунтовані. — Фасмер—Трубачев III 224; Трубачев ЭИРЯ II 32—34. — Див. ще **в'язати**, **паш**. — Пор. **півзен**.

паяти, *паяний*, *пайка*, *паяльник*, *паяльщик*, *паяльний*, *відпайка*, *перепайка*, *припай* «метал або сплав для паяння; [смуга землі між крутим морським берегом та водою]», *припайка*, *припій*, *розпайка*, *спойти*, *споювати* «з'єднувати, приганяти», *спай*, *спайка*, *спайність*, [*спайон*] «колодій» Нед, [*спайч*] «паяльщик» Нед; — р. *паять*, бр. *паяць*, др. *паяти* «кувати», п. *sroic*, *srajač*, ч. *rájeti* «паяти», слц. *rájat'*, болг. *спојвам*, м. *спојува*, схв. *спојити*, слн. *spájati* «тс.», стсл. *съпонтн* «з'єднати»; — не цілком ясне; пов'язувалось (Преобр. II 31; SW VI 310; Machek ESJC 427) з *пійти*, *поїти* (пор. *упиватися* (зубачи, пазурами)); порівнювалось (Petersson BSl. Wortst. 88) з дінд. *yāuti* «прив'язує», *yutáh* «прив'язаний». — Фасмер III 224. — Пор. **пійти**, **поїти**.

паяц «блазень, клоун»; — р. бр. *паяц*, п. *rajas*, слц. *rajas*, вл. *rojas*, нл. *rijas*, болг. *паячо*, м. *палјачо*, схв. *pàjaц*, слн. *rajas*; — запозичення з італійської або французької мови; іт. [*rajazzo*], *ragliaccio* (> фр. *paillasse*) «солом'яний матрац; легковажна людина; паяц (персонаж із народної комедії, одяг якого подібний до мішка, набитого соломою)» походить від *raglia* «солома», що виникло з лат. *palea* «полова, висівки». — СІС² 634; Акуленко

140; Фасмер III 224; Черных II 15—16; Преобр. II 32; Sł. wug. obcsuch 541; Schuster-Sewc 1119; РЧДБЕ 527. — Див. ще **пахіто́са**.

пеан «хвалебний гімн; чотирискладова віршова стопа», *пеон* «чотирискладова віршова стопа»; — р. бр. болг. *пеан*, п. *pean*, ч. *paian*, *paĭan*, заст. *pe-an*, *peán*, слц. *peán*, схв. *пéан*; — запозичення з грецької мови; гр. *παῖαν*, еп. *παῖήων*, атт. *παῖών* «(первісно) величальна пісня на честь Аполлона; (згодом) урочиста пісня; віршовий розмір» походить, можливо, від вигуку *і́η παῖήων*, *і́ω παῖάν*, що ним починався гімн; *і́η*, *і́ω* — вигуки звертання «гей, о», *παῖήων*, *παῖάν* пов'язують із **паῖῑā*, **паῖῑ-Ḟa* «удар», що походить від *паῖω* «б'ю», спорідненого з лат. *raŭio* «б'ю, топчу, трамбую». — СІС² 634, 638; Kopaliński 732; Holub—Lyer 352; РЧДБЕ 545; Вуяклија 697; Frisk II 460, 461, 464; Boisacq 740.

пéвний, *пéвен*, *пéвність*, [*пéвно-та*], [*пéвняк*] «пéвний», *пéвне*, *пéвно*, *допéвне*, *допéвнитися*, [*запéвне*, *запéвно*], *запéвнити*, *напéвне*, *напéвно*, [*непéв*] «непéвний» Ж, *непéвний*, [*опéв-ня́тися*] «упéвнятися» Ж, *упéвнений*, *упéвнити*; — р. [*пéвний*] «справжній, істинний», бр. *пéўны*; — запозичення з польської мови; п. *rewny*, паралельне до ч. слц. *rewný* «твердий, міцний; певний», виникло з п. ст. *rwa* «надія, довіра», пов'язаного з *rwaś* «вірити, сподіватися», яке зводиться до псл. *rŭvatī*, що знайшло своє відображення у стсл. **(оу)пéвати**, укр. *уповáти*. — Richardt 88; Фасмер IV 164; Brückner 403; SW V 447; Machek ESJC 123, 447. — Див. ще **уповáти**.

[**і́пéвнити**] «виконувати»; — бр. [*пéўніць*] «тс.»; — пристосоване до української (і білоруської) фонетики і зближене з *пéвний* запозичення з польської мови; п. *reŭnić* «виконувати» утворено від *reŭny* «повний», спорідненого з др. *пéлнъ*, укр. *пéвний* (пор. р. *выпол-ня́ть* «виконувати»). — Преобр. II 95; Brückner 402. — Див. ще **пéвний**.

Пега́с (міф., астр.) «крилатий кінь — символ натхнення поетів; назва сузір'я»; — р. бр. болг. *Пегáс*, п. *Pegaz*, ч. *Pegas*, *Pegasus*, слц. *Pegas*, схв. *Пéгаз*, слн. *Pegaz* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *Pégase* через лат. *Pēgasmus* зводиться до гр. *πήγασος* «тс.», яке загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з *πηγή* «струмінь, джерело» або з *πηγός* «міцний, сильний, потужний». — СІС² 634; Фасмер III 225; Kopaliński 734; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 545; Вуяклија 697; Dauzat 543; Frisk II 525; Boisacq 777.

педаго́г, *педаго́гіка*, (заст.) *педаго́гія* «педагогіка», *педагогі́чний*; — р. бр. болг. м. *педаго́г*, п. ч. вл. *pedagog*, слц. слн. *pedagóg*, схв. *пéдагог*; — запозичено з грецької мови, можливо, через латинську або західноєвропейські (лат. *paedagōgus*, фр. *pedagogue*, н. *Pädagóg[e]*); гр. *παιδαγωγός* «слуга, що наглядає за дитиною; керівник, вождь; учитель, вихователь» утворено з основ слів *παῖς*, род. в. *παῖδος* «дитина; хлопчик» (< **паῖ-ῑ-δ-*), спорідненого з лат. *pauper* «бідний, незаможний», та *αῦγωός* «провідник, проводир». — СІС² 634; Коваль 145; Москаленко УІЛ 25; Огієнко РМ 1938/1, 39; Hüttl-Worth 14; Черных II 16; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 697; Frisk II 463. — Див. ще **демаго́г**, **па́упер**.

педаго́гіка — див. **педаго́г**.

педаль, *педаліза́ція*, *педалізува́ти*; — р. бр. *педáль*, п. *pedał*, ч. слц. слн. *pedál*, вл. *pedal*, болг. м. *педáл*, схв. *пéдал*, *педáла*; — через французьку мову (фр. *pedale*) запозичено з італійської; іт. *pedale* «тс.» утворено з лат. *pedālis* «ножний», що походить від *pēs*, род. в. *pedis* «нога», спорідненого з дінд. *pāt* (зн. в. *pādam*, гр. дор. *пáς*, атт. *пáος*, род. в. *пáодс* «тс.», дінд. *padām* «крок, слід», лит. *pėda* «ступня, стопа», стсл. **подъ́**, укр. *під*. — СІС² 634; Фасмер III 225; Черных II 16; Sł. wug. obcsuch 559; Holub—Lyer 364; Skok II 629—630; Klein 609, 1146;

Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще під¹.

педáнт «людина, що дотримується формального порядку; догматик, буквоїд у науці», *педанти́зм, педáнтство, педанти́чний, по-педáнтському*; — р. болг. м. *педáнт*, п. ч. слц. вл. *pedant*, схв. *пèдант*, слн. *pedánt*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; фр. *pedant* (> н. *Pedánt*) походить від іт. *pedante* «педант», букв. «учитель», яке зводиться до лат. *paedagogus* «педагог» або до гр. παιδῶν «виховую», похідного від παῖς (παῖδος) «дитина». — СІС² 634; Фасмер III 225; Черных II 16; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698; Frisk II 462—463. — Див. ще **педаго́г**.

педель «наглядач над студентами»; — р. *педель*, п. *pedel*, *bedel*, ч. слц. *pedel*, схв. *пèдел*, слн. *pedél* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Pedell* «шкільний сторож, шкільний швейцар; службовець вищої школи» походить від слат. *pedellus* «розсильний при суді», *bedellus*, *bidellus* «тс.», що зводяться до двн. *bitil* «тс.», пов'язаного з нвн. *bie-ten* «пропонувати, надавати», двн. *biotap* «тс.», спорідненим з дангл. *bēodan* «сповіщати, повідомляти», гр. *πυθάνομαι* «розпитую, вивідаю», стсл. **бъдѣти, боудити**, др. *бъдѣти, будити*, укр. *будити*. — СІС 1951, 491; Фасмер III 225; Преобр. I 21; Hüttl-Worth 18; Kopaliński 733; Machek ESJC 441; Holub—Lyer 364; Вуяклија 698; Kluge—Mitzka 75, 76, 536; Klein 171. — Див. ще **будити**¹.

педера́ст «той, хто займається мужолозством», *педера́стія* «мужолозство»; — р. болг. м. *педера́ст*, бр. *педэра́ст*, п. *pederasta*, ч. слц. вл. *pederast*, схв. *педэраст*, слн. *pederást*; — через західноєвропейські мови (фр. *pedéras-te*, н. *Päderást*) запозичено з грецької; гр. *παιδεραστής* (букв.) «любитель хлопчиків» утворено зі слів *παῖς* (*παῖδος*) «дитина, хлопчик» та *ἐραστής* «палко закоханий; шанувальник, прихильник»,

пов'язаного з *ἔραμαι* «кохаю». — СІС² 635; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698. — Див. ще **еро́тика, педаго́г**.

педикю́р «догляд за нігтями й видалення мозолів на ногах», *педикю́рша*; — р. болг. *педикю́р*, бр. *педыкю́р*, п. *pédicure*, ч. *pedikúra*, *pedikýra*, слц. слн. *pedikúra*, вл. *pedikira*, м. *педикю́ра*, схв. *педикю́р*; — запозичення з французької мови; фр. *pédicure* «тс.» утворено з основ лат. *pēs* (*pedis*) «нога» та *cūgo* «підключаю, дбаю; доглядаю». — СІС² 635; Kopaliński 733—734; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698. — Див. ще **курува́ти, педáль**. — Пор. **манію́р**.

педіа́тр «лікар дитячих хвороб», *педіа́трія* «вчення про дитячі хвороби й методи їх лікування», *педіа́тричний*; — р. *педиа́тр*, бр. *педыа́тр*, п. *pediatra*, ч. *pediatr*, слц. вл. *pediater*, болг. *педиа́тър*, м. *педија́тар*, схв. *педија́тар*, слн. *pediáter*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Pädiáter*, фр. *pédiatre*, англ. *pediatrist* утворено з основ гр. *παῖς* (*παῖδος*) «дитина» та *ιατρός* «лікар», пов'язаного з *ίαμαι* «лікую, зціляю» і, далі, з *ιαίνω* «нагріваю; тішу, підбадьорюю; відраджую». — СІС² 635; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698; Frisk I 704—705; Boisacq 364; Klein 763, 1146. — Див. ще **педаго́г**.

педóлог «фахівець або прихильник педології», *педоло́гія* «напрямок у психології та педагогіці, що об'єднує біологічні, соціологічні та психологічні підходи до розвитку дитини», *педологі́чний*; — р. *педóлог*, бр. *педóлаг*, п. ч. *pedolog*, слц. *pedológ*, вл. *pedologija* «педологія», болг. *педоло́г*, схв. *педóлог*, слн. *pedológ*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *pédologie* «педологія», *pédologue* «педолог», *pédologique* «педологічний», англ. *paedology*, н. *Pädologie* утворено з основ гр. *παῖς*, род. в. (*παῖδος*) «дитина» і *λόγος* «слово; вчення, наука». — СІС² 635; Sł. wyr. obcych 560; Holub—Lyer 365;

РЧДБЕ 546; Вуяклија 699. — Див. ще **логіка, педагог**.

педринець — див. **бедринець**.

пейза́ж, *пейзажіст*; — р. бр. болг. *пейза́ж*, п. *рејзаж*, ч. *рејза́ж*, слц. слн. *rejsáž*, м. *рејзаж*, схв. *пèјзāж*, *пèјсāж*; — запозичення з французької мови; фр. *paysage* є похідним від *paus* «країна, земля, місцевість; земляк», що зводиться до пізньолат. *pāgensis* «мешканець села», утвореного від лат. *pāgus* «сільська громада; село», з яким пов'язані стсл. **поганъ**, др. *поганъ*, укр. *пога́ний*. — СІС² 635; Черных II 17; Преобр. II 84; Копали́нські 734; РЧДБЕ 547; Вуяклија 699; Dauzat 541; Klein 1143. — Див. ще **пога́ний**.

пейза́н «ідилічний образ селянина в літературі й мистецтві», *пейза́ни*, *пейза́нин*, *пейза́нка*, *пейза́нство*; — р. болг. *пейза́н* «тс.», п. *рејзанка* «овочева юшка; просте сільське вбрання; пейза́нка»; — запозичення з французької мови; фр. *pausan* «селянин» утворене від *paus* «країна, земля, місцевість; крайнин, земляк». — СІС² 635; Копали́нські 734; РЧДБЕ 547; Dauzat 541. — Див. ще **пейза́ж**.

пейси «довгі пасма волосся на скронях у патріархальних євреїв», *пейс* (одн.), [*пейса́ч*] Нед, *пейсики*, [*пéсик*] «кучерик на чолі», *пейса́тий*; — р. *пейсы*, бр. *пэйсы*, п. *rejsy*, ч. *rejzy*, слц. *rajesy*, схв. *пèјаси*; — запозичення з мови ідиш; ід. *rejes* «тс.» походить від гебр. *рè'бі* «кучері над вухами», що є формою множини від *рè'а* «кут; кінець, край; кучер над вухом», спорідненого з *рā'а* «розколювати, розтинати; поділяти». — Фасмер III 225; Machek ESJC 441; Holub—Lyer 365; Gesenius 664—665.

пек¹ (заст., у виразі *пек тобі*, *цур* виражає досаду, відсторонення, відмову, незадоволення, бажання відвернути що-небудь, позбутися когось, чогось); «[слов'янський бог пекла]», [*пек-пéком*] (лайка) Нед, [*пеци*] (у *лайці бодай тя пеци били*) ВеЗа, [*пéкати*] «відстороняти, відганяти», [*пéкатися*]

«цуратися», *відпéкати́ся*, [*запéкати*] «запроторити», *спéкати́ся*; — п. [рек (*tobie*)] (очевидно, з укр.); — виникло, очевидно, з др. *пеклѣ*, *пеколѣ*, *пекълѣ* «смола», що походить від стсл. **пѣклѣ** «смола; пекло». — Німчук ІУМ Морфологія 511—512; Преобр. II 32; Потєбня К ист. зв. III 56—58; SW IV 104. — Див. ще **пékло¹**.

пек² «речовина, яка залишається після перегонки деревного, торф'яного або кам'яновугільного дьогтю та дистиляції жирних кислот», [*пик*] «смола, якою смолять човни та канати» Берл; — р. бр. болг. *пек*, п. *пак* «тс.»; — запозичення з голландської мови; гол. *пек* «смола», як і нвн. *Pech*, англ. *pitch* «тс.», походить від лат. *pix* (род. в. *picis*), спорідненого з гр. *πίσσα*, лит. *pi-kis* «тс.», стсл. **пѣклѣ** «тс.; пекло». — СІС² 636; Kluge—Mitzka 536; Klein 1191; Walde—Hofm. II 312. — Див. ще **пékло¹**. — Пор. **пек¹**.

[**пекéць**] (вигук на позначення раптового падіння) Нед, [*перепихі́цьнунти*] «перекинутись» Нед; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [*пец*] (вигук на позначення падіння), бр. [*пэц*] «тс.»; може бути зіставлене також з *беркиць*, *кéцати* (див.).

пékло¹, *пекéльник* «диявол, мешканець пекла», [*пекéльниця*] «змія, гадюка» ГрицАВ, [*пекóльник*] «пекельник» Нед, [*пекóльниця*] Нед, [*пеку́н*] «пекельник» Мовозн. 1980/1, *пекéльний*, *пекéльницький*, [*пекля́ний*, *пекóльний*] Нед; — р. *пékло* «сильний вогонь, полум'я; пекло», бр. *пékла*, [*пékло*], др. *пеклѣ* «смола», п. *piekto* «пекло», ч. слц. *peklo*, вл. *pjekto*, нл. *pjakto*, болг. *пѣкло*, [*пѣкъл*], м. *пекол*, схв. *пàкао*, слн. *pekèl* «тс.», стсл. **пѣкълѣ** «пекло», **пѣцълѣ** «смола»; — псл. **рк-1* «смола»; — споріднене з лит. *pi-kis* «смола», лтс. *pi-kis* «тс.», лат. *pix*, род. в. *picis* «смола, дьоготь», гр. *πίσσα* (< **πίσα*), атт. *πίττα* «смола», що зводиться до іє. **рї-* «сік»; значення «пекло» з'явилося у слов'янських мовах з прийняттям

християнства, згідно з яким грішники киплять у пеклі в смолі, горять у вічному вогні; через те в народній етимології слово *пéкло* пов'язується з *пекти*. — Німчук ІУМ Морфологія 512; Булаховський Нариси 176; Фасмер III 226; Преобр. II 33; Вгückлер 407; Machek ESJC 441—442; Holub—Lyer 365; Schuster-Sewc 1076; Младенов 537; Skok II 588; Мартынов Язык 83; Рокотпу 794. — Пор. **пек**^{1, 2}.

[**пéкло**²] «яма в болоті; трясовина» Ч; — результат видозміни слова [*пéлька*] «тс.», зближеного з *пéкло* «місце під землею, де мучаться душі померлих грішників». — Див. ще **пéлька**².

[**пéкно**] «пляма» Пр. XI діал. н.; — похідне утворення від *пекті́*, оскільки пляма нагадує випалене місце. — Німчук Пр. XI діал. н. 160. — Див. ще **пекті́**.

пекті́, [*пекáрити*], *пекáрювáти*, [*печі́*] «пекти» Нед, *пíчникувáти*, *пéкар* СУМ, Нед, [*пекáриxa*] Нед, [*пекáриця*] «печія, нудота» Л, [*пекáрiвна*], *пéкарка* СУМ, Нед, *пекáрня*, *пéкарство* СУМ, Нед, [*пекáрчiк*], [*пéковица*] «печія» ЛексПол, [*пекотá*] «спека» Нед, [*пекúчка*] «печія До; (бот.) гарбуз звичайний, Cucurbita pepo L. (його перед уживанням печуть) ВеНЗн; кропива жалка, Urtica urens L. ВеНЗн», [*пéцяк*] «розпечений дрiт для пропалювання чубуків у люльках» Нед, [*пéтiох*] «тс.» Нед, [*печ*] «пiч» Нед, [*печáйка*] «печія» Л, [*печáк*] «печений качан кукурудзи» Нед, [*печик*] «тс.» Нед, [*печенiна*] «печеня», [*печенiця*] «сушені яблука чи груші», [*печенiох*] «печене яблуко» Нед, [*печéра*] «отвір, де печеться хлiб» ВеБ, *печéня*, [*печéя*] «печія» Нед, *пéчиво*, [*печiна*] «обпалена глина в печі», *пéчище* «рештки розваленої печі, дир печі; спалене сонцем місце», *печiйка* «печія», [*печiльник*] «пекар», [*печiльниця*] «пекарка; печія», [*печiур*] «пiчкур», [*печник*] «пiчник» Нед, [*пiканка*] «дiжа для тiста» Л, [*пичáйка*] «тс.» ЛПол, [*пичiн*] «вимита водою яма в глеюватiй землi;

затвердiлi краi цiєї ями» Мо, [*пичiна*] «шматок перепаленої глини в печі» Па, [*пикари́ст*] «пекар» Дз, [*пiкúн*] (ент.) «мурашка, Formica (бо ця мурашка пече, тобто кусає); вид горщика для запікання» Нед, [*пiкунéць*] «тс.» Нед, *пiч*, [*пiчúга*] «хатина» Бi, [*пiчка*] «яма» Гриц, *пiчúр* «ледар; [опалювач, грубник]», [*пiчúра*] «пiч» Бi, *пiчник*, *пiчúрка*, *пекáрний*, [*пековий*] «уживаний при випiканнi хлiба» ВеЛ, *пекúчий*, *печéний*, [*пiкальний* Л, *пiкiвний*, *пiкний* Г, Па], *пiчний*, *пiчовий*, *впектiся* «набриднути», *вiпiк*, *вiпiчка*, *допектi*, [*дóпiк*] «дошкуляння» Я, [*допiклiвий*] «пекучий, болiсний» Ж, [*запiчúритися*] «звикнути лежати на печi», [*зáпек*] «запiчок» Я, [*запéка*] «злюка, упертий; мозоля» Ж, [*зáпéцек*] «запiчок» Я, [*зáпiк*] «тс.» Я, *запiкáна*, *запiкáнка*, *зáпiчок*, *запéклий*, [*запéклуватий*], [*запéкуватий*] «дуже строгий», *запiчний*, *недóпiк*, *недóпiчка*, [*опéчка*] «пiчурка для попелу» Л, [*опéчок*] Л, *опiк*, [*опiкáнка*] «спечена на вогнi риба» Мо, Берл, *опiчок* (заст.) «край печi», *опiкáючий*, [*перепéча*] «вид коржa», [*перепéчáйка*, *перепéчка* Нед] «тс.», [*перепiч*] «припiчок» Нед, [*перепiча*] «вид коржa» Бi, *перепiчáйка* (заст.) «вид коржa; жiнка, що пече хлiб», *перéпiчка* «вид коржa; [невелика хлiбина Нед]», *передпiчний*, *пiдпéка*, *пiдпéкар*, [*пiдпiч*] Нед, *пiдпiчок*, *пiдпiччя*, [*подпéчини*] «мурована основа печi» О, [*припек*] «припiчок», [*припiк*] «тс. ЛЧерк, пiдпiччя Нед», *припiкáльне* (мед.), *припiкáльний* (мед.), *припiкáч* (мед.), *припiчка*, *припiчок*, *спéка*, *спекóвисько*, *спекóвище*, *спекóтá*, *спéклий*, *спекóвiтий*, *спекóтiвий*, *спекóтний*, *спéчний* «жаркий», *спiклiвий*, *спiкний*; — р. *печь*, [*печi*, *пектi*], бр. *пiччi*, [*пéкiцi*], др. *печи*, п. рiес, ч. рéсi, слц. рiес¹, вл. рiес, нл. рiас, полаб. рiет, болг. *пекá*, м. *пече*, схв. *пéћи*, слн. рéсi, стсл. **пешти**; — псл. *ректі «пекти», *ректъ «пiч»; — спорiднене з лит. kèrti «пекти», лтс. серт «тс.» (< балт. *рекō), дiнд. rásati

«варить, пече, смажить», ав. paçaiti «тс.», гр. πέσσω (< *πέμιω) «печу, варю», лат. соquō (< *quequō) «варю; обпикаю», алб. pjek «печу», тох. В рарак-şı «варений», дангл. āfigen «обпалений»; іе. *реқу- «варити, готувати»; слово *пéкар* (з пізнішими похідними), як і р. *пéкарь*, бр. *пéкар*, п. *piekarz*, ч. *pekař*, утворено під впливом нвн. *Bäcker* «пекар» (Hüttl-Worth 18; Фасмер III 226; Brücker 406; Holub—Kop. 268). — Фасмер III 227; Черных II 29; Преобр. II 54; Machek ESJC 440; Holub—Lyer 364; Schuster-Sewc 1073; Младенов 416; Skok II 628—629; Кри-тенко Вступ 518, 554; Trautmann 211; Uhlenbeck 152; Pedersen Kelt. Gr. I 38, 129; Walde—Hofm. I 270—271; Гамк-релидзе—Иванов 699; Pokorny 798.

[пеку́лька] (орн.) «водяна (болотяна) курочка, Gallinula chloropus Lath.» ВеБ, ВеНЗн, [пéкур] «бекас, Capella gallinago L; коловодник-телегуз, Fringa ochropus L. Шарл»; — очевидно, звуко-наслідувальні утворення, подібні до п. [piekut] «вівчарик (бекас)», який дістав свою назву через те, що співає pieku, pieku. — SW IV 147.

Пелагія (жіноче ім'я), *Пелагéя*, *Пелáга*, [Пелягія], *Палáга*, *Палáгна*, [Палагóйка] О, *Палáжка*, *Палáзя*, [Палáнка Пі, Полáгна Нед, Паза ВеЛ, Пазíна, Пазúлька], *Пáзя*, [Пáзьга ВеБ], *Пáзька*, [Пáйза ВеЛ, Позíна Нед], ст. *Пелагіа* «ближица, пучиннаа» (1627); — р. *Пелагéя*, ст. *Пелагія*, бр. *Пелагéя*, *Палáга*, п. *Pelagia*, ч. *Pelageja*, слц. *Pelagia*, болг. *Палагія*, *Пелагія*, стсл. **Пелагния**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Πελαγία пов'язане з прикметником πελάγιος «морський», похідним від πέλαγος «(відкрите) море». — Вл. імена 153; Беринда 227; Петровский 177; Фасмер III 227; Спр. личн. имен 516; Илчев 387. — Див. ще **архіпелáг**.

пелáгра (мед.) «хронічна хвороба, викликана авітамінозом»; — р. *пеллáгра*, п. ч. слц. *pelagra*, болг. *пелáгра*,

схв. *пéлагра*, слн. *rélagra*; — запозичення з італійської мови; іт. pellagra «тс.» утворено з основ лат. pellis «шкіра», спорідненого з дангл. fell «хутро, шкура; шкіра», двн. fel «тс.», гр. πέλμα «підшва», стсл. **пелена**, укр. *пелéна*, та гр. ἄγρα «хапання; полювання, лови», пов'язаного з ἄγρω «ловлю, захоплюю», спорідненим з дірл. āg (*agrā) «перемагати», вал. aeg «бій, боротьба», дкорн. haig «лихо, нещастя». — SIC² 636; Kopaliński 734—735; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Вујаклија 700; Mes-tica 1144; Klein 1149; Walde—Hofm. II 275—276; Frisk I 14—16. — Див. ще **пелéна**.

пеламіда — див. **паламіда**¹.

пеларгонія (бот.) «Pelargonium L. Herit»; — р. *пеларгонія*, *пеларгониум*, бр. *пеларгонія*, п. *pelargonía*, ч. *pelargónie*, слц. *pelargónia*, вл. *pelargopija*, болг. *пеларгонія*, схв. *пелагд-нија*, *пеларгдонија*, слн. *pelargónija* «тс.»; — запозичення з новолатинської ботанічної номенклатури; нлат. *pelargonium* «тс.», утворено від гр. πέλαργός «лелека» (з огляду на подібність плодів цієї рослини до дзьоба лелеки), що виникло з *πέλα-Γαργός «чорно-білий», перша частина якого пов'язана з πελιός «синій, посинілий», πελλός «темно-сірий, темно-бурий, темний», полиός «сивий», далі споріднена з лат. palleo «блідну», pallidus «блідий», друга частина γργός (< *αργρός) «білий, яскравий, блискучий» споріднена з дінд. tǝǝǝ «блискучий, яскравий», ав. ēǝǝzata «срібло», тох. A ārkī «білий», тох. B arkwī «ясний», вірм. arcat «срібло». — SIC² 636; БСЭ 32, 296; St. wyg. obsyeh 561; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Симоновић 341—342; Dauzat 525; Klein 103, 1148; Frisk II 492. — Див. ще **пáлевий**.

[пелéвня] «стайня, хлів; стодола», [пелевен ВеЛ, пелéвень Г, Нед, пелéвник Г, Нед] «тс.»; — р. [пелéвня] «полівник», п. ст. *plewnia*, ч. [plévña, plevník], слц. *plevinc*, *plevník*, *plevín* «тс.», болг. *плевня* «будова для зберігання

полови, соломи, сіна», *плéвник*, м. *плевна*, схв. *плéвѣна* «тс.»; — похідне утворення від **пелева* «полова» (пор. р. *[пелéва, пелéва]* «тс.»), яке зводиться до псл. *peleva*, що було варіантом звукової форми **pelva* «тс.» — Фасмер III 227, 312, 317; Преобр. II 97; Вгúскнер 418; Machek ESJC 459. — Див. ще **полóва**.

[пéлевонь] (бот.) «пижмо бальзамічне, канупер, *Tapacetum balsamita* L.» ВеБ, ВеНЗн, Мак, *[пелевóнь]* «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з п. **reṭṭowonnu* «сповнений пахошів», оскільки квіти цієї рослини мають приємний запах. — УРЕ 11, 136.

пéлена «покривало, поділ; суцільний покрив» СУМ, Г, Нед, *[пелéник]* «дитина в пелюшках; білоручка» О, *[пеленіця]* «білорука» О, *[пелéнка]* «пелюшка» Нед, *[пеленя́]* «дитина в пелюшках» Нед, *[пелінка]* «пелюшка», *[пеленко́вий]* Нед, *пеленáти* «сповивати», *[пелені́тися]* «ніжитися» О, *[пеленувáти]* «тс.», *[впелені́тися]* «проникнути» Ж, *[опелі́нок]* «дитина в пелюшках» Нед; — р. болг. *пеленá*, бр. *пья́лька*, др. *пелена*, ч. *pléna* «пелена, пелюшка; мозкова оболонка», слц. *pléna* «хустка; мозкова оболонка», полаб. *plénpka* «пелюшка», м. *пелена* «пелюшка, пелена», схв. *пéлена* «пелюшка», слн. *plénpca* «пелюшка, пелена», стсл. **пелена**; — псл. **pelna*, *pelepa*; — споріднене з лат. *pellis* (< **pellis*) «шкіра», гр. *πέλμα* «підощва», двн. *fel* «хутро, шкура; шкіра», англ. *fell* «тс.», дангл. *filmen* «шкірка, крайня плоть», лит. *plėnė* «шкірка, перетинка»; іє. **pel-* «шкіра»; припускається (Machek ESJC 55, 458; Мартынов Sl. Wortst. 62—63) давній паралелізм псл. *pel(e)na* і **bólna* «оболонка» (іє. **pel-*: **bhol-n-*). — Фасмер III 228—229; Черных II 17; Преобр. II 33; Machek ESJC 458; Holub—Lyer 377; Skok II 632; Pokoḡny 803. — Пор. **пелю́ха, пліва́**.

пеленг «кут між напрямком компасної стрілки й напрямком, у якому видно даний предмет або чути звук», *пе-*

ленгáтор, пеленгáція, пеленгáційний, пеленгувáти «визначати місце перебування якогось об'єкта»; — р. бр. болг. *пéленг*, п. *peleng*, схв. *пеленг*; — запозичення з голландської мови; гол. *peiling* «визначення, вимірювання, зондування, пеленгація» пов'язане з *reilen* «вимірювати глибину, зондувати ґрунт, пеленгувати», утвореним від *reil* «футшток; рівень (води); норма, міра», що, як і англ. *rail* «цебер, баддя», дангл. *rægel* «маленька міра; винна чаша», походить від слат. *rāgella* «міра», лат. *rāgella* «колонка, стовпчик, сторінка», зменш. від *rāgīna* «сторінка». — СІС² 636; Kopaliński 735; РЧДБЕ 547; Вуякклија 700; Kluge—Mitzka 537; Klein 1111. — Див. ще **пагіна́ція**.

пелері́на «короткий плащ або кругла накидка з відлогою; великий круглий комір»; — р. болг. м. схв. *пелері́на*, бр. *палярíна*, п. *peleguna*, ч. слц. *ralegína*, вл. *peleřina*, слн. *peleřípa*; — запозичення з французької мови; фр. *pèlerine* «тс.» пов'язане з *pèlerin* «прочанин, мандрівник», що зводиться до лат. *peregrīnus* (< *peregrīnus*) «чужинець, іноземець», похідного від *peregrē* «поза батьківщиною, за кордоном», яке складається з *per* «через» та *ager* (*agri*) «земля, область, територія, поле». — Москаленко 55; Фасмер III 229; Черных II 17; Weiss-Brzezinaowa Prace jezykozna. 21, 155; Machek ESJC 442; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Вуякклија 700; Dauzat 544; Walde—Hořm. II 284. — Див. ще **агрáрний, пере-, пілігрім**.

[пелесáтий] «патлатий, з довгим скуйовдженим волоссям» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пелехáтий* і *волосáтий*. — Див. ще **во́лос, пéлех¹**.

пéлех¹ «пасмо волосся; патлянь, [старий дід], *[пелехáнка]* «неохайна жінка», *[пелехáня]* «тс.; жінка з пишним волоссям Нед», *[пелехáчка]* «сніпок» Нед, *[пелеху́ля]* «жінка з пишним волоссям» Нед, *[пелешóк]* «віл з довгою й густою гривою» Нед, *пеле-*

хатий, [розпелéшити] «розпатлати» Нед; — р. [пéльки] «скроні; патли, пелехи», п. [peřechy] (мн.) «пелехи» (з укр.), схв. [пèлеш] «коса на голові у чоловіків»; — неясне; можливо, пов'язане з ч. pelichati «линяти», рісhу «лисий», укр. пліш, плішівий; зіставляється також (ВеЛ 453) з лат. pilus «волос», pilosus «волохатий». — SW IV 105; Brückner 408; Holub—Kop. 269. — Пор. повхатий.

[пéлех²] (бот.) «плаун булавовидний, плаун звичайний, Lycopodium clavatum L.» ВеНЗн, [пелешáтник] «тс.» Нед, [пелéшник] «тс. Нед; пухівка, Eriophorum L. ВеНЗн»; — пов'язане з пéлех «пасмо волосся»; назва зумовлена тим, що стебла або оцвітини цих рослин подібні до пасма волосся. — Вісюліна—Клоков 60. — Див. ще пéлех¹.

[пéлех³] «дріб'язок» (у виразах розб́итися в п. «розбитися на тріски», нема й пéлеху «і сліду нема») Л; — неясне.

[пелехáти] «рвати (щось у великій кількості)», [напелехáти] «набрати», [напелéшкатися] «набратися», [обпелéхати] «звсім обірвати, обнести» Ва, [обпенéхати] «тс.» Ва; — очевидно, афективне утворення, паралельне до панáхати «розривати» (пор.).

[пелехáчики] «вид поганої картоплі» Нед; — неясне; можливо, похідне від пéлех «пасмо волосся».

пелікán (орн.) «Pelecanus L.»; — р. болг. м. пеликán, бр. пеликán, п. вл. нл. pelikap, ч. слц. слн. pelikán, схв. пеликán; — запозичено з латинської мови, можливо, через французьку або німецьку; лат. pelicānus, pelecānus (> фр. pélican, н. Pelikan) «тс.» походить від гр. πελεκάν, -άνος «тс.», утвореного від πέλεκυς «сокира» (за подібністю дзьоба цього птаха до сокири), спорідненого з дінд. paraśúh, pársúh «колун, сікач», ос. řægæt «сокира». — SIC² 636; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 230; Черных II 17; Преобр. II 35; St. wyg. obsyeh 561; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 548; Skok II 633; Frisk II 496; Mayrhofer II 213.

пелун — див. полін.

пéлька¹ «рот, глотка; [шлунок Ва]; — р. [пéлька] «частина одягу на грудях та біля горла», бр. [пéльки] «груді»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Фасмер III 230; Преобр. II 35) з пеленá (у такому разі за первісне значення слід визнати «частина одягу біля горла»); пов'язується також (Толстой Етимология 1967, 145—157) з [пéлька] «ополонка», запозиченим з балтійських мов. — Пор. пелéна, пéлька².

[пéлька²] «ополонка; вода, що з'являється на річці поверх льоду Л; яма в болоті; яма, наповнена водою Ч; галявина в лісі Ник», [пель] «невелике гниле болото Ч; галявина Ник», [опéлька] «ополонка» Л; — р. [пéлька] «ополонка», бр. [пéлька] «тс.», [пелка] «низина серед поля», [пель] «тс.», п. [pelka] «погана земля, низина, болото», [pelka] «тс.»; — запозичення з литовської мови; лит. pélke «болото», як і лтс. pelce «калюжа», прус. pelku «драговина, болотисте місце», пов'язане з rālios «велике болото», спорідненим з лтс. palas (palī) «болотистий берег озера», дінд. palvala- «ставок, калюжа», palvalyá- «болотистий», лат. palus «болото»; далі зіставляється з лит. palvas «блідо-жовтий», двн. faló «бляклий, блідий» — Толстой Етимология 1967, 145—148; Филин В чест на академик Владимир Георгиев, София, 1980, 275—277; Лаучюте 19—20; Fraenkel 567. — Пор. пéкло².

пельмéні (кул.), пельмéнь, пельмéнна; — бр. пельмéні, ч. pelmeně; — запозичення з російської мови; р. пельмéні походить із мови комі, де пель-нянь (букв.) «вушка з хліба» (за зовнішньою подібністю) утворено з слів пель «вухо» та нянь «хліб». — Москаленко УІЛ 58; Акуленко 142; Фасмер III 230; Черных II 17—18; Преобр. II 35; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 58; Попов Ист. лекс. 29.

[пелю́скатися] «унаджуватися, чіплятися» Нед, [впелес́итися] «унадити-

ся» Ж, [впелюскатися, опилісáтися] «тс.» Ж; — неясне.

[пелюста] «голобля; (мн.) зубці у ткацькому верстаті Куз; приладдя для підймання дишля Нед», [пелюстка] «широкий боковий зуб у прядильному гребені; бокові стінки терниці Л»; — неясне; можливо, пов'язане з р. [пелюстка] «ручка келиха», що також не має певної етимології і зіставляється з коми, удм. *peł* «вухо», удм. *peł'äs* «вушко, петля» (Фасмер III 230).

пелюстка «листок із віночка квітки; листок капусти СУМ, Нед, [страва; обгортка качана кукурудзи НикСгЛ; шоста частина волосся, що йде в косу; зварена цілою четверта частина головки капусти Л]», [пелюстик] «пелюстка» Пі, [пелюстки] (кул.) «голубці» Нед, пелюсток «пелюстка» СУМ, Нед, [полюстонька] «тс.» Нед, пелюсткáстий; — бр. пня́стак «пелюстка»; — очевидно, давніше *пелістка, що виникло внаслідок метатези з лепістка, спорідненого з р. лепесток (< лѣпест), др. лепень «листок, пелюстка»; форма пелюстка з *пелістка виникла, очевидно, внаслідок семантичного зближення з пелюшка. — Булаховський Вибр. пр. II 273; Shevelov Hist. phonol. 744. — Див. ще лепістка.

[пелюха] «пелюшка», [палюшки ЛексПол, пелюхи (мн.) Нед] «тс.», пелюшка, [пелюшник] «немовля» Нед, [пілюх, пілюша, пілюшка, поліюша] «тс.» Нед; — бр. [пня́шкі] «пелюшки», [пелюшкі] «тс.», п. *pielucha*, ч. *peľuška*, слц. *peľucha*, *peľuš(o)ka*, вл. *pjelcha*, нл. *pjelucha*; — псл. *peľjuxъ*, похідне утворення від *pelna, *pelepa* «пелена». — Фасмер III 228—229; Преобр. II 34; Brückner 408; Machek ESJC 443; Schuster-Sewc 1077—1078. — Див. ще пеленá.

пелюшка (бот.) «кормовий горох, польовий горох, *Pisum arvense* L.»; — п. [peluszká], ч. [peľuška], нл. *pieluška* «тс.»; — неясне. — Machek ESJC 443.

[пелюшки] (кул.) «косячками порізане тісто; пампушки» Л, [палюшки Л,

пальошки ЛексПол] «тс.», [полюхе́] «галушки» ЛексПол; — р. [пелюстка] «варениця, квадратний шматочок тіста для вареника», п. [paluszki] «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви пелюстка «листок капусти; [страва]», зближеної з пелюшка. — Див. ще пелюстка.

[пеля́] «велика ковбана з водою» Л, [пиля́] «низина в лісі, де косять сіно» Л; — як і р. [пеля́] «глибоке місце в стоячій воді», бр. [пеля́] «низька, незорана ділянка поля, де звичайно стоїть вода; низьке мокре місце в лісі, поросле травою, мохом», утворене шляхом зворотного словотвору з пелька, яке було сприйняте як зменшувальна форма з суфіксом -ка. — Толстой Сл. геогр. терм. 167—169. — Див. ще пелька².

пелядь (іхт.) «*Coregonus peled*»; — запозичення з російської мови; р. пелядь, [пеледь] «тс.» загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить із мови якоїсь народності Сибіру, де поширена ця риба. — УРЕ 11, 27; Фасмер III 228.

пемза, пемзува́льник, пемзува́ти «обробляти пемзою»; — бр. болг. пемза, ч. слц. вл. *petza* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. пемза походить від двн. *pitizъ*, яке зводиться до лат. *pītex* «тс.», утвореного з *spīta* «піна», спорідненого з прус. *sroaupo* «тс.», лит. *spāinė* «смужка піни», псл. *pepa*, укр. *піна*. — СІС² 636; Фасмер III 231; Черных II 18; Преобр. II 35; Sł. wug. *obscuch* 554; Machek ESJC 443; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вуяк-лија 794; Walde—Hofm. II 389, 580; Klein 605, 1271. — Див. ще піна́.

пенал; — р. бр. болг. пенал, ч. слц. заст. *penál*; — запозичення з німецької мови; н. *Peppál* походить від слат. *peppāle* «коробка на пера, пенал», утвореного від лат. *peppa* «перо», спорідненого з дінд. *pátram* «крило, перо», гр. *πτερόν* «крило», псл. *pero*, укр. *перо*. — СІС² 637; Фасмер III 231; Черных II 18; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ

548; Kluge—Mitzka 538; Walde—Hofm. II 282. — Див. ще **перо**.

пенальті (спорт.) «одинадцятиметровий штрафний удар без захисту воріт»; — р. *пéна́лти*, бр. *пенáльці*, ч. слц. *penalta*, болг. *пенáлти*, слн. *penaltik* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *penalty* «тс.» походить від фр. *répálité* «кара, штраф; штрафний удар», яке зводиться до слат. *roepálitās* «карність», утвореного від лат. *roenālis* «каральний»; похідного від роена «кара». — SIC² 637; Идрисов PP 1983/5, 148; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Klein 1150; Dauzat 545. — Див. ще **пеня́**, **ціна́**.

[пенáрство] «худоба; хатнє майно»; — неясне, можливо, пов'язане з рум. молд. *ripe* «хліб; злаки; худоба», [*ripe*] «тс.».

пенáти «рідна домівка, домашнє вогнище»; — р. бр. *пенáты*, п. *penaty*, ч. слц. слн. *penáti*, болг. м. схв. *пенáти*; — запозичено з латинської мови через німецьку або французьку; лат. *penátēs* (> н. *Penáten*, фр. *penátes*) «боги-охоронці домашнього вогнища; житло, хата» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з *penitus* «усередині; внутрішній», *penes* «близько», *penus* «внутрішнє святилище храму богині Вести», *penetro* «вводжу, вставляю; проникаю». — SIC² 637; Фасмер III 231; Черных II 18; Kopaliński 558; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вуяклија 701; Klein 1150; Walde—Hofm. II 278.

[пенді́ка] «базіка; базікання» Нед, [*пенді́чити*] «базікати», [*пренді́чити*] «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з *пéндити* «нести, тягти» (див.).

[пéндити] «нести, тягти» Лекс-Пол, [*ві́пéндити*] «вигнати, випроводити». Ме, [*допéндити*] «дістати, роздобути» (Ме), [*попіндлі́вий*] «похапливий, швидкий» Ме; — запозичення з польської мови; п. *peńdzić* «гнати, мчати, нести» зводиться до псл. *pođiti* «гнати», від якого походять також стсл. **пáджити**, укр. *пúджити*. — Фасмер III 402; Преобр. II 150; Brück-

ner 403; Machek ESJČ 497. — Див. ще **пúджити**.

[пендрáк] «малюк, опецьок Нед, Пі; личинка Вел»; — запозичення з польської мови; п. *peńdrak* «вид гусениці; личинка; (жарт.) малюк, опецьок» загальноприйнятої етимології не має; можливо, пов'язане з [*peđer*] «болячка, виразка (на губах, на спині)», яке пов'язують з *peđ* «(стрімкий) рух, біг, літ, гін». — Richhardt 88.

[пéндюр] (у виразі *п. водити* «лятися»); — не цілком ясне; можливо, пов'язане з р. [*пéндерь*] «ледар, дармоїд», [*пендюра*] «тс.».

[пенді́орка] «мала, дрібна річ» Си, [*пенді́орк*] «малий каганець» Си; — очевидно, афективне утворення.

пéнзель, [*пéнзіль* Нед, *пендзель* О], [*пензельковáтий*] «пензлеподібний» Нед, [*пензльóваний*] «мальований олійними фарбами»; — бр. *пéндзаль*; — запозичення з польської мови; п. *peńdzal* «пензель», *peźel* «тс.» походить від свн. *pensel* (нвн. *Pinsel*) «тс.», яке, можливо, через фр. ст. *pincel* «тс.» зводиться до нар.-лат. **pēnicellus*, що виникло з лат. *pēnicillus* «тс.», пов'язаного з *pēniculus* «хвостик», зменш. від *pēnis* (< **pes-nis*) «хвіст; membrum virile», спорідненого з дінд. *pásaṅ* «membrum virile», гр. *πέος* «тс.». — Шелудько 42; Richhardt 88; SW IV 109; Brückner 402; Holub—Lyer 367; Kluge—Mitzka 551; Walde—Hofm. II 281.

пеніцилін; — р. *пенициллін*, бр. *пеницылін*, п. *penicylina*, ч. слц. слн. *penicilín*, вл. *penicilin*, болг. м. *пеницилін*, схв. *пеници́лйн*; — засвоєна слов'янськими мовами новолатинська назва *penicillinum*, утворена в 1929 р. англійським бактеріологом А. Флемінгом від назви грибка нлат. *Penicillium*, з якого виготовляється цей антибіотик; нлат. *Penicillium* (*notatum*) «китицеподібна пліснява» утворено з лат. *pēnicillum* «китиця, пензлик» (за зовнішньою подібністю цього виду грибка до китиці); лат. *pēnicillum* є демінутивом до *pēniculus* «хвостик; китиця, волоть». —

СІС² 637; Черных II 18—19; Kopaliński 736; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вуяклија 702; Klein 1151. — Див. ще **пензель**.

[пéнкнути] «стукнути, тріснути» Нед; — запозичення з польської мови; п. *pekać* «тріскати, лопати», *pekać* споріднене з укр. *пúкати'* (див.).

пéнсія, пенсі́он (заст.) «пенсія», *пенсіонер, пенсійний, пенсіонований* «який одержує пенсіон», [*пенсійонувати*] «відправляти на пенсію» Нед; — бр. *пéнсія*, болг. *пéнсия*; — запозичення з російської мови; р. *пéнсия*, як і п. *pensja* «платня», ч. *penze* (*pense*) «пенсія», слц. *penzia* «відставка, пенсія», вл. *pensija*, м. схв. *пéнзија*, слн. *pénzija*, походить від нім. *Pensión*, яке зводиться до лат. *pénsiō* «платня, внесок», утвореного від *pendo* «плачу; важу, зважую; ціную, поважаю», що загальноприйнятої етимології не має. — СІС² 637; Фасмер III 232; Черных II 19; Kopaliński 737; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 549; Вуяклија 702; Gr. Fwb. 566; Dauzat 546; Klein 1151, 1152; Walde—Hofm. II 278—280. — Пор. **пуд, фунт**.

пенснэ́ «різновид окулярів»; — р. болг. *пенснэ́*, бр. *пенснэ́*; — запозичення з французької мови; фр. *ripselez* є складним утворенням з основ слів *ripseг* «стискати» та *pez* «ніс», що зводиться до лат. *pāsus* «тс.», спорідненого з дінд. *pāsā* «тс.», псл. *posъ*, укр. *ніс*. — СІС² 637; Фасмер III 232; Черных II 19; РЧДБЕ 549; Dauzat 499, 560. — Див. ще **ніс, пінцэт**.

[пентлина] «бабка (путова кістка в коня)» ВеЗа, [*пентлиця*] «тс.» ВеЗа; — на думку Верхратського (ВеЗа 201), пов'язане з п. *pečina* «тс.», утвореним від *pečo* «путо», спорідненого з укр. *путо*. — Вгückner 403. — Див. ще **путо**.

[пенто́нга] «біла вівця з чорними ногами або чорна вівця з білими ногами» НЗ УЖДУ 24/2, [*пентоніжка*] (назва вівці) Нед; — складне утворення, перша частина якого пов'язана з п.

piečno «відбиток, знак; родимка; тавро», спорідненим з укр. *п'ятно́*, а другою є основа слова *нога́*. — Вгückner 412. — Див. ще **нога́, п'ятно́**.

[пéнтюх] «рептух, мішок для годівлі коней у запряжці» НикНикТЛ; — неясне.

[пéнтюхі] «пагони від кореня» Нед; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з п. *peđ* «стрімкий рух, літ, біг, гін». — Преобр. II 150; Вгückner 403.

[пéнтюховатий] «нудний; млявий; незграбний» Нед; — р. [*пéнтюховатий*]; — похідне утворення від **пéнтюх*, що, як і р. болг. *пéнтюх* «тютхтій, телепень», бр. [*пенцю́х*] «оцупок; товстун», загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з **пень** (Matzpaueг LF 12, 331; Преобр. II 36); розглядалось як афективне утворення від імені *Пантелій* (Чернышев RSI 13, 157); зіставлялося з укр. [*бендю́х*] «пузо» (Вопкало AfSIPh 36, 467). — Фасмер III 232; Черных II 19.

[пенца́к] «ячмінні крупи» Нед; — запозичення з польської мови; п. *pecaк* «ячмінні або пшеничні крупи, каша з цих круп» пов'язується з *peк* «паросток; пук», *paк* «брунька», спорідненими з укр. *пук*. — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW II 125; Вгückner 403. — Див. ще **пук'**.

пень «нижня частина стовбура дерева; [вулик]», [*пеньковé*] «плата лісничому за вирубку лісу» (?) Нед, [*пеньковщина*] «ліс на зруб», [*пняк*] «стовбур, колода» Нед, *пенькуватий* «такий, що має багато пнів», [*вопéньки*] «опеньки» ВеБ, [*вопóньок*] «опеньок» ВеБ, [*гопéньки* ВеБ, *опенек* Мак, *опéнок* Бі, *опéнька* Нед] «тс.», *опéньок*, [*підпéнька*] «опеньок» СУМ, Нед, [*підпéньок*, *подпінка* Мак] «тс.», [*пріпінньок*] «уламок, корінець» Лекс-Пол, [*спень*] «стовбур» ВеЛ, *упéнь* «наголову, цілком, дотла»; — р. бр. *пень*, др. *пень*, *пнь*, п. *pień*, ч. *pej* «стовбур», слц. *pej* «стовбур, пень», вл. нл. *pejék* «пень, колода; палиця; ко-

реневище», полаб. рап, болг. пѣн, м. пен, схв. пѣнь, слн. рѣпј, стсл. пѣнь «тс.»; — псл. рѣпъ; — споріднене з гр. πίνᾱξ «дошка, картина», дінд. рінᾱкат «палиця, стебло»; іє. *рпн- «шматок дерева, деревинка»; зіставлення з лит. рп-пас «жердина в тині» (Machek ESJC 443) не враховує зв'язку цього литовського слова з лит. рпті «плести, вити», спорідненим з укр. п'ястї, пнїти (Fraenkel 594). — Фасмер III 233; Преобр. II 36; Holub—Lyer 366; Schuster-Sewc 1079; Младенов 785; Saur Et. Grun. 112; Frisk II 539; Pokorny 830.

[пенґарити] «мляво, ліниво щось робити» Нед, **[пннґарити]** «важко працювати; бідувати» О; — неясне.

[пѣнґати] «натягати, напружувати; обтяжувати» Нед, **[пѣнґатися]** «напружуватися», **[напѣнґа]** «напруження» тж; — неясне; можливо, пов'язане з пнїти.

пеньковий — див. пінка¹.

пеньюар «домашнє жіноче вбрання, вид капота»; — р. бр. пеньюар, п. repiuar, ч. репоар, болг. пеньюар, м. пеньюар, схв. пѣндоар; — запозичення з французької мови; фр. reigpoir «тс.» утворене від reigne «чесати», похідного від reigne «гребінець», що виникло з лат. resten «тс., чесалка», пов'язаного з resto «розчісую, зачісую», спорідненим з гр. πѣμω «чешу, стрижу», πѣтѣω «стрижу», итѣіс, род. в. итѣνός (< *рkten-) «гребінь, граблі», а також дінд. рākшман «брови, волосся», перс. рашм «вовна», вірм. asr, род. в. asu «вовна, руно». — СІС² 638; Kopalinski 736; РЧДБЕ 549; Вуяклија 704; Dauzat 543; Walde—Hofm. II 269—270.

пеня¹ «штраф за невиконання зобов'язань; докір, незадоволення, скарга; напасть, лихо; [причеп, нав'язлива людина], **[пѣнній]** «такий, що має борги; сварливий» Г, Нед, **[пенякуватий]** «причепливий; нав'язливий», **пѣнїти** «нарікати»; — р. бр. пѣня, п. репа «грошова кара»; — запозичення з латинської мови; лат. ропа «кара» походить від гр. πομнѣ «викуп; помста, ка-

ра», спорідненого з ав. капѣ «штраф, помста», лит. кѣпа «ціна, вартість», псл. сѣпа, укр. цїна. — Фасмер III 233; Черных II 19; Преобр. II 37; SW IV 109; Walde—Hofm. II 329—330; Frisk II 573—574. — Див. ще цїна. — Пор. пѣнальті.

[пеня²] «затримка, перешкода; відстрочка» Нед, **[пенюк]** «чорт, який в усьому перешкоджає» Нед, **[пенїти]** «зволікати» О, **[пѣнїти]** «затримувати, перешкоджати, зволікати, опиратися» Нед; бути недбалим, незграбним», **[пѣнївий]** «недбалий, незграбний», **[пенякуватий]** «упертий», **[пенякуватий]** «тс.»; — результат артикуляційної видозміни ненаголошеного **и** в слові **[пннїти]** і його похідних, зближених з основою слова пѣня «штраф, покарання». — Див. ще пннїти. — Пор. пѣня¹.

пѣнязь (заст.) «монета» Бі, пѣнязь «тс.», **[пѣнїжка]** «найдрібніша монета» тж; — р. пѣнязь (заст.) «монета, гроші», п. pieniadz (мн. pieniadze) «гроші», ч. peniz «монета», penize «гроші», слц. peniaz «монета», peniaze «гроші», вл. рjenjez, рjenjezy, нл. рjenjez, рjenjeze, болг. **[пѣнез]** «монета як прикраса», схв. пѣнѣзи «гроші», слн. рѣnez «монета», стсл. пѣнѣзь «монета»; — псл. рѣпѣдзь; — запозичення з германських мов; днн. рfenning «франкський срібний динар», днн. penning «тс.» зводиться до лат. pondus «вага; гиря; римський фунт», пов'язаного з pendeo «важити, висіти» (pendeo «висіти»), спорідненим з гр. πѣνωμαι «труджуся» (< *«напружуюся») або з дінд. spandate «здригається». — Фасмер III 233—234; Brückner 408; Machek ESJC 443; Schuster-Sewc 1079; Младенов 417; Skok II 670; Kluge—Mitzka 542; Walde—Hofm. II 279—280.

[пепелище] «попелище» Нед; — р. болг. пепелище, схв. пѣпелїште, м. пеп(е)лиште; — книжне слово, утворене від стсл. пѣпѣль, фонетичного варіанта слова пѣпѣль. — Див. ще пѣпѣль.

пеперушина — див. паперушина.
пéпін (сорт яблук); — р. *pepin*, бр. *pepin*; — неясне; можливо, походить від фр. *répin* «зернятко, насінина», утвореного від кореня **p̄rr-*, яке загальноприйнятої етимології не має (Dauzat 546; Gamillscheg 693).

[**пепона**] (бот.) «огірок, *Cucumis sativus* L.» Пі, [*пепини*] «тс.» Мак; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. рум. *répepe* «тс.; диня, кавун» походить від лат. *pero*, *peripis* «сорт дині», яке зводиться до гр. *πέπων* (род. в. *πέπωνος*) «достиглий; гарбуз», (нгр. *πεπόνι* «диня»), утвореного від *πέσσω* «роблю достиглим; варю», спорідненого з лат. *соцо* «тс.», дінд. *расуате* «достигає», псл. **pekti*, укр. *пекті*. — СДЕЛМ 309; DLRM 603; Дворецкий—Королюков 644; Frisk II 509—510, 519—520. — Див. ще **пекті**.

пепсін (фарм.); — р. болг. *пепсін*, бр. *пепсін*, п. персупа, ч. вл. *persin*, слц. слн. *persin*, м. *пепсин*, схв. *пéпсін*; — запозичення з німецької мови; н. *Pepsin* утворено в 1835 р. природознавцем Т. Шванном (Th. Schwann) від гр. *πέψις* «готування їжі; травлення», пов'язаного з *πέσσω* (атт. *πέπτω*) «печу, варю», спорідненим з лат. *соцо* «тс.», дінд. *расуате* «достигає», псл. **pekti*, укр. *пекті*. — СІС² 639; Sł. wug. obsyч 563; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 550; Вуяклија 704; Klein 1154; Frisk II 509—510, 519—520. — Див. ще **пекті**.

[**пепшиця**] (бот.) (у сполученні [*п. лісова*] «арум (кліщинець) *Bessera*, *Arum besserianum* Schott.») Мак; — результат семантичної видозміни п. *pieprzusa* «хрінниця, *Lepidium* L.», утвореного, очевидно, під впливом лат. *pipperata*, ч. *piperať* «тс.», від *pieprz* «перець», яке є відповідником др. *пъпърь* «тс.»; перенесення назви з хрінниці на арум пояснюється пекучим присмаком обох рослин. — SW IV 154; Machek Jm. rostl. 60—61, 301. — Див. ще **перець**.

[**пер**] (іхт.) «хариус, *Thymallus vexillifer* (*Salmo thymallus*)», [*перій*] «тс.»

Нед, [*пир*] «*Thymallus thymallus* L.» Л—Г, [*пирьок*] «тс.» Л—Г; — очевидно, пов'язане з *перо́*; назва могла бути зумовлена подібністю довгого спинного плавника цієї риби до пера. — БСЭ 46, 75.

[**пéраць**] (бот.) «саговник відігнутий (відгорнений), *Cuscas revoluta* Thunb.» Нед, Мак, [*ператні*] «*Cuscadeae* Pers.», [*ператневати*] «*Cuscadipeae*», [*ператевати*] «тс.» Мак; — неясне.

[**первєсниця**] (бот.) «первоцвіт весняний, *Primula veris* L.» Нед, [*первісничка*] «тс.» Мак; — п. *piegwiosnek*, *piegwiosnka*, слц. [*prviesienka*] «тс.»; — можливо, **первісниця*, утворене від *первісний*, оскільки ця квітка одна з перших розквітає навесні; звук *е* в другому складі міг з'явитися під впливом слова *весна*; можна припустити також результат гаплоглоїї з **первовесниця*, утвореного з основ слів *первий* та *весна*. — Machek Jm. rostl. 172; Нейштадт 436. — Див. ще **первий**.

первий, [*первенцеві*] (бот.) «*Primulinae*» Мак, [*первенцевати*] (бот.) «*Primulaceae* Vent.» Мак, [*первєнький*] «народжений раніше, старший» Нед, [*первєньствєнний*] «первісний» Нед, *первінний*, [*первічний*] «незайманий; первинний» Нед, *первісний*, [*первотний*] «первісний» Нед, [*первотшиний*] «двоюрідний» Нед, [*перве*] «спершу, раніше», [*перво*] «тс.», *первак* «первісток; новачок; спиртний напій першого виділення; товар першого гатунку; [перший рій бджіл; перший сніг]», *первачка* «перша дочка», *первєнець* СУМ, Нед, [*первєньство*] «першість» Нед, [*первєць*] «первак» Нед, *первина*, *первінка* СУМ, Нед, [*первінчики*] «перша частина гри», [*первічка*] «перша дочка», [*первінець*] «перший рій» Нед, [*первічник*] «тс.», [*первісник*] «первісток» Нед, [*первіснок*] «тс.» Нед, *первістка*, *первісток*, [*первісте*] «теля корови-первістки» Нед, [*первітка*] «первістка, перша кохана» Г, Нед, [*первотха*] «корова-первістка» ВеНЗн, [*пер-*

вошка] «тс.» ВеНЗн, [доперва] «шойно; лише, тільки», [ізперва] «спершу» Я, [наперве] «уперше» Ж, попервах «спочатку», сперва «спершу» Куз, [сперву] Куз, [унерве, упервині] «тс.»; — р. *pěrvый*, бр. [пěrvый], др. *pьrvыи, пєrvыи*, п. ст. *pierwу*, ч. *pъvпi, pъvу*, слц. *pъvу*, нл. *pjerwу*, полаб. *paḡā*, болг. *pърви, пръв*, м. *прв*, схв. *pъvй*, слн. *pъvи*, стсл. *пръвъ*; — псл. *pъvъ; — споріднене з дінд. *pūḡvaḥ* «передній, перший», *pūḡvaḥ* «тс.», ав. *paivva* «перший», дперс. *paivva-*, алб. *paqe* «тс.», тох. А *pāḡwat* «найстарший», тох. В *pāḡweṣṣe* «перший», дангл. *forwost* «ватажок; призвідник», лит. *pīḡmas* «перший», лтс. *pīḡmais*, прус. *pīḡmas* «тс.», лат. *pīḡmus* «передній, перший»; іє. *pъ-vos < *pḡō- «перед (чимсь), раніше». — Фасмер III 235; Черных II 20; Преобр. II 38; Brückner 410; Holub—Lyer 400; Machek ESJC 488—489; Schuster-Sewc 1082; Младенов 538; Skok III 61—62.

перга «квітковий пилок, яким харчуються бджоли; [(перен.) поганий крам Нед]», [запєржіння] «розлад шлунка у бджіл» Я, [запєржитися] «захворіти розладом шлунка» (про бджіл) Нед, Я; — р. *pєrḡā* «квітковий пилок; [лупа на голові]», п. *pierzga* «перга», схв. *pъḡa* «смажене сорго; соргове борошно», слн. *pъḡa* «великий пісок», стсл. *пръḡa* «пряжені хлібні зерна»; — споріднене з дінд. *paḡāgaḥ* «квітковий пилок», лит. *pḡoga* «осколок; паросток», *pḡogti* «вибухати, тріскати», лат. *spargo* «розбризкую, розсіюю», гр. *σπαργάω* «набухаю, набрякаю, розростаюся», стсл. *пръжити* «пражити», укр. *пръжити*; іє. *(s)p(h)ereg- «розсипати, бризкати». — Фасмер III 235; Преобр. II 38—39; Skok III 38—39; Fraenkel 643; Frisk II 757; Persson Beitr. 418, 868; Pokorny 996—998. — Див. ще **пръжити**.

перга́мен «спеціально оброблена шкіра тварин як матеріал для письма; рукопис на такому матеріалі», *перга́мент* «тс.»; ізоляційний цупкий папір»; — р. *pєrḡāment*, *pєrḡāmen*, бр. *pєrḡā-*

ment, п. *pєrḡāmin*, ч. слц. *pєrḡāmen*, вл. *pєrḡāment*, болг. м. *pєrḡāment*, схв. *pєrḡāmen(a)t*, *pєrḡāmena*, слн. *pєrḡāment*; — запозичення з латинської мови; слат. *pєrḡāmentum* «тс.» утворено від лат. *pєrḡāmentus* «пергамський», яке походить від гр. *περγαμινός* «тс.», прикметника від назви малоазійського міста Пергама (гр. Πέργαμον), де цей матеріал почали виробляти в II ст. до н. е.; форма *пєrḡāment* запозичена з німецької мови (н. *Pergament*). — SIC² 639; Коваль 150—151; Черных II 20; Фасмер III 235; Weiss-Brzezina JP 1970/1, 46—55; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 550; Skok II 639.

перга́ч, *пєrḡāč* — див. **пирга́ч**.

[**перга́мотка**] (бот.) «цитрон, *Citrus medica Bergamia Risso*» Мак; — запозичення з польської мови; п. *pєrḡāmotka* є деминутивом від *pєrḡāmotā*, фонетичного варіанта слова *bergamota* «груша бергамот». — SW I 116, IV 115. — Див. ще **берга́мот**.

перді́ти, *пєrđiḡ*, *пєrđiḡn*, [пєrđ] «випускання шлункового газу» Нед, *пєrđь* (виг.), [вiпєrđок] (лайл.) Я; — р. *пєrđeḡь*, бр. *пярдэць*, п. *pierdziec*, ч. *prděti*, слц. *prdiēt'*, вл. *pjerdžeć*, нл. *pjerżeś*, полаб. *pardě*, болг. *пърдя*, м. *pḡdi*, схв. *pḡdjeti*, слн. *pḡdēti*; — споріднене з лит. *pėrsti* «пердіти», лтс. *pirst* «тс.», дінд. *pārdatē* (3 ос. одн.), ав. *pəḡadəp* (3 ос. мн.), гр. *πέρδομαι* (1 ос. одн.), дангл. *feortan*, днв. *ferzan*; зводиться до іє. *pєrđ- «голосно випускати газу». — Фасмер III 235—236; Machek ESJC 482; Schuster-Sewc 1080; Skok III 29—30; Frisk II 512; Pokorny 819.

пере- (префікс на позначення переміщення в просторі, перетворення, зміни, короткочасності дії, надмірності, переваги, багатооб'єктності дії тощо); — р. др. *пєrє-*, бр. *пєrє-*, п. *pḡze-*, ч. вл. *pḡe-*, слц. слн. *pḡe-*, нл. *pḡe-*, болг. м. схв. *пєrє-*, стсл. *пръ-* «тс.»; — споріднене з префіксами і прийменниками лит. *pєḡ*, *pєḡ-*, лтс. *pāḡ-*, прус. *pєḡ*, дінд. *pāḡi*, ав. *paḡi*, гот. *faḡ*, нвн. *veḡ-*, гр. *πε-*

рі, перг-; іє. *рег «через, кризь; навколо», *рег- «переводити; проходити». — Фасмер III 236; Черных II 20—21; Преобр. II 39; Brückner 440—441; Machek ESJC 491; Holub—Lyer 401; Schuster-Sewc 1169; Skok III 30—31; ESSJ Sl. gr. I 162—169; Karulis II 18—19; Pokorný 810. — Пор. **пéрти**¹.

перebarанча́ти «заважати, перебивати, [вередувати Нед, Ме]; — утворено, очевидно, від *вибаранча́ти* за зразком дієслів *перебивати*, *перешкоджати*, *перебирати* «вередувати». — Див. ще **вибаранча́ти**.

перebасáнитися — див. **перebесáжитися**.

перebéндя «базікало, жартун; вередун», [перebéнда] «жарт, базікання», *перebéнді* «балаканина», [перebéндюха] «вередуха», [перebéнджувати] «робити на злість» Нед, *перebéндювати* «базікати; вередувати», [пирибéндзювати] «байдикувати, розважатися» ЛексПол, [перebéндювати] «вередувати» Нед; — р. [перebéндівать] «химерувати, вередувати, вигадувати»; — за допомогою префікса *пере-* утворено, можливо, від *бeндіти, що могло виникнути з [белeндіти] «базікати» внаслідок випадіння *лe*; можливо, запозичене і видозмінене п. *przebeǰe* «перeбуду», *przebeǰdzie* «перeбуде» і т. д.

[перebесáжитися] «перехилитися, переважитися на бік» О, [перebасáнитися] «перегнутися на один бік, перевиснути» Ме; — пов'язане з [перebесáжити] «взяти бeсагу (бeсаги) на плече», оскільки людина з важкими бeсагами на одному плечі нахилиється в протилежний бік. — Див. ще **бeса́ги**. — Пор. **наперebесá**.

[перebздíкнүти] «перекинутися, беркицьнутися» Г, ВеБ; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з дієсловом *бздíкати*. — Див. ще **бздíти**.

[перebігу́лька] (орн.) «плиска біла, Motacilla alba» ВеНЗн, Шарл; — очевидно, результат метатези іншої назви цього самого птаха [поберегу́лька]

(плиски оселяються по берегах водойм) і зближення з дієсловом *перebігáти*. — Птицы СССР 417—418. — Див. ще **бігти**, **пере-**. — Пор. **бéрег**.

[перebлаву́чити] «перебути голодний час перед новим урожаєм» О; — похідне утворення від [блаву́чити] «морити себе голодом» О, [блаві́ти] «морити голодом» О, що є, очевидно, результатом семантичної видозміни [блаву́чити] «сидіти без діла, лінуватися» (див.).

перebува́ти «перевзувати», *перebу́ти* «перевзути»; — результат контамінації форм [обува́ти] і *перевзува́ти* (морфологічного перерозкладу форми [об-увати] → *о-бува́ти*) з приєднанням префіксального **б** до кореня й осмисленням початкової частини префікса *об-* як цілого префікса *о-* та наступної заміни цього *о-* префіксом *пере-*). — Див. ще **взу́ти**, **о¹**, **пере-**. — Пор. **набува́ти**.

[перebурика́ти] «обнишпорити, перерити» Нед; — очевидно, префіксальне утворення від дієслова *бурикати, що могло виникнути внаслідок контамінації слів *бу́рити*¹ та *ні́кати* (див.).

перebу́тліти, *перebу́тляний* — див. **бу́тіти**¹.

[перebу́тляти] «потолочити; збовтати» Мо; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *перebовтати*.

перевéсло СУМ, Нед, [вересло́ НикСгЛ, *перевéсло* тж, *перев'я́сло* тж, Нед, *первeсло* РМ 1, *перемeсло* Нед, *поверeсeлe* тж, *поверeсі́ля* О, *пóверeслó* Нед, Пр. XI діал. н., *поровéсло* Нед]; — р. *перев'я́сло*, [перевeслó], бр. [перав'я́сла], п. *przewiąsło*, *powrósto*, ч. *rovísto*, слц. *powrieslo*, вл. *powrjestlo*, нл. *powrjaslo*, полаб. *priveslě*, схв. *повријeсло* «тс.»; — очевидно, псл. *perveǰslo, *pervǰzsló, *poverzsló, похідні утворення від дієслівних основ *perveǰzati «перев'язати», *pervǰzati «тс.», *poverzti «пов'язати». — Дзєндзєлівський St. sl. 10/1—2, 75—76; НикНикЕЛ 185; Фасмер III 236; Brückner 433; Machek ESJC 477; Schuster-Sewc 1145. —

Див. ще **верзті**, **в'язати**, **пере-**, **по**. — Пор. **вєсло**², **перевесно**.

перевесник¹ «ровесник, одноліток»; — результат видозміни слова *ровесник*, зближеного з *весна* або з [*вєрник*] «ровесник», похідним від *верствá* «покоління». — Пор. **верствá**², **рівний**.

[**перевесник**²] «біс, перелесник»; — результат видозміни слова *перелєсник* «тс.». — Див. ще **лєсть**.

[**перевесно**] «перевесло» Нед, НикСГЛ; — варіант словотвірної форми *перевєсло*, можливо, давній. — НикНикЕЛ 185. — Див. ще **перевєсло**.

[**перевіця**] «вудочка» Г, Нед; — похідне утворення від дієслова *перевивáти*; назва зумовлена тим, що в змотаній вудочки вудлице перевивається волосінню. — Див. ще **віти**¹, **пере-**.

[**перевідка**] «вироджена пшениця» Куз, ВеБ, [*перевóдка*] «здрібніла, вироджена порода», [*перевóдня*] «тс.» Г, Нед; — похідне утворення від дієслова *перевóдитися* «вироджуватися». — Див. ще **вєсті**, **пере-**.

[**перевóротень**] (бот.) «печіночниця, *Hepatica Mill.*» Нед; — похідне утворення від *перевертáти*; назва зумовлена тим, що вночі або у вологу погоду квітки печіночниці закриваються й перевертаються донизу. — Нейштадт 256. — Див. ще **вертіти**, **пере-**.

[**перев'язник**] (ент.) «жук з родини вусачевих (рагій колючий), *Rhagium mordax* Der.» Нед; — похідне утворення від *перев'язáти*; назва зумовлена тим, що цей жук має на надкриллях жовті перев'язі, і, можливо, тим, що своїми довгими вусами він охоплює (перев'язує) стовбур дерева. — УРЕ 3, 60; Горностаєв 160. — Див. ще **в'язати**, **пере-**.

перегáна, **перегáнка** — див. **гáна**.

[**перегéня**] «переряджена дівчина, що жартома лякає подруг; обмотана червоними поясами дівчина, що йде попереду полільників у панський двір, скінчивши полоти буряки Кур», [*перогéня*] «тс.»; — неясне.

[**переголотітися**] «вибратися з тисняви» Нед; — результат видозміни форми [*переглотітися*] «тс.», зближеної зі словом *голта*. — Див. ще **глотá**. — Пор. **голий**.

[**перегу́зня**] (зоол.) «тхір степовий, *Putorius eversmanni* Куз; — не цілком ясне; очевидно, пов'язане з *гу́зно*. — Див. ще **гуза**.

перёд¹ (прийменник), *перед-*, *пéреді*, *пéредо*, [*пéрид*, *пéридь*] Нед, *поперед*, *сперед*; — р. *пéред*, *пред*, бр. *пéрад*, др. *передъ*, п. *przed*, *przede*, ч. вл. *před*, слц. *pred*, нл. *před*, болг. м. *пред*, схв. *пред*, *прёда*, слн. *pred*, стсл. *прѣдъ*; — псл. **perđь*, утворене з **per* та компонента *-đь*, того самого, що й у прийменниках *падъ* «над», *родъ* «під». — Німчук ІУМ Морфологія 415; Черных ІІ 21; Фасмер ІІІ 237; Преобр. ІІ 40; Brückner 442; Machek ESJC 491; Schuster-Šewc 1171; Младенов 506; Skok ІІІ 32; ESSJ Sl. gr. І 170—173. — Див. ще **над**, **пере-**.

перёд² «передня частина», [*передáр*] «старший пастух» Нед, *переди* «передня частина взуття», [*передище*] «передгір'я» Куз, *передкі* «переди», *переднік* «фартух; шевський передній копил Нед; передпокій», [*передниця*] «старша робітниця; призвідниця» Куз, *перёдня* «передпокій», [*перёдн'як*] «той, хто йде попереду», *передовá*, [*передóвецъ*] «передовик» Нед, *передовік*, *передовіця* «передова стаття», [*передóвка*] «передній ланцюг на возі» Л, [*передовніцтво*] «начальствування, старшинування; начальство, старшина», *передóк*, [*передкóм*, *передніш(е)*] «раніше», [*пéредбм*] «попереду; раніше», [*пéредше*] «раніше», [*пéриже*] «тс.» Нед, [*передістий*] «з розвиненою передньою частиною тіла», *перёдній*, *передніший* «давніший, колишній», [*переду́щий*] «передній; попередній», [*переди́ший*] «колишній», [*перид́ний*] «передній» Куз, [*перéжий*] «керівник, спілкуючий» Нед, [*переді́ти*] «випереджати» Нед, *переду́вати*, [*випередити*, [*напередник*] «старший робітник» Куз, [*напередóвецъ*]

«той, хто йде попереду» Г, Ж, *напéред*, *напéреді*, [*напередкі*] «надалі» Ж, [*наперід*] «наперед, насамперед» ВеБ, *навівпередки*, [*навівперед*] «попереду» Па, *навівпередки*, [*наівперед*] «заздалегідь; поперед» Г, Ме, [*наповперед*] «передусім», [*наповпередити*] «випередити», [*опéред*] «перед» Г, ВеЛ, [*пóпередень*] «дощечка, що з'єднує головки двох полозків у санках» Г, Чаб, [*поперéдок*] «тс.» Чаб, *поперéдження*, [*поперéдка*] «манишка; гіпотеза» Куз, *поперéдник* «той, хто передує кому; [фартух; передня частина запаски; епитрахиль]», [*поперéдниця*] «фартух Чаб; передня частина запаски», [*пóпередок*] «дощечка, що з'єднує головки двох полозів у санках», *поперéд* «раніше», *попéреді*, *попередбóчку*, *попéреду*, [*поперідь*] «попереду», *попереджальний*, *попереджувальний*, *попередливий*, *попередній*, *попередити*, [*спéреда*] «спереду», *спéреду*, [*сперéдити*] «випередити», *уперéд*, [*уперід*] «надалі» Нед, [*уперéдний*] «попередній» Нед, *уперéдити*; — р. *перéд*, бр. *пéрад*, п. *przód*, ч. *předek*, ст. *před*, слц. *predok*, вл. *předk*, нл. *prjedn*, болг. *предница*, *предник*, м. *предница*, слн. [*prédek*]; — псл. **perđь* «перед», утворене від прийменника **perđь* «перед». — Фасмер III 237; Преобр. II 40; Brückner 442; Machek ESJC 491; Schuster-Sewc 1154—1155. — Див. ще **пéред¹**.

[**переднівок**] «час перед жнивими, перед збиранням нового хліба, овочів», [*переднівка*, *передновінок* Нед, *передновок* Нед] «тс.», [*переднівкувати*] «голодувати навесні; перебувати голодний час перед новим урожаєм» О; — п. *przedpówek* «час перед жнивими»; — префіксальні утворення від *новій*, *новина*. «хліб нового врожаю». — SW V 65. — Див. ще **новій**, **пéред¹**.

[**передряга**] «неспокій, сум'яття» Нед; — запозичення з російської мови; р. *передряга* «струс; різка зміна, потрясіння; колотнеча» утворене, мабуть, від [д*ряга́*] «судомо, корчі», спорідненого з укр. *драгва́* «трясовина», [д*ряг-*

ва́] «тс.». — КЭСРЯ 333; Преобр. I 199. — Див. ще **драгва́**.

передтогід, *передтогідь* — див. **тогід**.

[**пережіжка**] «глиняний посуд, обпалений удруге після покриття свинцевою поливою»; — пов'язане з *жигати*, *жегті* (див.).

[**пéрез**] «через», [*перес*] «тс.» Кур, [*перезбóк*] «поясок», [*перезáти*] «підперізувати», [*заперізка*] «облямівка, що вживається для оперізування» Ж, [*заперезáти*], [*оперізка*] «пов'язка» Ж, [*підпéріз*] «пояс» Г, Куз, [*підперізок*, *підперізь*] «тс.» Куз, *підперезáти*, *розперезáти*, [*спаразáти*] «уперіщити» ЛексПол, *уперезáти*; — р. [*pérez*], п. *przez*, ч. *přes*, ст. *přes*, вл. *přez*, нл. *psez*, болг. м. схв. *през*, стсл. **прѣзь**; — псл. **perзь*, утворене з **per-* та компонента *-зь*, за аналогією до прийменників *безъ* «без», *жьзь* «із» та ін. — Бузук ЗІФВ 7, 71; Фасмер III 237—238; Преобр. II 41; Brückner 444; Machek ESJC 491; Schuster-Sewc 1175; Младенов 509; Skok III 38; ESSJ Sl. gr. I 175—178; Mikl. EW 239. — Див. ще **без²**, **перез-**. — Пор. **пéред¹**, **през¹**.

перéйма, *перéймаць*, *перéйми*, *перéймом* — див. **імáти**.

[**перéка**] «суперечність, протидія Г; заперечення Нед», [*перечéнь*] «поперечна планка в санях» НикНикТЛ, *перéчка* «різновид перемету; [суперечка Нед]», [*перéчний*] «суперечний; заперечний» Нед, *перéчити*, [*перéчитися*] «сперечатися» О, *бéзпереч*, *безперéчний*, [*впопéрек*] «упоперек» Ж, *всúпереч*, [*заперéчка*] «заперечення» Ж, *заперéчення*, *заперéчник*, *заперéчувач*, *заперéчливий*, *заперéчний*, *на(в)пóперék*, [*неперéчний*] «незаперечний», [*несперéчливий*] «поступливий», *пóпéрék* СУМ, Нед, *поперéчина*, *поперéчка*, *поперéчник*, [*поперéчниця*] «поперечка; стежка між полями Нед; частина ткацького верстата», *поперéчний*, [*поперéчуватися*] «перехрещуватися», *сперечáльник*, *сперéчка* «суперечка», *сперéчник*, *сперечливий*, [*сперечáти*]

«утримувати; перешкоджати, забороняти», *спереч'атися*, [сперечитися] «перечити, противитися», [суперека] «суперечка», [суперекант] «супротивник на процесі» Нед, [суперета] «сварка» ВеБ, [супереч] «заперечення» Куз, *суперечка*, [суперече] «суперечки, чвари» Нед, [супорок] «суперечка», *суперечливий*, *суперечний*, [суперкуватий] «упертий» Куз, [супереч'ати] «суперечити» Куз, *суперечити*, [супреч'атися] «сперечатися» Куз, [суперек] (у виразі на с. «усупереч») Нед, [уперек] «поперек», [уперечка] «вид плахти», *упоперек*, *усупереч*; — бр. [перак] «упоперек», др. *перекъ* «ширина, поперечка», п. ст. *przek(o)* «упоперек», ч. [př'iku], вл. *рг'ікі*, нл. *рг'ієкі*, болг. *п'ряко* «тс.», м. *преку* «через, понад, усупереч», схв. *преко* «тс.», слн. *рг'ек* «упоперек», стсл. *п'р'ькъ* «тс.»; — псл. **регъ* «упоперек, поперек», утворене від **рег* за допомогою елемента -*ко*- (пор. *ргокъ* від *рго*). — Фасмер III 238; Черных II 22; Преобр. II 41; Вrückner 443; Schuster-Sewc 1155; Младенов 534; Skok III 1042; Persson Beitr. 177. — Див. ще **пере-**.

[**перекаб'яти**] «перевернути, перекинути; перетягти (когось) на свій бік Нед», [п'еракабат'ити] «швидко перевернути» О, [п'еракабат'ися] «перейти до іншої партії, змінити своє переконання» Нед, [кабата піти] «піти перекидом, шкереберть» ВеЗн; — пов'язане з [кабут'ати] «кидати палицю так, щоб вона вдарялась об землю то одним, то другим кінцем» (див.).

[**перекабарк'атися**] «перекотитися» Нед; — афективне утворення, близьке до [п'еракарбул'ятися] «перевернутися», [карабул'ці] «шкереберть», [калабул'ці] «тс.» (пор.).

[**перекарбул'ятися**] «перекинутися, перевернутися» Куз; — очевидно, результат контамінації слів [п'еракабат'ити] «перевернути, перекинути» і [карабул'ці] «шкереберть». — Див. ще **калабул'ці**, **перекаб'яти**.

[**перек'іцнути**] «перекинутися», [п'ерек'іцнутися] Нед, *п'ерек'іцнутися*

«тс.», [п'ирик'ец] (вигук на означення перекидання малої дитини під час гри); «вихрест» Корз; — похідні утворення від [киц, кіц] (вигуки на позначення котіння) Ж, паралельних до *кіть* «тс.»; очевидно, сюди ж належить і *берк'іць* (з **перек'іць*). — Див. ще **кот'іти**. — Пор. **берк'іць**.

[**перек'іп**] (бот.) «шандра, *Marrubium peregrinum* L.», [п'ерек'іп] Нед; — р. [п'ерек'іп] «тс.»; — пов'язане з *перек'іп* «перекопане місце»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця трава росте в Криму (біля Перекопу?). — Див. ще **коп'ати**'.

[**перек'ір**] «місяць у другій чверті» ВеБ; — результат видозміни форми [п'ерек'ір'ій] «місяць у другій чверті», зближеної з [п'ерекор'іт'ися] «змінитися» (див.).

[**перекоб'іритися**] «скривитися, перекоситися» Мо; — не цілком ясне; можливо, результат видозміни форми *перекороб'іт'ися* (з метатезою).

перекOVERC'ати «зіпсувати; перекрутити», [п'ерекOVERC'ати] «тс.» Нед; — результат контамінації префіксальних утворень *перекопирс'ати* і [п'ерекOVERC'ати] від *копирс'ати* і [коVERT'ати] «повертати» (див.).

перекок'ішити «перебити, побити»; — запозичення з російської мови; р. *перекок'ішить* «тс.» є префіксальним утворенням від [кокош'ити] «бити, убивати», що пов'язується з укр. *кокошитися* «чванитися», [кокош] «півень», як таке, що первісно означало «нападати на когось по-півнячому»; припускається також зв'язок з основою дієслова р. *кокать* «цокасти; розбивати». — Фасмер—Трубачев II 284.

переконати, [п'ерек'іп] «переконання» Куз, *переконання*, *перекональний* Куз, *переконливий*; — бр. *п'еракан'іць*; — очевидно, калька п. *przekopać* «довести до кінця, довершити; переконати», похідного від *копаć* «конати; викинчувати; довершувати», спорідненого

з укр. *конати*. — Sławski JP 42/2, 87. — Див. ще **конати**, **пере-**. — Пор. **віконати**.

[перекóпниця] (зоол.) «щитень ракоподібний, *Arus cancriformis*» Нед; — похідне утворення від *перекóпувати*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ці тварини викопують гнізда в мулі для відкладання яєць; деякі з щитнів підкопують і об'їдають коріння рису. — БСЭ 48, 273. — Див. ще **копати**¹, **пере-**.

[перекорітися] «перетворитися, змінитися, виродитися» Нед; — неясне.

[перекрехті] «струхлявіти» О, [*перекрехлий*] «трухлявий» О; — очевидно, результат видозміни основи *перетру́хнути* (*перетру́хлий*), зближеної, можливо, з ч. *křehký* «крихкий, розсипчастий».

[перекрій] «місяць у другій чверті»; — похідне утворення від *перекрóти* «перерізати (навпіл)». — Див. ще **крóти**.

[перекстіти] «перехрестити» О; — р. [*перекстіть*] «тс.», [*кстіть*], бр. [*пераксіць*]; — результат спрощення др. *перекръстити* «тс.», похідного від *кръстити* «хрестити», *кръстъ* «хрест». — Вел 447; Фасмер III 393. — Див. ще **крест**.

[перекуліцца] «перекинутися» Л; — запозичення з білоруської мови; бр. *перакуліцца* «тс.» утворене від *куляць* «перекидати», що походить від п. *kulać* «котити»; утвореного від *kula* «куля». — Brückner 281. — Див. ще **куля**¹.

[перелаз] (бот.) «переступень білий, *Bryonia alba* L.»; — похідне утворення від *лазити*; назва зумовлена тим, що переступень має лазяче стебло (Вісюліна—Клоков 306). — Див. ще **лазити**, **пере-**. — Пор. **переступ**.

перелесник, *перелесниця* — див. **лесь**.

перелёт (бот.) «заяча конюшина, *Anthyllis* L.; [енотера дворічна, *Oenothera biennis* L.; астрагал шерстистоквітковий, *Astragalus dasyanthus* Pall. Mak; лобода доброго Генріха, *Chenopo-*

dium bonus henricus L. Mak; в'язіль барвистий (кучерявий горошок), *Cognilla varia* L. Mak; злинка канадська, *Erigeron canadensis* L. Mak; тирлич хрестовидний (лихоманник), *Gentiana cruciata* L. Mak; лядвенець рогатий, *Lotus corniculatus* L. Mak; гострокильник волосистий, *Oxytropis pilosa* (L.) DC Mak; первоцвіт лікарський, *Primula officinalis* Jacq. Mak», [*перелёт*] «анемона альпійська, *Anemone alpina* L.; заяча конюшина Mak; енотера дворічна; лобода доброго Генріха Mak»; — р. [*перелёт-трава*] «енотера; лядвенець рогатий», бр. *пералёт* «заяча конюшина», п. *przelot* «тс.»; — похідні утворення від *перелетіти*; назви зумовлені тим, що насіння більшості з цих рослин пристосоване до поширення вітром, наприклад, насіння енотерових має пучок волосинок, за допомогою яких перелітає (Вісюліна—Клоков 225). — Див. ще **летіти**, **пере-**.

[перелійка] (бот.) «переломник північний, *Androsace septentrionalis* L.» Mak; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*перелойка*, *перелойная трава*] «тс.» утворені від *перелой* «гонорея, трипер; [витікання сімені або подібної за виглядом рідини]», пов'язаного з *лить* «лити»; назва зумовлена тим, що в народній медицині вона, можливо, застосовується для лікування згаданої хвороби. — Див. ще **літи**.

[перелім] «гребінь з очерету на хаті» Мо, [*перелім*] «тс.» Дз, [*перелом*] «назва верхньої частини даху, зробленої з очерету; гребінь даху» Ва; — похідне утворення від *переломіти* (очерет на гребінь загинають, переломлюють). — Див. ще **ламати**, **пере-**.

переліска (бот.) «печіночниця звичайна, *Hepatica triloba* Gilib., *Mercurialis* L.» СУМ, Нед; — р. *перелеска*, бр. *пралеска*, п. *przylaszczka*, *przelaszczka* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *ліс* (ці рослини здебільшого ростуть у лісах та чагарниках); пов'язання (Потебня К ист. зв. III 96) з *лізти* су-

мнівне. — Фасмер III 374; Преобр. II 131; Machek Jm. rostl. 48. — Див. ще **ліс, пере-**. — Пор. **прóліска**.

переломник (бот.) «Androsace L.», [перелом] «переломник північний, Androsace septentrionalis L.» Мак; — р. *прóломник*, [переломная трава], бр. *праломнік* «тс.»; — не зовсім ясно; можливо, префіксальне утворення від дієслова *ломіти* (ця рослина росте на кам'янистих місцях); не виключено також, що р. [переломная трава] є результатом видозміни назви [перелойная трава] «тс.»; у такому разі наведені українські назви пов'язані з [перелійки] «переломник північний».

перелюб, *перелюбець*, [перелюбки] «перелюб», *перелюбник*, *перелюбниця*, *перелюбство*, *перелюбний*, *перелюбствувати*; — др. *прѣлюбы*, м. *прельуб*, *прельуба*, схв. *прѣлюб*, *прѣлуба*; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. *прѣлюбы* «перелюб» за допомогою префікса *прѣ-* утворено від *любы* «любов». — Фасмер III 359. — Див. ще **любіти, пере-**.

[**перелюстка**] «пелюстка»; — результат видозміни *пелюстка*, зумовленої деетимологізацією слова. — Див. ще **пелюстка**.

[**перемарчити**] (про дрібний дощ) Нед; — префіксальне утворення від **марчити* «мрячити», що виникло внаслідок метатези з [мра́чити] «тс.». — Див. ще **мря́ка, пере-**.

перемежєнитися — див. **межень**.

[**перемжитися**] «припинитися, перерватися на деякий час (про роботу в полі)»; — очевидно, похідне утворення від *мжіти*; в такому разі первісно означало «припинитися, перерватися на деякий час через мжичку» (про роботу в полі). — Див. ще **мжіти, пере-**.

[**перемішль**] «промисел» Нед; — очевидно, калька п. *przemysł* «тс.», утвореного за допомогою префікса *prze-* «пере-» від основи *mysl-* «думка, мисль», пов'язаного з *mysl* «тс.». — Brückner 350; SW V 142. — Див. ще **мисль, пере-**. — Пор. **прóмисел**.

[**переміти**] (у вислові *зложіти гвєри в п.*) «піраміди» Нед, [переміти] (у вислові *збрóя в перемóтах*) «тс.» Нед; — результат видозміни слова *піраміда*, зближеного з основою *переміт-* (*переметати*). — Див. ще **піраміда**.

перемогті, *перемагати*, [перемочі] Нед, [перемага] «перевага», *перемóга*, *перемóжець*, *перемóжник* (заст.), *перемóжний*; — р. [перемóчь] «перемогти», [перемогать], бр. *перамагчы*, *перамагачь*, др. *перемочи*, п. *przemóc* «тс.», *przemagać* «перемагати, переважати», ч. *přemoci* «перемогти», *přemáhati*, слц. *premočt'*, *premahat'*, вл. *přemóc*, нл. *pśemoc*, схв. *премòди* (*премòди*), *премагати*, слн. *premoči*, *premagati*, стсл. *прѣмоци* «тс.», *прѣмагати* «перемагати, переважати»; — псл. **permotgi*, **permagati* «перемогти, переважати», давніше «перетягти», похідне від **motgi* «могти» < **тягти*. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 44—45; Непокупный 84—86. — Див. ще **могті**. — Пор. **вимагати, змагати, намагати-ся, допомогті**.

[**перемоць**] «винагорода за переймання загубленої речі» Нед; — результат метатези в [перемéць Нед, *перейма*] «тс.». — Див. ще **імати**.

[**перемутка**] (ент.) «мурашка руда лісова, *Formica rufa* L.»; — неясне.

перенді — див. **поренча**.

перепел (орн.) «*Coturnix coturnix* L.» СУМ, Нед, [пелепеліця] ВєНЗн, [перепела] «перепілка», *перепеленя*, [перепелечник] «лягавий собака» Куз, [перепеліха] «самка перепела», *перепеліця*, [перепелка], [перепелюх] «перепел» Нед, *перепеля*, *перепелятник*, [переперіця] ВєНЗн, [перепівка] «перепілка» Шарл, *перепілка*, [перепювка Шарл, *перпеліця* ВєНЗн] «тс.», *перепеліний*, *перепелічий*, *перепелястий* «сірий (кольору перепела)», *перепелячий*, *перепелічин*, [перепелікати] «підпадьомкати» Куз, [перепелюкати] «тс.» Нед; — р. *перепел*, бр. *перепёлка*, п. *przepiór*, *przepiórka*, ч. *křepelka*, ст. *křepel*, слц. *prepelica*, вл. *přepjerka*, болг.

прéпелица, прéперица, м. *прéпелица*, [прéперица], схв. *прéпелица*, слн. *perelica*; — псл. **perelъ*, що виникло внаслідок подвоєння звуконаслідувального кореня **rel-* або **reg-*, який відтворює крик перепела або його пурхання з наступним розподібненням сонорних; аналогічного походження, очевидно, прус. *repalo* «перепел», лит. *pérala, pítrelé*, лтс. *paivala* «тс.». — Булаховський Вибр. пр. III 263; Німчук 206; Черных II 21; Фасмер III 238—239; Преобр. II 41—42; Брандт РФВ 23, 296; Соболевский Лекции 144; Fortunatov AfSlPh 4, 578; Brückner 443; Machek ESJČ 299—300; Holub—Lyer 270; Младенов 512; Mikl. EW 243; Fraenkel 586; Schrader Reallexikon II 613.

[пéрепело] «ключиця»; — очевидно, пов'язане з р. [перепелó] «перепонка крила кажана», походження якого не зовсім ясне; зближення його з р. *плéвá* «пліва» (Преобр. II 70) непереконливе; можливо, пов'язане з *п'ясті* (пор. *перепóнка*).

перепла́вний (у вислові *Переплавна середа* «одне з православних свят у середині між Великоднем і Трійцею»); — р. *преполовѣние* «тс.», др. *прѣполовление* «тс.; середина»; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. *прѣполовление* «Переплавна середа» утворено від дієслова **прѣполовити** «розділити пополам», похідного від *полъ* «половина». — Фасмер III 359. — Див. ще **пере-, пів, половіна**.

[перепойміти] «стати на перешкоді; розстроїти, зірвати» Нед, [перепомня́ти] «ставати на перешкоді; розстроювати, зривати» Нед; — префіксальне утворення від **пойміти* «піймати, схопити» (пор. [пійміти] «тс.»), похідного від [іміти] «узяти, схопити»; букв. «перехопити». — Див. ще **імати, пере-, по**.

[переполо́х] (бот., у сполученні [п. *мужицький*]) «дзвоник шорсткі, Campanula cervicaria L.» Мак; — р. [мужицький переполо́х] «тс.»; — пов'язане з

поло́хати; мотивація назви неясна. — Див. ще **поло́хати**.

[переполо́шник] (бот.) «миколайчики польові, Eryngium campestre L.» Нед; — р. [переполо́шник, чертополо́х] «тс.»; — пов'язане з *чортоло́х* (назва різних видів будяків); назва зумовлена наявністю у миколайчиків, подібно до чортолоху, колючок на листках і квітках.

перепóна, перепóн, перепóня — див. **запóна**.

[перепр́иця] (зоол.) «молюск *Bulla zebra*» Нед; — неясне.

[перéрва] (бот.) «вербозілля лучне, *Lysimachia nummularia* L.; цикорій дикий, петрові батоги, *Cichorium intybus* L. Нед», [перéрванець] «зірочник середній, *Stellaria media* (L.) Суг.» Г, Мак, [підорва] «вербозілля лучне» Мак, [п'ірва] «тс.» Мак; — похідні утворення від *рвáти, переривáти*; назви зумовлені тим, що ці рослини розмножуються відрізками (обривками) стебла (вербозілля лучне, зірочник середній) або кореня (цикорій дикий). — Вісюліна—Клоков 255; Нейштадт 230, 439, 582. — Див. ще **пере-, рвáти**.

[пересáда] «перебільшення» Нед, [пересáдний] «надмірний» Нед; — калька п. *przesada* «перебільшення», пов'язаного з *przesadzić* «перебільшити; перескочити; пересадити», похідним від *sadzić* «садити, бігти, перескакувати», якому відповідає укр. *садіти* (див.).

[пересакува́ти] «відокремити, роз'єднати» Нед; — очевидно, похідне утворення від *сак* «сумка». — Див. ще **сак'**.

пересві́дчити «переконати», *пересві́дчення* «переконання»; — калька ч. *presvědčit* «переконати» (слц. *presvedčit'* «тс.»), що складається з *рђе-* «пере-», *svědčit* «свідчити» і, у свою чергу, є калькою нвн. *überzeugen* «переконати», утвореного з префікса *über-* «пере-» і дієслова *zeugen* «свідчити». — Див. ще **пере-, свідок**.

[пéресень] «орчик» О, [пéресинь] «тс.» О; — неясне.

пересічний; — калька нім. durchschneftlich «середній, пересічний», похідного від Durchschnitt «розріз, пересічення; середне (число)», що складається з префікса durch- «пере-, про-» і основи дієслова schneiden «різати, сікти». — Див. ще **пере-, сікти**.

[перескаржати] «перешкоджати, заважати» Нед, **[перескаржати]** «перешкодити, завадити», **[перескаржати]** «перешкода» Нед; — результат семантичної видозміни запозиченого з польської мови [przeskarżać] «звинувачувати, оскаржувати заново», [przeskarżyć] «звинувачити, оскаржити заново», викликані аналогією до фонетичного переплутування дієслів *перепиняти* «перешкоджати, заважати» і *[*перепеняти]* «оскаржувати заново», похідного від *пеняти* «докоряти, звинувачувати». — Див. ще **пере-, скаржати**¹. — Пор. **пеня**¹, **пиняти**.

[переслиуватий] «перев'язаний, перетятий» ВеЛ; — очевидно, результат видозміни форми **[пересилуватий]** «тс.» ВеЛ, утвореної від **[силіти]** «зав'язувати вузол». — ВеЛ 448. — Див. ще **пере-, силіти**.

переслюга, *переслюгуватий* — див. **слюга**.

пересмішник (орн.) «Mimus polyglottus L.»; — р. *пересмішник*, бр. *перасмішник* «тс.»; — результат семантичної видозміни *пересмішник* «той, хто пересміює когось»; назва зумовлена тим, що цей птах наслідує крики інших птахів, ніби пересміюючи їх. — ССРЛЯ 9, 895; БСЭ 32, 459. — Див. ще **сміятися**. — Пор. **смішок**.

переспа, *пересоп*, *пересопиця* — див. **сіпати**.

[перестра́х] (бот.) «в'язіль барвистий (кучерявий горошок), Coronilla varia L.» Нед; — п. przestrach «хвоц, Equisetum L.»; — результат перенесення на рослину назви *перестра́х* «переляк», зумовленого тим, що ця рослина вживається в народній медицині для лікування дітей від переляку. — SW V 201. — Див. ще **страх**.

[перестрі́тник] (бот.) «лутига широколиста, Atriplex latifolium Whlhb.» Г, Мак; — очевидно, похідне утворення від **[перестрі́т]** «пристріт», можливо, пов'язане з використанням цієї рослини для лікування пристріту. — Див. ще **пристрі́т**¹. — Пор. **прострі́тник**.

перестрі́ч (бот.) «Melampyrum L.»; — неясне.

[переструна] «певна частина проса для товчіння» Нед; — неясне.

переступ (бот.) «Bryonia L.», *переступе́нь* «тс.» СУМ, Пі; — р. *переступе́нь*, бр. *пярэстун*, п. przester «тс.»; — похідне утворення від *переступа́ти*; назва зумовлена тим, що рослина має лазяче стебло, за допомогою якого переміщується. — Вісюліна—Клоков 306. — Див. ще **пере-, ступа́ти**. — Пор. **перелаз**.

[перетник] «перелісок» Пі; — похідне утворення від *тну́ти*; пор. *перетника* «смуга дерев, чагарнику, що розмежує окремі ділянки землі». — Див. ще **тяти**.

[перетохма́тися] «проштовхатися, пробитися, протиснутися (крізь натовп)» Нед; — очевидно, результат видозміни форми **перетокма́тися*, похідної від дієслова **[токма́чити]** «товкмачити, штовхати, бити». — Див. ще **товкти**.

[перехі́д] «епілепсія (у дітей)» Си; — р. **[перехо́д]** «тс.»; — очевидно, калька складової частини латинської наукової назви хвороби (paroxismus epilepticus) praeteriens, букв. «минуший, такий, що проходить», паралельна до **[мимохі́д]** «тс.» (див.).

[перехня́бити] «нахилити», **[перехня́битися]** «перекоситися; нахилитися, похилитися, зігнути, згорбитися»; — очевидно, афективне утворення.

пéрець (бот.) «Piper L.», *пéречниця* «невеличка посудина на перець», *перце́ві* «Piperaceae», *перці́вка* (вид горілки), **[перці́юга]** (бот.) «перець стручковий однорічний, Capsicum annuum L.» Нед, *перчакі́вка* «перці́вка», **[перчанні́к]** (вид печива з перцем та ін-

шими спеціями) Нед, [перча́нка] «перечниця» Куз, *пе́рчик*, *перчи́на*, *перчи́ця* «стручковий перець», *перце́вий*, [перце́вовий] Нед, [перцюва́ти] «гарячкувати; лаяти когось», *пе́рчити* СУМ, Нед; — р. *пе́рец*, бр. *пе́рац*, др. *пърърь*, *пъръць*, п. *pięrz*, ч. *perř*, слц. [pięrog, *peręg*, *pięęg*], вл. *poręęg*, нл. *peręęg*, болг. *пипер*, м. *пипер*, схв. [пънар], слн. *põreg*, стсл. *пърърь*; — псл. *рърьгь*; — запозичення з латинської мови; лат. *pięeg* «перець» походить від гр. *πέπερι* «тс.», що зводиться до дінд. *pīpālī* «зернина перцю». — Німчук 261—262; Коваль 50; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Черных II 21—22; Преобр. II 44; Brückner 409; Machek ESJC 444; Holub—Lyer 367; Walde—Hofm. II 308—309; Klein 1123, 1154.

[**переч**] (бот.) «підмаренник трирогий, *Galium tricorne* With.» Мак; — очевидно, пов'язане з *пе́рець*, хоча мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще **пе́рець**.

[**перечниця**] (бот.) «хрінниця посівна, *Lepidium sativum* L.» Мак, [перча́к] «хрінниця смердюча, *Lepidium guderale* L.» Мак; — похідні утворення від *пе́рець*; назви зумовлені, очевидно, тим, що свіже листя цих рослин використовується замість перцю як гостра приправа до страв (Нейштадт 291). — Див. ще **пе́рець**.

[**перешапорити**] «перерити; розтратити, витратити» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації слів *переша́рити* й *перенішапорити*. — Див. ще **нішапорити**, **ша́рити**.

[**перешлюговатий**] «неодноманітний, нерівномірний, з прогалинами, неповний» Нед; — очевидно, пов'язане з [перешлю́га] «смуга, лінія». — Див. ще **слю́га**.

[**перещик**] «нарост у формі кільця на стовбурі дерева»; — пов'язане з [*перещикну́ти] «прищикнути поперек». — Див. ще **прищикну́ти**.

[**перейка**] «перегородка»; — очевидно, похідне утворення від [перейа́ти] «перейняти»; пор. *перебірка* від

перебра́ти. — Петлева Етимология 1986—1987, 64—65. — Див. ще **пере́яти**.

[**пержи**] (бот.) «слива садова, *Prunus domestica* L.» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з вл. *pjeržpica* (сорт груші), так само неясним.

[**пери**] (бот.) «груша звичайна, *Pyrus communis* L.» Пі; — запозичення зі східнороманських мов; рум. молд. *ра́гă* «груша (плід)», *раг* «груша (дерево)», зводяться до лат. *pirum* «груша (плід)», *pirus* «груша (дерево)», запозиченого з невідомого джерела, як і гр. *ἄπιον* «груша (плід)», *ἄπιος* «груша (дерево)». — Puşcariu 110; СДЕЛМ 346; DLRM 595; Walde—Hofm. II 309—310.

перигей «найближча до центру Землі точка орбіти Місяця або штучного супутника Землі»; — р. болг. *перигей*, бр. *перыгей*, п. *perigeum*, *perigeum*, ч. слц. *perigeum*, схв. *перигей*, слн. *perigěj*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *perigēum*, *perigaeum* «приземний, близький до Землі» походить від гр. *περίγειον*, форми середнього роду прикметника *περίγειος* «приземний, колоземний», утвореного з прийменника *περί* «навколо», спорідненого з дінд. *paṛī* «навколо; через, крізь», ав. *paṛī* «тс.», лат. *per* «через», псл. *per-* «пере-», укр. *пере-*, та іменника *γῆ* «земля». — СІС² 640; Kopaliński 740; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 469; Вуяк-лија 706; Frisk II 512—513. — Див. ще **апогей**, **пере-**.

перика́рд (анат.) «зовнішня оболонка серця; навколосерцева сумка», *перика́рдій* «тс.», *перика́рдіт* (мед.) «запалення перикардія», *перика́рдіальний*; — р. *перика́рд*, бр. *перыка́рд*, ч. слц. *perikard*, болг. *перика́рдий*, м. *перика́рдит(ис)* «перикардит», схв. *перика́рд*, слн. *perikárd*; — запозичення з медичної латини; нлат. *pericardium* «перикард» походить від гр. *περικάρδιον*, форми середнього роду прикметника *περικάρδιος* «навколосерцевий», утвореного з прийменника *περί* «навколо» та іменника *καρδία* «серце». —

СІС² 640; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуякля 707; Klein 1158. — Див. ще **кардіограма**, **перигей**.

періла (бот.) «*Perilla L.*», [*періля*] (у сполученнях [*n. васильковата, n. чорна*]) «періла васильковидна, *Perilla ocimoides L.*» Мак, [*перілясті*] «*Lomentaceae*» Мак; — р. *перілла*, ч. *perilla*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *perilla* «періла» походить від ісп. *perilla*, зменш. від *pera* «груша», що виникло з нар.-лат. *pīra* (лат. *pīra*) «тс.», форми множини від *pīrum* «груша (плід)»; назва рослини зумовлена, очевидно, тим, що її плід (тригранний горішок) нагадує плід груші. — УРЕ 11, 75; Klein 1144, 1159. — Див. ще **пери**.

[**періло**] «перегородка», *періла* «поруччя», [*порельце*] «тс.» Нед, *перильчастий*; — р. *періла* (мн.), болг. *періло*; — похідне утворення від *пёрти*; букв. «те, на що можна спертися». — Булаховський Вибр. пр. III 367; Черных II 22; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Преобр. II 44. — Див. ще **пёрти**².

периметр «довжина замкнутого контуру, або сума довжин усіх сторін замкнутого багатокутника на площині»; — р. *периметр*, бр. *перьметр*, п. *perimetр*, болг. *перимётър*, схв. *периметар*; — запозичення з грецької мови; гр. *περίμετρος* «коло, обвід» за допомогою префікса *περι-* «навколо» утворене від *μέτρον* «мірило, міра». — СІС² 640; КЭСРЯ 334; St. wуг. *obcsyч* 567; РЧДБЕ 470; Вуякля 707; Klein 1159. — Див. ще **метр**¹, **перигей**.

[**перінка**] «личинка мурашки»; — результат семантичної видозміни *перінка* «мала перина»; назва зумовлена тим, що личинки мурашок нагадують подушечку або перинку. — Див. ще **перо**.

перипетія «несподівана, раптова зміна»; — р. *перипетія*, бр. *перьпетія*, п. *peripetia*, ч. *peripetie*, слц. *peripetia*, болг. *перипетия*, м. *перипетија*, схв. *перипетија*, слн. *peripetija*; — запозичено з грецької мови, очевидно,

через французьку (фр. *peripétie*); гр. *περίπετεια* «несподівана подія, раптова зміна» утворено від *περιπέτης* «той, що падає», пов'язаного з *περίπτω* «падаю, випадаю», утвореного за допомогою префікса *περι-* «навколо, близько» від *πίπτω* «падаю», пов'язаного з *πέτομαι* «літаю», спорідненим з дінд. *pátati* «літає, падає», ав. *pataiti* «тс.», лат. *peto* «кидаюся, злітаю». — СІС² 640; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуякля 708; Klein 1159; Dauzat 548; Frisk II 521—522, 542—543. — Див. ще **перигей**.

перископ, *перископичний*, *перископний*; — р. болг. *перископ*, бр. *перьскоп*, п. *peryskop*, ч. слц. вл. *periskop*, м. *перископ*, схв. *пёрископ*, слн. *periskóp*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Periskóp* «перископ», фр. *periscope*, англ. *periscope* «тс.» утворено від гр. *περισκοπέω* «дивлюся навколо», що складається з префікса *περι-* «навколо» і дієслова *σκοπέω* «стежу, пильную». — СІС² 640; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуякля 708; Klein 1160, 1400. — Див. ще **спіскоп**, **перигей**.

перистальтика «ритмічні скорочення стінок стравоходу, шлунка й кишечнику», *перистальтичний*; — р. *перистальтика*, бр. *перьстальтыка*, п. *perystaltyka*, ч. слц. *peristaltika*, болг. *перисталтика*, схв. *перисталтика*, слн. *peristáltika*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Peristáltik* «перистальтика», фр. *peristaltique* «тс.», англ. *peristaltic* «перистальтичний» походять від гр. *περισταλτικός* «який охоплює, стискає», пов'язаного з дієсловом *περιστέλλω* «одягаю; захищаю, дбаю», що складається з префікса *περι-* «навколо» і дієслова *στέλλω* «лаштую, споряджаю; шикую; впорядковую», спорідненого з лат. *lātus* (<**stlātos*) «широкий», *stlāta*, *stlatta* «широке торговельне (згодом піратське) судно», псл. *stlati* «стелити», укр. *слати*. — СІС² 640; Kopaliński 743—744; РЧДБЕ 470; Вуякля 709; Klein 1160; Frisk II

786—788; Walde—Hofm. I 772. — Див. ще **перигей, слати**².

пéрти, *пéрнути* — див. **пéрти**³.

перитоніт (мед.) «запалення очеревини»; — р. болг. *перитонит*, бр. *перытанит*, ч. *peritonitis*, слц. *peritonitida*, м. *перитонит(ис)*, схв. *перитон(е)итис*, слн. *peritonítis*; — запозичення з медичної латини; нлат. *peritonitis* «тс.» утворено від гр. *περιτόναιον* «очеревина», пов'язаного з *περιτείνω* «натягаю навколо, обтягаю», яке складається з префікса *περι-* «навколо» та дієслова *τείνω* «напружую, натягаю», спорідненого з дінд. *tapōti* «розтягає, натягає», лат. *tendo* «тягну, витягаю; надуваю», лит. *tinti* «пухнути», *tiñklas* «сітка, невід», псл. *teneto* «тенето», укр. *тенето*. — СІС² 641; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 709; Klein 1160; Frisk II 863—865; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **перигей, тенета**.

периферія, *периферійний*, *периферійний*; — р. *периферія*, бр. *перыферыя*, п. *peruferia*, ч. *periferie*, слц. *periferia*, вл. *periferija*, болг. *периферия*, м. *периферија*, схв. *перифèрија*, слн. *periferija*; — запозичення з французької мови; фр. *périphérie* «периферія» виникло з лат. *périphēria* «тс.», що зводиться до гр. *περιφέρεια* «околиця, периферія», пов'язаного з *περιφέρω* «ношу (воджу) навколо; кручу, обертаю», яке складається з префікса *περι-* «навколо» і дієслова *φέρω* «несу, ношу», спорідненого з дінд. *bhāratī* «бере», лат. *ferō* «несу», псл. *vyrati*, укр. *брати*. — СІС² 641; Черных II 22; КЭСРЯ 334; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 709; Klein 1159; Walde—Hofm. I 483—485; Frisk II 1003—1005. — Див. ще **брати, перигей**.

перифраза «заміна назви предмета або явища його описом», *перифраза* «тс.», *перифрастичний*, *перифразувати*; — р. болг. м. схв. *перифраза*, бр. *перыфрāза*, п. *peryfrāza*, ч. *perifrāze*, слц. слн. *perifrāza*, вл. *perifrāza*; — оче-

видно, запозичення з французької мови; фр. *périphrase* «перифраза» виникло з лат. *périphrasis* «тс.», що походить від гр. *περίφρασις* «описовий вислів», пов'язаного з *περιφράζω* «висловлююся описово», яке складається з префікса *περι-* «навколо» і дієслова *φράζω* «говорю, повідомляю». — СІС² 641; КЭСРЯ 334; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 709; Klein 1159—1160. — Див. ще **перигей, фраза**.

[перичка] (бот.) «щитник, *Dryopteris Adans. (Aspidium Sw.)*» Нед, **[пірнiчка]** «орляк звичайний (папороть), *Pteridium aquilinum Kuhn. (L.) (Pteris)*» Нед, Мак; — похідні утворення від *перо*; назви зумовлені пірчасторозсіченою формою листків папороті. — Вісюліна—Клоков 55. — Див. ще **перо**.

пéрі «(у перській міфології) добра фея»; — р. болг. *пéри*, бр. *пéры*, п. ч. *perí*; — запозичено з перської мови, можливо, через англійську (англ. *peri* «тс.»); перс. *parī* «ангел, фея» виникло з сперс. *parīk* «тс.», що походить від ав. *parīkā* «прекрасна жінка, яка спокушує побожного чоловіка», пов'язаного, очевидно, з гебр. *pīlēghesh* «наложниця, коханка», араб. *pīlaqtā*, гр. *παλακή* «тс.». — СІС² 641; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54, 61; Sł. wug. obszycz 564; РЧДБЕ 469; Klein 1115, 1158. — Див. ще **паладій**.

[перій] (іхт.) «хариус, *Thymallus thymallus L.*» Нед, **[періка]** «вид дрібної риби» О, **[пірь]** «тс.» О, **[пернійця]** «хариус», **[пірь Маркевич—Короткий, пірьок тж, пірь ВєНЗн]** «тс.»; — п. **[пур]** «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *перо*, оскільки тіло хариуса вкрите на боках великою лускою. — Маркевич—Короткий 73—74; УРЕ 15, 427. — Див. ще **перо**.

пéріод, *пéріодизація*, *пéріодика*, *пéріодичний*, *передпéріод*; — р. *пéріод*, бр. *пéрыяд*, п. *period*, ч. вл. нл. *perioda*, слц. слн. *perióda*, болг. *период*, м. *период*, схв. *период*; — запозичен-

ня з французької мови; фр. *période* «період» виникло з лат. *periodus*, що походить від гр. *περίοδος* «обертання, обіг», утвореного за допомогою префікса *περι-* «навколо» від *ὁδός* «шлях, дорога», спорідненого з дінд. *ā-sad-* «іти, наближатися», ав. *arahad-* «відходити», лат. *cēdo* «іду, ходжу», псл. *hoditi*, укр. *ходити*. — СІС² 641; Черных II 22; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Kopaliński 740; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуяклија 707; Dauzat 548; Walde—Hofm. I 193—194; Frisk II 350. — Див. ще **перигей**, **ходіти**.

перістий «строкатий», [*парістий*] «тс.» Пі, *перістий* «укритий пір'ям; строкатий», [*перастий*] «строкатий» ВеЗа; — бр. *пярэсты* «строкатий, перістий», ч. *peřestý* «тс.»; — псл. **peřestь* «пір'ястий; перістий», похідне від *peřo* (peřje) «перо (пір'я)». — Трубачев Етимология 1972, 33—35. — Див. ще **перо**.

періщити «сильно бити, сікти, шмагати; (про дощ) сильно, безперервно йти», [*паріщити*] «тс.» ВеБ; — очевидно, пов'язане з [*перити*] «бити, шмагати». — Див. ще **перти**³.

[**перія**] «ряд (будинків), бік (вулиці) СУМ, Нед; вулиця в місті; ринок О»; — бр. ст. *перая*, *перия* «бік вулиці»; — запозичення з польської мови; п. *pierzeja* «тс.», як і ч. *peřej* «поріг (річковий)», слц. *peřej* «тс.», задовільної етимології не має; пов'язується (Фасмер III 240) з стсл. *перж* «лечу, рухаюсь», укр. [*перть*] «стежка, по якій ганяють овець». — Machek ESJC 445.

перкаль (текст.) «тонка бавовняна тканина»; — р. *перкаль*, бр. *паркаль*, п. *perkal*, ч. слн. *perkáľ*, слц. *perkáp*, болг. *перкал*, схв. *пєркāl*; — запозичення з французької мови; фр. *percale* походить від ісп. *pergal*, яке зводиться до перс. *pārgāī(ā)* «тс.». — СІС² 642; Фасмер III 242; Преобр. II 44; РЧДБЕ 471; Вуяклија 710; Klein 1008; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще **ма́ти**¹, **перло**.

[**перкась**] (орн.) «стрепет, хохітва, Otis tetrax L.» Шарл, [*перкоша*] «тс.» Нед, [*перкач*] «дрізд омелюх, Turdus visciosus L.» Шарл, [*пирскач*] «тс.»; — очевидно, назви звуконаслідувального походження, утворені від вигуків, що імітують крики цих птахів. — Птицы СССР 203—204.

[**перкун**] (орн.) «пірникоза велика, Podiceps cristatus L.» Нед; — п. *perkoz* «пірникоза» (з укр.); — очевидно, похідне утворення від [*перка́тий*] «такий, що має задерті догори роги» (цей птах має на голові пишне пір'я, яке нагадує роги). — Strutyński 145. — Див. ще **пирка́тий**.

[**Перкун**] (міф.) «Перун»; — очевидно, пов'язане з *Перун*; споріднене з лит. *perkūnas* «грім», лтс. *pėrkons*, прус. *Perkunis* «тс.»; балтійські слова, для яких встановлюється первісне значення «дубовий бог», часто пов'язують (Гамкрелідзе—Иванов 615, 792—793; Fraenkel ZfSlPh 20, 59; Walde—Hofm. II 402—403; Uhlenbeck 158) з дісл. *Fjörgynn* (назва певного бога), *Fjörgyn* «мати Тора», гот. *faīrguni* «скеля», лат. *quercus* «дуб», алб. *perëndi* «бог». — Фасмер III 247; Преобр. II 47—48; Fraenkel 575. — Див. ще **Перун**.

перламутр «внутрішній шар черепашок деяких молюсків», [*перламут*] Нед, *перломутер* Куз] «тс.», *перламутрівка* (ент.) «метелик з перламутровими або сріблястими цятками на нижній частині крил», *перламутритися*; — р. бр. *перламутр*, болг. *перламутър*, схв. *пєрлмутер*; — запозичення з німецької мови; н. *Perlmutter*, [*Perlemutter*], утворене з іменників *Perle* «перлина» та *Mutter* «мати», є калькою слат. *māter perlārum* «мати перлів» (назва черепашки). — СІС² 642; Булаховський Нариси 128; Черных II 23; Фасмер III 242; Преобр. II 44; РЧДБЕ 471; Вуяклија 710; Klein 1008; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще **ма́ти**¹, **перло**.

[**перлик**] «рибальський пристрій, жердина, на якій є залізний моток з діркою, ударяючи яким по каменю, ви-

ганяють рибу»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *perlik* «молот для товчіння каменю», як і ч. *perlik* «кувалда, молот», вл. *pygła* «молоток», походить від днв. свн. *perel* «молот». — Тихий РМ 1938/6, 267; Machek ESJC 444; Holub—Lyer 368.

перлівка (бот.) «*Melica L.*, [*перловник*] «перлівка висока, *Melica altissima L.*» Мак; — р. *перлѡвник*, бр. *пѣрлайка*, п. *perłówka*; — похідне утворення від *пѣрлѡ*; назва зумовлена, очевидно, наявністю на колосках цієї рослини кулястих грудочок, складених з недорозвинених квіток (Вісюліна—Клоков 94); пор. р. [*жемчужник*] «перлівка», нвн. *Perigras* «тс.». — Див. ще *пѣрлѡ*.

пѣрлѡ «перламутрове зерно, що утворюється в черепашках деяких молюсків» СУМ, Нед, *пѣрла* (жін. р.), *пѣрли* (мн.), *перліна*, [*перельник*] «ловець перлин» Нед, [*перельніцтво*] «добування перлин», [*перлінок*] (зоол.) «вид равлика, *Glaucoma*» тж, [*перлиця*] (орн.) «цесарка, перлова курка» Куз, *перлівка* «перлові крупи», *перлівниця* «вид молюска, *Unio*» СУМ, УРЕ, [*перловіць*] (ент.) «перламутрівка», *перластий*, *перлічний*, *перлістий*, *перлѡвий*, [*перліти*] «прикрашати перлами» Куз, [*перлітися*] «яскрити» Куз, ст. *пѣрла* (XVII ст.); — р. *перл*, бр. *пѣрлы*, п. *perła*, ч. слц. *perla*, вл. нл. *paḡla*, болг. м. схв. *пѣрла*, слн. *pѣrла*; — запозичення з французької мови (форма *пѣрла*, жін. р., з німецької); фр. *perle* «перлина», очевидно, походить від іт. *perla*, що, як і нім. *Pérle*, зводиться до нар.-лат. **perla*, яке виникло з лат. *perna* «стегна; вид молюска», спорідненого з дінд. *pāṛṣṇīḥ* «п'ята», ав. *pāšna-*, гр. *πτήρυνη*, гот. *fairzpa*, днв. *fersana*, нвн. *Ferse* «тс.». — Шелудько 42; Черных II 22—23; Фасмер III 242; Преобр. II 44; Галай. Веснік БДУ 1978/2, 34; Brückner 402; Machek ESJC 444; Schuster-Sewc 1045; РЧДБЕ 471; Klein 1144; Dauzat 549; Kluge—Mitzka 538; Walde—Hofm. II 289—290.

перлѡн «штучне синтетичне волокно, а також тканина з нього»; — р. бр. болг. *перлѡн*, п. ч. слц. *perlon*, слн. *pѣrлон*; — запозичення з німецької мови; н. *Perlon* «тс.» утворено від *Pérle* «перло» за зразком *нейлѡн*, *силѡн*. — Коломієць Розвиток лексики сл. мов 243; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471. — Див. ще *пѣрлѡ*.

перлюстрація «розпечатування й перегляд поштової кореспонденції без відома адресата», *перлюстраційний*, *перлюструвати*; — р. болг. *перлюстрація*, бр. *перлюстрація*, п. *perlustracja*, ч. *perlustrace*, слц. *perlustrácia*, схв. *перлустрація*, слн. *perlustrácia*; — запозичення з латинської мови; лат. *perlustratio* «перегляд» пов'язане з *perlustro* «оглядаю, переглядаю», утвореним за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *lustro* «оглядаю, обстежую». — СІС² 642; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 710. — Див. ще *ілюстрація*, *пере-*.

перманент «завивка волосся, яка довго тримається», *перманентний* «постійний, безперервний»; — р. бр. *перманент*, п. вл. *permanentny* «перманентний», ч. *permanentní*, слц. *permanentný*, болг. м. *перманентен*, схв. *перманентан*, слн. *permanénten* «тс.»; — запозичення з французької мови (як назва зачіски є, очевидно, другим компонентом фр. вислову *coiffure permanente* «перманентна (постійна) зачіска»); фр. *permanent* «постійний, незмінний; безперервний» виникло з лат. *permanēns* (род. в. *permanentis*) «такий, що триває», похідного від *permanēre* «тривати», яке за допомогою префікса *per-* «через, пере-» утворено від *manēre* «лишатися, тривати», спорідненого з гр. *μένω* «залишаюся», дінд. *man-* «зволікати, стояти нерухомо», ав. дперс. *man-* «залишатися, чекати», вірм. *man* «залишаюся, чекаю». — СІС² 642; Черных II 23; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 710; Dauzat 549; Walde—Hofm. II 26.

перм'як «представник народності фінно-угорської мовної групи»; — р. болг. *пермяк*, бр. *пярмяк*, ч. *Permjak*; — похідне утворення від *Перм*, яке спочатку було етнонімом або топонімом (назвою території); топонім *Перм* задовільної етимології не має; пов'язується з комі рагма «тайга», реґјета «успадкована земля», з фін. *Perjamaa*, похідним від *perä* «задня (крайня) частина». — Фасмер III 242; Никонов 327; Мельхев 68.

[перна́к] «личинка гедзя» Нед, [*перна́дель* ВеНЗн, ВеЛ, *пернаділь* ВеНЗн, *пирна́дель* ВеНЗн, ВеЛ, *перна́ль* Нед] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [*перна́к*] «напірник», [*перінка*] «личинка мурашки», за схожістю личинки до подушечок, перин. — Див. ще **перо́**. — Пор. **перінка**.

[перна́тка] (зоол.) «жаба» ВеБ; — неясне.

[перна́ток] (бот., у сполученні [*блávат п.*] «волошка фриґійська, *Centaurea phrygia* L.») Нед; — похідне утворення від *перна́тий*; назва зумовлена, очевидно, пірчасто-роздільною формою придатків обгортки кошиків цієї рослини. — Див. ще **перо́**.

[перна́чка] «кров'яна ковбаса» Vinсenz, [*перначкі*] «товсті овечі кишки» Нед; — очевидно, результат видозміни запозиченого рум. молд. *sâpnâț* (*sâpnat*) «ковбаса», що походить від нар.-лат. **saḡpaseus* «м'ясний», пов'язаного з лат. *carō* (род. в. *carnis*) «м'ясо», спорідненим з умбр. *kegi* «частина», *kaḡne* «кусок м'яса», дісл. *hōḡund* «м'ясо», гр. *κέρρω* (*καρῖνωι*) «відріую», лит. *kertù* «рубаяу», псл. **čerslo* (< **kertslo*) «чересло», **č'rtā* «нарізка, риска». — Vinсenz. 13; СДЕЛМ 221; DLRM 154; Walde—Hofm. I 170. — Див. ще **чересло́**, **чєртá**.

перо́ «рогове нашікрне утворення у птахів; знаряддя для писання й малювання; [плавець у риби; парасолька ВеУг]», [*пиро́*] «лопоть весла; зелені стебла цибулі» Корз, [*перечко*] «пірце» ВеЛ, *пері́на*, [*пері́стка*] (зоол.) «пе-

нарія (вид корала), *Pennatula*» Нед, [*пері́ян*] «строкатий віл» ВеНЗн, [*пері́вніця*] «пенал» Куз, [*пері́ня*] «строката корова» ВеНЗн, [*перна́к*] «напірник» Нед, *перна́ті*, [*перна́тка*] (зоол.) «пенарія» Нед, *перна́ч* (іст.), *перні́к* «пенал» Нед, [*перце́*] «листя до появи колосся; поперечний щабель у борони» О, [*пер'ян*] «перістий віл», *пірі́на* «пір'іна», *пір'і́на*, [*пірна́к*] «хвостове перо в півня» ВеБ, [*пірна́ті*] «пернаті», *пірна́ч* «пернач», *пірні́к* «пенал» Куз, [*піро́*] «перо» Нед, *пірце́* «маленьке перо; листок рогозу, цибулі або часнику», *пір'я*, [*пір'ян*] «періста тварина», [*пір'янка*] «пір'інка» Нед, *перна́тий*, [*пірі́стий*] «строкатий» Нед, *пір'і́стий*, [*пірна́тий*] «пернатий», [*пірні́й*] «укритий пір'ям» Нед, *пірча́стий*, *пір'я́стий*, [*прі́яний*] «вид масті рога тої худоби» Нед, [*прі́яний*] «смугастий», [*прі́ястий*] «тс.» Нед, [*пірिति(ся)*] «лягати, скидати пір'я» Нед, *напі́рнач* «футляр на пера в старовинній чорнильниці; напірник», *напі́рник*, [*невпі́рий*] «неоперений» Куз, [*оперна́тими*] «оперитися; розбагатіти», *оперя́тися*, [*опі́рити*] «вкрити пір'ям» Куз, [*упі́рений*] «укритий пір'ям» Нед; — р. болг. *перо́*, бр. *пяро́*, др. *перо*, п. *ріо́го*, ч. *pero*, *régo*, слц. *pero*, вл. нл. *pjego*, м. *перо*, схв. *pèro*, слн. *peró*, стсл. **перо**; — псл. *pero*, пов'язане з **perti* «перти»; — споріднене з лит. *spaḡnas* «крило», лтс. *spāḡns* «тс.», дінд. *paḡnāt* «крило, перо», ав. *paḡna*, нперс. *paḡ* «тс.», двн. *faḡn* «папороть»; іе. **per-*; менш обґрунтоване зіставлення (Pedersen Kelt. Gr. I 90; Machek ESJC 444—445; Kluge—Mitzka 188; Walde—Hofm. II 282) з гр. *πτερόν* «перо, крило», двн. *fēdara* (< **péterā*) «перо», дінд. *pátram* «крило», вірм. *t'ir* (< **pter-*) «літання, політ», лат. *acci-piter* «яструб», іе. **pet-* «літати». — Фасмер—Трубачев III 243; Черных II 23; Прєобр. II 44—45; Горяев 256; Brückner 414; Младенов 418; Mikl. EW 240; Meillet Études 238; Karulis II 257; Persson Beitr. 417; Pokorny 816—817. — Див. ще **пєрти** ¹.

перо́н «залізнична платформа»; — р. *перро́н*, бр. болг. *перо́н*, п. *peron*, ч. слц. слн. *perón*, м. *перон*, схв. *пѣрѣн*; — запозичення з французької мови; фр. *peron* «під'їзд; ганок; перон» пов'язане з *pierre* «камінь», що виникло з лат. *petra* «скеля, камінь», від гр. *пѣтра* «тс.». — СІС² 643; Черных II 24; Sł. wug. obsyeh 565; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 471; Вуяклија 711; Klein 1163; Dauzat 550. — Див. ще **Петрo**.

[пѣроч] (бот., у сполученні [*п. болотяна*] «плавушник болотяний, *Hottonia palustris* L.») Нед; — похідне утворення від *перo*; назва зумовлена гребінчасто-пірчасто-розсіченою формою листя цієї рослини. — Вісюліна—Клоков 34, 251; УРЕ 11, 229. — Див. ще **перo**.

перпендикуляр «пряма лінія, що утворює прямий кут з даною прямою або площиною», *перпендикулярний*; — р. болг. *перпендикуляр*, бр. *перпендикуляр*, п. *perpendyкулярny* «перпендикулярний», слц. *perpendikulárny* «тс.», м. *перпендикуляр(а)*, схв. *пѣрпендикулѣран* «перпендикулярний»; — запозичення з латинської мови; лат. *perpendiculáris* «прямовисний» є похідним від *perpendiculum* «висок», пов'язаного з *perpendo* «точно виважую», утвореного за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *pendo* «важу, зважую», пов'язаного з *pendeo* «звисаю». — СІС² 643; Черных II 23—24; Фасмер III 243; Kopaliński 741; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 711; Klein 1151, 1162. — Див. ще **апѣндикс**, **пере-**. — Пор. **пѣнсія**.

перс «представник основного населення Ірану», *персіянин* «тс.», *Пѣрсія*, *персідський*, *персіянський*, *пѣрський*, ст. *персинъ* «перс», *Пѣрсіда* «Персія» (XVII ст.); — р. бр. *перс*, п. вл. *Pers*, ч. *Peršan*, слц. *Peržan*, болг. *персіец*, схв. *Персія́нац*, *Перзія́нац*, слн. *Përžijec*, стсл. *персъ*; — запозичення з грецької мови; гр. *Περσος* «перс», як і *Περσίδς* (род. в. *Περσίδος*) «Персида (історична назва теперішнього Фарсиста-

ну в Ірані)», походить від етимологічно нез'ясованого дперс. *Pārsa* «Персія», до якого зводяться також перс. *Pārs*, *Fārs*, гебр. *Pārás*, ар. *Fāris* «тс.»; від гр. *Περσίδς* походить цсл. **Пѣрсьида**, звідки й укр. *персідський*. — Фасмер III 243; Никонов 159—160; Vasmer Festschr. Suževskýj 297; Klein 1163.

пѣрса, *пѣрси*, [*пѣрста*] «перса», [*пѣрса*] «тс.» Пѣ, [*пѣрсні*] «груди в коней» Л, [*пѣрсти*, *пѣрсиці*] «тс.» Л, [*пѣрстка*] «груди» О, [*спѣрси*] «тс.» Гриц, *персістий*, [*персній*] «грудний» Куз, [*персoвий*] «випуклий» Нед, [*напѣрсник*] «частина упряжі»; — р. *пѣрси*, [*персть*] «груди в коня», др. *пѣрсь* (одн.), *пѣрси*, п. *piers* (одн.), ч. *prsa*, *prsy*, ст. *prsi*, слц. *prsia*, нл. [*pjers*], схв. *пѣрса*, *пѣрси*, слн. *přsi*, р.-цсл. *пръси*, *пърси*; — псл. **přsь*, **přsi* «груди»; — споріднене з лит. *pĩršys* «груди в коня», дінд. *pārśuḥ* «ребро», ав. *pərəsu-* «ребро, бік», ос. *ǰars* «бік»; іє. **perk-* «ребро, груди»; форми з **т**, **т'**, **н** (< **тн**) постали, очевидно, внаслідок зближення з *перст*. — Фасмер III 245; Преобр. II 45—46; Горяев 256; Brückner 410; Machek ESJČ 486; Holub—Kop. 296; Schuster-Sewc 1081—1082; Критенко Вступ 508; Mikl. EW 243; Meillet Etudes 262; Trautmann 220; Būga RR II 515; Эндзелін СБЭ 196; Zubatý AfSIPh 16, 411; Зализняк ВСЯ VI 38; Pokorny 820.

пѣрси́к (бот.) «*Persica* Mill.», [*перскиня*] «персик звичайний, *Persica vulgaris* Mill.» Мак; — р. *пѣрси́к*, бр. *пѣрсік*; — запозичене із середньолатинської мови, очевидно, через середньоніжньонімецьку; слат. *persica* «персик» (> снн. *pěrsik* «тс.») постало з лат. *persicum* (у сполученні *mālum* р. «перське яблуко»), що є формою середнього роду прикметника *persicus* «перський», утвореного від *Persa* «перс» (з гр. *Περσος* «тс.»). — Черных II 24; Фасмер III 243; Преобр. II 46; Kluge—Mitzka 544. — Див. ще **перс**. — Пор. **бросква**.

персо́на «особа; поважна особа», [*парсо́на*] «тс.», *персона́ж*, *персона́л*,

персоналізм (філос.), *персоналії*, *персоналіст* (філос.), *персональний*, *персоналізувати*; — р. бр. болг. м. схв. *персона*, п. ч. *persona*, слц. *persóna*, вл. нл. *personal* «персонал», слн. *personal* «тс.»; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *persōna* «маска; роль; особа» виникло з етр. *persu* «маскована постать» (перв. назва бога чи демона потойбічного світу, що приймав душі померлих та супроводжував їх у пекло), спорідненого з першим компонентом гр. *Περσε(φ)νη* «Персефона» (ім'я дочки Зевса й Деметри, що стала дружиною бога підземного царства Аїда); *персонаж* походить від фр. *personnage* «персонаж» (з лат. *persōna*), а *персона́л(ьний)* від пізньолат. *persōnālis* «особовий». — СІС² 643; Фасмер—Трубачев III 244; Черных II 24; Hüttl-Worth 16; Преобр. II 46; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 712; Будагов История слов 134—139; Klein 1163—1164; Walde—Hofm. II 291—292; Frisk II 518. — Пор. *парсуна*.

персоніфікація «уособлення», *персоніфікувати* «уособлювати»; — р. болг. *персонификация*, бр. *персаніфікация*, п. *personifikacija*, ч. *personifikace*, слц. *personifikácia*, м. схв. *персонификација*, слн. *personifikacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Personifikation*, фр. англ. *personification* «уособлення» утворено від лат. *persōna* «особа» за допомогою компонента *-ficatio*, пов'язаного з *facere* «робити, чинити». — СІС² 643; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 713; Klein 1164; Dauzat 550. — Див. ще **електрифікація**, **персона**, **факт**.

перспектіва, *перспективний*; — р. болг. м. схв. *перспектіва*, бр. *перспектіва*, п. *perspektywa*, ч. *perspektiva*, слц. слн. *perspektiva*, вл. нл. *perspektiva*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *perspective* «перспектива», н. *Perspektive* «тс.» виникло з слат. *perspectiva* (ars) «мистец-

тво перспективного зображення», що являє собою форму жіночого роду від *perspectivus* «перспективний», похідного від лат. *perspectus*, діеприкетника минулого часу до дієслова *perspicio* «дивлюся через», яке складається з префікса *per-* «крізь, через, пере-» і дієслова *spicio* «дивлюся». — СІС² 643; Фасмер III 244; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 713; Dauzat 550; Klein 1164. — Див. ще **аспéкт**, **пере-**.

перст «палець руки», [*персть*] «тс.» Нед, *пéрстень* «обручка, каблучка; [наперсток ДзАтл I]», [*пéрстінь*, *перстеніна*] «тс.», *пéрсні* (мн.), [*перстéні*] «персні» Куз, [*пéрсник*] «перстенець», *перстенець*, *перстéник*, [*перстеніна*] «перстень» О, [*перстіна*] «тс.» Куз, [*перстіня*] (зб.) «персні» Ме, [*пирістень*] «перстень» ГрицАВ, [*пéрсний*] «перстеневий» Куз, *перстене́вий*, [*перстенюва́тий*] «кільцеподібний, перснеподібний» Куз, [*напéрсник*] «онучка (для пальців ніг)», [*напéрсниця*] «тс.», *напéрсток* «захисний ковпачок на палець при шитті; залізне кільце, яким коса кріпиться до кісся; [перстень Л]»; — р. *перст*, др. *пърстъ*, п. *parst*, ч. слц. *prst*, вл. *porst*, полаб. *pårstèn* «перстень», болг. *пръст*, м. *прст*, схв. *пѣст*, слн. *přst*, стсл. *прѣстъ*; — псл. **přstь* «палець»; — споріднене з лит. *pirstas*, лтс. *pirsts*, прус. *pirsten* «тс.», а також, очевидно, з двн. *first* «гребінь даху», снн. *vorst* «стовп», лат. *postis* «тс.», дінд. *přstham* «хребет, вершина», ав. *paršta-* «спина»; іє. *(s)per- «дотикатися, спиратися»; менш переконливе пов'язання (Wiedemann BB 27, 229; Machek Recherches 59—60; Schuster-Sewc 1137) з псл. **přsь*, **přsi* «груди», укр. *пёрса*. — Фасмер—Трубачев III 244; Черных II 24—25; Brückner 397; Machek ESJC 486; Младенов 533; Крищенко Вступ 542; Mikl. EW 243; Trautmann 220; Būga RR II 515; Mühl.—Endz. III 224; Solmsen IF 31, 454; Мартынов Язык 82; Brugmann IF 11, 285; Walde—Hofm. II 349; Pokorny 813.

перстáч (бот.) «*Potentilla L.*», [*перстáч*] «тс.» Куз; — похідне утворення від *перст*; назва зумовлена пальчастою формою листя цієї рослини. — Вісюліна—Клоков 210. — Див. ще **перст**.

[перстенéць] (бот.) «повитиця, *Cuscuta L.*»; — похідне утворення від *пéрстень*; назва зумовлена тим, що повитиця обвивається навколо стебел інших рослин, утворюючи кільця. — Вісюліна—Клоков 263. — Див. ще **перст**.

[перстенівка] (ент.) «кільчастий шовкопряд, *Malacosoma neustria L.*» Куз; — похідне утворення від *пéрстень*; назва зумовлена тим, що кладка яєць цього метелика має вигляд кільця. — УРЕ 6, 421. — Див. ще **перст**.

[перстеня́к] (зоол.) «кільчаки, кільчасті черви, *Annelides*» Нед; — п. *pierscienice* «тс.»; — похідне утворення від *пéрстень*; назва зумовлена тим, що тіло цих червів складається з великої кількості однакових за будовою персеподібних члеників. — УРЕ 6, 421. — Див. ще **перст**.

персть (заст.) «земля»; — р. *персть*, др. *пърсть*; п. ст. *piersć*, ч. слц. *prst'*, вл. *pjerść*, болг. *прѣст*, м. *прст*, слн. *přst*, стсл. *прѣсть*; — псл. **přstь*, пов'язане з **pogъ* «порох»; — споріднене з лит. *piškšnys* «жар, присок», лтс. *piškstis* «присок», дінд. *přsan* «плямистий, строкатий», дісл. *fors* «водоспад». — Фасмер III 245; Преобр. II 47; Maček EŠJČ 487; Holub—Lyer 399; Schuster-Sewc 1082; Младенов 534; Mikl. EW 243; Meillet Études 285; Trautmann 206; Mühl.—Endz. III 223; Pedersen IF 5, 54. — Див. ще **пóрох**.

пéрти¹ «іти; швидко просуватися», *пиря́ти* «швидко бігати, гасати; гнати на коні»; — р. *перéть*, бр. *пéрці*, др. *перети*, п. *przec*; — псл. **perti* «іти, просуватися, не рахуючись з перешкодами»; — споріднене з гр. *πεῖρω* (<**περω*) «прокладаю шлях, прориваюся вперед», *περῶω* «переходжу, проходжу, проникаю», *πóρος* «переправа, перехід», *πορθμός* «протока, (вузький)

прохід», дінд. *píparti* «перевозить, переводить, супроводжує», вірм. *hordan* «відходити», лат. *porta* «брама; прохід; ущелина», *portus* «гавань, приплав», ав. *pəgətu-* «брід», двн. *farap* «їхати», гот. *farjan* «тс.»; іє. **per-* «переводити на той бік; проникати, проходити». — Фасмер III 240; Trautmann 215; Frisk II 491—492; Walde—Hofm. II 343—344; Uhlenbeck 166; Pokorny 816—817. — Пор. **пере-**.

пéрти² (уживається здебільшого з префіксами), [*перетися*] «тиснутися, пхатися» О, [*пíрла*] «підпора» О, [*безприпóрий*] (про вола) «який не має припору», *відпирáти*, [*запéртя*] «замкнене, таємне приміщення» Я, *запíр*, *запíрка*, *запóр*, [*заопирувáти*] «упертися, вчинити опір», *напíр* «тиск, натиск; [маточина колеса]», *напíрний*, *напóристий*, [*неспéртий*] «неспростовний» Ж, *опéрти*, *опирáти*, *опирáтися*, [*оперáч*] «крісло», *опертя́*, [*опíрало*] «спинка (крісла), опертя» Ж, *опíр*, [*опíрка*] «опертя» Ж, *опóра*, [*опíр*] «опираючись», [*опíром*, *опíрці*] «тс.», *обпирáти*, *обпирáтися*, *підпирáти*, *підпéртя́*, *підпíр*, *підпíрка*, *підпóра*, *підпóрка*, [*нопíр*] «підтримка» Нед, [*нопóра*] «тс.» Нед, [*прéпíр*] «частина шиї у вола, в яку впирається ярмо», [*прíпíр*] «тс. Г; запор, замок; спокій, перепочинок; невідкладна потреба; крутий схил Нед», [*прíпóра*] «запор, замок» Нед, [*припирóвище*] «пристановище» Нед, [*припóристий*] «(про вола) з добре виступаючою частиною шиї, в яку впирається ярмо; (про сани) з полозами, загнутими під прямим кутом», *пропирáти*, *розпирáти*, *рóзнíр*, *рóзнíрка*, *розпирáльний*, *розпíрний*, [*спíр*] «затори криги; запор; астма» Куз, [*спор*] «астма» Нед, [*супóра*] «підпíрка», *упирáти*, *упирáтися*, [*упíрка*] «трикутний пліт для захисту плавучої валюшні від інших плотів», *упóр*, *узапéрті*; — р. *перéть*, бр. *пéрці*, др. *перети*, п. *przec*, ч. *zarřt* «сховати», слц. *zapriet'* «замкнути, заперти», вл. *prěć so* «опиратися», нл. *prěć* «тс.», болг. *запíрам* «зу-

пиняю, затримую; запираю», м. *запира* «зупиняє, затримує», схв. *зàпрѣти* «заперти», слн. *zapřéti* «тс.»; — псл. **perti* (з чергуванням *per-*, *rog-*, *ry-*); — споріднене з лит. *spirti* «підпирати», *pāsparas* «підпірка», лат. *paries* «стіна», днн. *spar-go* «жердина», снн. *sparge* «тс.»; іє. *(s)*per-* «кроква; жердина; спис». — Фасмер III 240—241; Черных II 21; Преобр. II 42—43; Brückner 441—442; Machek ESJS 495; Holub—Lyer 403; Мейє ОЯ 177; Trautmann 275; Būga RR I 475; Persson Beitr. 417, 472—473; Walde—Hofm. II 572—573; Pokorny 990—991.

[пёрти³] «перечити» О, [пёртися] «сперечатися», [пёртися] «тс.» О, [пёрити] «бити» ЛексПол, [пёрнути] «сильно вдарити» тж, *пёрити* «сильно бити; (про дощ) дуже лити», [пёрчити] «лупцювати, бити», [пир] «суперечка, сварка» Нед, [пир] «тс.» О, *пря* «спір, боротьба», [заспир] «суперечка» Ж, Пі, [навсупор] «наперекір», [неспёртий] «незаперечний», *опиратися*, *опір*, *опёрний*, [одпора] «опір» Ж, [перепёрти] «переспорити», [рбзпра] «ворожнеча» Нед, [спёртися] «упертися, затятися», [спиратися] «сперечатися, проявляти впертість», [спирити] «відлупцювати», *спорити*, *споритися*, *спір*, *спірка*, [спёрник] «суперник» Нед, [спёрник] «тс.», [спорлівець] «сперечальник», [спёрлівий] «сварливий», [спорлівий] «тс.; спірний», [спёрний] «тс.» тж, *спёрний*, *спёрник*, *спёрництво*, [(на) супір] «наперекір» Нед, [супірець] «суперник», [супор] «опір, ворожнеча», [супёрник] «суперник», [супорок] «суперечність» Нед, [супра] «суперечка» Нед, *упиратися*, [упирувати] «бути впертим», *упертюх*, *упирання*, [упиряка] «упертюх» Нед, [упир] «упертість» Нед, *упёртий*, [упиристий] «упертий» Нед, [упёрний], *упёрчивий* Нед, *упорчівий* Нед «тс.»; — р. *пёрня* (з цсл.), *пря*, *спор*, *сперить*, бр. [спёрка] «спірка», [спораваць] «сперечатися», др. *пья* «суперечка, заперечення; перемога; судова справа», п.

заст. *przeć* «заперечувати», ч. *přítí se* «сперечатися», слц. *priet'sa* «тс.»; сваритися», вл. *ргѣс* «заперечувати», нл. *ргѣс* «тс.», болг. *препирам се* «сперечаюся», м. *препира се* «сперечається», схв. *прѣти* «обвинувачувати», *прѣти се* «сваритися, сперечатися», слн. *pre-rírati se* «сваритися», стсл. *прѣти са* «сперечатися», *пърѣти са* «тс.», *пърѣти* «протівитися, заперечувати»; — псл. **perti*, *ryg* «відбивати, боротися, заперечувати», можливо, пов'язане з **perti*, *ryg* «тиснути»; — споріднене з лит. *peiti* «бити, хльоскати віником», лтс. *peiti* «лупцювати», *pirėtiės* «сваритися», дінд. *prt-* «боротьба, суперечка», ав. *paēt-* «тс.»; іє. **per-* «бити». — Фасмер III 240—241; Skok III 37; Schuster-Sewc 1153—1154; Mayrhofer II 331; Pokorny 818—819. — Пор. *пёрщити*, *пёрти²*, *прати*.

[пертракта́ція] «переговори» Куз, *пертракта́ція*, *пертракта́ції* «тс.», [пертрактува́ти] «вести переговори» Куз; — слц. *pertraktovat'* «вести переговори»; — запозичення з польської мови; п. *pertraktacja* «перетрактація» походить від лат. *pertractatio* «заняття, робота (над чимсь)», пов'язаного з дієсловом *pertracto* «розробляю, вивчаю», утвореним за допомогою префікса *per-* «пере-, через» від *tracto* «розробляю; готую». — Kopaliński 743. — Див. ще *пере-*, *трактува́ти*.

пертурба́ція «раптове порушення нормального ходу чогось», *пертурбаційний*; — р. болг. *пертурба́ція*, бр. *пературба́ця*, ст. *пертурба́ця* (з п.), п. *perturbacja*, ч. *perturbace*, слц. *perturbacia*, вл. *perturbacija*, м. схв. *пертурба́ція*, слн. *perturbacija*; — запозичення з латинської мови; лат. *perturbatio* «розлад, сум'яття» пов'язане з *perturbo* «приводжу в безладдя; розладную; приголомшую», утвореним за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *turbo* «хвилюю, порушую». — СІС² 644; Kopaliński 743; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 713. — Див. ще *пере-*, *турбува́ти*.

[**перть**] «гірська овеча стежка», [*пирть*] «тс.» Нед, ВеНЗн; — р. [*перть*] «тс.», п. [perć] «крута гірська стежка», ч. слц. prť «лісова стежка», болг. *пъртина* «стежка в снігу», схв. *пърт* «шлях по снігу», *пъртина*, *пъртина* «тс.»; — псл. *pŕť, очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *perť «іти, просуватися, не рахуючись з перешкодами». — Фасмер III 246; Machek ESJS 487; Младенов 539; Коломиец *Этимология* 1984, 98, 102; Mikl. EW 243—244. — Див. ще **пърти**¹.

перука «головний покрив з чужого або синтетичного волосся», *перукър*, *перукърня*; — р. (заст.) *перук*, *перука*, п. вл. *peruka*, ч. слц. *peruka*, болг. *перука*, м. *перика*, схв. *пѣрика*, *пѣрука*, слн. *perika*; — через польське посередництво запозичене з французької мови; фр. *peruque* «перука» походить від іт. *peruccia* «тс.», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з пров. *perusat* «подібний до папуги; з гарною зачіскою». — SIC² 644; Акуленко 134; Фасмер III 206—207; Sl. wug. *obsusch* 566; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 472; Вуякляжіа 706; Dauzat 550; Klein 1165.

Перун (бог дощу, грому та блискавки в слов'янській міфології), [*пѣрим*] «грім» ГрицАВ, [*пѣрум* тж], *пѣрун* СУМ, О «тс.», [*перуняк*] (мін.) «фульгурит» Нед; — р. *Перун*, *перун* (заст.) «грім, блискавка», бр. *Пярүн*, *пярүн* «грім», др. *Перунъ*, п. *Piogun*, *piogun* «грім», ч. *Perun*, *perun* «грім», слц. *Perún*, полаб. *Peräunedån* «четвер» (калька нім. *Donnerstag*), схв. *Perun*; — псл. *Perunpъ*; назва бога виникла, очевидно, з назви грому *perunpъ*, пов'язаної з *pŕgati* «бити, ударяти»; проте можливе й зворотнє перенесення; — сумнівне з фонетичного погляду пов'язання (Mikola IF 8, 303) з гр. *κεραυνός* «грім, блискавка», букв. «той, хто б'є, руйнує», *κεραϊΐω* «руйную, спустошую; вбиваю», дінд. *српāті* «роздрібнює»; непереконливе виведення (Stender-Petersen 269) псл. *Perunpъ* з гот. **Fairhūns* (пор. гот. *fairguni* «гори»), а також

припущення (Korsch RSI 4, 179; Mikola Berühr. 101; Pedersen BB 20, 228—229; Vasmer RSI 4, 179) про запозичення цього слова з мови іллірійців. — Німчук 159—160; Фасмер—Трубачев III 246—247; Преобр. II 48; Горяев 257; Machek ESJS 445; Holub—Kor. 270; Младенов 419; Skok II 643—644; Meillet *Études* 452; Зализняк ВСЯ VI 42; Иванов ИОРЯС 8/4, 145—146; Lidén *Agm. St.* 88—89; Гамкрелидзе—Иванов 615, 792—793. — Див. ще **прати**. — Пор. **Перкун**.

перфѣкт (грам.) «дієслівна форма в індоєвропейських мовах, що виражає минулу дію, результат якої наявний і в момент мовлення», [*перфѣкція*] «довершеність» Куз, *перфѣктивний* (грам.), [*перфѣктний*] «довершений» Куз; — р. бр. болг. *перфѣкт*, п. *perfectum*, ч. слц. *perfektum*, вл. *perfekt*, м. *perfekt*, схв. *пѣрфѣк(а)т*, слн. *perfekt*; — запозичення з латинської мови; лат. *perfectum* (*tempus*) «доконаний (час)» пов'язане з *perficere* «готувати, виконувати, закінчувати», утвореним за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *facere* «робити, чинити». — SIC² 644; Koraliński 739; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 472; Вуякляжіа 714. — Див. ще **електрифікація**, **пере-**, **факт**.

перфорація «пробивання отворів по краях стрічок, карток, дисків; (гірн.) відокремлення частини гірської породи; (мед.) прорив», *перфоратор* «машина для пробивання отворів; (гірн.) машина для механічного буріння шпурів», *перфораторник*, *перфорацийний*, *перфорувальний*, *перфорувати*; — р. болг. *перфорація*, бр. *перфарация*, п. *perforacja*, ч. *perforace*, слц. *perforácia*, м. схв. *перфорация*, слн. *perforacija*; — запозичено з пізньолатинської мови через західноєвропейські (н. *Perforatiōn*, фр. англ. *perforation*); пізньолат. *perforatiō* «просвердлювання; пробивання» походить від лат. *perforātus*, діеприкм. мин. ч. від *perforo* «просвердлюю; пробиваю, проколюю», утвореного за допомогою пре-

фікса рег- «пере-, через, кризь» від fogo «буравлю, свердлю», спорідненого з лит. *bāgas* «ділянка, смуга», псл. **bo-*па, укр. *борона*; *перфоратор* походить від лат. *perforator* «той, хто проломлює, пробиває». — СІС² 644; Koraliński 740; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 472; Вуяклија 714; Klein 1157. — Див. ще **борона**, **пере-**.

[пёрхати] «пурхати», **[перхнути]** «пурхнути ВеЗа; пробігти; понаїжджати»; — п. *piezchać* «утікати; зникати», ч. *prchati* «тікати; вивітруватися», слц. *prchat'* «тс.»; — псл. **р̥хати* «легко перелітати з місця на місце», як і паралельне **р̥хати* «тс.», пов'язане чергуванням голосних з **рогхъ* «порох». — Фасмер III 336; Меркулова Етимология 1970, 154; Machek ESJC 483; Брандт РФВ 23, 295; Шахматов ИОРЯС 7/2, 336; Matzenauer LF 14, 95—96; Trautmann 206. — Див. ще **порох**. — Пор. **пёрхати**, **пёрхати**, **пурх**.

[пёрхнути] «ставати крихким» Нед, **[перхкий]** «крихкий, ламкий» Нед, **[спёрхнути]** «стати пухким» Корз, **[спёрхлий]** «пухкий» тж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *piezchać* «тріскатися, репатися» пов'язане з *piezchać* «утікати; зникати», укр. **[пёрхати]** «пурхати». — SW IV 166; Brücker 410—411. — Див. ще **пёрхати**.

[пёрчити] «запліднювати самицю» (про цапів), **[перть]** «цап» Нед, **[перч]** «тс.», **[пірчун]** «молодий цап»; — ч. *[prčiti se]* «бігатися, паруватися» (про кіз), *[prčá]* «коза», *prskati se* «паруватися» (про кіз), слц. *prčit' sa* «надиматися», *prskač* «цап», болг. *пърцам* «злягаюся» (про тварин), *пърч* «цап», *пръч* «тс.», схв. *prčati se* «злягатися» (про кіз), *пърч* «баран, цап», слн. *prč* «цап»; — псл. **р̥рчати* «паруватися, злягатися» (про тварин), пов'язане з **рогсѣ* «поросся»; — споріднене з дінд. *srgršáti* «дотикається», лит. *buřkštis* «паруватися» (про кіз та овець), лат. *rogus* «свиця». — Клепикова 37—44; Machek ESJC 482; Младенов 393; Walde—Nořm. II 341. — Див. ще **поросся**.

пёрший, **[пёршенський]** «головний, перший» Куз, **[першінський]** «тс.» Куз, **[першак]** «початківець; новачок; ініціатор» Нед, **[першачка]** «кобила з першим лошам» Нед, **першёнство** СУМ, Нед, **першінá**, **пёршість**, **[першун]** «чемпіон» Куз, **перш** «спочатку, раніше», **пёрше** «тс.», **[перші]** «давніш» О, **першенствувáти**, **[першувáти]** «тримати першість; вести перед» Она, **[впёршу]** «напочатку; вперше» Пі, **[запёрше]** «раніше, передніше» Ж, **[напершун]** «спочатку» Ж, **[навпёрше]** «найперше» ВеУг, **сперш**, **[спёрше]**, **спёршун** СУМ, ВеУг, **[спершунку]** «спершу» Нед, **упёрш**, **упёрше**, **[упершині]** «колись»; — бр. *пёршы*, п. *[pierszy]*, *piegwszy*; — очевидно, давніше **первший*, що виникло як форма вищого ступеня від **[пёрвий]**. — SW IV 164—165. — Див. ще **пёрвий**.

пес, **песеня**, **пёсик**, **[песбк]** «песик» Куз, **песюга**, **[песюги]** «дрібні неїстівні гриби» ВеБ, **[песюк]** «песеня» Нед, **песя**, **[песятійсько]** «песеня» Нед, **псар**, **псарня**, **[псаря]** «син псаря» Нед, **[псенник]** «гицель», **псіна**, **[псісько]** «пес» Нед, **[псіця]** «сука», **[псінку]** «неїстівні гриби», **псіота** «злидні; погана погода; лайка», **[псіотник]** «каверзник» Она, **псіюга**, **псіюка**, **[псіюрка]** «(зоол.) кліщовоша, *Trichodectes latus*; (бот.) вид ранніх поганих слив; поганий гриб» Нед, **[псіорник]** «псар», **[псіорниківна]** «дочка псаря» Бі, **[псіорництво]** «полювання з псами» Бі, **[псіорниця]** «дружина псаря; аматорка псів», **[псіорниченко]** «син псаря» Бі, **[псіорня]** «псарня», **псіяка**, **[псіяр]** «псар», **[псіярка]** «печериця, що росте на гної» Ме, **[псіярник]** «псар Г; бешкетник Ме», **[псіярня]** «псарня», **[псіярня]** (зб.) «бешкетники» (Ме), **[псіярство]** «мерзота» Нед, **псіятина**, **[псіячка]** «собаче лайно», **[псіій]** «песячий» Нед, **[песцёвий]** «тс.» Куз, **песячий** СУМ, Нед, **[песький]** «песячий», **псіний**, **[псіій]** «псячий», **[псіовий]** «тс.» Нед, **[псіотний]** «псячий; тлінний, згубний» Бі, **[псіорницький]** «псарний» Бі,

псѣчий, [псіти] «хворіти» (про худобину), [псіти] «жити убого (по-собачому); ледашти О», *псувати*, [псюрникувати] «полювати з псами» Бі, [псѣкувати] «лаяти (як собаку)», [псѣчити, псѣкати Нед, псѣчити Нед] «тс.», *зіпсуття*, *зопсуття*, [зопсіти] «зіпсуватися», [пѣсув] «псування» Куз, [розпсѣтитися] «зіпсуватися морально», [розпсѣтитися] «зійти ні на що» Нед; — р. бр. пѣс, др. пѣсѣ, п. pies, ч. слц. pes, вл. pos, нл. rjas, полаб. rás, болг. м. пѣс, схв. пѣс, слн. pès, стсл. пѣсѣ; — псл. рѣсѣ; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого зіставляється (Ильинский РФВ 69, 13; 73, 286, AfSIPh 34, 11—12; Brückner 411; Mikl. EW 271; Schmidt KZ 25, 126—127; Prellwitz 253; Bartholomae 881) з лат. pecus «худоба, свійська тварина», pecu (с. р.) «тс.», дінд. rásu «худоба», ав. rasu- «тс.», гот. faihū «гроші», днв. fihu «худоба», гр. πέμος «шкура; вовна» як таке, що первісно означало «волохатий», або «сторож худоби»; зближується (Meillet Études 238) з лат. specio «дивлюся, спостерігаю», дінд. rásyati «дивиться, поглядає», ав. srasyeiti «вистежує», первісне значення «сторож (худоби)»; ряд дослідників (Schulze Kl. Schr. 125; Hujer LF 40, 302; Petersson BSl. Wortst. 33; AfSIPh 36, 140—141; Specht 121—122) пов'язує з дінд. piśáñgañ «рудуватий, брунатнуватий», piśáñ «лань», ав. raēsa- «прокажений» (перв. «плямистий»), гр. ποικίλος «строкатий», псл. рѣсѣ, укр. [пѣсѣрий] «тс.»; існує також припущення (Machek ESJC 445; Kořínek LF 58, 427) про походження псл. рѣсѣ від вигуку ps-ps, яким підкликають псів. — Фасмер III 248; Черных II 25; Преобр. II 51—52; Holub—Lyer 370; Schuster—Sewc 1137—1138; Skok II 611—612; Критенко Вступ 546; Трубачев ВСЯ II 40—41; Гамкрелідзе—Иванов 590.

песець (зоол.) «полярна лисиця з хутром білого або блакитного кольору», *песцѣвий*; — р. *песѣц*, бр. *пѣсѣц*,

др. *пѣсѣц*, п. piesak «тс.»; — результат семантичної видозміни на давньоруському ґрунті слова *пѣсѣц* «щеня, цуценя», похідного від *пѣсѣ* «пес». — Булаховський Вибр. пр. III 356; Фасмер—Трубачев III 249; Черных II 25; КЭСРЯ 335; Горяев Доп. 33. — Див. ще **пес**.

[пѣсик¹] «більмо»; — очевидно, пов'язане з *пес*; мотивація перенесення назви неясна. — Див. ще **пес**.

[пѣсик²] (частина ткацького верстата); — результат перенесення на знаряддя назви *пѣсик* «малий пес»; назва зумовлена тим, що ця частина верстата впирається в зубці триба і періодично затримує їх (Грінч. I 137—138). — Див. ще **пес**. — Пор. **соба́чка**⁵, **су́ка**¹.

[пѣсики] (бот.) «ротики садові, Antirrhinum majus L.» Мак; — результат перенесення на рослину назви *пѣсик* «малий пес», зумовленої подібністю зіва квітки цієї рослини до роззявленого рота пса; пор. назву *лев'яча паща* «тс.». — УРЕС III 180. — Див. ще **пес**.

песимізм «світосприймання, пройняте безнадією, зневірою», *песиміст*, *песимістичний*; — р. *пессимізм*, бр. *песимізм*, п. pesymizm, ч. pesimismus, слц. pesimizmus, вл. нл. pesimizm, болг. *песимізмъ*, м. *песимізам*, схв. *песимізам*, слн. pesimizem; — запозичення з французької мови; фр. pessimisme «тс.» утворено від лат. pessimus «найгірший», пов'язаного з pējog «гірший», pessum «донизу, додолу», pēs (род. в. pedis) «нога, ступня», спорідненими з дінд. pádyate «падає», лит. pėdà «ступня», стсл. **подъ**, укр. *під*. — СІС² 644; Kopaliński 744; Holub—Lyer 370; РЧДБЕ 473; Вуяклија 715; Klein 609, 1148, 1166; Dauzat 551; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще **під**¹.

[пѣслінка] (бот.) «печериця, Agaricus virescens Sch.» Нед, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з п. [pieślak] «старий гриб».

[пѣслянка] «несвоечасно опалий, передчасно достиглий плід, зокрема

слива» Нед, [нісл'янка] «тс.» Нед; — неясне.

[пестик] «маленький пензлик» Нед; — результат семантичної видозміни запозиченого з російської мови *пестик* «товкачик», зменш. від *пест* «товкач», що зводиться до псл. *pestъ* «тс.», пов'язаного з рхати «пхати, товкти» і спорідненого з лит. *piestà* «ступа», *rai-syti* «товкти (ячмінь)», лтс. *piesta* «ступа», лат. *pinso* «товчу, розтираю», дінд. *pināsti* «товче, розтирає». — Фасмер III 250; Преобр. II 65; Brückner 405; Machek ESJC 451; Matzenauer LF 15, 168; Trautmann 221; Walde—Hofm. II 307; Uhlenbeck 166. — Див. ще **пхати**.

пестіти, [пестити] «пестити», [пеститися] (про старших дітей) «уживати властивих переважно малим дітям інтонацій і вимови слів» Ме, *пестувати* СУМ, Нед, [пестувати] «пестувати» Нед, [пестунчити] «бути нянькою», [пестунчити] «тс.» Нед, *пестій*, [пестінка] «мазуха, пустунка» Нед, *пестоці*, *пестун* «вихователь; улюбленець, плеканець, мазунчик», [пестун] «тс.» Нед, *пестунка* «вихователька», [пестунка] «тс.» Нед, [пестя] «пестій», [пестота] «пестоці», [пестливий] «пестливий» Нед, [пестелівий] Нед, *пестівий*, *пестлівий*, [розпестити] «розпещування, пестоці» Нед; — р. *пестоватъ* «пестувати», бр. *пестіць* «пестити», др. *пестовати* «виховувати», п. *piešćić* «пестити», ч. *pěstit* «виросчувати, виховувати», слц. *pestovat'* «пестувати», вл. *pěscić* «доглядати, виховувати», *pěstować* «доглядати», нл. *pěstować* «тс.», болг. [пестя] «економлю, бережу», м. *пести* «економить, зберігати», слн. *pěstovati* «доглядати», стсл. **пестовати** «виховувати»; — псл. *pěstiti* «годувати», утворене від **pěstъ* (< **pěttъ*) «їжа», пов'язаного чергуванням голосних з *pitati* «годувати, харчувати»; деякі дослідники висловлюють сумнів щодо цього пов'язання (Meillet MSL 14, 352; Machek ESJC 446). — Фасмер III 251, 268; Черных II 26; Преобр. II 163; Brückner 405, 411; Schus-

ter-Šewc 1058; Младенов 419. — Див. ще **пйотмий**.

[пестрак] «залізні граблі» Нед; — неясне.

[пестрий] «строкатий» Нед, [пестрий] «тс.», [пестракуватий] «веснянкуватий», [пестровий] «виготовлений із строкатого полотна» Нед, [пестриговатий] «перістий; веснянкуватий» ВеУг, [пеструлістий] «який має білі цятки на морді» ВеНЗн, *пестрівий*, *пестровий* «виготовлений з пістри», [пестра] «вид візерунка на хустках» Нед, [пестри] «строката хустка» Куз, [пестринá] (текст.) «китайка», [пестрак] «личинка гедзя» ВеНЗн, [пестракі] «ластовиння», [пестринá] «строкате полотно» Нед, [пестриня] «строкатість» Нед, Пі, [пестринь, пестротá] «тс.» Нед, Куз, [пестрюга] «пістря без лиску» Пі, [пестряк] «бородавка» ВеЗа, [пйистра] «вид тканини», [пестрік] «налив, гнійний пухир» Нед, [пестрүля] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, *пестря* «вид лляної або бавовняної тканини», [пестряк] «прищ; вкрита наривами гуля» Нед; ластовиння Г; смугастий халат Бі; рубець на тілі від рани Бі», [пестрячка] «шкірна хвороба» Пі, [пестрити] «рябити» Нед, [пестрити] «рябити» Нед, [пестрити] «тс.», *пестрявити*, *пестрявити*; — р. *пестрый*, др. *пестръ*, п. *pstry*, ч. слц. *pestrý*, болг. *pěstър*, слн. *pěster*, стсл. **пестръ**; — псл. *pьstrъ* (< **pьsgъ*), пов'язане чергуванням голосних з *pisati* «цяткувати, мазати, фарбувати»; — споріднене з лит. *pašas* «пляма (від сажі)», двн. *fēh* «строкатий», гр. *ποιηλός* «строкатий, плямистий», дінд. *pēšaḥ* «форма, вид; колір», ав. *pašsa-* «тс.». — Фасмер III 251; Черных II 26; Преобр. II 50; Brückner 415; Machek ESJC 446; Младенов 539; Mikl. EW 270—271; Meillet Études 403; Trautmann 211; Fraenkel 526; Uhlenbeck 175. — Див. ще **писати**.

[пестряк] (бот.) «наріст на дереві, губка», [пестряк] «тс.», [пестрак] «(вид печериці) *Agaricus glutinosus* Sch.» Мак, [пестрүх] «їжовик луска-

тий, *Hydnum imbricatum* Fr.» Нед, [*ністрак*] «*Agaricus glutinosus* Sch.» Мак, [*ністраль*, *ністрик*] «тс.» Мак; — р. [*пестряк*] «нарост на дереві», п. *piestzenica* «гриб строчок звичайний, *Gyromitra esculenta* Fr.»; — результат перенесення на гриби назви [*ністрияк* (*ністрик*)] «гуля, пухир», зумовленого зовнішньою схожістю. — Див. ще **пестрий**.

[**песюха**] (ент.) «(вид гедзя) *Hippobosca equina*» Нед, [*песячка*] «тс.» Нед; — похідні утворення від *пес*; назви зумовлені тим, що ці комахи дуже прицепили і кусючі (як собачі мухи). — *Urania Tierr. Insekten* 509. — Див. ще **пес**.

[**пётék**] (вид сукняного півкаптана) Г, НЗ УжДУ 26/2, [*петак*, *петечіна*, *петок* *Romanoslavica* 16] «тс.», [*петечія*] «неваляне сукно»; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *petec* «кляпоть, шмат, ганчірка; лата, латка» виникло, очевидно, з слат. *pettaciun* «шмат тканини», що походить від лат. *pittaciun* «шматок пергаменту або тканини», яке зводиться до гр. *πίττακιον* «аркуш, сторінка», етимологія якого спірна; можливо, воно пов'язане з *πίσσα* (атт. *πίττα*) «смола». — *Scheludko* 140; *Puşcariu* 112, 114; *Walde—Hofm.* II 311; *Frisk* II 544.

[**петельгүзий**] «який шкутильгає; кульгавий»; — неясне; можливо, утворене з основ слів *петля* і *гүзно*.

[**петеля**] «кормова віялка» ВеБ; — очевидно, результат видозміни слова [*пателя*] «сковорода»; назва зумовлена тим, що ця віялка має форму блюда або сковороди. — Див. ще **пательня**.

петит (вид друкарського шрифту); — р. болг. *petit*, бр. *петыт*, п. ч. слц. *petit*, м. *петит*, схв. *пётит*, слн. *petít*; — запозичення з французької мови; фр. *petit* «малий, дрібний» виникло на підставі нар.-лат. **pittittus* «тс.», етимологічно неясного, можливо, звуконаслідувального походження (з дитячої мови). — *CIC*² 645; *Kopaliński*

745; *Holub—Lyer* 370; *РЧДБЕ* 473; *Вуякля* 716; *Dauzat* 552.

петиція «письмове, переважно колективне прохання, звернене до органів державної влади»; — р. болг. *petiциja*, бр. *петыциja*, п. *petycja*, ч. *petice*, слц. *peticia*, вл. *peticija*, м. *петициja*, схв. *петыциja*, *пётциja*, слн. *peticija*; — запозичення з латинської мови; лат. *petitio* «прохання, вимога» пов'язане з *peto* «прошу, вимагаю», спорідненим з гр. *πέτομαι* «лечу, біжу», дінд. *pátati* «летить; падає, опускається». — *CIC*² 645; *Kopaliński* 746; *Holub—Lyer* 370; *РЧДБЕ* 473; *Вуякля* 716; *Klein* 1167; *Walde—Hofm.* II 297—298.

[**петлехатий**] «пелехатий» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пелехатий* і *патлатий*. — Див. ще **патли**, **пелех**¹.

[**петлівка**] (ент.) «странгалія, *Strangalia Serv.*» Нед; — похідне утворення від *петля*; назва зумовлена, очевидно, поперечною борозною на тілі цього жука (Горностаев 163). — Див. ще **петля**.

петля, *петьелька*, *петьельник*, *петліця*, *петлястий*, *петліти*, *петлювати*, *петляти*; — р. *пётля*, бр. *пяталя*, др. *петля*, п. *petla*, ч. *petlice* «накладка для висячого замка; гачок на дверях», болг. *петьелка*, м. *петелка*, схв. *пётля*, слн. *pěntlja*, стсл. *пётла*; — псл. **pětlja* або *petlja*, *petль*; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Преобр. II 52; Соболевський Лекції 82; Горяев 258; Младенов 420; *Machek ESJC* 447) з *peti* «п'ясти», *peto* «путо»; виводиться також як запозичення (Фасмер III 252; *Matzenauer LF* 12, 336—337; *Uhlenbeck AfSIPh* 15, 105) від герм. **fetil-* (пор. дісл. *fetill* «кайдани, пути», двн. *fezzil* «тс.», нвн. *fassen* «хапати»). — Черных II 26—27.

пётрати «розуміти»; — очевидно, похідне утворення від власного імені *Петр*^о; пор. *микитити* від *Микита*. — Див. ще **Петр**^о.

[**пётрик**¹] (ент.) «сонечко, *Coccinella L.*» Нед, Л, [*пётр*] «тс.» Ник; —

результат видозміни назви [бéдрик] «тс.», зближеної з власним іменем Пётрик. — Див. ще бéдрик¹.

[пéтрик²] (зоол.) «равлик, Helix»; — результат перенесення на равлика власного імені Пётрик за аналогією до іншої назви цього молюска павлик від Павло. — Див. ще Пётро́.

Пётро́ (чоловіче ім'я), [Пéльо Нед, Пéлько Нед], Пётру́нь, Пётру́ньо, Пётру́сь, Пётру́хно, Пётру́ха «Петрова дружина», Пётрíвка «Петрів піст (церк.); [сорт дині]», [петрíвки] «яблука, що досягають на Петра» ВеУг, Пётрíвочка «ніч у Петрів піст; пісня, що співається в Петрівку», [петрíвицина] «подарунок пастухові на Петра» Нед, [петрíвний] «петрівський», петрíвський, [петрíвчаний] «петрівський», [петрувáти] «святкувати день Петра» О, ст. Пётръ (1349), Пётро (1419), Пётръ «опока от опоки» (1627); — р. Пётр, бр. Пётр, Пятро́, др. Пётръ, п. Piotr, ч. слц. Petr, вл. Pětr, нл. Pètr, Pěťš, болг. Пётър, м. Петар, схв. Пётар, слн. Peter, стсл. Пётръ; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Пётрос утворене від пётрос «камінь», пов'язаного з пётра «скеля, бескид, кам'яна брила», етимологія якого неясна; існують малопереконливі зіставлення з гр. πiπτω «падаю», петíвци «простягаю, розстеляю», лат. (im)petiġō «хронічна шкірна хвороба, струп»; необгрунтованим є виведення пётра з *тєтра і пов'язання його з лат. taberna «хатина, колиба». — Вл. імена 80; Беринда 227; Фасмер III 253; Петровский 178; Спр. личн. имен 445; Кореšny 111; Илчев 392; Klein 1167; Frisk II 523; Boisacq 776.

[петро́] (орн.) «деркач, Sorexorex L.»; — очевидно, результат перенесення на птаха власного імені Пётро́; мотиви перенесення неясні. — Див. ще Пётро́.

петро́леум (спец.) «нафта», [петро́лэй] «гас» ДзАтл II, [петро́лія, петро́ло́й] «тс.» ДзАтл II, петро́лэй-

ний; — р. бр. петро́леум, ч. слц. petrolej, вл. petrol(ej), болг. петро́л, м. петро́л, петро́лэй, схв. петро́леум, слн. petroléj; — запозичення з німецької мови; н. Petróleum «нафта, гас» походить від слат. petroleum «тс.», утвореного з основ лат. petra «скеля, камінь» (з гр. пётра «тс.») та oleum «оля». — СІС² 645; Holub—Lyer 371; РЧДБЕ 473; Вуякляїя 716; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще олія¹, Пётро́.

[петру́к] «гусениця метелика ведмедиці, Arctia (eruca)» ВеНЗн, ВеБ, [петру́т] «тс.» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми [прітрут] «тс.» (вважається, що ця гусениця, коли на неї наступити босою ногою, викликає болячку). — ВеНЗн 28. — Див. ще тру́ти.

петру́шка¹ (бот.) «Petroselinum Hoffm.», [петру́ха] «дика морква кминолиста, Selinum carvifolia L.» Нед, петру́шковий, [петру́щаний] «петрушковий», [петру́щин Куз] «тс.»; — р. петру́шка, бр. пятру́шка, п. pietruszka, ч. petržel, слц. petržlen, вл. pětřilka, pětřuska, нл. peterzilija, схв. пєришун, слн. peteršilj; — через польське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. petersilje «петрушка» походить від лат. petroselinum «тс.», що зводиться до гр. петросєлівон «гірська (скельна) селера», утвореного з основ слiв пётра «скеля» та сєлівон «селера». — Булаховський Нариси 115—116; Коваль 123—124; Дзєндзелiвський St. sl. 6/1—2, 134; Фасмер III 253; Черных II 27; Преобр. II 52—53; Brückner 412; Machek Jm. rostl. 156; Matzenauer 275; Mikl. EW 245; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще Пётро́, селєра.

петру́шка² «головний комедійний персонаж російського народного лялькового театру; ляльковий театр»; — запозичення з російської мови; р. петру́шка «тс.» первісно було зневажливою кличкою ляльки-блання в ляльковому театрі, пов'язаною з Пётр. — Черных II 27. — Див. ще Пётро́.

петунія (бот.) «*Petunia Juss.*»; — р. болг. *петунія*, бр. *петунія*, п. *petunia*, ч. *petúnie*, слц. *petúnia*, схв. *пётунія*, слн. *petúnija*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *Petunia* «тс.» утворено від фр. *petun* «тютюн», що походить від порт. *petum(e)* «тс.», яке зводиться до слова з мови гуарані *petí* (з носовим *i*) «тютюн». — Черных II 27; Sł. wug. obcuch 568; Holub—Lyer 371; РЧДБЕ 473; Вуяклија 717; Klein 1168; Dauzat 552.

[пету́ра] «тонке літнє укривало» Мо; — як і болг. *пéтура* «тонко розкачане тісто; кора», запозичено з румунської і молдавської мов; рум. молд. *pătura* «покривало» походить від лат. **pittula* «шар», зменш. від **pitta*, яке зводиться до гр. *πίττα* (*пiтса*) «смола; дьоготь, коломазь» (пор. нгр. *πίττα* «листовий пиріг»). — СДЕЛМ 348; DLRM 598; Puşcariu 112—113. — Див. ще **пéтэк**.

[пету́чина] «невеликий (нічний) горщик» ВеБ, **[пету́чка]** «тс.» ВеБ; — неясне.

[петь] (виг.) «пек» Нед; — результат видозміни вигуку *пек*, очевидного, зближеного з *геть*. — Див. ще **пек¹**.

пéтьмó — див. **п'ятнó**.

пéтjóх — див. **пéктj**.

[пéтjóшка] (іхт.) «щиповка звичайна, *Sobitis taenia*» Нед; — неясне.

[пéц] (вигук, що передає момент падіння); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до **[бенц, пуць]** «тс.».

[пéцjцький] «маленький» ВеУг; — афективне утворення, паралельне до **[мацjцький]** «тс.».

[пéцкár] (іхт.) «пiчкур, *Sobio*» Л; — результат контамінації назв *пiскár* і *пiчкур* «тс.», зближених з п. *piес* «пiч». — Див. ще **пiскár, пiчкур¹**.

[пéцjх] (орн.) «берегова ластівка, *Riparia riparia* L.» Куз, **[пéцjх** ВеНЗн, *пoпéцjх* Куз, *пoцjх* Шарл] «тс.»; — пов'язане з **[пéц]** «пiч»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ці птахи вигрибають дуже великі норі (ніби пiч-

ки) по берегах річок, по схилах ярів і балок і мостять у них гнізда; пор. **[пéцjшóк]** «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» ВеБ, **[пéцjшóк]** «тс.» тж, що походить від п. *piесuszek* (орн.) «вiвчарик весняний, *Phylloscopus trochilus* L.», зумовленого формою гнізда цієї пташки, схожого на пiчку (обидва птахи дуже малого розміру). — Strutyński 104. — Див. ще **пéц**. — Пор. **пéчурiчка**.

[пéцькатися] «панькатися» Нед, **[пéськатися]** «бруднитися»; — запозичення з польської мови; п. *peckać się* «бруднитися, мазатися; возитися, копошитися» надійної етимології не має; можливо, пов'язане з н. *ratschen* «хлюпати, ляпати», р. *пáчкать* «мазати, бруднити» (SW IV 102).

пéцjяк — див. **пéктj**.

пéчáль, **[пéчалóвiтий]** «сумовитий», **пéчáльний**, **пéчáлiти** СУМ, Нед, **[пéчалiти]** «жити в печалі» Нед, **[пéчáлувати(ся)]**, **[запéчáлля]** «печаль»; — р. *пéчáль*, др. *пéчаль*, болг. *пéчáл*, м. *пéчал*, схв. *пéчáл*, слн. **[рéčáл]**, стсл. **пéчаль**; — псл. **рečáль* (< **рeкěль*), пов'язане з **рeктj* «пекти». — Булаховський Нариси 218; Вибр. пр. III 368; Черных II 28; Фасмер III 254; Преобр. II 53; Младенов 421; Skok II 628—629; Mikl. EW 234. — Див. ще **пéктj**.

[пéчарка] (бот.) «печериця, *Agaricus campestris* L.», **[пiчарка]** «тс.» Мак; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. *piесzarka* «печериця», ч. *рečáрка*, слц. *рečiáрка* «тс.» відповідають укр. *пéчериця*. — Machek ESJC 441. — Див. ще **пéчериця**.

пéчáть «печатка; відбиток», **[пéчáтальник]** «друкар», **пéчáтка**, **[пéчáткár]** Нед, **[пéчáткárня]** «майстерня для виготовлення печаток» Куз, **пéчáтник**, **[пéчáтня]** «друкарня» Нед, **[пéчéцька]** «печатка» О, **пéчáтати** «опечатувати; друкувати Нед», **[пéчáтувати]** «опечатувати Нед; друкувати Ме», **дoпéчáтка**, **[напéчáток]** «слід; враження» Нед; — р. *пéчáть*, бр. *пjа-*

чаць, др. *печатъ*, п. *pieczęć*, ч. *pečet'*, слц. *pečat'*, вл. *pječat*, болг. *pečát*, м. *печат*, схв. *пѣчат*, слн. *pečát*, стсл. **печатъ**; — псл. *pečать*, пов'язане, очевидно, з *ректі «пекти» (букв. «знаряддя для випікання знаку»); зіставлення з лтс. река «лапа», гр. *πεσσοῦν* «гральна дошка», *πεσσοῦς* «гральна кістка» (*Zubaty AfSIPh* 16, 407) непереконливе; неприйнятне також припущення (*Mikola FUF* 2, 78) про походження від тюрк. *bitik* «літера». — Фасмер III 255; Черных II 28—29; Преобр. II 53; Желтов ФЗ 1876/6, 69; Вгückner 407; Младенов 421; Matzenauer LF 12, 328. — Див. ще **пекті**.

печеніг, мн. *печеніги* «тюркські племена, які у VIII—IX ст. кочували між Волгою та Уралом, а в середині IX ст. переселилися в причорноморські степи»; — р. болг. *печенѣг*, бр. *печанѣг*, др. *печеньгъ*, п. *Pieczungowie* (мн.), ч. *Pečepňové* (мн.), слц. *Pečepňovia* (мн.); — запозичення з тюркських мов; пор. чаг. *бацінак* «свояк», утворене від *баца* «старша сестра», тур. *басапак* «свояк», *баспак* «свояк; печеніг» (Радлов IV 1523), дтюрк. *bečänäk* «печеніги». — Shevelov Hist. phonol. 193; Фасмер III 255; Дмитриев 562.

печѣра «порожнина в землі, що має вихід; [заглибина під берегом річки; нора Л; дірка Л; яма, рів; місце для вогню Гриц]», [*печѣря*] «печера», *печѣрник*, [*печѣра*] «печера» Ч, [*печѣрка*] «тс.» Ч, *печѣристий*, [*печеркувати*] «ловити руками раків, рибу в підмивах берега» Л, [*печерувати*, *печіркувати*] «тс.»; — р. *пещѣра* (з цсл.), [*пещѣра*], бр. *пѣчѣра*, *пѣчѣра*, др. *пещѣра*, п. *pieczaga*, болг. *пещѣра*, м. *пештера*, схв. *пѣштера*, *пѣшина*, стсл. **пештера**; — псл. *ректега «печера, яма», утворене від *ректъ «піч»; зіставлення з лат. *specus* «печера» (*Meillet Etudes* 168) недостатньо обгрунтоване. — Німчук 112; ГрицАВ 107—108; Булаховський Вибр. пр. III 430; Фасмер III 256; Черных II 30; Преобр. II 54; Мла-

денов 421; Вгückner 407; Skok II 628—629; Mikl. EW 244. — Див. ще **піч**.

[**пѣчерисько**] «рештки зруйнованої печі цегельного заводу» ЛЧерк; — очевидно, результат контамінації слів *печисько «місце, де була піч» та *печѣра*. — Див. ще **печѣра**, **піч**.

печерийця (бот.) «*Agaricus campestris* L.», [*печарійця*, *печеричка*, *печориця*] «тс.» Мак, [*печірка*] (у сполученні [*п. ядовита*] «печериця отруйна, *Agaricus vittadini* Mor.») Мак; — р. *печеріца* «печериця», бр. *пѣчурьца*, п. *pieczarka*, ч. *pečárka*, слц. *pečárka*, болг. *печурка*, м. *печурка*, схв. *пѣчурка* «тс.»; — надійної етимології не має; найчастіше пов'язується з *пекті*, *печѣ* (Непокупний Мовозн. 1974/6, 59—60; Фасмер III 256; Младенов 421; Mikl. EW 235); виводиться також від *печѣра*, тобто «гриб, що росте в печерах» (Вгückner 407); є думка (Machek ESJC 441) про виникнення назви на основі сполучення [*печѣня тѣрова*] (назва гриба червоного кольору). — Меркулова Очерки 171.

[**печіхвіст**] «вітрогін, гульвіса»; — складне слово, утворене з форми *печі* від дієслова *пекті* та іменника *хвіст*; семантична мотивація утворення неясна; пор. аналогічні утворення *вертіхвіст*, *деріхвіст*. — Див. ще **пекті**, **хвіст**.

печінка, [*пѣчені*] «печінка» Нед, [*печеня*, *печень*] «тс.» ВеЗа, Куриленко, *печінкі* «нутроші», [*печѣночки*] «молочко риби» Л; — р. *пѣчень*, бр. *пѣчань*, др. *печень*, слц. *pečej*, стсл. **печень**; — похідне утворення від *пекті* (пор. лит. *kėrepus* «печінка», *kėrti* «пекти»), первісно означало «смажена печінка»; пор. *печѣня* «страва із смаженого м'яса», п. *pieczeń* «печеня», ч. *pečepň*, слц. *pečej* «тс.»; малообгрунтоване припущення (Ульянов РФВ 47, 182) про спорідненість з гр. *παχύς* «товстий, жирний». — Булаховський Нариси 218; Вибр. пр. III 368; Німчук 314, 336—337; Фасмер III 255; Преобр. II 54; Черных II 29; Machek ESJC

441; Младенов 421; Mikl. EW 234; Meillet Etudes 432. — Див. ще **пекті**.

[**печінківець**] (бот.) «сідач конопляний, *Eupatorium cannabinum* L.» Куз, [**печінник**] «парило звичайне, *Agripontia eupatoria* L.» Куз, [**печеночник**] «тс. Мак; чистотіл звичайний, *Chelidonium majus* L. Мак»; — р. [**печёночник**] «парило звичайне; чистотіл»; — похідні утворення від **печінка**; назви зумовлені тим, що ці рослини використовуються як ліки при захворюваннях печінки. — Нейштадт 328, 545; Лік. росл. 220—221. — Див. ще **печінка**.

печіночник (бот.) «гриб *Fistulina hepatica* Schaeff. ex Fr.», **печіночниця** «квіткова рослина *Hepatica* Mill.»; — р. **печёночник** (гриб), бр. **пяхоначнік** «тс.»; — похідні утворення від **печінка**; назви зумовлені тим, що гриб формою і кольором, а печіночниця формою листя нагадують печінку; пор. п. grzyb wątrobowy «печіночний гриб, печіночник». — Нейштадт 256; Atlas grzybów leśnych 72. — Див. ще **печінка**.

печіночники (бот.) «мохи *Hepaticae* Juss.», **печіночник** (мох), [**печеночник**] «тс.» Куз, [**печінічник**] «маршанція (мох), *Marchantia* L.» Мак; — р. **печёночники** «печіночники», бр. **пяхоначнікі**, слц. ресейовку «тс.»; — очевидно, кальки наукової назви *Hepaticae*, утвореної від гр. ἥπαρ (род. в. ἥπατος) «печінка»; назва зумовлена тим, що ці мохи формою слані та кольором нагадують печінку. — Див. ще **печінка**.

[**печіс**] «бурячиння» ВеУг; — неясне.

[**печоглядини**] «оглядини», [**печоглядини**, **печоглодини** Нед] «тс.», [**печогляд**] «учасник оглядин»; — складне утворення з основ слів **піч** (род. в. **пéчі**) та **глядіти** (на оглядинах родичі нареченої удають, що оглядають піч); форми **печоглядини** й **печоглодини** виникли внаслідок семантичного зближення, відповідно, з **глядіти** і **глодати** (родичі нареченої гладять, мажуть піч, за що їх частують). —

Грінч. III 150. — Див. ще **глядіти**, **піч**.

[**печурічка**] (орн.) «берегова ластівка, *Riparia riparia* L.» Нед, [**печеріца** Ник, **печкър** НикНикЕЛ, **пічкър** тж] «тс.»; — похідні утворення від [**печура**] «нора в березі», [**пічка**] «ямка»; назви зумовлені тим, що ці птахи гніздяться в норах по берегах річок, на схилах ярів і балок. — Воїнств.—Кіст. 336. — Див. ще **піч**. — Пор. **печу́х**, **пічкър**¹.

[**пешестиця**] (бот., у виразі [**п. муцистка**] «*Isaria farinosa* Fr.») Мак; — неясне.

[**пещера**] «печера» Нед; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **пещера**, стсл. **пештера** відповідають др. **печера**, укр. **пещера**. — Фасмер III 256. — Див. ще **пещера**.

п'єдестал; — р. **п'єдестал**, бр. **п'єдэстал**, п. **piedestał**, ч. **pedestal**, слц. слн. **pedestál**, болг. м. **пиедестал**, схв. **пиедестал**; — запозичення з французької мови; фр. **piédestal** «п'єдестал, підніжжя» походить від іт. **pedistallo** «тс., підставка», що є результатом злиття виразу **piè di stallo**, який складається зі слів **pie(de)** (< лат. **pēs** (зн. в. **pedem**)) «нога», **di** (< лат. **dē**) «від; для» та **stallo** «крісло, місце» германського походження; пор. днв. **stall** «стіло, стайня; стояння», нвн. **Stall** «стайня», англ. **stall** «крісло; стійло», споріднені з дінд. **sthálati** «стоїть міцно», гр. **στέλλω** «шикую; впорядковую», прус. **stallit** «стояти», псл. **stati**, укр. **ста́ти**. — СІС² 645; Фасмер III 422; Sł. wyg. obcych 569; Hołub—Lyer 371; РЧДБЕ 556; Вуяклија 718; Klein 1146, 1502—1503. — Див. ще **де-**, **педаль**, **ста́ти**.

[**пéкний**] «гарний» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. **piękny**, [**piekny**], ст. ***pięкгу**, **piekny**, як і ч. **pěкnú**, слц. **рекnú**, вл. нл. **рěкпу** «тс.», походить від псл. ***рěкгъ** (назальність у польській мові вторинна), що виникло з ***роікгос**, спорідненого з лит. **puikùs** «чудовий, блискучий», лат. **pulcher** «гар-

ний, прекрасний»; припущення (Brückner 412) про походження від кореня рієк- «старатися» недостатньо обгрунтоване. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Machek ESJC 442; Holub—Lyer 365. — Пор. Пульхерія.

[перна́сія] (бот.) «сорт картоплі» Л; — неясне.

п'єса; — р. п'єса, бр. п'єса, ч. рієса, слц. заст. рієса, болг. м. пиєса, схв. пијєса, пијєса, слн. рієсе; — запозичення з французької мови; фр. рієсе «шматок, частина; п'єса» виникло з ст. ресе «тс.», що зводиться до нар.-лат. *rettia галльського походження; пор. вал. peth «малий», брет. rez «тс.». — СІС² 645; РЧДБЕ 556; Вуяклија 718; Dauzat 557; Klein 1184.

[пец] «піч» Нед, [пец] «тс.» ДзУЗЛП, [п'єцбк] «пічка» О, [пеццх] «домувальник, сидень, той, що сидить на печі» Нед, [п'єцушок] «хлопчина, що взимку сидить на печі» О, [опецок] «припічок» Нед; — запозичення з польської мови; п. рієс «піч» відповідає укр. піч. — Дзендзелівський УЗЛП 104—105; Richhardt 92. — Див. ще пекті.

півзи, півзини, пизвіни — див. півзен.

півво, [півак] «аматор пива» Нед, [півар] «тс.» Нед, піварня, півна, [півник] «продавець пива», півниця, півничка, [півничник] «буфетник, виночерпець, гарсон» Нед, [півничний] «тс.» Нед, півний; — р. др. болг. м. піво, бр. піва, п. вл. нл. ріво, ч. слц. ріво, схв. піво, слн. ріво, стсл. пиво; — псл. ріво, пов'язане з дієсловом ріти «пити»; — пов'язання з дінд. ріваћ «жир»; ав. ріва-, гр. πῆρα «тс.» (Uhlenbeck 168) безпідставне. — Фасмер III 258; Преобр. II 56; Machek ESJC 452; Schuster-Sewc 1071; Младенов 421; Скок II 667; Критенко Вступ 552; Meillet Etudes 373. — Див. ще піти.

[півва] (бот.) «айва звичайна, айва довгаста, Cydonia vulgaris Pers. (Cydonia oblonga Mill.)» Куз, [півва Куз, півва Нед] «тс.»; — р. [півва], п. рігва «тс.», ч. ст. ріхва «фіга»; — через

польську і старочеську мови запозичено з давньовірхньонімецької; див. фіга «фіга» походить від лат. ficus «тс.»; менш переконлива думка (Иллич-Свистыч ЭИРЯ II 75—77) про запозичення слов'янського *pigu через тюркські мови з іранських (пор. перс. beh «айва», афг. buhú, тадж. биҳи «тс.»). — Німчук 260; Фасмер—Трубачев III 259; Преобр. II 57; Mikl. EW 246. — Див. ще фікус.

[пигіда] «плаксі» Ва; — р. [півгалить] «канючити, плакати, набридати»; — звуконаслідувальне утворення з основою пиги-, що передає плач, квиління. — Пор. пигіця.

[пигіця] (орн.) «чайка, Vanellus vanellus L.» Нед, [пигікавка ВеНЗн, пигічка, півголиця Нед] «тс.», [пигікати] «жалібно кричати» Она; — р. [півгалица, півгалка, півголка], п. [рішутка] «тс.»; — суфіксальні утворення від звуконаслідувального пиги-, паралельного до вигуку кигі, що передають крик цього птаха; пор. [кигіця] «чайка», [кигічка] «тс.» — Булаховський Вибр. пр. III 192; Фасмер III 258; Преобр. II 56—57; Потєбня РФВ 4, 213; Младенов 422. — Пор. кигі, пигіч.

[пигіч] (орн.) «сіра сова, Strix aluco L.» Шарл, ВеБ, ВеНЗн; — похідне утворення від звуконаслідувального пиги-, що передає крик цього птаха; пор. пугач від пугу (крик пугача). — Пор. пигіця.

пиж «пучок вовни, повсті для забивання набою у вогнепальну зброю, яка заряджається з дула; [шип]» О; — бр. пьж «тс.»; — запозичення з російської мови; р. пьж «клейтих»; [пузань] зставляється з пүзо, пүзір, а також з р. [пүга] «тупий кінець яйця», лтс. раўгурс «пагорб», раўга «подушка, м'яка підкладка хомута», дінд. рїгаћ «купа; юрба», гр. πῦρή (анат.) «зад». — Фасмер III 399, 417; Черных II 87; Преобр. II 159; Младенов 422; Вүга RR I 332, II 528; Petersson AfSIPh 36, 147—148; Matzenauer LF 15, 164. — Див. ще пүзо.

[**пижельник**] (бот.) «кадило мелісолисте, *Melittis melissophyllum* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *пиж.*

[**пíжмо**¹] «запашна речовина тваринного або рослинного походження, мускус» Куз, [*пíжма́к*] (зоол.) «мускусовий щур, *Fiber zibethicus*» Нед, [*пíжма́нець*] (зоол.) «спрутовик мускусовий (головногий молюск), *Eledone*» Куз, [*пíжмі́нець*] «тс.» Нед, [*пíжмóвець*] (зоол.) «кабарга (мускусова), *Moschus moschiferus*» Нед; — бр. ст. *пíжмо* «мускус», п. *piżmo*, ч. слц. вл. *piżmo* «тс.»; — через посередництво польської і чеської мов запозичено з давньоверхньонімецької; див. *bisamo* (> нвн. *Bisam*) «мускус» походить від слат. *bisamum* «тс.», яке зводиться до гебр. *besem* «пахощі», спорідненого з сір. *besmō* «тс.». — Шелудько 42; Richardt 92; Фасмер III 259; Преобр. II 57; Булыка 243; Brückner 416; Machek ESJC 453; Holub—Lyer 374; Kluge—Mitzka 79; Gesenius 131. — Пор. **бальзám.**

пíжмо² (бот.) «*Tanacetum* L.»; [адокса мускусна, *Adoxa moschatellina* L. Мак; юриня волошкова, *Jurinea cynoides* DC Мак; морківник, *Silvaus beseeri* DC Мак], [*пíжма*] «гадючник в'язолистий, *Filipendula ulmaria* Maxim. Куз; деревій звичайний, *Achillea millefolium* L. Мак; шандра, *Marrubium* L. Мак», [*пíжма́чка*] «адокса мускусна» Мак, [*пíжмі́вник*] «тс.» Мак, [*пíзьмо*] «пíжмо», [*пíжма* Мак, *пíжмо* Мак, *пíзма* Мак] «тс.»; — р. *пíжма* «*Tanacetum* L.», ч. [*piżmo*] «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Ness.»; — результат перенесення на рослини назви [*пíжмо*] «мускус», зумовленого тим, що ці рослини мають сильний мускусний запах. — Фасмер III 259; Меркулова Очерки 105. — Див. ще **пíжмо**¹.

[**пíза**] «пика» Нед, [*пíза́тий*] «пикатий» Нед, [*пíзитися*] «дуться, бундючитися»; — запозичення з польської

мови; п. *ruza* «пика; товстощокій» пов'язане чергуванням голосних з [ruzo] «черево»; дієслово [*пíзитися*] пов'язується також (Куркіна Етимологія 1971, 71—72) з р. *пíжмиться* «надуватися, силкуватися», яке належить до того ж етимологічного гнізда. — Brückner 450. — Див. ще **пúзо**. — Пор. **пíзи**.

[**пíзи**] (кул.) «зварені кульки з кислого гречаного тіста, які їдять із часником та олією», [*пíжник*] «оладка з тертої картоплі» Корз; — запозичення з польської мови; п. *ruza* (одн. *ruza*) «галушки з тертої картоплі» пов'язане чергуванням голосних із [ruzo] «черево». — Brückner 450. — Див. ще **пúзо**. — Пор. **пíза**.

[**пíзя**] «рева, плаксі» ЛексПол, [*пíзи*] «рюмси», [*пíзяти*] «рюмсати, плакати» тж; — очевидно, пов'язане з [*пигі́да*] «плаксі» (див.).

пíйка, *пíйко* — див. **пíйка**¹.

[**пик**] (у виразі [*ані п.*] «ні пари з уст») Нед, [*пíкати*] «видавати слабкий звук; бурмотіти» Нед, [*запíкати́ся*, *запíкуватися́ся*; — звуконаслідувальний корінь *пи-*, *pi-*, розширений компонентом *-к-*; аналогічні за походженням лтс. *piķa* «плаксива дитина», прус. *picle* (вид дрозда); пор. також лат. *pirio* «цвірінкаю», *pirō* «пищу», *pirib* «голуб'я, пташеня», гр. *πιπίσω* «пищу» (про пташеня), *πίπος* «зелений дятел», дінд. *pirrakā* (вид птаха). — Фасмер III 260; Преобр. II 58; Iljinskij KZ 43, 179; Walde—Hofm. II 309. — Пор. **писк**, **пíкати**.

пíка «велике, товсте обличчя; обличчя з надутими щоками», [*пи́цра*, *пи́цора*] «тс.», *пíка́тий*; — р. [*пíка*] (з укр.), бр. [*пíка*] (з укр.); — пов'язане чергуванням голосних з *пíкати* «тріскати, лопати»; пов'язання з р. *пíкати́*, *пíкнуть* (Трубачев Етимологія 1964, 133) викликає сумнів. — Соломоновский ФЗ 3—4, 1888, 16. — Див. ще **пúкати**¹.

[**пикні́ця**] «ковбаса»; — очевидно, етимологічне **пекні́ця*, пов'язане з *пекті́* (див.).

пил «порох, курява», *пи́ліна*, [*пи́лка*] «порошинка», [*пило́вник*] «грифель» Нед, *пило́к* (бот.), [*пило́чня*] «пилювик» Куз, *пилю́га*, [*пилю́жина*] «порошина», *пилю́ка*, [*пилю́ра*] «пилюка», *пиля́к* (бот.), *пиля́ка*, *пилю́вник*, [*пилинкува́тий*] «пилюватий» Нед, *пи́лува́тий*, *пиля́стий*, *пи́льний* «курний», *пи́літи*, *запи́лювач*, *запи́льник* (бот.), *запи́льний* (бот.), *запи́літи* (бот.), [*опі́лки*] «обметиця» ЛЖит, *обпи́лювач*, *обпи́льник*, *обпи́льний*, *обпи́лювальний*, *обпи́літи*, *припи́л*, *розпи́лювач*, [*розпи́ляч*] «розпилювач»; — р. *пыль*, бр. *пыл*, п. *руґ*, ч. *руґ* (бот.) «пилкок», слц. *pel'*, *ruґ'* «тс.»; — псл. *руґь*, утворене, очевидно, від іє. *р(һ)ū-«дути», до якого зводяться також гр. *φυσάω* «дму, пихкаю, сопу», лит. *pūsti* «дути, віяти», лтс. *pūst* «тс.», псл. *рухати* «дути, пихкати, сопіти», укр. *пихкати*; менш певним є пов'язання з лат. *pulvis* «пил, дрібний пісок» (Machek ESJC 502; Holub—Lyer 406). — Фасмер III 418; Черных II 87—88; Brückner 449; Trautmann 233. — Див. ще **пих.**

пи́ла «пилка; [лісопилка О]», [*пилаві́ни*] «тріски при пилянні дров» Нед, [*пили́ння*] «тирса», [*пилові́ни*, *пилові́ння*] «тс.», *пи́лка*, *пи́льник* «терпуг», *пи́льний*, *пи́льня* «приміщення, де пиляють деревину», *пиля́р*, *пилкува́тий* «пилоподібний, з дрібними зубцями по краях» Куз, *пи́лястий*, [*пи́лячий*] Нед «тс.», *пиля́ти*, *ви́пилка*, *напи́лок*, *напи́льник* Куз, *на́дпи́л*, [*опі́лок*] «обаполок», *обпи́ловник*, *обпи́лювач*, *перепі́лка*, *підпи́лка*, *підпи́лок* СУМ, Нед, *пропи́л*, *пропи́лка*, *рзпни́л*, *розпи́лювач*, *розпи́лювальний*, *спі́лок*; — р. *пи́ла* «пилка», бр. *пи́ла*, др. *пила*, п. вл. нл. *piła*, ч. *piła*, слц. *piła* «тс.», болг. *пи́ла* «терпуг», м. *пила* «пилка», схв. *пи́ла* «пилка; терпуг», слн. *piła* «терпуг», стсл. **пи́ла** «пилка»; — псл. *piła*, запозичене з германських мов; герм. *fiła (двн. днн. fiła «терпуг», нвн. Feile, дангл. feol, fil, англ. file «тс.») споріднене з лат. *pingo*, -ere «ма-

лювати; вишивати; прикрашати», гр. *πιρός* «гострий», дінд. *piṁsāti* «вирізує, вирубує», псл. *rysati*, *pisati*, укр. *писати*; думка про спорідненість з лит. *peilis* «ніж», лтс. *peilis*, прус. *peile* «тс.» (Trautmann 210; Fraenkel 563; Mühl.—Endz. III 192) викликає сумнів; неприйнятне припущення (Fick KZ 22, 379) про зв'язок із лит. *piąuti* «різати», *piūklas* «пилка». — Фасмер III 261; Черных II 32; Преобр. II 58; Brückner 414; Machek ESJC 449; Holub—Lyer 372; Skok II 656; Трубачев Рем. терминол. 376—377; Saur Et. Brun. 107—109; Младенов 422; Uhlenbeck AfSiPh 15, 490; Mikkola Berühr. 150—151; Holthausen AeWb. 105; Kluge—Mitzka 190; Klein 591, 1112; Walde—Hofm. II 305; Frisk II 535—536. — Див. ще **пестрий, писати.**

пи́лав «плов», [*пи́лав* Она, *пула́ва* Бі] «тс.», *плов*; — р. *пи́лав*, бр. *пи́лаў*, п. *pilaw*, *piław*, *pilaf*, ч. *pilav*, слц. *pilav*, *pilaf*, болг. *пи́лаф*, м. *пилав*, *пилаф* «тс.», схв. *пи́лав* «рисова каша»; — запозичення з турецької мови; тур. *pi-lāv* «пилав» походить від перс. *pa-lāv* «тс.». — Москаленко УІЛ 58; Фасмер III 261; Шипова 260; Преобр. II 58; Дмитриев 542; Kopaliński 750; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 557; Mikl. TEL II 143; Радлов IV 1337; Klein 1185.

[**пи́лас**] (ixт.) «пила-риба, *Squalus pristis*» Куз; — похідне утворення від *пи́ла*; назва зумовлена тим, що відростки по боках цієї риби схожі на зуби пили. — УРЕС II 791. — Див. ще **пи́ла.**

[**пи́лачка**] (ент., у сполученні [*п. сосно́ва*]) «пилющик сосновий, *Lophyrus pini* (*Tenthredo pini*)» Нед, *пи́лющик* «комаха родини *tenthredinidae*», [*пи́люх*] «пилющик, *Tenthredo*» Нед, [*пи́люховець*] «комаха *Sasia tenthrediniformis*» Нед; — р. *пи́лильщик*, слц. *pi-liarka* «тс.»; — похідні утворення від *пи́ла*, *пиля́ти*; назви зумовлені тим, що яйцеклад цих комах своєю формою нагадує пилку. — ССРЛЯ 9, 1188; БСЭ 33, 37. — Див. ще **пи́ла.**

[**пиленя́**] «індича, курча, гусеня», [*пiленя́*] «курча»; — вл. *pilo* «качення», нл. *pile* «гусеня», полаб. *reilá* «курча», болг. м. *пiле* «курча; пташеня», схв. *пiле* «тс.»; — псл. *pile* звуконаслідувального походження, як і лит. *pūlé* «качка», лтс. *pīle* «тс.», прус. *pille* (вигук для підкликання качок); пор. також крим.-тат. *pili* «курча» (Радлов IV 1338), тур. *piliç* «тс.», чаг. *biliç* «молодий птах» (Радлов IV 1766). — Фасмер III 262; Преобр. II 59; Младенов 422; Grautmann 217.

Пилі́п, *Пилі́пко*, [*Филі́п*, *Філіп* (Me), *Філі́пп* Куз, *Фі́ль* Шейк, *Фі́льо*, *Хві́лко*, *Хві́ль*, *Хві́лько*, *Хі́лко*, *Хі́ль* тж], *Пилі́пенко*, *Пилі́пиха*, *Пилі́півна*, *Пилі́півка* (церк.) «Різдва́ний піст, піст святого апостола Пилипа», [*пилі́півча́ний*] «який буває в Пилипівку», [*пилі́півни́й*] «тс.», ст. *Филипъ* (1427), *Пилиповъ* (1487), *Филі́ппъ* «конелюбець» (1627); — р. *Филі́пп*, бр. *Пілі́п*, др. *Филипъ*, п. ч. слц. вл. *Filip*, болг. *Филі́п*, м. *Филип*, схв. *Філі́п*, слн. *Filip*, стсл. **Фи́липпъ**, **Пили́ппъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Φίλιππος* походить від апелятива *φίλιππος* «той, що любить коней», утвореного з основ дієслова *φιλέω* «люблю» та іменника *ἵππος* «кінь». — Вл. імена 80; Беринда 239; Фасмер IV 194; Петровский 222; Спр. личн. имен 468; Корещу́ 65; Илчев 510. — Див. ще **Архі́п**, **філантро́п**.

пилипо́н «представник розкольніцької секти російських старообрядців, що з XVII ст. почали оселятися в західних губерніях колишньої Російської імперії»; — р. *филі́пповец*, [*филі́пін*], бр. [*пiлі́пін*, *пiлі́пинец*], п. *filipon* «тс.»; — пов'язане з ім'ям засновника секти стрільця-втікача Фотія, що прибрав собі ім'я Пилипа (Філіппа). — ССРЛЯ 16, 1378; Sł. wug. obcsuch 218. — Див. ще **Пилі́п**.

[**пилі́ш**] «місце, де лежить свиня; забруднене місце» Нед; — неясне.

[**пiлка**] «м'яч»; — бр. [*пiлка*] «тс.»; — запозичення з польської мови;

п. *piłka* утворено від ст. *piła* «тс.», що походить від лат. *pila* «м'яч, куля», пов'язаного з *pilus* «волосся», *pileus* «повстяна кругла шапка», спорідненим з гр. *πίλος* «повсть», псл. **p'łstь*, укр. *повсть*. — SW IV 193; Walde—Hofm. II 302, 303. — Див. ще **повсть**.

[**пилóчник**] (бот.) «плаун звичайний, *Lycoperidium clavatum* L.»; — похідне утворення від *пилóк*; назва зумовлена тим, що спори цієї рослини (сім'яний пилóк) збираються і широко використовуються, зокрема, вживаються в медицині для пересипання пілюль, а також як дитяча присипка. — Вісюліна—Клоков 60; Нейштадт 60. — Див. ще **пил**.

пiльга — див. **пiльга**.

пiльний, [*пильновiтий*] «стараний, дбайливий», [*пильти*] «спонукати; відзначати, помічати, звертати увагу; уважно спостерігати, стежити» Нед, [*пильвати*] «поспішати», *пильнувати* «охороняти, стерегти; стежити, спостерігати; дбати», [*пильнуватися*] «бути напоготові, настоювати; обєригатися», [*пильвати*] «спішити» О, [*спильнувати*] «з'явитися вчасно; уллучити час», *спiльна* «пильно», [*упильнований*] «ретьельно виконаний» Нед; — р. [*пильний*] «стараний, дбайливий», бр. *пильны* «тс.; потрібний, необхідний, терміновий», др. *пильный* «винятковий, видатний»; — не зовсім ясне; вважається запозиченням з польської мови (Преобр. II 59; Richhardt 92; Witkowski SO 19/2, 210); п. *piłny* «дбайливий, стараний; негайний, терміновий», як і споріднені з ним ч. *piłny* «тс.», *pilít* «поспішати», ст. *piletí* «старатися», слц. *piłny* «стараний, дбайливий; терміновий», вл. нл. *piłny* «стараний, дбайливий», етимологічного пояснення не має; припускається (Saur Et. Brun. 111) зв'язок з гіпотетичним псл. **pit-ti* «турбуватися», іє. **reit-* «тс.»; можливо, сюди ж належить р. [*пильчiк*] «око», [*пиль*] «пора термінової літньої роботи»; непереконливе припущення (Tedesco Language 27/1, 18—28; Ма-

chek ESJĀ 449) про походження від псл. *pŕi-lyg-ъpъ (р. *прилѣжный*), як і пов'язання (Ondruš Sl. Wortst. 118—119) з псл. *piliti* «бити, сікти, різати», *pila* «пилка»; сумнівне також зіставлення (Schuster-Sewc 1064) з псл. *pŕi-ъpъ «повний». — Фасмер III 262; Wgückner 413; Mikl. EW 246.

[**пильниця**] (ент.) «комаха *Xylota* (*Xylita?*)» Нед; — пов'язане з *пила*, *пиляти* (пор. нім. *Sägefliege* «тс.», букв. «пила-муха, пила-комаха»); мотивація назви неясна. — Див. ще **пйла**.

пйльщик, *пильох*, *пильоховець* — див. **пильчка**.

[**пильюк**] (орн.) «лунь, *Cirrus*»; — р. [*пильюк*] «канюк, сич, невелика сова різних видів», болг. [*пильюк*] «хижий птах, що краде курчат», [*пильяк*] «тс.», схв. *пильуга* «кібець», слн. [*piľjuħ*] «шуліка; лунь»; — псл. *piľjukъ* «птах, що краде курчат, каченят, гусенят», похідне утворення від *piľę* «курча, каченя, гусеня». — Фасмер III 262; Преобр. II 59; Младенов 422. — Див. ще **пиленя**.

пиля — див. **біля**.

Піймін (чоловіче ім'я), *Піймон*, [*Пі-мѣн*], ст. *Пиминъ* «пастыр» (1627); — р. *Пімен*, бр. *Пімен*, болг. *Пимен*; — запозичення з грецької мови; гр. *Ποιμίν* утворене на основі іменника *ποιμίν* «пастух, вівчар; пастир», пов'язаного з *ποιμίνω* «пасу, вівчарюю; турбуюсь, пікуюсь», спорідненим з лит. *piemtiõ* «пастух», *piemenãuti* «бути пастухом, пасти», дінд. *paui-* «пастух, сторож», *raiti* «пасе, стереже», ав. *paŭav-* «сторож». — Вл. імена 80; Беринда 227; Петровский 179; Спр. личн. имен 445; Илчев 395; Frisk II 573; Voisacq 800—801.

пінда¹ «зарозумілість, пиха, чванство», [*піндження*], *піндик* «чванько», [*пундик*] «маленький товстий хлопчик чи дівчинка; карлик» Бі, [*пундирѣга*] «чванько» Корз, [*пундя*] «тс.» Бі, [*пундюха*] (назва корови, очевидно, товстої), *піндючливий* «пихатий, бундючний», *піндючний* «тс.», [*пендючи-*

ти] «надувати; настовбурчувати» Бі, *піндитися* «піндючитися», *піндючити* (у виразах *п. ніс*, *морду* «бундючитися»), [*пендючитися*] «надуватися, бундючитися; настовбурчуватися» Бі, *піндючитися* «тс.», [*піндючители*] «натягати» Пі, [*пундючители*] «надувати, настовбурчувати» Бі, [*пундючитися*] «надуватися, настовбурчуватися; бундючитися», [*запіндоритися*] «запишатися, набундючитися» Ж, *напіндючений* «чванливий», *розпіндитися* «дуже запишатися, розпіндючитися»; — бр. [*пінда*] «пихата жінка, що любить пишно одягатися», [*піндыріць*] «пишно одягати, випинати», п. *pinda* «франтиха», ч. *pindík* «карлик»; — не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, пов'язане з *випинати*, *напинати*; виведення від рум. *pîndă* «засада» (Scheludko 140) позбавлене підстав. — Пор. **бундючитися**, **прінда**, **п'ясті**.

[**пінда**²] «стрічка» ВеБ; — результат видозміни форми *бінда* «тс.» (див.).

[**піндіга**] «юшка з кислого молока» Нед; — очевидно, переосмислене запозичення з польської мови; п. [*pin-duga*] «напій, горілка» є афективним утворенням від *pić* «пити», спорідненого з укр. *пйти*. — SW IV 194. — Див. ще **пйти**.

[**піндик**] «хвіст» Нед; — афективне утворення.

[**піндорити**] «наполягати, наполегливо проводити» Нед; — неясне.

[**піндрячити**] «мрячити» (?) (у конструкції *надворі дощ піндрячить*), імовірніше «періщити», пор. [*запіндрячители*] «увігнати, засунути» Я; — афективне утворення.

[**пиниги**] (бот.) «круглі малі сливи, *Prunus insititia* L.» ВеНЗн, Мак; — неясне.

[**пінїти**] «заважати, перешкоджати», [*пінїти*] «зволікати», [*пенїти*] «бути неакуратним, незграбним», [*пінївий*] «повільний, неквапливий» СУМ, ВеБ, [*пенївий*] «неакуратний, незграбний», [*пінь*] (невідм.) «затримка, пере-

починок» О, [піня] «уперта людина» Кур, *безупінний, впин* (у виразі *нема впину*), [запінити] «зупинити, припинити», *запінатися* «зупинятися в мовленні; перериватися, припинятися (про голос, розмову та ін.)», *запнїтися, зап'ястися* «тс.», [запїна] «перешкода», *запїна* «тс.», *запїнка* «зупинка в мові; (заст.) кома», *зупинїти, зїпїн* (у виразі *нема зупину*) Г, Ж, *зїпїнка* Г, Ж, *невпінний, [незупїнно]* «безперервно» Ж, [неприпінний] «нестримний; безперешкодний», *неспінний, неупїнний, [опенїтися]* «зупинитися» Ж, *опинатися* «чинити опір; [запина-тися в мові]», *опинїти* «зупинити», *опинїтися* «потрапити, з'явитися; зупинитися», [бпїнка] «перешкода» Ж, *перепинїти, [перепїня]* «перешкода» Пї, *перепїн* (у виразі *нема ні впину, ні перепину*), *перепїнка* «зупинка; перешкода», *перепїна* «перешкода», [перепїня] «тс.» Бі, *припинїти, [прїпїн]* «зупинка, затримка» Г, Нед, [припїна Нед, прїпїнка] «тс.», *спинїти, спин* (у виразі *нема спину*), *спїнок* «тс.», [спїна] «перепона» Бі, *упинїти* «зупинити, стримати», *упїн, їпїнка* (заст.) «кома» Нед; — р. [пинить] «затримувати» (?), [запінать] «зупиняти, затримувати», *запінатся* «зупинятися в мовленні», *запїнка*, бр. *запїнацца, запїнка*, схв. *запїн* «затримка, зупинка»; — характерні головним чином для української мови похідні утворення від псл. рѣти, рьно «п'ясти, пну», які розвинулись, очевидно, на ґрунті префіксальної похідної форми *za-pinati* «запинати, затуляти (дорогу) якимись перепонами». — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **запїна**.

[пінтати] «шукати, стежити» О, [пнт] «слід; настрої» О, [напінтати] «знайти, напитати» О, [напінтатися] «попасти під руку» О; — очевидно, результат зближення з *пнтати(ся)* запозиченого рум. *pîndi* «підстерігати, вистежувати», *pîndă* «засідка», яке виводиться від болг. ст. цсл. **пждити** «гнати», спорідненого з укр.

[пїдити] «тс.». — СДЕЛМ 344; DLRM 623. — Див. ще **пїдити**.

[пїпа¹] «люлька» О, [пїпа] «тс.» ВеУг, [пїпка] «тс. О; мундштук люльки Нед», [пїпка] «тс.» Нед; — р. [пїпка] «люлька», бр. *пїпка*, п. слц. *пїрка*, ч. [пїра] «тс.»; — через західнослов'янські мови запозичено із середньовісньонімецької; свн. *pfife* (двн. *pfif(f)a* «трубка, дудка, цівка», нвн. *Pfeife* «свисток, дудка; люлька»), як і днн. дісл. *пїра*, дангл. *пїре* «дудка; люлька», фр. *пїре* «люлька», походить від нар.-лат. **пїра* «дудка», пов'язаного з лат. *пїраге* «пищати» (про птахів). — Фасмер III 264; Kluge—Mitzka 542. — Див. ще **писк**.

[пїпа²] (дит.) «вода» Л, Па; — редуплікативне утворення (характерне для слів дитячої мови) від основи *пн* «пити». — Див. ще **пїти**.

[пїпа³] «вид дитячої гри» (в якій один з учасників накидає на себе простирадло і лякає решту гравців з темної кімнати); — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з р. [пїпа] «короткозора, підсліпувата людина».

[пїпак] «мозоль», [пїпа] «нарїст у коней» О, [пїпак] «підколїнна пухлина (у коня) Нед; нарїст, гуля ВеУг», [бїбак, пупак] «тс.» тж; — п. *пїпак* «хворобливий нарїст на нозї коня»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нїм. *Pıpphaske* «підколїнний опух» складається з іменників *Pıpps* «опух», який походить від іт. *пїпїта* «пїпоть», що зводиться до лат. *пїпїта* «сопля, гнїйна рїдина», спорідненого з гр. *пїар* «жир», *пїων* «жирний», дїнд. *пїпїћ* «тс.», стсл. **пїтати** «годувати», і *Наске* «п'ята», спорідненого з снїдерл. *нас*, *наске*, гол. *hak*, фриз. *hakke*, дісл. *hōkill* «суглоб на задній нозї», лат. *соха* «стегно», дірл. *сoss* «нога». — Шелудько 42; SW IV 200; Berg. I 581, 585; Kluge—Mitzka 279; Walde—Hofm. I 283, II 211—212, 311.

[пїпка] «сосок на грудях; носик молочника, чайника», *пїпоть* «хворо-

бливий наріст на кінчику язика у курей», [кїпїть] «тс.» Мо, Дз, [пїптік] «тс.; сосок»; — бр. [пїпоць] «пипоть», [пїпло], п. рурес, ч. ст. рірес, болг. пїпка «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, споріднене з лит. рўрті «пищати», лат. ріреге «тс.», англ. рір «пипоть»; семантичний зв'язок пояснюється тим, що птахи, у яких з'являється пипоть, видають своєрідний писк; реконструкція псл. *рїтѣть «пипоть» і зведення його до іє. *рїту- «слиз, смола» (Machek ESJC 643) мало обгрунтовані. — Преобр. II 59; Brückner 449; Holub—Kor. 273; Младенов 423; Mikl. EW 249. — Пор. писк.

[пїпнати] «копатися, мудрувати» Нед, [пїпнавка] «порпання, копання», [пїпнанїна] «тс.» тж; — р. [пїпнїть] «копатися», [пїпплїть] «тс.», бр. [пїпнїць] «повільно робити, копатися», [пїпплїць] «тс.», п. [руріаць] «робити недбало і повільно, бабратися», [руріаць, руріаць] «тс.», ч. рірлатї се «возитися, копатися», рірлатї «мацати», ст. орірлатї «обмацати», слц. рірлат' са «виконувати дрібну роботу; копатися, возитися», вл. рірліць «тс.», рірліць со «копатися, возитися», болг. пїпам «мацаю, хватаю», м. пїпа «мацає, обмацує», схв. пїпати «мацати; зволікати», слн. рірлатї «витагувати, виривати»; — псл. рірлатї «мацати»; — єдиного пояснення не має; вважається звуконаслідувальним утворенням (Фасмер III 419; Holub—Kor. 273; Skok II 659); пов'язується також (Младенов 423; Machek ESJC 450) з іє. *рєр-, тим самим, що й у лат. ралраре «погладжувати», укр. палець. — Schuster-Sewc 1066.

пир' (заст.) «бенкет», *пирувальник* (заст.) «учасник пиру, любитель бенкетів, бенкетник», [пирлівий] «щедрий на бенкети, охочий до бенкетів» Нед, [пирній] «жирний, поживний» Нед, *пирувати* (заст.) «бенкетувати»; — р. болг. м. пир, др. пиръ «бенкет», схв. пїр «тс.; весілля», слн. ріг «бенкет», стсл. пиръ; — псл. рігъ «тс.», пов'язане з ріті «пити» (як даръ з dati). —

Фасмер III 264; Черных II 34; Преобр. II 60; Младенов 423; Skok II 660; Mikl. EW 246. — Див. ще пїти.

пир' — див. пєрти³.

[пїра] «собака-дворняжка» Г, Нед, [пїргá] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [пир] «сварка» як позначення злого собаки. — Пор. пєрти³.

пиргáч (зоол.) «кажан, Vespertilio L.», [пиргáч ДзУЗЛП, пергáч, перогáч тж, пиргáль ВеНЗн, пирхáч ДзУЗЛП, попергáч, спиргáч, шпїргáч тж] «тс.»; — п. [pyrgasek, pyrgacz, rhacz], слц. [pirgac, pirhač, špirhač, šperač, mišperhač, višperhač], схв. [пирáц] «тс.»; — складне утворення з компонентів пир, того самого, що входить і до складу назви нетопїр «кажан», і гач-, пов'язаного з [гáчі] «штани» (пор. п. gasek «кажан», [gascorierz] «тс., (букв.) літаючий у штанях»); форма [спиргáч], можливо, пов'язана з слц. [špirhač], яке є результатом скорочення складеної форми [mišperhač] з початковим компонентом miš (< тушь) «миша»; думка (Дзензелівський УЗЛП 102—103) про запозичення українських назв з польської мови не зовсім переконлива. — Бандрівський Досл. і мат. V 6; Німчук 201; Smyl Pol. jęz. 1958/4, 181; Sławski I 244—245. — Див. ще гáчі, нетопїр. — Пор. миш-пиргáч, нешпергáч, пїрїця.

[пирей] «солом'яний попіл» Нед, [пирїй] «тс.» Нед, [пирїти] «загоратися від гніву» Нед, [пирний] «пряний», [пирнячий] «пряний; (про запах) гострий Нед», [запиритися] «червоніти від гніву» Нед; — р. [пїрїй] «присок, гарячий попіл; припічок, загнітка», п. perz «присок», [pyrzupa], ч. руї «тс.», слц. ругїна «перегорілі рештки, попіл», вл. ругїць «топити, опалювати, гріти», ругїць со «червоніти», нл. ругїна «іскра, гарячий попіл; трут», ругїсь «запалювати, розпалювати», схв. пїрїан «тушковане м'ясо», пїрїти «смажити», слн. регéті «тліти, гнити», ріг «тління», рігав «тлінний», рэгав «тс.»; — псл. *ругъ «тліючий попіл, жар»; — споріднене з

гр. πῦρ «вогонь», вірм. hur, умбр. pír, ірл. úr, дісл. fúrr, fírr, двн. fiur, fuir, нвн. Feuer, дангл. дфриз. fiur, англ. fire, шнідерл. гол. vuur, тох. А роґ, тох. В rwāg, гот. fōp, прус. rappo, хет. raḥḥur «тс.», дінд. rávate «очищає», руніті «тс.», рūtáñ «чистий», лат. pūsus «тс.», putāre «чистити»; іє. *reṷōg «вогонь». — Фасмер III 419; Преобр. II 159—160; Brückner 402; Machek ESJC 502—503; Holub—Kop. 307; Schuster-Sewc 1197—1198; Skok II 661; Кри-тенко Вступ 517; Kluge—Mitzka 195; Walde—Hofm. II 390; Klein 593—594, 1278; Vries NEW 147—148; Jóhannes-son 537; Falk—Torp I 286; Pokorný 828.

[пиренка] (бот.) «рястка зонтична, Ornithogalum umbellatum L.» Мак; — р. [пыренка] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *пирей* (пор. іншу назву цієї рослини [пшеничка] ВеНЗн); назва мотивується, очевидно, схожістю листків обох рослин (Флора УРСР III 218). — Див. ще **пирій**.

пірий — див. **пірий**.

[піриця] «метелик Papilio; Phalaena» Г, ВеНЗн, [піричка ВеНЗн, піриця ВеЛ, опариця ВеНЗн, опер ВеНЗн] «тс.»; — очевидно, пов'язане з основою *пир*, тією самою, що й у [пиргач] «кажан», *нетопір* «тс.» (пор. слц. [pir-gasik] «вид метелика»). — Див. ще **нетопір**. — Пор. **пиргач**.

пиріг, [періг, пирій О], *пиріжечник* «той, хто пече або продає пироги», *пиріжник* «тс.», *пиріжкова* «крамниця, де продають пиріжки», [пирожата] «вареники» О, [пирожачья] «великі пироги», [пирожене] «вода, в якій варилися пироги» Нед, [пирожини] «п'ятий день весілля», [перожини] «тс.» тж, *пирожне* «тістечко» (з р.), *пирожниця* «форма для випікання кондитерських виробів», *пирожітися* «здійматися (перев. про тісто); [величатися]»; — р. *пирог*, бр. *пірóg*, др. *пирогъ* «пшеничний хліб», п. *piegóg* «вареник, пиріжок», *pióg* «тс.», ч. *piroh* «пиріг», слц. *piroh* «вареник»; — псл. *pirogъ*, утворене від *piгъ* «бенкет» за допомо-

гою суфікса -огъ (як р. *твóрог*); припускалося також (Преобр. II 60; Соболевский РФВ 66, 348) походження від руго «пшениця», др. *пыро* «полба» під впливом *piгъ* «бенкет»; виведення (Ramstedt 67; Räsänen ZISPh 20, 448) з тюркських мов (чув. *pügək, крим.-тат. тур. чаг. bögäk «пиріг з м'ясом») не узгоджується з відсутністю слова в південнослов'янських мовах. — Филин Образ. яз. 213; Фасмер III 265—266; Черных II 34—35; Шипова 260; Brückner 410; Machek ESJC 451; Mikl. VGr. II 283; EW 247. — Див. ще **пир'**.

пирій (бот.) «Agropyrum Gärtn., Elytrigia Desv.», [париватка Мак, пергій Куз, переватка Мак, перієватиця Нед, перієватка Мак, перііка Нед, пирватка Мак, пирей Нед, пирійка, пірій Нед, приюватка Мак] «тс.», [перій] «тс.; тимофіївка альпійська, Phleum alpinum L.; стоколос безостий, Bromus inermis Leys.» Нед, *пирійник* (зб.), [пиріяка], *пиріюватий*, [періюватий], *запирієний*, [заперієний] Ж; — р. *пырей*, бр. *пірнік*, др. *пыро* «полба, двозерна пшениця, Triticum spelta L.», п. *perz* «пирій», ч. слц. *pyg*, вл. *pyg*, нл. *pyg*, болг. *пірей*, м. *пирей* «тс.», схв. *пйр* «полба», слн. *piг*, стсл. *пыро* «тс.»; — псл. *ругъ, *ругь пов'язане з руго «полба»; — споріднене з лит. *piгаі* «озима пшениця», *piгас* «зерно озимої пшениці», лтс. *piгі* «озима пшениця», прус. *riге* «стоколос», гр. *πυρός* «пшениця», дангл. *pyg* «пирій»; іє. *pūgo- «зернина». — Німчук 268; Фасмер III 419; Меркулова Этимология 1964, 75—76; Brückner 402, 647—648; Machek ESJC 502; Jm. rostl. 283; Schuster-Sewc 1197; Skok II 660; Бернштейн Очерк 1974, 290—291; Trautmann 232; Сабаляускас Rakstu kr. Endzelinam 221—223; Mühl.—Endz. III 449—450; Fraenkel 671; Frisk II 631; Pokorný 850.

[пирка́тий] «з піднятими вгору рогами; кирпатий Нед»; — п. [pykaty] «кирпатий», [perkaty] «тс.»; — очевидно, сюди ж схв. *пйрав* «кирпатий», *пйрити* «піднімати, дерти (ніс); наду-

вати губи; кривити рот»; — глибша етимологія неясна; глумачення української форми як результату метатези в слові *кирп'ятій* (Булаховський Мовозн. 8, 1949, 48) здається сумнівним.

[пірса] «дерев'яна тирса» Л; — не цілком прозоре; можливо, результат контамінації форм *тірса* і *пірскати*.

пірскати «бризкати, пирхати», *пірскнути* «швидко побігти», *пирск*, **[пірскалка]** «бризкалка, зроблена з бузини або іншої рослини» Л, **[пирський]** «швидкий, баский», **[напирський]** «запальний, сердитий» Ж, *опірскливий*, *опришкуватий* «тс.»; — р. *пёрскать* «бризкати, пирхати; несподівано вискакувати», бр. *пёрскаць* «бризкати, пирхати», п. **[pyrskać]** «бризкати, прискати», нл. *pyrsúc se* «розлітатися; бити» (про дощ), схв. *прскати* «тс.»; — не зовсім ясне; вважається результатом метатези у формі *пріска-ти* (пор. аналогічні співвідношення у **[пириц]** — *приц*, **[кирв'авий]** — *кирв'авий*), при цьому припускається вплив *пёрскати* (Булаховський Вибр. пр. II 273); пояснюється також (Фасмер III 333—334; Шахматов ИОРЯС 7/2, 338) як експресивний варіант форми *пёрскати*. — Пор. **пёрска́ти**, **пріска́ти**.

[пирска́ч] (орн.) «вид дрозда, *Turdus viscivorus*.» Г, Нед; — слц. **[prskavec, prskota]**, **trskota** «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, в якому відображається крик цих птахів, коли вони лякаються або злітають. — Feriánc Názv. vtákov 195.

[пирх] (вигук для передачі вильоту), **[пірхати]** «злітати», **[пірхнути]** «пролетіти», **[пёрхати]** «пурхати; неспокійно стрибати Везн», **[перхнути]** «побігти; набігти, наїхати»; — р. **[пёркнуть]** «злетіти», бр. *пёрхаць* «пурхати», п. *pierchnać* «пурхнути; утекти», ч. *prchatí* «утікати; звітруватися, випаровуватися», слц. *prchat'* «тс.», вл. *prerchać* «пурхати», *prerchnuć*, нл. *prerchaś*, болг. *пёрхам* «тс.», схв. *прхнути* «пурхнути, полетіти»; — очевидно, зву-

конаслідувальне утворення, паралельне до *пёрхати*, *пёрхати*; вважається також (Machek ESJC 483) пов'язаним з давнім коренем іє. *pergs- «утікати», наявним у хет. *parg-* «тс.». — Skok III 39.

пірхати «шумно випускати повітря з ніздрів чи рота; судорожно кашляти», **[перхати]** «кашляти» Бі, **[перхота]** «лоскотання в горлі» Бі, *пирхота* «тс.; кашель», *запёрханий* «який задихався», *поперхнутися*; — р. *перхать* «кашляти», бр. *пёрхаць* «пирхати», *пёрхаць* «кашляти», п. **[pierszeń]** «чихотна трава, тисячолісник», ч. *prchatí* «прискати», слц. *prchú'at'* «кашляти», болг. *пёрхам* «пирхаю», слн. *prhati* «пирхати»; — остаточно не з'ясоване; вважається звуконаслідувальним утворенням (Фасмер III 247); висловлювалося також припущення (Преобр. II 48—49; Grückner 410—411) про зв'язок з коренем *perx-/ *porx- < *pergs-, тим самим, що і в *персть*, *пёрхоть*, *пёрох*, причому вважалося, що первісним значенням тут було «з кашлем виділяти бризки», можливо, пов'язане з **[пёрхати]** «кашляти» (пор.).

[пірця] (назва вівці за мастю) Доп. УжДУ 4, **[пирця́ня**, *пирча́ня*] «тс.» тж; — неясне.

пирц — див. **прищ**¹.

пиря́ти¹ «носити, тягати», **[пиря́чить]** «насилу нести; таскати» Л, **[піри́ти]** «багато набирати (в кишеню, поділ, мішок)» Ме, **[напі́рити]** «багато набрати Ме; надягти багато одягу Пі»; — р. *пёря́ть* «кидати, совати», ч. *vrpítí* «втиснути»; — очевидно, пов'язане з *пёрти*, р. *переть* «нести важку ношу». — Див. ще **пёрти**².

пиря́ти² — див. **пёрти**¹.

[пісар] (іхт.) «верховодка, *Alburnus alburnus* L. (*A. bipunctatus*)» Нед, **[пісарка]** «тс.» Нед; — р. **[писарь]** «*Alburnus Baldneri*», **[писарка]** «тс.», слц. **[pišorka]** «*Alburnus bipunctatus*», схв. **[pisar]** «підуст, *Chondrostoma nasus*» Етимологія 1973; — результат перенесення назви *пісар* «секретар»,

зумовленого, очевидно, тим, що вздовж бокової лінії цієї риби є темні смуги і паралельні точки. — Коломиец Проісх. назв. рыб 29; Усачева Этимология 1974, 101. — Див. ще **писати**.

писати, [*писáрити*] «бути писарем» Нед, [*писáрчити*] Нед, *писарювати* «тс.», [*писувати*] «часто писати» Нед, [*письмáчити*] «вчити грамоті» Нед, *писáк* «металевий різець для різби по дереву; [писака; залізне клеймо бондаря]», *писáка*, *писáло* «перо; [олівець, все, чим пишуть Нед]», *писáльце* «інструмент для розмальовування писанок», *писаніна*, *писанка* «крашанка», [*писáнка*] «портрет, картина» Пі, *писанкár* «той, хто розмальовує писанки», *писáння*, *писар*, *писарéнко* «син писаря», *писаріна* (знев.) «писар», *писаріха* «дружина писаря», *писарівна* «дочка писаря», *писарка* «дружина писаря; [жінка, яка розписує писанки О]», [*писáрка*] «писарство, служба писаря» Нед, [*писáрня*] «канцелярія» Г, Пі, [*писарня́*] (зб.) «писарі», *писáрство* «посада писаря» СУМ, Нед, *писарча́* «молодий початкуючий писар», *писарчúк* «син писаря, молодий писар», *писарша* «дружина писаря», [*писáтель*] «письменник» Нед, [*писáтельство*] «заняття літературною працею» Нед, [*писáчка*] «паличка для розписування підшов Г; прилад, яким розписують писанки О; фумель, лощило (інструмент для лосніння шкіри у шевців) Нед», [*писачóк*] «інструмент для орнаментування металу», [*писéмко*] (зменш.) «лист», [*писемце́*] «тс.» Нед, *писéмність*, [*писéмство*] «література, письменство» Бі, *писéць* «у Давній Русі переписувач і упорядник рукописних книг; [письменник Нед]», [*писóвня*] «правопис» Нед, [*пису́ля*] «писака Нед; цидулка Бі; ряба корова О», *пису́лька* «цидулка», [*писче́*] «плата за писання» Нед, [*писчик*] «грифель» ВеЛ, *письма́к* «письменна людина; письменник», [*письма́к*] «письменна людина» Пі, *письма́цтво* (знев.) «письменництво», [*письма́ченє*] «почат-

кова освіта, грамота» Нед, *письменá*, [*письме́нець*] «письменник» Нед, *письме́нник*, *письме́нництво*, *письме́нність*, *письме́нство* «література; грамота; писемність», *письмо́* «писемність; грамота; лист; рукопис», *письмо́вець* (заст.) «письменник», *письмо́вник* (заст.) «збірник зразків для листування», [*письмо́вність*] «письменність» Нед, [*пи́щик*] «перо для писання» Нед, [*пису́ля*] «ряба корова» О, [*пися́г*] «смуга на шкірі тварини від удару» Л, [*пися́га*] «тс.» Куриленко, *писáльний*, *писаний*, [*писарі́стий*] «різнокольоровий, перістий» Нед, *писáрський* СУМ, Г, [*писáстий*] «прикрашений вишивкою», *писéмний*, *писце́вий* (у виразі *писце́ві книги*), *письме́нний*, [*письменні́чий*] «письменницький» Нед, [*письме́нський*] «письмовий» Нед, *письмо́вий*, [*писулі́стий*] «цяткований» О, [*безписьме́нний*] «неграмотний» Я, [*впис*] Ж, *вписка*, *ві́пис*, *ві́писка*, *ві́дпис*, *ві́дписка*, *до́пис*, *до́писка* СУМ, Я, *до́писувач* «кореспондент», *за́пис*, [*за́пись*] «запис» Ж, *за́писка*, *за́писнік* «книжечка для записів; [протокол Ж]», [*записні́чий*] «протоколист» Ж, *за́писувач*, *на́пис*, *на́дпис*, [*на́дпись*] Ж, *на́дписка*, *на́дписні́й*, [*невипі́саний*] «який важко або неможливо описати» Ж, *неписьме́нність*, *непі́саний*, *неписьме́нний*, *о́пис* СУМ, Пі, *о́писка*, [*о́писка*] «барвник у гончарів», *о́писувач*, [*одпись*] «письмова відповідь» Пі, *пе́репис*, *пе́реписка* СУМ, Нед, *пере́писувач*, [*пере́писувáтель*] «переписувач» Нед, [*пе́репись*] Нед, *переписні́й*, *переза́пис*, *під́пис*, *під́писар* (заст.) «помічник писаря», [*підписáрчий*] «тс.» Нед, *під́писка* СУМ, Нед, [*під́писок*] «писарчук; канцелярист» Пі, Бі, [*під́писчик*] «тс.» Бі, *під́писні́й* СУМ, Нед, [*по́пис*] «список, перелік» Нед, *при́пис*, [*при́писа́нець*] «той, що заново приписався до громади», *при́писка*, *при́писнік*, *прóпис*, *про́писка*, [*прóпись*] «напис; пропис» Нед, *прописні́й*, *про́писочні́й*, *рóзпис*, *розпíска*, *спис* «список; опис», *списáтель* (іст.) «переписувач»,

[списне] «плата за рекомендований лист» Нед, *спісок*, [упис] «вписування; список; зміст Нед», [уписний] «той, що вписується»; — р. *писать*, бр. *pisácz*, др. *писати*, п. вл. *писаć*, ч. *psáti*, слц. *pisat'*, нл. *писаś*, болг. *писвам* «пишу», м. *пише*, схв. *писати*, слн. *pisáti*, стсл. *писати, писати*; — псл. *psáti*, пов'язане з *ръстръ* «перістий»; — споріднене з лит. *piěšti* «малювати», прус. *reisāi* «пишуть», дінд. *piś-*, *pińśáti* «вирубую, прикрашає, формує», ав. *paēs-* «розмальовувати, прикрашати», дперс. *pirištanaу* «писати», перс. *nivištan*, ос. *finsun*, *fyssun* «тс.», тох. А *рек-* «малювати», В *paik-* «тс.», гот. *faihs* «перістий, строкатий», двн. *fēh*, дангл. *fēh* «тс.», лат. *pingere* «малювати», гр. *ποιμίλος* «перістий»; іе. **reiĥ-*, **riĥ-* «прикрашати, робити строкатим»; відбулося перенесення значення від «малювати, пестрити, фарбувати» (яке зберігається в переважній більшості слов'янських мов, напр. укр. *писанка* «крашанка» та ін.) до «писати». — Фасмер III 266; Черных II 35; Преобр. II 61; Brückner 415; Machek ESJC 495; Holub—Kop. 302—303; Schuster-Sewc 1067; Младенов 539; Skok II 662—663; Leeming RSI 34/1, 24—25; Trautmann 210—211; Fraenkel 526, 587; Абаев ИЭСОЯ I 501—502; Kluge—Mitzka 189; Horn 235; Walde—Hofm. II 305—306; Гамкрелидзе—Иванов 110, 632; Pokorny 794—795. — Пор. **пес, пестрий**.

писк, [пискава] «писк, пискотня» Бі, *пискавка*, [пискалка] «пискавка; криклива дитина», [писківка] «курка, що перший рік несеться» Г, Нед, *пискіт*, *пискля*, [пискля] «курча», [пискнява] «писк» Пі, [писнява], *пискотня*, [пискотнява] «тс.», *пискун*, [пищівка] «сопілка» Г, О, [пищівка] «тс.» Нед, Куз, [пищівка] «пищик, свисток», *пищик*, [пищівка] «сопілка» О, [пищівка] «лівер, сифон Нед; мундштук люльки», *пищівка* (зоол.) «сіноставець, Ochotona Link», *пискун* «тс.», *пискльвий*, *пискльвий*, *пискучий*, *писка-*

ти, *пискотіти*, *пискнути*, *писнути*, *пищати*, *запискотати*; — р. *писк*, *пищать*, бр. *писк*, п. ч. слц. вл. *risk*, нл. *riskaś*, полаб. *paistē* «пищить», болг. *писък* «писк, плач», *пискам*, *пищя* «пищу, плачу», м. *писок* «писк, вереск», схв. *писак* (чол. р.), *писка* (жін. р.) «тс.», слн. *risk* «свисток, свист», *riskati* «свистати», стсл. **пискъ** «свист, звук, тон», *пискати* «грати на сопілці»; — псл. *riskъ*, *riskati*, **piscati* < **piskēti*; — звуконаслідувальне утворення, споріднене з лит. *pypti* «пищати», лтс. *rikstēt* «тс.», *rikstiens* «писк», лат. *pirāre*, гр. *πιπίζω* «пищу», дінд. *pirrakā* (вид птаха), *picchoḡā* «сопілка; флейта», *piccholā* «тс.», нвн. *piepen* «пищати», англ. *peep* «цвірінкати; пишати», *pip* «цвірінкати, щebetати», *pipe* «співати» (про птахів), фр. *pépier* «цвірінкати»; іе. **pi-*. — Фасмер III 271; Черных II 35; Преобр. II 62; Горяев 260; Brückner 415; Machek ESJC 451; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1068; Младенов 424; Saur Et. Brun. 81—83; Kořinek 221—222; Mikl. EW 247; Trautmann 221; Mayrhofer II 272, 285; Walde—Hofm. II 309; Klein 1147; Pokorny 830.

[пискавецъ] (бот.) «поросинець, Nurochoeris L.»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *писк*, *пискати* або з *писок* «морда, свиняче вило» (пор. інші назви: *поросинець*, *вепрінець*, нім. *Ferkelkraut*, власне, «поросяче зілля»). — Симонович 243.

[пискар] (іхт.) «пискар, пічкур, Gobio gobio L.», [пискун] «тс.» О; — р. [пискаръ, пискан, пискун], п. [piskorz], ч. [piskoř], вл. *riskor*, болг. [пискъл], схв. *пискор*, слн. [piskor] «тс.»; — результат видозміни назви *пискар*, зближеної з основою *пискати* ([пискір] «в'юн, Misgurnus fossilis»). — Коломиєць Происх. назв. рыб 42. — Див. ще **пискар**. — Пор. **пискір**¹.

пискати — див. **писк**.

[пискір¹] (іхт.) «в'юн, Misgurnus fossilis (Cobitis fossilis)» Г, Нед, *пискор* ВеБ, *пискор* ВеНЗн, *пискун* Нед «тс.»; — р. [пискаръ, пискан, пискун],

бр. [пiскар, пiскун], п. piskorz, [piskun], ч. (paskovaný) piskoř, слц. вл. piskog, нл. piskoř «тс.», схв. пiскор «річкова мінога, Lampetra fluviatilis L.; [в'юн]»; — похідні утворення від писк, пишцати; назви зумовлені тим, що пійманий в'юн видає своєрідні звуки, заковтуючи повітря (він узагалі може дихати повітрям, видаючи при цьому характерний писк); пор. інші назви в'юна: п. sykawies, лит. ruplys від rūpti «пищати», лтс. rįkste від rįkstēt «пищати»; позбавлене підстав виведення (Попов Ист. лекс. 15—17; Критенко Вступ 511; Младенов 424; Pokorny 796) від іє. *peisk-/pisk- «риба». — ВеБ 284; Фасмер III 267; Brückner 415; Machek ESJC 451; Schuster-Sewc 1068; Skok II 663—664; Коломиец Происх. назв. рыб 37; Рыбы СССР 227; Matzenauer 277. — Див. ще писк. — Пор. пiска́р.

[пiскі́р²] (зоол.) «землерийка, Sorex L.», [пiскі́вка, пiскі́ур, пiска́вка, пiскор, пiскі́чка Нед, піц(ь)ка́вка, ціпкор, ціпавка] «тс.» ВеНЗн; — слц. piskog, нл. piskac «тс.»; — похідні утворення від писк; назви мотивуються тим, що цей звірок свистить і пишчить (особливо під час гону); пор. пiскі́уха «сіноставець, Ochotona Link», пишц́уха, пiскі́уха, р. пишц́уха «тс.» з подібною мотивацією. — ВеЛ 449; Фауна України I 162. — Див. ще писк. — Пор. пiска́р¹.

[пiсклю́ка] (бот.) «паслін, Solanum nigum L.» Мак, [пiскльо́н] «тс.» Л; — р. [пiслю́к] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої форми паслін (*паслюк > *пислюк), зближеної з основою писк. — Преобр. II 21. — Див. ще паслі́н.

[пiскозуб] (вид риби) Нед; — очевидно, результат видозміни форми [пiскозуб] «пічкур, піскар», зумовленої впливом слова [пiска́р] «тс.» або пiсок «морда». — Див. ще пiскозуб.

[пiсконі́ти] «мартувати, парувати» (про глухаря, тетерева) ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з писк, пiска́ти,

оскільки глухарі й тетереви під час парування, прикликаючи самок, видають своєрідні звуки. — Див. ще писк.

[пiскоровáтий] «сіро-чорно-білий» (про корову) Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми [пестракува́тий] «плямистий; веснянкуватий». — Пор. пéстрий.

[пiскору́б] (вид риби) Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з пiскозуб, пiскозуб (див.).

пiсок «обличчя; морда, паща; рот, горло; [щока Па]», [писк] «писок», [писка́ч] «пиката людина» Нед, [пiски] «щоки Нед; губи Ме», [пiскі́ля] «пиката людина» Нед, [пiсьо] «личко; ротик (Ме)», [писка́тий] «мордатий; сміливий на висловлювання; галасливий, пашекуватий Ме», [пiскува́ти] «різко відмовляти; базікати» Нед, [пiщити] «рити» Нед, [спiска́ти] «зжерти; знищити» Куз; — р. [пiск] «рило, паща, морда», [пiска́ть] «рити», бр. [пiск] «скроня з щокою», пiса «морда», [пiска́ка] «скроня з щокою; ляпас», п. pusk «пика, рило, паща», pusek «тс.», ст. pisk, pisek, ч. слц. pusk «губа, морда», вл. нл. pusk «обличчя; морда; рило; дзьоб», puskaty «з великим дзьобом»; — псл. puskъ < *pūs-, очевидно, пов'язане з puxnōti < *pous- «пухнути», іє. *peu-s-, *pū-s- «пухнути, надиматися»; порівнювалося з лит. pūškas «прищик», pūškūoti «важко дихати» (Vūga RR II 527); непереконливо пов'язувалося (Machek ESJC 503) з дінд. rūschaḥ «задня частина; кінець; хвіст». — Фасмер III 420; Преобр. II 160; Brückner 450; Holub—Kop. 307; Holub—Lyer 407; Schuster-Sewc 1198—1199; Mikl. EW 270. — Див. ще пих, пухнути.

[писта́ція] (бот.) «фісташка, Pistacia lentiscus L.» Мак; — п. pistacija, ч. pistácie, слц. pistácia, схв. писта́ција; — запозичено з латинської мови, очевидно, через посередництво польської і німецької (н. Pistázie); лат. pistacium «фісташка» походить від гр. πiστάμη «фісташкове дерево», πiστάμιον «фісташка», яке зводиться до перс. pistah

«фісташка», етимологічно неясного; в церковнослов'янській мові було слово **пистаконьный** «фісташковий», запозичене безпосередньо з грецької мови. — Срезн. II 938; Koraliniński 753; Holub—Lyer 374; Вујаклија 725; Kluge—Mitzka 552; Dauzat 562; Klein 1190; Frisk II 544. — Пор. **фіста́шка**.

[**пистелка**] «фартух» Мо, [*пистелка*] «тс.» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. рум. *pestelcă* «тс.» походить від болг. *престилка*, *престелка* «тс.», утвореного з префікса *пре-*, що відповідає укр. *пере-*, і основи дієслова *стелѧ* «стелю», спорідненого з укр. *стелѧти*. — СДЕЛМ 312; DLRM 610. — Див. ще **пере-**, **слати**².

[**письменець**] (бот.) «графіс написаний, *Graphis scripta* (L.) Arch.» Мак; — очевидно, штучне утворення від *писати*; назва зумовлена тим, що органи спороношення цього виду лишайнику, витягнуті у вигляді рисочок, надають слані вигляду східного письма, пор. р. *письменный лишай*, н. *Schriftflechte*, фр. *graphide* «тс.». — Словн. бот. 152; Симоновић 220. — Див. ще **писати**.

[**питати**] «годувати, живити; виховувати» Нед, [*питувати*] «годувати» Л, [*пища*] «їжа» (із стсл.) Нед, [*напѧтаний*] «просякнутий; проїнятий» Корз, [*пропитувати*] «прогодувати», [*пропитане*] «харч» Нед, [*прѧпиток*] «тс.»; — р. *питать* «годувати, живити», др. *питати* «годувати, живити; виховувати», *питѧти* «тс.», схв. *пѧтати* «годувати», слн. *pitati* «відгодувати», стсл. **питати**, **питѧти** «годувати»; — псл. *pitati*; — споріднене з лит. *piētūs* «обід», гр. *πατέομαι* «ім, п'ю», ав. *piθwā* «їжа», дперс. *piθu-*, *pitav-*, дінд. *pitūh* «тс.», перс. *pih-* «сало, жир», ос. *pyd* «м'ясо», можливо, також ірл. *ithim* «ім», лат. *oripus* «жирний, відгодований; родючий», гот. *fōdjan* «годувати», нвн. *fett* «жирний», англ. *feed* «харчувати(ся); живити(ся); пасити(ся); відгодувати», ісл. *foeda* «годувати, живити»; іе. **peitu-/pitu-*, яке

вважається варіантом іе. **pā(i)-* «пасити» (Skok II 666; Frisk II 480; Klein 608; Jóhannesson 563); є думка (Львов Лексика ПВЛ 23), що в східнослов'янській мові слово потрапило книжним шляхом зі старослов'янської. — Фасмер III 268; Трубачев *Этимология* 1965, 14; Черных II 36; Преобр. II 64; Горяев 260; Brückner 405; Machek ESJС 452; Holub—Kop. 274; Holub—Lyer 371; Младенов 424; Trautmann 207—208; Абаев ИЭСОЯ I 488—489; Bartholomae 905; Mayrhofer II 278; Walde—Hofm. II 260; Kluge—Mitzka 227; Vries AEW 115—116; Pokorny 793—794.

питати(ся), *питальник*, [*питанка*] «розпитування; розшук; спроба» Нед, *питання* СУМ, Нед, [*питка*] «вид групової гри з розпитами про предмет, що йде з рук до рук» Нед, *питальний*, [*питайний*] «питальний» Нед, *питливий* «допитливий», *віпит*, [*випитачка*] «вивідувачка» Я, *допитувати*, *дѧпит*, [*дѧпитка*] «питання» Ж, *допитувач*, *допитливий*, *дѧпитний*, *запитуватися* «питати; [намагатися, пробувати Я]», *зѧпит*, *запитальник*, *запитання*, *запитувач*, *запитальний*, *запитливий*, *іспитувати*, *іспит*, *іспитний*, *опитувати*, [*опитуватися*] «вітатися» Ж, *ѧпит*, *опитувач*, *опитний* «який стосується опиту», [*ѧпитний*] «досвідчений» Ж, *перѧпит*, [*перѧпитки*] «розпити; один з моментів старовинного обряду сватання» ЛексПол, *передѧпит*, [*переспиткувати*] «перепробувати» Нед, *пѧпит*, [*пѧпитка*] «спроба» Нед, [*попитуок*] «попит» Нед, [*поспитать*] «попробувати, покуштувати» ЛЖит, [*пѧспит*] «попит; спроба», *рѧзит*, *рѧзиток*, *розпитувач*, *спѧтувати* «пробувати, випробовувати», [*спит*] «спроба, випробовування; розпит», [*спиток*] «спроба, випробовування»; — р. *пытать* «мучити при допиті; питати», бр. *пытать* «питати», др. *пытати* «питати; досліджувати; вивчати; пробувати; допитувати», п. *pytać* «питати», ч. *ptáti se*, ст. *ptáti* «тс.»

мор. [ptáti] «просити, жебрати», слц. pýtati' «тс.», вл. pytać «шукати, розшукувати», нл. pytaś «тс.», болг. *пiтам* «питаю», м. *пита* «жебрає», схв. *пiтати* «питати, випитувати», стсл. **пiтати** «випитувати, вивiдувати»; — псл. pýtati, *pъta-; — спорiднене з лат. pítare «обдумувати, вважати; пiдводити пiдсумки; рiзати», тох. А put-k «мiркувати, розрiзняти», можливо, також з хет. ruṣš(š)- «питати, дослiджувати»; висловлювалося припущення, що первiсне значення псл. pýtati було «краяти, рiзати» (Brückner 450), при цьому порiвнювалося з ч. pítva «анатомiя», п. [pitwać] «рiзати, потрошити; coire cum femina». — Фасмер III 421; Трубочев Этимология 1965, 62; Черных II 88; Machek ESJC 496; Holub—Lyer 304; Schuster-Sewc 1199; Младенов 424; Skok II 666; Mikl. EW 270; Pokoḡny 827. — Пор. **пти**.

пiтeль (заст.) «млин для дрiбного помолу; пристрiй для просiювання борошна; борошно, змелене у пiтлi», [пiтиль] «мучний пилочок; якась пилова маса» Ме, [пeтeль] «водяний млин» Ва, [пiтeль] «пiтeль» Л, *пiтлiвка* «пiтльоване борошно», *пiтльованка*, *пiтльовка* «тс.», [пiтльованець] «вигодований бiлим хлiбом» Нед, *пiтльобаник* «хлiб з пiтльованого борошна», *пiтльований*, [пeтльоватий] (у виразi п. млин «млин, який меле бiле борошно») ЛЧерк, *пiтлювати*, [пеклювати] Куз; — р. *пеклеванный* «пiтльований», *пеклевать* «пiтлювати», бр. *пыцель* (род. в. *пытля*) «машинa для обдирання», *пытлявец*; — запозичення з польської мови; п. putel «пристрiй для просiювання борошна; мiшок; млин», як i ч. putel «мiшок», слц. putel' «мiшок на борошно», походить вiд свн. biutel (двн. butil) «мiшок» (нвн. Béutel «гаманець; мiшечок»), спорiдненого з дангл. būdil, гол. bui(de), снiдерл. būdel, снн. būdel, псл. buxṇoti, укр. *бiхнути*. — Шелудько 42; Фасмер III 226; Черных II 17; Преобр. II 32; Brückner 450; SW V 454; Machek ESJC 503;

Holub—Kop. 307; Holub—Lyer 407; Kluge—Mitzka 72. — Див. ще **бiхнути**.

пiти «споживати рiдину; [видзобувати з колосся (зерно) О]», *пiвати*, *пiячити*, [пiячити] ВеБ, [пiварня] «пiвниця», *пiвна*, [пiвник] «глек, дзбан для пiтної води; продавець пива», *пiвниця* «пiвна; (винний) погрiб; [пiдвал]», *пiвничка*, *пiво*, *пiтво*, *пiтeць* «хто постiйно п'є спиртнi напоi, може багато випити хмiльного», [пiтiме] «пиття, напоi», [пiтiн] «посуд для пиття; пiтeць; невеликий горщик Л», [пiтятко] «посудина для пиття» Нед, [пiявка] «стравохiд» ВеНЗн, *пiяк* «[тс. ВеНЗн]; п'яниця», *пiяк* «п'яниця», *пiяка*, *пiяка* «тс.», *пiятiйка* «випивка», *пiятiйка* «тс.» УРС, Нед, *пiяцтво*, [пiяцтво], [пiяцiско] «п'яниця» ВеБ, [пiйка] «пiятика, пир» Нед, *пiйло*, [пiйня] «примiщення для пиття» Куз, [пiтя] (дит.) «вода» Л, [пiячiра] «п'яниця» ВеБ, *пiвний*, *пiтний*, *пiтiщий*, *випивака* «п'яниця», *випивачка* «пiятика», *вiпивка*, *випивон* «тс.», [вiпиток] (у виразi: *пiд вiпитком* «п'яний, пiд чаркою»), [випiйка] «п'яниця, випивака» Я, *запиватися* «пiячити», [запивайло] «п'яниця», [запивака] «тс.» Я, [запiта] «наречена пiсля запоiн» ЛексПол, [запiтий] «змарний, виснажений вiд пiяцтва», [запiтяний] (про хворобу, що з'явилась вiд пиття чоґо-н.), запiй, [запiйка] «п'яниця» Я, [запоiни] «обрядова вечeра в будинку нареченоi за кiлька тижнiв до весiлля» ЛексПол, запiйний, [запiющий] «той, що страждає вiд запоiв» Ж, запбем, [напiтойки] «пити» ВеБ, напiток Г, СУМ, напiй, [напiйка] «пiятика» Ж, [напоi] «поливнi грядки» Мо, [напeтиний] «напоений» Корз, напiтий «який багато напився, напоений; нетверезий; [навмисний Бi]», [напiлий] «п'яний, сп'яний», [напiльний] «тс.» Бi, напiдпiтку, [недопiвовок] «недопите», недопiтки, недопiток, [недопiйло] «чарiвний напiй» Ж, [опiлство] «сп'яння; пiяцтво» Бi, [опiус] «п'яниця», [опiюс] «тс.» Ж,

Куз, *опіяка* «п'яниця», [*опіяка*] «тс.», *опій* (вет.), [*опійство*] «п'яцтво», [*обпивало*] «той, хто багато п'є», [*обп'ї*] «опій» Л, [*опійлий*] «який перепився», [*перепітки*] (весільний обряд), *перепітій* «тс.; надмірно випиті алкогольні напої; [учасник весільного обряду]», [*перепієць*] «невеликий весільний хлібець особливої форми; брат нареченої на весіллі», [*перепійця*] «вид білого хліба, калачів» Пі, [*перепійщина*] «дарунки молодим під час перепою», [*перепоець*] «п'яниця» Пі, [*переп'їць*] «коровай, що кладеться у весільному обряді під гільце» Л, *підп'їток* (у виразі *на підп'їтку* «у стані сп'яніння»), *підп'їлий* «сп'янілий», *підп'їтий*, [*попівкати*] «повільно попівати», [*поп'їти*] «п'ятика» Нед, [*проп'їці*] «учасники весільного обряду», [*проп'їць*] «тс.», [*проп'їяка*] «п'яниця», [*проп'їй*] «весільний обряд; п'яниця» тж, [*проп'їєць*] «п'яниця», *розп'ївочна*, *упив'їтися* «напиватися», [*уп'їй*] «сп'яніння» Нед, [*уп'їєць*] «п'яниця» Корз; — р. *пить*, бр. *пиць*, др. *питу*, п. вл. *ріс*, ч. *pití*, слц. *pit'*, нл. *piś*, полаб. *paít*, болг. *п'ія*, м. *пие*, схв. *п'їти*, слн. *pití*, стсл. *п'їти*; — псл. *pití*; — споріднене з лат. *bibo*, *bibere* «пити, вбирати в себе» (< **ribo*), рōtāre «тс.», рōtus «випитий; питво, напій», лит. *puotà* «бал, бенкет», гр. *πίνω* «п'ю, випиваю», *πίνων* «ячмінний напій, пиво», *ποτέος* «питний», *ποτίζω* «пою, поливаю, зрошую», дінд. *piḅati* «п'є», *piḅāḥ* «випитий», *pāti* «п'є», прус. *poieiti* «пийте», алб. *pi* «п'ю», дірл. *ibim* «тс.»; іє. **roi-/ri-/ro-/rei-*. — Фасмер III 269; Черных II 36; Преобр. II 63—65; Горяев 260, 261; Brückner 405—406; Machek ESJC 452; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1061; Младенов 425; Skok II 667; Критенко Вступ 509; Saur Et. Brun. 91—93; Trautmann 228—229; Walde—Hofm. I 103—104; Абаев ИЭСОЯ I 427—428; Гамкрелдзе—Иванов 77; Pokorny 839—840. — Пор. *поїти*, *п'яний*.

Питирім (чоловіче ім'я); — р. *Питирім*, бр. *Піцірім*; — неясне.

п'їтомий «власний, властивий; рідний», *п'їтимий* «тс.», [*п'їтомєнний*, *п'їтьомий* Нед] «тс.», [*п'їтима*] «годувальниця» Пі, [*п'їтоменник*] «власник» О, [*п'їтомець*] «вихованець» Нед, [*п'їтоство*] «власність, властивість» Нед; — р. *п'їтомець* «вихованець», др. *п'їтомыи* «той, якого годують, якому дають їжу; відгодований», ч. *pitomý* «дурний; (ст.) той, якого годують, доглядають», слц. [*pitom*] «тс.», болг. *п'їтомен* «смирний, ручний; виплеканий», м. *питом* «тс.; родючий», схв. *п'їтом* «ручний; смирний; культивований», слн. *pitoven* «відгодований», стсл. *п'їтомыи* «той, якого годують; відгодований»; — псл. *pitomъ*, пасивний дієприкметник від *pitati* «годувати». — Machek ESJC 452; Skok II 666. — Див. ще *п'їтати*.

[**п'їтя**] «непутяща, неохайна в роботі й мові жінка» Ме; — неясне.

пих (виг.) «чмих, пах», *п'їхкати* «пихтїти; чмихати; спалахувати», *пихкотїти* «тс.», *пихтїти*, [*пихтїй*] «сопун» Нед, *поп'їхувати*, *поп'їхкувати* «димїти люлькою», *сп'їхнути*; — р. *пых*, *п'їхать* «важко дихати; спалахувати, курити, палити», *пыхтєть* «пихтїти», бр. *пых*, *п'їхкаць* «пихтїти; попихкувати люлькою», др. *пыхати* «важко дихати, задихатися», п. *рука́с* «попихкувати люлькою», ч. *pučtěti* «пихтїти», слц. *pučavka* «гриб порхавка, Lycoperdon», нл. *puč* «дихання», *pučas* «важко дихати», болг. *п'їхам* «тс.», м. *пишка* «пихтїти (від натуги)», схв. *п'їхати* «важко дихати; вдихати; задихатися; умирати», слн. *pihati* «дути», *pih* «подув»; — псл. *puhati* (< **pūsati*); — давнє звуконаслідувальне утворення, споріднене з лит. *pūsti* «здуватися, роздуватися», *pūsti* «дути, віяти; роздувати; надувати; пучити», *pūstis* «бундючитися, чванитися», *pūkšti* «пихтїти, важко дихати», *pūkštyti* «дути, подувати; мести, замїтати (про сніг)», лтс. *pūst* «дути, віяти; зїтхати», лат. *pustula* «міхур», гр. *φύσα* «тс.; подув», *φυσάω* «дую, надуваю», вірм.

р'ук' «подув, вітер», перс. rūk «дутья», дінд. rhuṭkarōti (rhuṭkarōti) «дує; кричить», норв. [f(j)usa] «із силою вилітати; свистіти (про вітер)», føyk «метелиця; заметіль»; іє. *p(h)u-/p(h)ou-/p(h)ou-s-. — Фасмер III 421—422; Черных II 88—89; Преобр. II 161; Machek ESJC 502; Schuster-Sewc 1196—1197; Младенов 539; Mikl. EW 268—269; Trautmann 233—234; Walde—Pok. II 79—81; Falk—Торп I 284—285; Mayrhofer II 398; Pokorny 847—848. — Пор. пax², пух.

пиха́ «гордість, зарозумілість, бундючність» СУМ, Нед, [пихотá] «тс.; розкіш» Нед, *пишність*, *пишнота*, [пишня] «горда та пишна дівчина» Нед, [пишнью́ха] «тс.» Нед, *пихатий*, *пихлівий*, *пиховитий*, *пихуватий*, *пишний* СУМ, Бі, [пишон] «пишний» Нед, [пиховáти] «гордовито піджимати губи» ЛексПол, *пишáти* «пишатися, красуватися», *пишáтися* «гордиться, красуватися», [пиши́тися] «гордиться» Бі, [пишні́тися] «пишатися», [пишні́ти, пишні́тися] «тс.», [запишáти] «розквітнути», [запиши́ти] «зробити гордим, зарозумілим» Ж, *запишні́ти* «загордиться; стати зарозумілим», *запишний* «пишний; [бундючний, загорділий Я]», [непи́шен] «негордий» Кур, [непи́шний] «скромний; негордий; засоромлений», [опиховáти] «зарозуміло піджимати губи» ЛексПол, [перéпих] «пишнота», *препи́шний*, [розпи́шнитися] «пишно розцвісти», [спихо́йка] «спишна», *спішна* «гордо, зарозуміло»; — р. пы́шный «величний, урочистий; розкішний; чванливий, гордий, бундючний», [пы́хатъ] «чванитися, бундючитися», бр. пы́ха «зарозумілість, бундючність», пы́шны «пишний», пы́шыцца «бундючитися, гордиться», п. руша «пиха», ч. ру́ша «тс.», руšniti se «пишатися, гордиться», слц. ру́ша «пиха», вл. руша «прикраса, дорогоцінності; гарне вбрання; розкіш, велич, пишність», руšić «прикрашати, вбирати», руšić so «гордиться», нл. руша «пиха», болг. пи́шен «пишний» (з р.); — псл.

руха, пов'язане з рухати «дути, дихати; надиматися» (пор. слн. ríhati «дути, пихтити; бути пихатим, бундючним», лит. rūstis «бундючитися, чванитися», рūsti «дути, віяти; роздувати, надувати»). — Булаховський Нариси 57; Фасмер III 421; Черных II 89; Булыка 272; Brückner 449; Machek ESJC 502; Holub—Kop. 307; Schuster-Sewc 1197; Mikl. EW 268—269. — Див. ще пих.

пихáти, *пихáч*, *пихіть*, *пихіць*, *пихоніти*, *пихорніти* — див. пхáти.

[пихті́р] «мішок для годівлі коней», [пихті́р Л, пихті́р] «тс.», [пухті́р] «тс.; великий мішок пудів на 7—8» Мо, [пухті́р] «мішок для годівлі коней» Л; — бр. пяхцёр «мотузаний мішок для сіна», [пехцёр] «тс.; товстун», [пихцёр] «мішок для годівлі коней», [пехцёріць] «набивати, напихати»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [пехтёрь] «корзина, козуб; великий кошіль для сіна; незграбна людина, товста дитина», [пехтёрить] «багато напихати; багато їсти», [пéстёрь] «кошик, козуб; незграбна людина», [пéстёр] «тс.», [пéцур, пéцур, пéцур] «кошик, козуб» задовільного етимологічного пояснення не має; порівнювалося з р. пихáть (як кошіль, у який напихають сіно) (Преобр. II 50); пояснювалося як віддієслівне утворення від [пехтёрить], що тлумачилося при цьому як афективне утворення від пихáть (Даль III 105; Носович 413); неправильне пояснення українського слова [пухті́р] (Мо 62) як запозичення з молдавської мови (цьому суперечить географія поширення відповідних слів); непереконливі пов'язання російських слів з р. пéстрый (Matzenauer LF 12, 325) або з тур. bister «стоянка» (Mikl. TEL. Nachtr. 2, 87). — Фасмер III 250, 254.

пйцькати «погано працювати, копатися; пиячити» Нед, [пйцьяти] «тс.» Нед; — бр. пёцкаць «бруднити; робити невміло», пёцкацца «бруднитися; погано працювати, возитися, копатися»; — очевидно, запозичення з польської мо-

ви; п. [рускаś] «бабратися; копатися, погано працювати», [рескаś] «тс.» виводяться від нім. *ratschen* «чалапати; хлюпати (по воді)», *rantschen* «тс.», утворених від звуконаслідувального вигуку *ratsch*. — SW IV 102; Kluge—Mitzka 529, 535.

[**пицюріна**] «*penis*», [*пицюріна* (Me), *пўцька* Куз, *пўцка*] «тс.»; — можливо, запозичення з польської мови; пор. п. [puciurka, pecie, pecior] «тс.», похідні від *puta* «*penis*»; пор. також п. *puta*, вл. *писа*, нл. *рица*, болг. *путка* «тс.», можливо, пов'язані з псл. **putja* «курка». — SW V 448, 453.

пишáтися, *пійшній*, *пишніти*, *пишнота*, *пишньоба*, *пійшня* — див. **пíхá**.

пішка «пампушка»; — бр. *пýшка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пýшка* «тс.» походить від *пýшний* «пухкий», спорідненого з укр. *пійшний*, *пíхá*. — Фасмер III 422; Преобр. II 157. — Див. ще **пíхá**.

[**пішкáч**] (орн.) «горихвістка, *Phoenicurus phoenicurus* L.» Шарл, [*пишкач* ВеНЗн, *пштикач* ВеЗа] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [*пíшкі*] «пíр'я пташеняти».

[**пíшкі**] «пíр'я пташеняти» Г, Нед, [*пíшóк*] «стрижень пташиного пера» Нед, [*пищóк*] «тс.» ВеУг, [*пíщик*] «тс. Нед; залишок стрижня пера в оскубаній і осмаленій курки чи гуски (Me)», [*пищáк*] «сліди пуху і корінці пíр'я на обскубаній і обсмаленій курці чи гусці» Дз, [*пíщек*] «велике гусяче перо» О, [*пишковáти*] «обростати молодим пíр'ям» ВеУг, [*óпишки*] «залишки стрижнів пíр'я на оскубаній птиці» Ж; — ч. *pisk* (*pyisk*) «зародок пера; стрижень пера», [*piskor*] «стрижень пера», *piskovat* (*pyiskovat*) «обростати молодим пíр'ям»; — псл. **rūs*-(*ьк*-), **rūs*к «пух, пушок», пов'язане з **rūsa* «пиха», **rūsati* «пихати, дуги(ся)»; пов'язування ч. *pisk* без урахування українських відповідників (Варбот 66, Етимологія 1976, 35—38) з схв. [*piska*] «короткий кіл», [*piska*] «обрубок дерева», болг.

[*пыска*] «клин у дишлі» і з псл. *рхати* (*рiхати*) «пхати, штовхати», як і виведення (*Zubaty St. a čl. I 2, 130*) від псл. *piskati* «пишати, свистіти» або зближення (*Machek ESJC 451*) з псл. *širь* «колючка», лит. *speigl̃ys* «зародок пера», необгрунтовані; зближення з *писк*, *пищáти* відбулось в українській і чеській мовах пізніше після деетимологізації слова. — Див. ще **пих**, **пíхá**, **пух**.

[**пишнўля**] «корова наполовину червона, наполовину біла» О; — результат видозміни назви [*писўля*] «ряба корова», зближеної з основою прикметника *пійшний*. — Див. ще **писáти**.

пищáль «старовинна вогнепальна зброя, схожа на рушницю; старовинна гармата»; — р. *пищáль* «тс.; сопілка», бр. *пищáль*, др. *пищаль* «сопілка», п. *piszczel* «тс.», ч. *pišt'ala* «сопілка; (ст.) вогнепальна зброя», слц. *pištola* «тс.», вл. *piščel* «сопілка», нл. *pišcała* «тс.», болг. *пищял* «гомілкова кістка», м. [*пиштало*] «знаряддя для стрільби», схв. *пиштáлька* «сопілка», слн. *piščál*, стсл. *пищаль* «тс.»; — псл. **pisčalь* < **piskelь*, похідне від **pisčati* < **pisketi* «пишати»; значення «сопілка, дуда, трубка» згодом на підставі схожості було перенесене на вогнепальну зброю. — Коваль 184; Фасмер III 271; Преобр. II 62; Мельников *Slavia* 36/1, 111; Brückner 415; Machek ESJC 451—452; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1069—1070; Skok II 663—664; Kluge—Mitzka 552. — Див. ще **писк**. — Пор. **пíс-тóль**.

пищáти, *пищáвка*, *пíщáлка*, *пищáло*, *пíщик*, *пищівка*, *пíщóк*, *пищў-ха* — див. **писк**.

[**пищій**] «гострий кінець яйця, носик» Нед; — неясне.

[**пищик**] (бот.) «лепешняк водяний, *Glyceria aquatica* L. (*Glyceria spectabilis* M. et K.)» Мак; — р. [*пíщик*] «водяна трава»; — похідне утворення від *пищáти*; назва зумовлена, очевидно, тим, що з листя цієї рослини роблять пищики. — Див. ще **писк**.

пійс́ок¹ — див. **писк**.

пійс́ок² — див. **пійшкі**.

пійс́уха (орн.) «підкоришник, *Certhia familiaris* L.», [*пійс́ух* (у словосполученні *п. деревáцi*) Нед, Шарл] «тс.»; — р. *пійс́уха* «тс.»; гризун, який видає пискливі звуки, *Lagomys ladacensis*; — пов'язане з *пійс́ати*; назва могла бути зумовлена пискливим криком пташки (схожим на *тсiі-тсiі*). — Булаховський Вибр. пр. III 202; Птицы СССР 531. — Див. ще **писк**.

[пійяки] (бот.) «лохина, *Vaccinium uliginosum* L.», [*пійякі, п'яниця* Мак, *п'янка, п'янушник* тж] «тс.»; — р. [*п'яниця*], бр. [*п'яніца, п'янішніца*], вл. [pjeŋc, pjeŋca, pjeŋcyna] «тс.»; — похідні утворення від *пійти* (*пійяк*); назви зумовлені оп'янюючим впливом плодів лохини на людину. — Див. ще **пійти, п'яній**. — Пор. **буяхі**.

пій (назва грецької букви π; вживається в математиці для позначення числа, що виражає відношення довжини кола до діаметра); — р. болг. *пи*, бр. *пі*, п. вл. *рі*, ч. слц. *рі*, схв. *пй*; — запозичення з грецької мови; гр. π (назва літери π) запозичено із семітських мов (пор. гебр. pē, pēh, назва 17-ї літери гебрійського алфавіту, букв. «рот», за характером вимови цього звука); у математичному значенні буква π була застосована, очевидно, як початкова буква слова гр. περιφέρεια «коло, периферія». — СІС² 645; БСЭ 33, 11; ССРЛЯ 9, 1159; Kopaliński 746; Вуяклија 717; Fremdwörterbuch 543; Klein 1143; Gesenius 664.

пійáла «невелика чашка без ручки, поширена в Середній Азії»; — р. *пійáла*, бр. *пійя́ла*, болг. *пиа́ла* «тс.»; — через посередництво тюркських мов (узб. *пійéла*, туркм. *пья́ла*, тур. *piyale*) і, можливо, гаджицької (тадж. *пійéла* «тс.») запозичено з перської; перс. *peyalé* «чаша, кубок, бокал, чашка» невідомого походження, можливо, пов'язане з гр. φιάλη «чаша», етимологічно неясним. — СІС² 646; ССРЛЯ 9, 1159; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог.

53; Шипова 259; Радлов IV 1327. — Пор. **фіáл**.

пійáно (муз.) «тихо», *пійáнізм* «характерні риси фортепіанної музики», *пійáніно, пійáніст, пійáно́ла* «пристрій для автоматичної гри на фортепіано», *пійáніновий, пійáністичний* «властивий піанізові», *пійáнісимо* «дуже тихо»; — р. болг. *пиа́но, пиа́ніно*, бр. *пійя́на*, п. ч. *piano, pianino*, слц. *piano, pianino*, вл. *piano, m. пи́яно* «пійáніно», схв. *пйя́но*, слн. *piáno, pianino*; — запозичення з італійської мови; іт. *piano* «повільно, гладко; тихо, піано» походить від лат. *plānus* «плоский, рівний; ясний, зрозумілий». — СІС² 646; Черных II 30; Назарова РЯШ 1973/2, 94—95; Kopaliński 746; Holub—Lyer 371; Младенов 421; Вуяклија 718; Kluge—Mitzka 549; Klein 1181; Mestica 1183.

пійáстр «італійська назва старовинної іспанської монети песо; грошова одиниця в деяких арабських та інших країнах»; — р. *пиа́стр*, бр. *пійя́стр*, п. ч. *piastr*, слц. *piaster*, болг. *пиа́стър*, схв. *пйя́стер*, слн. *piáster* «тс.»; — запозичення з італійської мови (можливо, через інші західноєвропейські); іт. *pietra* «плита, пластинка; монета піастр» вважається похідним від слат. *plastrum* «пластинка (срібла); пластир, гіпс», яке зводиться до гр. ἔμπλαστρον «пластир, мазь; глина». — СІС² 646; ССРЛЯ 9, 1162; Kopaliński 746; Holub—Lyer 371; Вуяклија 718; Klein 1182. — Див. ще **пійáстир**.

пів «половина», [*ізнільщина*] «найм землі з половини» Я, *напів* «наполовину», [*на́пол* Кур, *напо́лі* Вел] «тс.», *на́впів*, [*опóли*] «по обох боках, навколо», [*опóлок*] «обапіл» ЛЖит, [*обпóлок*] «тс.» тж, [*упі́л*] «пополам», [*упі́льний*] «двосторонній, взаємний» Нед; — р. *пол* «половина; стать», бр. *пол* «стать», *поў*-, др. *полъ* «половина; стать; берег, сторона», п. *ро́л* «половина», ч. *ро́л*, ст. *ро́л*, слц. *ро́л*, вл. нл. *ро́л*, полаб. *ро́л* (*ро́ль) «тс.», болг. м. *пол* «стать; [половина]», схв. *пó* «половина», *пóла* «тс.», *пол* «стать», слн. *ро́л*

«половина», стсл. *полъ* «половина; стать; сторона; берег»; — псл. *роль* (< **rolj*)»; — можливо, споріднене з алб. *palë* «сторона, партія, розділ», перс. *rahl* «сторона», тадж. *rahi* «бік, ребро, сторона»; здебільшого пов'язується з іє. *(s)p(h)el- «розколювати (надвое)», від якого походить і псл. *роль* «піл», укр. *піл*; останнім часом робляться спроби пов'язати індоєвропейські форми з фінно-угорськими (Попов Из ист. лекс. 38; Machek ESJC 499); для порівняння притягаються лів. *riol* «половина», ст. роол «тс.; сторона», фін. *rioli*, мокш. *пяле* «тс.», ерз. *пель* «половина», мар. *пеле* «тс.», комі *пӧв* «половина, частинка», удм. *пал* «половина; сторона; один з пари», манс. *pal* «сторона, поздовжня половина». — Фасмер III 306; Черных II 50—51; Преобр. II 100—101; Брандт РФВ 23, 302; Grückner 429; Machek ESJC 406; Holub—Kop. 305; Schuster-Sewc 1122; Младенов 465; Skok II 696—697; Mikl. EW 256—257; Būga RR II 520—521; Pokopny 985—986. — Пор. *піл*, *полá*¹, *полиця*¹, *половіна*, *спіл*.

південь (сторона світу), *південець* «житель півдня», *південник* (заст.) «меридіан», [*південниця*] «південний схил гори» Ч, *полднѣ* (заст.) «південь» Бі, [*полудне*] Нед, [*полуднѣвецъ*] «південець» Нед, *південний*, *полуденний* «південний» СУМ, Г, *полуднѣвий* «тс.»; — р. заст. поет. *пӧлденъ* «південь», бр. *поўдзень*, п. *południe* «тс.», ч. *poledník* «меридіан», слц. *poludnie* (заст.) «південь», *roludník* «меридіан», вл. нл. *rol(d)nljo* «полудень; південь», болг. [*пладне*], схв. заст. *пӧдне* «тс.», слн. *roldnĕvník* «меридіан»; — очевидно, пся. *рольдьпы*; — результат перенесення назви половини дня, утвореної з іменників *роль* (< **rolj*) «половина» і *дьп* «день», на назву сторони світу, оскільки саме опівдні сонце знаходиться на півдні; пор. лит. *piētūs* «обід, полудень; південь», лат. *meridiēs* «середина дня; південь», гр. *μεσημβρινόν* «тс.»; можливо, що лат. *meridiēs* справило

вплив на розвиток значення слов'янських форм. — Німчук 47; Stieber JP 21/4, 169—171; Schuster-Sewc 1123—1124; Младенов 426, 467. — Див. ще **день**, **пів.** — Пор. **меридіан**.

півень, *півник* СУМ, ВеБ, [*півня*] «півник», *півником* (у виразах *іти* (*ходити*, *виступати*) *п.*) «погордливо, по-півнячому», [*півняк*] «півень» Ба, *півнячий* СУМ, Г, [*півнитися*] «триматися півнем, забіякувати» Нед; — р. [*півень*, *півень*] (з укр.), бр. *півень*, п. [*piweń*] (з укр.); — пов'язане з *півни* «співати»; пор. аналогічні щодо семантики й творення р. *пѣтѹх* від *пѣти*, схв. *пѣвац* «півень» від *пѣвати* «співати». — Булаховський Вибр. пр. III 201; Коваль 92; Німчук 190—191; Budziszewska 73. — Див. ще **півни**¹.

[півзен] «жердина, що закріплює соломі на даху або скиртах», [*півзень*] «тс.», [*півзіна*] «тс.; пучок очерету, що в'яжеться для укріплення вздовж усього очеретяного тину» Дз, [*півзини*] «зв'язані лозини на стозі сіна або соломи» До, [*півззи*] «кріплення для солом'яного даху, стогу з гілляк» ЛексПол, [*півззи*] «жердини, що закріплюють сіно на возі» ЛексПол, [*пизвіни*] «тс.» Нед, [*півзине*] «перевесло на верху солом'яного даху» Нед, [*півзіни*] «дерев'яні підпори, на яких тримається стеля; жердини, що тримають соломі на покрівлі» Ва, [*півзінка*] «перевесло для закріплення соломи на даху, скиртах» Г, Нед, [*підбзине*] «тс.» Нед, [*пльзіне*] «жердина для закріплення сіна» Нед, [*пӧвзина*] «кроковка, перев'язані гілки для укріплення верха солом'яної покрівлі, стіжка» Л, [*пӧвзняк* Л, *опуозняк* Л, *опӧвзена* Л, *опӧвзень* НикНикБЛ, *опӧвзи*, *опӧвзняк*, *прівзе* тж] «тс.», [*пӧвйаз*] «дрюк, яким притискають снопи чи сіно на возі» ДзАтл II, [*пӧзіна*] «тс.» тж, [*опівзати*] «сісти верхи на коня», [*прпівзіти*] «укріпити дрючками» Г, Нед; — п. [*pauzina*] «півзина» (з укр.), *rawaz* «гніт для прив'язування сіна або снопів до воза», ч. *rauza*, слц. *rawız*

«тс.», полаб. *püvqz*, схв. *паўзница* «дранка; планка; рейка», слн. *rovoz(a)* «дрюк для закріплення снопів і под.»; — очевидно, псл. **po(v)qz-ьпъ*, -*па*, утворене за допомогою префікса *po-* від основи *qz-*, паралельної до *(v)ęz-* «в'язати». — Трубачев ЭИРЯ II 34; SW IV 93; Machek ESJC 439. — Див. ще **по**, **узи**. — Пор. **паву́з**.

півзіна — див. **півзен**.

півники (бот.) «ірис, *Iris L.*; гладіолус, *Gladiolus L.*; чина весняна, *Lathyrus vernus (L.) Bernh.* Нед; ряст порожнистий, *Corydalis cava Schw. et Kög.* Нед; гребінець, *Celosia cristata L. Makl.*»; — р. [півники] «ірис» (з укр.), схв. *пи́јевац* «рясст порожнистий»; — результат перенесення назви птаха **півник**, зумовленого тим, що ці рослини мають волоть яскраво-червоних квітів, які нагадують гребінь півня (а іноді хвіст, пор. ч. *kohúti ocas* «чина весняна», букв. «півнячий хвіст», р. *петушкі* «маленькі півні; ірис»). — Меркулова 136; Нейштадт 168, 169, 271, 358—359; Machek Jm. rostl. 127—128. — Див. ще **півень**.

північ (сторона світу), **північанин** «мешканець півночі», **північний**, ст. *полночь* (1627); — р. заст. *пóлночь* «північ (сторона світу)», бр. *поўнач*, п. *ро́пос*, ч. заст. *рůпос*, слц. заст. *ро́пос*, вл. *ро́пос*, нл. *ро́пос*, слн. *ро́пноś* «тс.»; — результат перенесення назви середини ночі на сторону світу за аналогією до назви **південь** «середина дня» і «сторона світу, протилежна півночі»; назва утворена з основ *пів* «половина» і *ніч*. — Німчук 47; Schuster-Sewc 1123. — Див. ще **ніч**, **пів**. — Пор. **південь**.

[півня́к] «залізний стрижень, на який надівається штельвага»; — неясне.

півонія (бот.) «багаторічна квіткова рослина *Paeonia L.*», [півонія, півонь, півонія, павонія Мак, полонія ВеНЗн] «тс.»; — р. *пи́он*, [півонія], бр. *півоня*, п. *piwonja*, ч. *piwonja*, *piwojka*, слц. *piwonja*, *piwonka*, вл. *piwonja*,

схв. *пёдни́ја* «півонія лікарська, *Paeonia officinalis L.*»; — через польське посередництво запозичене із середньолатинської мови; слат. *pionia* є результатом видозміни лат. *paebnia*, яке зводиться до гр. *παιωνία* «тс.», остаточно не з'ясованого; пов'язується (Фасмер III 264) з *Παιωνία*, назвою місцевості в Македонії (Паннонія); виводиться також (Kluge—Mitzka 529; Klein 1154) від імені бога медицини *Παιών* або від пов'язаного з ним прикметника *παιώνιος* «цілющий» (Преобр. II 65—66); **v** в слов'янських мовах або вставне, або зумовлене впливом п. *wonieć* і под. «пахнути». — Richhardt 92; Черных II 33; Горяев 259; Brückner 416; SW IV 214; Machek ESJC 453; Jm. rostl. 41; Holub—Kop. 275; Holub—Lyer 374; Schuster-Sewc 1071; Matzenauer 277.

[піворити] «кричати Нед; пищати, кричати (про птахів) ВеНЗн», [запіворити] «запищати, заплакати» МСБГ; — неясне; виводилося (Vincenz 4) з рум. *piu* «пищати» (про птахів); може бути зіставлене і з п. *pić*, вигуком, що передає крик деяких птахів.

[піворлик] (орн.) «орел скигляк малий, *Aquila naevia Brass.*» ВеБ; — результат діалектної видозміни форми **підорлик** «тс.», зближеної з основою *пів* «половина». — Див. ще **орел**, **пів**.

[півперек] (присл.) «поперек» Нед, [півперек] «тс.» Нед, [півперечка] «поперечка» О; — очевидно, результат метатези компонентів початкового [впівперек] «тс.» (> **повперек*) і наступного зближення з *пів*. — ГрицАВ 121. — Пор. **пів**, **півперек**.

півсёток (заст.) «міра полотна (50 аршинів)», [полусаток О, полусёток Г, Нед] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *rósetek* «тс.» утворене з основ *ро́* «пів, половина», спорідненого з укр. *пів*, і *sto (set)* «сто». — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; SW IV 955. — Див. ще **пів**, **сто**.

півтора, **півтору́**, [півтора́к] «все мірою в $1\frac{1}{2}$ », [півтораку́] «пара волів

неоднакового розміру» Нед, [півторáчка] «дошка в півтора цілі завтовшки» Нед, [півторак] «півторак» ВеЛ; — р. полторá, бр. пайтарá, п. ро́тота, вл. ро́тга, нл. ро́ттега; — результат злиття виразу псл. ро́ль вѣтота «пів другого (один і половина другого)» (пор. аналогічні утворення [півтрéтя] «два з половиною», [півчвáрта, півчвэ́рта] «три з половиною», [півп'я́та] «чотири з половиною», [півшóста] «п'ять з половиною», др. полъ дру́га «півтора»); в (v) випало після зникнення зредукованих (лвт > лт). — Булаховський Вибр. пр. III 404; Фасмер III 319; Черных II 54; Преобр. II 99; SW IV 959; Machek ESJC 499; Schuster-Sewc 1122—1123. — Див. ще втóра, пів.

[півть] «великий шматок сала з цілого боку свині», [півть] «тс.», [півтик] «кусок (сала)» О, [півтіна] «половина стовбура ялини, розколеного вздовж», [полóтки] «закопчена грудинка гуски» Нед, [полотóк] «розрізана вздовж надвое грудинка гуски або просолена й прокопчена гуска», [пóлоть, род. в. півтя] «тс.», [полть] «половина; продовгуватий шматок яловичини, солонини, окіст» Пі, [повть] «тс.» Пі, [пóлець] «солонина» Нед, [опóлеток] «тс.» Нед; — р. полотóк «половина копченої або солонієї птиці, риби», пóлоть (заст.) «половина м'ясної туші, розрубана вздовж; великий шматок м'яса», полть «тс.», бр. [полць] «половина гуски або качки; вирізаний уподовж шматок сала», [анóлац] «шматок сала», др. полоть «шматок, пласт, туша», полть «тс.», п. ро́теc «шмат (сала, м'яса); бік тварини», ч. [polt] «довгий шмат сала свинини», слц. ро́лт («копчений» бочок, довгий шматок сала для копчення», вл. ро́теc «боковина сала», нл. ро́тс «тс.», полаб. pólát «тс.», слн. plát (чол. і жін. р.) «сторона, бік; розрубані половини»; — очевидно, псл. *ро́льть, утворене від ро́ль «бік, сторона» (як погъть, ларъть). — Фасмер III 316; Преобр. II 97; Брандт РФВ 23, 302; Brückner 430; Machek ESJC 470;

Schuster-Sewc 1122; Mikl. EW 255; Būga RR II 520—521. — Див. ще пів.

[півці] «поля, розмежовані кущами та ін.» Нед; — очевидно, пов'язане з пóле (*пільце → *пільці) з переходом л > ў, характерним для багатьох українських говорів. — Див. ще пóле.

[півчортяк] (орн.) «вільшанка, Egitacus rubecula L.» ВеЛ; — неясне.

[піваністий] «рябий, плямистий СУМ, Нед; жовтий О»; — р. [піванний] «строкатий, плямистий»; — пов'язане з р. півгий «рябий, плямистий», др. півгий «двокольоровий, плямистий», п. рієгі «веснянки, ч. ріна «веснянка», слц. репа, вл. ріпа, нл. ре́га, болг. [пéга], схв. пéга «тс.», пéгав, пéгаст «плямистий, веснянкуватий», слн. ре́га «пляма, веснянка», що зводяться до псл. ре́гъ «строкатий»; іє. *roig-/peik-. — Фасмер III 225; Преобр. II 161; Brückner 407; Holub—Kop. 272; Schuster-Sewc 1061—1062; Skok II 670; Mikl. EW 245; Pokorný 794—795. — Пор. пестрий, писати, пігмент.

півга, півга — див. півга.

півмэй «карлик»; — р. болг. півмэй, бр. півмэй, п. pigmej, ч. слц. ругмеј, вл. Ругмеј, м. pigmej, схв. півмэй; — через німецьке (н. Ругмае) або французьке посередництво (фр. ругмае) запозичено з латинської мови; лат. ругмаеус «півмэй» походить від гр. πυγμαῖος «тс.», букв. «завбільшки з кулак», пов'язаного з πυγμή «кулак», спорідненим з лат. ругнус «тс.», ринго «колю», ругіо «кинджал», можливо, також з днн. fēhtan «фехтувати», нвн. fechten «тс.». — SIC² 646; Черных II 30; Фасмер III 259; Преобр. II 57; ССРЛЯ 9, 1166; Горяев 259; Kopaliński 748; Holub—Lyer 406; Младенов 422; Вуяклија 717; Klein 1277; Kluge—Mitzka 188; Dauzat 599; Frisk II 619—620; Boisacq 827; Walde—Hofm. II 383.

пігмент, пігментáція, пігментний, пігментований «забарвлений пігментом», пігментувати; — р. болг. пигмент, бр. півмент, п. ч. слц. вл. pigment, м. пигмент, схв. півмент,

слн. pigment; — можливо, через французьке посередництво (фр. pigment) запозичено з латинської мови; лат. pigmentum «фарба, барвник» пов'язане з ringo «малюю фарбами, розмальовую; описую, зображаю», спорідненим з псл. pьsati, pisati, укр. писати. — СІС² 646; КЭСРЯ 337; Горяев 259; Koraliński 749; SW IV 185; Holub—Lyer 371; Младенов 422; Вуяклија 717; Walde—Hofm. II 305; Klein 1184. — Див. ще писати. — Пор. пiганістий.

[пiгриц] (орн.) «чайка, чибіс, Vanellus vanellus L.» ВеНЗн, Шарл, [нигрицьок] «тс.» ВеНЗн; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, яке певною мірою передає жалібний крик цього птаха.

[пiгiулка] «пiлюля, таблетка», [нигiулка Нед, пигiуля Бі, пигiулька Бі] «тс.», [фiгiулка] «отрута (для звірів)» ГрицАВ; — бр. [пiкгiулка] «пiлюля»; — запозичення з польської мови; п. pigułka «тс.» походить від давнішого piuła; г замість ł пояснюється (Brückner 413) як наслідок дисиміляції або впливом слів gałka, gula (SW IV 185). — Sł. wug. obsyeh 69. — Див. ще пiлюля.

пiд¹ (род. в. пiду) «низинне місце, западина; [низина, ніколи не орана Ва]; нижня горизонтальна площина приміщення, ями, печі; горище; [пiдлога, пiдстилка в хлiві Ва; дощана стеля ДзАтл I]; місце для стiжка, скирти; [насад у возі Гриц], [пiдiок] «низина, ніколи не орана; пiдлога, пiдстилка в хлiві Ва, [под] «тс.» Ва, пiдена «основа для стогу з каміння, гiлляк і соломи», [пiдiне] «поміст пiд сiньми» О, [пiдiнок] «стеля в стайні», [пiдiна] «місце для копиці» ДзАтл I, [пiдинок] «стеля над хлiвом» О, [пуд] «дощана стеля» ДзАтл I, пiдспiд «спiд», [пiдспiдник] «млин, який приводиться в дію пiдливним колесом» Нед, пiдспiдок «таємниця; [спiдня скоринка]», [пiдспiдом] «знизу» Ме, спiд «низ, виворіт», спiдка «тс.; пiдкладка; спiдня скоринка хлiба; [дно великого човна; рукавичка в шкiряній рукавиці]», спiдник «ниж-

ній камінь (у жорнах)», спiдниця (частина жіночого одягу), [спiдниця] «дошка на дні воза» Нед, спiдні «кальсьони», [спiднiяк] «нижній камінь у жорнах; частина гончарного верстата; дно кобзи; нижній пильщик; зняте молоко», [спiднiярка] «дошка на дні воза» Нед, [шпiднiярка] «тс.» ВеЛ, [спiдiок] «пiдставка, маленька тарiлка Куз; пiдвалина Нед», спiдiушка «спiд; нижня скоринка хлiба», [спiднiяк] «дно ящика воза» Л, [спiдiень] «частина гончарного круга», [спiди] «нижній край снасті» Дз, [спiдовiк] «рибалка, що тягне споди» Дз, [спiдовiна] «осад, осадок» Нед, [спiдовiне] «шар ґрунту» Нед, [спiдiок] «спiд Нед; частина люльки, в яку вставляється чубук; пiдставка; маленька тарiлка», спiдний, [спiдовий] «нижній» Нед, спiдом «низом, знизу» УРС, Г, спiдспiду «знизу», [спiдспiддя] «тс.» Нед, [успiди] «на дні; на низу»; — р. под «дно, низ», бр. под «пiд печі (промислової)», др. подъ «низ, пiдошва гори», п. spod «низ, дно; черiнь печі», ч. rōda «ґрунт, пiдлога; територія; горище», слц. rōda «ґрунт, земля, територія, (заст.) пiдлога», вл. rōda «тс.» (з ч.), полаб. rōd «дно вогнища», нл. spōdk «дно, основа, нижня частина», болг. м. под «пiдлога», схв. pōd «тс.», слн. rōd «тс.; тiк», стел. подъ «низ»; — псл. podъ (< *podū-); — споріднене з лит. pādas «пiдошва, тiк; черiнь печі», pēda «ступня, стопа; фут», лтс. pēda «тс.; пiдошва; п'ята», дiнд. radām «крок, слiд ноги, місце», ав. radām «слiд», вірм. het «тс.», гр. pēdon «ґрунт, пiдлога», лат. oppidum «міцевість, місто; укріплене місце», pēs, род. в. pedis «нога, ступня; фут; лапа», гот. fōtus «нога, ступня», тох. А ре, В раі «нога (ступня)»; іе. *pēd-/rōd- «нога». — Фасмер III 295—296; Черных II 48; Преобр. II 87—88; Brückner 424—425; Machek ESJC 497; Schuster-Sewc 1112; Младенов 439; Mikl. EW 254; Trautmann 209; Būga RR II 519; Karulis II 30—31; Horn 77; Kluge—Mitzka 226; Klein 609; Walde—

Hofm. II 293—295; Frisk II 485—486; Mayrhofer II 204—205; Pokorný 790—792. — Пор. велосипéd, фут¹.

під² (прийменник), *pid-* (префікс), *pidi, pidi-, pido, pido-*; — р. *pod, pod-, podo*, бр. *pad, pada, pad(a)-*, др. *podъ*, п. ч. вл. нл. *rod, rode*, слц. *rod, rodo*, полаб. *řūd*, болг. м. схв. *pod*, слн. *rod*, стсл. *podъ*; — загальноприйнятої етимології не має; висловлювалося припущення про спорідненість з іменником *pid* (Фасмер III 296; Черных II 48; Брандт РФВ 23, 301; Погодин Следы 203; Brugmann Grundriss II 2, 733; Младенов 424—425; Zubatý St. a čl. I 2, 204; Эндзелін ЛП I 5); найчастіше пояснюється як слов'янський новотвір з прийменника *po* і частки *-dъ* (Преобр. II 87; Brückner 424—425; Machek ESJC 466; Schuster-Sewc 1112—1113; ESSJ Sl. gr. I 197—198; Mikl. EW 254; Vondrák II 298; Meillet MSL 14, 341); *-dъ* пояснювалося як видозміна прийменника *do* (Otrębski LP 8, 309), як споріднене з гр. *-θεν* «звідки» (в *ἄνωθεν* «зверху, з висоти» від *ἄνω* «вгору» (Фасмер III 296; Machek ESJC 466)). — Пор. над, під¹, по.

[підбéхтувати] «підбивати, підбурювати, підмовляти» Нед; — запозичення з польської мови; п. *podbechtować* «тс.» складається з префікса *pod-*, спорідненого з укр. *pid-*, і ітеративної форми дієслова *bechtac* «підмовляти», пов'язаного із звуконаслідувальним коренем **bъx-*, спорідненим з укр. *бух, бұхати*. — Sławski I 29; Brückner 19. — Див. ще *бух, під²*.

[підбiг] (ент.) «гусениця *Bombux gubi* Г, *Arctia egeusa* ВЕНЗн», *[підбiль ВЕНЗн, підбiй (Ме)]* «тс.»; — неясне; можливо, похідне утворення від *big* як назва, зумовлена тим, що людина, наступивши босою ногою на цю гусеницю, відчуває біль і починає бігти.

підбiл (бот.) «мати-й-мачуха, *Tussilago* L.; [деревій звичайний, *Achillea millefolium* L. Мак; перстач гусячий, *Potentilla anserina* L. Мак]», *[підбив]* «мати-й-мачуха» О, *[підбiй]* «тс.» Ко,

О, *[підбiль]* «тс. Г, Нед; кремена, *Petasites Gaertn.* Нед», *[підбiл]* «кремена» Нед, *[підбiлка]* «деревій звичайний» Мак, *[підбéл, пудбéл, пудбiл]* «тс.; мати-й-мачуха; перстач гусячий; молочай кипарисовидний, *Euphorbia suparissias* L.; бурачок кам'янистий, *Alyssum saxatile* L.» ЛексПол; — р. *podbél* «андромеда, *Andromeda* L.; кремена; [мати-й-мачуха; деревій звичайний]», бр. *padbél* «мати-й-мачуха; [деревій звичайний]», п. *podbiał* «тс.», *podbiała* «кремена», ч. *podběl* «мати-й-мачуха», слц. *podbel'*, болг. м. *подбел*, схв. *подбел*, слн. *[podbela]* «тс.»; — псл. **rodъbělъ*, складне утворення з іменника *rodъ* «під, низ» і прикметника *bělъ* «білий»; назва зумовлена тим, що нижня частина листків цієї рослини має білоповістистий колір (пор. інші назви підбілу: *[білі листки, білокопiтник, білпұх]*). — Вісюліна—Клоков 329—330; Нейштадт 568; Machek ESJC 466; Jm. rostl. 250; Holub—Lyer 380. — Див. ще *білий, під¹*.

[підбуреник] (орн.) «кропивник, волове око, *Troglodytes troglodytes* L.» Шарл, *[підбұреник]* «*Troglodytes parvulus* Koch.» ВЕНЗн; — не зовсім ясне; можливо, назва зумовлена буруватим кольором забарвлення птаха або пов'язана з *підбұривати* «підбивати, спонукати» (пор. *[зводiтель]* «тс.; спокусник»). — Воїнств.—Кіст. 332; Птицы СССР 430.

[підбұрок] «багор для витягування спійманого на гачок сома Г; залізний гач, багор для розпутування сітей Мо»; — неясне.

підв'ал «приміщення під першим поверхом», *[підв'ала]* «балка в основі дерев'яної стіни» Нед, *підв'алина*, *[підв'алок О]* «тс.»; — р. *podv'ál* «підвал», *[підв'аль]* «щось підкинута», бр. *padv'ál* «підвал», *padv'alína* «підвалина», п. *podwalina* «тс.»; ч. *podval* «підвалина в стелі або стіні», слц. *podval* «шпала; лага під підлогою», болг. діал. м. *подвал* «колода, підкладена під бочку», схв. *подвалак* «те, що підкладається

для укріплення»; — псл. *rodъvalъ* «підкладений, підкочений предмет», пов'язане з *rodъvaliti* «підкотити, підкласти», похідним від *valiti* «котити, качати по землі» (пор. укр. [підвалі́ти] «підкотити» Нед, р. [подвалі́ть] «тс.; підсунути, підкласти; підсипати», схв. *rodvāliti* «підкласти, підкотити», слн. *rodvaliti* «підсунути, підкинути»); значення «приміщення під першим поверхом» (в українській мові, очевидно, з російської) розвинулось із значення «підвалина, лага»; пов'язування з коренем *вал-* у значенні «падіння» (Булаховський Вибр. пр. III 369), як і з *вал* «земляний насип» (Преобр. I 63), помилкове. — Лучыц-Федарэц Белар. лінгв. 3, 56—57. — Див. ще **валіти**, **під²**.

[підва́рок] «миза, маєток, фільварок, ферма» Г, Бі, [підві́рок, підво́рок] «тс.» Г, Бі; — результат видозміни форми *фільва́рок* під впливом слів [підві́р'я], *подві́р'я* та ін. — Шелудько 50. — Див. ще **фільва́рок**. — Пор. **дві́р**.

[підві́зок] «залізна пластина під дерев'яною віссю» О; — результат видозміни деетимологізованої форми *підві́сок* (*піді́сок*) «тс.», зближеної з основою *віз* (*візо́к*). — Див. ще **підві́сок**.

[підві́н] «хвороба від вітру; сп'яніння» О, [підві́на] «навіжена, люта без причини людина» Па, [підві́нь] «лихий вітер» Корз, *підві́й* «хвороба від вітру», [підві́ну́ти] «уразити вітром» О, [підві́ні́ний] «уражений вітром; п'яний» О, [підві́няний] «навіжений, лютий без причини» Па; — похідне утворення від *підві́яти* «уразити вітром». — Див. ще **ві́яти**.

підві́сок «залізна пластинка під нижньою частиною дерев'яної осі», [підві́ска До, підво́сок НикНикТЛ] «тс.», *піді́сок* «тс.»; [залізна пластинка під дерев'яним ковзаном (Ме)], [підві́зок] «залізна пластинка під дерев'яним ковзаном» (Ме), [підві́сок] «тс.» (Ме); — р. *подбо́ска* «залізна смуга під віссю»,

подбо́сина, [подо́са], бр. *падо́сак*, п. *podosek* «тс.»; — результат злиття прийменника *під* (< *rodъ*) та іменника *вісь* (< *ось*). — Див. ще **вісь**, **під²**. — Пор. **підві́зок**.

[підві́я] (бот.) «лілія лісова, *Lilium martagon* L.», [підво́я] «тс.» Нед; — очевидно, похідне утворення від *віти*, *ві́тися*; назва зумовлена загнутою назад, завинутою формою оцвітини лілії лісової (пор. іншу назву цієї ж рослини: *лілія кучерява*, рос. *лилия кудрявая*). — Шамота 117; Randuška 353. — Див. ще **віти¹**, **під²**. — Пор. **заво́єць**.

підво́да «запряжений віз; примусовий обов'язок перевезення; [осідланий кінь О]»; — р. *подво́да* «віз для перевезення вантажу; [віз, сани з конем, особливо виставлені від земства]», бр. *падо́да* «запряжений віз», др. *подво́ды* «коні з упряжжю; перекладні коні, що підставляються («підводяться») місцевими жителями князям, гінцям, послам; повинність надання коней для їзди і перевезення вантажів», п. *rodwo-da* «запряжений віз, що надається властям для перевезень; повинність перевезення»; — псл. [rodъvoda] «те, що підводиться; перекладна тяглова сила», похідне від *rodъvoditi* «підводити», утвореного з префікса *rodъ-* «під-» і дієслова *voditi* «водити». — Див. ще **вє́стий**, **під²**.

[підво́ротень] «горщик заввишки в 5—7 вершків (22,5—31,5 см)», [підво́ротня́] «тс.», [підво́ротній] «(горщик) заввишки в 3,5—5 вершків (18,75—22,5 см)»; — неясне.

[підгай́ник] (бот.) «кінський часник лікарський, *Alliaria officinalis* Andrz.» Мак; — похідне утворення від *гай*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина часто зустрічається в гаях, лісах і чагарниках. — Федченко—Флеров 456. — Див. ще **гай**, **під²**.

[підгай́сати́ся] «підкотити спідницю» О; — результат видозміни деетимологізованої форми *підка́сати́ся* «тс.». — Див. ще **закаса́ти**. — Пор. **підка́систи́й**.

[підгалистий] «з високим тонким стовбуром і рідкою кроною» (про дерево) Нед, **[підгалустий]** «тс.» ВенЗн; — р. **[подгаливать]** «підчищати», бр. **падгалисты** «довгоногий», п. **podgały** «підкасаний, оголений знизу; (про дерево) позбавлений нижніх гілляк»; — очевидно, пов'язане з **підголіти**, п. **podgolić, podgalać**, утвореним з префікса **під-** (псл. **podъ-**) і основи прикметника **гблий** (псл. **goby**). — SW IV 354, 356. — Див. ще **галуза¹, гблий, під²**.

[підгейстер] «(у возі) міцна жердина, що одним кінцем прикріплюється до нижнього кінця шворня, а другим до задньої осі», **[падгейстра Л, підгайстер, підгейстра, підгерець Дз, підгерець Дз, підгертя, підгертсть, підгерце ЛЧерк, підгерць Нед, ЛЧерк, пудгейстра Л]** «тс.»; — бр. **падгерац** «залізний гак, що притягує шворінь до трійні», **[падгеріц, падгесьцер]** «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. **[podgierty]** «обручі, що приєднують полудрабки в драбинястому возі до кінців задніх спиць» етимологічно неясне.

[підгібати] «украсти»; — неясне.

[підгорілка] (орн.) «червоноголова чернь, *Nyctea ferina* L. (*Anas ferina*)»; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. **podgorzałka** «тс.» походить від **podgorzały** «темно-жовтий; підгорілий», утвореного від дієслова **podgorzeć** «підгоріти», похідного від **gorzeć** «горіти», спорідненого з укр. **горіти**; назва зумовлена тим, що цей птах має каштаново-рудий колір. — Воїнств.—Кіст. 136; Strutyński 106, 145; SW IV 356. — Див. ще **горіти¹, під²**.

[підгорлиця] (орн.) «зобастий голуб, *Columba gutturosa*»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з **підгорля** «підгруддя, воло» (з огляду на велике воло, яким відзначається цей птах) або з назвою іншого схожого птаха **гбртиця** (як **підбртик** з **бртик** і под.).

[підгорниця] «нижня частина ярма; частина верші, куди пропливає ри-

ба після того, як пройде вхідний отвір (горло)», **[підгблник, підгблниця]** «тс.» НикНикТЛ; — результат видозміни форми **[підгбртиця]** «тс.», зближеної з основами **гбрно** або **гбрти**, а також **гблий**. — Див. ще **гбрто, під²**.

[підгризень] (ент.) «червневий хрущ, нехрущ, *Amphimallon solstitialis* L.»; — префіксальне утворення від **гризти**; назва зумовлена тим, що личинки цього жука підгризають підземні частини рослин. — Горностаев 124, 125. — Див. ще **гризти, під²**.

[підгарля] «воло, підборіддя, підшийок **Ме, Па**; нижня планка ярма НикНикТЛ», **[підгарлина]** «підборіддя» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. **podgardle** «підгорля, підшийок» утворене з прийменника **pod**, спорідненого з укр. **під**, та іменника **gardło**, спорідненого з укр. **гбрто**. — ВеБ 284; SW IV 355. — Див. ще **гбрто, під²**.

[підданчливий] «приємний, спокійний, зручний» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з **піддаватися**; пор. р. **податливый** «м'який, слухняний, миролюбний, податливий». — Див. ще **дати, під²**.

[піддрягнути] «підсохнути» Нед; — очевидно, результат видозміни форми **підтріхнути** «тс.», похідної від **тріхнути¹** «сохнути» (див.).

[піддубрівник] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.» Мак, **[піддубровник, піддубравник]** «тс.» Мак; — р. **[поддубровник]** «тс.»; — похідне утворення від **[дуброва]** «діврова»; назва зумовлена тим, що ця рослина поширена в лісостеповій смузі й росте у світлих лісах, чагарниках тощо. — Нейштадт 546. — Див. ще **діврова, під²**.

піджак, піджачина «поганенький піджак», **піджачник** «кравець, що шие піджаки», **[пінжджак]** «піджак» Л, **[пінжджак, пінжджак]** «тс.» Л; — бр. **пінжджак**, п. **pidżak** «тс.»; — запозичення з російської мови; р. **пиджак** походить від англ. **pea jacket** «куртка, піджак», яке зводиться до гол. **pijkekker**

«куртка з грубої тканини», утвореного з іменників ріж (< снідерл. ріє) «груба вовняна тканина; одяг з грубої вовни», і jekker «жакет», пов'язаного з фр. jaquette «тс.». — Москаленко УІЛ 56; Коваль 129—130; Черных ІІ 30—31; Фасмер ІІІ 259; Преобр. ІІ 57; Koralin'ski 747; Klein 1184; Vries NEW 518—519. — Див. ще **жакет**.

[піджарий] «худий» Нед, До; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *поджарый* «тс.» пояснюється звичайно як результат скорочення форми *поджаристый* «худий», утвореної від *поджарить* «підсмажити, підсушити»; висловлюється припущення (Фасмер—Трубачев ІІІ 297; Трубачев Назв. дом. жив. 26—27), що р. *поджарый* первісно стосувалося гончого пса з підпалинами (пор. бр. *паджары* «муругий», п. *rodzary* «про коней, гончих собак») «підпалити, з підпалинами». — Фасмер ІІІ 297; Преобр. ІІ 86. — Див. ще **жар**, **під²**.

[підждеряти] «підбивати на злочин» Нед; — афективне утворення, пов'язане з **[підштүрити]** «нацькувати, підбурити», **наштүрити** «підбурити, підбити» (див.).

[піджіпка] «зад, сідниці» Нед, **[піджопок]** «тс.» Нед; — похідне утворення від незасвідченого **жопа*, спорідненого з р. *жопа*, яке переконливої етимології не має; найчастіше порівнюється з р.-цсл. *жу́па* «яма», укр. *жу́па* «соляна яма». — Фасмер ІІ 61—62. — Пор. **жу́па¹**.

підзелювати, підзилювати — див. **золя**.

підзира́ти, підзі́рити, підзирки, підзі́р, підзі́рний, підзі́р, підзі́рний, підзі́ра, підзі́рний, підзі́ривати, підзі́рливий, підзі́рлий, підзі́рний, підзі́ривати — див. **зріти¹**.

підзо́л, підзі́л, підзо́листий, підзо́льник — див. **зола¹**.

підійма́ти, підійма́льний, підійма́ч, підійо́м, підійо́мка, підійо́мний, підійо́мник, підійо́мні, підніма́льний, підніма́ти — див. **іма́ти**.

підка́менець, підкаменю́х — див. **ка́мінка**.

підка́менщик (іхт.) «бабець, Cot-tus L.», **підка́мінник, [підка́мінчик]** Нед; — бр. *падка́менщык* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подка́менщик* «тс.» утворене з прийменника *под* «під» та іменника *ка́мень*; назва зумовлена тим, що ця риба завжди тримається під камінням. — Маркевич—Короткий 195—196; Сабанєєв 59—60. — Див. ще **ка́мінь, під²**.

підка́пок — див. **ка́па¹**.

[підка́систи́й] «підібраний, підсуканий; пузатий» Нед; — пов'язане з *підкаса́ти* «підіткнути, підібрати» (про одяг). — Див. ще **закаса́ти**.

[підкове́ць] (зоол.) «підковонос (вид кажана), Rhinolophus» Нед; — п. *rodkowies* «тс.»; — пов'язане з *підко́ва*; назва зумовлена тим, що у кажанів цього виду сильно розвинений носовий придаток, який своєю формою нагадує підкову. — СУМ VI 437; ССРЛЯ 10, 399; SW VI 365. — Див. ще **кува́ти¹, під²**.

підкозо́бель — див. **піскозо́ба**.

[підко́лос] (орн.) «перепілка, Coturnix coturnix L.», **[підко́лосниця]** «тс.» ВеБ; — результат видозміни звуконаслідувальної назви перепела **[підко́лоть]**, зближеної з конструкцією *підко́лоссям*; таке зближення мотивується тим, що перепілки звичайно живуть у хлібах. — ВеБ 284. — Див. ще **ко́лос, під²**. — Пор. **підко́лоть**.

[підко́лотник] (орн.) «куріпка сіра, Perdix perdix L.» Нед; — пов'язане з **[підко́лоть]** «перепілка»; обидва птахи належать до родини фазанових і ведуть схожий спосіб життя. — Птицы СССР 182—183, 185—186. — Див. ще **підко́лоть**.

[підко́лоть] (орн.) «перепілка, Coturnix coturnix L.» ВеНЗн, **[підко́лотько тж, підко́лок Шарл, підко́лу́п** Нед, **підпо́лотя** ВеНЗн, **підско́лодка Шарл, підско́лоцка, ВеНЗн]** «тс.», **[підпо́лотькати]** «кричати» (про перепела) ВеБ; — назви звуконаслідувального походження; пор. імітацію голосу цього

птаха [подо́ полóтъ] ВеНЗн, а також назви [підпалáк] «перепілка», [підпáлок], лит. pūtrelė «тс.»; початкова частина звуконаслідувальної назви адаптована під префікс. — Булаховський Вибр. пр. III 228.

підкоморій «у старій Росії і в Україні — суддя, який займався межуванням володінь; у феодальній Польщі — двірський сановник», [підкоморій] «межовий суддя» Пі, Бі, підкоморство «посада підкоморія», [підкомориха] «дружина підкоморія» Пі, [підкоморич] «син підкоморія» Пі, [підкоморівна] «дочка підкоморія» Пі, підкоморський «який стосується межового суду або межового судді»; — р. подкоморій «межовий суддя»; — запозичення з польської мови; п. podkomorz «вищий придворний сановник у Польщі, камергер; межовий суддя» утворено, можливо, під впливом ч. ст. podkomorje «тс.» (Stieber RES 39, 8) з прийменника pod «під» та іменника komora «комора» і є частковою калькою слат. subcamerarius (sub «під», camera «кімната, комора»). — Richhardt 88; Witkowski SOr 19/2, 208; Фасмер III 297. — Див. ще **комора**, **під**².

[підкориста] «особливий тип сапи, яка робиться під гострим кутом до ручки; совкова лопата» Ва, [підкористо] «під кутом, зігнуто» Ва; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *корá* як назва сапи (лопати), що розпушує (знімає) верхній затверділий шар ґрунту.

[підкропівниця] (бот.) «суниці зелені, Fragaria viridis Duch., (Fragaria collina Ehrh.)»; — похідне утворення від *кропівá*; назва зумовлена схожістю листків обох рослин або тим, що суниці часто заростають кропивою. — Див. ще **кропівá**, **під**².

[підкукундати] «підмовити» Нед; — афективне утворення.

[підкульок] «заколесник» Нед, [підкулька] «підпірка задньої ручки воза; задня ручиця з підпіркою» О, [підкульок] «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. [podkulek] «люшня,

заколесник» утворене з прийменника pod «під» та іменника [kula] «дуга в ярмі, крива палиця». — SW IV 367. — Див. ще **ку́ля**³, **під**².

[підку́страна] «(жінка) в короткій, вузькій спідниці» Си, [підпустрена] (?) «(жінка) з підбраною спідницею» Ва; — очевидно, пов'язане з [ку́стратий] «кудлатий», [заку́страний] «розпатланий», можливо, зближеними з [підкаса́ти] «підіткнути (подолок, поли)». — Див. ще **ку́стра**. — Пор. **закаса́ти**.

підлабу́за, підлабу́зливий, підлабу́зник, підлабу́зництво, підлабу́знюватися — див. **лабу́знитися**.

підла́сий, підла́систий — див. **ла́сий**².

підле́пливий, підле́пний, підле́пчастий — див. **лі́пнути**.

[підлизник] (бот.) «зіновать подільська, Cytisus podolicus Blocki; Cytisus capitatus Jack.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *лизáти*; мотивація назви неясна.

підлий, [під́лий] «хворий» ВеЗа, [під́лий] «підлий», [підля́чий] «тс.» Нед, [під́лий] «поганий» ВеУг, підло́тний, підло́та, підло́тник, спі́длений «який став підлим», спі́длілий «тс.», [спідлі́ти] «принизити, спаплюжити» Нед, спі́длітися «стати підлим», спі́дліти «тс.»; — р. *під́лий*, бр. *під́лы*; — запозичення з польської мови; п. podły «підлий», як і ч. podlý, болг. *під́ъл*, *під́ли*, схв. *під́дал*, *під́дао*, надійної етимології не має; виводиться від podlec «підлягти» (КЭСРЯ 347); від прийменника pod «під» (Преобр. II 87; Brückner 425; Младенов 450; Mikl. EW 253—254); від podle «біля» (Фасмер III 298; Machek ESJC 467; Holub—Kop. 282; Holub—Lyer 380). — Черных II 49.

[підлі́сник] (бот.) «копитняк європейський, Asarum europaeum L.», [підлі́сник, подлесник] «тс.» Мак; — похідне утворення від *лист*; назва зумовлена тим, що ця рослина перезимовує під покривом з опалого листя (Нейштадт 206); окремі звукові форми виникли

внаслідок зближення з *ліс*. — Див. ще **лист, під²**. — Пор. **підолішнийк**.

[**підліжка**] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» Шарл, ВеНЗн, [**підліжок**] «тс.» тж; — похідне утворення від *лежати*; назва зумовлена, очевидно, тим, що в лісі цей птах оселяється в купах хмизу, вітровалу, тобто під тим, що лежить (Птицы СССР 430). — Див. ще **лежати, під²**.

[**підлітка**] (іхт., у сполучі [*п. довгоплівка*]) «летюча риба, Euxocoetus volitans L.» Нед; — похідне утворення від *підлітати*; назва зумовлена тим, що ця риба вистрибує з води і може летіти деяку відстань у повітрі (Рыбы СССР 242). — Див. ще **летіти, під²**.

[**підлічки**] «віжки для пари коней» О; — пов'язане з [*лійці*] «віжки» (див.).

[**підлішки**] (бот.) «печіночниця звичайна, Hepatica nobilis Gars. (Hepatica triloba Gilib.)» Г, Мак, [**підліска** Нед, **підліски** Мак, **підлісок**] «тс.»; — п. podlaszczka «фіалка болотна, Viola palustris L.; печіночниця звичайна», ч. [podliška] «печіночниця», [podleska], ст. podleščka, podleštka «тс.»; — утворене з прийменника *під* та основи іменника *ліщина*; назва зумовлена тим, що печіночниця росте в листяних і мішаних лісах (Нейштадт 256—257; Лік. рослини. Енци. дов. 337), зокрема, під ліщиною. — Machek Jm. rostl. 48. — Див. ще **ліска¹, під²**.

підлог «підробка, фальшивка»; — бр. *падлог* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подлог* «тс.», пов'язане з *подложитъ* «підложити», утвореним з префікса *под-* «під» і дієслова *ложитъ* «ложити». — Див. ще **лежати, під²**.

підлога, підлогвий, підлбже, підлбжжя, підлбжниця — див. **лежати**.

[**підлогоння**] «підхвістя при сидлі»; — запозичення з польської мови; п. *podogonie* «ремінь у кінській упряжі, який іде до хвоста» утворено з прийменника *pod* «під» та іменника *ogon* «хвіст»; звук *л* в українській мові з'я-

вився, очевидно, під впливом слова [*підложити*] «підкласти». — SW IV 389. — Див. ще **огін, під²**.

[**підмагүлити**] «підмовити» Нед; — п. [podmagulic] «одурити, ввести в оману, підманути»; — пов'язане з [*магүлити*] «підмовляти» (див.).

[**підмачүлити**] «допомогти, підсилити, підхарчувати» Ва; — не зовсім ясне; можливо, давніше **підмочулити*, пов'язане з **підмочи* «підмогти, допомогти».

[**підмёт¹**] «невелика грядка, ділянка землі; коноплице; низинна місцевість, де пасуть худобу, сіють коноплі Ва; орна земля за селом Ва; природно зрощувана низина в полі, на якій сіють коноплі, садять капусту Ме», [**підмётець**] «квітник», [**підміт**] «частина поля, на якому сіють коноплі» Нед, Бі; — р. [*подмет*] «поле, приготоване для баштану», п. *podmiot* «гній, сміття, викинуте в одне місце»; — похідне утворення від *метати* «кидати»; назва зумовлена, очевидно, тим, що на цих ділянках розкидали гній або пасли худобу. — Дзєндзелівський St. sl. 10/1—2, 46. — Див. ще **метати, під²**.

підмет² (член речення), *підметбвий*; — п. *podmiot*, ч. *podmět*, слц. *podmet*, вл. *podmjet*, нл. *podmjat*, м. схв. *подмет* «тс.»; — калька лат. *subjectum subjicere* «метати, кидати, класти під, підкладати», утвореного за допомогою префікса *sub-* «під» від *jacere* «метати, кидати». — Holub—Lyer 380. — Див. ще **метати, під²**.

підмётка, підмёток, [підмітка] «солом'яна устілка в чоботі; підошва» Нед, [**підміток**] «тс.» Нед; — р. *подмётка* «підметка», болг. *подмётка* «тс.»; — похідне утворення від *метати* «шити, обкидати». — Фасмер III 298. — Див. ще **метати, під²**.

піднебіння, піднебіння, піднебінний, підніб'я — див. **небо**.

[**підневідити**] «підштовхнути на щось, підвести», [*спідневідити*] «обдурити; обнадіяти і не виконати»; —

«очевидно, давніше «підштовхнути на несвідомий учинок, вивести з розуму; ошукати», похідне від *не відати* «не знати». — Див. ще **відати, не, під²**.

[**підовину́ти**] «розпогодитися, випогодитися» О, [**підовину́тися**] «засяяти щастям, розвеснитися» О; — помилкове написання замість [**підсви́нути, підсви́нутися**], пов'язаних з [**осви́нути**] «розвиднитися» (див.).

[**підойма́**] (бот.) «герань темна, *Geranium phaeum* L.; сіверсія гірська, *Sieversia montana* (L.) R. Br. (*Geum montanum* L.); калган (перстач прямостоячий), *Potentilla erecta* (L.) Hampe (*Tormentilla erecta* L.; *Potentilla tormentilla* Schr.); підлісник європейський, *Sanicula europaea* L.; волошка лучна, *Scentaurea jacea* L.» ВєНЗн, [**підійма́**] «гравілат струмковий, *Geum rivale* L.; сіверсія гірська» Мак, [**підойна́**] «сіверсія гірська» Мак; — похідні утворення від *підійма́ти, підойма́ти* «підняти»; назви зумовлені тим, що в народній медицині частина з названих рослин використовується, щоб поставити на ноги хворих на різні недуги; деякі рослини (герань темна, калган) вживаються при хворобах, викликаних підніманням важких речей. — Шамота 142—143; Анненков 90, 157, 269—271, 315. — Див. ще **іма́ти, під²**.

[**підолі́шник**] (бот.) «копитняк європейський, *Asarum europaeum* L.» Мак, [**підолі́шник, подолі́шник** Нед, Пі] «тс.» Мак; — бр. [**падале́шник**] «тс.»; — результат видозміни слова [**підорі́шник**] «тс.», викликаній впливом *ліщина*; обидві назви зумовлені тим, що копитняк росте під ліщиною (лісовим горіхом). — Budziszewska 235. — Див. ще **підорі́шник**. — Пор. **підлі́сник**.

підоблі́ка, підоблі́чка, підоплі́ччя — див. **плече́**.

[**підорва́**] (бот.) «чина лісова, *Lathyrus silvester* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *підірва́тися*; назва зумовлена тим, що в народній медицині цю рослину застосовують при

надривах нутрощів. — Шамота 68—69; Анненков 187. — Див. ще **рва́ти**.

[**підорі́шник**] (бот.) «копитняк європейський, *Asarum europaeum* L.» Нед, [**подорі́шник**] «тс.» Нед; — р. [**подорі́шник**] «тс.»; — утворене з прийменника *під* та іменника *орі́х* «горіх»; назва зумовлена тим, що копитняк росте під ліщиною (лісовим горіхом); пор. інші його назви: укр. [**підорі́шна трава**], схв. *лєсков кдрєн, сподлесак*, нім. *Haselwurz* (букв. «ліщинний корінь»). — Budziszewska 235. — Див. ще **горі́х, під²**.

[**підоря́**] «свиня» Пі, [**підорка́**] «тс.» Пі; — похідне утворення від *підора́ти* в значенні «підкопати, підрити» (пор. вираз *ора́ти носом* «рити носом»); назва зумовлена тим, що свині підривають кущі картоплі та ін. — Див. ще **ора́ти¹**.

[**підосі́нник**] (бот.) «гриб красно-головець, підосичник, *Boletus aurantiacus* Pers.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *podosinnik* «тс.» утворено з прийменника *pod* «під» та іменника *osina* «осика». — Див. ще **осі́ка, під²**.

[**підосі́вець**] (бот.) «вид їстівного гриба» ВєБ; — очевидно, утворене з прийменника *під* і основи прикметника [**осіві́ий**] «осиковий», пов'язаного з *осі́ка*. — Див. ще **осі́ка, під²**.

підобша́, підобшо́вний — див. **шіти**.

підпа́вок, підпала́йка, підпала́к, підпала́кати, підпалкува́ти, підпа́лок — див. **па́вкати**.

підпадьо́мкати — див. **підпідьо́м**.

[**підпале́ник**] (орн.) «малинівка (вільшанка), *Erithacus rubecula* L.» ВєНЗн; — похідне утворення від *підпале́ний*; назва зумовлена тим, що у цього птаха горло, волю і груди яскраво-рудого кольору (Воїнств.—Кіст. 330; Птиці СССР 463); пор. інші назви малинівки: [**рудня́к, червоне вольце, черлено́грід, червеня́к**]. — Див. ще **пале́ти, під²**.

[**підпі́га**] (ент.) «стягівка, *Catocala Schrk.*» Нед; — неясне.

[**підпідьом**] (вигук, що передає крик перепела), *підпадьомкати* «видавати своєрідні уривчасті звуки» (про перепелів), *підпідьомкати* «тс.» СУМ, Пі; — звуконаслідувальне утворення; пор. наукову передачу голосу («бою») перепела: *відь-підь-підь* (Фауна України 4, 50), *підь-підь* (Птиці СРСР 183).

[**підпіліть**] «вигук, що передає крик перепела» Нед, [*підпілітка*] «перепел, *Coturnix coturnix* L.», [*підпіліткати*] «кричати» (про перепела) Нед; — звуконаслідувальне утворення; пор. інші вигуки, що передають крик перепела: [*подь полоть*] ВеНЗн, [*підполю*] ВеНЗн, *відь-підь-підь* (Фауна України 4, 50), *підь-підь* (Птиці СРСР 183).

[**підпінок**] «проста горілка»; — похідне утворення від *пінна* «горілка». — Див. ще **пінá**.

[**підплітник**] (орн.) «берегова ластівка (журик), *Piragia piragia* L.; маленький птах, що гніздиться під камінням Нед», [*підплітинка*] «тс.» Нед; — похідне утворення від *пліта* «брила каменю»; назва зумовлена тим, що ці птахи часто гніздяться під камінням по берегах річок. — Див. ще **пліта**.

підполюта, *підполотькати* — див. **підколоть**.

[**підполю**] «біла вівця з великою чорною плямою чи навпаки» НЗ УЖДУ 26/2, [*підполістий*] «спіднизу білий, світліше забарвлений» ВеНЗн; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *підпáлина* «пляма іншого кольору», похідним від *пáлити* (див.).

підприємство, *підприємець*, *підприємник*, *підприємництво*, *підприємливий* «заповзятливий»; — очевидно, калька нім. *Unternehmen* «підприємство; справа», пов'язаного з дієсловом *unternehmen* «розпочати, взятися», яке складається з префікса *unter-* «під-» і дієслова *nehmen* «брати, приймати». — Див. ще **імати**, **під²**, **при**.

[**підпріжик**] (ент.) «ковалик, *Elaefer* L.» Нед; — похідне утворення від [*прігати*] «стрибати, плигати»; назва зумовлена тим, що цей жук, упавши

на спину, підстрибує за допомогою виступу передньогрудей (УРЕ 6, 518). — Див. ще **прігати**.

підпруга, *підпружити* — див. **пруг**.

[**підпұки**] «перевесла з осоки, намотані на споди невода, щоб вони не загрузали в болото» Мо; — очевидно, похідне утворення від *пук¹* «в'язка» (див.).

[**підпустка**] «частина шлунка жуйної тварини, що вживається для звурджування молока» Куз, [*підпұшник* Куз, *підпұщик* Нед] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *podpuszka*, *podpuszczka* «закваска для молока» походять від *podpuszczać* (*mleko*) «заквашувати (молоко)», утвореного за допомогою префікса *rod-* «під-» від *puszczać* «пускати» (шматочок звурдженого молока кидають в удій молока, щоб воно швидше звурдлилося). — SW IV 404. — Див. ще **під²**, **пукати**.

[**підрэд**] «матеріал, яким підбивають халяви та переди в чоботях» Па; — запозичення з російської мови; р. [*подрэд*] «підбій, шкіряна підкладка у взутті» пов'язане з *рядить* «тримати в порядку», якому відповідає укр. *рядити*. — Див. ще **під²**, **ряд**. — Пор. **підрэд**.

[**підривка**] «вид рибальської сітки» Г, Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *rodguwka* «мала сітка типу черпака» пов'язане з *rodguwać* «шарпати вгору», утвореного за допомогою префікса *rod-* «під-» від дієслова *gwąć* «рвати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW IV 411. — Див. ще **під²**, **рвати**.

підрі, *підря* — див. **підра**.

[**підрімани**] «вид жіночого одягу» Нед; — неясне.

підручник; — бр. *падручник* «підручник»; — калька п. *podręcznik* «тс.», похідного від прикметника *podręczny* «який знаходиться під рукою», утвореного з применника *rod* «під» та основи іменника *gęka* «рука». — SW IV 406. — Див. ще **під²**, **рука**.

підряд «зобов'язання виконувати роботу на чие-небудь замовлення за певну оплату; робота, що виконується за таким зобов'язанням», *підрядний, підрядіти*; — бр. *падряд*, п. [rodgrad] «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подряд* «тс.» пов'язане з *подрядіть*, утвореного за допомогою префікса *под-* «під-» від дієслова *рядіть* «наймати, домовлятися про плату», якому відповідає укр. *рядіти*. — Преобр. II 240; SW IV 405. — Див. ще **під², ряд.** — Пор. **підрад.**

[підсадівка] (бот.) «печериця їстівна, *Agaricus edulis Pers.*» Нед, *[підсадка]* «тс.» Нед; — похідне утворення від *підсадіти*; назва зумовлена тим, що цей гриб розводять штучно в садибах (БСЭ 47, 510). — Див. ще **під², садіти.**

[підскібиця] (орн.) «чайка, *Vanellus vanellus L. (Vanellus cristatus Meyer)*» ВеНЗн; — утворене з прийменника *під* та іменника *скіба* «смуга землі при оранці»; назва зумовлена тим, що гніздо цього птаха, яке являє собою ямку в землі, буває часто під скибою. — Булаховський Вибр. пр. III 228; Воїнств.—Кіст. 62. — Див. ще **під², скіба.**

[підскірниця] «ризоморфи (своєрідні нитчасті утворення у грибів, які сприяють їх поширенню), *Rizomorpha*» Нед, *[підшкірниця]* «тс.»; — похідні утворення від *скіра*, *шкіра*; назва зумовлена тим, що ризоморфи розростаються під корою дерева (Словн. бот. 463). — Див. ще **під², шкіра.**

підсметанник — див. **сметанник.**

[підсніжча] «сорт горщика заввишки в 5—7 вершків», *[підснізок]* «сорт горщика» Нед; — неясне, можливо, пов'язане зі *[сніз]* (мн. *[снізи]*) «тоненькі палички для підтримування стільників у вулику». — Пор. **сніза.**

підсобіти «допомогти», *підсобка* «допоміжне приміщення», *підсобник, підсобний*; — бр. *[падсобіць]* «трохи допомогти»; — очевидно, запозичення

з російської мови; р. *подсобить* «допомогти» є результатом видозміни форми *пособить*, що відповідає укр. *пособіти* «тс.» — Див. ще **засіб.**

[підсобійка] «дошата коробка під навісом дахового схилу» НикНикБЛ, *[підсобівка, підсобейка, підсобівка, подсобойка]* «тс.» тж, *[підсубійка]* «стріха» тж, *[підсубітка]* «тс.» тж, *[подчебітка]* «поперечна дошка, в яку впираються нижні торці дахових дощок і гонту» тж, *[поспособійка]* «карниз із дощок під стріхою»; — запозичення з польської мови; п. *podsiębitka* «дошане підбиття під балками стелі; дерев'яна стеля» утворене з прийменника *pod* «під», займенника *się* «себе» й основи дієслова *bić* «бити». — Див. ще **біти¹, під², ся¹.**

підсобійний, підсебійний, підсобей, підсобій, підсобійник, підсобой — див. **підсубійний.**

[підсокіритися] «піддобритися, здобути довір'я» Ва; — неясне.

підспідок — див. **під¹.**

підспіль — див. **спіл.**

[підспоруга] «ремонт, поновлення» Нед; — очевидно, похідне утворення від *[споружіти]* (< псл. *sъporogĭtei) «спорудити; справити», генетично пов'язаного з *оружя* (псл. *ogŏzje* < *ogongĭ-). — Див. ще **оружжя, під².**

[підсрібняк] (ент.) «перламутрівка, *Argyppis F.*» Нед; — похідне утворення від *срібний*; назва зумовлена тим, що нижня сторона задніх крил цього метелика вкрита перламутровими (сріблястими) плямами (Горностаев 231). — Див. ще **сріблб.**

[підстрішник] (орн.) «перепелятник (малий яструб), *Accipiter nisus L.*» Нед; — похідне утворення від *стріха*; назва зумовлена тим, що перепелятник живиться дрібними птахами, в тому числі й горобцями, які в сільській місцевості часто оселяються під стріхами (пор. р. *[подстрішник]* «горобець»; пор. іншу назву перепелятника *[вороб'ятник]* Шарл. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **під², стріха.**

підстру́нчити, *підстру́чити* — див. **стрѐнчити**.

[підсубі́йний] «підливний» (про млин, про колесо у млині), *[підсебі́йний Нед, підсобі́йний]* «тс.», *[підсобі́й]* «рух водяного колеса знизу догори; тип млина за таким рухом колеса» Ник, *[підсобі́й, підсобі́й]* «тс.» тж, *[підсобі́йник]* «підливний млин», *[підсубі́йка Нед, підсубі́йник, підсубі́йок]* «тс.»; — р. *[подсобі́йный]* (у сполученні *[подсобі́йная мельница]* «підливний млин»); — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *podsiębierny* (у сполученні *koło podsiębiernie* «підливне колесо у млині») утворене з прийменника *pod* «під», займенника *się* «себе» й основи дієслова *brać* «брати» (дієприкм. *bierny*). — SW IV 415. — Див. ще **бра́ти**, **під²**, **себе́**.

[підсу́канець] «вид їжі (кукурудзяне борошно, розбовтане в молоці з водою)»; — похідне утворення від *[сука́ти]* «колотити». — ВеЗн 49. — Див. ще **сука́ти**.

[підти́ки] «натяжки» О; — похідне утворення від *ти́кати*, *ткну́ти* «доторкатися; (перен.) наблизитися словами», аналогічне до *прі́тча* (від псл. *prítʰknōtī* «приткнути»). — Коломієць Мовозн. 1992/5, 43; Фасмер III 368. — Див. ще **під²**, **ти́кати**. — Пор. **надточі́ти**, **на́тяк**, **прі́тча**.

[підти́нник] (бот.) «ранник вузлуватий (ранник бульбистий), *Scrophularia podosa* L.», *[подти́нник]* «тс.» Мак; — р. *[подты́нник]*, бр. *[надты́нник, надценні́к]* «тс.»; — похідне утворення від *тин* «огорожа»; назва зумовлена тим, що ця рослина полюбляє затінені місця. — Див. ще **тин**.

підти́чка — див. **надточі́ти**.

[підті́панка] «неохайна, жінка із забрудненою пеленою; повія»; — результат контамінації форм типу *поті́паха* «розпусниця» і *неті́паха* (*неті́панка*) «неохайна жінка» (див.).

[підті́чка] (зоол.) «кріт, *Talpa europaea* L.» ВеНЗн, О; — похідне утворення від *точі́ти* «рити»; пор. *[підто́-*

чина] «порита кротом земля»; назва зумовлена тим, що кроти риють землю. — Див. ще **під²**, **точі́ти¹**.

[підтова́рник] «колодка, що підкладається під човен при витягуванні його на берег»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *подтова́рник* «тонкі колоди, жердини, що застосовуються в будівництві й гірничій промисловості, а також для підкладання під вантажі на судах, складах» утворене з прийменника *под* «під» та іменника *това́р* «товар». — Див. ще **під²**, **това́р**.

підто́ка — див. **надточі́ти**.

підтро́піки «субтропіки», *підтропі́чний*; — р. *подт́ро́пики*, бр. *надт́ро́піки*; — часткова калька лат. *subtropicus* «субтропічний», першим компонентом якого є прийменник *sub* «під», другим *tropicus* «тропічний». — Див. ще **під²**, **тро́пік**.

[підтру́няти] «підбурювати, піддрочувати» Пі; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *подтру́нювати* «жартувати, глузувати» походить від *тру́нить* «тс.», етимологія якого неясна (Фасмер IV 109); може бути пов'язане й з *[підстру́нчити]* «підбурити».

піду́ст (іхт.) «*Chondrostoma nasus* L.», *[підву́ст Кол, підуста Кол, піду́ства, піду́стка Нед, піду́стов, подуст Кол, подуста, поду́став, пуду́ства, пуду́ства тж]* «тс.»; — р. *поду́ст*, бр. *подуст*, *[наду́ст]*, п. *podusta*, *[podustwa]*, ч. *[podoustev]* «рибець, *Vimba vimba* L.», слц. *podustva* «підуст», схв. *подуст*, *подуста*, *поду́ства*, слн. *podúst* «тс.»; — псл. *podustь*, *podusty*, утворене з прийменника *rodь* «під» та іменника *usta* «рот»; назва мотивується тим, що рот у підуста розташований знизу під виступаючим уперед носом; помилкова думка (Budzi-szewska 130) про запозичення з румунської мови (рум. *roduț* «лящ»). — Коломієць Происх. назв. рыб 21—22; Герд Белар. лексікал. і етым. 38—39; Даль III 213; Brückner 425; Machek ESJC 467. — Див. ще **під²**, **уста́**.

підустіти, *підустливий*, *підущати* — див. **уста**.

[підуфáлий] «занадто довірливий; сміливий, зухвалий» Нед, *[подуфáлий, подуфній]* «тс.» Нед, *[пудуфáльний]* «хвальковитий» Ме, *[подуфáльство]* «довірливість; сміливість, зухвальство» Нед, *[подуфáне]* «тс.» Нед; — запозичення з польської мови; п. *[podufaly]* «дружній, фамільярний; самовпевнений, зухвалий» пов'язане з *[podufac]* «довіритися», утвореним за допомогою префікса ро- «по-» від дієслова *[dufac]* «довіряти». — Grückner 103; SW IV 431. — Див. ще **дуфáти**, **по.** — Пор. **зухвáлий**.

[підхáтничка] (орн.) «сіра мухоловка, *Muscicapa striata* Pall.» Куз; — похідне утворення від *хáта*; назва зумовлена тим, що ці пташки мостять гнізда в щілинах будівель (Воїнств.— Кіст. 297). — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **під²**, **хáта**.

[підці́рка] (орн.) «чубатий жайворонок (посмітюха), *Galerida cristata* L.» Шарл; — очевидно, назва звуконаслідувального походження, можливо, пов'язана з *[ціці́рик]* (орн.) «лісова тинівка, *Prunella modularis* L. (Accentor modularis)».

підцобрити — див. **цубрити**.

[підчáс] «юшка з молодих буряків і молодого бурячиння; молода головка капусти Нед; страва з листя молоді капусти Нед», *[нідчís]* «молода головка капусти; страва з листя молоді капусти» Нед; *[нічóса]* «страва з ячмінної крупи і лободи» Корз, *[ну(т)чís]* «тс.», *[пучóха]* «страва з молоді капусти і м'яса» тж; — запозичення з польської мови; п. *[podczas]* «молода головка капусти; страва з листя молоді капусти, буряків», *podczas* «тс.» пов'язане з *podczesać* «підчесати», утвореним за допомогою префікса pod- «під-» від дієслова *czesać* «чесати, чухрати». — Grückner 425; SW IV 345. — Див. ще **під²**, **чєсáти**. — Пор. **підчís**.

підчáший (іст.) «помічник чашника (придворна службова особа)», *[під-*

чáшний] «тс.» Нед; — р. *подчáший*, бр. *падчáшы* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *podczaszy* є префіксальним утворенням від *czasza* «чаша». — Фасмер III 301; Grückner 425; SW IV 344. — Див. ще **під²**, **чáша**.

[підчеріти] «зняти кору (з дерева)» О, *[підчерéти]* «тс.» О, *[підчеря́ти]* «знімати кору з живого дерева, щоб сохло» О, *[черті́ця]* «дерево з обідраною навколо корою»; — очевидно, псл. *[*rodъčerti, *rodъčersti]*, похідне від **čersti, *čьrtь* «рубати, різати» (пор. др. *чьрсти, чьрту* «проводити борозну, орати», пов'язане чергуванням голосних з *korá* «кора»; — споріднене з лит. *kĩfsti, kertù* «рубати, удаляти», дінд. *kártati* «ріже, відрізує»; іє. **(s)ker-t-* «різати». — Фасмер IV 349; ЭССЯ 4, 75—76; Bern. I 172; Pokorny 938—942. — Див. ще **чєртá**. — Пор. **корá**, **череслó**, **черпáти**.

підчйхвіст «підлиза СУМ; негідник, пройдисвіт Г», *[печйхвіст]* «вітрогон, шелихвіст»; — очевидно, споріднене з р. *чйхвстить* «чухрати; шпетити, коренити», етимологічно неясним, пов'язуваним з *чи* «чи» і *хвостить* «бити» (Фасмер IV 368) або з **тъще* «пусто» і *хвáстати* (Соболевский РФВ 67, 213).

[підчіпок] «підшипник»; — утворене з прийменника *під* та іменника *[чпн]* «стержень, на якому що-небудь ходить, хитається або обертається; шип»; — пор. *підшипник* від *шип*. — Див. ще **під²**, **чпп¹**.

[підчís] (бот.) «перекотиполе, *Gur-sophila paniculata* L.», *[нідчос]* «спаржа лікарська, *Asparagus officinalis* L. Мак»; — р. *[подчес]* «спаржа лікарська»; — похідні утворення від *чєсáти*; назви зумовлені зовнішньою подібністю кущів цих рослин до вичесаного волосся; пор. іншу назву спаржі лікарської *[козя борода]* Мак. — Див. ще **під²**, **чєсáти**. — Пор. **підчáс**.

[підчмеліти] «упоїти, сп'янити» Нед; — похідне утворення від виразу *під джмелем* «напідпитку», що виник,

очевидно, як наслідок видозміни виразу *під хмелєм* «тс.». — Див. ще **джміль**, **під²**, **хміль**.

[підчулити] «в плоту сплавного дерева зрізати кінці колод знизу навскіс»; — неясне; можливо, пов'язане з **[чу́лити]** «щурити» (вуха).

[підшийник] «підшипник»; — очевидно, калька р. **[подшейник]** «підшипник, підкладка під кінець машинної осі», утвореного з прийменника *под* «під» та іменника **[ше́йка]** «кінець машинної осі, шип», похідного від *ше́я* «шия». — Див. ще **під²**, **шія**.

підшмиритися — див. **чмир³**.

під'юдити, **під'юджувати** — див. **ю́дити**.

[під'ядлівчак] (орн.) «поповзень, *Sitta europaea L.*» ВеНЗн; — похідне утворення від **[ядлівчак]** «дрізд чикотень, *Turdus pilaris L.*»; зв'язок назв обох птахів зумовлений, очевидно, подібністю в їхньому забарвленні; думка про зв'язок назви поповзня з характером місцевості чи флори, де цей птах водиться (Булаховський Вибр. пр. III 227), недостатньо конкретизована. — Птицы СССР 433, 526. — Див. ще **ядлівчак**.

[під'яешник] (бот.) «моховик напівповстистий, *Boletus subtomentosus L.*» Мак; — похідне утворення від **[я́ешник]** «*Agaricus caesareus Scop.*»; зв'язок назв обох грибів зумовлений, очевидно, їхньою зовнішньою схожістю. — Див. ще **під²**, **яйце**.

[під'ярка] «велике винне яблуко» ВеБ, **[під'ярівки]** «літні яблука» Нед; — похідне утворення від **я́рий** «весняний»; назва зумовлена тим, що ці яблука рано досягають (пор. **[ярові́нники]** «ранні винні яблука» ВеНЗн). — Див. ще **під²**, **я́рий¹**.

[під'ярок] (зб.) «піврічні ягнята, з яких можна стригти вовну»; — очевидно, пов'язане з **я́рка** «молода однорічна віцья» (пор. аналогічно утворене **підсвинок** від **свиня**). — Див. ще **під²**, **я́рий¹**.

пієтєт «глибока пошана», **пієтізм** «релігійна течія; удаване благочестя»,

пієтіст «прибічник пієтизму; релігійна людина» Куз, **пієтічний** Куз; — р. болг. м. *пиетѣт*, бр. *пиетѣт*, п. *pietyzm* «пієтет, пієтизм», ч. слц. *pieta*, вл. *pietizm* «пієтизм», схв. *pijētm*, слн. *pietéta*; — запозичення з німецької мови; н. *Pietät* «пієтет» походить від лат. *pietās* «побожність, благочестя; відданість», пов'язаного з *pius* «побожний, благочестивий; справедливий; відданий», зіставлюваним з *pūgus* «чистий, бездоганний». — СІС² 646; Коралиński 748; РЧДБЕ 556; Вуяклија 718; Klein 1184, 1188; Walde—Hoim. II 312. — Див. ще **пирей**.

піжама «спальний костюм»; — р. болг. м. схв. *пижама*, бр. *пижама*, п. *pižama*, *pidžama*, ч. слц. *pižama*, слн. *pižáma*; — запозичення з англійської мови; англ. *pyjamas*, *rajamas* «піжама» походить від гінді *rajāma*, *rajāma* «штани», букв. «вбрання для ніг», що складається з перс. *rā*, *rāi* «нога», спорідненого з ав. *rad-*, гр. *πούς* (род. в. *ποδός*), лат. *pēs* (род. в. *pedis*) «тс.», і *jāma* «одяг, убрання», спорідненого з дінд. *yāma-* «вуздечка», *yacchati* «держить, керує, надає». — СІС² 646; Акуленко 141; Фасмер III 259; Черных II 31; Коралиński 754; РЧДБЕ 556; Вуяклија 717; Kluge—Mitzka 571; Horn 63, 93; Klein 1112. — Див. ще **педаль**, **піший**.

[піжда] «проценти з капіталу» Нед, **[пожєд, пожєдь]** Нед, **пбжид** Нед] «тс.»; — похідне утворення від **[ніждати]** «пождати, почекати» (пор. **[нізва]** «позов, скарга» від **[нізвати]** «позвати»); назва зумовлена тим, що позикодавець жде повернення своїх грошей і за це вимагає плату. — Див. ще **ждати**, **по**.

піжити «дуже лити (про дощ); бити, лупцювати»; — р. **[запіжить]** «забити (у щось)», **[пєжить]** «натискати, притискати; давити за горло», бр. **[анігасіць]** «ударити»; — псл. *pežiti* «бити, лупцювати; сильно лити; давити, душити»; — очевидно, споріднене з гр. *πιῦσι* «втикаю, вбиваю; збиваю, згур-

товую», лат. *rapgo*, *perigi* «вбиваю; зміцнюю»; можливо, іє. **ræg-*, варіант до **rāg-/rāg'*, до якого зводиться псл. разь «паз». — Горячева *Этимология* 1982, 55—57. — Пор. *паз*, *па́зуха*, **репіжити**.

[піжма] «покривало» Пі, **[піжмо]** «тс.» Пі; — неясне.

піжон «пуста, франтувата людина, джигун», *піжонство*; — р. *пижон*, бр. *пижон*, п. *ріжоп* «тс.», схв. *пижон* «голуб»; — запозичення з французької мови; фр. *pipeon* «голуб; бевзь, дурень, простака», походить від пізньолат. *рїрїопет*, зн. в. від *рїрїо* «птаха, що цвірінькає», яке зводиться до лат. *рїрїге* «пишати, цвірінькати» звуконаслідувального походження, спорідненого з укр. *пищати*. — СІС² 646; Черных II 31; КЭСРЯ 338; SW IV 215; Вујаклија 717; Klein 1184; Dauzat 558; Walde—Hofm. II 309. — Див. ще **писк**.

[піз] «через» Нед; — пов'язане з **[без³]** «тс.» (див.).

[пізма] «ненависть, мстивість, злість; зло, несправедливість» Нед, **[пізмо, пізна, пізна]** «тс.» Нед, **[пізьма]** «тс. Нед; завзяття; невдоволення О», **[пізлівий]** «ненависний, мстивий» Нед, **[пізмувати]** «злитися, ненавидіти» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *рїзтїа* «заздрість, злість» походить від болг. м. *пїзма* «ненависть, упертість», схв. *пїзма* «тс.», які зводяться до гр. *πεῖσμα* «упертість, настирливість», пов'язаного з *πεῖθω* «переконую, вмовляю», спорідненим з лат. *fido* «вірю, довіряю, покладаюся», псл. *bēditi* «умовляти, ганьбити», р. *убедїть* «переконати», укр. **[бїдїти]** «лаяти, ганьбити». — Пономарів *Мовозн.* 1973/5, 65; Scheludko 140; Vrabie *Romanoslavica* 14, 166; Vincenz 14; Младенов 422; Mikl. EW 248; СДЕЛМ 313; DLRM 622; Frisk II 487—488. — Див. ще **аутодафє**.

пізній, **[пізний]** «пізній» Нед, *пізненський*, **[пізні]** «пізно ввечері» Мо, **[пізнюрокї]** «дуже пізній виводок курчат» Мо, **[пізняк]** «відсталий; пізно

народжений Куз; особа, що запізнилася О», *пізнітися* «запізнюватися», *допізна*, *запізній*, *запізнілий*, *запізнітися*, **[на́дпіз]** «запізно», **[опізнїлець]** «пізно народжений; невіглас, обскурант» Нед, *опізнїти* «затримати (в часі)», **[опоздїти]** «тс.» Нед, **[припізнїий]** «запізнілий» Нед, *припізнєння*, *припізнювач* «швидкісна кінокамера (для уповільненого показу руху)» Куз, *спізнїлий*, **[спізнїти]** «запізнитися», *спізнїти* «стемніти», *спізнюватися*, **[упоздїтися]** «запізнитися» ВеУг, **[упоздїтися]** «тс.» ВеУг, **[упоздїжати]** «запізнюватися» тж; — р. *поздний*, бр. *позні*, др. *поздньий*, п. *рóżпу*, ч. *rozdni*, слц. *rozdný*, вл. *rozdze* «пізно», *rózdni*, нл. *rozdze*, *różnu*, полаб. *rūznū*, болг. **[позден]**, м. *позен*, схв. *пѣзан*, слн. *rōzen*, стсл. **поздѣ** «пізно», **поздньч** «пізній», **поздѣ** «тс.»; — псл. *rozdъ*; — споріднене з лит. *pas* «при, біля, до», *paskui* «потім, услід», *pastaras* «останній», лат. *post* «після, потім», дінд. *paśā* «ззаду, після», ав. *paśca* «потім, услід», алб. *pas* «після», гр. *ἔπιθεν* «ззаду, позаду; після», вірм. *əst* «після, потім», тох. В *poštam* «тс.»; іє. **ros-*; кінцеве -*дѣ* того самого походження, що і в падь «над». — Фасмер III 303; Черных II 50; Преобр. II 89; Brückner 433; Machek ESJC 477; Holub—Kop. 290; Schuster-Sewc 1146; Младенов 456; Skok III, 19; Mikl. EW 253; Zubatý AfSjPh 13, 315; Trautmann 207; Meillet Etudes 161; Ernout—Meillet 933; Walde—Hofm. II 347—348; Pokorny 841. — Див. ще **над**, **по**.

[пізніхірка] «пізній плід» Куз, **[пізніхірочка]** «пізно народжена дитина; пізно виведене пташеня», **[пізніхірчїта]** «курчата, що виводяться в жнива» До, **[познихірочка]** «наймолодша дитина» Нед; — пов'язане з *пізній*; кінцева частина слова неясна. — Див. ще **пізній**.

піїт «поет», **[пїіт]** Нед, *пїіта* «тс.», *пїітика* «поетика», *пїітїчний*; — р. болг. *пїіт* «поет»; — запозичення з грецької мови, що відбиває Рейхлінову

(новогрецьку) вимову: гр. ποιητής «творець, поет». — Пономарів Мовозн. 1974/2, 43; Фасмер III 259. — Див. ще **поєзія**.

[пійка¹] (орн.) «лісовий шеврик, *Anthus trivialis* L.» Куз, [*пійка* Нед, *пійко* ВеЛ] «тс.»; — очевидно, назва звуконаслідувального походження. — Пор. **пїкавка**.

пійка², *пійло* — див. **поїти**.

[пійма] «полонення, взяття в полон» Нед; [*пійма*] «пови́нь; заплава; зміст» Нед; — р. бр. *пійма* «заплава»; — похідне утворення від *пійма́ти* «зловити, вхопити; [охопити, обійняти]». — Див. ще **іма́ти, по**.

пійстра — див. **пестрий**.

пїк «гостра гірська вершина; найвища точка в розвитку чогось»; — р. болг. *пик*, бр. *пїк*, п. *рік* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *ріс* «гірська вершина» пов'язане з *ріquer* «колоти, проколювати», що виникло з нар.-лат. **ріссāge* «проколювати, протикати», похідного від **ріссus* «дятел», лат. *ріsus* «тс.», спорідненого з дінд. *рікаh* «індійська зозуля», дісл. *spætr* «дятел», двн. свн. *speht*, нвн. *Specht* «тс.». — СІС² 646; Фасмер III 260; Черных II 31; *Sł. wug. obsyeh* 569; РЧДБЕ 474; Dauzat 556, 561; Kluge—Mitzka 549; Klein 1183, 1184—1185.

пїка¹ «довгий полегшений спис з металевим наконечником», [*пїкува́ти*] «губити»; — р. болг. *пїка*, бр. *пїка*, п. слц. *ріка*, ч. *ріка*, м. *пїк*, схв. *пїк* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *ріque* «пїка, спис» утворене від дієслова *ріquer* «колоти, проколювати». — СІС² 647; Фасмер III 260; Черных II 31; Оди́нцов Етимология 1975, 86—90; Преобр. II 57—58; Hüttl-Worth 18; *Sł. wug. obsyeh* 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Kluge—Mitzka 550; Klein 1185; Dauzat 561. — Див. ще **пїк**.

пїка² «чорна масть у картах із зображенням наконечника списа, вино», *пїки* «тс.»; — р. болг. *пїка*, *пїки*, бр. *пїка*, *пїкі*, п. ч. *рік*, слц. *ріку*, схв. *пїк*,

м. *пїк*, слн. *рік* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *ріque* «тс.» походить від *ріque* «пїка, спис». — Фасмер III 260; Черных II 32; *Sł. wug. obsyeh* 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Kluge—Mitzka 550; Dauzat 561. — Див. ще **пїка¹**.

[пїкавка] (орн.) «шеврок, *Anthus* L.» Нед, [*пїку́лик* Нед, *пїца́к*] «тс.»; — похідне утворення від *пїкати* «пищати»; назва зумовлена характерним криком птахів цього роду («пїт», «цїт-цїт» тощо; див. Птицы СССР 408, 409, 411); пор. також назву цього птаха нім. *Ріерег*, букв. «пискун» (від *ріереп* «пищати»). — Див. ще **пїкати**. — Пор. **пійка¹**.

пїкадо́р «вершник, що в кориді розлючує бика уколами списа»; — р. болг. *пикадо́р*, бр. *пикадо́р*, п. ч. слц. *рікадог*, схв. *пикадо́р*, слн. *рікадо́г*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *рісадог* «тс.» є похідним від *рісаг* «колоти», яке зводиться до нар.-лат. **ріссāge* «проколювати». — СІС² 647; Корали́нські 749; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Klein 1182. — Див. ще **пїк**.

пїка́нтний «гострий на смак, прятий; який викликає гострий інтерес; привабливий; спокусливий»; — р. *пїка́нтный*, бр. *пїка́нтны*, п. вл. *ріканти*, ч. *ріканти́*, слц. *ріканти́у*, болг. м. *пїка́nten*, схв. *пїка́нтан*, слн. *ріка́nten* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *ріquant* «колючий; гострий, різкий; цікавий, спокусливий, привабливий» є похідним від дієслова *ріquer* «колоти; щипати, пекти; бути цікавим; збуджувати». — СІС² 647; Черных II 31; Корали́нські 749; Holub—Kop. 272; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Kluge—Mitzka 550; Klein 1189; Dauzat 561. — Див. ще **пїк**.

пїкати «пищати», [*пїйка́ти*] «тс.» Нед, [*пїйка́ти*] «видавати негучний звук, пїкати» Нед, [*пїкоті́ти*] «пищати» ВеНЗн, [*пїкало*] «музична шка-тулка» Нед; — р. *пїка́ть* «пищати», бр. *пїкаць*, п. вл. *ріка́с*, ч. *ріпат*, слц. *ріпат'*, нл. *ріка́ś*, болг. *пїкам* «тс.»; —

псл. *pikati* (*pirati*); — звуконаслідувальне утворення (від **ri-*), як і лит. *pūpti* «свистіти», лтс. *pika* «плаксива дитина; (іхт.) в'юн, піскар», нім. *pieper* «пишати», лат. *piro* «пищу», *pirilo* «цвіринькаю», гр. *πίπος* «вид дятла», *πίπος* «тс.», *πιπίζω* «пищу», дінд. *pirrakā* (вид птаха), *pirrikā* «птаха». — Фасмер III 260; Преобр. II 58; Brücker 413; Младенов 422; Machek ESJC 450; Schuster-Sewc 1062—1063; Matzenauer LF 12; 340; Mühl.—Endz. III 230; Kluge—Mitzka 549; Walde—Hofm II 309; Pokorny 830. — Пор. **писк**.

пiкe¹ (текст.) «шовкова або бавовняна тканина з рельєфним візерунком», *пiкeйний*; — р. болг. *пикe*, бр. *пикe*, п. *rik*, ч. *rik*, *riké*, слц. слн. *riké*, вл. *rikej*, схв. *пiкe*; — запозичення з французької мови; фр. *ricué* «тс.», букв. «поколотий, стьобаний» є похідним від дієслова *ricuer* «колоти; стьобати». — SIC² 647; Sł. wug. obsyeh 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуякляжа 719; Dauzat 561. — Див. ще **пiк**.

пiкe² «стрімкий політ літака майже вертикально вниз», *пiкiрyвальник*, *пiкiрyвати*; — р. болг. *пикe*, бр. *пикe* «тс.», п. *rikować* «пiкiрyвати», ч. *riké* «пiкe», слц. *riket* «тс.», м. *пикiра* «пiкiрyє», схв. *пикiрати* «пiкiрyвати», слн. *rikirati* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *ricué* «пiкe, пiкiрyвання» утворене від дієслова *ricuer* «колоти» у виразі *ricuer une tête* «кинутися вниз головою». — SIC² 647; ССРЛЯ 9, 1177; Sł. wug. obsyeh 570; РЧДБЕ 556; Вуякляжа 719. — Див. ще **пiк**.

пiкe³ «невеликий військовий сторожовий загін, застава; група страйкарів, що не допускає на об'єкт штрейкбрехерів; міра довжини залізничної колії; точка місцевості, положення якої визначається при проведенні геодезичної зйомки», *пiкeтник*, *пiкeтyвати*; — р. болг. *пикeт*, бр. *пикeт*, п. *rikieta*, ч. *riketa*, слц. *riket* «тс.», схв. *пiкeт* «геодезична точка»; — запозичення з

французької мови; фр. *ricuet* «кіл, кілок; пiкет, невеликий загін, сторожовий пост; конов'язь» є похідним від *ricuer* «колоти»; значення «сторожовий пост» розвинулося на основі значення «конов'язь» (власне «кіл, увіткнутий у землю»). — SIC² 647; Черных II 31; Фасмер III 260; Преобр. II 57—58; Коралинські 749; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуякляжа 719; Dauzat 561. — Див. ще **пiк**.

пiкe⁴ «старовинна гра в карти»; — р. болг. *пикeт*, бр. *пикeт*, п. *rikieta*, ч. слц. *riket*, м. *пикeт*, схв. *пiкeт*, слн. *rikét*; — запозичення з французької мови; фр. *ricuet* (вид гри в карти) є зменш. від *ric* «мотика, кирка; пік» (у виразі *faire ric* «робити пік», що вживається при грі в пiкет). — SIC² 647; Фасмер III 260; Горяев Доп. I 33; Коралинські 749; РЧДБЕ 556; Вуякляжа 719; Dauzat 561. — Див. ще **пiк**.

пiкiнeр (іст.) «солдат (козак), озброєний пікою», *пiкинiр*, *пiкинiр* Куз «тс.», [*пiкинeрiя*] (зб.), [*пiкинeренко*] «син пікiнера» Бі, [*пiкинeрiвна*] «дочка пікiнера» Бі, [*пiкинeрка*] «дружина пікiнера» Бі, *пiкинeрyвати* «служити пікiнером»; — р. *пикинeр*, п. *rikiniер* «пiкiнер»; — запозичення з німецької мови; нім. *Pikeniер* «пiкiнер» походить від фр. *ricuiер* «списник, пікiнер», утвореного від *ricue* «пiка, спис». — SW IV 188; Fremdwörterbuch 482; Dauzat 561. — Див. ще **пiка¹**.

[**пiкiр**] (орн.) «польовий жайворонк, *Alauda arvensis* L.» Шарл, [*пiкeр*] «плиска» О; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. [*richere*] «цесарка, *Numida meleagris*» вважається похідним від звуконаслідування *richiri* (DEx. 686). — О II 72.

пiкiрyвати «пересаджувати молоді рослини за допомогою кілочка — пiки»; — р. *пикирова́ть*, бр. *пiкiрyвaць*, п. *rikować*, ч. *rikýrovati*, слц. *rikírovat'*, вл. *rikérować*, болг. *пикiрам*, схв. *пикiрати*, слн. *rikirati* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. *rikieren*

«пересаджувати сiянци, пiкирувати» походить вiд фр. *riquer* «колоти». — СiС 1951, 501; ССРЛЯ 9, 1180; SW IV 188; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Ву-
жаклија 719; *Fremdwörterbuch* 482. — Див. ще **пiк**.

пiклуватися, [*пеклуватися*, *пiклатися* ВеУг], [*пiклóванець*] «опiкувана особа, протезе» Она, [*пiклувáнець*] «тс.; вихованець» Куз, *пiклувáльник*, *пiклувáння*, [*пiклувáтельство*] «пiклування» Куз, [*пiклúnка*] «опiкунка» Куз, *пiклувáльний*, [*пiклувáтий*] «дбайливий, турботливий» Нед; — пов'язане з р. *péчыся* «пiклуватися», др. *печи ся*, п. *pieczotać się*, ч. *pečovat*, схв. *печáлити се*, стсл. *печи сл* «тс.»; розвиток на українському ґрунті, очевидно, був таким: *печися* → **пектисся* → **пекливий*, **пiкливий* (пор. р. [*пéчливый*] «дбайливий», п. [*pieczliwy*] «тс.») → **пекловитий*, **пiкловитий* (або **пеклуватий*) → *пеклуватися*, *пiклуватися*; пор. у зв'язку з цим словотворчу групу: *горди́тися* — *гордлiвий* — *гордовiттий*, *гордувáтий* — *гордувáти*. — Ткаченко УМШ 1958/4, 74. — Див. ще **пекти**.

пiкник «замiська розважальна прогулянка компанiєю»; — р. болг. *пикник*, бр. *пiкник*, п. ч. слц. *riknik*, м. *пикник*, схв. *пiкник*, слн. *riknik* «тс.»; — запозичення з французької або англiйської мови; фр. *piquer-piquer* «пiкник» (звiдки англ. *picnic*) вважається римованим утворенням вiд *riquer* «колоти; викликати iнтерес, подобатися; (ст.) шукати поживи». — СiС² 647; Черных II 32; Фасмер III 261; Копалинський 749—750; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Ву-
жаклија 719; Kluge—Mitzka 549; Klein 1183; Dauzat 561; Gamillscheg 687. — Див. ще **пiк**.

[**пiкнóване**] «пляма» Нед; — очевидно, видозмiнене запозичення з польської мови; п. *piepowanie* «плямування» пов'язане з *piepować* «плямувати; таврувати», похiдним вiд *piepowo* «пляма; тавро», якому вiдповiдає укр. [*п'ятно́*] «пляма»; щодо заміни **т** на **к**

пор. [*пéкно*] «пляма». — Див. ще **п'ятно́**.

[**пiкóлок**] «пiч Нед; огрiвна частина груби; виступ у грубi над плитою Корз»; — бр. [*пiкóлак*] «припiчок; загнiтка в печi»; — видозмiнене запозичення з польської мови; п. *piekiełko* «припiчок», ст. *piekiełek* «запiчок», як i ч. [*pekýlek*] «мiсце над пiччю», [*pekelec*] «тс.», являють собою результат семантичної видозмiни демiнiутивних утворень вiд *piekło* «пекло». — SW IV 146—147. — Див. ще **пéкло!**.

пiктографiя «найдавнiша форма письма, що являє собою зображення подiй, предметiв умовними малюнками», *пiктографiчний*; — р. болг. *пиктографiя*, бр. *пiктаграфiя*, п. *piktografia*, ч. *piktografie*, слц. *piktografia*, схв. *пиктографiја*, слн. *piktografija*; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; н. *Piktographie*, фр. *pictographie*, англ. *pictography* утворено вiд лат. *pictus* «писаний фарбами, намальований», пов'язаного з *pingo* «пишу фарбами, малюю» i гр. *γράφω* «пишу». — СiС² 647; Копалинський 750; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Ву-
жаклија 720; *Fremdwörterbuch* 483; Klein 1183. — Див. ще **графá**, **писати**. — Пор. **пiгмент**.

[**пiкульнис**] (бот.) «жабрiй звичайний, *Galeopsis tetrahit* L.» Мақ; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пикúльник* «тс.» пов'язане з [*пика́ль*] «метелик», [*пикéль*, *пикiль*] «тс.», походження яких неясне; назва рослини зумовлена, очевидно, тим, що вона як дуже добрий медонос i перга-нос приваблює метеликiв (Словн. бот. 200—201); пор. iншу її назву [*медiвник*, *медовник*]. — Анненков 150; Фасмер III 226, 260.

[**пiкúн**] (ент.) «мурашка, *Formica* L.» Нед, [*пiкунéць*] «тс.» Нед; — похiдне утворення вiд *пекти́*; назва зумовлена тим, що укуси цієї мурашки дуже пекучий (ВенЗн 33). — Див. ще **пекти**.

пiкша (iхт.) «вахня (вид трiски)»; — бр. *пiкша* «тс.»; — очевидно, запози-

чення з російської мови; р. *пiкша*, [*пiкшуй*] «тс.», можливо, пов'язане з *пiкать* «пiкати, пицати». — Фасмер III 261.

пiл «нари в селянській хатi, розмішенi між пiччю i протилежною до печi стiною», [*пул*] «тс.» Нед, *пiлка* «пiдстилка на пiдлогу, долiвку», [*половiк*] «килимок, що стелеться на пiдлогу», [*половiця*] «мости́на, окрема дошка пiдлоги», *запiлля* «пiдпiлля», *запiльник* «пiдпiльник», *запiльний* «пiдпiльний», [*напiльний*] (у виразi [*напiльна стiна*]) «стiна, до якої прилягає пiч i пiл»), [*опiлок*] «обапiл» Нед, *пiдпiлля* «мiсце, простiр у примiщеннi пiд пiдлогою; нелегальне становище, нелегальна дiяльнiсть», *пiдпiльник*, *пiдпiльний*, *прiполок* «високий помiст у лазнi, на якому паряться», [*прпiлок*] «дошка бiля печi, на якiй лежать дошки пiдлоги»; — р. *пол* «пiдлога; пiл», бр. *пол* «помiст, пiл, нари», др. *полъ* «низ, основа, пiдлога», болг. *пол* «пiдлога» (з рос.); — пл. *роль*; — спорiднене з дiнд. *phalakam* «дошка, планка», дiсл. *fjøl* «дошка», дат. *fjæl*, шв. *fjöl* «тс.», норв. *fjel* «коротка дошка», а також з гр. *σφέλας* «лавочка, табуреточка», *σπολάς* «вичинена шкiра; хутряний плащ; шкiряний нагрудник», лат. *spilium* «знята шкура; руно», дiсл. *srjald*, *speld* «чотирикутна дошка; маленька дощечка для ткання», дат. *srjæld* «пiчна заслiнка; клин у сорочцi», шв. *srjäll* «скалка, скабка, уламок; полiно», дангл. *speld* «тс.», англ. *spall* «трiска, лучина, скалка, уламок; розколювати», гот. *spilda* «дошка; таблиця; стiл», двн. *spaltan* «розколювати», свн. нвн. *spalten*, снн. *spalden*, *spolden* «тс.», прус. *spe-lanxtis* «скалка, трiска»; iе. *(s)peI-/ (s)p(h)el- «розколювати»; неприйнятне припущення (Jóhannesson KZ 36, 370—371) про запозичення *роль з давньоiсландської мови (дiсл. *rallr* «сходина»). — Фасмер III 310; Черных II 50; Machek ESJC 470; Skok II 968; Trautmann 204; Mikkola IF 6, 312; Meillet MSL 8, 154; Pedersen KZ 39, 370; Uhlenbeck PBrV

29, 335; Fick III 237; Kluge—Mitzka 718—719; Klein 1480; Frisk II 771, 828; Boisacq 890, 928—929; Walde—Hofm. II 577—578; Jóhannesson 902—904.

пiлiгрiм «прочанин; мандрiвник, подорожнiй», [*пелгрiм* Бi, *пильгрiм* Она] «тс.», *пiлiгрiмство*, [*пелгрiмство*] Бi, [*пилигрiмка*] «пiлiгримка» Нед; — р. болг. *пилигрiм* «пiлiгрим», бр. *пiлiгрiм*, п. *pielgrzym*, [*pilgrzym*] «тс.», ч. *peregrinace* «мандрування, подорожування», м. *пилигрим* «пiлiгрим», *пилигрин*, схв. *перегринус* «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичене з давньоверхньонiмецької мови; двн. *piligrim* «пiлiгрим, мандрiвник» походить вiд ст. *pellegrinus* «тс.», яке через пiзнолат. *pelegrinus* зводиться до лат. *peregrinus* «чужоземець, чужинець», похiдного вiд *peregre* «поза домом, за кордоном», утвореного з *per-* «про, пере-, через» i *agri*, форми мiсц. в. слова *ager* «земля, територiя». — SIC² 648; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 261—262; Черных II 32; Смирнов 224; Sł. wyr. obcsych 569; SW IV 148; Brückner 408; РЧДБЕ 557; Младенов 422; Вуяклија 705; Kluge—Mitzka 550; Klein 1156, 1185; Walde—Hofm. II 286—287. — Див. ще **аграрний, пере-**.

пiлiкати «погано грати, терликати»; — бр. *пiлiкаць* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пiлiкать* «терликати, погано грати (на музичному iнструментi)» пов'язується з *пилять* «пиляти; терликати, погано грати (на музичному iнструментi)»; припускається також звуконаслiдувальне походження (Преобр. II 59). — Фасмер III 262; КЭСРЯ 338. — Пор. **пiлiа, пiкати**.

пiлка — див. **полiа¹**.

пiлѳн (архiт.) «масивна споруда у формi зризаної пiрамiди; масивний стiяк мосту»; — р. болг. *пiлѳн*, бр. *пiлѳн*, п. *pylon*, *pilon*, ч. *pylon*, слц. *pylѳn*, схв. *пiлѳн*, слн. *piлѳn*; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; нiм. *Pyлѳn*, фр. *pyлѳne*, англ. *pylon* «тс.» походять вiд гр. *πυλѳν* «брама з вежею»,

пов'язаного з πύλη «ворота, брама; вхід» неясного походження. — СІС² 648; Kopaliński 805—806; Holub—Lyer 407; РЧДБЕ 557; Вуяклија 720; Fremdwörterbuch 521; Dauzat 599; Klein 1278; Frisk II 623—624.

пілót, пілотáж, пілótка, пілоту-вати; — р. болг. *пилот*, бр. *пилот*, п. ч. слц. *pilot*, м. *пилот*, схв. *пилот*, слн. *пилót*; — запозичення з французької мови; фр. *pilote* «лоцман, керманіч; пілот, льотчик; провідник, керівник» походить від іт. *pilota* (*piloto*) «тс.», яке через іт. ст. *pedota* і гіпотетичне віз-гр. *πῆδότης «рульовий, керманіч» зводиться до гр. πῆδόν «лопасть весла, весло», пов'язаного з πέδη «пута», πέδον «грунт, земля», ποῦς (род. в. ποδός) «нога, стопа, ступня», спорідненого з лат. *pēs* (род. в. *pedis*) «тс.», псл. *роѣ*, укр. *під* «низ, западина; основа». — СІС² 648; Коваль 40; Черных II 32; КЭСРЯ 338; Kopaliński 750; Holub—Lyer 372; Machek ESJC 449; Вуяклија 720; Kluge—Mitzka 550; Klein 1186; Dauzat 559; Frisk II 527; Boisacq 778—779, 808—809. — Див. ще **під**¹.

пілтiна — див. **пiвть**.

[пiлу́піток] «пiвкопи» ВеБ; — результат видозміни деетимологізованого слова *полукіпок* «тс.», паралельний до **[колупіток]** «тс.». — Див. ще **копá, полу-**. — Пор. **колупівок**.

пiль (вигук, що вживається як наказ собаці кидатись на дичину); — р. *пиль*, бр. *пиль* «тс.»; — запозичено, очевидно, через російське посередництво з французької мови; фр. *pille* «бери, хапай, крадь» є наказовою формою дієслова *piller* «грабувати, розкрадати; обкрадати», яке, можливо, через іт. *pigliare* «брати, хапати, захопити, оволодіти» зводиться до нар.-лат. **piliare*, лат. *pilāre* «красти, викрадати, привласнювати чуже», етимологічно пов'язаного, мабуть, з *pilleus* (*pilleus, pilleum*) «повстяна куляста шапка», пізньолат. *pilleus* «кусок, шмаття, клапот», *pilus* «волос; волосяний покрив», спорідненими з гр. *πίλος* (**πiλoс*) «повсть,

фетр», *πiλέω* «валяю повсть; пресую, стискую, ущільнюю», псл. **p^hl̥st̥* «повсть», укр. *повсть*. — ССРЛЯ 9, 1193; Даль III 111; Klein 1185, 1186; Dauzat 559; Walde—Hofm. II 302—305. — Див. ще **повсть**.

пiльга «привілей; полегкість, по-блажливість; (заст.) вільність; полегшення; пристосування для ослаблення тиску Нед; кожна з двох колод, підкладена для скочування важких предметів; дрючок під купою дерева, щоб не гнило від землі О; прут О», **[польга]** «тс.» Пі, **[пильга]** «турбота; піклування Нед; пристрій для прикріплення вичинюваної шкіри», **пильговік** «той, кому надаються пильги», **[пильга]** «колодка» Ник, **пильговій СУМ**, Нед, **[пильгувати]** «полегшувати, послабляти», **[пильжити, польгувати]** «тс.» Нед; — р. *польза* «користь, вигода», **[польга]** «тс.», бр. **[ильга]** «пильга», **[польжэнне]** «полегшення», др. *польза* «благо, користь, вигода», п. *ulga* «полегшення, пильга», полаб. *pŭ'ōlga*, болг. *пѡлза* «користь, вигода», м. *полза*, стсл. **пoльза, польза** «тс.»; — псл. **[рольга]** «полегшення, вигода, користь», давнє префіксальне утворення від основи іменника **[льга]** «полегшення, можливість» (пор. р. бр. **[льга]** «тс.»), генетично пов'язаного з псл. *льгъкъ* «легкий», укр. *лєгкий*; слово, очевидно, зазнало впливу з боку п. *folga* «полегшення, пильга», *folgować* «потурати, попускати», запозиченого з німецької мови. — Фасмер III 321; Черных II 54—55; Соболевский Лекции 30, 87; Преобр. I 442—443; Durnovo ZfSlPh 1, 487; Grückner 293—294; Bern. I 753—754; Mikl. EW 163; Meillet Etudes 165, 254; Būga RR I 472; Trautmann 158. — Див. ще **по, лєгкий**. — Пор. **нєльга¹, фольга**.

[пiльх] (зоол.) «польова миша, *Agviscola*»; — запозичення з польської мови; п. *pilch* «землерийка, *Crossopus fodiens*; вовчок, соня, *Myoxus glis*» споріднене з укр. **[повх]** «польова миша; вовчок, соня; полівка, нориця; картоп-

ляна миша; кріт; хом'як, *Cricetus frumentarius* Pall». — Brückner 413; Mozyński JP 38/5, 378; Machek ESJC 460. — Див. ще **повх**¹.

пілюля «тверда кулька з лікувальної речовини», *пілюльник*; — р. *пилюля*, бр. *пилюля*, п. *pięła, pięłka*, ст. *pięta*, ч. *pilulka*, слц. *pilulka*, рідк. *pilula*, болг. *пилюла*, м. *пилула*, схв. *пилула*, слн. *pilula*; — запозичене, очевидно, через французьке посередництво (фр. *pilule*) з латинської мови; лат. слат. *pilula* «кулька» є демінутивною формою від *pila* «м'яч, клубок», мабуть, первісно із значенням «клубок з волосся», пов'язаного з *pilus* «волос; волосняний покрив», *pilleus* (*pilleus*) «повстяна куляста шапка», спорідненими з гр. *πίλος* (< *πίλος) «повсть, фетр», псл. *p^hilstь, укр. *повсть*. — СІС 1951, 501; Черных II 32—33; Фасмер III 262, 277; КЭСРЯ 338; Горяев 259; Смирнов 226; Brückner 413; РЧДБЕ 558; Младенов 422; Holub—Lyer 373; Machek ESJC 367; Holub—Kop. 273; Matzenauer 276; Вуяклија 720; Dauzat 559; Gamillscheg 695; Walde—Hofm. II 302—305. — Див. ще **повсть**.

пілюш, *пілюшá*, *пілюшка* — див. **пелюха**.

піля — див. **біля**.

пілястр «плоский, схожий на колоду, виступ на поверхні стіни чи стовпа», *пілястра* «тс.»; — р. *пілястра*, *пілястр*, заст. *пиластр*, бр. *пілястра*, п. ч. *pilastr*, п. слц. *pilaster*, болг. *пиластър*, *пиластра*, схв. *пиластер*, слн. *piláster*; — запозичення з французької мови; фр. *pilastre* походить від іт. *pilastro* «тс.», що зводиться до слат. *pīlastrum*, утвореного додаванням суфікса *-aster* (від гр. *-αστηρ*) до основи іменника *pīla* «стовп», який виводиться з гіпотетичного **peilá*, співвідносного з оск. *eh-peilatasset* «заснують, підіймають, зводять, створюють». — СІС² 648; Фасмер III 262; Sł. wyg. obcych 570; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Вуяклија 720; Klein 1185, 1186; Gamillscheg 694; Dauzat 559; Walde—Hofm. II 302.

пімі (одн. *пim*) «чоботи з оленьчої шкіри шерстю назовні; валянки»; — бр. *пimі* (мн.), *пim* (одн.), ч. *pim*, болг. *пimі* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пimі* (мн.), *пim* (одн.), можливо, через комі-зир. *пim*, *пimи* «тс.» зводиться до нен. *пimа* «чобіт», *пimиэ*, *пimэ* «штани, шаровари», споріднених з нган. *faémi* «зимові чоботи». — СІС 1951, 501; Фасмер III 262—263; Черных II 33; Лыткин—Гуляев 221; Лыткин Яз. нар. СССР III 296; Wichmann FUF II 180.

[пimперля] «недоросток, недоліток»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. *pimperlaj* «карлик, карапуз, крихітка, малюк, шмаркач», ч. заст. *pimprle* «лялька, маріонетка; [(знев.) карлик, маленька людина]», слц. заст. *pimperl'a*, *pimprl'a*, *pimprlík* «тс.» походять від нвн. *Pimpler* «розпещений; той, що хникає», яке разом з формами *Pimprelei* «хникання, розпещеність», *pimprelig* (*pimprlig*) «розпещений», *pimprelich* «тс.», *pimpreln* «хникати, нити, лементувати» зближується із звукозображальним *bim* «бім» і зіставляється з [rempren] «дзвін». — Шелудько 42; SW IV 194; Kluge—Mitzka 550.

[пimше] «пізніше, потім, після того» Нед, [пimши] «тс.» Нед; — неясне.

піна СУМ, Нед, [пimіця] «піна» Нед, *пimка* «[коров'яче масло, вершки ВеЗн]; густа плівка на поверхні молока, що утворюється при нагріванні», [пimна] «горілка» Г, Нед, [пimнік Нед, пimняк] «тс.», [пimня] «брижі на воді від швидкої течії» Ч, *пimява* «піна», [пimняк] «жбанок, кухоль» ВеУг, *пimістий*, *пimлівий*, *пimний*, *пimявий*, *пimястий*, *пimити*, *пimитися*, [пimінок] «проста горілка»; — р. бр. м. *пimа*, др. *пimа*, п. *piapa*, ч. вл. нл. *pepa*, слц. *repa*, болг. *пimя*, схв. *пimа*, слн. *repa*; — псл. *repa* «піна»; — споріднене з прус. *sroaupo* «осад, гуща, покидьки; дріжджі; піна на пиві, що бродить», лит. *spáiné* «шар пini», дінд. *phépañ* «піна, накип», ав. *spāta-* «слиз», согд. *put'kh* «піна», ос. *iyнк/fin'ká* «піна», дангл. *fám*, двн.

veim, feim, лат. *spūta* «тс.; шипуча піна», *pūtex* «пемза»; іє. *(s)poimno «піна, накип». — Фасмер III 231; Черных II 18; Преобр. II 162; Горяев 290; Brückner 404—405; Machek, ESJC 443; Holub—Kop. 269; Schuster-Sewc 1057; Младенов 540; Skok II 670; Mikl. EW 245; Būga RR III 110; Moszyński PZJP 179; Meillet Etudes 227; Trautmann 227; Walde—Hofm. II 580; Ernout—Meillet 968, 1137; Uhlenbeck 184; IF 17, 94; Kluge—Mitzka 190; Абаев ИЭСОЯ I 498—499; Mayrhofer II 399; Семереньи ЭИРЯ II 16—17; Pokorny 1001. — Пор. **пемза**.

пінгвін (орн.) «*Spheniscus Brisson*»; — р. болг. *пингвін*, бр. *пінгвін*, п. *pingwin*, ч. слц. вл. *pinguin*, м. *пингвин*, схв. *пінгвін*, слн. *pingvín*; — запозичене, можливо, через німецьке посередництво (н. *Pinguin*) з англійської мови; англ. *penguin* «пінгвін», мабуть, утворене з етимологічно неясного вал. *rep* (*repp*) «голова» і *gwyp* «білий», спорідненого з брет. *gwenn*, корн. *guyn*, дірл. *find*, ірл. *fionn*, гал. *vinde* «тс.»; первісно словом *penguin* називали велику гагарку (*Platystrophia irrorata*), зовні дуже схожу на пінгвіна; помилкове виведення слов'янських і західноєвропейських назв пінгвіна (СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1197; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Вуяклија 721) від лат. *pinguis* «товстий, жирний, гладкий». — Черных II 33; Ст. вуг. *obcuch* 571; *Fremdwörterbuch* 483; Dauzat 560; Klein 1151; NSD 1827—1828; ODEE 664.

пінг-пінг «настільний теніс»; — р. болг. *пинг-пінг*, бр. *пінг-пінг*, п. ч. *ping-pong*, слц. вл. *pingpong*, м. *пинг-пінг*, схв. *пінг-пінг*, слн. *pingpóng*; — запозичення з англійської мови; англ. *Ping-Pong* «тс.» є звуконаслідувальним утворенням; виведення з французької мови (КЭСРЯ 338), очевидно, помилкове. — СІС² 648; Коваль 177; Крысин 100; ССРЛЯ 9, 1197; Kopalinski 751; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 558; Вуяклија 721; Klein 1187.

[піндзі] (мн.) (у виразі *на піндзьох стояти* «стояти на кінчиках пальців, навспинячки») Нед; — очевидно, семантично видозмінене запозичення з польської мови; п. *piędź* «п'ядь, довжина проміжку між великим і середнім пальцями чоловічої руки; міра; стопа; шкала» відповідає укр. *п'ядь*. — Richhardt 88. — Див. ще **п'ядь**.

пінетки «легкі виворотні черевички для немовлят»; — р. *пінетки*, бр. *пінетки* «тс.»; — неясне.

[пінїшниця] (бот.) «вид пузатого гриба, дошовик, *Sparmaria*»; — похідне утворення від *піна*; очевидно, калька старої номенклатурної назви цього гриба нлат. *Sparmaria*, генетично пов'язаної з лат. *spumare* «пінитися, покривати(ся) піною», *spūta* «піна». — Див. ще **піна**.

пінія (бот.) «вид сосни, *Pinus pinea L.*», [*пінюлка*] «тс.» Мак; — р. болг. *пінія*, бр. *пінія*, п. *pinja*, *pinia*, ч. *pinie*, слц. *pinia*, вл. *pinija*, м. *пінія*, схв. *пінія*, слн. *pinija*; — назва засвоєна з новолатинської наукової номенклатури; нлат. лат. *pinia* (букв. «соснова») пов'язане з лат. *pinus* «сосна, смерека», спорідненим з гр. *πίτυς* «сосна», дінд. *pitūḥ* «сік, смола, їжа», *pitū-dāruḥ* (вид сосни). — СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1197—1198; Горяев 259; Ст. вуг. *obcuch* 571; Holub—Lyer 373; Holub—Kop. 273; РЧДБЕ 558; Вуяклија 720; Walde—Hofm. II 306.

пінка¹ «легкий вогнестійкий пористий мінерал, з якого виробляють курільні люльки та інші дрібнички; морська пінка, різновид сепіоліту», [*пінкóвий*] «пінковий» (з р.); — р. бр. *пінка*, п. *piapa morska*, *pianka morska*, ч. *mořská pěna*, слц. *mořská pěna*, болг. *морска пѐна*, м. *морска пѐна*, схв. *морска пѐна*, слн. *morska pěna*; — очевидно, калька р. *пінка* «тс.», що є результатом спрощення термінологічного виразу *морская пенка*, де друга частина походить від іменника *пѐна* «піна», якому відповідає укр. *пінá*; назва мінералу зумовлена тим, що він, утворив-

шись на дні морів і океанів, нагромаджується біля морських берегів під час руйнування їх прибоєм хвиль. — ССРЛЯ 9, 377; SW IV 133; БТР 749. — Див. ще **пінá**.

[пінка²] (орн.) «зяблик, *Fringilla coelebs* L.» ВеЛ, Шарл, ВеНЗн, [пінкавка Куз, Шарл, пінкас ВеБ, пінкис Шарл, пінька ВеНЗн, пінькавка Нед, пінькало Нед, пінькус ВеБ] «тс.», [піночка] «берестянка, вівчарик садовий, *Nurrholais icterina* Vieill.» Куз, Шарл, [шпінка] «зяблик» Шарл, [шпінкало] «тс.» ВеНЗн; — р. пінка «[жовтоголовий корольок, золотомушка жовточуба, *Regulus regulus* L.]; берестянка, вівчарик садовий; вівчарик-ковалик, *Phylloscopus Boie*», піночка «тс.», бр. піначка «тс.», п. рієнка «коноплянка, *Carduelis connabina* L.; щиглик, *Carduelis carduelis* L.», рієніка, рієнка, рієка «тс.», рієїнка «плиска, *Motacilla*», ч. [pінk] (вигук, що передає крик зяблика), [pінkət] «кричати як зяблик», рєнісе «кропив'янка, *Sylvia*», [рєнка] «зяблик», рєнкава, [рєнкавісе], рінка, [рінкава], слц. рінка, рінкавка, заст. рінкава «тс.», рєніса «берестянка, вівчарик садовий», нл. рєніса «кропив'янка», слн. рєніса «тс.»; — переконливої етимології не має; можливо, давнішими слід вважати форми українсько-словацько-чеського ареалу звуконаслідувального походження, що ближче стоять до передачі крику зяблика — «піньк-піньк», вівчарика *Phylloscopus trochiloides* L. — «пії» тощо; пор. кінр. pінс «зяблик», брет. pінt, уг. pінty, іт. pінціоне, фр. pінсон, ст. pінсун, ісп. pінчон, pінзон «тс.», двн. fінс(h)о, свн. vінке, нвн. Fінk, гол. vінk, дангл. fінс, англ. fінч, гр. σπίνυος «тс.»; укр. піночка, очевидно, походить від поширеного р. піночка; менш обґрунтоване пов'язання (Мука II 31, 41) нл. рєніса, ч. рєнісе з коренем *рє- (рєті «співати»), як і зближення п. рієнка з назвами конопель п. рієнка, рієїнка (Brückner 409; SW IV 152, 153), або виведення ч. рєнісе, слц. рєніса, п. рієніса, нл. рєніса

через гіпотетичну форму *рєhnісе від рєhza (Machek ESJC 443). — Воїнств. — Кіст. 241—242, 251—252, 270, 290—291, 300—302, 310—315; Птицы СССР 471—481, 581—582; Фасмер III 231—232; Преобр. II 162; Булаховський Вибр. пр. III 251; Schuster-Sewc 1057—1058; Mikl. EW 245; Kluge—Mitzka 198; Falk—Torp I 219; Klein 592, 1490; Dauzat 560; Frisk II 766—767; Persson Beitr. 266, 402; Pokorny 999. — Пор. **пінькати**.

пінта «старовинна одиниця виміру рідини, сипких продуктів»; — р. болг. пінта, бр. пінта, п. ч. слц. pінта, схв. пінта, слн. pінt(a); — запозичення з англійської мови; англ. pінt «пінта», сангл. pінte виводиться від фр. ст. pінte «тс.», що походить, як і пров. ст. ісп. іт. pінта «тс.», від нар.-лат. *pінcta, слат. pін(c)ta, лат. pіcta «прикрашена», форми жін. р. дієприкметника pіctus «прикрашений, витончений, гарний; порожній» від дієслова pінgere «писати фарбами, малювати; розписувати», спорідненого з псл. рєгь «різнокольоровий, строкатий», укр. [пінганістий] «тс.». — СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1198; Kopaliński 751; Sł. wyr. obcych 571; Machek ESJC 450; Holub—Kop. 273; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Ву-яклија 721; Klein 1188; Kluge—Mitzka 551; Dauzat 560; Walde—Hofm. II 305. — Див. ще **писати**, **пінганістий**.

пінцёт «пружинні щипчики»; — р. болг. пінцёт, бр. пінцёт, п. pєseta, pінceta, ч. pінseta, pінzeta, слц. pінzeta, вл. pінceta, м. пінцєта, схв. пінцєта, слн. pінcєta; — через російське посередництво запозичене з французької мови; фр. pінcette «щипці, пінцет, лещата» пов'язане з дієсловом pінсер «щипати, ущемляти, стискати», що виводиться від нар.-лат. *pінctiāre, звуконаслідувального утворення або, можливо, результату контамінації дієслів *рпінctiāre, похідного від лат. pінctum «укол, ужалення; крапка, пункт», і *рiссāre «колоти, щипати, жалити, ку-

сати» (фр. *riquer* «колоти; протикати, пронизувати, жалити», *riquer* «піка, спис»), що виводиться від лат. *picus* «дятел, гриф», спорідненого з дінд. *rikaḥ* «індійська зозуля», прус. *picle* «сірий дрізд», дісл. *spætr* «дятел», двн. свн. *spēht*, снн. *spēcht*, нвн. *Specht*, дат. *spette*, норв. *spett(a)*, шв. *packspett* «тс.». — СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1198—1199; Копалиński 751; Holub—Lyer 373; Вуяклија 721; Dauzat 560; Walde—Hofm. II 299—300; Kluge—Mitzka 722; Klein 1187; Jóhannesson 904, 1184; Vries AEW 534. — Пор. **пенснэ, піка, пункт.**

пінчер «порода невеликих кімнатних або мисливських собак»; — р. болг. *пінчер*, бр. *пінчэр*, п. *pincher*, ч. *pinč*, *pinčl*, слц. *pinčlák*, *pinč*, болг. *пилчар*, схв. *пінч*, слн. *pinč*; — запозичення з німецької мови; н. *Pinscher*, *Pintscher* разом з формами *Pinsch*, *Pintsch* «тс.» зводяться до англ. *pinch* «щипати, ущемляти», що походить від нар.-лат. **pīnctiāre* і відповідає фр. *pinser* «тс.». — СІС² 649; ССРЛЯ 9, 1199; Sł. wyg. obcych 571; Holub—Lyer 373; БТР 583; Вуяклија 721; Kluge—Mitzka 551; Klein 1187; Weekley II 1096; Dauzat 560. — Див. ще **пенснэ, пінчэт.**

[пінькати] «пищати, цвірінкати» Нед, Куз; — р. *[пінькати]* «видавати слабі звуки» (про птахів), ч. *[pinkati]* «видавати звук *пінк*, стукати», *pinkat* «стукати; цвірінкати; [озиватися, мукати]», слц. *pinkat'* «видавати звуки *пі, пінк*», вл. *pinkač* «бриньчати, брязкати; бриніти; пищати; кричати як зяблик», нл. *pinkotaš* «бриньчати»; — звуконаслідувальне утворення. — Holub—Lyer 373; Machek ESJC 450; Schuster-Sewc 1065. — Пор. **пінка**².

пінявка (ент.) «*Cercopis Fabr.*; слинявка, *Arthropora Germ.*», *[пінниця]* «пінявка» Нед, *[піняк]* «слинявка; пінявка» Нед; — похідні утворення від *піна*, кальки номенклатурної назви влат. *spitaga*, пов'язаної з лат. *spitāge* «пінитися, покривати(ся) піною»,

spūta «піна»; назви зумовлені тим, що личинки цих комах оточують себе шматочками піни. — Горностаев 74; *Urania Tierr. Insekten* 169, 174. — Див. ще **піна**.

[піняжок] «зародок у яєчному жовтку» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з *[пінязь]* «монета».

[пінязь] «монета вартістю у півкрейцера», *[піняз]* «тс.», *[пінязі]* «гроші», *[пінязь]* «монета, півшага сріблом» Бі, *[пінязька]* «найдрібніша монета, половина півшага, євангельська лепта» Бі, ст. *пінязь* «гріш» (1456), *пінязи* «гроші» (1386—1418); — р. ст. *[пінязь]* «дрібна монета (срібна або мідна)», *[пеняз]*, др. *пенязь* «динарій, срібна римська монета; монета (золота, дрібна або іноземна); (мн.) гроші», *пінязь* «тс.», п. *pieniažz* «монета; (мн.) гроші», ч. *peníz*, слц. *peniaz*, вл. нл. *pjenjez*, полаб. *paž* (*pāž*), болг. ст. *пенязь* «тс.», *[пінез]* «монета на намисто», схв. *[пінєзи]* (мн.) «гроші», слн. *penez* «монета», стсл. *пінязь* «тс.; динарій»; — ранне сл. *pēneždz* «тс.»; — очевидно, як і прус. *penningans* «монета», лит. *piningas* «тс.», запозичення (не раніше VIII ст., можливо, в епоху Карла Великого) з давньоверхньонімецької мови; двн. *pīnning* «пфеніг», днн. *penning* «франкський срібний динар» через посередництво дфриз. *penning*, *panning*, *panning* «тс.» виводяться від лат. *pondus* «ваговий римський фунт; вага; гиря», пов'язаного з *pendo* «вішаю, зважую», *pendeo* «вішаю, завишаю», спорідненими з псл. *peđь* «п'ядь, міра довжини», *peđi* «натягувати», укр. *п'ядь*, *п'ясті* «випинати; напружуючи, надимаючи, виставляти наперед»; сумнівне виведення балтійських і слов'янських форм з гіпотетичного гот. **pinings* (Stender-Petersen 383—384) або **panniggs* (Kluge—Mitzka 542); необгрунтоване віднесення запозичення цього слова у слов'ян до I ст. н. е. (Соболевский РФВ 64, 92—93) або виведення германських слів від слов'янських (Lothner KZ 11, 174; Matzenauer

65). — Шелудько 42; Фасмер III 233—234; Преобр. II 162; Горяев 290; Sobolevskij AfSlPh 26, 561; Brückner 408—409; Machek ESJC 443; Holub—Lyer 175, 366; Holub—Kop. 270; Schuster-Sewc 1079; Polański—Sehnert 108; Младенов 417; Критенко Вступ 532; Ekblom ZfSlPh 30, 6; Beke ZfSlPh 16, 324; Meillet Études 184; MSL 11, 182; Vondrák I 117—119; Mikl. EW 245; Schroeder KZ 48, 248—249; Kiparsky GLG 256—257; Jóhannesson 1008—1009; Walde—Hofm. II 278—280. — Див. ще **п'ядь, п'ясті**. — Пор. **пуд, пудити**¹.

піонер «людина, яка однією з перших проникає в новий, недосліджений край, освоює його; член масової дитячої організації в СРСР», **піонерія, піонерство**; — р. болг. м. *пионер*, р. заст. *пионір*, бр. *пiянер*, п. слц. *piopier*, ч. *pioпyг*, вл. *pioпeг*, схв. *pidнiр*, слн. *pioпiг*; — запозичення з французької мови; фр. *pioonnier* (ст. *raonnier*) спочатку «піхотинець; армія працівників», з XIX ст. «піонер, дослідник; сапер» походить від іменника *pioп* «піхотинець; пішак (у шахах); шашка», ст. реоп «піхотинець», що виводиться з нар.-лат. *pedbnet*, зн. в. від лат. *pedō* «піхотинець», *pedes* «тс., пішохід; плетей; сухопутна армія», пов'язаних з *pēs* (*pedis*) «нога, стопа, ступня», спорідненим з псл. *rodъ*, укр. *pid* «низ, основа»; суфікс фр. *-ier* виводиться від лат. *-āgius*, який входить також в основу укр. *комiсар*, *нотарiус* тощо. — СІС² 521; Коваль 144; Черных II 33—34; Фасмер III 264; Смирнов 227; Kopaliński 752; Brückner 414; Holub—Lyer 373; Holub—Kop. 273; БТР 583; Вуяклија 722; Klein 1188; Dauzat 560; Gamillscheg 705; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще **pid**¹.

пін¹ (служитель релігійного культу), *попеня* «тс. (зменш.); дитина попа», *попенко* «син попа», *пiпик*, [*попiна*] «попик» Нед, *попiсько*, *попiвна*, *попiвство* СУМ, Нед, *попiвщина*, [*поповець*] «клірик» Нед, *попович* «син попа; хлопець, чоловік попівського ро-

ду», [*поповичка*] «дружина попа» Нед, [*пун*] «пін» Нед, [*пiпiти*] «бути попом, мати парафію» Г, Нед, *попувати* «тс.», *безпопiвство* (розкольніцькі секти), *безпопiвщина* «тс.», *безпоповець*; — р. бр. болг. м. *поп* «пін», др. *попъ*, п. ч. слц. вл. нл. рор «тс.», полаб. *pür* «проповідник; духовна особа, священник; шкільний учитель», схв. *pōp* «пін», слн. *pōp*, стсл. *попъ* «тс.»; — псл. роръ «проповідник; духовна особа, священник, пін»; — очевидно, запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. *pfaffo* «духовна особа, священник» разом із свн. *pfaffe*, снн. *снiдерл. pāre*, дфриз. *pāra* (пгерм. **papo*) виводяться від нар.-лат. *papa* «тс.», утвореного на базі гр. *παπᾱς* «молодша духовна особа, молодший священник, мабуть, пов'язаного з *παπᾱς* («римський) папа»; малообгрунтоване виведення слов'янських форм (Корш. Сб. ОРЯС 75, 24; Фасмер ГСЭ 2, 267; 3, 156—157; Sobolevskij AfSlPh 33, 479; Соболевский ЖМНП 1911, травень, 165; Горяев 274; Mikkola Berühr. 154) безпосередньо від гр. *παπᾱς* «священник»; неможливе також запозичення їх із готської (гот. **papa*, Stender-Petersen 428—429) або давньоісландської мови (дісл. **pap* «священник», Uhlenbeck AfSlPh 115, 490). — Огієнко РМ 7—8, 289; Фадеев Мовозн. 1970/6, 54—59; Фасмер III 326—327; Черных II 56—57; Преобр. II 106; Dolobko ZfSlPh 3, 139, 144, 187; Срезн. II 1191; Brückner 430—431; Taszycki ZfSlPh 6, 530; Machek ESJC 472; Holub—Lyer 385; Knobloch ZfSl 1961, 301; Schuster-Sewc 1131; Polański—Sehnert 118; Младенов 489; Kurz LF 56, 113; Критенко Вступ 532; Mikl. EW 258; Kiparsky GLG 259—260; Jagić AfSlPh 23, 537; Skok RES 7, 186; Schwarz AfSlPh 41, 124—125; Rudolf ZfSlPh 18, 269; Kluge—Mitzka 540; Frisk II 471—472. — Див. ще **pāpa**². — Пор. **попадя**¹.

[**пін**²] (ент.) «бронзівка золотиста, *Cetonia aurata* L.; прусак, чорний тарган, *Periplaneta orientalis* L. ВеНЗн» —

результат перенесення на жуків назви *пiп* «священик», зумовленого подібністю золотисто-зеленого блискучого забарвлення бронзівки до попівських риз і чорного забарвлення прусака до чорної рясї священика. — Горностаев 127. — Див. ще **пiп¹**.

[**пiп³**] (бот.) «мухомор червоний, *Agaricus muscarius* L. (*Amanita muscaria* Quéf.)» Мак; — п. [pop] «тс.»; — результат перенесення на гриб назви *пiп* «священик», зумовленого, очевидно, схожістю забарвлення мухомора до червоного одягу священика. — Див. ще **пiп¹**.

[**пiп⁴**] (орн.) «лиска, *Fulica atra* L.»; — очевидно, результат перенесення на птаха назви *пiп* «священик»; мотивація перенесення неясна. — Див. ще **пiп¹**.

[**пiпa¹**] «міра для рідини (велика бочка)» Куз; — р. заст. болг. *пiпa* «іспанська і португальська міра для вина (велика довга бочка)», п. ч. слц. *рiра* «тс.»; — запозичення з романських мов; ісп. порт. іт. *рiра* «довга бочка (для вина)» споріднені з фр. *рiре* «велика бочка; люлька; розривний снаряд» і, далі, з сангл. англ. *рiре* «труба; люлька; флейта, сопілка, дуда», снн. снідерл. дфриз. дангл. *рiре*, шв. *рiра*, днн. дісл. *рiра*, двн. *рfif(f)a*, свн. *рfife*, сн. *рife* «тс.», разом з якими зводиться до нар.-лат. **рiра* «труба», *рiраге* «пищати». — Фасмер III 264; Смирнов 226; Brückner 415; Holub—Lyer 373; Matzenauer LF 12, 341; Mestica 1200; Dauzat 560—561; Walde—Hofm. II 309; Klein 1189; Jóhannesson 1116. — Див. ще **писк**. — Пор. **пiпa¹**.

пiпa², *пiпка* — див. **пiпa¹**.

пiпa³, *пiпак* — див. **пiпак¹**.

пiпeтka «скляна трубочка для наcapування рідини»; — р. болг. *пiпeтka*, бр. *пiпeтka*, п. ч. слц. вл. *pipeta*, схв. *пiпeтa*, слн. *pipéta* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *pipette* «трубка, пiпетка» є зменшувальною формою від *рiре* «люлька; велика бочка». — СІС 1951, 502; КЭСРЯ 339; Kopaliński 752; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ

558; Вуяклија 722; Klein 1189; Dauzat 560—561. — Див. ще **пiпa¹**.

пiр¹ — див. **порей**.

пiр² — див. **перій**.

пiрамiда, *пiрамiдальний*, *пiрамiдний*; — р. болг. м. схв. *пiрамiда*, бр. *пiрамiда*, др. *пiрамiда*, п. *piramida*, ч. вл. *pyramida*, слц. *pyramída*, слн. *piramída*, р.-цсл. **пiрамiда**; — запозичено, можливо, через німецьке посередництво (н. *Pyramide*) з латинської (лат. *pyramis*, *-idis*) або грецької мови (у русько-церковнослов'янську безпосередньо з грецької); гр. *πύραμις* (род. в. *πύραμιδος*) «пiрамiда», можливо, зводиться до єг. **piram* «тс.», видозміненого внаслідок метатези, або є результатом перенесення назви гр. *πύραμις* «пiрiжок» (за подібністю форми), похідної від *πύρος* «пшениця». — СІС² 649; Фасмер III 264—265; Горяев 259, 433; Срезн. II 932; Ст. выг. obcyh 572; Holub—Lyer 407; Младенов 423; Вуяклија 722; Kluge—Mitzka 571; Klein 1278; Frisk II 629; Boisacq 829; Kretschmer Glotta 10, 243.

пiрамiдoн «амiдопiрин, жарознижувальний, безпечний засіб»; — р. болг. м. *пiрамiдoн*, бр. *пiрамiдoн*, п. *pyramidon*, ч. *pyramidon*, слц. *pyramídón*, схв. *пiрамiдoн*, слн. *piramidón*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Pyramidón*, фр. англ. *pyramidon* утворено з гр. *πύρ* «вогонь», спорідненого з хет. *paḥḥur* «тс.», псл. **pyrǔg* «глиючий попiл, жар», і видозміненої основи слат. *amidum* «амiд» (вид хiмiчної сполуки), пов'язаної з лат. *ammoniacum* «амiачний». — СІС 1974, 521; Черных II 34; Ст. выг. obcyh 572; БТР 584; Вуяклија 722; Frisk II 627—629. — Див. ще **амoнiй**, **пiрей**.

пiрaт «морський розбiйник», *пiрaтство*; — р. болг. *пiрaт*, бр. *пiрaт*, п. вл. *pirat*, ч. слц. слн. *pirát*, м. *пират*, схв. *пiрaт*; — запозичення з французької або німецької (н. *Pirat*) мови; фр. *pirate* «пiрат, грабiжник, хижак; пiратське судно», як і англ. *pirate* «пiрат», іт. *pirata* «тс.», через лат. *pirata* «тс.», морський розбiйник» зводиться

до гр. *πειράτης* «пірат, корсар», пов'язаного з *πειράω* «намагатися, атакувати, нападати», *πειρα* «випробування, іспит; спроба; досвід», спорідненими з лат. *peritus* «досвідчений, вправний, знаючий». — Черных II 34; КЭСРЯ 339; Фасмер III 265; Горьев 259; Коралиński 752; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Вуяклија 722; Kluge—Mitzka 551—552; Dauzat 561; Klein 1189; Boisacq 756—757; Frisk II 489—490. — Див. ще **експеримент**.

пірётрум (бот.) «маруна, *Purethrum cinerariaefolium* Trev.; порошок проти шкідливих комах»; — р. болг. *пирётрум*; — номенклатурна назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; лат. *pyrethrum* «піретрум, стожильник» походить від гр. *πύρεθρον* (бот.) «стіниця, *Anthemis pyrethrum*», похідного від *πῦρ* «вогонь, полум'я»; грецька назва зумовлена зігрівальними властивостями рослини. — Вісюліна—Клоков 238; СІС² 650; ССРЛЯ 9, 1209; Нейштадт 563; БТР 584; Klein 1278; Frisk II 627—629. — Див. ще **пирей**, **пірамідон**.

пірзний — див. **пóрзний**.

[**пірий**] «порожній» Пі, [*пiрий*] «тс.» Нед; — неясне.

піріт (мін.) «сполука заліза із сіркою»; — р. болг. *пирит*, бр. *пiрiт*, п. *piryt*, ч. слц. вл. *pyrit*, м. *пирит*, схв. *пiрiт*, слн. *pirit*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. англ. *pyrite*, нім. *Pyrit* походять від гр. *πυρίτης* (у виразі *π. λίθος* «вогняний камінь; камінь, з якого добувають вогонь», потім «пірит»), похідного від *πῦρ* «вогонь, полум'я». — ССРЛЯ 9, 1209; St. wug. ob. such 574; Holub—Lyer 407; Вуяклија 723; Dauzat 599; Klein 1279. — Див. ще **пирей**.

пірити¹ — див. **пёрти**³.

пірити² — див. **пиря́ти**¹.

пірити³ — див. **пёрó**.

[**пірка**] «жвава дівчина Нед; розпусниця Бі»; — очевидно, пов'язане як переносна назва з [*пiрка*] «стріла з пером», похідним від *пёрó* (див.).

піркé «прищеплювання на шкірі, за допомогою якого встановлюють наявність або відсутність в організмі туберкульозної інфекції»; — р. *пиркé* «тс.»; — результат скорочення виразу *реакція Пірке*, до складу якого входить прізвище австрійського педіатра К. Пірке, що запропонував цей вид щеплення у 1907 р. — УРЕ 8, 379; ССРЛЯ 9, 1209; БСЭ 33, 72.

[**піркút**] (орн.) «дикий голуб» Нед, Пі; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *бёркút* «орел» (див.).

пірна́ти, *пірну́ти*, [*порну́ти*, *пурну́ти*], *порина́ти*, *поріну́ти*, [*пурина́ти*] «пірнати», *пірна́ло* (тех.) «плунжер», *порінач* «тс.», [*пірна́чка*] «телячий шлунок» (очевидно, спочатку як засіб для сквашування молока), [*перна́чка*] «товста кишка вівці» Нед, [*пурина́ч*] «нирець», *зріну́ти* «виринути», [*зірну́ти*, *зорну́ти*] «тс.»; — результат контамінації дієслів *ниря́ти* «пірнати» і *ріну́ти* «бурхливо текти, литися», спочатку, очевидно, в префіксальних основах *виниря́ти*—*вирина́ти* (*вірну́ти*), потім, за аналогією, *порина́ти*—*пірну́ти*. — Потебня К ист. зв. 222; Pleváčová Slavia 1974/4, 359. — Див. ще **ниря́ти**, **ріну́ти**. — Пор. **вірину́ти**.

пірна́ч — див. **пёрó**.

[**пірна́чка**¹] (ент.) «широконижка, *Tapurus*» Нед; — неясне.

пірна́чка² — див. **пері́чка**.

[**пірник**] «пряник; пряник з перцем» Г, Пі, [*пiрник*] «пряник з перцем Пі; коржик, медяник ЛексПол», [*пёрник*] «тс.; солодкий коржик» ЛексПол, [*пирний*] «пряний», [*пирнячий*] «тс.»; — р. [*пёрник*] «пряник», бр. *пёрник* «тс.», п. [*piрnik*] «медяник», *piєrник* «пряник, медяник», ч. слц. *pernik* «тс.»; — пізне псл. **рьръгьпiкъ* «пряник», **рьръгьпъь* «пряний», похідні від *рьръгь* «перець» (пор. др. *пъльрь*, *пъльръ* «тс.»); початкове **п** перед зниклим слабким **ь** закономірно відпало. — Фасмер III 243; Machek ESJC 444; Holub—Kop. 270. —

Див. ще **пéрець**. — Пор. **па́прика**, **пря́ний**¹.

пірні́коза (орн.) «норець великий, Podiceps (Colymbus) cristatus L.», [*пірніке́за* Она, *пурні́коза*, *впірні́коза* ЛексПол] «тс.»; — складне слово, утворене з основ дієслова *пірнати* та іменника *коза́*; назва птаха зумовлена тим, що всі норці чудово плавають і пірнають, а великий норець має на голові парний чуб, схожий на роги кози. — Булаховський Вибр. пр. III 225, 229, 274; Воїнств.—Кіст. 109—111; Птиці СССР 26—32. — Див. ще **коза́**¹, **пірна́ти**.

піро́га «вузький довгий човен»; — р. болг. *пиро́га*, бр. *піро́га*, п. ч. вл. *ri-goga*, схв. *пирога*, слн. *riǫga*; — запозичення з французької мови; фр. *rigogue* «тс.», *rigagua*, як і англ. *rigogue*, *rigagua*, н. *Rigóge*, *Rigáguá*, виводяться від ісп. *rigagua* «тс.», що походить від етимологічно неясного каріб. *rigagwa* «видовбаний або випалений з цілого стовбура човен». — СІС² 650; Копали́нські 753; Вуякли́ја 723; Klein 1189; Dauzat 561.

пірокси́лін «тринітроклітковина (вибухова речовина)»; — р. болг. м. *пирокси́лін*, бр. *піраксі́лін*, п. *piroksylina*, ч. *piroxylin*, слц. *ругоху́лін*, схв. *пирокси́лин*; — запозичення з французької мови; фр. *ругоху́ліне* «тс.» утворене французьким хіміком Пелузом (Th. Pelouze) у 1836 р. з основ гр. *пῦρ* «вогонь, полум'я» і *ξύλον* «зрубаний ліс, колоди», можливо, спорідненого з лит. *šūlas* «стовбур, стовп», бр. укр. діал. *шу́ла* «стовп»; менш певне виведення (СІС² 650; ССРЛЯ 9, 1215; РЧДБЕ 560) від гр. *пῦρ* «вогонь, полум'я» і *δξύς* «гострий, кислий». — Sł. wug. *obscych* 573; БТР 584; Младенов 424; Вуякли́ја 724; Klein 1280; Војсacq 679. — Див. ще **пире́й**, **шу́ла**. — Пор. **пірамідон**, **піріт**.

піротехні́ка «галузь техніки, що займається виготовленням вибухових і горючих сумішей, ракет, феєрверків», *піротехнік*, *піротехнічний*; — р. болг.

м. *пиротехніка*, бр. *піратэхніка*, п. *pirotechnika*, ч. слц. вл. *pyrotechnika*, схв. *пиротехніка*, слн. *pirotehnika*; — запозичення із західноєвропейських мов (очевидно, безпосередньо з німецької); нім. *Pyrotechnik*, фр. *pyrotechnic*, англ. *pyrotechnics* утворено з основ гр. *пῦρ* «вогонь» і *τέχνη* «майстерність, мистецтво». — СІС² 651; ССРЛЯ 9, 1217; Sł. wug. *obscych* 573; Holub—Lyer 407; БТР 584; Младенов 424; Вуякли́ја 725; Fremdwörterbuch 522; Klein 1279—1280; Dauzat 599. — Див. ще **пире́й**, **техні́ка**. — Пор. **пірамідон**, **піріт**, **піроксилін**.

пірс «висунута в море портова споруда, до якої причалюють судна з обох боків»; — р. *пирс*, бр. *пірс*, п. *pirs*; — запозичення з англійської мови; англ. *pier* (мн. *piers*) «стовп, паля, стояк (моста, арки); пристань; простінок; дамба, мол, хвилеріз» через сангл. *pege*, *reg*, дангл. *reg* виводиться, як і фр. *st. pege*, від слат. *rega* «стояк», що, можливо, походить від лат. *petra* (< гр. *πέτρα*) «скеля, камінь». — СІС² 651; Черных II 35; Копали́нські 753; Kluge—Mitzka 549; Klein 1184; ODEE 679; Walde—Hofm. II 298. — Див. ще **Петро́**. — Пор. **перон**.

піруе́т «крутий поворот тіла на носку; поворот коня на задніх ногах»; — р. *піруе́т*, бр. *піру́т*, п. *piruet*, ч. слц. вл. *pirueta*, болг. *пируе́т*, м. *пируе́та*, схв. *пируе́та*, слн. *piruěta*; — запозичення з французької мови; фр. *piquette* «дзига, вертушка (іграшка); пірует, вольт (коня)» не зовсім ясне; можливо, результат контамінації фр. *girouette* «флюгер» з іт. *piuolo* «вістря дзиги» або зближення запозиченого іт. *piuolo* з давнім фр. *goiet* «коліща», зменш. від *roue* «колесо». — СІС² 651; Черных II 35; Копали́нські 753; Holub—Lyer 373; Вуякли́ја 725; Klein 1189; Dauzat 363; Gamillscheg 705.

пірчити — див. **пёрти**³.

пір'я, *піріна*, *пірити*, *пірнák*, *пірній*, *пір'янка*, *пір'ястий* — див. **пéро**.

піскар (іхт.) «пічкур, Gobio Cuv.», [*пескар, пецкар*] «тс.» Л, *пісочник* «*Neogobius fluviatilis* Pallas; [пічкур Л—Г]», [*пишкар*] «голец, *Nemachilus barbatulus* L.» ВеНЗн; — р. *пескарь* «пічкур», [*пескун, песчаник*], бр. [*пескар*], п. [*piaszczurka*], слц. [*peskár*], схв. [*pesak, pijesak*] «тс.»; — псл. [**pěsьkargь*] та ін., похідне від *pěsьkь* «пісок»; назва зумовлена тим, що піскарі здебільшого перебувають у місцях з піщаним дном; пов'язується також з іє. **peisk-/pisk-* «риба» (Рокоту 796). — Коломиец Происх. назв. рыб 42; Черных II 25—26; Сабанеев 117; Leder 103—104. — Див. ще **пісок**. — Пор. **піскір¹**.

[піскоглід] (іхт.) «мінога струмкова, *Lampetra (Petromyzon) planeri* Vl.»; — складне утворення з основ іменника *пісок* і дієслова *глодати* «гризти»; назва зумовлена тим, що статевозозріла мінога струмкова до нересту не живиться («гризе пісок»), а потім гине; пор. р. [*пескорбіка*] «мінога струмкова». — Světem zvířat IV 22—23. — Див. ще **глодати, пісок**.

[піскозоба] (іхт.) «щипівка звичайна, *Cobitis taenia* L.», [*підкозобель*] «тс.» Л—Г, [*піскозоб*] «піскар, *Gobio gobio* L.», [*піскозоблиця*] «мінога струмкова, *Lampetra (Petromyzon) planeri* Vl.», [*піскозобниця*] «тс.»; — р. [*пескозоб*] «щипівка звичайна; піскар», п. *piaskozob* «щипівка звичайна»; — складне утворення з іменника *пісок* і дієслова [*зобати*] «дзьобати»; назва зумовлена тим, що щипівка заривається глибоко в пісок, де живе часто разом з личинками міноги. — Фасмер III 249; Сабанеев 506; Světem zvířat 193. — Див. ще **зобати, пісок**. — Пор. **маскозоб, піскозуб**.

[піскозуб] (іхт.) «піскар, *Gobio gobio* L.» Мо, Л—Г; — р. [*пескозуб*] «тс.», п. [*piaskoząb*] «щипівка звичайна, *Cobitis taenia* L.»; — результат видозміни деетимологізованого другого компонента *-зоб* у назві [*піскозоб*] «піскар, *Gobio gobio* L.», [*піскозоба*] «щи-

півка звичайна», зближеного з іменником *зуб*. — Див. ще **піскозоба**.

[піскомір] (зоол.) «піщана черепашка, *Psammobia* Нед; — очевидно, початкове [*піскомір*], утворене з основ іменника *пісок* і дієслова *міряти*; назва могла бути зумовлена тим, що ця черепашка повільно рухається по піщаному ґрунті. — Див. ще **міряти, пісок**.

піскор¹ — див. **піскір¹**.

піскор² — див. **піскір²**.

[піскір¹] (іхт.) «бичок, що водиться на піщаному дні Дністровського лиману» Мо, *пісочник* «тс.» Мо, [*пискір*] «бичок, *Cobitis fossilis* Нед, [*піскір* Г, Нед, *піскор* ВеБ] «тс.»; — р. [*пескан*] «вид бичка, *Syrpinus gobio*»; — очевидно, результат вторинного зближення назви [*піскір*] «бичок трав'яний, *Gobius orphiocephalus*» з основою слова *пісок*. — Див. ще **піскір¹**. — Пор. **пісок**.

піскуха, піскічка — **піскір²**.

[післище] «ремін, на якому висять стремена; права нога (ловця диких коней) Нед»; — неясне.

післіг — див. **слати¹**.

[післід] «після» Нед, [*післідь*] «тс.» St. z fil. 12; — р. [*послѣди*] «нарешті, під кінець, потім», др. *послѣдъ* «після, потім, згодом», *послѣдъ* «тс.», *послѣди* «потім, згодом», п. [*poślad*] «заду, позаду (чого-н.)», ч. [*posled'*] «пізніше; після, згодом», нл. [*pósləd*] «заду, позаду, нарешті, за», полаб. *püsl'od* «після»; болг. ст. *послед* «слідом», схв. *пѣслијед* «потім», стел. *послѣдь* «після»; — псл. *poslědy*, що складається з прийменника *po* «по» і основи іменника *slědy* «слід»; початкове **пі** замість закономірного **по** викликане деетимологізацією. — Німчук ІУМ Морфологія 358; Дзенделівський St. z fil. 12, 184; Brückner 530; Machek ESJC 553; ESSJ Sl. gr. I 238—239. — Див. ще **по, слід¹**. — Пор. **після**.

після «через деякий час; потім, пізніше; за, слідом за» СУМ, Г, [*после*] Нед, *послі*, [*посля*] «потім» Ме, [*нав-*

після УРС, СУМ, *навпослі, навпосля, напослі* Нед], [*напрінаслі*] «наприкінці» Кур, *опісля, [упісля, упослі]*; — р. болг. м. *после* «після», бр. *насла, посла*, др. *послѣ*, ч. [poslě], схв. *послѣ* «після, слідом за», стсл. *послѣ* «після»; — очевидно, пізне псл. *poslě* з давнішого *poslědъ* «слідом за»; менш переконливе виведення (Соболевский Лекции 87; Преобр. II 112; Mikl. EW 297) з прийменника ро «по», вказівного займенника *сь «цей» і частки *-lě, або зближення (Loš RSl IV 244) з псл. *rozdъ «пізній», дінд. *paścā* «позаду, слідом, пізніше», ав. *paśca* «тс.»; після, потім». — Німчук ІУМ Морфологія 358—359; Фасмер III 339—340; Черных II 60; ESSJ Sl. gr. I 201—203. — Див. ще *післід, по, слід*¹.

пісний, пісник, пісника́ти, пісникува́ти, піснійна, піснійа, піснійця, піснити, пісно́та, піснюва́ти, піснійа, піснійати — див. **піст**.

пісня, пісєльник, пісєнний, пісєнник, пісник, пісника́р, піснити, піснь, піснійа, піснійрство — див. **піти**¹.

пісок, [пісковати́ця] «піщана земля», [*піскове́ць*] «осадочна гірська порода з піском» Нед, *піскові́к, піскові́на* «тс.» Нед, [*пісковиско*] «купа піску; піщане поле, піщана рівнина» Нед, [*пісковище*] «тс.» Нед, [*пісковнік*] «піщаний берег» Ч, *піскува́тість* «вміст піску», [*піскува́ха*] «низьке піщане місце», *пісочни́ця* «пристрій, за допомогою якого посипали піском написане чорнилом для просушування», [*пісча́нка*] «піщаний ґрунт» ВеУг, [*пісчи́на*] «тс.; піщаний степ» Нед, [*пісчу́га*] «тс.» Нед, *піща́ник* «пісковик; піщаний берег Ч», *піщу́на, піщу́га* «глибокий пісок; [відходи з-під молотарки; пилюка з вітром Дз]», [*пісковати́й*] «який містить у собі пісок» Нед, Г, *піскові́тий, піскува́тий, піскові́й, [пісоча́ний]* «піщаний», [*пісоча́нний*] Нед, *пісочни́й, піща́ний* СУМ, Куз, *піща́нистий, [ві́піскувати]* «вчистити піском; перетерти піском стіни перед побілкою» МСБГ, [*за́пісоч*] «пологий пі-

щаний насип біля річки», *запіскува́ти* «засипати піском», *су́пісок* «піщанина; [піщаний ґрунт, піщана місцевість Нед]», *супіско́вий, су́піскува́тий* «супісковий» СУМ, Г, *супіща́ний* «тс.»; — р. *песок* «пісок», бр. *пясок*, др. *пѣсѣкъ*, п. *piasek*, ч. *řísek*, слц. *piesok*, вл. нл. *pěsk*, полаб. *posāk*, болг. *пясък*, м. *песок*, схв. *пийєсак, пєсак*, слн. *pěsek*, стсл. *пѣсѣкъ* «тс.»; — псл. *pěsъkъ* «пісок» споріднене з дінд. *pāmsuh* «пил, пісок», *pāmsukāh* (мн.), ав. *paśnuš* «тс.», *paśnav-* (*paśanav-*) «пил, порох; сміття, щєбінь», вірм. *p'oši* «пісок»; малообґрунтоване пов'язання (Торп 240) з дісл. *řpn «сніговий замет, кучугура», утворенням від *řazni, яке зближують з псл. *рахати* «дути, в'яти»; сумнівне також зіставлення (Ильинский ИОРЯС 20/3, 73) з р. [*пєхатъ*] «штовхати, бити, товкти». — Фасмер III 249—250; Черных II 26; Brückner 405; Machek ESJC 451; Schuster-Sewc 1058; Младенов 540; Skok II 654—655; Mikl. EW 245; Zubatý LF 25, 239; Trautmann 216—217; Mayrhofer II 243; Зализняк ВСЯ IV 37; Абаев ИЭСОЯ I 449; Bartholomae 904; Hübschmann Arm. I 501; Pedersen IF 5, 47; Pokorny 824.

пісочник¹ (орн.) «зуйок, Charadrius L.», *піща́ник* «морський зуйок, Ch. alexandrinus L.»; — р. *песочник* «зуйок»; — похідне утворення від *пісок*; назва зумовлена тим, що малий зуйок оселяється на піщаних косах річок і озер та піщаних кучугурах коло боліт, морський зуйок — на солонцюватих і піщаних берегах солоних озер або на березі моря. — Воїнств.—Кіст. 56—61, 66—69, 71; Птицы СССР 223—226, 239—248. — Див. ще **пісок**.

[пісочник²] (бот.) «піщанка, *Arenaria* L. Нед; види стелюшка, *Spergularia media* Presl., *Spergularia gubra* Pers. Mak; зірочник злаковидний, *Stellaria graminea* L.», *піща́нка* «*Arenaria* L.»; — р. *песча́нка* «піщанка», п. *piaskowiec*, ч. *písečnice*, слц. *piesočnica*, слн. *peščepka* «тс.», схв. [*пєшчанка*] «тс.»; шпер-

гель, Spergula»; — похідні утворення від *пісók*; назви рослин зумовлені тим, що вони зустрічаються переважно на піщаному ґрунті; назви піщанки є, очевидно, кальками новолат. *агепагіа* «піщанка», похідного від лат. *агѣпа* «пісок» (*агѣпāгіус* «піщаний»). — Словн. бот. 425; Вісюліна—Клоков 152, 155—156; Нейштадт 230—232, 233, 235; Machek Jm. *gostl.* 240. — Див. ще **пісók**.

пісочник³ — див. **піскар**.

піспа «борошняний відвар з крейдою для побілки стін; борошняний відвар для квашення яблук», [*пісьпа*] «вид клею; кислота» ZfSIPh 27, [*піспити*] «змазувати білені стіни відваром, щоб не бралася глина» Си; — р. [*пóспа*] «гороховий відвар для пійла вівцям; розсіл з відвару висівок для квашення яблук; сусло на квас або пиво; борошняний відвар з білою крейдою для обмазування стін», ст. *поспа* «хліб у зерні, збіжжя», *посъпа* «тс.»; — очевидно, др. *посъпа* «щось посипане, насипане», псл. [розьра] «тс.», пов'язане з *росурати* «посипати», *сърр* «сиплю». — Див. ще **посипати**. — Пор. **віспа**, **призьба**.

піст «невживання скоромної їжі», *пісник* «той, хто поститься», [*пісніха*] «пісниця», [*пісніна*] «пісна їжа», [*піснóбта*] «тс.», [*піснїця*] «неврожайна земля» О, [*піснїяк*] «пісник», [*пóстник* Нед] «тс.», [*пістнїця*] (*п'ятниця-п.* «пісна п'ятниця») Нед, [*постнічество*] «піст» Нед, [*пóступки*] «тс.» Пі, *пісній*, [*пісніка́ти*] Г, Нед, *пісникува́ти*, [*пісніти*] «бліднути» Нед, [*піснічати*] «поститися» Си, [*піснюва́ти*] «постити» Нед, [*піснїякати*], *пóстїти(ся)*, [*пóстникати*, *постникува́ти* Нед], *пóстувати* «тс.», [*випістніка́ти*] «випостити» Я, *спостї́тися*, [*спóщуватися*]; — р. бр. болг. м. *пост*, др. *постъ*, п. *post*, ч. *půst*, слц. *pòst*, вл. *póst*, нл. *spot* (< **póst*), схв. *pòst*, слн. *pòst*, стсл. **постъ**; — пізне псл. *postъ* «піст»; — запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. *fasto* «піст», *fasta* «тс.» разом із спорідненими діє-

слівними формами двн. *fastēn*, гот. (ga)*fastan*, дангл. *fæstan*, дісл. *fasta* з первісним значенням «тримати міцно, держатися стійко», переносним «утримуватися від їжі», а також з двн. днн. *festi* «міцний, твердий; стійкий, сталий», дфриз. *fest*, дангл. *fæst*, *fasta*, дісл. *fastr* «тс.» відповідають вірм. *hast* «тс.», дінд. *pastyam* «стале місце; дім, двір; місце, де живуть»; необґрунтоване припущення (Младенов 496; Бернекер IF 9, 364) про давню спорідненість псл. *postъ* і двн. *fasto*. — Німчук 61; Фасмер III 340—341; Черных II 60—61; Преобр. II 114; Горяев 276; Brückner 432; Holub—Kop. 306; Machek ESJC 500—501; Schuster-Sewc 1139—1140; Skok III 14—15; Mikl. EW 260; Uhlenbeck AfsIPh 15, 490; Janko Slavia 9, 352; Kiparsky GLG 261; Stender-Petersen 430; Kluge—Mitzka 186; Klein 576; Jóhannesson 534—535.

пістелка — див. **пістелка**.

пістолét; — р. болг. *пистолét*, бр. *писталét*, п. *pistolet*, слн. *pistolét*; — запозичення з французької мови; фр. *pistolet* «пістолет, гудок» є демінутивною формою від *pistole* «пістолет». — СІС² 652; Коваль 184; Черных II 35—36; Фасмер III 267; Мельников Slavia 36/1, 105; КЭСРЯ 339; Brückner 415; Machek ESJC 451; БТР 585; Dauzat 562; Kluge—Mitzka 552. — Див. ще **пістоль**.

пістоль (заст.) «пістолет», *пістолья* СУМ, Нед, [*пїцоль*] «тс.» Нед; — р. *пистоль*, [*пистолья*], бр. *пїстолья*, п. [pistol], ч. *pistole*, слц. *pistol'*, *pištol'a*, вл. нл. *pistola*; болг. *пищóв*, м. *пиштол*, схв. *пїштóль*, *пиштóлья*, слн. *pištolá*; — запозичено, можливо, через польське і через російське посередництво з французької мови; фр. *pistole* «пістолет» виводиться від нвн. *Pistole* «тс.», що походить від ч. *pišt'ala* «пищаль», якому відповідає також укр. *пищаль*; менш обґрунтоване виведення фр. *pistole* «пістолет», іт. *pistola* «тс.» (СІС² 652; Фасмер III 267; Diez 250) від назви італійського міста Пістої. —

Brückner 415; Machek ESJC 451—452; Schuster-Sewc 1069; Dauzat 562; Gamillscheg 706; Kluge—Mitzka 552; Klein 1190. — Див. ще **пищаль**. — Пор. **пістолет**.

пістoн «ковпачок з вибуховою речовиною в патронах або снарядах; металева оправа, яку прикріплюють, пробиваючи отвір у шкірі, картоні; клапан у мідному музичному духовому інструменті»; — р. болг. *пистoн*, бр. *пистoн*, п. ч. слц. *piston*, схв. *пистoн*; — запозичення з французької мови; фр. *piston* «поршень, кнопка з пружиною, клапан музичного інструмента; (ст.) великий товкач (для ступки)» походить від іт. *pistone* «товкач», пов'язаного з *pistare* «товкти, колотити», *pestare* «тс.», які виводяться з пізнього лат. *pistāre* «тс., бити», пов'язаного з лат. *pīnsere* «товкти, терти, молоти; бити, шмагати», спорідненим з псл. *pestь* «товкач», *рхати*, укр. *пестик*, *пхати*. — СІС² 652; Фасмер III 263; КЭСРЯ 339; Kopaliński 753; Holub—Lyer 373—374; Вуяклија 725; Klein 1190; Dauzat 562; Gamillscheg 706; Walde—Hofm. II 307—308. — Див. ще **пхати**. — Пор. **пестик**.

пістряк¹, *пійстра*, *пістриговатий*, *пістрик*, *пістріти*, *піструлістий*, *пістріля*, *пістря*, *пістрявий*, *пістрявіти*, *пістрячка* — див. **пестрий**.

пістряк², *пістрак*, *пістраль*, *пістрик* — див. **пестряк**.

пісуар; — р. *писсуар*, бр. *писуар*, п. *pisuar*, ч. слц. слн. *pišoár*, вл. *pissoir*, болг. м. *писоар*, схв. *писоар*; — запозичення з французької мови; фр. *pissoir* пов'язане з *pisser* «мочитися; випускати рідину, текти», до якого зводиться також укр. [*пісяти*] (дит.) «мочитися». — СІС 1951, 504; ССРЛЯ 9, 1237; Kopaliński 754; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 561; Младенов 424; Вуяклија 725; Dauzat 562; Gamillscheg 705—706. — Див. ще **пісяти**.

пісулістий, *пісуля* — див. **писати**.

[**пісчанка**] (зоол.) «черв'як сабела, *Sabella L.*» Нед; — р. [*песчанка*] «моллюск, що живе у вологому піску, *Tellina*», [*пещанка*] «тс.», п. *piaskefka* «*Sabella*»; — очевидно, калька наукової назви роду нлат. *Sabella*, утвореної, мабуть, на основі лат. *sabulum* (< **psaf-lom*) «грубий пісок, гравій»; назва черв'яка могла бути зумовлена тим, що він живе у піску. — Див. ще **пісок**.

[**піськавка**] (орн.) «мухоловка сіра, *Muscicapa striata* Pall.» Шарл; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з наслідуванням криків різних видів мухоловки: *тсіть-тїт*, *пїк-пїк*. — Воїнств.—Кіст. 296—297; Птицы СССР 510—514. — Пор. **пїтькати**.

пісяг, *пісяга* — див. **писати**.

пісяти (дит.) «мочитися», *пісі* «тс.»; — р. *пісать*, [*пїсать*], бр. [*пїсцїць*] «тс.», п. [*piška*] «чоловічий член (у дитини)», полаб. *pisot* «мочитися»; — очевидно, запозичення з германських мов; нвн. снн. *pissen* «мочитися», шв. *pissa*, дат. *pisse*, гол. *pissen*, дфриз. *pissia*, англ. *piss* «тс.» виводяться з фр. ст. *pissier* «тс.; випускати рідину, текти», звуконаслідувального утворення з мови годувальниць (пор. пров. *pissar*, іт. *pisciare* «тс.»). — Фасмер III 266; Holub—Lyer 373; Polański—Sehnert 111; Kluge—Mitzka 552; Klein 1190; Mestica 1202; Dauzat 562; Gamillscheg 705—706.

піт, *пітнік*, [*потовиця*] «випотина» Нед, *пітній*, [*пітнявий*] «пітний» Нед, [*потівий*] Куз, *потовий*, *пітніти*, [*потітися*] Куз, *потіти*, *віпїт*, *віпоти*, *віпотина*, [*запотіти*] «вкрити потом» Я, *пропітїлий*, *пропотїлий*, *спїтїлий*, *спотїлий*; — р. бр. болг. м. *пот*, др. *потъ*, п. ч. слц. *pot*, вл. слн. *pót*, схв. *pót*, стсл. *потъ*; — псл. *potъ* «піт», очевидно, результат спрощення давнішого **rok-to-*, пов'язаного із **rekti* «пекти»; з формального погляду співвідносне з кіпр. *roeth* «жаркий, гарячий»; із семантичного погляду можливе порівняння з схв. *знōj* «піт» — р. *зной* «спека», лит. *prākaitas* «піт»,

kaitulys «тс.» поряд з kaĩtinti «нагрівати, розжарювати, розпікати», kaĩsti «нагріватися, пітніти, червоніти, прити»; пов'язання з гр. ποταμός «річка» (Wiedemann BB 27, 256), ποτόν «волога, вода», лат. pituita «слиз, мокрота, гнійна рідина; нежить», дінд. pithah «вода» (Горяев 277) сумнівне. — Фасмер III 342—343; Черных II 61; Преобр. II 117—118; Brückner 432; Machek ESJC 474; Holub—Kop. 288; Schuster-Sewc 1141; Младенов 497; Skok III 17; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 69—70; Zupitza KZ 35, 266; Meillet Etudes 297; Mikl. EW 260; Pokorny 798. — Див. ще **пекті**.

пітекáнтроп «найдавніший морфологічний тип людини»; — р. болг. м. *питекáнтроп*, бр. *питекáнтрап*, п. *pitkantrop(us)*, ч. *pithecanthropus*, слц. *pitkantrop*, вл. *pitkantropus*, схв. *питекантропус*, слн. *pitekántrop(us)*; — номенклатурне позначення, засвоєне з новолатинської наукової мови; нлат. *pithecanthropus* (*ērectus*) «пітекантроп (що стоїть прямо)», утворено в кінці XIX ст. лікарем голландської армії Е. Дюбуа (Dubois) з основ іменників гр. πῖθηκος «людиноподібна мавпа» (споріднене з πῖθων «маленька мавпа»), етимологічно не зовсім ясного, і ἄνθρωπος «людина». — SIC² 652; ССРЛЯ 9, 1258; Kopaliński 754; Holub—Lyer 374; БТР 586; Вуяклија 726; Klein 1191; Frisk II 534; Boisacq 782. — Див. ще **антропологія**.

[пітель] (орн.) «півень, Gallus domesticus Bris.» ВеНЗн; — р. заст. м. *пéтел*, болг. *петел*, схв. *пéтао*, слн. *petèlin*, стсл. **пѣтьль**, **пѣтель**; — пізне псл. *рѣтьль*, *рѣтель* «тс.», похідне утворення від *рѣти* «співати». — Фасмер III 252; Преобр. II 163—164; Brückner 404; Machek ESJC 447; Младенов 540. — Див. ще **піти**!

[пітелю́га] (орн.) «вивільга, Ogiolus galbula L.» ВеНЗн, [*купителю́га*, *купителю́жник*, *потелю́жник*, *телю́га*] «тс.» ВеНЗн; — результат стягнення і спрощення складної назви [*купителю́-*

га (*купителю́га*)], утвореної з основ дієслова *купіти* та іменника [*телю́га* (*телю́га*)] «віз» як наслідування крику іволги; пор. вислів «покинь сани, бери віз», яким розтлумачується крик синиці. — Див. ще **купіти**, **телю́га**. — Пор. **філю́га**.

піти¹ «співати», *піяти* «тс.», [*піснї-ти*] «співати» Нед, *пісельник* «співак, той, хто пише або збирає пісні» СУМ, Куз, *пісєнник*, [*пісник*] «співак» Нед, [*пісникáр*] «тс.» Нед, [*піснь*] «пісня» Нед, *пісня*, *пісняр*, *піснярство* Куз, *пісєнний* СУМ, Нед, [*непівний*] (у виразі *н. час* «коли півні не співають, від півночі до світанку») Бі; — р. *пeть*, *пою*, бр. *пець*, др. *пѣти*, п. *ріас* «співати (про півня); прославляти», ст. *рієс*, ч. *рѣти* «співати, оспівувати», слц. *riet* «оспівувати», полаб. *rot*, болг. *пéя*, м. *пee*, схв. *пѣвати*, *пѣти*, слн. *рѣти*, стсл. **пѣти**, **пож**; — псл. *рѣти* (< *roi-) «співати»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *ројити* «поіти», *рїти* «пити» (первісно як позначення обряду жертвовного узливання або пісенного супроводу бенкету); зіставляється також (Ondruš Sl. Wortst. 118—119) з гіпотетичним псл. *ri- «бити» (пор. *ріла* «пилка» та ін.); не доведений зв'язок з гр. ποίαν «пеан, спочатку — хоровий гімн», гот. *faian* «гудити, ганити», гр. ἔρταος «досвідчений, розумний» (Schrader Reallexikon I 187; Wiedemann BB 28, 38; Младенов 540); сумнівне також виведення з кореня *pi-k-* (Mikl. EW 245; Горяев 290; Skok II 651). — Фасмер—Трубачев III 350; Трубачев ВСЯ IV 135—138; Сл. языкозн. 1988, 319; Saug Et. Brun. 84—87. — Див. ще **поіти**. — Пор. **співати**.

піти², [*пісїти*] «піти» Нед, *пітїся*; — результат фонетичної еволюції префіксального псл. *poiti* (> др. *поити* > укр. **појти* > *пїти*) за законом зміни **o** > **i** в нових закритих складах. — Див. ще **іти**, **по**.

[пітільо́н] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees. (Aster chinensis)» ВеНЗн; — результат видозміни назви [*компошїльон* (*ко-*

пистильон)], пов'язаної з [кампустелія] «тс.» (див.).

пітoн (зоол.) «велика гадюка з родини удавів, Python Daud.», *піфoн* «тс.»; — р. болг. *питoн*, бр. *пітoн*, п. *pyтoп*, слц. *pyтoп*, м. *питoн*, схв. *пітoн*, слн. *пітoп*; — номенклатурна назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; нлат. *python* походить від гр. Πύθων «Піфон» (міфічний змії, нібито вбитий Аполлоном там, де потім був споруджений храм Аполлона Дельфійського), що виводиться від етимологічно неясного топоніма Πυθώ «Піфо», давньої назви місцевості, де знаходилось місто Дельфи. — СІС² 652; ССРЛЯ 9, 1261; Kopalinski 806; БТР 568; Вуякляія 726; Klein 1280—1281; Дворецкий II 1440.

пітpоха, *пітpошити* — див. **пoтpox**.

[пiтькати] «кричати» (про перепелиць тощо); — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з імітацією крику перепела *пiть-пiбiть*. — Птицы СССР 182—183. — Пор. **пiськавка**.

[пiтiя] «курча, пташеня» Нед, [пiтiя] «молодий півник» ВеНЗн; — результат контамінації форм [пoтiя] «пташеня» і [пiтeль] «півень» (див.).

[пiханий] «добротний, пухкий, м'який (хліб)» Си; — неясне; можливо, пов'язане з *пшениця* (пор.).

пiхва «(заст.) футляр для шаблі, кинжала, меча, ножа; (бот.) нижня частина черешка або пластинки листка, що обгортає стебло; (анат.) vagіпа», *пiхви* «футляр для шаблі та ін.», [пiхвиця] «футляр, чохол» Нед, [пoхвiа Г, Пi, пoхiвнiк Нед] «тс.»; — бр. *пoхвa* «пiхва», п. *pochwа*, ст. *poszwa*, ч. *pochwа*, заст. *pořva*, слц. *pořva*, нл. *pochwа* «тс.»; — остаточно не з'ясоване; можливо, псл. **pořva*, пов'язане з *pořiti* «пошити, обшити», яке пізніше зазнало зближення з (po-)*hovati* «(за-)ховати»; менш певне пов'язання (Фасмер III 221; Брандт РФВ 23, 301; Корєспу ZVSZ 227; Pedersen IF 5, 65—66) з р. [пaxвы] «підхвісні ремені у

збруї», п. ст. *pochwу*, ч. *pochwу*, схв. [пoхви, пoхве] «тс.» і, далі, з псл. **paху* (пaxъve)/*poху* (poхъve) «пахва», пaxъ «пах». — Brückner 423; Machek ESJC 468; Holub—Kop. 283—284; Mikl. EW 254.

[пiхoтiа] (бот.) «квасоля піша, Phaseolus compressus DC.» Нед, ВеБ, [пiхoтka] «тс.» Л, [пiхoтна] (у сполученні [п. фiзоля]) Мак, *пiша* (у сполученні *п. квасоля*) «тс.»; — п. [pіechoта], схв. [пешак] «тс.»; — похідні утворення від *пiшиий* «який іде пішки»; назви зумовлені сланким (невитким) характером стебел цього виду квасолі, які стеляться по землі; пор. [лежух] «квасоля піша», похідне від *лежати*. — Словн. бот. 252; Нейштадт 360—361. — Див. ще **пiшиий**.

пiхтiр — див. **пихтiр**.

[пiхур] «пузир, пухир», [пiхур] «тс.» ВеБ, [oпiхурiати] «покривати пухирями» Ж; — результат контамінації слів *мiхур* і *пухир*; зіставляється також (Куркина Этимология 1971, 87; Prusik KZ 35, 601) з ч. *pěchúr* (анат.) «матка», цсл. *пѣхурь* «бульбашка», які зводяться (Petersson PBrV 43, 141—153) до іє. **pois-/peis-* «дути». — Див. ще **мiхур**, **пухир**.

[пiхурка] (бот.) «гриб порхавка, Lycoperdon Tourn.» Мак, [пiхурник] «вид пузирника, Solutea arborescens L.» Мак, [пiхурниця] «фізаліс, Physalis Alkekengi L.» Нед; — похідні утворення від [пiхур] «пузир, пухир»; назви рослин зумовлені зовнішньою подібністю їхніх плодів чи загальної будови до пухиря; пор. інші назви фізаліса — [мiхурниця звичайна, пузируха, мiхурка, мохунка], пузирника — [пузирчатка, пухирник, мiхурник, мiхуринка, мошоночник звичайний], порхавки — [мiхунка]. — Вісюліна—Клоков 214, 272. — Див. ще **пiхур**.

пiцвiк, **пiцвeлок** — див. **свинiа**.

пiцкато «добування звуків із струнних інструментів щипком пальців; музичний твір або його частина, що виконується таким способом», *пiц-*

чикáто «тс.»; — р. *пиццикáто*, заст. *пиччикáто*, бр. *пицькáта*, п. ч. слц. болг. *пиццикáто*, схв. *пиццикато* «тс.», слн. *pizzicáto*; — запозичення з італійської мови; іт. *pizzicato* «тс.», жін. р. *pizzicata* «тс., щипок» є формами субстантивованого дієприкметника від дієслова *pizzicare* «щипати, обскубувати; смикати; клювати; виконувати пїцкато», пов'язаного з *pizzare* «жалити, уражати; колоти», утвореним від іменника *pizzo* «вістря», можливо, звуконаслідувального походження або спорідненого з *piessa* «піка». — СІС² 652; ССРЛЯ 9, 1269—1270; Ст. вуг. *obscuch* 575; Holub—Lyer 372, 374; Вуяклија 726; Klein 1192; Mestica 1207.

піч, *пічка*, *пічкúга*, *пічкúр*, *пічкúра*, *пічний*, *пічний*, *пічний*, *пічнийкувати*, *пичовий*, *пичурка* — див. **пекті**.

[пічáвка] (бот.) «земляна груша, топінамбур, *Helianthus tuberosus* L.» Нед, Мак; — неясне.

[пічка] «вирізка на вухах овець як розпізнавальний знак», **[пічкáтий]** «з вирізкою на вухах»; — похідне утворення від *пекті*; первісно означало не вирізку, а випечене тавро. — Див. ще **пекті**.

[пічкатися] «возитися з обмазуванням глиною або з побілкою будинку»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *пич(ка)*, оскільки печі й хати обмазують глиною і білять.

[пічкúга¹] (орн.) «птах» Бі; — не зовсім ясне; можливо, співвідносне з р. *пичúга* «маленький птах», пов'язаним з *пичать* «пикати». — Фасмер 270; Преобр. II 57, 58, 65. — Див. ще **пикати**.

[пічкúга²] — див. **пекті**.

пічкúр¹ (іхт.) «піскар, *Gobio gobio* L.», **[печкúр]** «тс.»; — р. **[печкúр]**, бр. *пчакúр*, слн. *piškúg* «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви *піскар* «тс.», зближеної з *пич*, **[пічка]** «ямка». — Див. ще **піскар**.

[пічкúр²] «опалювач, грубник», **[пичкурня]** «кочегарка на цукровому за-

воді», **[пічкурувати]** «бути опалювачем»; — бр. **[пчакúр]** «пічник»; — складне утворення з основ слів *пич* і *кúрїти* (див.).

[пічлáz] «розпусник»; — складне утворення з основ слів *пич* і *лázити*; первісно означало «той, хто лазить на пич». — Див. ще **лázити**, **пекті**.

[пичовáга] (іхт.) «вид маленької рибки, *Rhodeus amarus* ВеНЗн; — неясне.

пїшва — див. **шїти**.

пїший «який іде пїшки; який здійснюється пїшки; який виконується без допомоги тяглової худоби; [який не має тяглової худоби ЛЧерк; домашній, свійський (про птицю)], *пїхотний* «належний до пїхоти; [пїший Нед]», **[пїхотний]** «пїший» Нед, **[пїшечий]** (у сполученні *п-а дорога* «пїшохідний») Нед, *пїхота* «рід військ, що діє в пїшому строю», **[пїхотина]** «пїшохід», *пїхотїнець* «[тс.]; той, хто служить у пїхоті», **[пїхотник]** «пїшохід» Нед, **[пїхотниця]** «стежка для пїшоходів» Нед, **[пїхурка, пїшáчка ДзАтл II]** «тс.», *пїхтурá* «пїхота, пїхотинець», *пїшáк* «[тс.]; фігура найнижчої цінності в шахах; (заст.) давня українська неофіційна земельна одиниця міри від 0,5 га до 5 га», **[пїшанїця]** «пїшохід», **[пїшенїця]** Нед, *пїшець* Нед «тс.», **[пїшка]** «стежка», **[пїшнік]** «тс.; той, хто йде пїшки Куз», **[пїшúвка]** «стежка» ДзАтл II, **[пїшúрка]** «тс.» тж, **[пїхóм]** «пїшки» Г, Нед, **[пїхотóю, пїхóю, пїхтурá]**, *пїхтурóю*, *пїшакá*, **[пїшанїцею]**, *пїшечки*, **[пїшкáми]** Нед, *пїшки*, *пїшкóм*, **[пїшо]** «тс.», **[опїшїлий]** «який став лїнним, повільним», **[опїшний]** «лїнний, повільний», *опїшити* «зробити пїшим, залишивши без коня», **[опїшити]** «стати лїнним, повільним», *спїшити*, *спїшитися*; — р. *пéший*, **[пéхий]** «пїший», *пéхота* «пїхота», бр. *пéшы* «пїший», *пéхота* «пїхота», др. *пéшы* «пїший, пїхотинець», *пéшыци* «пїхота», п. *pieszy* «пїший», *piechota* «п. рéшú «пїший», *reší* «тс.», *rechota* «пїхота», слц. *rechota* «тс.», *reší* «пїший»,

вл. *pěši*, нл. *pěšu* «тс.», болг. *pěши* «піший», м. *pesh* «тс.», схв. *pěшāk* «пішохід», слн. *pěšec* «тс.», стсл. *pěшь* «пішки»; — псл. *pěшь* «пішки», *pěшь* «тс., піший»; — пов'язане з іє. **pēd-* «нога (ступня), крок», якому відповідає також псл. *rodъ* «основа, низ; ґрунт, дно», укр. *pid* «нижня поверхня приміщення»; загальнови́знаної етимології слов'янських форм із *-š-* немає; найбільш імовірно походження їх від іє. **pēdsjos* «піший»; корінь **pēd-* «нога (ступня)», засвідчений у лат. *pēs* «нога», лит. *pėdà* «стопа, ступня; слід ноги», лтс. *pėds* «слід ноги», *pėda* «підшва, стопа, п'ята», дінд. *padām* «слід ноги, стопа», лит. *pėščias* «піший», *pėkščias* «тс.»; звукові форми з *x* (*ch*) на місці *ш* (*š*) здебільшого вважаються давнішим рефлексом суфіксального *-s-*, але можуть бути і результатом вторинної видозміни, зумовленої аналогією до закономірних співвідношень типу *тихий* — *тиша*, *пастух* — *пастуший*. — Фасмер—Трубацев III 254, 257; Черных II 29; Преобр. II 164—165; Горяев 290; Brückner 406; Otrębski LP 8, 263; Machek ESJC 446; Holub—Kop. 271; Schuster-Sewc 1059—1060; Младенов 421; Skok II 670—671; Mikl. EW 245; Trautmann 209—210; Fraenkel 561—562; Mühl.—Endz. III 205—206; Mayrhofer II 201; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще *pid*¹. — Пор. *пáсти*², *педáль*.

пішня «важкий лом на дерев'яному держаку», *плішня* «тс.», [*пéшня*] «інструмент для видовбування човнів, вуликів, пазів у дереві» Л, [*пéшня*, *пішня*, *плéсня*] «тс.» Л, [*плісня*] «довге залізне долото з дерев'яним держаком» ВеБ; — р. *pěшня* «пішня», бр. [*пьяшня*] «лом», п. *piesznia* «вид сокири (інструмент пасічника)», [*piešnia*] «тс.»; — півн.-сл. [**pěšnja*] «лом, тесло», очевидно, пов'язане з псл. *pestъ* «товкач» або *pxати* «пхати, штовхати, товкти». — Фасмер III 258; Преобр. II 56; Соболевский Лекции 137; Būga RR I 30; Matzenauer LF 12, 336; 15, 168. — Див. ще *пéстик*, *пхáти*.

піщак — див. *пiкавка*.

піщаний, *пищаник*, *пищанистый*, *пищанá*, *пищугá* — див. *пiсок*.

піщаник¹ (зоол.) «жовтий ховрашок, *Spermophilus (Citellus) fulvus*», *пищанка* «тс.»; вид земляної миші, *Meģiones*; — р. *песчанник* «жовтий ховрашок», *песчанка* «*Meģiones*»; — похідні утворення від *пiсок*; назви зумовлені тим, що ці гризуни заселяють піски пустель і напівпустель. — УРЕ 11, 226; БСЭ 32, 571—572. — Див. ще *пiсок*.

піщаник² — див. *пiсочник*¹.

піщанка¹ (іхт.) «морська риба з родини окуневих, *Ammodytes*»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *песчанка* «тс.» є похідним від *песок* «пiсок»; назва зумовлена тим, що ця риба водиться біля берегів на піщаному ґрунті. — БСЭ 32, 572. — Див. ще *пiсок*. — Пор. *пiскар*.

піщанка² — див. *пiсочник*².

пiяк, *пiяка*, *пiятiка*, *пiяцтво*, *пiячити*, *пiячурá* — див. *пiти*.

пiякi — див. *пiяки*.

пiяти — див. *пiти*¹.

[**пiячка**] «потилиця» Нед; — неясне.

[**плав**¹] «купа снопів у полі» О, [**плавóк**] «великий стiг снопів» О; — результат видозміни слова [*плай*] «ряд, шар; рівне поле; стежка», зближеного з основою *плав-*. — Див. ще *плай*.

плав², *плавáк*, *плавáльник*, *плавáти*, *плавáч*, *плавáчка*, *плавбá*, *плавень*, *плавéць*, *пláви*, *плавiльник*, *плавiльня*, *плавiнá*, *плавiне*, *плавiнка*, *плавiння*, *плавiско*, *плавистий*, *плавка*, *плавки*, *плавкiй*, *плавля*, *плавма*, *плавнiй*, *плавник*, *плавни*, *плавня*, *плавóк*, *плавом*; *плавiн*, *плавiчий*, *плавiцi*, *плавiця*, *плавчий*, *плавя* — див. *плiстi*.

[**плавзати**] «плазувати, повзти»; — результат контамінації слів *плазувати* і *повзати*. — Див. ще *плав*¹, *повзти*.

плавiк «сполука кальцію і фтору, флюорит, плавиковий шпат»; — бр.

плавік; — запозичення з російської мови; р. *плавік* «тс.» утворене від *плавить* «плавити, виплавляти, одержувати сплав»; назва мінералу зумовлена, мабуть, тим, що він використовується в металургії як флюсовий матеріал, тобто додається для прискорення плавки; пор. р. [плавень] «флюсовий матеріал». — УРЕ 11, 227; БСЭ 33, 150. — Див. ще *плісті*.

[плавньовка] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina* L. Дз; загальна назва трави, що росте в плавнях Мо»; — похідне утворення від *плавні*; народна назва перстачу зумовлена тим, що він росте в плавнях, на болотах і вогких луках та у вогкіших борах; пор. інші його назви: *болотнянок*, *болотянок* тощо. — Мо 58; Вісюліна—Клоков 210—211; Нейштадт 323. — Див. ще *плісті*.

[плавстуда] «незграбна, неповоротка людина; роззява» Ва; — неясне.

плавта — див. *платва*.

[плавун] (бот.) «плакун верболистий, *Lythrum salicaria* L.» Мак, *плаўн* «п'ядич, *Lycorodium* L.», *плауньві* «п'ядичеві, *Lycorodiaceae*»; — р. *плавун* «плакун верболистий; п'ядич», *плаўн* «п'ядич», ч. *plavuh*, слц. *plavuh* «тс.»; — похідне утворення від *плавати*; назва зумовлена тим, що різні види цих рослин або плавають у стоячих водах, або ростуть по вогких місцях, по берегах річок, ставків, по вогких луках, біля каналів і боліт. — Вісюліна—Клоков 60—61, 224—225; Нейштадт 59—61, 397—398; Machek Jm. rostl. 27; ESJC 456. — Див. ще *плісті*. — Пор. *плавунчик*.

плавунець (ент.) «водяний хрущ, *Dytiscus* L.», [плавіць] «тс.» Нед; — р. *плавунець* «тс.»; — похідне утворення від *плавати*; назва жука зумовлена тим, що плавунець і його личинки мають плавальні ноги і добре плавають. — УРЕ 9, 228; БСЭ 33, 155; Станек 187—188; Urania Tierr. Insekten 206—209. — Див. ще *плісті*.

плавунчик (орн.) «птах ряду куликоподібних, *Phalaropus*», *плавунець*,

плавуха «тс.»; — р. *плавунчик* «тс.»; — похідне утворення від *плавати*; назва зумовлена тим, що плавунчик, маючи пальці, облямовані шкірястими лопатями, прекрасно тримається на воді, дуже добре плаває. — Воїнств.—Кіст. 78—79; УРЕ 11, 228; Птицы СССР 270—271; БСЭ 33, 155. — Див. ще *плісті*.

[плавуха] «полова корова» Нед; — видозмінене запозичення зі словацької або чеської мови; слц. [plavuša, plavuh] «тс.» є похідними від ч. слц. *plavú* «світложовтий, світло-рудий, буланний, половий», якому відповідає укр. *полівій*, — Фасмер III 272, 313; Machek ESJC 456. — Див. ще *полівій*. — Пор. *пловая*.

плавунчик (бот.) «*Hottonia palustris* L.»; — р. [плавунчик] «тс.»; — похідне утворення від дієслова *плавати*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте на вогких луках і водах. — Шамота 121; Вісюліна—Клоков 251; Нейштадт 438—439. — Див. ще *плісті*. — Пор. *плавун*.

плагіат «привласнення авторства; використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора», *плагіатор*, *плагіаторство*, *плагіювати* «учинити плагіат»; — р. болг. *плагіат*, бр. *плагіят*, п. вл. *plagiat*, ч. слц. слн. *plagiát*, м. *плагіят*, схв. *плагіят*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Plagiat* «плагіат», фр. *plagiat* «тс.» походять від нар.-лат. *plagiātus* «викрадення», пов'язаного з *plagiāre* «викрадати», похідним від лат. *plagium* «викрадення, крадіжка», що виводиться з гр. *πλάγιος* «косий, похилий; розміщений збоку», *πλάγιον ἄγειν* «виводити силою», похідного від *πλάγος* «сторона, бік», генетично пов'язаного з *πέλαγος* «море; (переважно) відкритий морський простір», лат. *plaga* «сітка для полювання», а також *plānus* «поский, рівний», лит. *plānas* «тонкий», лтс. *plāns* «тс., плоский», хет. *palñi* «широкий», псл. *polje*

«поле», укр. *пóле*. — СІС² 652; Коваль 171; Черных II 37; Фасмер III 272; Kopaliński 755; Grückner 417; Holub—Lyer 374—375; РЧДБЕ 561—562; Младенов 426; Вујаклија 727; Fremdwörterbuch 485; Dauzat 563; Walde—Hofm. II 318; Frisk II 493—494, 547; Pokorny 805—806, 831—832. — Див. ще *пóле*. — Пор. *план*.

плажатура — див. **прежитури**.

плаз¹ «гад, плазун», *плазун*, *плаз*ом «повзком, повзучи», [*плазья*] «тс.», [*плазовитий*] «який плазує», *плазувати*, [*навплаз*] «плазом» Куз, [*пóплазка*] «гадина» (?) Нед, [*розплазний*] «плазуючий» Нед; — запозичення з польської мови; п. *řaz* «плазун», [*řazac*] «плазувати» виводиться (Grückner 420) від ст. *řazic* як ітератива до давнішого *řozic* «повзти», але може бути й запозиченням з чеської мови (ч. *řaz* «плазун» відповідає п. *řoz* «полоз саней», укр. *пóлоз*). — Див. ще **повзті**, **пóлоз**.

плаз² «[покладена палка в деяких дитячих іграх, у яку ціляться своїми палками учасники гри *Me*]; (заст.) гра з такою палкою; [довгий прут у великодній грі; плоский бік (знаряддя) Нед], [*плазень*] «плоский бік (коси і под.)» Нед, [*плазівка*] «паличка в грі у плаз», [*плазка*] «кладка Пі, Нед; пральна дошка (на річці) Нед», [*плас*] «загнутий кінець келепа», [*плазоватий*] «плоский, нищий, вульгарний» Пі, [*плазовитий*] «плоский; підлий», *плазом* «плоскою стороною донизу», [*плазма* ЛексПол, *плазья*] «тс.», [*плазитися*] «ставати плоским, нищим» Нед, [*плазувати*] «бити плазом Нед; попадати палкою в покладену палку (плаз); падати (про великий сніг) Корз»; — бр. [*плаз*] «плоский бік», *плазам* «плазом»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *řaz* «дерев'яна балка, зверху і знизу плоско оброблена; плоский бік меча (шаблі)», *řazowac* «ударяти плазом» пов'язується (Grückner 420) з п. *řaski* «плоский»; пор. р. *плашмя* «плазом; крижем, плиском» (Фас-

мер III 276; Преобр. II 70). — Див. ще **плаский**.

плазма «рідка частина крові; (заст.) протоплазма; речовина в дуже іонізованому стані», *плазматичний* «який складається з плазми»; — р. бр. болг. м. *плазма*, п. ч. слц. *plazma*, вл. *plazma*, схв. *плазма*, *плазма*, слн. *plazma*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Plasma*, фр. *plasma*, англ. *plasm(a)* походять від пізньолат. *plasma* «щось виліплене, фігура; утворення», що виводиться з гр. *πλάσμα* «тс.», похідного від етимологічно не зовсім ясного *πλάσσειν* «ліпити (з глини, воску тощо); відливати; формувати, утворювати». — СІС² 653; ССРЛЯ 9, 1291; Kopaliński 758; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 562; Вујаклија 727; Fremdwörterbuch 486; Dauzat 565; Klein 1196; Frisk II 550—552.

[плай] «(гірська) стежка; дорога для їзди верхи Нед; рівне поле О; ряд, шар», [*плайок*] «стежка в горах» О, [*плайчок*] «тс.», [*плая*] «стежка» Ко, [*поплайщина*] (назва, пов'язана з розрахунками у вівчарстві) Доп. УЖДУ 4, [*розплаїтися*] «розкритися» (про дорогу) Нед; — п. [*řaj*] «стежка», слц. [*plaj*] «тс.», схв. [*plaj*] «невелика рівнина під горою»; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. молд. *plai* «полонина, плоскогір'я; країна, край» виводиться від лат. **plagius* (*plaga*) «країна, область», що походить від гр. *πλάγιος* «косий; боковий». — Кобилянський Гуц. гов. 85; Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 166; Skok II 673—674; Десницькая Сл. языкозн. 1978, 149; Crânjala 442; Mikl. EW 248; Kalužn. 18; СДЕЛМ 316; DLRM 625; Cioganescu 633; Cihac II 260. — Див. ще **плагіат**.

плакát, *плакати́ст* «художник, що малює плакати», *плакати́тник* «тс.»; — р. бр. болг. м. *плакát*, п. вл. *plakat*, ч. слц. слн. *plakát*, слц. *plagát*, схв. *плакát*; — запозичення з німецької мови; н. *Plakát* «плакат» (як і гол. *plakkaat* «тс.») походить від фр. *placard* «об'ява,

афіша, плакат», що через посередництво пров. пласа «плита, дощечка» (> *placat) і фр. ст. plaquier «накладати тонкий шар (металу), плакувати; приліплювати, наклеювати (фанеру та ін.)» зводиться до снідерл. placken «латати; накладати пластир», спорідненого із свн. placke «пляма», нвн. Placken «тс.»; германські форми етимологічно неясні; зіставляються з нвн. Plage «лихо», англ. plague «чума», лат. plāga «удар, поштовх, рана», plangere «з шумом ударяти», гр. πλῆσσω (*плᾱ́σιω) «хлопаю, топаю; ударяю, вражаю», псл. plakati, укр. *пла́кати*. — СІС² 653; Фасмер III 272; Черных II 37; Sł. wyg. obsychn 575; Brückner 417; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 453; БТР 588; Вуяклија 728; Klein 1192; Kluge—Mitzka 552—553; Dauzat 563; Gamillscheg 707; Vries NEW 525; Jóhannesson 1118; Falk—Torp II 834; Walde—Hofm. II 315—316; Frisk II 561—562. — Пор. **пла́кати**.

пла́кати, *пла́катися*, *пла́кальний* (заст.) «той, хто оплакує мерців», *пла́кальниця*, [плакі́й] Она, *пла́кса*, *плаксівіці* «хвороблива плаксивість у дітей» СУМ, Нед, *плаксівіця* «тс.», *плаксій*, *плаксун*, *плаксуня*, *плаксунха*, *плакун*, *плач*, [пла́чка] «плакальниця», *пла́чний*, *плакучий*, [плаклі́вий] Она, *плаксівий*, *плакучий*, *плачівний*, *плаклі́вий*, *пла́чний*, *плачовий*, *запла́чка* «складова частина заспіву в думках; обрядовий плач і плачевні пісні молодої», *запла́каний*, *сплакн́ти*, *сплаканий*; — р. пла́кать, бр. пла́каць, др. плакати, п. вл. plakać, ч. plakati, слц. plakat', нл. plakaś, полаб. plokāt, болг. пла́ча, м. плаче, схв. пла́кати, слн. plákati, стсл. плакати; — псл. plakati (se) «плакати (б'ючи себе в груди)»; — споріднене з лит. plàkti «шмагати, сікти; батожити; битися, колотитися; відбивати, збовтувати, збивати», лтс. placināt «плющити», гр. πλῆσσω (< *plākīō) «хлопати, топати; ударяти, бити, вражати; збивати; підганяти, розбивати», перф. πέπληχα, πέπληγα «тс.», πληγή «удар; забите

місце; укол», дор. πλάγᾱ «тс.», лат. plangere «з шумом ударяти, бити; бити себе в груди», сірл. lēp (*plakno) «жалкування, скорбота, сум», двн. fluoħhōp «проклинати, ганити», гот. faiflōkup «уболювати, сумувати»; іє. *plāk- (*plāg-) «ударяти, бити»; значення «плакати» розвинулося з більш давнього «ударяти, бити себе в груди, зіплювати руки (в розпачі)»; необгрунтоване твердження (Hirt PBrV 23, 336) про запозичення з готської мови. — Фасмер III 272; Черных II 37—38; Преобр. II 66; Brückner 419; Holub—Kop. 275; Machek ESJC 453—454; Schuster-Sewc 1084; Младенов 426; Skok II 674; Mikkola Ursl. Gr. III 80, 90; Kiparsky GLG 79; Mikl. EW 248; Trautmann 222; Fraenkel I 602—603; Mühl.—Endz. III 314; Ernout—Meillet 906; Frisk II 561—562; Walde—Hofm. II 314—315; Гамкрелідзе—Иванов 30; Pokorny 832.

[**плаксун**] (бот.) «гортензія, Hydrangea hortensis» Л; — похідне утворення від *пла́кса*; народна назва цієї хатньої квітки зумовлена, мабуть, тим, що на листках її за два-три дні перед випаданням дощу з'являються краплини води. — Лисенко 162; Machek ESJC 456. — Див. ще **пла́кати**.

плакува́ти «покривати виробу з металу або деревини іншим металом, іншою деревиною», *плаке́*, *плакіровка* (з рос.), *плакува́льник*, *плакува́льня*; — р. плакирова́ть, бр. плакірава́ць, п. plakować, болг. плакірам, схв. плакірати; — запозичення з французької мови; фр. plaquer «накладати тонкий шар металу, плакувати; наклеювати фанеру, наліплювати», ст. plaquier «тс.» виводиться від снідерл. placken «латати, лагодити; накладати пластир». — СІС² 653; ССРЛЯ 9, 1295—1296; Kopaliński 756; Sł. wyg. obsychn 576; РЧДБЕ 562; Вуяклија 728; Dauzat 565; Vries NEW 525. — Див. ще **плака́т**.

плакун¹ (бот.) «підбережник, плавун, Lythrum salicaria L.; [зніт вузько-

лисий, *Epilobium angustifolium* L.]»; — р. *плакун* «тс.» [вид звіробою, *Hupericum ascyron*.], бр. *плакун* «*Lythrum* L.», ч. *plakun*, *plakun* (з р.) «тс.»; — похідне утворення від дієслова *плакати*, зумовлене, можливо, повір'ям про те, що від трави *Lythrum*, корінь якої збирають в Іванову ніч, плачуть біси й відьми. — Даль III 119; Machek Jm. *gostl.* 140. — Див. ще *плакати*.

[**плакун**²] (орн.) «коловодник великий, *Tinga glottis* L. (*T. nebularia* Guss.?)» Шарл; — похідне утворення від *плакати*, зумовлене, очевидно, тим, що цей вид птаха, як і всі уліти, неспокійно поводить себе коло гнізда, літаючи кругом з криком, наче плачука, особливо тоді, коли є небезпека для пташенят. — Булахівський Вибр. пр. III 222; Воїнств.—Кіст. 73—77; Птицы СССР 253—259. — Див. ще *плакати*.

план, *плановік*, *планувальник*, *планувати*, *безплановий*, *надплановий*, *позаплановий*, *понадплановий*; — р. бр. болг. м. *план*, п. вл. *plan*, ч. слц. слн. *plán*, схв. *plân*; — через польське і німецьке посередництво (нім. *Plan*) запозичено з французької мови; фр. *plan* «план, креслення, побудова, задум, проект; площина», ст. *plant* «план» зводиться до лат. *planta* «підшва, ступня», спорідненого з гр. *πλατύς* «плоский, широкий», лит. *platùs* «широкий», псл. *plesna* < **plestna*, **pletje*, укр. *плесно́*, *плечé*; неточним є виведення фр. *plan* (СІС² 653; Черных II 38; Преобр. II 67; Kopaliński 755; Grückner 417; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 562) від лат. *plānus* «рівний, плоский». — Фасмер III 273; Machek ESJC 454; Ву-яклија 728; Kluge—Mitzka 553; Klein 1194; Dauzat 564; Gamillscheg 708; Walde—Hofm. II 316—317. — Див. ще **пласте**, **плесно́**, **плечé**.

планер «безмоторний літальний апарат», *планерізм*, *планеріст*, *планеруючий*, *планерувати*; — р. бр. *планёр*, болг. *планьор*, м. *планер*, схв. *планер*; — запозичення з французької

мови; фр. *planeur* «планер» походить від дієслова *planer* «планерувати, ширяти; висіти в повітрі», що виводиться від лат. *plānus* «плоский, рівний». — СІС² 654; КЭСРЯ 341; РЧДБЕ 564; Ву-яклија 728; Dauzat 564. — Див. ще **аероплан**.

планета, *планетарій*, *планетник* «астроном; [астролог; чаклун, маг Нед]», *планіда* «доля; [планета; темна сила, чорт; настрій Ме]», [*планіта*] «велика грозова хмара Корз; дур О; доля О; (у сполученні [*п. гірська*] «гірська богиня» Нед)», [*планітник*] «чаклун» О, [*пленида*] «планета», *планетарний*, [*планетува́тий*] «який знається на астрономії» Нед, [*планитува́тий*] «який знає про вплив планет на погоду», [*планітний*] «корисний», [*планітува́ти*] «допомагати», [*планіти́ти*] «йти на здоров'я, служити здоров'ю» О, [*плані́жити*] «тс.» О, ст. *планіта* «блукаюча зірка» (1627); — р. бр. болг. м. схв. *планета*, п. ч. *planeta*, слц. *planéta*, вл. *planet*, слн. *planét*, р.-цсл. **панита**, **панитъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичене з грецької мови, пізніше через польське посередництво з латинської; пізні лат. *planēta* «планета» через лат. *planētae* «планети», *planētes* «тс.» виводиться від гр. *πλανήτης* «бродячий, мандрівний, блукаючий; мандрівник; планета», паралельного до *πλάνης* «тс.», пов'язаного з етимологічно не зовсім ясним *πλανᾶσθαι* «бродити, блукати, мандрувати», *πλανᾶν* «примушувати блукати, відводити вбік; збитися з дороги». — СІС² 654; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Німчук 20; Фасмер III 273; Черных II 38; Преобр. II 67; Карпенко Назв. зв. неба 74—75; КЭСРЯ 341; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 755; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 454; РЧДБЕ 503; Младенов 426; Ву-яклија 728; Walde—Hofm. II 318; Frisk II 549—550.

[**планіця**] «частина паркана від стовпа до стовпа; планка в паркані», [*плениця*] «тс.»; надвое розрізаний стов-

бур будівельного дерева», [планіче] (зб.) «гілля, суччя» Нед, [вплени́чтити-ся] «зайняти багато місця» Ж; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з *плáнка*¹ «дощечка, рейка, брусок» і з [плáнка²] «дика яблуня», [планча] «тс.; дика груша»..

планіметрія, *планіметр* «прилад для вимірювання площі плоских фігур»; — р. болг. *планиметрия*, бр. *планиметрыя*, п. слц. *planimetria*, ч. *planimetrie*, вл. *planimetrija*, м. *планиметрија*, схв. *планиметрја*, слн. *planimetrija*; — запозичення з латинської мови; слат. *plānimetria* утворено, очевидно, за зразком лат. *geometria* «геометрія», гр. γεωμετρία «землемірство, геометрія», з основи лат. *plānus* «рівний, плоский», *plānum* «площина», спорідненого з лит. *plonas* «тонкий», лтс. *plāns* «плоский, рівний, тонкий», хет. *palji-* «широкий», та словотворчого компонента *-metria*, гр. *-μετρία*, пов'язаного з дієсловом *μετρέιν* «міряти, вимірювати». — СІС² 654; ССРЛЯ 9, 1309—1310; Kopaliński 755—756; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Вуяклија 728; Walde—Hofm. II 318. — Див. ще **метр**¹. — Пор. **геометрія**.

плáнка¹ «дощечка, рейка, брусок»; — р. бр. болг. *плáнка* «тс.», п. *planka* «планка, обшивна дошка», ч. *pláňka* «дошка (для паркана), балка, брусок, штахетник, кілок (у паркані)», нл. *pláňka* «планка, рейка», схв. *plānka* «товста дошка», слн. *pláňka* «дошка (для паркана), необтесана рейка, кілок (у паркані)»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Plánke* «дошка, мостина; планка» разом із свн. *planke*, *blanke*, снн. *снідерл.* сангл. *дфриз.* дат. *planke*, нн. гол. *англ.* *plank*, пізньодісл. шв. *plánka* «тс.» походить від фр. ст. *planque* (пікард. *plánke*) «дошка, брусок з дерева; зміцнення, укріплення», пов'язаного з фр. ст. *planche* «тс.», що утворилося з слат. *plānca* «дошка, брусок», результату видозміни давнішого *phalanga* «жердина, стовп», яке зводиться до гр. *φάλαγγα* «тс.», пов'язаного

з *φάλαγξ* «стовп (очищений від гілля), колода»; пов'язання слов'янських форм з лит. *plonas* «тонкий, худий; тонкий шар» (Matzenauer LF 12, 346) необгрунтоване. — Фасмер III 273; Преобр. II 67; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 454; Skok II 676; Kluge—Mitzka 553; Falk—Torp 835; Klein 1195; Jóhannesson 1118—1119; Walde—Hofm. II 299; Frisk II 985—986. — Див. ще **фалáнга**.

[**плáнка**²] (бот.) «дика яблуня, *Pirus malus* L. (*Malus silvestris* Mill.)», [планку́] «дикі плоди» Нед, [планча] «дика яблуня, груша, *Pyrus communis* L.» Мак; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *plánka* «дичка, дике яблуко, груша, слива», як і ч. *pláňka* «тс.», п. *plónka* «дичка», вл. *plóns*, нл. *plónica* «тс.», пов'язане з ч. слц. *planý* «пустий, неродючий, неврожайний», пізніше «той, що росте сам по собі (без обробітку), дикий», п. *plónu* «тс.», які походять від псл. **rolpъ*, пов'язаного з *rolje* «поле». — Дзендзєлівський УЗЛП 161—162; Machek ESJC 455; Brückner 422. — Див. ще **пóле**. — Пор. **плáнний**.

планктóн «сукупність рослинних і тваринних дрібних організмів, що проводять все життя у воді в завислому стані», *планктóнный*; — р. бр. болг. *планктóн*, п. ч. вл. *plankton*, слц. *plánktón*, м. *планктон*, схв. *plānktōn*, слн. *plánkton*; — через російське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Plánkton* «планктон» утворено фізіологом В. Генсеном (1835—1924) на основі гр. *πλαγκτόν* «блукаюче», пов'язаного з *πλάζω* (< **πλάγγω*) «блукаю, броджу», *πληγή* «удар; рана, укол», *πλήσσω* «б'ю, ударяю, вражаю», спорідненими з лат. *plangō* «з шумом ударяю, б'ю», псл. *plakati*, укр. *плáкати*. — СІС² 654; ССРЛЯ 9, 1312; Kopaliński 756; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Вуяклија 729; Klein 1195; Walde—Hofm. II 315—316; Frisk II 561—562, 548—549. — Див. ще **плáкати**.

[**плáнний**] «змарнілий, худий Нед; неродючий, необроблений Вел», [пла-

ніця] «крижина площею в кілька десятків квадратних метрів» Берл, [*плáнник*] «негідник, нікчема» ВеЛ, [*плáнніця*] «неродюче, необроблене поле» ВеЛ, [*плáнніти*] «марніти, нидіти» Нед; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. *plánú* «дикий (про рослини); неродючий; пустий, даремний; поганий», разом із спорідненими п. *pláppu* «неродючий; неврожайний; пустий (без плоду); даремний, марний», заст. [*plápu*] «тс.», вл. нл. *plápu* «неродючий» походять від псл. **rolpъ* «пустий, неврожайний», пов'язаного з *roļe* «поле». — Дзедзелівський St. sl. 10/1—2, 39; Brückner 422; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 454; Holub—Kop. 276; Schuster-Sewc 1090. — Див. ще **пóле**. — Пор. **плáнка**².

[**плáнок**] «ділянка землі розміром у шість десятин»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з ним. *Plán* «площа».

плáнсер, *плáнцер*, *плáнцир* — див. **планшір**.

плáнтáж «глибокий обробіток землі під спеціальні культури»; — р. бр. болг. *плáнтáж* «тс.», ч. слц. *plántáž* «плантація», вл. *plántáža* «тс.», м. схв. *плáнтáжа* «тс.»; велике спеціалізоване землеробське господарство», слн. *plántáža* «плантація, насадження»; — запозичено, очевидно, через російське посередництво з французької мови; фр. *plántage* «посадка (рослини)» пов'язане з дієсловом *planter* «садити, висаджувати (рослини)», яке зводиться до лат. *plantāre* «тс.». — СІС² 654; ССРЛЯ 9, 1315; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Dauzat 565. — Див. ще **плáнтáція**.

плáнтáція, *плáнтáтор*, *плáнтáторство*; — р. болг. *плáнтáция*, бр. *плáнтáчыя*, п. *plántacja*, слц. *plántácia*, м. *плáнтáција*, схв. *плáнтáција*, слн. *plántacjа*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *plantatio* «насадження (рослин), пересадка» пов'язане з *planto* «саджу», похідним від *planta* «рослина», яке загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з *planta*

«підшва» через посередництво незафіксованого дієслова **plantāre* «обтопувати землю навколо саджанця» або «зрівнювати, згладжувати землю для засівання». — СІС² 654; КЭСРЯ 341; Kopaliński 756; РЧДБЕ 563; Dauzat 565; Klein 1195; Walde—Hofm. II 317—318. — Пор. **плáнтáж**.

плáнча — див. **плáнка**².

плáншét «дошка з натягнутим на неї креслярським папером; плоска сумка для географічних і топографічних карт; тонка дощечка, пластинка; підлога сцени, зроблена з окремих щитів», *плáншétка* «сумка для карт»; — р. болг. *плáншét*, бр. *плáншét* «тс.», схв. *плáншета* «дощечка»; — очевидно, через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *plánchette* «дощечка, планшет геодезичний, планшетка корсета» є демінутивним утворенням від *plánche* «дошка, фільонка, планка», спорідненого з фр. ст. *plánque* «дошка, брусок з дерева». — СІС² 654; Черных II 38; КЭСРЯ 341; Kopaliński 756; РЧДБЕ 563; Вуяклија 729; Dauzat 564. — Див. ще **плáнка**¹.

плáншір «захисний обвід на краях палуби судна, на борту човна чи яхти», [*плáнсер*] «планка, що прибивається понад кромку борту човна» Дз, [*плáнцер*] «дерев'яна планка, прибита до борту човна зверху» Берл, [*плáнцир*] «тс.» Берл; — болг. *плáншір* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. *плáншір* «дерев'яний брусок або поздовжня стальна полиця по обводу корпусу судна», *плáншірь*, [*плáншер*] «тс.», [*плáнцырь*] «верхній поздовжній брусок по краю борту, поручнів суден» походить від англ. *planksheer* «планшир», *planesheer* «тс.», яке є результатом народноетимологічної видозміни застарілої форми *pláncher* «тс.», що походить від фр. *pláncher* «підлога (з дошок), дощана обшивка, дошки», пов'язаного з *plánche* «дошка, планка». — СІС² 654; ССРЛЯ 9, 1317—1318; РЧДБЕ 654; Klein 1194, 1195; Dauzat 564. — Див. ще **плáншét**.

[**плань**] «смуга, водяна поверхня серед трясовини» Ч, [**планок**] «вузький і довгий острівець на болоті; дорога через болото» Ч; — неясне.

[**плáса**] «сітка з прив'язаним до неї держакон» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *plásă* «сітка, рибальська сітка» (рум. *plásă* «тс.») є семантично видозміненим запозиченням зі слов'янських мов; пор. цсл. *пласа* «смуга», болг. [*плáса*] «шкіряна смуга», схв. *плáса* «кусень; пляма, веснянка», [*плáса*] «смуга, польова смуга», слн. *plása* «тс.», які відповідають укр. *полбáса*. — СДЕЛМ 317; DLRM 627. — Див. ще **полбáса**!

[**пласкач**] (бот.) «ячмінь дворядний, *Hordeum distichum* L.» Мак, [*пласкач*] «тс.» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. [*plaskacz*] «вид ячменю», *plaskug* «ячмінь дворядний» пов'язані з *plaski* «пловий», якому відповідає укр. *плбський*; назви зумовлені тим, що цей вид ячменю має пловий колосок; пор. іншу назву цієї рослини [*плбщик*]. — Вісюліна—Клоков 88; Нейштадт 126—127; SJP VI 490; Вгückнер 419; SW IV 248. — Див. ще **плбський**. — Пор. **плбщик**.

плаский «пловий», *пласкуватий* «плескуватий», [*пласк*] «пловість, рівнина» Пі, [*плащина*] «площина Нед; місце на річці, куди вода наносить пісок, мул Корз», [*плащувина*] «пловий берег» Корз, [*розплáщити*] «розплескати, зробити пловим» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *plaski* «пловий», *plaszczyna* «площина» відповідають укр. *плбський*, *плщина*. — Вгückнер 419—420. — Див. ще **плбський**.

[**пласковець**] «лапаний сніг» Нед; — результат контамінації слів [*пласковець*] «тс.» і *плаский* «пловий». — Див. ще **пласт**, **плаский**.

[**пласкун**] (іхт.) «азовський пузанок, *Alosa caspia tanaica* (*Caspialosa kessleri pontica* Eichwald)», [*пласкун*] «тс.» Л—Г, [*пласкунець*] «тс. Л—Г; вид чорноморського оселедця»; — за-

позичення з російської мови; р. [*пласкун*, *пластун*, *пластунець*] відображають акаючу вимову назв [*пловкун*, *пловкунець*] «тс.», пов'язаних з *плбський*; назви зумовлені, очевидно, тим, що каспійсько-чорноморські оселедці мають дуже стиснуте з боків видовжене тіло. — Маркевич—Короткий 58, 59; Сабанєєв 188. — Див. ще **плбський**.

[**пласник**] (бот.) «печіноквидна папороть, *Osmunda regalis* L.» Нед; — неясне.

[**пласнути**] «зменшуватися (про налив, опух)» Нед, [*спласати*] «тс.» Нед; — не зовсім ясне; можливо, давніше **пласнути*, пов'язане з [*плаский*] «пловий».

пласт «шар; [гілля хвойного дерева; збита купа сіна О]», [*пласта*] «гілля хвойного дерева» О, *пластина*, *пластинка*, *пластивець*, (мн.) *пластивці* «клапти, шматки чого-небудь пухнастого, м'якого», *пластивень*, (мн.) *пластивні* «тс.», [*пласовень*] «лапаний сніг», [*пласовець*, *пласовік*] «тс.», *пластун* «[тс.]»; розвідник, який пересувається плазом, на животі; (заст.) кубанський козак», [*пластів'я*] «пласт, шар; шар зрубаною гілля», [*пластів'є*] «тс.» Нед, ВеНЗн, [*пласток*] (у гончарів) «овальна грудка розмішаної глини», [*пласценка*] «обережок сіна» О, [*пластатий*] «великими пластами; лапаний» Нед, *пластинковий*, *пластинчастий*, *пластинчатий*, *пластивчастий*, [*пласоватий* Нед, *пласовністий*] «лапаний»; [*пласовий*] (у виразі [*п-а дошка*] «звичайна дошка») Нед, [*пластати*] «повзти, вилазити; насилу йти, грузнути; підкрадатися», *пластувати* «пересуватися плазом; плазувати; [класти (сіно) шарами Нед]», *розпластати* «покласти навзнік, крижем» (з р. ?); — р. бр. болг. м. *пласт* «пласт», п. діал. вл. *plast* «стільник меду», ч. слн. *plást* «шар», слц. *plást* «стільник», полаб. *plost* «одинаця міри поля», схв. *plást* «копиця сіна», стсл. *пласть* «згин»; — псл. *plasty* (< **platty*)

«тс.; тонкий шар; міра землі, поля»; — споріднене з лит. *platus* «широкий», гр. *πλατός* «тс.; рівний»; іє. **plōt-/plāt-/plēt-* «розлогий, широкий, плоский». — Фасмер III 273—274; Черных II 38—39; Преобр. II 67—68; Brückner 420; Holub—Kop. 276; Machek ESJC 455; Schuster-Sewc 1084—1085; Polański-Sehnert 112; Младенов 427; Skok II 677; Meillet MSL 14, 342; Trautmann 223; Matzenauer LF 12, 349—350; Būga RR I 473; Pokorný 833—834. — Пор. **плечé**, **плóскій**, **полотно́**.

[**пласте́**] «жердина для будівель» Л; — неясне; можливо, пов'язане з [**пластова дошка**] «звичайно розпиляна дошка» (під *пласт*).

пла́стик «пластмаса», *пласти́чний* «не ламкий; пластмасовий»; — р. *пла́стик* «пластмаса», бр. *пла́стык*, п. *plastyk* «тс.», ч. слц. *plastik* «штучна шкіра», вл. *plasta* «пластик», слн. *plástik* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *plastic* «тс.» пов'язане з прикметником *plastic* «пластичний», що походить від слат. *plasticus* «тс.». — СІС² 655; Ст. wyr. *obscych* 578; Klein 1196. — Див. ще **пла́стика**.

пла́стика «скульптура, твори скульптури; гармонійність форм, зображень; узгодженість рухів, жестів», *пласти́чний*; — р. болг. м. *пла́стика*, бр. *пла́стыка*, п. *plastyka*, ч. слц. вл. *plastika*, схв. *пла́стика*, слн. *plástika*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Plástik*, англ. *plastic*, фр. *plastique* через пізнолат. *plastica* «творення», слат. *plasticus* «пластичний» пов'язуються з гр. *πλαστική* «пластика, скульптура, образотворче мистецтво», *πλαστικός* «пластичний, піддатливий; образотворчий», похідним від прикметника *πλαστός* «виліплений, ліпний», пов'язаного з етимологічно не зовсім ясним дієсловом *πλάσσειν* «ліпити (з глини, воску); відливати, виливати; формувати, утворювати». — СІС² 655; ССРЛЯ 9, 1321; Kopaliński 757; Brückner 417; Holub—Lyer 375; БТР 656; РЧДБЕ 564; Младенов 427; Вуяклија 729; Klein 1196;

Fremdwörterbuch 486; Dauzat 565; Walde—Hofm. II 318—319; Frisk II 551—552. — Пор. **пла́зма**.

пласти́лін; — р. *пластелі́н*, *пластилі́н*, бр. *пластылі́н*, п. *plastelina*, ч. *plastelin*, *plastelína*, слц. *plastelín*, *plastelína*, вл. *plastilin*, болг. *пластили́н*, м. *пластелі́н*, схв. *пластèлі́н*, слн. *plastelín*; — через російське і польське посередництво запозичено з німецької або італійської мови; нім. *Plastilína*, *Plastilín* виводиться від гр. *πλαστός* «виліплений, ліпний»; іт. *plastilina* вважається утвореним з основи *plastico* «пластичний» (з лат. *plasticus* «тс.») і лат. *lino* «намазую, покриваю» (*Mestica* 1209). — СІС² 655; ССРЛЯ 9, 1321; Ст. wyr. *obscych* 577; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 564; Вуяклија 729; *Fremdwörterbuch* 487. — Див. ще **пла́стика**.

пла́стир, [*пля́стер*] «пластир; стільник меду»; — р. *пла́стырь*, др. *пластырь*, бр. *пла́стыр*, п. *plaster*, заст. *plastr*, *flastr*, *flaster*, ч. ст. *flastr*, слц. [*flajster*], вл. *plester*, нл. *flastař*, болг. *пласти́р*, схв. *фля́стер*, слн. *flaster*, стсл. *пластырь*; — запозичення з давньоверхньонімецької мови; днв. *pflastar* «лікувальний пластир; підлога» походить від слат. *plastrum* «пластир» з давнішого *emplastrum* «тс.», що виводиться від гр. *ἐμπλαστρον* «пластир, цілюща мазь», утвореного від прикметника *ἐμπλαστός* «вимазаний», пов'язаного з дієсловом *ἐμπλάσσειν* «накладати пластир, намазувати», похідним від *πλάσσειν* «ліпити»; слов'янські відповідники з початковим *í* (ф) є пізнішими запозиченнями з німецької мови (нвн. *Pfláster*); безпосереднє пов'язання з гр. *ἐμπλαστρον* (Mikl. EW 248) сумнівне з фонетичного погляду; неприйнятне також гіпотетичне гр. **εμπλαστήριον* (Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 154). — СІС² 655; Фасмер III 274; Черных II 39; Преобр. II 68; Срезн. III 954; Ст. wyr. *obscych* 577; Gebauer I 383; Младенов 427; Вуяклија 1014; Meillet *Études* 187; Mikl. Lex. 569; Knutsson GL 27; Kluge—

Mitzka 544; Walde—Hofm. I 402; Frisk II 551—552. — Див. ще **платзма**. — Пор. **піастр**.

пластун — див. **пласкун**.

плат «шматок полотна або іншої тканини; [фартух ДзАтл I; хустка]», [платанік] «фартух» ДзАтл I, [платіна] «хустка; клопот» Нед; крижмо О», **платок** «хустина; [пласт; пелюстка; латка]», [платка] «латка», **плаття** «вид одягу», [пла(т)тяніця] «та, що зодягається у плаття» Г, Нед, [платянка] «онуча» Г, Нед, **платаний** «розрізаний уздовж; [(про рибу) певним способом засолений Дз; латаний]», [платканістий] «рябий» О, [платкований] «плямистий, поплямований» Нед, **платтьовий**, **платтяний** «призначений для плаття; [полотняний]», [платчастий] «латкастий, поділений на латки» Нед, [платчатий] «тс.» Нед, **платати** «[латати] СУМ, О; розтинати (рибу) навпіл уздовж», [наплата] «залізна оббивка полоза саней» Нед, [приплаток] «жіночий фартух» ДзАтл I, [розплататися] «розпластатися (упавши)», [суплаття] «одяг, білизна, дрібні домашні речі», [шуплаття] «тс.»; — р. **плат** «хустина, покривало», бр. **платце** «одяг (узагалі); білизна», [платок] «хустина», др. **платъ** «частина, шматок; шматок тканини», п. вл. нл. **plāt** «кусок (тканини, дерева), шматок (м'яса); латка, частина поверхні, що виділяється», ч. **plát** «шматок, лист, пелюстка», слц. **plát** «великий тонкий плоский шматок», болг. м. діал. **плат** «тканина», схв. **платъ** «скатерть; простирадло», стсл. **платъ** «шматок тканини, лахміття»; — псл. **plātъ** «частина, шматок (тканини)», очевидно, пов'язане з **plāta** «плата», ***plōt-po** (***plōtyno**) «полотно»; — споріднене з ірл. **lontā** (< ***plotnā**) «тс.», лит. **plātus** «широкий», лтс. **plāts**, гр. **πλατύς** «тс.»; необгрунтоване припущення (Meillet *Études* 220; Brückner *AfSiPh* 23, 536; Johansson *KZ* 36, 372) про запозичення з германських мов (гот. **plāt** «клопот, ганчірка, латка»); викликає сумнів по-

в'язання (Варбот 45; Куркина *Этимология* 1982, 20) з псл. **pletō** (**plesti**) «плету» (з іє. ***plekt-** ?). — Фасмер—Трубачев III 274; Преобр. II 69—70; Срезн. II 955—956; Brückner 420; Schuster-Sewc 1085—1086; Младенов 427; Skok II 678; Mikl. *EW* 249; Потебня РФВ 1895 I—II 329, III 187; Matzeпауег LF 12, 352; Мартынов *Сл.-герм. взаимод.* 172—175; Uhlenbeck *PВгВ* 29, 336; Pokorny 986. — Пор. **плата**, **плесно́**, **плече́**, **полотно́**.

плат, [плат] «плата» Нед, **платіж** СУМ, Нед, [платіжка] «платіж», **платнік**, **платня́**, [платен] «платний» Нед, **платіжний**, [платнічий] «платіжний» Нед, **платіти**, **платітися** «втрачати що-небудь; коштувати», **безплатний**, [безоплатина] «безмитна торгівля» Я, **безоплатний**, **віплат**, **віплата** СУМ, Нед, **відплата**, **відплачуватися** «віддячувати; [повертати борг; розплачуватися]», **доплата**, **заплата**, [заплатчення] «плата» Я, [надплата] «переплата» Нед, **недоплата**, [недоплата] «недоплата» Нед, **недоплата**, **неплатник**, [незаплатний] «неоплатний» Нед, [неоплатимий] «тс.» Нед, **неоплатний**, **оплата**, [оплатина] «оплата» Нед, **оплатки** (заст.) «грошові податки; оплата або збирання податків», **оплатъ** (заст.) «податки; видатки, витрати», **переплата**, **передплата**, **передплатник**, **передплатити**, [платка] «податок» Нед, [передплата] «передплата», [передплатник] «передплатник», [передплатити] «передплатити» тж, **приплата**, **розплата**, [розплатка] «платіж», [сплат] «сплата» Нед, **сплата**, [сплатне] «плата частинами» Нед, [уплата] «оплата» Нед; — р. бр. болг. м. схв. **плат**, др. **платити** «платити, давати данину», п. **plāsa**, ч. **plāt** «плата», слц. **plāt**, **plāsa** «платня», вл. **plācić** «платити, коштувати», нл. **plāś** «плата, ціна», полаб. **plōtē** (***plati**) «коштує», схв. **plāha**, слн. **plāsa** «(заробітна) плата», стсл. **плат** «ціна», **платъ** «тс.», **платити** «платити»; — псл. **plāta** «ціна,

плата», *platja «тс.», похідні утворення від platъ «частина, шматок (тканини)»; як свідчать арабські та інші джерела, ще у IX—X ст. шматок тканини був досить поширеною стандартною одиницею виміру в давній обмінній торгівлі; роз'єднання форм *плат* і *плата* й пов'язання останньої з двн. plobzan «приносити в жертву», blobzen, гот. blōtan «шанувати, поважати» (Погодин РФВ 33, 329) або з р. плен «полон», укр. полон (Горяев 262) не обгрунтоване. — Фасмер III 274—275; Преобр. II 68—69; Потєбня К ист. зв. III 50; Brückner 420; Holub—Lyer 376; Holub—Kop. 276; Machek ESJC 455; Schuster-Sewc 1083; Младенов 427; Skok II 678; Критенко Вступ 529; Mikl. EW 248; Schrader Reallexikon I 325. — Див. ще **плат**.

платан (бот.) «чинара, Platanus L.», *платанові*; — р. бр. болг. *платан*, п. ч. слц. *platan*, вл. *platana*, м. *платан*, схв. *платан*, слн. *platana*; — через французьке посередництво (фр. *platane*) запозичено з латинської мови; лат. *platanus* «тс.» походить від гр. *πλατάνος* «явір, платан, чинара» (букв. «дерево з широкою кроною»), пов'язаного з *πλατύς* «широкий, просторий», спорідненим з лит. *platus* «тс.», псл. *plать* «плат», *plastъ* «пласт», *plesna* «плесно». — СІС² 655; БСЭ 33, 210; Фасмер III 275; Черных II 39; КЭСРЯ 341; Преобр. II 69; St. wug. obsyeh 578; Holub—Lyer 376; Holub—Kop. 276; Machek ESJC 455; Младенов 427; РЧДБЕ 564; Вуяклија 730; Dauzat 565; Walde—Hofm. II 319; Frisk II 552—554. — Див. ще **пласт**, **плат**. — Пор. **плєсно**, **плечє**.

[**платати**] «робити, коїти, витворяти» Кур; — п. *platac* «тс.; (заст.) бити, калічити»; — неясне.

[**платва**] «зрубаний стовбур дерева; велике дерево, що сплавляють Везн; балка, на якій укріплені крокви; лата (дахова) Ме; частина журавля, яким тягають воду Мо», [*платва*] «відрізана частина деревного стовбура завдовжки

8 метрів», [*платвина*] «поздовжня колода над даховим гребенем» НикНикЕЛ, [*платов*] «балка; лата (дахова)» Нед; — ч. [*plátva*] «лежень (балка, на якій укріплені крокви)», слц. [*plátev*, *plátva*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *plátwa*, *plátew*, [*pláteń*, *plóteń*, *plótwia*] «тс.» загальноприйнятої етимології не має; зіставляється (НикНикЕЛ 170) з *пласт*, *платха*¹. — SW IV 254; Machek ESJC 456.

платина (хімічний елемент), *платинат*, *платиніт*, *платинувати*; — р. м. *платина*, бр. *платина*, п. *platyna*, ч. слц. *platina*, вл. *platin*, болг. *платина*, схв. *платина*, слн. *platina*; — через російське посередництво запозичено з іспанської мови; ісп. *platina* «тс.» є демінутивною формою від *plata* «срібло», що виводиться від пров. ст. *plata* «лист заліза» або від генетично з ним пов'язаного фр. ст. *plate* «тс.», в основі якого лежить, очевидно, іменник *plat* «плоска, горизонтальна, рівна поверхня», пов'язаний з прикметником *plat* «плоский, рівний, гладкий», нар.-лат. **plattus* «тс.», що походить від гр. *πλατύς* «широкий, рівний, плоский, просторий»; метал дістав назву від срібла через подібність його сріблястобілого кольору до кольору срібла. — УРЕ 11, 242; СІС² 656; Волков 23; Фигуровский 100; Фасмер III 275; Черных II 39; Преобр. II 69; Kopaliński 757—758; Holub—Lyer 376; Machek ESJC 455; РЧДБЕ 564; Младенов 427; Вуяклија 730; Kluge—Mitzka 554; Fremdwörterbuch 487; Klein 1197; Dauzat 565, 566. — Див. ще **пласт**, **плат**, **платан**.

[**платинник**] (бот.) «печериця, Agaricus L.» Нед, [*платинники*] «гриби родини пластинчастих з порядку агарикових, Agaricineae» Мак, *платинникові* «Agaricales»; *платинчасті* «тс.»; — слн. [*platinica*] «печериця»; — похідні утворення від етимологічно пов'язаних [*платина*] «клапоть», *платина*; назви зумовлені тим, що на нижньому боці шапки цих грибів розміщені плас-

тинки. — Зерова 56; Словн. бот. 427—428. — Див. ще **пласт**, **плат**.

платівка (заст.) «пластинка»; — очевидно, за аналогією до ч. слц. *plát* «тс.» утворено від запозиченого нвн. *Plátte* «тс., плита, блюдо», яке через двн. *platta* (*blatta*) «кам'яна плита» зводиться до нар.-лат. **plattus* «рівний, плоский», що походить від гр. *πλατός* «широкий». — Machek ESJC 455; Kluge—Mitzka 554. — Див. ще **плат**, **платан**.

плато́ «пласкогір'я, підвищена рівнина»; — р. бр. болг. м. *плато́*, п. *plateau*, ч. слн. *plató*, слц. *plató*, *plateau*, вл. *plato*, схв. *плàтō*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *plateau* «піднос, тарілка, круг; плоскогір'я, плато, майданчик» виводиться від ст. *plat* «пласка, горизонтальна, рівна поверхня», пов'язаного з прикметником *plat* «плаский, рівний, гладкий», в основі якого лежить нар.-лат. **plattus* «тс.», утворене від гр. *πλατός* «широкий, просторий, рівний, плоский». — SIC² 656; ССРЛЯ 9, 1340; Kopaliński 757; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 565; Klein 1197; Dauzat 565. — Див. ще **плат**, **платан**.

Платон, [*Платін*], *Плато́ша*, ст. *Πλάτων* «прострѣтъ, або широко» (1627); — р. бр. болг. *Платон*, ч. *Platon*, слц. *Plátón*, схв. *Плàтōн*, *Плáтoн*, слн. *Pláton*, *Plato*, цсл. *Платонъ*; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Πλάτων* «Платон», псевдонім давньогрецького філософа Арістоклеса, що, можливо, означав «широкоплечий» (як натяк на його широкі плечі) і був утворений від прикметника *πλατός* «широкий, просторий, рівний, плоский». — Вл. імена 81; Беринда 227; Петровский 186; Спр. личн. имен 446; БСЭ 33, 221; Илчев 399; Klein 1197. — Див. ще **плат**, **платан**.

[**платсон**] «витесана балка» Л; — неясне.

плаття, *платтьовий*, *платтяний*, *платя́нція*, *платя́нка* — див. **плат**.

платфо́рма; — р. бр. болг. *платфо́рма*, п. ч. слц. *platforma*, м. *платфо́рма*, схв. *плàтфōрма*, слн. *plátfoгma*; — запозичення з французької мови; фр. *plate-forme* «пласка покрівля, дах; платформа; площадка (вагона)» пов'язане з ст. *plate-forme* «пласка, рівна, горизонтальна форма», складеним утворенням з основ прикметника *plat* (жін. р. *plate*) «плаский, рівний, гладкий» та іменника *forme* «форма». — SIC² 656; Фасмер III 275; Преобр. II 69; St. wyg. obcych 578; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 565; Вуяклија 731; Klein 1197; Kluge—Mitzka 554; Dauzat 565. — Див. ще **плато́**, **фо́рма**.

плау́н — див. **плавун**.

плафо́н «стеля, оздоблена живописом, ліпленням, мозаїкою; стеля взагалі; абажур у формі півкулі, зрізаного конуса»; — р. бр. болг. *плафо́н* «тс.», п. *plafon* «розмальована стеля», ч. *plafond* «стеля», слц. слн. *pláfón*, м. *плафон*, схв. *плàфōн* «тс.»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *plafond* «стеля, плафон» походить від середньовічної форми *plafond* (букв.) «плаский ґрунт», утвореної з основ прикметника *plat* «плаский, рівний, гладкий» та іменника *fond* «дно, низ; глибина, основа». — SIC² 656; Фасмер III 275; Kopaliński 755; St. wyg. obcych 575; Holub—Lyer 374; РЧДБЕ 565; Вуяклија 731; Dauzat 332, 563; Gamillscheg 699. — Див. ще **плато́**, **фонд**.

п'ла́ха¹ «дерев'яна колода, на якій відрубували голову засудженому до страти; великий з плоскою поверхнею шматок; [частина сохи До; складова частина невода, полотнище невода; верхня частина свинячої туші — шар сала; частина зораного поля ЛексПол; шматок розколотої навіл деревини, колоди; поліно; широка дошка], [*п'лашанка*] «малі санки з дощок» ВеЛ, [*п'лашанкі*] «малі санки з двох широких дощок» Нед, *п'лашка* «невелика металева пластинка; [пастка з дошкою, що опускається; широка дошка, лавка

О; тріска, уламок Нед; половина головки капусти ЛексПол», [*плашкуватий*] (про дрова) «з широких полін, плах»; — р. бр. *пλάχа* «частина колоди, поліно, колода (у т. ч. для відрубання голови)», п. (s)placheć «латка, клапоть (грунту)», р.-цсл. *пλάχа* «поліно», *пlassian* (зб.) «дрова»; — псл. *плаха* «плаха», пов'язане чергуванням голосних з *рloxa* «площина», *ploskь* «плоский», пор. ч. слц. *plocha* «площа, поверхня», нл. *plocha* «тс.»; необгрунтоване твердження (Uhlenbeck AfSlPh 16, 373; Holub—Lyer 378) про запозичення з двн. *flah* «плоский, рівний»; сумнівне також зіставлення (Matzenauer LF 12, 345) з лит. *plėšti* «рвати, дерти, кубити», лтс. *plėst* «тс.» — Фасмер III 275; Преобр. II 70; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112; Mikl. EW 248. — Див. ще **плоский**.

[**пλάχа**²] (якась стара торгова одиниця виміру солі); — можливо, пов'язане з р. ст. *пловька* (*пловька*) «вид мита із соляних варниць»; — неясне.

[**плахитка**] «опух, пухлина; матка» Нед; — неясне.

пλάχта¹ «жіночий одяг замість спідниці; картата декоративна тканина; покривало або килим з такої тканини; [рід білої хустки, схожої на широкий рушник; простираadlo, одягальце, в яке загортають маленьку дитину Мо], [*пλάχитка*] (зменш.), [*пλάχотка*], *плахтіна* «тс.», *плахіття* (зб.) «плаття», [*плахтіня*] «рядно» О, [*плахтовіна*] «ряднина» О, [*плахтяний*] «плахтовий» Пі; — р. бр. *пλάχта* (українська кустарна тканина), п. *plachta* «рядно», [*plachta*, *plochta*], ч. слц. *plachta* «вітрило, парусина, покривало», вл. нл. *plachta* «простираadlo», полаб. *plóchtä* «хустка, скатерка, простираadlo», схв. *пλάχта* «скатерка; простираadlo, накривка, покриття (для меблів); намет (з полотна)», слн. *pláhta* «покривало; попона (для коней); навіс, тент», *plahúta* «грубе лляне полотно, простираadlo; висячий край покривала», стсл. *плахъта* «парусина, полотно»; — псл. *плахъта*

«полотно, простираadlo, покривало, навіс», очевидно, похідне утворення від *плаха* «плаха» (пор. укр. *пλάχа* «складова частина невода, полотнище невода; верхня частина свинячої туші — шар сала»); необгрунтоване виведення західнослов'янських форм від двн. *flah* «плоский, рівний» (Преобр. II 70) або з герм. **flahta* (двн. *flech*) «шмаття, лахміття, ганчірка»; сумнівне також пов'язання (Москаленко УІЛ 28; Holub—Lyer 375; Holub—Kop. 275; Machek ESJC 453; Kluge—Mitzka 553; Topr 285) з двн. *blaha* «грубе лляне полотно, простираadlo», свн. *blahe*, нвн. *Blahe* «парусина, брезент», сілез. *Plaue* «грубе лляне полотно (для укривання, застилання воза)», австр. *bláchn* «штори». — Ник-НикЕЛ 79; Фасмер III 275—276; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112; Brückner AfSlPh 419; KZ 43, 310; AfSlPh 29, 112; Otrębski JP 62/3, 193; Schuster-Sewc 1084; Popović ZfSlPh 24, 36; Matzenauer LF 12, 345; Mikl. EW 248. — Див. ще **пλάχа**¹. — Пор. **плаский**, **плат**, **плац**.

[**пλάχта**²] «дощаний щит у крилі вітряка Л; частина сохи, на яку накладаються сошники ЛексПол», [*плахтіна*] «частина сохи» ЛексПол; — результат видозміни форми і значення слова *пλάχа* «дерев'яна колода; широка дошка», зближеного з генетично пов'язаним *пλάχта* «покривало, полотно». — Див. ще **пλάχа**¹. — Пор. **пλάχта**¹.

плац «площа для військових строювих занять, парадів; [майдан; місце, особливо таке, де раніше було житло], [*пляц*] «тс.», [*плець*] «тс. Нед; садиба», [*пляцове*] «плата за місце на базарі» Нед; — р. болг. м. *плац*, бр. *пляц*, п. ч. *plac*, слц. *pl'ac*, схв. *пльц*, слн. *plàc*; — запозичене через російське і польське посередництво з німецької мови; нвн. *Platz* «місце; площа, плац», як і англ. сангл. *place* «місце, посада; місто, село, селище», виводиться від фр. *place* «місце, вільний простір; площа, майдан, плац; ринок, міс-

то», що походить від нлат. *plattea (< лат. plātēa) «місце, відкритий простір, вулиця», в основі якого лежить гр. πλατεῖα (ὄδος) «вулиця; (букв.) широка дорога», жін. р. від прикметника πλατός «широкий, плоский, рівний». — СІС² 656; Фасмер III 276; Sł. wyg. ob-cych 575; Holub—Lyer 374; РЧДБЕ 565; Вуяклија 731; Kluge—Mitzka 555; Klein 1192; Dauzat 563; Walde—Hofm. II 319. — Див. ще **плат, платан**.

[**пла́ца**] (зах.) «плата, платня» ДзУЗЛП; — ст. *плаца* (XVII ст.); — запозичення із західнослов'янських мов; п. pláca «плата», слц. pláca «заробіток», нл. plát «плата» споріднені з укр. *плат* «тс.». — Дзензелівський УЗЛП 105, 170; Вгückner 419, 420. — Див. ще **плат**.

плацдарм «укріплений район»; — р. бр. болг. *плацдарм*, м. *плацдарм*, схв. *плас д'арм*; — через російське посередництво (пор. давніше р. *пласдарм*) запозичено з французької мови; фр. place d'armes спочатку «площа для військ», потім «плац-парад», далі «плацдарм» складається з іменника place «місце, вільний простір; площа», прийменника de «з, від, про та ін.» та іменника armes, мн. від arme «зброя; рід військ», яке походить від лат. arma «зброя; війна, боротьба, бій; збройні сили, армія, війська». — СІС² 656; Фасмер III 276; БТР 590; РЧДБЕ 565; Вуяклија 729. — Див. ще **армія, де-, плац**.

плацента «дитяче місце, послід; (у рослин) тканина, до якої прикріплюються насінні зачатки у зав'язі», *плацентарні* «підклас ссавців, у яких зародок пов'язаний з тілом матері плацентою», *плацентарний*; — р. болг. м. *плацента*, бр. *плацэнта*, п. ч. слц. placenta, схв. *плацэнта*, слн. placenta; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Plazenta, англ. фр. іт. placenta «тс.» (як анатомічний термін уперше застосоване італійським анатомом XVI ст. Р. Коломбо) походить від лат. placenta «пиріг», що виводиться від гр. πλακόν-

εις (зн. в. πλακόνεα) «коржик», утвореного від прикметника πλακός «плоский», пов'язаного з plāx «площина, рівнина; плита, пластинка, коржик», спорідненим з псл. ploskь «плоский», укр. *плоский*. — СІС² 656; ССРЛЯ 9, 1348; Kopaliński 755; Holub—Lyer 374; РЧДБЕ 565; Вуяклија 731; Dauzat 563; Klein 1192—1193; Walde—Hofm. II 313; Frisk II 550—551. — Див. ще **плоский**. — Пор. **плачінда**.

плацкарта, *безплацкартний*; — р. бр. болг. *плацкарта*, п. placarta; — запозичене, можливо, через російське і польське посередництво з німецької мови; н. Plázkarte «плацкарта» складається з основ іменників Platz «місце, площа» і Karte «карта, квиток». — СІС² 656—657; ССРЛЯ 9, 1348; РЧДБЕ 565. — Див. ще **карта, плац**.

плач, *плачевний, плачка, плачливий, плачний, плачниця* — див. **платкати**.

плачінда «вид пирога», [*плачінда*] «тс.» Куз, [*плачінда*] «великий пиріг з капустою, сиром, гарбузом чи картоплею» Дз, [*плачінта*] «листяний пиріг», [*плечінда*] «вид пирогів або ватрушок із сиром чи гарбузом», [*пльчінда*] «солодкий пиріг»; — р. [*пльчінда*] «листяний солодкий пиріг», болг. [*плекэнда*] «листяний пиріг», [*плекэда, плекэта*] «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *плэчінтэ* (рум. plăcintă) «листяний пиріг» походить від лат. placenta «коржик, пиріг». — Дзензелівський Молдаванізми 154; Дзензелівський НЗ УЖДУ 13, 106; Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 166; Десницкая Сл. языкозн. 1978, 150; Младенов 426; СДЕЛМ 320; DLRM 628; Puşcariu 116—117. — Див. ще **плацента**.

плащ, *плащанийця* «полотнище із зображенням Христа у трині», [*плащанийця*] «тс.», [*плащійна*] «поганенький плащ», [*пльщок*] «сорочка без рукавів, у яку зодягають дитину до першого причащення», *плащуватий* «одягнений у плащ або в одяг, схожий на плащ»; —

р. болг. *плащ*, бр. *плашч*, др. *плащъ*, п. *plaszcz*, ч. слц. *plašt'*, вл. нл. *plášć*, м. *плашт*, схв. *plāшт*, слн. *plášč*, стсл. *плаштъ*; — псл. **plášćь* «плащ», очевидно, похідне від *plastъ* «пласт» або від пов'язаного з ним *platъ* «плат» чи, можливо, від *ploskъ* «плоский»; зіставляється також (Абаев Пробл. ист. и диал. 14) з перс. *palas* «шерстяний або волосяний грубий одяг», ос. *roelæz* «накидка з грубої тканини». — Фасмер III 277; Черных II 39; Преобр. II 70; Ильинский ИОРЯС 20/3, 313; Brücker 420; KZ 43, 310; Holub—Kop. 276; Machek ESJС 455; Schuster-Sewc 1085; Младенов 428; Skok II 677; Mikl. EW 248; Meillet Etudes 392. — Див. ще **пласт, плат, плóскій**.

[**плащак**] (ент.) «чорний тарган, прусак, *Blatta orientalis* (Periplaneta orientalis) L.» ВеНЗн, [*плещак*] «тс.» ВеНЗн; — похідні утворення від *пласкій, плескáтий*; назви зумовлені широкою і плоскою формою таргана. — Горностаев 48; Уганія Tiegg. Insekten 103, 106, 107. — Див. ще **пласкій, плескáтий**.

плебан «парафіяльний католицький священник», *плебанія* «парафія католицького священника; садиба, дім парафіяльного католицького священника»; — бр. *пльбан* «парафіяльний католицький священник»; — запозичення з польської мови; п. *pleban*, як і ч. слц. заст. *plebán* «тс.», походить від слат. *plēbānus* «тс.», утвореного від лат. *plēbs* «простий народ, плебс; натовп». — Brücker 417; Sł. wуг. obcsuch 579; Holub—Lyer 376. — Див. ще **плебс**.

плебісцит «всенародне голосування, референдум», *плебісцитáрний, плебісцитний*; — р. болг. *плебисцит*, бр. *плебисцит*, п. *plebiscyt*, ч. слц. вл. *plebiscit*, м. *плебисцит*, схв. *плебісцит*, слн. *plebiscít*; — запозичення з французької мови; фр. *plébiscite* «тс.» походить від лат. *plēbiscitum* «плебісцит, народне голосування», що є результатом злиття виразу *plēbis* (*plebei*) *scítum*, букв. «народне рішення», який

складається з іменників *plēbis*, род. в. від *plēbs* «народ» і *scítum* «визначення, постанова, рішення», очевидно, утвореного від *scīscere* «пізнавати, вивідувати; висловлюватися, схвалювати, приймати; визначати», пов'язаного із *scīge* «знати, вирішувати», спорідненим з дінд. *chyátí* «обрізує, відрізує», ав. *su-*, *sā-* «забороняти, перешкоджати», *frasāpətm* «руйнування, спустошення», сірл. *scīan* «ніж», кімр. *usgīen* «тс.», гр. *σχάω* (< **skhājō*) «розсікаю, розтинаю», *σχάζω* (< **skhədjō*) «тс.», дісл. *skeggja* «сокира», *skēina* «легко поранити», двн. *skēīn* «тонкий, гострий (у розшукуванні, пізнанні тощо)», дангл. *scīgan* «розрізняти, розпізнавати», можливо, також псл. *cēva*, *cēvъ*, укр. *цівка* (*Jóhannesson* 813); сюди ж належать лат. *scindēre* «різати, розколювати, розсікати, розтинати», гр. *σχίζειν* «тс., рвати, роздирати», гот. *skaidan* «ділити, відокремлювати», псл. *cēditi* «проціджувати», *čistъ* «чистий», укр. *цідіти, чистий* (*Jóhannesson* 17, 818, 823; Klein 1397, 1433); усі ці форми пов'язані з лат. *secāre* «зрізувати, стригти, розколювати, обрубувати», псл. **sēkti* «рубати, різати, сікти», укр. *сікті* (*Boisacq* 932). — СІС² 657; КЭСРЯ 342; Kopalínski 758—759; Holub—Lyer 376; Ву-яклија 731; РЧДБЕ 565; Klein 1199; Dauzat 566; Walde—Hofm. II 493—494, 495—496. — Див. ще **плебс, ціва**. — Пор. **сікті, цідіти, чистий**.

плебс, плéбей, плéбейство; — р. бр. болг. *плебс*, п. ч. слц. вл. *plebs*, м. *плебеј*, схв. *плёбс*, слн. *plébs*; — очевидно, через посередництво німецької мови (н. *Plebs*) запозичено з латинської; лат. *plēbs* «плебс, простий народ, натовп», *plēbis*, заст. *plēbēs* «тс.» разом з *plēnus* «повний», *plēbe* «наповняти» споріднене з гр. *πλήθος* «безліч, більшість; населення, народні маси, народ», *πλήρης* «повний», псл. **r'plъ*, укр. *пóвний* і більш віддаленими псл. **pledmenъ* «плем'я», укр. *плém'я*. — УРЕ II, 246; Черных II 39; Kopalínski

758; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 565; Вујаклија 731, 732; Klein 1199; Walde—Hofm. II 322—323. — Див. ще **плем'я, повний**.

[плева] (назва худого, охлялого вола з розлогими рогами); — неясне.

[плевел] (бот.) «костянець зонтичний, *Holosteum umbellatum* L. Mak; італійський райграс, *Lolium multiflorum* Lam. (*Lolium italicum* A. Br) Mak; англійський райграс, *Lolium perenne* L.; пажитниця п'янка, *Lolium temulentum* L. Нед», *плівели* «бур'ян», [*плевельниця* (*перійка*)] «перій, *Agropyrum repens* (L.) P. B. (*Triticum repens*)» Нед; — р. *плівел* «пажитниця, *Lolium* L.», *плівели* «бур'ян», бр. [*плівы*] «пусті колоски», др. *плівельъ* «бур'ян»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. *плѣвельъ* «тс.» відповідає др. *половельъ* «тс.», укр. *полѡва*; пор. ч. *plevel* «костянець», вл. *plėwjel* «тс.», схв. *плівель* «пажитниця розсунута, *Lolium remotum*». — Фасмер III 227, 312; Преобр. II 72; Brückner 418. — Див. ще **полѡва, полѡти**.

плівра «оболонка, що вкриває легені та стінки грудної порожнини», *плеврит* «запалення плеври», *плевральний*, *плевритичний*, *плевритовий*; — р. болг. *плівра*, бр. *плівра*, п. ч. слц. *pleuga*, м. *плеврит*, *плевритис*, схв. *плівра*, слн. *plėvga*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Plėura*, *Pleuritis* через нове лат. *pleuga* «плевра», *pleurisis* «плеврит» зводяться до етимологічно неясного гр. *πλευρά* «ребро, бік; сторона, край, околиця», *πλευρίτις* «колька в боці». — СІС² 657; Hüttl-Worth 14; ССРЛЯ 9, 1361—1362; Kopaliński 760; Sł. wug. *obsuch* 581; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 565; Младенов 428; Вујаклија 734; Fremdwörterbuch 488; Klein 1200; Frisk II 559.

[плевун] (зоол.) «кашалот, *Physeter catodon* L.» Нед; — р. [*плевун*] «один з видів китових»; — пов'язане з *плювати* (р. *плевать*); назва зумовлена тим, що кашалоти, як і інші китові, вики-

дають (випльовують) через ніздрю фонтан повітря, який захоплює із собою воду. — Див. ще **плювати**.

плед «покривало, яке використовують як хустку або ковдру»; — р. бр. болг. *плед*, п. *pled*, ч. слц. слн. *pléd*, схв. *плѣд*; — запозичення з англійської мови; англ. *plaid* «шотландський плед, вживаний замість плаща; (про тканину) шотландка» виводиться від шотл. *plaid(e)* «шерстяна ковдра», що, очевидно, є скороченою формою іменника *reallaid* «бараняча, овеча шкіра», пов'язаного з *reall* «шкіра, шкура», що походить від лат. *pellis* «тс., хутро», **pelnis* «тс.», спорідненого з гр. *πέλμα* «підшва (ноги, взуття)», лит. *plėvė* «перетинка, пліва; оболонка», псл. **re-l(e)pa* «пелена», укр. *пеленá*. — СІС² 657; Акуленко 141; Фасмер III 277; Черных II 40; Sł. wug. *obsuch* 580; Holub—Lyer 376; Вујаклија 732; Klein 1193; Walde—Hofm. II 275; Frisk II 499—500. — Див. ще **пеленá**.

[плезувати] «припускати, гадати» Нед; — неясне.

плекати «з любов'ю вирощувати, виховувати, викухувати; з любов'ю зберігати в пам'яті, пристрасно мріяти про здійснення чогось; [годувати груддю]», [*плектій, плечій*] «тс.» Нед, [*плекати*] «годувати груддю; поїти, годувати ягня, теля, що залишилися без матері», [*плекальниця*] «вихователька; доглядальниця, няня» Куз, *плєканець* «годованець, пестунчик; об'єкт догляду, піклування», [*плєканка*] «приймачка, оточена увагою й піклуванням» Нед, Куз, [*плєканниця*] «тс.» Нед, [*плєканчик*] «годованець, пестун» Нед, [*плекатарка*] «годувальниця», [*плекачка*] «тс., нянька», [*плекатель*] «той, хто турбується про кого-небудь або що-небудь; вихователь, наставник» Нед, [*плекотѡра*] «вівця (коза), яка годує чужих ягнят (козенят)» Нед, [*плекотѡря*] «мамка, годувальниця» ВеУг, [*плекун*] «ягня, яке вигодувала коза», [*плекатѡра*] «дійна вівця» ГрицАВ, [*плекунча*] «ягня, яке не живиться мате-

ринським молоком», *плéканий* «викоханий; зніжений доглядом, піклуванням»; — р. [плекáть] «годувати груддю, сосками», п. [plekać] «тс.»; давати ссати, годувати», ч. [plekati] «тс. (про дитину); напувати, поїти молоком (теля, ягня)», [naplekati] «відлучити (дитину)», [poplekati, odplekati] «тс.», слц. plekat' «годувати груддю; виховувати»; — очевидно, запозичено як карпатський чабанський термін з румунської і молдавської мов; рум. [plecá] «годувати груддю», арлесá (молд. *аплекá*) «тс.», plecátoáre «вівця, яка дає молоко» пов'язані з арлесá (молд. *аплекá*) «нахиляти, нагинати», утвореним на базі лат. *aprilico* «прикладаю; приставляю, притискую, наближаю, з'єдную». — *Vrabie Romanoslavica* 14, 166; *Crânjala* 359—360; *SW IV* 229; *Machek ESJC* 457; *СДЕЛМ* 32; *DLRM* 35; *Pușcariu* 9. — Див. ще **аплікáція**. — Пор. **кóмплекс**, **плéстї**.

плекотóra, *плекотóря* — див. **плекáти**.

плексиглáс «органічне скло з поліметакрилових смол»; — р. болг. *плексиглáс*, бр. *плексиглáс*, п. *pleksiglas*, *plexiglas*, ч. *plexigláz*, слц. *plexiglas*, м. *плексиглас*, схв. *pleksiglas*, слн. *pléksiglas*; — нове запозичення з німецької мови; н. *Pléxiglas* утворено з основи лат. *plexus* «сплетіння; сплетений», похідного від дієслова *plectere* «плести, вити», спорідненого з псл. *plesti*, укр. *плéстї*, або з основи гр. πλῆξις «удар», пов'язаного з πλῆσσω «ударяю», та іменника н. *Glas* «скло», з яким, як і з двн. *glas* «тс., бурштин», слн. *glagen* «блищати, палати», іноді пов'язують також псл. **glazъ* «куля (кам'яна); камінь», р. *глаз* «око», укр. [*глазкі*] «залізні. грузійла для невода». — *СІС²* 657; *Крысин* 143; *Kopaliński* 759; *Sł. wuj. obcsuch* 580; *Holub—Lyer* 377; *РЧДБЕ* 566; *Fremdwörterbuch* 488; *Kluge—Mitzka* 259. — Див. ще **апоплéксїя**, **плéстї**, **глазкі**.

плéм'я, *плім'я*, [*племéнник*] «небіж», [*племéнниця*], [*племéнність*] «на-

ціональність» Нед, *племінник*, *племінниця*, [*плем'я*] «племінник або племінниця», [*плем'яник* ЛЧерк, *плем'яник* Нед], [*племéничка*] «племінниця», [*племéнный*] «племінний» тж, *племінній*, [*безплемінний*] «безрідний, без племені»; — р. бр. *плéмя*, др. *плъмя*, *племя*, п. *plemie*, ч. *plémě*, *plemeno*, слц. *plemeno*, заст. *plemã*, болг. м. *плéме*, схв. *плёме*, слн. *pléme*, стсл. *плэма*; — псл. *plemę* (< **pledmen-*) «плем'я», пов'язане з *plodъ* «плід»; — споріднене з ірл. *loth* «лоша» (з давнім іє. -t-); можливий генетичний зв'язок з псл. **r^hl̥pъ*, укр. *пóвний*, гр. πλῆθος «безліч, більшість, основна частина; населення, народні маси, народ», лат. *plēnus* «повний», *plēbēs* «плебс». — *Фасмер—Трубачев III* 278; *Черных II* 40; *Преобр. II* 72; *Brückner* 418, 421; *Holub—Kop.* 277; *Machek ESJC* 457; *Младенов* 428; *Шустер—Шевц* *Этимология* 1984, 225; *Meillet Études* 424; *Мейе ОЯ* 570; *Vondrák I* 661; *Persson Beitr.* 668. — Пор. **плід**, **пóвний**.

пленá «тріщина у металі», [*плінá*] «осколок, відламок» Нед, [*плінка*] «полом, тріщина», [*пленийтий*] «ламкий, крихкий», [*пліністий*, *пліновáтий*] «тс.», [*пленийтися*] «ставати ламким, крихким» тж; — р. [*пленá*] «щілина; тріщина, розколина у металі, на камені», бр. [*плéнка*] «щербинка, зазублина», ч. слц. [*plēna*] «дефект у залізі», [*plēň*] «дефект на сокирі; вибоїна, тріщина», болг. [*пленá*] «тріщина, щілина у залізі, сталі», слн. [*plēna*] «зазублина, тріщина», [*plēň*] «зазублина леза ножа», стсл. *плѣнь* «тріщина»; — псл. *plēna* «тріщина, щілина (на металі, у камені)»; — переконливої етимології не має; можливе зіставлення з лтс. *pláva* «неглибока тріщина у металі», яке пов'язують або з *plēne* «окалина», спорідненим з укр. *плівá* «тонка ніжна шкірка, оболонка» і [*плінá*] «тс.», або з лит. *plēnys* «попіл, зола», лтс. *plēnes* «біла зола на вугіллі, сніжинка». — *Фасмер III* 278; *Machek ESJC* 458; *Mikl. EW*

250; Mühl.—Endz. III 332, 339. — Пор. **пляма**.

пленіця — див. **планіця**.

[**пленічити**] «базікати, верзти; марити у горячці» Нед, [**пленічитися**] «снитися Нед; верзтися, довго і незв'язно снитися Ме», [**пленітатися**] «мріяти, марити; бачитися уві сні» Нед; — неясне; можливо, віддалено пов'язане з *плутати, плбнтати*.

плéнтати «іти, їхати, пересуватися повільно, через силу; іти, їхати далеко або неохоче; блукати», *плéнтатися* «тс.», [*приплéнтатися*] «приблукатися, приблудитися» ВеЗа, *приплéнтач* «приблуда» СУМ, Нед; — запозичення з польської мови; п. *plątać się* «шлятися, вештатися; блукати», [*plętać się*] «тс.» пов'язані з *plątać* «плутати, заплутувати; вплутувати; сплутувати», [*plętać*] «тс.», яким, очевидно, відповідає укр. *плутати*; зіставляється також (Serech ZfSPh 23, 160) з *плéстіся*. — Richhardt 88; Фасмер III 287—288; SW IV 226. — Див. ще **плутати**. — Пор. **плбнтати**.

плéнум «збори членів виборного керівного органу», *плéнарний* «належний, властивий пленуму»; — р. бр. болг. м. схв. *плéнум*, п. вл. *plénum*, ч. слц. слн. *plénum*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Plénum*, *Plénar-*, фр. англ. *plénum* походять від лат. *plénum* «повне», форми с. р. від *plépus* «повний, заповнений», спорідненого з псл. **pl̥n̥* «пль», укр. *півний*. — SIC² 657; Черных II 40—41; Kopaliński 759; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Ву-яклија 733; Klein 1200; Gr. Fwb. 590—591; Walde—Hofm. II 322—323. — Див. ще **півний**.

плеона́зм «сполучення близьких за значенням слів, з яких одне або кілька зайві», *плеонастичний*; — р. *плеона́зм*, бр. *плеана́зм*, п. вл. *pleonazm*, ч. *pleonasmus*, слц. *pleonazmus*, болг. *плеона́зм*, м. *плеона́зам*, схв. *плеона́зам*, слн. *плеона́зем*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Pleonásmus*, фр. *pléonásme*, англ. *pleonasm*

походять від пізньолат. *pleonasmus* «плеоназм», яке зводиться до гр. *πλεονασμός* «тс.», похідного від дієслова *πλεονάζειν* «бути плеонастичним, вставляти зайві слова; бути надмірним, перебільшувати, сповнювати, рясніти», утвореного від прикметника *πλέων* (*плéіων*) «більш численний, більший», що є формою вищого ступеня прикметника *πολύς* «численний; великий», співвідсною з *πλέως* «повний, цілий», *πλέος* «тс.», спорідненими з лат. *plēnus* «тс.», псл. **pl̥n̥*, укр. *півний*. — SIC² 657; ССРЛЯ 9, 1380; Kopaliński 760; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Ву-яклија 733; Klein 1200; Dauzat 566; Frisk II 556. — Див. ще **півний**.

[**плéсень**] (зоол.) «вид плоского молюска, дискофор, *Discophora* (*Cassiopea*)» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *плескати* «плоский».

плеск, [*плеска́ч*] «ляпанець», *плéскит*, *плескотлівий*, *плéска́ти*, *плеск* (звуконаслідування, що передає звук від плескання), [*плісь*] «тс.» Нед, *віплеск*, *відплеск*, *оплеск* «плескання в долоні, аплодисменти», *оплески* «тс.», [*опліскувати*] «плескати» Нед, *переплéск* «переплескування», *розпліскувати* «розбризкувати; робити плескати; розголошувати (таємницю)», *розплéсканий* «розбризканий; плескати», *сплеск* «плеск»; — р. *плеск*, *плеска́ть* «плескати», бр. *пляск*, *плёскаць*, *пляскаць*, др. *плескати*, п. [*plesk*] «сніг з дощем; сльота, болото; негода, злива», [*pleskać*] «шльопати, ляскати; плескати (в долоні); бризкати, обливати, хлюпати», ч. *plesk* «плеск», *pleskatí* «плескати», ст. [*pleštiti*] «бити, стукати, грюкати (дверима)», слц. *plesknút'* «упасти з шумом; кинути; грюкнути, стукнути (дверима); ляснути», *pleštit'*, *plieskat'* «тс.», вл. *pleskać* «плескати», нл. *plēšyŷ* «вливати, лити», болг. *плéскам* «ударити, бити; базікати, говорити дурниці», *плéця* «базікати, говорити дурниці», м. *плеска* «бити, ляскати долонею; аплодувати; замішувати тісто», *плесок*

«сплеск, оплеск, аплодисменти», схв. *плѣскати* «ляскати, бити долонею; аплодувати», *плѣсак* «сплеск, оплеск, аплодисменти», слн. *pléskáti* «ляскати, бити; плескатися», стсл. **плескати** «бити, ляскати, грюкати; аплодувати», **плескъ** «плеск (руками)»; — псл. *pleskъ* «плеск»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, споріднене з лит. *pleškėti* «ляскати, плескати», *plekšėnti*, *plekšėti* «тс.», лтс. *plekšēt* «тс.; базікати, вирувати; товкти м'яку землю або глину»; сюди ж належить з іншим ступенем вокалізму слн. *plóskati* «бити, ляскати»; аналогічними звуконаслідувальними утвореннями вважаються також стсл. **плішть** «шум», гр. *πλαταγέω* «ляскаю», *πλάσσω* «відливаю у форму, формую; виліплюю (з глини, воску)»; зіставляється також (Варбот Сл. яз. козн. 1988, 74) з псл. **polskati* «полоскати», **polkati* «тс.». — Фасмер III 279; Brückner 419; Machek ESJC 458; Schuster-Sewc 1101; Младенов 429; Skok II 691; Mikl. EW 249; Vüga RR I 473; Trautmann 225; Fraenkel 601—602; Mühl.—Endz. III 320, 325. — Пор. **плюск, пляскати**.

[плексавіця] (іхт.) «густера, Blicca björkna (L.), Abramis (Blicca) argyroleuca», **[плéсавка]** Нед, **плесканка**, **плексавіця**, **плекскі** Л—Г, **плоскішка** Л—Г «тс.»; — р. **[плоскушка, плоскіря]**, бр. **[плéскаўка, пласкірка]**, слц. **[pleskač (malý), pl'askura]** «тс.»; — назви, пов'язані з **плескатиий**, **плóскій**; зумовлені тим, що тіло у густери, як і в ляща, дуже стиснуте з боків (Маркевич—Короткий 118). — Коломиец Происх. назв. рыб 12—13. — Див. ще **плескатиий, плóскій**.

[плескана] «вид страви: шматки гречаної лемішки, обсипані конопляним насінням і засмажені»; — очевидно, видозмінене запозичення з литовської мови; лит. **[pleiskānė]** «плоскінь, чоловіча рослина конопель», **plaskānis** «тс.» пов'язується з **plāskana** «лупа (на шкірі)» і зіставляється зі шв. ст. **flas** «тс.», дісл. **flasa** «щілина, тріщина». —

Трубачев Slavia 29/1, 27; Лаучюте 92; Fraenkel 604. — Пор. **пóскінь**.

плескатиий, плескатиий, плескуватиий, пліскатиий, пліскатиий, пліскатиий, **пліскуватиий, пліскатиий** «плескатиий коржик; плеската глиняна посудина», **плéсканка** «плеската посудина; плескатиий кусок, круг», **[плескатиий]** «плескатиий хліб; плескатиий предмет», **[пліскатиий]** «плескатиий хліб», **пліско́м** «плоским боком донизу»; — бр. **пляскатиий**, ч. **[pleskatý]** «тс.»; — псл. **pleskatъ**, пов'язане чергуванням голосних з **plóskъ** «плоский»; кореневе **е** збереглося, очевидно, під впливом дієслівної основи псл. **pleskati**, укр. **плескати** «ударяти, поплескувати». — Див. ще **плеск, плóскій**.

[плескатиий] (іхт.) «гірчак, Rhodeus sericeus amarus» Нед, **[плескатиий]** ВеНЗн, **пляскатиий**, **плéска**, **плéскачка** тж «тс.»; — пов'язане з **[пліскування]** «лящ» Л—Г, слц. **pleskač** «тс.»; варіанти назви, очевидно, перенесені з ляща на гірчак з огляду на подібність гірчака до маленького ляща (Сабанєєв 360). — Див. ще **лящ**¹.

[плескатиий] «посуд у вівчарстві» Доп. УжДУ 4; — неясне.

плескуха — див. **плоскуха**.

плéсно «частина стопи між п'ятою і основою пальців; зап'ясток» СУМ, Г, **[плéсо]** Нед, **плісно**, **[плюсній]** ВеНЗн, Бі «тс.», **[передплéсниця]** «частина стопи між голінкою і плесном» Нед, **передплéсно**, **передплісно**, **[передплісна]** Куз «тс.»; — р. **плесна** «плесно», **плюсна**, бр. **плюсна**, **[плéсна]** «тс.», др. **плесна** «нижня частина ноги, стопа; слід», п. **[plošna]** «стопа людини, верх стопи людини», **[plošnia]** «тс.», ч. **[plesna]** «плесно», слн. **plésno** «тс.», стсл. **плесна** «стопа, підошва»; — псл. **[plesna]** «тс.; слід»; — споріднене з прус. **plasmeno** «підошва ноги», лит. **plāšnas**, лтс. **plęša**, **plęksna**, балт. ***plet-snā** «тс.», які зіставляються з дінд. **gráthah** «ширина», ав. **fraðah-**, гр. **πλάτος** «тс.», лат. **planta** «ступня, підошва», що зводяться, як і псл. ***pletje** «плече»,

до іє. *plāt-/plēt-/plet- «поширений, плоский, рівний; широкий». — Фасмер III 279—280; Machek Slavia 16, 191; Mikl. EW 249; Meillet Etudes 164—165; MSL 14, 342; Trautmann 225; Эндзелін СБЭ 196; Fraenkel 601; Pokorny 833—834. — Пор. плечé.

плесо «ділянка річки зі спокійною течією між двома перекатами, закрутами; вільна від заростей спокійна ділянка водойми; спокійна, чиста водна гладінь», [плісо] «плесо» Кур, [зাপлесок] «затоплене водою місце» Нед; — р. [плёсо] «плесо», плёс, бр. плёс «тс.», п. [plos] «глибоке спокійне місце в річці; наповнене озеро», [plos] «тс.; оболонь, лука, вигін», ч. слц. pleso «гірське озеро», нл. plosa «глибина; вир; безодня»; — загальноприйнятої етимології не має; реконструюється (Фасмер III 280) псл. pleso < *pletso «спокійне й широке місце в річці, озері; гірське озеро», пов'язане з plesna «стопа, підошва; слід»; припускається також (Schuster-Sewc 1106) походження від іє. *plek-, похідного від *pel- «текти, лити, наповнювати»; менш переконливе зближення з плескати (Преобр. II 73), р. polosá «смуга» (Горяев Доп. II 29), з гр. дор. πᾶλός «глина, мул, бруд, болото», лат. pullus «темносірий, темний» (Loewenthal AfSIPh 37, 383) або з лит. pélkė «болото, драгва» (Holub—Kop. 278; Skok II 682; Matzepauer LF 13, 163—164); вважається також «праєвропейським» (Machek ESJC 458—459; Holub—Lyer 377). — Дзєндзелівський Onomastica 17, 133; Nahtigal Wien. sl. Jb. 4, 15.

плесті (нитки, павутину, косу, вінок, язиком), плестіся «витися; плентатися; снітися», [плетар] «плетена огорожа, плетені ворота; плетений виріб; матеріал для плетіння» Нед, [плетёнь] «тс.», [плетёне] «що-небудь сплетене; кошик» тж.; [плетёник] «плетений виріб з білого тіста», [плетеник] «обплетений лозою бутель» Л, [плетєніці] (мн.) «плітки, базікання» Нед, плетєніця «вінок, гірлянда; складне

переплетення; низка однорідних явищ; фігура в танцях, іграх; [плетений виріб; стрічка в косі; пліт, загорода, загін Нед; соломину на капелюхи О]», [плётенка] «плетена верхня частина батога» О, плётення, [плетєняк] «пліт, плетені ворота; плетений виріб» Нед, плётіво СУМ, Нед, [плетінь] «лозовий пліт, клуня з лозяними стінами, плетена з лози стіна будівлі» Л, [плетін] «тс.» Л, [плётінь] «тс. Л; плетена огорожа; плетений виріб, вінок, гірлянда Нед», [плётище] «плетене пужално» Нед, [плетію] «той, хто плете, заплітає Нед; верхня заплетена частина комишевого тину Мо», плетільник «майстер, що виготовляє плетені вироби», плетінка «плетена сумка; кошик; обплетений лозою, дротом глиняний або скляний посуд; оздоба з переплетених смужок шкіри, стрічок; виріб з переплетених лозин, смужок шкіри, лика, що використовується як тара; вид плетіння; плетення; [сплетена із соломи бочка для збіжжя О; в'язана шерстяна рукавиця; вид вишивки]», плетіння, [плётка] «плітка», [плётні] «тс., базікання; брехня» Нед, [плетніцтво] «плетіння, трикотажне в'язання» Нед, [плёття] «гудина огірків» Л, плетун «пліткар», плетуха, [плётчик] «донощик, обмовник; наклепник» Нед, [плетюга] «тс. Нед; брехун», [плетюга] «тс.; брехня» ЛексПол, [плетянка] «плетений виріб; вінок, гірлянда Нед; сплетена із соломи стрічка, яка йде на виготовлення капелюха, обгороджена криниця», [плетька] «батіг, канчук, пуга» ЛЧерк, [плетьонка] «обмотаний довгий жмутик соломи по краях дверей для утеплення» Л, [плетюшка] «невеличкий лозовий кошик з мотузкою ручкою» Л, [плётка] «булка з переплетених шматочків тіста» Л, пліт «плетений тин», [пліті] (мн.) «покарання різками» Нед, плітка «побрехенька, поговорі; [нижня частина веретена О; один хід, ряд, виток у плетінні Нед]», пліткар, [плітня] «плітка, поговорі» О, пліть «витке стебло; пле-

тений, грубий батіг, нагайка; [сплетена із соломи стрічка, з якої шивається бриль; плетіння, що-небудь сплетене, коса (волосся) Нед], [вiнплітка] «стрічка з коси», [запліте] «поле, яке лежить за тином» Ж, [зiплітка] «стрічка для коси», [зiблет] «шевська дратва» Ж, облéтення «тканина, якою покривається ізоляція електропроводів, зовнішня поверхня шлангів», облiтáльник «робітник, який облiтає електропроводи, шланги», [оплéта] «плетіння, плетений виріб», [оплéтини] «стрічки для коси, заплітки в косі», [обліт] «загороджене місце (для скирт сіна) Ж; тин», [облітка] «плетений виріб» Куз, [обліток] «тин», переплéсті «обвити; змішати; зшити (сторінки книжок, зошитів), оправити» СУМ, Нед, [переплéтник] «палітурник» Нед, [переплéтчик] «тс.» Нед, переплéтєння, переплéтiння, [перéплітка] «стрічка для коси» Нед, [переплiтовiчка] «вид вишивки», [переплiтонок] «крендель, що печеться на Різдво для корови» Ме, [пiдплетєнь] «перевесло з пруття» О, пiдплéтина «брак у тканинах у вигляді потовщеної нитки; батіг Шух», [ноплiтáти] «обвивати, облiтати, зв'язувати (горшки дротом)», [ноплéтниця] «жінка, яка плете вінок нареченій» Нед, Куз, [нопліт] «плетений виріб, плетіння» Нед, Куз, [нопліть] «плетена загорожа, пліт; [верхня частина тину]», [ноплiтáйко] «в'язальник дроту» Нед, [ноплітка] «коса (волосся), вплетена в іншу Нед; зв'язка для скріплення плетеного виробу Нед; верхнє пасмо у мотузки; червона гарусна нитка, якою облiтають зверху коси», приплéстiся «прийти небажаним; несподівано з'явитися», приплiтáтися «тс.; приєднуватися», [приплітка] «що-небудь доплетене, вплетене», [приплітки] (мн.) «вузькі стрічки у кінчиках коси» Нед, [рiзпліт] «розплітання (коси)» Нед, [рiзплітка] «стрічка для коси» Куз, Мо, сплéсті «виплести, зсувати; вигадати» УРС, Г, [сплет] «сплетіння» Нед, [сплéтенє] «тс.» Нед,

[сплéтка (дротяна)] «трос» Нед, спліт «сплетення; [в'язка, жмут Нед]», сплітка «плітка», [уплітáти] «багато й з апетитом їсти; їти» Шейк, [уплéти] «стрічки для коси» Нед, [упліт] «стрічка для коси; жіноча зачіска», [ўплітка] «стрічка для коси Шейк, Нед; гарусна стрічка у косах; чуже волосся, що вплітається жінками у коси», [уплiбiт] «стрічка для коси» Нед; — р. плéстi, бр. плéсци, др. плести, п. pleść, ч. plésti, слц. pliest', вл. plesć, нл. plasć, полаб. plitot, болг. плетá, м. плете, схв. плéсти, слн. plésti, стсл. плéсти; — псл. plesti < *pletti < *plekti «плести, вити, в'язати»; — споріднене з лат. plecto «плету; сплітаю, звиваю», гр. πλέκω «тс.», πλοική «плетіння», двн. flehtan «плести, в'язати; заплітати (косу)», дісл. flēta «тс.; коса (волосся)», дiнд. praṣṇaḥ «плетений виріб (кошик, тюрбан); плетіння»; іє. *plek-t- «плести, вити», похідне від *plek- «тс.; в'язати, заплітати, сповивати», можливо, пов'язаного з *pel- «морщити»; висловлюється думка (Мартынов Язык 81—82) про проникнення в праслов'янську мову з італійських мов. — Фасмер III 280; Черных II 41; Цыганенко 347; Brückner 418; Holub—Kop. 278; Machek ESJČ 459; Schuster-Sewc 1100—1101; Младенов 429; Skok II 682—683; Mikl. EW 250; Meillet Études 180; Мейє ОЯ 103—104, 172; Trautmann 224; Walde—Hofm. II 321; Frisk II 557—558; Kluge—Mitzka 203; Klein 1204; Jóhannesson 580; Uhlenbeck 179; PBrB 19, 518—519; Persson Beitr. 346; Pokorny 834—835.

[плетенцé] «невеликий пліт (пором)» Нед; — очевидно, результат контамінації основ неспоріднених слів плéсті «вити, в'язати» і [плит] «пліт», зумовленої їх народноетимологічним зближенням. — Див. ще плéсті, плiстi.

[плеті́ця] (іхт.) «краснопірка, Scardinius (Leuciscus) erythrophthalmus» Нед, [п. біла] «плітка, Rutilus (Leuciscus) rutilus L.»; — запозичення з поль-

ської мови; п. [pleciczka] «плітка», [plet, pleta, pletka] «тс.», як і ч. [plet-pík] «краснопірка», відповідають укр. [плитиця] «плітка», [плоти́ця] «тс.». — Див. ще **пліть**.

плетуха (бот.) «Calystegia L.», [плі-тұха] «тс. (Convolvulus sepium L.)»; — похідне утворення від *плéстї*; назва зумовлена тим, що плетуха має довгі виткі стебла (УРЕ 8, 410; Нейштадт 448); пор. семантично подібну до неї назву р. *повой*. — Див. ще **плéстї**.

[**плетюх**] (бот.) «повій звичайний, Lysium barbarum L.», [плети] (у сполученні *чортові п.* «тс.») Мак; — похідні утворення від *плéстї*; назви зумовлені тим, що молоді пагінци повою міцно переплітають куші й дерева (Вісюліна—Клоков 271; Нейштадт 485). — Див. ще **плéстї**. — Пор. **плóтнік**².

[**плеу́зкати**] «говорити дурниці, плескати нісенітницю» Л; — бр. [пль-вўзгачь] «тс.»; — пов'язане з [блевўз-нити] «тс.» (див.).

[**плéхатися**] «повільно йти, плентатися»; — не зовсім ясне; у якийсь спосіб пов'язане зі слц. *plahočit' sa* «тс.», ч. *plahočiti* «тинятися», теж недостатньо ясними; фонетично зближене з близькозначним *плéнтатися*. — Ma-schek ESJC 453. — Пор. **плéнтати**, **плугánити**.

плець — див. **плац**.

плечé, [плечánка] «сорочка без зборок біля коміра» Нед, [плечéй] «широкоплеча, кремезна людина» Л, [плеченя́] (зменш.) Нед, [плéчика] (мн.) «вставки на сорочці, що покривають плечі», *плечісько*, [плечі́ці] (мн.) «маленькі плечі», [плéчка] (мн.) «плічка сорочки» Нед, [плечко́] «лопатка (у забитих тварин)» Нед, *плічка* (мн.) «вішалка для одягу», [плічки] (мн.) «підтяжки» До, [пліччé] «маленьке плече» Нед, *плічко́* «тс.»; стрічка через плече в платті без рукавів, у сорочці, ліфчику; окіст (лопатка свині тощо) СУМ, Г, *пліч-б-пліч* «впритул, поруч», *плечас-тий*, [плечáтий] Нед, *плечістий*, [плечністий] «плечистий» Нед, [плéч-

ний] «плечовий» Нед, *запліччя* «частина спини біля плечей», [заплічка] «дві симетричні лиштви на грудях і плечах» МСБГ, [за́плічкі] «тс.» тж, Ж, [заплічник] «жебрацька сумка, дорожня сумка» Ж, *заплічний* «який носить за плечима», [наплéча] «еполети» Ж, [на́плечки] (мн.) «потилиця, шия, спина, плече», [наплéчник] «наплічна прикраса панцира, броні; спинний пояс; (військовий) плащ, накидка» тж, *наплічник* «наплічна прикраса або частина одягу у вигляді вузької смужки на плечах; металеве покриття на плечах воїна», *наплічний*, *надпліччя* «частина тіла вище плечей, між плечима і шиєю», [оплéче] «жіноча сорочка» Ж, [опліччя] «тс.», *оплічник* «спинка (крісла та ін.)», [оплочá] «сорочка нареченої» Ж, *опліч* «поруч, пліч-о-пліч», *передпліччя*, [підіплечка] «підкладка або вставка в сорочці, в предметах одягу від плечей до половини грудей і спини», [підбпліка, підопліче, підопліччя, підбплічка «тс.», [підбплечка] «підопліччя в чоловічій сорочці» Дз, [підплéчник] (анат.) «пахвова западина, пахва» Нед, [підіплéчувати] «підшивати підоплічку», [поплéчник] «помічник Пі, Куз; прихильник, послідовник Куз», *поплічний* «тс.»; [ровесник Пі; той, що несе на плечах Нед, Куз], [пóплеч] «поруч, поряд» Л, *пóпліч* «тс., пліч-о-пліч», [поплічний] «рівний, однаковий, тотожний» Пі, [посплічний] «який стоїть поруч Нед; суцільний Куз», *приплічник* «співучасник, спільник; посіпака», [сплек] «хвороба плеча у коня» Я, [сплéчитися] «звихнути плече» (про коня); — р. *плечó*, бр. *пльчó*, др. *плече*, п. *plęc*, [plесо], ст. *plесе*, ч. *plęc*, *plесе*, слц. *plесе*, вл. *plесо*, нл. *plасо*, полаб. *plісé* (plèc), болг. *плéщї* (мн.), м. *плéки*, схв. *плéћа*, *плéћи* «тс.», *плéће* «лопатка, плечова кістка; (тех.) плече», слн. *pléса* «плечі», стсл. *плешгге* «плече»; — псл. *pletje (*plet'e) «плече», споріднене з ірл. *leithe* (< *pletjā) «лопатка», хет. *pałana-* «тс.», а також з лит. *plèsti* «поширювати, розгортати»,

platus «широкий», гр. πλατύς «тс., широко розкиданий; широкоплечий, повний; плоский, рівнинний», ὀμοπλάτη «лопатка», що пов'язуються з балт. *pletsnā «підощва ноги», псл. [plesna] «стопа, підощва, слід», укр. плéсно «частина стопи між п'ятою і основою пальців»; менш імовірно псл. *plektje «плече», яке зіставляють з лтс. plęcs «тс.», лит. plókščias «рівний, плоский», а також з гр. πλάξ «площина, рівнина; плита, верхня площадка», πλαχίος «гірська рівнина, площина», дісл. flá «уступ прямовисної скелі», лат. placidus «спокійний, смирний, ручний», псл. ploskь «плоский, широкий, просторий», укр. плóскій (Mühl.—Endz. III 332—333; Persson Beitr. 944; Uhlenbeck PBrV 19, 519; Holthausen Awn. Wb. 64). — Фасмер—Трубачев III 281; Черных II 41—42; Цыганенко 347—348; Brücker 417; Machek ESJS 457; Schuster-Sewc 1098—1099; Младенов 429; Skok II 680; Иванов ВСЯ II 26; Mikl. EW 250; Meillet Etudes 392; MSL 14, 342; Trautmann 225; Stokes 247; Frisk II 553—554; Walde—Hofm. II 316—317; Ernout—Meillet 862, 907; Pokoigny 833—834. — Див. ще плéсно. — Пор. плóскій.

плещак — див. плащак.

[плещук] «тонка дощечка для гри в гаївки Нед; вид святкової гри»; — результат видозміни деетимологізованого слова [лещук] «тс.», зближеного з плéскати «бити (з ляскотом)». — Див. ще лещата, плеск.

плеяда «група видатних діячів», Плеяди «зоряне скупчення у сузір'ї Тельця»; — р. бр. болг. плеяда, п. plejada, ч. слц. слн. plejáda, м. схв. plejáda; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Plejáde «сузір'я Плеяди, сонм поетів», фр. pléiade «плеяда, група семи французьких поетів XVI ст.» походять від гр. Πλειάδες (іон. Πληϊάδες) «сім дочок Атланта і Плейони; сім зірок у сузір'ї Тельця», Πλειάς (іон. Πληϊάς) «тс.; плеяда — група із семи александрійських поетів-трагіків III ст.

до н. е.», остаточно не з'ясовано; можливо, пов'язане з плέω «пливу» (як назва зоряного орієнтира моряків) або з πέλεια «дикий голуб». — SIC² 658; Черных II 42; Фасмер III 282; Карпенко Назв. зв. неба 49; Kopaliński 759; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Младенов 429; Вуяклија 732; Dauzat 566; Fremdwörterbuch 488; Klein 1199; Frisk II 555.

плив, пливák, плівáти, пливáч, пливéць, пливкій, плівний, пливті, пливун, пливучий — див. плісті.

[пливák] (орн.) «птах з роду качок, Sterna» Нед, [пливáч] «тс.» Нед; — похідне утворення від пливті; назва зумовлена тим, що цей птах оселяється на річкових косах, берегах озер і морів, живиться переважно дрібною рибою, яку ловить, плаваючи на воді; пор. інші назви цього птаха: водний птах, водяник, воднік, рибáлка, рибóйд, риболв, рибák, рибник тощо. — Воїнств.—Кіст. 102—104; Шарл. 30; Птицы СССР 312. — Див. ще плісті.

[пливáя] «корова з розложистими рогами» ВеНЗн, [плева] (назва худого вола з розложистими рогами); — неясне; можливо, результат семантичної видозміни назви [пловáя] «світло-жовта корова» (пор.).

плігáти «стрибати; різко коливатися, тремтіти», плиг(о)нути, [плікáть] «стрибати» Л, [плиг] «стрибок», плигун, плигунка, плигу́ха, плігом «стрибками», плиг (виг.); — бр. [плы́гаць] «стрибати»; — очевидно, пов'язане з [прігати] «підскакувати, стрибати»; зіставлялося (Львівський ЗІФВ 21—22, 4) з пгерм. *pleugh- (*pleuk-) «летіти». — Потєбня РФВ 4, 214; Корєспу Езиков. изсл. Младенов 375, 380. — Див. ще прігати.

[плійма] «сила-силенна, безліч, тьма-тьмуца» ЛексПол; — р. [плóйма] «велика кількість (дітей)», бр. плóйма «безліч; натовп, юрба»; — неясне. — Фасмер III 284.

плин, плиніця, плінний, плінунти, плинь — див. плісті.

ПЛИС «вид бавовняної ворсистої тканини, бавовняний оксамит», *плісбóвий СУМ*, Нед; — р. болг. *плис*, бр. *плис*, п. *plis* «плюш»; — через російське посередництво запозичено зі шведської або німецької мови; шв. *plys* «плюш» є результатом фонетичного спрощення іменника *plysch* «тс.», що, як і норв. дат. *plys(ch)*, ґрунтується на нвн. *Plüsch* «тс., оксамитова тканина», до якого зводиться також укр. *плюш*. — СІС 1951, 510; Фасмер III 282; Черных II 42; Преобр. II 75; SW IV 242; РЧДБЕ 484; Kluge—Mitzka 556; Vries NEW 531. — Див. ще **ПЛЮШ**.

ПЛИСВА — див. **ПЛІСКА**¹.

ПЛІСКА¹ (орн.) «трясогузка, *Motacilla*», [*плістка*, *пліска*, *пліства*] «тс.», [*плісочка*] «біла ластівка, *Motacilla alba* L.» ЛексПол, [*плісавка*, *пліська*] «тс.» тж, [*плісва гірська*] «гірська пліска, *M. cinerea*», [*пліскавка*] «трясогузка» ВеНЗн, [*пліскава*] «біла пліска» Нед, [*плісківка* Шарл, *пліська Л*] «тс.», [*плішка*] «жовтобрюшка, *Motacilla flava* L.», [*флістка*] «пліска» Нед; — р. *пліска* «пліска; [крутиголовка, *Juph torquilla* L.]», бр. *пліска*, п. *pliszka*, [*plizga*, *pliska*], ч. слц. [*pliska*], вл. *pliška*, нл. *spliska*, [*spliška*], схв. *пліска*, слн. [*pliška*] «тс.»; — псл. *pliska*, **pliška* «тс.», очевидно, пов'язане з **plisk-/plesk-* «шум, плеск» (пор. стсл. *пlišть* «шум», ч. *plíšť* «ремство, тужіння», нл. *plíšť* «тс.»); назва, очевидно, зумовлена криком цього птаха, що передається як «піс-піс», або, більш імовірно, тим, що пліски люблять держатися біля води. — Воїнств.—Кіст. 269—272; Трубачев ЗИРЯ II 41—42; Фасмер III 283; Преобр. II 75; Птицы СССР 415—418; Brückner 418; Machek ESJC 460; Schuster-Sewc 1104—1105; Младенов 430; Mikl. EW 250—251. — Див. ще **ПЛЕСК**. — Пор. **БЛІСКА**.

[**ПЛІСКА**²] (орн.) «ліска, *Fulica atra* L.»; — результат видозміни форми *ліска* «тс.», фонетично зближеної з *пліска* «трясогузка». — Див. ще **ЛІСКА**. — Пор. **ПЛІСКА**¹.

ПЛИСКА́ТИЙ, *пліска́ч*, *пліско́ватий*, *пліскува́тий*, *пліско́м* — див. **ПЛЕСКА́ТИЙ**.

ПЛІСТІ СУМ, Нед, [*пливсті*], *пливті*, [*пліва́ти*] «плавати», *пліну́ти* СУМ, Нед, *плáвати*, *плáвити* «розтоплювати; [сплавляти]», *плав* «плавання; потік; предмети, що пливають по річці суцільним потоком; мулуватоторф'янисті плавучі утворення; ділянка трясовини, де під шаром рослинності є вода», *плавба́* «плавання», [*плаві́ло*] «плаваюча деревина у невода, поплавок» Нед, [*плавакі́*] (мн.) «тс.» Нед, [*плавáк*] «плаваючий млин», [*плáвальник*] «той, хто пливе; хто вміє плавати» Она, *плавéць* «тс.; орган руху в риб і водоплавних тварин», [*плáва́ч*] «той, хто плаває на судні, на плоту; гарний плавець» Г, Нед, [*плавáчка*] «сплавляння дерева (промисел); пліт з дерева, яке сплавляють», *плáвень* «речовина для прискорення плавлення домішок; флюс; речовина для надання міцності глині; [засіб проти флюсу Нед]», [*плáви*] (мн.) «махові пера (птахів)» Нед, *плаві́льник* «фахівець з плавлення; прилад для плавлення», *плаві́льня* «приміщення, в якому плавлять метал», [*плаві́не*] (зб.) «все легке, що тримається над водою й пливе; сплавний ліс, плаваючі дерева» Нед, [*плаві́на́*] «тс.; рідина, текучість; розплавлена речовина Нед; заросле болото До», [*плаві́нка*] «плавальна перетинка (у птахів)» Нед, *плáвка* «[тс.; плавець (риби) Нед; один захід рибальською снастю Дз]; плавлення; один виробничий цикл плавлення металу», [*плаві́ння*] «дерево, що його несе із собою повінь», [*плáвсько*] «місце для купання коней» Нед, *плáвки* (мн.) «чоловічі труси для плавання», [*плáвля*] «болотисті луки», *плавні́к* «плавець (у риб і водоплавних тварин); дерева, уламки суден, що плавають у воді або викинуті водою на берег; [плавальник; вид човна Нед]», *плáвні* (мн.) «заболочені береги річок; що затоплюються під час повені», *плáвня* (одн.) «тс.»,

плавóк «поплавок; [слід від птаха, який пливе; трясовина, грузьке болотисте місце ЛЧерк]», *плавóн* «той, хто любить плавати; [джерело у колодязі, що несе з водою пісок чи глину Па]», [*плавці*] (мн.) «ті, що сплавають ліс, плоти; поромники» Нед, [*плавя*] «болотиста місцевість» Нед, [*плив*] «потік, течія; плав», [*пливець*] «пловець», [*плива́к*] «тс.; плаваючий млин; поплавок; плаваюче дерево Нед», [*плива́ч*] «тс.» Нед, *пливóн* «перенасичені водою породи, здатні розпливатися, рухатися», *плин* «пропливання, рух, течія; [рідина]», [*плиніця*] «невеликий пліт на річці» Л, [*плиніця*] «тс.» Л, [*плинь*] «перебіг, протікання» Нед, [*плит*] «пліт (на воді)», [*пліта*] Нед, *пліт*, [*плот* Нед, *плоть*] «тс.», [*плітце́*] «невеликий пліт, пором» Нед, *плота́р* «робітник, який збиває плоти, а також гонить їх при сплаві», [*плотнище*] «колоди, призначені для плоту» Л, [*плотовиця*] «пліт, сплавне дерево» Нед, *плавальний* «призначений для плавання», [*плавнічий, плавчий*] «тс.» Нед, [*плавистий*] «плаваючий, плавучий» Куз, *плавкий* «здатний плавитися; рівний, плавний; здатний добре плавати або ковзати; багnistий, грузький; дуже швидкий, стрімкий; [пологий ЛексПол]», *плавлений, плавний, плавучий, [плавчати́й]* «який має плавці; який має плавальні перетинки» Нед, *пливкий* «здатний плавитися; плавкий; розпливчастий; швидкий; [рідкий, текучий Нед]», [*пливний*] «рідкий, текучий, проточний; плавний, легкий; прудкий» Нед, *пливучий* «який легко розмивається (про ґрунт); плавний», *пли́нний, [плавма]* «вплав» Она, *плавом, [плавця́, пливом* Нед] «тс.», *вплива́ти, вплив, впливо́вий, вплав, вплин* «вплав», *вплинь* «тс.», *ві́плавка, ві́плавок* «шматок виплавленого металу», *вплива́ти, ві́плив* «вилив; [повінь]», *ві́дплив, до́плив* «надходження; притока», *заплав* «частина річкової долини, що затоплюється під час весняної повені; [дрова, комиш, що плавають

під час повені]», *заплага, заплавина* «тс.; [заливні луки]», [*заплавце́ць*] «чужинець, зайда, заволока», *заплив* «змагання з плавання або гонки на човнах», [*запливанець*] (вид взуття), *запливний* «залитий», *на́плив* СУМ, Ж, [*на́плинок*] «земля, що осунулась, напливла» Ж, [*наплавистий*] «запальний; шалений», [*напливистий*] «тс.» Ж, *наплавний* «який тримається на плавучих опорах», [*напливний*] «намивний, намулений» Ж, [*оплав*] (у сполученні в о. «розкидано; купами, натовпом») Ж, [*оплага*] «гора з підмитим схилом» Ч, [*оплива́нка*] «тс.» Ч, [*оплавом*] «суцільною масою» МСБГ, *переплав, переплавка, переплавний* «отриманий шляхом переплавлення; (у виразі *Переплавна середа́* «православне свято між Великоднем і Трійцею)», *підплилий, [по́плав]* «низина біля садиби, що заливається водою під час дощу; левада; місце, відведене для трави в городі; сіно, вирощене на пустирі» Л, [*по́плов*] «тс.» Л, [*по́плава*] «болотисте пасовище» Г, Нед, *по́плавце́ць* «поплавок» СУМ, Нед, *поплавіще* «прикріплений до дна предмет, що утримується на поверхні води і вказує на місцезнаходження рибальського знаряддя», [*по́плавка*] «поплавок; настоювання квашених овочів у чані» Нед, *поплавóк, [поплавні́(й)]* «низинний, властивий поплаву» ЛексПол, [*по́плавчий*] «плавучий» Нед, *по́плавом* «рівно, повільно; плавно», *при́плав* «пристань», *при́плив* СУМ, Нед, *проплав* «проплавлення (руди, металу)», *проплавка* «тс.», *проплив* «плавання, змагання з плавання на велику відстань», *ро́зплав* «однорідна рідка суміш розплавлених речовин», [*розплага*] «потік (при плавленні)» Нед, *розплавка* «розплавлення», [*розплавник*] «ливарник, емальвальник» Нед, [*розпли́ва*] «канава (для стоку), витік, відвід у бік», [*розплавний*] «вкритий емаллю» тж, *розпливчастий* СУМ, Нед, *розпливчати́й* «тс.», *сплав* «сплавляння, сплавка; пліт (із сплавного лісу); [злива; потік, боло-

то; вид жіночої хвороби; острів Нед]», [сплавáчка] «перевезення по воді», [сплавба́] «сплавляння лісоматеріалів» Нед, [сплавéць] «поплавок», [сплáві-не] «уламки дерев, колод, сміття, які повинь залишає після себе», [сплавíско] «тс.», [сплавíще] «місце, де був пором» тж, сплáвка «сплавляння (металів); [сплавляння лісу Нед]», сплáвлювач «той, хто сплавляє метали», сплáвник «той, хто сплавляє лісоматеріали; плотар, поромник» УРС, Г, сплáвщик «тс.», [сплавніцтво] «сплавна справа (промисел)» Нед, [сплавня́] «кровотеча під час пологів; менструація», [сплáвняне] «сплавка (металів)» Нед, [сплáвок] (у сполученні [с. шкляний] «емаль»), [сплáвці] (мн.) «плавці (риби)», [сплавчýк] «хлопчик на поромі», [сплавíстий] «похилий, косий», [спланíстий] «тс.» тж, сплáвний СУМ, Нед, [сплавová] «хвора на сплав», [уплáв] «вилив Г, Нед; стік (рідини), течія, перебіг, хід Нед», [уплáвний] «похилий» Нед, уплáв «вплав», уплáн, уплáнь «тс.»; — р. плыть, плáвать, бр. плы́сці, плыць, плáваць, др. плути, плавати, п. plywać, ч. plouti, plavati, ст. plúti, слц. plut', plávat', вл. ptywać, ст. ptywać, нл. ptywać, ст. ptywać, полаб. plajě «пливе», болг. плúвам, плáвам, м. плива, плови, схв. плýти, плýвати, [плáвати], слн. plúti, plávati, стсл. плоу́ти, плавати; — псл. pluti < *plouti (*pleuti) «плисти», plavati (< plaviti «пускати вплав»); — споріднене з лит. pláuti «полоскати; мити, промивати, обмивати», лтс. [plevināt] «гнати хвилі», гр. плéω «пливу», плéωω «мию; полощу», лат. pluit «дощити», двн. flawen (flewen, flouwen) «полоскати, мити», дангл. flōwan «текти, литися; лити», дісл. *flōa «затопляти, заливати», fleу «судно, корабель», тох. В plewe «тс.», вірм. luapat «мию», дінд. plávate «пливе»; іе. *pleu- «текти; литися, пливти», пов'язане з *pel- «лити, наливати; наповнювати», до якого зводиться і псл. *rplъ «повний». — Фасмер III 271—272, 288—289; Черных II 45;

Brückner 422—423; Holub—Kop. 280; Machek ESJC 462—463; Schuster-Sewc 1093—1094; Polański—Sehnert 111; Младенов 429, 430; Mikl. EW 252—253; Trautmann 223—224; Fraenkel 609—610; Mühl.—Endz. III 327; Эндзелин СБЭ 85; Kluge—Mitzka 210—211; Klein 603; Jóhannesson 560—561, 576; Frisk II 559—560; Walde—Holm. II 326—327; Pokorný 798—800, 835—837. — Пор. пóвний.

плись — див. плеск.

плит, **плита** — див. плісти́.

пліта́ «плоский уламок каменю, металу; вид печі» СУМ, Нед, плітка, плитняк «вапнякова або піщана порода, яка залягає плитами», [пліття] (зб.), плитковий, плітний Г, СУМ, плитняковий, плитовий СУМ, Нед, плітчастий, плітяний; — р. пліта́, бр. пліта́, др. плита «камінь, цегла», п. plyta «плита», болг. [пліта] «цегла; плита», м. плитар «саман, невипалена цегла», схв. плитарица «плоска посудина, блюдо», плітица «тс.», стсл. плита «плита»; — не зовсім ясне; очевидно, псл. [plita] «тс.», споріднене з гр. плівθος «цегла; плитка, брусок», а також, можливо, з більш віддаленими дангл. flint «галька, кремій», двн. flins, свн. vlins «тс.», нвн. Flinte «кремій», дат. flint, шв. flinta «тс.»; неприйнятно з фонетичних міркувань припущення (Преобр. II 75; Грот Фил. раз. II 371; Brückner KZ 43, 372; Младенов 430; Kiparsky Baltend. 172; Matzenauer LF 8, 10; Mikl. Lex. 573; Meillet Études 188) про запозичення з грецької мови (гр. плівθος). — Фасмер III 283; Черных II 42; Frisk II 562—563; Boisacq 796; Kluge—Mitzka 207.

[плита́йс] «інструмент, за допомогою якого швець загладжує кінці підшви» Дз; — запозичення з німецької мови; н. Plätteisen «тс.; праска» складається з основ слів Platte «тс.», plätten «прасувати», які через нар.-лат. *plat-tus «рівний, плоский» зводяться до гр. πλατύς «широкий», спорідненого з лит. platus «тс.», псл. plastъ «пласт», *ple-

тје «плече», та Eisen «залізо», що походить від двн. *īsan*, яке разом з іншими германськими формами та кельт. **īsan-* вважається запозиченням з іллірійської мови. — Kluge—Mitzka 160—161, 554. — Див. ще **пласт**, **плечé**.

[плитарь] «посуд у вівчарстві» Доп. УжДУ; — неясне; можливо, пов'язане з схв. *плитарица* «плоска посудина, блюдо». — Пор. **пліта́**.

[плиткий] «мілкий, неглибокий (про річку, воду); поверховий», [*плітний*] «тс.» Нед; — бр. *пліткі* «мілкий, мілководний, мілководний», п. *plutki* «мілкий (про річку, тарілку); неглибокий, поверховий», ч. слц. *plutku* «неглибокий, мілкий; поверховий, пустий», болг. *плітък*, м. *плиток*, схв. *плітак*, *пліткѧ*, слн. *plítek*, *plítev* «тс.», стсл. *пльтъкъ* «неглибокий»; — псл. *plyтък* (**plytvъ*) «тс.»; — не зовсім ясне; здебільшого пов'язується з *pluti* «плисти»; зіставляється також (Варбот ОЛА 1976, 274—277; Vaillant BSL 31/2, 45—46) з дінд. *prtaḥ* «широкий, плоский», гр. *πλατύς* «тс.». — Brückner 422—423; Holub—Kor. 280; Machek ESJC 464; Младенов 430; Skok II 685; Mikl. EW 253. — Див. ще **плісті́**.

[пліточка] (назва корови); — неясне.

[плихати] «висіти, розвіватися; пурхати»; — не зовсім ясне; очевидно, запозичення з чеської мови; ч. *plihnouti* «обвисати, звисати», *plihý* «обвислий, розм'яклий», ст. *plíhati* «бруднити», *plíhavý* «брудний; ідіотський» пов'язується з *plížiti se* «плазувати», слц. [*pl'ihavú*] «плюгавий», п. *pligawy* «тс.» (Machek ESJC 463; Holub—Kor. 278); зіставляється також (Варбот Сл. яз. козн. 1988, 75) з п. [*plichtac*, *plechtač*] «розпліскувати воду», схв. [*plihati*] «плавати, розливатися», слн. [*plihati*] «хвилюватися» (про воду).

пліця «лопаты (колеса); (заст.) черпак, ківш, яким відливають воду з човна; дерев'яний черпак для зерна або борошна, залізний черпак для ву-

гілля»; — р. *пліца*, [*пліча*, *плічка*], бр. *пліца* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, псл. *рѣиса*, пов'язане з **rolovъ-nikъ* «ополоник», *isroľъ* (цсл. **исполь**) «черпак, ківш». — Фасмер III 283; Преобр. II 75. — Пор. **полоник**¹.

плішка — див. **пліска**¹.

[плищагі] (мн.) «огорожа зі щільно поставлених жердин» ЛексПол; — неясне; можливо, пов'язане з *плит* (*[плит]*) «огорожа» (під *плéсті*).

плі (команда стріляти); — бр. *пли*; — запозичення з російської мови; р. *пли* «тс.» є результатом видозміни форми *палі* «пали, підпалюй (порох)»; команда була зумовлена конструкцією середньовічної вогнепальної зброї. — Фасмер III 282; Даль III 12. — Див. ще **паліти**.

пліва́ «тонка оболонка тваринного або рослинного організму», [*плюва́*] «тс.» Нед, *плівка* «тонка оболонка; тонкий покрив, шар; стрічка (кіно-, фото-)», [*плівкі*] (мн.) «повіки» Нед, *плівчастий*; — р. *плевá*, бр. *плéўка*, *плевá*, слнц. [*plíeva*] «райдушна оболонка (ока)», полаб. *plevo* «плівка на яйці», слн. [*pléva*] «повіка»; — псл. *pléva*; — споріднене з лит. *plėvė* «перетинка, пліва, оболонка», *plėvėlė* «плівка», лтс. *plėve* «пліва», з якими пов'язане також лит. *plėpė* «тонка оболонка, райдушна оболонка», укр. *пéленá*. — Фасмер III 277; Преобр. II 70—71; Matzenauer LF 13, 164; Trautmann 226; Fraenkel 620; Mühl.—Endz. III 342. — Пор. **пéленá**.

плівний — див. **плінний**.

плід, **пліднік** «жіночий орган розмноження у рослин, маточка; самець, від якого народжується потомство (у тварин)», [*плідни́ця*] «плодовита самка», *плодівни́цтво*, [*пліднік*] «матка», [*плідни́ця*] «та, що народжує дітей» Г, Нед, *плодо́вітність*, *плоді́шка* «коротка плодова гілка», [*плідь*] «тварина; все, що плодиться», *плоді́чість*, *плідли́вий* «плідний; родючий, плодовитий» СУМ, Г, *плідни́й* СУМ, Нед, [*плідли́вий*, *плідни́й* Нед, *плідни́стий*], *пло-*

довітий, плодючий, [плодючий Нед] «тс.», плодівничий, плодівницький, плóдїти СУМ, Нед, плóдїтися, безпліддя, безплідний, віплід «виплодження; витвір», віплодок (лайл.), [зáплід] «запліднення, розвід», запліднювач, запліднювальний, запліднити, [нáплід] «приплід, нащадки», [нáплóдок] «тс.» Ж, непліддя, [неплідниця] «безплідна», [недбплід] «недорід» Ж, бплодень «частина плоду рослини, що оточує насіння», обезпліднити, обезплóдити, обезплóднїти, прїплід СУМ, Нед, приплóдок «виводок», [прїплóдок] «приплід» Нед, рóзплід, розплідник «племінне господарство; розсадник», розплóдок «виводок», [сплід] «народження» Нед, супліддя; — р. бр. болг. м. плод, др. плодъ, п. вл. рlód, ч. слц. plod, нл. рlod, схв. плóд, слн. рlód, стсл. плодъ; — псл. рlodъ, пов'язане чергуванням голосних з pleme (< *pled-mep) «плем'я, рід»; іє. *plē-d- «плід, порода»; очевидно, сюди ж належить більш віддалене іє. *plot-, якому відповідає ірл. loth «лоша» (Pedersen Kelt. Gr. I 135, 186; Persson Beitr. 668). — Фасмер III 278, 283—284; Черных II 43; Brückner 421; Machek ESJC 461—462; Schuster-Sewc 1087; Младенов 430, 537; Skok II 687; Mikl. EW 251; Meillet RSI 6, 132; MSL 20, 99; Petersson Sl. Wf. 23. — Див. ще плém'я. — Пор. пóвний.

[пліден] (бот.) «миколайчики польові, Eryngium campestre L.» Мак; — неясне.

плік «битва» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з полк, ч. pluk «полк».

плін «полон» Нед, [плінїти] «полонити, поневолити» Нед, [плінчити] «тс.» Нед; — можливо, через російське посередництво (р. плен «полон», пленїть «полонити») або безпосередньо запозичено з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. плѣнь «полон» відповідає укр. полон (див.).

[пліна¹] «тонка шкірка, тонка оболонка, пліва» ВеБа, ВеУг, [плінка] «дуже тонкий шар, тонке покриття, мемб-

рана» Нед, [плінь] «тонка оболонка, пліва» ВеБа, [плінуватий] (у гребінників про роги) «з наростами і плівками»; — р. пленá «пліва, перетинка», р. бр. плѣнка «плівка», п. [plinka] «плівка, шкіра на рані, що загоюється», ч. слц. plēpa «тонка шкірка, оболонка (мозку тощо); — псл. [plēpa] «пліва»; — споріднене з лит. plēpė «тс., оболонка, перетинка», лтс. plēpė «тонкий шар», прус. plēupis «мозкова оболонка»; генетично пов'язане з псл. plēva, укр. пліва й семантично більш віддаленим пеленá. — Фасмер III 278; Machek ESJC 458; Matzenauer LF 13, 162; Trautmann 226; Fraenkel 615; Mühl.— Endz. III 339. — Див. ще плівá. — Пор. пеленá.

пліна², плінїстий, плінка, пліноватий — див. пленá.

[плінівка] (бот.) «льонолісник, Thesium L.» Мак; — неясне.

плінка «плівка (фото-, кіно-)»; — р. бр. плѣнка «тс.»; — очевидно, зумовлений впливом російської мови результат семантичної видозміни іменника [плінка] «тонкий шар; тонка тканина, оболонка», зменш. від [пліна] «тс.» (див.).

[плінний] «багатий, щедрий, прибутковий» Нед, [плівний] «тс.» Нед; — запозичення з чеської мови; ч. заст. plíný «прибутковий», [plívny] «тс.», plený «родючий, прибутковий» є похідними від заст. plēn «здобич; полон», спорідненого з п. plōp «урожай, прибуток; (ст.) здобич», укр. полон. — Machek ESJC 457—458; Holub—Kop. 277; Brückner 418—419; Schuster-Sewc 1105—1106. — Див. ще полон^{1,2}.

плінтус «дерев'яний брусок уздовж внутрішніх стін будинку», плінтóвка, плінтувати; — р. болг. плінтус, бр. плінтус, п. plintus, п. слц. plinta «плита під колоною», ч. слц. plint, болг. плинт, схв. плінта «тс.»; — через російське посередництво запозичено з латинської мови; лат. plinthus «плінтус, нижня частина п'єдесталу колони» походить від гр. πλίνθος «цегла; плитка,

брусок» (пор. др. *плинтѣ* «цеглина»), очевидно, спорідненого з псл. [plita] «плита». — СІС² 658; Фасмер III 282; Коралиński 760; РЧДБЕ 567; Matzenauer 403; Klein 1201; Frisk II 562—563. — Див. ще **пліта**.

[**плінь**] «діяльна, старанна, настирлива людина» Нед; — неясне.

плісе́, *плісирóвка*, *плісирува́ти*; — р. *пліссé*, бр. *плісѣ*, п. *plisa*, ч. сл. слн. *plisé*, вл. *plisej*, болг. м. *плісе́*, схв. *плісѣ*; — запозичення з французької мови; фр. *plissé* «плісе» пов'язане з дієсловом *plisser* «плісирувати, гофрувати, робити складки, морщити», похідним від іменника *pli* «складка, вигин, зморшка», пов'язаного з дієсловом *plier* «згинати, згортати», що зводиться до лат. *plĕāre* «складати, згортати, звивати, сплітати», **plĕcāre* «тс.». — СІС² 658; ССРЛЯ 9, 1404; Sł. wyg. obcych 581; Holub—Lyer 378; РЧДБЕ 567; Вуякляїя 734; Dauzat 567. — Див. ще **аплікація**, **плéсті**.

плісень, [плісниці́] (мн.) «вид грибів, Mucedineae, Mucedines (Hyphomycetes)» Нед, Мак, [пліснь] «цвіль; плісень; мукор-головчастий, Mucor muscoides L. (Mucor Mich.)» Нед, [плісінь] Нед, плісність Нед, плісoнь Г, Нед] «тс.», [пліснѣя] «плісень», пліснѣява, пліснѣявина, [пліснѣявка] «хвороба (на рив) язика», [пліснѣянка] «тс.; плісень» Нед, [пліснѣякі́] (мн.) «слизняки, Mucoromycetes» Нед, пліснѣявий, [плісніти] Нед, пліснѣявити; — р. *плéсень*, др. *плѣснь*, бр. *плѣснѣя*, п. *plēsñ*, ч. *pliseñ*, сл. *pleseñ*, вл. нл. полаб. *plēsnaivé* «пліснѣявий», болг. м. *плéсен*, схв. *плѣсан*, *плѣсань*, слн. *plēsen*, стсл. *плѣснь*; — псл. *plēsñ* «плісень»; — споріднене з лит. *pelėti* «пліснѣявити», *plėkti* «тс.», *plėšis* «плісень», *plėlėja*, *plėka* «тс.», *plėšas* «блідий, ясно-сірий», лтс. *palss* «тс.», *pelėks* «сірий, попелястий», а також з більш віддаленими р. [пелѣсый] «плямистий, перістий», слн. [pelėsast] «плямистий», дінд. *palitah* «сірий», гр. *pelios* «безколірний, блідий», *pelitvos* «сірий», лат. *pallore* «ставати блідим,

бліднути», *pallidus* «блідий, бляклий, блідо-зелений, укритий пліснявою, цвільний», *pallus* «темно-сірий, темний, темно-зелений». — Фасмер—Трубачев III 279; Черных II 41; Преобр. II 81; Brückner 418; Machek EJSJ 460; Holub—Kop. 278; Schuster-Sewc 1103; Младенов 429; Skok II 683; Mikl. EW 250; Fortunatov AfSIPh 4, 580; Matzenauer LF 12, 330; 13, 164; Эндзелін СБЭ 55; Trautmann 212; Fraenkel 534, 566; Mühl.—Endz. III 63, 196; Schulze Kl. Schr. 112; Bezzenberger BB 17, 223; Vondrák I 403; Uhlenbeck 160; Frisk II 498; Walde—Hofm. II 239; Pokorny 804.

[**пліска**¹] «чашечка жолудя або горіха», ст. *плѣска* (1627); — др. *плюска* «тс.»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне. — Німчук 246.

пліска², *пліства* — див. **пліска**¹.

[**пліснійк**] «плотар, сплавщик (лісоматеріалів)» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *плит* і *ліснійк*. — Див. ще **ліс**, **плісті**.

[**пліснѣявка**] (ент.) «стонога, мокриця стінна, *Oniscus asperatus* Cuv. (L.)» ВеНЗн; — похідне утворення від *плісень*; назва зумовлена тим, що мокриці найчастіше сидять у пліснѣявих місцях. — Див. ще **плісень**.

плісо — див. **плéсо**.

пліт¹, *пліті*, *плітка*, *пліткар*, *пліть* — див. **плéсті**.

пліт², *плітцѣ* — див. **плісті**.

[**плітнівка**] (орн.) «лісова завирушка, *Prunella modularis* L.» Шарл; — очевидно, похідне утворення від *плит* «тин», паралельне до *тинівка* «тс.»; мотивація назви неясна. — Воїнств.—Кіст. 330—332; Птиці СССР 534—538. — Див. ще **плéсті**. — Пор. **тинівка**.

пліту́ха — див. **плету́ха**.

пліть (іхт., зб.) «плітка, *Rutilus rutilus* L.», *плітка*, *плотва́* «плітка; [краснопірка, *Scardinius erythrophthalmus* (L.), (*Leuciscus erythrophthalmus*) Нед]», *плоті́ця*, [плотні́ця] «тс.» Г, Нед, [плоті́чка] «краснопірка» Нед, [плоть Нед, площі́ця Нед] «тс.»; — р.

плотва́ «плітка, [краснопірка]», *плотвіца*, *плотвічка*, *плотіца*, *плотічка*, [плотішка] «тс.», бр. *плотка*, п. *plót* «плітка», ч. *plotice*, слц. *plotica*, вл. *plótica*, нл. *plótica*, полаб. *plutvai-śa*, болг. *платіка*, м. *платица*, схв. *platika* «тс.», *plótica* «краснопірка», слн. *platinica* «*Leuciscus virgo*»; — очевидно, псл. **plūt-*, *plot-*, пов'язане з *plyti* «плисти»; можливо, що основою *plot-* первісно позначались плаваючі мальки на відміну від ікри; менш переконливою є реконструкція псл. *ploty*, *-tve* і зіставлення його з гр. *πλατύς* «широкий, плоский», лит. *platus* «широкий» (Фасмер III 285; Brückner 421; Machek ESJC 462; Schuster-Sewc 1087). — Коломиец Происх. назв. рыб 70—74. — Див. ще **плістй**. — Пор. **плетійця**.

[**плі́ха**] «клинець для заклинювання, заклепування» Нед, *плішка*, *плішити* «закріплювати плішкою», *заплішка* «плішка», *заплішити*, [узáпліш] «заклинивши»; — бр. *плéшка* «верхня розширена частина ніжки, стрижня; [головка цвяха]», *плішчыца* «протискуватися»; — очевидно, запозичення з германських мов; пор. нвн. *pflock* «кілочок, дерев'яний цвях», *pflöcken* «прикріпляти кілочками», норв. *pligg* «колючка, клинець», етимологічно неясні. — Kluge—Mitzka 545.

плі́ш «місце, на якому облізла шерсть; лисина на голові людини; позбавлене рослинності місце серед поля, в лісі»; *пліши́на* «тс.», [плі́ха] «весняна проталина; місце, на якому не з'явилися сходи» Корз, [пліши́вець] Нед, *плішивий* «лисий, позбавлений рослинності», *плішивіти* «ставати плішивим»; — р. *плешь* «пліш», бр. *плеши*, *плек*, др. *плъшь*, п. *plesz*, [plech, plecha, plisz], ч. *pleš*, слц. *plešina* «тс.», *plechatý* «плішивий», вл. нл. *plěch* «лисіна», болг. *плешів* «плішивий, лисий», схв. *плешив* «тс.», *плеша* «пліш», слн. *plěša* «тс.», стсл. *плъшинъ* «плішивий»; — псл. *plěxъ* (*plěšъ*) «пліш, лисина»; — споріднене з лит. *plikas* «лисий, го-

лий», *plėikė* «лисіна, пліш», *plėikė* «тс.; гола рівнина», лтс. *plėikis* «лисий (про голову)», *plėiks* «тс.», норв. [flein] «голий, лисий, безшерстий», [fleina] «ставати плішивим, лисим; оголюватись; глузувати, кепкувати, скалити зуби», шв. [flen] «голий, оголений», дісл. *flim* «глум, глузування»; іє. **pli(kh)-* (**ploi(kh)-*) «порожній; голий, відкритий» пов'язані з **plī-* (**plēi-*, **plōi-*) «лисий, голий»; сумнівне зближення з нвн. *Blässe* «блідість, безбарвність; біла пляма» (Matzenauer LF 13, 170) або зіставлення з р. *плéсень* «плісень» (Brückner 418; KZ 43, 309). — Фасмер III 281—282; Черных II 42; Преобр. II 81—82; Machek ESJC 459; Holub—Kop. 278; Schuster-Sewc 1102—1103; Младенов 429; Skok II 684—685; Петлева Этимология 1967, 177; Бернштейн Очерк 1974, 274; Mikl. EW 250; Мейе ОЯ 22; Meillet Etudes 174, 358; Trautmann 226—227; Fraenkel 611; Mühl.—Endz. III 334, 344; Эндзелин СБЭ 125; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 127; Jóhannesson 574, 905—906; Pokorny 834.

[**пліша́нка**] (орн.) «лиса камінка, *Oenanthe pleschanka* Lerechin (*Saxicola leucomelas*)» Нед; — р. *плеша́нка* «вид плиски, *Oenanthe hispanica* (*Motacilla leucomela*)», п. *pleszka* «горихвістка, *Phoenicurus phoenicurus*»; — похідне утворення від основи *пліш* «лисіна»; назва зумовлена темним і темно-бурым забарвленням з білуватими й білими смугами і плямами над оком, на шиї, на криючих перах крила, на боках грудей, на рульових перах, надхвісті птаха. — Воїнств.—Кіст. 324—325; Страутман 162, 163. — Див. ще **пліш**.

[**пліши́ти**¹] «мучити» ВеБ, [ві́нплишити] «знищити» Я, [заплі́ха] «утиск, гноблення, набридання; утискувач, набридлива особа» ВеБ, [запліши́ти] «набриднути, змучити; розтринькати, змарнувати (гроші)» ВеБ, [заплічи́ти] «тс.» ВеБ; — видозмінене запозичення з румунської мови; рум. *pleșci* «мародерствувати, грабувати; гнатися за заробітком», *pleșcân* «грабіжник», *pleășcă*

«здобич; несподіваний прибуток; (заст.) мародерство, грабіж» походять від схв. *пльайка* «грабіж», яке зводиться до гр. *πληκῶν* «давяти; розплющувати», пов'язаного з *πλῆξ* «площина; плита», спорідненим з двн. *fluoh* «скеля», а також *flah* «пловий», псл. *ploskь* «тс.». — DLRM 629; СДЕЛМ 320; Skok II 690; Frisk II 550—551; Kluge—Mitzka 200, 209. — Див. ще **плóскій**.

плішїти², *плішка* — див. **пліха**.

плішнїя «лом на дерев'яному держаку; [знаряддя, яким кололи колоди, бруси, пластини О]», [пліснїя, плéшень, плешнїя] «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *пішнїя* «лом» і *плішка*. — Див. ще **пішнїя**, **пліха**.

[**пліщ**] (іхт.) «лящ, *Abramis brama* L.», [пліскованя] «тс.» Л—Г; — слц. *pleskáč*, [plieskač], схв. [plosk, plošič], слн. *plōščič* «тс.»; — псл. *plesk-/plesč-*, пов'язане з основою *pleskati* «плескати», паралельне до *лящ*, [лещ], пов'язаного з основою *ляскати* (*лящати*); назва має звуконаслідувальний характер і передає плескання лящів, які граються під час нересту. — Коломиец Происх. назв. рыб 65; Усачева ОЛЯ 1975, 110—123; Сабанєев 328; Leder 80—81; Sławski IV 172—173; Machek ESJC 120—121. — Див. ще **плеск**. — Пор. **лящ**¹.

плов — див. **пилáv**.

[**плова**] «злива СУМ, Нед; повїнь Нед»; — очевидно, псл. [plova] «злива», пов'язане з *plovъ* «течу, пливу», *plyti* «плисти»; — споріднене з лат. *pluit* «іде дощ», *pluvia* «дощ»; виводиться також від рум. *ploaie* «дощ» (*Scheduko* 140) або *plōvā* «іде дощ» (*Vrabie Romanoslavica* 14, 167). — Див. ще **плісті**.

[**плова́я**] «світло-жовта корова» ВеЛ, ВеНЗн, [пловаїста] (у сполученні *п. корова* «тс.») ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. [płowula] «корова світло-жовтої масті», [płowucha, płowysza] «тс.», [płowysz] «віл світло-жовтої масті» утворені від *płowu* «пловий, світло-рудий, світло-жовтий (про

масть тварин)», що, як і вл. нл. *płowu* «світло-жовтий, пловий», споріднене з укр. *полóвій* «тс.». — Фасмер III 313; Brückner 422; Schuster-Sewc 1091—1092. — Див. ще **полóвій**.

[**плодіст**] (бот.) «цибуля трубчаста, *Allium fistulosum* L.» Нед, [плодістець Нед, плодістиця ВеНЗн, плодістиця Мак, плодісток Нед, плодістець Мак, плодішка ВеНЗн] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [płodzist] «цибуля, *Allium* L.», [płodziszek] «тс.» зводяться через ст. *płodzisty* «плодовитий» до іменника *płód* «плід», якому відповідає укр. *плід*; мотивація назв неясна. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Brückner 421. — Див. ще **плід**.

плоїти «завивати (волосся) рівними хвилями; робити рівні складки (на тканині), гофрувати», *плóйка*, *плóйчастий*, *плóйчатий*; — бр. *плóйць* «плоїти»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *плóйть* «плоїти», *плóй* «складка, зморшка», *плóйка* «тс.; спеціальні щипці», можливо, через посередництво гол. *plóieп* «робити складки, морщити», *plói* «складка, зморшка, згин» і, далі, *снідерл. plóoi, plóue* «тс.», зводиться до фр. ст. *plói* «складка, зборка; згин, вигин; зморшка», пов'язаного з дієсловом *plóuer* «згинати, згортати», що походить від лат. *plícāre* «складати, згортати». — Фасмер III 284; Преобр. II 76; Грот Фил. раз. II 400; Dauzat 567. — Див. ще **аплікація**, **плéсті**. — Пор. **плісé**.

плóмба «рід свинцевої печатки, компактна твердіюча маса», *плóмбір* «пристосування для накладання плóмби», *плóмбувáльник*, *плóмбувáти*; — р. бр. болг. м. *плóмба*, п. ч. слц. вл. *plómba*, схв. *плóмба*, слн. *plómba*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Plómbе* «плóмба» утворено від дієслова *plómbieren* «плóмбувати, накладати плóмбу», що походить від фр. *plómbеr* «плóмбувати (зуб); навішувати плóмбу», пов'язаного з *plómb* «свинець; куля; свинецьова плóмба», яке зводиться

до лат. *plumbum* «свинець», очевидно, запозиченого з іберійських мов. — СІС² 658; Фасмер III 284; Черных II 43; *Sł. wyg. obcych* 581; *Holub—Lyer* 378; РЧДБЕ 567; Вуяклија 734; *Kluge—Mitzka* 555; *Dauzat* 567; *Walde—Hofm.* II 325—326.

пломбір (морозиво); — р. болг. *пломбір*, бр. *пламбір*, п. *plombir*; — запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *plombières* «тс.» утворене за назвою французького курортного міста *Plombières* «Пломб'єр», де цей вид морозива був уперше виготовлений. — СІС² 658; Коваль 121; Черных II 43; Фасмер III 284; *Sł. wyg. obcych* 581; РЧДБЕ 567.

плонінь «полум'я», *плонінець*, *плоністий*, *плоніккій*, *плоніти*ся, *плоніти*; — бр. [*плонень*] «полум'я»; — запозичення з польської мови; п. *plonienie* «полум'я» відповідає укр. *пóломінь*, *пóлум'я* (див.).

[**плонка**] «лісова яблуна, лісова груша» Нед; — запозичення з польської мови; п. *plonka* «дикє дерево; польова яблуна, дичка; лісне яблуко; сорт яблук, яблуко», [*plonka*], заст. *plonina* «тс.» споріднені з вл. *plon* «дика яблуна», нл. *plon* «лісове дерево, дичка; дикє яблуко», *plonica* «тс.», ч. *plánka* «дичка (про плід), дика груша», слц. *plánka* «дикє дерево, дичка». — *Brückner* 422; *Schuster—Sewc* 1089; *Machek ESJC* 454. — Див. ще **планка**², **планний**.

[**плоска**¹] «пласка пляшка», [*плоскун*] «вид глиняного глечика»; — р. [*плоска*] «баклажка на воду», ст. *плоскы* (род. в. *плоскѣве*, зн. в. *плосковы*) «плошка, пласка посудина», болг. [*плоска*] «дерев'яна фляжка (на вино)», м. *плоска* «плєскага пляшка», схв. *плѣска*, *плѣска* «тс.»; — очевидно, псл. [**plosky*] (род. в. **ploskѣve*) «пляшка, баклажка», [**ploska*] «тс.»; — запозичення з германських мов (пгерм. **flaskō* «фляга», двн. *flasca* «тс.»), зближене з псл. *plōskъ* «плоский». — Фасмер III 284; Преобр. II 78; *Skok* II

688—689; *Mikl. EW* 251; *Knutsson GL* 38—39; *Stender-Petersen ZfSlPh* 7, 252; *Uhlenbeck AfSlPh* 15, 490. — Див. ще **фляга**. — Пор. **пляшка**.

[**плоска**²] (ент.) «постільний клоп, блошиця, (*Acanthia lectularia* L.)» ВеНЗн, *пловиця* «лобкова воша, *Phthirus pubis* L.»; — очевидно, похідне від прикметника *плоский*, споріднене з утвореннями типу р. [*плоск*] «воша», *пловиця* «пловиця», п. [*plószczka*] «блошиця», [*plaszka*, *plószczycza*, *plaszczycza*] «тс.», ч. морав. [*plōška*] «лісова блошиця», [*plōška*], *plōštice* «тс.», слц. *plōštica* «блошиця»; — псл. *plōska* «блошиця», **plōščica* «тс.», пов'язані з *plōskъ* «плоский, сплющений»; назви зумовлені плоскою формою блошиць. — Фасмер III 287; Ильинский ИОРЯС 20/3, 313; *Brückner* 419; *Machek ESJC* 462; *Holub—Lyer* 378; *Mikl. EW* 252. — Див. ще **плоский**. — Пор. **блошиця**.

[**плоскавка**] (ент.) «кровососка кінська, *Hippobosca equina* L.» Нед; — очевидно, похідне утворення від *плоский*; назва зумовлена тим, що всі мухи з родини кровососки мають сплюснуте тіло. — Горностаев 327; *Urania Tierr. Insekten* 509—510. — Див. ще **плоский**.

[**плоскв́а**] (зоол.) «скорпіоновидка водяна, *Nepa cinerea* L.» Нед; — неясне.

плоский «з рівною поверхнею; пологий; сплющений; рівний, як дошка; який має невелику товщину або висоту і рівну поверхню; розміщений в одній площині» СУМ, Нед, [*плоскатиий*] «плоский, рівний» ВеБ, [*пловицтий*] «тс.» Нед, *пловицнний* «який здійснюється на площині», *плоскість* «банальність; [площина, площа, рівнина; розміри поверхні] Нед», [*плосінь*] «площа Нед, О; площина, рівнина», [*плоскань*] «тс.» Нед, [*плоскаль*] «плоскостопий» Нед, *плѣца*, [*пловиавина*] «площа» Нед, *пловиадка* (з рос.), [*плѣщик*] «плоско розкладений сніп для покриття даху; металевий наконечник стріли», *пловицна* СУМ, Г, Пі, *пловицнка* «пло-

ска частина споруди, пристрою; рівне місце між маршами сходів», *площинність* «зображення, розміщення в одній площині», [плóщинь] «площина» Куз, [плóцисть] «розміри поверхні, площа» Нед, [плóциність] «тс.», [плостити] «гладити, розгладжувати, сплющувати» тж, *сплощити*; — р. *плоский* «плоский», бр. *плоскі*, др. *плоский* «тс.; широкий; низький, сутулуватий», п. *plaski* «плоский», ч. слц. *plasky* «плоский», нл. *plāšcis* «робити плоским», болг. *плосък* «плоский», м. *плоскав*, схв. *плосан* «тс.; сплющений», слн. *plòsk* «плоский», стл. *плоскъ* «тс.; широкий, просторий»; — псл. *plòsk* «тс., сплющений», пов'язане з *plastь* «пласт, шар»; — споріднене з лит. *plókščias* «рівний, плоский» (виводиться від **plāsktjas* «тс.»), *plāštaka* (<**plāškata*) «долоня; кисть (руки)», лтс. *plaskains* «рівний, широкий; плоский», *plāskains* «тс.», *plaka* «низько розташоване місце; рівнина, площина, поверхня», *plakaps* «рівний, плоский», *plakt* «робитися плоским», гр. *πλαξ* «площина, рівнина; плита; верхня площадка; коржик», двн. *flah(h)* «плоский, рівний», дангл. *flaka* «підощва (ноги)», дісл. *flaka* «камбала», *flóki* «тс.», лат. *placidus* «спокійний; рівний, гладкий, плоский», тох. *plāki* «згода, порозуміння»; іе. **plāk-* (**plāg-*, **pelāg-*) «широкий, плоский, рівний; розширяти, розстилати, розгортати, простягати»; можливе також псл. **plotsk-*, яке зіставляється з дінд. *práthah* «ширина», ав. *fraθah-* «тс.», гр. *πλατύς* «широкий, плоский», що, як і псл. **pletje* «плече», зближуються ще з псл. *plesna* «стопа, підощва; слід; плесно» (Meillet Etudes 332; Младенов 430; Hofmann 274; Frisk II 553—554; Pokorny 833). — Фасмер III 284—285; Черных II 43; Brückner 417, 419—420; Otrębski LP I, 124; Machek ESJC 462; Holub—Kop. 205; Schuster-Sewc 1085; Ильинский ИОРЯС 20/3, 113; Брандт РФВ 23, 299; Mikl. EW 251—252; Trautmann 222—223; Būga RR I 474, II 300; Persson Beitr.

561; Specht 188; Frisk II 550—551; Kluge—Mitzka 201; Jóhannesson 571—572; Walde—Hofm. II 313—314; Pokorny 831. — Див. ще *пласт*. — Пор. **плаский, плескати́й, плесно́, плечé**.

[плоскір] (іхт.) «густера, Вісса бжоєкпа L.» Марк.—Кор., [плоскиря Л—Г, плоскішка Л—Г] «тс.»; — р. [плоскиря, плоскирка, плоскішка], бр. [пласкыр, пласкірка], слц. [pl'askura] «тс.»; — похідні утворення від *плоский*; назви зумовлені тим, що тіло густери дуже стиснене з боків. — Коломиец Происх. назв. рыб 12—13; Маркевич—Короткий 118; Сабанев 357. — Див. ще **плоский**. — Пор. **ласкір**.

плоскінь «чоловічі рослини конопель; полотно з них», [плоскінь Мак, плоскін Мак, плоскінка, плоскінкi ВеНЗн, плоскунь Мак, плоскуні Л, плоскури ВеЗа] «тс.», [плоскінний, [плоскі́нний] Нед, [поплоско́нитися] (про коноплі) «виростаючи, поділитися на плоскінь і матірку»; — бр. [плоскіні] (мн.) «плоскінь», [пласкі́ня, пласкуні́], п. [plòskoń, plòskun, plòskuń, plòskoń, plòskun, plòskap], слн. [ploskovnica] «тс.»; — можливо, вже псл. **ploskopь* результат видозміни детимологізованої назви *poskopь*, укр. *поскінь* «тс.», зближеної з основою *plòskь* «плоский». — Фасмер III 339. — Див. ще **поскінь**.

плоскі́ха (бот.) «півняче просо, *Echinochloa Crus galli* L.; [чаполоц, *Hierochloa R. Br.*], [плескуха] «тс.» Мак, [плоскішка] «чаполоц пахуча, *H. odorata* (H. Borealis R. et Sch.)» Мак; — р. [плоскі́шка] «чаполоц»; — похідні утворення від прикметників *плоский, плескати́й*; назви, мабуть, зумовлені плоскою й досить широколінійною формою листків цих рослин. — Вісюліна—Клоков 91—92, 100—101; Нейштадт 95—96. — Див. ще **плескати́й, плоский**.

[плот¹] «плита, пластина» Нед, [плоть] «тс.», [плотня] «жерстяна плита кухонної печі» тж; — неясне.

плот², *плоть*, *плотър*, *плътнице*, *плотовиця* — див. **плісті**.

плотва, *плотиця*, *плотичка*, *плотниця*, *плоть* — див. **пліть**.

[**плотка**] (іхт.) «плітка, *Rutilus rutilus* (L.) (*Leuciscus rutilus* L.)» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. *plotka* «плітка», *plot* «тс.» відповідає укр. *плітка*, *пліть* «тс.» (див.).

плотник¹ «тесляр», [*плотня*] «деревообробна майстерня» Па, *плотникувати* «теслярувати»; — запозичення з російської мови; р. *плотник* «тесляр» (др. *плотъникъ* «майстер, що виготовляє вироби з дерева, зводить дерев'яні будівлі») пов'язується з др. *плотъ* «пліт, тин». — Фасмер III 285. — Див. ще **плесті**.

[**плотник**²] (бот.) «повій звичайний, *Lythium barbarum* L.» Нед, [*поплотина*] «тс.» ВеНЗн; — похідні утворення від *пліт* «паркан»; назви зумовлені, мабуть, тим, що густі зарослі повою по краях садіб утворюють ніби живий тин (Вісюліна—Клоков 271; Нейштадт 485; пор. слц. *živý plot* «повій»). — Див. ще **плесті**. — Пор. **плетіох**.

[**плотник**³] (орн.) «волове очко, кропивник, *Troglodytes troglodytes* L.» Нед, [*плотик*, *поплитник* ВеНЗн, *поплаток* тж] «тс.»; — похідне утворення від *пліт* «тин»; назва пов'язана з тим, що ця дрібна пташка пробігає крізь нещільний тин, як і крізь зарослі бур'яну, хмизу; пор. інші назви кропивника: [*стриліпліт*, *трескопліт*] ВеНЗн, нім. *Zaunkönig* (букв. «король плоту, тину»), *Zaunschlüpfer* «прошмигувач крізь тин». — Воїнств.—Кіст. 332—333; Страутман 167; Птицы СССР 430; Kluge—Mitzka 878. — Див. ще **плесті**.

[**плотовець**] (бот.) «махорка, *Nicotiana rustica* L.»; — очевидно, похідне утворення від *пліт* «тин» як назва тютюну, що висушують на тині. — Див. ще **плесті**.

плоть «тіло», *безплотний*; — р. *плоть*, бр. *плоць*, др. *плъть* (*плоть*)

«тіло; поверхня тіла, шкіра, колір шкіри; істота; кровна спорідненість», п. *plet* «стать, колір обличчя», ч. слц. *plet'* «шкіра (людини)», нл. *pleś* «колір обличчя, колір; пристрасне, палке бажання», болг. *плът* «м'ясна частина тіла, тіло», м. *плот* «плоть», схв. *път* «тс., тіло; шкіра (людини)», слн. *rolt* «колір шкіри, обличчя; плоть», стсл. *плъть* «м'ясо, плоть; тіло»; — псл. *рпъть* «тіло, шкіра»; — споріднене з лит. *pluta* «кірка, кора», лтс. *pluta* «тіло, плоть, шкіра», *plutas* (мн.) «гола (ніжна) шкіра, шкіра з голови»; даліші генетичні зв'язки не зовсім ясні; зближення (Matzenauer LF 13, 168) з р. *пóлоть* «половина свинячої, баранячої туші», укр. [*пóлоть*] «груди гуски чи гуска, розрізана навпіл» або дінд. *plutaŋ* «той, що пливе» сумнівне. — Фасмер III 286; Brückner 420—421; Machek ESJC 459; Schuster-Sewc 1101—1102; Младенов 431; Критенко Вступ 525; Trautmann 227; Mühl.—Endz. III 359; Fraenkel 635; Porzeziński RSI 4, 8.

плохий «поганий, кепський; не злий, не сварливий (про людину); спокійний, смирний; немічний, кволий», [*плохутий*] «тс.» Нед, [*плоховітуй*] «тс. Нед; несмілий», [*пліхший*] «гірший» О, ВеНЗн, Пі, [*плбхший*] «тс.» Нед, *плохуватий* «поганенький», [*плбхість*] «хиба» Нед, [*плохота*] «смирна людина» Пі, [*плохута*] «тиха, спокійна, несміла людина», [*плохутка*] «квола людина» Пі, Нед, [*плохішати*] «ставати гіршим» Нед, *плохувати* «діяти необдуманно, допускати помилки, промахи», *плошіати* «тс.», [*пліхше*] «гірше» Пі, [*поплбхшати*] «принишкнути, стати тихішим»; — р. *плохой* «поганий», бр. [*плбхий*] «тс., кволий»; — загальновизнаної етимології не має; очевидно, давнє запозичення з польської мови; п. *plotchy* «легковажний; необачний, нерозважний; пустотливий; (заст.) полохливий; (ст.) незначний, дрібний» відповідає укр. *полохлівий*, *полбхати*; у такому разі не слід ототожнювати з р. *плохой* «поганий», яке пов'язується

з *плоский* (Куркина ОЛА 1976, 281—282; Фасмер III 286; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112—113; Брандт РФВ 23, 299). — Черных II 43—44; Преобр. II 78; Pedersen IF 5, 56. — Див. ще **плóхати**.

пложівник (бот.) «обліпиха, щець, *Hippurhaë L.*»; — запозичення з російської мови; р. [*пложівник*] «тс.» є результатом видозміни деетимологізованої назви [*лохівник*] «маслинка, лох, *Elaeagnus hortensis*», зближеної з основою *пложой*; перенесення назви з маслинки на обліпиху зумовлене зовнішньою подібністю цих рослин, що належать до однієї родини. — Див. ще **лох**¹.

плóшка «глиняне блюдо з гнотом, яке наповнюють жиром для освітлення, каганець»; — р. *плóшка* «тс.; посудина з невисокими краями», ст. *плóшки* (мн.) «жирові світильники», др. *плóшка* «вид мита з соляних варниць», п. [*řoszka*] «мала макітра, горщик, глечик; каганець» (з укр.); — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з др. *плоскъ* «плоский»; може бути виведене також з двн. *řlasca* «пляшка» або через р. ст. **плóша* «пляшка» з нвн. *Flasche* «тс., фляга». — Фасмер III 287; ГСЭ III 153; Преобр. II 78; Соболевский Лекции 137; Ильинский ИОРЯС 20/3, 113. — Пор. **плóска**¹, **плóский**.

плóща, **плóщавина**, **плóщадка**, **плóщик**, **плóщинá**, **плóщинка**, **плóщинність**, **плóщинь**, **плóщість**, **плóщиність**, **плóщинний**, **плóщистий** — див. **плóс-кий**.

[**плóщик**] (бот.) «ячмінь дворядний, *Hordeum distichum L.*» ВеБ, ВеНЗн; — похідне утворення від *плóский*; назва зумовлена тим, що колос цього ячменю має плоску форму на відміну від ячменю чотирирядного. — Див. ще **плóс-кий**. — Пор. **пласкач**.

[**плóщити**] «базикати, балакати, говорити»; — цел. **плóщити** «поширювати (слова, думки); вигадувати»; — не зовсім ясне; можливо, залишок псл. **plosčiti* «плескати, ліпити», пов'язано-го з *pleskati* «плескати (язиком)».

[**плóщія**¹] (іхт.) «плотва, *Rutilus rutilus L.*; краснопёрка, *Scardinius (Leuciscus) erythrophthalmus*» Нед, [*плоскушка*] «плотва» Усачева; — р. [*плóщія*, *плоскúша*], бр. [*плóщыца*, *пласкúха*], п. *řlaskupy* «тс.»; — похідне утворення від *плóский*; назва зумовлена плоскою формою тіла плотви; можливий зв'язок і з більш давньою назвою плотви від основи псл. **řlъть-/řlът-*. — Коломиец Происх. назв. рыб 11—12, 74. — Див. ще **плóский**. — Пор. **пліть**.

плóщія² — див. **плóска**.

[**плóщовина**] «чагарник» Нед; — неясне.

пług, **пługáр** «той, хто оре плугом; той, хто працює біля плуга на копальних роботах», **пługáтáр**, [**пługáтúр**] «плугатар», [**пługáтop** Нед, **пługáч**, **пługóтáр** О, **пługжáнín** Нед, **пługжннк** Она] «тс.», [**пługовé**] «податок від плуга» Нед, [**пługовúця**] «відбування панщини з плугом» Нед, [**пługжнúця**] «вид плуга, косуля», **пługжóк** «невеликий культиватор», **пługжнúй** «оснащений плугом», **пługжúти** «орати плугом; обробляти землю плужком; везти, таланити» СУМ, Нед, О, [**пługжовáть**] «прополювати за допомогою підгортальника» Л, **передпługжннк**, [**пúдпługжáнки**] «бики до плуга» О, [**пúдпługжннк**] «віл, придатний для роботи з плугом» Нед, **пóпługжне** (заст.) «поземельний податок від плуга», [**рóзпługá**] «борозна» Нед; — р. бр. болг. м. **пług** «плуг», др. **пługъ**, п. нл. *řlug*, ч. слц. *řluh*, вл. *řluh*, полаб. *řlug*, *řlug*, схв. **пług**, слн. *řlúg*, стсл. **плóгтъ** «тс.»; — псл. *řlugъ* «плуг»; — загальновизнаної етимології не має; можливо, похідне утворення від *řlúžiti* «тягти по землі», з яким пов'язане ч. *řlouhati*, *řloužiti* «тс.», п. ст. [*řlúžь*] «тягатися; волочитися, вештатися», укр. [**пługáнити**] «повідно йти, плентатися», де, як і в псл. *řlugъ* «плуг», основа *řlu-g-* визнається суфіксальним розширенням давнього *ie*. **řlou-* (**řleu-*) «тягти; текти, лити, литися» (Brückner AfSIPh 23, 626;

Machek ESJČ 463—464; Holub—Lyer 379; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 175—178; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 307; Moszyński JP 36, 1—5; Terras ZfSlPh 19, 123); менш імовірно виведення слов'янських форм (Фасмер III 287; Преобр. II 78; Brückner 422; AfSlPh 42, 142; Holub—Kop. 206; Schuster-Sewc 1093—1094; Skok II 690; Критенко Вступ 532; Мейе ОЯ 130; Kiparsky GLG 258; Meringer IF 16, 184—185; 17, 100—101; 18, 244—245; Uhlenbeck AfSlPh 15, 490; PBrV 35, 176—177; Topr 222; van Wijk LF 23, 366—367; 28, 125—126; Meillet Etudes 179; Stender-Petersen 407—408) з пгерм. *plōga «пруг», до якого зводяться днв. pluog, pluoc, дісл. plōg, пізнье дангл. plōg, plōh «тс.». — Черных II 44; Младенов 430—431; Критенко Вступ 551—552; ZVSZ 318; Mikl. EW 252.

[пруганити(ся)] «повільно пересуватися (йти, їхати); плентатися», [випруганитися] «вибратися на хорошу, відкриту дорогу» Я, [припруганитися] «повільно дійти»; — ч. plouhati «волочити (плаття по землі)», plouhati se «вештатися, блукати, повільно йти, плентатися», plížiti se «підповзати, підкрадатися», слц. plížít' sa «повзти»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з псл. *p'łzti «повзти»; зіставляється також з ч. plihnouti «обвисати», plihý «розм'який, обвислий». — Machek ESJČ 453; Holub—Kop. 279, 280. — Пор. плéхатися.

[плужак] (орн.) «звичайна горлиця, Turtur auritus Br. (Streptopelia turtur L.)» ВеНЗн, [плужікати] «воркувати (про голуба) ВеУг; — слц. plížik «голуб-синяк, Columba oenas», plíženie (вид полювання на птахів); — вважається звуконаслідувальним утворенням (Ferianc Názv. vtákov 25; пор. Воїнств.—Кіст. 30—34; Страутман 29; Птицы СССР 336—345); — можливо, в якийсь спосіб пов'язане з пугач «Vubo L.».

плутати, плутатися, плутаник, плутаніна, плутанія, плутанка

«спосіб в'язання петель гачком; безладне, хаотичне сплетення, переплетення; плетиво», *плітні* «хитрий, нечесний вчинок, обман; шахрайство», *плітотці* «тс.», *плутяга* «лукава, хитра людина; шахрай», *плутаний*, [переплут] «вузол» Пі, [переплутні] «заплутаність» Пі; — р. *плутать* «плутати», бр. [плітáць] «тс.; вештатися, блукати; брехати», п. plętać «плутати, заплутувати, сплутувати, спутувати (надівати пута)», [plętać] «тс.»; — очевидно, псл. [plutati (plqt-, plęt-)] «плутати», пов'язане з ple(s)t- «плести»; неприйнятне зіставлення з лит. plaujoti «жити безтурботно, блукати (у пошуках)», гол. flauw «слабий, млявий», англ. flew, нвн. flau «тс.» (Petersson BSl. Wortst. 76) або з гот. flauts «хвалькуватий», flautjan «хвастати» (Matzenauer LF 13, 167). — Фасмер III 287—288; Преобр. II 79; Варбот Этимология 1983, 36—37; Желтов ФЗ 1876, 6, 70; Brückner 417; KZ 45, 324. — Див. ще **плéсті**.

плутей (бот.) (у словосполученні *п. оленячий* «Pluteus cervinus (Schäff.) Quél.»), *плотей* «тс.»; — р. *плотей* (у словосполученні *п. олений* «Pluteus cervinus (Schäff.) Quél.»; — запозичення з новолатинської мови; нлат. Pluteus «вид грибів» пов'язане з лат. pluteus «облоговий щит (плетений і обтягнений шкірою); постійний бруствер на баштах», спорідненим з лит. plūtas «приполок», лтс. plaukts «полиця», дісл. fleudog «перекладина» і більш семантично віддаленими лит. plauti «полоскати; мити, промивати, обмивати», псл. pluti «плисти», укр. *плісті*; назва, можливо, мотивується подібністю форми шапінок плутею до форми обтягнутого шкірою щита. — Фасмер III 288; Fraepkel 608—609; Walde—Hofm. II 328—329. — Див. ще **плісті**.

плутократія «політичний лад, за якого вся влада зосереджена в руках найбагатшої верхівки панівного класу; плутократи, багатії», *плутократ* «представник плутократії»; — р. *плутокра-*

тия, бр. *плутакратыя*, п. *plutokracja*, ч. *plutokracie*, слц. *plutokracija*, вл. *plutokratija*, болг. *плутокра́ция*, м. *плутократија*, схв. *плутократија*, *плутокра́ция*, слн. *plutokracija*; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Plutokratie*, фр. *ploutocratie*, англ. *plutocracy*) запозичено з грецької мови; гр. *πλουτοκρατία* «плутократія, влада багатіїв» утворене з основ іменника *πλοῦτος* «багатство» (можливо, пов'язаного з *πλέω* «пливу, плаваю») і дієслова *κράτειν* «правити, володіти, бути сильним», пов'язаного з *κράτος* «сила, влада». — СІС² 658; ССРЛЯ 9, 1460; Коралиński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Вуяклија 735; Klein 1203—1204; Frisk II 563—564. — Див. ще **аристократ**, **пліс-ті**.

плутоній «штучно одержаний радіоактивний хімічний елемент»; — р. болг. *плутоний*, бр. *плутоній*, п. *pluton*, ч. вл. *plutonium*, слц. *plutónium*, схв. *плутоній*, *плутоніум*, слн. *plutónij* «тс.»; — запозичення з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *plutonium* «плутоній» походить від *Pluton* «Плутон (планета, розміщена у Сонячній системі за Нептуном)», що виводиться через лат. *Plūtōn* «Плутон (у давньогрецькій міфології бог земних надр)» від гр. *Πλούτων* «тс.», пов'язаного з іменником *πλοῦτος* «багатство»; наукова назва цього другого трансуранового хімічного елемента (відкритого у 1940—1941 рр. американськими фізиками Г. Сіборгом, Е. Мак-Міланом, Дж. Кеннеді, А. Валем) утворена в 1948 р. від назви планети Плутон за аналогією до хімічного терміна нлат. *neptunium* «нептуній», що позначає перший трансурановий елемент і є похідним від назви планети Нептун, розміщеної в Сонячній системі за Ураном. — Волков 101; Фигуровский 101; Коралиński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Вуяклија 755; Klein 1203, 1204; Frisk II 563—564. — Див. ще **плутократія**.

[**плуца**] «легеня» Нед, [*плюца*] «тс.» О, [*плуцний*] «легеневий» Нед, [*оплуцница*] «плевра» Нед, ст. *плюца* «легені» (XVI ст.); — запозичення з польської мови; п. *pluca* «легені (мн.); [легеня]», [*pluca*] «легеня», [*pluce*] «тс.», як і ч. *plíce* «легені», ст. *plíce*, слц. *pl'uca*, вл. нл. *pluco*, полаб. *plauca* (*pl'auca*) «тс., легеня», р. ст. *плюче* «тс.», схв. *плу́че* «легеня», слн. *plj'uca*, стсл. **плюшта** «тс.», виводяться від псл. [**plut-ja* (*pl'ut'a*)] «легені», пов'язаного з **plūti* «плисти» (легені плавають на воді) і спорідненого з лит. *plaučiai*, лтс. *plaušas* «тс.», прус. *plauti* «легеня» (первісно «те, що плаває») і гр. *πλευμών* «легеня», дінд. *klōman-* «права легеня». — Дзєндзелівський УЗЛП 106, 170; Richhardt 88; Фасмер III 290; Brückner 422; Machek ESJC 460; Schuster-Sewc 1092; Skok II 689—690; Berneker IF 10, 154; Mikl. EW 252; Trautmann 226; Fraenkel 607; Mühl.—Endz. III 327; Frisk II 558—559; Гамкрелідзе—Иванов 815; Pokorny 837—838. — Див. ще **плісті**.

[**пльова́**] «вид гри у м'яча», [*пльова́ки*] «тс.»; — неясне.

пльондр, **пльондрований** — див. **плянтро**.

[**пльондратися**] «шльопати, йти по воді», [*пльондратися*] «тс.»; — афективне утворення.

[**пльонтати**] «плутати (про нитки, пряжу)» Ме, [*пльонтатися*] «плутатися» (про ноги) О, [*розпльонтати*] «розпутати» Нед; — запозичення з польської мови; п. *platać* «плутати, заплутувати (про нитки); спутувати (надівати пута)», [*plętać*] «тс.» відповідає укр. *плутати*. — Фасмер III 287—288. — Див. ще **плутати**. — Пор. **плентати**.

[**пльохати**] «плескати» ЛексПол; — запозичення з білоруської мови; бр. *плёхаць* «тс. (про воду); бризкати; падати (у грязь, воду)» разом з р. [*пльохать*] «плескати, лити, бризкати», нл. *plēšuś* «текти, литися» пов'язане з бр. *плескаць* «плескати», р. *плескать* «тс.»,

укр. *плєска́ти*. — Фасмер III 279, 281; Ильинский *Slavia* 9, 585. — Див. ще **плєск**.

плюва́ти, *плюва́тися*, *плю́нути*, [плюва́ка], *плюва́льниця* «посудина для спльовування», [плюва́чка] «тс.», *плюво́к* «виплюнуте», [плюю́] «тс.», [плюю́ко́] «той, хто любить плювати», [заплюва́тися] «завестися, гніздитися» (про воші, миші) Ж, [заплюну́тися] «тс.» Ж, [проплю́ти] «виплювати частинами» Нед; — р. *плевáть*, [плюва́ть], бр. [плюва́ць], *пьява́ць*, др. *плевати*, *пльвати*, п. *pluć*, ст. *plwać*, ч. *plíti*, *plivati*, ст. *pl'váti*, слц. *pl'ut'*, *pl'uvat'*, вл. *pluwać*, нл. *pluwaś*, болг. *плювам*, м. *плука*, [пљука], схв. *пљувати*, слн. *pljiváti*, стсл. **пльвати**, **пльнжти**; — псл. *pl'uti* (**pljuti*), *plvati* (**pljvati*); — споріднене з лит. *spliauti* «плювати», *spliovimas* «плювання», лтс. *spliaūt* «плювати», гр. *πτύω* «плюю», *πτύελον* «слина», дінд. *ṣṭhívati* «плює», лат. *spuo* «плюю», гот. *speiwan* «плювати»; іє. *(s)peu-, *(s)pi-, *spei- звуконаслідувального походження, як варіанти передачі звуків плювання. — Фасмер III 291; Черных II 39—40; Brückner 419; Machek ESJC 461; Schuster-Sewc 1108—1109; Младенов 431; Skok II 692; ZVSZ 319; Mikl. EW 251; Trautmann 276; Fraenkel 866—867; Mühl.—Endz. III 1007; Meillet MSL 14, 358; Schulze KZ 45, 95; Frisk II 617—618; Walde—Hofm. II 580—581; Pokorny 999. — Пор. **пінá**.

[плюва́чка] (іхт.) «вид білої риби Нед; елец, *Syrpinus alburnus*; сиг прохідний, *Salmo lavaretus*; білуха, *Delphinapterus leucas*» Куз; — очевидно, пов'язане з дієсловом *плювати*; мотивація назви неясна. — Див. ще **плюва́ти**.

плюга́вий «непоказний, миршавий, незначний, мізерний; огидний, мерзенний, підлий», [плю́га] «плюгава людина Нед; некрасива, бридка жінка», [плюга́ва] «жінка підозрілої поведінки» Пі, *плюга́вець* «плюгава людина», *плюга́ш* «тс.», *плюга́виця* «бридка, амо-

ральна жінка; гнойова муха, *Scatophaga*; [яшірка Нед], [плюга́вка] «тс.» тж, *плюга́вість*, *плюга́вство*, *плюга́вити* «робити брудним; ганьбити, поганити», *плюга́віти* «ставати плюгавим» СУМ, Г, *паплю́жий*, *паплю́га*, *паплю́жити*; — р. *плюга́вий* «плюгавий», бр. *плюга́вы*, п. *plugawy* «тс.», ч. *plouhavý* «повільний, закрадливий, повзучий», ст. *pl'havý* «тс.; брудний; дурний, ідіотський», слц. *pl'uhavý* «плюгавий»; — очевидно, псл. [pljugavъ] «плюгавий»; — загальноновизнаної етимології не має; можливо, пов'язане з псл. *pl'uti* (*plvati*) «плювати» (Фасмер III 289; Brückner 419); зіставляється також (Machek ESJC 462; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 175) з ч. *plouhati* «тягти, волочити по землі», *ploužiti* «тс.», п. ст. [plūžuč] «тягатися; волочитися, вештатися»; непереконливе зіставлення з двн. *flęc(cho)* «пляма» (Matzепauer 13, 171), як і з дінд. *grōkṣa* «обприскування, кроплення», *grōkṣitavayaḥ* «щоб зрошувати» (Berneker IF 10, 154). — Черных II 45; Виноградов *Этимология* 1963, 96.

[плюга́вка] (зоол.) «пуголовок» ВеНЗн; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *пю́головок*, зближеної з основою *плюга́вий*. — Див. ще **пю́головок**.

[плю́жити] «іде сильний дощ, злива» Ник, [плю́житьь, пля́житьь, пля́шійть] «тс.» Ник; — очевидно, результат контамінації основ [плюхóта] «негода, сніг з дощем і вітром» і [пля́га] «мокра погода», [пля́ха] «тс.». — Див. ще **плюск**, **пля́га**².

плю́зіне — див: **півзен**.

[плю́ндри] (мн.) «замшеві штани у галицьких міщан», [плю́дри] «шаровари» Нед, [віплю́ндруватиси (-ся)] «нарядитися, причепуритися» МСБГ; — бр. [плю́дры] «штани; лахміття, поганий, подраний одяг», п. *plądry* «шаровари, рейтузи», [pluder] «тс.», п. вл. *pludry* «шаровари», ч. заст. *plupdry* «широкі короткі штани (до коліна)», слц. *pl'updry* «тонкі полотняні штани»; — через польське посередництво

запозичено з німецької мови; нвн. Plüderhosen «шаровари», як і дат. plüderbukser «тс.», пов'язане з свн. plüden «балакати» і нвн. plüden «відставати, бути просторим, бовтатися, коливатися (про одяг)», ст. «набрякати, здуватися; надуватися», свн. blöden «шуміти, шарудіти, дзюрчати; вирувати», bläden «тс.» звуконаслідувального походження. — Шелудько 42; Richardt 89; SW IV 239; Machek ESJC 463; Holub—Lyer 379; Kluge—Mitzka 555, 556.

плюндрувати «руйнувати, спустошувати, нівечити, псувати», [плюндрувати] «грабувати, руйнувати, спустошувати», [плюдровина] «пограбоване, зруйноване, спустошене місце», ст. *плюндровати* «грабувати, спустошувати, розкрадати» (XVII ст.); — п. plądrować «пустошити, плюндрувати», ст. plundrować, plondrować «тс.», ч. plundrovat «знищувати, руйнувати похижацькому», слц. pl'updrovat' «нівечити»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нім. plündern «грабувати, розкрадати», свн. plündern «тс.», первісно «відбирати домашнє майно, речі», є похідним від plünder «домашні речі, одяг, білизна», що виводиться від снідерл. plünder «речі, добро; домашні речі», спорідненого з гол. *plündje «одяг», plünje, фриз. plünje, plönje, ploapje «тс.». — Шелудько 42; Потєбня РФВ I, 263; Sł. wуг. obcych 579; Brückner 419; Holub—Lyer 379; Kluge—Mitzka 556; Vries NEW 532—533; Falk—Topf 840—841.

плюралізм «філософське вчення, за яким в основі світу лежать численні самостійні духовні сутності; множинність (думок, поглядів)», *плюраліст* «прибічник плюралізму», *плюральный* «множинний»; — р. *плюралізм*, бр. *плюралізм*, п. вл. pluralizm, ч. pluralismus, слц. pluralizmus, болг. *плюралізм*, схв. *плюралізм*, слн. pluralizem; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Pluralismus, англ. pluralism, фр. pluralisme утворено від лат.

plūgālis «множинний, різноманітний», похідного від plūs «більше». — СІС² 659; ССРЛЯ 9, 1468; Kopaliński 760—761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Вуяклија 735; Fremdwörterbuch 489; Kleip 1203; Dauzat 568; Walde—Hofm. II 327—328. — Див. ще **плюс**.

плюс «математичний знак для позначення дії додавання; позитивна сторона; перевага, вигода», *приплюсувати*; — р. бр. болг. *плюс*, п. вл. ч. слц. plus, м. *плус*, схв. *плус*, слн. plūs «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. plūs «більше» споріднене з гр. πολύς «численний; великий, значний», πλείων «численніший, великий», πλέων «тс.», дінд. ригу́ḥ «багато», ав. rougu-, дперс. рагу- «тс.», дірл. il «численний», гот. двн. днн. filu «численний, багато», свн. vil, нвн. viel, дфриз. fēlo, fēl(e), дангл. fela, feala, feola, дісл. fjol- «тс.», псл. *r'lpъ «повний». — СІС² 659; Черных II 45; Kopaliński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 568; Вуяклија 735; Walde—Hofm. II 322—323, 327—328. — Див. ще **півний**. — Пор. **плебс**, **полі**.

плюск «шум від руху, падіння води, удару по поверхні води, падіння на неї», *плюскіт*, [плюскіта] «тс.», *плюскітлівий*, *плюскотлівий*, *плюсь* (виг.), *плющати* «рухачись, видавати плюскіт; ударятися з плюскотом; ударами, рухом у воді створювати плюскіт», *плюскати* «тс.; з плюскотом лити воду, бризкати водою», *плюскотати*, *плюскотіти*, *плюснути* «тс.; упасти з плюскотом, з шумом», *плюскатися* «падати з плюскотом», *плюхати* «з плюскотом падати (в що-небудь рідке); випльовувати», *плюхкати* «тс.; бризкати», *плюхатися* «швидко або незграбно сідати, опускатися», *плюхнути* «тс.; упасти з шумом; кинути з шумом (у воду)», [плюхота] «сніг з дощем і вітром» Корз, [зাপлюск] (у виразі *свідкам в очі дати з* «звинуватити в обмані») Ж; — р. [плюснуться] «з плюскотом упасти (у щось рідке); швидко або незграбно сісти не на своє місце»,

плюхнуться «тс.», *плюх* (виг.), [*плющать*] «плескати», бр. *плюскаць* «цмокати (цілувати)», *плюснуць* «тс.»; [ляснути долонею; швидко, раптово впасти], *плюсь* «цмок», *плюх* «шльоп, лясь», *плюхаць* «плюхати, плескати, бризкати», *плюхнуць* «тс.»; [дати ляпаса], др. *плюскъ* «звук (?)», плеск (?), п. *plusk* «плеск, плескіт, плюсь», *pluskać* «плескати, плюскати», *plusnać* «тс.», ч. [*pluskot*] «плескіт», [*pluskotati*] «плескати» (про воду, дощ), слц. *plúskat'* «тс.», вл. *plusk* «плеск, плескіт; ляпка, пляма», *pluskać* «плескати» (про воду), нл. *pluskaś* «тс.», болг. *плюсѣк* «удар (батого)», *плющя* «бити, ляскати (батогом); плескати; лопотіти на вітрі», м. *плюска* «плюхатися», *плюсне* «плюхнутися», схв. *пльѣс* (виг.) «лясь, бах; плюсь», *пльѣскати* «плюскати, плескати, бризкати; виливати (воду з човна)», *пльѣснути* «тс.»; впасти», слн. *pljusk* «плюскіт», *pljuskati* «плюскати, ляскати», стсл. *плюскъ* «шум»; — псл. *pljusk* «тс., плюск»; — очевидно, звуконаслідувальне, як і паралельне з іншим ступенем вокалізму *plesk* «плеск»; пор. аналогічні утворення лит. *pliauškėti* «бити, ляскати (батогом), плескати (руками); плескатися (у воді)», *pliaukšti* «базікати». — Фасмер III 289—290; Черных II 45—46; Brückner 419; Machek ESJC 460—461; Schuster-Sewc 1107; ZVSZ 316; Ильинский ИОРЯС 20/3, 88; Mikl. EW 251; Meillet Études 220; Trautmann 226; Būga RR I 475. — Пор. **плеск.**

[**плю́та¹**] «дощ, дощова погода», [**флю́та**] «мокрый сніг» О, [**плю́тить**] «іде дощ» Нед; — п. *pluta* «негода; [калюжа на дворі, стояча вода; поплавець]», ч. слц. [*pl'uta*] «дощова погода», нл. ст. *plut* «повінь»; — загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється (Machek ESJC 464) з лат. *pluit* «іде дощ»; пов'язується (Brückner 419) з п. *pluchota* «негода», *pluskota* «тс.», *pluskać* «плюскати, плескати»; нл. *plut* виводиться (Schuster-Sewc 1108) від нвн. *Plut* «повінь».

[**плю́та²**] (назва пса) ВеБ; — неясне.

плютей — див. **плутей**.

[**плю́тка**] (бот.) «рід грибів іноцибе, *Inocybe*» (у сполученні [*п. щелиста*] «вид печериці, *Agaricus rimosus* Bull. (*Inocybe*)» Нед, Мак); — п. [*plutka*] «вид сиріожки»; — неясне; можливо, пов'язане з *плютей* «рід грибів *Pluteus*».

[**плю́ха**] (ент.) «м'ясна муха, *Sarcophaga carnaria* L.»; — очевидно, пов'язане із *заплювиця* «тс.» (див.).

плюхати, плюхкати, плюхнути — див. **плюск.**

плю́ца — див. **плу́ца**.

[**плю́чник**] (бот.) «цетрарія ісландська, ісландський мох, границя, *Cetraria islandica* (L.) Ach.» Мак; — похідне утворення від [*плю́ца*] «легені»; назва зумовлена застосуванням ісландського моху в народній медицині для лікування туберкульозу і коклюшу (Лік. росл. 169); пор. іншу його назву [*легковець*], похідну від [*лэгке*] «легеня». — Див. ще **плу́ца**.

плюш «схожа на оксамит тканина з м'яким ворсом»; — р. бр. болг. *плюш*, п. *plusz*, заст. *plisz*, *plisia*, *plі́pnia*, ч. слц. *plyš*, м. *плиш*, схв. *пльиш*, слн. *plíš*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Plüsch* (*Plisch*, *Pluss*) «плюш, оксамитова тканина» походить від фр. *peluche* «тс.», утвореного від фр. ст. *peluchier* «смикати, сіпати; скубти», що зводиться до галло-ром. нар.-лат. *pilūscāge* «позбавляти волосся», похідного від лат. *pilāre* «виривати, зстригати волосся», утвореного від *pilūs* «волос; волосся»; фр. *peluche* виводиться також (Dauzat 544) від іт. *peluzzo* «сорт тонкого сукна; (букв.) волосинка, ворсинка». — СІС² 659; Черных II 46; Фасмер III 290; КЭСРЯ 345; Преобр. II 75; Sł. wug. obcsyč 582; Holub—Lyér 379; Machek ESJC 464; БТР 594; Вуяклија 734; Matzenauer 279; Kluge—Mitzka 556; Klein 1203; Gamillscheg 691. — Див. ще **пілю́ля**, **повість**.

[**плюшні́як**] (бот.) «куга озерна, *Schoenoplectus pallustris*» Л, Нед; — р.

[плюшник] «вид лепешняку, *Glyceria spectabilis*»; — результат видозміни назви *лепешняк* «*Glyceria R. Br.*; лепеха, *Asogus calamus L.*», похідної від *лѣпѣха* (див.).

плющ (бот.) «прочитан, *Hedera L.*»; — р. *плющ*, бр. *плющ*, полаб. *pl'äust'* (*pl'äust'ä*), схв. *пльѹшт*, слн. *plúšć* «тс.»; — псл. [*pljušćь*] «плющ, прочитан», пов'язане з *pl'uti* (*pl'vati*) «плювати», паралельне псл. [*bljušćь*] «плющ, *Hedera helix L.*» від *bl'vati*, *bljujō* «блювати, блюю»; назви зумовлені блювотними властивостями, неприємним смаком ягід плюща; сумнівне зіставлення *плющ* з лтс. *plauskas* «лупа», схв. *пльўскѣ* «висип», лит. *plūskos* «пасмо волосся», норв. [*flustr*] «скалка, лупа», [*flus, flusk*] «тс.» (*Būga RR II 518; Specht 117—118*) або з дінд. *ruschāñ* «хвіст; прут, лозина» (*Agrell Zur bsI. Lautgesch. 35*). — Шамота 141; Фасмер III 290—291; Черных II 46; Polański—Sehnert 112; Симонович 223—224; Mikl. EW 251; Berneker IF 10, 151. — Див. ще **плювати**. — Пор. **блющ**.

[плющай] (бот.) «лепеха, айр, *Asogus L.*» Л; — бр. *плющай* «їжача голівка, *Sparganium L.*», п. [*pluzczaj*] «лепеха звичайна, *Asogus calamus L.*»; — пов'язане з *плющити* «робити плоским, роздавлювати»; назва зумовлена тим, що цвітяне стебло у лепехи сильно сплющене (Флора III 6; Вісюліна—Клоков 83—84; Нейштадт 145—147; Симонович 9). — Див. ще **плющити**.

плющити «натискаючи, роздавлювати, робити плоским; закривати, заплющувати (очі)», [*плюскáč*] «стручок гороху, в якому ледь з'явилася зав'язь; плюскле зерно» Л, [*плюща*] «блощиця» О, *плющільник* «робітник, що займається плющенням», *плющільня* «приміщення, де відбувається плющення», [*плюскáтий*] «плоский, рівний» Нед, [*плюскій*] «тс.», *плюсклий* «тс.», сплющений; порожній, дірчастий всередині (про плоди); [незрілий, нестиглий Нед], [*плюскóватий*] «плоский, сплющений,

із зморшками», [*пріплюсток*] «надто плоский дах» Нед, [*сплюскли*] «сплюснутий, плоский» Л; — р. *плющить* «робити плоским», [*плюснуть*] «тс.», бр. *плющчыць* «плющити», [*плюскаць*] «заплющувати (очі)», [*пльщиць*] «сплющувати», п. *pluskwa* «блощиця»; — псл. [*pljusk-* (*pljušt-*)] «робити плоским», пов'язане чергуванням голосних з *plōskь* «плоский»; — можливо, споріднене з лит. *plauská* «велика лучина, тріска, скалка», *pliauškė* «тс.», *pliauskà* «поліно, плаха, колода», лтс. *plauksta* «доложня», *plàusta* «тс.». — Фасмер III 289, 291; Преобр. II 83; Mikl. EW 250—251; Брандт РФВ 18, 22; Būga RR II 301; Mühl.—Endz. III 325.

[плющити] «сочитися, просочуватися» Ме, [*плюща*] «злива, заливний дощ», [*сплюща*] «тс.»; — р. [*плющать*] «(про дощ); текти струменем», бр. [*плющчэць*] «періщити (про дощ); текти щівкою (про кров)», [*плющить, плющчыць*] «тс.», [*пльхчиць*] «литися, періщити» (про дощ), *плюхаць* «тс.», п. *pluzszczęć* «тс.; цебеніти, юшити (про кров)», слц. *pl'ušt'* «погана погода (з дощами)», [*pl'ušt'ava*] «тс.», *pl'ušt'at'* «сильно лити, періщити (про дощ); швидко текти (про кров)», болг. [*плющя*] (про дощ), схв. *пльўскати* «лити, періщити» (про дощ), *пльўштати* «тс.», *пльўсак* «злива, заливний дощ»; — псл. [*pljušć-* (<**pljuskj-*)] «швидко текти; сильно лити, періщити» (про дощ), не зовсім ясне; можливо, результат контамінації звуконаслідувального *pljuskь* «шум; плюск» і [*pljuta*] «злива, негода, дощова пора»; пор. лтс. *plikšķēt* «стукати» (про дощові краплі), лит. *pliuškata* «рідке болото». — Пор. **блюхавіна**, **плюск**, **пліота**¹.

[плющух] (орн.) «звичайна оляпка, *Cinclus cinclus L.* (*Cinclus aquaticus L.* (Brehm.))» Нед; — п. *pluzcz*, вл. *plušć* (з п.) «тс.»; — похідне утворення від *плюскати* (при падінні у воду); назва зумовлена тим, що цей птах з плюском пірнає під воду за комахами та іншими безхребетними (Воїнств.—Кіст. 333;

Страутман 167). — SW IV 242; Schuster-Sewc 1108. — Див. ще **плюск**.

[пльавдувати] «йти на користь Нед; допомагати О», **[пльаїдувати]** «тс.» Ба, **[пльавдівкий]** «ефективний» (про ліки) О, **[пльавдівний]** «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. **[plaudować]** «йти на користь, допомагати» є, очевидно, результатом видозміни слова **[plagować]** «тс.», зближеного з **aplaudować** «аплодувати, схвалювати». — Див. ще **аплодувати, плягувати**.

[пльавужити] «йти (про сильний дощ і мокрий сніг)» ЛексПол; — очевидно, афективне утворення; можливо, пов'язане з **[пльага²]** «дуже сира погода».

[пльага¹] «лихо, злидні Пі; кара, удар, мука Бі», ст. **пльага** (XVII ст.) «тс.»; — бр. **[пльага]** «удар різкими або батоном; кара, стихійне лихо», п. **plaga** «удар, тілесна кара, поразка; лихо, горе; мука; Божа кара; (заст.) рана; (мн.) побої», ч. **[pl'aga]** «страждання, мука», **[flaga]**, слц. **plaga**, вл. ст. нл. **ploga** «тс.», **plogować** «мучити», м. **[пльага]** «рана»; — через польську і німецьку мови (н. **Plage** «мука, лихо») запозичено з латинської; лат. **plāga** «удар, втрата, шкода, збиток; лихо, нещастя» пов'язане з **plangere** «ударяти, бити; шуміти», спорідненим з псл. **plakati**, укр. **пльакати**. — Brückner 416; Machek ESJC 453; Schuster-Sewc 1105; Walde—Hofm. II 315—316. — Див. ще **пльакати**.

[пльага²] «мокра погода» О, **[пльаха]** «дуже сира погода, сльота» ЛексПол, **[пльага]** «сльота; злива» О; — бр. **пльага** «сльота, мокра погода»; — запозичення з польської мови; — п. **[plaga]** «сльота, злива, мокротеча, тривала негода; зливний дощ», давніше **flaga** «злива; сльота; гроза, буря» виводиться від нн. **Flage** «гроза, буря, шторм»; укр. **[пльаха]** може бути зіставлене з п. **plucha** «негода»; пор. також слн. **plōha** «злива». — Brückner 123; SW I 750, IV 219.

[плягувати] «йти на користь, бути корисним» Нед; — запозичення з поль-

ської мови; п. **[plagować]** «догоджати, бути вигідним, сприяти, служити; йти на користь; подобатися, припасти до смаку», як і слц. **[pl'agavat']** «годувати; плекати», **[pl'agat']** «тс.», пов'язане з **pielegnować** «доглядати, вирощувати, плекати», **pielegnować**, **pielegować** «тс.», які зводяться до нн. **pflegen** «доглядати, піклуватися», двн. **plēgan** «тс.», спорідненого з дфриз. **plē** «небезпека; піклування»; менш обгрунтоване пов'язання (SW IV 219) з п. **[plakować]** «подобатися, бути вигідним, догоджати», лат. **placere** «подобатися». — Brückner 408, 417; Kluge—Mitzka 544.

пляж, пляжник, пляжитися; — р. бр. **пляж**, п. **plaža**, ч. слц. **pláž**, болг. **пльж**, м. **пльжа**, схв. **пльжа**, слн. **pláža**; — запозичення з французької мови; фр. **plage** «пляж, узбережжя, узмор'я» походить від іт. **piaggia** «пляж, узбережжя; косяк, схил», яке через нар.-лат. **plagia** «сторона, бік; морський берег, узбережжя» зводиться до лат. **plaga** «простір; країна, сторона; зона, спорідненого з гр. **πλάγος** «сторона, бік», **πέλαγος** «море, відкритий морський простір», можливо, генетично пов'язаними з псл. **roļe**, укр. **пळे**. — SIC² 659; Фасмер III 291; Черных II 46; Sł. wyg. obcych 579; Holub—Lyer 376; Machek ESJC 457; РЧДБЕ 562; Вуяклија 727; Gamillscheg 699; Dauzat 563; Mestica 1181; Walde—Hofm. II 314. — Пор. **пळे**.

пльажить — див. **пльожить**.

[пльажка] «посягання» Пі; — запозичення з румунської мови; рум. **pleașcă** «мародерство, грабіж» походить від схв. **пльаčka** «грабіж». — Див. ще **пльащити¹**.

[пльам] (вигук; що передає пльамкання губами), **пльамкати**; — р. **[пльамкати]**; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 291.

пльама, [пльамина] «пльама», **[пльамий]** «пльамистий» Нед, **пльамистий, [пльамовитий], пльамувитий** «тс.», **пльаміти, пльамітися** «виступати пльамами», **пльаміти** «видлятися, виднітися

прямою», *плямувати*, *поплямлений* «забруднений», *сплямлений* «тс.»; — бр. *пляма*, ч. ст. *plama*, *pláma*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *plama* «пляма; цятка, крапка; місце іншого кольору на шерсті тварини; чорна тріщина, подряпина, щілина на залізі від поганого кування» є результатом видозміни ст. *plapa* «пляма, цятка (на хутрі, шерсті)», спорідненого з ч. слц. [rlepa] «дефект у залізі», укр. *пленá* «тріщина у металі». — Фасмер III 278, 279; Brückner 417; Machek ESJC 454; Mikl. EW 250. — Див. ще *пленá*.

[плямка] «клямка», **[плямчук]** «защипка кришки люльки», **[плямкати]** «стукати клямкою» До; — р. **[плямка]** «клямка»; — результат видозміни детимологізованого іменника *клямка*, зближеного з *плямкати* «цякати». — Див. ще *клямка*. — Пор. *плям*.

[плямник] (ент.) «вид п'ядениці, Zerene» Нед; — похідне утворення від *пляма*; назва зумовлена, очевидно, характером забарвлення метелика. — Див. ще *пляма*.

плямчук — див. *плямка*.

[плянтро] «поверх, ярус; трибуна; горище, під» Нед, **[пльонтро]** «тс.» Mikl. FW, **[пльондр]** «поверх», **[пльондри]** «поперечні балки (у хаті)», **[пльондріваний]** «у декілька поверхів»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *piętro* (*piątro*) «поверх» споріднене з укр. **[п'ятра]** (мн.) «полиці для готового посуду (у гончарів)». — Richardt 89; Фасмер III 425—426; Brückner 412—413. — Див. ще *п'ятра*.

[пляпля] «плетуха, балакуха, цокотуха» Нед; — п. ст. *plaplać* «базікати»; — звуконаслідувальне утворення; пор. вл. *plapraś*, нл. *plapraś*, болг. *пльампам* «тс.», укр. *ляп-ляп* (про ляпання язиком).

[пляс] «танець» Нед, **[плясавиця]** «танцівниця» Бі, **[плясовиця]** «танцювальна забава» Нед, **[плясати]** «танцювати, починаги танець» Нед, **[плісати]** «тс.» Нед, ВеЛ, **[плясу (дати)]** «драла

дати» Л; — р. *пляс* «танець», *плясать*, др. *плясъ*, *плясати*, п. *pląsać* «водити танок», *plęsać*, ст. *plasać* «тс., танцювати», ч. *ples* «великий танцювальний вечір», *plesati* «радіти, святкувати; відвідувати бали; (заст.) танцювати, плигати», слц. *ples* «великий танцювальний вечір», *plesat'* «радіти, святкувати; [розважатися на балу]», полаб. *pl'qsat* «танцювати», болг. **[плеша]** «тс.», схв. *плѣс* «танець; танок, танці; бал», *плѣсати* «танцювати; (заст.) топтати, м'яти», слн. *plés* «танець», *plésati* «танцювати», стсл. **пльсати** «тс.»; — псл. *plęsati* «плигати, танцювати; радіти»; — споріднене з лит. **[plęšti]** «шуміти, бушувати», ст. *plėnšti* «танцювати, радіти, торжествувати», *pląšti* «шуміти, шелестіти; шарудіти», дальші зв'язки яких непевні; гот. *plinsjan* «танцювати» запозичено від слов'ян; сумнівне пов'язання з псл. *plesk-* (**plēsk-*) «плеск» (Brückner 417; KZ 45, 323; Holub—Kop. 277) і лит. *pasilinksminti* «бавитися, розважатися» (Machek ESJC 458). — Фасмер—Трубачев III 291—292; Черных II 46; Преобр. II 83—84; Holub—Lyer 377; Младенов 429; Skok II 681—682; ZVSZ 317; Mikl. EW 249; Trautmann 225; Fraenkel 619—620; Specht KZ 57, 158—159; Uhlenbeck AfSIPh 16, 375; Hirt PBrV 23, 336.

плясканка, **плясканя**, **пляскачка** — див. *плескач*.

[пляскати] «плескати», **[плясканка]** «грудка розм'якшеної руками глини» Нед, **[пляскач]** «удар, ляпанець», **[фляск]** «плеск» Шейк, **[фляскати]** «плескати» Нед, **[фляцкати]** «бити долонею з ляскотом»; — бр. *пльскаць* «бити, плескати; ляскати, бити в долоні, базікати, говорити дурниці», *пльск* «плескання, плескіт», п. *plask* «плескіт, плеск», *plaskać* «шльопати, ляскати (в долоні); плескати; упасти», ч. **[pláskat]** «плескати (про воду, дощ; прапори); бити з ляскотом; базікати», слц. *pl'asknút'* «ляснути чим-небудь плоским; упасти (у болото, калюжу)», нл. *plaskać* «полоскати», болг. *пляс* «шльоп,

плюсь, лясь», р.-цсл. **пласкъ** «плеск, аплодисменти»; — псл. pl(j)askati «пляскати», звуконаслідувальне утворення, паралельне до pleskati «плескати», pljuskatі «плюскати»; пор. аналогічні звуконаслідувальні утворення: лит. plaskuoti «ляскати (в долоні)», лтс. plaskata «лясь, шльоп», plakšēt «плескати, ляскати». — Фасмер III 279; Schuster-Sewc 1097, 1101; Младенов 429; Mikl. EW 251; Ульянов РФВ 20, 28; Fraenkel 601—602; Mühl.—Endz. III 325. — Пор. **плеск**, **плюск**.

[**пляскури**] (бот.) «чоловічі рослини конопель, Cannabis sativa mascul» Мак; — очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. [płaskun] «пласкінь», [plaskug] «ячмінь дворядний» (з плоским колоском), які відповідають основі укр. *пласк*. — Див. ще **плоскінь**. — Пор. **пласкач**.

[**пляха**] «пляма» ВеУг; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. flaki (fleki) «плями», як і ч. flek «пляма, [латка, місце]», походить від свн. vlēs (нвн. Fleck) «пляма; шматок, шматок матерії, кусок землі, місце; шматок розрізаних нутроців», спорідненого з дісл. flekkг «пляма іншого кольору» і, можливо, з лат. plaga «місцевість», plangere «ударяти», псл. plakati, укр. *пλάкати*; за іншим тлумаченням (Walde—Hoim. II 314), германське слово зводиться до лат. plaga як запозичення, а plaga з plangere генетично не пов'язане. — Sławski I 231; Brückner 123; Kluge—Mitzka 203.

[**пляцати**] «чмокати, плямкати, жвакати; цямкати (про свиню, поросля)» ВеБ, [п_ляцкати] «тс.» ВеНЗн; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, не пов'язане з ч. plácati «хлопати, плескати (руками по воді); верзти».

[**пляцик**] «хлібінка, випечена в певній формі з доброякісної муки; паска» Ва, [п_лецик] «коржик з борошна в суміші з макухою, картоплею» Мо, [п_ляцек] «млинець з потертої або гнилої картоплі; оладка» ЛексПол, [п_ляцок] «тс. ЛексПол; низької якості

корж, перепічка Ме; плоска глевка хлібина Па; коржик, оладка Нед»; — п. plasek «коржик; солодкий пиріг; весільний коровай», [plesak] «тс.», ч. [plasek] «печена або смажена страва з тіста», plaska «тс.», слц. plaska «поганий коржик», вл. plack «цукерка, карамелька»; — очевидно, через польське і через чеське посередництво запозичено з німецької мови; н. Platz «тонке тістечко, печиво; пиріг» пов'язується з FladseI «оладка, коржик», похідним від іменника Fladen «тс.», спорідненого із снідерл. vlade «коржик», сангл. flape «тс.», гр. πλατύς «широкий», лит. plātūs «тс.», псл. plasty «пласт». — Machek ESJC 453; Holub—Lyer 374; Kluge—Mitzka 201, 554—555. — Див. ще **пласт**, **плоский**.

пляшка, [п_ля́ха] «велика пляшка» Г, Пі, **п_ляшка́р**, [п_лящи́на] «невелика пляшка», [ф_ля́ша, ф_ля́шка, ф_лящи́на, л_яшка Ж, л_ашка Ж]; — бр. *п_ляшка*; — запозичення з польської мови; п. flaszka «велика пляшка», flaszka «пляшка», flaszczyna «пляшечка», як і ч. faše «пляшка», flaška, слц. il'aša, fl'aška, вл. bleša, bleška, схв. *ф_ляша*, слн. fláša «тс.», походять від нвн. Flásche «пляшка», яке зводиться до двн. flaska, спорідненого з дісл. шв. норв. flaska, дангл. flase, flaxe, англ. flask, лат. plecto «плету», псл. pletq (< *plektq) «тс.». — Москаленко УІІ 14; Шелудько 42; Kiparsky GLG 128; Sławski I 231; Machek ESJC 144; Kluge—Mitzka 201—202. — Див. ще **плес-ті**. — Пор. **фляга**.

[**пляшувати**] (у чинбарів) «міздрити, обчищати овчину від міздрі»; — неясне.

пневматика «розділ фізики, який вивчає газоподібні тіла; сукупність пристроїв, механізмів, які приводяться в дію стисненим повітрям», *пневматик* «пристрій, механізм для стиснення або розрідження повітря», *пневматник* «робітник, який користується пневматичними інструментами», *пневматичний*; — р. болг. *пневматика*,

бр. *пнеўма́тыка*, п. *pneumatyka* «тс.», ч. *pneumatika* «автопокришка; пневматична система», слц. *pneumatika* «автопокришка», вл. *pneumatika* «пневматика», м. *пнеуматичен* «пневматичний», схв. *пнеуматичан* «тс.», слн. *pnevmátika* «шина»; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *pneumatic* «пневматичний», фр. *pneumatique* «тс., повітряний; пневматика», н. *Pneumatik* «пневматика». утворені на базі лат. *pneumaticus* «пневматичний, який діє за допомогою стисненого повітря», що походить від гр. *πνευματικός* «повітряний, дихальний; наповнений газами», пов'язаного з *πνεύμα* «подув, вітер; дихання», *πνέω* «дую, вію, дихаю», *πνέω* «тс.» звуконаслідувального походження. — СІС² 659; ССРЛЯ 9, 1480; Коралиński 761—762; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 568; Вуяклија 736; Klein 1204—1205; Dauzat 568; Fremdwörterbuch 489; Frisk II 566—567.

пневмонія «запалення легень», *пневмонічний*; — р. *пневмонія*, бр. *пнеўманія*, п. *pneumonia*, ч. *pneumonie*, слц. *pneumónia*, вл. *pneumonija*, болг. *пневмонія*, м. *пнеумонија*, схв. *пнеумдонија*, слн. *pnevmonija* «тс.»; — назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; нлат. *pneumonia* «пневмонія» утворено на базі гр. *πνευμονία* «легенева хвороба», похідного від іменника *πνεύμων* «легеня», що є результатом видозміни деетимологізованого *πλεύμων* «тс.», зближеного з *πνεύμα* «подув, дихання». — СІС² 660; ССРЛЯ 9, 1481; Коралиński 762; Holub—Lyer 379; Вуяклија 737; Klein 1205; Dauzat 568; Frisk II 565—566. — Див. ще **плу́ца**, **пневма́тика**.

[пну́ра] «дика свиня» Нед, Пі, **[пону́ра]** «свиня»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни іменника *кнур* «кабан», зближеного з *пону́рий*.

пну́ти, **пну́тися**, **пня́ти** — див. **п'я́сті**.

по, *по-*; — р. бр. др. болг. м. схв. *по*, *по-*, бр. *па*, *па-*, п. ч. слц. вл. нл.

слн. *ро*, *ро-*, ч. *рů-*, полаб. *rů*, *ри-*, схв. *по*, *по-*, стсл. **по**, **по-**; — псл. *ро*, *ро-*, пов'язане чергуванням голосних з ра-«па-»; — споріднене з лит. ра-«по-», рб-«тс.», лтс. ра «під, через, пере-, на», прус. ра-«по-», *ро-*, лат. *ро*-«тс., пере-», ав. ра-«від, геть», алб. ра «без, знову», хет. *рē* «туди», а також з більш віддаленими гр. *ἀπό* «від», *ἐπί* «на», дінд. *ára* «геть, назад», *ápi* «теж, також; до цього»; частково пов'язане з іє. **ros* «після, потім, слідом», до якого зводиться й псл. **rozdъ* «пізній». — Фасмер III 292—293; Черных II 46—47; Brückner 423; Skok II 692—693; Machek ESJC 465; Младенов 432; ESSJ Sl. gr. I 178—191; Mikl. EW 253; Rozwadowski RSl 2, 94; Meillet Etudes 155; Trautmann 203; Эндзелин СБЭ 199; ЛП I 141—142, II 71—72; Karulis II 5; Mühl.—Endz. III 1; Ernout—Meillet 916; Uhlenbeck 161; Frisk I 122, 535; Osten-Sacken AfSlPh 32, 126; Walde—Hofm. I 2; Pokorny 841. — Пор. **па-**, **пізній**.

[побалазува́ти] «забруднити (пальцями)»; — неясне; можливо, афективне утворення.

[побáяти] «втихомирити (дитину)» О; — пов'язане з **[бáяти]** «розповідати», *бай-бай* (приспів колискової пісні). — Див. ще **бáяти**.

[побéрдитися] «поталанити, пошастити»; — неясне.

поберіжнік¹ (орн.) «*Calidris* (птах з роду куликів); [грязьовик, *Limicola falcinellus* Шарл]»; — р. **[поберіжнік]** «річковий, береговий кулик»; — похідне утворення від *берег*; зумовлене тим, що ці птахи, як і інші куликові, зустрічаються по узбережжях великих річок, озер і морів (Воїнств.—Кіст. 66—69, 71, 336; Шарл. 14, 15, 17, 22, 29; Птицы СССР 215, 235—247). — Булаховський Вибр. пр. III.227. — Див. ще **бе́рег**.

[поберіжнік²] «лісовий сторож, лісник» Г, О, **[попережнік]** «тс.», **[поберіжнічити]** «бути лісником»; — пов'язане з *берегти* (див.).

поберєжниця (бот.) «*Litorella L.* (Berg.)»; — р. *прибрєжник*, бр. *прибрєжнік* «тс.»; — похідне утворення від *бєрег*, можливо, калька наукової назви цієї рослини лат. *litorella*, пов'язаної з лат. *litus* «берег, узбережжя»; назва зумовлена тим, що поберєжниця росте по берегах річок і озер, іноді просто біля берега у воді (Федченко—Флеров 903; Симоновић 278). — Див. ще **бєрег**.

[**побирячити**] «побруднити калом» (про овець та зайців) О; — пов'язане з [**бєркати**] «заяляпувати, задрипувати» (див.).

побит — див. **біти**².

побіда «перемога, [біда, горе Нед]», [**побідитель**] «переможець» Нед, **побідник** «тс.», **побіджати** «перемагати» Куз, **побіждати** «тс.»; — р. болг. **побєда**, др. **побѣда** «перемога, війна», м. **победа**, схв. **пѣбеда**, цсл. стсл. **побѣда** «тс.»; — пізніе псл. **roběda** «тс., війна; біда», пов'язане з **roběditi** «скривдити», **běda** «біда». — Фасмер III 293; Младенов 432; Брандт РФВ 21, 209; Ляпунов ИОРЯС 31, 37; Bern. I 54; Rozwadowski RS1 2, 107. — Див. ще **біда**¹.

побідит «металокерамічний твердий сплав»; — бр. *пабядзіт* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. **побєдїт** «тс.» утворено в 1929 р. від іменника **побєда** «перемога». — УРЕ 11, 269; БСЭ 33, 332. — Див. ще **побіда**.

[**побідник**] (бот.) «цибуля переможна, *Allium victoriale L.*» Нед, Мак; — неповна калька другого компонента наукової назви лат. *victoriale*, букв. «переможе», похідної від іменника **victōria** «перемога, побіда»; назва, можливо, зумовлена цілющими лікарськими властивостями рослини, яку живають проти укусів змії (Флора III 120, 122; Вісюліна—Клоков 71—72; Нейштадт 157—160; Симоновић 20—22). — ВеНЗн 37; Дворецкий—Корольков 931. — Див. ще **побіда**.

[**побірніці**] (бот.) «плоскінь, *Capnabis sativa mascula*»; — похідне утво-

рення від **побрати** «вирвати, висмикати (льон, коноплі)»; назва зумовлена тим, що плоскінь вибирають з-поміж матірки, яка ще залишається в ґрунті (Флора IV 158; Вісюліна—Клоков 136; Нейштадт 201—202). — Див. ще **брати**.

[**побічка**] «печінка бичка (риби)» Берл, Мо; — неясне.

побороднік — див. **пáбородник**.

[**поборсень**] «посторонок»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [**бóрсати**] «низати, сляти, затягувати, шнурувати» (пор.).

[**побріндзати**] «побрести»; — очевидно, пов'язане з [**брєндати**] «бродити, вештатися» (див.).

[**поброніти**] «не вродитися, не вдається» (про с.-г. культури) О; — неясне.

[**побрукатися**] «поборсатися»; — очевидно, пов'язане з [**бру́кати**] «бруднити, мазати» (див.).

[**повáла**] «стеля; горище О», [**повáліна**] «стеля» Г, Нед, О, [**поваління**] «тс.» О, [**поваляний**] «розташований на стелі» О; — ч. [povaľ] «стеля; балка в стелі», слц. **rovaľa** «горище; стеля», [povaľ] «тс.»; — вважається (Дзендзєлівський УЗЛП 106—107) запозиченням з польської мови; п. **rowaľa** «стеля; накат», [rowaľ] «тс.» є похідним від ст. **rowalać** «завалювати, накочувати», пов'язаного з **walić** «валити; (ст.) котити», якому відповідає укр. **валіти**. — Вгückner 599—600. — Див. ще **валіти**.

[**пóвгар**] «капюшон; той, хто носить капюшон Нед; потвора, виродок О», [**повгáрь**] «хлоп'я» О; — неясне; можливо, пов'язане з уг. **polgár** ([povgar]) «громадянин; (іст.) міщанин»; пор. слц. **polgár** «громадський слуга, поліцай, наглядач» (з уг.).

[**повеліка**] (бот.) «березка, *Convolvulus L.*; повитиця; *Cuscuta L.*» Нед, [**повиліця**] «тс.» Нед, [**повелиця**] «повитиця» Мак, [**повилика** Мак, **повілиця** Пі, **поливика** Мак] «тс.», [**повиліюха**] «березка» Нед, Мак; — р. **повилі-**

ка «повитиця; [березка; плющ, Hede-ga]», [повелика] «повитиця», бр. [паві-ліца] «тс.; березка»; — похідні утво-рення від *віти*, *в'ю*, паралельні до *по-витіця*. — Шамота 115. — Див. ще **вітень**, **віти**¹.

[**повережіня**] «картоплиння, стебли-на картоплі разом з листям» ВеУг; — пов'язане з [пáвороз] «вусик витких рослин», [ворожіля] «підземні частини картоплі; картоплиння» (див.).

повересло́, *повереселе́*, *повересі-ля* — див. **перевесло́**.

[**пові́рнік**] «вороття» Нед, [пові́рнік] «пасовисько, на яке вівці виганяються повторно (на ніч)» Нед; — похідні утво-рення від *поверну́ти*. — Див. ще **вертіти**.

[**поверхови́ця**] (іхт.) «верховодка, Alburnus alburnus L. Нед; Aspius lucidus»; — похідне утворення від *верх*; назва зумовлена тим, що ці риби влітку тримаються біля поверхні води. — Маркевич—Короткий 97—98, 116. — Див. ще **верх**. — Пор. **верховодка**¹.

[**повз**¹] (бот.) «багатоніжка, Polurodium L.» Нед, [повзунка] «тс.» Мак; — похідне утворення від *повзти́*; назва зумовлена тим, що багатоніжка має повзучий корінь.

повз² «мимо», [пбуз] «тс.», [поз] «тс.; біля», [пос] «повз, крізь» ЛЧерк, [попівз] «повз» Нед; — бр. *паўз* «ми-мо, вздовж»; — складний прийменник, результат стягнення прийменників *по* і [уз] «біля, при, повз». — Мельничук СМ III 127, 151. — Див. ще **по**, **уз**.

повзик (орн.) «Sitta europaea L.», [повзу́н] Нед, Шарл, *пóповзень* УРЕ, Нед «тс.»; — р. *пóползень*, бр. *пóпа-ўзень* «тс.»; — похідне утворення від *повзти́*; назва зумовлена тим, що пов-зик дуже добре лазить по деревах уверх і вниз головою (Воїнств.—Кіст. 280; Страутман 131; Птицы СССР 527). — Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **повзти́**.

повзина, *пóвзняк* — див. **півзен**.

повзти́, *пóвзати*, [пóвзало] «зсув» ВеНЗн, [повза́ч] «пролаза, пройда; під-

лесник; підлабузник» Нед, *повзу́н* «тс. Куз; той, хто повзає; деталь механізму, яка повзає», *повзунець* «народний та-нець, у якому більшість па виконується на зігнутих ногах; па в танці», *пов-зункі* «одяг для немовлят», *повзуно́к* «дитина, яка ще не вмє ходити; (тех.) повзун», *повзу́ха* «та, що повзає», *пов-зучий*, [повзучий] «повзучий» Нед, *пóвзко́м* «поповзом, повзучи» СУМ, Пі, *о́повз* «зсув», *о́повзень* «тс.», *пó-повз* «рух або перехід, зроблений пов-зучи», *пóповза* «поповзом», *пóповзки*, *пóповзом* «тс.», [пříповзком] «підпов-заючи» Нед, [спóвзнути] «спилнути, зникнути» Нед; — р. *ползти́*, *пóлзати*, бр. *паўзці*, *пóўзаць*, др. *пълзти* «повз-ти, танути, розтоплюватися», *пълзати* «повзати», п. *peřzác* «тс.», ч. [plzky] «слизький», болг. *пълзя́* «повзу», м. *ползи* «повзе», схв. *пўзати*, *пўзати*, слн. *polzėti* «повзати», *plézati* «дертися вгору, лізти, лазити», стсл. **пльзати** «повзати», **пльзати** «тс.»; — псл. *pʲlʲz-*ti*, *pʲlʲzati, *pelzti, *pelzati «повзти, пов-зати», пов'язане чергуванням голосних з *polzь «полоз»; — очевидно, споріднене з двн. *folgēn* «іти слідом», днн. *folgon*, дангл. *folgian*, *fylgan*, пгерм. *folg-, *fulg- «тс.», можливо, також кельт. *olg- «слід, іти слідом»; іє. *pelg'h-/polg'h-/pʲg'h- «ковзати, повз-ти», співвідносно з *pelk-/polk- «по-вертати, обертати». — Фасмер III 309; Черных II 51; Преобр. II 92—93; Brückner 402; Machek ESJC 456; Holub—Kop. 277; Младенов 537—538; Mikl. EW 237; Grautmann 218; Аникин Этимология 1980, 41—49; 1981, 131—140. — Пор. **пóлоз**, **полбса́**¹.

повідло, [павідло] «повидло», [повіла] «тс.» Нед, [повидлянка] «страва з повидла», [повиля́нка] «тс.» Нед; — р. *повідло*, *повідла*, бр. *павідла*; — запозичення з польської мови; п. *rowidła* «повидло», як і ч. *rovidla* «тс.», загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Brückner 433) з п. *wić* «вити, крутити»; виводиться (Machek ESJC 476—477) від кореня іє. *реца-

«чистити» > «щідити» (пор. дінд. pavitga- «чистий», лат. pūgus «тс.»). — Shevelov Hist. phonol. 80; Черных II 47; Фасмер—Трубачев 294.

[**повіж**] «вище, зверху, зверх, нагорі Нед», [*повіжше*] «зверх» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. rowyż «вище», rowyżej «тс.» rowyższy «вищезгаданий» є результатом видозміни давнішого rowysze «вище», що складається з прийменника ро «по» і прислівника wysze, пов'язаного з прикметником wysz(sz)у «вищий»; видозміна зумовлена аналогією до основи niższy «нижчий». — Grückner 639. — Див. ще **вись**, **по**.

повилика, *повилиця*, *повилюха* — див. **повеліка**.

[**повинуті**] «наринуті, нахлинуті»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слів [*полінуті*] «полетіти», *поліннути* «потекти» з властивою західним говорам заміною л на в (**ў**).

[**повиншивляти**] «повитягати, повиймати» Мо; — неясне.

повинь — див. **полін**.

повитиця (бот.) «Cuscuta L.; [березка польова, Convolvulus arvensis L.], [*поватиця*] «березка польова», [*повитель*] «повитиця чебрецева, Cuscuta epithymum Murr.» Мак, [*повитниця*, *повитуха*] «тс.», [*повій*] «березка польова; іпомея, кручені паничі, Ipomoea L.» тж, [*повійка*] «тс.; повитиця льонова, Cuscuta epilinum Weihe Мак; плющ, Hedera helix L.», [*повійник*] «березка польова Нед, Мак; повитиця чебрецева Мак», [*повітиця*] «повитиця», [*привітиця*] «тс.» Куз, [*привитиця*] «повитиця одностовпчикова, Cuscuta monogyna Vahl.» Нед, [*привітиця*] «тс.», [*привітниця*] «повитиця чебрецева, Cuscuta epithymum Murr.», [*привитуха*] «тс.» Мак; — р. [*повитель*] «повитиця; березка», [*повилика*] «плющ», бр. *павітуха* «повитиця», [*павій*] «березка»; — похідні утворення від *віти-ся*; назви зумовлені тим, що ці рослини обвиваються навколо інших рос-

лин. — Шамота 115; Меркулова Очерки 107—108; Machek Jm. rosl. 184. — Див. ще **віти**¹. — Пор. **вітень**, **павутиця**, **повеліка**, **повутиця**.

повіддя, *повідь*, *поводдя*, *поводень* — див. **водá**.

[**повідник**] (орн.) «уліт, коловодник, Tringa L.; травник, Tringa totanus L. (Totanus)» Шарл, ВеНЗн; — похідне утворення від *водá*; назва зумовлена тим, що ці птахи відшукують поживу (комах та їх личинки) у воді і на вологих місцях (Воїнств.—Кіст. 74; Стратман 36; Птицы СССР 255—258); пор. інші назви цих птахів: [*коловодник*, *коловодіця*, *болотенник*] ВеНЗн, нім. Wasserläufer «тс.», букв. «водяний бігун, бігун по воді». — Булаховський Вибр. пр. III 227. — Див. ще **водá**, **по**.

[**повіліти**] «залишити» О; — неясне; можливо, пов'язане з *воля*, *звільніти*.

повільний «нешвидкий; тривалий; пологістий; [помірний; вільний; нетісний (одяг)]», [*повільній*] «тс.; поступливий, поблажливий» Нед, *сповільнити*, *сповільнювач*, *уповільнити*, *уповільнювач*; — пов'язане з *воля* (див.).

[**повінець**] (бот.) «жабурник, Hydrocharis L.» Нед, Мак, [*повінцеваті*] «жабурникові, Hydrocharideae Juss.» тж; — неясне.

повінь «розлиття річки, значне підвищення рівня води у водоймі», [*повеніти*] «викликати повінь» О; — р.-цсл. **повонь** «повідь, потоп, розлиття річки; потік, річка»; — результат спрощення давнішого **повіднь* (<**rovodьнь*), р.-цсл. **поводьнь** «повідь; потік», яким відповідають ч. слц. rovodeň «повідь, розлиття, повінь», п. rowódź «повінь», схв. pǔvōdanь, pǔvōdanь, слн. rovódenj «тс.»; — псл. rovodьнь «тс.», похідне від voda. — Див. ще **водá**.

повісмо «пучок оброблених конопель або льону, готових для прядіння, а також одержана з нього пряжа; пасмо; міра прядива; [60 мітків, пучків (пряжі) разом Нед]», [*повісьмо*] «тонке полотно; найкраще полотно; в'язка» О,

[повісьм'яниця] «найкраще полотно на сорочки» О, [повісн'яний] (у виразі [повісн'яне полотно] «різновид тонкого полотна»); — р. [повесмо] «пучок обробленого льону; жменя пряжі або дві жмені льону (для вичісування); міра обробленого льону; міра пряжі, ниток (моток у 40 обертів)», [повесма] «тс.», бр. [навесма] «пучок обробленого льону (від 10 до 12 жмень)», др. пов'єсмо «пучок (льону), міток, пасмо», п. [powismo] «пучок вичесаного і сплетеного прядива» (з укр.), ч. [rověsno] «10 жмень льону», слц. rovesno «пучок льону або коноплі», [rovesmo] «тс.»; дві жмені обробленого льону або коноплі, нл. rowěsno «пасмо», rowězno «жмут обробленого льону», болг. повесмо «куделя, жмут коноплі, льону, вовни», пов'ясмо «тс.», м. повесмо «куделя; пасмо», схв. пòвесмо «пасмо», слн. rověsno (rověsno) «жмут обробленого льону»; — очевидно, псл. rověsno «пасмо, пряжа; пучок, жмут обробленого льону або коноплі», пов'язане з rověsiti «повісити», семантично видозміненим під впливом vęzati «в'язати»; менш переконливе безпосереднє виведення (Machek ESJC 476) з псл. *ro-vęz-ьто як похідного від vęzati «в'язати». — Дзєндзелівський St. sl. 13/3—4, 196—197; Даль III 144—145; Носович 434; SW IV 853; Schuster-Sewc 1143; Младєнов 437; Трубаєв Рем. термиол. 102. — Див. ще **вісіти, по**.

[повісник] (бот.) «гвоздики дельтовидні, Dianthus deltoides L.» Мак; — неясне.

повісти, повістка, півість, повістяр — див. **відати**.

повіт (іст.) «адміністративно-територіальна одиниця, складова частина губернії», **повітовий**; — р. пов'єт «повіт», бр. нав'єт, п. rowiat «тс.», болг. [пов'єт] «округ»; — очевидно, псл. rověť «округ», давніше «межа, відгороджена гілками ділянка землі», пов'язане з *rovětiti «позначити гілками», věť «гілка»; думки про запозичення з польської мови (Фасмер III 293) і про

безпосередній зв'язок польського відповідника з wiat- (< псл. *větiti) «говорити» (Vrúckner 432—433, 614) недостатньо обгрунтовані. — Мельничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 110. — Див. ще **вітати¹, відвічати**. — Пор. **привіт**.

повітка «господарське приміщення; покрівля на опорах, накриття», [нав'єть, півєть] «тс.»; надбудова над погребом; погрібник» Л, [повіт] «хлів» Пі, [півіть] «хлів для худоби (частіше відкритий); нав'є із соломи біля такого хліва»; — р. [пов'єтка] «повітка», пов'єть, повіть, бр. нав'єць «тс.», п. rowieć «критий перехід; місце для проходу через двір або в городі; накриття, нав'є», rowietka «тс.»; [невеличкий сарай]; — псл. rověť (rověť) «накриття», очевидно, пов'язане з *rovětiti «покрити гілками»; менш переконливе пов'язання (Mikl. EW 387) з vějati «віяти» або зіставлення (Moszyński JP 37, 297) з псл. jata «хлів» (пор. укр. *ятка*). — Фасмер—Трубаєв III 293—294. — Див. ще **віть¹, по**.

[повітренниця] (бот.) «кремена лікарська, Petasites officinalis Mnch. (Petasites hybridus G.M.Sch.)» Нед; — неясне.

повітря — див. **вітер¹**.

[повіхтериця] «вихор, буря»; — пов'язане з [віхтелиця] «тс.», частково зближеним з *віхор*. — Див. ще **віхтели**.

повія, повійниця — див. **віяти**.

півний, півен, [повніненький] «заповнений ушерть, дуже повний», **повнісінський, [повн'єча]** «скупчення; заповнення; повно, повно-повнісінсько», [півніця] «велика кількість; потік, хвиля» Нед; повна посудина, чарка», [повниць] «жбанок» ВєЗн, **повнота СУМ, Г, [повнь]** «досконалість, повнота» Нед, **півня** «повний місяць; надмір (почуття); [повнота; достаток, велика кількість, численність Г, Нед; друга фаза місяця, підповня Л]», **півнява** «надмір (почуття); огрядність СУМ; [повнота; достаток, велика кількість, числен-

ність]», [повня́к] (у сполученні *п.-місяць* «повний місяць» Нед), *пóвнити* «наповняти; [виконувати (службу, обов'язки)]», *пóвнитися*, *повніти*, *повнішати*, *пóвністю*, *повното́ю* «повністю», [зупóвний] «повний», *напóвнювач*, [напідпóвні] «під час другої чверті місяця», *неповнє́ний* «нездійснений» Куз, [неповнї́мий] «тс.» Нед, [непóвний] «неповний» Нед, *непóвна* «не повністю, не цілком», [перепóвня] «надмір (почуттів, переживань)», *підпóвня* «друга фаза, друга чверть місяця; [повний місяць, повня Нед]», *поповні́лий*, *попóвненець* «той, хто прибув у військову частину у складі поповнення», *попóвнення*, *поповня́ти* «збагачувати; замінювати нестачу; повертати, відшкодовувати; [учиняти]», [спóвний] «повний» Нед, [сповні́чка] «склянка; повна посудина, чарка» Нед, [сповені́ти] «наповнити, наситити, просочити», *спóвна* «цілком, повністю», [упóвень] «повня» Нед, [упóвні] «з повною посудиною; про повний місяць; про вагітну жінку; цілком, повністю, доволі, досхочу» Г, (Ме); — р. *пóлный*, бр. *пóўны*, др. *пълнъ*, *пълныи*, п. *peľny*, ч. слц. *plný*, вл. нл. *roľny*, полаб. *raľně* (*raľně*), болг. *пълн*, м. *полн*, схв. *пўн*, слн. *roľn*, стсл. *пльнь*; — псл. **р*¹*л*п «наповнений, цілий, повний»; — споріднене з лит. *pilnas* «повний», лтс. *pilns*, прус. *pilpan* (зн. в. одн.), дінд. *pīgnāh*, ав. *ərəgəna-*, гот. *fulls*, дангл. днн. *full*, двн. *fol*, дісл. *fullr*, дірл. *lān* «тс.», лит. *pilti* «лити, сипати, бити, катати», а також, з іншим ступенем вокалізму, дінд. *grāḡah* «повний», лат. *plēnus* «тс., наповнений, надутий», гр. *πλήρης* «повний, наповнений», *πίπλημι* «наповнюю, навантажую», лат. *plēo* «наповнюю», дірл. *līpaim* «тс.»; іє. **р*(*е*)*л*ē- «наповняти, набивати; заповнювати (простір)», що є розширенням кореня **р*el- (**р*l-) «тс.». — Фасмер III 312; Brückner 402; Holub—Lyer 378; Machek ESJC 461; Schuster-Sewc 1123; Polański—Sehnert 107; Младенов 537; Критенко Вступ 556—557; ZVSZ 352;

Mikl. EW 236; Meillet Études 294; Meie OЯ 215; Trautmann 218; Fraenkel 592; Mühl.—Endz. III 216; Jóhannesson 560; Kluge—Mitzka 826; Klein 627; Белецкий Принципы 57; Frisk II 537—538, 561; Boisacq 783—784; Walde—Hofm. II 322—323; Pedersen Kelt. Gr. I 52, 178; Uhlenbeck 166, 173; Pokorpu 798—799.

[пóвнігува́ти(ся)] «стомити(ся), вибити(ся) із сил» ЛЧерк; — очевидно, пов'язане з [ні́га] «розслабленість, зніженість, пестоші» (див.).

[пóвночі] «темно, поночі» Л; — очевидно, результат видозміни форми *пóночі* під впливом *північ* «середина ночі» (пор. бр. *пóўнач* «тс.»). — Див. ще *ніч*, *по*.

[повну́шка] (бот.) «пелія, *Pellia Rad-di* Мак; — можливо, похідне утворення від *пóвний*; мотивація назви неясна.

повня́кі (бот.) «чорнобривці, *Tagetes L.*», [пóвнике] «тс.» Корз, [повне́к] «чорнобривці прямі, *Tagetes erectus L.*» Мак, [повню́к Мак, повню́х ВеНЗн, Мак, повню́хї ВеНЗн, помня́к Па, Мак, поню́х ВеНЗн, Мак] «тс.», [повня́кі] «гвоздики, *Dianthus L.*» ЛЧерк, [помня́к] «чорнобривці» ВеБ; — похідне утворення від *пóвний*; назва зумовлена махровою, повною формою квітки цих декоративних рослин (Вісюліна—Клоков 159—160, 317). — Див. ще **пóвний**.

[пóволоди] (мн.) «смуги при заході сонця» Нед; — результат видозміни детимологізованої назви [пóмолодки] «білі хмарки» і под. — Див. ще **молодітисся**.

пóвороз¹ — див. **пáворожка**.

пóвороз², *поворі́зка*, *поворóзка* — див. **ворóза**.

повпřed, *повпředство*; — р. болг. *полпřed*, бр. *пайпřed*; — складноскорочене слово, утворене в радянський період з перших частин слів *повнова́жний представнік* за зразком р. *полпřed* (*полномóчный представітель*). — ССРЛЯ 10, 1075.

повсегда́, *повсіда* — див. **всігда**.

повста́ти, повста́нець, повста́н-ня — див. **ста́ти**.

повсть, повсти́на, по́встка «повсть; [повстяна підбивка на внутрішній частині хомута]», [повсти́ще] «шматок сукна на дощі, яким гребінники полірують гребінці», *повстья́к* «зимове взуття з повсті, валянок», *повстья́ник* «тс.», *по́встья́нка* «шматок повсті; [одяг із повсті Нед]», *повстья́р* «той, хто виготовляє повсть», *повстья́рня* «повстяна фабрика Куз, повсти́нний» «виготовлений з повстини», *повстья́ний* «виготовлений з повсті», [повстя́нний] «тс.; схожий на повсть» Нед, [повсти́ти] «валяти, збивати (повсть)» Нед, [посповщувати́ся] «позбиватися» (про вовну) О; — р. *полсть* «полотнище, повстяне покривало, простирадло», [по́лость] «повсть», [полсти́на] «тс.», бр. *поўсьць* «(у тварин) шерсть, вовна; підшерстя», др. *пѣлсть* «повсть, повстяний килим», п. *piłśc* «повсть, повстина; фетр (кращий сорт)», *piłśń*, ч. *plst*, сл. *plst'*, вл. *pijelsc* «тс.; м'яке волосся тварин», *pijelsc* «тс.», болг. *плѣст* «повсть; повстина, кошма», схв. *пѣст* «повсть, фетр», сл. *pólst* «тс.», стсл. *пѣсть* «повсть»; — псл. **p^hlst* «тс.; шерсть, вовна»; — споріднене з лат. *pileus* (*pilleus*) «повстяна куляста шапка», *pileum* (*pilleum*) «тс.», гр. *πίλος* «повсть», а також, можливо, з більш віддаленими двн. *filz*, дангл. *felt* «тс.», двн. *falzan* «бити», лат. *pello* «б'ю, штовхаю; коливаю; рухаю»; іє. **peldos-* «збитий, звалений», **pilos-* «волосся», **pilo-* «тс.». — Фасмер—Трубачев III 318; Шахматов ИОРЯС 7/1, 303; Срезн. II 1751; Brückner 413; Machek ESJC 463; Schuster-Sewc 1078; Младенов 431; ZVSZ 352; Mikl. EW 236; Fortunatov AiSiPh 4, 585—586; Frisk II 536; Walde—Hořm. II 303—304; Kluge—Mitzka 197—198; Schrader Reallexikon I 311; Pokorný 801.

повсю́да, повсю́дейка, повсю́дний, повсю́дніти — див. **всю́ди**.

повтвара́ти, повтверя́ти, повтво-ря́ти — див. **отвирати́**.

повти́шкувати — див. **ти́скати**.

повто́р, повторі́ти, повто́рний — див. **вто́ра**.

[**повути́ця**] (бот.) «березка польова, *Convolvulus arvensis* L.» Мак; — результат контамінації форм *павути́ця* і [пови́тиця] «тс.» (див.).

[**повх¹**] (зоол.) «польова миша, *Arvodemus* (*Arvicola*); вовчок, соня, *Glis glis* L. (*Myoxus glis* Schreb) Нед; картопляна миша Нед; кріт ЛексПол; хом'як, *Cricetus frumentarius* Pall. Нед», [повха́рня] «сховище для вовчків, (*gligarium*)» Нед; — р. *полчо́к* «вовчок, соня», [полчо́к] «соня, земляна білка; садова соня, *Eliomys quercinus*», бр. [поўх] «горіхова соня, *Muscardinus avellenarius*; садова соня», п. *piłch* «землерийка, *Crossopus fodiens*; вовчок, соня», [pilkh] «вовчок, соня», ч. *plch* «тс.; садова соня», сл. *plch* «садова соня», *plcha*, *plšica* «тс.», нл. *pjelch* «вовчок», болг. *плѣх* «щур, *Mus rattus*», схв. *пѣх* «вовчок, соня», сл. *pólh*, стсл. *пѣхъ* «тс.»; — псл. **p^hlx* «соня, вовчок; польова миша», очевидно, пов'язане з *płēsнь* «цвіль»; — споріднене з лит. *pele* «миша» (первісно, мабуть, «сіра тварина»), лтс. *pele* «миша», а також з лит. *pelėti* «пліснявити, цвісти», *pelėsis* «цвіль», лтс. *pelėsis* «сірий (про вовка, зайця); сірко (про коня)», *pelėjums* «цвіль»; іє. **pel-/b(h)el-*; менш обгрунтоване виведення псл. **p^hlx* від двн. *pilih* «соня», *bilih*, свн. *bilch* «тс.» (Holub—Kop. 278; Holub—Lyer 377; Meillet MSL 11, 179; Osthoff Parerga 185; Pedersen Kelt. Gr. I 98; IF 5, 56), скоріше німецькі форми є давнім запозиченням із слов'янських мов. — Фасмер III 319—320; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114; Matzenauer LF 13, 168; Brückner 413; Machek ESJC 460; Schuster-Sewc 1077; Младенов 431; Kiparsky GLG 99; Kluge—Mitzka 76; Schrader IF 17, 29. — Пор. **пілх, плісень**.

[**повх²**] (ент.) «звичайний хрущ, *Melolontha vulgaris* Fabr.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, результат се-

мантичної видозміни назви [повх] «польова миша; вовчок» (див.).

[повхатий] «волохатий»; — неясне; можливо, пов'язане з *пелехатий*.

[пóвхта] «баюра, болото» ВеНЗн, [пóхта] «тс.» ВеНЗн; — неясне.

[пóвчик] (ент.) «кровососка кінська, *Piprobosca equipa L.*» ВеУг, ВеНЗн; — неясне.

[повшédний] «повсякденний, щоденний, звичайний», ст. *повшедный* (XVII ст.); — бр. ст. *повшедный* «тс.» (1561); — запозичення з польської мови; п. *powszedni*, [powszedny], як і слц. заст. *powšedny* «тс.», утворене з прийменника ро «по», давньої займенникової основи *wsze-* «все-» та основи іменника *dzień* «день» (мн. *dni*), якому відповідає укр. *день*. — Булька 247; SW IV 868, VII 765, 772. — Див. ще **по, весь¹, день**.

[повшóнок] «маленький хлопчик», [повшóк] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [повх] (зоол.) «польова миша; вовчок; картопляна миша; хом'як» (див.).

[пов'язок] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina L.*» Мак; — результат видозміни і перенесення назви [зав'язник] «перстач прямостоячий, калган, *P. tormentilla Neck.* (*P. erecta L.*)»; назва могла бути частково зумовлена й тим, що перстач гусячий має повзучі стебла, які вкорінюються по вузлах (Словн. бот. 414—415; Вісюліна—Клоков 210—211; Нейштадт 323—324; Симонович 375—376). — Шамота 142—143. — Див. ще **зав'язник**.

погав'є, погів'є, погов'є — див. **пуга**.

поганий, поганкуватий «трохи поганий, не дуже добрий; негарний, некрасивий», [поганькуватий] «досить поганий» Нед, поганючий, [паганець] «поганець» Нед, поганець «той, хто викликає огиду, відразу; (заст.) нехристиянин», поганін «тс.; [вовк]», паганство «язичество» Куз, поганство (заст.) «тс., язичники», [поганство] «тс.; погань» Нед, поганка «негарна жінка;

лихоманка; річ, яка викликає чиесь незадоволення», погань, поганити «робити поганим, неприємним, псувати; неславити, безчестити», поганитися «безчестити себе; допускати помилки», поганіти «ставати поганим», поганішати, поганішати, [поганчати] «тс.», препоганий; — р. поганый «поганий», бр. *pagány* «тс.», др. *поганьши* «язичник; еретик; іноземний; нечистий; грубий», п. [pogan] «язичник», *poganin* «тс.», [poganny] «поганий, негідний», нл. *pogan* «язичник», ч. слц. вл. *poħan* «тс.», болг. *поганец* «тс.; погана, неприємна людина; [пацюк]», м. *поган* «поганий, огидний, [нехрещений]», *поганец* «поганець, огидна людина», схв. *пòган* «язичницький; поганий, огидний; злий; брудний», *поганац* «поганець», *пòганік* «огидна, погана людина; язичник», *пòганин* «тс.», слн. *rogán* «язичник», стсл. **поганъ** «варвар, кат; іноземний, варварський, поганський, язичницький»; — давне запозичення з латинської мови; лат. *pāgānus* «сільський; селянський, простий, неосвічений; язичницький» є похідним від *pāgus* «сільська громада, село; сільське населення; область, район, округ», пов'язаного з *paŋo* «вбиваю, заганяю, встромлюю, вдавлюю, вирізую», спорідненим з псл. [paŋъ] «виїмка», укр. *паз*; функціонування цих запозичених форм на позначення поняття «язичник», а також розвиток значень типу «брудний, бридкий; забруднювати, неславити, безчестити, псувати» були підтримані на слов'янському мовному ґрунті фонетично близькими власне слов'янськими утвореннями, пов'язаними з псл. *gapa* «образа», *ganiti* «докоряти», укр. *гана* «осуд, ганьба, сором», *ганити* «гудити; докоряти, лаяти». — Фасмер III 185, 294—295; Черных II 47; Brückner 426; Holub—Lyer 381; Machek ESJC 467—468; Schuster-Sewc 1118—1119; Младенов 437; Skok II 694; REŠ 7, 193; Критенко Вступ 531; Meillet Etudes 185; Schwarz AfSlPh 41, 129; Meyer IF 3, 71; Grünenthal ZfSlPh 9, 380; Boháč LF 35, 443;

Walde—Hofm. II 236, 245—246. — Див. ще **паз**. — Пор. **пагiна́ція**, **пакт**.

[погáнка¹] (бот.) «гречка звичайна, *Fagopyrum sagittatum* Gilib.; гречка татарська *Fagopyrum tataricum* Gaerth. (L.)» Нед, Мак; — п. ст. [roganka] «гречка», ч. роhanka, слц. роháпка «тс.»; — очевидно, результат семантичної видозміни назви *погáнка* «нехристиянка, язичниця»; пор. нім. Heidekorn «гречка», букв. «поганське зерно» (Heide «язичник», Korn «зерно»); назва зумовлена тим, що гречка прийшла до країн Середньої Європи від татар-язичників у XV ст.; пор. інші назви гречки: [татáрка], р. [татáрка], слц. tatarka, схв. татарська елда «гречка татарська», нім. Buchweizen tatarischer, фр. sarrasin de Tartarie «тс.» — Фасмер IV 27; Brückner 426, 567; Machek ESJC 468; Kluge—Mitzka 107—108. — Див. ще **погáний**.

погáнка² (бот.) «неістівний гриб; [*Agaricus* L. Мак]; — р. погáнка «будьякий поганий, неістівний або отруйний гриб», бр. пагáнка «тс.»; — похідне утворення від *погáний* «недобрий, некорисний, шкідливий». — Шамота 108. — Див. ще **погáний**.

[погáнка³] (орн.) «білоока чернь, *Нугоса пугоса* Güld.; сірошокий норець, *Podiceps griseigena* Bodd.; червоноший норець, *Podiceps auritus* L.» Шарл; — р. погáнка «норець, пірникоза», бр. пагáнка «тс.»; — похідне утворення від *погáний*; назва птахів зумовлена тим, що їх м'ясо має неприємний присмак. — Див. ще **погáний**.

[погáнка⁴] (зоол.) «жаба, *Bufo* ВеНЗн; чорна гадюка, *Pelias berus* Мегг. (*P. cherssea*); веретільниця, *Anguis fragilis*»; — похідне утворення від *погáний* «непривабливий, негарний, бридкий на вигляд»; назва зумовлена бридким зовнішнім виглядом цих тварин. — Budziszewska 91. — Див. ще **погáний**.

[погáр] «кубок, келих СУМ, ВеУг; підвісні ізолятори зі скла та ін. Лизанець», [погáрик] «мала чарка» Лиза-

нець, [погáрiско] «велика чарка» Лизанець, [пугáр] «склянка», [пугáрчá] «чарчина» ВеУг, [пугáрчик] «чарка»; — п. роhаг «бокал, келих», ч. роháг «чаша, келих, бокал, кубок», слц. роháг «склянка, чарка, банка, бокал, кубок»; — запозичене з угорської мови (можливо, через словацьке посередництво); уг. роháг «склянка, чарка; бокал, келих, кухоль» разом з болг. [пáхáр] «глибока миска», схв. пèхáр (пèхáр) «кубок, келих», слн. рèhаг «солом'яний кошик, схожий на миску; (заст.) [кубок, келих, чаша]», стсл. пáхáрьникъ «виночерпій», пèхáрьникъ «тс.» (очевидно, через двн. bèhhári) зводиться до нар.-лат. bīcāgium (*pīccāgium) «бокал, келих», яке походить від гр. βίμος «глиняна посудина (карафка або глечик)», можливо, пов'язаного з сір. bīq «ваза чи глечик з двома ручками», гебр. baq-bīq «пляшка» (Klein 138, 156, 1191) або з ег. b;ḳ.t «посудина для масла, вживана як звичайна міра» (Frisk I 237). — Дзєндзелівський НЗ УжДУ 14, 102—103; Лизанець 617; Brückner 447; SW IV 475, V 429; Holub—Lyeг 381; Holub—Kop. 283; Machek ESJC 468; Младєнов 415; Sadп.—Aitz.VWb. I 264; Mikl. EW 234; MNTESz III 237; Bárczi 245; Kniezsa I 719—720; Korbut PF 4, 419; Kluge—Mitzka 58.

[погáрець] (орн.) «(вид птаха) Нед; одуд, *Урiра ерорс* L. Г», [погáрець] «одуд» Шух; — очевидно, результат видозміни назви [бугурéць] «сич» (див.).

погáш — див. **фогáш**.

[погiй] «висока хвиля, бурун; вода, кров, що рине, б'є» Нед, [погiй] (мн.) «тс.» тж; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. роhóй(у) (роvóй) «потік», молд. пухóй (пувóй, повóй) «тс.» походять від стсл. повонь «повiнь». — Vincenz 5; СДЕЛМ 343; DLRM 677. — Див. ще **повiнь**.

[погiйновáти] «стратити, знищити» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми *погайнуváти* ([гейнуváти]) «витратити марно, розтратити». — Див. ще **гайнуváти**.

погін «велика швидкість», [*погінка*] «переслідування, нарікання», [*погінка*] «тс.», [*погінь*] «погоня», [*погінь*], *погіня* «тс.»; — похідні утворення від *гоніти*, *гнати* (див.).

[**погіншливо**] «успішно»; — неясне; можливо, пов'язане з *гоніти*, *гнати*.

[**погнійка**] (ент.) «жовта калоїдка, *Scatophaga stercoraria* L.» Нед; — похідне утворення від *гній*, *погній* «дobre угноєна земля»; назва зумовлена тим, що ця муха живе у гної (Горностаєв 328; *Urania* Tiegg. *Insekten* 491); пор. інші її назви: *калоїдка*, р. *жёлтая навобзная муха*, нім. *Dungfliege*, букв. «гнойова муха», *Kotfliege*, букв. «калова муха». — Див. ще **гніти**.

[**погнавіти**] «подушити» ВеУг; — неясне.

погода, *погіде*, *погідливий*, *погідній*, *погбддя*, *погоди́на*, *погбді*, *погбдка*, *погбдник*, *погодя*, *погбжий* — див. **год**.

погодити «узгодити», *погбджувати* «тс.», *погодити* «сприяти; помирити; домовити; [почекати Нед]», *погбджати* «мирити, домовляти», *погбдитися* «дати згоду, прийти до згоди», *погодитися* «помиритися; ужитися; домовитися», *погбджувальний*, [*непогбді*] «як стій, не готуючись» Ж; — пов'язане з *год* (див.).

[**погодяник**] (зоол.) «павук-бокохід, *Thomisus viaticus*» Нед, [*погбдянка*] «тс.» тж; — очевидно, похідне утворення від іменника *погода*; назва зумовлена, мабуть, тим, що павук певним чином (напр., формою плетеної сітки) реагує на наступні погодні зміни. — Див. ще **год**.

[**поголовастий**] «пологий, спадистий, похилий»; — неясне; можливо, результат видозміни слова *полóгий*, зумовлений впливом *головáстий*.

[**поголоніти**] «зголодіти» Нед; — результат спрощення форми *поголодіти* «тс.», похідної від *го́лод* (див.).

погбн¹ «знак розрізнення військового або іншого форменого одягу»; — бр. *пагбн*, болг. *пагбн*, *погбн*; — запози-

чення з російської мови; р. *погбн* «тс.; [ремінь, тасьма для носіння чогось (звичайно рушниці) через плече; прут або смуга, по яких що-небудь ходить]», очевидно, пов'язане з *погоня́ть* «поганяти»; менш переконливе виведення (Грот Фил. раз. II 445; Преобр. II 85) з п. **rogop* від *ogop* «хвіст, шлейф». — Черных II 47—48; КЭСРЯ 346; Фасмер III 295; Даль III 152—153; РЧДБЕ 523; Младенов 438. — Див. ще **гнати**.

[**погон**²] «тимчасова гатка на міліні річки під час ловлі риби волоком» Л; — очевидно, похідне утворення від *гоніти*, *гнати*, можливо, як назва того, що примушує рибу йти (жене) у волок. — Див. ще **гнати**.

погбн³ — див. **гнати**.

погонич (орн.) «*Porzana Vieillot*; [пастушок водяний, *Rallus aquaticus* L. Шарл]»; — р. *погбныш* «погонич»; — результат перенесення на птаха назви *погбнич* «той, хто поганяє або супроводжує коней, волів»; перенесення назви зумовлене, очевидно, тим, що ці птахи свистять, як погоничі, пастухи (Даль III 155). — Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **гнати**.

[**погонки**] (бот.) «вид ушанки, *Otites Adans* (*Silene otites* Sm.)» Мак; — неясне.

[**погбня**] «місце, що заливається водою під час повені або після дощів; сіно, скошене на місцях, які заливаються водою» ЛексПол; — неясне; можливо, результат видозміни давнішого **повоня* (<**поводня*) «повінь».

[**погоріджа**] «пожежа, пожарище»; — очевидно, результат контамінації слів [*погорі́ще*] «пожарище» Нед, [*погорі́лище*] «тс.», пов'язаних з *горіти*, і *поже́жа*. — Див. ще **горіти**¹, **жегті**.

[**погорика**] (бот.) «купина, *Polygatum Adans*. (Tourgn.)» Мак; — очевидно, похідне утворення від *горіти*; можливо, назва пов'язана з біблейською легендою про кущ купини, що горить, але не згорає. — Див. ще **горіти**¹.

[погороніне] «палені пожежею дерева, хліба» Нед; — очевидно, пов'язане з *горіти* (див.).

погост — див. **гість**.

поготів «тим більше», [*поготов*] «тс.» Нед; — р. [*пóготово*], бр. *пага-тоў*, [*пóготови*] «тс.», п. заст. *rogotowit* «тс.; особливо», схв. *погдтово*, *погдтову* «тс.»; — результат злиття псл. ро *gotovē* (ро *gotovu?*) «по готовому», можливо, з давнішим значенням «по ходженому» чи «по підготовлених передумовах або можливостях наступної дії». — Німчук Терит. діал. 76. — Див. ще **готівий**, **по**.

пограбнути «заклякнути, замерзнути», *пограбіти* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *rogabieć* «покостеніти, поклякнути, подубіти» є похідним від *grabieć* «костеніти, клякнути, дубіти», очевидно, пов'язаного з *grabie* «граблі, грабки» (первісно «ставати подібним до грабель»). — *Sławski I 334; SW IV 468*. — Див. ще **граблі**, **по**.

[пóград] (бот.) (у сполученнях: *п. ключень* «ломиніс лозний, *Clematis vitalba L. Ж; п. прямиий* «ломиніс прямиий, *Clematis recta L.*» Мак); — очевидно, утворене з применника *по* та іменника [*огра́да*] «огорожа, загорожа», співвідносного з *огорóда*; назва зумовлена тим, що ці чіпкі рослини часто розводять для декорування огорож (Словн. бот. 317; Флора V 91, 94—95, 97; Нейштадт 258). — Див. ще **гóрод**, **по**.

[погрéбіца] «загорода для худоби; обора» Л; — очевидно, результат семантичної видозміни слова *погрéбіця* «надбудова над погребом». — Див. ще **гребті**, **по**.

[погрівить] «косячи, поробити пропуски» Л; — похідне утворення від *грíва* «смуга трави, хлібних культур, що залишається нескошеною; довге волосся на шії і хребті деяких тварин» (див.).

[погру́зка] (зоол.) «вид болотного слимака, *Vythinia*» Нед; — очевидно, похідне утворення від [*грузь*] «трясовина»; назва слимака зумовлена тим, що він живе в трясовині; пор. н. *Sumpf-*

schnecke (*Sumpf* «болото, трясовина», *Schnecke* «слимак»), букв. «болотний слимак». — Див. ще **груз**¹.

[погуковщина] «внесок у громадський капітал на благодійні цілі»; — очевидно, похідне утворення від *пóгук* «заклик». — Див. ще **гук**¹.

[погла́йхатися] «погодитися» Ве-Уг; — видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. *sich ausgleichen* «тс.; домовитися, помиритися» пов'язане з *gleich* «подібний, рівний», двн. *gīlīh*, що зводиться до пгерм. **ga-lika* «тс.», похідного від **lika-* «тіло». — *Kluge—Mitzka 259—260*.

под, *пóдена*, *пóдénня*, *пóдéнок*, *пóдіна*, *пóдіне*, *пóдинок* — див. **під**¹.

[подаба́тися] «захотітися» О; — пов'язане з *пóдбáтися*. — Див. ще **добá**.

пода́гра «захворювання суглобів і тканин, викликане відкладанням солей», *пода́грик* «хворий на подагру», *подагрічний*; — р. болг. *пода́гра*, бр. *па-да́гра*, п. ч. слц. *podagra*, м. *подагра*, схв. *пóдагра*, слн. *pódagra*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *podagra* «подагра (лише в ногах)» походить від гр. *пoдáγpa* «ревматичний біль ніг, подагра», первісно «ножне сильце, капкан», що складається з основ слів *πούς* (род. в. *пoдός*) «нога, ступня; підніжжя, підошва», спорідненого з псл. родь «низинне місце, нижня поверхня», укр. *під* «тс.», і *áγpa* «полювання, лови; мисливська здобич, вилов; воєнна здобич», пов'язаного з *áγpeúō* «полюю, ловлю; хапаю, вириваю», можливо, спорідненим з дірл. *āg* «поразка», кімр. вал. *aeg* «битва, бій; боротьба», дкорн. *haig* «лихо, катастрофа», дінд. *-ajga-* «споживання, з'їдання», ав. *azga-* «полювання, переслідування». — *СІС² 660; Фасмер III 296; Черных II 48; КЭСРЯ 346; Hüttl-Worth 14; Kora-liński 762; Holub—Lyer 380; РЧДБЕ 569; Младенов 439; Вуяклија 737; Walde—Hofm. II 329; Frisk I 14—16, II 587—588*. — Див. ще **під**¹.

[подáлий] «гнилий» О; — очевидно, пов'язане з *подáтися* «схуднути». — Див. ще *дáти*.

[подáмент] «дощина підлога» ДзАтл I, [падáмент, падимéнт, пидимéнт] «тс.» тж; — запозичення з угорської мови; уг. [pádiment (págyament)] «підлога» походить від лат. pavimentum «кам'яна мозаїчна підлога», пов'язаного з *pavio* «б'ю, трамбую», спорідненим з *puto* «ріжу», лит. *piáuti* «різати, жати, забивати (тварину)». — Лизанец 614; MNTESz III 55; Walde—Hořm. II 267; Trautmann 217; Fraenkel 584. — Пор. *ампутáція*.

пóдвиг, подвиги, подвигник, подвигництво — див. *двигати*.

[подвигник] (бот.) (у сполученнях: *п. чоловічий* «рамішія однобока, *Ramischia secunda* (L.) Garcke, *Pirola secunda* L.»; *п. жіночий* «зимолюбка зонтична, *Chimaphila umbellata* (L.) Nutt., *Pirola umbellata* L.») Мак; — похідне утворення від *двигати* «пересувати, носити; [підіймати]»; назва зумовлена, очевидно, тим, що в народній медицині зимолюбку зонтичну використовують при пошкодженні внутрішніх органів від надмірного зусилля, натуги (Анненков 95). — Див. ще *двигати*.

[подвúрак] «хазяїн» Л; — похідне утворення від [двур] «двір», паралельне до п. ст. *rodwornik* «власник, орендар садибки, дворика». — Див. ще *двір, по*.

[подгреб] (бот.) «бабка звичайна, підберезник, *Boletus scaber* Fr. ex Bull. (Gilb.) (B. leucorhaeus Pers.)» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [подгрéб] «підгруздок, *Russula delica* Fr.» вважається результатом видозміни назви *подгриб* «підберезовик», похідної від *гриб* (у розумінні «білий гриб»). — Меркулова 187. — Див. ще *гриб*.

пóде- (початкова частина слів типу *подéколи, подéкуді* СУМ, Пі), [пóдéякий] «дехто, деякий»; — результат злиття прийменника *по* і частки *де*² (див.).

подéне, подéнок — див. *дно*.

подéнка, подéнне, подéнний, подéнник, подéнщина, подéнька — див. *день*.

[подéнькувати] «подейкувати» Нед; — результат видозміни деетимологізованого слова *подéйкувати* «говорити, розповідати, передавати чутки», похідного від *дéйкати* (див.).

[поді] «зажди, зачекай» Нед, [подит] «заждіть, зачекайте» Нед; — результат видозміни форми [погді] «зажди, зачекай» Нед, що виникла з [погоді] «тс.», форми наказового способу від [погодити] «почекати». — Див. ще *погодити*.

подійма «двір, будинок з димоходом» Пі, [подіймя] «тс.» Пі; — результат видозміни запозиченого п. ст. *rodymie* «загальна кількість жилих будинків у селі», похідного від *дум* «дим; (ст.) селянська хата». — Див. ще *дим*.

[подирбати] «поторгати, потрясти»; — очевидно, афективне утворення.

[подірдати] «швидко побігти шквильгаючи» Ба; — пов'язане з [дирдати] «тупотіти, стрибати» (див.).

подібний, подіб'є — див. *добá*.

[подібниця] (бот.) «(вид дзвоника) *Specularia speculum* DC. (*Campanula speculum* L.)» Нед, Мак; — похідне утворення від *подібний*, очевидно, калька наукової назви цієї рослини лат. *speculum* букв. «подібність; дзеркало»; назва, очевидно, дана за схожістю віночка квітки (білого посередині і лілово-фіолетового чи голубого по краях) із дзеркалом (Вісколіна—Клоков 308—309; Нейштадт 531—533). — Див. ще *добá*.

[поділок] «десять горсток конопель, зв'язаних до купи, коли коноплі мочать у річці» Мо; — очевидно, пов'язане з *пóділ, діліти* (див.).

[подкán] (зоол.) «сірий (рудий) пацюк, *Rattus decumanus* (*Mus decumanus*)» ВЕУГ, [поткán] «тс.» тж; — ч. *potkan* «водяний пацюк», [potkán] «тс.», слц. *potkan* «пацюк»; — можливо, че-

рез чеське чи словацьке посередництво запозичено з угорської мови; уг. *potkán* «щур, пацюк», *potkányu*, *patkányu*, як і слн. *podgána* «тс.», походить від іт. [*pan-tegan(a)*, *rantecana*, *pontecana*] «тс.», яке виводиться від ром.-лат. *ponticāna* «чорноморська, понтійська (миша)», що походить від гр. Ποντικός «понтійський», пов'язаного з Πόντος «Понтійське царство, Понт», πόντος «море, шлях по морю», спорідненим з псл. *potъ*, укр. *путь*. — *Мачек ESJC 475*; *Holub—Kop. 288*; *Mikl. EW 253*; *Kniezsa I 402—404*; *Bárczi 237*; *MNTESz III 132*; *Battisti—Alessio 2752*; *Frisk II 578—579*. — Див. ще *путь*.

[**пóдле**] «згідно з; відповідно до; поруч» *Доп. УжДУ II*, [*пáдля*] «згідно з» *ДзУЗЛП*; — бр. [*подли*] «по, згідно з»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. *podla* «згідно», ч. *podle*, слц. *podl'a* «тс.» відповідають др. *подьль* «біля, вздовж». — *Німчук Доп. УжДУ II 94*; *Дзєндзелівський УЗЛП 107—108*; *Brückner 425*; *Holub—Kop. 282*. — Див. ще *біля*.

[**подлужник**] (бот.) «копитняк європейський, *Asarum europaicum L.*» *Мак*; — неясне; можливо, результат видозміни назви [*підлісник*] чи [*підлістник*] «тс.».

подо́ба, *подо́бати*, *подо́батися*, *подо́бенство*, *подо́бень*, *подо́бізна*, *подо́бина*, *подо́битися*, *подо́бінь*, *подо́бний*, *подо́бно* — див. **доба́**.

[**подо́ль**] (у виразі [*у подо́лі*] «у вагітності») *Нед*; — неясне.

подо́рожник, *подо́ріжник* — див. **дорóга**.

подпінка — див. **пень**.

[**пóдра**] «сідало для курей; горище; сінник (для зберігання сіна); полиця під дахом», [*пóдря*] «тс.; настил *Нед*; постіль *ВеУг*», [*пóдрачка*] «сідало для курей» *Мо*, [*пóдро*] «поверх; горище» *Нед*, [*пóдріна*] «дрючок, жердка на помості» *О*, [*підра*] «сінник», [*підря*] «тс.; сідало», [*підрі*] (мн.) «тс.», [*підре*] «горище над хлівом» *О*, [*підри*] «закутки, закапелки»; — болг. [*пoдъръ*] «сте-

ля», [*подаре, пóдере*] «тс.»; — псл. [*podra, podrъ*], очевидно, утворене з прийменника *po* й основи **drъ-* «дерево», яка зводиться до іє. **dru-* «тс.»; пов'язання з основою *др-* «дерти» (*ВеЗн 51*) менш переконливе; виведення від рум. *pod* «горище», *podéală* «підлога; стеля» (*Vincenz 12*) помилкове. — *Rusek Zborník filoz. fak. Univ. Komenského 26, 77—78*. — Див. ще **дрóва**, **по**. — Пор. **одр**.

[**подрéнчити**] «спішно піти, затюпати» *ЛексПол*; — очевидно, афективне утворення, можливо, пов'язане з [*дрéнути*] «швидко побігти, втекти», *дремéнути* «тс.».

[**подрівіти**] «стати гнилим, трухлявим» *ВеУг*; — пов'язане з [*древніти*] «загнивати, робитися трухлявим» (див.).

[**подриніти**] «побігти, піти» *О*; — пов'язане з [*дрéнути*] «тс.» — Див. ще **дремéнути**.

[**подріпати**] (згруб.) «піти»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *дрáпати* «швидко тікати, швидко відступати».

[**подріжня́тися**] «наслідувати кого-н.»; — неясне; можливо, результат видозміни етимологічно не зовсім ясного стсл. цсл. **подрáжати**, др. *подрáжати* «тс.».

[**подрóцькати**] «злегка побити, поколотити» *Нед*; — пов'язане з [*дрóцькати*] «роздрібнювати, товкти, розбивати» (див.).

подтебénки — див. **тебénка**.

[**подупельник**] «ласун, пустун; ловелас»; — очевидно, пов'язане з *дуплó* (див.).

[**пó-душ**] «вдосталь, досить» *Нед*; — очевидно, утворене з прийменника *po* й основи іменника *душá*; пор. р. *до душі* «дуже, у найвищій мірі». — Див. ще *душá*, **по**.

пóдушка *СУМ*, *Нед*, *подо́уся* (дит.) «подоушка», [*пóду́ха*] «подоушка» *Нед*, *подоу́щина* (зменш.); — р. *подо́ушка*, бр. *падо́ушка*, др. *подоушька*, п. *poduszka*, ч. слц. *poduška*, ч. ст. *poducha*; — псл. [*poduška*]; — загальноприйнятої

етимології не має; здебільшого зіставляється з п. *düşna* «велика подушка; нічний ковпак, підбитий пухом», ч. *düşna* «перина», схв. *дўхња* «тс.» і зводиться до псл. *dux-* «дух» як назва надутої речі; виводиться також (Преобр. II 87; Mashek ESJC 467; Holub—Lyer 381) із сполучення родъ ихо «під вухо» (пор. фр. *oreiller* «подушка» від *oreille* «вухо»). — Дзєндзелівський УЗЛП 108—109; Фасмер III 301; Ильинский ИОРЯС 20/3, 81; Brückner 102, 426; Holub—Kor. 283; Bern. I 234—235.

[подя́читися] «подобатися» О; — запозичення з польської мови; пор. п. *powdzięczyć się* «пококетувати», *wdzięczyć się* «лащитися; маніритися», *wdzięczyć* «милий, приємний; вдячний», *dzięk(a)* «дяка». — Див. ще **дяка**.

по́езія, *по́ема*, *по́ет*, *поетиза́ція*, *по́етика*, *поетичний*, *поетизува́ти*; — р. *poëzia*, бр. *paëzia*, п. *poezja*, ч. *poezie*, роесіє, слц. *poëzia*, вл. *poezija*, болг. *по́езия*, м. *поезија*, схв. *пдѣзија*, слн. *poezija*; — запозичено, можливо, через польське і через російське посередництва, з латинської мови; лат. *poësis* «поезія, мистецтво поезії» походить від гр. *ποιήσις* «тс.; віршований твір, поема; творчість; виготовлення», *ποιήτης* «творець, поет», пов'язаних з *ποιεῖν* «робити, виготовляти; будувати; діяти; народжувати; складати, творити», спорідненим з псл. *čipiti* «робити, виробляти», укр. *чинити*. — SIC² 661; Черных II 49—50; Фасмер III 350; Koraliński 762; Holub—Lyer 381; Младенов 451; Вујаклија 738; Dauzat 569; Klein 1207; Kluge—Mitzka 557; Walde—Hofm. II 339; Frisk II 570—572. — Див. ще **чин**.

по́ема — див. **по́езія**.

[поєди́нок] (бот.) (у сполученні [*n. білозор*] «білозір болотний, *Parnassia palustris* L.») Нед, Мак; — похідне утворення від *еди́ний*; назва може бути зумовлена тим, що білозір має одиночний стебловий листок (Флора УРСР V 486; Нейштадт 300; Федченко—Флеров 503). — Див. ще **єдєн**.

[пожажиха́тися] «мати велику спрагу; страждати від нестачі води» Мо; — пов'язане із [зажо́хатися] «захворювати від спеки; хворіти або гинути від спраги». — Див. ще **зажо́гну́тися**.

[пожа́й] (команда, яка подається, коли потрібно направити парусний човен за вітром) Дз, [пажа́й] «тс.» Мо; — неясне.

[пожалі́вник] (орн.) «кропив'янка, славка, *Sylvia Scor.*» Нед; — похідне утворення від [жа́ліва] «кропива». — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще **жа́ліва**, **кропівник**¹.

[пожа́ль] (зоол.) (у сполученні [*зелений п.*] «фізалія, *Physalia*») Нед; — префіксальне утворення від *жа́літи*; назва зумовлена тим, що ця безхребетна морська тварина має кропивні клітини, які, виділяючи сильну отруту, викликають опіки у людини (W. Eigener. Epzyklorädie der Tiere I (1971), 29); пор. [жа́ліва] «кропива». — Див. ще **жа́ло**.

[пожа́рки] (бот.) «оман британській, *Inula britannica* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *пожа́р* «пожежа»; назва цієї рослини, можливо, зумовлена жовтим кольором її квіток. — Нейштадт 552. — Див. ще **жа́р**.

[пожа́рниці] (бот.) «вид дрібних білих грибів» ВеУг; — похідне утворення від [пожа́рник] «сухий хмиз», *пожа́р* «пожежа»; назва зумовлена тим, що ці гриби ростуть лише у місцях, де був спалений сухий хмиз. — ВеУг 248. — Див. ще **жа́р**.

[пожа́рніца] (бот.) «куничник наземний, *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth.» Л, [пожа́ниця] Мак, *пужа́рніца* Л] «тс.»; — похідне утворення від *пожа́р* «місце, де що-небудь горить або горіло; [спалений ліс ВеЛ]»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця трава виростає переважно на лісових згарищах (Л 166). — Див. ще **жа́р**.

[пожички] (бот.) «порічки червоні, *Ribes rubrum* L.» Мак, [позі́чка] «тс.» Мак; — запозичення з польської мови, зближене з основою укр. *позич*

чати (пожичати); п. porzeczki (одн. porzeczka) відповідає укр. порічки, порічка «тс.». — Потєбня РФВ 6, 341. — Див. ще порічка.

[пожонний] «порядний, пристойний» ЛексПол; — запозичення з польської мови; п. [porzopny] «тс.; акуратний, охайний; систематичний» є розмовним варіантом форми porządny «тс.», якій відповідає укр. порядний. — Див. ще ряд.

поз — див. повз².

поза́¹ «за, позад, позаду; крім, без», поза-; — р. по-за, бр. па-за, п. ч. заст. слц. схв. roza, roza-; — складне утворення з прийменників по і за. — Мельничук СМ III 152; ESSJ Sl. gr. I 204—205. — Див. ще за¹, по.

поза́² «положення тіла людини або тварини», [позирувати] «позувати» Нед, позувати; — р. бр. болг. м. схв. поза, п. вл. roza, ч. слц. слн. póza; — запозичене, можливо, через польське і німецьке посередництво (нім. Póse), з французької мови; фр. pose «положення тіла, поза; позування, рисовка» є похідним від poser «класти, ставити, відпочивати», яке зводиться до нар.-лат. pausāre «стояти; зупинятися, відпочивати; робити паузу», похідного від лат. pausa «зупинка, затримка; кінець» і в пізньолатинський період зближеного з лат. positio «положення», пов'язаним з рпо «кладу». — СІС² 661; Акуленко 141; Черных II 49—50; Фасмер III 303; КЭСРЯ 349; Sl. wug. obsyuch 595; Holub—Lyer 389; Младенов 451; Вуяклија 738; Dauzat 576; Gamillscheg 717; Klein 1221; Walde—Hofm. II 268. — Див. ще пауза.

[позаглі́нний] (у виразі [позаглі́нні уставки] «вид шва і вишивки») Нед, [поза́гола] «тс.» Нед; — неясне.

поза́ду — див. зад.

позае́мний — див. вза́емний.

[позакері́ювати] «витратити, розтринькати» Нед; — неясне.

[позата́к] «остільки, тому, через те» Нед; — складне утворення з прийменника поза́ і прислівника так,

співвідносно зі сполучником [поза́як]. — Див. ще поза́¹, так.

поза́як (спол. заст.) «оскільки, тому що; через те що»; — складне утворення з прийменника поза́ і прислівника як; вихідне значення не зовсім ясне. — Булаховський Вибр. пр. II 512. — Див. ще поза́¹, як².

[позво́нок] «хребець» Нед; — р. позвонóк, бр. пазванóк; — пов'язане з [звенó] «ланка ланцюга»; можливо, запозичене з російської мови. — Фасмер III 303. — Див. ще звенó.

поздника — див. позник.

позити́в (у фотографії), позити́визм «філософський напрям, який обмежується розглядом емпіричних (позитивних) даних», позитиві́ст, позити́вний «ствердливий, ствердний, підтверджений досвідом; який заслугове схвалення; один з двох видів електрики; (у фотографії) пов'язаний з позитивом»; — р. болг. м. позити́в, бр. па-зити́й, п. pozytyw, ч. pozitiv, positiv, слц. pozitiv, вл. pozitiv, схв. пòзити́в, слн. róзитив; — запозичення із західноєвропейських мов; нвн. Positiv «позитив», positiv «позитивний», фр. positif «тс.», positivisme «позитивізм» (утворено філософом О. Контом, 1798—1857), англ. positive «позитив; позитивний» походять від лат. positivus «умовний, довільний», пов'язаного з дієсловом рōpere «класти, розміщувати; призначати, встановлювати, вживати, визначати». — СІС² 661; Фасмер III 303; Смирнов 229; Kopaliński 775; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 569; Младенов 456; Вуяклија 739; Fremdwörterbuch 498; Dauzat 576; Klein 1222; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще пози́ція. — Пор. депó, експози́ція.

пози́ція, позиці́йний; — р. болг. пози́ция, бр. пази́ция, п. rozycja, ч. pozice, слц. pozícia, вл. pozicija, м. пози́ция, схв. пòзи́ция, слн. rozicija; — запозичення з латинської мови; лат. positio «положення; обставини, позиція; твердження, тезис» пов'язане з рпо, рōpere «кладу, розміщую», яке че-

рез проміжне *po-spo «відкладаю геть» пов'язується з sino «кладу; допускаю», спорідненим з sero «сію», псл. sě(ja)ti «сіяти». — СІС² 661; ССРЛЯ 10, 787; КЭСРЯ 349; Kopaliński 775; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 487; Младенов 456; Вуяклија 739; Klein 1222; Fremdwörterbuch 498; Dauzat 576; Walde—Hofm. II 335—336, 522. — Див. ще **по, сія-ти**¹. — Пор. **депо, експозиція, композиція, позитив**.

позір, *позірка, позірний, позор, позорий, позорище, позорливий, позорний, позорниця, позорувати* — див. **зріти**¹.

позихати, позіх, позихачка, позихи, позихоти, позихати — див. **зіхати**.

[позиціунок] «латка з овечої шкіри, прикріплювана на тому місці овчини, де знаходиться лисина»; — неясне.

[позлітка] «ожеледиця»; — не зовсім ясне; могло б бути виведене від гіпотетичного п. [*požlódka] як похідного від [žlód] «тс.».

[побзна] «шкода, збиток»; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. rózpă (молд. *póznă*) «витівка, (злий) жарт» етимологічно неясне. — Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 322.

[позник] (бот.) «паслін чорний, Solanum nigrum L.» Мак, **[поздника]** «тс.» Мак; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з *пізній*.

позумент «гаптована сріблом або сухозліткою тасьма для оздоблення одягу, м'яких меблів; галун», *позументник* «майстер, який виготовляє позумент»; — р. болг. *позумент*, бр. *пазумент*, схв. *позаментар* «позументник»; — очевидно, через російське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Posament «позумент» походить від фр. *passement* «тс., галун», утвореного від дієслова *passer* «переходити, переправлятися; передавати; проходити; пропускати; випереджати; надягати», що виникло з нар.-лат. *passāre, похідного від лат. *passus* «крок, хода, рух; стопа; слід ноги». — СІС² 662; Фасмер

III 303—304; Преобр. II 89; Горяев Доп. I 36; Смирнов 230; Christiani 49; РЧДБЕ 570; Fremdwörterbuch 497; Dauzat 536—537. — Див. ще **па**. — Пор. **басаман, компас, пас², пасаж, пасаман**.

[позьомка] (бот.) «суниці лісові, *Fragaria vesca* L.» Мак, **[пазьомка, поземка, позюмка]** «тс.» Мак, **[позьонки]** «порічки, *Ribes rubrum* L.» Нед; — запозичення з польської мови; п. *rozimka* «суниці», ст. *rozimka* «тс.» утворене з прийменника *po* «по» та основи іменника *ziemia* «земля»; така назва суниці зумовлена тим, що спілі ягоди її часто лежать майже на землі; пор. інші назви суниці: укр. **[землянка, земляніка]**, р. **[земляніка]**, нім. *Erdbeere* (Erde «земля», Beere «ягода»). — Фасмер—Трубачев II 93; Гринкова Сл. филология III 102—103; Brückner 653; SW IV 912. — Див. ще **земля, по**.

поїти, [пійка] «гулянка, пиятика» Нед, *пійло, поїлка, поїльник* «той, хто поїть; чайник для напування хворих», *заній* «період безперервного пияцтва», *запобіни* (заст.) «частування для батьків нареченої після заручин», *напій*, **[обпій]** «захворювання коліна (у коня)» Ж, *переній*; — р. *поить*, бр. *паіць*, др. *поити*, п. *poić*, ч. заст. *rojiti*, слц. *rojit'*, болг. *поя*, м. *пои*, схв. *пòжити*, слн. *rojiti*, стсл. **понти**; — псл. *rojiti* «поїти», пов'язане чергуванням голосних з *riti* «пити». — Фасмер III 304. — Див. ще **пійти**.

[поїшки] (бот.) «калюжниця болотна, *Caltha palustris* L.» Нед, Мак; — очевидно, давніше **поїшка*, пов'язане з *їжа, їсти*; назва зумовлена тим, що квіткові пуп'янки цієї рослини іноді вживаються в їжу. — БСЭ 19, 453—454. — Див. ще **їсти, по**.

пойнтер (порода мисливських собак); — р. болг. *пойнтер*, бр. *пойнтэр*, п. ч. слц. *pointer*; — запозичення з англійської мови; англ. *pointer* «тс.» є похідним від *point* «вказувати, показувати; направляти, бути спрямованим»,

пов'язаного з point «точка, пункт, мета», яке через фр. point «точка, пункт» зводиться до лат. p̄unctum «тс.». — СІС² 662; Ст. выг. обсуч 584; РЧДБЕ 570; Klein 1207. — Див. ще **пункт**.

[**по́йта**] «будівля для снопів Гриц АВ; приміщення для сушіння тютюну Лиз», [пáйтa] «тс.» тж; — ч. слц. [rajta] «повітка; накриття для овець»; — запозичення з угорської мови; уг. rajta «повітка» походить від схв. p̄j̄ata «хлів, клуня», болг. [по́ята] «кошара», споріднених з п. [jatka] «повітка, комора, накриття для сіна», ст. jata «хатина, курінь», ч. слц. jatka «м'ясна крамниця», вл. j̄eta «хата», укр. я́тка «крамничка; балаган; повітка». — Гриц АВ 214; Лизанец 617; Sławski I 524—526; Machek ESJC 427; Schuster-Sewc 450. — Див. ще **я́тка**.

[**пока́л**] «дно лиману, переважно болотисте» Берл; — очевидно, похідне утворення від кал «бруд, болото» (див.).

[**покалень**] (бот.) «гриб пілоболус, Pilobolus Tode» Мак; — похідне утворення від кал; назва зумовлена тим, що пілоболус кристалічний розвивається на кінських екскрементах (Словн. бот. 423). — Див. ще **кал, по**.

покатичник, покату́н — див. **ка́тун**¹.

покво́лом «неквапливо, спроквола», [похво́лому] «повільно» До; — пов'язане з квóлий (див.).

[**поке́лавіти**] «захворіти, захиріти, стати кволим, убогим; зіпсуватися» ВеУг, [поке́лавитися] «тс.» ВеЛ; — результат видозміни форми [поки́лавіти] «стати хворим на грижу». — Див. ще **ки́ла, по**.

по́кер «вид азартної картярської гри»; — р. бр. болг. м. по́кер, п. ч. слц. рокег, схв. пòкер, слн. ро́кег; — запозичення з англійської мови; англ. рокег «тс.», можливо, походить від н. Roch «вид картярської гри, схожої на покер», Roche, Rochspiel «тс.», пов'язаних з дієсловом rochen «грати в карти; стукати, бити; хвастати, хвалитися», похідним від вигуку roch «тук»; назва

гри виникла із заяви картяра Ich roche! «Я кидаю виклик!». — СІС² 662; ССРЛЯ 10, 885; Ст. выг. обсуч 584; Kopaliński 763; Holub—Lyer 382; РЧДБЕ 570; Ву-жаклија 739; Klein 1208; Kluge—Mitzka 557.

по́ки, [пок ВеБ, пі́ке Корз] «поки», [допо́ки] «до тих пір, поки»; — р. покá «поки, доки», [покі́] «до тих пір, поки», бр. [пóкі] «поки», п. [рокі] «доти, до того часу», ст. [роко] «тс.», рóку «поки, доки»; — очевидно, результат скорочення давнього виразу *по кыи (часы), до складу якого входив прийменник по «по» і займенник кыи (кѣи) «який» у формі зн. в. мн. чол. р. — Мельничук СМ ІV 107, 108; Булаховський Вибр. пр. II 518; Фасмер III 304; Ильинский Сложн. местоим. 71; Brücker 682; AfSIPh 11, 134; ESSJ Sl. gr. II 571—572; Vondrák II 479. — Див. **кий**², **по**. — Пор. **до́ки**.

[**покива́йлик**] (орн.) «біла плиска, Motacilla alba L.» Шарл, [кива́йло] «тс.» Шарл; — похідне утворення від кивáти; назва зумовлена тим, що цей птах постійно похитує вгору і вниз своїм довгим хвостом (ССРЛЯ 15, 1078); пор. інші назви цього птаха: [трепехві́стка Шарл, трясі́хві́стка, трясі́ду́па, трясигу́зка Шарл], р. трясогу́зка. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **кива́ти**.

по́кій «тиша, мир, заспокоєння», покій «кімната; (заст.) літера П Нед», покійник «небіжчик», покóї «пишне, багате приміщення», покої́вка «служниця в кімнатах», [поко́й] «дім багатих людей» Л, покійний «померлий; спокійний», покойóвий (заст.) «кімнатний», покóїти «оточувати спокоем», покóїтися «нерухомо лежати; бути похованим», впо́кій «упокій», [вспо́кійний] «спокійний» Пі, відпочі́н, відпочі́нок, відпочивáти, заспо́кійник, заспо́коє́ння, заспо́коювач, заспо́кійливий, заспо́коїти, заупо́кійний, знепо́коєний, занепо́коєний, непо́кій, непо́коїти, неспóкій, [неспо́кійник] «неспокійна людина», [неспо́кійник] «порушник спо-

кою, підбурювач» Ж, *передпóкій*, *спóкій*, *спокійний*, *супокій* «спокій», *упокій* (заст.) «спокій; спочинок; смерть», *упокóбити*, *упокóбитися*, [*успоко́бити*] «заспокоїти» Нед; — р. *покóй* «спокій; (заст.) кімната», бр. *пакóй* «кімната; [спокій]», др. *покою* «заспокоєння, спокій, відпочинок, кончина, похорон; оселя», п. *роко́ј* «мир; спокій; кімната», ч. *рокој* «тс.», слц. нл. *рокој* «спокій; мир», вл. *рокој* «тс.; утіха», болг. *покóй* «спокій, тиша, покій», м. *покою* «спокій; упокій», схв. *пòкòј* «тс.», слн. *рòкој* «відпочинок, спокій, мир», стсл. *покон* «тс.»; — псл. *роко́жь* «тс.», пов'язане чергуванням голосних з ро́іті (<*ро-keitei) «спочити». — Фасмер III 305; Черных II 50—51; Преобр. I 330—331; Brückner 243; Machek ESJC 409, 468—469; Schuster-Sewc 1120; Младенов 464; Bern. I 538—539. — Див. ще *почіти*. — Пор. *ко́йти*².

пóкіль «поки», [*пóкаль* Нед, *пóкиль* Нед, ВеЗа, *пóкля* Г, Нед, *пóкуль* Нед, Л] «тс.»; — р. заст. *поколе* «поки, по який час; [до якого місяця]», *пóкóль*, [*покель*, *пóкаль*] «тс.», бр. *пакóль* «поки», др. *поколя* «тс.», п. [ро-kiel] «поки, доки», [rokil, rokiela, roki-la, rokla, roklo] «тс.», слц. *роkial'* «поки, до яких пір; до якого місяця», [rokál, rokel', rokił', rokuł', roki'a, roki'i] «тс.», схв. *пòклє* «відколи», [rokla, roki-li], слн. [rokle] «тс.»; — псл. *ро kolē (*ро koli) з основним просторовим і похідним часовим значенням «до якого місяця; до яких пір, поки», що складається з прийменника ро «по» та прислівника kolē, пов'язаного з формою kolī (kolь) «коли»; кореневі голосні **а**, **е**, **у** на місці **о** з'явилися під впливом інших займенниково-прислівникових основ (псл. kato «куди», kody «тс.», -selē «сюди» та ін.). — Мельничук СМ IV 108; Фасмер II 290; SW IV 493; Machek ESJC 305; ESSJ Sl. gr. II 572. — Див. ще *колі*, *по*. — Пор. *до́кіль*.

покісниця (бот.) «Puccinellia Parl. (Atropis Rupr., Glyceria R. Br.)»; — очевидно, похідне утворення від *косіти*;

назва зумовлена тим, що всі види покісниць дуже цінні в кормовому відношенні (Словн. бот. 434; Флора УРСР II 270). — Див. ще *коса́*², *по*.

[**покіст**] «лак, лакована поверхня», [*пóкост*] «оліфа, лак» Нед, [*покосту-вати*] «покривати оліфою, лакувати» Нед; — бр. [*пóкаст*] «оліфа», ч. *rokost* «лак, оліфа», *rokostovati* «лакувати», слц. [rokost'] «оліфа», схв. *пòкòст* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *rokost* «оліфа» пов'язане з *rokostować* «покривати оліфою», *rokościc* «тс.», утвореними за допомогою префікса ро-«по-» від запозиченого свн. *koste* «пучок, пензель» (*quast* «щільний пензель»), спорідненого з дісл. *kuostr* «китиця, пучок», прус. *gudde* «кущ, ліс», схв. ст. *гвозд* «ліс», слн. *gòzd* «тс.»; пов'язання з п. *kość* «кість» (Brückner 260—261, 427) помилкове. — Machek ESJC 469; Skok II 496; Bern. I 582; Kluge—Mitzka 573. — Див. ще *гвіздок*.

[**пóклад**] «згода» О, [*покладувати-сі*] «миритися» О, [*підкластися*] «помиритися, погодитися» О; — пов'язане з *поклáсти* «поставити; [настановити, вирішити О]». — Див. ще *клáсти*.

[**поклажán**] «баклажан, помідор» Па; — результат видозміни назви *баклажán*, зближеної з дієсловом *поклáсти*; пор. р. [*подлежán*] «помідор», що виникло з *баклажán* внаслідок зближення з дієсловом *лежáть* «лежати» (Фасмер III 297). — Див. ще *баклажán*.

[**поклізати**] «піти геть Пі; швидко піти Нед»; — очевидно, пов'язане з *клігати* «важко, повільно йти», зближеним із [*склізнути*] «вислизнути, зникнути». — Див. ще *склізніти*.

поко́вач — див. *ко́втач*¹.

[**пóкóн**] «початок» Нед; — р. [*по-кóн*] «початок; споконвічний звичай, порядок», др. *поконъ* «початок; звичай», п. [rokon] «початок», [rokón, rokup] «тс.», ст. *рокоп* «кінець», ч. слц. *рокоп* «тс.», болг. [*на́покóн*] «потім, пізніше; в кінці», схв. *на́покòн* «нареш-

ті, кінець кінцем», *напоко́нь(е)* «тс.»; — псл. рокопъ «початок; кінець», утворене з применника ро «по» та іменника копъ «кінець, початок», до якого зводяться укр. *кін* «[кут]; місце, куди кладуть ставку в азартній грі; сцена», *кінéць*. — Фасмер II 305; Sławski II 418—419; Brücker 644; SW IV 503; Machek ESJC 273; Bern. I 560. — Див. ще **кін**, **кінéць**, **по**. — Пор. **за́ко́н¹**.

[пóкор¹] «молодняк, молода порість» Нед; — очевидно, результат спрощення форми [пóкóренок] «нащадок; паросток», пов'язаної з *кóрiнь¹* (див.).

[пóкор²] «помісь; рахітична дитина» Нед, [пóкур] «помісь» Нед; — результат видозміни слова [пóкурч] «тс.; скалічена, крива людина», фонетично зближеного з [пóкóренок] «нащадок; паросток», [пóкор] «молодняк, молода порість». — Див. ще **пóкурч**.

[пóкоронник] (бот.) «горобейник лікарський, *Lithospermum officinale* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *кóрoна* (п'ятидольна чашечка з трикутними зубцями цієї рослини схожа на корону). — Див. ще **кóрoна**.

[пóкотóвий] (у виразі *пóкотóва пальба* «стрільба взводом») Нед; — похідне утворення від прислівника *пóкотом* «[усі разом]». — Див. ще **кoтiти, по**.

[пóкoшкати] «скуйовдити, покошлатити»; — результат редукції форми [пóколóшкати] «тс.», похідної від [кoлóшкати] «кошлатити» (див.).

[пóкpáка] «покалічена, крива людина» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. рокака «незграба, людина з кривими ногами; потвора», можливо, пов'язане з *кpок* «крок; хода (манера ходити)». — Brücker 268; SW IV 509. — Див. ще **кpок**.

[пóкpáсич] «коцюба, кочерга»; — неясне.

[пóкpáчитися] «побитися, тягаючи один одного за волосся і дряпаючи» Нед; — пов'язане з [кpáкати] «тягати (за чуприну)» (див.).

покрéйда, покрéйта, покрійта — див. **бокpéйда**.

[пóкpівa] (бот.) «кропива, *Urtica* L.» BeH3n, [пóкpівka] «кропива дво-домна, *Urtica dioica* L.» Мак; — запозичення з польської мови; п. *pokrzywa* «кропива» виникло внаслідок метатези з ст. *korczywa* «тс.», якому відповідає укр. *кpоpівá*. — Sławski II 466; Brücker 428; SW IV 516. — Див. ще **кpо-півá**.

[пóкpівka] (орн.) «славка, кропив'янка, *Sylvia*» BeH3n, [пóкpівник] «тс.» BeH3n; — похідне утворення від [пóкpівa] «кропива», співвідносно з *кpо-пів'янка*, [кpоpівник, підкpоpівник, підкpоpівka, покpоpівник]. — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще **кpоpівник¹**, **пóкpівa**.

[пóкpивник] (бот.) «звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* L.» Мак; — пов'язане з [кpівник, кpівáвник] «тс.». — Див. ще **кpівáв-ник²**.

[пóкpинúтися] «ворухнутися; заходитися коло чогось» О; — очевидно, пов'язане з [кpятати] «повертати, звертати», [кpятатися] «бути зайнятим, клопотатися» (див.).

[пóкpишка] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees.» BeB, Мак; — очевидно, результат перенесення на айстру назви *пóкpишка* «кришка», з огляду на подібність круглої плоскої квітки айстри до покpишки; пор. семантично подібну назву айстри [тaрiлка]. — Див. ще **кpити**.

пóкpóв, пóкpóвá, пóкpóвeний, пóкpóвiтель, пóкpóвka — див. **кpити**.

[пóкpовka] (бот.) «фуксія, *Fuchsia* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *кpов* з огляду на яскраво-червоне забарвлення квітів окремих сортів фуксії.

пóкpоpівник, пóкpоpівниця, пóкpоpівня — див. **кpоpівник¹**.

[пóкpóшнюватися] «шукати собі місця» Нед, [пóкpóшнятися] «ворушитися уві сні» О, [пóкpóшчатися] «неспокоїно спати; перевертатися уві сні» О; —

етимологічно неясні утворення, пов'язані з [к^руш^ня^ти^ся] «неспокійно перевертатися під час хвороби, сну», [к^ур^іш^мат^ис^я] «ворушитися, прокидатися, не спати». — Див. ще **корізматися**.

[покрут] (бот.) (у сполученні [п. *навохчистий*] «фунарія гігроскопічна, *Funaria hygrometrica* (L.) Hedw.» Мак); — пов'язане з *крутіти*; очевидно, семантична калька наукової латинської назви *Funaria*, що зводиться, мабуть, до лат. *fūnis* «мотузка, віршовка, канат»; мотивація латинської назви цієї рослини неясна.

[покрутка] «нирка» ДзАтл I; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. [pokrutka] «нирка», ст. pokrutki (мн.) «нирки», виводиться від п. [rokrotki], ст. rokṛetki «тс.», rokṛatka «нирка», що складається з префікса ро- «по-» і основи прикметника kṛeṭu «крутий, твердий» або дієслова kṛeṣi «крутити»; може бути результатом перенесення назви [pokṛeta] «калач, булка», співвідносного з ч. rokrouotka (вид солодошів), ст. rokṛuta «калач, булка», вл. rokṛuta «хлібина», др. *покрута* «тс.», укр. [ск^ру^тель] «крендель», [ск^ру^тлик] «вертуга». — Дзєндзелівський УЗЛП 109; Machek ESJC 469; Schuster-Sewc 1121. — Див. ще **крутий, крутити, по**.

покруч «помісь, гібрид; метис; виронок»; — результат видозміни форми [покурч] «тс.», зближеної з основою дієслова *покрутіти*. — Див. ще **покурч**.

поку́да — див. **куді**.

[покулець] (зоол.) «тарантул російський, *Lycosa syngorieusis* Walck.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з п. kuḷeṣ «кульгати» або kuḷiṣ «зіщулювати, згинати», rokuliṣ «зіщулити; покорчити» (про результат укусу тарантула).

[покур] «помісь, гібрид; рахітична дитина» Нед, [п^окор] «тс.» Нед; — результат видозміни форми [п^окурч] «помісь, покруч; скалічена, крива люди-

на», зближеної з [п^окор] «паросток». — Див. ще **покурч**.

[покурч] «помісь, покруч; скалічена, крива людина» Нед; — запозичення з польської мови; п. rokuṛcz «помісь, покруч; незграба, каліка», очевидно, пов'язане з kuczc «корч, судорога, судома; (ст.) помісь, мисливський пес», kuczcyc «корчити (судорогами); морщити (ніс); підгортати (ноги)», яким відповідають укр. *корч, корчі, корчити*. — Brückner 283; SW IV 519. — Див. ще **корчі**. — Пор. **покурч**.

поку́т, *покутач, поку́тній, поку́ття, поку́ть* — див. **кут**.

поку́та «визнання своєї провини, вияв жалю з приводу неї, каяття; покарання за злочин, провину; [мучення, мука, страждання; страждальник; пустун, шибеник (про дитину)], *поку́тник* «той, хто відбуває покуту», *поку́тувати* «відбувати покарання за вчинений злочин, провину; [мучитися], *споку́та* «покутування», *споку́тувати* «заслужити прощення», ст. *покута* «покаяння, каяття, єпитимія» (1627); — р. [поку́та] «панахида, траур», бр. *паку́та* «страждання; мука; (заст.) єпитимія; покаяння, каяття; будь-яке покарання»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. rokuta «покута, спокутування провини; кара; [кара грошова, штраф]», як і ч. rokuta «покаяння, кара; штраф, пеня», слц. rokuta «штраф, покарання», вл. нл. rokuta «кара, покаяння», виводиться з етимологічно не зовсім ясного псл. [rokuta] «покута, кара, мука», *rokṛta «тс.», що складається з префікса ро- «по-» і основи дієслова kutati (*kṛtati) «кутати; ховати, берегти»; пов'язується також (Brückner 285—286, 428; Holub—Kop. 284; Machek ESJC 382) з п. skutek «наслідок», [kuciṣ] «чинити, робити», ч. skutek «вчинок, справа», kutiti «возитися; майструвати; робити нишком»; пов'язання з лит. rakantà «терпимість», kṛṣti «терпіти, зносити», kentėti «терпіти, страждати» (Matzenauer LF 9, 184; Machek ESJC 469; Mikl. EW 128) недостат-

ньо обґрунтоване. — Richhardt 87; Фасмер III 306; Schuster-Sewc 1121—1122. — Див. ще **күтати**. — Пор. **скүток**.

[покутач] (орн.) «дятел, *Picus*» ДзАтл II; — результат фонетичної видозміни форми **[поковтач]** «тс.». — Див. ще **ковтач**.

[покучкурувати] «посміятися, поглузувати»; — неясне.

[покшик] (бот.) «беладона лікарська, *Atropa belladonna* L.» Мак; — запозичення з польської мови; п. *rokzyk* «тс.», мабуть, є результатом скорочення виразу *ziele rokzykowe* «тс.», букв. «зілля, що кричить», у якому прикметник *rokzykowy* є похідним від *rokzyk* «покрик», *krzyk* «крик»; назва зумовлена повір'ям, нібито корінь беладони кричить, коли його викопують із землі. — SW IV 516. — Див. ще **крик**.

[пол¹] «стать (чоловіча, жіноча); народження» Нед, Куз; — бр. *пол* «стать»; — семантично видозмінене запозичення зі старослов'янської і російської мов; стсл. **поль** «половина, бік; одна з двох частин цілого; стать», р. *пол* «стать», як і споріднені болг. м. *пол* «стать; половина», п. нл. *ро́* «пів, половина», ч. *půl*, слц. *pol*, вл. *ро́*, полаб. *půl*, *pól*, схв. *pō* «тс.», *pōl* «стать (чоловіча або жіноча)», слн. *ро́l* «половина, пів», *ро́l* «тс.», відповідають укр. *пів* (див.).

[пол²] «дощана підлога в хаті» ЛЧерк; — запозичення з російської мови; р. *пол* «нижній настил у приміщенні, підлога» споріднене з укр. *пiл* «нари в селянській хаті; [підлога]» (див.).

пола¹ «край половини одягу; підвишене полотнище», **[пiлка]** «пелюшка» Л, **[пiлка]** «тс.» Л, **[пiвка]** «запаска; ширина полотна; кусок полотна» О, **пiлка** «шматок тканини; підстилка; [ряднина, доріжка Ме; вид полотняної шалі; вид бредня]», **[запiле]** «бокове приміщення у коморі, клуні для зберігання зерна; засіка (у клуні) для снопів» Ж, **[запiле Я, запiле Ж]** «тс.», **[запiлок]** «відгороджене місце в сараї або в хаті, де стоїть засік» Г (1927),

запiлля «підпiлля», **запiл** «пола одяжі, загорнута так, що в неї можна щось набрати; [рибальська сітка Ж]», **[запiлка]** «фартух» Г, Ж, **[запiльчи́на]** «тс.» Г, Ж, **[запiлля]** «поли», **[запiла]** «поділ жіночої сорочки, пола», **[запiлок]** «шкіра живота» Ж, **[запiлити]** «загорнути, закутати» Ж, **[запiляти]** «тс.» Ж, **припола** «пола», **[припiле]** «пола жіночого одягу, поділ» Нед, **припiл** «[тс. Нед]; пола; край неба, лісу, поля», **[приполи]** «краї піл одягу» Пі; — р. *пола* «пола», бр. *пiлка* «пілка (шматок тканини); [пелюшка]», др. *пола* «шматок тканини, завеса», п. *ро́а* «пола (одягу)», ч. слц. *[pola]* «тс.», болг. *пола* «спідниця, пола», *поли* (мн.) «поділ», м. *пола* «поділ, пола (одягу); спідниця», *поли* (мн.) «поли одягу; стулки дверей», схв. *pōla* «половина; пола; пілка (шматок тканини)», слн. *ро́а* «пілка; поділ», стсл. **пола** «край одягу, одяг; половина»; — пізне псл. *ро́а* «половина; пола», утворене від *ро́в* «половина, бік». — Фасмер III 306; Булаховський Вибр. пр. III 404; Цыганенко 354; Преобр. II 90; Brückner 429, 430; Machek ESJC 498—499; Skok II 697; Mikl. EW 255; Pedersen KZ 38, 74. — Див. ще **пів**. — Пор. **пол¹**.

[пола²] «велика суцільна скеля Нед; кам'яна плита ВеЗн, О», **[пiле]** (зб.) «кам'яні плити» ВеЗн; — схв. **[pōla]** «велика скеля», **[pōla]** «неродюча земля», **[pōla]** «тс.»; — не зовсім ясне; вважається давнім запозиченням від дороманського населення Адриатики (Skok II 697).

[пола³] «рід» Шух; — очевидно, споріднене з **[пол]** «стать», р. болг. м. *пол* «тс.; половина», схв. *pōl*, стсл. **поль** «тс.». — Див. ще **пол¹**.

[пола⁴] «менструація» Нед, Шух; — неясне; можливо, псл. *ро́а* «розлив» (пор. цсл. **располѣти сѧ** «розлитися»), споріднене з лтс. *pałi* (*paļi*) «повінь», *pilēt* «капати», лит. *pilti* «лити, сипати».

[полавок] (бот.) «пухирник, *Utricularia* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з **(но)ловiти**, оскільки в

пухирці на листках цієї водяної рослини потрапляють дрібні водяні тварини.

[пóлаз] «свято у Пилипівський піст», [полáзец] «той, хто першим зайде у двір або до хати на свято у Пилипівський піст», [полáзник] «тс.; другий день Різдва й Новий рік О; тварина, яку на Різдво вводять у хату, щоб був достаток О»; — п. [podłazy] «звичай ходити по хатах на Різдво і на Новий рік з поздоровленнями», [podłaznik] «той, хто ходить по хатах на Різдво і на Новий рік з поздоровленнями», ч. [polaz] «різдвяна здобна булочка для худоби», слц. [polazník] «колядник, віншувальник», [polazit'] «віншувати», м. *полаза* «перше відвідання зранку», *полазеник* «той, хто першим відвідує, заходить до кого-небудь», [полази] «відвідує, заходить до кого-небудь першим», схв. *пòлазити* «відвідувати», *пòлазити се* «відвідувати один одного, поздоровляти», *пòлазнік* «відвідувач, колядник»; — псл. *polaz(iti)* «відвідувати», похідне від *laziti* «лазити, ходити»; менш переконливе виведення всіх слов'янських форм з схв. *пòлазити* «відвідувати» (Machek ESJC 469). — Див. ще **лázити**.

[полану́жне] «плата за кайдани» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *połanúsuzne* «оплата в'язнем кайданів, у які його заковують» утворене з прийменника *po* «по» та іменника *łanúsich* «ланцюг». — Див. ще **ланцю́г, по**.

[пóлап] «стеля» Пр. XI діал. н.; — запозичення з польської мови; п. *połap* «стеля, склепіння», [półap], ст. [połap] «тс.» походить від нім. *Laube* «альтанка (в зелені)» (свн. *loube* «передній зал, вестибюль; галерея», двн. *louba* «портик, ганок; галерея», *louprea* «навіс, піддашок; зал, галерея»), спорідненого з дісл. *lopt* «верхня кімната», прус. *lubbo* «дошка», псл. *lubъ* «кора, лико, луб». — Чучка Пр. XI діал. н. 167; Фасмер II 526—527; Brückner 446; Trautmann 150—151; Mühl.—Endz. II 509; Топоров V 370—375; Kluge—Mitzka 425. — Див. ще **луб**.

полáпiть — див. **лáпик**.

[полáта] «полиця на стовпах для складання сиру» О, [полáтки] (мн.) «ліжко, постіль» Нед, [палáтка] «полиця на стіні» Л, [палáтки] «горище в сараї» Л; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [połatki] «ліжко», [połatka] «вид сидіння між двома деревами для стрільби по ведмедях і диких кабанах, які приходять до збіжжя; тапчан на низьких ніжках або широка лава» пов'язані з р. *полáти* (мн.) «широкі нари для спання в хаті; поміст на деревах для полювання на звірів», *палáтка* «намет», др. *полати* «церковні хори», укр. *палáта*. — Фасмер III 307; Zelenin AfSlPh 32, 302. — Див. ще **палáта**.

[полáторжитися] «помиритися»; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *полáдитися* «тс.» і [тòржити] (*торгуватися*).

пóлба (бот.) «пшениця спельта, *Triticum spelta* L.; [пшениця двозерна, *Triticum dicoccum* Schg. Mak]», [бóльба] «полба», *пóлбяний*; — р. бр. *пóлба*; — не зовсім ясне; зближується з гр. *πολφός* (*пóлфос*) «локшина», *πολφοφάμη* «страва з локшини і бобів», *πάλη* «пил, борошно найтоншого помелу», лат. *pollenta* «ячна каша», *pollen* «мілке борошно, пил», *pułtäre* «товкти», псл. *perelъ*, укр. *пóпил*; висловлювалось сумнівне припущення (Преобр. II 91) про східне походження. — Фасмер III 307; Mladenov Mélanges Mikola 185—186; Uhlenbeck KZ 40, 558.

пóле, *полівка* «невеликий польовий та лісовий гризун, подібний до миші; польова газета; [рівнина, поле, відкрите поле]», *полонінá* «безліса ділянка в Карпатах, яка використовується для пасовиська та сінокосу; [гірська рівнина, пасовисько на верховині]» СУМ, Нед, [полонінка] «гуцульська обрядова пісня (виконується під час вигону худоби на полонини)», [полоня́нік] «ведмідь, що живе на полонині» Г, Нед, [пóльовáнец] «мисливець», [пóльовáне] «полювання» Нед, [пóльові́к] «жи-

тель полів, рівнин; польовий біс», [польові́на] «поляна, невелике за розміром поле», [польовка] «газета або бойовий листок, що випускається на полі Л; (зоол.) польова миша, нориця, *Nurpidaeus arvalis* Нед», *полювач* «мисливець», [полю́х] «житель родючих, врожайних рівнин (навколо Коломиї); землероб із Поділля» Нед, [поля́нець, поляні́н, поляні́ця] «тс.» Нед, [поля́вина] «поляна, рівнина, невеликий луг, звичайно на узліссі або серед лісу», *поля́на* «тс.; [відкрите поле; цілина Чаб; корова, народжена на вигоні Нед]», *поля́ни* «східнослов'янське плем'я, яке жило в Середньому Подніпров'ї», [полоні́стий] «пологий, похилий, спадистий», [пóльський] «польовий» ВеБ, *полюва́ти* «шукати диких тварин з метою убити чи піймати їх; [мати бажання паруватися (про корову)]», [польова́ть] «злучатися, паруватися» (про корову) ЛексПол, [пулюва́ть] «злучатися» (про свиней) Корз, *запі́льний* «який знаходиться за полями», *передпі́лля* «смуга загороджень попереду головної лінії оборони при відсутності безпосереднього контакту з противником»; — р. бр. *пóле* «поле», др. *поле* «відкрите місце, поляна, луки, поле; степ; жителі степів; нива, рілля; місце битви», п. роле «поле, простір; зона смуга, район», ч. слц. *role* «тс.», вл. нл. *ролю* «поле, рівнина», полаб. *püli* (*püliü*), болг. *полé*, м. *поле* «тс.; долина», схв. *пóље* «поле», слн. *рólje* «тс., рівнина», стсл. *полк* «тс.»; — псл. *роlje* «відкрите місце, простір; рівнина, поле; рілля», похідне від *роľь* «широкий, плоский, порожній, неродючий»; — очевидно, споріднене з лат. *palam* «відкрито, явно», шв. *fala* «рівнина, пустище», нвн. *-falen* (у назвах West-f., Ost-f.), а також з лит. *plónas* «тонкий», лтс. *pláns* «тс.; плоский, рівний», прус. *plonis* «тік, токовище», лат. *plānus* «плоский, рівний, прямий; площа, низина, низьке місце; рівна, горизонтальна поверхня», гр. *πέλανος* «жертвний пиріг (з борошна)», хет. *palḫi* «широкий» і більш від-

даленими двн. *feld* «поле», дісл. *fold* «земля, земна куля; суша, ґрунт», дангл. *folde*, днн. *folda* «тс.»; іє. *p(e)lā- «плоский, рівний, прямий; широкий, простягнутий; площа, низина; рівнина, поле; розстилати», похідне від *pel- (*pol-) «широко відкрите рівне місце, простір»; можливе також зіставлення з алб. *shpall* «відкриваю» (*Jokl Studien* 83—84) і вірм. *hoľ* «земля, порох, ґрунт» (*Meillet MSL* 8, 154; *Matzenauer LF* 13, 177; *Mikkola Ursl. Gr.* I 49, III 35), а також виведення з іє. *pel- «сірий», букв. «світлий» (*Trubačev ZfSl* 3, 677); менш імовірний зв'язок з стсл. *полѣти* «палати, горіти», *плама* «полум'я» (*Terlas ZfSlPh* 19, 120—121) або з слн. *péljati* «гнати, вести» (*Baudouin ZfSlPh* 19, 120—121). — Фасмер—Трубачев III 307—308; Черных II 51; Филин Образ. яз. 119; Brückner 429; Machek ESJČ 469; Schuster-Sewc 1127; Младенов 466; Skok II 698—699; Критенко Вступ 550—551; ZVSZ 328; Толстой Сл. георг. терм. 77—87; Moszyński PZJP 163; Mikl. EW 255; Trautmann 204; Kluge—Mitzka 191; Persson Beitr. 228, 805; KZ 41, 227; Jóhannesson 559; Walde—Hofm. II 237, 318; Pedersen KZ 39, 370; Бодуэн РФВ 2, 170; Гамкрелидзе—Иванов 781; Pokorny 805—806.

[**полевиця**] (бот.) «мітлиця біла, *Agrostis alba* L.» Мак, [польові́ця] «мітлиця, *Agrostis* L.», [половúха, половúшка] «тс. Мак; метлюг звичайний, *Apera spica venti* (L.) P. V. Нед», [полувúха] «метлюг звичайний» Нед; — р. *полеви́ца* «мітлиця»; — похідне утворення від *пóле*; можливо, калька наукової назви лат. *agrostis*, що зводиться до гр. *ἄρωσις* «кормова трава», пов'язаного з *ἄρος* «поле, нива»; назва зумовлена тим, що мітлиця переважно зустрічається у степовій місцевості (Словн. бот. 350); пов'язується також (ВеНЗн 37) з *половіти*, оскільки мітлиця рано половіє і стає непридатною на пашу. — Пор. **пóле, полóвий**.

[по-ле-гев] «ходи-но сюди, іди сюди» ВеЛ; — результат злиття скороченої дієслівної форми [подь] «іди, ходи» ВеЗн (з ст. *пойди* > **пойдь*), частки [ле] «лиш, -но» і прислівника [гев] «тут, сюди»; пор. вираз [подь гев] «ходи сюди» ВеЗн. — Див. ще **гев, іті, ле, по**. — Пор. **пóлепо**.

полегну́ти, полену́ти — див. **лі-нути**.

полéдиця, поледівка, поледóвиця — див. **лід**.

[полежа́нь] (орн.) «бекас, Capella gallinago L.»; — неясне.

[пóлези] (мн.) «місця, де сніг швидше розтанув» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **полизáти**.

Полéля «бог шлюбу в давніх слов'ян-язичників» Бі, *Полелó* «міфічне божество» Нед; — очевидно, як і *Лéля* «бог кохання у давніх слов'ян» Бі, *Лель* «тс.» Бі, результат помилкового витлумачення дослідниками виразу *лéльом-пóлельом* «дуже повільно» (див.).

полéмика, полеміст, полемічний, полемізува́ти; — р. болг. м. *полéмика*, бр. *палéмика*, п. ч. слц. вл. *polémika*, схв. *полéмика*, слн. *polémika*; — запозичення з французької мови; фр. *polémique* «спір, полеміка» походить від гр. *полéмиос* «воєнний, бойовий; навчений військовій справі; войовничий, ворожий», що є похідним від іменника *пóлeμος* «битва, бій; війна; спір, ворожнеча», з яким, очевидно, споріднені гот. *usfilma* «наляканий, сполоханий», псл. **роіхъ* «переполох, боязнь, страх», укр. *пóлoх* «тс.» — СІС² 662; Фасмер—Трубачев III 317—318; Черных II 51; КЭСРЯ 350; Kopaliński 764; Holub—Lyer 382; Младенов 466; РЧДБЕ 570; Вуяклија 741; Dauzat 571; Frisk II 469, 574—575. — Див. ще **полóхати**.

[полéнта] «мамалига СЧС; куліш О», [полінта] «мамалига» ДзАтл I; — р. *полéнта* «мамалига», п. ч. *polenta* «італійська мамалига», слц. *polenta* «мамалига», болг. *полéнта*, м. [полéнта], схв. *палéнта, пòлэнта*, слн. *polénta* «тс.»; — запозичено, можливо,

через польське посередництво, з італійської мови; іт. *polenta* «мамалига, каша з кукурудзяного борошна» походить від лат. *polenta* «ячна крупа», пов'язаного з *polle* «борошно найдрібнішого помелу; порох, пил; порошок», спорідненим з гр. *пóλη* «пил, дрібне борошно», лит. *pelėnai* «попіл», псл. *porēļ* «тс.», укр. *пóпiл*. — Kopaliński 764; SW IV 528; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 570; Skok II 592; Mestica 1215—1216; Walde—Hofm. II 331—332. — Див. ще **пóпiл**.

[пóлепо] «ходи-но» Нед; — результат злиття двічі вжитої скороченої дієслівної форми [подь] «іди, ходи» ВеЗн з часткою [ле] «лиш, -но» (**подь ле подь*). — Див. ще **по-ле-гев**.

полету́ха (зоол.) «летяга звичайна, Pteromys volans», [політу́ха] «тс.» Нед; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [полету́ха, полету́ша] «тс.» є префіксальним утворенням від *летáть* «літати»; назва цієї тварини зумовлена тим, що вона може завдяки літальній перетинці перелітати з одного дерева на інше. — Див. ще **летіти**.

[пóлець] «кусок сала з цілого боку свині» Куз, [полéток Нед, опóлеток Ж, Куз] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *połec* «кусок сала з цілого боку свині» відповідає укр. [півть] «тс.» (див.).

[полігатися] «поплентатися, піти»; — неясне; може бути пов'язане з *лигáтися* «зв'язуватися, заводити знайомство», [лигáть] «бігти великими кроками», [лігир] «жебрак».

[полік] «верхня частина рукава сорочки; поперечна вишивка на верхній частині рукава сорочки, на кінцях рушника», [пóлик] «знак» Нед, [поліка] «тс. Нед; слід О», [пóликі] «вишивки на рукавах і грудях жіночих сорочок Нед, Ме; квадратні клини на плечах у сорочці, що збираються біля коміра, наплічники ЛексПол»; — р. [полика́] «наплічник сорочки; жіночі наплічні прикраси», бр. [полік] «наплічник, уставка», [пáлік] «кольорова вишивка на рукаві», п. [połyk] «наплічник сороч-

ки», [polik] «тс.» (з укр.); — пов'язане з лик «обличчя», лице; пор. р. [полічье] «портрет»; зближення з р. эполэты «еполети», [полеты] «тс.» (Преобр. II 93) необгрунтоване.

полін (бот.) «Artemisia L.», [линь], полінъ, [пóлинъ О, Пі, пóлон О, пóлонъ Г, О] «тс.», [палинь] «полин гіркий, Artemisia absinthium L.» Мак, [пелун Мак, повинь Мак, полінъ Пі, полонт См, полун См] «тс.», полинець «полин австрійський, Artemisia austriaca Jacq. (L.)», [полінець] «тс.» Пі, полинівка «горілка, настояна на полині», полинна «тс.»; — р. польнъ «полин», [польш], польнка, [польшок, польня, пельнка], бр. палын, др. пельнъ, пельнъ, п. роѣуп, ст. роѣуп, ч. релупек, [релуп, релуп, релуп, polének, polín, palín], слц. palina, pelinek, [polupok] «тс.», вл. роѣуп «полин гіркий», нл. роѣуп, роѣуп «тс.; полин звичайний, чорнобиль, Artemisia vulgaris L.», полаб. pelaině (peřain) «полин гіркий», болг. пелин «тс.; вино, настояне на полині», м. пелин «полин гіркий; отрута», схв. пелен «полин», пелин, пелим «тс.; [шавлія], слн. pëlin «полин», стсл. пельнъ «полин гіркий», пелѣнъ «тс.»; — псл. релупъ (релупъ, релупъ, релупъ, релѣпъ) «полин»; — переконливої етимології немає; найбільш прийнятне пов'язання з псл. polëti «палати, горіти», polëpo «поліно», paliti «палити»; назва могла бути зумовлена своєрідним гострим запахом і гірким смаком полину або тим, що у давнину (і навіть тепер в Азії) полин спалювали для профілактичного обкурювання від епідемій; слов'янські назви полину зіставляють іноді з лтс. pelape «полин», pelėjums, але воно, як і лит. pelupas «тс.», вважається слов'янським запозиченням (Mühl.—Endz. III 194); мало обгрунтоване пов'язання з стсл. пльвель «бур'ян, плевели», др. половелъ «тс.» (Соболевський ЖМНП 1886, вересень, 146), а також зближення з псл. *polъ «блідо-жовтий, бляклий, блідий», р. полбый «світло-жовтий, бляклий» за біло-сі-

рим, сивим кольором квіток полину (Преобр. II 103). — Коваль 74; Фасмер III 320; Черных II 54; Меркулова Очерки 120—122; Brückner 414; Machek ESJC 443; Jm. rostl. 247—248; Schuster-Sewc 1124; Младенов 417; Skok II 633—634; Mikl. EW 237; ZVSZ 306. — Див. ще паліти, поліно.

[полинкі] (бот.) «хризантеми, Chrysanthemum L.» Мо; — очевидно, похідне утворення від полін «Artemisia L.»; назва могла бути зумовлена схожістю зовнішньої форми листків хризантеми і полину (Словн. бот. 436, 560; Вісюліна—Клоков 328). — Див. ще полін.

[поліска] (ент.) «муха-голотілка, Psila» Нед; — префіксальне утворення від лісий, можливо, калька наукової назви роду Psila, утвореної від гр. ψιλός «голий, лисий, безволосий»; назва зумовлена тим, що цей рід мух має слабо опушене тіло (Горностаев 326; Upania Tierr. Insekten 428). — Див. ще лісий.

[політиця] (бот.) «березка, Convolvulus L.» Нед, [політиця] «тс.; повитиця льонова, Cuscuta epilinum Weihe» Нед, [полетіця] «березка польова, Convolvulus arvensis L.» ВеБ, Мак, [полутиця Мак, полятиця Нед, Мак] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої назви повітиця «тс.» — Шамота 115—116. — Див. ще повітиця.

поліця¹ «горизонтальна дошка на стіні, у шафі, буфеті; спальне місце у залізничному вагоні; залізна лопаточка у плузі», полка «спальне місце у залізничному вагоні» (з рос.); — р. [пóлиця] «полиця для посуду; трикутна полиця для встановлення ручного жорна; береговий уступ; залізна лопаточка (у плузі); залізний лист», полка «полиця», бр. паліца «полиця», п. слц. нл. polica, ч. police, вл. polca «тс.», болг. полица «тс., карниз», м. полица «полиця», схв. пòлиця «стінна планка», слн. polica «дошка у стіні; залізна лопаточка (у плузі)», стсл. полница «полиця»; — псл. polica «тс.» пов'язане з роѣ «осно-

ва, підлога, полиця». — Фасмер III 310; Черных II 53; Преобр. II 101—102; Булаховський Вибр. пр. III 353; Brückner 429—430; Machek ESJC 470; Schuster-Sewc 1124—1125; Младенов 467; Matzenauer LF 13, 177; Berneker IF 9, 364; Trautmann 204. — Див. ще **пiл.**

[**поліця**²] (бот.) «конюшина польова, котики, *Trifolium arvense* L.»; — очевидно, похідне утворення від *пoле*; пор. другу частину наукової назви цієї рослини: укр. *польова́*, лат. *arvense* (похідне від *arvum* «оране поле; нива, рілля»); назва зумовлена тим, що конюшина польова росте переважно на полях і пісках (Вісюліна—Клоков 220—221; Нейштадт 347). — Див. ще **пoле**.

полі- «багато-» (у словах типу *поліартрит*, *полівалентний*, *полівітаміни*, *полігібриди*, *поліметали*, *поліневрит*, *полісахаріди*); — р. болг. м. схв. *поли-*, бр. *поли-*, *палі-*, п. вл. слн. *poli-*, ч. слц. *poly-*; — словотворчий компонент, виділений із слів грецького походження типу *поліморфний* (гр. *πολύμορφος*), *поліптіх* (гр. *πολύπτυχος*), *поліфонія* (гр. *πολυφωνία*); гр. *πολυ-* «багато-», *πολύ* (прикметник с. р.) «багато, численне», чол. р. *πολύς* «численний; великий, значний», очевидно, споріднене з лат. *plūs* «більша частина, більша кількість, більший, більш численний». — СІС² 662; ССРЛЯ 10, 984; Kopaliński 764; Holub—Lyer 383; Младенов 466; Вуяклија 741; Frisk II 577—578; Walde—Hofm. II 327—328. — Див. ще **плюс**.

полівіти — див. **лівій**².

полівнік — див. **пoлoвa**.

пoліг — див. **лeжати**.

поліглот «людина, яка володіє багатьма мовами»; — р. болг. м. *полиглот*, бр. *паліглот*, п. *poliglota*, ч. слц. *polyglot*, схв. *поліглот*, *поліглотта*, слн. *poliglót*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Polyglótt* «поліглот», *Polyglótte*, фр. *polyglotte*, англ. *polyglot* «тс.» походять від гр. атт. *πο-*

λύωττος «багатомовний; той, хто говорить багатьма мовами», що складається з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *γλώττα* (*γλώσσα*) «мова, мовлення». — СІС² 663; ССРЛЯ 10, 988; КЭСРЯ 350; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 571; Вуяклија 742; Fremdwörterbuch 493; Dauzat 572; Klein 1212. — Див. ще **полі-**, **ізoглoca**.

полігон «ділянка місцевості, обладнана для проведення навчальної, переважно артилерійської стрільби, а також для випробування озброєння; многокутник», *полігональний*, *полігонний*; — р. болг. м. *полигон*, бр. *палігон*, п. *poligon*, ч. *polygon*, слц. *polygón*, схв. *полігoн*, слн. *poligón*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Polygón* «многокутник; військовий полігон», фр. *polygone*, англ. *polygon* «тс.» походять від пізньолат. *polygōnum* «многокутник», яке зводиться до гр. *πολύγωνος* «многокутний», що складається з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *γωνία* «кут, косинець». — СІС² 663; КЭСРЯ 351; Черных II 51—52; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; Младенов 466; Вуяклија 742; Fremdwörterbuch 493; Klein 668, 1212. — Див. ще **полі-**, **діагональ**¹.

поліграфія «галузі промисловості і техніки, пов'язані з виготовленням друкованої продукції», *поліграф* «копіювальний прилад», *поліграфіст*, *поліграфічний*; — р. *полиграфія*, бр. *паліграфія*, п. *poligrafia*, ч. *polygrafie*, слц. *polygrafia*, болг. *полиграфія*, м. *полиграфија*, схв. *поліграф* «копіювальна машина»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Polygraphie*, фр. *polygraphie*, англ. *polygraphy* походять від гр. *πολυγραφία* «значна або плідна письменницька діяльність», букв. «багатописання, надмірне писання», що складається з основ слів *πολύς* «багато, численний; значний, надмірний» і *γράφω* «пишу». — СІС² 663; КЭСРЯ 351; ССРЛЯ 10, 989; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 571; Младенов 466; Вуяклија 742; Gr. Fwb. 597;

Klein 1212; Dauzat 572. — Див. ще **полі-, графа.**

Полієвкт (чоловіче ім'я), ст. *Полу-евктъ* «многомол(и)тв(е)н(ъ)» (1627); — р. *Полиевкт*, [*Полиект*, *Полуект*, *Полуэкт*], бр. *Палиект*, *Палиеукт*; — запозичення з грецької мови; гр. *Πολύεικτος* утворене з прикметника *πολύεικτος* «довгожданий, жаданий, бажаний», що складається з основ слів *πολύ-* (*полύ*) «багато» і *εἰκτός* «бажаний, жаданий; обіцяний», пов'язаного з *εὔχομαι* «голосно оповіщаю, вихваляюсь; урочисто обіцяю; благаю», спорідненим з ав. *aōjaite* «урочисто проголошує», дінд. *bhate* «вихваляється, хвалить». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 180; Спр. личн. имен 446; Суперанская 81; Constantinescu 134; Frisk I 595—596. — Див. ще **полі-.**

поліж, *поліжкiня*, *поліжниця*, *поліжнічий* — див. **лежати.**

полій¹ «вода, що виступила поверх льоду», [*полій Л*, *полій ЛексПол*] «тс.», [*полій*] «тс. Л; вода під снігом ЛексПол; потік, течія води Ва; низинна місцевість, дно висохлого озера Ва; заплава, мілководдя ЛексПол»; — р. [*полій*] «заплава; берег, луки; повінь; неглибокі западини й глибокі улоговини, де збирається весняна вода», схв. *пòлōј* «заплава; мілководдя, мілина, перекал»; — псл. *poloјь* «заплава; повінь, весняна вода», пов'язане чергуванням голосних з *politi* (< **po-leitei*) «полити», утвореним з префікса *po-* «по-» і кореня **lei-/loi-* «лити» (пор. *лій* — *лою*). — Фасмер III 314. — Див. ще **літи, по-**

[**полій²**] (бот.) «м'ята водяна, *Mentha aquatica* L.; м'ята блошина, *Mentha pulegium* L.»; — р. [*полій*] «м'ята блошина», п. *rolej* «м'ята, *Mentha* L.», ч. *rolej* «вид м'яти», схв. *rolej*, *rolaj*, слн. *roláj* «тс.»; — через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. *Rolei* «м'ята блошина» (двн. *rolaia*, *roleige*, *pulei*, свн. *rolei* «тс.») походить від лат. *pūlĕjum* (*pūlĕgium*) «тс.», запозиченого з грецької мови (гр. *βλήχων*

неясного походження) і вторинно зближеного з лат. *pūlex* «блоха, земляна блоха». — Фасмер III 308; Brückner 429; Machek Jm. rostl. 203; Skok II 697; Mikl. EW 255; Kluge—Mitzka 558; Walde—Hofm. II 384—385; Frisk I 245.

Полікарп (чоловіче ім'я), [*Полікарп*], ст. *Полкарпъ* «многоплоден» (1627); — р. болг. *Поликарп*, бр. *Паликарп*, др. *Поликарпъ*, п. *Polikarp*, ч. слц. *Polykarp*, болг. *Поликарп*, схв. *Поликарпо*, слн. *Polikárp*, стсл. **Полукаръпъ**; — через церковнослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *Πολύκαρπος* зводиться до прикметника *πολύκαρπος* «багатий плодами, плодучий», що складається з основ слів *πολύ* «численний; великий, значний, широкий» і *καρπός* «плід». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 181; Суперанская 81; Спр. личн. имен 446; Илчев 401. — Див. ще **Карпó, полі-.**

поліклініка, *поліклінічний*; — р. болг. м. *поликліника*, бр. *паліклініка*, п. ч. слц. вл. *poliklinika*, схв. *поликліника*, слн. *poliklinika*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *polyclinique* «поліклініка» (первісно «міська лікарня»), н. *Pöliklinik* «тс.» утворене з гр. *πόλις* «місто» і фр. *clinique* «лікарня, клініка» (н. *Klínik* «тс.»). — СІС² 664; Черных II 52; КЭСРЯ 351; Откупщиков РЯШ 1974/2, 105—106; Sł. wug. obcych 587; Holub—Lyer 383; Вуяклија 743; Klein 1209; Dauzat 571. — Див. ще **клініка, поліс².**

Поліксенія (жіноче ім'я); — р. болг. *Поликсена*, *Поликсенія*, бр. *Паликсена*, слц. *Poluxéna*, болг. *Поликсена*, цсл. **Поликсенія**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Πολυξένη*, пов'язане з чоловічим ім'ям *Πολύξενος* «Поліксен», яке зводиться до прикметника *πολύξενος* «дуже гостинний, відвідуваний багатьма», що складається з основ слів *πολύς* «численний; великий, значний» та *ξένος* «чужий, чужоземний; чужинець». — Вл. імена 154; Петровский

181; Суперанская 89; Спр. личн. имен 517; Илчев 401; Constantinescu 134. — Див. ще **Ксєня, полі-**.

полімери «високомолекулярні сполуки, молекули яких побудовані з багаторазово повторюваних груп атомів (елементарних ланцюгів) однакової структури», *полімеризатор, полімеризація, полімерія*; — р. *полімеры*, бр. *палімеры*, п. *polimer*, ч. *polymer*, слц. *polymer*, болг. *полимери*, схв. *полимеризація*, слн. *polimêr*; — запозичене, очевидно, з німецької мови; н. *Polymère* «полімери» пов'язане з *polymêrisch* «полімерний», утвореним у 1830 р. шведським хіміком і мінералогом Берцеліусом від гр. *πολυμερής* «багаточленний, складений; роздроблений», яке складається з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *μέρος* «частина, частка», спорідненого з лат. *тегеог* «заробляю, одержую, здобуваю», хет. *таг-к* «ділити (жертву)». — СІС² 664; ССРЛЯ 10, 990; Копалинський 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Вуяклија 743; Klein 1213; Fremdwörterbuch 494; Frisk II 196—197, 212. — Див. ще **полі-**.

Поліна (жіноче ім'я), [*Поліна*] «Павлина» Нед, [*Полінашка*] «Аполлінарія»; — бр. *Паліна*, ч. *Polína*, болг. *Поліна*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *Поліна* має двоєке походження: від фр. *Pauline*, пов'язаного з *Paul* «Павло», і від р. *Аполлінарія* (як результат його скорочення), пов'язаного з чоловічою формою *Аполлінарій* (від лат. *Apollinarius*, похідного від *Аполлѳн* «Аполлон»). — Вл. імена 154; Петровський 181; Спр. личн. имен 517; Илчев 401.

поліно «дровина», [*полін*] «поліно» ВеЗа, [*полінча*] «полінце» О, [*палінча*] «тс.» О, *поліняка* СУМ, Нед, *поліняччя* (зб.); — р. болг. *полѳно* «поліно», бр. *палѳно* «тс.», др. *полѳно* «короткий оцупок дерева», *полѳна* «дрова», п. *rolano* «поліно», ч. слц. *roleno* «тс.», вл. *rolѳн* «балка під стелею», нл. [*rolena*] «дверна балка, брус», м. *полѳно*, схв. *пѳлено*, *пѳљено*, слн. *roleno*, стсл. **по-**

лѳно «тс.»; — псл. *roleno* «поліно, колода; дровина», очевидно, пов'язане з *rolѳти* «палати, горіти», *raliti* «палити»; менш переконливе зближення з псл. *rolъ* «половина», р. *пол* «підлога; дошане покриття; долівка», [*пол*] «половина», [*полть*] «частина (звичайно — половина) м'ясної туші» (Преобр. II 103; Machek ESJC 469—470; Schuster-Sewc 1126; Mikl. EW 255) або з *пѳлка* «полиця» (Skok II 699; Uhlenbeck PBrV 21, 103). — Фасмер—Трубачев III 192—193, 273, 308; Brückner 429; Младенов 466; Trautmann 212—213; Mikl. EW 235. — Див. ще **паліти, пѳлум'я**. — Пор. **пів, пол², поліця¹, півть**.

полінта — див. **полѳнта**.

поліомієліт «гостре інфекційне захворювання нервової системи у дітей; епідемічний дитячий параліч»; — р. болг. *полиомиелит*, бр. *поліямієліт*, п. ч. *poliomyelitis*, слц. *poliomyelitida*, схв. *полиомієлітис*, слн. *poliomielitis*; — засвоєне з новолатинської медичної номенклатури; нлат. *poliomyelitis* утворено з основ гр. *поліѳс* «сірий», спорідненого з псл. **rolvъ* «половий», і гр. *μυελός* «шпик, спинний мозок, головний мозок», очевидно, спорідненого з *μѳс* «мускул». — СІС² 665; ССРЛЯ 10, 991; Копалинський 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Вуяклија 743; Klein 1210; Fremdwörterbuch 492; Frisk II 264. — Див. ще **мускул, полѳвій**.

поліп (зоол., мед.) «сидяча форма кишковопорожнинних тварин; опухоподібне розрощення слизової оболонки або шкіри, яке іноді сидить на ніжці»; — р. болг. *поліп*, бр. *паліп*, п. *rolp*, ч. слц. *rolp*, м. *полип*, схв. *пѳлип*, слн. *rolp*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Polyp* «поліп, гідра; поліп», фр. *polype*, англ. *polyp* «тс.» походять від лат. *polypus* «поліп», що зводиться до гр. *полѳпѳс* «тс., багатонігий», утвореного з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *ποѳс* «нога»; назва тварини зумовлена тим, що на вільному кінці її знаходиться рот, оторочений віночком щупальців. — СІС² 665;

Черных II 52; КЭСРЯ 351; St. wug. ob-
sych 588; Holub—Lyer 383—384; РЧДБЕ
572; Вуяклија 744; Fremdwörterbuch
494; Dauzat 572; Klein 1213, 1214. —
Див. ще **під¹**, **подагра**, **полі-**.

полір «сталевий інструмент для по-
лірування, що має вигляд гладкого бру-
ска», *полірувальник* «тс.; робітник,
який полірує», *полірувальня* «шліфу-
вальна майстерня», *полірувати*; — р.
полір, *полировать*, бр. *палір*, *паліра-
ваць*, п. *polegować*, ч. *polírovat*, слц.
polírovat', болг. *полирам* «полірую», м.
полира, схв. *полирати*, слн. *polirati*; —
запозичення з німецької мови; н. *polie-
ren* «полірувати, шліфувати» зводиться
до фр. *polir* «тс.», що походить від ети-
мологічно не зовсім ясного лат. *polire*
«полірувати, пригладжувати; обчища-
ти», можливо, утвореного за допомо-
гою префікса *po-*, спорідненого з *psl.*
po-, *pa-*, укр. *по-*, *па-*, від дієслова **lge*,
пов'язаного з *lipere* «мазати, бруднити;
покривати». — Шелудько 43; Фасмер
III 309; Черных II 52; КЭСРЯ 351;
Смирнов 230; St. wug. obsych 585;
Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Вуякли-
ја 745; Fremdwörterbuch 494; Kluge—
Mitzka 558; Dauzat 571; Walde—Hofm.
II 330—331; Ernout—Meillet 785. —
Пор. **політура**.

поліс¹ «страхове свідоцтво — до-
кумент про страхування»; — р. *поліс*,
бр. *поліс*, п. *polisa* «тс.»; — запозиче-
но, можливо, через російське посеред-
ництво, з французької мови; фр. *police*
«свідоцтво, видане страховим товари-
ством; (заст.) контракт», ст. *police* «сві-
доцтво, посвідчення, атестат», походить
від іт. *polizza* «розписка, квитанція». —
СІС² 666; ССРЛЯ 10, 994; Фасмер III
309; Преобр. II 102; Kopaliński 766; Dau-
zat 571. — Див. ще **поліца**.

поліс² «античне місто-держава,
особлива форма рабовласницької дер-
жави»; — р. болг. схв. *поліс*, бр. *пó-
ліс*; — запозичення з грецької мови;
гр. *πόλις* «місто; кремль, цитадель; дер-
жава, країна; громада» споріднене з
лит. *pilis* «замок, фортеця», лтс. *pils*

«цитадель», дінд. *piŋiŋ* «цитадель, міс-
то», рїг, *piŋam* «тс.» — СІС² 666;
ССРЛЯ 10, 994; РЧДБЕ 573; Вуяклија
745; Fraenkel 590—591; Frisk II 576.

політ- (початковий компонент склад-
носкорочених слів типу *політапарат*,
політбесіда, *політвидав*, *політвідділ*,
політв'язень, *політгодина*, *політгра-
мота*, *політгурток*); — бр. *паліт-*,
п. ч. слц. слн. *polit-*, болг. м. схв. *по-
лит-* «тс.»; — запозичення-калька з ро-
сійської мови; р. *полит-* є скороченням
слова *политический* «політичний», яко-
му відповідає укр. *політичний*. —
СІС² 666—667; ССРЛЯ 10, 995; Кора-
ліński 766; Вуяклија 746. — Див. ще
політика¹.

політаври — див. **літавра**.

політика¹, *політик*, *політикán*,
політикánство, *політичний*, [*політи-
кувати*] «розмовляти про політику;
надзвичайно чемно, ввічливо поводи-
тися, маніжитися» Нед, [*політикува-
тися*] «вести один з одним політику Г;
дипломатничати», ст. *политикъ* «полі-
тик, державний діяч» (XVII ст.); — р.
болг. м. *політика*, бр. *палітика*, п.
ч. *polityka*, ч. слц. вл. *politika*, схв. *по-
літика*, слн. *politika*; — запозичено,
можливо, через польське посередницт-
во, з латинської мови; лат. (*ars*) *política*
«(діяльність) політична», походить
від гр. *πολιτική* (*τέχνη*) «державна ді-
яльність, політика», *πολιτικός* «грома-
дянський, державний, громадський;
державний діяч, політик», пов'язаних з
πόλις «місто; кремль, цитадель; держа-
ва; громада». — СІС² 666; Фасмер III
310; Черных II 52; Christiani 17; Кора-
ліński 595; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ
573; Младенов 467; Вуяклија 745—
746; Frisk II 576—577. — Див. ще
поліс².

[**політика²**] «стрічка (шовкова, га-
русна)», [*політичка*, *полятичка*] «тс.»
Нед, О, [*полятиця*] «прикраса; стріч-
ка» О, [*пулітека*] «краса» Корз, [*полі-
тикувати*] «маніжитися» Нед; — ре-
зультат давньої видозміни значення *по-
літика* «політична діяльність» (див.).

політу́ра (вид лаку); — р. болг. м. схв. *политу́ра*, бр. *паліту́ра*, п. ч. вл. *politura*, слц. слн. *polítúra*; — запозичення з німецької мови; н. *Politúr* «політура, поліровка» походить від лат. *polítura* «полірування, шліфування, лощіння, обробка», пов'язаного з *polire* «робити рівним, гладким; шліфувати, полірувати; штукатурити, білити; лощити». — СІС² 667; Фасмер III 310; Sł. wyg. obcych 589; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 574; Вуяклија 746; Fremdwörterbuch 492; Walde—Hofm. II 330—331. — Див. ще **полір**.

поліфонія «багатоголосся в музиці», *поліфонізм*, *поліфонічний*, *поліф́онний*; — р. *полифонія*, бр. *поліфанія*, п. *polifonia*, ч. *polyfonie*, слц. *polyfonia*, вл. *polyfoniја*, болг. *полифонія*, м. *полифонија*, схв. *полиф́онія*, слн. *polifonia*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Polyphonie*, фр. *polyphonie*, англ. *polyphony* «тс.» походять від гр. *πολυφωνία* «багатозвучність; балакучість», яке складається з основ *πολύς* «багато, численний» і *φωνή* «голос». — СІС² 667; ССРЛЯ 10, 1006; Sł. wyg. obcych 586; Kopaliński 764; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 574; Вуяклија 747; Gg. Fwb. 598; Dauzat 572; Klein 1214. — Див. ще **полі-**, **фонетика**.

[поліца] «страхове свідощтво, поліс» Нед; — п. [polica], слц. *polica*, болг. м. *пoлицa*, схв. *пoлицa*, слн. *polica* «тс.»; — запозичено, очевидно, через польське і німецьке (н. *Polizze*, *Polise* «тс.») посередництво з італійської мови; іт. *polizza* «поліс; розписка, квитанція» виникло з слат. *arodixa* «квитанція, розписка про одержання», що походить від гр. *ἀπόδειξις* «доказ, аргумент; показування», пов'язаного з *ἀποδεικνύω* «показувати», що складається з префікса *ἀπο-* (на позначення віддалення, завершення, припинення) й основи дієслова *δεικνύω* «показувати, виявляти; доводити», спорідненого з лат. *dīcere* «говорити, виголошувати; стверджувати, називати». — SW IV 532; РЧДБЕ 574; Вуяклија 747; Klu-

ge—Mitzka 558; Fremdwörterbuch 492; Mestica 1219; Frisk I 355—356. — Див. ще **апогей**, **диктат**.

поліца́й, [поліца́йник] «поліцай» Нед, [полица́йник] «тс.», *полица́йня* (зб.) «поліцаї», [поліца́йський] «поліцейський» Нед; — р. болг. *полица́й*, бр. *паліца́й*, п. [policaј, policajt], ч. слц. *policaјt*, вл. нл. *policaј*, м. *полица́ј*, схв. *полица́ј*, *полица́јац*, слн. *policaј*; — семантично видозмінене запозичення з німецької мови; н. *Polizei* «поліція, поліцейське управління» зводиться до слат. *policiā* «підтримування порядку в місті». — Шелудько 43; ССРЛЯ 10, 1006; SW IV 532; Holub—Lyer 383; Machek ESJC 470; Младенов 467; Вуяклија 747; Kluge—Mitzka 558. — Див. ще **поліція**.

полі́ція, [полиці́ян] «поліцай», [полици́ян] «сільський посильний» О, [полици́ян] «тс.» ВеЛ, [полиці́янт] «поліцай», *полиці́янт*, *полиці́янт* «тс.», *полиці́йний*; — р. болг. *поли́ция*, бр. *палі́ция*, п. *poliцja*, ч. *policie*, слц. *polciā*, вл. *policiја*, м. *полици́ја*, схв. *полици́ја*, слн. *policiја*; — запозичене, очевидно, через польське посередництво, з латинської мови; слат. *policiā* «адміністрація, уряд держави, республіки», *politia* «тс.» через лат. *politia* «державний устрій» зводиться до гр. *πολίτεια* «тс., державний лад, форма правління; держава; державна діяльність, державні справи; громадянство», пов'язаного з *πολίτης* «громадянин; співгромадянин, земляк; міський, місцевий», похідним від *πόλις* «місто; кремль, цитадель; держава, країна; громада». — СІС² 668; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 310; Черных II 52—53; Преобр. II 93; Смирнов 232; Sł. wyg. obcych 586; Holub—Lyer 383; Machek ESJC 470; Младенов 467; Вуяклија 747; Kluge—Mitzka 558; Klein 1209; Frisk II 576. — Див. ще **поліс**². — Пор. **полі́тика**¹.

полішинель «комічний персонаж французького народного театру»; — р. *полишинель*, бр. *палішынель*, п. *poliszynel*, болг. *полишинел*, схв. *поли-*

шинел; — запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *polichinelle* «полішинель» походить від іт. неапол. *Polescenella* «Пульчинелла (комічний персонаж, маска неаполітанської комедії)», яке відповідає іт. літ. *Pulcinella* «тс.; блазень», зменш. від *pulcina* (*pulcino*) «курча», що зводиться до лат. *pullicēna* або *pullīcina* (жін. р.), *pullicēnus*, *pullicīnus* (чол. р.) «курча, пташеня», похідних від *pullus* «тс.; маля, молода тварина», пов'язаного з *puellus* «дитинка, хлопчик», *putillus* «маленький хлопчик, маля; пташеня», *putus* «маленький хлопчик, дитя», спорідненими з псл. **р̥ъта* «птах», укр. *птах*, *птиця*. — СІС 1951, 516; Фасмер III 311, 398; Черных II 412; РЧДБЕ 574; Вуяклија 747; Dauzat 571; Gamillscheg 706; Fremdwörterbuch 492; Klein 1209, 1271; Mestica 1304; Walde—Hofm. II 382—383, 394. — Див. ще *птах*, *птиця*.

полк «військова одиниця із самостійним управлінням і господарством, яка входить переважно до складу дивізії або бригади; в Україні в XVI—XVIII ст.:— військова й адміністративно-територіальна одиниця», [*півк* Пі, *повк*] «тс.», *полковий* «(заст.) офіцер полку», [*повкóвник*] «начальник, правитель полкової області, що обирався полковою радою відкритим голосуванням і затверджувався гетьманським універсалом; командир полку» (з п. ?), *полкóвник* «(заст.) тс.; офіцерське звання або чин в армії; особа, яка носить це звання», *полковниківна* «дочка полковника», *полкóвництво* «посада військового губернатора і командуючого військом округу в гетьманщині; посада командира полку», *полкóвниця* «дружина полковника», *полкóвничиха* «тс.», *полковничéнко* (заст.) «син полковника», [*полкóвничий*] «полковник», [*полчанін*] «однополчанин; воїн, боець, солдат» Нед, *полковникувати* «бути полковником», *ополчéнець* «учасник, боець ополчення», [*ополчéнє*] «озброєння, підготовка до війни; зброя; обо-

рона, захист» Нед, *ополчéння* «військо, що створюється з народних мас», *ополчати* «(заст.) озброювати для війни, створювати ополчення; підбурювати, настроювати проти кого-, чогонбудь», *ополчатися* «(заст.) підійматися на війну, іти війською; виступати з нападами, з різкою критикою», *підполкóвник* «військове звання рангом нижче полковника; особа, що має це звання»; — р. *полк*, [*полóк*] «юрба (дівчат)», бр. *полк* (з р.), др. *пѣлкъ* «військо; загін, підрозділ війська, полк; воїнство, військові сили; битва, бій; війна, похід; стан, народ; частина; зібрання», п. *putk* «полк», ч. слц. *pluk*, вл. *połk*, болг. ст. *пѣлк* «тс.», болг. м. *полк* «тс.» (з р.), схв. *пѣк* «тс.; народ, люди, натовп», слн. *pólk* «полк», стсл. *пѣкъ* «натовп; колона; бойовий порядок; угруповання»; — псл. **р̥ѣкъ* «тс.; полк»; — очевидно, давнє запозичення з германських мов; дісл. днн. дфриз. *folk* «народ, натовп, юрба; згряя, маса, купа; плем'я, рід», двн. *folk* (*folc*) «народ; загін, військо», дангл. *folc* «народ, натовп» генетично пов'язані з алб. *plōgu* «купа, натовп», лат. *plēbs* (ст. *plēbēs*) «тс.; плебс, народні маси, простий народ», гр. *πλήθος* «безліч, сила; натовп», псл. **р̥ѣпъ* «повний, густий», укр. *пóвний*; запозиченими від слов'ян вважаються лит. *pulkas* «натовп, ватага, згряя, юрба; загін, полк», лтс. *pùlks* (*puìks*) «тс.»; твердження про власне слов'янське походження псл. **р̥ѣкъ* (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 223—227; Фортунатов ИТ II 150; Вгückner 448; Mikl. EW 236) менш обґрунтоване. — Коваль 192—193; Richhardt 89; Фасмер III 311; Черных II 53; Преобр. II 94; Шахматов ИОРЯС 7/1, 303; Соболевский ЖМНП 1911, травень, 164; Sobolevsky AfSlPh 33, 479; Сидоренко 36. наук. праць I 131—133; Ледяева Вестник МГУ 1959/4, 163—175; Machek ESJC 464; Младенов СГЕ 52; Младенов 467, 538; ZVSZ 351; Mühl.—Endz. III 407; Skardžius 183; Wiedemann BB 28, 23—24; Kiparsky GLG 208—

209; Mikkola Berühr. 153; Pedersen MPKJ I 175; Jokl Studien 71; Kluge—Mitzka 823—824; Klein 607; Jóhannesson 561; Topr 235. — Див. ще **півний**.

[полкóвничок] (бот.) «майоран садовий, *Majorana hortensis* Moench.» Дз; — пов'язане з *полкóвник* (офіцерський чин); назва могла бути зумовлена народноетимологічним зближенням назви рослини *майоран* з назвою офіцерського чину *майор*. — Див. ще **полк**.

пóло «спортивна командна гра в м'яч верхи на конях»; — р. болг. *пóло*, бр. *пóла*, п. *polo*, ч. слц. слн. *pólo*, схв. *pólo*; — запозичення з англійської мови; англ. *polo* «тс.» походить від балтійського *polo* «м'яч»; пор. тибет. *pu-lu* «тс.» — СІС² 668; ССРЛЯ 10, 1032; Kopalinski 767; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 575; Вуяклија 748; Fremdwörterbuch 492; Dauzat 572; NSD 1921; Klein 1211. — Пор. **ватерпóло**.

пóлова «відходи (насінневі плівки, лушпиння) від обмолоту й очищення зерна хлібних злаків, льону», **[пóловіця]** «тс.», **[пóлівник]** «половник (Ме); курінь під льохом Мо», **[половєнь]** «сарай для полови Чаб; приміщення для зберігання вуликів з бджолами в зимовий час», **пóловник** «місце, куди зсипають полови»; **[вид хліва для полови; хлів, де зимою перебувають вівці й телята (у Галичині)]**, **[полов'яник]** «місце, куди зсипають полови», **пóловня** «половник», **[пóломник, пóлуник, пелєвник, пелівня]** «тс.» Гриц, **[полов'астий]** «з половию» Нед, **пóлов'яний** «виготовлений з полови», **[спóловіти]** «очистити (збіжжя) промиванням» Нед; — р. **[пóловá]** «полова», бр. *палóва* «тс.», др. *полова* «солома», п. *pléwa* «полова», **[plówa]**, ч. слц. *pléva*, *plévu* (мн.), вл. *plúwa*, *plúwu* (мн.), нл. *plówa*, *plówu* (мн.), полаб. *plávoí* (мн.) «тс.», болг. *пля́ва* «солома», м. *плева* «полова», схв. *плéва*, слн. *pléva*, стсл. *пльва* «тс.»; — псл. **pelva* «полова, солома», пов'язане з **pelvels* «бур'ян», **pelti* «полоти»; — споріднене з прус. *pelwo* «полова», лит. ст. *pėlūs*, лтс. *pė-*

lus, *pėlavas*, лат. *palea*, дінд. *palāvāh* (мн.) «тс.» — Фасмер III 227, 312; Brückner 418; Holub—Lyer 377; Machek ESJC 459—460; Schuster-Sewc 1108; Младенов 431; Skok II 691—692; Мейе ОЯ 173, 344; Меркулова ОЛА 1979, 122—123; Torbiörnsson LM I 48; Trautmann 213, Apr. Sprachd. 393; Būga RR I 473, II 513; Mühl.—Endz. III 198; Karulis II 34; Mayrhofer II 233—234; Абаев ИЭСОЯ I 450; Persson Beitr. 808; Solmsen AfSiPh 24, 576; Pokorny 802. — Див. ще **полóти**. — Пор. **пелєвня, пелєвєл**.

пóловєнь, пóловинь, пóловінь — див. **пóлум'я**.

[пóловєць] (ент.) «терміт, *Termes*» Нед; — неясне; можливо, похідне від *пóловій* «блідо-жовтий; (про масть тварин) світло-рудий», як назва, зумовлена забарвленням терміта (*Urania Tierr. Insekten* 117—124).

пóловій «кольору спілого жита, пшениці і т. ін.; блідо-жовтий; світло-рудий (про масть тварин)» СУМ, Нед, **[полевий]** «тс.» О, **[половістий]** «тс.» (про волів) Гриц, **[полов'астий]** «бляклий, блідий» ВеНЗн, **[пóловка]** «булана корова Нед, жовтий віл О», **[пóлову́ня]** «булана корова Нед, **[полов'уха, пóлов'уша, пóлу́ня]** «тс.» Нед, **[пóловко]** «буланий віл» Нед, **[половчик]** (орн.) «вид невеликого птаха полового кольору», **пóловіти** «достигаючи, набувати жовтого кольору, ставати жовтим (про пшеницю, жито); виділятися, відливати жовтим кольором», **запóловіти** «почати половіти», **[спóловіти]** «зблякнути» Нед; — р. **пóловый** «світло-жовтий, бляклий», **пóловой** «тс.», бр. *палавы* «половий (про масть тварин); буланий (про коня); світло-бурий (про корову)», др. *пóловъ* «світло-жовтий, бляклий», *пóловыи* «достиглий», п. **[pólowy]** «білявий, бляклий; половий, світло-жовтий, світло-рудий (про масть тварин)» (з укр.), п. вл. нл. *plówu* «тс.», ч. слц. *plávú* «бляклий, буланий, світло-жовтий, блідо-жовтий (про коня, волосся)», болг. **[плав]** «синій; з русим во-

лоссям, синьоокий, блондин; світлого кольору», м. [плав] «синій (про очі)», схв. *plāv* «синій, голубий; світлий, блідо-жовтий; зі світлим волоссям», слн. *plāv* «голубий», стсл. **плавъ** «блідо-жовтий, світло-русий»; — псл. **polъ* «тс.; буланій; бляклий, блідий»; — споріднене з лит. *palvas* «буланій, світло-жовтий», днв. *falo* «бляклий, блідий; зі світлим волоссям», днн. *falu* «бляклий, блідий», дангл. *fealu* «тс.; жовтий, буланій», дісл. *folg* «тс.», лат. *pallidus* «блідий», *palleo* «блідну; стаю блідо-зеленим, жовтуватим», гр. *πολιός* «сірий», *πελιτός* «тс.», *πελιός* «безбарвний, блідий, темно-сірий, чорно-голубий», вірм. *ali-k'* «біле, чисте волосся», дінд. *pallitāh* «сірий, сивий; старець», *palitām* «сиве волосся», *pañduḥ* «жовтуватий»; іє. **pel-* (**pol-*) «сивий, сірий; бляклий, блідий; темнуватий, строкакий». — Фасмер III 313; Brückner 422; Machek ESJC 456; Schuster-Sewc 1091—1092; Младенов 425; Skok II 679—680; Mikl. EW 256; Критенко Вступ 520; ZVSZ 329; Мейе ОЯ 20, 389; Trautmann 205; Būga RR II 342; Fraenkel 534; Karulis II 34; Kluge—Mitzka 180; Jóhannesson 556; Holthausen IF 62, 153; Walde—Hofm. II 239—240; Frisk II 498, 575—576; Mayrhofer II 234—235; Persson Beitr. 561, 645, 805; Uhlenbeck 160; Pokorny 804—805. — Пор. **плісень**.

[**половік**] (орн.) «різновид яструба; звичайний боривітер, *Falco tinnunculus* L. Нед; шуліка Ле»; — очевидно, похідне утворення від *полівій* «блідо-жовтий; (про масть тварин) світлорудий»; назва зумовлена іржасто-рудим забарвленням спини і крил боривітра або світло-рудим забарвленням низу яструба; пор. інші семантично подібні назви цих птахів: р. [красный сокол], н. *Rotfalkе* «тс.» (Воїнств.—Кіст. 165, 170; Птицы СССР 134—135, 167). — Див. ще **полівій**.

половіна, [половінниця] (вид плахти), **половінчастість**, **половінчатість**, **половінчик** «стара міра в

1/8 літра, а також пляшка такої місткості; восьмушка; [найменша пляшечка казенної горілки; гермафродит; перекинчик, зрадник, ренегат Нед]», **половінчик** «той, хто має половину паю або володіє майном із кимсь удвох; той, хто обробляє землю з половини», **половінщина** «оренда землі з віддачею половини врожаю власникові землі», [половіця] «половина Нед, Бі, Пі, [половіч] «співвласник наповинину» Нед, [половичанка] «жито з пшеницею», [половінчик] «напівшерстяна матерія» Л, [половка] «половинка» ВеУг (із слц., п. ?), **половінчастий**, **половінчатий**, [половітий] «половинний» Нед, [половічний] «тс.» Нед, **половінити**, **наповіну**, **пополовіні** «пополам», **споловіни**; — р. болг. *половіна*, бр. *палавіна*, др. *половина*, п. *polowa*, ч. *polovice*, *polovina*, слц. *polovica*, *polovina*, вл. нл. *polojca*, м. *половина*, схв. *полдвина*, слн. *polovina*, заст. *polovina*; — псл. *polovina*, *polovica*, похідні утворення від *polъ* «половина». — Дзендзельський УЗЛП 110; Фасмер III 312; Преобр. II 100—101; Brückner 429; Machek ESJC 498—499; Schuster-Sewc 1124; Младенов 467; Skok II 696—697. — Див. ще **пів**.

[**полівити**] «метати, зшивати на живу нитку»; — неясне.

[**полівіддя**] «повінь», [пловідь, *половѣдѣ*, *полівѣда*] «тс.» Нед; — р. *половѣдѣ*, [вѣдопѣль] «тс.»; — складне утворення з основ слів **полий* (псл. *polъ*) «розлитий, широкий, відкритий» (пор. р. *полие воды*), можливо, спорідненого з хет. *palḫi-* «широкий», і *вода*; повністю може бути зіставлене з лат. *palūs* (< **pal-ūd-s*) «болото, стояча вода»; сюди ж слід віднести укр. *заполоніти* «заповнити», *розполонітися* «розлитися», [сполоніти] «заповнити; полити», цсл. **располѣти са** «розлитися». — Фасмер III 312—313, 320; Трубачев Етимология 1973, 13—14. — Див. ще **водá**. — Пор. **заполоніти**.

[**половіти**] «зігрівати, нагрівати» Пі; — неясне, можливо, віддалено по-

в'язане з *поліно*, *паліти* (псл. *polēti* «палати, горіти»).

[**половник**] (бот.) «жабрій звичайний, *Galeopsis tetrahit* L.» Мак; — неясне.

[**половнічка**] (бот.) (у сполученні [*п. благовонка*] «пахуча трава звичайна, *Anthoxanthum odoratum* L.» Нед; — неясне; можливо, похідне утворення від *полівій* «кольору спілого жита; блідо-жовтий»; назва могла бути зумовлена жовтуватим кольором квітів і стебел цієї рослини (Вісюліна—Клоков 100; Нейштадт 98—99); пор. ще інші її назви: [*русавка*] Мак, р. [*жёлтоцвётник*], схв. *златно колено*, наукову назву роду *Anthoxanthum* «квітка жовтувата». — Див. ще **полівій**).

половуха, **половухка**, **полівуха** — див. **полевиця**.

половці (одн. *половечь*) «кумани, кипчаки» (тюркський кочовий народ), *половчани* (одн. *половчанин* СУМ, Нед), *половчан*, *полівчін* СУМ, Нед «тс.», *половцький*; — р. *пóловцы*, бр. *пóлайцы*, др. *половци*, ч. ст. *Plavci*, п. ст. *Plavci* (з ч.), болг. *половци* (з р.); — похідне утворення від др. *половъ(и)* «половий, білуватий, ясно-жовтий, блідий»; очевидно, калька тюрк. *Kuman* «половечь, кумани» (букв.) блідий, блідо-жовтий, *половий*» (УРЕ 11, 343; Пономарев—Гордлевский ИАН ОЛЯ 6, 321). — Фасмер III 313; Преобр. II 94—95; Соболевский РФВ 64, 170—171; ЖМНП 1886, вересень 154; Менгес 73—76. — Див. ще **полівій**).

[**полів'яз**] (бот.) «в'яз шорсткий, *Ulmus scabra* Mill. (*Ulmus montana* With.)» Мак, ВеНЗн, [*полув'яз*] «тс.» Мак; — очевидно, складне утворення з *полу-* «пів-, напів-» і *в'яз* «*Ulmus* L.» (див.):

пóлог, **полóги** — див. **лежати**.

полóдник¹ — див. **полóник**¹.

полóдник² — див. **полóник**².

пóлоз «одна з двох нижніх частин саней, що поверхнею повзає по снігу; повзкий брус, який використовується для переміщення предметів великої ва-

ги; велика змія родини удавів», [*пóлоззя*] «довгі вантажні сани» НикНикТЛ, *пóлозбк* «полоз саней; рухома, ковзна частина деяких машин; [п'ятка плуга Гриц]», [*пóлозюк*] «велика змія», [*пóлос*] «полоз, санні полоззя» Нед; — р. *пóлоз* «полоз», бр. *пóлаз* «тс.», п. *płoz*, *płozą*, [płóz, płuż] «тс.», ч. *płaz* «лісо-спуск, скат; металева площина, по якій щось перекочують; частина плуга», слц. *płaz* «частина плуга (підшва)», болг. *пłаз* «дерев'яні полози, що повзають по снігу; підшва плуга; дошка на дні човна», м. *пłаз* «санний полоз. частина плуга», схв. *плáз* «підшва плуга», слн. *pláz* «тс.»; — псл. **polzъ* «полоз (санний); підшва плуга», пов'язане чергуванням голосних з **p^hlzi*, **pelzti* «повзти»; — можливо, споріднене з дангл. *fealg* «обід, борона», днв. *fēlga* «обід; каток для розпушування землі, борона», свн. *valgen* «орати, борознити», *velgen* «тс.». — Коваль 98—99; Фасмер III 314; Черных II 53; Brückner 402, 422; Machek ESJC 456; Младенов 537—538; Trautmann 218. — Див. ще **повзті**.

полóй — див. **полій**¹.

полóкати — див. **полоскати**.

полон¹ «неволя, в яку потрапляють захоплені противником під час воєнних дій; (заст.) полонені», [*полóнь*] «тс.», *полонéник* «взятий у полон; бранець», [*полóнник* Нед, *полонянець* Нед], *полоня́ник* «тс.» СУМ, Нед, *полоня́нин* СУМ, Нед, *полонéний* «тс.», *полонітель* «той, хто взяв у полон кого-небудь», [*полóнний*] «спійманий, ув'язнений; захоплений» (про здобич) Нед, *полоніти* «захоплювати під час воєнних дій; підкоряти, загарбувати»; — р. *полон* (заст.) «полон; здобич, захоплена на війні; військовополонені», бр. *палон* «полон», др. *полонъ* «тс.»; переслідування, полонені, здобич», п. *płon* «жнива, урожай; (мн.) плоди», ч. *płen* «виручка, прибуток, урожай, здобич», слц. *płen* «грабіж, здиство, спустошення (під час війни)», *płien* «тс.», нл. *płon* «дракон, змія; шакал; метеор; благо-

дать, урожай», болг. плен «полон», м. плен «тс.»; здобич, грабіж, пограбування», схв. плѣн «здобич», слн. plēn «тс.»; трофей; плѣн «здобич», стсл. **плѣнь** «тс.»; — псл. *relpъ «неволя, полон; здобич (військова); прибуток; урожай»; — споріднене з лит. pelnas «прибуток, доход, заробіток; заслуга», pelnyti «заслужувати; заробляти, виручати», лтс. pėla «заслуга; прибуток, доход», дінд. rapaņ «обіцяна нагорода», rapatė «скуповує, закупляє», гр. πώλέω «купую», двн. fāli «продажний», дісл. falg «тс.»; іє. *rel-po-s «прибуток, заробіток», похідне від *rel- «продавати; заробляти, заслужувати»; менш обгрунтоване зіставлення слов'янських форм з лат. pellis «шкура», гот. fill «тс.» (Брандт РФВ 23, 292), пов'язаними з псл. *rel-pa «пелена», pelena «тс.», іє. *rel- «оболонка, плівка; шкіра; одяг». — Фасмер III 314—315; Преобр. II 80—81; Brückner 418—419; Machek ESJČ 457—458; Schuster-Sewc 1105—1106; Младенов 428; Skok II 683; ZVSZ 305; Mikl. EW 236; Бенвенист 234; Trautmann 213, Agr. Sprachd. 392; Fraenkel 567—568; Mühl.—Endz. III 197—199; Fortunatov BB 6, 217, AfSIPh 4, 579; Ван-Вейк ИОРЯС 20/3, 38; Frisk II 633; Pokorny 804.

[полон²] (бот.) «ріжки, Claviceps purpurea Tul. (Sclerotium clavus Dec.) ВеНЗн, Мак; гарний урожай О»; — п. rloп «жнива; урожай; плоди», нл. rloп «благодать, урожай»; — очевидно, залишок псл. *relpъ «полон, здобич; прибуток, урожай»; у значенні «ріжки» може бути зведене й до псл. *rolpъ «дикий, неродючий», похідного від роъ «плоский, порожній». — Skok II 683. — Див. ще **полон**¹. — Пор. **плінний**, **плонка**.

[полон³] (ент.) «комар-товстоніжка, Bibio Geoffr.; вид рунної або зграєвої гусениці, Sciaga militaris Now., особливу її личинки Нед»; — неясне.

полон⁴ — див. **полін**.

полонез (урочистий бальний танець; музика до цього танцю); — р.

полонез, бр. **паланез**, п. polonez, poloneza, ч. слц. sln. polonéza, болг. **полонеза**, схв. **полонѣз**, **полонѣза**; — запозичення з французької мови; фр. polonaise «полонез», букв. «польський танець» (результат скорочення словосполучення danse polonaise «тс.») є формою жін. р. від polonais «польський», утвореного від Polonia, латинізованої назви Польщі. — СІС² 668; Фасмер III 315; Sl. wyr. obcuch 589; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 575; Вуяклија 748; Klein 1211; Dauzat 572. — Див. ще **поляки**. — Пор. **полонізація**, **полька**¹.

полонік¹ «велика ложка для насипання страви», [полонік Нед, **полонік** Гриц], **ополонік** «тс.», [полонік] «совок для вичерпування води з човна» Ник, [сполонік, спблик, шполік] «тс.» Ник; — р. **полонік**, **уполонік**, [уполонія], бр. **палонік**, **апалонік**, др. **уполовнникъ**, м. **испол** «ківш для вичерпування води з човна», схв. [isrō] «тс.», [ralj] «черпак», слн. rōl «тс.», цсл. **поль** «пристосування для черпання», **исполь**, **съполь** «тс.»; — псл. роъ «черпак», [*polnikъ (< *rel-nikъ?)] «полонік», пов'язане з *pelti «полоти; вичерпувати», palati «провіювати». — Фасмер IV 164; ЭСБМ 1, 120; Куркина Этимология 1981, 12—13. — Див. ще **палати**¹, **полоти**.

[полонік²] «дух скарбу» Нед, [полонік] «тс.» Нед; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [полон] «гарний урожай», псл. *relpъ «здобич, прибуток, урожай» або з [*полудник, полуденник] «полуденний чорт; мара» (Гриц 201).

полонік³ — див. **ополонік**¹.

полоніна, **полонінка**, **полонянік** — див. **пôle**.

[полонінка] (орн.) «гірський щеврик, Anthus spinoletta L.» Нед, ВеНЗн; — похідне утворення від **полоніна**; назва зумовлена тим, що цей птах гніздиться у верхній зоні Карпатських гір, на полонинах, не спускаючись у лісову зону (Воїнств.—Кіст. 276—277; Страутман 128). — Див. ще **пôle**.

полонізація «ополячення», *полонізм* «слово або вираз, запозичені з польської мови», *полонізувати*; — р. *полонізація*, бр. *паланізація*, п. *polonizacja*, ч. *polonizace*, *polonisace*, слц. *polonizácia*, болг. *полонізм* «полонізм», схв. *полонізувати*, *полонізувати*; — похідні утворення, пов'язані з нлат. *Polonia*, латинізованою назвою Польщі. — Коралиński 767. — Пор. **полонез**, **полоній**.

полоній (хімічний елемент); — р. болг. *полоній*, бр. *палоній*, п. *polon*, ч. вл. *polonium*, слц. *polópium*, схв. *пóлб-ній*, *пóлбнијум*, слн. *polónij*; — назва, засвоєна з новолатинської хімічної номенклатури; нлат. *polonium* утворено від *Polonia*, латинізованої назви Польщі; елемент, відкритий у 1898 р. подружжям Кюрі, названо так на честь М. Кюрі-Склодовської, польки за походженням. — СІС² 668; Волков 84—85; Фигуровский 102; St. wug. obcych 589; Коралиński 767; Holub—Lyer 383; Вуяк-лија 748; Klein 1211; Fremdwörterbuch 492; Dauzat 572. — Див. ще **поляки**. — Пор. **полонез**, **полонізація**.

полонія (бот.) «півонія лікарська, *Raeonia officinalis* L.» Мак, ВеНЗн; — результат видозміни назви *півонія*, зближеної з нлат. *Polonia* «Польща». — Див. ще **півонія**.

полонка¹ «отвір у кризі на водоймі», *ополонка* «тс.»; — р. *польня*, бр. *палонка*, п. *polń* «тс.»; — псл. **polń-*, похідне від *polń* «відкритий, порожній» (пор. р. *пóльий* «порожній»). — Фасмер III 320; Черных II 54; Преобр. II 103; Варбот 218. — Див. ще **половіддя**.

полонка² (ент.) «кузька-хрестоносець, *Apisorlia agricola* Fabr. (Poda)» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *поле* або *полоніна*; назва може бути зумовлена тим, що цей хрущ поширений у лісостеповій і степовій зонах (Горностаев 123; Плавильщиков 295, 302; Urgania Tierr. Insekten 259); пор. інші назви цієї комахи: нім. *Feldlaubkäfer*, букв. «польовий червневий хрущ», лат. *agricola*, букв. «землероб».

[полонник] (бот.) «рунянка, *Polytrichum commune* Hedw. (L.)» Нед; — очевидно, результат адаптації п. *polńnik* «тс.», утвореного від *polńny* «неродючий; (про землю, ґрунт) неврожайний»; мабуть, з польської мови запозичені р. *[плонник]* «рунянка», ч. слц. *polńk* «тс.»; назва зумовлена тим, що цей вид моху росте на купинах боліт, на непридатній для обробітку землі (Словн. бот. 471). — Brückner 422; SW IV 262, 263; Симоновић 372. — Див. ще **поле**. — Пор. **плонка**.

полоса¹ «сторінка книги, журналу, газети (з р.); [смуга; міцєвість, зона Нед; смуга лика НикНикЕЛ]», *[полосняк]* «невелика продовгувата височина» Ч, *полосатий* «смугастий», *полоснути* «різнути, вдарити», *полосувати* «бити; покривати смугами»; — р. *полоса* «смуга, полоса», бр. *паласа*, *палоса* «тс.», др. *полоса* «вузька ділянка землі», п. *plasa* «смужка землі, поле», ч. *plasa* «смужка землі», болг. *пласа* «смужка шкіри», схв. *пласа* «грудка (льоду); пляма», *[пласа]* «смуга; нива, рілля», слн. *plása* «тс.», цсл. *пласа* «смужка шкіри»; — псл. **polsa* «смуга (землі, шкіри); пляма»; — очевидно, споріднене з снн. *falge* «поле під паром», бав. *falg* «тс.», англ. *fallow* «земля під паром», свн. *valgen* «орати, борознити», гал.-лат. *olca* «земля під рілля», пов'язаними з іє. **pelk-/polk-* «повертати, обертати», співвідносним з **pelgh-/polgh-* «ковзати, повзти»; менш обґрунтоване зближення з лит. *pálšas* «бляклий, блідий» (Mikl. EW 256) або з *полоніна* (Младенов 427). — Фасмер III 315; Черных II 53—54; Преобр. II 96; Brückner 422; Machek ESJC 454; Skok II 677; Zupitza GG 132; Loewenthal AfSIPh 37, 382—383; Pokorny 807, 850. — Пор. **повзті**, **пóлоз**.

[полоса²] «раптовий вітер, вихор» Мо; — очевидно, результат семантичної видозміни слова *[полоса]* «смуга» (див.).

полоскати, *[полоскати]* «полоскати» Г, Нед, *полоскальниця* «чашка для обполіскування посуду; робітниця, що

миє посуд», *полоскання* «рідина для промивання рота, зубів і горла», [пoлoчка] «промивання, купання (коней)» Нед, *полоскальний, виполіскувати, [виполоч]* «неглибокий водомий», [під-полоч] «підмитий водою берег» Нед, [прополікати] «прополоскати» Куз; — р. *полоскати* «полоскати», бр. *паласкаць*, др. *полоскати* «тс.», п. [płoskany] «негода, сльота», рўкас (<рўокас) «полоскати», ч. [pláskati] «плескати (про воду); перішити (про дощ); хлюпати; базікати», [plaskati] «тс.», plákat «полоскати», слц. pl'asknúť «плеснути; упасти (в болото, калюжу)», pl'asnút' «тс.», plákat' «полоскати», вл. рўокас, «прати (білизну)», нл. раўкас «тс.», болг. *плáкна* «полощу», схв. *плáкати* «полоскати», слн. pláskati «плескати; бити; шуміти, кричати», стсл. *плакати*, цсл. *пласкати* «тс.»; — псл. [*polskati] «тс.; плескати», *polskati «тс.», споріднене з plakati «плакати»; первісне значення «бити (білизну об камінь)» (пор. *плáкати* первісно «бити себе в груди»); зіставляється також (Варбот Сл. язукон. 1988, 74—75) з псл. pleskati «плескати»; малопереконливим є зіставлення (Skok II 594—595; Куркина Етимологія 1981, 12—14) із схв. *йспo* «ківш», м. *испол* «тс.», укр. *полóвник*; необґрунтоване зближення з *плістiй* (Горяев 271; Преобр. II 96; Младенов 426). — Фасмер III 315; Преобр. II 96; Brückner 421; Machek ESJC 454; Schuster-Sewc 1088; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114; Mikl. EW 256; Torbiörnsson I 93—94. — Див. ще *плáкати*. — Пор. *полóхати*.

[**полоскун**] (у сполученні п. шоп (зоол.) «звичайний єнот, Procyon lotor») Нед; — р. *полоскун* «тс.»; — похідне утворення від *полоскати*; пор. наукову назву виду lotor, пов'язану з лат. lotura «миття, обмивання»; назви зумовлені тим, що єнот полоще свій корм у воді (БСЭ 33, 626). — Див. ще *полоскати*.

полóти, [пoливо] «бур'яни», [полiття] «тс.; поління», *полiльник*, [по-

лiнка] «поління; знаряддя для прополювання» Чаб, [полiтник] «полiльник», [половiльник, полoльник, полiох] «тс.» Нед, [половiля] «полiльниця» Нед, [половнiця, полoля] Нед, *полотiлниця* ЛексПол, *полoтнiца* Л] «тс.», *полотiя*, [полотiбá] «полоття; час, коли треба полоти» Нед, [полiяч] «знаряддя для розпушування ґрунту» Гриц, *полiльнiй, пропoлка, пропoлювальнiй*; — р. *полoть*, бр. *палoць*, п. pleć, ч. plíti, слц. pliet', вл. pléc, нл. plaś, полаб. plávě «поле», болг. *плéвiя* «полю», м. *плеви* «поле», схв. *плéти*, слн. pléti, стсл. *плéти*; — псл. *pelti (<*pelvti) «полоти, очищати», пов'язане з *pelva «полова»; — споріднене з лит. spāliai «начоси льону», лтс. spīva «лушпиння, лузга», лат. spoliūm «знята, здерта шкіра тварини; знятий з вбитого ворога одяг або зброя; військова здобич», гр. σπολάς «вичинена шкіра, шкура; хутрянний плащ», дiнд. phálati «лопається, лускається; тріскається», sphálati «зриває, смикає», sphálayati «розколює», двн. spaltan «розколювати»; iе. *(s)p(h)el- «розколювати; відщеплювати; обривати, здирати». — Дзендзелівський St. sl. 10, 62—63; Фасмер III 317; Brückner 418; Machek ESJC 461; Schuster-Sewc 1102; Младенов 431; Skok II 691—692; Куркина Етимологія 1981, 15—16; Mikkola Ursl. Gr. III 84; Persson Beitr. 803—804; Walde—Hofm. II 577—578; Frisk II 771; Kluge—Mitzka 718—719; Jóhannesson 902—904; Pokorny 985—987. — Пор. *пелéвня, пiвть, полoва*.

[**полотиця**] (бот.) «березка польова, Convolvulus arvensis L.»; — результат видозміни деетимологізованої назви *повитиця* ([*политиця*]) «тс.», зближеної з дієсловом *полóти*. — Див. ще *политиця*.

[**полотниця**] (бот.) «шейхцерія болотна, Scheuchzeria palustris L.» Мак; — очевидно, результат видозміни назви **болотниця* «тс.»; пор. інші назви цієї рослини: [*болотянка* звичайна] Мак, *шейхцерія болотна*, р. *шейхцерія бо-*

лотная, схв. *грезуља*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте на вогких, схожих на болото, засолених місцях, на вогких луках, по берегах водойм (Вісюліна—Клоков 114; Нейштадт 79—80). — Див. ще **болото**.

полотно, *полотѐнко* «полотно для сита; перетинка на лапці водоплавного птаха», *полотѐнце* «тканина особливого переплетення; частина мережки; перетинка на лапці водоплавного птаха; [рушник О]», *полотѐнщик* «той, хто тче полотно; той, хто торгує полотном», *полотнїна* «невеликий шматок тканини; домоткане полотно», *полотнище*, [*полотня*] «шматок полотна» О, [*полотняник*] «полотняні тапочки» О, [*полотняники*] «ті, що носять одягу з полотна» Нед, [*полотнянка*] «верхній селянський одяг з домотканого полотна», [*полотѐнний*] «виготовлений з полотна», *полотняний* «тс.», *полотніти* «ставати блідим, білим, як полотно; бліднути», *пополотнілий* «зблідлий», *сполотнілий* «тс.»; — р. *полотнó*, бр. *палатнó*, др. *полотьно* «павутина», п. вл. *plótno* «полотно», ч. слц. *plátno*, нл. *plótno*, полаб. *plátne*, болг. *платнó*, м. схв. *плáтно*, слн. *plátno*, стсл. *платъно* «тс.»; — псл. **polъno* «ляняна тканина»; — очевидно, споріднене з дінд. *paŕaŕ* «тканина, одяг, покривало, картина», а також, можливо, з свн. *valte* (*valde*) «тканина для обгортання одягу», алб. *palë* «складка; ряд, низка»; менш обґрунтоване безпосереднє пов'язання (Schuster-Sewc 1091; Dickemann RS1 21, 136; Младенов 427; Преобр. II 69—70, 97; Uhlenbeck PBrV 29, 336) з псл. *plátъ* «шматок тканини, хустка»; неприйнятне зближення (Matzepauer LF 13, 161) з шв. *palta* «клапоть, шматок» через фонетичні труднощі; сумнівне також виведення (Hirt PBrV 23, 336) слов'янських форм від свн. *valte* «тканина для обгортання одягу». — Фасмер III 316; Brückner 422; Machek ESJC 455—456; Polański—Sehnert 111; ZVSZ 329; Mikl. EW 256; Fortunatov BB 6, 217; Uhlenbeck 153; PBrV 29,

336; Meyer EW 320; Schrader Reallexikon I 325.

пóлоть, *полóтки*, *полотóк* — див. **півть**.

[**полотóх**] (орн.) «перепел, Coturnix coturnix L.» ВеНЗн; — похідне утворення від [*полóть*] ВеНЗн, що передає крик перепела. — Див. ще **підколоть**.

пóлох — див. **полóхати**.

полóхати, *полóхийти* «полохати» СУМ, Нед, *полóшкати* «тс.», [*полóх*] (у сполученні п.-п. про пульсацію крові Нед, про стуки серця, на позначення переляку), [*пóлох*] «пострах, страховище, опудало; збентеженість, переляк, жаж», [*полохнѐча*] «полохливість» Нед, *полóханий* «наляканий, боязкий», [*полóхий*] «тс.» Нед, *полохкий* «тс.; який легко полохається; який виражає страх, переляк; неспокійний, тривожний», *полохливий*, [*полошливий*, *полошний*] Нед] «тс.», [*віполохати*] «винищити, вивести» Я, [*заполóха*] «опудало, пострах», *переполóх* Г, Нед, [*переполіх*] Бі, *переполóшений*, [*пóполох*] «переляк, полохання, страх, паніка» Бі, Нед, [*пополошіати*] «полохливо розбігтися» Нед; — р. *полóхийть* «лякати, хвилювати, бентежити», [*полóхнѐтъ*] «сильно вдарити; стурбувати, схвилювати», бр. *палóхаць* «лякати, полохати», [*полошиць*] «полохати», др. *полошити* «лякати», п. *plószyć* «тс., полохати», [*połochać*] (з укр.), ч. *plašiti*, слц. *plašit'*, вл. *plóšić*, нл. *plóšyś*, болг. *плáша*, м. *плаши*, схв. *плáшити*, слц. *plašiti* «тс.», стсл. *платити са* «лякатися»; — псл. **polxati* (**polšiti*) «лякати, хвилювати, полохати», очевидно, давніше **polksati* «полохати ударами», пов'язане з **polskati* «полоскати», **polkati* «тс.»; — можливо, споріднене з гр. *πάλλω* «збуджую, розпалюю, приголомшую», *πέλεμιζω* «стрясаю», *πόλεμος* «війна», гот. *us-film-a* «наляканий, пройнятий жахом», *usfilm-ei* «переляк, страх, жаж», дісл. **felms-fullg* «переляканий, пройнятий жахом», **felmtg* «страх, переляк», герм. **felma-* «тс., жаж; неспокій, замі-

шання», іє. *pel- (*pol-) «ударяти, бити; струшувати, турбувати, непокоїти», а також з днв. fuolen «відчувати, почувати», дангл. fēlan «тс.; торкатися», англ. feel «тс., мацати», нвн. fühlen «тс.», дісл. *falma «намацувати, іти помацки», з якими ще зближують псл. paľ «палець, великий палець», укр. *палець*; зіставляється також (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 127—128) з лит. paľšas «блідий, жовтувато-сірий», лтс. paľss «тс.», стсл. *пелесь* «темно-сірий»; виводиться ще (Ondruš JС 10, 12—14) від іє. *pel- (*pol-) «бігти, рухатися». — Фасмер—Трубачев III 317—318; Преобр. II 98—99; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114—115; Brückner 421; Machek ESJС 455; Schuster-Sewc 1090; Младенов 427—428; ZVSZ 328—329; Mikl. EW 255; Torbiörnsson LM I 90—91; Solmsen PBrB 27, 364; Торп 236; Frisk II 469, 497—498, 574—575; Fick KZ 19, 262—263; Feist 530; Kluge—Mitzka 223; Walde—Hofm. II 242; Lidén BB 21, 95; Petersson KZ 47, 246—247; Jóhannesson 555; Pokorný 798—801. — Пор. *полоскати*.

[*полочка*¹] (бот.) «пухівка широколиста, Eriophorum latifolium Норре» Нед, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з [*полокати*] «полоскати» як назва рослини, що росте по болотах і сирих луках (Федченко—Флеров 157).

*полочка*² — див. *полоскати*.

полтійник «п'ятдесят копійок грошей або монета вартістю в п'ятдесят копійок», *полтіна* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *полтінник* «монета вартістю в п'ятдесят копійок; п'ятдесят копійок грошей» є похідним від *полтіна* «тс.», що зводиться до др. *полтіна* «грошова одиниця вартістю у половину карбованця», не зовсім ясного походження; найбільш імовірний зв'язок з *полть* «половина», р. заст. [*поболь*] «частина (звичайно — половина) м'ясної туші, розрубаної уздовж; великий шматок м'яса», [*полть*] «тс.», якому відповідає укр. [*півть*] «великий шматок (сала)»; менш переконливе по-

яснення як складного утворення з *полъ* «половина, пів-» і **тинъ* «карбованець», що пов'язується з др. *тъну*, *тъти* «тяти, рубати, сікти». — Фасмер—Трубачев III 318; Супрун ЭИРЯ II 109—115; Upbegaun BSL 52, 175. — Пор. *пів, півть, тяти*.

[*полтисак*] «довгий жіночий одяг на ваті» Дз, [*польмісак*] «довге ватне жіноче пальто» Мо; — очевидно, результат злиття видозміненої основи іменника *пальто* з іменником [*сак*] «просторий, подібний до піджака зимовий жіночий одяг; жіноче пальто». — Див. ще *пальто, сак*².

полу- «пів-» (перший компонент складних слів *полуботінки, поблудень, полукіпок, полумисок* та ін.); — р. др. болг. м. *полу-*, бр. *палу-*, *полу-*, п. нл. *ролу-*, ч. слц. *ролу-* «тс.»; — псл. *ролу-*, *ролу* форма род. в. від *ролъ* «половина». — Бернштейн Очерк 1974, 246. — Див. ще *пів*.

[*полувівниця*] «маленька діжка (на ніжках, з отвором у дні, заткнутим чопом) для зоління ниток»; — неясне; можливо, результат видозміни назви **поливал(ь)ниця*, пов'язаної з *поливати, літи*; може бути зіставлене і з [*полуйка*] «бочка (меду тощо)».

[*полугарний*] (у виразі *полугарна горівка* «горілка гіршого гатунку, звичайна горілка») Нед; — запозичення з російської мови; р. *полугарная водка* «горілка міцністю в 40 °», *полугарное вино* «хлібне вино» утворені від *полугар* «хлібне вино, яке наполовину вигорєє при відпалі; горілка міцністю в 40 °», що складається з *пол-* «пів-» і *угар* «вигар, угар», пов'язаного з *горєть* «горіти». — Див. ще *горіти*¹, *пів, у*².

*полуда*¹ — див. *луда*².

*полуда*² — див. *лудити*.

[*полуденник*] (ент.) «дзюрчалка, Syrrhus F.»; — очевидно, похідне утворення від *полуденний*; мотивація назви неясна.

[*полуденниця*] (мн.) «вид дитячої хвороби»; — очевидно, похідне утворення від *поблудень* «середина дня»;

пор. [дэнниці] «вид дитячої хвороби», [полўночниця, полўношниця] «тс.»; назва хвороби могла виникнути від поширених у деяких східних і особливо західних слов'ян назв стародавньої міфічної фігури, що з'являється у полудень; р. [полўдница] «злий дух, яким страхають дітей, щоб вони не розорили городів», п. роўдница «дух у вигляді жінки в білому вбранні», [роўдніówka, рзуроўдница] «тс.», ч. polednice «міфічна діва, що з'являється у полудень», [roludnice] «тс.», вл. рїроў(д)ница «відьма полуднева», нл. pśezroўnica «польовий дух у вигляді жінки в білому вбранні, що з'являється о 12—13 годині дня», ст. [pśezroўdnica] «тс.». — ГрицАВ 174; Фасмер III 319; Brückner 429; SW IV 552; Schuster-Sewc 1178.

[полўзка] «низка (коралів тощо)»; — неясне; можливо, результат гіперистичної видозміни назви *по(в)узка «в'язка (пов'язка)».

[полўйка¹] «половина; моток пряжі; 20 (12) ниток пряжі; пряжа, знята з мотовила; тонке повіско; найтонше полотно» О; — похідне утворення від полу- «пів-, половина». — Див. ще пів.

[полўйка²] «бочка (меду тощо)» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [роўїа] «податок на мед (половина зібраного меду для поміщика)» утворене від роў «половина», якому відповідає укр. пів (див.).

[полўйка³] «половина капустиної головки» ЛексПол, [полуойка] «розрізана пополам і заквашена головка капусти» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. [палўїка] «половина капустиної головки» утворене від ст. полъ «половина, пів». — Див. ще пів. — Пор. полўйка¹, полўютка.

полуматїрка (орн.) «сіра качка, нерозень, Anas strepera L.» Шарл, Куз; — результат спрощення словосполучення [полуматїрна качка] «тс.» Шарл, мотивація утворення якого неясна.

[полўмацьок] «міра сипких тіл — 0,30743 гектолітра Г; міра ваги сипких

тіл в 25 кг О; дерев'яний посуд місткістю в 25 кг, яким міряють збіжжя, картоплю, сир О», [полўмацьок] «міра сипких тіл — 0,30743 гектолітра» (у виразі вівчий п. «посуд для овечого сиру місткістю 8 л») Нед; — запозичення з польської мови; п. роўмасек «давня міра об'єму сипких тіл» утворене з роў «пів» і таса «міра зерна», від якого походить укр. [мацьа] «міра рідини; міра сипких тіл». — О II 108; SW IV 948. — Див. ще мацьа¹, пів.

полум'я, [паломїнь] Нед, пломїнь (з пол.), [полїмня Л, полїм'я Бі, полїм'я Г, пловень Нед, пловинь Ме, пловинь Нед, ВеБ, полбме Нед], пломїнь (заст.), [пбломня], полбм'я Г, Нед, полумїнь «тс.», полумїння «тс.; світло від вогнища, пожежі», пломенїстїй, пломїнкїй, [пблом'янїй] «полум'яний» Г, полуменїстїй, полум'янїй СУМ, Г, полум'янїстїй, [поломїнїстїй Нед] «тс.», [полбмінїй] «палаючий, полум'яний» Нед, [пбломко] «полум'яно» Нед, пломенїти, [поломїнїти] «полум'яніти» Ж, полуменїти, полум'яніти; — р. [пбломя] «полум'я», пблїмья, бр. [пблеме], пблїмья «тс.», др. поломя «вогонь», п. рїомїєй «тс., полум'я», ч. пламен, слц. пламеї, вл. рїотїо, нл. рїотїе, болг. пламен, м. плам, пламен, схв. пламєн, слн. рїамен, стсл. пламы «тс.»; — псл. *рїотеп- «полум'я», пов'язане з роїєті «палати, горіти» і (з іншим ступенем чергування голосних) ралїті «тс.». — Фасмер III 273; Шахматов Очерк 158—159; ИОРЯС 7/2, 352—353; Brückner 429; Machek ESJC 429—430; Schuster-Sewc 1088—1089; Младенов 426; Бернштейн Очерк 1974, 173—174; ZVSZ 328; Mikl. EW 235; Trautmann 212—213; Сараджева Этимология 1981, 99—100. — Див. ще палїти. — Пор. полїно, пбпїл.

полўндра (виг.) «увага, обережно»; — бр. палўндра «тс.»; — запозичення з російської мови; р. полўндра «тс.» походить від гол. van onderen «знизу» (з дисимілятивною заміною н > л);

виводиться також (ССРЛЯ 10, 1001; ТСБМ III 641) від гол. *val onder* «падіння вниз». — Фасмер III 319; Черных II 54; Meulen 223.

полуниця (бот.) «суниця зелена, *Fragaria viridis* Duch.; [суниця, *Fragaria L.*]», [поланиця Мак, полевниця Мак, полениця Мак, половішня ГрицАВ, половник ГрицАВ, половниця Мак, Кур, полониця Нед, Мак] «тс.», [поленічник] «полуниця (рослини)», [полуниця] «полуниця» Чаб, [полунишник] «стебло і листя полуниці, полуничний кущик; наливка, напій з полуниць», *полуничник* «[тс. Г, СУМ; суниця-полуниця, *Fragaria elatior* Ehrh. Нед]; ділянка, засаджена полуницями», [полуночник] «суниця лісова, *Fragaria vesca L.*» Мак, [полянки] «полуниці» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *паленіти* (< **поленіти*?) «яскраво горіти; червоніти, [дозрівати О]», [паліти] «червоніти, рум'яніти» з огляду на яскраво-червоний колір ягоди; пор. інші назви полуниць: [червона ягода Мак], схв. *рдеча јагода, црвена јагода*. — Див. ще **паліти**. — Пор. **полянтіся**.

[полуничник] (бот.) «остудник голий, *Herniaria glabra L.*» Мак; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *rołonicznik* «тс.» утворене від [rołonica] «неродюча земля; вигоріле, неврожайне місце; пусте, безлісне гірське пасовисько», що є, очевидно, українізованою звуковою формою, яка відповідає п. [rłonica] «погане поле в горах», яке зводиться до п. ст. [rłony] «неродючий; (про землю, ґрунт) неврожайний»; польська назва остудника голого, можливо, зумовлена тим, що він росте як бур'ян на парових полях і перелогах, біля підніжжя піщаних горбів, іноді на занедбаних садибах і на городах (Носаль 164—165; Вісюліна—Клоков 156—157; Нейштадт 235—236). — SW IV 262, 263, 548. — Див. ще **плонка**.

[полуночник] (бот.) «скорзонера, зміячка, *Scorzonera L.*» Мак; — неясне.

полусаток, полусеток — див. **півсеток**.

[полу́став] «святці, молитовник з календарем», [полу́ставець] «тс. Г; книга, друкована півуставом Нед»; — р. ст. *полуустав* «скорочений варіант Устава (книги про порядок богослужінь)», болг. *полуустав* «тс.»; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови, де воно є складним словом, утвореним з *полу-* «пів-» і *оуставъ* «(книга про порядок богослужінь в основні церковні свята)». — СРЯ XI—XVII вв. 16, 275. — Див. ще **пів, устáv**.

полуста́нок «невелика залізнична станція»; — бр. *пайста́нак*; — запозичення з російської мови; р. *полуста́нок* утворене, очевидно, з основ *полу-* «пів-» і *ста́нция* «станція». — Див. ще **пів, ста́нция**.

полу́торка «автомашина вантажністю в півтори тонни»; — запозичення з російської мови; р. *полу́торка* «тс.» є результатом морфологічного спрощення складного слова *полупоратонка* «тс.», утвореного з основ слів *пол(у)торá* «півтора» і *то́нна* «тонна». — Див. ще **півтора, то́нна**.

[полу́цвіт] (бот.) «фіалка триколірна, братки, *Viola tricolor L.*», [полу́цвіток, полу́цвітки Нед, Мак] «тс.»; — р. [полу́цветки] «тс.»; — складене утворення з основ *полу-* «пів-» і *цвіт* «колір, квітка»; назва зумовлена тим, що братки мають триколірні — біло-жовто-фіолетові — віночки (Вісюліна—Клоков 182; Нейштадт 393—394). — Див. ще **пів, цвіт**.

получі́ти — див. **лучі́ти**².

полу́шка (заст.) «четверть копійки»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. заст. *полу́шка* «тс.»; (ст.) монета в південьги» (XV ст.) виводиться від **полуха* «півмонети», як похідного від *пол-* «пів, половина». — Фасмер III 319; Преобр. II 99—100. — Див. ще **пів**.

[полушник] (бот.) «молодильник, *Isoetes L.*» Мак; — р. *полушник*, бр. *палушник* «тс.»; — неясне.

[пóльза] «користь» Ме, [пользүчий] «корисний, вигідний; цілющий» Нед, [пользовітий] «тс. Нед; сприятливий (для здоров'я) Кур», [пóльзувати] «лікувати, зціляти; загоювати» Нед, ст. *плъза* «поліпшення, користь, допомога, порятунок» (1627); — р. *пóльза* «користь», др. *польза*, болг. м. *полза* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **пóльза** «користь, вигода» розвинулося з псл. *рольга* «пільга, полегшення; користь, вигода», до якого зводиться також укр. *пільга*. — Фасмер III 321; Черных II 54—55; Младенов 466; Верн. I 753; Мейе ОЯ 75; Durpovo ZISPh 1, 487. — Див. ще **пільга**.

пóлька¹ «парний народний танець із дводольним тактом; музика до цього танцю»; — р. бр. *пóлька*, п. *polka*, слц. *polka*, заст. *pol'ka*, болг. м. *полка*, схв. *пòлка*, *пòлка*, слн. *ро́лка*; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з чеської мови; ч. *polka* є результатом семантичної видозміни слова *Polka* «полячка», якому відповідає укр. *пóлька* «тс.»; танець з'явився в 1831 р. у Празі і був названий на знак солідарності з Польщею, яка боролася проти царського гноблення; помилкове виведення (БСЭ 33, 654; РЧДБЕ 575; Falk—Торп 1527) з ч. *půlka* «півкроку». — СІС² 669; Акуленко 142; Фасмер III 321; Черных II 55; SW IV 538; Machek ESJC 470; Holub—Kop. 285; Мельников Slavia 36, 105. — Див. ще **поля́ки**.

[пóлька²] «широке жіноче пальто Мо; жіноче півпальто Ме»; — пов'язане з *пóльський* (очевидно, за походженням цього виду одягу). — Див. ще **поля́ки**.

пóльний (у виразі *п. гéтьман* «помічник коронного гетьмана»); — запозичення з польської мови; п. *hetman polny* «тс.» містить слово *polny* «польовий», похідне від *pole* «поле». — Див. ще **пóле**.

полюва́ти, *польова́нець*, *польова́не*, *полюва́ч* — див. **пóле**.

пóлюс, *поляриза́тор* «оптичний прилад для поляризації світла», *поляриза́ція*, *поля́рник*, *поля́рний*, *поляризува́ти* «викликати поляризацію», *припóлюсний*, *приполя́рний*; — р. бр. болг. *пóлюс* «полюс», п. *polarny* «полярний», ч. слц. слн. *ро́л* «полюс», м. *пол*, рідк. *полус*, схв. *пòл* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *polus* «полюс, небосхил, полярна зірка» зводиться до гр. *πόλος* «вісь, кінець осі; полюс; оберт», спорідненого з дінд. *σαγάτι* «блукає, рухається», дісл. *hvel* «колесо», псл. *kolō* «колесо». — СІС² 668; Черных II 55; Фасмер III 322; Огиенко РФВ 66, 365; Holub—Lyer 382; РЧДБЕ 575; Вуяклија 740; Frisk II 500—501. — Див. ще **кóло**¹.

[пóлю́тка] «половина капустиної головки» ЛексПол, [палю́тка, пелю́тка, пилю́тка] «тс.» тж; — бр. [палу́йка] «половина капустиної головки»; — очевидно, похідне утворення від ст. *поль* «половина, пів»; пор. болг. [пóлутина] «половина», схв. *полүтина*, *полүтица* «тс.» — Див. ще **пів**. — Пор. **полу́йка**^{1,2,3}.

полюхе́ — див. **пелю́шки**.

[пóлюхóвка] «вид мережки; деталь жіночої сорочки Нед»; — неясне.

[пóлюштатися] «забризкатися болотом»; — неясне; можливо, афективне утворення.

[пóльвина] «частина невода»; — неясне.

поля́двiця «вид страви з філе риби, м'яса», *полéндвiця* «тс.» (з п.), [пóлiдвiця] «філе, печеня з філе» Нед, [пóляднiця] «м'яке м'ясо з хребта свині» ЛексПол, [пóлянвiця, пóляндiця] «тс.» ЛексПол (з п.); — запозичено, як і р. *полендвiця* «філейна вирізка, філейна ковбаса», бр. *палляндвiця* «філе, [м'ясо з окосту]», [пóлiндвiця] «м'яке м'ясо з хребта свині», з польської мови; існує також думка (Німчук 339), що українські форми власні; п. *polędwica* «філей, полядвiця» утворено за допомогою префікса *po-* «по-» від іменника *lędźwie* (мн.) «поперек, крижі; стег-

на», спорідненого з р. заст. *lǎdvĕja* «стегно», ч. *ladví*, заст. *ledví* «тс.», слц. *l'advá* «нирка», нл. *ladwo* «крижі, нирки», схв. *lědva* «бік, стегно», слн. *lédja* «литка, стегно», стсл. **ЛАДВА** (**ЛАДВИНА**) «крижі, нирки», які зводяться до псл. *lǎdva* (*lǎdvo*, *lǎdvĕje*), спорідненого з лат. *lumbus* «стегно», двн. *lentī*, нвн. *Lende*, дісл. *lend* «тс.» (з іє. **lendh(u)* «тс.; нирка»). — Фасмер II 550, III 308; Brückner 297; ЭССЯ 15, 48—49; Bern. I 705—706; ZVSZ 212; Mikl. EW 164; Pokorny 675. — Див. ще **по.** — Пор. **лідви.**

поляки «народ, що становить основне населення Польщі», одн. *пóльк*, жін. р. *пóлька*, *пóльчка*, *Пóльща*, [*пóльщак*] (так на Херсонщині звали селянина з Поділля або Київщини Г; (іст.) українці, які в XVII—XVIII ст. жили в тій частині України, що була під владою Польщі, і втікали на вільні, не підлеглі Польщі місцевості ЛЧерк), [*пóльщина*] «усе польське; польська мова» Нед, [*пóльщизна*] «тс.; польська народність», [*пóльськість*] «тс.», *пóльчити* «полонізувати», [*пóльщити*] «тс.» Нед, [*пóльщити*] Нед, *по-пóльськи*, *по-пóльському*; — р. болг. *пóльк*, бр. *пáльк*, ч. *Polák*, слц. *Políak*, вл. нл. *Polak*, м. *Пóльк*, схв. *Пóльк*, слн. *Polják* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *Polak* «поляк» вважається скороченою формою слова псл. *poljaninъ* первісно «житель полів», давньої великопольської племінної назви, що зводиться до *role* «поле, простір», псл. *rolje* «тс.». — Фасмер III 321, 322; Преобр. II 91; Brückner 428; Rudnicki Prasl. II 238—239; Machek ESJC 469; Schuster-Sewc 1125. — Див. ще **пóле.** — Пор. **поляни.**

поляна, полявина — див. **пóле.**

поляни «східнослов'янське плем'я, яке жило в Середньому Подніпров'ї», одн. *пóляннн*; — р. *пóляне*, бр. *пáляне*, др. *пóляне*, п. *rolanie* «плем'я, що жило у Великопольщі»; — псл. *roljane*, похідне від *rolje* «поле, рівнина, відкрите місце». — Фасмер III 322; Фи-

лин Образ. яз. 161; Perwolf AfSlPh 4, 63—64. — Див. ще **пóле.** — Пор. **поляки.**

[**полянітися**] «рожевіти» (про небо) Нед, [**заполонітися**] «зарожевіти» Ж, [**сполоніти**] «почервонити, обагри-ти» Нед; — очевидно, пов'язане з *паленіти* «палати; червоніти», *паліти*. — Див. ще **паліти.** — Пор. **поліно, полуниця.**

[**полянки**¹] (бот.) «сорт вишень, Prunus Cerasus variet.» Г, Мак; — неясне.

полянки² — див. **полуниця.**

полярний, поляризатор, поляризація, поляризувати, полярник — див. **пóлюс.**

помáда «запахна косметична мазь», *помáдка* «сорт м'яких запахних цукерок», *помáдити* «мастити помадою»; — р. болг. м. схв. *помáда*, бр. *памáда*, п. вл. *romada*, ч. слц. слн. *romáda*; — запозичення з французької мови; фр. *roumade* «помада, мазь» походить від іт. *romáta* «тс.», утвореного від *rómo* «яблуко, яблуна», що зводиться до лат. *rómum* «плід (переважно деревний: яблуко, вишня, фінік, горіх та ін.); фруктове дерево», утвореного, можливо, з давнішого **роетот*, букв. «щось зірване, зібране», що складається з префікса *ro-* «по-», засвідченого також у *рōпеге* «класти, кидати; розміщувати, ставити», *positiō* «позиція», і основи дієслова *emere* «купувати, здобувати», спорідненого з псл. *jeŕi*, *imati* «брати», укр. *уз'яти*, [*imáти*]; італійська назва помади зумовлена тим, що первісно для виготовлення цієї лікарської мазі використовували жир і яблука. — СІС 1951, 518; Черных II 55; Фасмер III 322; St. wug. obcsuŕh 90; Holub—Lyer 384; Machek ESJC 470; Младенов 468; РЧДБЕ 546; Вуяклија 748; Dauzat 572; Mestica 1222; Walde—Hořm. II 334—335. — Див. ще **imáти, по, яти.** — Пор. **позіція.**

помáзанець «монарх, помазаний на царювання», *помáзаник*, [*помáзанник* Нед, *помáзень* Нед] «тс.»; — р.

пома́занник, бр. *памáзаннік*, др. *помаза(нь)никъ*, п. *romazanies*, ч. слц. *romazaný*, м. *помазаник*, схв. *помаза́ннїк*, стсл. *помазаньникъ*; — калька гр. *χριστός* «помазанець, помазаний», пов'язаного з *χρίειν* «мазати; виконувати обряд помазання», *ἐϋχρίειν* «тс.».

[**пома́на**¹] «вид поминальної паски з хрестом; вид круглого калача без отвору, на який можна накладати різні ласощі і прикраси (вживається для подарунків, переважно зв'язаних з релігійними обрядами) Ме; подарунок після смерті Нед; пам'ятка, згадка Шух; спомин про померлих, поминки Нед»; — п. [*romana*] «дарунки, що їх роздають родичі небіжчика»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *pománэ* «поминальні дарунки», рум. *romáňă* «поминки» походять від сл. *помѣнь* «спомин, поминання», пов'язаного з *помѣнѣти* «пом'янути», *поминати* «поминати». — Мельничук Молд. эл. 170; Scheludko 140; Vrabie Romaposlavica 14, 167; СДЕЛМ 324; DLRM 639. — Див. ще **помина́ти**.

[**пома́на**²] «обіцянка» Нед; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з [*поменїтисѣ*] «пообіцяти», [*поминїти*] «тс.» або з *поманїти*, похідним від *манїти*.

помаранча (бот.) «*Citrus aurantium* L.; апельсин, *Citrus sinensis* Osb.», *помаранч*, [*помаранець*] Мак, *померанець*, [*померанця* Нед, Мак, *померанча* Мак], ст. *помаранча* (XVIII ст.), *померанець* «тс.»; — р. *померанец*, заст. *помаранецъ*, бр. *памяранец*, п. *romaganies*, *romeganies*, ст. *romaganca*, *romagancaz*, ч. *romeganč*, *romaganč*, слц. *romaganč*, вл. *romaganč*, болг. *померанца*, схв. *помѣранца*, *помѣранча*, [*помаранѣа*, *помаранча*, *помаранца*, *померанца*, *поморанѣа*], слн. *romaganča*; — запозичено, можливо, через польське і, частково, німецьке посередництво, з італійської мови; іт. *romaganzia* складається з основ слів *romato* «яблуко» і *aganzia* «апельсин». — СІС² 669; Москаленко УІЛ 59; Шелудь-

ко 43; Коваль 64; Черных II 55; Фасмер III 322; Hüttl-Worth 18; St. wug. *obcych* 90; Holub—Lyer 384; Machek ESJC 416; Matzenauer 280; РЧДБЕ 576; Вуяклија 748; Kluge—Mitzka 559; Meyer—Lübke 481. — Див. ще **оранжевий**, **пома́да**.

[**помаранчаки**] (бот.) «вечорниці, *Hesperides*» Мак; — неясне.

[**пома́цце**] «пообіцяти» Л; — результат видозміни форми [*пома́тисѣ*] «тс.» — Див. ще **ма́ти**².

[**поне**] (бот.) «виноград звичайний, *Vitis vinifera* L.» Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *poámэ* (рум. [*poátmă*]) «тс.»; *фрукт* походить від лат. *rbōtum* (мн. *rbōta*) «фрукт». — СДЕЛМ 320; DLRM 634. — Див. ще **пома́да**.

помелó¹, *помелїско*, *помѣтиця* — див. **мѣсті**.

помелó² — див. **омелá**.

[**поменїтисѣ**] «пообіцяти», [*поменїтисѣ*, *поминїти* ВеУг] «тс.», [*пóмінка*] «обіцянка» ВеУг; — похідні утворення від [*мінїти*] «комусь щось визначати, обіцяти»; у частині форм відбулося зближення з [*меннїти*] «іменувати», [*мѣння*] «імення». — Див. ще **мінїти**. — Пор. **ім'я**, **пома́на**².

помилїтисѣ, *помїлка* — див. **милїти**.

помина́ти «шанобливо називати; справляти поминки; (заст.) пригадувати», *пом'яну́ти*, [*пóвнити*] «пам'ятати» Ме, Па, [*поменнїк*] «пам'ятник» Нед, *пóмин* (заст.) «поминки», *помина́льний* «книжечка із списком імен для поминання; учасник поминонок», [*помина́льницѣа*] «поминальна книжка» Пі, *пóмини*, *пóминки*, [*поміннїк*] «поминальний» Нед, [*пóминонок*] «згадка» Нед, [*пóмка*] «пам'ять», [*пом'янік*] «поминальний, список імен померлих» Нед, [*пом'яннїк*] «тс.» Пі, *помина́льний*, [*пóмки*] «пам'ятно», [*впомина́ти*] «нагадувати; дорікати», [*вспомина́ти*] Ж, *вспом'яну́ти* (заст.), *вспóмин* (заст.), [*вспóминка*] Ж, *допомина́тисѣ* «домагатися», *допóмнїтисѣ*, [*запóмнїти*] «забути» ВеБ, [*запóмнить*, *запóвнить*,

запомнѣть, заповнѣть] «тс.» Л, [на-помина́ти] «нагадувати» Ж, [напо́мин] «нагадування» Ж, [невпомку] «невпам'ятку», спомина́ти, спом'яну́ти, [спі-мнѹти] «згадати», спомін СУМ, Нед, [спомі́на] «спомин» Нед, спомі́нка «спогад», спомі́нок, [спомка] «тс.», [упомина́ти] «нагадувати, застерігати; умовляти», [упі́мнѹти], [упомі́нок] «нагадування», [упомки] «впам'ятку», [упомку] «тс.»; — р. помнѣть, поми-на́ть, бр. помніць, памі́наць, др. пом-ньнѣти «думати, пам'ятати», поми-нати «згадувати, пам'ятати, нагадува-ти», п. pomnieć «пам'ятати», wspominać «згадувати», ч. pomněti (pomniti), vzpo-мінати, вл. pomnić, pominać, нл. pom-nieś, pominaś, болг. помня, поменѣ-вам, м. помни, (с)поменува, схв. пом-нити (заст.) «пам'ятати; уважно слу-хати», поменовати «згадувати», слн. pomniti, spomínjati se, стсл. помнѣти, поминати; — псл. pomněti «пам'я-тати», romínati «згадувати», похідне від тьпѣти, тьпѣти «думати». — Фасмер III 323; Преобр. I 541—542; Schuster-Sewc 1129. — Див. ще мніти. — Пор. пам'ять, сѹмнів.

[помитѣха] «велика палиця» Лекс-Пол; — неясне.

помідор (бот.) «*Solanum lycopersicum* L.», [помидори] (мн.) Пі; — р. помидор, [помадора], бр. памідор, п. pomidor; — запозичення з італійської мови; іт. pomidori (мн.), pomodoro (одн.) виникло внаслідок злиття складових елементів словосполучення рото d'ого «помідор» (букв. «золоте яблуко»), що складається зі слів рото «яблуко», d', скороченої форми прийменника di «від», що продовжує лат. de «тс.» і ого «золото», яке зводиться до лат. aurum «тс.». — Коваль 50—51; Черных II 55—56; Фасмер III 323; Сандлер ВКР II 195—196; Battisti—Alessio 1272, 2680, 3010, 3011. — Див. ще де-, оре-ол, помада.

поміж — див. між.

помі́нати, помі́нка — див. поме-нітися.

помі́ркований; — бр. памяркоў-ны «поступливий, доброзичливий, по-блажливий; (про погляди тощо) помір-кований»; — калька п. pomiarkowany «помірний, поміркований, стриманий», пов'язаного з дієсловом pomiarkować «схаменутися, опам'ятатися; (заст.) зро-зуміти, втямити, второпати», утворе-ним за допомогою префікса ро- від діє-слова miarkować «стримувати, угамо-вувати, робити поміркованим; міркува-ти; відмірювати, дозувати»; очевидно, виникло на основі нвн. merken «помі-чати, розуміти, (з)міркувати», збли-женого з п. miaga (зменш. miarka), що відповідає укр. міра. — Brückner 330; SW II 943. — Див. ще по, міркувати.

[помісь] (спол.) «наче, неначе, мов, немов», [помість] «тс.; замість»; — очевидно, виникло з форми наказового способу 2 ос. одн. дієслова помісли-ти. — Див. ще мисль, по.

[поміхрати] «сплутати, розвіяти, розкуйовдити (солому)» Нед; — неяс-не; можливо, результат контамінації слів помішати, почухрати «покуйов-дити» (волосся) і [померхвѣлити] «тс., сплутати». — Пор. мерфѣлити, міша-ти, чѹхрати.

помі́щик, помі́щицтво «поміщи-ки»; — бр. памѣшчык, болг. помѣш-чик; — запозичення з російської мови; р. помѣщик є похідним від поме́стье «маєток», пов'язаного з мѣсто «місце», отже, первісно означало «власник маєт-ку». — Див. ще місто, по.

помка, помки — див. помінати.

[помкнѹти(ся)] «помчати, понести-ся», [пімкнѹтися] «кинутися» Нед; — р. [помкнѹть] «захопити, потягти си-ломіць», бр. памкнѹцца «кинутися, помчати; зібратися (щось зробити)», др. помъкнути «підпорядкувати, підко-рити; спокусити (на щось)», п. pomk-паć «помчати, понестися», pomkпаć się «тс.», ч. pomknouti «посунути, підштов-хнути, зрушити з місця (когось)», pomk-пouti se «виступити», слц. pomknút' «зрушити з місця (когось)», pomknút' sa «посунутися», болг. помъкна «потя-

гну», схв. *помакнути* «зсунути»; — пов'язане з дієсловом *мікати* «смикати, рвати, тягати; висмикувати з корінням; чесати (прядиво, льон)» (див.).

помогти, *помага́ти*, [помочі́], [пома́ганка] «помагання» Нед, *помага́ч*, *помі́ч*, *помі́чник*, *помо́га*, *помі́чний*, [помо́жливий] «помічний; допоміжний» О, *допомогти́*, [допомочі́], *допомо́га*, [домо́га] «підмога» Куз, *допомі́жний*, [допомі́чний] Куз, *допомо́чний* Ж, *змога*, *запомогти́*, *запомага́ти*, [запомо́чі] Ж, *запомо́га*, [запомо́жний] «підсобний» Ж, *підмогти́*, *підмага́ти*, [підмо́чі] Нед, *підмо́га*, [підмо́гач] Нед, *підпомогти́*, *підпомага́ти*, [підпомо́чі] Нед, *підпома́гач*, *підпомо́га*, [підпомо́гач, підпомо́ження, підпомо́жник, підпомо́чний] Нед, *підпомо́чний*, [спомо́чі(ся)] «допомогти» О, [спрома́ганє] «надання допомоги» Нед, *спромо́га* «змога; [допомога Нед]», [спромі́жний] «помічний» Нед, *спромо́жний*; — р. *помо́ць*, *помага́ть*, бр. *памага́ць*, *памага́ць*, др. *помочи*, *помагати*, п. *romóc*, *romagać*, ч. *romoci*, *romáhati*, слц. *romóc'*, *romáhat'*, вл. *romóc*, *romhać*, нл. *romoc*, *romagaś*, болг. *помо́гна*, *пома́гам*, м. *помогне*, *помага*, схв. *помо́ћи*, *пмо́ћи*, *пома́гати*, слн. *romōči*, *romágati*, стсл. **помо́щи**, **помагати**; — псл. **romogti*, *romagati* «допомогти», давніше «потягти, підтягти (важкі речі)», похідне від **mogti* в давнішому значенні «тягти»; виведення від **mogti* у значенні «могти» (Фасмер III 323; Machek ESJC 471; Schuster-Sewc 1129) не розкриває розвитку семантики. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 46—48. — Див. ще **могти́**.

помоло́гія «наука про сорти плодovих і ягідних культур», *помоло́г*, *помологі́чний*; — р. болг. *помоло́гия*, бр. *памалогія*, п. *romologia*, ч. *romologie*, слц. *romológia*, схв. *помоло́гија*, слн. *romología*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Romologie*, фр. *romologie*, англ. *romology* утворено з основи лат. *romum* («деревний) плід» і

словотворчого компонента ряду назв наук гр. -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розум». — SIC² 670; Kopaliński 767—768; Holub—Lyer 384; Klein 1216. — Див. ще **логіка**, **пома́да**.

помоло́чник (бот.) «грицики звичайні, *Capsella bursa pastoris* Medic. (або *Möpch*)»; — пов'язане з *молоко́*; назва може бути зумовлена тим, що ця рослина використовується для припинення маткової кровотечі у жінок старшого віку, які вже не годують дітей молоком. — Носаль 140. — Див. ще **молоко́**, **по**.

помо́рник (орн.) «*Stercorarius*»; — бр. *памо́рнік*, слц. *romorník*; — запозичення з російської мови; р. *помо́рник*, очевидно, пов'язане з *помо́рье* «примор'я», оскільки цей тундровий птах здебільшого перебуває на морських узбережжях або у відкритому морі. — Булаховський Вибр. пр. III 227; Ferganc 55. — Див. ще **мо́ре¹**, **по**.

помо́чильник (зоол.) «водяний павук, сріблянка водяна, *Argyroseta aquatica*» Нед; — пов'язане з *мо́кнути*, *мо́чити*; назва зумовлена тим, що цей вид павука живе у воді під сплетеним з павутиння дзвоном. — В. И. Жадин, С. В. Герд, Реки, озера и водохранилища СССР, 76. — Див. ще **мо́кнути**.

помо́чник (бот.) «зимолубка зонтична, *Chimaphilla (Pyrola) umbellata* (L.) Nutt.» Мак; — бр. [памо́шнік] «рутвиця вузьколиста, *Thalictrum angustifolium* Jack.», п. *romocník* «зимолубка зонтична», нл. *romocník* «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis*», р. *romspice* «собака кропива звичайна, *Leopugus cardiaca* L.», схв. *помо́ћница* «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.», слн. [romocník] «молочай чиновий, *Euphorbia lathyrus* L.»; — похідне утворення від *помогти́*; назва зумовлена лікарськими властивостями зимолубки, як і рослин з наведеними відповідними назвами в інших мовах. — Лік. рослини. Енци. дов. 420. — Див. ще **помогти́**.

пм́па¹ «насос», [помпі́р] «той, що помпує; пожежник» Нед, [помпі́рст-

во] «служба пожежника» Нед, *помпувати*, *напомпуватися* «проїнятися (ідеями, почуттями)»; — р. бр. болг. *пóмпа*, п. *ропра*, [рiмпра, рlоmпра, рlиmпра], ч. слц. *рiмпра*, вл. нл. *рlиmпра*, м. *пумпа*, схв. *пiмпа*, слн. розм. *рiмпра*; — через польське посередництво запозичено з італійської або французької мови; іт. *ропра*, фр. *ропре* походять від ісп. порт. *bomba* «помпа, насос», що є звуконаслідувальним словом і виникло в середовищі моряків; припущуване для російської мови (Фасмер III 323) виведення слова безпосередньо з голландської недостатньо обгрунтоване. — СІС² 670; Sł. wуг. *obсyсh* 590; Holub—Lyer 405; Skok III 75; Kluge—Mitzka 570; Vries NEW 538; Dauzat 572—573.

пóмпа² «пишність», *помпéзний*, [пóмніти] «задаватися» Мо, ст. *помпа* (XVII ст.); — р. бр. м. *пóмпа*, п. ч. слц. *ропра*, вл. *ропр*, болг. *помпóзен* «помпезний», схв. *пóмпа*, слн. *рóпр*; — запозичення з латинської мови; — лат. *ропра* «низка осіб, пошана; урочистий, триумфальний похід, процесія; розкіш; блискуча промова» походить від гр. *πομπή* (дор. *πομπά*) «вирядження; урочистий похід, процесія; урочистість, пишність», пов'язаного з *πέμπω* «посилаю, виряджаю; дарую; супроводжую в урочистій процесії, урочисто святкую», яке загальноприйнятої етимології не має; форма *помпéзний* пов'язана безпосередньо з фр. *ропреux* (жін. р. *ропреuse* «пишний, урочистий»), що продовжує нар.-лат. *роmposus* «тс.». — СІС² 670; Фасмер III 323—324; Hüttl-Worth 14; Dauzat 572; Frisk II 502; Boisacq 765.

помпóн; — р. болг. *помпóн*, бр. *пампóн*, п. *роmроп*, ч. заст. слн. *роmрóп*; — запозичення з французької мови; фр. *роmроп* «помпон» загальноприйнятої етимології не має; можливо, виникло внаслідок метафоричного вживання слова *роmроп* «огірок», ст. *рероп* «тс.», які зводяться до лат. *реро* (сорт діни) від гр. *πέπων* «дозрілий, стиг-

лий»; менш певне пов'язання (Gamillscheg 707) з фр. ст. *роmрег* «пишно вбиратися». — Фасмер III 324; Dauzat 573.

[помушор] (бот.) «порічки білі (жовті), *Ribes rubrum* var. *album*; смородина, *Ribes nigrum* L.» Пі, Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *помушоáрэ* «смородина, порічка» (рум. [pомушоáгá] «тс.») пов'язане з *поáмэ* «виноград», яке походить від нар.-лат. *рота* «яблуко», лат. *рóтит* «тс.». — DLRM 640; Puşcariu 118. — Див. ще **помáда**.

[помшiти] «?» (*Мед-вино точити* — *щоб не пролити, шовком шити* — *щоб не помшити, кросенці ткати* — *щоб не порвати*. — Б. Гринченко. Етногр. матеріали, зібрані в Черниг. і сусідних с неї губерніях..., Ч., 1899, т. III 11); — очевидно, запозичення з польської мови; п. *роmзусь* «зробити кошлатим, скуповдити; порвати нитки (кольорові), стерти личко (на шкірі)» є похідним від дієслова *mszyc* «мшити, мохувати, волохатити, покривати мохом», пов'язаного з *mesz* «мох»; пор. також ч. [mšeni] «нитки, дрібні відходи матерії». — Див. ще **мох**.

пóнад — див. **над**.

[понапáкузуватися] «гнівно понадиматися (про півнів)» Нед, [понапáзуватися] «тс.» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми *напáжуватися* «надиматися, набундючуватися», зближеної з основами *пáзо*, *поkáзувати*. — Див. ще **пужіти**.

поне́важ (спол., заст.) «бо, тому що» Пі, Бі, *пони́важ* Пі, *поневаж* ВеЗн, ст. *понева́ж* «тс.» (1627); — очевидно, результат семантичної видозміни др. *понева же* «з того часу як, після того як», зумовленої впливом з боку п. *ропéваж* «тому що, через те що, бо», запозиченого з чеської мови; ч. *ропévaď*, як і слц. [ропévač] «тс.», етимологічно тотожне давньоруському сполучнику, утворилося з прийменника ро «по, після», займенника пје (је) «то, те», частки ва, займенникового елемента d

(відсутнього в польській і давньоруській формах) та частки *že* «же»; пор. стсл. **поне же** «тому що»; менш імовірно припущення про безпосереднє запозичення слова в українську мову з польської. — ВеЗн 52; Brückner 8; SW IV 595—596; Machek ESJC 471; Bauer 294—295. — Див. ще **же¹**, **його¹**, **по**.

[**поневіряти**] «знущатися, зневажати; притамовувати, заглушувати», *поневірятися* «бідувати; тинятися; [знущатися]», [*поневіркувати*] «зневажати; попихати» Нед, [*поневірець*] «мерзенний, нищий» Нед, [*поневірка*] «поневіряння», [*поневірки*] «погане, жорстоке ставлення» Нед, [*поневірство*] «тс.» Нед, *поневіряння*; — п. *ropiewiegać* «недбало обходитися (з речами); зневажати», *ropiewiegać się* «валятися (про речі); поневірятися, тинятися (про людей)», ч. [*ropěvigať*] «нехтувати, погано поводитися», слц. *ropievat' sa* «блукати, тинятися; (про речі) валятися», слн. *ropěvřiti* «розтратити, привласнити»; — псл. *ropěvřati*; — похідне ітеративне утворення від дієслова **verti* «замикати, замкнути» у заперечній формі **ne verti* «не замикати, не замкнути», що згодом набуло метафоричного значення «кидати, кинути напризволяще, (з)нехтувати»; у дальшій історії слов'янських мов, зокрема української, продовження псл. [*ropěvřati*] і їх похідні зазнали впливу з боку рефлексів іменника *věra* «віра» і пов'язаних з ним слів, зокрема укр. *невіра* «нехристиянин», *невірні* «прибічники іншої релігії»; виведення від гіпотетичної основи **veg-* «мати в полі зору», зіставляваної з лат. *vegeo* «шаную, поважаю», нвн. *wahren* «берегти, оберігати» (Machek ESJC 471) позбавлене підстав. — SW IV 596. — Див. ще **вір¹**.

понеділок, [*понедівничок*] «(зменш.) понеділок», *понеділкування* «звичай одружених жінок бути вільними від обов'язкової роботи щопонеділка», [*понеділля*] Бі, *понеділкувати* «постити по понеділках; дотримуватися звичаю по-

неділкування»; — р. *понедельник*, бр. *panjadzélak*, др. *понедѣльникъ*, п. *ropiedziątek*, ч. *pondělí*, розм. *pondělek*, слц. *pondelok*, вл. *pondžela*, нл. *ropjezele*, *rońzele*, полаб. *pěnidel'ä* (< **poneděl'a*), болг. *понедѣлник*, м. *понеделник*, схв. *понѣдѣлак*, *понѣдеонѣк*, *ropědelj-nik*, слн. *ropeděljek*, стсл. **понедѣльникъ**; — псл. [*ropeděl'nikъ*, *ropeděl'čкъ*], що розвинулись на основі виразу *po neděle* «по неділі»; в українській і білоруській мовах, можливо, калька п. *ropiedziątek* (пор. укр. [*понедівничок*] від **понеділ(ь)ник*, ст. *понедѣльникъ* (1388), бр. ст. *понедѣльникъ*). — Німчук 93; Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—30; Коваль 197; Фасмер III 324; Булаховський Вибр. пр. III 359; Івашина Веснік БДУ 1976/1, 56—57; Holub—Lyer 384. — Див. ще **неділя**, **по**.

[**понежав**] (спол.) «оскільки, бо, тому що» Нед; — очевидно, результат видозміни сполучника *поневаж* «тс.» з метатезою кінцевої частини, підтриманою контамінацією цього сполучника з формально й функціонально близьким *понеже*. — Пор. **поневаж**, **понеже**.

понеже (спол. заст.) «оскільки, бо»; — р. заст. *понеже*, бр. ст. *понеже*, *пнѣже*, др. *поне же* «оскільки, бо, тому що; після того, як; тоді, коли; відтоді, коли», *поне* «оскільки, бо, тому що», болг. *понеже*, стсл. **понеже**, **поне** «тс.»; — псл. [**ropjeze*] < **ro nje (že)* (ро је (že)), що утворилося з прийменника *po* «по», вказивного займенника *je* (зн. в. с. р. одн.) і підсилено-протиставної частки *že* «же»; форма *nje* замість сподіваного *je* з'явилась після прийменника *po* за аналогією до історично закономірних випадків типу **vъn jeho*, стсл. **въ него**, укр. *в (у) нього* (куди?); можливо, початковою функцією сполучника було введення підрядних речень причини з відтінком значення мети; отже, первісно значення сполучника мало бути «для того, що (по те, що)». — Фасмер III 324; Machek ESJC 471; Младенов 476; Верн. I 417. — Див. ще **же¹**, **його¹**, **по**. — Пор. **поневаж**.

[**понетворіти**] «зневажати, попихати» Нед; — очевидно, пов'язане з *поневіряти* як результат видозміни його давнього словотворчого варіанта **поневорити* «не замкнути, знехтувати; погано поставитися» за аналогією до [затворіти] «замкнути». — Див. ще **поневіряти**.

[**поникниція**] (бот.) «гравілат, *Gem rivale* L.; моховинка, *Sagina procumbens* L.» Мак; — р. [поніклиця] «моховинка», бр. [панікниція] «гравілат», слц. *poniklec* «сон-трава лучна, *Pulsatilla pratensis*»; — пов'язане з дієсловом *нікнути*; назва зумовлена тим, що квітки цих рослин під час цвітіння поникають (у фазі бутонів вони обернені догори) (Нейштадт 324). — Шамота 120; Machek Jm. rostl. 48. — Див. ще **нікнути**.

[**понимати**] «розуміти» Нед, [понимливий] «тямущий» Нед; — р. *понимать* «розуміти», р.-цсл. **понати** «розуміти»; — псл. [ponimati (poneti)] «охоплювати, обіймати (розумом)», що виникло з *poimati (pojeti)* «обіймати», префіксального похідного від *imati (jeti)* «брати», за аналогією до *съnimati (<съn-imati), въnimati (<въn-imati)*. — Див. ще **імати, по**.

[**поніта**] (ент.) «попелиця; малий метелик *Lithocolletis*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з п. *poneta* «привабливість, принада, чарівність, потяг» з огляду на потяг, схильність цих дрібних комах особливо великими масами летіти ввечері до запаленого світла. — Пор. **понитє**.

[**понитє**] «гарненька жіночка, дитина» Нед; — неясне; можливо, утворено від п. *poneta* «привабливість, принада, спокуса, чарівність», що могло бути запозичені з польської мови як [poneta]. — Пор. **поніта**.

[**понішити**] «пригадати, поновити» Нед; — неясне.

поні «кінь низькорослої породи»; — р. болг. м. *пони*, бр. *пони*, п. ч. слц. вл. *pony*, схв. *пони*, слн. *ропі*; — запозичення з англійської мови; англ.

pony «поні» (шотл. *ponney*) походить від фр. заст. *roulenet* «мале лоша», зменш. від *roulain* «лоша», яке зводиться до пізньолат. **pullānus* «тс.» або до нар.-лат. *pullamen* «лоша, (спочатку зб.) лошага», пов'язаних з лат. *pullus* «молода тварина, що походить, очевидно, безпосередньо від **put-slo-s, *putlo-s*, спорідненого з дінд. *putrah* «син». — Черных II 56; Holub—Lyer 385; Klein 1217; Dauzat 578; Walde—Hofm. II 385—386.

[**поно**] (присл.) (у конструкції *поно — поки* «доги—поки») Нед; — очевидно, результат злиття прийменника *по* і вказівного займенника с. р. одн. *оно* «тс.» (чол. р. *оний*, ст. *онъ*), які самі становили частину еліптизованого словосполучення *по оно* [верем'я] «по той (час)». — Див. ще **він, оний, по**.

[**поновальне**] «час (восени), коли випрошують, збирають датки з окремих селянських садіб» Нед, [навальне Ж, понавальне Нед] «тс.», [поновальниція] «тс.; жінка, яка збирає такі датки» Нед, [поновальник] Нед, [понавальнім] (у виразі *ходить по-н.* «збирає восени датки, випрошуючи їх») Нед; — р. [навальные] (*деньги*) «збір із селян зверх подушного, оброку», [навалочные] «тс.»; — очевидно, результат злиття виразу *(*ніти*) *по новальне* «піти по даток з нового врожаю», що мав у своєму складі субстантивований прикметник *новальне*, мабуть, пов'язаний з п. *powalia* «первинка, новинка; перший раз у році або в сезоні подана їжа, особливо з городини; ранні (перші) овочі, фрукти», що походить від лат. *novālia*, яке зводиться до *novus* «новий», спорідненого з псл. *повъ*, укр. *новій*. — Walde—Hofm. II 179, 181. — Див. ще **новій, по**.

[**понористий**] «поритий, нерівний» (про дорогу); — очевидно, похідне утворення від запозиченого молд. *понор* (рум. *ponor*) «яр, вибій», яке зводиться до болг. [понор] «карстова яма» (куди втікає вода), схв. *пдор* «тс.; прірва, безодня», пов'язаних з псл. *по-*

га «нора», *nyrjati* «ниряти». — *Vrabie Romanoslavica* 14, 167; СДЕЛМ 324; Младенов 358. — Див. ще **ниряти**, **нора**¹.

[**понсовій**] «червоногарячий, яскраво-червоний» Нед, Куз, [*пунсовий* Нед, *пунцовий* (Ме)] «тс.»; — р. *пунцовый*, бр. *пунсовы* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ropsowy* (*ropsowy*) «тс.» походить від фр. *ropseau* (< ст. *roncel*) «польовий мак; червоногарячий, яскраво-червоний», очевидно, пов'язаного з фр. *raon* «павич» (за схожістю з блиском павичевого пір'я). — *St. wug. obsyeh* 559; *Dauzat* 573.

понтон «плавуча опора для кранів, копрів, причалів, наплавних мостів», *понтонёр*, *понтонник*; — р. болг. *понтон*, бр. *пантон*, п. ч. вл. *ponton*, слц. слн. *pontón*, м. *понтон*, схв. *понтон*; — запозичення з французької мови; фр. *ponton* «понтон; понтонний міст», утворено від лат. *pontō* (зн. в. *pontopem*) «плоскодонне судно; понтон», похідного від *pōns* (род. в. *pōtis*) «міст, гать, настил з колод», спорідненого з псл. *ротъ*, укр. *путь*. — *SIC*² 670; Черных II 56; Фасмер III 325—326; *Holub—Lyer* 384; *Dauzat* 574; *Walde—Hofm.* II 336—337. — Див. ще **путь**.

[**пону́р**] «личинка хруща» Г, Нед; — очевидно, похідне утворення від [*ну́рити*] «занурювати». — Див. ще **ну́рити**¹, **по**.

пону́рий, *пону́ристий*, *пону́рити*, *пону́ритися*, *пону́ркуватий*, *пону́риватий* — див. **ну́рити**¹.

[**пону́рка**] (ент.) «шерстолапка соромлива, *Dasychira* (*Orgyia*) *rudibunda*» Нед; — очевидно, калька німецької назви того самого метелика *Kopfhänger* (букв.) «людина з понуреною головою». — Див. ще **пону́рий**.

пончик; — р. *пончик*, бр. *пончык*, болг. *пони́чка* «пончик»; — запозичення з польської мови; п. *pażek* «брунька, пуп'янок, пиріжок, смажений у жи́рі», е демінутивом від *paż* «брунька,

пуп'янок», пов'язаного з дієсловом *paż* «розпукуватися; тріскати, лопатися», спорідненим з укр. *пўкати* «тріскати, лопатися». — Фасмер—Трубачев III 326; Черных II 56; *Jakobson* II 638; *Wrückner* 403; *Въгленов* БЕ 1958, 238—239. — Див. ще **пўкати**¹.

[**поня́ва**] (заст.) «полотно, полотнище; плащаниця» Нед, [*паньова*] «плахта» Л; — р. *поня́ва* «(ст.) хустка, покривало, полотнище, запона, завіса; (церк.) нижня сорочка; [хустка, серпанок; пов'язка; шматок тканини, яким селянки обгортаються навколо стегон замість спідниці; широкий довгий одяг]», бр. [*панёва*] «вид спідниці», др. *понява* «шматок полотна; нижній одяг; плащаниця, саван; завіса; ковдра», м. [*по́нава*] «грубе покривало на ліжку», схв. *пд́нава* «рядно, брезент», *по́навац* «покривало, ковдра», слн. *ponjáva* «попона, велике простирадло; покривало», стсл. **пона́ва** «полотно, пов'язка»; — псл. *ponjava*, як і *po-ropa*, укр. *попона*, очевидно, пов'язане з дієсловом *рпг*, *рети*, укр. *пну*, *п'ясті*; менш обгрунтоване пов'язання (*Hofmann* 268; *Walde—Hofm.* II 247; *Feist* 142) з лат. *pannus* «шматок сукна, ганчірка», гр. *πίψος* «тканина», гот. *pana* «шматок тканини, ганчірка». — Фасмер III 326; *Skok* II 8. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **попона**.

[**поня́мкати**] «піймати» Ва; — очевидно, пов'язане з *по(й)ня́ти* «тс.». — Див. ще **йня́ти**, **по**.

поня́ття, *поня́тий*, *поня́тливий* — див. **йня́ти**.

[**пообла́гувати**] «закінчити жнива, зібрати врожай» Нед; — неясне.

[**попáва**] (бот.) «кульбаба, *Taraxacum officinale* *Wigg.*», [*помпáва* *Мак*, *попове гуменце*, *пу́ава* *Мак*, *пу́ова* *Мак*, *купáва*, *купáла*] «тс.»; — бр. [*папок*, *пунок*], ч. *rampeliška*, [*рарава*], слц. *rárava*, [*рпшава*] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*pařawa*, *peřawa*, *parařawa*] «тс.» зводиться до виразу ст. *porowa główka* «тс.», букв. «попова голівка», утворено-

го за схожістю оголеної голівки кульбаби (після того як з неї облетить насіння) до поголеної голови ксьондза; зведення [купáва] «кульбаба», [купа́ла] «тс.» в одній статті з [купава] «латаття» (ЕСУМ III 144) потребує уточнення. — Machek Jm. rostl. 233. — Див. ще **піп**¹.

[попа́дик] (орн.) «кропивник, волове око, Troglodytes troglodytes L.» Нед; — очевидно, пов'язане з дієсловом *попада́ти*; назва, можливо, зумовлена великою рухливістю птаха, який під час полювання точно попадає на здобич; пов'язується також (Булаховський Вибр. пр. III 210) з *попадя́*. — Птицы СССР 430. — Див. ще **па́сти**².

попа́динець — див. **падалець**.

попадя́¹, *попаде́нко* «син попаді», [попади́ха] «жінка або вдова священика» Пі, [попади́ч] «син попаді, попович» Нед, [попади́нка] «попівна» Нед, Куз, *попадюва́ти* «бути попадаю»; — р. *попадья́*, бр. *пападдзя́*, др. *попадия*, п. [poradzja] (з укр.), слц. *porad'a*, болг. *попадия́*, м. *попадија*, схв. *попа́дија*, слн. *porađija*, цсл. **попадина**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з новогрецької; гр. *παπαδιά*, (*παπαδία*) є похідним від *παπάς* «піп, священик». — Фасмер III 327; Младенов 481; Гръцко-български речник (София, 1957), 387. — Див. ще **піп**¹.

[попа́дя²] (орн.) «качка-широконіска, Anas platyrhynchos L. (Spatula platyrhynchos L.) Шарл; — пов'язане з *попадя́* «жінка попа»; можливо, назва зумовлена переважно бурим забарвленням качки, що могло асоціюватися зі скромнішим порівняно з іншими представницями панівних класів (дворянок, купчих) одягом *попадя́*. — Див. ще **попадя́**¹.

[попа́дя³] (іхт.) «гірчак, Rhodeus sericeus amarus Bloch», [попади́ця] ВеНЗн, *попа́дка*, *попа́чка* тж) «тс.»; — п. [poradja] (з укр. ?), болг. [попади́йка], схв. [poradika, poradic, porica] «тс.»; — пов'язане з *попадя́*¹ «дружина попа»; мотивація перенесення назви

неясна. — Коломиец Происх. назв. рыб 18—19. — Див. ще **попадя́**¹.

[попа́расканий] «потрісканий, у тріщинах» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення зі словацької мови; слц. *porpaskány* «тс.» є дієприкметником від дієслова *porpaskat'(sa)* «полопатися, потріскатися», похідного від *praskat'* «лопатися; тріщати, хлопати», спорідненого з ч. *praskati* «тс.», укр. *пороска* «тріщина». — Див. ще **пра́скати**, **пороска**¹.

попелі́ця (ент.) «тля, Aphis (Aphididae)», [попелю́ха Л, попелю́х ВеБ, попелю́ха, попільню́ха] «тс.», [попіль] «попелиця капустяна, Aphis brassicae L.» ВеБ, [попільни́ця, попілья́нка] ВеНЗн, *поплю́ха* ВеБ) «тс.», *попільню́ха* «попелиця трав'яна»; — р. [попелі́ца] «хвороба винограду»; — пов'язане з *попіль*; назва зумовлена, очевидно, сіро-білим кольором пилку, подібним до попелу, який покриває попелицю. — Плавильщиков. Определитель насекомых 1950, 119—120. — Див. ще **попіль**.

[попелі́ш] (бот.) «жовтозілля, Senecio paluster DC.; цинерарія, Cineraria L.» Нед, Мак, [попелю́ць] «ж. польове, S. campestris L.» Мак, [попелю́ця] «цинерарія багряна, Cineraria cruenta L.» Мак; — р. *пепельник* «цинерарія», п. *ropielnik*, [ropielec, ropiotek, ropiefek, ropielica], ч. *ropelnik*, *ropelivka*, вл. *ropjelnik* «тс.»; — пов'язане з *попіль*; назва зумовлена, очевидно, попелястим кольором рослини; пор. назви в інших мовах: лат. *cineraria* (від *cinis* «попіль»), нвн. *Aschenpflanze*, букв. «попеляста рослина». — Федченко—Флеров 993, 995; Machek Jm. rostl. 253. — Див. ще **попіль**.

[попелю́х¹] (зоол.) «вовчок, Muxus glis», [попелю́ха]; — п. *ropielica* «тс.»; — похідне утворення від *попіль*; назва зумовлена тим, що ця тварина має сірий колір хутра. — Огнев. Звери СССР и прилежащих стран V 464. — Див. ще **попіль**.

попелюх² — див. **папню́х**.

попелю́ха (орн.) «посмітюха, чубатий жайворонок, *Galerida cristata* (Alauda rustica)», *попелюшка* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *пóпiл*; назва зумовлена бурувато-сірим забарвленням верхньої частини тіла птаха. — Воїнств.—Кіст. 263; Птицы СССР 392. — Див. ще *пóпiл*.

попелю́шка «замазура» (назва казкового персонажа), [*попелю́х*], *попеля́нка* «тс.»; — ч. *popelka*, слц. *popelūša*, *popoluška*, вл. нл. *popjelawa*, *popjelinka*, болг. *попеляшка*, м. *пепелашка*, *пепелка*, схв. *пепельуга*, слн. *peréčica*, *peréлка* «тс.»; — похідне утворення від *пóпiл* (пор. р. *зóлушка* «тс.» від *золá* «попіл»); очевидно, калька нвн. *Aschenbrödel* (пов'язаного з *Asche* «попіл») або фр. *ceendrillon* (від *ceindre* «попіл»); пізня фіксація нвн. *Aschenbrödel* (XVI—XVII ст.), до того ж з початковим значенням «кухарчук», схиляє до думки про запозичений (калькований) характер відповідних слів у німецькій, як і в інших германських мовах (шв. *askunge* «попелюшка», від *aska* «попіл», англ. *sinderella* від *sinders* «попіл»), і про територію західнороманських мов, зокрема французької, як про вихідну зону формування слова. — Brückner 255; Kluge—Mitzka 33; Dauzat 152; Klein 289. — Див. ще *пóпiл*.

[попéнька¹] (ент.) «світляк звичайний, *Lampyris noctiluca* L.» ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з *пень*; первісно могло означати нічне світіння деревної трухи на викапаних старих пнях. — Див. ще *світ*.

[попéнька²] (ент.) «тарган, *Periplaneta orientalis* L.» ВеНЗн; — результат зближення [*пóпик*] «тс.» з [*попéнька*] «світляк» (див.).

[пóпер] (бот.) «перець, *Piper* L.», [*пóприк*] «тс.», [*поперник*] «перечниця» ВеЛ, [*поперниця*] «тс.» ВеЛ, [*попріти*] «перчити»; — вл. *popjeг* «перець», схв. [*porag*, *poper*], слн. *póper* «чорний перець»; — псл. [**pъръгъ*], що виникло діалектно з *pъръгъ*, очевидно,

внаслідок дисиміляції. — Німчук 262; Skok II 601. — Див. ще *пéрець*.

пóпéрeк, *поперéчина*, *поперéчка*, *поперéчний*, *поперéчник*, *поперéчниця*, *поперéчуватися* — див. *пéрека*.

пóпересень «поперечний ремінець хомута в шлеї»; — р. [*пóпéрсъе*] «кінський нагрудник», п. *ropiersień* «попересень»; — похідне утворення від *пéрса*, зближене з *пóпéрeк*. — Див. ще *пéрса*, *по*.

[поперечник] (бот.) «смовдь гірська, *Peucedanum geoselinum* (L.) Moench.» Мак; — неясне.

попéцyх — див. *пeцyх*.

попéчeтьeль (заст.) «куратор (навчального закладу)»; — бр. *папачыцель*, ч. *popéčitel* «опікун, куратор», болг. *попéчeтeл* «опікун»; — запозичення з російської мови; р. *попéчeтьeль* (заст.) «особа призначена для опіки над кимось; (у царській Росії) звання керівника деяких установ, їх куратора», є похідним від *попéчься* (< др. *попéчи ся*) «потурбуватися, попiклуватися», *пéчься* (< др. *пéчи ся*) «турбуватися, пiклуватися», якому відповідає укр. *пiклувáтися* (див.).

[пóпик¹] (орн.) «снігур, *Pyrhula pyrrhula* L. Нед; луговий чекан, *Saxicola rubetra* L. Нед; коноплянка, *Acanthis cannabina* L. (*Carduelis cannabina* L.) Шарл», [*попiчка*] «снігур; луговий чекан; синиця чорноголова, комишівка, *Parus palustris* L.», [*попóк*] «очеретянка тонкодзьоба, *Luscinola melanorogon* Temm.; синиця чорноголова»; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *nin* (Булаховський Вибр. пр. III 211); назва могла бути зумовлена тьмяним забарвленням цих птахів (Воїнств.—Кіст. 244, 285, 324; Птицы СССР 449, 485, 523, 566, 574), що було характерне і для одягу православного духовництва. — Див. ще *пiп¹*.

[попик²] (ент.) «листоїд, *Chrysomela* L.; тарган, *Periplaneta orientalis* L. ВеНЗн», [*nin*] «тарган ВеНЗн; бронзівка, *Cetonia* F.»; — похідне утворення від *nin*; назва зумовлена, очевидно,

чорним, чорно-синім, рудо-брунатним забарвленням деяких видів цих комах (Определитель насекомых европ. части СССР, М.—Л., 1948, 487, 488, 489; Горностаев 127). — Див. ще **пiп'**.

[пóпини] «назва частини візерунка, вишиваного на комірі чоловічої сорочки (човники з *пóпинами*)» Г, Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *поп'яс-тіся* «повитися».

пóпід (прийменник); — р. [*по-под*], п. слц. *porod*; — псл. *po-rodъ* складне утворення з прийменників *po* «по» і *rodъ* «під»; найдавнішою функцією прийменника, очевидно, було позначення руху під щось. — Див. ще **під'**, **по**.

[попідлі] (прийменник) «біля» Г, Она, [*попила* ВеУг, *попóдлі* Нед] «тс.»; — складне утворення з прийменників *po* і **підлі* (< др. *подълъ* < псл. **rodьlè*), не збереженого в подібній формі сучасною українською мовою. — Див. ще **біля**, **по**.

попiкiч — див. **пупукiч**.

попiл, [*попел*] «попіл» Пі, [*пóпiв*, *пóпiль* Нед] «тс.», [*попелiця*] «попіл; ґрунт, подiбний до попелу» Нед, *попелiще* «місце, куди висипають попiл; зґарище», [*пепелiще*] «тс.» Нед, [*попелiнiк*] «випалювач попелу; той, що торгує попелом; посудина для попелу» Нед, [*попелiнiя*] «місце, де зсипають попiл» Г, Куз, [*попiлiця*] «попіл; земля, подiбна до попелу; хутро сiрої бiлки або сонi» Нед, [*попiльнiк*] «місце, де зсипають попiл», *попiльнiця* «посудина на попiл від цигарок», *попiльнiчка* «тс.», *пóпiльнiсть* «зольнiсть», [*попiльнiха*] «ґашене вапно», *попелiстий*, *попелiстий*, *попелiстий*, *попелiстий*, [*попелiстий*] Нед, *попелiнiстий*, *попiльнiй*, *попелiти*, *попелiтися* «перетворюватися на попiл, згоряти; [порпатися в землі, смiтти (про курку)]», *попелiти*; — р. *пéпел*, [*пóпел*], бр. *пóпел*, др. *попелъ*, *пепелъ*, п. рорiо́т, ч. *ropel*, слц. *porol*, вл. нл. *porjeť*, полаб. *rǫpel* (< **rorelъ*), болг. м. *пéпел*, схв. *пёneo*, слн. *rerelъ*, стсл. *пепелъ*, *попелъ*; — псл. *rorelъ*,

rerelъ, редуплiкована iменна форма, пов'язана з *rolèti*, стсл. *полѣти* «горити», а також *rolèno*, укр. *полiно*, *paliti*, укр. *палити*, **rolme*, укр. *полум'я*, що належать до того самого кореня з iншими ступенями вокалiзму; — спорiднене з прус. *relapne* «попiл», лит. *relepai* (мн.), лтс. *relni* «тс.», можливо, також лат. *pollen*, *pollis* «дуже дрибне борошно, подiбне до пилу», *pulvis* «пил, порох», гр. *πάλη* «пил; борошно», *πα-πάλη* «борошно». — Фасмер III 234; Machek ESJC 429—430; Trautmann 212; Karulis II 36; Walde—Hofm. II 331, 577; Szober PF 14, 604; Варбот Етимология 1965, 138; Брандт РФВ 2, 290—291. — Див. ще **палiти**. — Пор. **полiно**, **полум'я**.

попiнка, *попiнка* — див. **попóна**.

[попiр] (бот.) «рiжки, *Claviceps purpurea* Tul.» ВеБ; — результат видозмiни деетимологiзованої назви [*пóспiр*] «тс.»; формальна змiна могла вiбутися внаслідок зближення, очевидно, з дiєсловом *попирати* (*попёрти*) «пiдтримувати (пiдтримати), змiцнювати (змiцнити)», оскiльки рiжки застосовуються в народнiй медицинi. — Див. ще **спiр'**.

пóпка' «папуга»; — бр. *пóпка*; — запозичення з росiйської мови; р. *пóпка* «тс.» є результатом афективного скорочення форми *попугай* «тс.». — Фасмер III 328. — Див. ще **попугай**.

[пóпка²] «зiниця, чоловiчок»; — п. [*порка*, *purka*] «ганчiр'яна лялька», ч. *pura* «лялька», вл. *pura* «лялька, марionетка», *porka* «лялечка», нл. *pura* «лялька», *purka* «лялечка»; — не цiлком ясне; можливо, видозмiнене запозичення з нiмецької мови; нвн. *Purpe* «лялька», що походить вiд лат. *pūra* «лялька, дiвчинка», могло набути значення «зiниця, чоловiчок» пiд впливом наявних у сумiжних мовах близьких за формою слiв спiльного походження: нвн. *Purille* «зiниця», уг. *purilla*, рум. *purilă*, слц. *purila* «тс.», якi вiдбивають запозичене лат. *pūrilla* «дiвчинка-сирота; зiниця, чоловiчок». — Skok III 79; Klu-

ge—Mitzka 570—571; Walde—Hofm. II 389—390.

[пóпки] (бот.) «конюшина, *Trifolium pratense* L.» Нед, [пóпки] «калюжниця болотна, *Caltha palustris* L.»; — р. [пóпки] «пухівка, *Eriophorum angustifolium* Roth.»; — очевидно, пов'язане з первісним *пупóк (*пўпик, похідним від пуп) «пуп'янок», не збереженим, але колись наявним в українських говірках (пор. р. [пупóк] «пуп'янок, зародок, брунька на рослинах»); назва зумовлена виглядом квітів конюшини, що нагадують пуп'янки інших рослин; зміна форми (заміна у на о), очевидно, пояснюється гіперичним сприйняттям ненаголошеного у як первісного о (пупóк як *пупóк, звідки пóпки). — Див. ще пуп. — Пор. по-п'яночка.

[поплавник] (бот.) «китник, лисохвіст, *Alopecurus geniculatus* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від [поплава] «болотне пасовисько» або [пóплав] «низина біля садиби, що заливається водою під час дощу»; назва зумовлена тим, що китник росте по дуже сирих місцях (Нейштадт 102; Федченко—Флеров 88). — Див. ще плісті, по.

[пóплавок] (орн.) «сокіл-балабан, *Falco cherrug*» Куз; — очевидно, утворилося з прийменника по та іменника [плав] «річка; текуча вода; низький берег, порослий ситником», похідного від плісті, у зв'язку з тим, що цей птах особливо охоче оселяється в долинах річок (Воїнств.—Кіст. 163). — Див. ще плісті, по.

поплін «напівшовкова тканина», попелін «тс.»; — р. поплін, заст. паплін, бр. паплін, п. вл. рореліна, ч. слц. рорелі, болг. поплін, схв. пòплєн, слн. рорліп; — запозичення з французької мови; фр. roreline «тс.», походить від англ. rorlín, яке, у свою чергу, зводиться до фр. roreline, що походить від іт. raralino (жін. р. raralina), букв. «папський», похідного від рара «папа (римський)»; можливо, свою назву тканина одержала від того, що її

почали виготовляти в Авіньйоні за часів, коли він був резиденцією папи. — Фасмер III 327; Dauzat 574; Gamillscheg 716; Klein 1218. — Див. ще папа².

[поплісок] «велика калюжа, що залишилася після повені або дощу», [пóплюсок] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від плєсо «озеро по течії річки; сильно розширене місце річки; глибока, спокійна ділянка водойми»; первісне значення слова було «залишок по плесі (після плеса)». — Див. ще плєсо, по.

[поплітник] (орн.) «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» ВєНЗн, [поплаток] «тс.» тж; — п. [plotowy król], слц. [plotárik] «тс.»; — похідне утворення від пліт «тин»; можливо, неповна калька нвн. Zaunkönig «волове очко, плотовий король», Zaunschlüpfer «волове очко; той, що шмигає по під тин»; назви зумовлені тим, що ця пташка зустрічається біля тинів. — Булаховський Вибр. пр. III 228; Feriánc Názv. vtákov 188—189. — Див. ще плєсті.

[поплóтниця] (бот.) «витка гречка, *Polygonum convolvulus* L.» Нед; — пов'язане з поплєсті, похідним від плєсті; назва зумовлена властивістю виткої гречки облітати стебла інших рослин (Нейштадт 214—215); форма з кореневим о виникла, мабуть, як наслідок зближення із словом пліт (род. в. плоту) «огорожа»; безпосереднє пов'язання з пліт, ч. plot (Machek Jm. rostl. 88) непереконливе. — Шамота 117; Меркулова Очерки 108. — Див. ще плєсті, по.

[пóплюстка] «линва, мотуз, посторонок» Куз, [пóплюска] «один з кілочків у возі, що вставляються для збільшення розмірів короба і підтримання вантажу» НикНикТрЛ; — очевидно, пов'язане з поплєсті, похідним від плєсті (пор. [пóплітка] «верхнє пасмо на мотузку; нитка, якою оплітають коси; коса; плетиво»); могло з'явитись як результат деетимологізації діалект-

ної звукової форми [*поплютка]. — Див. ще **плéсті, по**.

попола́м (присл.) «навпіл, пополовині», *напопола́м* «тс.»; — бр. *папала́м*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *попола́м* утворилося із словосполучення **по полам*, що склалося з прийменника *по* та іменника [*пола́*] «половина», *пол* «тс.» — Див. ще **пів, по**.

[**пополюяти**] «розірватися» (про мотузку) О; — неясне; можливо, виникло з компонентів **пополу* «пополам» і [*яти*] «брати, взяти».

попо́на «покривало для коня та деяких інших тварин, для возів, саней», [*попінка*] «тс.» ЛексПол, [*попо́ня*] «тс.; жіночий шерстяний одяг, який носили замість плахти; товста груба тканина», [*попінка*] «епитрахиль»; — р. *попо́на* «попона, [покривало, велика фата]», др. *попона* «покриття», п. ст. *роропа* «заслона; попона», ч. заст. *роропа* «покривало; лямка», болг. заст. *попо́на* «попона», цсл. **попона** «завіса»; — псл. *роропа*, пов'язане з дієсловом **рореті* «обтягти», похідним від *реті* «п'ясти». — Фасмер III 327. — Див. ще **по, п'ясті**. — Пор. **запо́на, опо́на, поня́ва**.

по́при (прим.) «при, незважаючи на, всупереч; повз, уздовж; біля; разом з, крім»; — слц. *роргі* «повз; біля; порівняно з; крім»; — псл. [*роргі*], що утворилося з прийменників *ро* і *ргі*; первісними були конкретні просторові функції «біля, повз». — ESSJ Sl. gr. I 200. — Див. ще **по, при**.

[**поприсірювати**] «розстелити, виставити сушити» Нед; — неясне.

по́прище (заст.) «поле діяльності; давня міра довжини»; — запозичення з російської мови; р. *по́прище* «поле діяльності; (заст.) місце, де змагаються, арена, сцена, іподром, пристосовані до перегонів, ігор, боротьби», др. *по́прище* «міра довжини близько двох третин версти; міра завдовжки в денний перехід», як і болг. *по́прище* «ділянка в житті, поле діяльності; професія», м. *поприште* «поприще, поле діяльності;

місце боротьби, бою, якоїсь події; період життя, діяльності, сама діяльність», схв. *по́приште* «поле бою, боротьби, арена; поле діяльності», слн. заст. *ропрі́ще* «тс.», запозичене зі старослов'янської мови; стсл. **попри́ще** «стадій (арена, іподром); стадій (міра довжини = 184,97 м)» є похідним утворенням від дієслова **перж, пьрати** «(первісно) іду; іти», яке в старослов'янських пам'ятках зафіксовано лише в значенні «летіти, ширяти». — Фасмер III 240, 327—328; Mikl. EW 258. — Див. ще **пéрти¹, по**. — Пор. **перть**.

попріка́ти «докоряти; [ганити, гудити]» Нед, [*попрека́ти, попрекну́ти*] «тс.» Нед, [*по́прек*] «догана, закид, докір» Нед, [*по́прік, по́прьок*] «тс.» Нед; — бр. *папрака́ць*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *попрека́ть* утворено за допомогою префікса *по-* від цсл. **прѣкты, пректы** (присл.) «поперек, усупереч»; первісне значення дієслова було «говорити щось усупереч». — Фасмер III 238, 355. — Див. ще **перéка, по**.

[**по́пріч**] «попри, всупереч» Нед; — результат контамінації прийменників *по́при* і [*пріч*] «крім»; можливо, підтримане впливом п. ст. *porzecz* «упоперек». — Див. ще **по́при, пріч**.

попрóб «повз»; — результат злиття прийменників *по* і *проз* «повз, через»; можливо, утворено за зразком п. *porzecz* «через», що складається з *ро* «по» і *przez* «через». — Див. ще **по, проз**.

попуга́й (орн.) «папуга, Psittacus; [пугач, Bubo Л], [*попуга́йчик*] «будиночок для папуг» Куз; — бр. *папуга́й*; — запозичення з російської мови; р. *попуга́й* через гол. *paragaai*, снн. *paragoie* «тс.» зводиться до фр. ст. *paragai* (< прованс. *paragai*), що є, очевидно, результатом адаптації ар. [*babaghā*] «тс.». — Фасмер—Трубачев III 328; Черных II 57; Преобр. II 105—106. — Див. ще **папу́га**.

[**попука́ч¹**] «дятел, Picus L.» ДзАтл II; — похідне утворення від дієслова

[попúкати] «постукати»; назва зумовлена голосним стуком дятла об дерево, з якого він видзьобує личинок. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще пúкати².

попукач² — див. пупукач.

популярний, *популяриза́тор*, *популяриза́ція*, *популярці́я* «населення; заселення», *популяризува́ти*; — р. *популярный*, бр. *папулярны*, п. вл. *populagny*, ч. *populární*, слц. *populárny*, болг. *популярен*, м. *популярен*, схв. *пdпулāран*, слн. *populāren*; — через західноєвропейські мови (нім. *populār*, фр. *populaire*) запозичено з латинської; лат. *populāris* «народний; популярний, який користується любов'ю народу» є похідним від іменника *populus* «народ», можливо, запозиченого з етрусської мови. — СІС² 671; Черных II 57; КЭСРЯ 354; Ст. выг. obcych 591; Holub—Lyer 385; РЧДБЕ 577; Dauzat 574; Walde—Hofm. II 339—340.

попури «збірна музична п'еса»; — р. *попурри*, бр. *папуры*, п. ч. слц. *potrougгі*, вл. *potrugij*, болг. *потпúри*, м. *потпúри*, схв. *потпúрй*, слн. *potrugі*; — запозичення з французької мови; фр. *pot rougгі* «рагу з різних gatунків м'яса; суміш, усяка всячина; (муз.) попури», (букв.) «гнилий горщик», є калькою ісп. *olla podrida* «тс.», яке стосується страви з різних gatунків м'яса, тушкованого з овочами; значення музичного терміна слово набуло у французькій мові; фр. *pot* «горщик» походить від нар.-лат. *pottus* (пізніше *rotus*) «тс.», нез'ясованого походження; *rougгі* пов'язане з дієсловом *rougгіr* «гноїти», що походить від нар.-лат. **rutgге*, пов'язаного з лат. *pūs* (род. в. *pūris*) «гній», спорідненим з гр. *πύθος* «гнию», *πύον*, *πύη* «гній», дінд. *pūtiḥ* «гнилий», гот. *īuls*, днвн. *īul*, нвн. *faul* «тс.». — СІС² 671; Черных II 57; Ст. выг. obcych 594; Holub—Lyer 388; РЧДБЕ 580; Klein 1226; Dauzat 577, 579; Walde—Hofm. II 351, 391—392.

[попúтник] (бог.) «подорожник, *Plantago major* L.; *P. lanceolata* L.

Мак», [припúтник] «*Plantago major* L. ВеНЗн; *Plantago arenaria* W. K. Мак», [трипúтник] «*Plantago arenaria* W. K.»; — р. [попúтник] «подорожник», [припúтник] «тс.», бр. [припúтник] «*Plantago major* L.», *трипúтник* «подорожник»; — похідне утворення від *путь*; назва зумовлена тим, що ці рослини ростуть поблизу доріг або на дорогах (Нейштадт 508—509; Носаль 186). — Шамота 7—8. — Див. ще **попуть**. — Пор. **припутень**, **трипутень²**.

[поп'яночка] «брунька; пуп'янок» Нед, [поплúх] «тс.» Нед; — зменшена форма від не засвідченого словниками *поп'янка (< *пуп'янка) «тс.», пов'язаного з *пúп'янок*; заміна у вторинним **о** сталася, очевидно, в умовах характерного для південно-західних говірок укання і пов'язаного з ним гіперизму (вживання **о** замість **у**). — Див. ще **пуп**. — Пор. **попки**.

пора¹ «час», *поробю* «іноді», *впорú*, *упорú*; — р. *пора*, бр. *пара*, др. *пора*, п. ч. діал. рога, болг. *пóра* «вік (людини)», м. *пора* «тс.»; середовище, коло людей»; — очевидно, псл. рога «час; година, удар» (пор. цсл. **пора** «удар, поштовх»), пов'язане чергуванням голосних з *perгi «бити»; первісно означало удар як сигнальне позначення певного часу (пор. *časъ* «тс.»); менш переконливе зіставлення з р. *спóрый*, [порúть] «говстіти, жиріти; бути в доброму стані» (Іванов—Топоров 250; Вайан Пробл. ист. и диал. 87; Snoj Jezik in slovo 30 (1984—5), 117—120), з гр. *πορεῖν* «дати, надати; визначити наперед» (Фасмер III 328; Преобр. II 106), *пóрос* «прохід» (Младенов 489), або виведення як запозичення від гр. *φορά* «несення; вантаж; плодючість, урожай» (Семерень ВЯ 1967/4, 22). — Преобр. II 106; Mikl. EW 258. — Див. ще **перги³**.

пора², [порúна] «пора» Куз, *пóристий*, *порувáтий*; — р. бр. болг. м. схв. *пóра*, п. рог (чол. р.), ч. слц. *рóг* (чол. р.), вл. *рога*, слн. *рóга*; — запо-

зичення з німецької мови; нвн. Róge «пора» через пізньюлат. roguis «тс.» походить від гр. πόρος «місце переправи; протока; міст; дорога, шлях; (анат.) канал, пора», пов'язаного з πείρω «проколюю, пробиваю; розтинаю», спорідненим з псл. па-periti «проколювати» (стсл. **наперити** «тс.») і, більш віддалено, з лат. porto «несу», двн. fagan «їхати», нвн. fahren «тс.», вірм. heriwn «шило», псл. *rogъ, укр. *пором*. — Черных II 57; Фасмер III 328; Gr. Fwb. 601; Frisk II 491—492, 581; Boisacq 757—758. — Див. ще **пором**.

[пóрай] (у виразі *п. дати* «порядок дати») Нед, [*пораювати*] «діяти; робити» Нед; — похідне утворення від *пораяти* «порадити»; семантичний розвиток такий самий, як у слова *рада* в складі виразу *дати раду* «впоратися, зробити порядок». — Див. ще **раяти**.

[поральник] (бот.) «королиця, Chrysanthemum leucanthemum L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *рало*; назва зумовлена тим, що королиця росте на поораних парових полях (Нейштадт 562). — Див. ще **по, рало**.

порáнник — див. **рáнник**¹.

пóрати «виконуючи хатню роботу або займаючись господарською справою, давати лад, порядок; доглядати; мити, переодягати, годувати», *пóратися* «виконувати хатню роботу, займатися господарськими справами», *поранна* «прибирання; куховарення, господарські турботи», *поранка* «прибирання, куховарство», *запóрати* «справитися з роботою коло чогось; обробити або засіяти (землю)», *напóрати* «заготовити яку-небудь кількість чогось; заподіяти; натворити чого-небудь», [*спóрати, упóрати*] «прибрати, закінчити, з'їсти», *упóратися* «закінчити (роботу)»; — р. [*пóратъ*] «робити», [*пóраться*] «займатися господарством, куховарити», п. [rogać] «обробляти, орати (поле)», rogać się «клопотатися; займатися (чимось); доглядати (щось); крутитися, кидатися; [поспішати]», ч. rágati se «возитися (з кимось); [займатися

(чимось)]», вл. [rogać] «робити; пускати в рух; спонукати», нл. rogać «тс.», rogać se «рушати; рухатися»; — псл. [porati (se), parati se]; — загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється з лат. rago «готую» (Machek ESJC 434), виводиться від псл. roga «пора, час» (Brückner 395, 431), пов'язується з р. [*поріть*] «товстіти, гладшати, збільшуватися; допомагати», *спóрый* «успішний» (Schuster-Sewc 1134), з псл. *perti «іти, простуватися», гот. двн. fahran «тс.» (Трубачев С.-луж. сб. 168).

порей (бот.) «пір, Allium roggum L.», *пір*, [*пóра* ВеНЗн, *порр* Пі] «тс.»; — р. *порей*, бр. *парэй*, вл. нл. rogej; — очевидно, за посередництвом російської мови запозичено з німецької; нвн. Rógrei (Pógr(e)) походить від фр. rogée «тс.», що продовжує нар.-лат. *rogata, пов'язане з лат. roggum «тс.» — Фасмер III 329; Преобр. II 106—107; Kluge—Mitzka 559; Dauzat 570, 575.

[порельце] «поруччя, перила» Нед; — результат видозміни форми *перільця*, зменш. від *періла*, можливо, зближеної з [*поренча*] «тс.» — Див. ще **періло**.

[поренча] (мн.) «поручні» Куз, [*поренчата*] «тс.; бильця, перила Ва», [*поренче* (одн.) Ва, *поренчі* Л, *паренжа* Л, *перенджи* Л, *оперенчі* Л] «тс.»; — бр. *парэнчы* «поручні»; — запозичення з польської мови; п. rogecz (жін. р. одн., мн. rogecze) «поруччя», [rogecza (жін. р., мн. rogecze)] «тс.», [rogecze (с. р., мн. rogecza)], [ragecz (чол. р., мн. ragecze)] етимологічно відповідають укр. *поруччя*, *поручень* і пов'язані з п. ręka «рука». — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177. — Див. ще **рукá**.

[пóрзний] «скоромний», [*пірзний*] «брудний; сластолюбний», [*порзніна*] «скоромна (жирна) їжа» Нед, [*порзнитися*] «скоромитися», [*спóрзний*] «брудний, порочний, сластолюбний», [*спóрзнитися*] «оскоромитися»; — р. [*пóрзний*] «жирний, грішний, нечистий», п. [porzpu] «бридкий, підлий», ст. ragzpać

«бруднити», ч. przniti «ганьбити», ст. przdntiti, слц. prznit' «тс.», схв. *п́рзнути* «бруднити; псувати настрої (у товаристві), розладнувати компанію; розрізати кишки, потрошачи»; — псл. **р'гзъпъ(жъ)/ *р'гздьпъ(жъ)*; — неясне; зіставлення з р. [пóроз] «кнур» і спорідненими словами південнослов'янських мов (Потебня РФВ, 3, 100; Brückner 397), як і пов'язання з brzd- < brzg-, brýzhati (Machek ESJC 489), непевне; малопереконливе також виведення (Scheludko 142) з рум. spurcă «бруднити». — Фасмер II 329.

[**пориж**] (бот.) «гусяча лапка, *Potentilla anserina* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з [пóриш] «вербена лікарська».

[**порікоза**] «короста, сверблячка» Мо; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого [пори́кожа] «тріскання шкіри на губах, виникнення тріщин на руках, ногах» Нед, утвореного з наказової форми 2-ої ос. одн. від дієслова *порóти* та іменника *ко́жа* (див.).

порина́ти, *порі́нач*, *порі́ну́ти* — див. **пірна́ти**.

[пóриш] (бот.) «вербена лікарська, *Verbena officinalis* L.» Нед, Г; — нл. *spóguš* «тс.»; — результат видозміни давнішого **спориш* «тс.», можливо, зближеного з назвами [пóрпличник, порп́лишник] «тс.». — Див. ще **спóриш'**.

[пóрівці] «нарізно, поодинці»; — неясне.

пори́г, *пори́ги* (річкові), [порого́вина] «місцевість, розташована терасами» Нед, [порожі́ще] «пори́г» Куз, *пори́жистий*, *запори́жець*, [запори́жчик] «запорізький козак», [запори́жжя] «ті, що на весіллі стоять за порогом хати», [запори́жецький] «запорізький»; — р. *пори́г*, бр. *пори́г*, др. *пори́гъ* «пори́г (у будинку, у річці)», п. *poróg*, [каш. *porog*, *parg*], ч. *práh*, слц. *prah*, вл. *próh*, нл. *prog*, полаб. *porog*, болг. м. *прати*, схв. *прати́* «пори́г, одвірок», слн. *prág* «пори́г», стсл. *прати́* «тс.»; — псл. **porgъ*; — споріднене з лит. *pérgas* «рибальський

човен (видовбаний з одного стовбура)», дісл. *forgr* «дубець, ціпок», днн. *ferkal* «засув, замок», лат. *pergula* «прибудова перед будинком, муром; хата, кімната на горищі», можливо, також з вірм. *harkanem* «б'ю»; менш прийнятним є зіставлення з гр. *οπέρχω* «натискаю, поспішаю», дінд. *spřhayati* «жадає», двн. *springan* «стрибати» (Zupitza KZ 36, 65, Hofmann 328), з гр. *πόρος* «прохід» (Terras ZfSlPh 19, 123), з р. [поре́гня] «малопрístupне місце в лісі» (Wiedemann BB 28, 9), як і з ч. *Praha* «Прага», п. *Praga* (місцева назва) (Преобр. II 107; Mikkola Ursl. Gr. III 38; Младенов 503); первісно слово означало, очевидно, суцільну масивну колоду, на якій стояв будинок, у тому числі і двері; запозиченням з української мови є п. *porogh* «річкові порogi». — Німчук 125; Черных II 58; Фасмер III 329—330; Machek ESJC 478; Schuster-Sewc 1159; Skok III 21; Trautmann PBrB 22, 151; Petersson PBrB 33, 191; IF 23, 399; Persson Beitr. 475; Walde—Hofm. II 288; Pokorny 819.

[пóриж] (жін. р.) «сітка з великими вічками з товстих ниток, що покриває густу рибальську сітку», [пóриш] (жін. р.) «сітка з великими вічками, яка в'яжеться з однієї чи двох сторін рибальської сітки для більшого заплутування риби в снасті» Дз; — р. [ре́жь] «найрідша рибальська сітка; рідка тканина», [ре́жа] «тс.», [реду́ха] «рідка сітка»; — похідне утворення з префіксом *по-* від не відбитої сучасними словниками іменникової основи **риж*, пов'язаної з прикметником *рідкий* (псл. **redjъ*). — Див. ще **по, рідкий**.

[пори́з] (бот.) «юринея волошкови́дна, *Jurinea cyanoidea* Rechb.» Мак; — р. [пори́зник] «*Jurinea Pollichii* DC.»; — пов'язане з дієсловом *пори́зати*, похідним від *ри́зати*; назва зумовлена, очевидно, перисто-роздільною формою листків, нібито порізаних, або жорсткістю внутрішніх листків (Нейштадт 575; Федченко—Флеров 1005). — Див. ще **по, ри́зати**.

порізник (бот.) «*Libanotis* L.; [подо-
рожник, *Plantago* L. Куз, Носаль]»; —
р. *порезник* «тс.», бр. *парезник* «*Li-
banotis* L.»; — пов'язане з *поріз*, *порі-
зати(ся)*; назва роду *Libanotis* зумов-
лена пилчастою формою листків, ніби
порізаних на частини (Вісюліна—Кло-
ков 235; Нейштадт 417), а подорож-
ників — застосуванням їх для лікуван-
ня порізів. — Носаль 88. — Див. ще
по, різати.

[**порісливий**] (у сполученні *п.*
дощ) «рясний» Нед; — похідне утво-
рення від (*по*)*росіти* «мжичити, на-
крапати», пов'язаного з *росá*; початко-
вим значенням слова мало бути «дріб-
ний» (про дощ), пор. схв. *пѣросица*
(*пѣросница*) «дрібний дощ»; свого те-
перішнього значення слово набуло, ма-
буть, через зближення з фонетично
близьким [*рісній*] «рясний» (у т. ч.
про дощ). — Див. ще **по, росá**.

порічка (бот.) «смородина (черво-
на, світла, звичайна (не чорна) та ін.),
Ribes L.», [*порічка*] «смородина чер-
вона» ВеБ, [*поречка* Мак, *пориці* См,
порічки, *порічник* Мак, Куз] «тс.», *по-
річківка* «наливка з порічок», *поріч-
няк* «тс.», [*парічка*] «смородина черво-
на» Нед, [*парічки* Мак, *пурічки* Л,
пожичка Мак, *позічка* Мак, *опорічка*,
опорічки, *попорічка* ВеНЗн, *попоріч-
ки* Нед, *спорічки* См, *споришки* Мак,
спорічка Нед, *шпорішки*, *шпорічка*
Мак, *шпурішки* Па] «тс.»; — р. [*по-
річки*, *порéчки*] «порічки (червоні)» з
(укр.), бр. *парэчка* «смородина (черво-
на, чорна)»; — очевидно, запозичення
з польської мови; п. *porzeczka* «поріч-
ка; агрус, *Ribes grossularia* L.» утворе-
но з прийменника *po* «по» та іменника
гзека «ріка» у зв'язку з тим, що дикі
представники роду *Ribes*, зокрема *ал-
грус*, ростуть понад річками. — Machek
Jm. rostl. 99. — Див. ще **по, ріка́**.

[**пóрно**] «зручно» До; — очевидно,
запозичення з російської мови; р. [*пѣр-
но*] «міцно, надійно, швидко, прудко»,
[*пѣрко*] «швидко, прудко», [*пѣрній*]
«дорослий; дозрілий; придатний», [*пор-*

но́й] «тс.», є похідними від *пoрá*, що
відповідає укр. *пoрá*. — Даль III 319—
320. — Див. ще **пoрá**¹.

порнографія, **порнограф**, **порно-
графічний**; — р. болг. *порнография*,
бр. *парнаграфия*, п. слц. *pornografia*,
ч. *pornografie*, вл. *pornografija*, м. *пор-
нографија*, схв. *порнография*, слн.
pornografija; — запозичення з фран-
цузької мови; фр. *pornographie* пов'я-
зане з *pornographe* «той, хто пише про
повій і проституцію; автор непристой-
них творів», яке походить від гр. *пор-
ноу́роφος* «автор творів про повій», ут-
вореного з *пѣрνη* «продажна жінка,
повія», пов'язаного з *пѣрνηи* «вивожу
на продаж, продаю», *пѣрáω* «перехо-
джу», спорідненим з псл. **perti* «іти,
просуватися», дірл. *genim* «продаю», і
у́рáφω «пишу». — SIC² 671; КЭСРЯ
355; Gamillscheg 717; Dauzat 575;
Frisk II 516—517, 581. — Див. ще
графá, **перти**¹.

[**порня́ла**] «трава на пасовищі для
дійних овець; пасіння овець після ве-
чірнього доїння Нед», [*корня́ла*, *скор-
ня́ла*] «тс.» St. sl. 22, [*пурня́ло*] «нічне
пасіння овець», [*пурня́ти*] «пасти
овець вночі», [*корня́ти*, *скорня́ти*]
«тс.» St. sl. 22; — запозичення з румун-
ської і молдавської мов; рум. молд. *ro-
peálă* «відхід, вирядження (у дорогу),
від'їзд; місце на пасовищі, призначене
для дійних овець» пов'язане з дієсло-
вом *rogni* «приводити в рух; виряджа-
ти, посилати; спонукати; рушати; від-
ходити, прямувати», яке виводиться від
цсл. **поринжти** «штовхати, гнати; спон-
укати», похідного від **ринжти** «тс.». —
Булаховський Нариси 118; Дзендзе-
лівський St. sl. 22, 283; Scheludko 141;
Vrabie Romonoslavica 14, 167; Crânjală
361, 438; СДЕЛМ 325; DLRM 643;
Vasmer ZfSlPh 5, 285. — Див. ще **по,
ринути**.

[**порожнік**] «місце біля дверей, де
звичайно ставлять мітлу; порожнє міс-
це біля дверей Нед»; — не зовсім ясне;
може бути пов'язане з *пoрѣжній* або з
пoрѣг.

порожній «пустий», [порожний] «тс. Нед; пісний, сухий, нізчимний» ЛексПол, *порожністий, порожнюватий, порожнявий* Куз, [порожнєта] «порожнеча» Нед, *порожнєча, порожніна, [порожнб]* «лежаче гниюче дерево» Ник, *порожня, порожнява, порожняк, [порожнякі]* «пиріжки без начинки, пампушки» До, [порожнє] «порожнем» Нед, *порожнєм, порожняком, порожня, [порожнєм]* «порожнем» Нед, *порожніти, порожнювати* «стояти порожнім; бути вільним, [не мати роботи Нед]», *випорожнити, випорожнитися, [запорожніти]* «заповнити, зайняти», *непорожній* «не пустий; [вагітний; не пісний, м'ясний Л]», *опорожніти* «випорожнити», [перепорожніти], *спорожніти* «тс.», *упорожні*; — р. *порожний*, бр. *парожні*, др. *пороздъний* «вільний від праці, бездіяльний; святковий», *порозъный* «тс.; вільний, порожній», *порожъниши, порожъниши* «тс.», п. *próžny* (ст. *próžny*) «порожній; даремний, безплідний; позбавлений; вільний; не зайнятий», ч. *prázdný* «порожній; вільний, позбавлений», слц. *prázdný*, вл. *próždný*, нл. *próžny*, болг. м. *prázen* «тс.», схв. *prázan* «порожній; спустошений», слн. *prázen* «порожній; не зайнятий», стсл. **праздънь** «порожній»; — псл. [**porzdjъ*] (звідки східнослов'янські форми з **-жн-**); пов'язане з формою порівняльного ступеня **porzdje* від **porzdьpъ* «порожній», походження якого неясне; зіставляється (Matzenauer LF 13, 192—193; Schuster-Sewc 1162—1163) з лит. *sprogti* «лопатися, розпускатися» (про бруньки); пов'язується (Machek ESJC 482) з лит. *beįgzđias* «марний, безплідний», *beįgzđinas* «тс.»; виводиться (Grošel Sl. revija 5—7, 1954, 121) з псл. **porzdъ* з попереднього **pors-do*, пов'язаного з хет. *parš-* «бігти», герм. **ferzan* «усувати». — Фасмер—Трубачев III 330; Иллич-Свитыч Этимология 1963, 84.

порозфівкувати — див. **фівка-ти**.

порок «вада, хиба», *порочний* «який має пороки; розпусний; хибний», *порочити* «ганьбити, паплюжити, знеславлювати», [непорок] «чесність» Ж, [непороки] «погані чутки Ж; недобра слава», [незапорочени] «незаплямований» Л, [незапорошени] «тс.» Л, [опорок] «порок», [опорока] «неслава», [пренепопочний], [спорокати] «забруднити» Нед; — р. болг. *porokъ*, бр. *parokъ*, др. *porokъ* «недолік, вада; нарикання, докір», слц. заст. *porokъ* «вада», м. *porokъ* «вада, хиба», схв. *porokъ* «тс.»; — очевидно, через російське і, далі, давньоруське посередництво запозичено зі старослов'янської мови; стсл. **porokъ** «догана, докір, хула», як і вл. *porokъ* «осуд, гана; недолік», нл. *porokъ* «осуд, докір», походить від псл. *porokъ* «тс.», утвореного за допомогою префікса ро- «по-» від дієслова **rekti* «говорити». — Фасмер III 331; Черных II 58; Schuster-Sewc 1136. — Див. ще **по-ректі**.

[**пороки**] (мн.) «старовинні військові прилади для розбивання мурів фортець, рід таранів» Нед, *порочник* (заст.) «той, що робить пороки» Бі; — р. *porokъ*, др. *porokъ*, п. *porokъ* «таран», ст. *porokъ* «машина для метання снарядів, уживана при облогах», ч. слц. *prakъ* «праца; катапульта», вл. *prakъ* «праца, арбалет; лук», *prokačъ* «кидати, метати; стріляти з арбалета», нл. *prakъ* «праца», *prokačъ* «кидати працею; стріляти», м. *praka* «праца», цсл. **пракъ** «військова машина для здобування міст»; — псл. **porokъ*, очевидно, пов'язане з дієсловом **perti* «бити», укр. *perti*; зводиться також (Schuster-Sewc 1159) до іє. *(s)*per-* «прискати, викидати»; непереконливе зіставлення з дінд. *parašuhъ* «сокира», гр. *πέλεκυς* «тс.; молот», розгляданими як запозичення, пов'язані з ак. *pilakku* «кинджал» (Kretschmer Einl. 105). — Фасмер III 331; Brückner 437; Machek ESJC 479; Варбот Этимология 1965, 109; Lang LF 43, 228; Mühl.—Endz. III 209. — Див. ще *perti*³. — Пор. **праща**.

пором, *паром*, *порон* (заст.), *поромник*, *поромщик*, *паромник*, *паромщик* (заст.); — р. *паром*, ст. *пором*, бр. *паром*, п. *ргом*, ч. слц. заст. *ргам*, схв. *прәм*, р.-цсл. **прамъ**; — псл. **rogmъ*, пов'язане з **perti* «рухатися, їхати»; — споріднене з дісл. *ragm* «вантаж, тягар, вміст», двн. *ragm*, свн. *ragm* «човен, пором», двн. *ragan* «іхати», гр. *περάω* «проникаю», *πορθμός* «прохід, протока»; розглядати слово як германське запозичення (Hirt RBvB 23, 336) немає підстав. — Фасмер III 331—332; Machek ESJC 479; Skok III 22; Варбот Этимология 1965, 109; Trautmann 216; Торп 229; Holthausen Awn. Wb. 56; Persson Beitr. 641. — Див. ще **пёрти**¹.

[**пóромінь**] «промінь» Нед; — п. *ргмієн* «промінь; пасмо; [струм, струмок]», [ргміє] «промінь; струна», *ргмут* «промінь», ч. *ргатеи* «струмок; джерело; пасмо», слц. *ргатеи* «тс.», вл. *рготјо* «промінь, смуга; пасмо; коса; віднога (річки); джерело», нл. *рготје* «пасмо, струмінь; промінь», м. *прамен* «пасмо», схв. *прәмѣн* «тс.», ст. [ргати] «нитка, прядиво», слн. *ргатеи* «жмут; моток, пасмо», цсл. **прамень** «нитка, прядиво»; — псл. **rogmu* (род. в. **rogmene*), очевидно, пов'язане з **perti* «бити, пробивати»; зводиться також (Schuster-Sewc 1160; Machek ESJC 479) до іє. *(s)per(g)- «прискати, викидати»; менш переконливе зіставлення (Grückner 438) з псл. **rogmъ* «пором». — Німчук 32—33. — Див. ще **пёрти**³. — Пор. **промінь**.

поропласти «пористі матеріали із синтетичних смол»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *поропласты* виникло як скорочення словосполучення *пористые пластические массы* «пористі пластичні маси». — Див. ще **пластика**, **пбра**².

[**пóрос**] «розжарений попіл» Нед, [*пóросок*] «тс.» Нед; — р. [*порс(о)к*] «припічок, жарівник»; — не зовсім яс-

не; очевидно, пов'язане з *прісок* (*приск*) «тс.». — Див. ще **пріскати**.

поросінець (бот.) «*Hypochaeris* L.»; — п. *prosiennik*, *prosienicznik*, [prošniczka], ч. *prasetnik*, слц. *prasatnik* «тс.»; — похідне утворення від *порося*; назва зумовлена тим, що стебло й листя цієї рослини, вкриті щетинками (Федченко—Флеров 1038—1039), нагадують щетинисту шкіру поросятя; пор. інші назви поросинця: [*вепрїнець*] від *вепр*, нвн. *Ferkelkraut*, букв. «поросяче зілля». — Див. ще **порося**.

[**пороска**¹] «тріщина» Нед; — слн. *ргáска* «подряпина, шрам», *ргáскати* «дряпати, чухати»; — очевидно, псл. **poraskati* «дряпати», можливо, пов'язане з *praskati* «тріщати, тріскати». — Scheffelowitz KZ 56/3—4, 205. — Пор. **попарáсканий**, **прáскати**.

[**пороска**²] «кінь для їзди верхи» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *porozska* «іноходець» пов'язане з *porozskálni* «бігти клусом, підтюпцем», запозиченим з південнослов'янських мов; пор. болг. *прусам* «іду дрібним кроком», схв. *прускати* «бігти клусом», *прусац* «іноходець», слн. *ргúсес* «тс.», етимологія яких не з'ясована. — Kniezsa I 1, 439; MNTESz III 259; Bárczi 247.

[**поросквá**] (бот.) «персик, *Persica vulgaris* Mill.» Німчук; — пов'язане з [*бросква*] «тс.» (див.).

[**поросник**] «несамовита, жорстока, люта людина; нелюд» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*пóрос*] «гарячий попіл».

порося, [*переся*] Л, [*поросніця*] «свиноматка» Чаб, [*поросюк*] «велике порося», [*поросючка*] «свиня, що має поросят», *поросятина*, *поросятник* «приміщення для поросят; посудина, в якій пряжуть і подають молочних поросят; [матка свині ВеБ]», [*поросячка*] «свиня, що має поросят», *порбслива* «плодюча (свиня)», *порісна* «вагітна (свиня)», *порбсна* «тс.», *поросячий*, [*поросіти*] «приводити поросят», *поросітися* «тс.», [*запоросіти*] «завагіт-

ніти (про свиню)», *опорос*, [*супоросая*] «вагітна (свиня)» Пі; — р. *порося*, бр. *парася*, *парасе*, др. *порося*, п. *prosie*, ч. *prase*, слц. *prasa*, вл. *proso*, нл. *prose*, полаб. *porqa*, болг. *prasé*, м. *prase*, схв. *prāse*, слн. *prāse(s)*, цсл. **прась**; — псл. **porse*, похідне від **porъ* (<**rogk-*), відбитого в др. *porozъ* «баран», р. [*пороз*] «бугай, кнур», цсл. **празъ** «баран», схв. *prāz* «тс.» (вторинне **з(ъ)** (*z*) замість **с(ъ)** (*s*) з'явилося під впливом **къporъ* «кнур»); — споріднене з лит. *paĩsas* «порося», прус. *parstian* «тс.», лат. *porcus* «свійська свиня», двн. *far(a)h* «порося», нвн. *Ferkel* «тс.», курд. *pirs* «молода свиня», сірл. *orc* «тс.», іе. **rogkos* «молода свиня». — Коваль 83; Фасмер—Трубачев III 332; Brückner 438; Machek ESJC 479—480; Schuster-Sewc 1161; Младенов 503; Skok III 23—24; Трубачев Назв. дом. жив. 62—63; Trautmann 207; Walde—Hofm. II 341; Meillet—Ernout 926; Fortunatov AfSIPh 4, 579; Pedersen Kelt. Gr. I 91; Бенвенист 38—44; Гамкрелідзе—Іванов 594; Pokorny 841.

пороти, *поротися*, [*поротина*] «тавро на вівці, свійській птиці; вухо, розрізане вздовж до половини; розріз перетинки між пальцями», *порольний*, *поротий*, [*відпірчити*] «відлупцювати», *розпір* «розпорене місце», *розпірка* СУМ, Нед, [*розпірина* Нед] «тс.», *спóрок* «споротий верх одягу»; — р. *пороть*, бр. *пароць*, др. *пороти*, п. заст. *pruc*, *próc*, ст. (багатораз.) *paгас*, ч. *paгати*, слц. *paгat'*, вл. *próc*, нл. *projś*, ст. *prós*, болг. *поря* «порю», м. *пори* «поре», схв. *пóрити*, слн. *prāti*, цсл. **прати**; — псл. **porti* (*porjɔ*), пов'язане з **perti* «іти, просуватися; проникати» (пор. р.-цсл. **напери** «проколов», **разперѣ** «розпорю»); — споріднене з гр. *πεῖρω* (<**peřjō*) «прокою, протикаю», *ἐπαρον* «(я) просвердлив, проткнув», *пóрос* «прохід», гот. *faran* «іхати». — Фасмер III 332; Черных II 58; Brückner 437; Machek ESJC 434; Schuster-Sewc 1158; Младенов 493; Skok III 11—12; Trautmann 206; Matzenauer LF 13, 190;

Mikkola Ursl. Gr. III 80; Pokorny 817. — Див. ще **пéрти**!

пóрох «пил; рід вибухової речовини», [*пороханы*] «гниле дерево», [*порохарня*] «пороховий завод» Куз, [*порохачка*] «кріт» Нед, *порохівнік* «пилывик (плащ)», *порохівніця*, *порохівня* «пороховий склад; пороховий завод», [*порохнавка*] «чорнозем, перегній» Нед, [*порохніця* Нед, *порохнявка* Нед, *порохнячка* Куз] «тс.», [*порохна́че*] (зб.) «гниле дерево», [*порохніна*] «тс.», *порохно́*, *поро́хня* «порохно» СУМ, Нед, *порохня́ва* «тс.», [*порохняк*] «(зб.) гниле дерево Нед; старезна людина Лекс-Пол; трухлява палиця, трухлявий шматок дерева ВеБ», *порохня́р* «майстер, який виготовляє порох» Куз, *порохови́ще* «пороховий склад», [*пороховня*] «тс., пороховий завод» Нед, *пóрохо́нь* «порохно Нед; гниле дерево», *поро́ша* «пухкий сніг», *поро́шина* СУМ, Пі, [*порошнік*] «ріг на порох, пляшка на порох Нед; пилосос Куз», *порошні́ця* «порохівниця», *пóрошóк* СУМ, Г, [*пору́шина*] «порошина в оці» Л, [*порошня́*] «грибковий чорний пил на колосках пшениці» НикНикЕЛ, [*порохкі́й*] «який розсипається на порох; пухкий» Нед, [*порохна́вий*] «порохнявий», [*порохна́тий*] «зітлілий, трухлявий» Нед, [*порохні́й*] «порошний», *порохні́стий* «тс.», *поро́хня́вий* СУМ, (Ме), [*порохня́вковатий*] «перегнійний; багатий на перегній» Нед, [*порохня́ний*] «порохнявий» Нед, [*пороховатий*] «порошний, курний» Нед, *порошні́й*, *поро́шно*, [*порохна́віти*], *порохні́ти*, *порохня́вити*, *порошні́ти*, [*порошкува́ти*] «пульверизувати» Нед, [*відпоро́шник*] «пилосос» Куз, *запоро́ха* «порошинка в оці», [*запоро́шина*] «тс.» Я, [*напоро́ха*] «пил, сміття» Куз, [*напоро́ша*] «пороша», [*прі́порох*] «шар пилу» Куз, [*розпоро́шка*] (у виразі [*у розпоро́шку*] «врозтіч»), *розпоро́шувач* (техн.), [*спорохні́вка*] «гнилушка, кусок гнилого дерева», [*спорохні́лка*, *спорохня́вка*] «тс.» ВеЛ, *спорохні́лий*, *спорохня́вільий*; — р. *пóрох* «рід вибухової речо-

вини; [курява, пил]», бр. *пóрах* «рід вибухової речовини; [пил; земля; найменша кількість (чогось)]», др. *порохъ* «пил», п. *roch* «пил; рід вибухової речовини», [parch] «пил», ч. слц. *prach* «пил, рід вибухової речовини», вл. нл. *roch* «пил; порошок; рід вибухової речовини», болг. *прах* «пил, порошок», м. *прав*, схв. *prâx*, слн. *práh* «тс.», стсл. *прахъ* «порох, пил»; — псл. **rogъ* < **rogs-*, пов'язане чергуванням голосних з **rġxъ* (пор. укр. *пóрхавка* «рід гриба»), **rġstь* (укр. *персть*); — споріднене з дінд. *rġsap-* «строкатий, плямистий», дісл. *fogs* «водоспад», лтс. *pãrsla* «сніжинка, пластівень попелу, вовна», *parslas* «пластівень снігу», лит. *purslas* «піна (на губах)», хет. *parparš-* «прискати». — Фасмер III 332—333; Черных II 58; Brückner 437; Machek ESJC 478; Schuster-Sewc 1159; Младенов 504; Skok III 21; Trautmann 206; Mühl.—Endz. III 176; Karulis II 22; Topr 244; Uhlenbeck 170, 174; Pedersen IF 5, 54; Matzenauer LF 14, 95; Pokorny 823. — Пор. *персть*, *пóрхавка*¹.

[*порохавка*] (бот.) «гриб *порхавка*, *Lycoperdon bovista* L.» Вел, ВеНЗн, [*порохáлка* ВеНЗн, *порохнавія* Мак, *порохна́вка* Нед, *порохнявка* Мак] «тс.»; — п. [prochówka], вл. *porchawa*, полаб. *rogx*, болг. *прахавица* «тс.»; — похідні утворення від *пóрох*; назви зумовлені тим, що порхавка після дозрівання наповнюється спорами у вигляді пилу. — Меркулова Очерки 174—175. — Див. ще *пóрох*. — Пор. *пóрхавка*¹.

[*порохв́ачка*] «жирна жовта глина, дуже пластична» ВеБ, [*порошів'є*] «глиняний горщик» О; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *пóрох*.

[*порохонь*] (бот.) «гриб *Agaricus sulphuratus* Мак (інша назва [*трут*]); — пов'язане з *пóрох*; первісно могло стосуватися постарілих, спорохнявілих грибів.

порощáти «швидко й голосно говорити, кричати», *порощ́ити* «тс.»; — очевидно, результат семантичної видо-

зміни *порощáти* (*порощ́ити*) «стукати, ударяти, зближеного з *верещáти*, *кричáти*. — Див. ще *періщити*.

порощ́ити «стукотіти (про дощ, пісок)», *порощ́ити* (*дощем*) «іти, мжичити» Нед, *порощáти* «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *порбсн́ити* (про дощ) «відразу политися, бризнути» і *періщити*. — Див. ще *періщити*, *пóрскáти*.

[*порощ́ій*] (бот.) «сухоребрик, *Sisymbrium* L.» Мак, ВеБ; — неясне.

пóрпати «розгрібати», *пóрпатися* «ритися, колупатися», *пóрплитися*, *пóрплатися* «тс.», [*порпані́на*] «порпання, копирсання» Нед, [*пóрпель*] «лупа (на голові)» Нед, [*пóрпище*] «яма, яку розгребла курка» Нед, [*пóрплиці*] «струпи на голові Г; лупа (на голові)» Нед, [*пóрплиця*] «жаба ВеУг; кріт ДзАтл», [*порплі́чка*] «нікчемний чоловік, який удає із себе щось путне» Кур, [*пóрплище*] «лупа» ВеУг, [*пóрпли*] «тс.», [*запорáти*] «загребти» Ж; — бр. *пóркаць* «тикати; [нишпорити, шукати щось копаючись; ворухити; ськати]», п. [papać] «порпати(ся), рити; бруднити», *parpać* «тс.», слц. *prplat'* «повільно щось робити, бабратися, возитися», болг. *пърпам* «(про птаха або рибу) шумно бити крилами або плавцями», [*пърпа*] «видавати слабкий і одноманітний шум крилами, одягом; порпатися, ритися (про птахів)», м. *прпот* «биття (крилами)», *прпроти* «б'є (крилами)», схв. *прпушкати се* «порпатися, ритися в пилуці (напр., про курей)»; — псл. **rġrati* (se), очевидно, афективне утворення, паралельне до *babrati*, укр. *ба́брати* (пор. схв. *бр̂бати* «обмацувати, шукати навпомацки»); пов'язується також (Варбот Етимологія 1977, 23—24) з гіпотетичним іє. **reg-* «розривати (рити), розорювати». — Меркулова Етимологія 1970, 155; Brückner 394—395. — Пор. *ба́брати*, *па́рпати*.

пóрплиця «залізна планка у верхньому млиновому камені» СУМ, Доп. УжДУ II, [*навпрі́ця*, *партві́ця* Доп. УжДУ II, *перпелі́ця*, *поркві́ця*, *порк-*

ліця, *пóртліця*, *порхліця* тж] «тс.», [пóпpіця] «тс.; пристрій, яким регулюється висота веретена з верхнім каменем» Ник, [підпpіця] «пристрій, яким регулюється висота веретена з верхнім каменем» Ник, [повпpіця, пóдпpіця] «тс.» Ник, [пупpіця] «залізко у верхньому жорні» ЛексПол, [пурпліця] «дошечка, на якій тримається спідній і верхній гончарний круг» Мо; — р. [парпліця] «пристосування для кріплення млинових каменів», бр. [пайпpіця, парпліца, паркліца], п. [pupzusa, ramprzusa, romprusa, porzusa], болг. [пъпpіця, пáпpіця], м. *пpпліца*, [пáпpіца], схв. *пáпpіца*, слн. [pgrpíca, porpíca, pgerpíca] «тс.», цсл. **пpъпpица** «дзига», **пpъпpица**, **пъпpица**, **порплиця** «тс.»; — очевидно, псл. *pоdъpъgíca «підпірка, пристрій для підпірання», пов'язане з *pertí «упирати, підпірати»; пов'язання (Дзедзелівський Доп. УЖДУ II 65—67; ДБ VIII 84—85) з *пóрпати* (ся), псл. *pъgратí недостатньо переконливе. — Ніканчук Белар. лінгв. 12, 69—71. — Див. ще **пéрти**?

[пóрпличник] (бот.) «вербена лікарська, *Verbena officinalis* L.», [порилишина Мák, порплішник Нед] «тс.»; — пов'язане з [пóрплиці] «струпи (на голові)»; назва пояснюється тим, що вербена вживається при лікуванні чиряків, прищів, висипів та ін. (Носаль 163—164). — Див. ще **пóрпати**.

пóрскáти «із силою прискати, вилітати, розсипатися; з шумом випускати повітря або воду через рот; різко говорити; сміятися; форкати (про коней); вислизати, вириватися; швидко кидатися кудись», *пóрськати* «бризкати; сипатися, летіти, [вириватися]», *пóрснўти*, *порóснўти*, *порскій* «швидкий, жвавий (про коня); слизький; який легко розколюється; виверткий; [який легко лякається і відскакує Нед]», [пóрській] «швидкий, прудкий; слизький; який легко розколюється», *порсклівий* «швидкий, жвавий; [боязкий, який легко лякається і відскакує Нед]», [пóрскáвка] «нежить» ДзАтл II, [за-

пóрскáтися] «стати сопливим» Ж, *пóрсклівий* «напористий», *розпóрскувач* Куз, *розпóрскувальний* Она, [спурснўти] «зірватися з чого-небудь, вислизнути з рук» Па; — р. [пóрскáть] «кидатися куди-небудь; пирскати від сміху», бр. [пóрскаць] «форкати; прискати від сміху», п. *parskać* «пирхати; сичати, потріскувати», ч. *prskati* «бризкати, прискати, пирхати», слц. *prskat'* «тс.», вл. *porškać* «чхати; пирхати», нл. *parškać* «пирхати; бризкати; метати іскри», схв. *pъskати* «пирхати; трищати», слн. *pъskati* «пирхати, хропіти»; — псл. *pъgskati, очевидно, звуконаслідувальне утворення, паралельне до *pъyskati* «прискати»; — споріднене з лит. *pušksti* «порскати, пирхати (як кіт)», лтс. *puškāt* «тс.». — Фасмер III 333—334; Эндзелін СБЭ 20; Шахматов ИОРЯС 7/2, 338; Вўга RR I 475—476; Machek ESJC 486; Schuster-Sewc 1136—1137; Fraenkel 676; Mўhl.—Endz. III 417; Schmidt KZ 32, 384; Bezenberger BB 221; Persson BB 19, 282.

порсіюк — див. **паршўк**.

[пóрт'] «конопляна або лляна нитка у вовняній тканині або сукні; рід полотняної шалі або хустки», [пóрта] «рядовина, ряднина з ганчірок» Мо, [портенниці] «білі полотняні штани» ВеЗн, [поркеніці] «штани з грубого білого полотна», [поркиніці] «тс.», пóрти «штани» СУМ, Бі, [портінці (поркінці)] «штани» Ле, [пóртка] «холоша» О, [порткі] «полотняні штани», [портне] «домоткане конопляне або лляне повотно» Л, [портніна] «тканина з льону; виріб з домотканого полотна Л», [портóк] «скатерка, шматок полотна», [портўха] «груба мішковина» Нед, [портяніці] «штани з грубого білого полотна», [портянка] «сукно з бавовняною основою; кусок бавовняної тканини домашнього виробу, бавовняна хустка Л», *портянки* «рід панчіх у селянок Нед; онучі», [портяр] «ткач, який тче вовняні тканини з бавовняною основою» Нед, [портъ] «конопляна або лляна нитка у вовняній тканині

або сукні», [портній] «конопляний», [портняний] «тс.», [портбвий] «зітканий з ганчір'я Мо, [портяний] «зітканий на основі з конопляних ниток», [попóртъ] «сукно, в якому основа конопляна, а піткання вовняне» ЛексПол, [попортяний] «зітканий з вовняними нитками на конопляній основі» Нед; — р. діал. бр. *порт* «ляна або бавовняна тканина», др. *пóртъ* «шматок тканини, клопот»; одяг; пелена; оболонка; нитка», п. *part* «грубе полотно», ч. *prták* «швець, що лише ремонтує взуття», слц. [prtok] «скатерка», болг. *пóртуши́на* «пожитки, манаття», м. *пртен* «полотняний», схв. *пóртен* «тс.», слн. *prt* «шматок полотна; скатерка; простирadlo», стсл. *прѣтъ* «шматок полотна»; — псл. **prtъ*, остаточно не з'ясованого походження; здебільшого пов'язується (Фасмер III 334; Черных II 59; Преобр. II 111; Младенов 539; Meillet Etudes 351; Petersson Ar. Arm. Stud. 131) з псл. **porti* «пороти»; виводиться також (Machek ESJC 487) від тур. *prti* «виношений одяг, лахміття, ганчір'я; мотлох»; менш обгрунтоване пов'язання (Matzpenauer LF 14, 168) з лит. *spargas* «стрічка».

порт² «ділянка берега, обладнана для стоянки суден», *портовé* «портове мито» Куз, *портові́к*, ст. *портовый* (1601); — р. бр. *порт*, п. *port*, ч. слц. (рідк.) *port*, болг. (рідк.) *порт*, слн. *port*; — через англійське або німецьке посередництво (англ. *port*, н. *Port*) запозичено з французької мови; фр. *port* походить від лат. *portus* «вхід до будинку; порт; пристань; гавань», пов'язаного з *porta* «ворота, брама», спорідненого з дісл. *fjorðr* «бухта», днв. *furt* «брі́д», псл. **perti* «іти, просуватися». — СІС² 671; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 334; Klein 1219—1220; Dauzat 575; Walde—Hofm. II 343—344. — Див. ще **пéрти¹**.

порт- (перший компонент складних слів типу *портбуке́т*, *портплéд*, *портсига́р*); — р. бр. болг. *порт-*, п. *port-*; — виділене з відповідних складних слів,

запозичених з французької мови; фр. *porte-* (*bouquet* «вазочка на квіти» і под.) пов'язане з дісловом *porter* «нести», що продовжує лат. *portāre* (<**portāre*) «тс.», споріднене з дінд. *pārayati* «проводить», гот. *farjan* «іхати», псл. **perti* «іти, просуватися». — Dauzat 575; Walde—Hofm. II 345. — Див. ще **пéрти¹**.

портáл «архітектурно оформлений вхід до монументального будинку», *портáльний*; — р. болг. *портáл*, бр. *партáл*, п. вл. *portal*, ч. слц. слн. *portál*, м. *портал*, схв. *пóртáл*; — запозичено з французької або італійської мови, можливо, через німецьку (н. *Portál*); фр. *portal*, іт. *portale* походять від слат. *portale* «ворота, брама», пов'язаного з лат. *porta* «тс.». — СІС² 671; Фасмер III 334; Sł. wug. obcsuch 592; Holub—Lyer 385; Dauzat 575. — Див. ще **порт²**.

[портáти] «збирати» Нед, [*партáніна*] «з трудом зібране майно» Нед; — неясне; можливо, походить від рум. *portá* «нести, носити; переносити».

портатівний; — р. *портатівний*, бр. *партатывны*, п. *portatywny*, слц. *portatíwny*, болг. *портативен*; — запозичення з французької мови; фр. *portatif* (жін. р. *portative*) «портативний, переносний» утворено від *porter* «нести». — СІС² 671; Kopaliński 770; РЧДБЕ 577; Dauzat 575. — Див. ще **порт-**.

портвéйн; — р. *портвéйн*, бр. *партвéйн*, п. *portwein*, *portwajn*, болг. *пóртвайн*; — за посередництвом російської і німецької мов (н. *Pórtwein*) запозичено з англійської; англ. *port-wine* «портвейн (букв. портське вино, вино з Порто)» утворено з *Port* «Опорто» (португальське місто, де почали виробляти портвейн) і *wine* (< дангл. *wín*), що походить від лат. *vīnum* «вино». — Фасмер III 335; Черных II 58—59; Преобр. II 109; Kluge—Mitzka 560, 848; Klein 1220, 1746. — Див. ще **винó**.

пóртер (сорт пива), *пóртерна* «пивна»; — р. болг. *пóртер*, бр. *пóр-*

тэр, п. ч. слц. вл. *porter*; — запозичення з англійської мови; англ. *porter* виникло як скорочення початкового словосполучення *porter's beer*, букв. «пиво носія, вантажника», і походить від фр. ст. *porteur* «носій, вантажник», похідне від *portāre* «носити». — СІС² 671; Фасмер III 335; Sł. wug. obcsuch 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Klein 1220. — Див. ще **порт-**.

порттик «відкрита галерея перед входом у будинок»; — р. болг. м. *порттик*, бр. *портцік*, п. *портык*, ч. слц. *portikus*, схв. *порттик*, слн. *порттик*; — запозичення з латинської мови; лат. *porticus* «порттик, колонада, крита галерея» є похідним від *portus* «вхід до будинку». — СІС² 671; Sł. wug. obcsuch 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Walde—Hofm. II 345. — Див. ще **порт**².

портмонé «гаманець для грошей», заст. *портмонéт*, *портмонéтка* «тс.»; — р. болг. м. *портмонé*, бр. *портманéт*, п. *portmonetka*, заст. *portmoneta*, ч. слц. *портмонка*, схв. *портмонé*, слн. *портмонé*; — запозичення з французької мови; фр. *porte-monnaie* «гаманець, портмоне» утворене з основи дієслова *porter* «нести» та іменника *monnaie* «монета, гроші», що походить від лат. *monēta* «монета». — СІС² 671; Фасмер III 335; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Sł. wug. obcsuch 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 483, 575. — Див. ще **монéта**, **порт-**.

[**портокаль**] (бот.) «помаранча, *Citrus aurantium* L.» Пі, Мак; — болг. *портокал*, м. *портокал*; — можливо, за румунським посередництвом (рум. *portocál* «помаранчеве дерево») запозичено з новогрецької мови; нгр. *портюкаллі* «помаранча» походить від іт. *portogallo* (мн. *portogalli*) «португальська помаранча (дерево і плід)», що виникло внаслідок скорочення з *agancio di Portogallo* «помаранча з Португалії». — Младенов 493; DLRM 644; СДЕЛМ 326; Battisti—Alessio 3031.

портрét СУМ, Нед, [*портрétь*] (жін. р.) «портрет», [*партрét*, *пóтреть*] (жін. р.) ВеБ, *пóтрать* (жін. р.) Нед] «тс.», *портретіст*, [*партрétник*] «портретист; фотограф», *портретувáти*; — р. болг. *портрét*, бр. *партрét*, п. вл. *portret*, ч. слц. слн. *portrét*, м. *портрет*, схв. *портрét*; — очевидно, за посередництвом німецької мови (н. *Porträt*) запозичено з французької; фр. *portrait* «портрет, зображення» пов'язане із заст. *portraire* «зображувати, репрезентувати», що походить від лат. *portrahere* «витягати, протягати; виявляти; тягти», утвореного з префікса *port-* і дієслова *trahere* (*traho*) «тягти». — СІС² 672; Фасмер III 335; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Sł. wug. obcsuch 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 576; Klein 1221. — Див. ще **абстрагувáти**, **про**.

портулáк (бот.) «*Portulaca* L.», [*портулáка* Куз, *портуляк* Мак, *портуляка* Мак, *бутерлак* Мак] «тс.»; — р. болг. *портулáк*, бр. *партулáк*, п. слц. *portulaka*, ч. *portulák*; — можливо, частково за посередництвом російської, польської та німецької (нвн. *Portulák(c)k*) мов запозичено з латинської; лат. *portulāca* є похідним від *portula* «хвіртка, дверцята, ворітчка», зменш. від *porta* «ворота, двері»; назва рослини зумовлена тим, що її насіння коробочка має кришку. — Walde—Hofm. II 345. — Див. ще **порт**².

портупéя «ремінь, до якого пристібують холодну зброю, польову сумку», [*портупей*] Чопей, *портенé* Куз; — р. *портупéя*, бр. *партупéя*, ч. *портерé*, розм. *портурé*, слц. слн. *портерé*, болг. *портупéя*, схв. *портенé*; — запозичено з французької мови, очевидно, частково через російське посередництво; фр. *porte-épée* «тс.» утворено з віддієслівного компонента *porte-* «порт-» та іменника *épée* «шпага; меч», яке продовжує лат. *spatha* «широкий і довгий двосічний меч», що походить від гр. *σπάθη* «широкий клинок; (текст.) бердо; широке стебло», спорідненого з днн. *spado*

«лопата», дангл. spade, spadu, нвн. Spaten «тс.» і, можливо, пов'язаного з гр. σπάω «тягну, розтягую». — СІС² 672; Фасмер III 335—336; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Holub—Lyer 385—386; РЧДБЕ 578; Dauzat 285; Bloch I 262; Frisk II 755. — Див. ще **порт-**.

портфель «сумка для паперів, книжок; папка; [гаманець Куз]»; — р. *портфель*, бр. *партфель*, п. portfel, ч. слц. portfeuille, portfej, болг. *портфейл* «портфель, гаманець», розм. *портфел*, м. *портфел* «гаманець», схв. *портфѣл* «портфель», слн. portfélj «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. portfeuille «гаманець; папка; портфель (міністерський)» складається з віддієслівного компонента porte- (від porter «носити») та іменника feuille «листок (рослини); аркуш (паперу)», яке продовжує лат. folium (мн. folia) «листок», споріднене з гал. bile «листочок, цвіт». — СІС² 672; Фасмер III 336; Черных II 59—60; КЭСРЯ 356; Ст. выг. obcyh 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 321—322, 575; Bloch I 296; Walde—Hofm. I 523—524. — Див. ще **порт-**.

портъе «працівник готелю у вестибюлі»; — р. *портъе*, бр. *парцье*, п. portier, ч. розм. слц. заст. portýr, слц. вл. portier, болг. *портиер*, м. *портир*, схв. *портір*, слн. portír; — запозичення з французької мови; фр. portier «швейцар, портъе» продовжує пізні лат. portārius «тс.», похідне від porta «ворота, двері». — СІС² 672; Ст. выг. obcyh 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 575; Walde—Hofm. II 343—344. — Див. ще **порт²**.

портъера; — р. *портъера*, бр. *парцьера*, п. portiera, ч. слц. portiera, болг. *портиера*, схв. *портиѣра*, слн. portiega; — запозичення з французької мови; фр. portière «портъера; дверцята (автомобіля, вагона)» продовжує нар.-лат. *portāria, похідне від лат. porta «двері, ворота». — СІС² 672; Черных II 60; КЭСРЯ 356; Ст. выг. obcyh 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Klein 1221; Dauzat 575. — Див. ще **порт²**.

[**портяннік**] (бот.) «льон новозеландський, Phormium tenax Forst.» Нед, [*портянець*] «астргал еспарцетний, Astragalus onobrychis L.» Мак; — похідні утворення від [*порт*] «ляна нитка»; назви зумовлені певною подібністю обох рослин до льону (NSD 939; Нейштадт 351). — Див. ще **порт¹**.

[**порубок**] «збір, внесок на громадські потреби (утримання писаря, учителя, сторожів тощо) Г; розподіл внеску Нед»; — р. [*поруб*] «мирська розкладка податку і частка, що припадає на кожного; грабунок, захоплення»; — бр. ст. *порубъка* «кривда, збиток», п. заст. rogubstwo «розпуста», rogubca, rogubnik «розпусник; [лиха людина]», слц. заст. rogub «збір, податок»; — очевидно, результат видозміни запозиченого свн. begouр «грабунок, розбій», пов'язаного з begouben «грабувати», префіксальним похідним від gouben «грабувати», gouр «грабунок, плюндрування», споріднених з дінд. gōraуatі «спричинюється до розривання, відламується», gūraуatі «має розриви на тілі», лит. gūrēti «турбуватися», gūras, gūrus «негладкий, нерівний». — Kluge—Mitzka 58, 61, 585—586.

[**поручейник**] (бот.) «вех, Sium L.» Мак; — бр. *паручайнік* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *поручейник* «тс.» утворене з прийменника *по* та іменника *ручѣй* «ручай»; російська назва зумовлена тим, що вех росте, як правило, по берегах річок, ручаїв, біля води (Федченко—Флеров 690—692; Нейштадт 416); пор. інші назви веху: укр. [*кірничник*] пов'язане з *криниця*, слц. роtоcнік від rotok «струмок, ручай». — Див. ще **по, ручай**.

поручик (офіцерське звання), *поручник* «лейтенант Нед; уповноважений, гарант; старший лейтенант Куз», [*поруччик*] «лейтенант» Нед; — р. болг. *поручик*, бр. *паручник*, ч. слц. рогицїк «лейтенант; (заст.) поручик», вл. рогиcпїк «командувач, володар; лейтенант», м. *поручник* «поручик; старший лейтенант», схв. *поручиїк* «поручик»,

слн. rogošnik «лейтенант, поручик»; — запозичення з польської мови; п. ro-cusznik «поручик; (ст.) той, кому щось доручено, уповноважений, заступник», очевидно, походить від ч. rogišnik, похідного від дієслова rogišiti «доручити, довірити», пов'язаного з гука «рука». — Фасмер—Трубачев III 336; Мельников Slavia 36, 105; Hüttl-Worth 18. — Див. ще **по, рука**.

[порушка] (бот.) «фіалка триколірна, *Viola tricolor* L.» Куз, ВеБ, ВеНЗн, **[порушник]** «волошка Маршалла, *Centauria marschalliana* Spreng.; гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. Mak; *Lycorodium complanatum* L. Mak», **[порушень]** «парило звичайне, *Agrimonía eupatoria* L.» Мак; — р. **[порушник]** «волошка Маршалла», бр. **[парушэнец мужчынскі]** «фіалка собача, *Viola canina* L.», п. **[poruszenik]** (рослина, вживана як ліки переважно при жіночих хворобах); — пов'язане з **[поруха]** «зміщення матки або іншого органу» чи з **порухувати** «приводити в рух, збуджувати», похідним від **рушати, рух**; назва зумовлена лікувальними властивостями рослин, що, зокрема, збуджують діяльність нирок, виділення сечі й поту (Носаль 37, 58, 168, 170—171, 200—202); пор. р. **[порухка]** «малиновий чай (засіб, що збуджує виділення поту)». — Шамота 68—69. — Див. ще **по, рух**.

[порушник] (бот.) «зимомлюбка зонтична, грушанка, *Chimaphila* (*Rugola*) *umbellata* (L.) Nutt.»; — бр. **парушэнец**; — очевидно, результат видозміни давнішого ***погрушник**, пов'язаного з **груша** і зумовленого подібністю листя грушанки до грушевого; пор. інші назви рослини: укр. р. **грушанка**, бр. **[грушніца]**, п. *gruszyczka*, ч. *hruštíčka*, схв. *[kruščica]*, слн. *grušica*. — Machek Jm. rostl. 175. — Див. ще **груша**. — Пор. **грушанка**.

Порфірій, **Порфір**, **[Пархвіл, Порхвір, Профірій (Ме), Прохвір]**, **Пухвір**, **Фірій** ВеЛ, ст. **Перфурей** (1470), **Перфурии** (XV ст.), **Порфірій** «баг-

ря(н), рове(н) или чрѣмнѣ, шарлатны(й)» (1627); — р. **Порфірій**, бр. **Парфір**, **Парфірый**, др. **Перѳурии**, **Порфурии**, слц. **Porfŭg**, болг. **Порфір(ий)**, **Прóфир**, стсл. **Порфѳури**, **Порфири**, **Порфирь**, **Порфиль**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. **Πορφύριος** пов'язане з прикметником **πορφύρεος** (еол. **πορφύριος**) «пурпурний, багрянний», похідним від іменника **πορφύρα** «порфіра (пурпурна мантия); пурпурна тканина». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 182; Спр. личн. имен 446; Илчев 404. — Див. ще **порфір**.

порфір «гірська порода червоного кольору», **порфіра** «пурпурова мантия»; — р. болг. **порфір**, бр. **парфір**, п. **porfir**, ч. вл. **porfug**, слц. **porfŭg**, м. **порфир**, схв. **пòрфѳѳр**, слн. **porfir**; — очевидно, за посередництвом німецької мови (н. **Porphŭr**) запозичено з грецької; гр. **πορφυροῦς** «пурпурний, багрянний» є похідним від іменника **πορφύρα** «пурпурний слимак (*Purpura purpur*); сік із цього слимака, пурпурна фарба; пурпурний одяг; пурпурна тканина», очевидно, запозиченого з якоїсь середземноморської мови. — СІС² 672; Коваль 99—100; Фасмер III 336; Преобр. II 111; Frisk II 581—582. — Пор. **пурпур**.

пóрхавка¹ (бот.) «гриб *Bovista gigantea* Nees. (*Lycoperdon bovista* L.)» Нед, **[порхання Нед, пóрховка Л, пурхавка Мак, пурша Нед]** «тс.»; — р. **[пóрховка, порховица]** «тс., гриبدوшовик, *Lycoperdon*», бр. **пóрхаўка**, вл. **porchawa**, п. **purchawka**, схв. **прхавца, прхавица** «тс.»; — псл. ***р'гхавька**, похідне від ***р'гхавь(й)** «який розсипається, як порох», ***р'гхъ** «порох», пов'язаних чергуванням голосних з ***рогхъ** «тс.», ***р'гхати** «легко перелітати»; (пор. р. **[пóрхлий]** «розсипчастий, сипкий, подібний до пороху», слн. **prhel** «трухлявий», **prhek** «розсипчастий»). — Фасмер III 336—337; Меркулова Очерки 174—175. — Див. ще **пéрхати, пóрох**. — Пор. **порохавка**.

[пóрхавка²] (зоол.) «жаба ропуха, Biffo», [порохна́вка, порохна́лка, пóрхалка, пурхавка] «тс.» ВеНЗн; — п. [rogshawka] «тс.» (з укр.); — похідне утворення від *пoрх(з), яке зводиться до псл. *p^hǫxъ «порох, парші, шолуді», пов'язаного чергуванням голосних з *p^hogъ «порох»; назва зумовлена особливостями шкіри ропухи, шерехатої й укритої бородавками, що зовні скидається на вражену паршами. — Див. ще пёрхати, пóрхавка¹. — Пор. парх, пóрох.

[пóрхати] «пурхати; розлітатися Нед», [пoрхлі́вий] «швидкий, летючий; боязкий» Нед; — р. пoрхáть «пурхати», ч. pǫchatı «тікати; випаровуватися», слц. pǫchat' «тс.», схв. pǫxати «пурхати; махати крилами», слн. pǫhú-tati «пурхати»; — псл. *p^hǫxati, пов'язане чергуванням голосних з *p^hogъ «порох»; [пoрхлі́вий], очевидно, являє собою кальку п. pierzchliwy «швидкий, летючий; боязкий», похідного від pierzchać «тікати», яке продовжує псл. *p^hǫxati, пов'язане з *p^hǫxati. — Булаховський Вибр. пр. III 420; Фасмер III 336—337; Machek ESJC 481; Skok III 39; Брандт РФВ 23, 295; Шахматов ИОРЯС 7/2, 336; Matzenauer LF 14, 95; Trautmann 206. — Див. ще пóрхавка¹. — Пор. пурх.

[пoрхкíй] «боязкий, швидкий; який легко лякається й відскакує (про коня)» Нед, ВеЗн; — очевидно, наслідок контамінації [пoрскíй] «тс.» і [пoрхлі́вий] «швидкий, летючий; боязкий». — Див. ще пóрска́ти, пóрхати.

[пoрхóвіна] «пухкий перегній Нед; земля, що палить дуже, не хоче родитися на ній трава» ВеБ, [пурхóтина] «піщана необроблювана ділянка» ЛексПол; — похідне від незасвідченого *пoрх, яке зводиться до псл. *p^hǫxъ «порох». — Див. ще пóрхавка¹. — Пор. пóрох.

пoрцеля́на «фарфор», [пoрцеля́нка] «порцелянова люлька; порцелянова глина Куз», [пoрцеля́ник] «рід слимака, Suprea tigris» Куз; — р. ст. пoрце-

линый «порцеляновий», п. porcelana, ч. слц. слн. porcelán, вл. нл. porcelin, болг. м. порцелán, схв. порцѣлán, порцѣлán; — через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. porcellana «порцеляна» є результатом перенесення (за подібністю) назви porcellana «морська черепашка Concha Veneris», пов'язаної з лат. porcus у значенні «vulva», перенесеним за подібністю з porcus «свиня», спорідненого з псл. *porse, укр. порoся́. — Фасмер III 337; Dauzat 574; Kluge—Mitzka 560; Battisti—Alessio 3020; Walde—Hofm. II 341—342. — Див. ще порoся́.

пóрція, пoрціо́н, пoрціoні́ст (спец.), пoрціóнник (спец.); — р. болг. пóрция, бр. пóрция, п. porcja, ч. porce, слц. porcia, вл. porcija, м. пoрция́, схв. пoрция́, слн. porcija; — очевидно, за посередництвом польської мови запозичено з латинської; лат. portio (род. в. -ōnis) «частина, частка; стосунок, пропорція»; генетично пов'язане з pars (-rtis) «частина, відділ»; форма пoрціóн проникла, мабуть, за посередництвом німецької (н. Portiön) і російської мов (р. пoрціóн). — SIC² 672; Акуленко 142; Черных II 60; Фасмер III 337; Walde—Hofm. II 258—259. — Див. ще пaртéс. — Пор. пpoпóрция.

пóрча «пошкодження, шкода; вада», пóрчений «зіпсований, який має фізичну ваду», [спoртíти] «зіпсувати; схибити» Нед, [спoрчíти] «зіпсувати» Нед; — р. пóрча, пóртить «псувати, калічити», др. запъртити «пошкодити, попсувати», испъртити «зіпсувати», п. pаrcіeć «псуватися; сохнути, в'янути», ч. ст. zартити «зіпсувати», р.-цсл. пърча (пoрча) «шкода», пърти-ти «тратити»; — очевидно, псл. *zap^hrtiti «зіпсувати» (первісно «засидіти яйце»), пов'язане з *zap^hrtъкъ «запорток, яйце-бoвтун»; менш переконливе пов'язання з пoрóти, псл. *porti (Фасмер III 335; Черных II 59; Mikl. EW 243) або з лит. puřti «гнити» (Matzenauer LF 14, 167; Machek Recherches 21). — Преобр. II 110; Brückner 397; Holub—

Кор. 432. — Див. ще **запорток**. — Пор. **віпороток**.

[порчак] (бот.) «свербиґа східна, *Bunias orientalis* L.»; — р. **[порчак]** «тс.»; — очевидно, видозмінене запозичення з турецької мови; тур. *buğsak* «горох» споріднене з джурк. *buğsaq*, каз. к.-калп. ног. *буршак*, башк. *борсак*, тат. *борчак*, алт. *пырчак*, уйг. *пурчак*, чув. *пърса* «тс.»; перенесення назви з гороху на свербиґу зумовлене певною подібністю обох рослин до гороху (зокрема, наявністю стручків — Нейштадт 282; Федченко—Флеров 490). — Фасмер III 337; Егоров 147, 149.

пóршень, **[пóршінь]** Нед; — бр. *пóршань*; — запозичення з російської мови; р. *пóршень* вважається похідним від дієслова *порхати*, спорідненого з укр. *пóрхати*, або пов'язується з **[пóршень]** «вид селянського взуття, постіль», етимологічно неясним. — Фасмер—Трубачев III 337; Булаховський Вибр. пр. III 365; Преобр. II 111. — Див. ще **пóрхати**.

порядок, *пóряд*, *порядкувати*, *порядний*, *пóряду* — див. **ряд**.

[порянка] (бот.) «дягель лікарський, *Archangelica officinalis* Hoffm.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з р. **[порить]** «допомагати, бути корисним».

поса́г «віно (майно, що дається дівчині при одруженні); посад (місце молодих на весіллі)» СУМ, Нед, **[поса́га, поса́х, поса́г, поса́г]** «тс.»; весільний поїзд з молодою», **[поса́жна]** «з багатим посагом» УРС, Нед, **[поса́жний]** «подарований у посаг» Л, **[поса́гувати]** «одягати, вести й садовити молоду на посад» Нед, **[безпоса́жна]** «безприданниця», **[ві́поса́жити]** «дати придане», **[ві́дпоса́жити]** Нед, **[споса́говувати]** О, **[споса́жити]** О, **[упоса́жити]** «тс.»; — р. **[поса́г]** «одруження; посаг», бр. *паса́г* «посаг», др. *поса́гъ* «одруження», *поса́гати* «одружуватися», п. *posag* «посаг», ч. заст. *posah* «тс.», болг. ст. *сагати* «оженитися», стсл. **поса́гати** «виходити заміж», **поса́гъ**

«шлюб»; — псл. *posagъ* <*po-sōg-, пов'язане з *seḡati* «сягати»; — споріднене з дінд. *saḡate* (pra-) «приєднується», лит. *seḡti* «прикріплювати», *saḡyti* (итератив) «тс.», *saḡa* «пряжка», прус. *saḡis* «тс.», ірл. *suapem* (<*sogn-) «мотузок, линва»; менш переконливе виведення псл. *posagъ* (Ондруш Етимологія 1984, 177) від іє. *rāk- «з'єднувати, зв'язувати» і зіставлення його з лат. *rāx* «мир», *paatum* «угода». — Москаленко УІЛ 29; Фасмер III 338; Machek ESJS 473; Brücker KZ 45, 318; Аникин 60—67; Варбот Етимологія 1980, 32; Matzenauer LF 13, 181. — Див. ще **по**, **сягати**.

поса́да «службове становище, місце в установі, підприємстві»; — бр. *паса́да*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *posada* «посада; (заст.) становище; фундамент; селище», пов'язане з *sadzić* «садити». — Brücker 478—479. — Див. ще **са́дити**.

[поса́ль] (присл.) «досі, до цього часу» Нед; — запозичення зі словацької мови; слц. *posiaľ*, **[posel', posāl']** «тс.» відповідає укр. **[посі́ль]** «до цього місця» (див.).

посама́нити — див. **самана́ти**.

[посві́рж] (орн.) «вівсянка городня, *Emberiza cirius* L.» Куз, Шарл, **[посві́рок]** «тс.» ВеНЗн; — п. **[poświerka]** «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане зі **[свіре́їн]** «цвіркун» (див.).

посе́ред — див. **се́ред**.

посесія́ «земельне, орендне володіння», *посе́сор* (заст.) «власник посесії», *посесі́йний*, ст. *посесыя* (1613); — р. *посе́ссия*, бр. *паса́сія*, п. *posesja*, ч. *posesor*, слц. *posesia*, болг. *посе́сия*, схв. *посеси́ја*; — запозичення з латинської мови; лат. *possessio* «володіння; власність, маєток», пов'язане з *possideo* «володію», є складне слово, що утворилося шляхом поєднання **rots* «пан» (пор. лат. *rotis* «могутній, спроможний»), спорідненого з другим компонентом псл. **gospōdъ*, укр. *госпо́дь*, і *sideo* (*sido*) «сидю; володію», пов'язаного з *sedeo* «сиджу», спорідненим з

псл. *sědēti*, укр. *сидіти*. — SIC² 672; Hüttl-Worth 16; Sl. wyg. obcyh 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 579; Walde—Hofm. II 347, 350, 507—509. — Див. ще **госпѡдь, сидіти**.

[**посиростітися**] «їсти мариновану рибу» Нед; — пов'язане із [*сіростний*] «сирий, неварений», оскільки мариновану рибу не варять. — Див. ще **сирий**.

[**пѡсі**] (присл.) «досі, до цього місця, по-це місце; до цього часу» Нед; — очевидно, виникло з первісного **по сіі* (міся, часи). — Див. ще **по, сей**. — Пор. **дѡсі, пѡти**.

пѡсібник — див. **засіб**.

пѡсіверіти — див. **сівер**.

пѡсідати «оволодівати; володіти, привласнювати», *пѡсісти*, [*пѡсід*] «власність, володіння Нед», [*пѡсідок, пѡсідище*] «тс.» Нед, [*пѡсідатель*] «власник» Нед, заст. *пѡсідач*, [*пѡсідник* Нед] «тс.», заст. *пѡсілість* «володіння, маєток», заст. *пѡсілля* «маєток, садба», ст. *пѡсісти* «заволодіти» (1436), *пѡседати* «володіти» (1562); — калька п. *posiadać* «мати, володіти», що, як і ч. *poséďpouti* «оволодіти (кимось — про почуття, думки)», слц. *posadnút'* «тс.», очевидно, виникло на основі лат. *posideo* «володію, маю», спорідненого з п. *posiadać* «посідати, сісти, зайняти місце». — Огієнко РМ 1938/1, 41. — Див. ще **по, посесія, сидіти**.

[**пѡсіль**] (присл.) «до цього місця» Она; — р. [*пѡсѣль*] «до цього часу», ч. [*posel, poseľ*], слц. *posial'* «тс.»; — псл. *poseľe* «досі, до цього місця, до цього часу», що утворилося з прийменника *po* і компонентна **selē*, який складається із займенникової основи *se* і частки *lē* (*le*). — ESSJ Sl. gr. II 576. — Див. ще **відсіль, дѡсіль, ле, по**. — Пор. **пѡсаль**.

[**пѡсітіти**] «відвідати» Нед, [*пѡсічки*] «відвідани» Нед; — р. *пѡсетіть* «відвідати», др. *пѡсітити* «тс.», болг. *пѡсетя* «відвідаю», м. *пѡсетува* «відвідує», схв. *пѡсетити* «відвідати», слн. *posētiti*, стел. *пѡсѣтити (пѡсѣщѣ)* «тс.»; — псл. *posētiti*, похідне від **sēty* «гість»;

— споріднене з лит. *svetŭs* «гість», гр. *ἕταρος* «супутник; товариш», гомер. *ἕτερος* «друг». — Фасмер III 338; Черных II 60; Преобр. II 114—115; Frisk I 579; Hofmann 97.

[**пѡсіткий**] «рідкий» (про тканину); — очевидно, утворене за допомогою префікса *po-* від іменника *сітка*, похідного від *сіть*. — Див. ще **по, сіть**.

пѡсітник — див. **силь**!

пѡсківкі — див. **постілка**.

[**пѡскінь**] (бот.) «поскінь, чоловічі коноплі, *Cannabis sativa mascula*», [*пѡскінки, пѡсконки, пѡсконь, пѡсконки, розклінки*] «тс.» Mak, [*пѡскінний, пѡскѡнний* ДзАтл I, *пѡскінний* ДзУЗЛП]; — р. *пѡсконь*, бр. [*пѡсканні*], ч. [*poskúnky*], *poskonné koporí*, слц. *poskonné kopore*, вл. *poskorne* (*paskonne*) *koporje*, схв. слн. [*poskon, poskanica*]; — псл. *poskopy*, **paskopy* (?); — загальноприйнятої етимології не має; виводиться з іменного префікса *pa-* (*po-*) і кореня *skop-* від іє. *(*s*)*ken-* «віддерта шкіра, луска, кора» (*Schuster-Sewc* 1047—1048); зводилось до **ploskopy* як похідного від *ploskь* «поский» (*Brückner* 422); виводилось із **roskorpь* (від *skopiti* «скопити») як назва безплідних конопель (*Košťal ZfSlPh* 7, 380—381); розглядалось як запозичення з фінно-угорських мов, пор. мар. *rotšaš-kaňe* «поскінь, коноплі» (*Kořínek SMF* 26, 136; *Machek Jm. rostl.* 93); при цьому звертається увага на зворотну відповідність компонентів у словах псл. *poskopy* і **копорја*, особливо лат. *cannabis* (пор. також Фасмер—Трубачев III 339). — Пор. **плѡскінь**.

[**пѡскрижівчитися**] «потовктися» (про яйця) О; — неясне.

[**пѡскубки**] (бот.) «поскінь, *Cannabis sativa mascula* Mak; коноплі звичайні, *Cannabis sativa* L. ВєНЗн»; — очевидно, результат зближення назви [*пѡскінки*] «тс.» з дієсловом *скубти* (як назва рослини, яку скубуть). — Див. ще **пѡскінь, скубти**.

[**пѡслотюх**] (орн.) «золотиста сивка; *Charadrius apricarius* L. (*pluvialis*

auct.)» ВеБ; — похідне утворення від [слóта] «сльота, дощова погода»; назва зумовлена, очевидно, уявленням про те, що птах своїм криком віщує дощову погоду, сльоту (*на дощ ворожить* ВеБ, *на дощ свище* ВеНЗн); менш обгрунтоване припущення (Булаховський Вибр. пр. III 223), що назва птаха має презирливий характер. — Див. ще **по, сльóта́**. — Пор. **слотня́к**.

посмітю́ха (орн.) «чубатий жайворонок, *Galerida cristata* Boie», *посмітюшка*, [посмітюшок ВеНЗн, смітюх тж, смітюха Шарл, смітянка тж] «тс.»; — п. [pośmieciucha, pośmieciuszek, śmieciuch, śmieciucha, śmieciuga] «тс.»; — похідні утворення від *сміття́*; назва зумовлена тим, що посмітюха часто зустрічається біля смітників і руїн. — Булаховський Вибр. пр. III 223; Strutyński 104. — Див. ще **сміття́**.

пособі́ти, посóба, посóбництво — див. **за́сіб**.

[**посóбиця**] «ряд» Нед, [пособóвість] «розташування один за одним» Нед; — п. ст. *posobica* «один за одним, по черзі, по порядку», ч. *posobný* «який іде один за одним», нл. *posobici, posobicy* «разом, укупі; поруч; один за одним; один при одному», болг. [*пособкíня*] «близнючка або народжена одна слідом за другою», схв. *пóсобица* «дівчинка, народжена слідом за дівчинкою (сестрою)», *пóсобац* «хлопчик, народжений слідом за хлопчиком», слн. [*posobezen*] «окреми́й, відокремлений», цсл. **пособь** (присл.) «один за одним»; — псл. *posobica, posobь* утворені на підставі словосполучення *po sobě* «по собі», що могло означати «один за одним». — Фасмер III 340; Schuster-Sewc 1139. — Див. ще **по, се́бе**.

[**посов'ястий**] «темний» (про забарвлення) О; — неясне.

посóка — див. **сік¹**.

[**посокрýтити**] «посварити» О; — неясне.

посóл, посóльство — див. **сла́ти**.

[**посолина**] «менструація» О; — неясне.

[**пóсолонь**] (присл.) «ідучи на захід із сонцем» Нед; — р. [*пóсолонь*] «за сонцем, зі сходу на захід», п. [*posłoń*] «сонячний бік», [*posłonna*] «обернений до сонця»; — псл. **pos'ль* (присл.), що утворилося з прийменника *po* та іменника **s'ль* «сонце», яке пізніше було витіснене зменш. **s'льсе*. — Фасмер—Трубачев III 340. — Див. ще **по, сóнце**.

пóсох — див. **сóха**.

[**посóчник**] «лягавий собака» Куз; — р. ст. *посок* «розшук», п. *posokowiec* «мисливський собака, що вистежує звіра по його кривавих слідах», болг. *посóка* «напря́м», *посóчвам* «показую́», м. *посока* «напря́м»; — псл. *posokь, posoka* «стеження; розшук, пошук», похідні утворення від дієслова *sočiti* (укр. *сочіти*) «стежити, чатувати»; п. *posokowiec* пізніше могло зазнати вторинного зближення з *posoka* «кров звіра», похідного від *sok* «сік». — Фасмер III 292—293, 731. — Див. ще **по, со́чїти**.

пóспіл, пóспіль, пóспільний, пóспільство, пóспільщак, пóспільщина, пóсполитак, пóсполітий, пóсполіця, пóспóлу, пóспóльний, пóспóльство — див. **спі́л**.

пóспір — див. **спорéць**.

[**поспішка**] (бот.) «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *поспішіти* (до вбиральні); у такому разі назва зумовлена послаблювальною дією ягід пасльону (Лік. росл. Енци. дов. 322, 323). — Див. ще **спі́х**.

[**поспонува́ти**] «лаяти, ганити», [*поспунувати*] «тс.» ВеЛ; — бр. ст. *пос(т)поновати* «принижувати»; — запозичення з польської мови; п. *postropować* «нехтувати, принижувати», *posponować* «тс.» походить від лат. *postrobo* «ставлю нижче, вважаю менш важливим», утвореного за допомогою префікса (прийменника) *post(-)* (< **pos-*) «після, по», спорідненого з тох. В

postam «після», лит. pãstaras «останній», псл. ро «після, по, за», rozdzь «пізній», від дієслова рбопо «кладу». — Булыка 255; Kopaliński 772; Walde—Hofm. II 347—349. — Див. ще **пізній**, **по**, **пози́ція**.

поспособійка — див. **підсобійка**.

пост, *постовійі*; — р. бр. болг. м. *post*, п. ч. слц. *post*; — запозичення з французької мови; фр. *poste* «пост» походить від іт. *posto* «місце; пост», пов'язаного з дієсловом *porre* «ставити, класти; висувати», що продовжує лат. *ррере* (рбопо) «класти, ставити». — СІС² 673; Фасмер III 341; Dauzat 576; Battisti—Alessio 3039. — Див. ще **пози́ція**.

постав «штука, сувій (тканини), СУМ, Пі; [сукно] Чопей», [*поставіще*] «сувій домотканого полотна або сукна; умовна міра довжини готової тканини, що дорівнює довжині наведеної на станок основи» ЛексПол; — р. заст. *постав* «штука матерії», бр. *паста́й* «тс.», др. *поставъ* «жердина; тканина, полотно; шматок тканини певної міри», п. *postaw* «штука (сукна); сувій сукна тієї довжини, у якій виходить з верстата; [шістдесят пасом лляного прядива; основа тканини в полотні]; (ст.) стан, порядок, правило», ч. *postav* «штука тканини», схв. *постав* «шматок тканини», цсл. *поставъ* «жердина; тканина»; — псл. *postavъ*, похідне від дієслова *statì* «стати»; діалектне значення «сукно», можливо, виникло почасти під впливом уг. *posztó* «сукно», що саме є запозиченням з якоїсь слов'янської мови. — Кпieszsa I 1, 441. — Див. ще **по**, **ста́ти**.

[**постадни́ця**] «дівчина, що грає головну роль на обжинках»; — р. [*постатни́ця*] «зажинниця, жниця, що веде перед», п. [*postadnica*] «жниця, що випереджає інших у роботі», [*postatnica*] «тс.»; — первісне *постатни́ця*, похідне від *постать* «смуга поля, яку займають женці», що утворилося за допомогою префікса *по-* і суфікса *-ть* від дієслова *стати*; первісне значення

«та, що (перша) займає постать». — Див. ще **по**, **ста́ти**.

[**посталь**] (бот.) «аконіт, *Aconitum L.*» Нед; — очевидно, похідне від дієслова *ста́ти* (діал. ст.) «залишатися, бути, стояти»; у такому разі значення слова мало бути «те, що залишається»; назва могла бути зумовлена отруйністю деяких видів аконіту, які не поїдаються худобою і залишаються на пасовищах (Нейштадт 254—255). — Див. ще **по**, **ста́ти**.

постаме́нт «основа пам'ятника, скульптури, колони»; — р. болг. м. *постаме́нт*, бр. *пастаме́нт*, п. *postument*, ч. слц. вл. *postament*, схв. *постаме́нт*; — запозичення з німецької мови; нім. *Postament* походить від слат. *postamentum* «постаме́нт, пов'язаного з лат. *positus* «покладений», рбопо «кладу». — СІС² 673; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 579. — Див. ще **пози́ція**.

[**постане́ць**] (ент.) «тарган, *Periplaneta orientalis*»; — неясне.

пости́гний, *пості́жно* — див. **сти́гнути**¹.

[**пости́лиці**] (бот.) «сорт слив, *Prunus insititia variet.*» Мак, ВеНЗн; — неясне; можливо, первісне [**пости́глиці*], похідне від *пости́гати*.

[**пості́й**] (присл.) «стільки, так» Нед; — очевидно, первісне **пості́ль* (<**постоль*), що утворилося внаслідок злиття прийменників *по*, *сѣ* (пізніше *з*) і прислівника *толь* (пор. др. *толь* «стільки, так»), генетично пов'язаного з укр. *ті́льки*. — Див. ще **з**¹, **по**, **ті́льки**.

пості́л «м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри; [личак]», *постоля́р* «майстер, який робить постолі; той, хто ходить у постолах»; — р. [*посто́ла*], бр. [*постальі*], п. [*postol*] «личак», ч. [*postola*] «тс.», схв. [*посто́л*] (род. в. *посто́ла*) «черевик», слн. *postol*; — псл. *postolъ* (<**podtolom*), складне слово, утворене з основи **pod-* із значенням «нога» (пор. дінд. *padám* «слід, відбиток, нога») і компонента **tolъ*, очевидно, із значенням «підощ-

ва» (пор. дінд. *talam* «поверхня, долина, підощва»), що зберігається в укр. *тло*; споріднене з дінд. *padatale* (дв.) «підощва (взуття)»; менш імовірно походження слова від тур. *postal* «туфля» (Горяев 276; Lokotsch 133), яке можна припустити тільки щодо болг. [*постѣл*] «постіл» (Младенов 496); лтс. *pastala* «постіл», ест. *pastal* «тс.» є, мабуть, запозиченнями з давньоруської мови. — Фасмер—Трубачев 341—342; Преобр. II 113—114; Machek ESJC 474. — Див. ще **під¹**, **тло**. — Пор. **застόли**.

[**постілка**] (бот.) «скабіоза, *Scabiosa L.*» Нед, [*посківкі Ко, постілки*] «тс.», [*постолівка*] «волошка скабіозовидна, *Centaurea scabiosa L.*» Нед; — неясне.

постільга (орн.) «боривітер звичайний, *Falco tinnunculus*», [*постільга*] Нед, Куз, *постолібок Л*], *пустельга* УРС, Нед, [*апостельга Шарл*] «тс.»; — р. *пўстельга*, бр. *пустаьга*, п. *pustołka, pustołka, pustoł*, ч. *poštołka*, ст. *postolka*, слц. *pustovka*, вл. *pustołka, pustawa*, нл. *pašturlica*, схв. *постόлв-ка*, слн. *postóvka* «тс.»; — слово нез'ясованого походження; пропонується пов'язання з псл. *pustь* «пустий» (Mikl. EW 268; Преобр. II 154; Фасмер III 410) як назви птаха, що живе в пустельних місцях; виведення з первісного псл. **postojьlovьka* (Machek ESJC 474) як птаха, що здатний при полюванні застигнути, постояти в повітрі без руху; тлумачення (Никонов ЭИРЯ II 90—92) як запозичення з тюркських мов (пор.: хак. *посторгай* «жайворонок», алт. *босторкой*, ног. *босторггай* «тс.»). — Фасмер—Трубачев 410; Schuster-Sewc 1193.

постолѣкати «п'ятякати»; — неясне; можливо, виникло з давнішого **пустогалакати*, утвореного з поєднання слів *пустий* і *галѣкати* з початковим значенням «балакати, базікати». — Пор. **пасталѣкати**.

[**постолѣнка**] (бот.) «айстра, *Aster L.*; садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees.» Мак; — очевид-

но, результат видозміни назви [*компостеля, компостелька*] «тс.» з відпадинням першого складу. — Див. ще **кампустелія**.

посторόнок «ремінь або мотузок, що з'єднує в упряжці хомут з орчиком», [*посторόмок* Нед, *посторόнка* Пі, *построма* Пі] «тс.»; — р. *пострόмка*, [*пострόнка, посторόнка*], бр. *пастрόнак*, ч. *postranek, postraněk*, слц. *postranok*, вл. нл. *postronk*; — очевидно, калька п. *postronek*, [*postronk, postrzόnek, postromek*], яке, у свою чергу, є калькою ч. *postranek* «тс.», що могло виникнути на підставі свн. *stranc* «посторонок; мотузок, канат», нвн. *Strang* «тс.», спорідненого з дангл. *streng*, англ. *string*, дісл. *strengt* «мотузок, канат; ремінь», ірл. *sreang* «мотузок, канат», дірл. *srengaim* «тягну», лат. *stringo* «натягаю», лтс. *stringt* «ставати тугим, засихати», *strangs* «енергійний, бадьорий; мужній», внаслідок його зближення з ч. *strana* «сторона»; менш переконливі інші пояснення походження слова: виведення його як праслов'янського утворення з псл. **postorně* (>**postornьkь*) (Фасмер III 342; Brückner 432; Machek ESJC 474; Holub—Kop. 287; Schuster-Sewc 1140—1141; Шахматов Очерк 155; Torbiörnsson II 73), пов'язання р. *пострόмка* із *стрѣмя* (Преобр. II 114), етимологічне зближення з двн. *stro(u)m* «мотузок» та р. *струна* (Persson Beitr. 788, 891), з р. *простерѣть* (Pettersson BSl. Wortst. 81), з укр. *терміття*, слн. заст. (s)termati «ткати» (Bezljaj Eseji 130). — Matzenauer LF 13, 182; Kluge—Mitzka 755.

[**постріл**] «зустріч; поганій, нещасливий випадок; пристріт» Нед; — очевидно, результат можливої в частині південно-західних говірок гіперистичної зміни давнішого **пострїв*, похідного від *стрївѣти*. — Див. ще **по, стрїтити**.

[**пострїт**] (бот.) «роговик, *Ceratium vulgatum L.*» Нед, Мак, [*пострїтник*] «лутига, *Atriplex L.*» Мак; — неясне.

[пóстриш] (жін. р.) «група 8—10 дворів, що разом наймають одного пастуха; частина села, передмістя Нед»; — очевидно, результат поєднання применника *по* з іменником *стри́ха*, тут ужитим як позначення певної хати з двором. — Див. ще **по, стрі́ха**.

пострóма — див. **пастрáма**.

постула́т, *постулюва́ти*; — р. болг. м. *постула́т*, бр. *пастула́т*, п. вл. *postulat*, ч. слц. слн. *postulát*, схв. *посту́ла́т*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Postulat*, фр. *postulat*, англ. *postulate* походять від лат. *postulatum* «вимога, прохання», пов'язаного з дієсловом *postulo* «вимагаю», утвореним з *posco* (<*p₁(k)skō), спорідненого з дінд. *prscháti* «питає», тох. А *praksa(m)* «прошу», лит. *prašyti* «вимагати, просити», псл. *prosiiti*, укр. *проси́ти*. — СІС² 673; Kopaliński 772—773; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 579; Dauzat 576—577; Klein 1224; Walde—Hofm. II 346—347, 350. — Див. ще **проси́ти**.

[посту́ночки] «личаки; черевички» Нед; — неясне; можливо, помилковий запис незафіксованого *посту́ночки, похідного від *ступáти*.

пóступки — див. **піст**.

[постуше́ль] (бот.) «буги́ла лісова, *Anthriscus silvestris Hoffm.*» Мак, [пуста́шель] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [постуше́ль] «тс.» вважається результатом видозміни деетимологізованого [пуста́тосéл] «тс.», утвореного з основ слів *пусто́й* «пустий» і *село́* (*сели́ть*) «село (селити)» як назви бур'яну, що росте на незайнятих місцях, у тому числі таких, де колись було якесь селище. — Даль III 541. — Див. ще **пустий, село́**.

пóсуд, *посúда*, *посúдіна*, *посúдник*, *посúдок* — див. **суд²**.

посу́ла — див. **сули́ти¹**.

посьóлок «селище»; — бр. *пасéлак*; — запозичення з російської мови; р. *посёлок* «тс.» пов'язане з *поселя́ть*, похідним від *сели́ть* «селити». — Див. ще **по, село́**.

[пóсюх] «обід, що складається із самого лише борщу»; — неясне.

пóсяг, *пося́га* — див. **поса́г**.

[потабе́ньки] «дурниця, нісенітниця, теревені» Пі, [потебня́] «ледар, ледащо» О, [потіня́] «тс.» О; — неясне.

[потае́нниця] (бот.) «петрів хрест лускатий, *Lathraea squamaria L.*» Мак; — р. [потае́ниця], схв. *пòта́їница* «тс.»; — похідне утворення від *пота́їти(ся)*; — очевидно, калька наукової назви нлат. *lathraea*, яка зводиться до гр. *λαθραῖος* «таємний, прихований»; назва зумовлена тим, що значну частину свого життя ця рослина проводить під землею, живлячися соками тієї рослини, до якої присмоктулася (Вісюліна—Клоков 283). — Симоновић 267. — Див. ще **по, та́їти**.

пота́йник — див. **та́йник**.

[пóтак¹] «у ткачів: інструмент для намотування ниток на шпульку» Нед, [пóтач ДзУЗЛП, пота́чка Нед, пóток, пóдак ЛексПол] «тс.»; — п. [ротак] «прилад для намотування шпульок на ткацькому верстаті», ч. [rotác] «веретено з намотаними нитками», слц. [rotak] «прядка», вл. *rotac* «веретено з пряжею», нл. *rotac* «веретено, шпулька»; — псл. *rotakъ, rotacъ*, пов'язані з **rotacati* (ітератив), *rotociti* «повертити, покрутити», похідними від *točiti* «точити, крутити». — Дзензелівський St. sl. 13/3—4, 233; Machek ESJC 474; Schuster-Sewc 1141—1142. — Див. ще **по, точі́ти²**.

[пóтак²] «чоловічий статевий орган» Нед, [пóтка] «жіночий статевий орган» (Ме), [поті́чка] «тс.» Нед; — р. [пóтка] «чоловічий член», бр. [пóтка] «тс.», п. [rotka] «жіночий статевий орган»; — псл. [*рѣ́тка] «статевий орган», результат перенесення на орган назви рѣ́тка «птаха»; як семантичну паралель пор. укр. *кі́рка* «жіночий статевий орган»; п. [rotka] (зам. законмірного **retka*), є, очевидно, запозиченням із східнослов'янських мов. — Див. ще **пóтя, пті́ця**.

потака́ти, пота́чка — див. **так**.

потала — див. талува́ти.

[**пота́ль**] (присл.) «до цього місця» Нед; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. [potal], potial' «тс.» є складним за походженням прислівником, утвореним з прийменника *po* «по», займенникового кореня *t-* (слц. *ten*, укр. *той*) і частки *li*. — ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **по**, **той**. — Пор. **пота́ль**.

Пота́п, ст. *Potapъ* (1498), *Potánii* «коестра́нь» (1627); — р. *Potán*, *Potánii*, бр. *Patán*; — неясне; можливо, походить від гр. *Ποτάπιος, пов'язаного з *потало́с* «з якої країни, звідки; нгр. ниций, підлий». — Вл. імена 81; Беринда 228; Спр. личн. имен 444.

пота́пці «підсушені шматочки хліба, які їдять з гарячою стравою, водою; змащені жиром і підсмажені скибочки хліба; [тетеря, кришений хліб з водою і сіллю Бі, Нед; юшка хлібна Нед, Пі]»; — очевидно, похідне утворення від [*потана́ти*] «потопати, тонути», пов'язаного з *топі́ти*. — Див. ще **по**, **топі́ти**¹.

[**потараша́тися**] «нехтувати, мати за ніщо» О; — неясне.

[**потаска**] «у гончарів: кочерга для перегрівання в горні під час обпалювання»; — неясне; можливо, пов'язане з [*таска́ти*] «тягати».

[**потати́**] «потонути», [*потавати́*] «тонути», [*потали́й*] «який потонув, провалився, запалий; увігнутий» Нед; — результат перенесення форми [*потати́*] (*потанути*, [*потавати́*]) «розтанути» на *потону́ти*, [*потана́ти*] під впливом фонетичної тотожності (омонімічності) двох різних семантично співвідносних з цими формами слів *потопи́тися*. — Див. ще **танути**. — Пор. **тону́ти**, **топі́ти**^{1, 2}.

[**потату́ритися**] «звикнути до чогось, піддатись якомусь настрою Ва; зробити вигляд, удати»; — неясне; можливо, пов'язане з [*понату́ритися*] (комусь) «потоваришувати з кимось; комусь довіритися», похідним від *на́ту́ра*.

потаха́ти, *пота́хнути* — див. **та́хнути**.

пота́ш «калієва сіль вугільної кислоти», *пота́шня* «поташний завод»; — р. болг. *potásh*, бр. *patásh*, п. *potas*, ч. слц. *potáš*, вл. *potáša*, м. *поташа*, схв. *пота́ша*; — можливо, за посередництвом нвн. *Pottasche* «тс.» запозичене з голландської мови; гол. *potas* «поташ» є складним словом, утвореним з *pot* «горщик, казанок, кухоль; банка», що походить від фр. *pot* «горщик» і, далі, нарлат. *pōt(t)us* «келик», етимологію якого не з'ясовано, та *as* «попіл», спорідненого з нвн. *Asche*, вірм. *ašip* «тс.», дінд. *āsaḥ* «тс., пил», лат. *āgēre* «горіти»; отже, буквальне значення слова «горшковий попіл»; виникнення його пояснюється тим, що первісно поташ видобувався виварюванням попелу в горщику. — СІС² 673; Шелудько 43; Черных II 61; Фасмер III 343—344; Преобр. II 115—116; Hüttl-Worth 19; Machek ESJC 475; Holub—Lyer 387; Kluge—Mitzka 33, 561; Vries NEW 21, 542; Dauzat 577; Walde—Hofm. II 351.

поташні́к (бот.) «*Salsola L.*»; — р. *пота́шник*; — похідне утворення від *пота́ш*; свою назву рослина дістала у зв'язку з тим, що її використовують для кустарного виготовлення поташу (Вісюліна—Клоков 149; Нейштадт 224—225). — Див. ще **пота́ш**.

потебня́ «шкіряна лопать з боків сідла», [*потабе́нки*] «дві чотирикутно вирізані й розписані шкіри у козачого сідла» Бі, [*потабе́нок*, *потабе́нці*] «тс.» Бі; — р. [*потебня́*]; — очевидно, результат помилкового сприйняття як зменшеної форми *потебе́нка* (<**потебе́нка*) «тс.», яке, у свою чергу, виникло, мабуть, внаслідок злиття прийменника *по* зі словом **тебе́н(ь)ок* «тебенка (шкіра сідла; пізніше — потебня)» (зокрема, в словосполученнях типу (*ударив*) *по тебе́нку*). — Потебня РФВ 5, 239; Фасмер III 344. — Див. ще **по**, **тебе́нка**.

[**потеліжитися**] «поплентатися, потягтися»; — очевидно, давніше **поте-*

ліжитися, пов'язане з [теліга] «віз» (див.).

потеліжник — див. **пітелюга**.

[**потемезіти(ся)**] «зміцнити, відпочити» Нед, [потемезіти(ся)] «тс.» Нед; — неясне; можливо, походить від рум. молд. se tãmãdui «одужувати, здоровішати».

потенція «приховані можливості, здатності, сили», *потенціал*, *потенціат* «володар», *потенційний*, *потенціальний*, *потенціювати*; — р. болг. *потенция*, бр. *патэнцыя*, п. *potencja*, ч. *potence*, слц. *potencia*, вл. *potenca*, м. *потенција*, схв. *потенција*, слн. *poténcja*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *potentia* «сила, змога; політична влада, вплив» пов'язане з *potui* «(я) міг», **potēre* «могти», *potis* «могутній, здатний (до чогось)», спорідненими з дінд. *rátih* «пан», гр. (δεσ)- *πότης* «пан (дому)», стсл. *господь*, укр. (*гос*)-*пóдь*. — СІС² 674; Kopaliński 773; Holub—Lyer 388; Walde—Hofm. II 347, 350—351. — Див. ще **госпóдь**.

потерéb'я, *пóтеруб'є* — див. **те-ребіти**!

потерéти, *потéртий*, *пóтрить* — див. **тérти**.

[**потерманитися**] «оббитися, обтріпатися»; — афективне утворення, пов'язане з *потéрти(ся)*, похідним від *тéрти* (див.).

[**потеру́ха**] «сифіліс», [потерю́ха] «тс.» Ко; — неясне.

потéрчá «загублена або взагалі чужа дитина; дитина, що померла нехрещеною; [викидень Нед; нешлюбна дитина; карлик Куз]», [потерчу́к] «викидень Нед; дитина, що померла нехрещеною», [поті́рок] «тс. тж; нешлюбна дитина; карлик Куз», [поті́р] «знівечена істота, потворна й неприродно народжена дитина» Нед, [поті́рка] «потерча»(?), [потирча] «дитина, що вмерла нехрещеною» ВеЗн, [потирчук] «тс.» тж; — р. [потерчу́к] «дитина, що померла не своєю смертю», п. [poter-cze] «викидень», [potugcze] «тс.»; — на-

зві, пов'язані з *потеря́ти* ([*потирá-ти*]) «загубити, втратити», похідним від [теря́ти] «втрачати»; менш переконливим є виведення (Лукінова Мовозн. 1992/3, 15—23) *потерча́та* як назви міфічних істот від **пачертята*, що пов'язується з *чорт*. — Фасмер III 344; Потєбня РФВ 3, 195. — Див. ще **по, теря́ти**. — Пор. **поторóча**.

[**пóтєсь**] «рід гребеня у прядці» Нед, [пóтєс] «куделя» Пр. XI діал. н.; — бр. [пóцєсь] «прядка»; — запозичення з польської мови: п. [pocieś] «рід гребеня у прядці; (дошка у прядці, до якої прикріплюється прядиво)», як і р. [пó-тєсь] «весло, що править за кермо; жердина, що тримає інші жердини на даху», зводиться до псл. *potєсь*, похідного від *tesati*. — Див. ще **по, тєсáти**.

[**потеті́оритися**] «розбігтися» Нед; — неясне; можливо, афективне утворення.

пóти «до того (цього) часу; поки»; — п. [póty] «до того часу; (ст.) до цього часу»; — очевидно, пізніє утворення, що виникло з якогось словосполучення типу *по ты поры*, п. *po ty miasty* з давнішого *po tych miast*. — ІУМ Морф. 368; Brückner 682; ESSJ Sl. gr. II 577. — Див. ще **по, той**. — Пор. **дóти, пóки**.

поті́лиця, *поті́личник*, *поті́ле* — див. **тил**.

[**потиля́к**] «великий товстопузий горщик із с. Потелича (наз. відм. *Потеліч* — село на території теперішньої Львівської області)» Нед; — можливо, результат контамінації **потеличáк* «горщик із Потелича» і п. *otyty* «товстий» у зв'язку з формою горщика.

поті́й — див. **пóтя**.

пóтіль «до того часу, доти» СУМ, Куз, [пóтиль] «тс.»; — р. ст. і діал. *потóль* «доти», [пóтóле] «тс.», схв. *potole*, ст. *potoli*; — псл. *potolē*, що утворилося з применника *po* «по» і прислівника *tolē* «стільки». — ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **дóтіль**.

пóтім «після СУМ, Куз; [поготів Нед]», *потóму*, [напóтім, напотóму

Куз]; — р. *потом*, бр. *пóтым*, др. *потомь*, п. *potem*, *potym*, [потом, potem, potym, pote], ч. слц. вл. нл. *potom*, схв. *пóтом*, слн. *potém*, стсл. **потомь**; — псл. ро *поть*, що складалося з прийменника ро «по, після» та місцевого відмінка однини займенника ть «той». — Фасмер III 345; ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **по**, **той**.

потіпака¹ «людина розпусної поведінки; [волощюга]», *потіпаха* «тс.»; [бродяча, неохайна жінка, брехуха Ва], [*потіпóвище*] «повія» Нед, [*потіпúха* Си, *потéпа* О, *розтіпаха* Она] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *тіпати* «смикати, трясти»; первісно, мабуть, стосувалося лише жінок легкої поведінки. — Див. ще **по**, **тіпати**.

потіпака² «обід, що складається із самого лише борщу»; — неясне.

потіч, *потеч* — див. **потюк**.

потічник (бот.) «вех широколистяний, *Sium latifolium* L.» Мак; — р. [*потóчник*], слц. *potočnik* «тс.»; — похідне утворення від *потік*, пов'язаного з *текти*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте, як правило, біля води, над потоками, річками й струмками (Нейштадт 416—417). — Див. ще **текти**.

потоліати «потурати, попускати», *потбля* (заст.) «потурання, попуск»; — бр. *патбля* «доброзичливе ставлення до слабшого, співчуття», слн. *potolážití* «утішити, заспокоїти, втамувати»; — похідне утворення від [*толіти*] «гамувати, тамувати»; можливо, пов'язане з [*поту́ла*] «поступливість, поблажливість»; у розвитку значення могло зазнати впливу з боку *потура́ти*. — Див. ще **по**, **толіти**. — Пор. **поту́ла**, **потура́ти**.

потомок «нащадок», *потомство*, *потомний* «прийдешній», *потомственный*; — р. *потомок*, бр. *патомак*, п. ч. *potomek*, слц. *potomok*, вл. *potoms*, вл. нл. *potomnik*, болг. *потомък*, м. *потомок*, схв. *потомак*, слн. *potómes*, стсл. **потомьнь** «наступний»; — псл. [ротомъкъ], похідне від словосполучен-

ня ро *томь* «потім, пізніше». — Фасмер III 345. — Див. ще **по**, **потім**, **той**.

потопчина «пором» Нед; — р. [*потопчины*] «кладка, місток; дошки через болото; сходні з човна, барки, пароплава»; — очевидно, пов'язане з *топáти*; значення «пором» могло розвинути на основі значень «гать (через болото, багно); кладка». — Див. ще **по**, **топáти**.

поторбча «привид; опудало, мара; [викидень; нешлюбна нехрещена підкинута (вбита) дитина; дитина-перевертень (підкинута чортом) Нед]; — р. [*поторбча*, *поторбчь*] «зустріч, випадок, подія; докладна розповідь; приповідка; несподіваний нещасний випадок, зурочення; перешкода; вискочка, той, хто всюди встряє», бр. [*поторбча*] «страховище, опудало», п. [*potorocza*] «страховище; карлик, малюк», [pata-gocza, potorocze, potorok] «тс.» (з укр.?). — неясне; зіставляється (Потебня РФВ 3, 194—196) з *потерча́*; непереконливе виведення (Фасмер III 345) з **ротъгьсь*, пов'язуваного з *торка́ти*, р. [*торка́ть*]; ще менше задовольняє пов'язання (Matzenauer LF 13, 183) з лит. *tafti* «говорити, казати», *pratarėklė* «передмова». — Лукінова Мовозн. 1992/3, 15—23.

поточка «потурання, потачка» Пі; — не цілком ясне; очевидно, результат видозміни форми *потáчка*, похідної від *потакáти*. — Див. ще **по**, **так**.

потрять «тінь, привид» Нед; — очевидно, пов'язане з *тра́тити*; первісне значення і дальший його розвиток могли бути такі самі, як у *потерча́*. — Див. ще **по**, **тра́тити**. — Пор. **потерча́**.

потребіти «внищити; витратити», [*потребля́ти*]; — р. *потребля́ть* «витрачати; з'їдати, пожирати, занепащати, знищувати», бр. [*патрабляць*] «уживати», др. (цсл.) *потрѣбити* «внищити, викоринити, пограбувати»; — запозичення з церковнослов'янської

мови; цсл. **потрѣвити** «винищити, знищити, витратити; очистити», **потрѣ-влати** «знищувати, стирати з лица землі», як і п. *potrzebić* «одне за одним викорчувати, викоренити, викаструвати», слц. *potřebnú* «уживаний», нл. *potřebnu* «тс.», слн. *potřebiti* «очистити, прибрати», походить від псл. **poterbiti*, **terbiti* «теребити, чистити, очищати від лушпиння; очищати поле від чагарнику, дерев; смикати». — Фасмер IV 45, 95. — Див. ще **по, терéбити**. — Пор. **треба**.

[**пóтрі́бка**] «начинка для пирогів, вареників із печінки, вишкварків Мо, Си»; — очевидно, пов'язане з [**отрі́бка**] «якась страва (можливо, з печінки)». — Див. ще **утроба**.

[**потросі́на**] «перетерті сіно або корм, що залишаються в яслах» Нед; — очевидно, давніше **потрусі́на*, похідне від *потрусі́ти*; наслідок гіперичного уникання укання. — Див. ще **по, трусі́ти**.

пóтрост, *потрості́нник* — див. **тростя́ник**.

пóтрох «частина нутрощів тварини», *пóтрых*, [*пóтрых*] Куз, Нед, *пóтрых*, [*пóтрых*] О, *потроші́ти*, [*пóтрыхіти* Нед, *пóтрыхіти* Пі]; — р. *пóтрох*, бр. *патраші́ць*, п. *patroch* «потрох, нутрощі; [крихти, пил (особливо з великих порошинок)]; — псл. **potrochъ*, пов'язане з *trochъ* «крихта, щось мале»; — отже, первісне значення було «дрібні частини (вбитої тварини, що варилися разом)»; як семантичні паралелі пор. п. *rodgóbce*, *rodgóbki* «нутрощі, потрох», пов'язане з *drób* (ст.) «мала річ, щось дрібне», нвн. *Gänseklein* «гусячі потрохи (букв. «гусяче мале»)»; укр. *пóтрых* могло виникнути як прояв укання і внаслідок зближення з [*пóтрых*] «потертъ», похідним від *тёрти*; менш обгрунтоване розуміння слова (Mikl. EW 352—353) як **ro-tr-охъ*, пов'язаного з *тёрти*. — Shevelov Hist. phonol. 533; Черных II 62; Фасмер III 346; Преобр. II 117; Булаховський Вибр. пр. II 241; Grückner

576. — Див. ще **по, трóхи**. — Пор. **патрoші́ти**.

потрoші́ник — див. **трóхи**.

[**потрoші́ня**] «ношений одяг, старі меблі, речі; ганчір'я, старий мотлох» Нед; — неясне.

пóтрых — див. **трыхá**!

[**пóтрыхoк**] «пастка на птахів» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *potrzask* «пастка (насамперед на птахів)» пов'язане з *trzask*, що відповідає укр. *тріск*; свою назву польське слово могло дістати з огляду на *тріск*, який видає пастка, коли зачиняються її дверцята. — Див. ще **по, тріск**.

поту́га, *поту́гува́ти*, *поту́жний*, *поту́жніти* — див. **ту́гий**.

[**поту́ла**] «поступливість, поблажливість» Нед, [*поту́лець*] «м'який, покірливий, терплячий; пещена дитина» Нед, [*поту́льний*] «поступливий, покірливий», [*поту́льчівий*] «м'який, покірливий; терплячий» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *potulny* «покірний, слухняний, лагідний, сумирний», ст. *potul* (у виразі *iść w potul* «стати згідливим, покірним») є похідним від дієслова *tulić* (*się*) «тулити(ся), (ніжно) притискати(ся)», що відповідає укр. *ту́лити(ся)*. — Grückner 584. — Див. ще **по, ту́лити**.

[**поту́лища**] (бот.) «*Vaillantia muralis* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *ту́литися*.

поту́ране — див. **ту́рити**.

потура́ти, *пóтур*, *потура́йло*, *потура́льний*, *потура́ч*, *потура́ти* — див. **тура́ти**.

[**поту́рлі́м**] «нерозторопна, повільна людина» Па; — очевидно, пов'язане з [*поту́рлі́ти*] «погнати», отже, первісно мало означати людину, яку весь час треба підганяти; може бути зіставлене й з [*потурма́ка*] «безхарактерна людина». — Див. ще **по, ту́рити**. — Пор. **потурма́ка**.

[**потурма́ка**] «безхарактерна й слабовільна людина» Па; — п. *poturnak* «неповажана людина, попихач», заст.

poturadło «тс.»; — пов'язане з [поту́р-ране] «погане поводження», *поту́рити* «прогнати»; очевидно, зазнало формального зближення з *потурна́к* «потурчений чоловік, ренегат». — Див. ще *ту́рити*.

потурна́к «потурчений чоловік, ренегат», [потурна́цтво] «ренегатство; (зб.) ренегати»; — п. poturpak «потурчена людина, ренегат», [poturmak] «тс.»; — очевидно, запозичення з болгарської мови; болг. *потурна́к*, [поту́рняк] «тс.», *потурна́шки* (прикм., присл.) пов'язані з дієсловом *поту́рча* «потуречити», похідним від *ту́рча* «отуречити», *ту́рци* «турки». — Младенов 699. — Див. ще *ту́рки*.

[**поту́рої**] «кріт» Нед; — р. [пону́рої] «тс.»; — неясне; можливість пов'язання російського слова з р. *пот* і *рыть* (Фасмер III 346) занадто сумнівна.

поту́ха «розвага; [підтримка, підбадьорення; потіха, заспокоєння Нед]», *випити на поту́ху* «випити під кінець, на похмілля»; — запозичення з польської мови; п. заст. *potucha* «надія; заохочення, підбадьорення; поблажливість; [покура; співчуття]», що відповідає ч. слц. *potucha* «уява, поняття, передчуття», слн. *potúha* «поблажливість, потурання», пов'язане з дієсловом *tuszyc* («заст.) сподіватися, мати надію, гадати». — Вгückner 585; Machek ESJC 661—662. — Див. ще **по, ту́шити**.

[**поту́к**] (іхт.) «плітка, *Rutilus rutilus* L. Нед; сазан, *Syrpinus caprio* ВеУг»; — запозичення з угорської мови; уг. *potyka* «сазан, *Syrpinus*» є зменш. від *potyu* (poty) «тс.» невідомого походження. — ВеУг 250; MNTESz III 251, 268.

[**потю́к**] (бот.) «боровик королівський, *Boletus regius* Krombh.» Нед, [потю́х, потя́ч] «тс.» Нед, [потю́кәнець] «вид гриба» Нед, [потеч] «синяк, дубовик *Boletus luridus* Sch.» Мак, [побтіч] «тс.» Нед, [потю́ковище] «місце, де є багато грибів потюків» Нед; — назви, етимологічно неясні; можливо, пов'язані з [побтя́] «пташеня».

[**побтя́**] «пташеня СУМ, Пі; курча Нед», [побта́ч] «приміщення для курей під піччю, клітка для курей» Нед, [побтич] «курник О; загороджене місце, клітка для курей Нед», [побтію] «півень» Нед, [побтю́к] «пташеня ВеУг; (орн.) просянка, *Emberiza calandra* L. (E. *miliaria*)» Нед, [побтю́х, побтя́ч] «тс.» Нед, [побтя́чий] «стосовний пташеняти, курчати; курячий»; — р. [побтка] «пташка, пташина», др. *пътъка* (побтъка) «птах»; — псл. (сх.) [рбтъка] «пташка», пов'язане з рбtica, укр. *птїця*. — Фасмер III 344—345. — Див. ще **птіця**. — Пор. **птія, побта́к?**

[**побтя́зь**] (жін. р.) «довге озеро, довге болото; довгі смуги води після повені на заплавах місцях»; — м. *побтез* (чол. р.) «жест; різкий рух; хід (у грі); риса, штрих», схв. *побтєз* «тс.», слн. *potéza* «риса, особливість»; — псл. **potędzь* (<**potęgъ*), пов'язане з *teğ-(nq)-ti* «тягти»; первісне значення — «щось потягнути; протяжне, довге». — Див. ще **по, тягті**.

[**побфта**] «людина, яка хоче їсти те, що побачить в інших» Мо; — запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. рум. *roftă* (в означеній формі *rofta*) «бажання; апетит» пов'язане з дієсловом *rofti* «бажати, хотіти», яке виводиться від стсл. *poхотѣти* «захотіти, побажати», похідного від *хотѣти* «хотіти». — СДЕЛМ 328; DLRM 636. — Див. ще **по, хотіти**.

поха́битися — див. **оха́бити**.

поха́бний «непристойний», *поха́бник*, *поха́бство*, *поха́бщина*, бр. *пахабны*; — запозичення з російської мови; р. *поха́бний*, пов'язане з др. *похабно* «нерозумно, подібно до божевільного» і співвідносно з болг. *похабѣн* «зіпсований; той, що став непридатним», схв. *пѡхабѣн* «зношений, потертий», слн. *rohábljen* «покалічений, знівечений, спотворений», цсл. *поха́бнь* «несподіваний», є похідним від дієслова *поха́бить* «паскудити; [псувати; розбещувати]», спорідненого з укр. [*поха́битися*] (чогось) «залишити, покинути».

ти»; первісне значення прикметника було «зіпсований, розбещений». — Фасмер III 346; Черных II 62. — Див. ще **оха́бити**. — Пор. **наха́бний**.

пóхва, **похівнік** — див. **піхва**.

[похвисть] «погана погода» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [rochwist] «вихор з виттям, сильний свистючий вітер, посвист», [rochwisć] «тс.; злива, хуртовина, гроза» є похідними від chwistać «свистіти», етимологічно пов'язаного з укр. *хвіськати* «хльоскати, бити», *хвіща* (див.).

похвóлому — див. **поквóлом**.

[похитіти] «сховати, приховати, переховати, не зраджувати, не виказувати»; — пов'язане з **[хистіти]** «захищати, приховувати», *зáхист*, *захистіти*, *прихистіти*; конкретний характер зв'язку неясний; може розглядатися як результат спрощення форми **похистити* або як залишок псл. хуту значенні «захищати, ховати», пов'язаного з хутати «хватати» (ЕССЯ 8, 159); пов'язання *зáхист* та ін. з *хіжа* (ЕСУМ II 244) є помилковим. — Див. ще **хист**.

[похіднак] (бот.) (у сполученні *п. великоцвітій*) «кактус великоцвітій, *Cereus grandiflorus* Mill.» Мак; — очевидно, пов'язане з **[похідня]** «смолоскип»; у такому разі являє собою приблизну кальку латинської назви кактуса *cereus*, букв. «воскова свічка, восковий смолоскип»; свою назву слово, мабуть, одержало через те, що багато з видів цього роду кактусів зовні подібні до канделябрів із свічками. — Див. ще **похідня**.

[похідня] «смолоскип», **[похóдня]** «тс.» Куз; — бр. *пахóдня*, ч. слц. *rochoděj*, нл. *rochodnja*, ст. *rochodnja*; — запозичення з польської мови; п. *rochodnia* «смолоскип», у свою чергу, можливо, походить від ч. ст. *rochodně* «тс.», пов'язаного з *rochod* (п. *rochód*) «похід», оскільки смолоскипи застосовувались під час походів. — Вгückner 181; Machek ESJC 468. — Див. ще **походіти**.

[похліня] «вплив, враження» Нед, **[похліня]** «вплив» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з *хлінути*.

[пóхлопні] «ходаки, підплетені коноплями», **[пахлáпні]** «постоли» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; — бр. **[пахлапні]** «ходаки, плетені з мотузочків» пов'язане з **[хлоп]** «клапоть», р. *хлòпья* «пластівці», **[хлопéнь]** «клапоть конопель, льону, бавовни, мички», п. *chlup* «пасма (волосся)», ч. *chlup* «короткий волос», слц. *chlup* «пасмо (волосся)», етимологічно неясними. — Фасмер IV 245.

[поховáвкало] (орн.) «сич, *Athene Voia*» Мо; — похідне утворення від *поховáти*, пов'язане з давнім повір'ям, що крик сича біля людського житла віщує в ньому смерть якоїсь людини. — Див. ще **по, ховáти**.

поцілу́й, **поцілу́йко**, **поцілу́нок**, **по́ціль** — див. **цілувати**.

[поцті́вий] «шановний, статечний, поважаний», **[поцці́вий]** «тс.» Бі, **поцтиві́сть** «виявлення поваги» ВеЛ, **[непоцті́вий]** «злий, поганий, нечесний» ВеБ; — бр. **[пóтсці́вий]** «чесний; поштивий»; — запозичення з польської і словацької мов; п. *rozcіwy* «добрий, добродушний; заст. чесний, порядний», як і ч. слц. *roctivý* «чесний, порядний», вл. *roccіwy*, нл. *roccіwy* «тс.», відповідають укр. *поштівий*. — Див. ще **читáти**.

поцух — див. **пецух**.

[пóцька] «жіночий статевий орган»; — запозичення з польської мови; п. *roćka* «тс.», очевидно, у свою чергу, походить від зниклого укр. **потька* (пор. укр. **[поті́чка]** Нед, *пóтка* Німчук], бр. **[пóтка]** «тс.»), яке зводиться до др. **пътька* «пташка; (перен.) статевий орган (переважно жіночий)». — Див. ще **пóтак**².

почáти, **почáтоньки** (пестливе), **почина́ти**, **почáтки** «основні положення, принципи; (бот.) кукурудза», **початкі́вець**, **почáток**, **[почату́ха]** «та, що починає», **почін**, **[почина́лець]** «ініціатор» Нед, **почина́льник**, **почина́ння**,

почінок «веретено з пряжею; [початок]», *початковий*, *початкуючий*, [*чинати*] «починати» Нед, [*всчатися*] «початися» Ж, *зачати*, *зачинати*, *зачало*, *зачаток*, *зачаття* «зародження, виникнення». *зачін*, [*зачинальник*] Я, *зачинання*, *зачинатель*, *зачинщик*, *начати*, *начинати*, *начало*, [*начаток*] «початок; намір» Ж, [*начін*] «початок», [*начинатель*] «ініціатор» Ж, [*надчати*] «почати» Ж, [*надпочати*, *надпочинати*] «тс.» Ж, [*розчати*] «почати», [*розчинати*], *розпочати*, [*розпочатє*] «початок» Нед, *спочатку*, [*счати*] «почати» Нед, [*счинати*, *учати*, *учнути*] «тс.» Нед; — р. [*почать*], *начать*, бр. *пачаць*, др. *почати*, п. *roszać*, ч. *ročiť*, слц. *ročat'*, вл. *ročes'*, нл. *róces'*, болг. *пóчна* «почну», м. *почне* «почне», схв. *пòчєти* «почати», слн. *ročєti*, цсл. **почати**, стсл. **начати**; — псл. *ročєti* (<*ročьti), *ročinati*, па-, за-, похідні від *čєti, пов'язаного чергуванням звуків з *копсь* «кінець», *копь* «кін»; — споріднене з лтс. *čitiēs* (<*činties), *čintiš* «боротися», дінд. *kañīpañ* «молодий», гр. *καινός* «новий, молодий, свіжий», лат. *ge-sēns* «свіжий, молодий, новий», ірл. *cinim* «впливаю, розпочинаюсь», *cé-* «перший», гал. *cintu-* «тс.»; зіставляється також (Schuster-Sewc 1110—1111) з псл. *čєdo* «чадо, дитина». — Фасмер III 51; Преобр. II (ост. вип.) 55. — Див. ще **по**. — Пор. **кін**, **кінець**, **чадо**.

[**початочки**] (бот.) «гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. (*Spiraea filipendula* L.)» Мак, [*почіночки*] «тс.», [*починочка*] «горлянка женеvська, *Ajuga genevensis* L.» Мак; — пов'язане з *початок* «качан кукурудзи» або *почінок* «веретено з намотаними на ньому нитками», що є похідними від дієслова *почати* (*починати*); свою назву рослини одержали у зв'язку з бульбистим корінням або формою суцвіття, що можуть скидатися на ці предмети (Нейштадт 326; Федченко—Флеров 800). — Див. ще **почати**.

[**пóчва**] «грунт, земля» Нед; — болг. м. *пóчва* «грунт»; — запозичення з російської мови; р. *пóчва* «грунт, земля; [шкіра на підошві]», ст. *подшва* «фундамент» виникло з др. *подъшва* «підошва», похідного від дієслова (*подъ-*) *шити*; позбавлене ґрунту пов'язання (Младенов 500) з стсл. **опакъ**, **пакы**. — Фасмер III 347; Черных II 62—63; Преобр. II 118; Mikl. EW 118. — Див. ще **під²**, **шити**.

почвара «страховище, привид; [личина Куз]», [*пóчвар*] «свавілля, злочин» Нед, *прочвара* (заст.) «потвора; [сновиддя; харциз Нед]», *почварливий*, *почварний*; — бр. *пачвара* «потвора, бридка людина; страховище; нелюд»; — очевидно, походить від п. *roszwaга* «потвора, бридка людина; страховище; мара», яке виводиться як давнє запозичення з ір. **pati-vāra* (>скіфо-сарм. **pacvaga*) «дракон, летючий злий дух», пов'язуваного з ір. *vāragna-* «сокіл» (Трубачев Етимологія 1965, 65—70); менш переконливе пов'язування з п. ст. *szwaгуc* «наслідувати голос», словом нез'ясованої етимології (Brückner 82, 424), або з заст. *potwora* «потвора, страховище», яке знало табуїстичної деформації (Machek ZfSlPh 28, 160).

[**почервниці**] «понос Нед; кривавий понос»; — очевидно, пов'язане з *черево* (тут, мабуть, у значенні [«шлунок»]); може бути зіставлене і з [*червінка*] «кривавий понос».

[**почєсна**] «пам'ятка», [*почєсне*] «частування, пригощання СУМ»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*poszęsna*] «частування», [*poszęsne*] «тс.» походять від ст. *poszęstny* «добросердний», що виникло з ст. *poszestny* «тс.» (під впливом *szęść* «частина»), утвореного за допомогою префікса ро-«по-» від *szęść* «честь», якому відповідає укр. *честь*. — SW IV 323, 324. — Див. ще **по**, **честь**.

пóчет, *почитати*, *почитувати*, *почтївий*, *почтїти*, *поштївий* — див. **читати**.

почечу́й (заст.) «геморой», *почечу́я* «тс.», [*почечу́йник*] (бот.) «гірчак перцевий, *Polygonum hydropiper* L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *почечу́й* «геморой» остаточно встановленої етимології не має; виводиться з гіпотетичного **почесу́й* як похідного від *чеса́ть* «чесати» (Горяев 278; Верн. I 152) або з **потечу́й* як похідного від *течь* «текти» (Соболевський РФВ 66, 347); назва рослини зумовлена застосуванням її як засобу проти гемороїдальних кровотеч (Нейштадт 213—214). — Фасмер III 347; Преобр. II 118; Шамота 70.

почи́ти, почи́вати, [почи́вало] «ліжко» Чопей, *почи́вальня* «спальня; [вид карети або коляски Бі]», *випочи́вати* Куз, *випочи́нок* Куз, *відпочи́ти, відпочи́нути, відпочи́вальня, [відпочи́вок]* «відпочинок», [*відпочи́н*], *відпочи́нок, [відпочи́ння]* «тс.», *опочи́вальня, [опочи́вок]* Ж, *опочи́нок, [одпочи́н]* Ж, *перепочи́ти, перепочи́нок* «короткий відпочинок; [місце відпочинку Нед]», [*припочи́вок*] «відпочинок», [*припочи́нок*] «тс.» Нед, *спочи́ти, спочи́вати, спочи́в* «відпочинок», *спочи́вальня, [спочи́вище]* «місце відпочинку», *спочи́вок, спочи́н, спочи́нок, [супочи́ти]* «відпочити» Нед, [*супочи́вок*] «відпочинок», [*супочи́нок*] «тс.»; — р. *почи́ть*, бр. *спачыць*, др. *почити*, п. *roszywać*, ч. *odpočinouti*, слц. *odpočínut'*, вл. *wotročować*, нл. *wotrosywać*, полаб. *püsaivä* (3 ос. одн.), болг. *почивам*, м. *почива*, схв. *почивати*, слн. *ročivati*, стсл. *почити, почивати*; — псл. *ročiti*, префіксальне утворення від **čiti*, пов'язане чергуванням голосних з рокою «покій»; — споріднене з дінд. *si-ğāñ* «довгий, тривалий», лат. *quiēs* «спокій», *quiēscō* «відпочиваю», *tranquillus* «спокійний, тихий», гот. *hweila* «час; дозвілля»; без достатніх підстав пов'язується (Grückner 424; KZ 51, 227) з прус. *et-skīuns* «посталий, воскреслий», *et-skīspan* «воскресіння». — Фасмер III 347—348; Черных II 63; КЭСРЯ 359; Machek ESJC 409; Верн. I 166; Гамк-

релидзе—Иванов 235; Trautmann 124; Uhlenbeck 91; Fick III 117. — Пор. **пóкій**.

[пóчиль] «стать» Нед; — псл. **ročeľь* (зб.), утворене за допомогою префікса ро- «по-» від **čeľь* «рід», наявного також у словах *čeľeďь* «челядь» і *čelověкъ* «чоловік». — Див. ще **по, чéлядь, чоловік**.

пóчипки — див. **чіпáти**.

[пóчка] «кісточка (у фруктах); нирка» Нед, [*пóчки*] «кишки, нутрощі» Нед, [*пóшка*] «нирка» ДзАтл I, [*бóчка*] «тс.» Куриленко, [*почкувáтий*] «ниркуватий, ниркоподібний» Куз; — р. *пóчка* «брунька; нирка», бр. *пóчка* «брунька», п. [*реска*] «кісточка (у фруктах)», ч. *реска*, слн. *reškà* «тс.», цсл. **пъшьтька** «дрібна монета»; — псл. **рѣтъя*, похідне від **рѣтъ-ја*; — споріднене, очевидно, з лит. *raĩtas* «яйце»; первісне значення мало б бути «яєчко (анат.)»; менш переконливі пов'язання з лтс. *rikuls* «китиця» (Būga RR I 333), з п. *raček* «брунька» або з р. *пўкать* (Преобр. II 118), *чкать* «тикати; [розпукуватися (про бруньки)]» (Mikl. EW 38). — Фасмер III 348; Machek ESJC 440—441; Matzenauer LF 14, 414.

[пochу́рати] «поговорити, порозмовляти»; — неясне; можливо, пов'язане з крим.-тат. діал. **чору-* «тлумачити (сни)»; пор. кирг. *джоруу*, тур. *uogtak* «тс.», кар. *йора* «тлумачення».

[пошандібити] «пощастити»; — неясне; очевидно, як і [*пошкáпнати(ся)*] «тс.», афективне утворення.

[пошелéвкаться] «полізити, сипонутити, кинутися юрбою»; — очевидно, афективне утворення, пов'язане з [*шелéвіти*] «коливатися, рухатися» (див.).

[пóшениця] «нежить» ДзАтл II; — очевидно, пов'язане з [*пóшисть*] «тс.». — Див. ще **по́шесть**.

по́шесть «епідемія; поширене або систематично повторюване явище; [загальне лихо; чума Нед]», [*пóшисть*] «нежить» ДзАтл II, [*пóшисть*] «пошесть» Нед, [*пóшёрсть*] «тс.», *пóшешний*; — р. [*по́шесть*] «епідемія (здебіль-

шого стосовно худоби)», [*побшерсть*] «тс.», бр. *побшасць* «епідемія», др. *пошьсть* «нашесть; напасть, лихо», п. [posześć] «загальна схильність до хвороби», схв. *пдшѣст* «заразна хвороба, епідемія», слн. роšást «страховище, потвора», цсл. *пошьстник* «рух»; — псл. роšьсть (< *роšьdть), пов'язане з дієприкметником ро-šьd-лъ, похідним від *šьd-лъ «ішов». — Див. ще *ішоб, по, шествувати*. — Пор. *нашестья, пришестья*.

[*поширістий*] «розташований подібно до черепиці, гонту» Нед; — очевидно, похідне утворення від [*шир*] «ряд» (див.).

[*пошкăпити(ся)*] «пошастити»; — неясне; очевидно, як і [*пошкандібити*] «тс.», афективне утворення.

пóшлий «обмежений, банальний, вульгарний», *пошляк, пошлятина, пошліти, опóшлити, опóшлювати, опошляти, спóшлити*; — бр. *пóшлы* «вульгарний; банальний»; — запозичення з російської мови; р. *пóшлый* «вульгарний; банальний» є результатом семантичної видозміни ст. *пóшлый* «давній; звичайний», пов'язаного з *шел* «ішов», якому відповідає укр. *ішоб*. — Фасмер III 349; КЭСРЯ 359; Преобр. II 119. — Див. ще *ішоб, по*.

[*пошмандигати*] «побігти, поїхати, гайнути»; — очевидно, префіксальне утворення від дещо видозміненого [*швандигати*] «літати» (див.).

[*пошніпати*] «обнюхати», [*пошнѣпати*] «зрозуміти; рознюхати» Нед, [*пошнѣпити*] «затвердити, завчити від когось, заторочити» Ме, [*пошн'ипити*] «додуматися, прийняти постанову, зважитися на щось» О, [*спошнѣпити* (кому)], «поступитися комусь, дозволити» Нед, [*ушнѣтить*] «молоти одне й те саме» До; — не зовсім ясне; очевидно, виникло на основі нвн. schnüffeln «нюхати, обнюхувати», schnuppern «тс.», пов'язаних з нн. гол. snuffeln «обнюх(ув)ати», похідним від гол. snuf «нюх; обнюхування», спорідненого з нвн. schnupfen «вдихати, втягати через ніз-

дрі» і, далі, з дінд. snāti «пливе», лат. natāge «плавати», ірл. spnuad «річка», гр. νέω «пливу»; не виключений зв'язок зі [*шніпорити*] «шастати, нишпорити, шукати; тямити, розумітися на чомусь». — Kluge—Mitzka 672, 673. — Пор. *насніпити*.

[*пошпай*] «свіжий сніг, пороша»; — неясне; можливо, виникло з **поспай*, пов'язаного із *сіпати*.

пóшта, [*пóчта*], *поштáр* «листоноша; візник на пошті», [*пóчтáр*] «тс.; завідувач пошти» Нед, [*поштарня*] «пошта» Чопей, [*пóчтáрство*] «поштова справа» Нед, [*пóчтилибн*] «поштар» Нед, [*поштóвець*] «поштовий службовець» Куз, [*поштóвік*] «тс.» Куз, [*поштівнічий*] «поштовий» Нед, *поштаровати*; — р. *пóчта*, бр. м. *пóшта*, п. poczta, ст. poszta, ч. pošta, [počta], слц. pošta, вл. póst, нл. post, болг. *пóща*, схв. *пóшта*, слн. póšta; — очевидно, через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. posta «пошта» походить від слат. posta «тс.», букв. «місце для пересилання гінців або листів», яке виникло з лат. (mānsiō) posita «установлене (місце перепопинку)» (там міняли коней), пов'язаного з дієсловом рпо «класти; ставити; устанавлюю». — СІС² 674; Коваль 157; Акуленко 134; Фасмер—Трубачев III 348—349; Черных II 63; Маргарян ВЯ 1959/2, 117—118; Isačenko CslRus 4, 231—235; St. wуг. obcuch 583; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 496; Вујаклија 755; Klein 1223. — Див. ще *позіція*.

пошта́мт «установа, яка обслуговує населення різними видами зв'язку»; — р. *пóчтáмт*, бр. *паштáмт*, п. заст. pocztamt, postamt; — запозичене, очевидно, за посередництвом російської або польської мови з німецької; н. Postamt «пошта́мт» (в українській мові слово змінило свою форму відповідно до *пошта*) є складним утворенням з іменників Post «пошта» й Amt «посада; установа» (< двн. ampaht(i) < пгерм. *ambahtja), слова, очевидно, давньокельтського походження; пор. дкельт.

(гал.) амбасті «слуги» (букв. «ті, що рухаються навколо (пана)»), яке складається з префікса *amb(-)*, спорідненого з нвн. *im* «навколо, об», дінд. *abhí* «тс.», псл. *ob-*, укр. *об-*, і дієприслівникового *-acti*, спорідненого з двн. *ahsa* «вісь», лат. *axis* «тс.», псл. *ось*, укр. *вісь*. — СІС² 674; Фасмер III 349; Черных II 63; Kluge—Mitzka 5, 20, 802. — Див. ще **вісь**, **о¹**, **пошта**.

поштарма́к — див. **баштарма́к**.

[пошуруду́рити] «пошарити; полоскотати; погладити Нед; попустувати, подурити Пі»; — очевидно, результат контамінації дієслів **[шурубу́рити]** «колобродити, бешкетувати, пустувати» і **ду́рити** «пустувати» з доданням префікса *по-*; семантична видозміна зумовлена, очевидно, впливом дієслова **шурва́ти** «терти, чистити». — Див. ще **дур**, **по**, **шурубу́рити**.

[по́щик] «найменший залишок; слід (?)» Нед; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з п. **[szczyka]** «щипка, крихта», **szczyk** «молода травка навесні, яку щипає худоба» (букв. «те, що щипають»), похідними від **szczykać**, **szczknać** «щипати, щипнути», що виникло внаслідок вторинної вставки *-k-* з первісного **szcznać** (<*sčьpnōti) «щипнути». — Brücker 545—546. — Див. ще **по**, **прищикну́ти**, **щипа́ти**.

[по́ня] «добре доглянута худоба» Нед; — неясне.

по́яс, **[по́ясіна]** «пояс», **по́ясніця** «поперек, крижі; [вид писанки]», **по́ясок** «смужка або виступ як прикраси; [карниз у комині]», **[по́ясца]** (зменш.) «пояс» Куз, **[безпо́ясніця]** «вид писанки», **запо́ясник** «кинджал, [шабля Ж]», **[запо́яска]** «запаска» Ж, **опо́ясати**, **перепоя́сати**, **[нідо́ясніця]** «вид писанки», **[нідо́ясок]** «малий пояс» Куз, **[нідо́ясок]** «тс.» Нед, **[нідо́ясати]** «підперезати», **[по́ясник]** «жіночий верхній одяг; коротка куртка в гуцулів» Нед, **[по́ясніця]** «подовжена знизу жіноча сорочка» Нед, **[припо́ясати]** «підперезати» Куз, **[ро́зпо́ясати]** «розперезати» Нед; — р. бр. болг. **по́яс**,

др. **по́ясъ**, п. вл. нл. **pas**, ч. слц. слн. **pás**, м. **pojas**, схв. **pojās**, стсл. **по́ясъ**; — псл. **pojasъ**, похідне від **pojasati** «оперізувати; оперезати», утвореного за допомогою префікса *po-* «по-» від дієслова ***jasati**, спорідненого з лит. **juostas** «підперезаний», **juosta** «пояс», **juosti** «підперезати», лтс. **juōst** «тс.», **juōsta** «пояс», ав. **yāsta-** «підперезаний», **yāh-** «пояс», гр. **ζῶμα** «ремінь», **ζώνη** «пояс», **ζώννυμι** «підперізую», **ζωστός** «підперезаний», алб. **nges** «підперізую». — Фасмер III 351; Черных II 64; Преобр. II 120; Machek ESJC 435—436; Эккерт Sl. Wortst. 50; Mühl.—Endz. II 127; Bartholomae 1291; Meyer EW 308. — Див. ще **по**. — Пор. **пас¹**.

[по́яснік] (бот.) «п'ядич звичайний, *Lycopodium clavatum* L.» СУМ, ВеНЗн, **[по́ясніки** Нед, **опо́ясник** ВеНЗн] «тс.»; — похідне утворення від **по́яс**; назва зумовлена довгими сланкими стеблами цієї рослини (Вісюліна—Клоков 60; Нейштадт 60—61), що нагадують пояси. — Див. ще **по́яс**.

[пр] (вигук, яким кличуть овець) О, **[пр-пр-пр, пр-пр-на, прю́цьки]** «тс.» О, **[прю́ська]** «тс.; (дит.) вівця» О; — п. **[prś]** (вигук, яким кличуть овець); — очевидно, результат видозміни вигуку **бир-бир** «тс.». — Див. ще **бир¹**.

пра- «префікс із значенням первісності, давності (*прабатьківщина, прамова, праслов'янський*) або прямої спорідненості (*прадід, правнук*)»; — р. бр. др. болг. м. схв. **пра-**, п. ч. слц. вл. слн. **pra-**, стсл. **пра-**; — псл. **pra-**; — пов'язане чергуванням голосних із **pro(-)** «про(-)»; — споріднене з лит. **prō** «повз, мимо», прус. **prā-(butskas)** «вічний», дінд. **prā-(tar)** «рано, вранці», гр. (гомер.) **πρωί**, (атт.) **πρώ** «тс.», лат. **prō** «перед», двн. **pruo** «рано», нвн. **prūh** «тс.». — Фасмер III 351; Machek ESJC 477; Mühl.—Endz. III 400; Walde—Hofm. II 364. — Пор. **про**.

[прабісь] (присл.) «у взутті без шкарпеток або онуч» Нед, **[пра́бос]** «тс.», **[пра́бистий]** «тісний (чобіт)», **[пра́бісьний]** «босний» тж, **[пра́бусьць]**

«на босу ногу» Корз, ст. *пра́бошні* «чоботи» Куз; — р. [*на́пробось*] «босоніж», [*напробос, напробоську*] «тс.», др. *прабошні* «потоптані черевики», п. [*przuboś*] «(про взуття) одягнене на босу ногу», болг. [*напрѣбос*] «тс.»; — похідне утворення від прикметника *босий* (< псл. *bosъ*). — ГрицАВ 192; Shevelov Hist. phonol. 339; Львов Лексика ПВЛ 87—88; Филин Происх. яз. 576—577. — Див. ще **босий**.

пра́вда, *правдізм, правдіст, правдо́та* «праведність» Нед, [*правдѣшній*] «справжній», *правдівий*, [*пра́жній*] «справжній» Пі, [*правдіти*] «виправдовувати», [*правдува́ти*] «бути за правду; жити по правді», [*правдува́тися*] «сперечатися» Нед, [*впра́вді*] Ж, [*вспра́жки*] «насправді» Ж, *ві́правдати*, [*допра́вди*] «справді», [*діпра́вди*] «тс.», [*доправдо́вуватися*] «домагатися справедливості» Ж, [*запра́вжній*] «справжній», [*запра́вди*] «справді», [*запра́вжки*] «тс.», *наспра́вді, наспра́вжки, навспра́вжки, навспра́жке*, [*неправдо́увати*] «жити неправдою», *опра́вдати, опра́вдіти*, [*нопра́ведний*] «справедливий» Нед, [*нопра́вді*] «справді», [*спра́вдіж*] «перевірка» Нед, *справдѣшній, спра́вдішній, спра́вдний* «справжній» Нед, *справедлівий, спра́ведний* «справжній, дійсний» Нед, *спра́вжній, справжнісінький, спра́жній* «справжній» Нед, [*спра́жній*] «тс.», *спра́вджувати, спра́вдіти, спра́вдо́вуватися* «доводити, сперечаючись», *спра́вді, упра́вді* «справді», *усправедлівити* «виправдати»; — р. болг. м. *пра́вда*, бр. *пра́ўда*, др. *правьда*, п. вл. *prawda*, ч. сл. *pravda*, нл. *rşawda*, схв. *п्रा́वда*, слн. *práwda*, стсл. **правьда**; — псл. *правьда*, похідне від *ргавъ* «правий, справедливий». — Фасмер III 352; КЭСРЯ 360. — Див. ще **пра́вий**.

пра́ведний, пра́ведничий «належний праведникові», *пра́ведник*; — р. *пра́ведный*, бр. *пра́ведны*, др. *правьдъньши*, болг. (церк.) *пра́веден*, м. *праведен* «справедливий; (церк.) правед-

ний», схв. *п्रा́ведан* «тс.», слн. *práveden* «чесний»; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **правьдънь** «праведний, справедливий» є похідним від іменника **правьда** «права», якому відповідає укр. *пра́вда* (див.).

пра́вий «протилежний лівому; справедливий; прямий; [перпендикулярний]», [*пра́весний*] «законно спадковий; правомірний» Нед, *пра́вильний, пра́вїжний* «стосовний до стягання податків СУМ; той, що любить сперечатися Куз», *пра́вний* «законний; правовий», *правні́чий* «юридичний», [*правові́тий*] «законний» Нед, [*права́чка*] «кімната праворуч від сіней», [*пра́веж*] «правління, керування, керівництво» Нед, [*пра́весник*] «законний спадкоємець» Нед, *пра́вець* (мед.), [*пра́вілка*] «просіка в лісі», [*пра́вілля*] «інструменти», *пра́вило, пра́вило* «кермо; частина шевської колодки; [частини різних інструментів; колода в стіні гуцульської хати, не переривана вікнами або дверима]», *пра́вільник* (друк.) «робітник, що править набір», [*пра́вильце*] «аршин у мулярів», [*правина́*] «стягнення, вимога», *пра́витель, пра́виця* «права рука», *пра́вїж* (іст.) «насильне стягнення боргу», [*пра́вїжка*] «позов» Нед, [*пра́вїжник*] «збирач податків» Куз, *пра́вка, пра́влінець, пра́вління, правні́к* «юрист», *пра́во, правові́к, правота́, [правота́р]* «адвокат, довідник з юриспруденції» Нед, [*пра́вотник*] «той, хто любить судитися» Нед, [*пра́вўшник*] «(у склярів) інструмент для сколювання кромок», [*пра́вши*] «права рука» Нед, *пра́вити, пра́витися* «займатися (чимось), клопотатися», *пра́вити, пра́вшати, [правота́рити]* «бути адвокатом» Нед, [*правоті́ти*] «домагатися (чогось) судом», *правува́ти, [правува́тися]* «судитися», [*пра́вцюва́ти*] «прямо ставити; впорядковувати; триматися праворуч» Нед, [*пра́вце́м*] «навпростець; скоцюрбившись», *безпра́в'я, впра́ва, впра́вка, впра́вний, впра́вляти, ві́права* «ви-

правлення; вирядження; похід; посаг», *ві́правка, виправля́ч, відпра́ва* «церковна служба; [відповідь]», *відпра́вка, відпра́вник, відпра́вити, запра́ва* «приправа (кул.), [називання ціни товару при продажу; підготування] Ж», *запра́вка* «наливання пального в машину; приправа, підлива УРС, Ж», [*заправки*] «посуд з тріщинами після обпалювання», *запра́вник* «той, що заливає пальне; [заводій Ж]», *запра́вити, запра́вляти, напра́ва* «підбурювання; лагодження; напрям» СУМ, Нед, [*направець*] «напря́м» Ж, [*направок*] «тс.» Ж, [*направець*] «праворуч, навпростець Кур», *напра́вити, направля́ти, [направець]* «навпростець» Ж, [*направці*] «тс.» Ж, *наспра́вді, наспра́вжки, [непра́весник]* «нешлюбний син» Ж, *непра́вота́, [недопра́влений]* «незручний» ВеУг, [*неспра́ва*] «неакуратність, несправність», [*неспра́вка*] «тс.», *опра́ва, опра́вка, опра́вний, опра́вляти, обезпра́вити, перепра́ва, перепра́вка, перепра́вний, [переспра́ва]* «переговори» Нед, [*підпра́ва*] «виправлення; лагодження» Нед, *підпра́вка* «тс.» УРС, Нед, *попра́вний, [попра́вчий]* «виправний» Куз, [*попра́ва*] «справність; виправлення», *по́пра́вка* «виправлення; видужання» УРС, Па, [*попра́вник*] «реформатор» Нед, [*поправу́нок*] «поліпшення; коректура» Нед, *припра́ва, розпра́ва, розпра́вляч, спра́ва, [спра́вилля]* «інструменти, засоби», [*спра́вник*] «діяч, виконавець, ініціатор» Куз, [*спра́вник*] «довідник» Куз, *справу́нок, спра́вний, спра́вничий, спра́вити, справу́вати, справу́ватися, [управне́ний]* «уповноважений; компетентний» Нед, *управля́ючий, упра́ва, управі́тель, управі́тельша, управлі́ння, [упра́вник]* «управитель» Нед, [*управни́цтво*] «керівництво» Нед, [*упра́вство*] «адміністрація» Нед, [*упра́вльни́ти*] «врегулювати» Нед, *упра́вляти, управі́ти, упра́внювати, упра́во*; — р. *пра́вий* «правий; справедливий, правильний», бр. *пра́вы* «правий», др. *правыи* «пря-

мий; правильний, справедливий», п. *ргаву* «правий; (ст.) правильний, справедливий», ч. слц. *ргаву́* «правий; справжній, правильний», вл. *ргаву* «правий; правильний, дійсний, справедливий», нл. *р̣šawu* «тс.», полаб. *ргová* (знах. в. одн. жі́н. р.) «праву», болг. м. *прав* «прямий; справедливий; справжній», схв. *пра́в* «прямий; справжній», слн. *ргáві* «правий; прямий; правильний», стсл. *правъ* «прямий; правильний, справедливий»; — псл. *ргавъ* <*ргб-*vos*, утворене, очевидно, від *ргб-, наявного в префіксі *рга-* «пра-»; споріднене з лат. *рго-bus* «добрий, чесний», дінд. *рга-бһі́* «видатний (щодо сили й повноти); той, що перевищує», дангл. *ígam* «сильний, діяльний, сміливий», дісл. *ígamг* «той, що стоїть попереду; той, що прагне вперед»; менш обгрунтоване трактування *ргавъ* (Mashek ESJC 391) як результату контамінації *ргетъ «прямий» та *огв(ь)ъ «рівний»; непереконливим є зіставлення (Lewy PVB 32, 136) з лат. *ргávus* «викривлений, кривий, поганий». — Фасмер—Трубачев III 352; Гриц. 143—144; Mashek ESJC 481—482; Holub—Kop. 293; Мартынов Язык 61—63; Ондруш Этимология 1984, 177; Mikl. EW 264; Meillet Etudes 363. — Див. ще **пра-**.

[**праві́чка**] «незаймана дівчина», [*праві́чка*] Нед (з п.?) — бр. *праві́чка*, п. *prawiczka* «тс.»; — похідне утворення від *пра́вий*; первісне значення «дівчина, що живе праведним життям». — Див. ще **пра́вий**.

[**пра́ві**] «майже Нед; саме, власне ВеЛ», [*пра́ве*] «майже»; — др. *правѣ* «прямо; справедливо; твердо, незмінно», п. *ргавіе* «майже; (ст.) саме, справді», ч. *ргávé* «саме; щойно; звичайно, так», слц. *ргáve* «саме; щойно; прямо», вл. *ргавје* «правильно; дійсно, справді», нл. *р̣šawje* «тс.», цсл. *правѣ* «прямо; мужньо»; — псл. *ргávé*, що є за походженням формою місц. в. прикметника *ргавъ* «правий». — Дзензелівський УЗЛП 112. — Див. ще **пра́вий**.

[**правокіст**] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.» Пі; — складне утворення з основ дієслова *пра́вити* «виправляти, випрямляти» і *кість*; назва зумовлена застосуванням цієї рослини як лікувального засобу при переломах кісток (Носаль 114). — Див. ще **кість**, **пра́вій**.

право́пис, заст. *право́пись*; — р. *правописáние*, заст. *правопись*, бр. *пра́ваніс*, п. заст. вл. *prawopis*, ч. слц. *pravopis*, нл. *přawopis*, болг. *правопис*, м. *правопис*, схв. *правопіс*, слн. *pravopis*; — складне утворення з основ прикметника *пра́вий* «правильний» та дієслова *писа́ти*; калька гр. *ὀρθογραφία* «правопис», що складається з основ прикметника *ὀρθός* «прямий; правильний» та дієслова *γράφω* «пишу». — Фасмер III 352. — Див. ще **писа́ти**, **пра́вий**. — Пор. **орфографія**.

правосла́вний (рел.), *правосла́в'я*, *правосла́віє* Куз, [*правосла́вник*] «православний»; — р. *правосла́вний*, бр. *правасла́ўны*, др. *правосла́вныи*, п. вл. *prawosławny*, ч. *pravoslavný*, слц. *pravoslávny*, болг. *правосла́вен*, м. *правосла́вен*, схв. *правосла́ван*, слн. *pravosláven*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **правосла́внѣ** «православний» утворене з основ прикметника **правъ** «правильний, правий; слушний, справедливий» та іменника **слава** «слава» як калька гр. *ὀρθόδοξος* «православний (ортодоксальний, правовірний)», утвореного з основ *ὀρθός* «правильний, правий» та *δόξα* «слава, віра». — Фасмер III 352; Holub—Lyer 390. — Див. ще **пра́вий**, **сла́ва**.

правосуд́дя, *правосуд́*, *правосуд́дець* «справедливий (правий) суддя»; — р. *правосуд́ие*, бр. *правасуд́зе*, др. *правосуд́ие*, слц. заст. *pravosúdie*, болг. *правосуд́ие*, м. *правосуд́ие*, *правосуд́ство*, схв. *правосуд́је*, слн. *pravosódjje*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **правосуд́нѣ** утворене з основ прикметника **правъ** «правий, правильний, справедливий» та іменника **судъ** «суд». — Див. ще **пра́вий**, **суд́**¹.

[**правто́рити**] «запроторювати»; — результат видозміни вихідного **прото́рити*, збереженого лише у формі префіксального *запрото́рити* (див.).

прагматі́зм «визнання практичного значення основною суттю мислення, ідей», *прагма́тик*, *прагма́тика* Куз, *прагматі́ст*, *прагматі́чний*; — р. *прагматі́зм*, бр. *прагматы́зм*, п. *pragmatyzm*, ч. *pragmatismus*, слц. *pragmatizmus*, вл. *pragmatizm*, болг. *прагматы́змъ*, м. *прагматы́зам*, схв. *прагматы́зам*, слн. *pragmatizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Pragmatismus*, фр. *pragmatisme*, англ. *pragmatism* утворені від гр. *πράγμα* (род. в. *πράγματος*) «справа, дія», пов'язаного з *πράσσω* «роблю, виконую». — SIC² 674; Kopaliński 776; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 496; Вујаклија 755; Dauzat 580; Klein 1228; Frisk II 516, 589—591. — Див. ще **пра́ктика**.

пра́гнути «сильно бажати, жадати» СУМ, Нед, *пра́гнення*, [*прагну́щий*] «спраглий», [*прагну́чий*] «жадібний», [*прагну́щий*] «спраглий; той, що жадає (щось мати)» Куз, [*запрага́тися*] «бажати, хотітися», [*спрагну́тися*] «забажати» Нед, *спра́га*, *спраготá*, *спра́глий*, *спрагли́вий*, *спра́гнений*, ст. *прагнути* (XVI ст.); — бр. *пра́гнуць* «мати спрагу; жадати; прагнути»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *pragnąć* «прагнути, (заст.) мати спрагу», як і ч. *prahnouti* «сохнути, знемагати від спраги; жадати», слц. *prahnút'*, вл. *prahnuc* «тс.», пов'язане з *prażyć* «смажити, пекти», укр. *пра́жити*; первісне значення слова, очевидно, було «висихати від спеки; пектися». — Grückner 434; Machek ESJC 482. — Див. ще **пра́жити**.

[**праж**] (бот.) «цибуля порей, *Allium porrum* L.» Мак, [*прас*] «тс.»; — р. [*прас*] «цибуля порей», др. *празь*, *праска*, болг. м. *праз*, схв. *прас*, [*праз*], цсл. *прась*, *празь* «тс.»; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *πράσων* «тс.» є словом нез'ясованого походження; можливо,

запозичене з шумерської або однієї з мов Малої Азії. — Критенко Мовозн. 1973/2, 33; Фасмер III 354; Mikl. EW 261; Frisk II 589.

[пражець¹] (бот.) «козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.» ВєНЗн, Мак, [праживник ВєНЗн, пражівник Мак] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *пращити* «пекти»; назва зумовлена гірким, пекучим смаком коренів рослини, що застосовувались раніше з різними лікарськими цілями і для готування їжі. — Лік. рослини. Енци. дов. 206. — Див. ще **пращити**.

[пражець²] (бот.) «льон-стрибунець, *Linum crepitans* (Voenn.) Dum.» Мак; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [prażec] «льон-стрибунець», найвірогідніше, виникло з *prężec* «тс.», пов'язаного з п. [pręgać] «стрибнути», спорідненим з укр. *пруг, пружний*, а також *праті* «запрягати»; назва зумовлена властивістю цього льону викидати насіння до того, як його зберуть. — Brückner 436; Machek ESJC 488. — Див. ще **пруг, праті¹**.

[праживка] (бот.) «(вид мухомора) *Amanita procera*» Нед; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *пращити* «пекти», оскільки одним із симптомів отруєння грибами (зокрема й мухоморами) є невтоленна спрага (Зерова 23).

[пращина] «мотузка, сплетена з гілок; жердина; міра площі» Нед, [пращіне] «тс.» Нед, [пращанка] «мотузка, сплетена з гілок; жердина» Нед; — р. [пращина] «міра довжини»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. молд. *prăjină* «жердина, тичка; міра довжини», виводиться від болг. [пращіна] «жердина», що відповідає укр. *пращина*. — СДЕЛМ 340. — Див. ще **пруг**.

пращити «смажити; [перістити (про дощ) Ник], *пращити* «тс.; топити (молоко); дуже палити (про сонце)», *праті* «тс.», [пращіха] «підсмажена галушка» Куз, [пращія] «яєшня» Л, [пращіло] «смажене сало (як приправа); жир від смаженого сала»

ЛексПол, *пращанка* «ряжанка», [пращінец] «пампушка» Пі, [пращіне] «млинець, згорнутий трубкою» Нед, [пращія] «яєшня (з борошном та молоком)», *пращіний* СУМ, Г, [пращком] «у підсмаженому вигляді» Нед, [пращка] «приправа» О, [пращити] «спражити» Нед; — р. [пращити] «смажити в маслі», бр. *пращіць* «пращити», др. *пращити* «смажити; палити», п. *prażuc* «смажити, підсмажувати; пекти; обпалювати», ч. *pražiti*, сл. *pražit'* «тс.», вл. *pražić* «висушувати; підсмажувати, тушкувати», нл. *přažut* «смажити, підсмажувати; обпалювати; сушити», болг. *праща* «смажу», *праща* «тс.», схв. *пращити* «тріскотіти (про постріли), вибухати (про звук); [смажити, підсмажувати], *пращити* «смажити», сл. *pražiti* «підсмажувати, смажити», цсл. **пращити** «смажити, підсмажувати; підсушувати»; — псл. *pražiti* (вторинне *pražiti*); — споріднене з лит. *spražėti* «смажитися; тріщати (про деревину)», *spražinti* «смажити», *spražti* «вибухнути», лтс. *spražti* «лопнути, тріщати», норв. *spraak* «тріщати», дінд. *sphūrgjati* «гарчить, гримить, виривається (назовні)», *sphūrgja* (певна рослина), ав. *spraḡa-* «пагін», гр. *ἀσπράγος* «пагін рослини; спаржа», *σφαραγέομαι* «тріскочу, сичу»; менш переконливе з фонетичного погляду пов'язання (Machek ESJC 482) з гр. *φώγω* «смажу, підсмажую; сушу». — Фасмер III 339; Brückner 434; Machek ESJC 482, 483; Skok III 63; Варбот 22, 27; Trautmann 276; KZ 50, 67; Persson Beitr. 868; Matzenauer LF 13, 183. — Пор. **пращіти**.

[пращний] «марний»; — не зовсім ясне; — можливо, походить від п. ст. *pražnu* «порожній; позбавлений», зближеного з укр. [пращний] «даремний, марний»; може бути також результатом видозміни слова [пращний] «марний» під впливом *порожній*. — Див. ще **пращник**.

пращник «свято УРС; [храмовий день Нед], *пращнікове* «святковий по-

дарунок», [празникóві] «гості з іншого села в храмовий день» (Me), [празний] «марний; бездіяльний, ледачий Нед; святковий», празникóвий «святковий; пов'язаний із храмовим днем» Куз, празнічний «тс.» СУМ, Куз, празникува́ти «святкувати; нічого не робити; [гостювати на храмовому святі (Me)], празнувати «святкувати», [попраздник] «перший день після свята» Нед, [попразе́н, попразні́ця, попразні́че Г, Нед] «тс.», [спразні́ти] «провести день по-святковому»; — р. прázдник, бр. [празьнік], др. праздъникъ, п. [prazd-nik] «свято; храмовий день у православній церкві», [pazník, praznyk] «тс.», болг. м. прázник «свято», схв. прáz-нйк, слн. rǫzńnik «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. праз-дъникъ «свято» є похідним від прикметника праздънъ «порожній» у словосполученні праздънъ дънъ «свято», букв. «порожній (тобто вільний від роботи) день». — Фасмер III 353; Львов Лексика ПВЛ 56. — Див. ще порóж-ній.

[праковсі] (мн.) «персні» Нед; — неясне.

пράктика, прáктик, практикáнт, практикáнтство, прáктикум, практици́зм, практи́чний, практикува́ти, практикува́тися, ст. практика «підступи, (недобрі) заміри (1621); практика, мистецтво, ворожіння (1656)»; — р. болг. м. прáктика, бр. прáктыка, п. praktyka, ч. prakse, слц. pгах, вл. pгaksa, схв. прáкса, прáктика, слн. pгáкса, pгáktika; — запозичено з грецької мови через середньолатинську (слат. practica «практика»); гр. праити́я «практичне знання, уміння» виникло внаслідок скорочення словосполучення праити́я епістѣμη «тс.», де праити́я як форма жін. р. від праити́юс «діяльний, активний» пов'язане з дієсловом пра́оω «роблю, виконую», разом з пѣρνη-μι «вивожу на продаж, продаю», спорідненим з дірл. genim «продаю». — СІС² 675; Фасмер III 353; Hüttl-Worth 15; Sł. wyg. obszuch 533; РЧДБЕ 580; Ву-

яклија 756; Dauzat 581; Frisk II 516—517, 589—591; Klein 1228. — Пор. прагматизм.

[празліска] (бот.) (у сполученні п. синя) «печіночниця, Hepatica triloba Gilib. Mak; (п. біла) анемона, Anemone L. ВеНЗн; сон-трава, Pulsatilla Mill.», [проліска] «печіночниця» Mak; — р. [перелеска] «тс.», бр. пралеска «тс.; анемона», [пралешка] «печіночниця»; — очевидно, результат видозміни назви [підлішки] «печіночниця», зближеної з пролісок. — Див. ще підлішки.

[празлота́ш] (бот.) «латаття біле, Nymphaea alba L.» Нед; — префіксальне утворення від [лота́ш] «калюжниця болотна, Caltha palustris L.»; перенесення назви зумовлене подібністю форми листя обох рослин. — Див. ще латаття, пра-

[пра́м] «пором» Пі; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. pгáт «тс.» є прямим відповідником укр. порóм. — Machek ESJC 479. — Див. ще порóм.

[прамено] «волокно, нитка», [праменистий] «волокнистий, багатий на волокно» ВеЛ; — очевидно, запозичення з чеської або словацької мови; ч. pгате́п «джерело; пасмо (волосся)», слц. pгате́й «джерело; щось подібне до води, яка б'є з джерела (пасмо волосся, волокна і под.)», як і м. прамен «пасмо (волосся); смуга (світла), промінь», схв. прáмєн «пасмо; кучер (волосся)», слн. pгáтеп «жмут, пасмо», цсл. прáмень «нитка», відповідає укр. промінь (див.).

[прандічити] «базікати, говорити нісенітницю» Досл. і мат. IV; — запозичення з польської мови; п. [grandyczyć] «тс.» пов'язане з gгant «хитра людина; [жартун]; ст. мандрівний комедіант і співак», gгanty «нісенітниця, дурниці, викрут(ас)и»; пор. п. pгantować «хитрувати; жартувати, говорити дотепи». — Див. ще фронт.

[пранцібер] (заст.) «чисте срібло, вижга» Бі, Пі, [пранцибѣр] «тс.» Пі, ст. францѣберъ (XVIII ст.); — очевид-

но, запозичення з німецької мови; можливо, походить від нвн. *Franzsilber* «(букв.) французьке срібло», що складається з основ слів *Franze* «француз» та *Silber* «срібло», спорідненого з лит. *sidābras*, лтс. *sidrabs*, псл. *syrebŕo* «тс.», укр. *сріблѠ*. — Див. ще **сріблѠ**, **францѠз**.

пранці (мн.) «сифіліс», *пранець*, [*франца* О, *франци* О, *франця* Шейк] «тс.», *пранцюватий* «заражений сифілісом; мерзенний», [*францюватий*] «венеичний» Нед, [*пранцюватити*] «хворіти на сифіліс, покриватися сифілітичними виразками, висипкою», [*опранцюватити*] «покритися пранцями; остогиднути», ст. *франца* «сифіліс» (1627 р.); — р. [*пранцы*] «золотушна висипка, короста», бр. *пранцы* «пранці, сифіліс», [*францы*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *fransa* (мн. *france*) «сифіліс, пранці» походить від нвн. *Franzen*, *Franzosen* «сифіліс, пранці», що виникло, очевидно, внаслідок скорочення первісного *Franz(os)enkrankheit* «тс.», букв. «французька хвороба»; пор. р. заст. *францѠзская болезнь* «тс.»; виникнення такої назви пояснюється, очевидно, тим, що відповідна хвороба поширювалася в Центральній і Східній Європі найбільшою мірою з Франції, де її появу пов'язують з відкриттям іспанцями Америки, звідки хворобу було завезено й поширено в Європі (насамперед в Іспанії й сусідній Франції). — Огієнко РМ 1938, 41; Фасмер III 353; *Wrückner* 127. — Див. ще **франк**, **францѠз**.

[пранірка] «роговий відросток позаду над ратицями тварин; плавальна перетинка між пальцями птахів», [*пранірищичка*] «роговий відросток позаду над ратицями тварин»; — очевидно, префіксальне утворення від *перѠ* (див.).

пранѠр «знамено СУМ, Нед; [корогва ВеУг]», [*пранір*] «прапор», [*пропір*] «тс.» Нед, [*праніперек*] «прапорець», [*праніперок*, *пранірка* Нед] «тс.», *праніперець* «малий прапор СУМ, Нед; вимпел Куз», ст. *праніперець* (XVI ст.); — р. заст. *пранѠр*, др. *праніорь* «прапор;

дзвіночок»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **праніорь** «прапор; дзвоник» відповідає др. *праніорь* «прапор», п. ст. *prorog*, ч. *prarog*, [rgrrog] «тс.», слц. *prarog* «батальйон; (заст.) прапор», м. *праніорець* «дзвіночок», схв. *праніорац* «тс.», слн. *prarog* і разом з ними зводиться до псл. **prorogъ*, редульованого утворення, пов'язаного чергуванням голосних з **periti* «літати, рухатися», *perog* «перо», **prorog-tъ* «паром»; пов'язання з гр. *porpúra* «пурпурна тканина» (*Schrader Reallexikon I 278*) помилкове. — Фасмер III 353—354; *Wrückner* 438; *Maček ESJČ 479*; Варбот *Этимология* 1965, 133. — Див. ще **перѠ**, **перти**¹, **порѠм**.

праніорщик (військове звання) СУМ, Нед; — р. болг. *праніорщик*, бр. *праніорщичк*, п. *prarorszczuk*, ч. *prarogčik*, слц. *prarogčik*, слн. *prarorščák* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *праніорщик* «тс.» є похідним від заст. *праніор* «прапор»; могло бути пов'язане з цсл. **праніорщикъ** «прапоронсець» або було утворене під впливом нвн. *Fähneger* «праніорщик» (від *Fahne* «прапор»). — Фасмер III 354; КЭСРЯ 361. — Див. ще **праніор**.

[прас] «праска», [*праса*] «тс.» Нед, [*прасіло*] (збільш.) «праска» Куз, *праска*, [*прасок*] «праска», [*фрас*] «тс.», [*фрашіло*] «велика праска» Куз, *прасувальник*, *прасувальня* «місце, де прасують» Куз, *прасувальний*, *прасувати*, ст. *прасъ* «праска» (XVIII ст.); — р. [*прасѠвка*] «дерев'яний брусок, на якому шевці прасують», бр. *прас* «праска»; — запозичення з польської мови; п. [*prasa*] «праска», [*praska*] «тс.», *prasać* «прасувати» зводяться до фр. *presse* «прес» через нвн. *Pressa* «тс.», *pressen* «стискати, пресувати» з пізнішим осмисленням «прасувати»; форма [*фрас*] виникла, очевидно, внаслідок гіперичного відштовхування від звичайного в українських говірках переходу іншомовного f (ф) у n. — *Richhardt* 91; *Шелудько* 43. — Див. ще **праса**.

[**прас**²] «прочухан», [*прасо́к*] «тс.» Нед; — очевидно, результат семантичної видозміни [*прас*] «праска»; пор. р. *утю́жить* «бити, лупцювати», утворене від *утю́г* «праска». — Див. ще **прас**¹.

[**пра́са**] «прес» Нед, [*прас*] «тс.», [*пра́ска*] «пресувальна машина» Куз, [*пра́сківнік*] «пресувальник» Куз, [*прасувальник*] «тс.» Куз, [*пра́скува́льня*] «гніт, давило» Куз, [*пра́скува́ти*] «пресувати, вальцювати» Куз, *пра́сува́ти* «пресувати» Нед, ст. *праса* «прес, лещата, гніт (1621); друкарський верстат (XVIII ст.)»; — р. [*пра́са*] «виноградне давило, гніт», бр. ст. *праса* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *prasa* «прес; друкарський верстат; преса, друк», як і вл. *prasa* «прес; друкарський верстат», нл. *prasa* «прес», *prjasa* «прес; гніт; лещата», через нвн. *Presse* зводиться до фр. *presse* «тс.», пов'язаного з дієсловом *presser* «тиснути, давити». — Булька 257; Sł. wyg. obcych 596; Kluge—Mitzka 564. — Див. ще **прес**. — Пор. **преса**.

пра́сер — див. **про́серен**.

[**праск**] «світанок» О; — видозмінене запозичення з польської мови (п. *brzask* «світанок, зоря; блиск, відблиск»). — Див. ще **бряск**.

[**пра́скати**] «тріщати, хрустіти» Нед, [*пра́снути*] «жбурнути, сильно вдарити» Куз, [*праск*] «тріск» Куз, ВеЗн, [*праск*] (вигук, що передає звук пострілу); — р. [*праск*] «тріск, ляскання батога», п. вл. *praskać* «тріскати, ляскати», ч. *práskati*, слц. *praskat'*, нл. *praskaś* «тс.», болг. *пра́скам* «ударяю (сильно), тріскаю», м. *прасне* «лопне, трісне; лясне», *праскав* «grimучий, тріскучий, ляскаючий», *прасок* «тріск; гуркіт»; схв. *пра́скати* «тріщати; гриміти, гуркотіти», слн. *prasketáti* «тріщати» (напр., про вогонь), цсл. **праскави́ца** «шум переслідуваного війська»; — псл. *praskati*, очевидно, звуконаслідувального походження, можливо, споріднене з лтс. *prakšketi* «тріщати»; пов'язання (Machek ESJC 480) з лит. *praga-*

gėti «тріщати», лтс. *sprągti* «тріскатися», нвн. *springen* «тс.» менш переконалив. — Фасмер III 354.

пра́сол «оптовий скупник худоби, сільськогосподарської сировини та ін. для перепродажу з метою заробітку; [дрібний торговець (переважно в'яленою рибою й сіллю)]», [*пра́сіл*] «дрібний торговець» Нед, [*прасо́ленко*] «син прасола» Бі, [*прасо́ліха*] «дружина прасола» Бі, [*прасо́лівна*] «дочка прасола» Бі, *пра́со́льство* «прасолування» СУМ, Нед, *прасо́лува́ти*; — р. *пра́сол*, бр. *прасо́л*, др. *прасо́ль* «продавець; торговець м'ясом», п. ст. *prasoł*, *prasoł* «торговець сіллю», цсл. **прасо́ль** «дрібний торговець», **прасо́лннн** «торгувати»; — псл. *prasoł* «торговець, який заготовляє, засолює рибу і м'ясо», утворене за допомогою префікса *pra-* «пра» від *soł* «сізь», *soliti* «солити»; викликають сумнів пов'язання з р. *просить* «просити» (тобто запрошувати купувати свій товар) (Соболевский РФВ 65, 413), з гр. *πράτωρ*, *πράτηρ* «продавець» (Matzenauer 405; Преобр. II 122); з гот. *saljan* «продавати» (Rozwadowski МРКJ II 354). — Фасмер III 354—355; Горяев 279; Желтов ФЗ 1876, 6, 33—34; Mikl. EW 314. — Див. ще **пра-**, **сізь**.

пра́ти «мити (одяг, білизну); перістити (про дощ); [бити, лупцювати]», [*пра́чити*] «бити праником білизну, полотно», [*пра́чува́ти*] «тс.», [*пра́йник*] «праник», [*пра́ло*] «місце на річці, де перуть білизну», *пра́ля*, *пра́льник* «той, що пере; [праник]», *пра́льня*, *пра́нік* СУМ, Нед, [*праничо́к*] (зоол.) «пуголовок» ВеБ, *пра́нка* «прання; [випрана чиста сорочка Нед]», [*пра́нник*] «праник» Нед, Куз, [*пра́тв́а*] «місце на річці, де перуть білизну», *пра́тт́я* «прання», *прач* «праник; [пуголовок ЛексПол; нитка з грубої вовни Л]», [*пра́чик*] «пуголовок», *пра́чка* «праля; [дошка, на якій перуть білизну; прилад для прання білизни на повітрі Л]», [*прачка́р*] «той, що пере» Нед, [*прачка́рня*] «пральня», [*прачкі́вня*] «тс.» Нед, [*прачкі́н*]

«помічник пралі», [п^ра^чна] «місце на річці, де перуть білизну» Л, п^ра^льний, [невип^ранець] «брудна людина, замазур» Ж, [переп^ранка] «зношена сорочка, яку надягають, поки переться інша» УРС, Нед, [переп^ранка] «сорочка, що порвалася від прання», [підп^раніче] «частина білизни, яка кладеться за один раз під праник» Нед; — р. [п^рать] «тиснути, давити, витискати; прати, бити праником», бр. п^раць «бити праником (білизну); бити», др. п^рати «прати», п. р^га^с «прати; бити», ч. р^гати, слц. р^га^т' «тс.», вл. р^га^с «бити», нл. р^га^с «бити; прати», полаб. рег^е «пере», болг. п^ра́ «перу», м. п^ре «пере, мие», схв. п^рати «мити; прати; (перен.) виправдовувати», слн. р^гати «мити, прати», цсл. п^рати «бити праником (білизну), прати»; — псл. р^гати «бити; бити праником (білизну)», пов'язане чергуванням голосних з *p^reti «відбивати»; — споріднене з лит. р^eti «бити, хльоскати лазневим віником», лтс. р^et «тс.», вірм. harkapet «б'ю». — Фасмер III 355; Черных II 64; Шанский ЭИРЯ III 70; Machek ESJC 481; Brückner 434; Trautmann 215; Lidén Arm. St. 86; Lang LF 43, 229. — Див. ще п^рети³.

[п^раушник] «буравчик для просвердлювання в люльці отвору, в який вкладається цибух»; — очевидно, пов'язане з р. [п^роўх] «дірка, в яку щось уставляють, просувають», [п^роушійть] «зробити дірку, отвір», утвореними за допомогою префікса про- «про-» від іменника ух «вухо». — Див. ще в^ухо, про.

п^рах «порох, пил; щось нецінне, минуше; тіло померлої людини», п^ра^хом (у виразі іти п. «пропадати, гинути»), [п^раховенький] «поношений, блаґенький» Нед, [нап^рах] «цілком, до решти, ушент» Ж, ВеБ; — р. бр. п^рах «прах», др. п^рахъ «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. п^рахъ «тс.; порох», як і ч. слц. р^га^сх «пил; порох; рештки, попіл», болг. п^рах, м. п^рав, схв. п^рах, слн. р^га^х «тс.», відповідає укр. п^орох. — Фас-

мер III 355; Булаховський Вибр. пр. III 438. — Див. ще п^орох.

[п^рахв^ост] «підлабузник, мерзотник, негідник» Нед, Ме; — бр. п^ра^хв^ост «мерзотник, шахрай»; — запозичення з російської мови; р. п^ро^хв^ост «мерзотник, шахрай; (заст.) дрібний чиновник» виникло з ст. п^ро^фо^с(с) «наглядач заарештованих солдатів; полковий кат» унаслідок народно-етимологічного зближення з хвост «хвіст». — Фасмер III 385. — Див. ще п^ро^фо^с.

п^раця «робота, труд; [хатне майно, надбання Ме]», п^раців^ник, [п^раціо^вальник] «трудівник, працівник», [п^раціюнок] «твір, витвір» Нед, [п^рацівий] «пов'язаний з працею», [п^раців^ний] «працьовитий; утомлений працею» Нед, [п^раців^ничий] «пов'язаний з працею» Куз, п^раціво^вітий, [п^раціво^вний] «працьовитий» ВеУг, п^раціво^вати; — р. [п^раця] «праця, робота, заняття», бр. п^раця «праця», слц. р^га^{са} «тс.», вл. р^го^{са} «труднощі, напруження, зусилля», нл. р^го^{са} «тс.; лихо; пологові перейми»; — запозичення з польської мови; п. р^га^{са} «праця», ст. р^го^{са}, походить від ч. р^га^{са} (< *p^rа^{са}), що зводиться до псл. діал. *p^or^tja, пов'язаного з *p^or^titi «посилати» (звідки розвинулися болг. п^ра́тя «посилаю», м. п^ра́ка «посилає», схв. п^ра́тити «посилати»), яке не має паралелей в інших індоєвропейських мовах; щодо семантики пор. схв. п^oсао «справа, робота» з *p^oszь, пов'язаним з *p^oszьlati «послати»; менш переконливе виведення (Machek ESJC 477—478) псл. *p^or^tja з *torpja, похідного від *t^or^peti «терпіти»; сумнівне пов'язання з п^ра́ця (Holub—Kop. 290), як і виведення від іє. *p^{er}- «летіти» (Lehr-Splawinski Naše řeč 23, 276). — Фасмер—Трубачев 355—356; Brückner 434; Schuster-Sewc 1157—1158; Младенов 504; Skok III 25—26; Куркина Этимология 1975, 20.

[п^рашувати] «полоти, сапати», [п^рашовіння] «поління, сапання», [п^ра-

шівка] «тс.» Дз, Мо; — р. (бессараб.) [прашева́тъ] (кукурузу) «підгортати (кукурудзу)»; — запозичення зі східно-романських мов; молд. рум. grăși «полоти, прополювати, проорювати; сапати» є словами південнослов'янського походження; пор. болг. пра́ша «порошу; [скопую, розпушую землю (біля кукурудзи тощо)]», схв. пра́шити «порошити; розпушувати; обкопувати (виноградник)», що походять відповідно від болг. прах «порох, пил», схв. пра́х «тс.», яким відповідає укр. по́рох. — Дзєндзелівський НЗ УЖДУ 13, 70; Scheludko 141; Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 340; DLRM 652. — Див. ще по́рох. — Пор. прах.

пра́ща (іст.) «старовинна ручна зброя для метання каменя», пра́щник «озброєний пращею», [пращові́к] «тс.» Нед; — р. пра́щя «праща», бр. пра́шча «тс.», др. праща «порок (стінобитне знаряддя); вал, частокіл, огорожа; праща», п. ргоса «праща», болг. пра́шка, пра́щка, [пра́ща, пра́щова] «тс.», м. пра́ка «праща; рогатка», схв. пра́һа, пра́һка «тс.», слн. гра́ба «праща»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. пра́шта «праща» зводиться до псл. *rog-tja, пов'язаного, очевидно, з *rygati «бити». — Фасмер III 356; Младенов 504. — Див. ще пра́ти. — Пор. поро́ки.

пра́щур «далекий предок; [батько прадіда]», прапра́щур; — р. пра́щур «пращур», бр. пра́шчур «тс.», др. пращуръ «прапрадід; праправнук», пращюръ «тс.», п. graszczug «пращур», ст. graskurze «праправнук», стсл. пра́штоу́ръ «тс.»; — псл. *grask(j)ugъ «прапрадід», пов'язане, очевидно, зі svekgъ «свекор»; — споріднене з лит. prakū-gėjas «родоначальник»; іє. *(s)keug-, *(s)kug-; помилкове пов'язання з р. укр. шу́рин «брат жінки», укр. шу́ряк «тс.» (Младенов 696; Горяев 427), з р. чур (меня) «чур (мене)» (Никольский ФЗ 1891, 4—5, 11; Желтов ФЗ, 1876, 4, 37), з п. szczygu «худий», szczyg «щур, пацюк» (Brückner 545). — Фас-

мер—Трубачев III 356; Verneker IF 10, 155; Mikl. EW 344. — Див. ще пра-, све́кор.

пре- (префікс, що має підсилювальне значення в словах типу превели́кий, пребага́то, [предоку́чити] «надокучити»); — р. пре-, др. прѣ-, пре-; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. прѣ-, як і болг. м. схв. пре-, п. рге-, ч. вл. рѣ-, слц. слн. рге-, нл. рсе- «тс.», відповідає укр. пере-. — Фасмер III 356—357. — Див. ще пере-.

преа́мбула «вступна частина (документа, акта, статті)»; — р. м. преа́мбула, бр. пра́мбула, п. слц. preambula, ч. preambule, вл. preambila, болг. преамбу́л, схв. преамбул, преамбула, слн. preambula; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. preambule «преамбула; вступ, передмова» походить від пізнолат. preambulus «вступ, передмова», букв. «той, що йде попереду», утвореного з прае «попереду, вперед; перед», спорідненого з гр. παρὰ «при, уздовж, проти», гот. fauga «перед», дангл. fore, днн. днн. foga, нвн. vог «тс.», псл. rгі «при», укр. при, та дієслова ambulo, -āre «ходжу, іду; рухаюся, пересуваюся». — СІС² 675; ССРЛЯ 11, 66; Kopaliński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 581; Вуяклија 756; Dauzat 581; Walde—Hofm. I 38. — Див. ще амбула́торія, при.

пребе́нда «плата духовним особам у католиків; володіння церков та монастирів; [парафія Куз]», [пребенда́р] «священик, що має парафію»; — р. болг. пребе́нда «пребенда», п. ч. слц. prebenda, схв. пребєнда «тс.», слн. prebėnda; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через польську; слат. graebenda «пребенда, парафія; прибуток з церковного майна» походить від лат. graebeo «даю, постачаю», що виникло з давнішого graehibeo «тс.», утвореного за допомогою префікса грае- «попереду, перед» від дієслова habeo «тримаю, маю», спорідненого з дірл. gaibim «беру, хапаю, тримаю», лит. gābana «оберемок», гот. giban «давати»,

двн. *geban*, нвн. *geben* «тс.». — СІС 1951, 522; Kopaliński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 581; Вуяклија 759; Dauzat 581; Walde—Hofm. I 630—631. — Див. ще **преамбула**.

превалювати «переважати, домінувати»; — р. *превалировать*, бр. *превалираваць* «тс.», п. *prewalencja* «перевага», ч. *prevalovati* «превалювати», слц. *prevalencia* «перевага», болг. *превалирам* «превалюю», схв. *превалирати* «превалювати», слн. *prevalépsa* «перевага»; — запозичення з латинської мови; лат. *praevalēre* «бути дуже сильним, міцним; переважати» утворене за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *valēre* «бути сильним, міцним, здоровим; переважати». — СІС² 675; ССРЛЯ 11, 70; РЧДБЕ 581; Вуяклија 756; Dauzat 586, 739; Walde—Hofm. II 727—728. — Див. ще **Валентин, преамбула**.

превентивний «запобіжний»; — р. *превентивный*, бр. *превентіўны*, п. *prewencyjny*, ч. *prevenční*, *preventivní*, слц. *preventivny*, *prevenčny*, вл. *prewentivny*, болг. *превантйвен*, м. *превентіўвен*, схв. *прёвентіўван*, слн. *preventiven*; — запозичено з французької мови; фр. *préventif* «тс.» походить від лат. *praeventus* «попереджений», пов'язаного з *praevenio* «випереджаю; попереджую», утвореним за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *venio* «приходжу, прибуваю», спорідненого з гр. *βαίνω* «іду», дінд. *gámati* «іде», гот. *qīman* «приходити», двн. *qīēman*, *kompan*, нвн. *kommen* «тс.». — СІС² 675; Kopaliński 782—783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 581; Вуяклија 757; Dauzat 586; Walde—Hofm. II 747—749. — Див. ще **преамбула**.

[**прівіте**] «похоронний обряд біля мерця» Ко; — неясне.

превосходительство, *превосходительний*; — бр. *правасхадзіцельства*; — запозичення з російської мови; р. *превосходительство* утворено від дієслова *превосходить* «перевисувати, перевершувати», що походить від стсл.

прѣвъсходити «тс.», утвореного за допомогою префікса **прѣ-** «пере-» від дієслова **въсходити** «сходити, підійматися»; неповна калька лат. *excellētia* «перевага» (звідки фр. *excellence* «тс.; превосходительство», нім. *Exzellenz* «тс.» та ін.), пов'язаного з *excellere* «виділятися, підноситися», утвореним з префікса *ex-* «ви-» й основи дієслова *-cellere* «підноситися, бути видатним», *celsus* «видатний, високий, бундючний». — ССРЛЯ 11, 75—77. — Див. ще **переуз, ходити**.

пред (прийменник) «перед», *предо*, *преді* «тс.», *пред-* (префікс і компонент складних слів типу *предвічний*, *представити*, *предстати*, *представник*, *пред'явити*); — запозичено з церковнослов'янської мови, частково через російське посередництво (р. *пред*, *представити*, *предстать*, *представитель*, *предъявить*); — цсл. стсл. **прѣдъ**, **прѣдъ-** відповідає укр. *пéред*. — Фасмер III 357. — Див. ще **пéред!**.

[**предешній**] «попередній» ВеЛ; — очевидно, результат видозміни п. ст. *przedeşły* «минулий» (дієприкм. мин. ч. від дієслова *przedejć* «іти попереду, перед кимось»), утвореного за допомогою префікса *przed(e)-* «перед-» від *szedł* «ішов», якому відповідає укр. *ішов*. — Див. ще **пéред!**, **ішов**. — Пор. **пред**.

предикат «присудок», *предикатівність*, *предикація*, *предикативний*; — р. болг. м. *предикат*, бр. *прэдыкат*, п. *predykat*, ч. слц. слн. *predikát*, вл. *predikat*, схв. *предікāt*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *praedicatum* «предикат, присудок» походить від лат. *praedico*, *-āre* «заявляю, повідомляю; говорю», утвореного за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *dico* «проголошую», пов'язаного чергуванням голосних з *dico* «говорю». — СІС² 675; Sł. wyr. obcych 597; РЧДБЕ 581; Вуяклија 758; Walde—Hofm. I 348—349; Ernout—Meillet I 172—173; Klein 1233. — Див. ще **диктат, преамбула**.

[**предковік**] «сива давнина; вічність» Нед, [*предковіччина*] «тс.» тж, [*предковіковий*] «стародавній», *предковічний*, [*предковіцький*] «тс.»; — не цілком ясне; можливо, результат контамінації прикметників [*предковий*] «предківський» та *предвічний*.

предмет, [*предметівник*] «іменник» Нед, [*предметник*] «додаток» Куз, [*предметниця*] «об'єктив» Нед, *предметний* «стосовний до предмета; (грам.) пасивний; (мат.) конкретний» Куз, [*предметовий*] «об'єктивний; діловий, практичний» Нед, Куз, *упредметнити* «уречевити»; — р. болг. *предмет*, бр. *прадмет*, ч. *předmět*, слц. *predmet*, вл. *předmjet*, нл. *předmjet*, м. схв. *предмет*, слн. *předmet*; — очевидно, калька п. *przedmiot*, утвореного за допомогою префікса *przed-* «перед-» від дієслова *miotać* «метати»; п. *przedmiot*, у свою чергу, є калькою слат. *obiectum* «предмет, об'єкт», першим компонентом якого є префікс *ob(-)* «перед-», а другий (*-iectum*) пов'язаний з дієсловом *iactare* «метати». — Richhardt 91; Фасмер—Трубачев III 357; Преобр. II 124; Соболевский Лекции 63; Вгückнер 335—336; Machek ESJC 491; Младенов 507. — Див. ще **мета́ти**, **пред**.

[**преднесь**] «у ніч напередодні, напередодні» Нед, [*преднесть*] «напередодні» ПІ; — очевидно, давніше **предднесь*, яке виникло внаслідок поєднання прийменника старослов'янського походження *пред* «перед» з прислівником [*днесь*] «сьогодні». — Див. ще **днесь**, **пред**.

[**предобний**] «бажаний, любий і дорогий» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*преподобний*] «гарний, прекрасний».

предок, [*предко*] «предок» Нед, *предківи́чина* «старовина; успадковане від предків» СУМ, Нед, [*предків'я*] «предки» Г, Нед, [*предковецький*] «предківський», [*предковий*] «тс.», [*прапредок*] «прабатько» Нед; — р. м. *предок*, п. *przodek*, ч. *předek*, слц. *predok*, схв.

предак; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *прѣдъкъ* є похідним від *прѣдъ* «перед» і означає букв. «той, хто жив попереду, раніше». — Фасмер III 357; Преобр. II 40; КЭСРЯ 361. — Див. ще **пéред'**.

[**предсідатель**] «голова» Нед, [*предсідательство*] «голоування» Нед, [*предсідник*] «голова» Куз, [*предсідати*] «голоувати» Нед, ст. *предсѣдатель* (1627); — р. *председатель* «голова», болг. *председател* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **прѣдъсѣдатель* «староста; той, хто сідає на перше місце» (Беринда) є похідним від стсл. *прѣдъсѣсти* «зайняти перше місце, стати головою», утвореного за допомогою префікса *прѣдъ-* «перед-» від *сѣсти* «сісти», *сѣдати* «сідати»; очевидно, калька гр. *πρόεδρος* «голова», утвореного за допомогою префікса *προ-* «перед-» від дієслова *ἕζομαι* «сідаю», або лат. *praesidens* «президент, голова» (*praes-* «перед-», *sedeo* «сиджу»). — КЭСРЯ 362; Цыганенко 422. — Див. ще **пред**, **сидіти**.

предте́ча «попередник»; — р. болг. *предте́ча*, др. *прѣдѣтеча*, *предѣтеча*, *предоте́ча*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣдѣте́ча* «предте́ча» (букв. «той, що біжить попереду») пов'язане з дієсловом *прѣдѣтешти* «бігти попереду, передувати», утвореним за допомогою префікса *прѣдъ-* «перед-» від *тешти* «бігти; текти», якому відповідає укр. *текти́*; стсл. *прѣдѣте́ча* є калькою гр. *πρόδρομος* «предте́ча; той, що біжить попереду», утвореного з *προ-* «перед-» і *δρομάω* «біжу». — Див. ще **пред**, **текти́**.

[**преж**] «раніше, перед» Нед, [*преже*] «тс.» Нед, [*прежній*] «колишній», [*спрежа*] «раніше», [*спрежда́*] Чаб, *спрежду́* «тс.»; — р. [*прежь*] «спочатку, спершу», [*преже*] «тс.», бр. [*преж*] «раніше», др. *прѣже*, *преже*, *прежь*, *прѣже*; — видозмінене запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣжде́* «тс.» за походженням є формою вищого ступеня від присл. *прѣдъ* «перед»,

спорідненою з укр. [*перéжий*] «почина-тель, завідувач, начальник» (букв. «передніший»). — Фасмер III 357; Черных II 64—65. — Див. ще **пéред¹**, **перéд²**.

[**прежитурі**] «пирогі» Мо, [*прижатури*] «тс.» Ме, [*плажатура*] «невеличкий пиріжок» Мо; — запозичення зі східнороманських мов; молд. рум. grăjitură «тістечко» пов'язане з дієсловом молд. рум. grăji «смажити», що походить, очевидно, від цсл. (болг. ст.) **п्राжити** «тс.», якому відповідає укр. *п्राжити*. — СДЕЛІМ 340; DLRM 651. — Див. ще **п्राжити**.

[**през¹**] «через»; — др. *prъzъ*, *преzъ* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови, можливо, підтримане впливом п. *przez* «тс.»; цсл. **прѣzъ** «через» відповідає укр. [*пéрез*] «через». — Фасмер III 358; ESSJ Sl. gr. I 175—178. — Див. ще **пéрез**. — Пор. **преz²**.

[**преz²**] «без» BeJ; — полаб. *priz* «тс.»; — адаптоване запозичення з польської мови; пов'язане з [*брез*, *брис*] «тс.»; п. [*przez*] «без», ст. *przez* «тс.» є результатом семантичної видозміни слова *przez* «через» (йому відповідає укр. [*пéрез*] «тс.») під впливом *bez* «без». — Brückner 444. — Див. ще **пéрез**. — Пор. **брез**, **преz¹**.

презент «подарунок», *презента́нт* «пред'явник грошового документа», *презента́ція* «пред'явлення», [*презенті́рка*] «репрезентування» Куз, *презента́бельний* «показний», *презентува́ти* «дарувати»; — р. болг. *презѣнт*, бр. *прэзѣнт*, п. ч. вл. *prezent*, слц. *prĕzent*, м. *презент*, схв. *прѣзент*, слн. *prezènt*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку (н. *Präsént* «презент, подарунок»); фр. *présent* «подарунок, презент» походить від прикметника *présent* «присутній, наявний», що виник з лат. *praesens* (-ntis) «тс.», пов'язаного з дієсловом *praesum* «перебуваю спереду», утвореним за допомогою префікса *praе-* «перед-» від *sum* «я є», *sunt* «вони є», співвідносних з *es* «ти є», *est* «він є», спорідненими з гр. *ἔστί* «він є», псл. *estъ* «тс.», укр. *є*. —

SIC² 676; Бі 297; Фасмер III 358; St. wug. *obscych* 600; Holub—Lyer 393; Ву-якклија 759; Dauzat 584. — Див. ще **є**, **преамбула**.

презерватив «запобіжний засіб проти вагітності або зараження венеричними хворобами», [*презерватіва*] «тс.» Куз; — р. болг. м. *презерватив*, бр. *презервативъ*, п. *prezerwatywa*, заст. *prezerwatyw*, ч. *prezervativ*, *preservativ*, слц. слн. *prezervativ*, вл. *prezerwatiw*, схв. *prezervativ*; — запозичено з французької мови, очевидно, через російську і через польську; фр. *préservatif* «запобіжний засіб; презерватив» пов'язане з прикметником *préservatif* «запобіжний, захисний», похідним від дієслова *préserver* «запобігати, охороняти», що виникло з пізньолат. *praeservāre* «тс.», утвореного за допомогою префікса *praе-* «перед-» від дієслова *servāre* «пильнувати; охороняти». — ССРЛЯ II, 206; Kopaliński 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Вуякклија 759; Dauzat 584. — Див. ще **преамбула**, **сервант**.

президент, *президентство*, [*президенту́ра*] «президентство, посада президента» Куз, *президентствувати*, *президентува́ти*; — р. болг. м. *президент*, бр. *прэзидѣнт*, п. *prezydent*, ч. *prezident*, слц. вл. нл. *prezident*, схв. *президент*, слн. *prezident*; — запозичено з латинської мови через німецьку (н. *Präsident*); лат. *praesidens* (род. в. *praesidentis*) «той, хто сидить попереду, головуючий; той, хто стоїть на чолі», пов'язане з дієсловом *praesideo* «сиджу попереду, головую; стою на чолі, керую», утвореним за допомогою префікса *praе-* «перед-» від *sedeo* «сиджу», спорідненого з псл. *sĕdĕti*, укр. *сидіти*. — SIC² 676; Фасмер—Труба-чев III 358; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Вуякклија 759; Kluge—Mitzka 563; Dauzat 584; Walde—Hofm. II 507—508. — Див. ще **преамбула**, **сидіти**.

президія, *президія́льний* Куз, [*президува́ти*] «головувати» Куз; — р.

болг. м. *президиум*, бр. *презідьюм*, п. *prezidium* (мн. *prezydia*), ч. *presidium*, слц. *prezidium*, вл. *prezidij*, схв. *прэзідій*, *прэзідіюм*, слн. *prezídij*; — запозичення з латинської мови; лат. *praesidium* (мн. *praesidia*) «захист, оборона; гарнізон; сторожа, варта» походить від дієслова *praesideo* «сиджу спереду, головую»; українська форма пов'язана безпосередньо з латинською формою множини. — СІС² 676; ССРЛЯ 11, 207—208; Копалиński 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Вуяклија 759. — Див. ще **президент**.

презирство, *презирливий*, ст. *презорство* «презирство» (1627), *презираю* «зневажаю» (1627); — р. *презиранье* «зневажання», *презрение* «зневага», *презирать* «зневажати», др. *презирати* (*прѣзирати*) «зневажати»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *прѣзирати* «тс.», як і ч. *řezírati* «тс.», *řezíravý* «презирливий», *řezíravost* «презирство, зневага», слц. *preziegat'* «зневажати, виявляти презирство», болг. *презірам* «зневажаю», м. *презир* «презирство, зневага», *презира* «зневажає», схв. *прэзир* «презирство, зневага», *прэзирати* «зневажати, ставитися з презирством», слн. *prezír* «презирство», *prezírati* «зневажати», утворено за допомогою префікса *прѣ-* «пере-», від дієслівної форми *-зирати*, пов'язаної із *зрѣти* «дивитися, бачити», спорідненим з укр. *зріти* «бачити»; первісно означало «дивитися поверх когось, недобачати, не звертати уваги» (букв. «презирати»). — Булаховський Вибр. пр. II 250; Огієнко РМ 1938 I 41—42. — Див. ще **зріти¹**, **пере-**.

[прѣйда] (назва суки) ВеНЗн; — неясне.

[прейма] «принаймні»; — неясне; можливо, результат видозміни слова *принаймні*.

прейскурант «офіційний довідник цін»; — р. *прейскурант*, бр. *прэйскурант*, п. *prejskurant*; — запозичення з німецької мови; нім. *Preiscurant* (*Preiscourant*) є напівкалькою фр.

prix courant «прейскурант», букв. «ціна поточна», яке складається з іменника *prix* «ціна», що зводиться, як і перший компонент у нім. *Preiscurant*, до лат. *pretium* «тс.», спорідненого з дінд. (а)-*pratā* «без плати (винагороди), даремно», ав. *рэгэскā* «ціна», лтс. *pret* «проти», *pretinieks* «супротивник», псл. *proti* «проти», укр. *проти*, і прикметника *courant* «поточний, біжучий». — СІС² 676; Фасмер III 358; Черных II 65; Kluge—Mitzka 563; Dauzat 214, 588; Walde—Hofm. II 360—361. — Див. ще **куранти**, **проті**.

[прек] (у виразі [*прєками сказати*] «сказати образливо, із закидами» Нед), [*прєки*] «підступні витівки» Нед, [*прєко*] «проти; усупереч» Бі, [*допрік*] «докір», [*допрікати*] «докоряти», [*упрєки*] «усупереч» Нед; — р. [*прека*] «докір», ст. *прекий* «протилежний; поперечний», бр. [*прэк*] «заперечення», [*прэка*] (головним чином, у словосполученні [*на прэку*] «наперекір, усупереч»), [*прэкам*] «усупереч», др. *прекы* (*прѣкы*) «поперек, напереріз; усупереч», *вѣ прекы* (*вѣ прѣкы*) «поперек; назустріч; усупереч»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *прѣкъ* «поперечний, протилежний» етимологічно пов'язане з укр. [*перєка*] «суперечність, протидія». — Фасмер III 238, 358. — Див. ще **перєка**.

прекѳс (с.-г.) «порода швидкорослих овець, виведена у Франції; вівця цієї породи», *прекѳсовий*; — р. *прекѳс*; — запозичення з французької мови; фр. *précose* «ранній, скороспілий, рано достиглий» виникло з лат. *praesox* «скороспілий, ранній; передчасний, несвоечасний». — СІС² 676; ССРЛЯ 11, 220; Dauzat 581—582. — Див. ще **абрикѳс**.

прелат «представник вищого католицького духовництва», *прелатство*; — р. болг. *прелат*, бр. *прэлат*, п. *prałat*, ст. *prelat*, ч. слц. *prelāt*, вл. *prelat*, м. *prelat*, схв. *прелāt*; слн. *prelāt*; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через німецьку (нім. *Prälāt*) і

польську; слат. *praelātus* «прелат» походить від лат. *praelātus* «поставлений попереду», утвореного за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієприкметника *lātus* (<**tlātus*) «поставлений, піднятий», пов'язаного з дієсловом *tollo* «підіймаю», спорідненим з кіпр. *tlawd* «бідний», дінд. *tuḷā* «вага», *tuḷayati* «підіймає», гот. *fulan* «переносити, терпіти», двн. *dolēn* «терпіти», нвн. *dulden* «тс.». — СІС² 676; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 776; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 760; Dauzat 583; Walde—Hofm. II 688—689; Ernout—Meillet I 227—229. — Див. ще **преамбула**.

[**прелесть**] «принадність, привабливість» Нед, [*прелєсниця*] «летюча чарівна жінка, що спокушає молодих чоловіків; спокусниця, молода чарівна жінка» Нед, ст. *прелесть* (1627); — р. *прелесть* «принадність, привабливість, чарівність», бр. [*прелєсачка*] «красунечка», др. *прельсть* (*пръльсть*) «обман; омана; спокуса»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **пръльсть** «обман; омана; хитрість, лукавство», як і слц. заст. *prelest'* «привабливість; пишнота», болг. *прелест* «принадність, привабливість», м. *прелест* «краса, пишнота», схв. *прелѣстити* «ошукати, перехитрувати», слн. *prelést* «чарівність, привабливість», пов'язане з дієсловом **пръльстити** «ввести в оману, обманути», утвореним за допомогою префікса **пръ-** «пере-» від **льстити** «вводити в оману, обманювати», якому відповідає укр. *лестити*. — Фасмер III 358, 359; КЭСРЯ 362; Цыганенко 368. — Див. ще **лесть**.

прелюд (муз.) «вступ», *прелюдія* «тс.»; — р. *прелюд*, *прелюдия*, бр. *прэлюд*, *прэлюдыя*, п. *prelud*, *preludium*, ч. вл. *preludium*, слц. *prelúidium*, болг. *прелюдия*, м. *прелюдиј*, *прелюдија*, *прелудиум*, схв. *прелюдїј*, *прелюдијум*. слн. *prelúidij*; — запозичення із середньолатинської мови (у формі *прелюд* через французьку, фр. *prélude* «прелюд, прелюдія»); слат. *praelūdium*

«прелюдія, вступ (букв. «передгра»)» походить від лат. *praelūdo* «граю попередньо на пробу; роблю вступ», утвореного за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *lūdo* «граю; танцюю». — СІС² 676; ССРЛЯ 11, 235, 236; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 761; Dauzat 583; Klein 1235. — Див. ще **ілюзія**, **преамбула**.

[**прем**] «негайно; настійно; цілком, саме, неодмінно; остаточно; твердо; справді (не) Ме, дійсно (не) Ме; аж ніяк Ме», [крем] «дійсно» О; — р. [*прямь*] «справді, дійсно», др. *прѣмь* «правильно», *прямь* «прямо; правильно; зовсім, цілком; саме», схв. *прем* «дуже», стсл. **прѣмь** «правильно»; — псл. **ргѣтъ*, **ргѣтъ* «прямо, правильно, дійсно», утворене від **ргѣтъ*, **ргѣтъ* «прямий, правильний»; **е** в українській мові зумовлене, очевидно, церковнослов'янським впливом. — Фасмер III 394—395; Преобр. II 143—144. — Див. ще **прямий**.

прем'єр «глава уряду; (театр.) виконавець головних ролей», *прем'єрство*, *прем'єрша*, *прем'єрувати* Куз; — р. *премьєр*, бр. *прэм'єр*, п. вл. *premier*, ч. слц. *premiér*, болг. м. *премиєр*, схв. *премијєр*, слн. *premiér*; — запозичення з французької мови (в першому значенні — за посередництвом англ. *premier* «глава уряду»); фр. *premier* «перший; прем'єр (перший актор)» виникло з лат. *prīmāgius* «один з перших; значний, впливовий», похідного від *prīmus* «передній; перший». — СІС² 677; ССРЛЯ 11, 242; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 761; Klein 1235; Dauzat 583. — Див. ще **прїмус**.

прем'єра «перша вистава п'єси, перший показ естрадної програми»; — р. *премьєра*, бр. *прэм'єра*, п. *premièra*, ч. слц. *premièra*, вл. *premjera*, болг. м. *премиєра*, схв. *премијєра*, слн. *premièra*; — запозичення з французької мови; фр. *première* «прем'єра», букв. «перша», є жін. р. від *premier* «перший». —

СІС² 677; ССРЛЯ 11, 242; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Ву-
 яклија 761. — Див. ще **прем'єр**.

премія, *преміант*, *преміальний*, *преміювальний*, *преміювати*; — р. болг. *премия*, бр. *прѣмія*, п. *premia*, заст. *premiunt*, ч. *prémie*, сл. *prémia*, вл. *premija*, м. *премија*, схв. *прѣмија*, сл. *prémija*; — запозичення з латинської мови; лат. *praemium* (мн. *praemia*) «нагорода; здобич; перевага; дар» утворено за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *eo* «беру, набуваю; купую», спорідненого з псл. *jeiti* «брати», укр. [*яти*, *імáти*] «тс.». — СІС² 677; Черных II 65; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 761; Walde—Hofm. I 400—402, II 351. — Див. ще **імáти**, **преамбула**, **яти**.

[**прѣндовать**] «визнавати» Лекс-Пол; — бр. [*прѣндаваць*] «поважати»; — неясне.

[**прунт¹**] «металевий стрижень, кость великого розміру» Па, Ме, [*прѣнтиль*] «тс.» Па; — бр. [*прунт*] «залізний прут»; — запозичення з польської мови; п. *pręt* «прут; брус, стрижень» відповідає укр. *прут* (див.).

[**прунт²**] «міра довжини (для вимірювання землі)» Пі, [*прѣнтик*] «тс.» Пі; — запозичення з польської мови; п. *pręt* «тс.» походить від *pręt* «прут» (очевидно, тому що для вимірювання використовувався прут певної довжини). — Див. ще **прунт¹**.

препарат «речовина, підготовлена для дослідження; хімічний або фармацевтичний продукт лабораторного чи фабричного виготовлення», *препаратник*, *препаратор*, *препараторська*, *препарація*, *препарувальня*, *препаративний*, *препаратний*, *препарувальний*, *препарувати*; — р. болг. м. *препарат*, бр. *прѣпарат*, п. вл. *preparat*, ч. сл. сл. *preparát*, схв. *прѣпарát*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через німецьку (н. *Präparát*); лат. *praeparátus* «виготовлений» пов'язане з дієсловом *praeparo* «готую», утвореним

за допомогою префікса *prae-* «перед-» від *paro* «готую». — СІС² 677; Kopaliński 781; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 583; Вуяклија 762. — Див. ще **апарат**, **преамбула**.

[**прѣпих**] «розкіш, пишність, пишнота» Пі; — фонетично адаптоване за позичення з польської мови; п. *prze-rych* «тс.», споріднене з ч. *preruch*, сл. *preruch* «тс.», вл. *prerušny* «розкішний», нл. *prerušnosť* «розкіш, пишність, пишнота», утворено за допомогою префікса *prze-* «пере-» від п. ст. *rych* «гордість, пиха», пов'язаного з п. *rycha* «тс.», якому відповідає укр. *пиха́*. — SW V 176, 447—448; Machek ESJC 502; Holub—Lyer 401, 406. — Див. ще **пере-**, **пиха́**.

[**прѣпілка**] (орн.) «перепілка, Coturnix coturnix L.» Куз; — очевидно, результат фонетичної адаптації п. [*prze-riółka*] «тс.», якому відповідає укр. *перепілка*. — Див. ще **перепел**.

преподобний «святий, праведний; безгрішний; прекрасний, гарний; [шасливий О]», *преподобіє* (церк.) «превелебність», *преподобник* «праведник, святий; святенник», *преподобниця* «святенниця, праведниця; [красуня, вродливиця]», [*преподобитися*] «ставати святим, праведним»; — р. *преподобный* «святий, праведний», бр. *прѣподобны*, др. *прѣподобьныи*, *прѣподобьныи* «доброчесний, преподобний», болг. *преподобен* «преподобний», м. *преподобен*, схв. *прѣподобан* «тс.; удавальник, облудник»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣподобьнъ* «доброчесний; праведний; святий», букв. «предостойний, найбільш гідний» утворено за допомогою префікса *прѣ-* «пере-» від прикметника *подобьнъ* «подібний; відповідний; гідний, достойний», похідного від іменника **доба** «нагода, сприятливий випадок», якому відповідає укр. *доба́*. — Желтов ФЗ 1876, 4, 29—31. — Див. ще **доба́**, **пере-**.

[**періс**] (бот.) «цибуля скорода (трибулька), Allium schoenoprasum L.» Нед; — очевидно, результат видозміни

деетимологізованої форми [пpипpіз] «тс.» Мак, зближеної з основою *pості* (*pіc*). — Див. ще **pізанець**.

прерія «степова рівнина в Північній Америці»; — р. болг. *пpерія*, бр. *пpэpія*, п. *pregia*, ч. *pregie*, слц. *pregia*, вл. *pregija*, м. *пpерія*, схв. *пpэpія*, слн. *pregija*; — запозичення з французької мови; фр. *prairie* «лука, моріг» виникло з нар.-лат. **prataria*, пов'язаного з лат. *pratum* «лука», спорідненим з сірл. *gáith* «володіння з навколишнім земляним валом». — СІС² 677; Kopalіński 781; Holub—Lyer 392; PЧДБЕ 583; Вуяклія 763; Dauzat 580; Walde—Hofm. II 358.

прерогатива «виключне право, перевага»; — р. *пpерогатива*, заст. *пpерогатива*, бр. *пpэpогатива*, п. *prerogativa*, ч. *prerogativ*, *prerogativa*, слц. слн. *prerogativa*, болг. *пpерогатив*, м. *пpерогативи* (мн.), схв. *пpерогатив*, *пpерогатива*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Prärogativ(e)*, фр. *prérogative*, англ. *prerogative* походять від лат. *praerogativa* «виключне право, перевага», пов'язаного з прикметником *praerogativus* «запитаний першим», похідним від дієслова *praerogare* «запитую першим», утвореного за допомогою префікса *praе-* «перед, попереду» від *gogo* «запитую, питаю; прошу; пропоную», пов'язаного з *rego* «правлю, скеровую, керую». — СІС² 677; Фасмер III 360; Kopalіński 781; Holub—Lyer 392; PЧДБЕ 583; Вуяклія 763; Dauzat 584; Klein 1237; Walde—Hofm. II 440. — Див. ще **пpеамбула**, **pе-гент**.

прес, *пpесувальник*, *пpесувальний*, *пpесувати*; — р. *пpесс*, бр. *пpэс*, п. *prasa*, [pres], ч. [pres], вл. нл. *prasa*, болг. м. *пpеса*, схв. *пpэса*; — запозичення з французької мови; фр. *presse* «прес» походить від дієслова *presser* «тиснути, жати», що виникло з лат. *presso* «тисну, давлію», пов'язаного з етимологічно не з'ясованим *preto* «тс.». — СІС² 677; Фасмер III 361; Черных II 66; Sł. wуg. obsyчh 596; Holub—

Lyer 392; PЧДБЕ 583; Вуяклія 763; Dauzat 585; Walde—Hofm. II 360.

пpеса «друковані видання»; — р. *пpесса*, бр. *пpэса*, п. *prasa*, болг. м. *пpеса*, схв. *пpэса*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку (н. *Presse*); фр. *presse* «преса; друкарський верстат, прес» є похідним від дієслова *presser* «давити, тиснути, стискати». — СІС² 677; Фасмер III 361; Черных II 66; Sł. wуg. obsyчh 596; PЧДБЕ 583; Вуяклія 763; Dauzat 585. — Див. ще **пpес**.

пpесвітер «священик; виборний керівник громади пpесвітеріанської церкви», *пpесвітеріанець*, *пpесвітеріанин*, *пpесвітеріанство*, ст. *пpесвітеръ* (1627); — р. *пpесвітер*, бр. *пpэсвітэр*, др. *пpезвутеръ*, *пpезвутеръ*, п. *prezbiter*, ст. *prespiter*, ч. *presbytář*, слц. *presbyter*, болг. *пpезвітер*, *пpесвітер*, м. *пpезвитер*, схв. *пpэзвитер*, *пpэзбитер*, слн. *prezbiter*, стсл. **пpезвигтеръ**, **пpезвигтеръ**; — через церковнослов'янську мову запозичено із середньогрецької; сгр. *πρεσβύτερος* «пpесвітер, священик» походить від гр. *πρεσβύτερος* «старий дід; старійшина; предок», пов'язаного з *πρεσβυς* «старий; шановний; значний, важливий», можливо, спорідненим з вірм. *egēc* (род. в. *egiču*) «старійшина, священик», лат. *priscus* «стародавній, старий». — СІС² 677; Фасмер III 360; Преобр. II 124; Kopalіński 783; Holub—Lyer 392; PЧДБЕ 582; Вуяклія 759; Dauzat 584; Frisk II 592—593.

пpеслову́тий «горезвісний; (заст.) відомий, знаменитий, славний», [*пpеславу́тий*] «славний, дуже відомий» Нед; — р. *пpеслову́тый*, бр. *пpаславу́ты*, др. *пpесловыи* (*пpэсловыи*), *пpесловуици* (*пpэсловоуици*), п. ст. *przesłowutny* «славетний, пpеславний», слц. заст. *preslovutny*, болг. *пpеслову́т*, *пpасловут*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **пpэсло-вжтъ** «славетний, пpеславний» утворено за допомогою префікса **пpэ-** «пере-» від дієслова **слотти** (**словж**) «зва-

тися, бути славним, відомим», спорідненого з укр. [слїти] «бути відомим». — Фасмер III 360. — Див. ще **пре-**, **слї-**ти.

прес-пап'є «важкий предмет для притискання паперів; брусок з прикріпленим до нього промокальним папером»; — р. *пресс-папье*, бр. *прэс-пап'є*; — запозичення з французької мови; фр. *presse-papiers* «тс.» утворено з дієслова *presser* «натискати, тиснути» та іменника *papier* «папір». — СІС² 678; Фасмер III 360. — Див. ще **папір**, **прес**.

престїж «авторитет, вплив»; — р. болг. *престїж*, бр. *прэстыж*, п. *prestiz*, ч. вл. *prestiz*, слц. слн. *prestiz*, м. *престиж*, схв. *прэстыж*; — запозичення з французької мови; фр. *prestige* «престиж; ілюзія, міраж, спокуса» походить від лат. *praestigiae* «привиди, омана», пов'язаного з дієсловом *praestringo* «стягую, зв'язую; стримую, обмежую; притуплюю; осліплюю», утвореним за допомогою префікса *прае-* «перед-» від *stringo* «натягую; зриваю; виймаю; чіпляю», спорідненого з гр. *στραγγεῖω* «верчу», двн. *stricchan* «зв'язувати, прикріплювати, плести», лтс. *stringt* «ставати тугим, засихати (стягати)», псл. **strigti* «стригти». — СІС² 678; Фасмер III 361; Черных II 66; Kopaliński 782; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 583; Вуяклија 763; Klein 1239; Dauzat 585; Walde—Hofm. II 604—605. — Див. ще **пре-**, **стригти**.

[**престогідосно**] «дуже гидко» Нед; — результат поєднання підсилювального префікса *пре-* з числівником *сто*, що виконує тут також підсилювальну функцію, і прислівником [*гідосно*] «гідко». — Див. ще **гид**, **пре-**, **сто**: — Пор. **остогідити**.

престол, [*престїл*] «престол», [*напрестольний*] Ж, ст. *престоль* (1627); — р. болг. *престол*, бр. *прастол*, др. *престоль* (*прѣстоль*), слц. *prestol*, м. *престол*, схв. *прэстб*, слн. *prêstol*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣстоль* утворено за допомо-

гою префікса **прѣ-** «пере-» від дієслова **стѣлати** «слати, стелити» (пор. др. *столь* «лава; стіл; трон, престол» від *стѣлати*); первісне значення слова, очевидно, було «вищий за інші стілець, найвища лава». — Фасмер III 361; Преобр. II 391. — Див. ще **пре-**, **слати**², **стіл**.

претак — див. **протак**.

[**претє**] «усе-таки» ЛексПол; — очевидно, фонетично адаптоване запозичення з польської мови, паралельне до [*прєці*] «тс.; проте, однак» (див.).

претєнзія, [*претєнсія*] Куз, *претендєнт*, *претензійний*, [*претенсійний*] Куз, *претендувати*, [*претентувати*] «претендувати» Нед; — р. *претєнзія*, бр. *прэтэнзія*, п. *pretensija*, ч. *pretense*, слц. *pretenzia*, вл. *pretensija*, болг. *претєнція*, м. *претензија*, схв. *претєнзија*, слн. *pretenzija*; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. *praetēnsiō* «претєнзія» зводиться до лат. *praetendo* «втягую, тримаю перед собою; наводжу як аргумент, виправдовуюся», утвореного за допомогою префікса *прае-* «перед-» від *tendo* «тягну», пов'язаного з *teneo* «тримаю, досягаю» і спорідненого з дінд. *tapōti* «тягну», псл. *teneto* «тенето», укр. *тенєто*. — СІС² 678; Фасмер III 361; Черных II 66; Kopaliński 782; Holub—Lyer 393; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **преамбула**, **тенєто**.

[**претїти**] «забороняти» Нед; — р. *претїть* «бути гидким; (заст.) забороняти, перешкоджати», др. *претити* (*прѣтити*) «затримувати, зупиняти; загрожувати; бути суворим», нл. *rsěšis* «загрожувати», болг. [*прєтя*], схв. *претити*, слн. *pretiti* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прѣтити** «загрожувати» пов'язують з р. *перєчити* «перечити», укр. *перєчити* (Преобр. II 125; Младенов 515); зіставлення з лат. *pertica* «жердина, палиця» (Walde—Hofm. II 292—293) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер III 361. — Пор. **перєка**.

[**прётно**] «настойно, серйозна, рiзко» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*претiти*] «забороняти».

префэкт «керiвник департаменту (у Францiї); начальник мiської полiцiї в деяких краiнах», *префектiра*; — р. *префэкт*, (заст.) *префект*, бр. *прэфэкт*, п. ч. слц. вл. *prefekt*, болг. *префект*, м. *префект*, схв. *префект*, слн. *prefékt*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинськoї мови; лат. *praefectus* «начальник; полководець», пов'язане з дiєсловом *praeficio* «ставлю над, на чолi», утвореним за допомогою префiкса *praе-* «перед» вiд *ficio* «роблю». — СІС² 678; Фасмер III 362; Kopaliński 778—779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуяклија 765. — Див. ще **преамбула**, **факт**.

преферанс (назва гри в карти), *преферансист*; — р. болг. м. *преферанс*, бр. *прэферанс*, п. ч. слц. *preférans*, схв. *преферанс*, слн. *preférans(a)*; — запозичення з французькoї мови; фр. *préférer* «преферанс (гра в карти); перевага» походить вiд дiєслова *préférer* «вiддавати перевагу», що виникло з лат. *praeferre* «носити попереду, висувати вперед; вiддавати перевагу», утвореного за допомогою префiкса *praе-* «перед» вiд *ferre* «носити, нести», спорiдно з дiнд. *bhāgati* «несе, приносить, веде», ав. *baraiti* «несе», гр. *φέρω* «несу», псл. *byrati* «нести; брати», укр. *брати*. — СІС² 678; Фасмер III 362; Kopaliński 779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуяклија 765; Dauzat 582; Walde—Hořm. I 483—485. — Див. ще **брати**, **преамбула**.

префiкс, *префiксація*, *префiксальний*, *префiксований*; — р. болг. м. *префiкс*, бр. *прэфiкс*, п. вл. *prefiks*, ч. слц. *prefix*, схв. *префiкс*, слн. *prefiks*; — запозичено з французькoї мови, очевидно, через польську; фр. *préfixe* «префiкс» походить вiд лат. *praefixus* «прикрiплений спереду», пов'язаного з дiєсловом *praefigo* «спереду прикрiплюю; спереду вбиваю», утвореним за допо-

могою префiкса *praе-* «перед» вiд дiєслова *figo* «вбиваю, втикаю; прикрiплюю». — СІС² 679; Фасмер III 431; Kopaliński 779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Klein 1234; Dauzat 582. — Див. ще **преамбула**, **фiксувати**.

[**прехiра**] «настирлива, прискiплива людина» Нед, [*прехiрство*] «пiдступність, хитрощi» Бі; — фонетично адаптоване запозичення з польськoї мови; п. *przechera* «пiдступна людина, якiй не можна вiрити; крутiй, шахрай», ст. *przechuga* «тс.», [*przechera*] «людина, що любить сперечатися», [*przechuga*] «тс.» утворено за допомогою префiкса *prze-* «пере» вiд iменника *chera* «хвороба; вада; хирлява людина», *chuga* «тс.», пов'язаного з укр. [*хiря*] «нешасний», *хiрий*. — Вгückner 441. — Див. ще **пере-**, **хiрий**. — Пор. **прохiра**.

[**прехирий**] «тямущий, меткий; шахраюватий» Пі; — очевидно, пов'язане з [*прехiра*] «настирлива, прискiплива людина» (див.).

прецедент «випадок, що стався в минулому i є прикладом або виправданням для наступних подiбних випадкiв», *безпрецедентний*; — р. болг. *прецедент*, бр. *прэцэдэнт*, п. ч. слц. *precedens*, вл. *precedensa*, м. *преседан*, *прецедент*, схв. *пресэдан*, слн. *presedent*, *presedens*; — очевидно, запозичене з французькoї мови (книжним шляхом); фр. *précédent* «прецедент» походить вiд лат. *praecedens* (-entis) «той, що йде попереду, передує», пов'язаного з дiєсловом *praecedo* «iду попереду, передую; знаходжуся вище», утвореним за допомогою префiкса *praе-* «перед» вiд *cedo* «iду». — СІС² 679; Kopaliński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуяклија 763; Dauzat 581. — Див. ще **концесiя**, **преамбула**.

[**прэці**] «проте, однак» Нед, [*прэцi* Везн, *прэдся*, *прэцiцi*, *прэцiя*, *прэцiцi* Пі, *прэцiнь*, *прэцo* Чопей, *прэцiя* Везн, *прэцiя* Чопей], ст. *прэдся* (1628), *прэдсе* (1646), *прэцiя* (XVII ст.) «тс.»; — запозичення з польськoї або, можливо,

словацької мови; п. *przecie* «проте», [*przese, przeseę, przeca, przeci, przedce, przecia*], ст. *przedsię*, як і слц. *predsa*, [*predsi, precı, precă, presa*], ч. *přece*, [*přeci*] «тс.», зводиться до псл. **perǵъ se* «перед себе (собою)». — *Machek ESJC 491*. — Див. ще **пéред¹, ся¹**.

[**преч**] «геть», ст. *пречь*; — бр. *прэч* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *przez*, як і ч. заст. *preč*, слц. вл. *preč*, нл. *přec* «тс.», зводиться, очевидно, до псл. зах. **ргъсь* і пов'язане з укр. *пріч*. — *Фасмер—Трубачев III 386*; *Machek ESJC 489*. — Див. ще **пріч**.

при, при-; — р. др. болг. м. схв. *при*, бр. *пры*, п. *przu*, ч. вл. *při*, слц. слн. *při*, нл. *při*, полаб. *prai-*, стсл. **при**; — псл. *při* < **prei*; — споріднене з лит. *prië* «при, біля; до», [*prÿ*] «тс.», лтс. *prie-* у *prieds* «додача при торгівлі», прус. *prei* «до; при, біля», дінд. *ragē* «на цьому, далі», гр. *παρά* «при», лат. *prae* «перед, попереду», ст. *při* «тс.»; іє. **rag(ei)* > **prei* (походження кінцевого компонента -*ei* не зовсім ясне). — *Фасмер III 362*; *Machek ESJC 492*; *Schuster-Šewc 1176*; *Skok III 39*; *ESSJ Sl. gr. I 210—216*; *Андзелін ЛП I 181—182*; *СБЭ 199*; *Rozwadowski RS 2, 93—94*; *Trautmann 230*; *Mühl.—Endz. III 392*; *Walde—Hofm. II 351*; *Ernout—Meillet 937*; *Brugmann Grundriss II 2, 280—281*; *Pedersen Kelt. Gr. I 439*.

прибандіюритися, прибандіюжитися — див. **забандіюритися**.

[**прибéга**] «безпритульна людина», [*прибéга*] «бездомна людина» Си; — очевидно, запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. рум. *prıbeág* «блукач» виводиться від цсл. **прѣвѣтъъ** «перебіжчик», пов'язаного з **прѣвѣтънжти** «перебігти», похідним від **вѣтънжти** «бігти». — *Vrabie Romanoslavica 14, 134*; *СДЕЛМ 332*; *DLRM 660*. — Див. ще **бігти, пере-**.

[**прибéнджити**] «принадити» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни п. *przypędzić* «пригнати; (ст.) довести до чогось».

[**прибі́й**] (бот.) «герань болотяна, *Geranium palustre L.*»; — очевидно, похідне утворення від *прибивáтися* «приєднуватися до чогось»; назва могла бути зумовлена тим, що гілки рослини уплітаються між кущами, підтримуючи її у вертикальному положенні (Нейштадт 363). — Див. ще **біти¹, при**.

[**прибрéцкати**] (у сполученні [*п. ропо́ю*] «просякнуті ропою» Нед); — неясне; можливо, виникло на ґрунті п. *przebrzęknać* «набрякнути наскрізь».

[**прибріо́кати**] «приборкати» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми *прибо́ркати* під впливом *борю́кати́ся*.

[**прибрю́ш**] «джигун; коханець» Л; — не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від [*брюх*] «череву». — Див. ще **бру́хо, при**.

[**прибужник**] (бот.) «хвощ болотний, *Equisetum palustre L.*» Мак; — очевидно, пов'язане з р. [*бу́га*] «низинні береги річки», п. [*bugaj*] «місцевість над водою», лтс. *bauga* «багнисте місце біля річки»; назва зумовлена тим, що цей вид хвощів росте по берегах боліт, озер, річок (Нейштадт 58); пор. інші його назви: [*хвощ багновий, сосонка багнова, сосонка болотна*] Мак. — *Фасмер I 227*; *Sławski I 48*.

приватний «особистий, неофіційний», [*привáта*] «окрема думка, особливий інтерес, особиста користь» Нед, [*приваті́ст*] «учень приватної школи» Куз, *привáтник*, ст. *приватный* (XVII ст.); — р. *привáтний*, бр. *прывáтны*, п. *prywatny*, ч. *privátnı*, слц. *privátny*, вл. нл. *prywatny*, болг. *привáтен*, м. *приватен*, схв. *прѣвáтан*, слн. *priváten*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *privátus* «приватний, особистий; звичайний, простий», пов'язане з *prius* «позбавляю», похідним від *prius* «окремий; кожен; особливий, власний; позбавлений», яке, можливо, зводиться до **prei-*, відбитого в лат. *prae* «перед», ст. *při* «тс.», псл. *při* «при», укр. *при*. — *СІС² 679*; Аку-

ленко 135; Фасмер III 363; Kopalinski 799; РЧДБЕ 585; Вујаклија 766; Walde—Hofm. II 363—364. — Див. ще **при**.

[**привіда**] «груша» Нед; — неясне.
привика́ти, приві́чка — див. **звика́ти**.

привити́ця, приві́тниця, приви́туха, приві́тиця — див. **повити́ця**.

привіле́й «перевага, пільга», [*привілія*] «привілей» Бі, *привілейований*; — р. *привіле́гия*, ст. *привілія*, *привілея*, бр. *привіле́я*, п. *przywilej*, [*przywileja*], ч. *privilegium*, слц. *privilégium*, вл. *privileg*, болг. *привіле́гия*, м. *привілегија*, схв. *приві́лєгија*, слн. *privilégij*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *privilégium* «закон або постанова на користь або проти однієї особи; привілей, переважне право», утворено з прикметника *privus* «окремий, особливий» та іменника *lēx* (род. в. *lēgis*) «закон». — СІС² 679; Фасмер III 363; St. wug. obcych 612; РЧДБЕ 585; Вујаклија 767. — Див. ще **легальний, приватний**.

[**приві́ль**] «користь, прибуток, достаток» Нед, [*приві́ль*] «тс.» Шух; — похідне утворення від *во́ля*; пор. *приві́лля* «простір, роздолля; [достаток]». — Див. ще **во́ля, при**.

приві́т, приві́тання, [приві́тник] «привітний чоловік» Нед, [*приві́тниця*] «привітна жінка», *приві́тальний, приві́тлівий* СУМ, Нед, *приві́тний* СУМ, Куз, [*приві́титися*] «привітатися» О, [*приві́чйтися*] «тс.» Нед; — р. болг. *приве́т*, бр. *приве́тны* «привітний», др. *привѣтъ*, ч. заст. *privět*, слц. заст. *privet*, м. *приветлив* «привітний», цсл. *привѣтъгъ*; — псл. *privěť*, утворене від дієслова *privětit* «привітати», пов'язаного з *věť* «гілка» (первісно означало «наблизитися з гілкою як символом важливого повідомлення» або «прийняти з урочистою гілкою»); зворотне виведення псл. *privětit* від *privěť* (Mikl. EW 388; Фасмер III 363) малопереконливе. — Мельничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 103—111. — Див. ще **відві-**

ча́ти, віть¹. — Пор. **вита́ти**^{1,2}, **віта́ти**.

приворо́т, приворо́т, приворо́тень — див. **навертник**.

[**при́гати**] «підстрибувати» Нед, [*пригýн*] (ент.) «ковалик, Elater» Нед, [*пригýнка*] (ент.) «вид павука-стрибуна, Salticus» Нед, [*подпри́говатися*] «танцювати з підскоком» О; — р. *при́гать* «стрибати», бр. [*прыгаць*] «тс.», п. [*prygnąć*] «стрибнути», нл. [*prygłó*] «сільце (на птахів)»; — псл. [*prygati*] «стрибати»; — споріднене з лит. *springti* «утекти», лтс. *springti* «тс.», *springa* «затискач»; менш обгрунтоване зіставлення з днв. *frosk* «жаба», нвн. *Frosch*, дангл. *frogga* «тс.»; не виключений зв'язок (Zupitza KZ 36, 65; Brückner ZfSIPh 2, 298) з *пруг, пружний*, р. *упру́гий*. — Фасмер—Трубачев III 390—391; Черных II 77; Persson Beitr. 871; Matzenauer LF 14, 170; Osthof Parerga 336; Osten-Sacken IF 28, 149. — Пор. **пли́гати**.

[**пригі́жкуватий**] (у сполученні [*п. вовк*] «великий жирний вовк з великим хвостом Пі; вовкулака Нед»), [*прихі́жкуватий*] «?»; — неясне, можливо, пов'язане з [*гійжкі*] «холодець із свинячих ніжок; ніжки в холодці» (пор.).

пригі́рсть, пригі́риц, пригі́оршня, пригі́орц, пригі́орица — див. **гóрстка**¹.

приго́да, приго́бдя — див. **год**.

при́град, при́град — див. **прикрит**.

[**приграму́зитися**] «трохи прибратися, нарядитися» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*грамуз*] «різні старі речі». — Пор. **гра́мозд**.

[**при́ганець**] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УЖДУ IV 109; — неясне; можливо, пов'язане з *гáнок* (пор. п. *pryganek* «бічний ганок»).

[**прида́рок**] «випадок» Нед, [*при́дарка*] «тс.» Нед, [*при́дарний*] «випадковий» Нед; — очевидно, пов'язане з п. *przydarzyć się* «трапитися, статися», утвореного за допомогою префікса

przy- «при-» від *darzyć się* «щастити, удаватися», яке може бути зіставлене з укр. *дар, да́ти*; не досить обгрунтованою є спроба (*Zubaty St. a čl. I 131—132; Machek ESJC 110—111*) пов'язати п. *darzyć się* (разом із ч. *dařiti se* «тс.») з лит. *dórinti* «робити вдалим, успішним; вести до успіху». — Див. ще *да́ти, при.*

придиба́ха, *приди́бачка, приди́башка, при́дибка* — див. *ди́бати*.

[приди́рок] «уперше оброблена ділянка землі, додана до основного поля» ЛексПол; — пов'язане з *[дра́ти]* «піднімати цілину», *[видерти]* «уперше обробити землю» ЛексПол, *[видранка]* «уперше оброблена ділянка землі» тж. — Див. ще *де́рти, при.*

придо́ба — див. *доба́*.

придо́лоб — див. *долобкува́ти*.

[придо́мок] «призвисько» Куз; — запозичення з польської мови; п. *przydomek* «тс.» утворено з прийменника *przy* «при» та іменника *dom* «дім; родина». — Ониськевич Исслед. п. яз. 247. — Див. ще *дім, при.* — Пор. **прито́мок**.

прие́мний — див. *іма́ти*.

[прижа́літи] (про сир) «зжовтіти, зіпсуватися, згіркнути» Ме, ст. *жаліти* «перегоряти» (про намочене вапно) Ж; — р. *[жа́леть]* «нагріватись і бродити» (про зерно для солоду), бр. *[жа́лець]* «тліти, горіти без вогню», п. *[žalić się]* «тс.», нл. ст. *žalpu* «розжарений, гарячий»; — псл. *[žaliti (se)]* «тліти, горіти»; — зводиться до іє. *gēl- (// gel-), яке вважається варіантом іє. *ǵhel- «блищати, сяяти; жовтий, зелений» (Петлева Этимология 1973, 44—47) або псл. *žar-* (Schuster-Sewc 1780):

[прижихну́тися] «пристати, причепитися, вселитися» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з *прижу́тися*.

[прижу́чити] «притиснути» Нед; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *прижу́чить* «вилаяти, покарати; притиснути, прикрутити» утворене від дієслова *[жу́чить]* «лаяти, карати»,

пов'язаного, очевидно, з укр. *[жучний]* «небезпечний» (див.).

приз «нагорода переможцеві в змаганні», *призе́р*; — р. болг. *приз*, бр. *прыз*; — запозичення з французької мови; фр. *prix* «ціна, вартість; приз», ст. *pris* «тс.» походить від лат. *pretium* «ціна, вартість». — СІС² 680; Фасмер III 363; Черных II 66—67; Kluge—Mitzka 563—564; Dauzat 588. — Див. ще **прейскура́нт**.

призе́рний, *призира́тися, призерний*, *призир*, *призирний*, *призо́р*, *призо́рий*, *призо́ристий*, *призо́рити*, *призо́ра* — див. *зрі́ти*¹.

призи́лити, *призі́л* — див. *зе́ло*.

при́зма «вид багатогранника; багатогранне тіло з матеріалу, прозорого для світла», *призматичний*; — р. болг. м. *призма*, бр. *прызма*, п. *pryzmat*, ч. слц. *prizma*, вл. *prisma*, схв. *прызма*, слн. *prizma*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Prisma*, фр. *prisme*, можливо, через пізнолат. *prisma* «призма», зводяться до гр. *πρίσμα* (род. в. *πρίσματος*) «тирса, щось обпиляне; (мат.) призма», що є похідним від дієслова *πρίω* (*πρίω*) «пиляю», етимологія якого неясна. — СІС² 680; Sl. wyg. obcsych 611; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 585; Вуяклија 767; Dauzat 588; Klein 1243—1244; Frisk II 596.

при́зьба «земляний насип навколо підмурка будинку», *[при́зба, спри́зба, спри́зьба]* «тс.»; — р. *[при́зба]* «частина хати, відділена сіньми, комірчина; призьба», бр. *пры́зба* «призьба», п. *pryzba*, *pryzьba* «тс.»; — результат видозміни (стягнення) давнішого **при́ізба*, утвореного з прийменника *при* та іменника **ізба́* «хата» (пор. р. *изба́* «тс.»). — Львов Лексика ПВЛ 135; SW V 406; Nieminen LP 4, 213. — Див. ще **ві́степка, при.** — Пор. **при́спа**.

[при́зьма] «шрам, знак» О; — неясне.

при́йск «копальні»; — бр. *пры́йск*; — запозичення з російської мови; р. *при́йск* «тс.» походить від дієслова *при́йск-*

кивать «підшукувати, знаходити», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від *искáти* «шукати», спорідненого з укр. *іска́ти* (див.).

[**прикала́бок**] «невеличка прибудова; комірчина; закуток» Г, Нед, [*прикара́бок, прихала́бок* Си] «тс.»; — результат видозміни форми [*при́коли-бок*], похідної від [*коли́ба*] «курінь пастихувів; зимове житло лісорубів-гуцулів» (див.).

[**прикі́бний**] «спритний, здатний привабити»; — похідне утворення від [*ке́ба*] «здібність, уміння» (див.).

при́клад, прикла́д, прикладні́й — див. **кля́сти**.

[**при́клепка**] «причіпка, зачіпка; привід», [*при́кліп*] «тс.», [*приклі́п*] «причина» Корз; — пов'язане з *клепа́ти* в значенні «зводити наклеп». — Див. ще **клепа́ти**.

при́ключі́тися, при́ключка — див. **кля́кати**¹.

при́кме́та, при́кме́тник — див. **кме́ть**.

[**приконо́пник**] (ент.) «пісковиця, *Agropicola*» Нед, Куз; — похідне утворення від [*приконо́пти*] «принадити»; назва зумовлена тим, що пісковиця використовується як наживка для ловлі тріски (БСЭ 32, 554). — Див. ще **коно́па, при**.

[**при́корень**] «кілок для припону свійських тварин», [*при́корінь*] «тс.» Па, Си; — результат видозміни форми [*при́колень*] «тс.», від *кіл*, під впливом *при́корень* «частина стовбура біля кореня, пень», [*при́корінь*] «тс.». — Див. ще **кіл, при**.

при́корхну́ти «здрімнути [на кулаці Бі]», [*при́коркну́ти*] «здрімнути» ЛексПол, [*прикурну́ти*] «тс.» Си; — р. *прикорну́ть* «притулитися; здрімнути [скоцюрбившись]», бр. *прикархну́ць* «здрімнути»; — очевидно, давніше **прикорнути* «здрімнути, зібгавшись, скоцюрбившись», похідне від **корнути* «зігнути» (пор. р. [*корну́ть*] «зігнути»; заснути (ненадовго), скоцюрбившись»), пов'язаного з [*корта́тися*]

«поратися, мордуватися, мучитися»; фонетична видозміна слова на українському (та білоруському) ґрунті відбулася під впливом *корх* «міра довжини на ширину долоні або на чотири пальці; [кулак Бі]» (бр. *корх* «тс.»). — Shevelov ZfSlPh 27, 63; Unbegaun BSL 50, 2, 173; Фасмер II 330, 339. — Див. ще **корта́тися, при**.

при́крій «неприємний; [крутий; сильний]», [*прикрі́тний*] «спішний, нагальний», [*прикрі́нь*] «крутий берег річки» Корз, *при́крість, при́кроці, при́кра́ти*] «завдавати прикроці; упиратися» Бі, [*при́критися*] «завдавати прикроці; набридати», *опри́кривий* «гідкий; осоружний»; — р. ст. діал. *при́крый* «гідкий, поганий, терпкий», бр. *при́кры* «прикрій, неприємний; нудотний», п. *przycry* «прикрій, неприємний; стрімкий; урвистий», ч. *říkřý* «стрімкий, урвистий; суворий, гострий», слц. *říkřy* «стрімкий; суворий, гострий; нудотно-солодкий»; — псл. *říkřъ*, очевидно, утворене з префікса *ргі-* «при-» й основи дієслова *кг-* «різати» (пор. *крайти*), спорідненого з дінд. *krntati* «ріже», лит. *kirsti* «рубати»; менш обґрунтовані зіставлення з лит. *reikti* «ганити, гудити», *piktas* «злий, сердитий», лат. *riget me* «мені не подобається, гідке (щось)», *riger* «ледачий» (Machek ESJC 493; Holub—Kop. 301), а також з гр. *πίκρός* «гострий, гіркий» (Machek ESJC 493; Holub—Lyer 402; Holub—Kop. 301). — Петлева Этимология 1983, 43—45; Petersson AfSlPh 36, 144. — Пор. **у́кро**.

[**прикрит**] (бот.) «купальниця європейська, *Trollius europaeus* L.» Мак, [*пригрід*] «тс.» Мак, [*при́град*] «аконіт бруквоподібний, *Aconitum napellus* L.» Нед, Мак; — р. [*прикры́т*] «тс.», [*пригра́д*] «аконіт», [*пригрід*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *прикры́тий*, похідним від *кры́ти*; назва зумовлена тим, що у квітках аконіту внутрішня порожнина прикрита верхнім листочком чашечки; аконіт і купальниця належать до однієї родини жовтцевих. — Нейш-

тадт 251; Анненков 6, 7. — Див. ще **кріти**.

[прикроміти] «приборкати, угамувати» Нед; — пов'язане з **[крóмити]** «ділити», **[крóма]** «перегородка», **скрómний**; пор. р. **закроміть** «поставити перегородки, обнести дошками», п. **uskroptić** «приборкати». — Петлева Етимологія 1974, 23—26; Stang 31. — Див. ще **крóма**. — Пор. **крім**, **скрómний**.

[прикурата́ти] «когось учити якоїсь роботи» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **[курáт]** «(військовий) священник» Куз.

[прику́чнути] «сісти навпочіпки» Нед; — запозичення з польської мови; п. **[przycucznąć]** «тс.» утворено за допомогою префікса **przu-** «при-» від дієслова **[kuczeć]** «сидіти навпочіпки», спорідненого з укр. **ку́ча** «купа». — Brückner 279; Machec ESJC 108, 303. — Див. ще **ку́ча¹**, **при**.

[прила́мзати] «причвалати» До; — п. **[przyłomzać]** «прибігти»; — очевидно, пов'язане з **[лемзіти]** «повільно йти, плентатися». — Див. ще **ле́мзати**.

[при́линь] (бот.) «пазурник, *Scaevola* L.» Нед; — похідне утворення від **[льну́ти]** «горнутися, прилипати, чіплятися», пов'язаного чергуванням звуків з **ліпнути**; назва зумовлена тим, що вкриті щетинками плоди пазурника чіпляються до людей і тварин. — Див. ще **ліпнути**, **при**.

прилип — див. **липучка**.

[прилі́пка] (орн.) «повзик, *Sitta europaea* L.» ВеНЗн, Шарл; — похідне утворення від **прилі́пнути**, як **[ліпа́р]** «тс.» від **лі́пнути**. — Див. ще **ліпа́р**, **при**.

[прилоло́кати] «побити»; — очевидно, результат видозміни форми **[прилокі́йти]** «прибити, побити», похідного від **[локі́йти]** «бити; рубати». — Див. ще **ло́кша**, **при**.

[прилу́да] «вузька грядка з краю Нед; трикутний клаптик поля для оранки; скиба, яка падає на межі О»,

[ві́длутка] «вузька грядка з краю Ж; — неясне.

прі́ма (муз.) «інтервал між звуками того самого ступеня; основний тон акорду; провідна партія ансамблю; провідна акторка; [товари найвищої якості Куз]», **[прі́йма]** «п'ята з шести великих струн бандури»; — р. болг. м. **прі́ма**, бр. **прі́ма**, п. **прі́ма**, ч. **рї́ма**, слц. **рї́ма**, схв. **прі́ма**, **прі́ма**, слн. **рї́ма** «тс.»; — запозичення з італійської мови (у значенні «товари найвищої якості» від іт. **prima qualità** «першого ґатунку», можливо, через нвн. **рї́ма** «тс.»); зводиться до лат. **рї́ма** «перша», жін. р. від **рї́mus** «перший». — SIC² 680; Kopaliński 784, 798; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 585—586; Вуяклија 768; Mes-tica 1270. — Див. ще **прі́мус**.

примадо́нна «провідна співачка в опері чи опереті»; — р. **примадо́нна**, бр. **примадо́нна**, п. **primadonna**, ч. слц. **рї́мадопа**, болг. м. **примадо́на**, схв. **примадо́на**, слн. **рї́мадопа**; — запозичення з італійської мови; іт. **prima donna** «примадонна» (букв. «перша пані, перша дама») складається з форми жін. р. **рї́ма** числівника **рї́мо** «перший», що зводиться до лат. **рї́mus** «тс.», та іменника **до́нна** «пані», що продовжує лат. **domina** «тс.», пов'язане з **dominus** «пан; володар». — SIC² 680; Kopaliński 784, 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 768. — Див. ще **дон**, **прі́мус**.

[прі́ма́р] (заст.) «сільський староста; головний лікар» УРС, Куз, **[прі́ма́рїй]** «головний лікар» Куз, **[прі́ма́рїя]** «сільське правління»; — п. **prymariusz** «головний лікар», ч. **рї́маг** «тс.», **рї́магїус** «перша скрипка», слц. **рї́маг** «ординатор, старший лікар», **рї́магїус** «перший музикант в оркестрі», м. **прі́марїус** «головний лікар; керівник лікарні або її відділу», схв. **рї́ма́рїј**, **рї́ма́рїјус**, слн. **рї́магїј** «тс.»; — через західнослов'янські і румунську мови (рум. **рї́ма́р**) запозичено з латинської; лат. **рї́ма́гїус** «один з перших; впливовий» є похідним від **рї́mus** «пер-

ший». — Kopaliński 784, 798; Machek ESJC 483; Holub—Lyer 394; Вуяклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

прімат «перевага, переважне значення», *прімати* (зоол.) «ряд найвище організованих ссавців»; — р. болг. *прімат*, бр. *прімат*, п. *ргумат*, ч. слц. слн. *прімат*, вл. *прімат*, м. *примат*, схв. *прімат*; — очевидно, через німецьке посередництво (нім. *Primat*) запозичено з латинської мови; лат. *prīmātus* «перше місце; старшинство; першість», нлат. *primates* «примати» є похідними від *prīmus* «перший». — SIC² 680; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

[**приматкобожитися**] «підлеститися, підмазатися; прилаштуватися, розташуватися»; — префіксальне утворення від польського виразу *Matko Boża* «Мати Божа»; первісно означало підлеститися за допомогою часто повторюваного виразу *Matko Boża*. — Див. ще **бог¹**, **ма́ти¹**, **при**.

[**примета**] «прикмета» Нед, [*примет*] «знак, позначка» Корз; — пов'язане з *прімита*, похідним від *мітити* (див.).

[**пріміт**] «покрита наривами гуля» Нед; — п. *przymiot* «сифіліс; [короста]», ч. [*prīmět*] «наривчик», нл. *rsimjet* «зараження; зараза»; — псл. **primetъ* «те, що прикидано, накидано, додано; (про хворобу) те, що прикинулося, підкинулося», утворене за допомогою префікса *prī-* «при-» від дієслова *metati* «кидати»; — споріднене з лит. *prīmetis* «припадок (нервовий)». — Machek ESJC 493. — Див. ще **метати**, **при**.

[**пріміти**] «могти, бути в змозі», [*неспріміий*] «невідворотний, нездоланий» Ж; — бр. *примець* «змогти» (у виразі *каб прымеў* «якби зміг»); — очевидно, результат видозміни слова *уміти*, др. *умѣти*, чи, можливо, похідної від нього форми **приуміти*, др. **приумѣти* (пор. [*приумітися*] «догадатися, зметикувати»). — Див. ще **ум**.

прімітив «нерозвинуте явище; недосконалий виріб або твір», *прімітивіза́тор*, *прімітивіза́ція*, *прімітиві́зм*, *прімітивний*, *прімітивізува́ти*; — р. болг. *примитив*, бр. *примітвій*, п. *ргумітув*, ч. *primitiv*, слц. *primitiv*, вл. *primitivny* «прімітивний», м. *примиті́вен*, схв. *прімиті́ван*, слн. *primitiven* «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *primitiv* «прімітивний», фр. *primitif*, англ. *primitive* «тс.» походять від лат. *prīmītivus* «перший (у своєму роді), початковий, первісний», пов'язаного з *prīmus* «перший». — SIC² 680; КЭСРЯ 365; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

[**пріміть**] (ент.) «гусениця одного з видів бражника) *Deilephila euphorgibae* L. (*egusa*)» ВеНЗн; — неясне.

прімула (бот.) «первоцвіт, *Primula* L.»; — р. болг. м. *прімула*, бр. *прімула*, п. *ргумула*, ч. слц. *prīmula*, слн. *prīmula*; — запозичення з новолатинської наукової термінології; нлат. *prīmula* «тс.» походить від лат. *prīmula*, форми жін. р. прикметника *prīmulus* «перший», зменш. від *prīmus* «тс.»; назва зумовлена тим, що навесні примула розквітає однією з перших (пор. укр. *первоцвіт*). — SIC² 680; Нейштадт 436; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Dauzat 587; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

прімус «гасовий нагрівальний прилад»; — р. болг. м. схв. *прімус*, бр. *прімус*, п. *ргумус*, ч. слц. *prīmus*; — походить від назви фабричної марки перших нагрівальних приладів цього типу, утвореної від лат. *prīmus* «перший, найкращий», похідного від прикметника **prīs* у *prīscus* «давній, старий», спорідненого, очевидно, з гр. *прів* «раніш». — *Sł. wyg. obcych* 611; *Trávníček* 1242; Walde—Hofm. II 362—363.

прімха «каприз, забаганка; [марновірна прикмета; марновірні обряди; нашепти, наговори; талісмани *Bi*],

прімхлівий, [примхуватий] «примхливий», *прімхати* «вередувати, капризувати»; — бр. *прімхі* (мн.) «марновірство; марновірні прикмети», п. [ргутша] «дурнувата людина»; — очевидно, давніше **прімѣха*, утворене з прийменника *при* та іменника **мѣха* «іржа на збіжжі, хвороба колоса» (пор. р. [мха] «тс.»), пов'язаного з *мѣхъ* «мох»; пор. р. [памха] «перешкода, лихо, шкода, біда, невдача, халепа, диво, нісенітниця; пошесть», [пбмха] «перешкода, невдача, причина, псування; неврожай з видимої причини, напр., від куколю, головні, іржі тощо»; розвиток значення **прімѣха* йшов у двох напрямках: «хвороба збіжжя, колоса» → «забобон, забобонна прикмета, певні магичні дії (у зв'язку з тим, що хвороби збіжжя часто вважалися наслідком чаклування)»; «хвороба збіжжя, колоса» → «хвороба взагалі» → «каприз, вередування хворої людини» → «вередування взагалі» (як семантичну паралель пор. р. [пріверед], що первісно, як і [веред], означало «чиряк, болячка», а пізніше також «примха, каприз», звідки *привередничать* «вередувати»); пов'язання з р. [примститься] «привидітися, приснитися» (Кравчук Белар. лексікал. і етымал. 86) необгрунтоване. — Ткаченко УМШ 1959/2, 66—67. — Див. ще **мох**, **при**.

принаймні, [принаймі СУМ, *принаймній* Пі, *принамєні* УРС, Нед, *принаймні*, ст. *принамнѣй* (1646)]; — бр. [принаймней, *принаймні*, *принаймней*], ч. заст. рїпейтєнє, слц. ргїпайтєпєй, ргїпайтєпшом; — запозичення з польської мови; п. ргзупайтпнїєй «принаймні» складається з прийменника ргуз «при» та прислівника пайтпнїєй «найменш», утвореного за допомогою префікса пай- «най-» від тпнїєй «менш», спорідненого з укр. *мєнший*. — Див. ще **мєнший**, **най-**, **при**.

[**прінда**] «пиха; пихата людина; примхи; вередлива людина», *пріндитися* «виявляти пиху, гордоші, бундючитися; бадьоритися, козиритися; сер-

дитися», [*пріндічити*] «маніжитися» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми *пінда* «зарозумілість, пиха, чванство» (пор.).

принц «титул члена королівського або князівського дому», *принцєса*, [принцізна] «принцеса»; — р. *принц*, [принц, *принєц*], бр. *принц*, п. [ргупс], ч. слц. нл. ргїпс, вл. ргупс, болг. м. *принц*, схв. *прїнц*, слн. ргїпс; — запозичення з нововерхньонімецької мови; нвн. Prinz «принц» (< свн. prinz(e)) походить від фр. ст. ргїпсє «князь, принц», що продовжує лат. ргїпсєрс «глава, ватажок; син імператора, спадкоємець престолу», яке виникло з *ргїтб-сарус «який займає перше місце», утвореного з основ слів ргїтус «перший» і саріо «беру, захоплюю, займаю». — СІС² 680; Фасмер III 365; Черных II 67; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 769; Kluge—Mitzka 566; Dauzat 588; Walde—Hofm. I 159—160. — Див. ще **калєстра**, **прїмус**.

принцип, *принципїальний*, *принциповий*; — р. *принцип*, заст. *принцип*, бр. *принцип*, п. ргупсур, ч. вл. ргїпсїр, слц. слн. ргїпсїр, болг. м. *принцип*, схв. *прїнцїп*; — через німецьке посередництво (н. Prinzip) запозичено з французької мови; фр. ргїпсїре «початок, першооснова; принцип» походить від лат. ргїпсїріум «тс.», пов'язаного з ргїпсєрс (род. в. ргїпсїрїс) «перший; головний», що виникло з *ргїтб-сарус «який займає перше місце». — СІС² 681; Фасмер III 365; Черных II 67; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 769; Dauzat 588; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **принц**.

принципал «начальник, господар, глава; головний реєстр в органі», [принцєпал] «пройдисвіт, пройда» Корз, ст. *принципалъ* «головна особа» (1657—1674); — р. болг. *принципал*, бр. *принципал*, п. ргупсураї, ч. ргїпсїраї «власник балагана», слц. заст. слн. ргїпсїраї, схв. *принцїпал*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з

латинської мови; лат. *principālis* «перший, первісний, головний, найважливіший» є похідним від *principis* (род. в. *principis*) «перший, головний». — СІС² 681; Коралинські 799; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуякля 769. — Див. ще **принцип**.

[**приобрісти**] «придбати» Нед, [*приобріти*] «тс.», [*відобріти*] «втратити придбане» Ж; — р. *приобрести*, др. *приобрѣсти*; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **приобрѣсти** «тс.» утворене за допомогою префікса **при-** «при-» від **обрѣсти** «знайти», яке зводиться до псл. *ob-rěsti* «тс.» (корінь **rět-*), пов'язаного з *sv-rěsti* «зустріти», укр. (*зу-*)*стріти*. — Фасмер III 107. — Див. ще **при, стрітати**.

припадистий, припадковий, припадком, припадливий, припаднистий, припадок, припадь, припасти — див. **пасти**².

[**припанасити**] (безос.) «причепити» Корз, [*припанасити*] «тс.», [*припанаситися*] «причепитися», [*припанаситися*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з власним ім'ям *Панас* або з грою в панаса.

припас, припасний, припасти — див. **запас**.

[**припілка**] (орн.) «степовий деришвіст, *Glaucala nordmanni* (melanoptera) Fisch.»; — очевидно, похідне утворення від *пил*; назва зумовлена тим, що цей птах гніздиться просто в ямках на солончаках, на ріллі, у степу або на піщаних косах, тобто в місцях з великою кількістю пилу (Птиці СРСР 218; Воїнств.—Кіст. 55—56). — Див. ще **пил, при**.

припін, припіна, припиніти, припінка — див. **пінити**.

[**припінало**] (іхт.) «причеп, *Lepadogaster Gozan*» Куз; — похідне утворення від *припинати*; назва зумовлена тим, що за допомогою присосків ця риба прикріплюється до каменів (Рыбы СССР 426), а також до кораблів, ніби припинаючи їх; пор. іншу назву цієї

риби [*держі-корабел*]. — Див. ще **при, п'ясті**.

[**припинда**] «фартух Нед; хлівець, прибудований до приміщення Ник-НикБЛ», [*припін*] «фартух» Гриц, [*припінка*] «запасака» О; — очевидно, похідні утворення від *припинати* (пор. [*припіначка*] «жіночий фартух» ДзАтл I); походження кінцевої частини *-да* неясне. — Див. ще **при, п'ясті**.

[**припір**] «крута дорога» Етимологія 1968, 104; — очевидно, пов'язане з др. *припоръ* «гать, гребля», співвідносним з *приперети* «приперти», похідним від *перети* «тиснути, перти, напирати». — Куркина Етимологія 1968, 104. — Див. ще **перти**².

[**припінець**] (бот.) «березка польова, *Convolvulus arvensis* L.» Нед, [*п. угловатий*] «сиціос (волохатий огірок) кутастий, *Sicyos angulatus* L.» Нед; — похідне утворення від *припинати*; назва зумовлена тим, що стебла цих рослин чіпляються (припинаються) до інших рослин і в'ються по них (Нейштадт 447; Федченко—Флеров 934). — Див. ще **при, п'ясті**.

[**припраша**] «приправа, гарнір» Нед; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого **припражка* (у вимові **припрашка*), пов'язаного з *пражити* «смажити» (пор. [*лідпражка*] «приправа»).

[**припс**] «сурогат кави» Кур; — неясне.

припутень (орн.) «*Columba palumbus* L.»; — р. [*припутень*]; — очевидно, похідне утворення від *путь* «шлях, дорога»; назва зумовлена тим, що цей птах часто зустрічається при шляхах, дорогах. — Булаховський Вибр. пр. III 227—228. — Див. ще **при, путь**.

[**прип'утина**] «тимчасова підпірка до кроков для втримання їх у вертикальному положенні»; — неясне; можливо, давніше **припустина*, похідне від *припустити* «прилагодити»; пор. [*прип'устинця*] «короткі крокви на обох причілках стріхи».

прип'утник — див. **поп'утник**.

[**припушта́нта**] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees.» ВеБ; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*капіштан*], пов'язаної з [*кампустелія*] «тс.».

природа, природистий, природник, природничий — див. **рід**.

[**присака́тися**] «насмілитися» Нед; — неясне.

[**присамбора́шитися**] «причепитися» Нед; — неясне.

[**присанабо́житися**] «присусідитися»; — очевидно, утворене за допомогою префікса *при-* від сполучення *Сину Божий* за аналогією до [*приматкобо́житися*] «підлеститися; прилаштуватися». — Див. ще **приматкобо́житися, син**.

[**присе́рбитися**] «приеднатися, присусідитися, пристати, прив'язатися», [*присьо́рбатися*] «тс.» Нед, [*обсербува́тися*] ВеЗа; — похідне утворення від етимологічно неясного **серб*, що означало, очевидно, якийсь вид родинних зв'язків. — Ильинский ИОРЯС 24/1, 138. — Див. ще **серб**. — Пор. **па́серб, сябер'**.

[**приси**] «вуса тварин ЛексПол; морда корови, губи коня Непокупний», [*пріса*] «губа тварини» Куриленко, [*пріса*] «тс. тж; не покрита шерстю передня частина голови коня» Ник, [*пріси, пріха*] «тс.» тж; — п. [*prysk*] «кінська морда», [*pryszki*] «морда і вуха оленя або вола, що варяться»; — псл. *prys-* «морда; обличчя», пов'язане з *pryskati* «прискати»; — споріднене з лит. *prusnà* (звичайно мн. *prūsnos*) «морда (корови, коня, вівці)», лтс. *pruspas* «губи, рот», прус. *pruspas* (род. в.) «обличчя», пов'язаними з лит. *praūsti* «мити, умивати», спорідненим з псл. *pryskati* «прискати». — Непокупний 46—47; Brückner 440. — Див. ще **пріскати**.

прісіка́ти «класти край, припиняти»; — р. *пресека́ть* «тс.», др. *прѣсѣкати* «розтинати; зарубувати, убивати», *присѣкати* «відтинати, відрізати», болг. *пресека́* «пересічу; перетну; поклади край», м. *пресече* «перерубає,

перетне; покладе край, припинить», схв. *пресе́ти* «перерізати; перерубати; покласти край, припинити»; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *прѣсѣцати* «перетинати; класти край; припиняти», є похідним від дієслова *сѣци* «сікти», утвореним за допомогою префікса *прѣ-* «пере-», ототоженого в давньоруській і українській мовах з *при-*. — Див. ще **пере-, при, сікти**.

прісіпа́тися «прісікатися»; — результат контамінації слів *пріска́тися* та *сіпати*. — Див. ще **при, сікти, сіпати**.

при́скати, [прісати] «прискати; пирскати; чхати» Бі, [*пріснути*] «вихопитися, вилетіти, вискочити», [*прищати*] «прискати» Нед, [*пруска́ти*] «тс.» Нед, [*пріса*] «прісок» Нед, *приск* «прісок, жар», *пріскавка* «брискалка СУМ; пульверизатор Она», [*пріска́ч*] «розбризувач; (іхт.) губань, *Labrus jaculator*; щетинозуб, *Chaetodon rostratus*; (зоол.) дельфін Нед», [*пріску́н*] (ент.) «бомбардир, *Brachinus* Web.» Нед, *прісок* «жар», [*пріскій*] «гарячий, запальний» Нед, [*вінприск*] «джерело» Она, [*прись*] (вигук на позначення несподіваної появи, вискакування), [*оприск*] «уламок» (у виразі *заговоріти з оприском* «говорити сердито, гнівно»), *опріскливий* «запальний, нестриманий; їдкий (про сміх)», *обпріскувач* «розпріскувач»; — р. *пріска́ть*, бр. [*пріскаць*], др. *прискати*, п. вл. *pryskać*, ч. *prýskati*, слц. *prýštit'*, нл. *přyskaš*; — псл. півн. [*pryskati*], пов'язане з **pr̥gskati* «порскати», паралельне до *bryzгati* «бризкати», споріднене з лит. *praūsti* «мити, умивати», *prusnà* «морда», прус. *prusnap* (зн. в.) «обличчя», лтс. *praūslāt, spraūslāt* «прискати, пирхати», *sprauslis* «бризки при пирханні», *prūšluōt* «пирхати, сопіти», дінд. *pruṣṣōti* «прискає», *pruṣṣāti, prusṣyati* «тс.», дісл. *frýsa* «пирхати». — Фасмер III 391; Черных II 77; Brückner 440; Machek ESJC 489; Schuster-Sewc 1165; Trautmann 230; Mühl.—

Endz. III 400; Osten-Sacken IF 28, 149; 33, 259—260; Uhlenbeck 181; Fick III 248; Persson Beitr. 266, 333. — Пор. **брíзкати, опрíшок, пóрска́ти, пріси, пріщ¹, спорса́ти.**

[**прискварáчитьь**] «спастися на думку; з'явитися, виникнути (про бажання та ін.)» Л; — неясне; можливо, пов'язане з ст. [*сквар*] «спека»; в такому разі первісно означало «припекти». — Пор. **сквар.**

прискрбнуги — див. **скіпати.**

прискорбíti — див. **скорб.**

прискорíна — див. **проскурíна.**

[**прискрíгнути**] «прикрутити, поставити в скрутне становище»; — очевидно, результат видозміни форми [*пріскрíпати*] «тс.; затиснути, притиснути», пов'язаної зі *скрípити*. — Див. ще **скрíp¹.**

[**прискрíпати**] «прикрутити, поставити в скрутне становище»; — результат семантичної видозміни форми [*пріскрíпати*] «затиснути, притиснути», похідної від *скрípити*. — Див. ще **прі, скрíp¹.**

[**пріскуліти**] «прищулити» (у виразі *п. очі*) Нед; — успадкований здавна варіант форми *пріщу́лити* (псл. **priskouiliti*//**priskeuliti*). — Див. ще **ску́ла¹, щу́лити.**

пріслини — див. **паслі́н.**

пріслівник, заст. *пріслóво* «пріслівник» (1863), *пріслóвник* «тс.» (граматика О. Партицького 1873), *відпріслівниковий*; — бр. *пріслóўе* «пріслівник», п. *przysłówek*, ч. *příslowce*, слц. *príslovka*, вл. *příslowjesnik*, слн. *prislòv* «тс.»; — утворене з применника *прі* та іменника *слóво* (власне, *дієслóво*) як калька лат. *adverbium* «пріслівник», утвореного з применника *ad* «прі» та іменника *verbum* «слóво; дієслóво». — Див. ще **прі, слóво.**

пріслі́г «посланець» Нед; — очевидно, пов'язане з дієсловом *пріслáти*. — Див. ще **прі, слáти¹.**

[**пріслу́нутися**] «присунутися» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *прісу́нутися*, зближеної з

пріслоні́тися. — Див. ще **прі, су́нути.**

[**прісмо**] «присосок» Нед; — неясне; можливо, результат перерозкладу вихідного **прісмок*, де частина кореневого *-смок-*, пов'язаного із *смокáти*, була сприйнята як суфікс *-ок* і далі усунута шляхом зворотного словотвору.

[**пріснопíти**] «прибити, вразити»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого [*пріслоні́ти*] «спіймати в пастку», похідного від [*сліп*] «пастка, западня», і зближення його з основою слова *сніп* (*снопí*). — Див. ще **прі, сліп.**

[**пріспа**] «прізьба», [*прісьпа* Пі, *спрєспа* ЛЧерк] «тс.»; — р. [*пріспа*] «насип», др. *пріспа* «насип, вал», п. *przyspa* «насип, утворений у річці піском; прізьба», цсл. *прісьпа* «насип»; — псл. *prispa* «насип», похідне від дієслова **prisuti* «прісипати», утвореного за допомогою префікса *prí-* «прі-» від *suti* «сипати» (*сьрр* «сиплю»); на українському ґрунті відбулося звуження семантики «насип» частково під впливом семантичного зближення з фонетично близьким *прізьба*. — Наконечний Наук. конф. філол. фак. Харк. унту 1959, 6; Фасмер III 366; SW V 372. — Див. ще **прі, сипати.** — Пор. **прізьба.**

[**пріспі́льниця**] «масниця»; — пов'язане зі *спі́льний, поспі́ль* як назва тижня, коли можна їсти й скоромне, тобто все поспі́ль; пор. [*загáльниця*] «тиждень, протягом якого все можна їсти», *загáльний тиждень* «всеїдний тиждень». — Див. ще **спі́л.**

пріспі́чити «дуже захотітися, закортіти», [*пріспі́чити* Нед, *пріспі́шити* Ме] «тс.», [*дуспéчити*] «дійняти» Корз; — бр. *пріспі́чыць* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пріспі́чить* «тс.», вважається похідним від *спі́ца* «спіця»; ця етимологія не цілком надійна. — Фасмер III 366; КЭСРЯ 365; Булаховський Вибр. пр. III 386; Преобр. II 126. — Див. ще **прі, спі́ця.**

пристав «поліцейський урядовець у дореволюційній Росії»; — бр. *пристаў* «тс.», болг. *пристав* «начальник поліцейської дільниці»; — запозичення з російської мови; р. *пристав* «тс.; (ст.) чиновник, приставлений для нагляду» походить від др. *приставъ* «наглядач; сторож; гонець; начальник, правитель», до якого зводяться й укр. [*пристав*] «настановлений сторож; управитель», [*пристава*] «наглядач (за роботами)» і яке разом з п. *przystaw* «наглядач», болг. [*пристав*] «наймит», м. *пристав* «нижчий урядовець», схв. *пристав* «судовий пристав; помічник; (заст.) двірник, пастух», слн. *pristav* «помічник, ад'юнкт», стсл. *приставъ* «звання, чин» походить від псл. *pristavъ*, пов'язаного з дієсловом *pristaviti*, похідним від *staviti*. — Див. ще **при, ста́ти**.

[**приста́витися**] «померти»; — результат видозміни давнішого *преста́витися* «тс.», запозиченого, як і р. *преста́виться*, др. *преставитися*, *прѣставитися*, схв. *прѣставити се* «тс.», зі старослов'янської мови; стсл. *прѣставити сѧ* (звідки й болг. заст. *преставям се*, м. заст. *престави се*) «тс.» (букв. «переставитися»), пов'язане з *прѣставити* «переставити, перенести», похідним від *ставити* «ставити» (пор. п. ст. *przestawić się* «переселитися, перейти; померти»), є калькою гр. *μετατίθεσθαι* «бути переставленим; померти». — Фасмер III 361. — Див. ще **пере-, при, ста́ти**.

[**приставля́тися**] «удавати, прикидатися, робити вигляд; дивачити Па, Ме», [*приста́ви*] «витівки» Си, [*приставщи́на*] «привид»; — бр. [*пристаўля́ць*] «зображати когось, наслідуючи його»; — результат видозміни запозиченого р. *представля́ться* «набирати якогось вигляду; удавати, прикидатися», що походить від цсл. *прѣдъставити* «подати», *прѣдъставляти* «подавати, пропонувати», утвореного за допомогою префікса *прѣдъ-* від дієслова *ставити*, пов'язаного зі **стати**. — Див. ще **пред, ста́ти**.

[**пристамоцкува́ти**] «мати за ніщо, зневажати»; — неясне.

пристівний — див. **ста́ти**.

присто́йний — див. **стояти**.

пристрасть, *пристрасний*, *пристрасти́тися* — див. **страсть**.

пристрі́т¹ «хвороба, викликана чиїмсь злим поглядом; [заздалегідь зроблена пересторога Нед; переляк О]», [*пристрі́к*] «пристріт» Л, [*пристрітище*] (збільш.), [*пристрі́тник*] «людина, що здатна викликати пристріт», [*пристрі́ть*] «охорона (чогось)» О, [*пристрі́ч*] «пристріт» Нед, [*пристрі́тельний*] «пов'язаний з пристрітом», *пристрі́тний* «тс.», [*пристрі́ти*] «зурочити; зустріти Нед; завадити комусь при чаклуванні Нед; заздалегідь перестерегти Нед», [*пристрі́тими*] «тс.» Нед; — р. [*пристрѣ́т*] «уроки, причина»; — результат злиття виразу **при стрі́ти* «при зустрічі», що складається з прийменника *при* та іменника [*стрі́т*] «зустріч»; назва хвороби зумовлена тим, що, за народними уявленнями, вона виникає від поганой зустрічі. — Див. ще **при, стрі́тити**.

[**пристрі́т²**] (бот.) «вербозілля лучне, *Lysimachia nummularia* L.» Мак, [*пристрі́т*] «відкасник звичайний, *Carlina vulgaris* L.» Мак, *пристрі́тник* «вербозілля лучне», [*претрі́тник*] «відкасник безстеблій, *Carlina acaulis* L.» Мак; — пов'язане з *пристрі́т* «уроки (хвороба)»; назва зумовлена широким використанням цих рослин у народній медицині (Анненков 86, 205), зокрема при лікуванні пристріту; пор. бр. [*урочні́к*] «відкасник звичайний». — Див. ще **пристрі́т¹**.

пристяжка «припряг», *пристяжний* «припряжний» СУМ, Нед; — п. [*przyścią́zka*]; — запозичення з російської мови; р. *пристя́жка* «припряг» виникло з [*присте́жка*] «тс.» (під впливом *стя́гивать* «стягувати»), похідного від дієслова *присте́гнуть* «пристебнути; припрягти (коня)», утвореного за допомогою префікса *при-* від *стега́ть* «стебати», спорід-

неного з укр. *застегну́ти*. — Фасмер III 366, 751; Преобр. II 126. — Див. ще *застегнути, при*.

[**пристя́зати**] «утискувати», [*пристя́жїти*] «утиснути» Г, Нед, [*пристя́жання*] «утиски»; — неясне; можливо, пов'язане з [*тяжїти*] «обтяжувати», *тяжкий, тягї*.

присудок (з 1862 р.); — слц. *prísudok*, вл. *přisudk*; — запозичення з чеської мови; ч. *přisudek* «присудок» є похідним від дієслова *přisouditi* «присудити; приписати», утвореного за допомогою префікса *při-* «при-» від дієслова *souditi* «судити», похідного від *soud* «суд», очевидно, за зразком слат. *praedicātum* «присудок, (букв.) те, що говориться (тут: про підмет)». — Москаленко Грам. терм. 167—168; Holub—Lyer 403. — Див. ще *при, суд¹*.

присутній — див. *суть*.

присьма — див. *просїти*.

прися́га СУМ, Г, *прися́гання*, [*прися́зство*] «присяга» Нед, [*прися́глий*] «присяжний» Нед, *прися́жний* СУМ, Нед, *прися́гати, прися́гнути, прися́гїти, [прися́чи]* «присягти» ВеЛ, [*прися́шити*] «тс.» тж, [*сприя́гїтися*] «таємно змовлятися» Нед; — р. *прися́га*, бр. *прі́сьга*, др. *присяга*, п. *przysięga*, ч. *přisaha*, слц. *prísaha*, вл. *přisaha*, нл. *psisega*, схв. *прі́сега*, слн. *priséga*, стсл. *присага*; — псл. *priséga*, похідне від дієслова **prisęgti* «присягти», власне «доторкнутися до предмета, яким присягали», утвореного за допомогою префікса *při-* «при-» від **segti* «сягти»; менш обгрунтованим є припущення (Machek ESJC 535) про вторинне походження праслов'янського **-seğ(t)i* у **prisęgti* — з первісного **-seik-*, що зіставляється з лит. *siękti* «сягати», *saikinti* «приводити до присяги». — Коваль 191—192; Фасмер III 367; Преобр. II 126; Булаховський Вибр. пр. III 371; Brückner 490; Machek ESJC 535; Schuster-Sewc 1179; Skok III 44, 214. — Див. ще *при, сяга́ти*.

[**прися́й-богу**] «їй-богу», [*прися́й-бі Куз, прися́й-бо Куз, присі́бі ВеБ, присі́й-бб (Ме)*] «тс.»; — результат скорочення словосполучення *присягаю бо́гу* «тс.» Нед; пор. п. *przysięgam bo-gu*, ч. *přisámbohu, přisámboh* (< **přisahám bohu*), слц. *prísámbohu, prísámboh* (< *prisaham bohu*) «тс.; (букв.) присягаю богу». — Див. ще **бог¹, прися́га**. — Пор. **присясто-богу, присясто ну**.

[**присясто-богу**] «їй-богу», [*присясто-боже, присясту-ббоже* Нед] «тс.»; — очевидно, результат скорочення словосполучення *присягаю свято́му бо́гу*. — Див. ще **бог¹, прися́га, святий**. — Пор. **прися́й-богу, присясто ну**.

[**присясто ну**] «їй-богу» Нед; — очевидно, результат скорочення словосполучення *присягаю свято́му па́ну (бо́гу)*. — Див. ще **пан, прися́га, святий**. — Пор. **прися́й-богу, присясто-богу**.

[**притага́нка**] «мотузок, яким прив'язується до берега великий човен»; — неясне; можливо, результат видозміни незасвідченого **притаманка*, пов'язаного з [*притаманити*] «направити, скерувати (човен до берега)».

[**притакові́ти**] «дати притулок, помістити», [*притакові́тися*] «знайти притулок, поміститися, приєднатися; статися, трапитися», [*притакну́ти*] «присісти», [*втакові́тися*] «влаштуватися, розміститися; заспокоїтися» Ме, [*путакувэ́те*] «доглянути, дати лад» Корз; — похідні утворення від *так* (пор. *прита́кувати* «підтакувати», *притакну́ти* «підтакнути»); первісно означало «підтакуючи комусь, згоджуючись з кимось, добитися його прихильності і знайти у нього притулок». — Див. ще **при, так**.

[**притаманити**] «направити човен до берега» Нед; — результат видозміни форми *таба́нити* «гребти веслом у зворотний бік», можливо, зближеної з *притовувати* «затримувати, притримувати». — Див. ще **таба́нити**.

[**притаманкуватий**] «мрійний» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *притаманний*.

притаманний «властивий; [справжній, власний; рідний]», [*притамний*] «тс.», *притоманний* «правильний; власний» Бі, [*притаманно*] «як слід, посправжньому»; — р. [*притоманний*] «справжній; місцевий, корінний; близький, рідний; зручний», [*притаманний*] «тс.»; — очевидно, префіксальне утворення від запозиченого з молдавської чи румунської мови *tamán* (*таман*) «точно, як раз; саме», що походить від тур. *tamam* «цілком, повністю, правильно, точно», яке зводиться до ар. *tamām* «повний, цілий, самостійний, досконалий»; менш переконливі пов'язання з *тямити* (Преобр. II 126, вип. останній 32), р. *при том* «при тому» (Даль III 469). — Shevelov Hist. phonol. 692; Фасмер III 367; Korsch AfSIPh 9, 672. — Див. ще **при**.

притвор¹ «передня або бічна частина церкви», [*притвора*] «тс.» Нед; — р. *притвор*, бр. *притвор*, др. *притворъ*, п. ст. *przytwor*, ч. *prítvor*, слц. *prítvor*, *pitvor* «сіни», нл. *pšitwor*, болг. *притвор*, схв. *притвор* «мала загорода для овець», стсл. *притворъ* «притвор»; — псл. *prítvoghъ* «прибудова», похідне від дієслова *prítvoriti* «прибудувати», утвореного за допомогою префікса *prí-* «при-» від *tvoriti* «творити, будувати». — Фасмер III 367; Machek ESJC 662; Mikl. EW 366; Zubatý St. a čl. I 1, 121—125. — Див. ще **при**, **творити**.

[**притвор²**] «двері, вікна» Мо; — запозичення з російської мови; р. [*притвор*] «двері, віконниця; усе, що зачинає отвори» утворено за допомогою префікса *при-* «при-» від основи *твор-*, що виникла внаслідок перерозподілу з псл. **ot(ъ)-voghъ* (> *o-tvoghъ*) «отвір», пов'язаного з **verti* «зачиняти». — Фасмер IV 33—34. — Див. ще **вір¹**, **при**. — Пор. **верєя**, **затворити**, **отвирати**.

прителєпкуватий — див. **телєпати**.

прителюшити, *прителющитися* — див. **телішити**.

притерєбити, *притєбити*, *притїборити* — див. **тарабанити**.

[**притїн¹**] «притулок, пристановище»; — р. [*притїн*] «тс.», *притїн* «кубло», бр. *притїн* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *приткнїтися* (в усному мовленні часто *притнїтися*) «знайти собі місце»; — р. *притїн*, болг. *потїн* «стеля; [підлога] пов'язується також (Младенов 498; Варбот 80) з псл. *teți* «тяги, відтинати»; пов'язання з *тин* (Даль III 471) безпідставне. — Див. ще **при**, **тїкати**.

притїн², *притїна*, *притинати* — див. **притяти**.

[**прїтир**] «голка з відламаним вушком» ВеБ, [*прїтор*] «тс.» тж; — результат видозміни форми [*прїторг*] (> [*прїтір*] «тс.»), зближеної з основою дієслова *притирати*. — Див. ще **прїторг**.

[**прїтирок¹**] «половина перерізаної впоперек бочки»; — очевидно, адаптоване запозичення з польської мови; п. [*przyciogek*] «вид шаплика; посудина, у якій дають їсти свиням», [*przycigek*] «тс.»; — можливо, є результатом видозміни давнішого **przecierek* (**przeci-gek*), пов'язаного з *przetrzeć* «перетерти; (ст.) перепилити», похідним від *trzec* «терти; (ст.) пиляти», якому відповідає укр. *тєрти* (див.).

прїтирок² — див. **тєрти**.

[**прїтис**] «спокусник жінки» Нед; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від *притїснути*, [*притїсти*] «притиснути».

[**притїснїти**] «притаскати»; — неясне; можливо, через незасвідчену форму **притискати* виникло з *притаскати*.

[**притїчка**] (орн.) «степовий дерихвіст, *Glareola nordmanni* Fisch. (Nord.)»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *притикатися* «примощуватися (не дуже зручно)»; назва зумовлена тим, що своє гніздо з бід-

ною підстилкою із стебел цей птах мостить просто в ямках (Птицы СССР 218—219). — Див. ще **при, тікати**.

[**прітір**] «нарив, гнояк» Нед; — похідне утворення від *притёрти*; первісно означало натерте місце на тілі. — Див. ще **при, тёрти**.

[**приткій**] «прудкий» Нед, [*прит-кóмо*] «притьмом» Нед; — р. *пріт-кий*, бр. [*прйткі*], п. [*prytnač*] «підсочити», ст. *pruciač* «спішити»; — псл. [**ргутькъ*], очевидно, похідне від **rgytiti* «швидко рухатися, поспішати», спорідненого з лит. *spráusti* «втискати», *sprústi* «вириватися, вислизати», лтс. *spraútiės* «підійматися, проростати (про картоплю)», свн. *spriezep* «давати пагони», гот. *sprautō* «швидкий», дангл. *spréwlian* «борсатися», англ. *sprawl* «розтягти», кімр. *fīrwst* «поквапливість»; пов'язувалося також (Потебня РФВ 4, 218; Соболевский Лекции 120) з [*пруд*] «швидка течія води», *прудкій*; неприйнятне виведення з реконструйованого **rgygtь* (Jagić AfSlPh 1, 432), або з **rgyрт-*, куди відноситься й болг. *пріп(к)ам* «біжу» (Георгиев Вьпр. на бълг. етим. 22). — Фасмер—Трубачев III 391—392; Черных II 78; Преобр. II 140; Trautmann 277; Persson Beitr. 874; Matzenauer LF 14, 173; Pedersen Kelt. Gr. I 81. — Пор. **сприт**.

пріто́ка, *прітічний*, *пріто́чити*, *пріто́шний* — див. **надто́чити**.

пріто́мний «який не втратив свідомості; [присутній]», [*пріто́мен*, *пріто́мєнний* O] «тс.», *пріто́мність*, *пріто́мніти* «приходити до тями», *опріто́мніти* «привести до тями», [*спріто́мний*] «присутній» Нед, Пі; — р. [*пріто́мний*] «свідок, самовидець», бр. *пріто́мны* «прітомний», п. *przytomny* «прітомний; присутній; (ст.) сьогочасний». ч. *prítomný* «присутній; сучасний, теперішній», слц. *prítomnú* «присутній; наявний; теперішній», вл. *prítomny* «присутній; теперішній», нл. *psítomny* «тс.»; — похідне утворення від

словосполучення *при то́му*. — Brückner 682; Machek ESJC 495. — Див. ще **при, той**.

[**пріто́мок**] «прізвисько» O; — очевидно, результат видозміни слова [*прідбо́мок*] «прізвисько», зближеного із займенником *той* (*те*). — Онышкевич Исслед. п. яз. 247. — Див. ще **прідбо́мок**.

[**пріто́чка**] (бот.) «актея колосиста, чернець, *Actaea spicata* L.» Бі; — результат скорочення назви [*сорокопріто́чка*] «тс.» Бі, Мак, етимологічно неясної.

[**прі́труд**] (ент.) «арктія (вид гусениці), *Arctia (eruca)*» Г, Нед, [*прі́трут* ВеЗн, *петру́к* тж, *прі́тур* Нед] «тс.»; — результат перенесення на гусінь назви [*прі́трұт*] «нарив на носі між пальцями, на п'яті»; перенесення зумовлене отруйною дією розтопленої арктії на підощву босої ноги. — ВеНЗн 28. — Пор. **підбі́г**.

[**прі́трұт**] «нарив на п'яті Г, Нед; нарив на носі між пальцями O»; — похідне утворення від основи *трудо-* «хвороба, захворювання» (пор. др. *трудъ* «хвороба», п. *trād* «проказа; (ст.) висип»). — Див. ще **при, трудова́тіти**.

пріту́га «скрутне становище, горе, біда; [велика туга; пригода Нед]»; — р. [*пріту́жать*] «набридати, докучати», [*пріту́жный*] «важкий, тяжкий, виснажливий, натужний», др. *пріту́жныи* «скрутний, важкий», *пріту́жати* «турбувати; надокучати; виснажувати», схв. *пріту́га* «біда; нещастя; злидні»; — псл. **pritoğa* «горе, біда», пов'язане з *toğa* «туга». — Див. ще **при, ту́га**¹.

прі́тча «коротке повчальне оповідання; [випадок, дивний збіг, пригода Нед]», [*прітчові́й*] «який стався через випадок; наснився» Нед; — р. *прі́тча* «вислів, коротке повчальне оповідання; [несподіваний (нешасний) випадок; несподіване захворювання; уроки, причина]», бр. *прі́тча* «прітча, [неприємний випадок, ганьба]», др. *прітѣча*

«притча, приклад, вислів; випадок; нещастя, лихо», п. ст. *przycza* «випадок», болг. *прѣтча* «притча», схв. *прѣча* «оповідання; притча, казка», слн. ргіща «момент, теперішній час; свідчення, свідок; притча, казка, оповідання», стсл. *притъча* «притча»; — псл. *ргітъча* < *ргі-тък-жа «випадок», похідне від *ргітъкнѣти*, утвореного за допомогою префікса *ргі-* «при-» від *тъкнѣти* «ткнути». — Коломієць Мовозн. 1992/1, 43; Ориєнко РМ 1938, I 42; Фасмер III 368; Преобр. II 127; Желтов ФЗ 1875/3, 8; Вгückner 445; Mikl. EW 368. — Див. ще **при**, **тїкати**. — Пор. **прѣтча**.

[**притьмó**] «тавро на вусі вівці: пряма горизонтальна риса»; — результат видозміни деетимологізованої форми [*петьмó*] «пляма», зближеної з *притьмóm* «негайно; дуже; цілком». — Див. ще **п'ятнó**.

притьмóm «негайно; наполегливо; настійно; швидко; дуже, сильно; цілком; [точно, напевне]», *притьма* «тс.», [*притьма*] «у вічі»; — р. [*притмом*] «раптом і поспішно, негайно, неминуче»; — очевидно, похідне утворення від **прить* «швидкість, прудкість» (пор. р. *прить* «тс.», укр. [*приткій*] «швидкий, прудкий»). — Див. ще **приткій**.

[**притюжина**] «жердина по краю стріхи, що притискає солому», [*притюжити*] «укріпити стріху жердинами»; — пов'язане з [*притюжина*] «жердина по краю стріхи, що притискає солому», [*притюжити*] «укріпити жердинами солом'яну стріху або віз із снопами»; характер звукової варіативності неясний. — Див. ще **при**, **тугій**.

[**притякнути**] «злегка підсохнути» ЛексПол; — неясне; можливо, результат видозміни форми *протряхнути* «підсохнути».

притяти «прикріпити, прив'язати», *притинати* «прикріплювати», [*притин*] «місце, де стоять вартові, пост» Нед, [*притина*] «тс.» Нед; — р. [*притин*] «місце, де стоять вартові; місце, де щось прив'язано; межа руху, точка стояння чогось»; — результат видозмі-

ни значення «обрізати», звідки «прикоротити, перепинити, обмежити переміщення, припинити». — Див. ще **при**, **тяти**.

прихамрати — див. **обхамрити**.

прихати «видавати глухий уривчастий звук СУМ; кашляти Г; сопти Нед», *прихкати* «прихати»; — п. *ргучац* «пирхати», болг. *прихна* «пирхну; пирскну, засміюсь»; — псл. *ргухати* «пирхати», пов'язане з *ргухати* «прискати», можливо, також з *пирхати*. — Machek LP 1953, 4, 122. — Див. ще **прискати**. — Пор. **пирхати**.

[**прихахулити**] «причепурити»; — очевидно, пов'язане з [*хахулатий*] «чубатий» (про птахів) (див.).

[**прихахулитися**] «приплентатися» Нед; — неясне.

[**прихеритися**] «притаїтися» Нед; — очевидно, пов'язане з п. *przechera* «підступна, хитра людина; шахрай, крутий». — Див. ще **прехіра**.

прихірмати(ся) — див. **обхамрити**.

[**прихмелітися**] «припалитися» (про хліб на пні); — неясне; можливо, походить від псл. [**ргі-хмалити сѣ*], що виникло внаслідок фонетичного переходу *s > x* в позиції після *i* з **ргі-смалити сѣ*, пов'язаного з *смалити*. — Горячева Етимология 1986—1987, 156; Moszyński PZJP 221. — Див. ще **при**, **смаліти**.

прихóд «парафія», [*прихóдник*] «(парафіяльний) священник» Нед, [*прихóдство*] «домівка священника» Нед, *прихожанин* «парафіянин» УРС, Нед; — бр. *прихóд* «прихід, прибуття; прибуток; парафія»; — запозичення з російської мови; р. *прихóд* «прихід, прибуття; прибуток; парафія» пов'язане з *прихóдить* «приходити», утвореним за допомогою префікса *при-* «при-» від дієслова *хóдить*; значення «парафія» розвинулося на основі значення «сходка для виборів церковного старости». — Фасмер III 368. — Див. ще **при**, **хóдити**.

[**прихóрний**] «ошатний»; — очевидно, пов'язане з *хорóший*, [*хáрний*] «чистий, охайний», [*хáрити*] «чистити». — Петлева Етимологія 1982, 36—37. — Див. ще **хáрити**, **хорóший**.

[**прихторити**] «підохотити; допомогти» О; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *przywóżyć* «вторити на музичному інструменті; підтакнути» утворене за допомогою префікса *przu-* «при-» від дієслова *wtóżyć* (*wtórować*) «вторити», похідного від *wtóry* «другий». — Див. ще **втóra**, **при**.

[**прицáритись**] «зручно сісти, припуститися» Ва; — не цілком ясне; можливо, похідне від *цар*.

[**прицеркувати** (*сорóчку*)] «оздобити вишивкою з лляних ниток» Нед; — очевидно, пов'язане з [*церувати*] «штопати» (див.).

[**прицибу́литься** (-це)] «влаштуватися, розташуватися, знайти пристановище» Л; — очевидно, афективне утворення від *цибу́ля*; пор. *розкапу́ститися* «розсістися, зайняти багато місця». — Див. ще **при**, **цибу́ля**.

[**прицу́уватий**] «дурнуватий»; — очевидно, похідне утворення від вигуку *цу-цú*, що вживається для вираження здивування, розчарування. — Див. ще **при**, **цу-цú**.

причанда́ли «речі, приладдя», [*преченда́ли* Куз, *причанда́л* (одн.), *причанда́лля* (зб.); — р. *причинда́лы* «причандали», [*причанда́лы*], бр. *причинда́лы* «тс.»; — не цілком ясне; виводиться (Фасмер—Трубачев III 369) від р. *чининьт* «чинити» з вторинним -д-.

[**причапрáчити**] «привести до ладу»; — неясне; можливо, пов'язане з *причепу́рити* або *чапра́к* «підстилка під сідло».

прича́стя, **прича́сник** «той, хто причащається; [той, хто причащає; учасник; спів під час причастя; дієприкметник Куз], [*прича́ство*] «участь» Нед, *прича́стен* «спів під час причащення» Нед, [*прича́стич*] «причастя; дієприкметник» Нед, [*прича́сний*] «причетний;

стосовний до причастя», *прича́стїти*, *прича́щати*; — р. болг. *прича́стїе* «причастя; дієприкметник», бр. *прича́сць* «причастя», др. *прича́стїе* «причастя; приєднання; частка; спадщина; дієприкметник», м. *причесна* «причастя», *причест*, схв. *причест* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прича́стїє** «причастя; участь, причетність» пов'язане з дієсловом **прича́стїти сѧ** «прича́стїтїся; взяти участь», утвореним за допомогою префікса **при-** «при-» від іменника **ча́сть** «частина», очевидно, як семантична калька сгр. *μετάληψις* «причастя; участь», пов'язаного з дієсловом *μετάλαμβάνω* «беру участь». — Див. ще **при**, **ча́стїна**.

[**причекну́ти**] «присісти, сісти навпочіпки» Нед, [*причикну́ти* Нед, *причикну́ти* Шух, *причомкну́ти* Нед] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *причупкувати* (див.).

приче́па (іхт.) «*Echeneis paucigates*»; — похідне утворення від *причепи́ти(ся)*; назва зумовлена тим, що ця риба за допомогою присоски на голові прикріплюється до водяних хребетних або підводних предметів і в такий спосіб переміщується на значні відстані. — УРЕ 11, 503. — Див. ще **при**, **чипáти**.

причина́ «підстава; лихо; хвороба, заподіяна чаклунством; [провина], *причї́нець* «людина, що спричинилась до чогось; ініціатор», *причї́нник* «тс.» Куз, [*причї́нок*] «причина, додаток», *причї́нний* «божевільний, хворий», *причї́нитися* «викликати, сприяти», *спричї́нник* «винуватець; збудник» Куз, [*спричї́нитися*] «збожеволіти» Куз, [*спричї́нувати*] «тс.» Куз; — р. болг. *причї́на*, бр. *причї́на*, п. *przyczyna*, ч. *příčina*, слц. *příčina*, вл. *příčina*, нл. *příčina*, м. *причина*; — похідне утворення від *причини́ти* «додати, доробити»; можливо, калька польського і, далі, чеського відповідників. — Харитонova Мовозн. 1986/3, 66—69; Огієнко РМ 1938 I 43; Булаховський Нариси 56;

Фасмер III 369; Преобр. Вип. останній 74; Brückner 82; Machek ESJC 492—493; Bern. I 156. — Див. ще **при, чиніти**.

причитати «голосити», *причитувати, причитання*; — запозичення з російської мови; р. *причитать*, ст. *причитати* «приєднувати; приєднувати слова до плачу, голосити» походить від др. *причитати* «причисляти; приєднувати; обговорювати», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від дієслова *чисти* «рахувати; читати». — Срезн. II 1496. — Див. ще **при, читати**.

[**причитки**] «повзучі стебла» Нед; — неясне.

[**причівки**] «бур'ян» Нед; — очевидно, похідне утворення від *чобло*; мотивація назви неясна. — Див. ще **при, чобло**.

причілок, причілок — див. **чобло**.

причка — див. **причта**.

[**причком**] (у виразі [*не п. сказати*] «не кажучи поганого слова»); — очевидно, пов'язане з [*причка*] «випадок, нещасний випадок, подія, пригода», що виступає тут із закінченням форми орудн. в. одн. -ом (зам. -ою), властивим деяким південно-західним говіркам; первісне значення виразу мало бути («сказати) не накликаючи нещасного випадку»; пов'язання з рум. *price* «сварка» (Scheludko 141) викликає сумнів. — Див. ще **причта**.

[**причболити**] «оглушити, приголомшити» О, [*причболитися*] «знепритомніти» О; — неясне.

причомкнүти — див. **причекнүти**.

причта «незвичайна пригода, дивний випадок; [нешасний випадок Нед], [*пришта*] «історія; випадок, пригода», [*причка*] «зачіпка, привід; (нешасний) випадок, подія, пригода» Нед, [*причтовий*] «такий, причиною якого був якийсь випадок»; — результат метатеми в слові *притча* «тс.» (див.).

[**причупкувати**] «сідати навпочіпки» Вел; — слц. *pricipit'* sa «зіщулити-

ся»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*przycupkać*] «сідати навпочіпки» утворено за допомогою префікса *przy-* «при-» від [*sićpieć*] «сідати навпочіпки», ст. *szupieć* «тс.», яке зводиться до **šipēti* «тс.», пов'язаного чергуванням голосних з **šepēti*, до якого зводиться укр. *чаніти* «стояти зігнувшись». — Sławski I 109—110. — Див. ще **при, чапіти**.

пришелéпкуватий, пришелéпуватий — див. **шелéпати**.

пришелець «прибулець», [*пришелець* Нед, *пришенець*] «тс.»; — р. *пришелец*, бр. *прышэлец*, др. *пришьльць, пришелець*, ч. *príšlec*, слц. *príšlec*, болг. *пришелец*, слн. *príšlec*, цсл. *пришьльць* «іноземець»; — псл. *príšльсь*, похідне від дієприкм. *príšльъ* «прийшов», утвореного за допомогою префікса *prі-* «при-» від *шьъ* «ішов»; форма *пришелець* (зам. закономірного *пришлець*) зумовлена впливом непрямих відмінків. — Див. ще **ішов, при**.

пришень, пришники, прішнік — див. **прясти**.

пришестя «прихід, прибуття»; — р. болг. *пришествие*, бр. *прышэсце*, др. *пришьствие, пришествие*, м. *пришествие*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *пришьствие* є похідним від дієприкм. *пришьдъ* «той, що прийшов», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від *шьдъ*, спорідненого з укр. *ішов* і пов'язаного з дієсловом *ходити* «ходити». — Див. ще **ішов, при, ходіти, шествувати**. — Пор. **нашестя, पोшесть**.

[**пришійна**] «необхідно» Нед; — очевидно, утворено на основі словосполучення *при шійі* на означення чогось дуже необхідного (пор. відповідний жест рукою до горла). — Див. ще **при, шія**.

[**пришка**] (у виразі [*до пришки*] «до останньої крихти») Нед; — очевидно, результат видозміни форми *крішка* у виразі *до крішки* «до останньої крихти». — Див. ще **кріхя**.

[**пришкарити**] «припалити» Нед; — очевидно, результат видозміни *пришкварити* «присмажити, припекти». — Див. ще **при, шкварити**.

[**пришпитіти**] «швидко прийти, поспішити» Нед; — неясне.

прищ¹, [пирщ] «прищ», *прищавий*, [прищикуватий] «прищавий», *прищуватий*, *прищавіти*, *прищити* «укривати прищами», [сперці] «прищі» О, [спіршок] «прищ» О; — р. *прыщ* «прищ», бр. *прыщ* «тс.», др. *прыщъ* «нариw», п. *pryszcz* «прищ», [pryszczel] «тс.», ч. *pryskyř* «пухир», [prýšč] (бот.) «молочай, *Euphorbia* L. (рослина, сік якої застосовується проти прищів та бородавок)», слц. *rgýšt'* «прищ», вл. *rgyskel* «мозоля, ствердіння шкіри», нл. *pšuskel* «тс.», болг. *пришка* «прищ», *прищя се* «прищавію», м. *пришт* «прищ», схв. *прышт* «чиряк; фурункул», слн. *príšč* «пухир», цел. **прыць** «прищ»; — псл. *rgyšč* (<*rgyskjъ), пов'язане з *rgyskati* «прискати» (спочатку як назва нариву, тобто того, що може приснути, або за подібністю прищів, пухирів, що з'являються здебільшого на гарячому хворому тілі, до бульбашок на поверхні води під час кипіння); виведення безпосередньо від *прис(о)к* «жар» (Потебня Из зап. III 47) менш переконливе семантично, хоча й не заперечує кінцевий зв'язок з *пріска-ти*. — Булаховський Вибр. пр. III 364; Огієнко РМ 1938 III 133; Фасмер III 392; Черных II 78; Меркулова Этимология 1970, 148—150; Преобр. II 140; Machek ESJC 489; Machek Jm. rostl. 139; Младенов 525; Skok III 45; Matzenauer LF 14, 173; Persson Beitr. 333. — Див. ще **пріскати**.

[**прищ²**] «вид печива», [прищі] «вид тістечка» Пі, [прищити] (у виразі *прищі прищити*); — запозичення з польської мови; п. [pryszcz] «печиво з гречаного борошна, яке гарячим умочають у розтоплене масло», очевидно, утворене від дієслова *pryszczec* «тріщати, сичати (на вогні)» (у зв'язку зі смаженням печива на маслі), пов'язаного

з *rgyskač* «прискати», якому відповідає укр. *пріскати*. — SW V 13. — Див. ще **пріскати**.

[**прищєпа**] «причєпа, причіплива людина» Нед; — результат видозміни форми *прищєпа*, очевидно, зумовленої впливом основи *щєпїти*. — Див. ще **при, чіпати**.

[**прищібати**] «зганяти (худобу)», [прищєбати] «пасти худобу» Нед; — очевидно, префіксальне утворення від [щібати] «збивати»; щодо семантики пор. *збивати* «зганяти до купи». — Див. ще **при, щібати¹**.

прищикнути «прищипнути», [вищикнути] «вирвати, вищипнути», [вищик] «вид клейма у вигляді вирізки на вусі вівці», [защєкнути] «прищипнути, защємити», [общикнути] «обрізати» Пі, [ущикнути] «ущємити, прищємити»; — р. [сощикнуть] «зняти (нагар із свічки)», *сощипнуть* «тс.», бр. *шчыкаць* «щипати», др. *ущкнути* «ущипнути; відкусити», *ущпнути* «тс.», п. *przyszknać* «прищикнути», *przyszczykač* «прищикувати», ч. *uškňouti* «ужалити, вкусити» (про змію), слц. *prístiknúť* «прищикнути»; — результат видозміни давнішого (псл.) *uščpŋoti (<*u-ščpŋoti), пов'язаного з введенням к(к) на місці зниклого р(п) і появи укр. и на місці зниклого редукованого під впливом форми *щипати* (<*ščipati). — Machek ESJC 626. — Див. ще **при, щипати**.

[**прищинець**] (бот.) «жовтець вогнистий, *Ranunculus flammula* L.» Мак, [прищирник] «жовтець їдкий, *R. acer* L.; жовтець отруйний, *R. sceleratus* L.» Мак; — р. *лютик-прищинець* «жовтець вогнистий»; [прищєнєц] «тс.», бр. [прищайнік, прыщатнік, прыщчынец] «тс.», п. [pryskirnik, pryszczenica] «тс.» (з ч. і з укр.), [pryszczurnik] «очиток їдкий, *Sedum acre* L.; ломиніс прямий, *Clematis recta* L.», ч. *pryskyřník* «жовтець»; — похідне утворення від *прищ* (псл. *rgyšč*, **rgyskygь*); назва зумовлена тим, що від цієї отруйної рослини при зриванні її у людей на ру-

ках і при поїданні її в роті тварин утворюються нариви, прищі. — Нейштадт 262; Machek Jm. gostl. 49. — Див. ще **прищ'**.

прищитися «триматися задержувати, пихато; бундючитися»; — р. [прищиться] «надуватися; надиматися, пнутися, підіймати на собі шерсть, волосся, пір'я»; — похідне утворення від *прищ*; в основі значення дієслова лежить скрите порівняння «надиматися, як прищ (про людину)». — Див. ще **прищ'**.

приют «притулок; добродійний заклад для одиноких і незаможних», [приютний] «гостинний, привітний; затишний» Нед, *приютити* «дати притулок, прихистити»; — болг. заст. *приют* (з р.); — запозичення з російської мови; р. *приют* «тс.» походить від дієслова *приютить* «дати притулок», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від [ютить] «укривати, ховати», що зводиться до псл. *jōtь «дах», спорідненого з лтс. jūm̃ts, jūm̃ta «тс.», jūm̃t «крити дах» (пор. також лтс. раjum̃te «приют, притулок»); іє. *jeu- «зв'язувати, з'єднувати». — Фасмер III 369, IV 535—536; Черных II 67; Mühl.—Endz. II 118, 119, 123. — Див. ще **при.** — Пор. **іго**.

[**прияті**] «сприяти», [*приятнувати*] «ставитися дружньо; приятелювати» Г, Нед, *приятелювати*, *приятель*, *приятелізм*, *приятель* СУМ, Нед, *приятельство* «дружба, приятелювання СУМ, Г; друзі (зб.) Нед, [*приятіль*] «приятель, друг» Нед, [*приятство*] «дружба, приятелювання; друзі (зб.)» Нед, [*приятч*] «приятель; той, хто сприяє, допомагає» Нед, *приятний* «схильний (до когось), дружній; приемний СУМ, Г», [*заприятити*] «зв'язати дружною» Ж, [*наприятє*] «придбати» Корз, [*неприятник*] «заздрісник; непривітна людина» ВеЛ, *неприятнь*, *неприятель* «ворог, супротивник СУМ, Ж; [чорт Г]», [*неприятельство*] «вороженча, неприятнь», [*сприятелитися*] «потоварищувати» ВеЛ, *сприятелюва-*

ти(ся) «тс.», *сприяти*, [*сприяти*] «сприяти» Нед, *сприятливий*; — р. ст. *приять* «бути відданим, прихильним», бр. [*прияць*] «сприяти, допомагати», др. *прияті* «сприяти; піклуватися; бути відданим, прихильним», п. ст. *przujac* «сприяти», ч. *přáti*, слц. *priat'*, вл. *přeć*, нл. [*přasá*], ст. *přijać* «тс.», болг. *приятел* «приятель, друг», м. *пријае* «подобається; дає користь», схв. *пријати* «подобатися, смакувати; давати користь, бути корисним», слн. *prjati* «пасувати, годитися, відповідати, бути корисним», стсл. **приати** «сприяти»; — псл. *prijati*, **prjati*; — споріднене з дінд. *priyah* «дорогий, гідний», *priyatē* «є задоволеним», *prjāti* «тішити», ав. *frya* «любий, улюблений», *frīnāiti* «любить, цінує», гр. *πράϊς* «лагідний, м'який», гот. *frijōn* «любити», *frijōnds* «друг», двн. *friunt* «тс.», нвн. *freien* «сватати», лтс. *prieks* «радість». — Кравчук УМШ 1957/4, 79; Фасмер III 369—370; Черных II 67—68; Brückner 445; Machek ESJC 490—491; Schuster-Sewc 1170; Младенов 525; Skok III 40—41; Trautmann 231; Mühl.—Endz. III 393; Mayrhofer II 378—380; Uhlenbeck 180; Topf 247; Persson Beitr. 699; Pokorny 844; Бенвенист 215.

[**приятний**] «сприятливий; люб'язний, милий, привітний Г; приемний Нед», [*приятно*] «люб'язно, мило, привітно; пристойно»; — р. *приятний* «приемний; (ст.) прийнятний», др. *приятньши* «прийнятний; приемний», болг. *приятен* «приемний», м. *пријатен*, схв. *prjātan*, слн. *prijēten* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **приятньч** «прийнятний, приемний» є похідним від **приятч** «прийнятний», пов'язаного з дієсловом **прияти** «прийняти», утвореним за допомогою префікса *при-* «при-» від *яти* «узяти». — Фасмер III 370; КЭСРЯ 366—367; Цыганенко 373. — Див. ще **при, яти**.

при (мн.) заст. «вітрила» Нед; — очевидно, індивідуальне авторське відтворення др. *п(ъ)рѣ* «вітрила», форми множини від *п(ъ)ря*, *п(ъ)ря* «вітри-

ло», запозиченого з прибалтійсько-фінських мов; пор. фін. ест. водськ. *puŕje* «вітрило», вепс. *puŕeh*, лів. **puŕfi*, *pŕgáz* «тс.»; припущення (Lidén Studien 24; Kalima 187; Mühl.—Endz. I 356; Mikkola Berühr. 40) про походження цих прибалтійсько-фінських слів від лит. *biŕgè* «вітрило» і зв'язок цього останнього з гр. *φῶρος* «тс.» недостатньо обґрунтовані; імовірніше, навпаки, походження литовського слова, як і лтс. *viŕa* «тс.», від якогось із зазначених прибалтійсько-фінських, очевидно, лівського (Nieminen KZ 72, 129). — Фасмер—Трубачев III 392; Fraenkel 65.

прізвисько, *прізвище*; — результат видозміни давніших *прозвисько*, *прозвище* (< др. *прозъв-*), викликаній переходом **о** > **і** в новоутвореному закритому складі (перед зниклим редукованим голосним **ъ**), для префікса *про-*, як правило, не характерним. — Див. ще **зв́ати**, **про**.

[**прік**] «решта» Нед, [*прóчий*] «інший» Нед; — р. *прок* «пуття, сенс; користь; вигода; [решта]», др. *прокъ* «решта, залишок», *прокыи* «інший, решта», п. [prokien] «весь, усякий», ст. *prokny* «тс.», ч. ст. *prokni* «усякий, кожен», болг. *прóчее* «інше; отже», стсл. *прокъ* «той, що лишився, належний до решти; інший», цсл. *прочь*, (*прочий*) «тс.»; — псл. *prokь* < **prokos*, що виникло внаслідок розширення *pro* «про» елементом *-ko-*, подібно до лат. *gescipocus* «звернений уперед і назад» (**gесо-* + **ргосо-*), *prosegēs* «найздатніші вельможі; кінці балок, що виступають із стіни», гр. *прóβια* «відразу, раптом»; первісне значення **prokos*, мало бути «той, що знаходиться попереду». — Фасмер III 373; Черных II 70; Брандт РФВ 18, 9; Hofmann 284; Solmsen KZ 35, 472; Wackernagel KZ 33, 41; Osthoff IF 8, 45. — Див. ще **про**.

прі́об «настоятель католицького чоловічого монастиря» СУМ, РУС, *пріорі́на* «ігуменя католицького жіночого монастиря» Куз; — р. *при́об*, бр. *прыёр*, п. *przeor*, ч. *převor*, слц. *priog*,

болг. *прі́ор*, схв. *прі́ор*, слн. *priog*; — запозичення з латинської мови; лат. церк. *priog* «настоятель монастиря» виникло внаслідок семантичної видозміни лат. *priog* (< **pri-iōs*) «передній, перший; старший; значніший, важливіший», що за походженням є вищим ступенем до лат. ст. *pri* (пізнішого *prae*) «спереду, перед» (однієї з форм латинського префікса *pre-*), спорідненого з гр. *прі́в* «раніш» і наявного також у лат. *prius* (< **pri-is-mo-s*) «перший», найвишого ступеня до того самого *pri*. — SIC² 681; Walde—Hofm. II 283—286, 361, 363; Dauzat 587. — Пор. **прі́мус**.

прі́оритет «першість; переважне право»; — р. болг. м. *приоритет*, бр. *прыарытэт*, п. *priorytet*, ч. слц. вл. *priorita*, схв. *приоритѐт*, слн. *prioriteta*; — запозичення з німецької мови; нім. *Priorität* «пріоритет» походить від слат. *prioritas* (род. в. *prioritatis*) «першість», похідного від лат. *priog* «перший». — SIC² 681; Kopaliński 785; Dauzat 588. — Див. ще **прі́ор**.

прі́рва¹; — результат видозміни давнішого *прорва* (< др. **проръва*), зумовленої переходом **о** > **і** в новоутвореному закритому складі (перед зниклим редукованим голосним **ъ**), для префікса *про-*, як правило, не характерним. — Див. ще **про**, **рв́ати**.

прі́рва² — див. **перéрва**.

прі́сний¹ СУМ, Нед, *прі́снува́тий*, [*прі́сній*] «прісний хліб; пиріг з прісного тіста Нед», [*прі́сній*] «прісний хліб», [*напрі́сник*] «хлібина з прісного тіста; невдало спечений пиріг» Корз, *опрі́снюва́льний*, *опрі́снюва́ч*, *опрі́сній-ти*, *опрі́снюва́ти*, *опрі́снійти*; — р. *прэ́сний*, бр. *прэ́сны*, др. *прѣ́сныи*, п. *przaśny* «прісний», ст. *prześny*, ч. [přesný], слц. [přesný] «тс.», болг. *прэ́сен* «свіжий», м. *пресен* «свіжий, сирий», схв. *прэ́сан* «прісний; сирий», слн. *prěsep* «прісний; сирий; свіжий», стсл. *прѣ́снъ* «прісний»; — псл. *prěspъ* < **prěskpъ*; — споріднене з лит. *prėskas* «прісний» і, очевидно, також з двн.

frisc «свіжий», нвн. frisch «тс.»; розбіжність щодо вокалізму, можливо, пояснюється (Machek ESJC 491) вторинним (експресивним) подовженням *e* у балтійців і слов'ян. — Фасмер—Трубачев III 360; Черных II 65—66; Brückner 440; Младенов 534; Skok III 41—42; Trautmann 231; Otrębski LP I 140; Kluge—Mitzka 219—220; Hellqvist 238—239; Fick III 248. — Пор. **опріс-но́к**.

[**прісний**²] «нинішній; той, що живе тепер» Нед, *прісно* «вічно, завжди»; — р. заст. *прісний* «справжній; постійний, вічний», *прісные* «близькі; прибічники», др. *присъныи* «постійний; близький, рідний; свій, власний; справжній; гідний; досконалий», болг. заст. *прісно* «завжди», м. *присен* «близький, інтимний; щиросердий», схв. *прісній* «близький», стсл. *приснь* «рідний, близький», *присно* «завжди»; — псл. *pris(ь)нь* < **prī-jystьнь*, утворене за допомогою префікса *prī-* «при-» від кореня **es-* «бути», наявного, зокрема, в укр. *є*; менш вірогідні інші пояснення: виведення з **prī-sto-* від *stojati* «стояти», букв. «який стоїть поруч» (Преобр. II 126), пов'язання з лат. *priscus* «гідний» (Фасмер III 366), виведення з *prī-* та **is-*, пов'язаного з *istь* «справжній» (Machek ESJC 494); наявність *i* замість *и* зумовлена церковнослов'янським (книжним) впливом. — Фасмер—Трубачев III 366; Skok III 44. — Див. ще **є, при**.

[**прісний**³] (у казках) «чужий, сторонній»; — очевидно, результат семантичної видозміни др. *присъныи* «близький, рідний», що набуло в казках протилежного значення. — Див. ще **прісний**².

[**прість**] «глибоке провалля, безодня» Нед; — очевидно, результат семантичної видозміни др. *прость* «пряма дорога», пов'язаного з прикметником *простъ* «простий, прямий»; семантичний розвиток міг бути таким: «пряма дорога (часто через гору, глибоке провалля тощо)» → «дорога через

глибоке провалля» → «глибоке провалля». — Див. ще **пробіть**.

[**прісь**] (вигук, яким відганяють котів), [*прісь*] «тс.» (Умань); — пов'язане із семантично тотожними вигуками *тпрусь*, [*брись*] (див.).

[**пріся**] «вид гаївки (весняної гри)» Нед, [*прісь*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *просо* (пор. *прісся* «пріснище») як назвою однієї з найдавніших злакових культур у слов'ян, що згадується, наприклад, у відомій пісні-грі «А ми просо сіяли».

пріти «тліти, гнити; пітніти; мліти; [пекти (про сонце)], *прілина*, [*прілка*] «гниле болото» Ч, *пріль*, *прілій*, *прілуватий*, [*запопрілій*] «спітнілий» Нед, [*пóприни*] «бруд від поту» Нед, *попрілість* (спец.), *розіпрілій*; — р. *преть* «пріти», бр. *прэць*, п. *przeć*, слц. *riet* «тс.», нл. *grēś* «сохнути, в'янути (від спеки)»; — псл. **grēti*, пов'язане з рага (*ragъ*) «пара»; — споріднене з гр. *πρίθω*, *πίμπρησι* «палю, спалюю», ав. *fraēθ-* «гнити, розкладатися»; пов'язання з вірм. *eřam* «булькочу, киплю, хвилююсь» (Scheftelowitz BB 29, 33) неприйнятне. — Фасмер III 362; Черных II 66; Зализняк ВСЯ VI 35; Brückner 442; Machek ESJCS 393; Schuster-Sewc 1156; Hofmann 270; Persson Beitr. 875; Matzenauer LF 14, 180. — Пор. **пáра**¹.

прітьма — див. **прітьмом**.

[**пріч**] «геть; крім», [*прічки*] (у виразі [*i я не п.*] «i я не від того») Нед, [*прічка*] «відхід із нез'ясованих причин» Нед, [*прічки*] «покидання хати жінкою, коли вона посвариться з чоловіком» Ба, [*прічки*] «геть», [*проц*] «тс.» Нед, [*прóчка*] «чужина» Пі, [*прочки*] «геть» Пі; — р. *прочь*, бр. *прóчки* (мн.) «відхід із дому (звичайно від чоловіка)», др. *прочь* «геть», *проче*, п. *pręcz*, [*pręcz*], ч. *pruč*, слц. вл. *pręć*, нл. *přes*, *přejс*, слн. *grōć* «тс.», стсл. *прочь* «той, що лишився», *проче* «нарешті; крім того; все-таки»; — псл. *grōćь* (*grōćii*) «той, що лишився», яке є формою вищого ступеня від *grōць* «тс.»; західнослов'янські форми зводяться, очевидно,

до псл. *ргъсь, де ъ замість о могло бути введене вторинно під впливом близького за функцією уьпъ «геть». — Фасмер III 386; Черных II 76; Machek ESJC 489. — Див. ще **прік**. — Пор. **опріч, прочанін**.

[**прічка**] «наречена, люба»; — неясне; можливо, походить від рум. заст. frîșcă «молода весела дівчина», етимологія якого неясна.

пріяний — див. **перо**.

про, *про-*; — р. *про*, *про-*, бр. *пра*, *пра-*, *про-*, др. *про* «про; для; через (причин.)», п. ст. *prze* «для; через», *prze-*, *рго-*, ч. *рго* «для; через», *рго-*, слц. *рге* «для; через», *рге-*, *рго-*, вл. *rĕe* «через», *rĕe-*, нл. *rĕe* «про; через», *rĕe-*, болг. м. схв. *про-*, слн. *рго-*, стсл. **про-**; — псл. *рго*, *рго-*; — споріднене з прус. *рга* «через, для», *рга-* «про-, пере-, за-», лит. *рга-* «тс.», дінд. *рга-* «перед, за-», ав. дперс. *рга-* «тс.», гр. *прó* «перед», *про-*, лат. *рго-* (*ргō-*) «перед, за-», дірл. *го-*, гот. *рга-* «тс.». — Фасмер III 370; Черных II 68; Machek ESJC 484; Младенов 525; Skok III 47—48; ESSJ Sl. gr. I 216—220; Trautmann 229; Walde—Hofm. II 364—366; Uhlenbeck 176; Fick III 232; Hofmann 284; Pedersen Kelt. Gr. II 283, 300.

проба «перевірка; кількість частин благородного металу в сплавах», [*прібівок*] «проба» Нед, [*прібка*] «проба, зразок» Куз, [*пробант*] «досвідчена людина», [*пробация*] «випробування», [*пробівка*] «трубка для аналізів» Куз, [*пробівник*] «пробірник» Куз, [*пробка*] «проба, зразок» Нед, *пробник*, [*пробунок*] «проба, випробування Г; дослід Нед», [*прібен*] «досвідчений, практичний» Нед, [*прібній*] «тс.» Нед, [*пробантний*] «досвідчений», *пробний*, *пробувати*, *випробувач*, *випробний*, *випробовувати*, *випробувати*, *спроба*, [*спробунок*] «проба, випробування» Нед, *спробний* «пробний; піддослідний»; — р. бр. болг. м. схв. *проба*, п. слц. слн. *ргóба*, ч. *ргúба*, вл. нл. *ргоба*; — запозичено із середньолатинської мови, очевидно, через польську або ново-

верхньонімецьку (нвн. *Ргóбе*); слат. *ргоба* «проба, випробування» пов'язане з лат. *rgobo* «випробовую; схвалюю», пов'язаним з *rgobus* «добрий; випробуваний, порядний, чесний», спорідненим з дінд. *рга-bhúh* «видатний», псл. *byti* «бути». — Акуленко 134; Шелудько 43; Фасмер III 370; Черных II 68; Brückner 437; Holub—Lyer 400; Walde—Hofm. II 366. — Пор. **Пров**.

пробатуритися — див. **обатуритися**.

пробі «(виг.) рятуйте; неодмінно, конче; ради бога», [*проба*] «крик, зойк Бі; (виг.) гвалт, рятуйте Л», [*пробаги*] «малі хлібці для жебраків» О, [*пробіг*] (виг.) «ради бога, їй-богу; гвалт, рятуйте» Пі, *пробу* (виг.) «пробі» Нед, [*пробожити*] «стогнати, голосити» ЛексПол, ст. *пробог(ъ)* (1564); — п. *przebóg* (виг.) «боже мій, матінко (моя)», ч. *ргobúh* (виг.) «ради бога», слц. *ргеboha* (виг.) «ради бога; матінко (моя)»; — результат злиття виразу *про богъ* (> *про біг*) з наступною редуцією основи *біг* > *бі*, як у *спасибі* (< *спаси біг*); можливо, калька польського або чеського виразів. — Sadn.—Aitz. I 5, 363. — Див. ще **бог¹**, **про**.

пробірка «скляна трубка для лабораторних дослідів», *пробірник*, *пробірня* «пробірна палатка» Куз, *пробірний*, *пробірувати*; — бр. *прабірка*; — запозичення з російської мови; р. *пробірка* утворено від нвн. *ргobírepen* «випробовувати», що походить від лат. *rgobo* «випробовую». — Фасмер III 370; Преобр. II 128; КЭСРЯ 367; Цыганенко 373; Kluge—Mitzka 566. — Див. ще **проба**.

пробка «корок», *пробочник* «штопор», *пробковіти* (бот.); — р. *пробка* «корок», ст. *проб* «затичка, що закриває отвір гармати», бр. *пробка* «корок», п. [ггорек, ггора], нл. *ргор* «тс.», слн. *ргobkovína* «кора пробкового дуба»; — запозичення з російської мови; р. *пробка* походить, очевидно, з нижньонімецької або голландської мови; нн. *ргорке* «пробка», *ргор(ре)* (звідки

гол. ргор) «тс.», виникло, мабуть, як результат контамінації звуконаслідувального нн. rgrsrpen «набивати» і нн. stoppen «затикати» при можливому впливі з боку нн. rgrppen «(бот.) прищеплювати». — Шелудько 43; Фасмер III 370—371; Черных II 68; Kluge—Mitzka 547.

пробле́ма, *проблемáтика*, *проблеміст*, *проблематичний*, *проблемний*; — р. болг. *пробле́ма*, бр. *прабле́ма*, п. вл. *problem*, п. *problemat*, ч. слц. слн. *problém*, м. *проблем*, схв. *проблём*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Problem*, фр. *problème*, англ. *problem* через посередництво лат. *problēma* «завдання, питання, проблема» зводяться до гр. *πρόβλημα* (род. в. *πρόβληματος*) «завдання, питання, проблема; трудність; справа», букв. «щось виставлене вперед», що походить від дієслова *πρὸβάλλω* «кидаю вперед; (про питання, завдання) ставлю, виставляю, пропоную», утвореного за допомогою префікса *προ-* «перед, спереду; раніше» від дієслова *βάλλω* «кидаю, мечу». — SIC² 681; Фасмер III 371; Черных II 68; Kopaliński 785; Holub—Lyer 395; Георгиева BE 1959/6, 551—552; Вуяклија 771; Dauzat 588; Klein 1245; Frisk I 215—217. — Див. ще **бал¹**, **про**. — Пор. **балістика**, **гіпербола**, **ембле́ма**, **символ**.

[**пробочка**] (орн.) «волове очко (кропивник), *Troglodytes troglodytes* L.» Шарл; — неясне.

Пров (чоловіче ім'я), ст. *Провъ* «предводитель» (1627); — р. *Пров*, бр. *Проў*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *Πρόβος* зводиться до лат. *Probus* «тс.», що виникло з прикметника *probus* «чесний, випробуваний, порядний; добрий, добротний», який складається з префікса *pro-* «перед, попереду» та основи *bu-s*, пов'язаної з перфектом *fuī* «(я) був», спорідненого з псл. *byti* «бути». — Беринда 228; Петровский 183; Спр. личн. имен 447; Суперанская 81; Walde—Hofm. I

557—558, II 366. — Див. ще **бути¹**, **про**, **проба**.

[**прóва¹**] «передня частина корабля; носова частина човна Берл»; — р. [*прóва*], схв. *прóва* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. (венец.) [*prova*] є діалектним варіантом форми *proga* «тс.», що виникло з нар.-лат. *prōga*, яке походить від гр. *πρόρα* «передня частина корабля; передня частина», спорідненого з дінд. *prō-va-* «передній, перший», тох. В *prō-we* «перший», псл. **prōvъ* «тс.», укр. *пéрший*. — Фасмер III 371; Frisk II 608—609. — Див. ще **пéрший**.

[**прóва²**] «униз» О, [*провалі*] «тс.» О; — пов'язане з *валіти* (див.).

провáдити — див. **вéсті**.

[**провері́юхатися**] «перевертатися, валятися» Нед, [*провирі́юхатися*] «прочунятися зі сну» О; — неясне; можливо, пов'язане з *вору́шити*.

прові́ант; — р. болг. *прові́ант*, бр. *праві́ант*, п. вл. *proviānt*, ч. слц. *proviānt*, м. *прові́ант*, схв. *прові́јант*, слн. *proviānt*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Proviānt* походить від іт. *proviānda* «тс.», яке зводиться до слат. *probenda* «те, що має постачатися», що виникло з лат. *praebenda* «тс.», похідного від *praebeo* (з давнішого *praehibeo*) «простягаю, підставляю; даю, постачаю, приставляю», утвореного за допомогою префікса *pra-* «перед, попереду» від *habeo* «тримаю, ношу; беру; маю», спорідненого з лит. *gābana* «оберемок», гот. *giban* «давати», нвн. *geben*, англ. *give* «тс.», псл. *gabati* «брати, хапати». — SIC² 681; Фасмер III 371; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; Kluge—Mitzka 567—568; Walde—Hofm. I 630—631, II 351. — Див. ще **га́бати**, **пре-**.

прóвіз — див. **проз**.

прові́зія «продовольство, їстівні припаси; [винагорода за зусилля і витрати Нед; процент, знижка як комісійні Нед]», *провізі́йний*, [*прові́зний*] «стосовний до провізії, процентів» Нед; — р. болг. *прові́зія* «провізія»,

бр. *правізія* «тс.», п. *provizja* «комісійні; провізія», ч. *proviže* «комісійні», *proviše*, слц. *provizia*, вл. *provizija*, м. *провизија*, схв. *прѡвѣзија*, слн. *provižija* «тс.»; — через польську або німецьку мову (н. *Provisiōn* «комісійні; провізія») запозичено з латинської; лат. *prōvisiō* «передбачення; турбота, піклування» (зокрема, *prōvisiō annonaria* «продовольче постачання», букв. «піклування про продовольство») є похідним від дієслова *prōvideo* «передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую», утвореного за допомогою префікса *pro-*, спорідненого з укр. *про* від дієслова *video* «бачу», спорідненого з псл. *viděti*, укр. [*відіти*] «бачити». — СІС² 681; Фасмер III 371; Черных II 68—69; КЭСРЯ 367; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вуяклија 771; Walde—Hofm. II 364—366, 784—785. — Див. ще **вид, про**.

прівізор «фармацевт вищої кваліфікації; [голова церковного братства Нед]», *прівізорний*; — р. *прівізор* «прівізор», бр. *правізар*, п. заст. *provizor* «тс.», ч. *provisor* «прівізор; економ (у монастирі)», слц. заст. *provizor* «прівізор», болг. *провизѡр*, схв. *прѡвѣзор*, слн. *provižor* «тс.»; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через німецьку (н. *Provisor* «прівізор»); слат. *prōvisor* «керівник справ» виникло з лат. *prōvisor* «передбачливий; той, що заздалегідь піклується», похідного від *prōvideo* «раніше бачу; передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую». — СІС² 681; Фасмер III 371; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вуяклија 771; Walde—Hofm. II 364—366, 784—785. — Див. ще **прівізія**.

прівізорія «тимчасовий захід, тимчасовий стан Куз; [засідання суду на місці порушення права власності О]», *прівізоричний* «тимчасовий», *прівізорний* «тс.; попередній»; — р. *прівізорний* «попередній, здогадний; тимчасовий», бр. *правізорны* «тс.», ч. *provizorium* (мн. *provizoria*) «тимчасовий

стан», слц. *provizorium* (мн. *provizoria*) «тс.; тимчасовий захід», вл. *provizorium* «тс.», болг. *провизѡриум* «тимчасовий стан», м. *провизориум* «тс.; тимчасовий захід», схв. *прѡвѣзѡрїј*, *прѡвѣзѡрїјум*, слн. *provižogij* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *provizorium* (мн. *provizoria*) «тимчасовий захід; тимчасовий стан» походить від нлат. *provisorium* «тимчасовий стан», утвореного від лат. *prōvideo* «раніше бачу; передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую, постачаю». — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; СЧС 248; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 503; Вуяклија 771; Walde—Hofm. II 784—785. — Див. ще **прівізія**.

провінція, *провінціал*, *провінціалізм*, *провінціалщина*, *провінціалний*, *провінційний*, [*провінціональний*] «провінціальний» Куз; — р. болг. *провѣнция*, бр. *правінцыя*, п. *provincja*, ч. *provincie*, слц. *provincia*, вл. нл. *provincsa*, м. *провинција*, схв. *прѡвѣнция*, слн. *provincia*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *prōvincia* «провінція (завойована територія за межами Італії)» є словом неясного походження. — СІС² 682; Огієнко РМ 1938 I 43; Richhardt 91; Фасмер III 371; Черных II 69; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вуяклија 771; Walde—Hofm. II 377—378.

провокація, *провока́тор*, *провокаційний*, *провокувати*; — р. болг. *провокация*, бр. *правака́цыя*, п. *provokacja*, ч. *provokace*, слц. *provokacia*, вл. нл. *provokacija*, м. схв. *провока́ција*, слн. *provokacija*; — через польське і німецьке посередництво (н. *Provokation*) запозичено з латинської мови; лат. *prōvocātiō* «виклик; апеляція» є похідним від дієслова *prōvoco* «викликаю, кидаю виклик; підбурюю; апелюю», утвореного за допомогою префікса *pro-* «уперед; для, на користь; замість» від дієслова *voco* «кличу, зву». — СІС² 682; Фасмер III 372; Черных II 69;

Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587, 588; Вујаклија 772; Walde—Hofm. II 823. — Див. ще **вокал, про**.

[проворіття] «просіка, проміжок між двома лісами», **[провороте]** «прогалина; пропуск» Нед; — очевидно, пов'язане з **ворота** (див.).

проворний, **[проворкуватий]** «проворний», **[проворняка]** «проворна особа» Нед, **[проворяка]** «тс.», **проворство**, **попроворнішати**; — бр. **[правора]** «проворний хлопчик або проворна дівчинка», п. **[rgowognu]** «порядний» (з укр. або р.); — очевидно, запозичення з російської мови; р. **проворний** «меткий, спритний, проворний» є похідним від **[провор]** «спритна людина», пов'язаного з **[воровой]** «меткий, спритний, проворний», утвореного за допомогою префікса **про-** «про-» від кореня **-вор-**, спорідненого з лит. **varūti** «гнати, рухати», лтс. **vert** «бігати», **vere** «енергія, спритність, схильність»; менш обгрунтоване зближення (Mikl. EW 382; Grautmann 351; Strekelj AfSlPh 28, 503) з р. **вереніца** «низка», як і зіставлення (Mikkola Bergöhr. 105) з болг. **вѣрам** «ошукою», схв. **вѣрати** «вводити в оману», гот. **wareī** «обережність, обачність», дісл. **vaga** «передчувати, перестерігати». — Фасмер III 372; Булаховський Вибр. пр. III 376; КЭСРЯ 367; Būga RR II 670; Mūhl.—Endz. IV 539, 542; Matzenauer LF 14.

[прогаїти] «прибрати, звільнити місце; (про ліс) розчистити, розрідити» Нед; — пов'язане з **[гаїний]** «вільний, пустий», **[пробаль]** «галявина, прогалина»; — очевидно, результат зближення основи **гал-** із словом **гай**, пор. р. **[прогальти]** «прочистити», схв. **прдгальти** «прорідити (ліс)». — Див. ще **гал¹**.

[прогаївина] «галявина», **[прогаївина Ч, прогаїльовина]** «тс.»; — результат контамінації слів **прогалина** і **гай**. — Див. ще **гай, гал¹**.

[пробань] «галявина, прогалина» Нед; — очевидно, результат видозміни форми **[пробаль]** «тс.», зближеної з **проганяти**. — Див. ще **гал¹**.

прогно́з, **прогно́стика**, **прогно́стичний**, **прогнозува́ти**, ст. **прогно́стикъ** «передбачення» (1621); — р. **прогно́з**, бр. **прагно́з**, п. вл. **prognosa**, ч. **prognosa**, **prognóza**, слц. слн. **prog-póza**, болг. схв. **прогно́за**, м. **прогно́за**; — запозичено, очевидно, з французької мови; фр. **prognose** «прогноз» походить від гр. **πρόγνωσις** «передбачення, пророцтво», пов'язаного з дієсловом **προγνώσκω** «передбачаю, знаю заздалегідь», утвореним за допомогою префікса **про-** «перед; раніше», спорідненого з псл. **pro(-)**, укр. **про(-)**, від **γινώσκω** «пізнаю, довідуюся, знайомлюся», спорідненого з псл. **znati**, укр. **зна́ти**. — СІС² 682; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вујаклија 772; Dauzat 590; Frisk I 308—309. — Див. ще **зна́ти, про**. — Пор. **діагно́з**.

[прогори́ця] «кругла діра в центрі верхнього жорна ручного млина»; — очевидно, пов'язане з дієсловом **прогорта́ти**, похідним від **горта́ти** (див.).

програ́ма, **програ́мка**, **програ́міст**, **програмува́ти**, **надпрогра́мний**; — р. **програ́мма**, бр. **програ́ма**, п. ч. слц. вл. нл. **program**, болг. **програ́ма**, м. **програм**, **програма**, схв. **прдграм**, слн. **progám**; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. **Programm**, фр. **programme**, англ. **program**, **programme** походять від гр. **πρόγραμμα** («письмове) публічне оголошення, розпорядження», пов'язаного з дієсловом **προγράφω** «описую спочатку; пишу спереду; пишу раніше; (письмово) оголошую», утвореним за допомогою префікса **про-** «перед; раніше» від дієслова **γράφω** «пишу». — СІС² 682; Черных II 69; КЭСРЯ 367; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вујаклија 772; Dauzat 590; Frisk I 324—326; Klein 1249—1250. — Див. ще **графі́ка, про**. — Пор. **діагра́ма**.

прогрес, **прогресі́вка**, **прогресі́зм**, **прогресі́ст**, **прогресі́я**, **прогресі́вний**, **прогресува́ти**; — р. **прогресс**, бр. **праг-**

рѣс, п. слц. вл. *progres*, ч. *progrese*, болг. *прогрѣс*, м. *прогрес*, схв. *прѣгрес*, слн. *progrés*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Progrēß*, фр. *progrès* походять від лат. *prōgressus* «рух уперед, просування; хід, розвиток», пов'язаного з дієсловом *prōgrediōr* «виступаю, виходжу, йду вперед, просуваюся», утвореним за допомогою префікса *pro-* «уперед» від *gradiōr* «ступаю, йду», пов'язаного з *gradus* «крок; ступінь». — СІС² 683; Черных II 69—70; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вуяклија 772; Walde—Hofm. I 615—616. — Див. ще **градус, про.**

[прогульком] «то з'являючись, то зникаючи»; — пов'язане з *гүлькнути* «раптом зникнути, з'явитися», *[гүлька-ти]* «поринати» (див.).

[прогүлюватина] «прогалина, незасіяне місце серед збіжжя», *[прогүля-тина]* «поляна в лісі» Ч; — результат видозміни форми *[прогáлюватина]* «тс.», зближеної з основою *гүляти*. — Див. ще **гал', про.**

продаус — див. **прудівус.**

продірини — див. **дєрти.**

продір — див. **проторг.**

продовольство, продовольчий; — болг. *продовѣствие*; — недавнє запозичення з російської мови; р. *продовѣствие* є похідним від заст. *продовѣствовать* «постачати продовольство, годувати (в організованому порядку)», утвореного за допомогою префікса *pro-* від *довѣствовать* «постачати потрібні предмети, головним чином харчі» (пор. *довѣство* «достаток, матеріальна забезпеченість», *довѣствие* (військ.) «утримання, обмундирування, провіант, харчі»), похідного від *довѣльный, вѣля*. — Булаховський Вибр. пр. III 442—443. — Див. ще **воля, до', про.**

продолоб — див. **долобкувати.**

подрүхати, подрүхатися — див. **роздрүхати.**

продукт, продукти (мн.), *продукція, продуцент, продуктивний, про-*

дукційний, продукувати, надпродукція, перепродукція; — р. болг. *продукт*, бр. *прадүкт*, п. ч. слц. вл. *produkt*, м. *продукт*, схв. *прѣдук(а)т*, слн. *produkt*; — очевидно, через російське і через польське посередництво запозичено з німецької мови; нім. *Produkt* «продукт» походить від лат. *prōductum* «вироблене», пов'язаного з дієсловом *prōducō* «виробляю, створюю», утвореним за допомогою префікса *prō-* «уперед; для, замість» від дієслова *ducō* «веду». — СІС² 683; Фасмер III 373; Sł. wyr. obcsych 602; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вуяклија 773; Klein 1248. — Див. ще **дука, про.**

продүх, продуха, продухвина, продухівина, продушник — див. **дух.**

проєкт, проєктант, проєктор, проєктувальник, проєкція, проєктивний, проєктний, проєктувальний, проєкційний, проєктувати; — р. болг. *проєкт*, бр. *праєкт*, п. ч. слц. вл. *projekt*, м. *проект*, схв. *прѣjek(а)т*, слн. *projékt*; — запозичення з німецької мови; нім. *Projekt* походить від лат. *prōjectus* «кинутий вперед, висунутий наперед», дієприкметника від дієслова *prōjicō* «кидаю (вперед), тримаю спереду», утвореного за допомогою префікса *prō-* «перед, уперед» від *jacō* «кидаю». — СІС² 683; Фасмер III 373; Черных II 70; Kopaliński 789; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 589; Вуяклија 774; Klein 1250; Walde—Hofm. I 666—668. — Див. ще **об'єкт, про.** — Пор. **ін'єкція, суб'єкт.**

прожєкт «проект (заст.); нездійснений план», *прожектєр, прожектєрство, прожектєрствувати;* — р. *прожєкт*, бр. *пражєкт*; — запозичення з французької мови; фр. *projet* «проект» пов'язане з дієсловом *projeter* «кидати (вперед); проектувати», що виникло з нар.-лат. *projectare* «кидати вперед», яке зводиться до лат. *prōjicere* (*prōjicō*) «кидати (вперед), тримати спереду». — СІС² 684; Dauzat 590. — Див. ще **проєкт.**

прожєктор, прожєкторіст; — р. болг. м. *прожєктор*, бр. *пражєктар*,

п. projektor, рідк. prožektor, ч. слц. projektor; — запозичення з англійської мови; англ. projector «прожектор» утворено на основі лат. pōjectus «кинутий вперед», похідного від дієслова pōjicō «кидаю вперед». — СІС² 684; Фасмер III 373; Klein 1250. — Див. ще **проєкт**.

[прожёрка] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L.»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *прожирати* «ковтати, жерти»; назва могла бути зумовлена тим, що спиртовий настій із цієї рослини вживають у народі при туберкульозі легень для збудження апетиту (Носаль 222—223). — Див. ще **жёрти, про**.

прожогом «стрімголов, дуже швидко, миттю СУМ, О; зараз же, відразу СУМ; [усе разом, гуртом Нед]», *прожогога* «прожогом, стрімголов», *[прожог]* «навальність, велика швидкість»; — очевидно, пов'язане з дієсловом *[прожигати, прожечі]* «пропалювати, пропалити»; щодо семантики пор. р. *[жигонуть]* «чкурнути, швидко побігти», *[прожёга]* «улізлива, спритна людина». — Див. ще **жегті, про**.

[проз] «повз; кризь, через СУМ, Г; через (із значенням причини) Нед», *[проз]* «біля, між; повз; кризь» ЛЧерк, *[проз]* «повз» До, *[прóвиз]* «повз; кризь, через»; — бр. *праз* «крізь, через», схв. *проз* «крізь»; — результат злиття прийменників *про* і *уз* і дальших формальних видозмін незасвідченої форми **проуз*; менш обґрунтоване пов'язання (Mikl. EW 197, 438; Vondrák II 312) з *[през]*. — Мельничук СМ III 152. — Див. ще **про, уз**.

проза, прозаїзм, прозаїк, [прозаїст] «прозаїк» Нед, *прозаїчний, прозівий*; — р. бр. болг. м. схв. *прóза*, п. вл. проза, ч. ргоза, ргоса, слц. слн. ргоза; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Pōsa, фр. prose «проза» походять від лат. pōsa (pōrātio) «незв'язна, проста, прозова (мова)», де pōsa є формою жін. р. прикметника pōsus «незв'язний, простий, прозовий», що виникло з pōvus < pōvog-

sus, букв. «повернений уперед», пов'язаного з дієсловом poverto «повертаю вперед», утвореним за допомогою префікса pō- «уперед» від дієслова verto «повертаю», спорідненого з псл. *v'rtēti «вертіти». — СІС² 684; Koralinski 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 589; Вујаклија 774; Walde—Hofm. II 374. — Див. ще **вертіти, про**.

прозирати, прозира́ло, прозір, прозір, прозірливий, прозірний, прозірок, прозірчастий, прозёр, прозёрний, прозёрістий, прозоріти, прозорливець, прозорливий, прозёрний, прозёрчастий, прозрачистий, прозрістий, прозріння — див. **зріти¹**.

[прозірнік] (бот.) «звіробій звичайний, Huregericum perforatum L.»; — похідне утворення від прикметника *прозірний* «прозорий»; назва зумовлена тим, що листки звіробою всіяні крапчастими, просвічуючими залозками (Вісюліна—Клоков 183). — Див. ще **зріти¹, про**.

прозу́рка «вічко; невеличкий отвір для спостереження»; — очевидно, діалектна (північноукраїнська) форма, що зводиться до давнього **прозорька*, пов'язаного з *зорь, зьрѣти*; пор. *[прóзірок]* «потаємне віконце, очко». — Див. ще **зріти¹, про**.

[прозябати] «рости СУМ; проростати Нед», *[прозябець]* «сім'ядоля» Нед; — р. *прозябать* «виростати, проростати», др. *прозябати* «тс.; розвиватися»; — запозичення з церковнослов'янської мови; стсл. **прозавати** «виростати, пускати паростки, пагони», **прозавнати** утворено за допомогою префікса **про-** «про-» від дієслова **завнати** «виростати, пускати паростки, пагони», спорідненого з укр. *зяб*. — Див. ще **зяб, про**.

[проїти] «варити в закритому горщику, тушкувати; занашпачати, псувати Нед; пекти О»; — слц. *[projic]* «розігрівати над парою»; — очевидно, псл. *projiti*, вторинна каузативна форма до *пріти* за зразком каузативних форм типу *гніти* — *гноїти, пїти* — *поїти*

тощо. — Варбот 128, 130. — Див. ще **пріти**.

[**прок**] «користь» Нед; — запозичення з російської мови; р. *прок* «користь, пуття; запас» відповідає укр. [*прік*] «решта, залишок» (див.).

проказа (мед.) «лепра», *прокажєний, проказний*; — р. болг. *проказа*, бр. *праказа*, др. *проказа* «проказа; зараза; лихо, шкода; злочин; злочинні замири, підступи; хитрість; чаклунство», п. ст. *przekaza* «перешкода, завада, труднощі», ч. *řekážka* «перешкода, завада; бар'єр», слц. *řekážka*, вл. *řekážka* «тс.», нл. *překazýs* «зіпсувати; перешкодити, завадити», м. *проказа* «проказа», схв. *прѣказа* «водянка; проказа», стсл. **проказа** «проказа»; — псл. *prokaza*; — пов'язане з дієсловом *prokaziti* «знищити», утвореним за допомогою префікса *pro-* від дієслова *kaziti* «казити». — Фасмер III 373; Черных II 70; Меркулова *Этимология* 1967, 166—168. — Див. ще **казіти, про**.

[**прокварасити**] (у виразі [*п. дѹшу*] «освіжитися») Нед; — неясне.

Прокіп (чоловіче ім'я), *Прокіпій*, [*Проць, Процько, Кіпко Ж*], ст. *Проконъ* (1375), *Прокіп* «пресѣчен(ъ), спѣтелъ» (1627), *Прокофьевич* (1451); — р. *Прокіпий, Прокіфий*, розм. *Прокіп*, бр. *Пракоп*, ч. слц. *Prokor*, болг. *Прокіпи(й), Прокіп*, м. *Прокопие, Прокоп*, схв. *Прокопије, Прокоп*, слн. *Prokor*, *Prokorij*, стсл. **Прокопин**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Прокіптіос* пов'язують із *пріксіптіос* «схоплений за руків'я, вийнятий з піхов (про меч); той, що схопив меч за руків'я» або з *прокопті* «просування, успіх». — Сл. вл. імен 81; Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Беринда 228; Петровский 183—184; Спр. личн. імен 447; Илчев 408; Constantinescu 136.

Прокл (чоловіче ім'я), ст. *Прокль* «славень» (1627); — р. бр. *Прокл*, стсл. **Прокль**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Проκλέης, Προκλῆς*,

Прікіос утворено за допомогою префікса *pro-* «перед, раніше» від *κλέος* «слава», спорідненого з псл. *slava* «слава», *slovo* «слово», укр. *слава, слово*. — Беринда 228; Петровский 183; Спр. личн. імен 447; Frisk I 869—870; Voisacq 467, 814. — Див. ще **про, слава, слово**.

прокламація «вид листівки, друкована відозва агітаційного характеру», *прокламаційний, прокламувати*; — р. болг. *прокламація*, бр. *пракламація*, п. *proklamacia*, ч. *proklamace*, слц. *proklamacia*, вл. *proklamacija*, м. схв. *прокламація*, слн. *proklamacija*; — запозичення з німецької мови; нім. *Proklamatiön*, як і фр. *proclamation*, походить від лат. *proclāmatio* «крик, заклик; відозва», похідного від дієслова *proclāmo* «проголошую, кричу», утвореного за допомогою префікса *pro-* «перед-» від *clāmo* «кричу, вигукую», пов'язаного з *salō* «скликаю». — СІС² 684; Коваль 160—161; Черных II 70; Фасмер III 374; Kopaliński 789; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 590; Вујаклија 775; Walde—Hofm. I 141—142, 227. — Див. ще **декламація, колокіл, про**.

[**прокопкаця**] «проїхати швидко верхи на коні» *НикНикТЛ*, [*прокоптітися*] «тс.» тж; — похідне утворення від [*копкати*] «підстрибувати верхи на коні», [*копкатися, кобкатися*] «тс.» тж, [*копки*] «верхи», очевидно, звуконаслідувальних утворень, паралельних до [*гопкатися*] «підстрибувати верхи на коні» *НикНикТЛ*, [*гопатися*] «тс.» тж, похідних від вигуку *гон* (див.).

[**прокоть**] «процент, прибуток» Пі; — очевидно, результат видозміни запозиченого р. *прокат* «тимчасове користування чимось за плату», пов'язаного з *прокатить*, утвореним за допомогою префікса *pro-* від дієслова *катить* «котити». — Булаховський Вибр. пр. III 299. — Див. ще **котіти, про**.

прокурор, прокуратор (іст.), [*прокураторія*] «прокуратура» Куз, *прокуратура, прокурорство, прокурорша*; — р. болг. *прокурор*, бр. *пракурор*, п.

prokurator «прокурор, прокуратор», ч. слц. prokurátor «прокурор», вл. prokurator «прокуратор», м. заст. *прокурѡр*, схв. *прокурѡтор*; — запозичення з французької мови; фр. procureur «уповноважений; прокурор» є похідним від procureur «діставати, здобувати; ст. піклуватися», що виникло з лат. procurator «піклуюся; керую», утвореного за допомогою префікса pro- «перед» від дієслова curare «піклуюся». — СІС² 685; Черных II 70—71; Kopaliński 789—790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 590; Вуяк-лија 776; Dauzat 589. — Див. ще **куратор, про.**

пролай (у виразі [на пролай] «навпростець» Пі); — запозичення з польської мови; п. на przetaj «навпростець; навперейми» виникло з ст. przetaj «бік, узбіччя; засідка», походження якого не цілком ясне; можливо, утворене за допомогою префікса prze- «пере-» від дієслова lajaci «ляяти; (діал., ст.) гавкати»; пор. ст. pzelaja «слуги (очевидно, з собаками), зобов'язані під час полювання загороджувати оленям дорогу». — Brückner 686; SW V 125. — Див. ще **ляяти, пере-**

пролетар, пролетаризація, пролетаріат, [пролетарій] Нед, *пролетарія* (зб.), *пролетаризувати*; — р. болг. *пролетарий*, бр. *пралетарый*, п. proletariusz, ч. proletář, слц. proletár, вл. proletar, м. *пролетѣр*, схв. *пролетѣр*, слн. proletařec; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Proletärer, фр. prolétaire, англ. proletary, proletarian походять від лат. proletarius «незаможний, але юридично вільний римський громадянин, який служить державі тільки тим, що має дітей», похідного від proles «нащадок, дитина; рід, нащадки», утвореного за допомогою префікса pro- «уперед» від дієслова alere «годувати, утримувати; виховувати». — СІС² 685; Черных II 71; Фасмер III 375; Kopaliński 790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 591; Вуяк-лија 777; Dauzat 591; Klein 1251; Walde—Hofm. I 31—32, II 369. — Див. ще **аліменти, про.**

пробліска (бот.) «Scilla L.; підсніжник звичайний, Galanthus nivalis L.; [печіночниця звичайна, Hepatica triloba Gilib.; анемона, Anemone L. Нед; переліска однорічна, Mercurialis annua L. Нед]», *проблісок* «підсніжник звичайний», [пробліска] «анемона дібровна, Anemone nemorosa L.» Нед, [пробліска] (у сполученні п. *колопеня* «тс.» Mak), [проблісок] «фіалка собача, Viola canina Rchb.» Mak; — р. *пролѣска* «Scilla L.; півники, Iris L.; переліска, Mercurialis L.», бр. *пралѣска* «печіночниця, Hepatica Mill.; проліска сибірська, Scilla sibirica Andr.»; — не цілком ясне; виводилось (Потебня РФВ 1880 IV 196—197) з реконструйованого *prolēzka як похідного від prolēzti «пролізти» (підсніжники пролізають із-під снігу); припускались (Machek Jm. rostl. 48) давніші префіксальні форми *prolēzka, *probylēzka, букв. «рослина, що росте під ліщиною»; пор. у зв'язку з цим ч. podlěska «печіночниця», ст. podlěščka, п. przylaszczka «тс.»; пов'язується також (Преобр. II 131) з ліс. — Коваль 79; Фасмер III 374.

пролог¹ «церковна книга з життями святих»; — р. *пролог*, бр. *прѡлаг*, др. *прологъ* «церковна книга з життями святих», болг. м. *пролог* «вступ; початок», исл. *прологъ* «тс.»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. πρόλογος «вступ», букв. «передмова» утворено за допомогою префікса pro- «перед, уперед» від іменника λόγος «слово, мова». — Фасмер III 375; ГСЭ III 160; РЧДБЕ 591. — Див. ще **логіка, про.** — Пор. **пролог**².

пролог² «вступ; початок»; — р. *пролог*, бр. *прѡлог*, п. ч. вл. prolog, слц. слн. prolog, схв. *прѡлог*, стсл. *прологъ* «тс.»; — у давньоруський період могло бути запозичене через старослов'янську мову з грецької; в новітній час запозичено з французької мови; фр. prologue «пролог» через лат. prologus зводиться до гр. πρόλογος «вступ; передмова». — СІС² 686; Фасмер III

375; Kopaliński 790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 591; Dauzat 591. — Див. ще **проблог**¹.

проблуб — див. **руб**.

прольотка «легкий відкритий екіпаж», [прóлітка] «тс.» Куз; — бр. *пралётка*; — запозичення з російської мови; р. *пролётка* «тс.» є похідним від дієслова *пролетать* «швидко проїжджати», утвореного за допомогою префікса *про-* «про-» від *летать* «літати»; форма [прóлітка] є калькою р. *пролётка*. — КЭСРЯ 369. — Див. ще **летіти**, **про**.

[**промантáчити**] «протринькати Пі; проторгувати, прогендлювати Нед; [промінтува́ти] «тс.» Нед; — пов'язане з [мантáчити] «обдурювати; розтринькувати», [манту́лити] «видурювати подачку». — Див. ще **мантіти**.

[**промаячіти**] «промучитися»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [промая́чить (зиму, год)] «перебитися якомсь, прожити, мучачись, поневіряючись» пов'язане з *маяться* «маятися, мучитися», зіставлюваним з двн. *muoen* «трудитися, старатися», *muohi* «труд», гр. *μῶλος* «тягота, труд», лат. *mōlēs* «тягар, маса». — Пор. **маюла**.

променáд «прогулянка; місце для гуляння», [променáда] «тс.» Куз; — р. болг. *променáд*, бр. *праменáд*, п. вл. *promenada*, ч. слц. слн. *promenáda*, схв. *променáда*; — запозичення з французької мови; фр. *promenade* «прогулянка, гуляння; місце для гуляння» є похідним від дієслова *promener* «гуляти», що виникло з ст. *roumper* «тс.», утвореного за допомогою префікса *rou-* (< лат. *rgō-*) від дієслова *mener* «вести», яке зводиться до лат. *mīno* «поганяю (худоу)», пов'язаного з *mīnae* «зубці, виступи; погрози», *mōns* «гора», спорідненими з кіпр. *muṇydd*, корн. *meneth*, брет. *menez* «тс.», дісл. *mōnig* «гребінь (даху)». — СІС² 686; Kopaliński 790—791; Holub—Lyer 396; Вуяклија 777; Dauzat 591; Walde—Hofm. II 90, 108—109. — Див. ще **про**.

прометій (радіоактивний хімічний елемент); — р. *прометій*, п. *promet*, ч. *promethium*, слц. *prométium*; — засвоєно з новолатинської наукової термінології; нлат. *promethium* утворено в 1947 р. від лат. *Promēthēus*, що зводиться до гр. Προμηθεύς «Прометей»; елемент дістав свою назву на честь міфологічного героя Прометея. — СІС² 686; Волков 96; Фигуровский 103—105; Kopaliński 791; Klein 1251.

пробісел «виробництво, добування», *пробісл* «тс. Нед; провидіння», *промисловець*, *промисловік*, *промисловість*, [промишлénник] «промисловець» Нед, *промисловий* «індустріальний; пов'язаний із промислами», *промишля́ти* «полювати на звіра; дбати; займатися якоюсь професією, ремеслом»; — р. *пробысел* «промисел», *пробысл* «промисл», бр. *пробысел* «промисел», др. *промысль* «думка; піклування, турбота; накреслення; примха», п. *przemysł* «дотепність; винахідливість; спосіб; підступ; промисел; промисловість; (ст.) розсудливість», вл. *р̄emysł* «промисел; промисловість», нл. *p̄emysł* «тс.», *p̄emysło* «промисел», болг. *пробисъл* «промисл, провидіння», м. *промисла*, схв. *прѣмйсао* «тс.», слн. *premislek* «міркування», стсл. *промысль* «промисл, провидіння»; — псл. *promysl* «міркування», похідне від дієслова *promysliti* «обміркувати», утвореного за допомогою префікса *про-* «про-» від *mysliti* «мислити, міркувати», похідного від *mysl* «думка». — Фасмер III 375; Алексеев РР 1972/4, 133—134. — Див. ще **мисль**, **про**.

пробіж — див. **між**.

пробінтува́ти — див. **промантáчити**.

пробінь «смуга світла; [рукав річки]», *променякі* (зоол.) «підклас одноклітинних тварин класу сардових, Radiolaria», *променя́вання*, *пробі́нниця* «райдужна оболонка (ока)» Она, *пробі́ння*, *променя́вий*, *променя́стий*, *променя́вальний*, *променя́стий*, *пробі́ністий*, *пробі́нний*, *пробі́нястий*, *проме-*

нітися, променіти(ся), промініти-ся, промінювати «променіти» Куз, ви-промінювати, [опромінний] «оточений промінням» Ж, опромінювати, ст. промень «промінь (1621); струмінь (води, крові) (1656)»; — бр. праме́нь «промінь»; — запозичення з польської мови; п. ргоміе́й «промінь; смуга; пасмо; спиця (коlesa); рукав річки» відповідає укр. [пóромінь] «промінь». — Німчук 32—33; Огієнко РМ 1938 I 43. — Див. ще **пóромінь**.

[промінятка] (у сполученні п. окружкувата (бот.) «костянець окружковий, *Holosteum umbellatum* L.») Нед; — неясне; можливо, пов'язане з промінь.

[проміти] (мн.) «полярне сяйво» Нед, [проміття] «заграва»; — неясне; може бути зіставлене з метати і з промінь.

[промкнуті] «прослабити (шлунок), пронести; розпізнати, зрозуміти, вгадати», промкнутися «проникнути, прошмигнути», [про́мичка] «щілина (між зубами)» Нед; — р. [про́мкнуть] «проткнути, продірявити», др. промъкнутися «промчатися»; — псл. ргопъкпѣти «промчати; проштовхнути», утворене за допомогою префікса рго- «про» від дієслова пъкпѣти «штовхати, рухати». — Див. ще **мікати, про**.

промо́ція «присудження вищого вченого ступеня або звання; переведення до вищого класу», промоційний, [промувати] «представляти, рекомендувати» Пі; — р. заст. промо́ція «промо́ція», п. ргопосја «допомога, протекція; надання вищого вченого ступеня; підвищення (службове); перехід учня з нижчого класу до вищого», ч. ргопосе «надання вищого вченого ступеня», слц. ргопѣсія, болг. промѣция, м. промо́ција; схв. промѣција, промѣција, слн. ргопѣсія «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. ргопѣтіо «підвищення на посаді; надання (звання)», пов'язане з ргопѣо «рухаю вперед, просуваю; підвищую, надаю (звання)», утвореним за допомогою префікса

ргѣ- «вперед» від дієслова ргопѣо «рухаю». — СІС² 686; Kopaliński 791; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 592; Вујаклија 778; Walde—Hofm. II 116. — Див. ще **мобільний, про**. — Пор. **промувати**.

[промувати] «підійматися» Нед; — запозичення з польської мови; п. заст. ргопѣовати сіє «підійматися на вищий рівень; одержувати вищий науковий ступінь» походить від лат. ргопѣо «просуваюся вперед». — SJP VII 45. — Див. ще **промо́ція**.

проника́ти, [про́ник] «пóra; дірочка» Нед, **пронікльивий** СУМ, Нед, **проникний**, [непроника́вий] «непроникний» Ж; — р. **проника́ть** «проникати», бр. **праніка́ць**, п. ргопика́ц, ч. ргопикати, слц. рrenikat' «тс.», болг. **про́никвам** «проникаю», м. **проникне** «почне проростати; проникне; охопить», схв. **прѣникнути** «почати проростати; проникнути, охопити», слн. ргопикніти «проникнути», цсл. **проникнѣти** «побачити здаля»; — псл. ргопикати, ргопикпѣти «проникати, проникнути», утворене за допомогою префікса рго- «про, через» від *нікати, нікпѣти «схилитися додолу, опускатися; з'являтися». — Цыганенко 375; Врюкнер 363. — Див. ще **нікнути, про**. — Пор. **виника́ти**.

пронѣза, [про́ніза] «проноза» Бі, **пронѣзливий**, **пронѣзуватий**; — р. [проно́за] «проноза», бр. **пранѣзливы** «пронизливий», др. **пронозити** «пронизати», п. [проноза] «проноза» (з укр.); — псл. [проноза] пов'язане з ргопизати «пронизати», утвореним за допомогою префікса рго- «про» від пизати «низати, пронизувати». — Фасмер III 73, 375. — Див. ще **низати, про**. — Пор. **ніж', занѣза**.

пронбнс «вимова»; — р. **пронбнс** «тс.», ч. ргопѣпсѣвану «відомий (з поганого боку)», болг. м. схв. **проно́нсѣрѣн** «яскраво виявлений; сильно підкреслений; запеклий», слн. ргопѣпсѣган «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. ргопѣпсѣг «вимовляти» походить від лат. ргопѣптіо «оголошую; де-

кламую; вимовляю (звуки)», утвореного за допомогою префікса ргб- «уперед» від дієслова pñntio «повідомляю, оголошую», похідного від іменника pñntius «вісник; звістка». — ССРЛЯ 11, 1242; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклялія 778; Dauzat 591; Walde—Hofm. II 188—189. — Див. ще **нунцій, про.**

пронурець, прбнурка, прбнурок — див. **нурець.**

пропаганда, пропагандист, [пропагатор] «пропагандист» Куз, [пропагандувати] «провадити пропаганду» Она, *пропагувати*; — р. болг. м. *пропаганда*, бр. *прапаганда*, п. ч. слц. вл. нл. ppropaganda, схв. *пропаганда*, слн. ppropaganda; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Propaganda, фр. propagande, англ. propaganda походять від нлат. pgrbāganda «пропаганда» (букв. «те, що підлягає поширенню»), яке виникло на ґрунті виразу Congregatio de propaganda fidē «об'єднання для поширення віри» (назва організації, яку заснував папа Григорій XV у 1622 р. для поширення католицької віри) і походить від дієслова pgrāgo «поширюю, розповсюджую, розсаджую, розводжу (дерева)», утвореного за допомогою префікса ргб- «вперед; для» від rango «вбиваю; саджаю». — СІС² 687; Фасмер III 376; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклялія 779; Dauzat 592; Klein 1253. — Див. ще **пагінація, паз, про.**

пробад, пробадистий, пробадний, пробадок, пробадом, пробадуцій, пробажа, пробажений, пробалий, пропасна, пропасний, пропасниця, пропаси, пропасливий, пропасць, пропацій — див. **пасти².**

пробан (насичений вуглеводень); — р. *пробан*, п. ч. вл. pgoran, слц. слн. pgoran, схв. *пробан*; — запозичення з англійської мови; англ. pgorape «тс.» утворено шляхом злиття усучених назв хімічних речовин pgor(yl) «пропіл», пов'язаної з прикметником pgor(ionic) «належний до жирних кислот», що

зводиться до гр. pρōtos «перший», та methan «метан». — СІС² 687; Holub—Lyer 397; Klein 1253, 1255. — Див. ще **протисти.**

пропелер; — р. *пропеллер*, бр. *прапелер*, п. ppropel(l)er «пропелер; корабельний гвинт», ч. вл. ppropeler «тс.», слц. ppropeler «тс.; річковий трамвай», болг. *пропелер* «пропелер», м. *пропелер* «корабельний гвинт; пропелер», схв. *пропелер*, слн. ppropeler «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. ppropeller «пропелер; корабельний гвинт» утворено від сангл. ppropellen «гнати, штовхати вперед», що походить від лат. ppropello «жену, штовхаю вперед, підганяю», утвореного за допомогою префікса pro- «вперед» від дієслова ppropello «б'ю, штовхаю; приводжу в рух». — СІС² 687; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклялія 779; Klein 1253; Walde—Hofm. II 276—277. — Див. ще **про, пульс.**

пропілеї «парадний вхід до міста чи споруди»; — р. болг. *пропилеї*, бр. *прапилеї*, п. ppropyleje, ppropyleje, ч. слц. ppropyleje, схв. *пропилеї*, -je, слн. ppropileje; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Ppropyläen, фр. ppropylée походять від лат. ppropylaeum (мн. ppropylaea) «пропілеї», що зводиться до гр. ppropύλαιον (мн. ppropύλαια) «переддвер'я, вхід», утвореного з приіменника pro «перед», спорідненого з псл. ppo, укр. *про*, та іменника pύλη «вхід, брама». — СІС² 687; Фасмер III 376; Kopaliński 793; РЧДБЕ 592; Вуяклялія 779; Dauzat 592. — Див. ще **пілбн, про.**

[**пропір¹**] «прапор» Нед; — видозмінене запозичення з польської мови, зближене, очевидно, з основою *пропорбти*; п. pproporzec «прапор», зменш. від псл. *pproporzь, відповідає ч. pparog, цсл. **прапорць** «тс.», звідки походить укр. *прапор*. — Вгүскнер 438. — Див. ще **прапбр.**

[**пропір²**] «пропорція, міра, доза, порція»; — очевидно, результат хибного сприймання слова *пропорція* в його

польській вимові *prorogęja* як пов'язаного з *propęrti*. — Див. ще **пропорція**.

пропозиція, *propouvatı*, ст. *propouvatı* (1656); — р. заст. болг. *propozicija*, бр. *prapanavácъ*, заст. *prapanázicъja*, п. *prorogęja*, *proropować*, ч. *proropisce*, *proropovat*, слц. *prorozicija*, м. схв. *propozicija*, слн. *prorozicija*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *propositio* «основне положення; короткий виклад; засновок; пропозиція» пов'язане з дієсловом *propono* «ставлю попереду; оголошую; пропоную», утвореним за допомогою префікса *pro-* «уперед», від *pono* «кладу». — СІС 1951, 531; Фасмер III 376; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще **позиція**, **про**.

прополіс «бджолиний клей» СУМ, СІС; — р. болг. *propolis*, бр. *propolis*, ч. слц. *própolis*, схв. *propolis*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Propolis* «виступ у вулику», фр. *propolis* «смола у вуликах», англ. *propolis* «бджолиний клей» походять від нлат. *propolis* «прополіс», що зводиться до гр. *propolis* «бджолиний клей», букв. «передмістя», утвореного з прийменника *pro* «перед» та іменника *polis* «місто». — СІС² 687; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Dauzat 592; Klein 1254. — Див. ще **поліс²**, **про**.

пропорція, *proporziija*, *proporziija*, *proporziija*; — р. болг. *proporziija*, бр. *praporziija*, п. *prorogęja*, ч. *prorogęse*, слц. *prorogęcia*, вл. *prorogęcija*, м. *proporziija*, схв. *proporziija*, слн. *prorogęcija*; — запозичення з латинської мови; лат. *proportio* «співвідношення, розмірність, пропорція» виникло із словосполучення *pro portio*, що складається з прийменника *pro* «за, для, про» та іменника *portio* «частина, частка; відношення, пропорція» у формі ор. в. одн. — СІС² 687; Фасмер III 376; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 593. — Див. ще **порція**, **про**.

проран «протока; прохід у греблі»; — запозичення з російської мови; — р. *prorán* «тс.; [невеличка проріха, дірка; петелька] пов'язане з *raniti* «ранити», *rána*. — Фасмер—Трубачев III 376; Потебня РФВ 1880, 4, 196—197; Львов ВКР V 152. — Див. ще **про**, **рана**.

проректор «заступник ректора вищого навчального закладу»; — р. *prorektor*, бр. *prarektor*, п. ч. слц. вл. *prorektor*, болг. *proréktor*, м. *prorektor*, схв. *proréktor*, слн. *proréktor* «тс.»; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *prorector* «заступник ректора» утворено за допомогою префікса *pro-* «замість» від *rector* «ректор». — СІС² 688; Kopaliński 793. — Див. ще **про**, **ректор**.

проріха «дірка в одязі, тканині», *prorix* «тс.; [огріх Нед, Гриц]»; — р. *proréxa* «проріха; недолік, огріх», бр. *praréx* «тс.; [комір]», др. *proréxa* «проріха»; — очевидно, похідне утворення з вторинним *x* від дієслова *prorizati* (др. *proréxati*); менш переконливе пов'язання з р. *redkij*, укр. *ridkij* (Mikl. EW 277; Преобр. II 131; КЭСРЯ 369) або зіставлення з дінд. *gēkhā* «смуга, риса», *gikhāti* «креслить, ріже», лат. *gitta* «шпарина, щілина» (Ильинский РФВ 69, 16; ИОРЯС 20, 152—153) чи з лтс. *gĩsums*, *gĩsiẽns* «шпарина, розріз» (Matz-pauer LF 14, 91). — Фасмер III 376—377; Желтов ФЗ 1876, 1, 23. — Див. ще **про**, **різати**.

[прорішка] «вид шапки»; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *proréxa*.

пророк «провісник», [*prorik*, *proroka*] «тс.», *prorokuvánija*, *prorocztvo*, *prorobčennja*, *prorobčestvo*, *prorobčicija*, [*prorobčnja*] «оракул» Нед, *prorobčickij*, *prorobčijij*, *prorokuvati*, *prorobčiti*; — р. болг. *prorok*, бр. *prarok*, др. *prorokъ*, п. ч. слц. нл. ст. *prorok*, м. схв. *prorok*, слн. *prorok*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *prorokъ* «пророк», пов'язане з дієсловом *proręsti* «сказати, прорек-

ти», утвореним за допомогою префікса **про-** «про-» від дієслова **решти** «говорити, ректи», є калькою гр. *προφήτης* «пророк», похідного від дієслова *πρόφημι* «говорю раніше», що складається з префікса **про-** «наперед, раніше» та основи дієслова *φημι* «говорю, висловлюю». — Булаховський Вибр. пр. III 416; Фасмер III 377; КЭСРЯ 369. — Див. ще **про, ректі**.

[**просвир**] (бот.) «бруслина європейська, *Eupontus eugoraеа* L.» Мак, [**прóсвир коноплістий**] «гібіск коноплевидний, *Hibiscus scappabіnus* L.» Нед, Мак, [**прóсвирки**] «(вид калачиків) *Malva rotundifolia* L. (*Malva borealis* Wall.)» тж; — р. *просвирняк* «*Malva* L.», [**прóсвірки**] «тс.»; — утворення, пов'язані з [**просвирка**] «проскура», [**прóсвирки**] «тс.»; назви зумовлені подібністю плода цих рослин до проскури. — Шамота 75. — Див. ще **проскура**. — Пор. **прóскурень**.

[**просвирка**] «проскура» КІМ, [**прóсвирки**] «тс.» Куз; — р. *просвирá*, *прóсвірка*, бр. *прóсвіра*, др. *просвирá*, стсл. **просфора**, **просвора** «тс.»; — результат видозміни запозиченого з грецької мови *προσφορά* «дар, приношення», до якого зводиться укр. *прóскура*. — Шамота 74—75; Фасмер III 377, 381; Черных II 71; Преобр. II 131. — Див. ще **прóскура**.

просвіщати «робити кого-небудь освіченим», *просвіщєння* «просвітництво», [**просвіщєний**] «освічений» Она; — р. *просвєщáть* «просвіщати», др. *прóсвѣщати* «давати світло, освітлювати; освічувати, удосконалювати», болг. *прóсвєщáвам* «освічую»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прóсвѣштати** «освітлювати; (перен.) поширювати освіту, освічувати» утворено за допомогою префікса **про-** «про-» від дієслова **свѣтити** «світити». — Див. ще **про, світ**.

[**прóсєрєн**] (бот.) «шафран сітчастий, *Crocus reticulatus* Stev. (L.) Г, Нед; первоцвіт, *Primula* L. Мак; проліска дволиста, *Scilla bifolia* L. Мак; під-

сніжник звичайний, *Galanthus nivalis* L.», [**прóсєрєнь**] «шафран сітчастий Нед; підсніжник звичайний; первоцвіт звичайний; *Primula officinalis* Jacq. Мак», [**прáсєр**] «білоцвіт весняний, *Leucojum vernum* L.» ВеНЗн, [**просєред** (білий)] «підсніжник звичайний» Мак, [**просєрет**] «шафран сітчастий», [**просирєнки**] «тс.», [**просирєнок**] «брандушка різнокольорова, *Bulbocodium versicolor* (Ker.-Gawl.) Spring. (*Bulbocodium ruthenicum* Bunge)», [**просирєнь**] «шафран сітчастий» тж, [**просорєнти**] «ранні, підсніжні лісові квіти» Ва, [**просурєнка**] «шафран сітчастий» Мак, *просурєнки* Флора УРСР III, [**просурєнок** Мак, **прóсурєнь**] «тс.», [**прóсурєнь** (гадючий)] «брандушка різнокольорова», [**прóсурєнка**] «шафран сітчастий Нед»; — р. [**просєрєнь**] «первоцвіт весняний, *Primula veris* L.; шафран сітчастий; проліска сибірська, *Scilla sibirica* Andr. (*Scilla serpuа*)»; — очевидно, складається з префікса **про-** «наскрізь» та основи іменника ст. *сєрєнь* «обледеніла кірка на поверхні снігу» як назва рослин, що пробиваються крізь затверділий сніг. — Німчук 151. — Див. ще **про-, сєрєн**.

[**прóсінєць**] «січень СУМ, Нед; грудень Нед», [**прóсінєць**] «тс.» Нед; — р. [**прóсінєц**] «січень», др. *прóсінєц* «тс.», п. ст. *prosinies* «грудень», ч. *prosinies*, схв. *прóсінєц* «тс.», слн. ст. *prosinies* «січень», стсл. **прóсінєць** «тс.»; — псл. *prosinьсь*, яке більшість дослідників пов'язує з *sijati* «сяяти», **sinoti* «засяяти» (як «час збільшення сонячного світла»); виводиться також (Machek ESJC 484) від *sinēti* «синіти», оскільки назва стосується останнього або першого місяця року, коли сонце світить найслабше і дні бувають сірі, синяві. — Німчук 56; Ногу́ська-Варанова 15—23; Фасмер III 377; Преобр. II 291; Mikl. EW 295. — Див. ще **про, сіяти**².

просіти, *прóхáти*, [**прізьбá**] «прохання» О, [**прóсáтáр**] «той, що запрошує гостей на хрестини, весілля, похорон; весільний батько, батько молодої

Нед», [просятáр] «тс.» Нед, [просільниця] «та, що запрошує», [проситель] «прохач» тж, просьба, прохання, [прохань] «прохання» Нед, [прохánь] «старець» Па, [прохатáр] «прохач; той, що збирає гроші на будування церкви», прохáч «той, що просить; жебрак; [той, що збирає гроші на будування церкви]», [прошáк] «жебрак», проше́ння СУМ, Куз, [просі́тний] «пов'язаний з проханням» Куз, прохáльний, проханий, [прохáтний] «вижебраний» Нед, проше́ний, [прісьма] «благально» ЛексПол, [допрóс] «допит» Ж, запросі́ти, запрохáти, [запросець] «той, що запрошує» Ж, запро́сини, запро́шення, запро́шувальний, [запрохáльний] «запрошувальний» Я, [непрóха] «той, що не просить», пере́просі́ти, [пере́прóс] «суперечка» Нед, пере́прóсини «вибачення», [пóпросом] «просячи», [припрóха] «припрохування», [спросі́ти] «запросити; запитати» Нед, спрос «питання, прохання дозволу», [спрóсини] «запрошення на весілля» Нед; — р. просі́ть «просити», бр. прасі́ць, др. просити, п. prosić, ч. prositi, слц. prosit', вл. prosyć, нл. pšosyć «тс.», полаб. grüße «просить», болг. прóсья «прошу», м. проси «жебрає; сватається», схв. прóсити «сватати (дівчину); жебрати; [просити]», слн. prositi «просити», стсл. просити «тс.»; — псл. prositi «просити»; — споріднене з лит. prašyti «вимагати, просити», лтс. prašiti «тс.», дінд. prašnáñ «питання», рссháti «питає», ав. fраса- «питання», лат. psecor «прошу», psecus «наречений», гот. fraihnan «питати», двн. fřāga «питання», fřāgēn «питати», нвн. fřagen «тс.», лат. posco (< *porcscō) «вимагаю, випрохую», сірл. arco «прошу», вірм. harsanem «питаю», тох. A pvak, тох. B ppek «просити»; іе. *perk-/přk- «питати, просити». — Фасмер III 377—378; Machek ESJČ 484—485; Trautmann 216; Mühl.—Endz. III 377; Karulis II 76; Walde—Hofm. II 346; Fick III 246; Pedersen Kelt. Gr. I 44; Uhlen-

beck 173; Hübschmann 464; Гамкрелидзе—Иванов 108, 237; Роконю 821; Бенвенист 334.

[прóсівка] (у сполученні п. розсипчаста (бот.) «лісова груша») Куз; — очевидно, похідне утворення від просі́ватися «очищатися від домішок; падає на землю». — Див. ще про, сіяти¹.

просі́янка (зоол.) «(вид слимака) Hyalea» Нед, Куз; — очевидно, похідне утворення від сі́яти; калька наукової назви Hyalea, що походить від гр. ύάλεος «скляний; прозорий, ясний». — Див. ще про, сіяти².

проскомі́дія «перша частина православної літургії», проскомі́дія «тс.» Куз; — р. болг. проскомі́дия, бр. праскамі́дыя, др. проскомидия, проскумидия, п. proskomidja, ч. proskomidie, м. проскомиди́я, схв. проскомі́ди́я, цсл. проскомидна, проскоумидна «тс.»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; сгр. προσκομιδή «тс.», походить від гр. προσκομιζω «привожу; схиляю, приєдную; прилучаю», утвореного за допомогою префікса проо- «до-», пов'язаного з прийменником прóс, проті «до; проти», від дієслова κομιζω «пikлююся; виховую; приношу», пов'язаного з ко́м «труджуся; стомлююся», спорідненим з дінд. sámah «той, що працює», sámī «твір». — Фасмер III 378; SW V 1021; РЧДБЕ 593; Вуяк-лија 780; Frisk I 773—774, 908. — Див. ще прóті.

проскри́пція (іст.) «оголошення поза законом»; — р. болг. проскри́пция, бр. праскри́пция, п. proskripcja, ч. proskripce, слц. proškripca, схв. проскри́пция, слн. proskripcija; — запозичення з латинської мови; лат. pŕōscripŕtio «проскрипція, оголошення поза законом; оголошення (переважно про продаж)» є похідним від дієслова pŕōscribo «публічно оголошую; оголошую про продаж; оголошую поза законом», утвореного за допомогою префікса pŕō- «вперед» від scribo «пишу», спорідненого з гр. σκρῖφομαι «дряпаю», лтс.

skřipát «дряпати», далі з псл. skrebtí, укр. *скребті́*. — СІС² 688; Kopaliński 793; РЧДБЕ 593; Вујаклија 781; Walde—Hofm. II 499—500; Pokorny 943, 946—947. — Див. ще **про, скребті́**.

про́скура «круглий хлібець у православних церковних обрядах», [про-скури́ця, прости́ра Нед] «тс.», [про́скурки] «дрібні круглясті груші» Нед, [проскурне́] «винагорода священикові» Нед, проскúрниця, [про́скурня] «місце, де печуть проскури», [проскурце́ві (вишивки)] «вишивки на полотні у вигляді проскурки» Нед, [проскурча́сті (вишивки)] «тс.» Нед; — р. [проскура́] «проскура», бр. [праскура́], др. проскура, проскора, п. proskuga, м. поскура, [проскура], схв. про́скура, цсл. **проскоу́ра**; — фонетично видозмінене запозичення з грецької мови; гр. про-сфорá «дар, приношення» пов'язане з дієсловом просфéρω «підношу, даю», утвореним за допомогою префікса про- «до-», пов'язаного з прийменником про́с, проти́ «до; проти», від фéρω «несу», спорідненого з псл. беро, вьрати, укр. беру́, бра́ти. — Фасмер III 381; Преобр. II 131; Львов Лексика ПВЛ 48—49; Frisk II 601, 1003—1005. — Див. ще **бра́ти, проти́**. — Пор. **просвирка**.

[про́скурень] (бот.) «калачики дрібненькі, Malva pusilla Sm. (Malva rotundifolia L.); алтея лікарська, Althaea officinalis L. Мак», [про́скурки] «калачики дрібненькі» Нед, [проскурник] «тс.» Мак, [проскурник (боровий)] «червець однорічний, Scleranthus annuus L.» Мак, [проскурня́к] «алтея лікарська Нед; калачики дрібненькі Мак»; — р. [проскурня́к] «калачики; алтея», ч. proskurník «алтея»; — похідні утворення від про́скура; назви зумовлені формою плодів цих рослин, що нагадують проскури або взагалі якесь печиво. — Шамота 74; Меркулова Очерки 126—127; Machek Jm. rostl. 147. — Див. ще **про́скура**.

[про́скурі́на] (бот.) «бруслина європейська, Evonymus europaea L. Г,

ВеБ; бруслина бородавчата, Evonymus verrucosa Scop.», [про́скорі́на] «бруслина європейська» ВеБ, [приско-рі́на] «тс.» ВеНЗн, Мак; — р. [проскури́на] «жостір проносний, Rhamnus cathartica L.»; — похідне утворення від про́скура; назва зумовлена подібністю плода бруслини до проскури. — Шамота 75; Machek Jm. rostl. 147; Яньшкова Етимологія 1985, 42. — Див. ще **про́скура**. — Пор. **просвир**.

про́со (бот.) «Panicum L.», [прів-сисько] «просище, поле, де росло просо» ЛЧерк, прівсисько, прісище, [пріска, пріско Нед, пріснисько, пріснище, прісся́, прісько Мак] «тс.», прісцé (зменш.) «просце», прісі́на «зернина проса», [прісі́ня] «просяна солома чи полова» Дз, прісі́ще «поле з просом або після проса», [прісі́вка (розсипча-ста)] «просянка розлога, Milium effusum L.» Мак, [прісі́вка (весняна)] «просянка весняна, Milium vernale M.V.» Мак, [прі́ска] «поле, з якого знято просо» Л, [прі́совик] «просянка весняна» Мак, [прі́совище] «просище» Мак, прі́сцé (зменш.), [прі́сяник] «просянка розлога» Мак, [прі́сяні́ця] «просяна солома або полова УРС, Нед; вид висипки в дітей Нед», [прі́сяні́ще] «просище» Дз, До, прі́ся́нка «Milium L.; просяна солома; [мишій зелений, Setaria viridis (L.) P.V. Мак]; (орн.) Emberiza calandra L.», [прі́сьє] «просище» Л, прі́ся́ній; — р. м. про́со, бр. про́са, др. просо, п. ч. слц. vl. proso, нл. pšoso, полаб. prösü, болг. про́со, схв. про́со, слн. prosó, цсл. **просо**; — псл. proso; — походження неясне, можливо, неіндоєвропейське; пов'язується також з дінд. paṣāḥ «сніп» (Maughofer II 230), з коренем іє. *pre-(s-) «давити, бити», наявним у пра́ти («первісно) бити», лат. pгето «тисну»; мало переконливі зіставлення з лат. rogum «цибуля», гр. пра́σον «тс.» (Fick BB 3, 163; Младенов 530; Uhlenbeck 159); з лит. sóra «просо», дінд. psārah «бенкет» (Hirt IF 21, 173), з р. [прі́да] «вид проса» (Jokl Jagić-Festschr. 482), із гр.

περινώс «строкатий», дінд. pŕsíh «тс.» (Niedermann Symb. Rozwadowski I 112—113). — Фасмер—Трубацев III 378—379; Черных II 71—72; Machek ESJC 485; Schuster-Sewc 1161; Holub—Kop. 295; Skok III 52.

просодія «система висотних, силових і часокількісних фонетичних засобів; сукупність правил у віршуванні», [прозодія] «тс.» Куз, *просодійний*, ст. *просодия* «наголос» (1642); — р. *просодия*, бр. *прасодья*, п. *prozodia*, ч. *prosodie*, слц. *prozodia*, болг. *прозодия*, *просодия*, м. *прозодија*, схв. *прòздија*, слн. *prozodija*; — запозичено з латинської мови; лат. *prosōdía* «просодія, тонічний акцент, часокількість складу» походить від гр. *προσῳδία* «пісня з акомпанементом; наголос; орфографічний знак наголосу, придишу, часокількості», утвореного з прийменника *πρόσ* (проти) «від, з, до, проти» та іменника *ῥῳδή* «пісня». — СІС² 688; Hüttl-Worth 14; Koraliński 798; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 589; Вуяклија 774; Klein 1256; Boisacq 15, 816—817, 1079. — Див. ще **ода**, **проті**.

[**просонцвіт**] (бот.) «соняшник, Helianthus annuus L.» ВеНЗн, [процонцвіт] «тс.» НЗ УЖДУ 26/2; — результат поєднання прийменника *про* та іменників *сонце* і *цвіт*. — Див. ще **про**, **сонце**, **цвіт**.

[**просопівець**] (орн.) «горобець, Passer Griss.» Л; — давніше **просопівець*, складне слово, утворене з іменника *просо* та дієслова *пійти*; пор. іншу назву горобця — [просяник] Л; обидві зумовлені тим, що горобці охоче скльовують просо; пор. також [пийти] «визбирувати, викльовувати сім'я конопелі» (про горобців) Л. — Див. ще **пійти**, **просо**.

проспект «широка пряма міська вулиця; поширений виклад плану; рекламна листівка», ст. *проспектъ* «вид (на щось)» (1717—1740); — р. болг. *проспект*, бр. *праспект*, п. ч. вл. слц. *prospekt*, м. *проспект*, схв. *прòспек(а)т*, слн. *prospékt*; — запозичено з

німецької мови; н. *Prospékt* «вид, перспектива» походить від лат. *prospectus* «вид; погляд; увага», пов'язаного з дієсловом *prospicere* «дивлюся в далечінь; бачу здаля», утвореним за допомогою префікса *pro-* (на позначення руху вперед) від дієслова *specio* «дивлюся». — СІС² 688; Черных II 72; Цыганенко 376; Koraliński 793; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 593; Вуяклија 781. — Див. ще **про**, **спектакль**.

[**пробстень**] «нитка на веретені Г; починок (пряжі) Нед; канат Куз», [пробстрінь] «нитка на веретені Г; починок (пряжі) Нед»; — р. [пробстень] «починок, веретено з пряжею; веретено з навоєм трьох починків пряжі; веретено з навоєм пряжі у дві нитки для зсукування», бр. [прасцень] «починок, нитки на веретені з трьох веретен», [пробсцінь] «кілька звитих і зв'язаних разом нитками веретен із пряжею на одному довгому веретені»; — очевидно, псл. (сх.) **prostьpъ*, утворене від прикметника *prostъ* «простий»; мотивація назви не зовсім ясна. — Трубацев Рем. терминол. 101. — Див. ще **пробстий**.

простерти, [прістерти] ВеЛ, *простирати*, [просторити] «простирати» Нед, *просторішати*, *пробстір* СУМ, Г, [простірня] «просторе місце» Нед, [простор] «простір» Нед, [простора] «простір, просторинь», [просторина] «тс.» Нед, [просторище] «царина, простір» Куз, *пробстіринь*, [просторонище] «просторинь», [просторонство] «царина, галузь» Нед; [пробсторонь] «просторинь», *пробстірний* «просторий» Нед, *пробстірий*, [пробстірний] Куз, *пробстірний* Нед «тс.», *просторивий*, *розпросторити* «розтягти, розкидати, розповсюдити», [розпростор] Нед; — р. *простереть* «простерти», др. *простерти* «тс.», п. *rozprostrec* «розпростерти», ч. *prostřítí* «розстелити», слц. *prestřiet'* «постелити; накрити (стіл)», вл. *přestřec* «розтягти, розстелити (скатертину); закинути (сітку)», нл. *přestřěs* «розстелити, простягти»,

болг. *простра́* «простру, простягну; розвішаю (білизну)», м. *простре* «розстеле; простягне, простре», схв. *прд-стрѣти* «простерти; розстелити; застелити», слн. *prostrēti* «простерти», стсл. *прострѣти* «тс.»; — псл. **prosterti*, пов'язане чергуванням голосних із **storna* «сторона» і утворене за допомогою префікса *pro-* від дієслова **sterti* (не збереженого в слов'янських мовах), спорідненого з дінд. *stǫnāti* (*stǫnōti*, *stāgati*) «сипле, кидає», ав. *staraiti* «сипле, стеле», лтс. *stirinti* «рухати, трясти», алб. *shtrinj* «розстеляю», гр. *στόρνυμι* «стелю», *στορένυμι*, *στρούνυμι* «тс.», лат. *sterno* «стелю, розстеляю», дірл. *sernim* «тс.», сірл. *srath* «берег, долина». — Фасмер III 379; Machek ESJC 589; Варбот 75; Trautmann 287; Mühl.—Endz. III 1071, 1074; Meillet MSL 16, 245; Pedersen Kelt. Gr. I 52; Persson Beitr. 448; Walde—Hofm. II 590; Hofmann 339; Pokorny 1029—1030; Мельничук Этимология 1984, 139. — Див. ще **про**. — Пор. **сторона́**.

прости́бі «вибач(те); [милостиня]», *прости́біг* «тс.»; — результат злиття словосполучення *прости́ біг*, яке складається з форми наказового способу дієслова *прости́ти* (3 ос. одн.) та іменника *біг* «Бог», що зазнав редукції; букв. «хай простить Бог». — Велигорський РМ 1935 I 29. — Див. ще **бог¹**, **прости́ти**. — Пор. **спаси́бі**.

прості́й, *простакува́тий*, *простува́тий*, *проста́к*, *проста́цтво* «простакуватість; прості люди; [побут простолюду]», *[проста́чєнко]* «син простолюдина», *[проста́чїсько]* «проста́к», *[проста́чїя]* «простацтво» Куз, *[проста́чка]* «мішковина» О, *[проста́ць]* «прямий напрямок», *[проста́нїя]* «простота Нед; проста людина», *[проста́ка]* «протока; з'єднувальний канал» Куз, *[проста́тник]* «пряме, вертикально розташоване стебло», *проста́та* «простість; [простолюд; неук, невіглас]» СУМ, Г, *[проста́чка]* (пестл.) «простолюдинка; проста жінка», *[проста́ха]* «проста горілка» Нед, *проста́шка*,

[проста́га] «проста горілка» Нед, *[проста́ха]* «тс.» Куз, *[проста́ка]* «проста, негорда людина», *[проста́нїце]* «селюк» Пі, *[проста́ха]* «вид плахти», *[проста́чка]* «тс.». *[проста́ва]* «чернь, простолюд» Г, Нед, *[проста́ти]* «іти», *[проста́чити]* «ставати брутальним» Куз, *проста́ти*, *проста́шати*, *проста́вати* «іти; [випрямляти]», *проста́ватися* «випростовуватися», *проста́* «прямо; навпроти», *[проста́ком]* «навпростець», *впроста́* «прямо, напроти; просто; [уздовж; зовсім]», *віпроста́ти*, *[за́проста]* «просто» Ж, *за́проста*, *[іспроста́]* «спроста» Она, *[напроста́ти]* «випрямити», *[напроста́ки]* «навпростець», *[напроста́ки]* «навпростець», *[напроста́ки]* «тс.», *[опроста́ти]* «звільнити», *[опроста́ти]* «вирівняти» Нед, *[опроста́тися]* «звільнитися; опритомніти», *[опроста́вати]* «ходити навпростець», *опроста́ти*, *опроста́нець*, *опроста́нство*, *[нопроста́ту]* «просто» Нед, *розпроста́ти*, *спроста́ти*, *спроста́вати*, *спроста́нець*, *спроста́нство*, *спроста́та* УРС, Г, *[упроста́]* «прямо»; — р. *проста́й* «простий», бр. *проста́ы* «тс.», др. *проста́ы* «прямий; простий, звичайний», п. *prosty* «прямий; простий», ч. слц. *prostý* «простий; позбавлений (чогось)», вл. *prosty* «застиглий; простий; позбавлений (чогось)», нл. *přosty* «тс.», полаб. *prōstē* «божевільний, безглуздий», болг. м. *прост* «простий», схв. *прѣст* «тс.», слн. *prōst* «вільний; безплатний; простий», стсл. *проста́* «простий; прямий; дешевий; грубий»; — псл. *prostъ* виводиться (Machek ESJC 485) з **prot-tos* «звичний, звичайний», за походженням пас. дієприкм. мин. ч. від дієслова **proti* (< **prot-ti*) «звикати, бути звиклим (до чогось)»; — споріднене з лит. *pràsti* «звикати, бути звиклим, розуміти, збагнути, (пі)знати», лтс. *prast* «розуміти, збагнути, помітити», прус. (iss)-*presnāp* «розум», (iss)-*prestun* «розуміти», тох. А *pratim* «рішення, намір», лат. (inter)-*pres* «посередник, пояснювач, товмач (перекла-

дач)», гот. *īgarī* «розум, сенс», *īgarjan* «думати, пізнавати, розуміти», *īrops* «розумний, розсудливий», двн. (*ant-*) *īrist(a)* «тлумачення, переклад»; пояснюється також (Maurohofer II 373) як складне **pro-stъ* (< **pro-sthos*) «видатний», перший компонент якого пов'язується з прийменником (префіксом) *pro* (*pro-*), другий — із *stati* «стати» або вважається (Schuster-Sewc 1162) давнім суфіксом; виведення з *prostrъ* «розстелений», пов'язуваного з **prosterti* «простерти» (Mikl. EW 321), як і зближення **pros-tъ* «простертий» із *plastъ* «пласт» (Потебня у Преобр. II 134), мало переконливе. — Фасмер III 380; Черных II 72; Младенов 530; Skok III 52—53; Trautmann 281; Persson Beitr. 240; Rozwadowski RSI 2, 94; Meillet Etudes 161, 234.

прóстиня, [*прастанá*] «простиня» Кур, [*прóсцінь*] «плахта» О; — р. *простыня*, [*простинá*], бр. *прасціна́*; — очевидно, виникло внаслідок дисиміляції з др. **прости́ря*, пов'язаного з *прости́рати* «прости́рати»; пор. укр. ст. *прости́ра* (*прости́рою*) (1699), м. *прости́рка* «підстилка, килим, на якому сплять», схв. *прóстѣрка* «тс.», а також лит. *prastyrià* «простиня, покривало», молд. *прóстѣре*, рум. *prostire* «тс.», що походять від того самого давньоруського слова; менш обґрунтованим є пов'язання з псл. *prostъ* «простий», укр. *прóстий* з безпосереднім виведенням від **prostyni* (Фасмер III 381; Преобр. II 135; Булаховський Вибр. пр. III 362; Соболевский РФВ 66, 397; Желтов ФЗ 1876/6, 48). — Потебня К ист. зв. III 51; Būga RR II 523—524. — Див. ще **прóстѣрти**. — Пор. **прости́ра́ло**.

прости́ра́ло «прости́рало, прости́ня»; — бр. *прасціра́дла*; — адаптоване на українському ґрунті запозичення з польської мови; п. *prześcieradło* (< псл. зах. [**prostĕradlo*]) відповідає укр. *прости́ра́ло*. — Булаховський Вибр. пр. II 362; Shevelov Hist. phonol. 80. — Див. ще **прости́ра́ло**.

прости́ра́ло; — р. *прости́ра́ло* (церк.) «килим», др. *прости́рало* «місце для розстилання; сушильня», п. *prześcieradło* «прости́рало, прости́ня», ч. *prostĕradlo*, слц. *prestieradło* «тс.; запинало», вл. *přescĕradlo* «килим», нл. *přescĕradto* «запинало; ковдра, килим», цсл. **прости́рало** «сушильня (місце, де щось розстилають)»; — псл. сх., півд. [**prostira(d)lo*], (зах. [**prostĕradlo*]) утворено від дієслова [*prostirati*] (зах. [*prostĕrati*]) «прости́рати». — Див. ще **прóстѣрти**. — Пор. **прости́ра́ло**.

[**прости́рядно**] «прости́ра(д)ло, прости́ня» Г, Нед; — очевидно, результат контамінації слів *прости́ра(д)ло* і *рядно́* (див.).

прости́ти «вибачити; [попрощатися (з кимось)]», *прости́тися*, *проща́ти* «вибачити; [прощатися з кимось]», [*праща́ти*] «тс.» Нед, *проща́тися*, [*пращане́*] «прощання» Нед, *проща́* «паломництво; відпущення гріхів; [надмогильна промова Нед]», *проща́ння* СУМ, Нед, *проща́льник* «козак, що прощався бенкетом із світським життям перед тим, як вступити до ченців», *проща́ння* СУМ, Нед, *проща́льний*, [*опрости́ти*] «благословити (когось при прощанні)» Ж, [*опрости́тися*] «примиритися, розлучитися в добрій згоді» Ж, [*опроща́ння*] «прощання; пощада, ласкаве ставлення» Г, Ж, *розраща́ння*, [*спрости́ти*] «простити» Нед; — р. *прости́ть* «простити», др. *прости́ти* «вибачити; вилікувати», п. *prościc* «випрямляти», ч. *prostiti* «позбавляти; звільняти», болг. *прости́* «прощу, вибачу», м. *прости́* «прости́ть, вибачить», схв. *прóстити* «простити, вибачити», цсл. **прости́ти** «тс.»; — псл. *prostiti*, очевидно, похідне від *prostъ* «вільний»; первісно означало «звільнити від чогось». — Булаховський Вибр. пр. III 388; Фасмер III 380; Machek ESJC 485; Skok III 52—53. — Див. ще **прóстий**.

проститу́ція, *проститу́тка*, *проститу́ювати*; — р. болг. *проститу́ция*, бр. *прасыту́цыя*, п. *prostytucja*,

ч. prostitute, слц. prostitutícia, вл. prostitucija, м. *проституција*, схв. *проститўција*, слн. prostituticija; — запозичення з французької мови; фр. prostitution походить від пізньолат. prostítutio «проституція; ганьблення, безчещення», похідного від дієслова лат. prostítio «виставляю на продаж; проституюю; ганьблю, безчещу», утвореного за допомогою префікса pro- «перед, уперед, попереду» від statuo «ставлю, виставляю», пов'язаного з дієсловом sto «стою», спорідненим з псл. stati, укр. *стáти*. — СІС² 688; Черных II 72; Kopaliński 794; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 593; Вуяклија 781—782; Dauzat 593; Walde—Hofm. II 587, 596—599. — Див. ще **про, стáти**.

простоволóсий «з непокритою головою», [*простоволóсе*] «перебування з непокритою головою» (про жінок) Нед, [*розпростоволóсити*] Нед; — р. *простоволóсий*, бр. *проставалóсы*, др. *простоволосыи*, п. prostowłosy, ч. слц. prostovlasý, цел. **простовласын** «з вільно ношеним, непокритим волоссям»; — псл. *prostovolsъ, утворене з основ прикметника prostъ «вільний» та іменника *volsъ «волос»; менш обгрунтоване виведення першого компонента prosto- з припущуваного прислівника (й префікса) *pro-z-to «окремо, вільно» (Otrębski JP 1967 47/3, 173—176). — Див. ще **вóлос, прóстий**.

простра́ція «стан надзвичайної фізичної і нервово-психічної кволості»; — р. болг. *простра́ция*, бр. *прастра́ця*, п. prostracja, ч. prostrace, слц. prostrácia; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. prōstrātiō «повалення; засмучення» є похідним від лат. prōsternō «валю, зрубую; руйную; засмучую», утвореного за допомогою префікса pro- «перед-, уперед» від sternō «розстеляю; сиплю; валю; засмучую», спорідненого з псл. *prosterti, укр. *простэ́рти*. — СІС² 688; Kopaliński 794; РЧДБЕ 593; Dauzat 593; Walde—Hofm. II 376, 590—591. — Див. ще **про, простэ́рти**.

[прострі́л] (бот.) «сон-трава лучна, Pulsatilla pratensis Mill.; сон-трава велика, Pulsatilla grandis Wenderoth. (Pulsatilla vulgaris Mill.)» Мак, [*прострі́л (лісовий)*] «аконіт шерстистовустий, Aconitum lasiostomum Reichenb. (Aconitum lycoctonum L.)» Мак; — бр. [*прастрéл*] «трава, якою лікують корів, що не теляться»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *прострéл* «сон-трава, Pulsatilla Adans.» являє собою результат семантичної зміни слова *прострéл* (мед.) «прострі́л, параліч, удар», похідного від *прострéливать* «прострі́лювати», утвореного за допомогою префікса pro- «про-» від *стрелять* «стріляти», якому відповідає укр. *стріля́ти*; назва зумовлена отруйністю цих рослин (Вісюліна—Клоков 126, 496; Нейштадт 254). — Див. ще **про, стріла́!**.

[прострі́тник] (бот.) «(види лутиги) Atriplex laciniatum L., Atriplex latifolium Whlnb.; перстач гусячий, Potentilla anserina L.» Мак, [*перестрі́тник*] «Atriplex latifolium Whlnb.» Мак, [*нострі́тник*] «лутига, Atriplex L.»; — не цілком ясні назви; можливо, пов'язані з *пристрі́т* «хвороба від зустрічі, зурочення», [*перэ́стріт*] «тс.», оскільки частина хвороб, що їх лікують рослинами з цією назвою (О. П. Попов, Лікарські рослини в народній медицині 138, 185), могла вважатися наслідком зурочення. — Див. ще **пристрі́т!, стрі́тити**. — Пор. **пристрі́т?**.

простягті́, простягну́ти, [*простяжній*] «довгий і пологий», [*впрóстяж*] «цугом», [*упрóстяж*] «один за одним» Куз, [*повистяга́ть*] «попротягувати» Кур; — результат контамінації форм *протягті́* і *розтягті́*. — Див. ще **тягті́**.

просуренка, просуренок, прóсурень — див. **прóсэрэн**.

просяка́ти — див. **сяка́ти**.

[прóтак] «решето ВеЗа; рідке решето О», [*претак*] «решето; велике решето для просіювання полови» ВеБ; — адаптоване запозичення з польської

мови; п. *przetak* «решето», споріднене з болг. [*прѣтак, прѣтъкъ, прѣток*] «шкіряне решето з широкими дірками; велике сито на борошно», схв. *прѣтак* «рідке решето», є похідним від дієслова *przetaczać* «переливати; просіювати (через решето)», *przetoczycь* «перелити, переточити», утвореного від *toczycь* «точити, щідити» за допомогою префікса *prze-* «пере-», що, як і в більшості інших західнослов'янських мов, витіснив первісний тут префікс *pro-* «про-»; значення «просіювати (про зерно)», очевидно, в минулому було властиве дієслову п. *przetaczać*, але нині втрачене; пор. схв. *протѣчити* «вилити; просіяти (крізь решето)», укр. *точити* «лити; щідити; просівати (крізь решето)». — О II 156; Brückner 564, 573; SW V 219; Варбот 41, 43. — Див. ще **пере-**, **про**, **точити**¹.

Протас, *Протасій*, *Протазь*, ст. *Протасій* «предчин(н)ый» (1627); — р. болг. *Протасий*, бр. *Пратас*, *Пратасій*, др. *Протасии*, п. *Protazy*, слц. *Protáz*, м. *Протасие*, *Протазие*, схв. *Протасије*; *Протазије*, слн. *Protazij*, стсл. **Протасни**, **Протасъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Протасіос* пов'язане з *протасσω* «ставлю попереду, висуваю наперед», утвореним за допомогою префікса *pro-* «перед-, уперед» від *тасσω* «ставлю, кладу», можливо, спорідненого з лит. *patogùs* «зручний», лтс. *patágs* «тс.». — Вл. імена 82; Беринда 228; Петровский 184; Спр. личн. имен 447; Frisk II 845—846, 859; Boisacq 944—945. — Див. ще **про**.

[протачник] (бот.) «вероніка, *Veronica L.*» Мак, [*протачник (гадинець)*] «вероніка дібровна, *Veronica chamaedrys L.*» Нед; — р. [*перетѣчник*] «вероніка», бр. [*пржѣтачник*] «вероніка лікарська, *V. officinalis*»; — адаптоване запозичення з польської мови; п. *przetacznik* «вероніка» є словом нез'ясованого походження; пов'язання з *targać* «смикати, сіпати» (через форму *prze-*

tarżnik «вероніка»), ч. *trhati* «тс.; рвати» (*Machek Jm. rostl.* 213) або з п. *przetak* «решето» (SW V 219) мало переконливі; пор. ч. [*potočník*] «вероніка струмкова, *Veronica baccabunga L.*», похідне від *potok* «струмок» (росте біля струмків).

[проташлювати] «продати, розбазарити» Нед; — неясне.

[прѣтвина] «залізний лист для печива; деко» Л, [*прѣтовень*] «лист, деко» До, [*прѣтвель*] «лист із заліза для випікання хліба, печива» Ва; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *прѣтивень* «лист, деко» походить від нвн. *Brátpfánnē* «сковорода», видозміненого, очевидно, внаслідок народноетимологічного зближення з *прѣтив* «проти». — Фасмер III 383. — Див. ще **братван**.

протé «однак; усе-таки; [тому, через те Нед]», [*прото*] «проте; незважаючи на те, однак» О; — п. *przeto* «тому», ч. *proto* «тому, завдяки цьому; для того, щоб», слц. *preto* «тому, ось чому», вл. *přeto* «за це», нл. *přeto* «усе-таки, незважаючи на це, проте; тому»; — результат злиття прийменника *pro* «за, для, через (причинове)» з вказівним займенником *te* (*то*); значення «однак» розвинулось на основі первісно причинової конструкції із запереченням *a* (*але*) *pro te ne* «але через те не». — Див. ще **про**, **той**.

протегувати «сприяти, підтримувати», *протéктор*, *протекторáт*, *протекціонізм*, *протекціоніст*, *протéкція*; — п. вл. *protegować* «протегувати»; — запозичено з латинської мови, можливо, через польську; лат. *prōtego* «прикриваю, покриваю; захищаю, приховую», утворено за допомогою префікса *prō-* «уперед; для, на користь» від дієслова *tego* «покриваю; ховаю; захищаю; охороняю», спорідненого з дірл. *tech* «дім», *teg*, дкімр. *tig* «тс.», двн. *decch(i)u* «покриваю», *dah* «дах», нвн. *Dach* «тс.». — SIC² 689; Черных II 73; Kopaliński 795; Walde—Hofm. II 654—655. — Див. ще **дах**, **про**.

протезе́ «особа, якій хтось сприяє», *протезувати* «протегувати» Куз; — р. болг. *протезе́*, бр. *пратэжэ́*, ч. *protežé*, *protégé*, слц. заст. *protežé*, схв. *протэжэ́*, слн. *protežirati* «протегувати», *protežiganec* «протегований, протезе́»; — запозичення з французької мови; фр. *protégé* «протезе, протегований, улюбленець» пов'язане з дієсловом *protéger* «протегувати; захищати; охороняти; сприяти», що походить від лат. *protegero* «прикриваю; приховую; захищаю». — СІС² 688; Черных II 73; РЧДБЕ 594; Вуяклија 782; Dauzat 593. — Див. ще **протегувати**.

протéз «штучний орган», [*протéза*] «тс.» Куз, [*протезарня*] «фабрика, де виготовляють протези» Куз, *протезист*, *протезувати*; — р. *протéз*, заст. *протéза*, бр. *пратэз*, п. *proteza*, ч. слц. слн. *protéza*, болг. м. схв. *протéза*; — запозичено з французької мови, очевидно, через посередництво російської й польської; фр. *prothèse* «протез» являє собою видозміну гр. *πρόσθεσις* «приставлення; додавання, приєднання», похідного від дієслова *προστίθημι* «приставляю, прикладаю, додаю», утвореного за допомогою префікса *προσ-* із значенням додавання, спорідненого з псл. *protivъ*, укр. *проти*, від дієслова *тітһи* «ставлю, кладу», спорідненого з псл. *děti*, укр. (*нодіти*). — СІС² 688; Черных II 73; Kopaliński 795; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 594; Klein 1257; Dauzat 593; Frisk II 600—601, 897—898; Voisacq 816—817, 969—970. — Див. ще **діти**², **проті**.

протéза «поява неетимологічного елемента на початку слова», *протетичний*; — р. болг. м. схв. *протéза*, п. *proteza*, ч. *prothese*, *prothesis*, слц. слн. *protéza*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Prothese* «протеза», фр. *prothèse* «тс.» походять від лат. *prothesis* «приставлення літери (спереду слова)», що зводиться до гр. *πρόσθεσις* «приставлення, приєднання», *πρόθεσις* «префікс». — СІС² 688; РЧДБЕ 594; Klein 1258. — Див. ще **протéз**.

протейн «простий білок»; — р. болг. м. *протейн*, бр. *пратэін*, п. *proteina*, ч. *protein*, слц. слн. *proteín*, схв. *протейн*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Protein*, фр. *protéine*, англ. *protein* походять від нлат. *proteinum* «протейн», утвореного голландським хіміком Г. Й. Мюльдером у 1838 р. на ґрунті гр. *πρωτεῖον* «перше місце», похідного від *πρῶτος* «перший». — СІС² 689; Kopaliński 794—795; РЧДБЕ 594; Вуяклија 782; Klein 1258. — Див. ще **протісти**.

[**протéпом**] «прожогом Г; прямо Нед», [*протипом* (іти за ким)] «слідом (іти за ким)» Нед; — очевидно, похідне утворення від дієслова [*тепті*] «бити, трясти, мучити»; первісним значенням могло бути «пробиваючи (собі дорогу), пробиваючись, проштовхуючись»; непереконливим з фонетичних міркувань є пов'язання слова з р. *тонтатъ* (Куркина Этимология 1968, 96). — Див. ще **про, тепті**.

протерозой «друга ера в геологічній історії Землі»; — р. *протерозой*, бр. *пратэразой*, п. *proterozoik*, ч. слц. *proterozoikum*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *proterozoicum* «тс.» утворено від гр. *πρότερος* «передній, раніший», що являє собою форму вищого ступеня від *πρό* «уперед, раніше, перед», спорідненого з псл. *pro*, укр. *про*, та *ζωή* «життя». — СІС² 689; Kopaliński 795; Holub—Lyer 398; Frisk II 596—597, 603. — Див. ще **Зоя, про**.

протéст, *протестант*, *протестантизм* (рел.), *протестантство* (рел.), *протестанція* «протест» Куз, *протестувати*; — р. болг. *протéст*, бр. *пратэст*, ст. *протестовати* (1598), *протестъ* (1711), п. ч. слц. вл. нл. *protest*, м. *протест*, схв. *протест*, слн. *protést*; — запозичення з латинської, пізніше з німецької мови; нім. *Protest* «протест» походить від іт. *protésto* «прийняття скарги про неоплату; опротестування (векселя)», пов'язаного з дієсловом *protestare* «оголошувати при-

вселюдно, свідчити; опротестовувати; заявляти; протестувати», яке зводиться до лат. *prōtestāti* «заявляти публічно, свідчити», утвореного за допомогою префікса *prō-* «уперед; для, на користь» від *testāti* «свідчити; урочисто твердити; доводити; заповідати». — СІС² 689; Черных II 73; Фасмер III 382; Kopaliński 795; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 594; Вуяклија 783; Kluge—Mitzka 567; Dauzat 593. — Див. ще **атестат, про-**

проті СУМ, Г, *проти-*, *протів* СУМ, Г, [*протів*] «проти; напроти» О, (Ме), *противенство* «суперечність», *протівник*, [*противництво*] «супротивники; ворожнеча» Куз, [*протівливий*] «який легко ображається» Нед, *протівний* «протилежний; відразливий», *протівитися* «чинити опір; [ображатися; гидувати Ме]», *напроті* СУМ, Г, [*напротів*], [*напротівний*] «розташований напроти; який контрастує» Нед, *напроти* СУМ, Г, *непротівленець*, *непротівленство*, *опротівити*, [*попроти*] «проти», [*спротив*] «заперечення, опір» Нед, *спротивити* «зробити гидким; настроїти проти», *спротивитися* «стати гидким; учинити опір», *спротивити* «стати гидким», *супроті* СУМ, Куз, [*супротів*] «супроти» СУМ, Куз, [*супроть*] «тс.» Нед, [*супротівець*] «супротивник», [*супротівка*] «опір» Нед, *супротівник*, [*супротівня*] (у виразі: *в супротівню комусь стати* «учинити комусь опір») Нед, [*супротівство*] «опір» Нед, *супротівний*, *супротівитися* «чинити опір»; — р. *протів* «проти», [*протів*] «назустріч», [*проті*] «проти», бр. [*проті*], [*протію*] «тс.», др. *противъ* «проти; назустріч», *противо*, *противу* «тс.», п. *przeciw* «проти», *przeciwko*, [*prociw*, *proci*], ч. *proti*, ст. *protiv*, слц. *proti*, вл. *přečiwo*, нл. *přešivo*, болг. *протів*, м. *против*, схв. *протів* «тс.», слн. *próti* «назустріч», *proti* «у напрямі до», [*protivo*] «проти», стл. **противъ** «проти», **противъж** «тс.»; — псл. *protivъ*, прикметникове утворення від *proti*, спорідненого з лтс. *preti*, *pretiem* «назустріч,

напроти», *pret* «проти, перед, до, порівняно з», *pretība* «опір, відсіч; протилежність», дінд. *prāti* «проти», гр. *проті* «напроти», *прós* «тс.», лат. *pretium* «вартість; ціна». — Фасмер III 382—383; Черных II 73—74; Brückner 441; Machek ESJC 485; Schuster-Sewc 1170—1171; Младенов 531; Skok III 54; ESSJ Sl. gr. I 222—227; Trautmann 231; Karulis II 79—80; Эндзелин ЛП I 189; Ernout—Meillet 945; Brugmann Grundriss II 2, 877; IF 13, 87.

протісти (зоол.) «одноклітинні організми»; — р. *протісты*, бр. *протісты*, п. *protistologia* «наука про протистів», ч. *protisté*, слц. *protisty*, болг. *протісти*, схв. *протисты*, слн. *protíst*; — назва, засвоєна з новолатинської наукової термінології; нлат. *protistum* (мн. *protista*) «протист» утворено на основі гр. *протістос* «найперший» — форми найвищого ступеня до *протос* «перший», спорідненого з лит. *pirmas*, дінд. *pirva-*, ав. *paiv-va-* «тс.», псл. **pr̥t̥-vъ*, укр. *перший*. — СІС² 690; РЧДБЕ 595; Вуяклија 783; Klein 1259; Frisk II 609—610; Boisacq 819—820. — Див. ще **перший**.

[протич] (бот.) «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.» Мак; — результат видозміни запозиченої з польської мови форми [*вротич*] (< п. [*wrotycz*], з укр.?), яка відповідає укр. [*воротич*] «тс.» (див.).

прото- (перший компонент складних слів, що означає первинність або вищий ступінь чогось, напр., *протобестія*, *протоісторія*, *протопін*); — р. болг. м. схв. *прото-*, бр. *прота-*, др. *прото-*, п. ч. слц. вл. слн. *proto-* «тс.»; — виділена із складу слів грецького походження (типу *протоіерей*, *протоплазма*) основа, що зводиться до гр. *протос* «перший; передній». — СІС² 690; Фасмер III 383; Kopaliński 794; Holub—Lyer 398; Вуяклија 783; Klein 1259. — Див. ще **протісти**.

протокол, *протоколізм* «протокольний стиль», *протоколіст*, [*протоколянт*] «протоколіст» Куз, *протоколю-*

váti; — р. болг. *протокол*, бр. *пратакóл*, п. *protokól*, ч. слц. вл. нл. *protokol*, м. *протокол*, схв. *прѣтокол*, слн. *protokól*; — запозичено з французької або німецької мови; фр. *protocole* «протокол», нім. *Protokoll* «тс.» походять від слат. *protocollum* «аркуш, приклеєний на початку книги або сувої папірусу, де знаходився зміст юридичного документа (імена, дати тощо)», яке походить від гр. (пізн.) *πρωτόκολλον* «тс.», утвореного з основ слів *πρῶτος* «перший; передній» та *κόλλα* «приклеюю»; похідного від *κόλλα* «камедей; клей», пов'язаного з снн. *helen* «клеїти», псл. *klějъ* (**klъjъ*), укр. *клей*. — СІС² 690; Фасмер III 383—384; Черных II 74; КЭСРЯ 370; Kopalinski 795; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуяклија 783; Frisk I 898—899. — Див. ще **клей, протісти**.

протон «позитивно заряджена елементарна частинка атомного ядра»; — р. болг. *протѣн*, бр. *пратѣн*, п. ч. *proton*, слц. слн. *protón*, м. *протон*, схв. *прѣтѣн*; — очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *proton* «тс.» утворено англійським фізиком Е. Резерфордом у 1920 р. від гр. *πρῶτον* «перше», форми с. р. одн. від *πρῶτος* «перший; передній». — СІС² 690; Kopalinski 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуяклија 784; Klein 1259. — Див. ще **протісти**.

протоплазма «вміст клітини живого організму», *протопласт*, *протоплазматичний*; — р. болг. м. *протоплазма*, бр. *пратлазма*, п. слц. *protoplasma*, ч. *protoplasma*, *protoplazma*, вл. *protoplasma*, схв. *прѣтѣплазма*, слн. *protoplázma*; — запозичення з німецької мови; н. *Protoplásma* утворено чеським фізіологом Я. Є. Пуркіне у 1839 р. з основ гр. *πρῶτος* «перший» і *πλάσμα* «витвір». — СІС² 690; Kopalinski 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуяклија 784; Klein 1259. — Див. ще **плазма, протісти**.

[*прѣторг*] «голка без вушка», [*прѣтір*, *прѣдір*, *прѣдів* Нед] «тс.»; — р.

[*прѣторг*, *прѣторжъ*], бр. [*прѣтарг*, *прѣтар*] «тс.»; — пов'язане з др. *прѣтъргнути ся* «прорватися, розірватися», утвореного за допомогою префікса *прѣ-* від дієслова *търгати ся* «розриватися», *търгати* «битися, дрижати». — Булаховський СМ I 17. — Див. ще **про, тѣргати**.

прототип «первісна форма; конкретна особа як основа літературного образу»; — р. болг. *прѣтѣтѣп*, бр. *прататѣп*, п. ч. слц. вл. *prototyp*, м. *прототип*, схв. *прѣтѣтѣп*, слн. *prototip*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Prototyp*, фр. *prototype* «тс.» походять від гр. *πρωτότυπος* «оригінал» (букв. «перший зразок»), утвореного з основ слів *πρῶτος* «перший» та *τύπος* «форма, зразок, тип». — СІС² 691; Фасмер III 384; Kopalinski 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 596; Вуяклија 784; Klein 1259. — Див. ще **протісти, тип**.

протуберанець «світне утворення над хромосферою Сонця»; — р. *прѣтѣберанец*, бр. *пратѣберанец*, п. *protuberancia*, ч. *protuberance*, слц. *protuberancia*, вл. *protuberanca*, болг. *прѣтѣберанция*, схв. *прѣтѣберанца*, слн. *protuberánca*; — запозичення з німецької мови; нім. *Protuberánz* «протуберанець» походить від пізньолат. *protuberāns*, пов'язаного з лат. *protuberans* «набухаю, набрякаю», утвореним за допомогою префікса *прѣ-* «уперед; для, на користь» від дієслова *tūberans* «здіймаюся, підіймаюся». — СІС² 691; Kopalinski 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 591; Вуяклија 785; Fremdwörterbuch 515; Klein 1260. — Див. ще **про, туберкульоз**.

профан «невіглас, неук», *профанація*, *профанувати*; — р. болг. *профѣн*, бр. *пратѣн*, п. *profan*, ч. *profana* «профанація», слц. *profanácia* «тс.», вл. *profanu* «той, що профанує», м. *профан* «профан», схв. *прѣфѣн*, слн. *profán*; — запозичення з французької мови; фр. *profane* походить від лат. *profanus* «непосвячений, нечуждий»;

неосвічений, темний», утвореного з прийменника ргб «перед» та іменника fāpūt «освячене місце, святилище, храм». — СІС² 691; Kopaliński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Klein 1248; Dauzat 589. — Див. ще **про, фанатизм**.

[**профатний**] (у виразах: [*профатна дорога*] «пряма дорога, дорога навпростець» Нед, [*ішов профатнов дорбгов*] «ішов світ за очі»), [*прохватний*] (у виразі [*прохватна дороба*] «пряма дорога» Нед); — вл. pŕeschwatpu «квапливий, нерозважливий», нл. pŕeschwat «поквапливість»; — очевидно, похідне утворення від дієслова [*прохвату́тися*] «поквапитися», утвореного за допомогою префікса *про-* від *хвату́ти(ся)*. — Див. ще **про, хватати**.

професія, *професіона́л, професіоналіза́ція, професіоналізм, професіоналіст, професійний, професіоналізува́ти*; — р. *профессия*, бр. *прафесія*, ст. *професия* (XVII ст.), п. *profesja*, ч. *profese*, слц. *profesia*, вл. *profesija*, болг. *професия*, м. *професија*, схв. *професија*, слн. *profesija*; — запозичення з латинської мови; лат. *profesio* «вияв; офіційне оголошення, заява; офіційно зазначене заняття, професія» пов'язане з дієсловом *profiteor* «відкрито заявляю, оголошую; називаю своєю спеціальністю», утвореним за допомогою префікса *про-* «(у)перед» від дієслова *fateor* «визнаю; висловлюю», пов'язаного з *fāg* «говорити», *fābula* «переказ; фабула, сюжет», спорідненими з гр. φημί «говорю», псл. *bajati*, укр. *бָяти*. — СІС² 691; Фасмер III 384; Черных II 74—75; Kopaliński 786—787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Walde—Hořm. I 462—463. — Див. ще **бָяти, про**.

професор, *професорівна, професорка, професорство, професорська, професорша, професу́ра, професорувати*; — р. *профессор*, бр. *прафесар*, ст. *професоръ* (1596), п. ч. слц. вл. нл. *profesor*, болг. *професор*, м. *професор*, схв. *прѹфесор*, слн. *profesor*; — запо-

зичення з латинської мови; лат. *profesor* «викладач, учитель» пов'язане з дієсловом *profiteor* «відкрито заявляю, оголошую». — СІС² 691; Фасмер III 384; Черных II 75; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 786—787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Walde—Hořm. I 462—463. — Див. ще **професія**.

профілактика, *профілакторія, профілактичний*; — р. *профілактика*, бр. *прафілактыка*, п. *profilaktyka*, ч. *profylaxe*, слц. *profylaxia*, вл. *profylaksa*, болг. *профілаксия, профілактика*, м. *профілактика, профілакса*, схв. *профілакса*, слн. *profilaksa*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Prophylaxe* «профілактика», *prophylaktisch* «профілактичний», фр. *prophylaxie, prophylactique*, англ. *prophylaxis, prophylactic* походять від гр. (пізн.) *профулактикός* «запобіжний, попереджувальний», пов'язаного з дієсловом *профуλάσσω* «охороняю, стережу; запобігаю», утвореним за допомогою префікса *про-* «(у)перед» від *фуλάσσω* «вартую, охороняю; оберігаю», похідного від *φύλαξ* «сторож, вартовий; захисник», очевидно, спорідненого з другим компонентом складного лат. *(su-)bulcus* «свинопас». — СІС² 691; Kopaliński 787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Dauzat 592; Klein 1254; Frisk II 1048—1049; Boisacq 1041. — Див. ще **про**. — Пор. **Феофілакт**.

профіль, *профілювати*; — р. *профиль*, бр. *профіль*, п. ч. слц. вл. *profil*, болг. м. *профил*, схв. *прѹфїл*, слн. *profil*; — можливо, через польське посередництво запозичено з французької або німецької мови; фр. *profil*, нім. *Profil* походять від іт. *profilo* «профіль; контур; вертикальний розріз», пов'язаного з дієсловом *profilare* «зображувати в профіль; обрисовувати», утвореним за допомогою префікса *про-* «за, на користь», що продовжує лат. ргб- «тс.», від іменника *filo* «нитка», що походить від лат. *filum* «тс.», спорідненого з псл. *žīla*, укр. *жі́ла*. — СІС² 692; Фасмер

III 384; Черных II 75; Kopaliński 787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяк-лија 785; Dauzat 590; Mestica 1280; Walde—Hofm. I 497—498. — Див. ще **жилá, про.**

профіт «вигода, прибуток, зиск», [профітувати] «мати зиск» Куз; — р. заст. *профіт* «прибуток, користь», п. ч. слц. вл. *profit*, болг. *профит*, м. *профит*, схв. *прѣфит*, *прѣфит*, слн. *profit* «тс.»; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; нім. *Profit* «прибуток, зиск, вигода, користь» походить від фр. *profit* (< ст. *rouffit*) «тс.», що зводиться до лат. *profitus*, дієприкметника від дієслова *profitus* «іду вперед; досягаю успіху; даю користь», утвореного за допомогою префікса *pro-* «(у)перед» від дієслова *facio* «роблю». — СІС² 692; Kopaliński 787; РЧДБЕ 597; Вуяк-лија 786; Dauzat 590. — Див. ще **про, факт.**

проформа «зовнішня формальність, видимість»; — р. болг. *проформа*, бр. *праформа*; — результат злиття запозиченого з латинської мови виразу *pro forma* «задля форми; для зовнішнього вигляду, видимості, про людське око», що складається з прийменника *pro* «за, для» та іменника *forma* «форма, вигляд» у відкладному в. одн. — СІС² 692; Фасмер III 385; Kopaliński 787; РЧДБЕ 597. — Див. ще **про, форма.**

профос (іст.) «в'язничний наглядач», [профуз] «тс.; кат; мерзотник» Пі; — р. *профос*, п. *profos*, ч. *profous*, слц. *profos*, схв. *прѣфоз*, слн. *profos*; — запозичення з німецької мови; нім. *Profos*, *Profos* «профос; наглядач на військових кораблях» через снідерл. гол. *provoost* «тс.» зводиться до фр. ст. *prevost* (фр. *prevôt*). «суддя (у старій Франції); начальник польової жандармерії», що виникло з лат. *praepositus* «начальник», похідного від дієслова *praepos* «ставлю на чолі», утвореного за допомогою префікса *pra-* «спереду» від *pono* «кладу». — Фасмер III 385;

Kopaliński 787; Holub—Lyer 395; Kluge—Mitzka 566, 567; Dauzat 587; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще **позиція, пре-**

[прохейцувати] «прогайнувати» Нед; — неясне.

[прохіра] «лукава, хитра, підступна людина або тварина», [прохіра] «хитрун; настира; ділок Нед; знахар О», [прохірець] «хитрун» Бі, [прохірство] «лукавство, хитрість, підступність», [прохірний] «хитрий, настирливий; діяльний» Нед, [прохірний] «лукавий, хитрий, підступний», [прохірити] «хитрувати, лукавити» Бі, ст. *прохира* «проноза, пройдисвіт» (XVII ст.); — очевидно, результат часткового калькування п. ст. *przechira* «підступна людина; крутий, хитрун; пройдисвіт; шахрай, лукавець», *przechuga* «тс.», при якому польський префікс *prze-* було заступлено відповідним йому за функцією і, частково, походженням укр. *pro-*, а коренево-суфіксальна частина запозичена без змін. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Shevelov Hist. phonol. 616. — Див. ще **прехіра.**

Прохор, [Прохір] Нед, ст. *Прохоръ* «пръвоостранни(къ), лашный або готовый, первый в танцы аб(о) на крылость» (1627); — р. болг. *Прохор*, бр. *Прохар*, др. *Прохоръ*, стсл. *Прохоръ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Прохорос* «Прохор» (букв. «той, що танцює попереду») пов'язане з дієсловом *прохореуо* «танцюю попереду, веду (танець)», утвореним за допомогою префікса *pro-* «перед» від *хореуо* «танцюю», похідного від *хорос* «хор; танок зі співом». — Вл. імена 82; Беринда 228; Петровский 185; Спр. личн. имен 447; Илчев 409; Boisacq 814, 1067. — Див. ще **про, хор¹.**

[прохроміти] «проткнути, проколоти», [нахромітися] «наколотися»; — очевидно, пов'язане з [хрбміій] «кульгавий» (див.).

процедура; — р. болг. м. схв. *процедура*, бр. *працэдура*, п. ч. вл. *procedura*

dura, слц. слн. procedúra; — запозичення з французької мови; фр. procédure «процедура» пов'язане з дієсловом procéder «робити, діяти», що зводиться до лат. grōcēdo «виходжу, виступаю, проходжу; з'являюся», утвореного за допомогою префікса grō- «(у)перед» від дієслова cēdo (< *ce-zdō) «іду, ходжу», що складається із вказівної частки ce-, спорідненої з псл. съ, укр. сей, і дієслівного кореня *sed-, спорідненого з псл. ходiti, укр. ходіти. — СІС² 692; Коралиński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуякляїя 786; Dauzat 589; Walde—Hofm. I 192, 193—194. — Див. ще **про, сей, ходіти**.

процѐнт, *процентувати, безпроцѐнтний*; — р. болг. процѐнт, бр. працѐнт, п. вл. нл. procent, ч. procento, слц. percento, м. процѐнт, схв. прѐцен(а)т, слн. процѐнт; — запозичення з німецької мови; н. Prozѐnt походить від іт. per cento, яке згодом латинізувалося в pro cento, букв. «за сотню, від сотні». — СІС² 692; Фасмер III 386; Черных II 75; Преобр. II 137; Коралиński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуякляїя 786. — Див. ще **про, цент**.

процѐс «хід розвитку; судова справа» СУМ, О, *процѐсія, [процѐсович] «сутяга, позивайло, позивака»* Нед, *процѐсуаліст, [процѐсія] «корогва»* Ме, *процѐсуальний, [процѐсуватися] «судитися»* Нед, ст. *процѐсь* (1598); — р. процѐсс, бр. працѐс, п. ч. слц. вл. процес, болг. процѐс, м. процес, схв. прѐцес, слн. процѐс; — запозичення з латинської мови; лат. grōcēssus «поступ, рух уперед» пов'язане з grōcēdo «іду вперед, простую». — СІС² 692; Фасмер III 386; Коралиński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуякляїя 786. — Див. ще **процедура**.

[проч!] «чому» Нед; — п. rzecz, ч. grōc «тс.»; — результат поєднання приєдника *про* і займенника *ч* (< *сь) «що» (зн. в.); укр. форма виникла, мабуть, під польським або чеським впливом, де такі конструкції поши-

рені. — Brückner 71; ESSJ Sl. gr. II 583—584. — Див. ще **про, що**.

проч², *прѐчка, прѐчки* — див. **пріч**.

[прѐча] «праща» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. prōsa «праща» зводиться до псл. *protja, з якого розвинулося стел. **прашта** (звідки укр. *праща*). — Фасмер III 356. — Див. ще **пращя**.

прочанин «паломник, богомолець» СУМ, Нед; — пов'язане з **[прѐчка]** «чужина; виселення», *пріч* «геть», семантично зближене з *прѐща* «паломництво, богомілля». — Shevelov Hist. phonol. 491. — Див. ще **пріч**.

прочвара — див. **почвара**.

[прочга] (вигук, яким підганяють коней) Пі; — очевидно, результат поєднання вигуків **[проч]** «геть» і *га* (див.).

прочинати, прочинатися, прочінок — див. **прочнутися**.

прочтан (бот.) «плющ звичайний, Hedera helix L. [копирняк європейський, Asarum europaicum L. Мак]»; — результат видозміни форми **[брочетан]** «плющ звичайний», яка, крім припущень, викладених при ній (ЕСУМ I 254—255), може бути також пов'язана з *брость*.

прѐчл, прѐчлок — див. **чѐлѐ**.

[прѐчляти] «промарнувати (час)»; — очевидно, результат видозміни форми *прѐчляти* «прогайнувати». — Див. ще **дляти, про**.

прочнутися «прокинутися, опам'ятатися, опритомніти», *прочнути* «прокинутися», *прочинатися* «прокидатися, опам'ятовуватися, приходити до притомності», *прочинати* «прокидатися», *[прошнутися]* «прокинутися», *[прѐчінок]* «пробудження»; — результат контамінації слів *пробудитися* й *очнутися*. — Див. ще **будіти¹, очнутися**.

прочумати(ся) — див. **очуматися**.

прочуняти «прийти до пам'яті», *прочунятися* «тс.»; — пов'язане з *вічуняти* «видужати» (див.).

[**прошеліти**] «просунути крізь отвір»; — результат видозміни форми *просиліти* «тс.», зближеної з *шіло*. — Див. ще **силіти**.

[**прошкєпитися**] «провинитися»; — очевидно, результат контамінації слів *прошпєтитися* «провинитися» і *кеп* «дурень». — Див. ще **кеп**, **шпєтіти**.

[**прошухлювати**] «промінати»; — неясне; можливо, результат контамінації слів *шахрувати* і *махлювати*.

проща — див. **простий**.

прощава — див. **пробстий**.

[**прощівка**] (бот.) «синюха голуба, *Polemonium coeruleum* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *пробстий*; назва зумовлена прямими високими стеблами цієї рослини (Федченко—Флеров 772). — Див. ще **пробстий**.

[**пррст**] (вигук, яким завертають овець), [**рист**] (вигук, яким підганяють овець), [**пршьо**] (вигук, яким підкликають коней); — п. [ргги, рггис, ргс, ргсс] (вигуки, якими відвертають і закликають овець); — звуконаслідувальні утворення; можливо, пов'язані з *бир* (вигук, яким підганяють овець), *тпру* (вигук, яким зупиняють коней).

прс, *прсь*, *прус-прус* — див. **тпрусь**.

пруг «край, бік, ребро; вінця; край тканини, кант; обрій; зморшка, складка; рубець, шрам, смуга; дуга, півколо; четверта частина робочого дня», [*пруги*] «риси», *пружина*, [*пружок*] «черешок (листка)», [*пружкі*] «риси (обличчя)», *пружкій* «пружний»; [експансивний Нед], [*пружастий*] «смугастий» Куз, [*пруживий*] «пружинистий» Куз, *пружинистий*, [*пружинуватий*] Куз, *пружинястий*, *пружистий*, *пружкий*, *пружнастий*, *пружний*, *пружнястий* «тс.», [*пругати*] «кидати, жбурляти» Нед, [*пругнути*] Нед, *пружинити*, *пружити* «напружувати», *пружитися* «бути пружним», [*впружити*] «підв'язати попругу» Ж, *напруга*, [*напругий*] «міцний, пружний, напружений», [*напруго*] «міцно, напружено; нагло, раптово; стрімко» Г, Ж, [*напру-*

гом] «тс.» тж, [*напругати*] «напружувати» Ж, [*напружати*, *напружити*] «тс.» Ж, [*опруг*] «упруг», *перенапруга*, *підпруга* «попруга», [*підпружити*] «затягувати попругу» Нед, [*попруг*] «шрам, подряпина», *попруга* «ремінь для закріплення сідла; довга смужка; стрічка; кольорова смуга; шкіряний пояс; дерев'яна переклада між ніжками ножної ступи; поперечка на кінці плоту Нед; частина рибальського сака», [*попружка*] «жіночий вовняний пояс», [*попружкований*] «смугастий» Нед, [*розпруга*] «напруга, роздвоєння; ущелина» Нед, [*розпружний*] «еластичний» Нед, [*спружина*] «пружина (Ме); деталь ручного млина», [*спружка*] «пружина» Нед, [*спружистий*] «пружинистий» Нед, [*спругувати*] «пружинити» Куз, [*спруг*] «парна упряжка волів; чоловік у шлюбній парі» Нед, [*спруга*] «парна упряжка волів; дружина, жінка в шлюбній парі Нед; три або чотири пари волів в упряжці; супряга, спрягання волів двох чи кількох господарів», [*спружник*] «один з господарів, які спрягають своїх волів», *спружий*, *спружний*, [*спружити*] «спрягати свої воли з чужими» Нед, *упруг* «четверта частина робочого дня», [*упругий*] «пружкий» Нед, [*уппружити*] «підв'язати попругу»; — р. [*пруга*] «пружина; пружна дошка чи штаба», *пружина*, [*пругло*] «сильце, петля, пастка (для птахів)», бр. *пруг* «смужка вздовж краю тканини; [рубець на місці зшитих країв]», [*пругі*] «пристосування з двох прутів або тонких дощочок для натягування полотна під час ткання», др. *пругъ* «тенето, сіть, пастка», *пругло*, *пружаль* «тс.», п. ргєга «смуга», ргєг, ч. слц. рггн «тс.», вл. рггна «промінь; смуга», нл. рсца «тс.», болг. [*пръг*] «рама», [*пръгав*] «пружний», м. *пруга* «смуга, лінія», схв. *пруга* «тс.; залізнична колія; [в'язальна спиця]», [рггге] «дві планки у ткацтві; кросна», слн. рггга «смуга; ребро (предмета); залізничне полотно; траса», стсл. **сжпржгъ** «упряжка»; — псл. ргггъ «смуга, край»,

спочатку «планка для розтягування (напружування) країв тканини на ткацькому верстаті; кросно», ргога «тс.», ргоžiti «напружувати», пов'язані чергуванням голосних з *přęgti «прягти, натягувати, напружувати, запрягати». — Фасмер III 387—388; Черных II 76—77; Brückner 436; Machek ESJC 488; Schuster-Sewc 1164; Skok III 31—32; ZVSZ 294; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 222—223. — Див. ще **прягти**¹. — Пор. **прігати**.

[пруд] «швидка течія води», [пруда́] «сила, міць» О, *прудкий* «швидкий» СУМ, Бі, *прудити* «гатити», [прудіти] «гнати бліх або вошей; текти Нед; сильно дутти Нед; здувати (жити) О», [прудніти] «дремнути» Ме, [пруднітися] «кинутися», [запруда] «загата», [напрудіти] «напружити; сильно натягти Нед; напустити (бліх)», [напрудітися] «роздуться, набухнути Нед; напустити шлункових газів», [напрудіть] «прикувати п'ятки коси до вушка» Л, [спруд] «здуття» Нед, [спрудитися] «здутися» Нед, [спружити] «набрякнути» Корз; — р. *пруд* «ставок, гребля», бр. [пруд] «гребля для млина», др. *прудъ* «потік; прагнення», п. ргад «течія», ч. ргод, слц. ргуд «тс.», вл. ргуд «течія, струм», схв. *пруд* «піщана обмілина, дюна», слн. ргбд «піщана обмілина»; — псл. ргоѣ «течія», пов'язане чергуванням голосних з ргѣдати «кидатися, стрибати». — Дзендзелівський *Opomastica* 17, 123—124; Фасмер III 388; Черных II 77; Преобр. II 138; Потебня РФВ 4, 218; Machek ESJC 485—486; Schuster-Sewc 1163; Skok III.59; Откупщиков 135; Matzenauer LF 14, 185; Persson Beitr. 873; Trautmann 277—278. — Див. ще **прядати**.

прудівус «вусань, крутивус СУМ, Нед, [пройдисвіт Нед]», *прудіус* «тс.» тж, [прутивус] «вусань», [протімус] «тс.» Нед, [продаус] «дорослий учень навчального закладу, який уже має вуса»; — складне утворення з не зовсім ясним першим компонентом *пру-*

ди-, можливо, пов'язаним давнім чергуванням голосних з *прѣсти*, *пряду* (псл. ргѣdi- : ргѣd-); пов'язується також (Потебня РФВ 4, 220) з **прудити* «напружувати, розтягати».

прудіти — див. **пруд**.

пруз — див. **проз**.

[прузак] «вузький, довгий ремінець» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [попруга] «шкіряний пояс». — Пор. **пруг**.

[прузик] (ент.) «коник», *прус* «вид сарани», *прусик* «тс.»; [трав'яний коник] ЛЧерк; — р. *прус* «вид сарани», [прузик] «коник», др. *пругъ* «сарана», стсл. *пргъ* «тс.»; — пов'язане з *пруг*, *пружкий*, [прігати]; -з- виникло під впливом форми наз. в. мн. др. *прузи*; споріднене з снн. *spranke* «сарана», *sprinke*, *spreinkel* «тс.», двн. *houuespranca* «тс.» (букв. «та, що стрибає по сіну»), *springan* «стрибати», дісл. *springa* «тс.»; форми *прус* і *прусик* зумовлені впливом слова *прусак* «рудий тарган». — Німчук 230; Фасмер III 387; Грюненталь ИОРЯС 18/4, 137; Persson Beitr. 896; Matzenauer LF 14, 192; Fick III 516. — Див. ще **пруг**. — Пор. **прігати**.

[прукавка] (орн.) «горлиця звичайна, *Streptopelia turtur* L.» Шарл, [прутавка, прутайка тж, птукавка, птукач] «тс.»; — назви звуконаслідувального походження, від наслідування специфічного горлового крику цього птаха. — Пор. **туркавка**.

[пруні] (бот.) «сорти слив, *Prunus domestica* variet.; *Prunus insititia* L.» Г, Нед, Куз (одн. [пруня]), [прунькі тж, прунянки Мак, пурнянки, прутниці, бруньки тж] «тс.»; — п. [прунка] «рання дрібна сливка»; — запозичення з румунської мови; рум. молд. *pruni* «сливи» (одн. *prună*) походить від лат. *prunus* «слива», яке зводиться до гр. *προύμνη* «слива (дерево)», *προύμνον* «слива (плід)», запозиченого з якоїсь мови Малої Азії; виведення п. [прунка] з фр. *prune* «слива» (SW V 8) позбавлене підстав. — Scheludko 141; Vrabie Ro-

manoslavica 14, 168; СДЕЛМ 339; DLRM 675; Walde—Hofm. II 379; Frisk II 604.

[пруслук] «чемерка (безрукавка з двома розрізами на боках і трьома ззаду)», **[пўслик]** «вид одягу Г; лейбик ВеУг»; — результат видозміни форми **[бруслик]** «вид жилета», яка могла зазнати впливу з боку слц. [pruslik, prusliak, gruclik], п. [gruclik] «тс.». — Див. ще **брусла**.

прус(с) (іст.) «житель Пруссії», *прус(с)ак* «тс.», *прусак* «(рудий) тарган», **[пўси]** «картопля» Нед, **[пўска]** «тс.» Ва, **[прूसіне]** «картоплиння» Нед; — р. *прус(с)ак* «житель Пруссії», *прусак* «(рудий) тарган», бр. *прусак* «житель Пруссії; тарган», др. *Пруссы* «Пруссія», п. *prusak* «житель Пруссії; тарган», ч. слц. вл. *Prus* «житель Пруссії», нл. *Přus*, болг. *прусак*, схв. *Прўс* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з балтійських мов; пор. прус. *prūsis* «прус (балтійська народність)», лит. *prūsas*, лтс. *prūsis* «тс.; тарган»; цей балтійський етнонім, етимологічно не з'ясований, зіставляваний, зокрема (Otrębski LP 5, 76—78), з дінд. *pruṣaḥ* «чоловік, людина», був перенесений на німців, що заселили первісно балтійську територію; назви для таргана і картоплі постали внаслідок конденсації словосполучень типу *пруський тарган*, *пруська картопля* (Критенко ЛБ IX 18); пор. нім. *deutsche Schabe* «прусак; рудий тарган, *Blattella germanica* L.» (букв. «німецький тарган»), що прийшов, мабуть, з Африки (*Urania Tierg. Insekten* 108); форма *прус* «тарган» виводиться також (Потебня РФВ 4, 215) від др. *прузи* «сарана», мн. від *прузь* «коник». — Фасмер III 389—390; Преобр. II 138—139; Непокупный 93—103; Станек 76—77; Mühl.—Endz. III 400; Karulis II 82—83.

прут, *пўтик* «малий прут; [вид мережки]», *пўтіна*, **[прутнік]** «погонич» Нед, **[пруто́к]** «ніжка листа або плоду», *пўття*, **[пўтчик]** «прутик», **[пўтістий]** «гіллястий» Нед, **[прут-**

нястий] «тс.», *пўтяний* «виготовлений з пруття», **[прутикува́ти]** «шити прутик (мережку)», **[пўтіти]** «заплітати дірку в тині» Нед, **[прутні́чити]** «бути погоничем» Нед, **[запўта]** «палиця в плетеному тині; палиця для стягання зв'язаного», **[запопўта]** «тс.» Ж, **[нідпўток]** «скріпа для розірваної коси» Нед, **[попўтити]** «закрутити ланцюг довкола вантажу» О, **[попўтка]** «закрутка (у пилці); клямка» О, **[пўпрут]** «палиця для стягання зв'язаного; палиця в плетеному тині» Нед, **[пўпўте]** «тс.» Нед, **[спўтити]** «скорчити (кінцівку)» Корз, **[спрутні́тися (ногами)]** «упертися, пручнутися» Нед; — р. бр. *прут*, др. *прутъ* «прут, гілка», п. *prut*, ч. вл. *prut*, слц. *prūt*, нл. *přut*, полаб. *prōt*, болг. *прѣт*, схв. *пўт*, слн. *prót*, стсл. **прѣтъ** «(вербова) гілка»; — псл. *prōтъ* «гілка, пагін», очевидно, пов'язане з *prōđъ* «течія», *prēdati* «стрибати» (пор. укр. *пáгін* від *гоніти*, *гнáти*; р. *побéг* «пагін» від *бéжати* «бігти»); споріднене з англ. *sprint* «бігти щодуху», дісл. *spretta* «підскакувати, пускати паростки», свн. *sprenzen* «бризкати»; менш обгрунтованими є пов'язання з р. *прятать* «ховати» (Brückner 436; Трубачев LP 8, 242) або *пўткий* «прудкий», укр. *прудкий*, п. *prędkі* «тс.» (Преобр. II 139; Brückner 436—437). — Фасмер III 390; Черных II 77. — Див. ще **пруд**.

[пўтень] (бот.) «брій, *Vruum* (L.) Limrg.» Нед, **[прутень чорноснітник]** «*Bacillus anthracis* Cohn.» Мак; — п. **[пўтнік]** «брій»; — похідне утворення від *прут*; у другому випадку явна калька лат. *bacillus* «прутик, паличка», що входить до складу наукової назви *Bacillus anthracis*. — Див. ще **прут**.

пўті (дит.) «гуляти», **[п-ту, пўт-тю]** «тс.» О; — очевидно, похідне утворення від вигуку *тпру-тпру* «тс.». — Пор. **тпру**.

[прутканістий] «смугастий» ВеУг, ВеНЗн, **[прутка́стий]** «тс.» ВеУг; — неясне; можливо, помилкове написан-

ня замість *пружканистий, *пружкастий, похідних від *пруг* «смуга»; пор. [пружастий] «смугастий» (під *пруг*).

прутниці — див. **пруні**.

[пруну́ти] «швидко побігти», [пручу́тися] «кинутися»; — результат видозміни форми [пруднути] «тс.», зближеної з основою *прут*. — Див. ще **пруд**.

[пруто́к] (бот.) «герань, журавець, *Geranium L.*» Мак; — очевидно, результат перенесення на герань назви [пруто́к] «ніжка листа або плоду»; назва зумовлена довгими квітконіжками цієї рослини (Вісюліна—Клоков 188). — Див. ще **прут**.

пруц — див. **типусь**.

пру́чатися «чинити опір; [силкуватися, напружуватися ЛексПол], *пручу́тися*, [віпручати] «звільнити, вирвати (руку); витягнути (хворостину з тину)»; — ч. [rúčat' se, sprúčat' se, vúrúčat' sa] «тс.», [vurúčit' sa] «прогинатися», слц. rúčit' «згинати»; — очевидно, пов'язане зі [спруту́тися] «упертися, пручнутися», *прут*; зіставляється також (Варбот Етимологія 1975, 29—31) з псл. rугати «плигати»; ототожнення з ч. [ručiti] «набрякати, надимати» (Maček ESJČ 487—488) позбавлене підстав. — Див. ще **прут**.

[пру́шьо] (вигук, яким підкликають коней); — неясне; можливо, результат видозміни форми *прийшоб* (пор. [пуйшоб (пуйшоб)] «вигук, яким проганяють собаку» з [пуйшоб] «пішов»).

пруне́ль (текст.) «цупка бавовняна або шовкова тканина»; — р. *пруне́ль*, бр. *пруне́ль*, п. *prunela*, ч. *prunel*, болг. *пруне́л* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *prunelle* «тс.», букв. «терновий» (про колір), утворено від *prune* «слива», що походить від лат. *prunus* «тс.». — СІС² 692; Фасмер III 392; РЧДБЕ 597; Dauzat 595. — Див. ще **пруні**.

пря «спір, змагання, боротьба»; — р. *пря*, др. *пъря* «судовий процес, позов»; — запозичення зі старослов'янсь-

кої мови; стсл. *пъря* «заперечення; суперечка, чвари», паралельно до п. ст. *prza* «судовий процес», ч. *rře* «тс.; спір», пов'язане з *прѣти (пърж)* «заперечувати; сперечатися», спорідненим з укр. *пѣрти*. — Фасмер III 362, 392; Львов Лексика ПВЛ 48—49; Trautmann 276; Mikl. EW 239. — Див. ще *пѣрти*³.

[прягті¹] «запрягати коней», [прячу́, прячу́] «тс.» Нед, *пря́жка*, [пря́чка] «пряжка» О, [пříшка] «тс.» Нед, *віпрягті*, *відпрягті*, *запрягті*, *запряга́ти*, *запряг* УРС, Ж, [запряга́йник] «той, що запрягає коней» Я, *запря́жка*, *запряжній*, [опрягну́ти] «стиснути» Ж, [опрягті́ся] «померти; простягтися» Ж, [опря́га] «смерть», *перепрягті*, *перепря́жка*, *перепряжній*, *підпрягті*, [підпряг] «підпряжка» Нед, *підпря́жка*, *підпряжній*, *припрягті*, *припряг*, *припря́жка*, *припряжній*, *спрягті*, *спряга́тися*, [спряг] «запряг» Нед, [спря́га] «тс.» Нед, [спряга́ч] «супряжник» ЛЧерк, *спря́ження*, [спря́жка] «пряжка», [спря́жник] «супряжник» Мо, [соп्रा́жник] «спільник у роботі» Л, [соп्रा́жник] «супряжник» Нед, *супря́га* «об'єднання робочої худоби кількох дворів для спільної роботи; кілька волів або коней, запряжених разом», [супряга́ч] «супряжник», [супряга́чка] «співучасниця, компаньйонка», [супря́ж] Нед, *супря́жич*, *супря́жник*, [супряжній] Нед, *упрягті*, [упря́га] «запряг» Нед, *у́пряж*, *упря́жка*, *упряжній*; — р. [пращь] «запрягати», [пращь] «тс.», бр. *упрѣгы* «упрягти», др. *напращь* «натягти», п. *spzegać* «спрягати, зчіплювати», ч. *spřahati* «тс.», слц. *spriahat'* «зв'язувати», вл. *přahać* «запрягати», нл. *psëgać* «тс.», болг. *запрягам* «запрягаю», м. *запрега* «запрягає», схв. *спрѣти* «спрягати», слн. *vręci* «упрягти», цсл. *напращти* «натягти»; — псл. **pręgti* «прягті», пов'язане чергуванням голосних з *pręgъ* «смуга, край, ребро (предмета)», можливо, також з *prugati* «плигати»; — споріднене з лит. *sprenęti* «душити, давити», *springti* «дави-

тися (при ковтанні)», лтс. sprangāt «замкнути», нвн. Sprengel «сильце (на птахів)», свн. sprinke «пастка», двн. springa «тс.»; іє. *(s)p(h)ereg-, (s)prēg-(spreng-) «здригатися, плигати; розсіпати». — Фасмер III 393; Brückner 436; Machek ESJC 490; Schuster-Sewc 1166; Skok III 31—32; Trautmann 278—279; Karulis II 157—158; Persson Beitr. 869; Zupitza GG 25—26; Fick III 221; Kluge—Mitzka 731; Pokorny 997. — Пор. **прігати, пруг.**

[**прягті**²] «розглядати, придивлятися»; — очевидно, результат спрощення виразу **прягті очіма*, що міг виникнути на ґрунті виразу *прясти очіма* «грати очима» під впливом дієслова [**прягті**] «запрягати». — Див. ще **прясти.**

прягті³, *пряжанка, пряжєня, пряжити, спрягнути* — див. **п्राжити.**

[**пряда**] (бот.) «мишій зелений, *Setaria viridis* (L.) P.V.»; — р. [*пряда*] «вид проса»; — похідне утворення від *прясти*; назва зумовлена, очевидно, волосинками навколо колоска цієї рослини (Вісюліна—Клоков 100); пор. синонімічну назву *мишій*, зумовлену, можливо, бурим кольором цих волосинок, схожих на колір польової миші; менш обґрунтоване пов'язання (Brückner KZ 42, 361) з [*прядати*] «стрибати», п. ргѣдкі «прудкий». — Фасмер III 393—394. — Див. ще **прясти.**

[**прядати**] «стрибати» Бі, [*прянути*] «кинути», [*спрянути*] «зникнути» Чаб; — р. *прядать* «стрибати», бр. [*прянуць*] «кинути», схв. *прѣдати* «боятися», *прѣнути се* «прокинутися (зі сну)», слн. *orgēsti* «перекинутися»; — псл. *ргѣдати* «кидатися, стрибати, скакати», пов'язане чергуванням голосних з *ргѣдь* «течія»; споріднене з дісл. *spretta* «пробиватися, лопатися», *sprat* «тс.», англ. *sprint* «бігти, гребти щодуху», свн. *sprengen* «рвати, бризкати». — Фасмер III 394; Черных II 78; Skok III 33; Matzenauer LF 14, 185; Trautmann 277; Persson Beitr. 873; Pokorny 995—996. — Пор. **пруд, спринт.**

[**прядуха**] (бот.) «хвощ багновий, *Equisetum heleocharis* Ehrh. (*Equisetum limosum* L.)» Нед, [*прячка*] «хвощ», [*прястка*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *прясти, пряду*; назва зумовлена подібністю стебла хвоща із зрослими між собою листочками до кужеля (Вісюліна—Клоков 59). — Пор. **куділка.**

пряжка — див. **прягті**¹.

[**прямено**] «прядиво, що накручується для начиння» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *прямій*; може бути також помилковим написанням зам. [*прядено*] «моток».

прямій СУМ, Нед, [*прямкий*] «прямий» Нед, [*прямовій*] «прямовисний» Нед, *прямá*, [*прямѣць*] «пряма лінія», *прямизна, прямило, прямина, прямотá, прямувáння, прями́ти* «випрямляти» Нед, *прямувáти, прями́ць*, [*прямкі*] «прямо» Бі, [*впрямий*] «упертий» Ж, [*впрям*] «прямо; справді» Ж, *випрямний, випрямляч, випрямити, напрямний, напрямна, на́прям, на́прямок* СУМ, Г, *напряміти* СУМ, Ж, *напрямляти, напрямувáти* «спрямувати», *напрямѣць*, [*напрямкі*] «навпрошки» Ж, *на́прямкі* СУМ, Ж, [*напрямоту́*] «прямо, відверто» Ж, [*навпрямѣць*] «навпрошки» Ж, *навпрямкі, навпрямці, розпряміти, спрямі́вний, спряму́вання, спряму́вати, упрямий* «упертий» Нед; — р. *прямой*, бр. *прямы*, др. *прямыи*, п. *urgrzejmu* «увічливий» (первісне значення «прямий, відвертий»), ч. *рїтїу* «прямий», слц. *ргіату*, схв. *према* «до, на, навпроти», слн. *ргѣт* «прямий», стсл. *прѣмо* «навпроти», *прѣмь* «правильно»; — псл. **ргѣтъ* (Брандт РФВ 18, 25; Zubatý AfSlPh 15, 496—497) або **ррѣтъ* (Holub—Kop. 301); не зовсім ясне; можливо, пов'язане з **рег*- «пере-, через, крізь»; зіставляється далі з гр. *прѣмос* «перший», *прѣмос*, оск. *рготот* «тс.», дісл. *ргатг* «придатний, добрий, сміливий», *ргат* «вперед, пізніше», гот. *ргат* «спереду», *ргата* «перший», двн. *ргата* «користь»,

вигода», нвн. fromm «побожний, богомільний». — Фасмер III 394—395; Черных II 78; Преобр. II 143—144; Machek ESJC 493—494; Skok III 33—34; Kluge—Mitzka 220.

[пря́мик] (у сполученні *зазулінець п.* (бот.) «зозулинець шоломоносний, *Ochris militaris L.*» Нед); — похідне утворення від *прямій*; назва зумовлена, очевидно, формою стебла. — Див. ще **прямій**.

пря́ний¹ «з ароматом або гострим смаком», *прянистий*, *пря́ник*, *пря́ничник*, *пря́ноці*, **[попря́ник]** «медяник»; — р. *пря́ный* «пряний»; — результат фонетичного спрощення др. *пльрянныи* (*пльрянныи*) «перцевий», похідного від *пльрь* «перець». — Фасмер III 395; Черных II 78—79; Преобр. II 44; Mikl. EW 270. — Див. ще **пéрець**.

пря́ний², *пря́нистий* — див. **перо́**.

пря́нути — див. **прядáти**.

пря́сти «сукати нитки, пряжу; ворушити, перебирати (руками, ногами); (очима) раз у раз поглядати», **[прядáч]** «прядильник», **[прядéно]** «моток» Нед, **[пряджа]** «пряжа» Нед, *прядиво*, *прядильник*, *прядільня*, *прядільщик*, **[пряді́ля]** «пряля» О, **[пряді́йна]** «волокно пряжі», **[пряді́вка]** (ент.) «ткач сосновий, *Lophyrus reni*» Нед, **[пряді́во]** «прядиво», *пряді́льник* Куз, **[пряді́нка]** «три лікті прядива» Нед, *прядка*, **[прядло]** «прядіння», *прядник* «прядильник» Куз, **[прядни́ці]** (мн.) «шовкопряди» Нед, *прядня* «прядильня» Куз, **[прядо́ха]** «пряля» Нед, *пряду́н* «прядильник» Куз, **[пряду́ха]** «пряля», *пря́жа*, **[пря́лка]** «прядка; пряля» Нед, *пря́ля*, **[пря́льня]** «прядильня» Нед, **[пря́сла]** «тин» До, **[пря́слиця]** «дошка, в яку вставляється гребінь; днище» Г, Нед, *пря́сло*, **[пря́сло́]** «кіл в огорожі; частина огорожі О; частина переносної кошари Доп. УЖДУ 4», **[пря́сниця]** «кужіль» Куз, **[пря́стиця** Нед, *пряшниця* О] «тс.», **[пря́смо]** «частина огорожі» Нед, **[прі́сло́]** «тс.», **[прі́шень]** «веретено пряжі», **[прі́шнік** тж, *прішникі* (мн.)] «тс.», *пря́ха*, **[пря́хи]** «збір дів-

чат чи жінок для прядіння» Дз, **[прі́шнік]** «веретено» Нед, *пряді́вний*, *пряді́в'яний*, *пряді́льний*, **[пряді́вний]** «прядив'яний» Нед, **[пряді́в'яний]** «тс.», **[відпрядки]** «відходи від прядіння» Ж, **[запря́дати]** «заробляти прядінням», **[непря́ха]** «та, що не вміє чи не хоче прясти», **[недо́прядок]** «залишок пряжі» Ж, **[о́пряд]** «пряжа» Ж, **[перéпрядки]** «вовна без довгих волокон», **[попря́ди]** «зібрання дівчат для прядіння», **[по́прядки**, *по́пряхи*] «тс.», **[розпряді́витися]** (про нитку) «розкрутитися», **[розпряді́вуватися** Нед, *розпрядо́витися*] «тс.»; — р. *прясть*, бр. *prásci*, др. *прясти*, п. *grzaśc*, ч. *přísti*, слц. *priast'*, вл. *přasć*, нл. *přésć*, болг. *predá*, м. *преде*, схв. *прѣсти*, слн. *prēsti*, стсл. **прлсти**; — псл. *pręsti* «прясти», пов'язане з *prędati* «кидатися, стрибати»; — споріднене з лит. *springti* «напинати», *springdis* «п'ядь», лтс. *springti* «натягати; міряти», дангл. *springel* «сильце, гак для натягування». — Фасмер III 394; Черных II 79; Преобр. II 144—145; Brückner 440; Machek ESJC 494; Schuster-Sewc 1166; Младенов 506; Skok III 35—36; Трубачев Рем. термиол. 92; Trautmann 278; Karulis II 275; Meillet MSL 14, 369; Matzenauer LF 14, 184—185; Persson Beitr. 873. — Див. ще **прядáти**.

[прятати] «прибирати, хоронити», **[прятатися]** «ховатися» Нед, **[прятані́на]** «збирані в лісі дрова» Нед, **[прятанка]** «посуд у вівчарстві» Доп. УЖДУ 4, **[прятаня]** «роботи, зв'язані із збиранням урожаю» St. sl. 10, 94, **[за́прятка]** «схованка», **[о́прят]** «прибирання; порядок; чистота» Ж, **[о́пряток]** «тс.» Ж, **[о́прятка]** «піднятий залишок від прибирання» Ж, **[о́прятний]** «порядний» Ж, **[по́прятник]** «той, що прибирає» Нед, **[по́прятниця]** «охайна господиня», **[по́пряту́ха]** «тс.» Нед, **[по́пряток]** «прибирання» Нед, **[по́прятно]** «охайно, чисто», **[спря́нути]** «прибрати», **[спря́т]** «схов», **[спря́тáнник]** «чоловік, який жене закуплену худобу в указане місце», **[спря́тні]** «упо-

рядкування» Нед, [спряток] «зберігання Нед; схов Ме; начиння Нед», [спрятний] «спритний, моторний» Нед, [спряточний] «який легко зберігається» Нед, [упряток] «запас, заощаджене» Нед; — р. *пратать* «ховати», бр. *апратаць* «очистити; одягти», *апранаць* «одягати, наряджати», п. *szraćac* «очищати, упорядковувати», *szrzyć* «предмет домашнього устаткування», ч. *srpatek* «сміття», сл. *sratat'* «сховати, укласти (іжу)», болг. *опрѣтам се* «готуватися до роботи», схв. *прѣтати* «заривати, засипати (попелом)», слн. *srǣten* «здатний, моторний», стсл. *пратати* «придушувати, перешкоджати»; — псл. *prętańi*, очевидно, з первісним значенням «рвати, виривати, розчищати (землю)». — Фасмер III 396; Черных II 79; ЭСБМ I 133—134; Супрун Веснік БДУ 1971/2, 62—64; Вгückner 436; Skok III 36—37; Меркулова Этимология 1974, 64—71.

прячка, *пратка* — див. **прудюха**.

псалом «релігійний вірш як частина псалтиря», *псальма* «покладений на музику псалом», [псаломник] «псаломщик», *псаломщик*; — р. бр. *псалом*, *псальма*, др. *псалъмъ*, болг. *псалом*, *псалм*, м. *псалм*, п. вл. нл. *psalm*, ч. сл. *žalm*, схв. *псалам*, слн. *psálm*, стсл. *псалъмъ*; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *ψαλμός* «спів у супроводі музичного інструмента», як і *ψάλλω* «пісня (для струнного інструмента)», утворено від *ψάλλω* «співаю, оспівую; смикаю, смикаю струни, граю», що зіставляється з *ψήν* «терти, скребти» або з лат. *palpare* «гладити, плескати»; форма *псальма* могла бути запозичена через польську мову з латинської (лат. *psalmus* від гр. *ψαλμός*). — СІС² 692; Фасмер III 396, 397; Kopaliński 799; Machek ESJC 721; РЧДБЕ 598; Frisk II 1129. — Пор. **псалтір**.

[псалонка] (ент.) «стрілиця пси, Апателе пси L. (Acronycta psi)» Нед; — похідне утворення від *псалом*; назва зумовлена тим, що візерунок на право-

му крилі цього метелика нагадує грецьку літеру *ψ* «пси», яка писалася в слові *псалом* (*ψαλъмъ*). — Горностаев 264. — Див. ще **псалом**.

Псалтір «книга псалмів, частина Біблії», [псалтіра Нед, псалтірка, савтір(а)] «тс.», [псалтірник] «той, що вивчає псалтир», [псалтірщик] «той, що читає псалтир» Нед; — р. *псалтірь*, бр. *псалтыр*, др. *псалътырь*, п. *psalterz*, ч. *žaltář*, сл. *žaltár*, вл. *psalter*, нл. *psaltař*, болг. *псалтір*, м. *псалтир*, схв. *псáлтїр*, слн. *psáleter*, стсл. *псалътырь*; — через старослов'янську мову запозичено з грецької (у західнослов'янські мови через латинське і німецьке посередництво); гр. *ψαλτήριον* «книга псалмів» (> лат. *psalterium* // *psaltarium* > двн. *saltari*) утворено від *ψάλλω* «смикаю (струни); граю на струнах». — СІС² 692; Черных II 79; Sł. wug. obcych 612; Machek ESJC 721; Buffa Slavia 36/2, 175; РЧДБЕ 598; Frisk II 1129. — Див. ще **псалом**.

псе (у виразі *звів усе на псе* «зіпсував усе, понівечив»); — результат видозміни форми *пси*, зумовленої впливом західноукраїнської діалектної вимови наголошеного **и** як **е** і римуванням до *все*; пор. *зійти на пси* «перевестися в ніщо». — Див. ще **пес**.

псевдо- (перша частина складних слів, що означає «несправжній, неправильний, фальшивий»: *псевдовчений*, *псевдомистецтво*, *псевдонародний* та ін.); — р. болг. м. *псевдо-*, бр. *псеўда-*, п. ч. сл. вл. *pseudo-*, схв. *псеўдо-*, слн. *psevdo-*; — результат виділення з грецьких запозичень типу *псевдогамія*, *псевдопобіи*, в яких перший компонент зводиться до гр. *ψεῦδος* «неправда, брехня; омана, помилка; вигадка», можливо, спорідненого з вірм. *sut* «брехня», сл. *šudit'* «обдурювати», ч. *šidit* «тс.». — СІС² 693; Kopaliński 799; Holub—Lyer 403; Вуяклија 788; Frisk II 1132—1133; Machek ESJC 607.

псевдонім «прибране ім'я»; — р. болг. м. *псевдонім*, бр. *псеўданім*, п.

pseudonim, ч. слц. вл. pseudonym, схв. *псеудоним*, слн. *pseudonim*; — запозичення з французької мови; — фр. *pseudonyme* походить від гр. *ψευδώνυμος* «фальшиво названий», утвореного з основ слів *ψεῦδος* «обман, фальш» та *ὄνομα* «ім'я», що є діалектним варіантом слова *ὄνομα* «тс.». — СІС² 693; КЭСРЯ 372; Kopaliński 799; Holub—Lyer 403; РЧДБЕ 598; Вуяклија 788; Klein 1263—1264; Dauzat 595. — Див. ще **анонім, псевдо-**.

[**псих**] (виг.) «тпрусь» (крик на котів), [*пси́ка*] «вигук, яким відганяють котів» О; — звуконаслідувальне утворення.

пси́ний, *пси́ти*, *пси́й*, *пси́нки*, *пси́ти* — див. **пес**.

[**пси́нка**] (бот.) «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.», [*пси́нка*] «тс.»; паслін солодко-гіркий (глісник), *Solanum dulcamara* L.» Мак, [*пси́нкова́ти*] «пасльонові, *Solanaceae* Juss.» Мак; — р. [*пси́нка*] «паслін чорний», п. *psinki* «тс.»; — результат видозміни форм [*песлі́на*] «паслін чорний», [*пислі́на*, *песльон*] «тс.», пов'язаних з *паслі́н* і зближених з основою *пес* (пор. [*песі ягоди*] «паслін чорний»); зближення частково могло бути зумовлене отруйністю рослини (Нейштадт 482—483); пор. також нвн. *Hundskraut* «паслін чорний», букв. «собача трава». — Фасмер III 397; Преобр. II 21. — Див. ще **паслі́н**.

[**пси́шок**] (орн.) «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» Шарл; — очевидно, складне слово, утворене з основ слів *пес* і *у́хо* (*ву́хо*) (див.).

псих «психопат», *психува́ти*; — р. *псих*, бр. *пси́х*; — результат скорочення слова *психопат* «людина, що страждає розладом психіки». — КЭСРЯ 372. — Див. ще **психопат**.

психіатрія (мед.) «розділ медицини, що вивчає психічні хвороби», *пси́хіатр*, *пси́хіатри́чний*; — р. *психиатрія*, бр. *пси́хіятрыя*, п. слц. *psychiatria*, ч. *psychiatrie*, вл. *psychiatrija*, болг. *психиатрия*, м. *психијатрија*,

схв. *психијатрија*, слн. *psihiatrija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Psychiatrie*, фр. *psychiatrie*, англ. *psychiatry* утворено з основ слів гр. *ψυχή* «душа» та *ιατρεία* «лікування». — СІС² 693; Kopaliński 800—801; РЧДБЕ 598; Вуяклија 789; Klein 1264. — Див. ще **педи́тр, пси́хика**.

пси́хика, *психоз*, *психі́чне*, *психі́чний*; — р. болг. м. *пси́хика*, бр. *пси́хика*, п. ч. слц. *psychika*, вл. *psychiski* «психічний», схв. *пси́хика*, слн. *psihika*; — зворотне утворення від *психі́чний*, запозиченого із західноєвропейських мов; нім. *psychisch* «психічний», фр. *psychique*, англ. *psychic* «тс.» походять від гр. *ψυχικός* «душевний, духовний», утвореного від *ψυχή* «душа; дух, подув», пов'язаного з *ψύχω* «дихаю, дму; обдаю холодом», спорідненим з дінд. *bhas-* «дихати, дуги». — СІС² 693; Kopaliński 800—801; РЧДБЕ 598; Вуяклија 789; Dauzat 595; Klein 1264, 1265; Frisk II 1141—1142; Boisacq 1079.

психо- (перший компонент складних слів із значенням «стосовний до психіки»: *психоаналіз*, *психотерапія*); — р. болг. м. схв. *психо-*, бр. *пси́ха-*, п. ч. слц. вл. *psycho-*, слн. *psiho-*; — результат скорочення і стягнення з другими компонентами основ слів *психі́чний*, *пси́хика* (див.).

психоло́гія, *психоло́г*, *психологі́чний*; — р. болг. *психологія*, бр. *пси́холо́гія*, п. *psychologia*, ч. *psychologie*, слц. *psychologia*, вл. *psychologija*, м. *психологија*, схв. *психолоґија*, слн. *psihologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Psychologie*, фр. *psychologie*, англ. *psychology*, нлат. *psychologia* утворено, можливо, Меланхтоном з основ гр. *ψυχή* «душа» і *-λογία*, пов'язаного з *λόγος* «слово». — СІС² 694; Kopaliński 800—801; РЧДБЕ 599; Вуяклија 790; Dauzat 595; Klein 1265. — Див. ще **ло́гіка, пси́хика**.

психопат, *психопатія*, *психопати́чний*; — р. болг. м. *психопат*, бр. *пси́хопат*, п. *psychopata*, ч. слц. вл.

psychopat, схв. *психòпāt*, слн. *psiho-rát*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Psychopáth*, фр. *psychopathe*, англ. *psychopath* утворено з *psycho-*, пов'язаного з гр. *ψῦχή* «душа», і гр. *-παθής* «хворий», пов'язаного з *πάθος* «хвороба, страждання». — СІС² 694; КЭСРЯ 372; Kopaliński 801—802; Holub—Lyer 403; РЧДБЕ 599; Вуяк-лија 791; Gr. Fwb. 625; Klein 1265. — Див. ще **пáфос**, **псіхіка**.

[**псімлічак**] (ент.) «гуси́нь, *Deilephila euphorbiae* L.» ВеНЗн, ВеЗа; — складне слово, очевидно, запозичене зі словацької мови; пор. слц. *psi* «собачий», похідне від *pes* «пес», і *mliečnik* (бот.) «молочай, *Euphorbia*», похідне від *mlieko* «молоко»; пор. також семантично тотожне н. *Wolfsmilchschwärmer*, що складається з основ слів *Wolf* «вовк», *Milch* «молоко» та *Schwärmer* «метелик». — Див. ще **молоко́**, **пес**.

[**псòвник**] (ент.) «(вид пильщика) *Emphytus*» Нед; — похідне утворення від [*псовати*] «псувати»; назва зумовлена шкідливістю цих комах (Горностаев 284). — Див. ще **пес**.

пстінькати — див. **пхікати**.

[**пструг**] (іхт.) «форель, *Salmo trutta* L.», *струг*, [*струга́ч* О, *струх* О, *пеструг* Коломиец Происх. назв. рыб, *пестрю́га*, *пестрю́ха* тж.] «тс.», [*пстру́глі*] «веснянки» О; — р. [*пеструха*], п. *pstrag*, ч. слц. *pstruh*, вл. *pstruha*, вл. *pstrug* «тс.»; — псл. діал. **pъstroгъ* // **pъstroга* «форель», утворене за допомогою суфікса *-огъ* // *-ога* від *pъstrъ* «пістрявий, рябий» (риба покрита червоними цяточками); від цього ж прикметника, але з іншими суфіксами утворено і болг. *пѣстрѣва* «форель», схв. *пѣстрма*, *пѣстрва*, слн. *postry* «тс.». — Вгückner 445; Machek ESJC 496; Holub—Lyer 403; Коломиец Происх. назв. рыб 28. — Див. ще **пѣстрий**. — Пор. **стрóмик**.

псувати — див. **пес**.

[**псявіра**] «(лайка) негідник, мерзотник»; — складне слово, утворене зі слів [*пся*] «собача» та *віра*; калька п.

psawiara (лайка), букв. «собача віра», утвореного зі слів *psia* «собача» та *wiara* «віра». — Див. ще **віра¹**, **пес**.

псяга (бот.) «біловус стиснутий (мичка), *Nardus stricta* L.», [*псенка* Мак, *псёрка* ВеНЗн, *псѣчка* тж, *псьоха* Мак, *псюга* Мак, *псьюрка* ВеНЗн, *псью́ха* тж, *псю́ча* См, *пся́ка* Мак, *пся́нка*, *пся́рка*, *пся́чка* См] «тс.», [*псянкови́та* (земля)] «заросла мичкою» ВеНЗн; — п. [*psína*] «мичка», слц. *psica*, *psiarka* «тс.»; — похідні утворення від *pes*; назви зумовлені непридатністю цієї трави. — Machek Jm. rostl. 293. — Див. ще **пес**.

псянковаті — див. **псі́нка**.

[**пся́рка**] (бот.) «печериця, *Agaricus* L. Мак; печериця, що росте на гної *Ме*», [*псьюрка*] «печериця; (вид печериці) *Agaricus vittadini* Мог» Мак, [*псѣка*] «гриб-поганка» Корз; — похідні утворення від *pes*; назви зумовлені отруйністю окремих видів гриба *Agaricus* (Зерова 6). — Див. ще **пес**. — Пор. **псярки**.

[**псярки**] «дрібні яблука або груші» ВеЗа, [*псьюрка*] (поганий сорт слив) Нед; — очевидно, похідне утворення від *pes*; назва зумовлена непридатністю цих плодів. — Див. ще **пес**. — Пор. **пся́рка**.

птаx, *пта́ха*, *пта́ство*, *птаxарня*, *птаxівнік*, *птаxівніцтво*, *пташá*, *пташáрня*, *пташеня́*, *пташи́на* «пташка» СУМ, ВеБ, [*пташи́на*] (зб.), [*пташи́в'я*] (зб.), *пта́шка*, *пта́шник* «птахівник», [*пташні́к*] «птахолов», *пта́шнік* «пташарня», [*пташні́цтво*] «птахоловство» Нед, *пта́шня* «пташарня», *пташнѣ́* (зб.), *пташóк*, *птаxівні́чий*, *пта́шáчий* СУМ, Нед, [*пта́ший*] «пташиний» Нед, *пташи́ний*, [*пта́шити*] «хватати, як хижий птаx Нед; нагромажувати пожитки, зберігати, складати, красти» Ва, [*пта́шити*] «квалитися» Нед; — р. *пта́шка*, бр. *птаx*, п. вл. *ptak*, ч. *pták*, слц. *vták*, вл. *ptašk*; — псл. **pъta* «птаx», *pътакъ*, *pътахъ* «тс.»; — споріднене з лтс. *putns* «тс.», лит. *putýtis* «пташення», лат. *putus* «хлоп-

чик», дінд. putráñ «дитина, син», рóтаñ «звіря», ав. рудра- «син», а також з лит. раўтас «яйце», лтс. раùтс, прус. rawtte «тс.»; іє. *pūt-, *pout-. — Фасмер III 398; Machek ESJC 496; Schuster-Sewc 1185—1186; Berneker IF 9, 362; Бернштейн Очерк 1974, 141—142; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 313—314; Būga RR II 526—527; Trautmann 233; Meillet Études 247, 348; Persson Beitr. 403; Walde—Hofm. II 394; Kořínek 23; Pokorný 843. — Пор. **птиця**.

[пташачар] (орн.) «малий яструб, Accipiter nisus L. (Nisus communis Cuv.)» ВеНЗн, **[пташачор]** «тс.»; — похідне утворення від *птах*, співвідносно з назвою **[астряб пташачий]** «тс.» Шарл; назва зумовлена тим, що цей птах живиться дрібними птахами (Воїнств.—Кіст. 171). — Див. ще **птах**.

[пташинець] (бот.) «серадела, Ornithopus L.» Мак; — похідне утворення від *птах*; назва зумовлена подібністю квітів цих рослин до пташиних пазурів (Федченко—Флеров 577); пор. **[птиченіг]** «серадела дрібненька, Ornithopus perpusillus L.» Мак, що є штучною калькою латинської наукової назви (з гр. ὄρνις, -ιδος «птах» і ποῦς «нога»). — Див. ще **птах**.

птеродактиль «викопний плазун ряду птерозаврів»; — р. *птеродактиль*, бр. *птэрадактыль*, п. ч. слц. pterodactyl, болг. *птеродактыл*, слн. pterodaktíl; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Pterodaktylus, фр. ptérodactyle, англ. pterodactyl, нлат. pterodactylus «тс.» утворено з основ гр. πτερόν «перо; крило», спорідненого з дінд. pátram «тс.», двн. fedara «перо», псл. pēgō, та δάκτυλος «палець». — СІС² 695; Kopaliński 801; РЧДБЕ 600; Dauzat 595; Klein 1266; Frisk II 612. — Див. ще **дактиль**, **перо**.

птерозавр «викопний летючий ящур»; — р. *птерозавр*, бр. *птэразавр*, п. ч. слц. pterosaur, болг. *птерозавър*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. pterosaur, нлат. pterosaur «птерозавр» утворено

з гр. πτερόν «перо; крило» і σαῦρος «ящірка», етимологія якого неясна. — СІС² 695; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 600; Klein 1266; Frisk II 683. — Див. ще **птеродактиль**. — Пор. **динозавр**.

[пти] (у виразі на п.: На що се? *Напти*: щоб дивувались такі дурні, як ти); — залишок псл. *pъt- «питати» (*pъto «питаю», пов'язане чергуванням голосних з ітеративом рytaјџ «тс.»; пор. ч. ptáti se «питати»). — Machek ESJC 496. — Див. ще **питати**.

птиця, **[птичар]** «пташник, птахолов» Нед, **птичка** «птах, пташеня; [вид дитячої гри]», **[птиченя]** «пташеня», **птичник** «пташник (будівля для птахів)», **птичня** «тс.», **птичниця** «пташниця», **[птичко]** «пташеня», **птичий**; — р. болг. м. *птица*, др. пѣтица, схв. *птица*, *тица*, слн. ptíca, стсл. **пътица**; — псл. pъtica, похідне утворення від *pъta «птах». — Фасмер III 398; Черных II 79—80; Преобр. II 147; Schuster-Sewc 1186; Бернштейн Очерк 1974, 141—142; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 313—314. — Див. ще **птах**.

птру — див. **тпру**.

[птруту] (крик на ягнят у гуцульських пастухів); — очевидно, результат злиття вигуку **[птру]** (яким зупиняють коней) і прислівника **[ту]** «тут». — Див. ще **тпру**, **ту**.

[пту-гей-са] (вигук, яким повертають волів ліворуч); — результат поєднання і спрощення вигуків **[птру]** «тпру» і **гэйса**, яким повертають волів ліворуч. — Див. ще **гейс**, **тпру**. — Пор. **пту-ча**.

[птуц] (вигук, яким відганяють телят), **[а-птуц]** «тс.» ВеЛ; — очевидно, пов'язане з вигуком *тпрусь*, яким відганяють котів (див.).

[пту-ча] (крик, яким повертають волів направо); — результат поєднання і спрощення вигуків **[птру]** «тпру» і **[ча]**, яким наворачують волів праворуч. — Див. ще **тпру**, **ча**¹. — Пор. **пту-гей-са**.

пуансón «частина штампа; рельєфне зображення букви», **пунсón** «тс.»,

пуансува́ння; — р. пуансо́н, пунсо́н, бр. пунсо́н, болг. поансо́н; — запозичення з французької мови; фр. роіңсон «шило; пробійник; штемпель, клеймо, проба; штафт» походить від лат. рипсті́д (зн. в. рипсті́днем) «нанесення уколів, колоття». — СІС² 695; Фасмер III 406; ССРЛЯ 11, 1687; РЧДБЕ 568; Matzenauer 287; Dauzat 569; Gamillscheg 712. — Див. ще **пункція**.

пуанти «балетні туфлі (з твердим носком)», *пу́ант*; — р. бр. *пу́анты*, п. *pointe*, болг. *по́ант* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *pointe* «кінчик, вістря» виникло з пізньолат. *pūncta*, діеприкм. мин. ч. жін. р. від лат. *pungo* «жалю, колю». — СІС² 695; Корали́нські 763; РЧДБЕ 568; Klein 1207. — Див. ще **пункт**.

публіка¹ «група людей, що зібралася де-небудь; (глядачі, слухачі); народ, люди», *публіка́тор*, *публіка́ція*, *публіци́ст*, *публіци́стика*, *публі́чний*, *публіци́стичний*, *публікува́ти*, ст. *публице* «публічно, всенародно» (1646); — р. болг. м. *публіка*, бр. *публіка*, п. *publika*, ч. *publika*, *publikum*, слц. вл. *publikum*, схв. *публіка*, слн. *pública*; — запозичення із середньолатинської мови (*публіци́ст* і похідні від нього — з французької; фр. *publiciste* від *public* «публічний», лат. *pūblicus*); слат. *pūblicum* (*vulgus*) «простий (народ)» виникло з лат. *pūblicus* «народний», що постало внаслідок контамінації лат. *poplicus* «належний народові», утвореного від *populus* «народ», і **pūbicus* «належний дорослим», похідного від *pūbēs* «волосся, що з'являється при повнолітті; дорослі; народ», спорідненого з лат. *puer* «хлопець», псл. *ръtica* «птиця». — СІС² 695; Акуленко 142; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 398; Черных II 80; Преобр. II 147; Корали́нські 801—802; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 600—601; Вуякли́ја 792; Kluge—Mitzka 568; Dauzat 596; Klein 1267; Walde—Hofm. II 338, 380—381. — Див. ще **популя́рний**, **пти́ця**.

[публіка²] «ганьба, сором; ганебний стовп; людина поганої поведінки;

дивина Корз», ст. *публика* «ганьба» (зокрема, ганьба на стовпі), *публиковати* «ганьбити»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*publika*] «прилюдний скандал; непорядна жінка, повія» пов'язане з *publika* «публіка». — SW V 424. — Див. ще **публіка**¹.

[пувка] (бот.) «кульбаба, Тагахасит L. Нед, Мак; скереда, *Srepis* L. тж»; — очевидно, результат видозміни незасвідченого в цьому значенні [*пунавка*] («ромен; жовтило») або **пупка*, пов'язаного з [*пупок*] «брунька», [*пунава*] «кульбаба» (див.).

пуга́ «батіг, нагай» СУМ, Нед, [*пугавій*] «тс.», [*пугав'е*] «пужално» Л, *пугайло* НикНикТЛ, *пугалко*, *пугало*, *пугів'е*, *пугів'е* тж, *погов'е* Л, *погів'е*, *погав'е*, *пагов'е* тж, *пуджівно*, *пужавіло* До, *пужайло* НикНикТЛ, *пужалена* тж, *пужак*], *пужално* СУМ, НикНикТЛ, [*пужально* Пі, *пужалко*, *пужало* тж, *пужійло* НикНикТЛ, *пужійна* О] «тс.», [*пужка*] «батіг» Кур; — р. діал., бр. *пуга*, др. *пуга*, п. *pega* (ст. *riha* з укр.); — не цілком ясне; пов'язувалося (Brückner KZ 42, 360) з р. *пуга́ть* «лякати»; зводилося (Преобр. II 147—148) до іє. **reu-g-*, **reu-k-* «ляскати»; в такому разі, очевидно, з носовим інфіксом (пор. лат. *pūgīō* «кинджал», *pungo* «колю»). — Фасмер III 399.

пуга́р, *пугарча́*, *пуга́рчик* — див. **пога́р**.

[пугарець] (орн.) «хатній сич, *Athene noctua Scop.* (*Surnia noctua*)» Нед, [*пугу́р*] «пугач» ВеНЗн, ВеУг, [*пугу́ряза*] «тс.» ВеНЗн; — результати контамінації і наступного скорочення назв *пугач* і [*бугу́рець*] «сич», [*бугу́ре́за*] «сова»; виведення [*пугу́ряза*] з [*пугу́р*] + [*яза*] «відьма» (Булаховський Вибр. пр. III 223) помилкове. — Див. ще **бугу́рець**, **пугу́**. — Пор. **пога́рець**.

[пугати] «лякати» Нед, *пугну́ти* «пужнути», *пужа́ти* «лякати» СУМ, Нед, [*пуджати*] «тс.» ВеУг, *пугало* «опудало; страховище», *пуга́ч* «іграшковий пістолет», [*пуга́ч*] «жердина, якою женуть рибу, ударяючи по воді» Ник,

[пухай] «опудало», [пуглівий] «лякливий» Нед, пужлівий «тс.», [пўгом] «грізно, сердито», [попугач] «те, чим лякають» Чаб; — р. пугать, пужать, бр. пужаць; — очевидно, пов'язане з пўдити «гнати» через проміжне значення «змушувати тікати, нагнати страху»; перехідними формами могли стати укр. [пўджати] та р. пужать, бр. пужаць, що продовжують первісне *pōdǝ- (пор. Бранд РФВ 24, 143; Соболевский РФВ 62, 234; Преобр. II 148), хоча не виключена можливість праслов'янської варіантності pōd-//pōg-, подібно до варіантності pōgъ//pōdъ (пор. Фруг, пруд). — Фасмер III 399—400; Черных II 80.

[пугнотавий] «гугнявий» О, [пугнотати] «гугнявити» О; — результат видозміни форм [вугнотавий, вугнотати], пов'язаних з гугніти (див.).

[пўговиця¹] «гудзик», [пўговиця Кур, пўвиця, пўговиця ЛЧерк] «тс.», ст. пўва; — р. пўговиця, пўговка, др. пугъвъ, пугы, п. [paɣwica] «гудзик», слн. pōglisa «шпилька»; — можливо, споріднене з лтс. riōga «гудзик», ruogs «тс.», дінд. riñjañ «купа, грудка»; пов'язується також (Persson Beitr. 245, 263) з псл. pōkъ «пук»; недостатньо обгрунтоване виведення (Бернштейн Очерк 1974, 236; Brückner 401; Loewe KZ 39, 323; Mikl. EW 117) від гот. puggs «гаманець». — Фасмер III 400—401; Mühl.—Endz. III 454; Zubatý BB 18, 264; Uhlenbeck 169, 172; Matzenauer 66.

[пўговиця²] (бот.) «суниці польові, *Fragaria campestris* Stev. (F. collina Ehrh.)» Нед; — очевидно, результат перенесення на суниці назви [пўговиця] «гудзик» (з огляду на форму плодів). — Див. ще пўговиця¹.

[пўговиця³] «пуголовок» Нед; — результат видозміни назви пўголовок, зумовленої звуковою близькістю обох слів і подібністю великої голови пуголовка до круглого гудзика. — Див. ще пўголовок.

пўголовок (зоол.) «личинка жаби», [пўгалка ВеНЗн, пўгалатиця тж, пў-

головатиця, пўголовач, пўголовиця, пўголовка, пўголок ВеНЗн] «тс.»; — неясне; можливо, виникло внаслідок гаплоглогії з *пуголовок, букв. «з головою», що нагадує гудзик, з товстою головою», утвореного від *пуга «гудзик» і голова; пор. [пўговиця] «пуголовок». — Shevelov Hist. phonol. 684. — Див. ще голова, пўговиця¹.

пўгу (імітація крику пугача; умовний крик запорожців) СУМ, Нед, пўгу-пўгу, [пугуть] Карп. диал. «тс.», [пуга] (орн.) «пугач, *Bubo bubo* L.», [пугак] Нед, [пўга] «вухата сова» ВеУг, пўгач «тс.», [пугўтькало] «сич; вид чаплі Нед», [павўтькало] «сич» Мо, [позўтькало] «пугач; сіра сова, *Strix aluco* L. Шарл», [пўтькало] «вид чаплі Нед; сич (*Strix noctua*) Карп. диал.», [попугай] «пугач» Л, пўгати «кричати» (про пугача), [пугікати] «тс.», пугўкнути «крикнути пугу», [пугўтькати] Нед; — р. бр. пугач «пугач», п. puchacz, [puhacz] «тс.» (з укр.); — звуконаслідувальне утворення; пор. нвн. puhi «пугу», uhi «тс.», Uhi «пугач», лат. būbo «пугач», гр. βύας «тс.». — Никончук Карп. диал. и оном. 150; Фасмер III 400; Strutyński 113, 146; Kluge—Mitzka 801; Frisk I 275. — Пор. бўга.

пўгур, пугуряза — див. пугарець.

[пугачі] «вид хліба, спеченого з кукурудзяного борошна із зеленню»; — пов'язане з [богач] «хліб, малай, пиріг» (див.).

пуд «вага в 16 кг», пудовік «гіря вагою в один пуд; мішок на один пуд», пудовий, [пудові] «мірчук з одного пуда» Нед; — р. бр. пуд, др. пудъ «міра ваги (солі та меду)»; — запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. pund «фунт», через дангл. і днн. pund «тс.» зводиться до лат. pondus «міра ваги, фунт», пов'язаного з pendeo «вишу, звишаю», походження якого не цілком ясне. — Винник 135—136; Фасмер III 401; Черных II 80; Brückner 447; AfSIPh 42, 142; Klein 1151, 1227; Walde—Hofm. II 278—280, 335. — Пор. пенсія.

пудель (порода собак), [пудло, опудло] «тс.» Бі; — р. пудель, бр. пудзель, п. слц. pudel, ч. вл. pudl, нл. pudlak, болг. пудел, м. схв. пудл, пудла, слн. púdelj; — запозичення з німецької мови; н. Púdel «пудель» постало шляхом скорочення з Púdelhund, букв. «собака, що полощеться у воді», перша частина якого пов'язана з дієсловом pudeln «полоскатися» звуконаслідувального походження. — СІС² 696; Фасмер III 401; Черных II 80—81; Sł. wug. obcych 615; Holub—Lyer 404; Machek ESJC 497; РЧДБЕ 601; Вуяклија 793; Klein 1217; Kluge—Mitzka 569.

пудинг «запіканка з рису чи інших круп»; — р. болг. м. пудинг, бр. пудынг, п. pudding, pudung, ч. pudink, слц. вл. puding, схв. пудинг, пудинг, слн. púding; — запозичене з англійської мови, можливо, через німецьку (н. Púdding); англ. pudding «пудинг» (сангл. poding, pudding «тс.») зводиться, очевидно, до фр. boudin «кров'яна ковбаса», остаточно не з'ясованого походження. — СІС² 696; Фасмер III 401; Черных II 81; Kopaliński 802; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 701; Вуяклија 793; Klein 1268; Dauzat 101; Gamillscheg 131.

[пудити] «лякати, гнати; мочитися; [швидко їхати О], [пуджати] «лякати» ВеУг, [пуд] «страх», [нагнати пуду] «налякати» Ме, [пуджало] «страховище» Нед, [пудило] «тс.» Нед, [пудло] «страхопуд; опудало» О, [пудний] «страшний» Нед, [напудсти] «налякати» МСБГ, [напудда] «той, хто легко лякається» Ж, [напропуд] «напролом, навпростець», [опудитися] «злякатися», [опудувати] «ставити опудала» Си, [опуд] «опудало», [опудда] «тс.», опудало, [обпудь] «той, хто легко лякається» Ж, [перепуд] «переляк» Нед, [попудить] «кинути» Чаб, [побуд] «потяг, інстинкт; поштовх» Нед, [попудняк] «блуд; лісовик О; покvapливий чоловік ВеБ», [попудовиско] «страховисько» Нед, [попудний] «вільний, розпущений», [спудда] «переляк» тж; — р. [пудить] «проганяти, лякати», бр. пуд-

дзиць «тс.», др. пудити «гнати», п. pędzić «тс.», ч. puditi «спонукати, підбивати», слц. puditi' «гнати», болг. п'ѣда «жену, виганяю», м. пади «жене, виганяє», схв. пудити «лякати, гнати», слн. poditi «гнати, переслідувати», стсл. пждити «гнати»; — очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *pęsti <*pendti «пнути»; — в такому разі споріднене з лит. spándyti «тиснути», spęsti «ставити пастку», лтс. spuósts «пастка», двн. дангл. spannap «натягувати». — Фасмер III 402; Преобр. II 150; Младенов 540; Mühl.—Endz. III 1035—1036; Kluge—Mitzka 719. — Див. ще п'ясті.

[пудло] «коробка, ящик» Нед, [пуделко] «коробка, шкатулка», ст. пуделко (XVIII ст.); — запозичення з польської мови; п. pudło «коробка; кузов (екіпажа)», як і ч. діал. слц. pudlo «мірка збіжжя; коробка», походить від нн. pudel (нвн. Paudel) «коробка». — Brückner 447; Machek ESJC 497.

[пудож] (бот.) «жовтий осот городній, Sonchus oleraceus L.» Мак; — неясне.

[пудофет] «неповороткий, млявий чоловік»; — неясне.

пудполоник — див. ополоник².

пудра, пудрениця, пудрёт (с.-г.), пудрити, пудрувати; — р. бр. болг. м. пудра, п. вл. puder, ч. pudr, слц. слн. puder, схв. пудер; — запозичення з французької мови; фр. poudre «порошок, пудра» походить від лат. pulvis (зн. в. pulverem) «порошок», пов'язаного з rollen «борошно найдрібнішого помелу», спорідненого з гр. πάλη «порох, дрібна мука», лит. pelenai «попіл», псл. ropelъ, укр. попіл. — Фасмер III 402; Черных II 81; Преобр. II 150; Sł. wug. obcych 615; Holub—Lyer 404; Machek ESJC 497; РЧДБЕ 601; Вуяклија 793; Kluge—Mitzka 569; Klein 1210; Dauzat 578; Walde—Hofm. II 331—332, 338. — Див. ще попіл.

[пужик] (орн.) «голуб-синяк (клинтух), Columba oenas L.» Нед; — неяс-

не; можливо, звуконаслідувального походження.

[пужити] «надувати» Бі, **[пўжїтїся]** «надуватися Бі; підніматися щетиною, їжитися», **[пужїна́]** «гніздо хлібної зернини; полова Нед; порожнє зерно; недозрілі зерна конопель; послід з насіння конопель Кур; головка коноплі О», **[пужїноватий]** «порожнистий» (про зерно); — р. **[пужїна]** «обшморган коноплина», п. **пузупа** «остюк; вершок колоса», нл. **pużyś** «надувати», слн. **[pużipa]** «гніздо насінини груші або яблука», **[pużica]** «мішечок»; — очевидно, споріднене з р. **пўга** «товстий кінець яйця», укр. **[пуха́]** «тс.». — Schuster-Sewc 1196. — Див. ще **пуха́**.

[пўжла] «собака» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **пужа́ти** «лякати».

пўжнїк (бот.) «*Turritis Dill.*» СУМ, Нед; — очевидно, пов'язане з **[пўжитїся]** «підніматися щетиною, їжитися»; назва могла бути зумовлена загальною загостреністю форми рослини (Нейштадт 281—282). — Див. ще **пужити**.

[пуза́нка] «чорна смородина» Мо, **[пузичкї́]** «червона смородина» Мо, **[бузїчка]** «тс.» Ме; — результат видозміни назви **[позїчка]** (в укаючій вимові) «червона смородина», зближеної з основами **пўзо**, **бузїна́**; неточне виведення від **порїчки** (Дзензелівський St. sl. 22/3—4, 294); помилкове безпосереднє пов'язання **[бузїчка]** з **[боз]** «бузина» (ЕСУМ I 281—282).

[пўзати] «кидати» Нед; — неясне.

[пузвеликї́й] «вказівний» (про палець); — результат злиття прийменника **[пуз]** «повз, поряд» з прикметником **великї́й** (див.).

[пуздигарня́] «велика запущена хата» Па; — пов'язане з **[буждигарня́]** «тс.» (див.).

[пуздро́¹] «сечовий міхур; калитка (у тварин)», **[пўздря́]** «прищ, пухир», **[пуздрáтий]** «череватий?», **[пуздракуватий]** «одутлий»; — р. **[пўздро́]** «живіт тварини», бр. **[пуздро]** «сечовий мі-

хур у коня», **[пуздрá]** «товста людина», схв. **пўздра (пўздро)** «орган у самців-тварин»; — очевидно, псл. ***puzgo**, похідне від **puzo** «пузо». — Фасмер III 402—403; Преобр. II 151; Brückner 449; Skok III 89—90; Потебня РФВ 4, 188; Mikl. EW 268—269. — Див. ще **пўзо**.

[пуздро²] «погрібець, дорожня скринька», **[пуздерко, пуздерок]**, ст. **пуздро** (XVII ст.) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. **puzdro** «футляр; скринька», як і ч. **puzdro** «тс.», **[pu dro]** «намордник для пса», слц. **puzdro** «футляр», очевидно, є давнім запозиченням з германських мов: пор. днв. **fōtar (fuotar)** «підшивка, футляр», гот. **fodr** «піхва»; етимологічне ототожнення з **[пуздро́]** «сечовий міхур», р. **[пўздро́]** «живіт тварини» (Фасмер III 402—403; Brückner 449; Holub—Kop. 289) здається помилковим. — Machek ESJC 476; Holub—Lyer 388. — Пор. **хўтро**.

пўзина — див. **півзен**.

пузір, **[пузёр]** «сечовий міхур» Куриленко, **[пузирўха]** (бот.) «фізаліс звичайний, *Physalis alkekengi* L.» Нед, **пузирча́тка** (бот.) «пухирник, *Utricularia* L.», **пузірїстий**, **пузірча́стий**, **пузирковий**, **пузірїтїся**, **спузірїти** «укрити бульбашками», **спузірїти** «узятися пузірями»; — р. **пузірь**, бр. **пузірь**, вл. **puzog** «бульбашка на воді»; — псл. **puzugь**, похідне від **puzo**; на думку Потебні (РФВ 4, 187), виникло з ***pu-xugь** «пухир» під впливом **puzo**. — Фасмер III 403; Черных II 81—82; Преобр. II 151; Schuster-Sewc 1196; Mikl. EW 268. — Див. ще **пўзо**. — Пор. **пухір**.

[пузирчатка] (бот.) «міхурник деревовидний, *Colutea arborescens* L.» Мак, **[пузорча́тка]** Нед, **пузирник звичайний** Мак «тс.»; — р. **пузірник** «міхурник», похідне утворення від **пузір**; назва зумовлена пухирчасто-здутими бобами цієї рослини (Вісюліна—Клоков 214). — Див. ще **пузір**.

пузітка «губна гармоніка» Куз; — неясне.

пузичкї́ — див. **пуза́нка**.

[пузінки] (у сполученні [п. у верби] «вербові котики») ВеНЗн; — очевидно, видозмінене запозичення зі словацької мови; слц. *ružík* «вербовий котик» є похідним від [*ruža*] «кішка». — Machek ESJCS 409.

пузо, *пузан*(ь), *пузанок* (іхт.) СУМ, Г, [*пузі́й*] «пузань» ЛексПол, [*пузі́е*] «частина веретена», *пузатий*, [*запуза́тити*] «відростити черевце; завагітніти», [*напу́затися*] «нажертися» Ж; — р. *pužo*, бр. *puza*; — псл. [puzo]; — не зовсім ясне; зіставляється (Віґа RR I 300—301) з лит. *pužas* «велика черевата людина», *pužlys* «йорж»; пов'язується також (Machek Recherches 15) з лит. *biužė* «набалдашник, булава», *baičžas* «страшидо»; виводилось ще (Преобр. II 151; Потебня К ист. зв. III 87—88) від іє. **peu-s-/pu-s-* «дути». — Фасмер III 403; Черных II 81; Куркина Етимология 1971, 70—72.

[пуйка] «сука» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [pujka] «кішка», [puja] «тс.» є похідним від *puj-rij* (вигук для підкликання кішки), що виникло з *pojidz*, форми наказового способу від *pojść* «піти». — SW V 429. — Див. ще **іті**, **по**.

пук¹ «жмут; [пучка, кінець пальця Нед; стебло злакових, цибулі Л]», [*пучка*] «пучка», [*пучатина*] «випуклість» О, [*пукно́*] «опуклість» ЛексПол, *пучка*, *пучок* «зв'язка; [букет]», *пучастий*, [*пучка*] «пучка» О, *пучатий*, [*пучнатий*] «опуклий» ЛексПол, [*пучнястий*] «тс.», *пучкуватий*, [*пучком*] (про падиння) «швидко, як камінь», [*пучковати*] «шиттям заробляти на життя» О, *випуклість*, *випуклий*, [*випуклястий*] Ж, *випучистий* Ж, *випучний* Ж], *опучка* «м'яч», *опучлина*, *опучлий*, *опучкуватий*, *спучити* «збільшити обсяг»; — р. бр. *пук* «жмут, в'язка», др. *пукъ*, п. *pek* «тс.», *pak* «брунька», рикліє «робити опуклим», ч. слц. *puk* «пагін, брунька», вл. *pukawc* «вид гвоздики з квіткою, що розтріскується», *puk* «тріщина», нл. *puk* «розсипання при розтріскуванні», руска «брунь-

ка; плід терну, шипшини»; — псл. *roukъ* (**rouk-*), очевидно, пов'язане з *roukati* (**roukati*) «тріскатися»; зіставляється також з перс. *rang* «гноно фініків» (Morgenstierne NTS 5, 56), з лат. *raipus* (<**raipnos*) «нарив; жмут проса» (Persson Beitr. 245, 478; Walde—Hofm. II 248); на думку деяких дослідників (Persson, там же; Petersson Glotta 8, 70), *roukъ* пов'язане з **rougy* (пор. *puговиця*). — Фасмер I 370; III 403—404; Черных II 82; Преобр. II 152; Brückner 403; FW 123; Machek ESJCS 498; Holub—Kop. 305; Walde—Hofm. II 248; Абаев Этимология 1984, 18. — Див. ще **пукати**¹.

[пук²] (бот.) «борщівник, Heracleum sibiricum L. ВеНЗн, Мак; гірча, Selinum carvifolia L. Мак»; — пов'язане з *пук*¹; назви цих рослин, що належать до родини округлових, зумовлені тим, що їх суцвіття мають форму пучків. — Див. ще **пук**¹.

[пучкавець] (іхт.) «гірчак, Rhodeus sericeus» Нед, [*пучас*] «тс.», [*пучасик*] «маленька рибка» Мо; — р. [*пучас*] «гірчак», [*пучасик*], бр. [*пучас*], п. [*pukawka*, *pukas*] «тс.»; — пов'язане з [*пучкати*] «тріскатися»; назва зумовлена тим, що в гірчака тріскається черевце, коли з нього видавлюють нутроші, готуючи в борщ; пов'язується також (Leder 106) з *пучатий*, *пучастий* «опуклий»; виведення від лит. *pukis* (*pukyš*) «йорж» (Лаучюте 20) сумнівне. — Коломиец Происх. назв. рыб 38—39; Сабанеев 362; SW V 429. — Див. ще **пукати**¹.

[пучкал] «болото, мул на дні соляних озер»; — неясне; можливо, пов'язане з *кал*.

[пукалка¹] (бот.) «дзвінок, скучник, Campanula glomerata L.» Мак, [*пукавка*] «тс.» Мак; — пов'язане з *пук*; назва зумовлена тим, що квітки цієї рослини розміщені у вигляді пучків на верхівці стебла. — Див. ще **пук**¹.

[пукалка²] (бот.) «сорт слив, борщівки, Prunus insititia variet.» Мак; — пов'язане з *пучкати*; назва зумовлена,

очевидно, тим, що під час дозрівання плоди цих слив тріскаються. — Див. ще **пўкати**¹.

[пўкалка³] «вид маленької жабки, що водиться в мілких місцях лиману, в калюжах» Дз; — неясне.

пўкарь, *пукáрити* — див. **бўкер**.

[пўкати¹] «тріскатися», [пўкти] «тс.», [пукá] «брунька» Ник, [пўкалка] «бутон, чашолистик деяких рослин Ме; (бот.) незгода рутичка, *Isorugum thalictroides* L. Мак», *зпўкуватися* «згоратися» (про квіти), [нáпук] «брунька» Ник, [нáпука] «тс.» тж, [пропукáти] «тріскатися, лопатися, розпускатися» Нед, [пропўчати] «розпорювати, розколупувати» Нед, [пропўчувати] «тс.» тж, [пропўчити] «проколоти (нарив)» О, [пропўклина] «тріщина, щілина» Нед, *розпукáти* «розпукатися», *розпўкнути*, *розпўкувати*, *розпукáтися* «розпускатися, лопатися (про бруньки); [тріскатися] Нед», [рбзпук] «лопання Нед; брунька Ник», [розпўклина] «розколина, ущелина, тріщина на землі» Нед, [розпўковка] «квітка, яка розпускається, бутон», [розпўчина] «тріщина, щілина» тж; — р. [пўкать(ся)], бр. *пўкацца* «лопатися», п. *река́с* «тс.; розпукуватися (про бруньки)», ч. *rikat*, слц. *rikat'* «тс.», болг. *пўкам* «переповнююсь; багато їм; умираю», м. *пука* «лопається», схв. *пўћи* «розкритися; раптово з'явитися», цсл. *пжкнѣти* «лопнути»; — псл. *рѣкати*, *рѣк(п)ти* «тріскатися», очевидно, звуконаслідувального походження, паралельне до **роукати* «стукати, тріскати»; пов'язується також (Machek ESJC 498; Holub—Lyer 404) з псл. *рихпѣти* «пхнути», нвн. *bauchen* «обдммати, здувати». — Фасмер III 404; Преобр. II 151—152; Brückner 403; Holub—Kop. 305; Schuster-Sewc 1189; Skok III 67. — Пор. **пук**¹, **пўкати**², **пўчити**, **розпўка**.

[пўкати²] «стукати; стріляти; ляскати», [пукотáти] «скрипіти, рипіти; бити, стукати» ВеУг, [пук] (виг.) «тук, стук» Нед, [пукý] «тс.», [пропукáч] (орн.) «одуд, Урира *erops* L.» Шарл; —

р. [пўкать] «хлопати, ляскати; стріляти», п. *рика́с* «стукати», ч. *rikati* «ляскати», слц. *rikat'* «тріщати, хлопати; стріляти», вл. *рика́с* «стріляти, хлопати», нл. *rikaś* «тс.», болг. *пўкам* «тс.», м. *пука* «стріляє», схв. *пўћи* «тріснути, вистрілити, прогрімити», слн. *рѣкати* «хлопати, гриміти»; — псл. *rikati* «хлопати», *рикъ* (виг.). — Brückner 403, 447; Schuster-Sewc 1189; Kořinek 257. — Див. ще **пўкати**¹.

пўкель — див. **бўкля**.

[пукенкі] «бруньки» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *пўпінки* «пуп'янки», зближеної з дієсловом [пўкати] «тріскатися». — Див. ще **пуп**.

[пукішка] «товста людина; карапуз»; — очевидно, пов'язане з *пук*, *пукáтий*; характер словотворчого зв'язку неясний. — Див. ще **пук**¹.

[пуклáстий] «опуклий» Нед, [пуклáтий] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *riklasty* пов'язане з *rikiel* «опуклість». — Шелудько 43; Brückner 447; SW V 429—430. — Див. ще **бўкля**.

[пўлити] (очі) «витріщати» ЛексПол, (Ме), [пўлькáтий] «витріщуватий» Нед, Ме, [пўлікáтий ВеНЗн, пўлькáч Ме] «тс.», [вўпўлити] (очі) «витріщити(ся), вилупити, розкрити, видивитися» Ме; — р. [вўпўлить] «витріщити», бр. [пўляты] «витріщуватий», ч. *rouliti* «витріщати», *puliti* «тс.», болг. *пўля* «витріщаю (очі)», *пўля се* «витріщаюся», м. *пули* «дивиться», *пули се* «витріщається», схв. *испўлити се* «висунутися, показатися»; — очевидно, псл. *puliti* «висувати; набухати»; може розглядатися як фонетичний варіант кореня, засвідченого в ч. *bouliti* «витріщати», схв. *бўлїти*, слн. *búljiti* «тс.», укр. *бўлька*, які зводяться до псл. *bulja* «куля, грудка». — Супрун Веснік БДУ 1974/2, 20—25; Чумакова Етимологія 1984, 222; Machek ESJC 62. — Див. ще **бўлька**. — Пор. **пўля**.

пулбóвер; — р. бр. болг. схв. *пулбóвер*, н. *pulower*, ч. *pulovr*, слц. *pulóver*,

м. *пуловер*; — запозичення з англійської мови; англ. pull-over «пуловер» утворено з основи дієслова pull «тягти», пов'язаного з сангл. *pullen*, дангл. *pullian* «збирати, зривати, смикати», етимологічно неясними, і прислівника *over* «через край; понад», пов'язаного з сангл. дангл. *ofer* «через край; угорі», спорідненими з дфриз. дат. *over* «над, понад; через», ïg, дісл. *yfir*, шв. *över*, норв. *uver*, днв. *ubar*, *ubig*, свн. нвн. *über* «тс.», лат. *super* «нагорі, зверху», гр. *ὑπέρ* «зверху; над; через», дінд. *upáti* «вгорі, над», ав. *upairi* «через край, угорі, по той бік». — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1673; Kopaliński 803; Holub—Lyer 405; Klein 1105, 1269. — Пор. **суб-**, **супер-**.

[**пуль**] (вигук для підкликання індиків, курчат, гусенят), [*пульч*] (вигук для підкликання індиків, курей), [*пўля*] (вигук, яким відганяють гусей, качок) Мо, [*пуленя*] «курча, каченя» Л, [*пуленятна*] «квочка» Л, [*пўля*] «каченя; індича; курча, гусеня» Г, Нед, [*пуляк*] «індик», [*пуляш*] «тс.», [*пўлька*] «качка Мо; індичка», [*пулькач*] «індик», [*пўльок* Нед, *пульош*, *пульпак*, *пульцан*] «тс.», [*пульча*] «каченя Л; курча», [*пульчинята*] «індичата» Шарл, [*пулюкати*] «кричати» (про індика), [*пўлькати*] «кричати *пуль-пуль*, квоктати»; — п. [pul-pul] (вигук для підкликання індиків), [pula ha] (вигук, яким проганяють індиків), болг. *пўйка* «індичка», *пўяк* «індик», м. *пуј-пуј* (вигук для підкликання індиків), *пујка* «індичка», схв. *пўјка* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, псл. *pul- (*puj-) звуконаслідувального характеру (пор. р. *пўля* (вигук для підкликання індиків), *пурь-пурь* «тс.»); думки про походження іменників *пуля*, *пуляш*, *пўлька*, *пульош*, *пульча* від рум. *puică* «курочка» (Scheludko 126; Niță-Armaș та ін. *Romanoslavica* 16, 94) або від уг. *puyka*, *pujka* «індичка» (Лизанец 619; ВеУг 253) менш переконливі, якщо врахувати поширення цих слів; заслуговує на увагу зіставлення з лат. *pullus* «дитинча, молода

тварина, курча» (Младенов 535; Mikl. EW 267).

[**пўльван**] «одержимий, шалений» Нед; — неясне.

пульверизувати, *пульверизатор*, *пульверизація*; — р. *пульверизировать*, *пульверизатор*, бр. *пульверызаваць*, *пульверыза́тар*, п. *pulweryzować* «пульверизувати, розтирати на порошок», ч. *pulverisovati* «тс.», слц. *pulverizácia*, болг. *пулверизирам*, схв. *пулверизирати*, слн. *pulverizacija*; — запозичення з французької мови; фр. *pulvériser* «пульверизувати; розпилювати» походить від пізнюлат. *pulverisare*, утвореного від лат. *pulvis* (*pulveris*) «пил, дрібний пісок; попіл», спорідненого з лат. *pollen*, *pollis* «мука тонкого помелу», гр. *πάλλη* «пил; мука тонкого помелу», прус. *relanne* «попіл», лит. *relepaĩ* «попіл», лтс. *reĩni* «попіл», псл. *popelъ*, *perelъ*, укр. *попіл*. — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1673; Kopaliński 803; Holub—Lyer 405; Dauzat 597; Walde—Hofm. II 331, 388; Klein 1210, 1270. — Див. ще **пбп**. — Пор. **пўдра**.

пўлька (картярська гра); — р. бр. *пўлька*, п. *pula*, *pulka*, м. *пулка* «молода курка»; — запозичення з французької мови; фр. *roule* «пўлька, ставка; курка» (розвиток значення французького слова пов'язаний з тим, що ставка при грі в карти порівнюється з яйцями, які дістаються з-під курки) походить від лат. *pullus* «молода тварина; курча», спорідненого з гр. *πῶλος* «молода тварина; лоша», дангл. *fola* «лоша», англ. *foal* «лоша, ося», дісл. *foli* «лоша», гот. *fula*, днв. *folo*, свн. *vole*, нвн. *Fohlen* «тс.», алб. *pel'e* «кобила», вірм. *ul* (<**polon*) «козеня». — Фасмер III 405; ССРЛЯ 11, 1675; Преобр. II 152; Kopaliński 802; Brückner 447; Dauzat 579; Klein 605, 1217; Walde—Hofm. II 385—386; Frisk II 634; Kluge—Mitzka 211. — Пор. **пони**, **пулярда**.

пўльман (вид вагона); — р. бр. *пўльман*, п. *pulman*, *pullman*, ч. слц. *pulman*, болг. *пўлман*, схв. *пўлман*, слн. *púlman*; — запозичення з англій-

ської мови; англ. Pullman «пульманівський вагон» утворено від прізвища Дж. Пульмана (G. Pullman), американського конструктора спальних вагонів. — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1675; Kopaliński 803; Sł. wyg. obcych 616; Klein 1269.

пўльпа «м'яка сполучна тканина в порожнині зуба; м'якоть селезінки; суміш твердих частинок, завислих у рідині», *пўльпіт* «запалення пульпи»; — р. бр. *пўльпа*, п. ч. слц. *pulpa*, болг. *пўльпа*, схв. *пўльпа*, слн. *púlpa*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Púlpa*, фр. *roulpe*, *pulpe*, англ. *pulp* походять від лат. *pulpa* «м'якоть; м'ясиста частина, м'ясо», що пов'язується з *pulmentum* (<**peip-men-tom*) «м'ясна страва» і умбр. *peimper* «м'якуш; пўльпа», яке не має надійної етимології; зв'язок з псл. *plodъ* «плід» (Petersson Sl. Wf. 26), дінд. *paḡīman* «достаток», гр. *πέλανος* «жертвний пиріг» (Sprecht KZ 61, 287—288) заперечується. — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1687; Dauzat 597; Klein 1270; Walde—Hofm. II 387.

пўльс, *пўльсáр*, *пўльсáтор*, *пўльсáція*, *пўльсувáти*; — р. бр. *пўльс*, п. ч. вл. *puls*, слц. *pulz*, болг. м. *пулс*, схв. *пўлс*, слн. *púlz*; — запозичення з французької мови; фр. *roulse* «пўльс» походить від слат. *pulsus* (*vēnōrum*) «биття вен», лат. *pulsus* «удар, поштовх», пов'язаного з *pello* «б'ю, штовхаю; уражаю; розбиваю». — СІС² 696; Фасмер III 405; Черных II 82; КЭСРЯ 373; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 803; Brückner 447; Holub—Lyer 405; Kluge—Mitzka 569; Gamillscheg 721; Dauzat 579. — Див. ще **апелювáти**. — Пор. **імпульс**, **пропéлер**.

пўльт; — р. бр. *пўльт*, п. ч. *pult* «пюпітр», *pulpit* «тс.», ч. слц. *pult* «пўльт; прилавок; конторка; пюпітр», болг. м. *пулт*, схв. *пўлт*, слн. *púlt*; — запозичення з німецької мови; н. *Pult*, заст. *Pulpet* походить від лат. *pulpitum* «підмостки; трибуна; кафедра; сцена», етимологічно неясного, можливо, спорідненого з дінд. *paḡraḡ* «віз для дрючків, лава», *paḡraḡm* «будинок». — СІС² 697;

Фасмер III 405; Черных II 82; Sł. wyg. obcych 616; Brückner 447; Holub—Lyer 405; Kluge—Mitzka 570; Walde—Hofm. II 387. — Пор. **пюпітр**.

Пўльхэ́рія (жіноче ім'я), *Пўльхэ́ра*; — р. *Пўльхэ́рія*, бр. *Пўльхэ́рія*, болг. *Пулхэ́рія*, стсл. **Поўльхэ́рніа**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. **Пулхэ́ріа** походить від лат. *Pulcheria*, утвореного від прикметника *pulcher* «красивий, вродливий», яке не має певної етимології. — Петровский 185; Dauzat Dict. des noms 501; Walde—Hofm. II 384.

[пўльшó, пўйшó] «вигук, яким проганяють собак» Ме; — не зовсім ясне; може бути результатом контамінації слів *пішóв* і **[пўля]** (вигук, яким відганяють гусей, качок) або залишком давньої фонетичної форми слова *пішóв* з голосним **у** на місці колишнього **о** у новозакритому складі.

[пўля] «куля» Нед; — запозичення з російської мови; найбільш вірогідним джерелом р. *пўля* вважається п. *kula*; початкове **п-** на місці **к** пояснюється впливом слів *паліть*, *пўшка*; думка про походження з фр. *boule* «куля» (Горяев Доп. I, 38) менш переконлива; припущення про спорідненість з лтс. *puolis* «порожня дерев'яна кулька, яку надягають коровам на роги; дзига», *pūlis* «купа, натовп, стадо», *puļa* «коробочка з насінням; бульба», вірм. *hoylk'* «збори, військо, суспільство» (Mühl.—Endz. III 446, 456; Petersson KZ 47, 276) викликає сумнів з погляду семантики. — Фасмер III 405; Черных II 82—83; КЭСРЯ 374; Преобр. II 152; Brückner 281. — Див. ще **кўля**¹.

пуля́рдка «відгодована молода курка», *пуля́рда*, *пуля́рка* «тс.»; — р. *пуля́рдка*, *пуля́рда*, *пуля́рка*, бр. *пуля́рка*, п. *pularda*, ч. слц. *pulard*, *roulard*, схв. *пулард*, слн. *pulárd*; — запозичення з французької мови; фр. *roulard* пов'язане з *roulle* «курка». — Фасмер III 406; ССРЛЯ 11, 1681; Sł. wyg. obcych 616; Holub—Lyer 405; Dauzat 579. — Див. ще **пўлька**.

[пуля́рєс] «гаманець» УРС, Ме, [пулярець Ле, пуля́рос О, поля́рус О, поля́руш О, паля́руш Нед, парале́с Л, паральо́с Л, парельо́с Л] «тс.»; — бр. пуля́рєс, [паля́рєс]; — запозичення з польської мови; п. pulares, pugilares «тс.» походить від лат. pugillāgēs «табличка для заміток, записна книжка», pugillāris «завбільшки як кулак», пов'язаних з pugnis «кулак», спорідненим з гр. πῦξ «кулаком», πύμῃ, πύμᾶ «кулак, кулачний бій». — СЧС 254; Brückner 447; Kopaliński 802; SW V 431; Walde—Hofm. II 383. — Пор. пункт.

пума (зоол.); — р. бр. болг. схв. пума, п. ч. слц. puma, слн. púma; — запозичене, можливо, через посередництво західноєвропейських мов (н. Puma, фр. англ. puma) з іспанської; ісп. puma походить з мови кечуа. — СІС² 697; Sł. wug. obsyeh 617; Kopaliński 803; Holub—Lyer 405; Klein 1271.

[пумекс] «пемза» Куз; — запозичення з польської мови; п. pumeks, як і ч. слц. puma, схв. пумекс, походить від лат. pūtex «пемза; пористий камінь», пов'язаного з spuma «піна», спорідненим з лит. spráinė, двн. feim «тс.», псл. рєпа, укр. піна. — Sł. wug. obsyeh 617; Walde—Hofm. II 388, 580. — Див. ще піна. — Пор. пемза.

[пумкати] «кумкати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до кумкати.

[пумпійка] (лайлива назва півня) Ме; — очевидно, фонетичний варіант незасвідченої форми *помпійка, що могла бути пов'язана з [помпїти] «задаватися». — Див. ще помпа².

пундик «ласощі; печиво; вид тістечка», [пундики] «ласощі» Си; — очевидно, результат видозміни форми пундинг, зближеної із суфіксальними утвореннями типу кóржик, пряник. — Див. ще пундинг.

[пундю́читися] «бундю́читися, кокошитися»; — результат контамінації форм бундю́читися і пиндю́читися «тс.». — Див. ще бундю́читися, пинда¹.

пункт, [пунктува́ти] «ставити крапки, позначити пунктиром» Нед; — р. бр. болг. м. пункт, п. ч. слц. punkt, схв. пў́нкт, слн. púnkt; — запозичене через польське або німецьке посередництво (н. Punkt) з латинської мови; лат. punctum «укол; крапка; очко» пов'язане з pungo «колоти; уражати; бути гострим», спорідненим з pugnus «кулак», гр. πύμῃ «тс.». — СІС² 697; Фасмер III 406; Черных II 83; Kopaliński 804; Brückner 448; Hüttl-Worth 17. — Пор. пуа́нти, пуля́рєс, пункті́р, пунктуа́льний, пунктуа́ція, пў́нкція, пунт^{1,2}.

пункті́р, пунктирува́ти; — р. болг. пункті́р, бр. пункці́р, м. пункті́ра «пунктирує», схв. пункті́рати «пунктирувати; підкреслювати», слн. punktírati; — запозичення з німецької мови; нім. punktieren «робити крапки» пов'язане з Punkt «точка», яке походить від лат. punctum «тс.». — СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1684; Фасмер III 406; Fremdwörterbuch 520. — Див. ще пункт.

пунктуа́льний; — р. пунктуа́льний, бр. пунктуа́льны, п. punktualny, ч. punktuální, слц. punktuálny, болг. пунктуа́лен, схв. пў́нктуáлан, слн. punktuálen; — запозичене через російське і польське посередництво із середньолатинської мови; слат. punktuālis походить від punctum «крапка; укол; очко». — СІС² 697; Фасмер III 406; ССРЛЯ 11, 1686; Смирнов 249; Sł. wug. obsyeh 617; Dauzat 573. — Див. ще пункт.

пунктуа́ція; — р. болг. пунктуа́ція, бр. пунктуа́цыя, м. схв. пунктуа́ција; — запозичення з німецької мови; нім. Punktuation «пунктуація» походить від лат. punctum «крапка; укол; очко». — СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1686. — Див. ще пункт.

пў́нкція «прокол»; — р. болг. пў́нкция, бр. пў́нкцыя, п. punkcja, ч. punkce, слц. ripkcja, м. пункција, схв. пў́нкција, слн. púnkcija; — запозичення з латинської мови; лат. punctio «нанесення уколів, укол» пов'язане з punc-

tum «укол; крапка; очко». — СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1686; Kopaliński 804; Holub—Lyer 405; Walde—Hofm. II 383. — Див. ще **пункт**.

пўночка (орн.) «подорожник, Plectrophenax nivalis L.»; — бр. *пўначка*; — запозичення з російської мови; р. *пўночка*, [пунóк, пўнка] «тс.» є результатом видозміни форми [пўнашка] «тс.», яка походить від карел. *punahe* (род. в. *punažen*). — Фасмер III 406; Kalima 190.

пунсón — див. **пуансón**.

[пунт¹] «веселий жарт» Нед; — запозичення з італійської мови; іт. *punta* «дотеп» пов'язане з *punta* «гострий кінець, вістря», що походить від лат. *punctum* «укол, точка». — Mestica 1306—1307. — Див. ще **пункт**.

[пунт²] (у виразі *в пунті* «вмить, відразу»); — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. *punto* «мить», *in un punto* «раптово, в одну мить» походить від лат. *punctum* «мить; точка». — Mestica 1308. — Див. ще **пункт**.

[пунт³] (стверджувальна частка) Доп. УЖДУ 2; — п. ч. слц. *punkt* «точно»; — запозичено через чеське (пор. також ч. *puntík* «крапка») або словацьке посередництвом з німецької мови; н. *Punkt* «бавар. [Punt] «точно, рівно; пункт; крапка» походить від лат. *punctum* «крапка, пункт»; зміна значення і перетворення в частку відбулися на українському ґрунті. — SW V 434; Holub—Lyer 405. — Див. ще **пункт**, **пунанти**.

[пунтовé] «земський збір на поштарських коней»; — неясне.

[пунтувати] «вивідувати хитрощами таємницю» Нед, [пунтівнік] «той, хто вивідує хитрощами таємницю» Нед; — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. *puntare* «ставити на карту, понтирувати», паралельне фр. *punter* «тс.», етимологічно неясне, можливо, пов'язане з *punto* «крапка», що зводиться до лат. *punctum* «тс.». — Mestica 1307; Gamillscheg 716. — Див. ще **пункт**.

[пунц] «червоний лак» Мо; — зворотне утворення від *пунцобвий* «понсовий» (пор. р. *пўне́ц* «червоний ситець; кумач», можливо, таке ж зворотне утворення від р. *пунцобвий*). — Див. ще **понсовий**.

пунш, [пуншт] «пунш» Нед; — р. бр. болг. *пунш*, п. *puncz*, *poncz*, ч. слц. *punč*, схв. *пўнч*, слн. *púnč*; — через російське посередництво запозичено з англійської мови; англ. *punch* «пунш» походить від гінді *pāñc* «п'ять», яке зводиться до дінд. *pāñca*, спорідненого з гр. *пéντε*, псл. *peŕt* «тс.»; назва вказує на кількість складових частин напою. — Булаховський Нариси 123; СІС² 697; Фасмер III 406—407; Черных II 83; Преобр. II 152; Holub—Lyer 405; Klein 1271; Kluge—Mitzka 570; Maughofer II 187. — Див. ще **п'ять**.

[пунь] (зоол.) «жаба джерелянка, *Bombinator igneus*, [пўнька, пўнькало] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, що відображає кумкання цих жаб (пор. іншу їх назву [кума́к]). — Пор. **кум-кум**, **пумкати**.

[пўня] «клуня Нед; клуня із заплетеними лозою стінами Л»; — р. [пўня] «сарай, комора, сінник, хлів», бр. *пўня* «сарай для сіна», п. [puniá] «тс.»; — запозичення з балтійських мов; лит. *pūnė*, *pūnė* «хлів», лтс. *pūne* «комора» зіставляються з дінд. *punāti* «провіює», *pāvate* «очищає», *pāvanāñ* «вітер», двн. *fowen*, свн. *væwen* «просіювати»; думка про зворотний напрям запозичення (Brückner FW 123, 181; Skardžius 183; Mühl.—Endz. III 447) менш переконлива, якщо взяти до уваги географічне поширення слова. — Фасмер III 407; Преобр. II 153; Потєбня К ист. зв. III 190; Карский Белорусы I 135; Лаучюте 20; Būga RR II 524—525; Smuškowa LP 16, 60; Urbutis Baltistica 5/1, 68.

[пуняра] «собака» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *пўйка*.

пуп «кругла заглибина або випуклість на животі», [пўпах] «брунька» Ник, [пўпель] «пуп'янок» Нед, *пупе́ць* «малий пуп; [пташиний шлунок; пупо-

вина; частина коси (знаряддя)», [пупець] «пуп, пуповина; кнопка у скрипки» Нед, [пупи] «вид булочок» Нед, [пупінок] «пуп'янок», [пупка] «пупок» Нед, пупкування, [пуплінець] «пагін, черенок» Нед, [пуплишок] «пуп'янок», [пуплишок Нед, пуплянок, пупляночок Г, Нед, поп'яночка Нед, пуплях Г, Нед, пупняк О] «тс.», пуповина, [пуповниче] «хвороба пупка у немовлят», пупок «маленький пуп; пташиний шлунок Г, Нед; [пуп'янок]», [пупці] «вид булочок» Нед, [пупче] (зб.) «пуп'янки» Нед, пупчик «пупок; [пуп'янок; вид зору на вишивці]», [пуп'яжа] «пуп'янок» ВеЗа, пуп'янок «бутон, брунька; зав'язь огірків, маленький огірочок», [пуп'ях] «брунька» Ник, [пуп'яшок] «пуп'янок», [пупковатий] Нед, [опупок] «зав'язь плода», [спупку] «з дитинства» Нед; — р. бр. пуп, др. пупъ, п. ререк «пуп; шлунок свійської птиці», ч. рирек, слц. рирок, вл. нл. рир «пуп; пуп'янок; горб», полаб. рор «пуп; горб», болг. пъп, м. пупка «брунька; священний хлібець на поминках», пупчи «випинає», схв. пуп «пуп; брунька, бутон», пупак «пуп», пупак «брунька, бутон», слн. рорек, стсл. пжпъ «незрілий плід»; — псл. роръ; — споріднене з лит. рапті «розбухати», раптіс «курдупель; черевань», рітра «головка; латаття», рітригас (rimrigys) «брунька», лтс. рапті «пухнути, розбухати», ретріс «товстун», можливо, лат. раптіс «новий виноградний пагін; вусик повзучих рослин», дісл. fimbul- «великий», fifl «простак; велетень», а також гр. πομφός (πομφόλυξ) «пузир»; іє. *p(h)omr-/remp- «набухати»; припускаючи чергування приголосних, дехто з дослідників (Ernout—Meillet 171; Pedersen Kelt. Gr. I 187; Machek ESJC 500; Frisk II 503) додає лит. bámba «пуп», baĩmbalas «карапуз», що не завжди знаходить підтримку (Fraenkel 33; Boisacq 765). — Фасмер—Трубачев III 407; Черных II 83; КЭСРЯ 374; Преобр. II 153; Младенов 540; Brückner 403—404; Otrębski LP 9, 18; Holub—

Кор. 306; Būga RR II 522; Mühl.—Endz. III 73; Persson Beitr. 248; Lidén Arm. St. 45; KZ 61, 19; Matzenauer LF 14, 414; 15, 178; Trautmann 205; Meringer WuS 5, 85. — Пор. бублик.

[пупава] (бот.) «кульбаба, Taraxacum officinale Wigg.» ВеНЗн, [пупова, поава, помпава, купала тж, купава, пауки] «тс.»; — ч. рирава, слц. рирава, риравка «тс.»; — пов'язане з пуп; назва зумовлена, очевидно, тим, що відцвіла квітка кульбаби нагадує пуп. — Див. ще пуп.

[пупавка] (бот.) «ромен, Anthemis L.; роман, Anthemis ruthenica MB.; жовтило, Anthemis tinctoria L.» Мак, [пупавник] «піпетрум, Chrysanthemum (Pyretrum) corymbosum L.», [пуповник (жовтий)] «жовтило» Мак; — р. пупавка «ромен, жовтило», пупавник, бр. пупок, [пупайка, папайка] «тс.»; — похідне утворення від пуп; назва зумовлена тим, що квітки цієї рослини мають випуклу форму, яка підкреслюється відігнутими вниз пелюстками і нагадує пуп. — Див. ще пуп.

[пупер] «пупець, пташиний шлунок», [пуприк] (зменш.); — очевидно, результат контамінації слів пуп і купер, куприк (див.).

[пуперник] «карлик»; — очевидно, пов'язане з пупер «пупець»; семантичний характер зв'язку неясний.

[пупець] (бот.) «молодило, живучка, Sempervivum tectorum L.» Нед, Мак, [пуповець] «тс.» Мак; — пов'язане з [пупчик] «пуп'янок», [пупель] «тс.»; назва зумовлена тим, що в пазухах прикореневих листків молодила утворюються кулясті пуп'янки, які легко відриваються і служать для вегетативного розмноження (БСЭ 28, 145; Нейштадт 296). — Див. ще пуп.

[пупир] (бот.) «бутень, Chaerophyllum prescottii L.» Мак, [пупире] «бутень бульбоносний, Chaerophyllum bulbosum L.», [пупирник] «бугиля, Torilis Anthriscus Gmel.» тж; — р. [пупірник] «бугиля»; — очевидно, результат видозміни назви [купір] «бугиля лісо-

ва, *Anthriscus silvestris* (L.) Hoffm.; ториліс», зближеної з ботанічними назвами, похідними від основи *пуп-* [*пупава*, *пупавка*, *пупець*, *пупник*, *пупчак*]. — Див. ще **купир**.

[**пупка**] «лялечка комахи» Нед; — п. *purka* «лялька»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Pürre* «лялька»; (зол.) лялечка походить від лат. *pūra* «хлопчик», етимологічно неясним. — Kluge—Mitzka 570; Walde—Hofm. II 389—390.

[**пупник**] (бот.) «омег водяний, *Oenanthe aquatica* Lam.» Мак; — пов'язане з *пуп*, *пуп'янок*; назва зумовлена, очевидно, тим, що стебло омега водяного має внизу над коренем помітне потовщення; пор. назву [*галуха*] «омег водяний» Мак, пов'язану з [*гал*] «невелика куля». — Machek Jm. rostl. 160. — Див. ще **пуп**.

пуприця — див. **пóрпліця**.

[**пупукáč**] (орн.) «одуд» ВеУг, [*пупукáč*, *пупікáč* Куз] «тс.», [*пупукати*] «кричати» (про одуда) ВеУг; — схв. *пупавац* «одуд»; — звуконаслідувальне утворення; пов'язане з вигуком *пу-пу*, що імітує крик одуда; пор. лат. *urupa* «одуд», рум. *púrǎzǎ* «тс.».

[**пупчák**] (бот.) «щитолісник звичайний, *Hydrocotyle vulgaris* L.» Нед, Мак; — п. *perownik*, ч. *pirečník*, слц. *purkovník*, вл. *purník* «тс.»; — похідне утворення від *пуп*; назва зумовлена формою листків, що мають заглибини, подібні до пупа. — Machek Jm. rostl. 154. — Див. ще **пуп**.

[**пупчики**] (бот.) «конюшина, *Trifolium arvense* L.» Мак; — пов'язане з *пупчик* «пуп'янок, бутон»; назва зумовлена кулястою формою суцвіття конюшини; пор. р. [*пупыш*] «головка квітки», [*пупышек*] «тс.» — Див. ще **пуп**.

пуп'янок — див. **пуп**.

пурга́ «завірюха», [*пурга́*] «тс.» Куз; — бр. *purgá*, п. ч. слц. *purga*; — запозичення з російської мови; р. *пурга́* походить від фін. *purku* або карел. *purgu*, які зіставляються з хант. *purke*

«дим», роґкі «заметіль», манс. *pāq̄*, ро-аґа, мар. *purgəz* «тс.», комі *пуркбдны* «хурделити», мар. *purgə* «дути». — Фасмер III 408; Черных II 84; Попов Ист. лекс. 24; КЭСРЯ 374; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56; Преобр. II 153; Лыткин—Гуляев 233; Грот Фил. раз. I 472; Kalima 190—191.

пургén; — р. бр. *purgen*, п. *purgen*, слц. *purgent*; — утворення від основи лат. *purgāre* «чистити; звільняти; видаляти», пов'язаного з *pūrus* «чистий, простий»; пор. р. укр. болг. м. *пургатів* «проносне», слц. слн. *purgatív*, схв. *пургатів* «тс.», п. (заст.) *purgasja* «очищення, прочищення», ч. *purgace*, слц. *purgácsa* «тс.» — ССРЛЯ 11, 1693; Holub—Lyer 405. — Див. ще **пурізм**. — Пор. **пуританин**, **пюре́**.

пурізм, *пуріст*, *пуристичний*; — р. *пурізм*, бр. *пурызм*, п. *purizm*, ч. *purismus*, слц. *purizmus*, болг. *пурізм*, м. *пуризам*, схв. *пурізам*, слн. *purizem*; — запозичення з французької мови; фр. *purisme* пов'язане з *pur* «чистий; справжній; красивий», яке походить від лат. *pūrus* «чистий, простий», спорідненого, як і лат. *putus* «чистий, без домішок», з двн. *fowēn* «просівати», свн. *voewen* «тс.; очищати (хліб)», дінд. *rávate* «очищає», *runāti* «тс.», *pūtāh* «чистий», *pūtiḥ* «очищення», *raṁitāg-* «очищувач». — СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1694; КЭСРЯ 374; Kopaliński 805; Holub—Lyer 406; Dauzat 597; Klein 1273; Walde—Hofm. II 390—391; Mayrhofer II 306. — Пор. **пургén**, **пуританин**, **пюре́**.

[**пүрик**] «низька на зріст, товста людина» Ва; — неясне.

пуринати, *пуринáč*, *пурнүти* — див. **пирнати**.

пуританин, *пуританізм*, *пуританство*; — р. *пуританин*, бр. *пуританін*, п. *puritanin*, ч. слц. *puritán*, болг. *пуритан(ин)*, м. *пуритан(ец)*, схв. *пуританац*, слн. *puritánes*; — запозичення з англійської мови; англ. *puritan* «пуританин; святенник» утворене від пізньолат. *pūritās* «чистість», пов'язаного з лат. *pūrus* «чистий, простий». —

СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1695; Kopaliński 805; Holub—Lyer 406; Klein 1274. — Див. ще **пурізм**. — Пор. **пурген**, **пюре**.

[**пуріц**] «зарозумілий парубок, чоловік» Гор, [**пуравец**] «шмаркач; молода недосвідчена людина» О; — п. заст. *ригус* «єврейський багач»; — запозичення з мови ідиш; пор. ід. *ригіс* (*пуріц*) «великий пан», гебр. *ригіс* «зломщик», *ригіса* «погромник; хуліган». — Горбач 76.

пурка «прилад для визначення об'ємної ваги зерна»; — р. *пурка*, [*пурра*, *пулька*], бр. *пурка* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з лит. *рїгас* «міра сипких речовин», лтс. *рїгс* «луб'яна скриня з приданим», *рїліс* «купа», *раіпа* «череп»; пов'язується також (ССРЛЯ 11, 1696) з гол. *рига* «мішок». — Фасмер III 408; Лаучюте 32; Matzenauer LF 14, 411; Mühl.—Endz. III 447.

[**пуркавка**] (бот.) «сорт слив, *Prunus insititia* variet., *Prunus domestica* variet.» Мак, [*пупаки*] «недорідні сливи» О; — схв. *пуркача* «сорт білих слив»; — експресивне утворення від [*пуркати*] «з невеликим шумом випускати газу» (Ме), пов'язане, очевидно, з тим, що у деяких спілих слив при дотику випускає м'якоть. — Див. ще **пуркати**.

[**пуркати**] «з невеликим шумом випускати газу» (Ме), [*попуркувати*] «тс.» Нед; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, похідне від вигуку *пур*, яким імітується відповідний природний звук.

[**пурляк**] «малюк, неслухняна дитина» Нед; — неясне.

пурнянки — див. **пруні**.

пурняти, *пурняло* — див. **порняла**.

[**пурпіль**] (орн.) «птах з різнокольоровим оперенням, який гніздиться в норах на краях глибоких ярів» Ме; — очевидно, етимологічне **порпиль*, похідне від *порпати* (див.).

пурпур Г, Нед, [*пурпюра*] Нед, *пурпурін*, *пурпурний*, *пурпуровий*; — р. бр. болг. м. *пурпур*, п. *ригуга*, ч.

сл. вл. нл. *ригуг*, схв. *пурпур*, слн. *рїгуг*; — запозичення з німецької мови; н. *Riugug* походить від лат. *ригуга* «пурпуровий равлик; пурпуровий колір; пурпурова тканина», яке зводиться до гр. *порфіра* «тс.». — СІС² 697; Коваль 100; Черных II 84; Фасмер III 409; КЭСРЯ 374; Младенов 536; St. выг. *obcyh* 618; Holub—Lyer 406; Kluge—Mitzka 571; Walde—Hofm. II 390. — Див. ще **порфір**.

пурх (виг.), *пурхати*, *пурхнути*; — п. [*ригчац*] «пурхати» (з укр.?). — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *порхати* (пор. р. *порх*); на думку Шахматова (ИОРЯС 7/2, 336), **ур** замість **ор** виникло на місці давнього **ʁ* перед складом з **у**. — Булаховський Вибр. пр. II 241; Фасмер III 409. — Див. ще **порхати**.

пурхавка, *пурша* — див. **порхавка**¹.

[**пурхатий**] «розкуйовджений; жалюгідний» Нед, [*пуршавий*] «миршавий, жалюгідний, злиденний» ВеНЗн; — неясне; можливо, споріднене з п. *рагзюу* (звідки й укр. *паршівий*); у такому разі **ур** з'явилося незаконірно на місці псл. **ʁ*, як у *пурхати* (пор.).

[**пурявий**] «упертий, вередливий, зухвалий» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *пурляк* «малюк, неслухняна дитина» (див.).

пуска́ти, *пуск*, *пускач*, [*пуцало*] «прилад для кровопускання, ланцет» Нед, *пусковий*, [*впускне*] «плата за вхід» Ж, *внапуск* «з напуском», *віпуск*, *випускнік*, *відпуск*, *відпускнік*, *допуска́ти* «давати доступ, дозволяти; вважати за можливе», *допуск*, *запуск*, [*запусканка*] «яйце, з якого через дірочку випущено вміст, а потім шкарала наповнена смолою або воском; вживається у грі навбитки», [*запуски*] «заговини, пуцання», [*запуск*] «ополонка, в яку опускають невід під час рибальства зимою» Я, [*запункна*] «тс.» Мо, *напуск* «напускання; щось напущене; [кара]», *напускний* СУМ, Ж,

навіпуск, недовіпуск, опуска́ти, [о́д-пуск] Ж, перепуск, перепускні́к, під-пуск, по́пуск, при́пуск, [припуска́ль-ник] «деталь ткацького верстата» Доп. УЖДУ I, [припуска́ч] «дерев'яний га-чок, за допомогою якого тримається на-вій у ткацькому верстаті» Л, про́пуск, пропускні́к, пропускарський Куз, про-пускні́й, ро́зпуск, розпускарський Куз, спуск, спўскалка, спускні́й, спуско-ватий, [спуско́ватий] Ник, спуско-вий, [упускне́] «(у весільному обряді) плата грішми або пригощанням за про-пуск боярів до хати», уна́пуск «з на-пуском», [уна́пуски] «навіпуск»; — р. пускáть, бр. пускáць, др. пускати, п. puskać, болг. пўскам; — не зовсім яс-не; можливо, зворотне утворення від *puscati (<*pustjati), ітеративної фор-ми від pustiti; допускається також (Mühl.—Endz. III 129) давній паралелізм sk : st (пор. лтс. pauska «голий горб на лузі», прус. pausto «дикий»). — Фас-мер III 410; КЭСРЯ 374; Брандт РФВ 24, 143; Преобр. II 154; Brückner 448. — Див. ще **пустити, пустий**.

пўслик — див. **пруслук**.

[пустаті́ня] «глухе місце, пустиня» ВеЛ; — запозичення зі словацької мо-ви; слц. pustatina утворене від pustý «пустий». — Machek ESJC 501. — Див. ще **пустий**.

пустельга́ (орн.) «боривітер зви-чайний, Falco tinnunculus L.» УРС, Шарл, Нед, [пустілка Нед, постільга́] «тс.», [пустольга] «яструб тетерев'ят-ник, Accipiter gentilis L.» Л; — р. пустельга́ «боривітер», [пустерга́], п. pustolka, pustulka, ч. poštolka, ст. postolka, слц. pustovka, вл. pustołka, pus-tawa, нл. pašturica, схв. пòстòлка, по-стòлòвка, слн. postòvka «тс.»; — оче-видно, пов'язане з псл. pustь «пустий»; пор. р. [пустельга́] «пуста людина; дурість, пусте базікання», бр. [пустольга́] «тс.»; назва може бути зумовлена тим, що ці птахи живуть у пустинних місцях; допускається також (Никонов ЭИРЯ II 90—92) запозичення в прасло-в'янську мову з тюркських мов (пор.

хак. постаргай «жайворонок», алт. бо-сторкой, ног. босторга́й «тс.»); при-пущення (Machek ESJC 474) про зв'я-зок з ч. postati «стояти» викликає сум-нів. — Фасмер—Трубачев III 410; Пре-обр. II 154; Brückner 448; Strutyński 95; Mikl. EW 268. — Див. ще **пустий**.

пустий «порожній; марний; розбе-щений; [худий ЛексПол; нежирний, пісний тж]», [пустаковатий] «пустий, легковажний» Нед, [пустачний] «тс.» Нед, пустельний, пустінний, [пусто-ваний] «пустотливий», [пустовлівий] «тс.», [пустовський] (у виразі: [пустов-ська земля]) «незаселений, пустинний» Нед, пустотлівий, пустотний, пў-то «безлюдно; [даремно Нед; мало Л]», [пустак] «пуста, легковажна людина, вітрогон, фанфарон» Нед, [пустар] «ці-линне поле, цілина, пустир» Нед, [пус-тара О, пустирник Нед] «тс.», [пус-тая] «тс.; лужок у лісі (?)» Нед, пус-тє, пустєля, [пустель] «пустиня» Нед, пустельник «відлюдник; [пустун, шибеник Ме]», пустельництво, пус-тєльниця «відлюдниця; [пусте, дике місце ЛексПол]», [пустізна] «незасе-лена місцевість», [пустільниця] «пуста-ка» Нед, [пустінка] «дурниця» ВеУг, пустінник, пустінництво, [пустін-ня] «пустир; пустка», пустіня «пусте-ля; пустир; [невдоба, ніколи не орана земля Л; дрібниця]», пўстинь, пус-тір, пустирище, [пустіця] «пустка Г; дрібниця, дурниця Нед», пўстище, [пустій] «бовгун» Нед, [пўстишь] «пустощі, розпушта» О, пўстка «пуста хата, садиба; [безладдя ЛексПол]», [пустовець] «монета, що вийшла з ужитку» Нед, пустовціна «спустіле поселення, пустище; [пустиня, ніколи не орана земля Л]», [пустомáха] «ві-рогон, гульвіса, пустун» Нед, пус-тòтá, [пустотня́] «пустота, витівка», [пустòха] «переліг, цілина» До, [пў-тòш] «пустиня» Нед, [пустошáк] «ці-лина, пустиня; гульвіса, шалапут», [пус-тошитель] «спустошувач», [пустòш-ник] «тс.» тж, пўстоці, пўстўн, [пус-тjáк] «пуста людина, вітрогон; пустий

горіх Нед; нижня частина снопа НикСгЛ», [пустяніна] «пuste, неврожайне місце» О, [пустячок] «дрібниця, дурниця» Нед, [пустеніти] «пустити», [пустиніти] «перетворюватися в пустиню, ставати безлюдним, пустим» тж, *пустіти, пустобшити, пустувати* «бешкетувати; бути пустим, незайнятим», *запустілий, запустіння, [запустіти]* «запустити» Нед, *опустілий, [опуц]* «гірше» Ж, *опустошати, спустілий, спустошений, спустошливий, спустошувальний, спустіння, спустошення, спустошувач*; — р. *пустой*, бр. *пусты*, др. *пустъ*, п. вл. нл. *rusty*, ч. слц. *rustý*, болг. м. *пуст*, схв. *пѹст*, слн. *púst*, стел. *поустъ*; — псл. *rustъ* <*roust-; — споріднене з прус. *pausto* «дика» (про кішку), *paustre* «дике місце» і, можливо, з гр. *παῖω* «стримую, приборкую; зупиняю, заспокоюю»; лтс. *puðsts* «пустий, пустинний» запозичене зі слов'янських мов (Mühl.—Endz. III 459). — Фасмер III 411; Черных II 84—85; КЭСРЯ 374; Преобр. II 155; Младенов 536; Brückner 448; Machek ESJC 501; Holub—Kop. 306; Schuster-Sewc 1194; Skok III 82—83; Trautmann 411; Эндзелін СБЭ 459; Otrębski LP 6, 179; Frisk II 483; Boisacq 753; Solmsen IF 31, 483. — Пор. **пустіти**.

[**пустирник**] (бот.) «собача кропива, *Leonurus cardiaca* L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *пустырник* «тс.» пов'язане з *пустыр*; назва зумовлена тим, що ця рослина часто росте на пустирях. — Попов Лек. раст. 203. — Див. ще **пустий**.

пустіти, пустітися СУМ, Ме, [впустне] «плата за вхід» Ж, [впуст] «місце біля села, куди випускають тварин Г; виступ даху Я», [впустом] (про худобу, що пасеться) «вільно, без пастуха», [впусток] «однолітній бичок» Я, [відпуст] «відпущення гріхів, дозвіл», *відпустка, відпущеник, відпущення, допустіти* «дати доступ, дозволити, визнати за можливе», *допустітися, допустімий, допустівий,*

допущення, [допущення] «дозвіл» Я, *зাপуст* «зарість; [жива огорожа; заговини]», *зাপусти* «заговини», [напуст] «кара, покарання», [напусть] «тс.», *недопуст* «недопущення» Куз, *опуст* «шлюз; [скидка (у ціні); занепад, запущеність Ж]», [опуста] «занедбання, втрата; гаянка» Ж, [перепуст] «посуд, колба для перегонки горілки; зріз, половина перерізаної впоперек бочки» Г, Пі, *перепустка, попуст* «послаблення; полегшення; [один з кінців мотузки у рибальських знаряддях; весняна повідь О]», *припустіти, [припустниця]* «опора, підпорка» Куз, [припустниця] «короткі крокви на обох причілках даху», [припуцаля] «деталь ткацького верстата» Доп. УЖДУ I, [припуцальник] «триб у ткацькому верстаті», *припущення, припустімий, [пропуст]* «прохід, впуск, доступ, пuste місце» Нед, [пропустниця] «половина крокви» Нед, *розпустіти* «звільнити, послабити, дати волю; ліквідувати; розчинити», [рбзпуст] «відлига» ВеЛ, *розпущник, розпуста, [розпуста]* «вид дівочої гри на Великдень Г, Нед; емаль Нед», *розпущний, [розпущальний]* «розчинний» Нед, [спущати] «спускати» О, [спущанка] «ковзанка» О, [спущастий] «клинуватий» О, [спущистий] «спадистий» ВеЗа, [упуст] «шлюз», *упущення, упріпуст* (про годування тварин) «скільки завгодно, прямо зі стогу або з іншого сховища»; — р. *пустить, пуцать*, бр. *пуциць*, др. *пустити*, п. *puścić, puszczać*, ч. *rustiti*, слц. *rustit'*, вл. *pušćić*, нл. *pušćić*, болг. *пуцям, пуста*, м. *пушта*, схв. *пустити*, слн. *rustiti*, стел. *поустити, поущж*; — псл. *rustiti* «робити пустим, звільняти» утворене від *rustъ* «пустий». — Фасмер III 411; Черных II 84; КЭСРЯ 374; Младенов 536; Brückner 448; Machek ESJC 501; Holub—Kop. 306; Schuster-Sewc 1194; Skok III 82—83. — Див. ще **пустий**. — Пор. **пукати**.

[**пустоб'яка**] «пуста, розпущена людина»; — не зовсім ясне складне ут-

ворення з основою прикметника *пустий*, можливо, пов'язане з р. [пусто-в'якала] «пустомолот, базіка» (р. *в'якати* «варнякати»). — Див. ще **пустий**.

пустогра́к «пустобрех»; — р. *пустогра́й* «пустий жартівник, балагур»; — складне утворення з основ прикметника *пустий* і дієслова др. *гряяти* «каркати», *гракати* «тс.». — Див. ще **грак**¹, **пустий**.

пустопля́с «нероба»; — запозичення з російської мови; р. [пустопля́с] «тс.» складається з основ прикметника *пустой* «пустий» та іменника *пляс*, пов'язаного з *пляса́ть* «танцювати». — Див. ще **пляс**, **пустий**.

[**пусторил**] (бот.) «бузина чорна, *Sambucus nigra* L.» Мак; — р. [пусторы́л] «кущ чорної бузини; жасмин, *Philadelphus coronarius* L.», ч. *pustoryl* «жасмин», схв. *пўсториль* «тс.»; — складне утворення з основи прикметника *пустий* і неясного другого компонента *рил*; назва зумовлена порожністю будовою стебла бузини і жасмину. — Див. ще **пустий**.

[**пустосел**] (бот.) «омег водяний, *Oenanthe aquatica* Lam.» Мак, [пустошель, постушель] «бугила лісова, *Anthriscus silvestris* Hoffm.» Мак; — р. [пустосе́л] «бугила лісова»; — складне утворення з основ слів *пустий*, *пустыр* і *селитися*; назва пов'язана з тим, що ці рослини непримхливі, легко поширюються, ростуть переважно на запущених місцях, пустирях (пор. іншу назву водяного омега [пустирник]). — Див. ще **пустий**, **селоб**.

[**пустушка**] (орн.) «одуд, *Urupis* L.» Шарл; — результат видозміни форми [пасту́шка] «тс.», зближеної зі словом *пустий*. — Див. ще **пастух**.

[**путарайки**] (бот.) «червоні порічки, *Ribes rubrum* L.», [патарайка] «тс.; брусниці, *Vaccinium vitis-idaea* L.» О, [футурайкі] «лісові порічки; смородина, *Ribes nigrum* L.» О; — очевидно, запозичення з румунської мови; незафіксована румунська форма може бути

пов'язана з рум. *puturós* «смердючий», *putoáre* «сморід» як калька укр. *сморідина*, пов'язаного зі *сморід*; румунські форми є похідними від дієслова *puti* «смердіти», яке зводиться до лат. *pūtege* «пахнути гниллю», похідного від *pūs* «гній», спорідненого з гр. *πῦον* «тс.», дінд. *pūyati* «гниє, смердить», лит. *pūti* «гнити», двн. *fūl* «гнилий», нвн. *faul* «тс.». — DLRM 683; Puşkarıu 125—126; Walde—Hofm. II 391—392.

[**пүтера**] «дерев'яна посудина для приготування овечого сиру», [пүтере] «чан, діжка ємністю 0,61487 дкл» Нед; — п. [putyга, puciera] «посудина з ручкою для поїння коней у дорозі», слц. *putera* «вид бочки для молока або сиру»; — запозичення з румунської мови; рум. [pútiră] є варіантом форми *pútină* «чан, кадіб, діжка». — Niță-Armaş та ін. *Romanoslavica* 16, 94; *Vrabie Romanoslavica* 14, 168. — Див. ще **пүтня**.

[**пүте́ря, пүте́рія**] «сила, міць; відвага» Нед, [пүте́рний] «заможний, міцний, дужий», [пүте́рува́ти] «почувати енергію, насмілюватися, відважуватися», [спүте́рува́ти] «бути здатним, могти» тж; — запозичення з румунської мови; рум. *putere* «влада; сила; міць» пов'язане з *putea* «могти, бути в силі, бути спроможним», що зводиться до лат. *posse* «могти», *potens* «сильний, могутній, спроможний». — DLRM 682, 683; СДЕЛМ 343; Walde—Hofm. II 347. — Див. ще **потенція**.

[**пүтивка**] «сорт яблук»; — очевидно, утворене від назви міста *Пүтивль* (др. *Пүтивль*) або річки *Пүтивка*, які пов'язуються з первісною назвою гідроніма **Пүтивъ*, можливо, утвореного від *путь* з давнішим значенням «течія» (пор. р. [пүтивая вода] «вода, що утворює течію річки»). — Фасмер III 412. — Див. ще **путь**.

[**пүтлиця**] «ремін, яким прив'язують стремено», [пүтлище] «три нитки паперового змія, зв'язані одним кінцем»; — р. [пүтлище] «путь; ремін, яким прив'язують стремено до сідла; три нитки з верхніх кутків і середини

паперового зм'я»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *п'ўто* (пор. р. [п'ўтл'о] «п'ўто»). — Див. ще *п'ўто*.

[п'ўтня] «бочка; посуд, в якому тримають воду в хаті» Ле, [п'ўт'єна] «посудина для овечого сиру» Нед, [п'ўт'їна] «посудина для молока; посудина для приготування овечого сиру» Нед, [п'ўт'їно] «посудина для приготування овечого сиру» Нед; — п. [putnia] «посудина з ручкою для поїння коней в дорозі», ч. putna «цебер», слц. putňa «тс.», схв. п'ўтуња «дерев'яна або плетена посудина; відро на вино»; — загальноприйнятої етимології не має; вважається запозиченим через польське посередництво з давньовісхіднонімецької мови (Огієнко РМ 1938/3, 135; Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Шелудько 43; Brückner 449; Machek ESJC 501; Skok III 87; Mikl. EW 268; Matzenauer 285); днв. butina (putina), свн. butten, нвн. Bütte «діжка, чан» (баварське [putten] «тс.») походять від лат. butina, гр. π'ўт'їν «оплетена пляшка»; виводиться також (Niță-Armaș та ін. Romanoslavica 16, 94; Vrabie Romanoslavica 14, 168—169; Scheludko 141; Mikl. EW 268) від рум. p'ўtină «чан, кадіб, діжка», яке походить від лат. *putina, що, можливо, є фонетичним варіантом butina, нар.-лат. budina (DLRM 683). — Пор. *б'ўдня*.

п'ўто (переважно мн. *п'ўта*), [п'ўтан'їна] «плутанина, метушня», [п'ўтан'їця] «тс.», [п'ўт'їна] «п'ўто» Нед, *п'ўтати*, [проп'ўтати] «марнотратити, промарнувати», [сп'ўтно] «кайдани; пута» Нед, [сп'ўтн'овий] (у виразі *сп'ўтнова кість* «п'ўтова кістка») Нед; — р. *п'ўто*, *п'ўты*, бр. *п'ўта*, др. *п'ўто*, п. p'ўto, p'ўta, ч. pouto, pouta, слц. p'ўto, вл. puto, нл. puto, puto «тс.», схв. п'ўто, слн. p'ўto, p'ўta, стсл. п'ўто; — псл. p'ўto, утворення з суфіксом -to, пов'язане чергуванням голосних з p'ўti, p'ўp «розтягувати, натискувати»; — споріднене з лит. p'ўntis «п'ўта», sp'ўndyti «тиснути, давити», лтс. pineklis «п'ўто», прус. panto «тс.», алб. pendë, p'ўndë

«пара волів; ярмо», днв. spranna «натягувати, зміцнювати, зв'язувати, прикріпляти», нвн. sprannen «натягувати, напружувати», spinnen «прясти»; іє. *(s)rep-; останнім часом пропонується (Machek ESJC 476; Slavia 21, 265) зв'язок з нвн. binden «в'язати», дінд. bandha- «п'ўто; перешкода»; спроба вивести псл. p'ўto з іє. *pent- «ступити на щось» (Knobloch ZfSl 7, 301) непереконлива. — Фасмер III 412; КЭСРЯ 374; Варбот Етимологія 1965, 110, 118; Преобр. II 155—156; Brückner 404; Holub—Kop. 289; Schuster-Sewc 1195; Эндзелін СБЭ 197; Kluge—Mitzka 719; Trautmann 219; Pokorny 988. — Див. ще *п'їсті*.

[п'ўтрити] «(про дим) валити; ляяти кого-н.»; — неясне; пов'язання з *п'ўт-ря* (Лаучюте 20) сумнівне.

[п'ўт-ря] «їжа з вареного ячменю і солодкого квасу», [п'ўтра] «каша з житнього борошна; недоброякісна, несмачна їжа» ЛексПол, [п'ўтро] «тс.» тж; — р. [п'ўт-ря] «пшоняна каша», [п'ўтра] «юшка з різних овочів, круп, молока», [п'ўтро] «борошняне п'їло для худоби», п. [putra] «вид страви з жита або ячменю»; — запозичення з балтійських мов; лит. putrà «каша; юшка», p'ўtera «густа каша», лтс. putra «каша» пов'язані з лит. p'ўsti «здуватися, пухнути», putà «піна», спорідненими з псл. р'ўp'ўti, укр. п'ўхнути; думка (Mikkola ВВ 21, 121) про запозичення балтійських слів із фінно-угорських мов необгрунтована. — Непокупний Мовозн. 1968/6, 33; Москаленко УІЛ 31; Фасмер III 413; Преобр. II 155; Потебня РФВ 4, 200; Лаучюте 20—21; Būga RR I 314—315; Эндзелін ЖСт 1899 III 309; Bussenius ZfSlPh 15, 237; Doroszewski PJ 15/2, 279; Mühl.—Endz. 442; Fraenkel 677—678, 681—682. — Див. ще *п'ўхнути*.

п'ўтч, *п'ўтизм*, *п'ўтист*; — р. бр. *п'ўтчи*, п. pucz, ч. слц. вл. p'ўč, болг. м. *п'ўч*, схв. п'ўч, слн. p'ўč; — запозичення з німецької мови; н. Putsch походить від звуконаслідувального [Pietsch] «по-

штовх». — СІС² 698; ССРЛЯ 11, 1752; Holub—Lyer 404; Kopaliński 802; Klein 1277; Kluge—Mitzka 571.

путь, [путь] «путь», [путьник] (зменш. від *путь*), [путьвець] «польова дорога, путівець», [путьна] «путь» Нед, [путьчичка] «стежка» ДзАтл II, [путьще] «польова дорога» НикНикТЛ, *путьвець*, *путьвка*, *путьвник*, *путьвець*, [путьник] «подорожній» Нед, *путьтя*, *путьовка*, *путьний*, [путьчий] «путний» Нед, *путьящий*, *путьовий*, [путьвати] «їздити, подорожувати, мандрувати» Нед, *безпутьник*, [безпутьця] «погана дорога, бездоріжжя» Ж, *безпутьство*, *безпутьтя*, *безпутьний*, [зпутьити] «збити з дороги, збити з пантелику; збитися з дороги; зіпсувати» Я, *напутьіння*, *напутьник*, *напутьниця* «наставниця; [провідниця; попутниця Ж]», *напутьтя*, *напутьчувач*, *напутьливий*, *напутьний*, *напутьити*, *напутьчувати*, [непутьство] «відхилення; розпуста, провина, проступок» Ж, [непуть] «мерзотник, негідник» Л, [непутьити] «заважати, перешкоджати; збивати з дороги, непокоїти, хвилювати; псувати, розбещувати», [непутьствувати] «бути безладним, неохайним; гуляти, вести безладне життя» Ж, [нерозпутьний] «бездоріжжій, непрохідний, численний» Ж, [обезпутьитися] «стати слабким, незначним» Ж, [перепутье] «перепуття; дім на дорозі» Нед, *перепутьтя*, *попутьник* «попутчик; [(бот.) подорожник, *Plantago major* L.]», *попутьництво*, *попутьчик*, *попутьний*, [припутьник] (бот.) «подорожник, *Plantago major* L.; краснюк (гриб), *Boletus species?*» Мак, [припутьчений] «улаштований, навернений» Л, [пропутьчик] «першовідкривач, новатор, ініціатор» Нед, *розпутьтя*, [спутьник] «спутник, попутник» Нед, *супутьник*, [супутье] «сухопуття» ЛексПол; — р. *путь*, бр. *пуць*, др. *путь* «путь; похід», п. *pać*, ч. *rouť*, слц. *put'*, вл. *puć*, нл. *puś*, полаб. *poť*, болг. *път*, м. *пат*, схв. *put*, слн. *rot*, стсл. *пжть*; — псл. *poť*; — споріднене з прус. *pintis* (<put-), лат. *pons* (род. в. *pontis*) «міст;

дощаний настил (через болото)», гр. *πάτος* «крок, рух; стежка, дорога», вірм. *hup* «бід», перс. *pađi-* «дорога», ос. *fandag*, *faendaeg* «тс.», дінд. *panthāñ* «стежка, дорога, путь», ав. *rantā* (*rantan-*, *pađ-*), можливо, також гот. *finþan* «знаходити; пізнавати», двн. *fandōn* «карати, випробувати», нвн. *finden* «знаходити», англ. *find* «тс.»; іе. **ront-* «дорога, бід, міст», пов'язане чергуванням голосних з **rent-* «ступати, йти». — Фасмер—Трубачев III 413; Черных II 85; КЭСРЯ 374; Цыганенко 383; Ефимов УЗ МГПИ им. Ленина 56/2, 123—136; Преобр. II 156; Brückner 401; Machek ESJC 476; Holub—Kop. 289; Schuster-Sewc 1187; Младенов 540; Skok III 86—87; Мейе ОЯ 21, 278—279; Moszyński PZJP 159; Trautmann 205; Karulis II 16—18; Абаев ИЭСОЯ I 446; Walde—Hofm. II 336; Frisk II 482, 578—579; Boisacq 752, 803; Klein 593; Benveniste Word 10, 257; Lehr-Spławiński RSI 23/1, 13; Maqrhofer II 210; Uhlenbeck 155; Bezenberger KZ 42, 384; Specht KZ 62, 245; Pedersen KZ 39, 366; Hübschmann Argm. 468; Коломиец Этимология 1984, 98; Гамкрелидзе—Иванов 55; Рокотну 808—809. — Пор. **понтон**.

путькало — див. **пугу**.

[путь-путь] (вигук для підкликання курчат), [путья] (дит.) «курка» ЛексПол; — р. [путька] «індичка», бр. [пуць-пуць] (вигук для підкликання курчат), п. [put put] (вигук для підкликання поросят), [putka] (дит.) «свиня», [putek] «поросся», ч. *put* (вигук для підкликання курей, курчат), *put'*, *puta*, *puti*, *puty* «тс.», *put'a* «курка», вл. нл. *put put* (вигук для підкликання курей), *puta* (дит.) «курка», схв. *пуйка* «індичка», слн. *put* (вигук для підкликання домашньої птиці), *puta* «півень, курка»; — очевидно, псл. *putь-putь*, звуконаслідувальний вигук; — лит. *putput* (вигук для підкликання курей), *paĩtas* «яйце»; спроба пов'язати з псл. *putica* «птаха» (Ильинский РФВ 56, 386; Вўга RR I 475) потребує докладнішого обґрунту-

вання; припущення про походження чеської і словенської форм від нвн. Putthahn, Putthenne, Pute «індикка» (Фасмер III 398, 414; Strekelj 49) виликає сумнів. — Machek ESJC 501; Holub—Lyer 406; Schuster-Sewc 1194—1195.

[п'ютяток] «сито» Л; — очевидно, пов'язане з *п'ютати* «плутати»; у такому разі назва вказувала на те, що сито сплутувалося з волосин. — Див. ще *п'юто*.

пуф «м'яка кругла табуретка; вигадка»; — р. бр. болг. *пуф*, п. риф «тс.», ч. заст. слц. заст. риф «м'яка табуретка», схв. *п'уф* «тс.; надмірна хвала; безглуздий жарт»; — запозичено через французьке посередництво (фр. *rouf* «м'яка кругла табуретка; безглузда вигадка, фальшива звістка») з англійської мови; англ. *puff* «подув, подих (вітру); димок; дута реклама» пов'язане з дієсловом *puff* «пихкати; диміти; перебільшено рекламувати; надувати, робити буфи», дангл. *puflan* «дути ротом», що має звуконаслідувальне походження. — СІС² 698; ССРЛЯ 11, 1761; Sł. wug. obcych 616; Dauzat 596; Klein 1268.

пух «дрібне пір'я і т. д.; [(бот.) пухівка піхвова, Eriophorum vaginatum L. Mak]», [*пухач*] «гнилий стрижень дерева» Ник, [*пухачіна*] «заболонь (під корою дерева)» Ник, [*пухівка*] (орн.) «гага, Somateria mollissima L.» Шарл, *пухівка* (бот.) «котики, Eriophorum L.», *пухкеник* «пампушка», [*пухтєлик*] «тс.», *пуховік*, *пуховіця* «пуховик», [*пуховки*] (бот.) «пухівка піхвова» Мак, [*пуховник*] (бот.) «вид кендіря, Arosupit venetum L.; жовтозілля, Senecio jacobaea L.», [*пушан*] (бот.) «шавлія ефіопська, Salvia aethiopsis L.» тж, *пушінка*, *пушіння*, [*пушиниця*] (бот.) «Byssus Humb.» Мак, *пушбк* «малий пух; м'яка щіточка для пудрення, [(бот.) пухівка піхвова Мак]», *пухкий*, *пухлїстий* «пухнатий» Нед, *пухнївий*, *пухнїстий*, *пухнїтий*, *пухнїстий*, *пухкїшати*, *пушінти*, *опушення*, [*опушець*] «корона волосся» Ж, [*опушник*]

«тс.» Ж, *опушка* «хутрова обшивка» СУМ, Ж, *опушіти*, *опушітися*, *підпушувальний*, *розпушник*, *розпушувач*, *розпушувальний*, [*спушченє*] «розпушення» Нед, [*спухковатїлий*] «пухкий» Нед, *спушений*, [*спушїлий*] «розпушений» (про землю) ВеБ, *спухніти* «стати пухким»; — р. бр. болг. *пух*, др. *пухъ*, п. рич, ч. рич «пух; сморід», слц. рич «сморід», вл. рич «м'яч», нл. рич «глибоке зітхання», схв. *п'уха* «прищ», слн. *р'uh* «подув; пух, пушок»; — псл. *рихъ* (<*rouš-); — споріднене з лит. [raustis] «волосся тварин»; іє. *reus-, похідне від *reu- (*ри-) «подув, подих»; спроби пов'язання з ч. [kvar] «пух» (Machek ESJC 497), як і з дінд. *ričcah* «хвіст», ав. *puša-* «коса», гот. *fauhō* «лисиця», двн. *fuhs*, нвн. *Fuchs* «тс.» (Uhlenbeck 168; Mayrhofer II 298; Kluge—Mitzka 222), недостатньо обгрунтовані. — Фасмер III 414; Черных II 85; КЭСРЯ 374; Иллич—Свитыч Этимология 1965, 358; Преобр. II 157; Потєбня РФВ 4, 186—187; Brückner 447; Budziszewska 49—50; Moško PJ 1962/4, 164; Младенов 536; Schuster-Sewc 1187—1188; Skok III 69—70; Fraenkel 554; Persson Beitr. 248, 600. — Пор. **них**, **п'ухнути**.

[**пуха́**] «тупий кінець яйця; ямка на поверхні круто звареного яйця» Па, *добіти пухи* (*добіти до пухи*) «довести до скрути, покінчити з чимось»; — [*пуховина́*] «місце в яйці, де пустота» НикСгЛ, [*опуха*] «тс.» тж; — бр. [*пуха*] «тупий кінець яйця»; — очевидно, пов'язане з р. [*п'уга*] «тупий кінець яйця; подушка, на якій плетуть мереживо», яке загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з лтс. *pauga* «подушка, м'яка підкладка хомута», *raiḡas* «хомут», *raiḡurs* «горб, пагорбок», *rigulis* «роздуте підвищення», дінд. *riḡaḥ* «купа, безліч, натовп», *riḡjaḥ* «купа, грудка», гр. *πῦγῆ* «зад»; іє. *reug-/rig- «здуття» (інакше Frisk II 619). — Фасмер III 399; Преобр. II 148; Būga RR I 332; Mühl.—Endz. III 127; Matzenauer LF 14, 407; Boisacq 825.

пухай — див. **п'угати**.

пухир «наповнене рідиною хворобливе здуття на шкірі; пузир; міхур», [п'іх'ір, пух'ір, пухир'я ЛексПол], пух'ірник (бот.) «вид водяної рослини, *Utricularia* L.», пухирниківі, пухиріс-тий, пухирч'астий, пух'ірчатий; — п. рещерг «пузир, міхур; пухир; булька», ч. рихуїг «пузир, міхур», слц. рихог «пташиний шлунок», вл. ричеф «пузир, пухир», нл. рихоф «тс.»; — псл. рихугь, рихогь, утворене за допомогою суфіксів -угь, -огь від основи дієслова рихп'оті «пухнути»; пор. як словотворчі паралелі пух'ір, [міх'ір] «міхур», утворені від п'узо, міх. — Потєбня РФВ 4, 187; Brückner 403; Machek ESJC 498; Schuster-Sewc 1188. — Див. ще **п'ухнути**.

п'ухкати, [п'ухтіти] «гудіти, спалахувати (про вогонь)» ЛексПол; — р. [п'ухтат'ь] «важко дихати», бр. пух «бах», п. [риша'с] «бухати, стріляти, вивергати; дути», вл. рича'с «диміти, дути, пихкати», нл. рича'с «надувати», рич «зітхання», болг. пухам, пухкам «випускаю дим, витрушую, вибиваю пил; б'ю», м. пуши «палить; димить», схв. п'ухати «дути, смердіти, псувати повітря», слн. р'іhati «дути (поривами), пихкати»; — псл. рихати, пов'язане з рихь «дихання; пух». — Див. ще **п'ухнути**. — Пор. **пих**, **пух**.

п'ухкий, пухк'єник, пухк'ішати; пухт'єлик — див. **пух**.

п'ухнути, п'ухти, [пухленіна] «пухлина, опух», [пухлець] (бот.) «котячі лапки, *Antennaria dioica* (L.) Gaertn.» Мак, [пухлечка] «опух» ВєЗн, [п'ухлики] «зборки на рукаві або на комірі сорочки», пухліна, [пухлініна] «пухлина; печінка домашньої птиці» О, [пухло] «шлунок; печінка» Нед, [пухляк чорноголовий] (орн.) «чорноголова синиця, *Regus atricapillus* L.» Шарл, [пухлянка] (бот.) «хвилівник звичайний, кірказон, *Aristolochia clematidis* L.» Мак, [пухлятика] (бот.) «фізаліс звичайний, *Physalis alkekengi* L.» Мак, [пухлятіна] «пухлина, опух; ((бот.) фізаліс Ме», [пухлячка] «печінка до-

машньої птиці» О, [пухт'єль] «товстун» Л, [пухт'ій] «гладка, неповоротка людина», [пухт'я] «тс.», [п'уша] «опух, потовщення» ВєЛ, п'ухлий, [пухній] «м'який, пухкий» Нед, зап'ухлий, нап'ухлий, б'п'ух «пухлина» СУМ, Бі, [оп'ухлина] «тс.» Ж, оп'ухлий, поп'ухлий, розп'ухлий, сп'ухлий; — р. п'ухнуть, бр. п'ухнуць, др. пухнути, п. рична'с «пухнути», рича'с «дути», ч. ричноті, слц. ричн'ут', вл. рича'с «дути; пихкати, пахкати», нл. рича'с «тс.», болг. п'ухам «витрушую, вибиваю пил; б'ю», п'ухна «тс.», п'уша «палю; димлю», м. пуши «палить, димить», схв. п'ухати «дути; смердіти», слн. р'іhati «пихкати; дути»; — псл. рихп'оті, очевидно, пов'язане з рихь «пух»; — споріднене з лит. pūsti «дути, пучити», pūslė «пузир», putà «піна», лтс. pusks «пучок, гроно», puškis «букет, пучок; китиця», норв. føyasa «надуватися», лат. pustula «пузир; пухир», гр. φῦσα «ковальський міх; дихання; подув; пухир», φῦσάω «дую, сурмлю», вірм. p'uk' «дихання, подув», дінд. pūṣyatī «процвітає», puṣpat «квітка», pūṣaḥ «процвітання, ріст, достаток», pūṣaḥ «легеня», pūṣulaḥ «здуття», pūṣaḥ «опух піднебіння», pūṣtrakōti «дме»; іє. *peus-/pus-/p(h)ū- «надувати губи, дути»; спроба пов'язання з р'іkati «лопати, тріскати» (Machek ESJC 498) потребує обгрунтування. — Фасмер III 414; Черных II 85; КЭСРЯ 375; Ильинский ИОРЯС 20/3, 84; Brückner 447; Holub—Kop. 304; Schuster-Sewc 1188; Младенов 536; РФВ 68/3—4, 386—387; Skok III 69—70; Мейє ОЯ 21; Mühl.—Endz. 3, 427; Trautmann 233; Walde—Hofm. II 392; Wood IF 22, 155; Frisk II 1056; Boisacq 1042; Mayrhofer II 318; Scheftelowitz KZ 56/3—4, 168; Johansson KZ 36, 357; Persson Beitr. 248, 266; Pokorny 847—848; Kořínek 203; Абаев Этимология 1984, 18. — Пор. **пих**, **пух**.

[п'уцо] (мн. [п'уці]) «частина «сподів» біля невода, до яких прикріплюється «матня»; петля біля «сподів» «тя-

гульських» сіток» Берл; — неясне; можливо, результат видозміни форми **пуце*, похідної від *пүто* (пор.).

[**пуцува́ти**] «чистити», [*пүцер*] «денщик, джура» О, Гор; — п. *pusovat*, ч. *pusovat*, слц. *pusovat'* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *putzen* «чистити», давніше *butzen* «тс.» (власне, «очищати носа, свічку (від нагару)») пов'язане з *butz* «нечистота в носі; нагар (свічковий)», *Butzen* «брила, нечистота, болото, серцевина фрукта» (з давнішого значення «відрізаний шматок»), нн. *butt* «тупий, незграбний». — Шелудько 43; Brückner 447; Holub—Lyer 404; Kluge—Mitzka 115, 571.

пуць (вигук для позначення моменту падіння), [*пүцьнути*] «швидко впасти», [*пүцнути*] «тс.» Нед; — бр. [*пуц*], п. *pus*, схв. *пүћ*; — звуконаслідувальне утворення, аналогічне до *бац*, *пук*, *пүкати*, п. *peş*, *pac* та ін.

пүцьверінок «пташеня; мала дитина», [*пуцеверінок*, *пүцьвёрок*] «тс.» Ва, [*пуцьвірок*] «пташеня» Пі; — очевидно, складне утворення з основ слів *путь-путь* (вигук для підкликання курчат), [*пүтя*] «курка» і *цвірінь*, *цвірінькати*. — Див. ще *путь-путь*, *цвірінь*.

пүцька, *пүцка*, *пуцюріна* — див. *пицюріна*.

пучіна; — р. *пучіна*, др. *пучина* «море; затока; пучина; простір; невичерпне джерело; дно корабля»; — запозичене, можливо, через російське і давньоруське посередництво, зі старослов'янської мови; стсл. *пжчина* «море, відкрите море» споріднене з схв. *пүкотина* «тріщина», слн. *рѡка* «тріск, щілина, тріщина», укр. *пүкати* «тріскатися»; спроба пов'язати з дінд. *рап̄каћ* «мул, болото», гот. *fanī* «мул», двн. *fenpa* «болото», прус. *rappean*, гол. *apa* «тс.» (Uhlenbeck 151) викликає сумнів. — Фасмер III 415; Черных II 85—86; КЭСРЯ 375; Преобр. II 152; Булаховський Вибр. пр. III 430; Matzenauer LF 15, 175; Persson Beitr. 245, 478. — Див. ще *пүкати*!

[**пүчити**] «потрошити, вибирати кишки, розпирати, розбивати» Нед, [*пүчати*] «тс.» Нед, О; — слц. *pučit'* «давити, роздавлювати»; — неясне; можливо, пов'язане з *пүкати* «тріскатися, лопатися»; пор. схв. *пүчити* «розколювати».

пүчка, *пучбк*, *пучкува́тий* — див. *пук*!

[**пучніти**] «набрякати, розбухати» Нед, [*пучнявіти*, *пичніти*, *пичнявіти*] «тс.», [*пучнявій*] «пузатий, розбухлий» тж, [*напуцнєвіти*] «набрякнути» Корз; — р. *пүчить* «роздувати, здирати, розпирати (про шлунок); витріщати (очі)», бр. *пүчыць* «тс.», др. *пучитися* «здійматися» (про річку), п. *puszuć się* «надуватися», ч. *pučeti* «набухати, розпускатися (про бруньки); рости, розвиватися», слц. *pučit'* «пускати пагони», нл. *puspic* «набрякати», болг. *пъча* «випинаю», м. *пучи* «випинає»; — псл. *počiti* «надимати», *počъ* «щось набрякле», очевидно, пов'язане з *počati* «тріскатися». — Фасмер III 415; Черных II 86; КЭСРЯ 375; Преобр. II 151; Schuster-Sewc 1186—1187; Младенов 541; Persson Beitr. 478. — Див. ще *пүкати*!

[**пүша**] «прутики (деревина) для сірників» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. *Busch* «кущ, чагарник».

пүшка! «гармата; [рушниця; дерев'яна або бляшана банка Г; бідон для молока О; гаманець Ле]», *пушкар* «(заст.) артилерист; (іст.) гармаш», [*пушкарня*] «ливарний гарматний завод; арсенал» Нед; — р. *пүшка* «гармата», бр. *пүшка* «тс.; коробка», п. *puszka* «жерстянка, бляшанка», *puszkarz* «пушкар», ч. слц. вл. *puška* «гвинтівка, рушниця», болг. м. *пүшка*, схв. *пүшка*, слн. *puška* «тс.»; — запозичено через польське посередництво з давньоверхньонімецької мови; двн. *buhsa* походить від нлат. *buxis* (*pyxis*) «коробка із самшиту», яке зводиться до гр. *πυξίς* «тс.»; запозичене слово нагадує деякі віддієслівні утворення у слов'янських мовах (пор. болг. *пушкálка*

«вид хлопавки», похідне від *пўшкам* «б'ю», укр. *пўкавка*, *пўкалка* «вид хлопавки», р. *пўкалка* «тс.» від укр. *пўкати*, р. *пўкать*); думка про утворення за допомогою суфікса *-ька* від дієслів р. *пўкать*, *пўцать* (Дементьев РЯШ 1947/1, 39—40; Преобр. II 158) непереконлива. — Акуленко 134; Шелудько 43; Фасмер III 416; Черных II 86; Одинцов Этимология 1984, 172; КЭСРЯ 375; Балецкий St. sl. 9/1—4, 369—371; Грот Фил. раз. II 369; Brückner 449; Witkowski SOG 19/2, 208; Machek ESJC 501; Младенов 536. — Див. ще **букс**, **бўкса**¹, **бўкша**.

[**пушка**²] (бот.) «дягель лікарський, *Archangelica officinalis* (Moench.) Hoffm.» Мак, [*пуча*] «тс.» Мак; — запозичення з російської мови; р. [*пушка*] «тс.» пов'язане з *пўшка* «гармата»; назва рослини зумовлена тим, що її пуста стеблина використовується дітьми для виготовлення хлопавок. — Даль III 567. — Див. ще **пўшка**¹.

пўшта «угорський степ»; — р. бр. *пўшта*, п. *pusta*, *puszta* «степовий фільварок в Угорщині; безлюдний степ в Угорщині, взагалі над Тисою», ч. слц. *pusta* «угорський степ», вл. нл. *pusta* «пустка; пустиня», болг. *пўста* «пўшта», м. *пуста*, *пўстара* «тс.», схв. *пўстара* «пустиня; степ; пўшта», слн. *pўsta* «степ; пустка»; — запозичення з угорської мови; уг. *puszta* «пўшта, угорський степ; (прикм.) голий, пустий, пустинний», у свою чергу, походить від лексичної основи слов'янських мов, яка зводиться до псл. *pustь* «пустий» (жін. р. *pusta*). — Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Machek ESJC 501; Kniezsa I 450; MNTESz III 317—318; Bárczi 250. — Див. ще **пўстий**.

[**пўштати**] «латати» ВеБ; — неясне.

пўща «дрімучий ліс», [*пўщина*] «густі зарості молодого лісу» Ч; — р. *пўща*, бр. *пўшча*, др. *пўща* «пустинне місце; лісові зарості, ліс», п. *puszcza* «дике місце, пустиня; великий ліс, пўща», ч. *roušt'* «пустеля, глушина», слц. *pўst'* «пустеля», болг. *пўщинак* «пус-

тище; пустир», слн. *pўšča* «поле під паром; дика місцевість, пустка»; — псл. **pustja*, похідне від *pustь* «дикий, пустий». — Фасмер III 416; КЭСРЯ 375; Преобр. II 158; Brückner 448; Machek ESJC 501; Holub—Kop. 306; Holub—Lyer 388; Младенов 537. — Див. ще **пўстий**.

пўщення «запусти, заговини», *пўщання* «тс.», *пўщальний*; — похідне утворення від *пўкати* у значенні «дозволяти»; назва пов'язана з тим, що в цей день дозволяється їсти скоромну їжу. — Німчук 102. — Див. ще **пўкати**. — Пор. **пўстїти**.

[**пўщий**] «гірший, незначніший» Нед; — р. *пўщий* (заст., розм.) «більший, найбільший», др. *пўщии* «більший, тяжчий; гірший, нижчий, більш жалюгідний»; — псл. **pustjь* «пустіший, гірший», форма вищого ступеня від *pustь* «пустий»; щодо розвитку значення в російській мові пор. р. *больно* «дуже» з первісного «болюче», нвн. *sehr* «дуже» з двн. нвн. *seō* «болючий, важкий». — Фасмер III 416; Преобр. II 158. — Див. ще **пўстий**.

[**пўщик**] (орн.) «сич, *Aegolius funegeus*»; — запозичення з польської мови; п. *puszczyk* утворено від *puszcza* «пўща»; назва зумовлена місцем перебування цього птаха; щодо семантичного зв'язку пор. *пустельга*, пов'язане з *пўстий*. — Brückner 448; Strutyński 95. — Див. ще **пўща**.

пхати, [*пхати*] «товкти просо; ваяти сукно», *пхонїти* «пхнути», [*пхати*] «штовхати Нед; товкти просо Г, Нед; дерти, товкти пшеницю на кутю Мо», [*пхекнути*] «штовхнути» Нед, [*пхетїнути* Нед, *пхорнїти*, *пхилити* О] «тс.», *пхнїти*, [*пхач*] «ікло» Нед, [*пхїть*] (вигук на позначення штовхання) Нед, [*пхїць*] «тс.», [*впїхач*] «той, що виганяє, випроваджує», [*впїханець*] «примусом випроваджений, висланий», [*напхачка*] «пристрій для наповнення ковбаси» Куз, [*напхачки*] (присл.) «відпихаючись веслами; без парусів, гребучи веслами» Мо, *напхом*,

[*опхати*] «бгати (коровай)» Ж, [*опихати*] «очищати від лушпиння», [*опихати*] «тс.» Нед, [*перепихицьнутися*] «упасти, перекинутися» Нед, *попихати(ся)* «штовхати, підштовхувати; деспотично поводитися», [*попихайло*] «попихач» Нед, *попихач* «людина, якою помикають» СУМ, Нед, [*попихачний*] «який застосовується для штовхання», [*пропихач*] «те, що застосовується для штовхання; дитяча гра» Нед, [*успихувати*] «очищати, обдирати зерно» ВеУг; — р. *пхать*, *пихать* «штовхати; засовувати», бр. *пхаць*, *пихаць* «тс.», др. *пихати* «штовхати», *пхати* «тс.; терти, смикати; прати», п. *рхац*, *рхпац* «пхати, штовхати», *порухац* «тс.», ч. *рхати* «товкти; колоти», [*рхати*] «колоти», слц. *рхат'* «колоти; пихати», *рхат'* «совати, пихати; пропихати», болг. *пхам* «всовую», м. *пика* «пихає, штовхає; просовує; напихає», схв. *онах* «ячна крупа; потовчений ячмінь», слн. *рхати* «товкти», *рхати* «тс.; штовхати», стсл. *пхати* «штовхати, товкти»; — псл. *рхати*, *рхати*; — споріднене з лит. *paistyti* «оббивати ячмінь», лтс. *paĩsĩt* «м'яти (льон)», лат. *pinsere* «товкти, розтирати, молоти», *pistare* «товкти, розтирати», *pistor* «мельник; мукомол, що розтирає зерна вручну», гр. *πιττω* «товчу, подрібнюю», дінд. *pinasti* «товче, подрібнює», ав. *rišant-* «який товче», ісл. *fiš* «полова», двн. *řesa* «лушпиння на зерні», свн. *višel* «ступа»; іє. **pis-/peis-* «товкти, подрібнювати». — Фасмер III 269—270; Черных II 36; Преобр. II 65; Brückner 401; Machek ESJC 447—448; LP 4, 111—136; Holub—Kop. 272; Младенов 539—540; Trautmann 220—221; Būga RR I 300, II 514; Mühl.—Endz. III 34—35; Matzenauer LF 15, 165; Walde—Hofm. II 307—308; Frisk II 614—615; Boisacq 740; Mayrhofer II 281; Jōhannesson 531; Persson Beitr. 153; Saur Et. Brun. 113—114; Pokorny 796. — Пор. **писати, пшениця, пшонó.**

пхе (вигук зневаги, відрази), *пху* «тс.», *пхекати*, *пхукати*; — п. *рchi*, ч.

рche (вигук зневаги) *рcha*, слц. *рchi*, *рchi* «тс.», болг. *пхой*, схв. *пйх(а)*; — результат фонематичного оформлення інстинктивного вигуку.

[пхельний] «маленький, нікчемний» Нед; — неясне, можливо, запозичене з польської мови; пор. п. *рchа* «блоха», *рcheґка* «блішка».

пхикати «рюмсати» (про дитину), *пхінкати*, [*пстінкати*] «тс.», [*финкати*] «схлипувати» О, [*попхенькати*]; — звуконаслідувальне утворення.

пхиць (виг.) «штовх», *пхицьнути* «штовхнути»; — афективне утворення від основи дієслова *пхати*, паралельне до *тиць* (від *тукати*); пор. ч. *рich* «штовх», *рich*, слц. *рich* «тс.». — Див. ще **пхати**.

пчих (вигук, що передає чихання), *апчих* «тс.», *пчихати*; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **чхати**.

[пчїлник] (бот.) «головатень круглоголовий, *Echinops sphaerocephalus* L.; очиток дикий, *Sedum telephium* L.» Мак, [*пчивник*] «редька дика, *Raphanus raphanistrum* L.» ВеНЗн, Мак, [*пчивняк*] «тс.»; — р. [*пчельник*] «меліса лікарська, *Mellissa officinalis* L.», п. *pszczelnik* «тс.», слц. *včelnik* «змієголовник австрійський, *Dracocephalum austriacum* L.», вл. *рčolnica* «змієголовник молдавський, *Dracocephalum moldavicum* L.», м. *пчелник* «меліса лікарська», схв. *пчельняк* «тс.»; — псл. **вьчельпник* «вид медоносної трави; місце, де збирається багато бджіл», утворене від **вьчєла* «бджола»; назва зумовлена медоносністю відповідних рослин, які приваблюють бджіл. — БСЭ 28, 286. — Див. ще **бджола**.

пшениця (бот.) «*Triticum* L.», [*пшаниця*] «тс.» Нед, [*пшеничанка*] «пшенична солома» НикСгЛ, *пшеничина*, [*пшеничисько*] «пшеничище», *пшеничище*, *пшеничнице*, [*пшеничник*] «білий пшеничний хліб; (ент.) пильщик, *Serphus rugmaeus* Нед», [*пшеничниця*] «пшеничнице О; пшенична солома», [*пшеничнйанка*] «пшеничнице О, [*пшенишниця*] «пшенична солома», *пше-*

нічний; — р. болг. *пшеница*, бр. *пшаница*, др. *пшеница*, п. *pszenica*, ч. *ršepice*, слц. нл. *ršenica*, вл. нл. *ršeica*, полаб. *rasinaica*, м. *пченица*, схв. *пшєница*, слн. *ršenica*, стсл. **пшєница**; — псл. *ръšenica*, похідне утворення від *ръšeno* «пшоно». — Коваль 40—41; Фасмер III 417; КЭСРЯ 375; Львов Лексика ПВЛ 152—153; Brückner 446; Machek ESJC 496; Machek Jm. rostl. 285; Hołub—Kop. 303; Schuster-Sewc 1181; Младенов 537; Moszyński PZJP 264; PJ 1959/5, 228; KZ 79/1—2, 80; Сабалюскас Rakstu kr. Endzelinam 224. — Див. ще **пшонó**.

пшеничка¹ «качан кукурудзи; [кукурудза, Zea L.; вид узора у вишивці; ракова ікра]», [пшенка] «кукурудза» Мак, *пшінка* «[тс. Мак]; качан кукурудзи»; — р. [пшеничка] «кукурудза», п. *pszenica* турецька «кукурудза»; — похідні утворення від *пшениця*, *пшонó*; назви зумовлені придатністю кукурудзи в їжу, а також схожістю стебла і суцвіття кукурудзи до проса, а зерна деяких сортів кукурудзи до зерна пшениці. — Див. ще **пшениця**, **пшонó**.

[пшеничка²] (бот.) «заяча салата, *Ficaria verna* Huds. (*Ficaria ranunculoides* Roth.); зірочки, *Gagea Salisb.*; рястка зонтична, *Ornithogalum umbellatum* L.; проліска дволиста, *Scilla bifolia* L.» Мак, [пшенка] «підмаренник справжній, *Galium verum* L.» Мак, *пшінка* «[тс.]; заяча салата», [пшонка] «заяча салата» Мак; — п. *pszonka* «заяча салата», *pszeniec* «перестріч, *Melampyrum* L.», ч. *ršepička* «тс.»; — назви, пов'язані з *пшонó*, *пшениця*; первісно так були названі заяча салата і рястка зонтична за ознакою придатності в їжу їх бульб (цибулинок); на інші рослини ці назви перенесено за зовнішньою схожістю (напр. проліски дволистої до рястки зонтичної) або ще за якимись ознаками. — Анненков 235; Machek Jm. rostl. 50, 267—268. — Див. ще **пшениця**, **пшонó**.

пшик (вигук, що передає коротке шипіння), [пшук] «пшик» Нед, *пшіка-*

ти; — р. *пшик*, бр. *пшык*, п. *psykać* «шикати, сичати, шкварчати»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **шікати**.

пшикач, *пштикач* — див. **пишкáč**.

пшонó «крупна з проса; [просо, *Panicum crus galli* L. Мак]», [пшонник] «суп із пшона» ЛексПол, [пшеничник] (бот.) «сорго, *Sorghum* L.» Мак, [пшонняник] «млинець із пшона», *пшоняний*; — р. *пшенó*, бр. *пшанó*, др. *пшєно*, п. *pszono*, ч. *pšano*, *ršeno*, слц. *ršeno*, схв. *пшєна*, *шєна* «вид конюшини», слн. *рšєно* «очищене зерно, пшоно», стсл. **пшєно**; — псл. *ръšeno*, субстантивований діеприкметник (чол. р. **ръšepъ*) від *ръхати* «товкти»; назва зумовлена тим, що для одержання пшона необхідно обтовкти зерна проса; — споріднене з дінд. *pištám* «борошно», *pištáh* «товчений», прус. *sompisinis* «хліб з борошна грубого помелу». — Булаховський Нариси 78; Коваль 41; Фасмер III 417; КЭСРЯ 375; Преобр. II 158; Львов Лексика ПВЛ 152—153; Brückner 446; Machek ESJC 496; Hołub—Kop. 303; Крищенко Вступ 528; Мейє ОЯ 27; Mikl. EW 270; Meillet Études 445; Trautmann 220—221; Meringer WS 1, 26; 5, 85; Jokl Jagić-Festschr. 482; Walde—Hořm. II 360. — Див. ще **пхати**.

пюпітр; — р. *пюпітр*, бр. *пюпітр*, болг. *пюпитър*; — запозичення з французької мови; фр. *pupitre* (*poulpître*) «пюпітр; пульта» походить від лат. *pulpitum* «дощаний поміст; трибуна, кафедра, сцена». — СІС² 698; Фасмер III 422; Черных II 89; Dauzat 597. — Див. ще **пульта**.

пюре; — р. болг. *пюре*, бр. *пюрé*, п. *purée*, *piure*, ч. *purée*, слц. *puré*, м. *пирé*, схв. *пирé*, слн. *piré*; — запозичення з французької мови; фр. *purée* «пюре, відвар, протертий суп» утворене від фр. ст. *purger* «очищати, чистити», яке походить від пізньолат. *pūgāre* «очищати», пов'язаного з *pūrus* «чистий». — СІС² 698; Черных II 89—90;

КЭСРЯ 376; Скорчев БЕ 1956/2, 168; Koralinski 804; Dauzat 597; Gamillscheg 733. — Див. ще **пурізм**.

п'явка «черв'як, який ссе кров, Nigudo L.; [синяк від удару ціпком; кровопивця], [п'лявка] «п'явка» Нед, [п'ява́к] «здирник» О, п'яві́ця «[п'явка ВеУг]; (ент.) Oulema Gz. СУМ, Г», [п'явище] «заросле озеро; заболочена низина; яр, порослий лісом» Ч, [п'явошник] «трясовина, рідке болото; низина, поросла лісом» Ч, п'яві́шник (зоол.) «вид моллюска», [п'явка] «п'явка медична» ВеЛ; — р. п'я́вка, п'я́вка, бр. п'я́йка, др. п'яви́ца, п. pijaṅka, полаб. pagaweicia, ч. pijaṅka, rijaṅves, слц. rijaṅvica, болг. п'яви́ца, м. п'яви́ца, схв. п'яви́ца, слн. pijaṅka; — псл. rjāvčka, rjāvica, пов'язане з rjati, ітеративом від piti «пити». — Фасмер III 271; КЭСРЯ 340; Цыганенко 344; Преобр. II 64; Brückner 405; Machek ESJC 448—449; Holub—Lyer 374; Младенов 425; Bielfeldt ZSIPh 20, 373. — Див. ще **пити**.

[п'явча́ти] «пищати (про птахів)» ВеЗа, [п'явчати] «тс.» ВеЗа; — звуконаслідувальне утворення типу нявча́ти, скавча́ти.

п'ядя́к (ент.) «гуси́нь родини Geometridae», п'яду́н, [п'ядени́ця Нед] «тс.»; — р. п'ядени́ця, бр. п'ядзені́к; — похідне утворення від п'ядь; назва зумовлена тим, що ці гусениці, пересуваючись, підтягують задній кінець черевця, потім витягають тіло вперед і переносять точку опори знову на груди, ніби вимірюють довжину п'яддю (пор. р. землемёр «п'ядун», лат. geometridae «п'ядуни», від gēometria «землемірне мистецтво, геометрія»). — Горностаев 246; Станек 345. — Див. ще **п'ядь**.

[п'ядик] (бот.) «плаун булавовидний, Lycopodium clavatum L.» Мак, [п'ядики] «плаун колючий і булавовидний, Lycopodium annotinum et clavatum L.» Г, Нед, п'ядич «плаун, Lycopodium L.»; — пов'язане з п'ядь; назва зумовлена тим, що плауни мають розгалу-

жені стебла, ніби розтягнуті пальці. — Див. ще **п'ядь**.

п'ядь, [п'ядити] «міряти п'яддю; повзти (про гусеницю); прагнути, досягати, домагатися», [п'ядник] «предмет мірою в одну п'ядь» Нед; — р. п'ядь, бр. п'ядзя, др. п'ядь, п'яда, п. pjeđz, ч. píd', слц. piad', вл. pjeđz, нл. pēž, болг. п'едя, м. п'еда, схв. п'ед, слн. pēd, стсл. п'адь; — псл. pēđь, утворене за допомогою суфікса -дь від pēti «натягувати» як позначення довжини, що вимірюється розтягнутими пальцями; — споріднене з лат. pendo «зважую; маю вагу», лит. spindis «п'ядь», ст. spaĩdyti «натягувати», двн. spranna «п'ядь», нвн. spranne «натягувати», Spanne «п'ядь». — Винник 17—18; Фасмер III 423; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Цыганенко 385; Преобр. II 165; Потєбня РФВ 4, 221; Brückner 412; Machek ESJC 448; Holub—Kop. 272; Schuster-Sewc 1075; Младенов 416; Skok II 629—630; Zubaty AFSIPh 16, 408; Meillet Études 264; MSL 11, 311; Trautmann 219; Persson Beitr. 406, 412, 588; Walde—Hofm. II 280; Matzenauer LF 15, 168. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. п'юто, п'яло, п'ятá.

п'яліти — див. **п'яло**.

[п'я́лка] «стравохід»; — неясне.

[п'я́ло] «вилки, на яких розвішують шкіру; диби, пристрій для підвішування коліски Л», [п'я́ла] «диби Л; станок для плетіння решіт ЛексПол», [п'я́ли] «дві палки для натягування ятера» О, [п'я́ліло] «вилки, на яких розвішують шкіру», п'я́льці «рама для вишивання», [п'я́льце Нед, п'я́льця] «тс.», [п'я́ла] (мн.) «пристрій для розтягування шкіри», [п'я́ліна] «брусок у п'ялах», [п'я́літи] «натягувати; мучити» Нед, [вп'я́літи] «впрятати, встромити» Ж, [вп'я́літи] «тс.» Ж, [вп'я́літися] «вплестися» Ж, [сп'я́літи] «якнебудь збудувати, зіп'ясти» Нед, [сп'я́літися] «спираючись одне на одного, підвищуватися», [спл'я́юватися] «тс.» тж; — р. [п'я́ло] «п'яло», бр. п'я́льцы «п'яльці», ч. ст. padla «знаряддя для

катування», слц. *piadlo* «дерев'яний брусок, що вкладається в пащу тварини, щоб вона не могла їсти», схв. *propelo* «розп'яття»; — псл. **ređlo* «знаряддя для розтягування», пов'язане з дієсловом *ređi* «натягувати». — Фасмер III 423; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Трубачев Этимология 1963, 38; Machek ESJC 425. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **п'юто**, **п'ядь**, **п'ятá**.

п'яній, *п'янкій*, *п'янлівий*, *п'януватий*, *п'янючий*, [*п'яндіга*] «п'янюга» Нед, [*п'янійцтво*] «пияцтво», [*п'яниціюга*] «п'янюга», *п'янійця*, *п'янічка*, *п'янка*, *п'янство*, *п'янюга*, *п'янюга*, *п'янюжка*, *п'яніти*, *п'яніти*, *п'янішати*, *п'янствувати*, [*п'янчити*] «пиячити», *доп'яна*, *доп'яну*, [*нап'яно*] «доп'яна» Ж, *оп'яніти*, [*оп'янчитися*] «упитися», [*підп'яній*] «напідпитку», *по-п'яному*, [*преп'яненний*] «дуже п'яній» Нед, [*розп'янічати*] «поробити п'янищами», [*розп'янічитися*] тж, *сп'янений*, *сп'янілий*, *сп'яніння*, [*сп'янчити*] (безос.), [*сп'янчитися*], *сп'янювати*, *сп'яна*, *сп'яну*, [*уп'янчити*] «оп'янити, запаморочити» ВЕУг; — р. *пьяный*, бр. *п'яны*, др. *пияныи*, *пьяныи*, п. *rijanu*, ч. слц. *rijan* «п'яниця», вл. *rjanu*, нл. *rijanu*, болг. *пѣян*, м. *пиѣан*, схв. *пѣѣан*, слн. *pijan*, стсл. *пиѣанъ*; — псл. *рѣѣанъ*, пов'язане з *pijati*, ітеративом від *pití* «пити»; — паралельне до дінд. *руānāh* «п'яній». — Фасмер III 422; Черных II 89; КЭСРЯ 340, 376; Цыганенко 344; Преобр. II 64; Brückner 405; Machek ESJC 452; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1072; Младенов 425; Zubatý LF 28, 24; Mikkola Ursl. gr. I 122; Mayrhofer II 349. — Див. ще **пити**. — Пор. **п'явка**, **п'ялка**.

п'яниця, *п'янка*, *п'янушник* — див. **пияки**.

п'янишник (бот.) «азалія понтійська, *Azalea pontica* L. (*Rhododendron flavum* Don.)» Мак, *п'янішник косматий* «*Rhododendron hirsutum* L.» Нед; — р. [*пьянічник*] «азалія понтійська; *Rhododendron chrysanthum*», вл. *rjanka* «дурійка, *Lolium temulentum* L.», нл. *rijan-*

ka, м. *пиѣанец* «тс.», схв. *пѣнишник* «п'янишник косматий»; — пов'язане з *п'яній*; назва зумовлена тим, що ці рослини мають одурманюючі властивості (пор. р. [*пьяная трава*] «азалія»). — Шамота 108; Schuster-Sewc 1072. — Див. ще **п'яній**.

п'ярги «дрібна гірська порода, щербінка» ВЕУг; — запозичення з польської мови; п. *piarg* «щербін» пов'язується з *piezga* «перга». — Brückner 405, 411. — Див. ще **перга**.

п'ясті «випинати; витріщати», *пнүти*, [*п'яти* Нед, *пняти* Нед] «тс.», *п'ястіся* «підніматися, видиратися; тягтися; напружуватися, тужитися», *п'ятися*, *пнүтися* «тс.», *п'ясток* «кисть руки», [*п'ястук*] «кулак», *п'ясть* «кисть; кулак», *відпінати*, *відп'яти*, *відпнүти*, *відп'ясти*, [*допінати*] «закінчувати натягування; добиватися, домагатися; красти; допікати, притискати», *запінати*, *запнүти*, *зап'ясті*, *запінало*, [*запіначка*] «запинало», [*зап'ястник*] «манжета (вовняна)», *зап'ясток*, [*зап'ясть*] «втулка» Ж, *зап'ястя*, [*зап'яця*] «залізні бруски на внутрішніх боках осі», *зап'ятий*, *зіпнүтися*, *зіп'ястіся*, *зіпін СУМ*, Ж, *зіпінка СУМ*, [розділовий знак] Г, Ж], *зупиніти*, *зупиняти*, [*навівпінки*] «натягнуто, рівно» Ж, [*обпіначка*] «велика хустка» Ва, [*обпінка*] «обгортка, жіночий одяг замість спідниці», [*обпінанка*] «велика суконна хустка» Л, [*обпінянка*, *опінянка*] «тс.» Л, [*оп'ятий*] «тісно прилягаючий, обтягнутий» Ж, *переп'ясті* «перегородити», *перепнүти*, *перепінати*, [*переп'ятіти*] «тс.», [*перепінка*] «залізний прут, що з'єднує окремі деталі; підойма» О, [*перепонина*] «ремінчик, яким зшивають носи постолів» О, [*переп'ят*] (у виразі *переп'ят устати* «стати комусь на дорозі, перегородити комусь дорогу»), *передп'ястя*, [*попінка*] «епитрахиль», *припінати*, *припнүти*, [*припіначка*] «мотузка, якою прив'язують худобу для пасіння», [*пріпінки*] «бант, стрічка для стягування; панталони у жінок; на-

колінник (для зігрівання)», *припін*, [припінсток] «зап'ястя» Нед, *припона*, [прип'ять] «прив'язь» Пі, *розпіннути*, *розп'ястий* СУМ, УРС, *розпина́тель*, *розпінка* «розпірка», [розпінки] «дрюки, на яких розпинають шкіру» ВеЛ, *розп'яття*, *розпінений*, *розпінутий*, *розп'ястий*, *розп'ястий*, *спинати*, *спинатися*, [спиніти] «поставити (тварину) на задні ноги» Бі, [спінцюватися] «спинатися» Нед, [спинятися] «ставати на диби» Бі, *сп'ястий*, [сп'ясти] «зіп'яти» Нед, [спінка] «запонка», [спона] «тс.», [суп'ятітися] «зупинитися», *супоня* «ремінь для стягування хому́та», *супоніти* «стягувати хомут; бити паском», [упинатися] «відмовлятися» Пі, [упняти] «зв'язати» Нед, [уп'яти] «тс.», [упін] «стрічковий канат для прив'язування» тж, [упон] «прив'язь», [упона] «пута, стрічка, мотузок» Нед, [упоня] «посторонок», [уп'ястий] «прив'язаний» Нед; — р. [пнуть] «напина́ти», бр. *пяць* «тс.», др. *пяти* «розтягувати», п. *piąć się* «дертися», ч. *pnouti* «простягати, зв'язувати», ст. *pietī* «п'ясти», слц. *pnut'* «стирчати», *pniet'* «тс.», вл. *pješ* «натягувати», нл. *pěš*, болг. *пѣна* «тс.», схв. *пѣти* «піднімати, витягувати нагору», слн. *pēti* «натягувати», стсл. *пати* «напинати»; — псл. *peṭi*, *peṭo*; — споріднене з лит. *pinti* «плести, звивати», *rupė* «гірлянда», *ripaī* (мн.) «лоза для плетіння», лтс. *piť* «плести», *ripe* «коса (волосся)», гот. *spīpan* «прясти», нвн. *spīppen* «тс.», *spāppen* «натягувати», англ. *spīn* «прясти», вірм. *heṭum* «тчу, шиваю», гр. *πένομα* «працюю», *πόνοσ* «важка праця», тох. А *pānw-*, В *pānp-* «тягнути, натягувати»; іє. *(s)pen- «натягувати, прясти», пов'язане з *spē(i)- «тягти, прясти». — Фасмер III 292; КЭСРЯ 334; Преобр. II 167—168; Brückner 405; Machek ESJC 464—465; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1074—1075; Младенов 538; Мартынов Язык 81; Būga RR II 514; Mühl.—Endz. III 232, 234; Trautmann 219; Ernout—Meillet 878; Pedersen Kelt. Gr. I 114; Hübsch-

mann Arm. 446; Lidén IF 19, 332; Aitzetmüller ZfSlPh 30, 324—325; Klein 1489; Kluge—Mitzka 465; Frisk II 504—506; Boisacq 766—767; Persson Beitr. 412; Pokorny 988. — Пор. **запона**, **пиніти**, **пүто**.

п'ятá, **п'ятка**, **п'ятник** «дверний гак», [безп'ятко] «чорт», [вісп'яток] «задник, закаблук» Ж, *зап'ятки*, [зап'яток] «задня частина п'яти, задник, закаблук», [нап'яток] «короткі шкарпетки, що надягаються на п'яти і пальці» Куз, *підп'ятник*, *підп'яток*; — р. бр. *пята́*, др. *пята*, нл. *pēta*, ч. *pata*, слц. *pāta*, вл. *pjata*, нл. *pēta*, полаб. *pōta*, болг. *пета́*, м. схв. *пѣта*, слн. *pēta*, стсл. *пата*; — псл. *peṭa* «п'ята, нога, копито», пов'язане з *peṭi*, *peṭo* «розтягувати, напинати»; — споріднене з лит. *pėntis* «обух», *pėntinas* «шпора», прус. *pentis* «п'ята», афг. *pūnda* (з *pāntā) «тс.». — Фасмер III 424; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Цыганенко 386; Преобр. II 166; Brückner 412; Machek ESJC 437; Holub—Kop. 266; Schuster-Sewc 1072; Младенов 420; Būga RR I 472, II 513; Trautmann 214; Эндзелін СБЭ 196; Matzenauer LF 15, 175; Persson Beitr. 412; Specht 225. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **оп'я́ть**, **п'я́тно́**, **п'я́тра**.

[**п'ятáк**] (бот.) «роман, *Chrysanthemum leucanthemum* L. Мак; айстри До», [*п'ятаківці*] «айстра степова, *Aster amellus* L.» Мак; — пов'язане з *п'ятáк* «п'ятикопійчна монета»; назва зумовлена тим, що серединки квітів цих рослин нагадують жовту монету. — Див. ще **п'ять**.

п'ятдеся́т, **п'ятдеся́тка**, **п'ятдеся́тий**; — р. *пятьдеся́т*, бр. *пяцьдзеся́т*, др. *пятьдесять*, п. *pięćdziesiąt*, ч. *radesát*, слц. *pät'desiat*, вл. *pječďzesat*, нл. *pěšzaset*, болг. *петдесѣт*, м. *pedeset*, схв. *peděcēt*, слн. *pētdeset*; — псл. *peṭ̥ desęṭ*, букв. «п'ять десятків». — Цыганенко 387; Holub—Kop. 271. — Див. ще **деса́ть**, **п'я́ть**. — Пор. **вісімдеся́т**.

[**п'ятерник**] (бот.) «перстач повзучий, *Potentilla reptans* L.» Мак, [*п'ят-*

ниця, *п'ятиця*] «тс.» Мак; — п. *pięciog-nik*, [*pięciernik*] «тс.»; — пов'язане з *п'ять*, *п'ятеро*; назва зумовлена тим, що листки рослини складаються здебільшого з п'ятьох листочків (пор. р. [*пятилістник*], ч. *pětprstka*, болг. *петопръстче*, м. *петолист*, схв. *петдпрст*, *петдпрстац* «тс.»). — Див. ще *п'ять*.

п'ятий — див. *п'ять*.

п'ятнадцять, *п'ятнадцятеро*, *п'ятна́дцятий*; — р. *пятна́дцать*, бр. *пятна́ццаць*, др. *пятьнадесять*, п. *piętnaście*, ч. *patnáct*, слц. *pātnást'*, вл. *pjātnaće*, нл. *pěsnáso*, болг. *петна́десет*, м. *петнаесет*, схв. *пѣтнаест*, слн. *pětnajst*; — посл. *peťь na desěte*, букв. «п'ять на десяти». — КЭСРЯ 376; Цыганенко 387; Machek ESJC 447; Holub—Kop. 271. — Див. ще *десять*, *на'*, *п'ять*. — Пор. *двана́дцять*.

п'ятниця, [*п'ятінка*], *п'ятнічний* СУМ, Нед; — р. *пятница*, бр. *пятница*, др. *пятьница*, п. *piątek*, ч. *patek*, слц. *piatok*, вл. *pjatk*, нл. *pětk*, болг. *пѣтък*, м. схв. *пѣтак*, слн. *pétek*, стсл. *патъкъ*; — пов'язане з *п'ятий* як назва п'ятого дня тижня. — Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—30; Фасмер III 425; Черных II 90; Цыганенко 387; Преобр. II 166; Brückner 412; Machek ESJC 447; Schuster-Sewc 1072—1073. — Див. ще *п'ять*.

[п'ятно́] «пляма, знак Нед; тавро Куз», [*пѣтьмо́*] «пляма», [*п'ятну́шка*] (ент.) «капусник, Mamestra» Нед, [*п'ятна́тий*] «плямистий, строкатий» Нед, [*п'ятнува́ти*] «таврувати (худобу) Г; ганьбити; штемпелювати Нед»; — р. *пятно́*, др. *пя́тно* «тавро, печатка, знак», п. *piętno*, *piątno* «тавро; печатка; клеймо», болг. *петно́*, м. *петно*; — посл. **peťьlo* «слід, знак» (очевидно, спочатку в мові мисливців) утворене від *peťa* «п'ята, нога, копито» (пор. співвідношення нвн. Spig «слід»: Spogn «шпора»); спроба зближення з лат. *pingo* «малюю», дінд. *piṅgaḥ* «червонуватий, коричневий», *piṅgaḥ* «червонува-

тий, золотистий», *piṅkte* «малює» (Ильинский РФВ 74, 130; Младенов 420; Petersson AfSlPh 36, 149; BSl. Wortst. 73) викликає сумнів. — Фасмер III 425; КЭСРЯ 376; Преобр. II 166; Brückner 412; Matzenauer LF 15, 175; Эндзелин СБЭ 196; Būga RR II 300. — Див. ще *п'ятá*.

[п'я́тра] (у гончаря) «полиці, на які кладеться готовий посуд», [*п'ятрини*] «тс.», [*пятро*] «поверх» Пі; — р. [*п'ятра*, *п'ятерь*] «навіс або поміст виступом», др. *пятро* «поглиблення», п. *piętro* «поверх», ч. слц. *patro* «поверх; піднебіння», вл. *přatr* «комора», нл. *pśeťś* «сінник», полаб. *přotrǔ* «кровки в коморі», схв. *пѣтар* «вид даху», слн. *péter* «дошаний поміст, підлога горища», *pětro* «сінник, клуня»; — очевидно, посл. **peťro*, можливо, утворене за допомогою суфікса *-tro* від *peťi* «пнути»; деякі дослідники (Meringer WuS I, 194) роблять спробу зближення з лат. *pons*, *pontis* «міст» (проти Walde—Hofm. II 336); форма **peťro* (з **peťro*) в деяких слов'янських мовах пояснюється впливом з боку слова *peťati* «прятати»; спроба пов'язання з гр. *πέλαγρον* «дахова балка» (Machek ESJC 438) недостатньо обгрунтована. — Фасмер III 425; Преобр. II 166; Брандт РФВ 23, 292; Грюненталь ИОРЯС 17/4, 137; Brückner 412; Holub—Lyer 363; Schuster-Sewc 1168; Olesch II 832—833. — Див. ще *п'ясті*.

п'ять, [*петерня́*] «копа, що складається з 50 снопів; п'ять пальців руки» Л, [*пѣчѣ́ок*] «місце для смолокуріння» Л, [*петерѣ́нка*] «дитяча іграшка» ЛексПол, *п'ятáк*, *п'ятáчѣ́к* [*п'ятáччя́*] «п'ятаки», *п'ятѣ́рик* «міра або предмет з п'яти частин; п'ятикінна упряжка», [*п'ятѣ́риця́*] «ляпас» Бі, *п'ятѣ́ро* СУМ, О, [*п'яті́на*] «п'ята частина», *п'яті́рка*, *п'яті́рня́*, *п'яті́рочник*, *п'ятка*, [*п'ятѣ́к*] «п'ятка (гроші)» Нед, [*п'ятѣ́уха*] «гречка, посіяна на п'ятий тиждень після Світлої неділі» Бі, *п'ятчи́на* «п'ять карбованців», [*п'ятáшній*] «вартий п'ятака», *п'ятій*, *п'яті́рній*;

— р. *пять*, бр. *пяць*, др. *пять*, п. *pięć*, ч. *pět*, слц. *pät'*, вл. *pješ*, нл. *pěs*, полаб. *paṭ*, болг. *пет*, м. *пет*, [*пент*], схв. *pēt*, слн. *pět*, стсл. *пять*; — псл. *реть*, похідне від *реть* «п'ятий»; — споріднене з лит. *penkì* «п'ять», *reĩktas* «п'ятий», лтс. *pięsi* «п'ять», гот. двн. *fimf*, нвн. *fünf*, англ. *five*, дірл. *coic* «тс.», *coiced* «п'ятий», гол. *repre* «п'ять», лат. *quinque* «тс.», *quintus* «п'ятий», гр. *πέντε* «п'ять», *πέμπτος* «п'ятий», алб. *pesë* «п'ять», вірм. *hing*, дінд. *раїса*, *раїктіһ* «тс.», *раїсатһаһ* «п'ятий», ав. *рапса* «п'ять», тох. А *раї* «тс.», *рап* «п'ятий», В *ріс* «п'ять», *ріпкте* «п'ятий»; іе. **penkǵe* «п'ять», **penkutos* «п'ятий». — Фасмер III 426; Черных II 90—91; КЭСРЯ 376; Цыга-

ненко 386—387; Преобр. II 167; Brückner 412; Machek ESJČ 447; Holub—Lyer 370; Schuster-Sewc 1074; Младенов 420; Лукінова СМ V 63—65; Karulis II 42—43; Семереньи ВЯ 1967/4, 9—10; Klein 595; Walde—Hofm. II 407—408; Frisk II 506—507; Boisacq 767—768; Mayrhofer II 187; Pokorny 808. — Пор. **пунш.**

[**пяц**] «площа; ринок» ВеУг, [*пяцний*] «купований» Яворський; — запозичення з угорської мови; уг. *piac* «ринок, базар» походить від іт. *piazza* «площа; ринок», яке зводиться до нлат. **plattea* (< лат. *platēa*) «місце, відкритий простір, вулиця». — Лизанец 617; MNTESz III 180—181; Mestica 1185. — Див. ще **плац**.

Наукове видання

С Л О В Н И К И У К Р А Ї Н И

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНИ

**ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ**

У СЕМИ ТОМАХ

Том четвертий

Н–П

У К Л А Д А Ч І

Болдирєв Ростислав Васильович,

Коломієць Віра Титівна,

Критенко Афанасій Прокопович,

Мельничук Олександр Савич,

Півторак Григорій Петрович,

Пономарів Олександр Данилович,

Скляренко Віталій Григорович,

Стоянов Іван Андрійович,

Ткаченко Віктор Андрійович,

Ткаченко Орест Борисович,

Шамота Алла Миколаївна

Київ, видавництво «Наукова думка», 2003

Оформлення художника *Н. М. Абрамової*

Художній редактор *І. П. Савицька*

Технічний редактор *Т. С. Березяк*

Коректор *Л. М. Козленко*

Комп'ютерний набір *В. Г. Каменькович,*

М. А. Кравченко

Комп'ютерна верстка *Л. М. Каткової*

Підп. до друку 08.01.2003. Формат 70×100/16. Папір офс. № 1. Гарн. Антіква. Офс. друк. Ум. друк. арк. 53,3.
Ум. фарбо-відб. 54,6. Обл.-вид. арк. 65,0. Наклад 1000 прим. Зам. 2—460.

Видавництво «Наукова думка». Р. с. № 05417561 від 16.03.95.
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3.

Виготовлено в ЗАТ «Київська книжкова фабрика».
01054, Київ-54, вул. Воровського, 24
Свідоцтво: серія ДК № 787 від 28.01.2002.

E88 **Етимологічний** словник української мови: У 7 т. / Ред-кол.: О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1983 — . — (Словники України).

ISBN 966-00-0816-3

Т. 4: Н—П / Уклад.: Р.В. Болдирев та ін.; Ред. тому: В.Т. Коломієць, В.Г. Скляренко. — 2003. — 656 с.

ISBN 966-00-0590-3

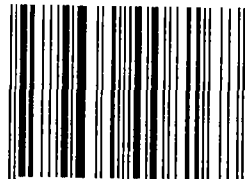
Четвертий том словника містить слова на літери Н—П. У ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

E 4602020000 - 002 24 - 2003
2003

ББК 81.2УКР-4

ISBN 966-00-0816-3

9 789660 008168 >

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
іМ. О. О. ПОТЕБНІ